

✓
DE
CANTV

ET
MVSICA SACRA
A
PRIMA ECCLESIAE AETATE

VSQVE AD
PRAESENS TEMPVS.

A VCTORE
MARTINO GERBERTO

MONASTERII ET CONGR. S. BLASII IN SILVÁ NIGRA ABBATE

S. Q. R. I. P.

TOMVS I.

SVPERIORVM PERMISSV.

TYPIS SAN-BLASIANIS MDCCLXXIV.

*Te mente pura & simplici,
Te voce, Te cantu pio
Rogare curuato genu,
Flendo & canendo discimus.*

PRVDENT. CATHEMER.
Hym. II.

FRIDERICO
CAROLO IOSEPHO

SACRAE SEDIS MOGVNTINAE

ARCHIEPISCOPO,

SACRI ROMANI IMPERII

PRINCIPI ELECTORI

ET

ARCHICANCELLARIO,

NEC NON

EPISCOPO WORMATIENSI.

SALVTI REIPVBLICAE VTRIVSQVE
SVFFRAGANTE VNIVERSO POPVLO
VNANIMIQUE VOTO
CAPITVLI METROPOLITICI MOGVNTINI

DIE XVIII. IVLII
CATHEDRALIS WORMATIENSIS
DIE XXVI. EIVSDEM MENSIS ET ANNI
MDCCLXXIV.

ELECTO
FELICITER !

IN FORTVNATVM VLTIMVM HVIVS SECVLI IVBILAEVM
AVSPICIVMQVE FVTVRI.

EMINENTISSIME ET REVERENDISSIME
ARCHIEPISCOPE,
CELSISSIME PRINCEPS
ELECTOR !

Quod vota publica dudum, famaue undique a morte statim f. r. Antecessoris ferebat, id, vel eo etiam nomine felix faustumque accidit, ut summus *Romano-Germanici* imperii, ecclesiæque hierarcha, ac Princeps Elector renunciare-
ris, dum in lucem publicam aspirans isthæc de cantu & musica sacra a prima

Ecclesiæ ætate usque ad præsens tempus, commentatio, in TE iam clientelam illam est consecuta, quam antea pro instituto S. Ordinis togatus, sperare haud poteram.

Resumfi vero animum, religiosæ congratulatus causæ, cum primum TE MAXIME METROPOLITARUM! ad clavum Ecclesiæ assumtum cognovi, memor comitatus humanitatisque, quam ante aliquot annos expertus fueram, cum *Viennæ*, gratissimus aulæ Cæsareæ legatus degeres, eo munere amplissimo iam *Francofordi* in inauguratione IOSEPHI II. Augustis FRANCISCO Patri, ac Filio tunc *Romanorum* Regi commendatissimus, inter actuales intimos etiam connumeratus consiliarios. A summo enimvero usque ad infimum omnium TIBI INDULGENTISSIME PRINCEPS! animos conciliat magnitudo animi, cum mira morum facilitate coniuncta, qua TE ad omnes dimittere soles, promteque indulxisti, ut hoc excelso nomini TUO inscriberem opus, quo nihil mihi tum ad testificationem devotissimi animi, cum ad argumenti etiam præsidium, exoptabilius esse potuit.

Ipsa narrationis series palam facit, cantum ecclesiæ a sua simplicitate, quam mille & ultra annis religiose conservaverat, paullatim descivisse sequiore ævo: Lentis quidem per non pauca sæcula gressibus, musica, quam figuralem appellant, in ecclesiam admissa, cui instrumentalis nostra ætate demum, memoria fere hominis consociata, quotidie magis magisque luxurians, ac insolescens, discrimen iam omne musicæ sacræ a profana sustulit.

Probe reminiscor damnasse TE irreligionem istam, cum adhuc dignitate Cantoris cathedralis ecclesiæ *Bambergensis* perfungereris, perinde ac Custodis præcellæ *Moguntinæ*, cui nunc præsides, PASTOR VIGILANTISSIME! sedis: quæ scilicet munera sacram attinent liturgiam, cuius pars est cantus & musica sacra non modica. Nec abludit Rectoris Magnificentissimi

fimi almæ academïæ *Moguntinæ* officium, quod ornaſti ANTI-
STES LITTERATISSIME. Fuerat quippe etiam muſica pars
doctrinæ publicæ præcipuis in ſcholis haud longo abhinc tem-
pore, cum adhuc ſuus huic diſciplinæ haberetur honos, ut ſunt
hodieque alicubi, in *Anglia* præſertim, doctores, profeſſoresque
muſicæ in præcipuis academiis. Olim vero ſanctiſſimi, ſpecta-
tiſſimique viri, etiam principes ſacrum concinnabant melos;
quam nunc ſpartam quiſque ſibi aſſumit ludio, ſuasque nenias
ſacrario temerarie infert.

Ad hanc tollendam ſanctæ religionis noſtræ contamina-
tionem, cum conſilio opus ſit & opera, ad quem potius
quam ad TE, SACRORUM PRÆSUL PRÆCIPUE! me
convertam? qui pietate, auctoritateque perinde præſtas, ut
valeas inveterato equidem remedium afferre malo, honeſtatem
vero ac decorem noſtris reſtituere templis, divino dignitatem
cultui: ut agatur, quod agitur ad concelebrandum Divum
Numen, nobisque propitium reddendum precibus, gemitu-
busque. Neque committendum eſt, ut ad eccleſiam veluti
ad theatrum lenocinii aurium diemque luculentum, ut aiunt,
ſeu hilarem habendi cauſa concurratur; cantus ac muſica ſa-
cra ſic ſit compoſita, ut mentem avocet potius ac diſtractam
reddat, quam in ſe colligat; ſancta verba ſuffocet & con-
fundat, dum ſuaviter animo inſinuare debuerat.

Quod vero dolendum maxime eſt, continue ingraveſcit
malum. Qui ſtatum muſicæ eccleſiaſticæ præſentis ſaltem,
aut etiam præteriti ſæculi ſub oculos poſuerit, quin imo lu-
ſtra tantum aliquot elapſorum proxime annorum cogitatione
ſibi repræſentaverit, obſtupescet, tam brevi tempore ad tan-
tum exceſſum rem devenire potuiſſe, ac quotidie in peius
ruere

ruere ; ut nisi sistatur licentia , Vertumni instar immutandi musicae faciem , actum sit de publico religionis cultu , qui magnam partem apud nos musica transigitur : cum nec rempublicam salvam esse posse existimaverit PLATO, mutata musica.

Vides EMINENTISSIME ARCHIPRÆSUL ! quæ me ardenter quidem præprimis flagrantem devinctissimi animi hoc edere argumentum , gravissimæ porro causæ impulerint, ut lucubrationem hanc de vicissitudine cantus ac musicae sacrae a primâ ecclesiæ ætate usque ad præsens tempus TUÆ committerem fidei , patrocinioque potenti, quo eget, ut finem propositum ab auctore nanciscatur , quem TUO dudum haud dedignatus es favore , supplicem iam, ut deditum hierarchico TUO pedo clementer accipias ac tuearis

ARCHIEPISCOPALIS ET ELECTORALIS EMINENTIÆ TUÆ

Dabam apud *D. Blasii* mense *Dec.*
in feriis Nat. D.

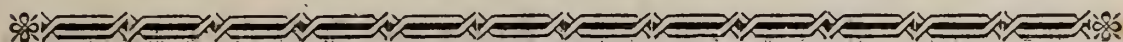
obsequentissimum servum
MARTINUM GERBERTUM
Abb.

SYLLABUS TOMI I.

DE CANTU ET MUSICA SACRA A PRIMA ECCLESIAE ÆTATE, USQUE AD PRÆSENS TEMPUS.

LIBER I.

DE CANTU ET MUSICA PRIMA ECCLESIAE ÆTATE.

CAPUT I.

De perenni Musicæ, ac cantus a prima humani generis origine in Sacris usu, eiusque ortu, & progressu a prima Ecclesiæ ætate.

Finis primarius Cantus, & Musicæ laus DEI. 1. Quo a prima origine relata. 2. In veteri Testamento a *Judeis*. 3. Etiam instrumentalis a tempore *DAVIDIS*. 4. Musica in Sacris gentium. 5. De Therapeutarum, & primorum Christianorum hymnodia testimonia extranea. 6. De psalmis, hymnis & canticis præcepta apostolica. 7. Exempla ex Scriptura. 8. Testimonia a prima Ecclesiæ ætate. 9. Cantorum munus a primordiis Ecclesiæ. 10. Munus populi in cantu ecclesiastico. 11. Cantus alternus, seu antiphonus in Oriente. 12. Et Occidente. 13. Aut populi succentu, seu responforius cantus. 14. Responsio populi *Amen*. 15. Doxologia *Gloria Patri*. 16. Cantus *Alleluia*. 17. Psalmorum cantus frequens. 18. Psalmody divina virtus. 19. Ac varia psalmorum genera. 20. Hymni a Christianis elucubrat, non indiscriminatim recepti, præsertim hæreticorum. 21. Inde a primis Ecclesiæ temporibus a *Græcis*. 22. Et *Latinis*. 23. Nihil obstantibus adversariis. 24. Fidelibus studiose divinas laudes concinentibus, & devote audientibus. 25. Pastoribus promovere studentibus. 26.

CAPUT II.

Quenam prima Ecclesiæ ætate in Sacrificio Missæ cantari consueverint.

1. Semper aliqua in Missa fuerunt cantata. 2. Mox in Introitu. 3. Frequens *Kyrie eleison* &c. repetitio. 4. *Gloria in excelsis*. 5. Populi ad salutationem responsio, & Collectæ. 6. Cantus ante & post lectiones. 7. Præsertim *Alleluia*. 8. Symbolum. 9. Offertorium. 10. Præfatio. 11. De hymno *Sandus* &c. 12. De consecratione, 13. Oratione dominica & benedictione. 14. De cantu in fractione & Communione. 15. Dimissio populi.

CAPUT III.

Cantus ac Musica sacra aliis in locis, partibusque Officii divini.

1. Sacri Christianorum in hymnis spiritualibus conventus publici, die noctuque, per festa. 2. Vigiliæ paschales, & aliorum præcipuorum festorum. 3. Etiam in carceribus, & martyrio, processionibus, translationibus reliquiarum, exceptionibus hospitem &c. cantus. 4. Cantus in statit litaniarum, seu Rogationum processionibus. 5. Cantus in conviviis, agapis, inter laborandum, aliisque diei momentis. 6. In funere Christianorum. 7. Obsequia moribundis exhibita, ante & post sepulturam. 8. Voces ac cantus cœlitus auditi. 9. Horarum canonicarum cursus. 10. Extraordinaria etiam, aut assidua psalmodia acœmetogum. 11. Communi aliquando fidelium concentu

officium divinum persolutum. 12. Divina psalmodia, seu cursus ecclesiasticus passim institutus. 13. Ex psalmodum iugi cantu. 14. Per cantum *Responsorium*. 15. Tractum, totius psalmi decantatione ab uno facta. 16. Alternum seu antiphonum, cui opponitur *indirectum*. 17. Repetitæ antiphonæ. 18. *Alleluia*, *Gloria Patri*, orationes in fine. 19. Orationes & lectiones inter cantum psalmodum, post lectiones responsoria. 20. Hymni. 21. Uniformis ordo in divina psalmodia. 22. De nocturnis vigiliis tum fidelium. 23. Tum præsertim monachorum, & clericorum. 24. De matutinis laudibus. 25. De horis diurnis. 26. De Vesperis & Completorio.

CAPUT IV.

Qualem habuerint, esseque voluerint prima Ecclesiæ ætate Sancti Patres ecclesiasticum cantum.

1. Vetus musica *Rhythmica & Metbrica*. 2. An harmonica musica primis sæculis in usu? 3. Qualis cantus prima Ecclesiæ ætate fuerit. 4. An aliquis instrumentorum musicorum usus fuerit prima hac ætate. 5. Quales cantus & voces veteres probarent. 6. Qualisque spectatus finis & modus. 7. Ab

iis, qui cantum ecclesiasticum promoverunt. 8. Probaruntque ob insignes eius effectus. 9. Ad movendum pie affectum animi. 10. Ut mens aliena non sit ab eo, quod canitur. 11. Aut etiam opera. 12. Peroratio de cantu ecclesiastico prima ætate.

LIBER II. PARS I.

DE CANTU ET MUSICA ECCLESIASTICA MEDII ÆVI.

CAPUT I.

De statu & progressu Cantus ecclesiastici, Romani præsertim medio ævo.

1. Ars musica excolta medio ævo veterum exemplo. 2. Usque ad excessum. 3. Frustra tamen hæreticis eius usum damnantibus. 4. Cantus *Gregorianus*. 5. Cantus *Ambrosianus*. 6. Eius cum officio *Ambrosiano* fata in Italia & Germania. 7. Ritus *Mozarabici* in Hispania mutatio. 8. Cantus *Gregoriani* in Anglia propagatio. 9. Cantus *Gallicanus*. 10. Cui deinceps cum officio *Romanus*

substitutus paucis exceptis. 11. Sub *PIRINO*. 12. *CAROLO M.* 13. In urbe *Metensi*, passimque in *Gallicia*. 14. ac *Germania*. 15. Et alibi, cura præsertim *CAROLI M.* in disciplina cantus undique instituenda. 16. Item *LUDOVICI Pii*, controversia tunc orta inter *Lugdunensem* & *Metensem* Ecclesiam. 17. status musices per medium ævum sæc. IX. & X. &c. 18. Etiam apud *Græcos*.

CAPUT II.

De Cantoribus, & eorum functionibus.

1. De choro canentium, seu cantorum in Ecclesia. 2. De schola cantorum *Romæ*. 3. Et alibi. 4. Ordo cantorum. 5. De munere & dignitate cantorum, concentorum, succentorum, præcentorum, primicerii, canonarchæ &c. 6. Item Archichori, armarii &c. 7. Ad cantum peculiariter notati, & assumpti. 8. Ad id muneris apti factique. 9. Cantores a prima infantia. 10. Ad dignitates hæud raro evecti præcipuas. 11. Cantores episcopi, & principes cantu delectati. 12. Mulieribus cantus interdictus in liturgia sacra. 13. Et vox suavis in cantu, quomodo? 14. Cantores non nisi iussi cantabant. 15. Locus, instrumenta cantorum in Ecclesia. 16. Oblatio vini vel aquæ a cantoribus facta cum mappula. 17. Vestes cantorum.

CAPUT III.

De ipso Cantu, qualis in Ecclesia fuerit medio ævo, ac cantionum generibus.

1. Cantus notio & incrementa medio ævo. 2. Antiphonus. 3. Responsorius & Tractus. 4. De Neumis. 5. In *Alleluia*, *Kyrie eleison*, antiphonis. 6. De tropis, prosis & sequentiis. 7. Lingua vulgari rhythmicæ cantilenæ. 8. De cantus modulatione.

CAPUT IV.

De solempni Missæ decantatione.

1. Qualis cantus in sacra liturgia. 2. Cantus Missæ privatæ lectio dicta. 3. In Oriente & Occidente, ubi etiam *Grace* nonnulla cantata. 4. Varius ritus in Occidente. 5. *Gallicanus* & *Mozarabicus*, 6. *Romanus*. 7. Introitus ad Missam. 8. De versu, seu psalmo Introitus, eiusque cantu antiphono & tropis. 9. Tropi ad Introitum. 10. De cantu *Kyrie eleison* seu Litanæ. 11. Tropi ad *Kyrie eleison*. 12. *Gloria in excelsis Deo*. 13. Et cum tropis. 14. De orationibus, & salutatione cum responsione populi. 15. Laudes cum Litania: *Christus vincit* &c. Apud *Græcos* hymnus ter sanctus, doxologia. 16. Lectiones, & cum eis coniunctus cantus. 17. Graduale. 18. Hymnus trium puorum. 19. Tractus. 20. *Alleluia*. 21. Sequentiæ. 22. Sequentiarum primus auctor. 23. Evangelii festiva deportatio, & cantus. 24. Symbolum. 25. Offertorium. 26. Præfatio. 27. *Sanctus* &c. 28. Sub canone & consecratione responsiones populi & cantus. 29. Cantus diptychorum. 30. Oratio dominica. 31. Benedictio solempnis ad *Pax Domini* &c. 32. *Agnus Dei*. 33. Communio. 34. Populi dimissio solempnis.

CAPUT V.

Cantus & Musica sacra medio ævo in administratione Sacramentorum, ritusque varius, præsertim in horis canonicis decantandis.

1. Cantus in administratione Sacramentorum in Occidente. 2. Et Oriente variis sacris publice & private. 3. Ritus *Ambrosianus* Ecclesiæ *Mediolanensis* pro horis canonicis. 4. *Mozarabicus* in *Hispania*. 5. Cursus *Gallicanus*. 6. *Romanus* divini officii ordo. 7. Variis mutationibus & additionibus expositus. 8. Laus perpetua. 9. Horarum canonicarum publica, & privata decantatio. 10. Nocturnæ vigiliæ. 11. Matutinæ laudes. 12. Horæ minores. 13. Vesperæ & Completorium. 14. Iugis usus in horis canonicis psalmorum & canticorum sacre scripturæ. 15. Psalmodia ad laborem & refectiorem. 16. Usus antiphonarum in horis canonicis. 17. Responsoriorum item. 18. Hymni. 19. *Te Deum laudamus*. *Gloria Patri*. 20. *Ὕμνοι, ᾠδὴν* versus.

CAPUT VI.

De Cantu & Musica statis per annum diebus, ac solemnitatibus, aliisque tum ordinariis, cum extraordinariis divini Officii partibus.

1. De solemnibus Officiis in Adventu & Nativitate Domini. 2. In Septuagesima vel Quadragesima *Alleluia* omissum in Occidente. 3. De Officio quadragesimali. 4. De Triduo ante Pascha. 5. A Paschate usque ad Pentecosten. 6. De rogationibus, litanis, processionibus. 7. De festis Sanctorum. 8. De cantu in translationibus Sanctorum. 9. In Synodis, acclamationibus, exceptionibus &c. 10.

In benedictionibus Abbatum, Abbatissarum. 11. In agone & funere christiano. 12. In Officio defunctorum. 13. Alia exercitia, preces, & psalmodiæ. 14. Cursus & antiphonæ de B. V. de S. Cruce, omnibus Sanctis &c. 15. Cantus in vulgaribus probationibus, per ignem, aquam &c. 16. Antiphona: *Media Vita*.

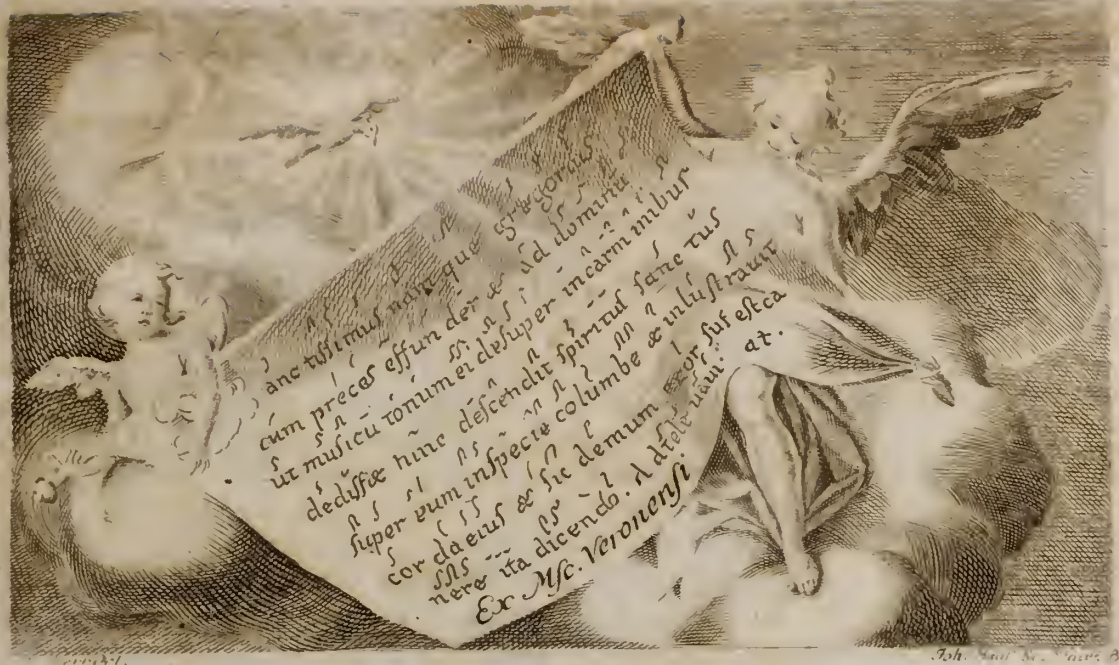
CAPUT VII.

De libris ad Officium, Cantumque sacrum medio ævo pertinentibus.

1. Varii libri liturgici, ad cantum ecclesiasticum pertinentes. 2. Lectionarii varii etiam cum cantu. 3. Psalteria. 4. Sacramentaria, Gradualia, Antiphonaria, Responsalia &c. 5. Ritu *Mo-*

sarabico. 6. In Officio *Ambrosiano*. 7. In *Anglia*, *Hybernia*, *Germania*. 8. In *Galliis*. 9. Ac in *O-*
rientis.

DE
CANTU ET MUSICA SACRA
 A PRIMA ECCLESIAE ÆTATE, USQUE AD
 PRÆSENS TEMPUS.

LIBER I.

DE CANTU ET MUSICA PRIMA ECCLESIAE ÆTATE.

CAPUT I.

*De perenni musicæ, ac cantus a prima humani generis origine
 in Sacris usu, eiusque ortu, & progressu a primæ Ecclesiæ ætate.*

I.

antus musicæque primarius finis est, & esse debet Finis pri-
 DEI gloria, ac laus, sonis & vocibus quibuscun- marius can-
 que demum, sive inanimatis, sive animatis ex- tus & musi-
 pressa: humanis vocibus ad id aptis, factisque, ut cæ laus
 DEUM collaudare, & prædicare suapte, atque men- DEI.
 tes suavi sono concentuque ad illius laudes excita-
 re, & commovere valeant. DEUS porro sicut cæ-
 terarum artium, ita huius quoque, de qua nunc
 oratio instituitur, in ipsa natura rerum sonora-
 rum principia, atque in mentibus hominum se-

2 L. I. DE ORTU ET PROGRESSU MUSICÆ

a mina iecit ; idque apud HOMERUM a) etiam musicus confitetur, sibi artem canendi a DEO inditam menti.

Quo a primo
origine re-
lata.

c. XXVIII.
4. 7.

Vid. SCHMI-
DII Com-
ment. ad h. l.

II. Divinum quoddam initium id genus hymnis in divino celebrando Numine laudandoque sacra Scriptura assignat. *Ubi eras*, ipse DEUS IOBUM alloquitur, *cum me laudarent simul astra matutina*, & *iubilarent omnes filii DEI?* Ubi notio רָנַן, cantum clara, atque sonora voce factum denotat. Idem statuendum est principium a rationalibus creaturis DEO impensi cultus & re-

ligionis, atque eiuscemodi laudis. Et quis dubitet, primos parentes in iustitia & sanctitate creatos, DEUM in paradiso cantu celebrasse? Quo in felici statu constituti, omnibus scientiis infusis imbuti, haud egebant ab avicularum concentu emendicare canendi peritiam, quæ vulgo tenetur opinio: cum & suapte natura ad canendum ducamur. Id vero quis sibi persuadeat, cum omnia cantu implerent in paradiso avium chori, reticuisse hominem, quin aliquid in laudem sui Creatoris modularetur? Suapte vero instinctu naturæ & mira pronitate cum ad cantum feramur, vel hinc opus haud fuerit auctorem huius rei prodere. Primos tibicines & fidicines prodit Scriptura, quæ debentur inventioni & ingenio hominum, non ipse cantus. Sic nec memoriæ proditum est, quando primum modulato vocis sono contentio-

Gen. IV. ult.

neque DEI laudes celebrari publicis in conventibus cœperint. An, dum Scriptura refert ENOSI ætate cœpisse invocari nomen Domini, sub id temporis publica etiam carmina, quæ demum cunque adhibita fuerint, in sancto DEI cultu? quod nonnemini est visum. Neque asseverari tuto potest, MALALEEL, seu MAHALEEL, qui inter primos ADÆ posteros numeratur, nomen sortitum fuisse a מַלְאֵל, quod in divinis concinendis laudibus aliquando fore, ut emineret, ore præfago visus fuerit. Nec vero Scriptura

Gen. IV. 21.

memorat, IUBAL, qui pater dicitur canentium cithara & organo, ad DEI potissimum honorem hæc musica impendisse instrumenta. Qua de re eo magis dubitare licet, quod ex perdita CAINI stirpe fuerit. Nomen inde derivatum musico instrumento, ac metonymice sono & clangori in scriptura sacra tribuitur, unde apposite licet latinum vocabulum *iubilum* derivare; atque etiam nomen dedit celebri usque ad præsens tempus anno iubilæo יובל apud *Hebræos* quinquagesimo: ad cuius auspiciū buccinæ inflabantur, earumque clangore captivis liberatio, servis libertas, debitoribus remissio fœnoris, venditoribus fundorum restitutio, & cuiuscunque ad familiam suam reditus significabatur. Musicam tamen, vocalem præsertim, iam ante IUBAL usu venisse, huicque memorata solum instrumenta *Kinnor* & *Ugabb* in acceptis esse ferenda VOSSIUS b) & REIMMANNUS c) volunt.

III.

a) Θεὸς δὲ μοι ἐν φρέσιν δόξας παντοίας ἐνέφυσεν.

b) De natura & constitut. Poeseos lib. I. c. 3. p. 13.

c) Einleitung in die Histor. antediluv. Sect. I.

III. Musicæ sacrae ante tempora Moysis exitumque *Israelitarum* ex Ægypto nulla in publico Dei cultu fit mentio. Cum vero Moysis & *Israelitarum* mores & instituta, antea etiam pleraque a Patriarchis fuerint adhibita, ut multis exemplis ostendi potest, argumentum inde repetitur, hymnos & musicam non tum demum in religionis officiis locum accepisse. Apud *Hebræos* musicæ usus iugis fuit in Dei laudibus. a) Eo pertinent a Deo afflatis hominibus profusa cantica, inde a Moyse, & eius sorore. Cuiusmodi in sacris paginis occurrunt etiam integri libri: præsertim autem a DAVIDE & SALOMONE editi prostant psalmi תהלים etiam dicti, seu hymni, quod ad laudem Dei canerentur. b) Quidam ex illis speciali titulo מִזְמֹר, *mizmor*, *psalmi* gaudent, an quod maiori artificio melos ipsis esset aptatum? cum aliis nomen esset שִׁיר, *odes*, quorum scilicet ratio canendi a vulgari pronunciatione non multum recedebat; nonnullis שִׁיר מִזְמֹר, aliis מִזְמֹר שִׁיר tituli loco præfigitur, ut quibusdam videtur, c) quod illic a psalmodia fieret initium, & huic postremo responderent symphoniaci ἀντιφωνῆντες, seu respondentes voce, istic vero ab organis initium duceretur, cui respondebant psalmodorum antiphonæ. Quibusdam tandem שִׁגְגִּיּוֹן, *schiggaion*, seu odæ erraticæ nomen datum fuit, ut innueretur, aberrationem ab incepto tono fieri ad abreptionem animi, & affectuum vehementiam significandam. Dubitat ORI-

In veteri Testamento a *Iudæis*.

a

b

c

GENES

q. 43. p. 41. Fuit nonnullorum persuasio, celebratas illas antediluvianas columnas ad musicam pertinuisse: Nam, inquit *Adam* de FULDA P. I. c. 7. Scriptor sac. XV. de Musica, ante diluvium in duabus columnis per eum (IUBAL) scripta fuisse dicitur, una latericia, & altera marmorea propter metum ignis & diluvii. Quod ipsum quidem IOSEPHUS L. I. Ant. Iud. c. 2. affirmat, dicitque, eas in terra SYRIÆ hucusque permansisse. Sed vero a filiis SETH disciplinam rerum cælestium & ornatum earum eiusmodi columnis inscriptas memorat, quas sunt qui ADAMO, CAINANI, NOË, CHAMO, imo ABRAHAMO, denique alii THUBALI tribuerunt; de IUBAL nihil usquam legi. Missa facimus, quæ apud BULÆUM T. I. Hist. Acad. Paris. p. 110. ex Scripto mediæ ævi referuntur, ABRAHAM docuisse quadrivium, id est quatuor artes, arithmetica, geometriam, musicam, & astronomiam.

b) „Canticum itaque Domini (verba sunt S. AMBROSII præmio in Psalmos) sicut ros mollior descendit e cælo, & fidem hominum sicut germen imbre quodam gratiæ spiritualis infudit. Duo igitur cantica in libris MOYSI, tanquam duo mundi oculi, cælique lumina, totum corpus operis eius illustrant. At vero DAVID principaliter a Domino ad hoc munus electus est; ut quod in aliis rarum præminere reliquo in opere videtur, in hoc iuge & continuum refulgeret. Unum canticum legimus in libro Iudicum, reliqua historiæ more decursa, quibus expressa sunt gesta maiorum. Unum ESAIAS canticum scripsit, quo legentium corda mulceret: in reliquis terribili tuba correptionis infrenuit. Canticum ei, ne ipsi quidem inimici obicere potuerunt, qui eum propter alia dicta usque ad necem sunt persecuti. Unum DANIEL, unum HABACUC, SALOMON ipse DAVID filius licet innumera cantica cecinisse dicatur, unum tamen, quod Ecclesia receperit, Canticorum Canticum dereliquit. „ Progreditur deinde ad eundem, qui caput est, psalmodiarum librum.

c) Vid. Salomon VAN TILL veterum, imprimis Hebræorum, Poeticæ & Musicae &c. Stephani LE MOYNE Var. Sac. T. II. p. 970.

a) Iam D. CALMET differt. in Musicam Hebræorum observavit, nusquam in scripturis apparere, notum fuisse apud Hebræos usum musicæ in theatris atque spectaculis, quod etiam apud Græcos recentius habetur inventum.

Tom. II.
Nov. Edit.
S. Maur. pag.
519. C.

GENES de psalmis, qui inscripti sunt oratio, *οἱ ἐπιγεγραμμένοι προσευχή*, Forte, inquit, nec psalmi, nec cantica, nec hymni sunt, sed nuda orationes, orantium convenientes affectui & habitudini, nec non omnibus, qui eodem, ac ii, de quibus dictum est, mentis affectu sunt. Qua de re quidquid sit, celebris apud

a) *Iudæos* fuit musicæ disciplina, coetus etiam Prophetarum. a) In colle DEI erant præside SAMUELE coetus Prophetarum, Doctorum & discipulorum, qui crebro filii Prophetarum appellantur. Horum pensum fuit (iuxta ALTINGIUM, *Hist. Acad. Hebr. p. 23.* & Andr. SMIDIUM, *de Cantor. Eccl. V. & N. T. p. 2.*) musicam exercere, & prophetare, vel hymnos componere in laudem DEI, de qua ibidem erudiebantur. Huc omnino spectant verba illa:

x Reg. X. 5.

Post hæc venies in collem DEI, ubi est statio PHILISTINORUM, & cum ingressus fueris ibi urbem, obviam habebis gregem Prophetarum descendantium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam, & citbaram, ipsosque prophetantes. Ad hunc locum Cum prophetia, ait R. Dav. KIMCHI, illorum, erant cantica, & celebrationes nominis divini. Constat etiam cultum Leviticum præcipue psallendo ac canendo constituisse, maxime a DAVIDE adornatum. Ac quidem cantores (de cantricibus dubitat cum aliis D. CALMET disp.

b)

in musicam *Hebræorum*, an in obsequium templi unquam fuerint, b) quod aliis vero haud abfimile videtur) ex singulis tribubus erant; chori nihilominus musicorum singulatim fuerunt instituti, atque a DAVIDE, cœlesti monito, cultui divino destinati, ex familia KAATH, GERSON & MERARI; quin tamen prohiberentur reliqui *Israelitæ* suam iungere vocem Levitarum cantui, modo in atrio ISRAELIS consisterent, nec penetrarent in atrium Sacerdotum, miscerenturque Levitis. c) A S. CLEMENTE Alexandrino exemplum musicæ simul psallens & prophetans, ponitur DAVID, DEUM concinne laudans. Idem refert, sacram *Hebræorum* musicam in templo, plerumque *Doricum* retulisse gravissimum, & vetustissimum

c)

I. VI.
Stromat.

musicæ

a) Legi meretur Io. H. BOCRISII observatio T. IV. Miscell. lipf. p. 56. &c. de musica Præexercitamento *Ebræorum* ad sapientiam diviniorem, & Max. MERGENNUS de Musica *Hebræorum*, ubi ab iis scripturæ locis exponendis initium sumit, quæ prophetiam vi concentus musici prophetis contigisse vel insinuant, vel affirmare videntur.

b) Vid. Jac. SCHUDT de cantricibus templi apud Blas. UGOLINUM Thef. ant. Sacr. T. XXXII. p. 656. & p. 572. Bernardi LAMY diss. de Levitis cantoribus Add. Io. LIGHTFOOT Ministerium templi Hieros. Sect. II. de cantoribus & musica templi, & Io. WALLISIUS de psalmodiarum titulis inter opera miscellanea p. 296. &c.

c) Refert IOSEPHUS, Lib. VII. Antiq. Iud. DAVID septem constituisse choros, & eos canentes ac præcinentes, ipsum subsequutum, dum arca Hierosolymam deportaretur. Alias inter quatuor millia viginti quatuor numerantur ordines per annum distributi, inter quos capita erant ASAPH, HEMAN, & IDITHUN a DAVIDE instituti. 1. Paralip. XXV. 1. v. 7. Fuit autem numerus eorum cum fratribus suis, qui erudiebant canticum Domini cuncti Doctores ducenti octoginta octo. Inter hos CHONENIAS, ut legitur c. XV. 22. v. 27. Princeps Levitarum prophetiæ præerat ad præcinentum melodiam: erat quippe valde sapiens. Mox nominantur Cantores & CHONENIAS, Princeps Prophetarum

musicae genus, totum fere in spondeis & productioribus syllabis versans. ABEN ESRA in Psal. VI. testatur, esse, qui titulum *על שמיני* *super octavam* interpretentur cantilenam, cui sunt octo toni, seu soni. Quod generi diatonico congrueret, octo tonis contento, in quo genere modus *Doricus* primus censetur. Io. HARENBERGIUS alios etiam modos musicos, vel in ipsa psalmorum inscriptione invenisse visus est. ÆOLIUS, ait, dicitur *תליל*, Aijeleth in inscriptione psalmi Davidici XXII. si quid assequi licet divinando. Ionicus autem vocatur *תני* in epigrapha oda Davidica LVI. Sic etiam Iulius BARTOLOCIUS Tract. de musicis instrumentis Hebræorum septem omnino tonos notat, octavum vero recentiores addidisse. S. CHRYSOSTOMUS, EUTHYMIUS, & alii SS. Patres vocem *διαψαλμα*, seu *תליל*, Sela, passim in psalmis occurrentem, cantus quandam, seu melodiae immutationem designare putant, quod iam ab ORIGENE fuit notatum. Utrum autem, inquit, cuiusdam musicae cantilenæ, aut rhythmici immutationem, qui interpretati sunt diapsalma, senserint, aliudve intellexerint, tuo iudicio derelinquo. VAN TILL, postquam varias de voce hac Sela, seu diapsalma retulisset opiniones, suam etiam subdit, ex originatione *תליל*, esse admonitionem ad tubicinem, ut elatiore sono signum mutandæ melodiae daret. Varias variorum sententias & disquisitiones de voce Sela vide apud mox citatum Bl. UGOLINUM. Quodsi ad modum musicum mutandum pertinuit in genere diatonico, convenienter id factum fuisse dici potest, quomodo in Ecclesia christiana secundum octo modos eius generis instituitur cantus: est vero singularis melodia psalmi CXIII. In exitu Israel de Ægypto, forte e synagoga repetenda, ad eum modum, quem nunc diximus esse *על שמיני* appellatum. Psalmum hunc Hebræi in maxima solemnitate sua ad immolationem agni paschalis singulari cum lætitia decantarunt. Ad eandem etiam originem haud inepte refertur distinctio illa, quæ in psalmorum cantu ecclesiastico adhibetur in medio, ac in fine versuum, secundum accen-

Comment. de
mus. vetustiss.
Vol. IX. misc.
Lips. p. 217.
an. 1752.

T. II. Nov.
Ed. p. 516.

Dicht- Sing-
und Spiel-
Kunst. p. 477.
A.

uationem

inter Cantores, unaque Rex DAVID. Cui præcipua, nondum ædificato templo, ornatæ in cultu Levitico musicae laus tribuitur. De eodem singularem affert locum Stephanus LE MOYNE Var. Sacr. T. II. p. 977. ex HIPPOLYTI Portuensis libro ined. Bibl. Laurentianæ in Psalmos: Post MOSIS disciplinam, liber psalmorum novam invexit doctrinam, & novum institutum cultus DEI. Et est velut secundus liber discipline post MOSEN. Nam DAVID oraculo & quasi Spiritu DEI monitus, novam rationem psalmodiæ tradidit Hebræis, per quam sustulit, & removit cultum sacrificiorum a MOSE institutum, & no-

vam DEUM colendi invexit rationem per hymnos & cantica. Habes hunc locum apud CORDERIUM, Catena in Psalm. Proem. P. X. De eodem DAVID S. AUGUSTINUS, L. XVII. de Civ. Dei c. 14. Erat DAVID, inquit, vir in canticis eruditus, qui harmoniam musicam non vulgari voluptate, sed fidei voluntate dilexerit; eaque DEO suo, qui verus est DEUS, mystica rei magne figuratione servierit. Diversorum enim sonorum rationabilis moderatusque concentus concordie varietate compactam bene ordinatam civitatis insinuat unitatem.

tuationem carminibus *Hebræorum* adiunctam : quæ duabus aut tribus constant partibus, ut si solito longior esset sententia, prior iterum divideretur pars : quemadmodum etiamnum fit in nostra psalmodia ; alias autem in medio paululum quiescitur, ac in fine respiratur, seu alteri choro in cantu antiphono suus per vices versus decantandus relinquitur. Ad quem ordinem per vices alternatim canendi referri potest vox *נָא*, quæ in variis Vet. Test. canticis occurrit : veluti Exod. XV. XXXI. Num. XXI. 1. Reg. XVIII. XXI. XXX. Ps. LXXXIX. &c. S. AUGUSTINUS & THEODORETUS titulum Ps. LXXXVII. de chororum ordinibus invicem sibi respondentibus explicant : quasi instituto solenni cantu in tabernaculo Domini sub DAVIDE etiam cantus responsorius esset frequentatus. Titulus est : *Filiis Chore. In finem. Pro Mabeleth*, sive in chorea, ut AQUILA, aut per chorum, ut SYMMACHUS vertit, ad respondendum. Responsio autem, inquit THEODORETUS, tacite innuit, chororum ordines invicem sibi respondentes. Sed tota res hæc de psalmore titulis incerta est perinde ac de accentuum usu musico. WASMUTHUS in *Vindiciis S. Hebr. Scripturæ* dissentientium rationes solvit. GOTTLIEB WERENDORFFIUS de *Prudentia in cantionibus ecclesiasticis adhibenda ex Hebræorum cum Grammaticorum tum Magistrorum scriptis* constare testatur, apud *Iudæos* modernos de accentibus & melodiis psalmore aliarumque cantionum veteris instrumenti certi haberi nihil. Et sane, addit, *accentus in cantando ab ipsis non attendi, vel hoc unum argumento est, quod aliter diebus festis maioribus, aliter minoribus canunt, nec tamen mutant accentus. Omnis igitur disciplina de EBRÆORUM numeris modisque exspiravit.* Plerique enimvero accentuum hebraicorum usum non solum ad distinctam legendi rationem, sed etiam ad vocum modulationem, choralis nostro cantui haud ablimilem, statuunt, distinguuntque accentus grammaticos, rhetoricos, musicos, quorum usus in eo consistat, quod *Iudæi* in synagogis suis iuxta illos, tanquam musicas intervallorum notas cantillant lectiones Mosis & Prophetarum sabbaticas. Et propter harmoniæ varietatem etiam variæ & multiplices sunt accentuum *Hebræorum* figuræ (licet grammatici & musici coincident, excepto forte decalogo, ut in MSS. advertere est) ut quælibet dictio sicut melodiam, ita & accentum peculiarem habeat. Id quod GEORG. ABICHTIUS in *Arte distincte legendi & interpretandi Scripturam V. Test.* probat, allatis ex *Talmude Hierosolymitano* ac *Babylonico*, *Masora* item & ELIA Levita, testimoniis, qui unanimi consensu Scripturam secundum accentus lectam & decantatam esse profitentur. Probat idem ex duplici vocum quarundam accentuatione, accentuum fervorum multitudine, & hebraicorum accentuum cum *Græcorum* notis musicis convenientia. Fatetur tamen,

musicum

Lib. II. c. 2.
p. 362.

Accentus
musici.

Pag. 28.

musicum accentuum hebraicorum usum vel exspirasse prorsus, vel ob ingentem *Iudaeorum Germanorum & Polonorum* in cantu discrepantiam incertum satis esse. *Mich. BECK*, qui contra *Samuel. BOHLIUM* accentuum hebraicorum usum musicum sing. Dissert. defendit, ultro tamen largitur, apiculis istis non designari musicam illam antiquam, qua *Mosis & DAVIDIS* tempore sacra cantica decantabantur, statuitque illum cantum magis, ut hodie loquuntur, figuratum & cultiorem fuisse, quam rudior ille modulus, quo *Iudaei* utuntur, solentque, quod praecipuum erat *BOHLII* argumentum, cantillare *textum* ex codice non accentuato: respondet autem *BECKIUS* assue fieri *Iudaeos* cura informationis domesticæ huic cantillationi ad ductum accentuum adornandæ ex codice prius accentuato & punctato. Alia est etiam scala a) musicalis accentuum *Hebraeorum* ad mentem *REUCHLINI*, quam ex *BECKIO* afferimus, alia *Iudaeorum* in suis synagogis; variatque non solum pro diversis nationibus, sed etiam prout sunt diversi libri sacri, quibus in suis Sacris utuntur *Iudaei*. Utrumque patet ex discrepantia *Germanorum, Italicorum & Hispanorum Iudaeorum*. Melos exhibet *P. Pet. GUARIN*, Ord. S. *BENEDICTI*, Congregat. S. *MAURI* in Grammatica hebraea: quamvis ea omnia, quæ de musicis accentibus narrant *Iudaei*, neque a nobis, neque ab ipsis etiam fortasse percipi existimet; pro certo autem habeat hodiernorum *Iudaeorum* musicam a veteri, quæ *Mosis*, aut *DAVIDIS* temporibus in usu erat, plane esse diversam. Discrimen cantillationis huiuscemodi *Hispanicorum, Italicorum, & Gallicorum Iudaeorum* quoque in tabula exhibet *P. Io. Bapt. MARTINI*, quoad ipsos psalmos: aliud est quoad accentuum rationem, quo in synagoga utuntur decantando Pentateuchum, confusis admodum vocibus, ac incondito

T. I. Theol.
Philol. The-
sauri p. 563.
&c.

Lib. II. Parte
altera p. 329.
&c.

T. I. Historiæ
musicæ Itali-
cæ editæ ad
p. 424.

c. XLVII. 11. dito clamore, secus ac apud Ecclesiasticum de instituto per DAVIDEM cantu refertur: *Et stare fecit cantores contra altare, & in sono eorum dulces fecit modos.* In libro COSRI quærit Iudaus: *Quid vero censes? Existimasne illos musicæ peritos fuisse secundum eius modos, an vero non? Respondet COSRI: Tunc temporis citra dubium fuit perfectissima, & varie excitans & afficiens animos, sicut de ea dicitur, quod permoveat & transferat animam ab una proprietate (affectu) ad alteram. Quod hodie de ea scitur, nihil est ad comparationem eius, quod olim fuit: quia hodie contemptibilis reddita est, dum ei operam dant ancilla & vilissimi quique homines. Proinde descendit vel decidit a dignitate sua, sicut & vos ea excidistis.* Certe apud nos synagogas intransibibus, non idem, quod P. MARTENIO, & socio DURANDO, qui adhuc superstes id mihi est contestatus, *Carpentoraci* accidit, atque in itinere suo litterario referunt, *In conventibus suis*, aiunt.

a) *psalmos hebraice canunt eleganti cantu. Cantari nobis fecimus a pueris IUDÆIS, qui nos extra nos rapiebant.* Tractatus de Musica veterum *Hebræorum* excerptus ex schilte *Haggibborim* nunc primum a Bl. UGOLINO P. II. Vol. XXXI. Thef. Ecclef. ex *Hebraico* latine redditus docet p. XIV. quomodo *Hebræi* etiam musicum concentum pluribus vocibus edant. Psalmos, quos singulis diebus, ac festivitatis canerent in suis synagogis, LIGHTFOOT designat. Quomodo autem alia etiam promiscue iam olim cantarint præter psalmos, ALPHONSUS de *Zamora* in sua grammatica refert: quinque videlicet libros MOYSIS, & alias historias sacras, tono dulci, & pleno, prophetias accentu rudi & severo, psalmos tono gravi, qui ad extasim ac contemplationem adducebat, proverbialia melodia animos facile subeunte, Ecclesiasten tono serio, ac severo, Canticum canticorum hilariter cantare solitos fuisse. Sub anathemate vetitum erat musicis mutare modos, quod fulmen erat synagogæ. Refert D. FLEURIUS, qui de hac re scripsit, se vidisse fragmentum cum notis musicis antiquis cantu maxime harmonico. Si SUIDÆ fides, perierunt veteres notæ *Hebræorum* ARCADIO imperante. Vestigia veteris musicæ *Davidicæ* I. Ch. SPEIDELIUS, b) secundum voces suas distincte diversas, tonos, notas, moderationem ordinis seu numeros, & repetitiones, scrutatus est. Facit huc etiam *Salomonis* VAN TIEL liber iam citatus, quæque magna contentione disputata sunt de metrica psalmodum conscriptione, ac poesi *Hebræorum*, cum qua vetus eorum musica intercidisse visa est. Ea iterum inventa, ut spem faciunt auctores *Galli* novi *Tractatus* diplo-

Temple service c. 7.
Edit. Complut. 1526.
4to.

a) P. I. p. 289. Dans leurs assemblées ils chantent des Pseaumes en hebreu, dont le chant est charmant. Nous en fîmes chanter un a des

petits Juifs, qui nous enlevèrent.

b) P. Christoph. SPEIDELS unverwerfliche Spuren von der alten Davidischen Gc.

diplomatici, de veteri etiam musica *Hebræorum* aliquid sperare licet, quæ apud *Iudæos* unacum templi excidio in eorum dispersione periit, ut postulantes, quod in psalmo CXXXVI. habetur: *Hymnum cantate nobis de canticis Sion*; quod sequitur solum reponere possint: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* ac potius in nostra psalmodia, nostrisque in ecclesiis, quam eorum synagogis avitus cantus *Hebræorum* secundum nativos generis diatonici antiquissimi modos quæri possit. Veteres plerique IOSEPHUS (qui MOYSEN composuisse ἐν ἑξαμέτρῳ τὸν ᾠδόν, DAVIDEM trimetro, & hexametro versu, instrumentisque musicis comparatis docuisse Levitas ad pulsum eorum laudes DEI decantare, perhibet) PHILO, S. HIERONYMUS, cum recentioribus non paucis, tum Rabbiniis, cum christianis Doctoribus VATABLO, Theodoro HERBERTO, GOMARO, MEIBOMIO, metri aut rhytmi rationem in psalmis, ac canticis hebraicis veteris Testamenti statuunt; alii vero veluti *Augustinus* EUGUBINUS, SCALIGER, CAPELLUS, LOESCHERUS, HILLIGERUS, CALMETUS hoc negant, naturamque poeseos hebraicæ in oratione vehementi, incitata, gravi, luminibus verborum sententiarumque conspersa, atque in stilo potius, quam syllabarum numero ponunt, uti laudatus CALMETUS in singulari dissertatione probat de poesi veterum *Hebræorum* talem ante MOYSEN apud *Iudæorum* maiores, tum apud *Græcos*, testibus DEMOSTHENE, DIOGENE Laertio, ac CLEMENTE Alexandrino, & apud *Iudæos* sequentibus temporibus in usu fuisse, ut nihil artis ei inesse cognosci possit a).

Poësis Hebræorum.

L. II. Ant. Iud. c. 16.

L. VII. c. 120.

a

IV. Instrumenta varia musica in sacris *Iudaicis* fuisse adhibita, dubitare non licet, sed non æque ante DAVIDEM & SALOMONEM. De DAVIDE habetur: DAVID autem & omnis ISRAEL ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, & citharis, & lyris, & tympanis, & sistris, & cymbalis. DAVIDEM lusisse coram SAULE legimus כִּנּוֹר, *kinnoor*, cithara vel psalterio. Cui geminum erat נָבֵל. Quod voce *nablum*, *naula* apud alias etiam gentes usitatum in pompis & cærimoniis religionis docet CALMET in

Etiam instrumentalis a tempore DAVIDIS. 2. Reg. VI. 5. 1. Reg. XVI. 23.

a) „Vera igitur (cum *Er. LOESCHERO Io. Zach. HILLIGERUS* de psalmodum, hymnorum, atque odarum discrimine loquitur) & genuina carminum sacrorum, & imprimis *Hebræorum* indoles, quantum adhuc penetrare licuit, in tribus consistit momentis, quorum prius est, ut brevibus contentis membris, quæ per accentus maiores distinctivos, *sillakum*, *athnahum*, & *mercam mappachatum*, ad sensum scopo & textui maxime congruum eruendum, indicantur.

Alterum dicitur *rhythmus*, non, quem antea removimus, sed ex *SUIDÆ* descriptione, *melodia*, seu accommodatio ad musicam, ut potuerint illa carmina cantari, quibusdam syllabis tarde, aliis breviter pronunciatis, licet non sint sua tales natura; de cuius harmoniæ, quam mox inquiremus, ordine nobis hodie, ob antiquam *Hebræorum* musicam deperditam, parum aut nihil certi constat. Tertium denique carminis *Hebræi* momentum est stylus poeticus &c.“

in Dissert. *de musicis Instrumentis Hebræorum*; alium vero usum demonstrat Angel. POLITIANUS in libro *Miscellan.* Memorantur instrumenta musica in *Genesi*, sed alia quam cultus divini occasione. *Cur*, aiebat ad IACOB LABAN, *ignorante me fugere voluisti, nec indicare mihi, ut prosequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, & citharis?* Tubam חצוצרה, *hbatzotzerah* MOYSES adinvenit ad convocandum populum, quæ qualis fuerit IOSEPHUS narrat: *Adinvenit autem, inquit, modum tubæ ex argento factæ, quæ est huiusmodi, longitudinem habens pene cubiti; est autem angusta fistula calamo capacior, præbens latitudinem, quæ conveniat ori ad susceptionem spiritus, & classico tono vicina, quæ hebraica lingua vocatur ASOSRA.* Conspicua est Romæ eius forma in arcu triumphali VESPASIANI apud VAN TILL, & alibi, typis æneis expressa. Sed tuba hæc etiam, postquam instrumentorum musicorum varia genera in sacris Leviticis sunt introducta, usui inter cantandum non fuit, haud dubie ob fortem nimis clangorem, ne sensum verborum obrueret. Fuerunt tamen adhibitæ tubæ, dum cantores respirarent. Quod genus quoddam erat alternæ musicæ apud *Hebræos*, quam voce נגנן, ut iam diximus, notabant a respondendo, seu alternando, ut hodieque haud raro fit in sacris nostris, interludente præsertim organo. At etiam, unacum voce, alia instrumenta componebantur, quod genus musicæ נגינה, *neginah* vocatur. Inscriptionem psalmorum על שמינית, *super octavam* Chaldæus interpres, ABENESRA, R. Salomo IARCHI, de instrumento seu cithara octo chordarum interpretantur, quemadmodum titulum psalmorum על ששים sunt, qui accipiendum putent de instrumento sex chordarum. Alii tamen putant *scheminith* שמינית vocem esse, quæ cum altera consonabat, עלמות, *alamoth* dicta, sc. virginalis, ut vocem altiore, ac suaviorem in *diapason* designet; unde altera gravis, & virilis dici posset. Sed melius ipsis instrumentis, hoc posito, applicetur, quæ consonarent cum vocibus virilibus (quippe ante annum vigesimum locus non erat inter cantores) in *diapason*, seu *octava* consonantia. Quod timidius dixerim de altero illo titulo על ששים ut de *diphonia* per *sexta* consonantiam accipiat. Incertum enim est, an eiusmodi symphonie in usu fuerint apud veteres. De qua re D. BURETTE, & alii scripserunt. Id certum est, varia instrumenta musica apud *Hebræos* in templo obtinuisse, qualia in variis psalmis memorantur, præsertim penultimo; putatque Sr CHRYSOSTOMUS, homilia in illum psalmum cum choro SS. Patrum, hoc carnali, crasso, & ad idololatriam prono genio fuisse indultum. Multi ex recentioribus eiusmodi instrumenta descripserunt, ut Christ. WEIDLINGIUS, Mich. Henr. REINARD de *Hebræorum* instrumentis musicis, ac inter alios D. CALMET singulari dissertatione de *Musica Veterum*, imprimis *Hebræorum*; magnusque numerus initur instru-

Cap. XIV.
p. 238. opp.
Gen. XXXI.
28.

Lib. III. Antiq.
Iud.

Psalms.
LXXVII. 7.

In Ps. VI.

In Psalm.
CXLIX.

instrumentorum hebraicorum a Scriptoribus *Iudaicis*, ex quibus quatuordecim pro spuris habet laudatus CALMET. In tres autem distinguit classes instrumenta musica genuina. Prima est fidium, seu nervorum: secunda tibarum; & tertia tympanorum; quæ singula in tabula typis æneis expressa exhibet. Nihil celebrius esse potuit solemnem arcae deductionem, iubente DAVID ^{1. Paral. XV. 16. &c.} Principibus Levitarum, *ut constituerent de fratribus suis cantores in organis musicorum, nablis videlicet, & lyris, & cymbalis, ut resonaret in excelsis sonitus letitiæ.* Erant in primo ordine cantores HEMAN, ASAPH, & ETHAN in cymbalis æneis concrepantes: in secundo ordine ZACHARIAS, & MATHATHIAS cum suis; illi in nablis arcana* cantabant; hi in citharis pro octava ^{הל-עלמית} canebant epinicion. . . . Universusque ISRAEL deducebant arcam fœderis Domini in iubilo, & in sonitu buccinæ, & tubis, & cymbalis, & nablis, & citharis concrepantes. Sequenti capite singillatim enarratur, quibus quique tractandis musicis instrumentis addicerentur in ministerio arcae. Et cap. XXV. 1. Igitur DAVID, & magistratus exercitus segregaverunt in ministerium filios ASAPH, & HEMAN, & IDITHUN: qui prophetarent in citharis, & psalteriis, & cymbalis, secundum numerum suum dedicato sibi officio servantibus. Discimus autem ex veteri *Misna*, nunquam minus, quam duodecim, qui ore, & totidem, qui instrumentis canerent, fuisse. EUSEBIUS a) ^a plura instrumenta recensens musica ad psalmodiarum cantum adhibita, vocem ^{Scla, Diapfal-} *diapfalma* additam putat, quando filerent instrumenta. Alios vero usus ^{ma.} eius vocis designat ORIGENES b), nec existimat ad omnes psalmos usum instrumentorum fuisse, iuxta psalmodiarum inscriptiones. Hic rememoranda est, quam paulo antea retulimus, opinio, *Scla*, seu *diapfalma* esse notam pro tibicine, ad signum elatiore sono edendum, pro mutatione melodiarum. Cum excidio templi cessavit etiam instrumentorum musicorum apud *Iudæos* usus, nisi

a) „Hi (sunt verba EUSEBII apud CORDER. Expos. in psalm. proœm. II. de diapfalmate) stabant in conspectu sanctuarii Domini, laudantes Dominum universorum: unus quidem cymbala, alius vero psalterium, alius fides, alius buccinam, alius citharam habens; quorum medius stabat DAVID; atque hoc modo cantica auspicabantur, tenentes in manibus istiusmodi instrumenta, & unusquisque Spiritu Sancto motus DEUM collaudabat, omnesque psallenti succinebant ALLELUIA. Quomodo autem Spiritus Sancti gratia ad breve tempus cessabat, instrumentis deinde minime motis, tunc, uti par est, vocem istam diapfalma scribebant.“

b) „In psalmis (inquit ORIGENES, Tom. II. pag. 522.) qui habent *diapfalmata*, AQUILA pro diapfalmate vertit *canticum*, quinta autem

editio *iugiter*. Porro iuxta nostra exemplaria & SYMMACHUM, quando musicæ cuiusdam melodiarum, & rythmi fit mutatio, videtur appositæ diapfalmatis nota. Sæpiissime vero & sensus mutatio est in diapfalmatis, interdum & personæ. Existimabit forte quispiam eos, qui psalmodiarum nomine inscripti sunt, pulsatione instrumenti musici, quod vocatur psalterium, recitatos fuisse; sed quoniam secundum AQUILAM per totum liberum, in quibuscunque secundum LXX. psalmus inscribitur, in iis modulatio editur, secundum vero SYMMACHUM ode vel canticum; ideo necesse hanc annotavimus, ne quis putaret per musicum instrumentum omnes, qui apud nos psalmodiarum nomine inscribuntur, cantatos fuisse &c.“

nisi quod subinde artem quandam *sonandi*, & *tripudiandi* exerceant, de qua
Num. 9. p. 24. Romæ in libro *divers. Cameralium* extat facultas a Cardinali Camerario non-
 nullis *Hebrais* concessa.

Musica inSa-
 cris Genti-
 lium.

De die Nat.

c. 12.

L. III. O. 11.

L. I. Od. 36.

Serm. 21.

pag. 65.

Col. 239.

L. VII. de

Leg.

L. IX. de Nu-
 ptiiis Philolo-
 gie.

V. S. CLEMENS *Alexandrinus* admonitionem ad *Gracos*, seu ad Gen-
 tes, exorsus ab *AMPHIONE Thebano*, & *ARIONE Methymnao*, *Thracioque*
Sophista ORPHEO, *Mihi itaque videntur*, concludit, & *Thracius ille OR-*
PHEUS, & *Thebanus*, & *Methymnaeus*, *viri, non viri, sed deceptores fuisse, qui*
prætextu musicæ, vitæ perniciem afferentes, artificiosis quibusdam præstigiis
ad corruptelas demoniace incitantes, probra orgiis celebrantes, luctus in
Deorum cantica traduentes, primi deduxere homines ad idola: atque lapi-
dibus, & lignis, hoc est simulacris & adumbrationibus agrestem gentis exci-
tare consuetudinem: illam vere pulchram libertatem eorum, qui sub cælo
vitam egerunt, canticis & carminibus in extremam redigentes servitutem.
Qua de re quidquid sit, multorum certe opinione in templis, sacrisque Deo-
rum cœpit musica: Nisi grata esset immortalibus Diis musica, profecto, in-
quit CENSORINUS, nec tibicen omnibus supplicationibus in sacris ædibus
adhiberetur. Hinc musica ab HORATIO vocatur amica templo. Et thure,
& fidibus iuvat placare . . . custodes Numidæ Deos. Maximo TYRIO Socia sa-
crificiorum dicitur. Et ARISTIDES Quintil. Musica certe, inquit, divini hy-
mnii & venerationes ornantur; festa item propria, urbiumque celebres conven-
tus exultant. Nec ipse ad templa accessus vacabat musica, quando prosodion
hymnus dicebatur, teste PROCLO in Chrestomathia apud PHOTIUM: Cum ad
aras, aut templa accederent, & in recessu ad tibiam caneatur. PLATO
Rectissimum fore, ait, si hymni, & laudes DEI precibus mixte canantur.
Quod ex PROCLO in TIMEUM, & ELIDE intelligimus, apud Paganos preces
& cantiones coniungi solebant, & utræque interdum statæ, ac immutabiles
in templorum parietibus, ac tabulis consignatæ adhibebantur. MENANDRO
Rhetori est ὕμνος ὡδὴ εἰς θεόν, Canticum ad Deum. Odas, seu carmina in Deo-
rum pariter, & Heroum laudes caneant. Carmina pia in antiquis inscri-
ptionibus hymnos HOMERI denotant. Cuius hymnum in Apollinem me-
morat THUCYDIDES; a THUCYDIDE vero dissentit ATHENÆUS. Quemque
PAUSANIAS eidem HOMERO tribuit in Cererem, haud immerito eidem ab-
iudicatur. Cuiusmodi etiam qualiacunque sunt, cenferi possunt privatæ re-
ligionis: veluti XENOPHON in AGESILAO memorat, numquam eum desisse
proferre hymnos. De instrumentis musicis, ut aliquid dicamus, eorum
divinam originem sic diva virgo apud Martianum CAPELLAM exposuit: Nam,
inquit, fide apud Delphos per deliacam citharam demonstravi: tibiæ per Tri-
tonidam nostri comitem Marsyamque Lydium sonuerunt. Calamos Mariandi-

ni, & Aones in laudes inflavere caelestium. Panduram ÆGYPTIOS attemptare permisi. Græci imprimis musica instrumenta Diis suis in acceptis retulerunt, nec ferme Apollinem, Minervam, Mercurium, Pana nisi musica aliqua instrumenta gestantes, exprimunt. Quique primi ac præcipui apud eos musici fuerunt, sapientum ac vatium loco habiti (veluti etiam de MEMNONIS apud Thebas statua dicitur musico modo responsa dedisse) immortalitati sunt consecrati, atque inter Deos relati. Nam quis ignorat, inquit F. QUINTILIANUS, musicen tantum illis iam antiquis temporibus non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, ut iidem musici, & vates, & sapientes indicarentur? Mittam alios, Orpheus, & Linus, quorum utrumque Diis genitum, alterum vero, quod rudes quoque, atque agrestes animos admiratione mulceret, non feras modo, sed saxa etiam, silvasque duxisse posteritatis memoriae traditum est. Et TIMAGENES auctor est, omnium in litteris studiorum antiquissimam musicen extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poetæ, apud quos inter regalia convivia laudes Heroum ac Deorum ad citharam caneantur. Iuvat ex eodem deinceps audire, qualem musicen apud antiquos magni fecerit sacram, ut theatralem iam sui ævi exosam habuerit. Quamvis autem satis iam ex ipsis, quibus sum modo usus exemplis, credam esse manifestum, quæ mihi, & quatenus musice placeat, apertius tamen profitendum puto, non hanc a me præcipi, quæ nunc in scenis effeminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, si quid in nobis virilis roboris manebat, excidit, sed qua laudes fortium caneantur, quamque & ipsi fortes caneant, nec psalteria & sambucas etiam virginibus probis recusanda, sed cognitionem rationis, quæ ad movendos, leniendosque affectus plurimum valet. OVIDIUS quidem canit :

Lib. I, Instru-
tut. orator.
c. 17.

Lib. IV,
Faster.

Temporibus veterum tibicinis usus avorum
Magnus, & in magno semper honore fuit:
Cantabat fanis, cantabat tibia laudis
Cantabat mæstis tibia funeribus.

Quæ hic colliguntur de usu musices in sacris, atque etiam funeribus, apud HOMERUM memorantur pluribus in locis, plurimumque commendatur musica etiam in conviviis, præliis, & inter operas adhibita: utpote animi motus, atque affectiones, aut comprimens, aut excitans. Vocum differentiam ex ætatibus, sexuque gravem, acutamque discernit. De musica in ludis nihil eum uspiam dicere memini. PLUTARCHUS in libro de Musica testatur, apud antiquos nec quidem cognitam fuisse theatri musicam, totam religioni dicatam. At enim, ait, apud antiquiores GRÆCOS, ne notam quidem dicunt musicam, quæ theatri inserviret: totam scientiam illam Deorum

Lib. II. de
Legibus.

venerationi, & adolescentum institutioni impensam fuisse. Omnis tunc musica in templis versabatur, ceterum nostris temporibus eius musicæ, quæ ad disciplinam puerorum facit, nulla memoria, nulla cura: omnes theatri inservientem amplectuntur. Qui vult ergo musica recte, & cum iudicio uti, is veterem modum æmuletur. Sed quibus rebus hic etiam fuerit fœdata, ipso Gentilium testimonio edocemur ex actis sinceris Martyrum apud RUI-NARTUM, passione nimirum SS. EPIPODII, & ALEXANDRI. Nos, aiunt, Deos colimus letitia, convivii, cantionibus, ludis, comessatione, & lascivia: vos vero hominem crucifixum, cui placere non possunt, qui his omnibus perfruuntur. Quod testimonium insigne est, Christianorum religioni datum, & pietati. Pudenda sunt, quæ ARNOBIUS a) adversus Gentes affert de musica in sacris Deorum, Dearumque. Quodsi tamen ex PLATONE afferrem, quam is expetierit esse musicam religiosam in sacris, rectam ac gravem, quæ suapte natura ad æquitatem, & gravitatem duceret, ut ne minimum ornatum, qui necessarius non sit ad movendum, admittat, multi hodie pudore suffunderentur musicæ sacre cultores. Studiose toni singuli erant destinati hymnis in honorem Deorum DITHYRAMBI, e. g. in honorem Bacchi, tono Phrygio acriore ac vehementiore: NOMÆ in honorem Apollinis, tono Lydio dulciore, amœnioreque &c. Cum aules, sunt verba DIOMEDIS apud VAN TILL, paribus thure incensis altaribus, musicus choros geminis gressibus explicaret, & æquipedo sono tibicen spondaulium canere iuberet, ut duabus longis melodiis quasi duplicibus, & iugibus votis prospera Deorum voluntas firmaretur. Et APULEIUS: Ibant & dicati magno Serapi tibicines; qui per obliquum ad aurem porrectum dextram, familiarem templi, Deique modum frequentabant. Modus igitur obliquus πλάγιος, modestior sacris aptus habebatur. Singulare est, quod CLEMENS Alexandrinus nobis de Ægyptiis sacris refert. Primus enim, inquit, procedit cantor, unum aliquod afferens ex symbolis musicæ. Eum dicunt oportere accipere duos libros ex libris Mercurii: ex quibus unus quidem continet hymnos Deorum, alter vero rationes vite regie. Habebant Ægyptii 46. libros sacros, in sex partes & ordines divisos: ιατρικά, curabant πασοφόροι; ιερατικά, προφέται; παιδευτικά, & μοσχολογικά, & σοφιστής; κοσμογραφικά, ιερογραμματεὺς; ἀστρολογικά, ὠροσκοπός; ὥδός. Cantor curabat hymnos Deorum. Vexatus est locus libri

Pag. 75.

a

Lib. XI.

L. VI. Strom.

Ægyptiorum
Musica.

a) „Idcirco (inquit lib. II.) animas misit, ut res sancti atque augustissimi nominis symphonicas agerent & fistulatorias artes, ut inflandis bucculas distenderent tibiis, cantionibus ut præirent obscenis, numerosos iterarent Scabillorum concrepationibus sonores, quibus animarum alia lasciviens multitudo in incompressos cor-

porum dissolveretur motus, saltitaret, & cantaret, orbes saltatorios verteret, & ad ultimum clunibus, & coxendicibus sublevatis lumborum crispitudinibus fluctuaret? Idcirco animas misit, ut in maribus exoleti, in feminis fierent meretrices, sambustrix, pfaltrix &c. “

libri de elocutione sub nomine *Demetrii PHALEREI* a) : In ÆGYPTO autem & Deos septem vocalibus sacerdotes celebrant, ordine eas ponentes; & nunc pro tibia, & nunc pro cithara litterarum harum sonus auditur cum suavitate. Quapropter qui eximit collisionem, nil aliud, quam cantum eximit ex oratione, & musam. Io. Mathias GESNERUS, Dissert. singulari, septem græcas vocales, & quidem hoc ordine dispositas ΙΕΗΩΟΥΑ innu- T.I. Aet. Soc. litter. Gotting. ingeniose est commentus, ut nomen tetragrammatum יהוה referrent, quasi Ægyptii suis id in sacris canere solerent. Simpliciore, ac magis nativam huius loci explicationem alio loco dabimus, spectantem potius ad disciplinam mûsicæ artis, quam ipsam hymnodiam, seu hymnos in honorem Deorum, quales magno numero (ut alibi gentium) peculiaribus libris contentos habuisse Ægyptios ex locis allatis comprobatur. Hymni vero, id genus cantus, ad celebranda numina dicebantur, quos THEOCRITUS ἀθανάτων Idyl. XVII. v. 8. γέρας, ornamentum immortalium appellat. Notantur Exod. VII. & VIII. מַצְרִיִּים, interpretanturque LXXII. ἑπαισοῖσι τῶν αἰγύπτων. Admodum Incantationes. probabile est, esse illam vocem ægyptiacam, sed nihil ad musicam attinere videtur. De eius etymologia videri potest PFEIFFERUS, in *Dub. vex.* BOCHAR-
TUS in *Hieroz.* deduxit ex Arabum, murmuravit, ignotæ linguæ P.II. L.IV. c. 18. p. 580. verba protulit, quod chaldaice notat incantavit. Deut. XVIII. 11. Psalm. LIX. mutato; in ט, & aspiratione initiali, quæ perierat, redeunte. Unde מַצְרִיִּים, incantator, ἑπαισοῖδης, ἐπωδός. Quæ etsi durior aliis videatur notatio, res tamen in comperto est. Credique potest PYTHAGORAS, qui, ut IAMB- Lib. I. c. 5. BLICHUS perhibet in eius *Vita*, viginti duos annos in Ægypto versatus est, teste S. CLEMENTE Alex. SONCHEDI archipropheta præceptore usus, musicam Lib. I. Strom. medicam inde didicisse, quam per peculiariora carmina ἐπωδός, seu incantationes, ut PORPHYRIUS in *Vita* PYTHAGORÆ narrat, exercebant. Apud N. 3. Græcos quidem & Romanos, Scriptores antiquissimos, ἐπάδειν, ἐξάδειν, κατὰ-δειν, περιώδειν, canto, excanto, incanto, passim de magicis operationibus usurpata legimus. Et ipsæ incantationis formulæ ἐπωδαί, carmina dicuntur. Atque harum appellationum ratio inde videtur arcessenda, quod apud Ægyptios, Hebræos, Chaldæos, Babylonios, Græcos antiquissimos sacrorum ministri *Iidem*, ut QUINTILIANUS ait, & musici, & vates, & sapientes Lib. I. Institut. c. 17. censebantur. Certe vocis מַצְרִיִּים usus latissime patet. Apud Ægyptios hæc

VOX

a) Ἐν αἰγύπτῳ δὲ καὶ τὰς θεὰς ὑμνεῖσι διὰ τῶν ἐπὶ τὰ φωνηέντων οἱ ἱερεῖς, ἐφεξῆς ἡχῶντες αὐτὰ: καὶ ἀντὶ αὐλῆς, καὶ ἀντὶ κινῆρας τῶν γραμμάτων τέτων ὁ ἡχος

ἀκέσται ὑπ' εὐφωνίας, ὥστε ὁ ἐξαίρων τὴν σύγκοχσιν, ἔδδεν ἄλλο, ἢ μέλος ἀτεχνῶς ἐξαίρει τῆ λόγῃ, καὶ μῆσαν.

Lib. I. Stro-
mat. vox sonabat *myſtam*, cantorem, hominem fatidicum, h. e. divinum, vel, ut APULEIUS magos vocat, *divinipotentem*. Apud *Hebræos* נביאים dicuntur etiam cantores, atque poetæ, qui laudibus decantandis vacant. Quemadmodum eodem vocabulo vates, & qui fundarent carmina, & qui prædicerent futura. Præterea antiquitas *ἐπαιδαίς* non tantum vim divinam, sed imprimis vim *θεραπευτικὴν* ad fanandos morbos tribuebant. CLEMENS Alex. *ἐπωδὰς* ad Idæos Dactylos refert, qui sacerdotes erant matris Deum *Cybeles*. Olim enim sacerdotes, imprimis *Ægyptii*, præter diviniora mysteria salutarem medendi artem profitebantur, ut auctoritatem sibi conciliarent. Ex medicina vero vocabulis barbara superstitione confictis deſoedata, nata est magia. De carminum etiam, & muſicæ vi *θεραπευτικῇ*, ad curandas corporis, & animi affectiones nata est fabula de *Orpheo*, & *Amphione*, de qua HORATIUS in epist. ad *Piſones*. Apud HOMERUM, carmine *Antolyci* filius fiſſit faucio ULYSSI sanguinem. De carminum virtute in corpora, & animos plura habet STRABO lib. X. PLINIUS *Hiſt. Nat. lib. XXVIII. c. 2.* & imprimis *Sam. BOCHARTUS* in *Hieroꝝ*. Carminum autem præcipua vis in eorum concentu muſico fiſſit, quod ſupra eſt, magiæ, ſeu Diis inferis deputatur. Qua de re CELSUS a) apud ORIGENEM expreſſe dicit, concentibus delectari dæmones illos *ἀλλοκότοις μελωδίαις*, peregrinis concentibus, ut vocat ORIGENES, ac poſtea *ἐπωδὰς*, incantationes. Conſpiratque conſtans tum græca, cum latina nomenclatura, quod veneficia magiæque artes, per carmina, ſeu cantica ut plurimum exercerentur. Distinguuntur etiam ὕμνοι κλέβοι, & ἀποπομπαίοι, qui Romanis fuerunt vocati carmina *averruncalia*; prius autem genus carmina *calatoria*, ſeu *indigitamenta*, uti *aſſamenta*, quæ in ſacris adytis canerentur *Iano*, *Iunoni*, *Minervæ*, & aliis, veluti Græcis *Pean* dicebatur carmen in honorem *Apollinis*. Eo uſi *Achivi* in ſolenni *Apollinis* ſacrificio καλὸν αἰδόντες παῖχονα. Quod nomen etſi commune etiam eſſet, peculiaris tamen erat *Hypingos* Dianæ; *Iulus* Cereri; *Adonidia* Adonidi; *Dithyrambus* Baccho, cui *Orgia* celebrata imprimis fuerant, de quibus CATULLUS:

Apud Roma-
nos.

Hom. Iliad. I.

Orgia,

a) „Nihil (inquit lib. VIII. n. 58.) in hiſce rebus vel minimum eſſe, cuius cura non alicui poteſtati mandata fuerit; id diſcere licet ex *Ægyptiis*, qui aiunt, ſex & triginta dæmones, aut æthereos quosdam Deos (ſunt etiam, qui plures numerent) corporis in totidem partes diviſi, alium alius partis curam ſuſcipere iuſſos fuiſſe. Sciunt etiam dæmonum linguæ ſuæ propria, ut *Gbnoumen*, *Chnachoumen*, *Cnat*, *Sicat*, *Dion*, *Erōu*, *Erebiōu*, *Ramauōr*, *Reia-*

noor, & alia, quæ ſua lingua nominant. Quin eorum invocatione morbos partium fanant.“ Et paulo poſt n. 60. „Fortaſſe enim fides male abrogaretur viris ſapientibus, qui aiunt, maximam terreſtrium illorum dæmonum partem generationis deſiderio ardentem, ſanguinis, nidorum, concentuumque percupidam, aliisque huiusmodi rebus deditiſſimam, non aliud melius poſſe, quam corpus curare &c.“

*Orgia, quæ frustra cupiunt audire profani,
Plangebant alii proceris tympana palmis,
Aut tereti tenues timuitus ære ciebant.
Multi raucisonis efflabant cornua bombis,
Barbaraque horribili stridebat tibia cantu.*

Plura de his facris, uti etiam *Rheæ*, seu *Cibeles*, videsis apud laudatum VAN TILL. STRABO de bello *Punico* dicit ex *Hetruria* musicam publicam, quæ potissimum in sacrificiis erat usitata, ad *Romanos* pervenisse. Apud *Romanos* cura moderandæ musices in festis & sacrificiis penes summum erat Pontificem. Solemne etiam apud eos erat carmen precationis, quibus Deos exorarent, ut testatur VALERIUS MAXIMUS de AFRICANO, cum Censor lustrum conderet. *In quo*, inquit, *solito sacrificio scriba ex publicis tabulis* Lib. XIV. *solemne ei precationis carmen præiret, quo Dii immortales, ut populi Romani res meliores facerent, rogabantur.* Et LIVIUS solemne memorat eiusmodi carmen, quod in concionibus, quæ ad populum habebantur, magistratus præfari consueverat: *Ad hæc*, inquit, *officia dimissis Magistratibus, consu-* L. XXXIX. *les in rostra descenderunt, & concione advocata, cum solemne carmen pre-* *precationis, quod præfari priusquam populum alloquantur, magistratus solent,* *peregisset consul, ita capit &c.* Carmina huiusmodi plerumque instrumentis musicis, aut etiam saltibus sociata fuerunt; quod nomen Poetis, ac odis Saltationes. lyricis dedit. PROCLUS in *Chrestomathia* apud PHOTIUM, *Hyporchema* vocatum carmen dicit cum saltatione decantatum. Eiusdem nominis ac ritus LUCIANUS est testis, nulla in *Delo* sacra sine saltatione & musica fuisse, ubi cum tibia, citharaque tripudiabant. In hymno *Apollinis* apud HOMERUM, IAONES cum liberis ac uxoribus dicuntur congregari in *Delum*, & cantu *Apollinem* exhilarare; *Delia* præcipue puellæ, quæ celebrato *Apolline*, *Latona* ac *Diana*, factaque mentione virorum antiquorum & mulierum ὕμνον αἰείδουσιν, θέλγυσσι δὲ φῶλ' ἀνθρώπων. Hymnum canunt, demulcentque gentes hominum. Imprimis celebria fuerunt hæc, quoad præsens argumentum, *Pythia Apollini* sacra, quæ certamen eius cum serpente *Pythone* præsentabant. *Dies festus erat*, inquit S. CLEMENS Alex. qui maximo GRÆCORUM Exordio adm. *conventu PYTHONE celebrabatur propter draconem mortuum, EUNOMO canente* ad Gentes. *serpentis epitaphium: neque satis dixerim, hymnusue, an lamentatio serpentis esset canticum &c.* Cantilenæ autem nomen erat *Delona*, eoquod *Apollo* oriundus esset ex insula *Delo*. POLLUCE teste quinque continebat partes, quarum prima dicebatur *rudimentum*, sive *exploratio*, secunda *provocatio*, tertia *iambicus*, quarta *spondæus*, quinta & ultima *tripudium*. Sacra illa fiebant *Apollini* saltatione cum cantu sociata, ut constat ex hymno in A-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. LIB. I. C pol-

v. 149.

pollinem apud HOMERUM. Perpetuamque illi saltationem fuisse tradit LUCIANUS περὶ ἀρχαίων. Cuius exemplum apud PLUTARCHUM in Theseo: *Tri-pudium saltavit cum impuberibus; quod hac etiam memoria ferunt Delios servare.* Ita *Thyades*, *Atticæ* mulieres, quotannis ad *Bacchi* sacra *Delphos* proficiscentes per viam solitæ saltare, maxime ad *Panopeum*, quam ideo

Odys. XI.
Antiq. Home-
ric. lib. IV.

καλλίχορον, saltationibus celebrem, alias *amœnam* HOMERUS vocavit, ut notat PAUSANIAS in *Phocicis*, & ex eo Eb. FEITHIUS, subditque antiquiores

Genialium
dierum L. IV.
c. 17.

Græcos in honorem Deorum choreas, maxime celebritatibus publicis, agitare solitos, ex infinitis auctoribus comprobari. Loca complura citantur in animadversionibus ad calcem positis. *Alex.* ab ALEXANDRO, *Interque ve-scendum*, inquit, *laudes Diis canere assuerant, his, quibus sacrum fieret: pedibusque circum aras psallere ad numerum, carminaque, & hymnos canere, ac cymbala pulsantes, choros agitare.* Fuitque observatum, ut sacrificantes aras circumcurrerent, cursum auspicati a *lava* dextrorsum, quod religiosius putarunt, mox a *dextra* levorsum. Rationem minime quidem ir-

Ad Ecl. v. 73.

religiosam affert SERVIUS. *Quod nullam maiores nostri partem corporis esse voluerunt, quæ non sentiret religionem.* Nam cantus ad animam, saltatio ad mobilitatem pertinet corporis. Quam etiam attingit *Alexander* ab ALEXANDRO, dum *profodion*, *hyporchema*, & *stasimon* commemorat, quæ huc pertinent. Quasi, inquit, penitus sacro numine afflati, quodam furore capti forent. Indicat item Gentes, quæ his rebus abstinerint, item quæ secusa).

a

Universim vero musica veterum constitisse rhythmis, metro, instrumento, & saltatione memoratur apud *Græcos*, & *Romanos*, musicorum, & poetarum arte communi etiam in sacris, quo universa mythologia, ac sacra etiam publica magnam partem referri possunt. Ex ultima antiquitate celebrantur in hoc genere ipse *Mercurius*, *Orpheus* (TATIANUS quidem, CLEMENS *Alexandrinus*, alique negant, *Orphei* esse hymnos, qui eius nomine circumferuntur, sed potius ONOMACRITI cuiusdam, vel, ut alii volunt, CECROPIS) *Amphion*, & *Arion*, atque etiam HOMERI Vatis imitorem fuisse in musicis *Terpandrum*, PLUTARCHUS scribit. HOMERUS, teste ATHE-NEO: *Propterea, quod universam poesin suam canebat certis numeris, atque modis, versus non dubitavit multos facere subinanes, absque capite, & ad*

Poetæ.

Lib. I.

extre-

a) „*Memphite* vero (subdit) in *Osiridis* templo, dum sacrificant, præter aliorum morem, nec canere tibias, nec psallere soliti sunt. Et *Græcorum* plerique, cum nulla numinis afflatione sacrificia perficiunt, sed animo remisso absque tibia, vel cantu. Contra apud *Indos*, quibus nulla fuit numinis consalutatio, vel sacrificium, nisi adhibita saltatio foret. In *Drio* quoque absque saltatione, vel musica, sacram nulum

fiebat. Fertur ANTONINUS Cæsar, quum DEO HELIOGABALO sacrum faceret, mulieres *Phænissas*, quæ in orbem cursitarent, cymbalaque & organa musica circum aras psallerent, adhibuisse: & *Cybelis* sacerdos cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum, sacrum facere. Apud *Curetas* quoque nullum fit sacrum sine strepitu & fragore, tympanis una tubisque pulsantibus.“

extremum curtatos. Ἀοιδῆς, seu cantores sæpe memorat HOMERUS, e. g. *Phemium*, quem *Penelope* dicit nosse omnium Deorum, & hominum acta, ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε τὰ τε κλείεσιν ἀοιδαί, gesta hominum, Deorumque, quæ celebrant Poetæ a). Hinc *Orphei*, *Musæi*, *Lini* θεολογία musicis numeris composita, de quibus STRABO. Passim etiam ATHENÆUS pronunciat veterem Græcorum sapientiam musica potissimum constitisse. Queriturque luxuria depravatam in Græcia veterum musicam, & eorum more optat, denuo Deorum laudes, Heroumque acta cantu celebrari. Alia item leges apud FEITHIUM. Apud veteres etiam Gallos musicam in sacris adhibebant *Druides* Sacerdotes, ac *Bardi* poetæ simul ac musici: dum prælia committebantur in acie stantes canebant heroica gesta Semideorum gentis. Alii *barritum* vocabant elephantum furiosum, IULIANUS Imp. clangori aspere clamantium avium comparabat: παραπλήσια ταῖς κλαγγαῖς τῶν ταχυ βωόντων ὀρνέθων, *Am.* MARCELLINUS stridentis maris undis b). His veteres Germanos accensemus, de quibus TACITUS: *Celebrant carminibus antiquis* (quod unum apud illos memoria, & annalium genus est) *Tuistonem Deum terra editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Eoque pertinet, quod idem de ARMINIO: *Caniturque adhuc*, ait, *barbaras apud Gentes.* c) Et EGINARDUS in *Vita CAROLI Magni*: *Barbara, & antiquissima carmina, quibus veterum Regum actus, & bella canebantur, scripsit, memoriae mandavit.* Operæ pretium est, hic mentionem iniicere instrumenti sacri musici, ut videtur, ante annos fere 50. in provinciae *Altosaxoniae* arce *Forstreckia* reperto. Convenit cum eo, quod de fortilegiis *Germanorum* dicit in eodem libro TACITUS, hac tantum fere differentia, quod ex metallo sit triangulare sex tonorum. *Sortium*, inquit, *consuetudo simplex: virgam frugiferae arbori decidam, in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere, ac fortuito spargunt.* *Mox, si publice consulatur sacerdos civitatis, sin privatim ipse paterfamilias precatus, Deos cælumque suspiciens, ter singulos tollit sublato, atque secundum impressam ante notam interpretatur.* Huc trahunt celebre numen *Trigloß*, vel *Triglas*, plurimis in *Pomerania*, *Marchia*que locis cultum. Quorsum etiam instrumenti huius facer usus sumi queat, ex antiquorum *glaffen*, *thönen*, & *tri drey*, quia vasis, & instrumentis musicis maxime colebatur. Ipsa instrumenti figura se in triangulum extendit. Repetitio nominum *Aglä*, & *Clio* in sacris frequens est, quæ in duplici trigono leguntur, quod SALOMONI tribuunt: de quo WAGENSEILIUS d).

Odyss. I.
v. 338.

a
Lib. X. Arb.
L. XIV. &
alibi.

Antiq. Homer.
lib. IV. c. IV.

Lib. II. in
Antioch.

b
Initio libri de
moribus Ger-
manorum.

L. II. Annal.
c

TAB. I.

VI. d

a) De hymnis gentilium, quos Diis suis cecinerunt, legi meretur *Ezech.* SPANHEMIUS in not. ad *CALLIMACHUM* p. 3. VAN DALE in antiquitatibus ex marmoribus descriptis, diff. VII.

p. 567. 568. DEYLINGIUS obs. S. P. III. obs. 45.

b) Vid. VALESII not. in lib. XV. *Am.* MARCELL.

c) Vid. IUST. *Lips.* ad eum TACITI locum.

d) Comment. in *Sotam*, c. XII. „Quæro adhuc

De Thera-
peutarum, &
primorum
Christiano-
rum hymno-
dia testimo-
nia extranea.

VI. PHILONIS *Therapeuta* hymnos, & cantica in honorem DEI vario metrorum genere a se ipsis, aut veteribus composita, inter divinas laudes usurpabant. Tum, inquit PHILO de Vita Contemp. *exurgens unus hymnum canit in DEI laudem vel recens a se factum, vel pridem ab aliquo priscorum vatum, qui carmina & cantica permulta ipsis reliquerunt trimetri generis: prosodias item & hymnos varios; qui ad libamina, ad aram in stationibus quoque, & choris concinuntur, diversis, quæ in choro sunt, conversionum vicibus eleganter commensurati. Post illum alii quoque sigillatim canunt, ordinem suum, ac decorem optime servantes, ceteris interim magna cum quiete attendentibus, praterquam ubi ad extremas certas hymni partes accinenda sunt, quæ vocant EPHYMNIA. Tunc enim omnes simul viri & mulieres pariter exclamant.* a). Hi utut Christianorum verisimillime non sint Deo canentium chori, iis tamen conveniunt, quæ apud christianos in suis agebantur conventibus, diu noctuque celebratis; atque adeo a multis quidem tum recentioribus, cum antiquis pro christianis habentur, etiam EUSEBIO, qui articulatim omnia ex PHILONE prosequitur: *Quæ omnia, inter alia ait, supradictus vir eo ordine, eademque consequentia, qua apud nos geruntur, expressit. Et ut unus ex omnibus consurgens in medio, psalmum honestis modulis concinat, utque præcipienti ei unum versiculum omnis multitudo respondeat.* Paulo ante vigiliarum meminerat, *sicut apud nos moris est.* Ut vero iam propius instituto nostro accedamus, quædam primum adducemus *Ethnicorum* testimonia.

Lib. II. hist.
c. 17.

causam, quare ea triangulorum figura SALOMONI accepta feratur, atque cum in *Hispania* apud *Granatenfes* Montis, quem vocant, sancti templum lustrarem, magna admiratione illud sigillum in suggestu, calicibus, vestibus Sacerdotum, atque omni reliquo sacro apparatu vicibus innumeris vidi expressum. Ipsa quoque laquearia & parietes nihil præter illud hexagonum referebant: ita tamen, ut sæpe una maior figura minores plurimas suo ambitu complecteretur, quod *Hispani* a *Germanis* mutuasce videntur. “

- a) Et paulo inferius: „Peracta cæna subdunt vigiliæ, in quibus pernoctare solent & cantare hoc modo. Confestim surgunt omnes, ex utraque parte convivium quoddam celebraturi, & primum fiunt chori duo, virorum unus, alter mulierum. In utroque suus eligitur dux ac præfultor, qui simul & personæ dignitate, & arte musica antecellit. Deinde hymnos canunt in DEUM, metris, & modulationibus multis compositos, nunc iunctis vicibus resonantes una, nunc sibi invicem congrue respondentes....

Posteaquam ita duo chori divisim suum tale agitavere convivium, divini amoris studio, ut mero æstuantes, unicum ex ambobus chorum efficiunt ad æmulationem illius, qui olim fecus marc rubrum factus est, ob patratum illic miraculum; quando DEI opere conspecto, & beneficio accepto, quod sermonem, cogitationem, spemque omnem vinceret, permoti, simul viri ac feminae, numineque afflati, & in unum collecti chorum, pro gratiarum actione hymnos Servatori DEO concinebant; MOYSE quidem Propheta inter viros, MARIA vero prophetide inter mulieres chori præfidem agente. Illius itaque chori simulacrum refert hic cultorum, culticumque chorus, in quo editis, redditisque vicissim vocibus & cantibus sonus virorum gravior, & acutior mulierum, contemporati suavem efficiunt, ac vere musicam symphoniam. Pulcherrimæ ibi sententiæ, venustissimæ dictiones, & personæ chori honestissimæ. Horum porro omnium unicus est finis, pius DEI cultus. “

nia. Inter quos LUCIANUS (quem passim ad TRAIANI tempora referunt) vel si quis alius dialogi, qui *Philopatris mors* inscribitur, auctor, Christianos cavillatur, ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes ἐπὶ παννυχίης ὕμνων διάς ἀγρυπνῶντες. Dicebant enim, inquit, soles decem ieiuni absque cibo perseverabimus; & ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes, talia somniamus. Tangit calamitates belli, ac terræ motus ingentis, qua Antiochia concussa est, ut a Christianis fuerat prædictum. Nisi tamen hoc ipsum ætatis non paulo posterioris sit indicium, ut contra GESNERUM, & LA CROZium propugnat MOSHEMIUS inobservat. Sacris, circa Nicæni Concilii tempora conscriptum esse dialogum, ex ipsa phrasi intelligi. Nihil vero alias est in hoc dialogo, quod non respondeat genio, & dictioni, rebusque ac modo tractandi LUCIANO familiari. Memorat, qui faceret, præiretque precem a patre exorsus, & hymno multorum nominum finiret. τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς ἀρχάμενος, καὶ τὴν πολυώνυμον ὥδην εἰς τέλος ἐπιθεῖς. RIGALTIIUS in notis ad Cap. II. p. 130. TERTULLIANUM de orat. εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς haud inepte orationem dominicam intelligit. Sunt tamen, qui hæc omnia nequaquam de Christianis intelligenda velint. Luculenter vero PLINIUS sub TRAIANO, nimirum circa exordia sæculi secundi, ex ore Christianorum, a fide deficientium refert: Affirmabant autem, inquit, hanc fuisse summam culpæ suæ, vel erroris: Lib. 10. E. quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi pist. 97. DEO, dicere secum invicem. TERTULLIANUS rem eandem enarrat, ac et- In Apolog. c. 2. iam EUSEBIUS. PLINIUS secundus, inquit TERTULLIANUS, cum provinciam Euf. in hist. regeret, damnatis quibusdam christianis, quibusdam gradu puls, ipsa tamen eccl. multitudine perturbatus, quid de cætero ageret, consuluit tunc TRAIANUM imperatorem: allegans, præter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de Sacramentis eorum comperisse, quam cætus antelucanos ad canendum CHRISTO, ut DEO. Quibus verbis declaratur, carmen CHRISTO dicere apud PLINIUM idem esse, ac canere CHRISTO. Sic & EUSEBIUS idem referens, Ib. lib. III. c. τὸν χριστὸν δίκην θεῶ ὑμνεῖν Christo tanquam DEO canere interpretatur. VIR- L. I. v. 348. GILIUS de Agricolis hymnum Cereræ canentibus Georg. ait:

- - - - - Neque ante
Falcem maturis quisquam supponit aristis
Quam Cereræ tórta redimitus tempora quercu
Det motus incompósitos, & carmina dicat.

Et lib. VI. Æneidos.

v. 644.

Pars pedibus plaudunt, choreas & carmina dicunt.

Unde palam est *carmen dicere* amplius aliquid esse quam orationem, & preces fundere, ut *Hug. GROTIO* est visum *Annot. ad Ephes. V. 19.* a)

De psalmis,
hymnis, &
canticis præ-
cepta aposto-
lica.

Ep. 55. ad Ian.
n. 34.

Iac. V. 13.

1. Cor. XIV.

15.
Eph. V. 19.

Col. III. 16.

An. 1720.

Eph. V. 19.

VII. Sed nos tutius rem ex ipsis auctoribus christianis illustrabimus deinceps, telam exorfi ab ipsis Scripturis sanctis. *Sine dubitatione*, inquit S. AUGUSTINUS, *faciendum est maxime id, quod etiam de scripturis defendi potest, sicut de hymnis, & psalmis canendis, cum & ipsius Domini, & Apostolorum habeamus documenta, & exempla, & præcepta.* S. IACOBUS in sua epistola expresse orationem a psalmodia distinguit. *Tristatur quis vestrum? oret: aequo animo est? psallat.* Passim apud D. PAULUM de hac re fit mentio: ut tamen potissimum, quo animatur oratio, ac psalmodia, id inculcet: *Orabo spiritu*, scribit ad Corinthios, *orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* Ad Ephesios: *Implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes in cordibus vestris Domino.* Et ad Colossenses: *Docentes & commonentes vosmetipsos in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus in gratia, cantantes in cordibus vestris DEO.* Pertinent hæc tum ad fidelium in concinendis DEI laudibus officium, cum maxime ad Pastorum curam, ut suas oves instruerent, & commonerent in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus. Singularem dissertationem philologicam de psalmodia, hymnorum, atque odarum sacrarum discrimine edidit *Wittenbergæ Ioan. Zach. HILLIGERUS*; quæ inserta etiam legitur *Tomo secundo Thesaur. nov. Dissert. Theol. phil.* ubi varias veterum, & recentiorum examinat interpretationes psalmodia, hymnorum, & canticorum spiritualium iuxta D. PAULUM. Ac primo quidem Io. CLERICI in notis ad HAMMONDI N. T. sententiam, nullum plane attendisse discrimen Apostolum, sed tribus verbis idem significasse, refutat §. 2. Sect. II. Examinat deinde §. 3. nonnullorum Græcorum PP. discrimen ab excellentia diversorum subiectorum petatum; tum §. 4. distinctionem ab inscriptionibus psalmodia DAVIDIS derivatam §. 5. differentiam ab argumento, & materia. §. 6. distinguendi rationem a forma diversa explodit: ac si essent psalmi cantiones metricæ cum instrumentis, ex quibus eminet *Ψαλτήριον*; hymni cantica, laudes DEI præsertim continentia, sive sola lingua, atque sonora voce edita, sive adhibito instrumentorum musicorum concentu; odæ denique succincta cantica, non tantum laudes, sed exhortationes etiam, & alias res sacras complectentia, voce tantum, & lingua decantata. §. 7. denique a recentioribus quibusdā excogitatam distinctionem a modo elaborandi diverso reiicit, ut censeantur psalmi illa carmina DAVIDIS, & aliorum cuiusvis argumenti; hymni extemporales DEI laudes ex occasione natæ, nullisque numeris adstrictæ, cuius generis sint DEBORÆ,

a) Vid. & ZORNII opusc. S. T. I. p. 67.

ANNÆ, ZACHARIÆ, MARIE, & Apostolorum is, qui extat *Act. XVI. 25.* Odæ tandem præmeditata carmina, & magis ex arte elaborata, sub angustiori forma, quam psalmi & hymni. Ipse tandem optimam eam D. PAULI interpretationem censet, ut per psalmos ea intelligantur carmina, quæ in libro psalmorum ab ESDRA in ordinem redactæ reperiantur; per hymnos reliquæ *θεόπνευστοι* cantiones in veteri, & novo Test. occurrentes; odæ demum sacra Ecclesiastica a privatis, piisque viris elaborata cantica, extra scripturæ canonem in DEI, eiusque beneficiorum memoriam, ac laudem pro affectu decantata. *Christoph. WOLFFIO* autem in curis philologicis ad hæc D. PAULI loca optime illi agere videntur, qui causam hanc per defectum monumentorum antiquitatis ecclesiasticæ in hoc quidem capite vix confici posse arbitrantur, atque adeo Apostolum diversa canticorum nomina ideo adhibuisse censent, ut omnia, quæ tunc in publico & privato DEI cultu recepta erant, comprehenderet. Neque vero D. PAULI sententia tota deflecti in sensum allegoricum, seu mysticum debet, inde quod *ὠδὰς πνευματικὰς* cantica spiritualia nominet; puto, ut a profanis, & *σαρκικαῖς* gentilium odis, quibus assueti erant, revocaret, id Apostolum egisse. Quam in rem singularem explicationem HILLIGERUS affert de psalmorum, hymn. & odar. sac. discrimine. Pag. 32.

Tandem, inquit, non errabimus, si dicemus, per odas sacras ab ἑβραϊκῇ Hebraica voce nomen forte habentes, ὧσμάτα, μέτεγες, ἐπαΐδεις, προσωδίας, παιᾶνας, id genus alia, sacris æque ac profanis scriptoribus, alias dictas, notari carmina, non θεόπνευστα, aut eximio plane Spiritus divini instinctu conscripta, sed ecclesiastica h. e. a viris pietate, ἔθ' morum, vitæque sanctimonia conspicuis, tam sub antiquo, quam novo fœdere cum studio singulari elaborata, ἔθ' in DEI, huiusque beneficiorum memoriam, ac honorem pie decantata. Vehementer quidem assentimur, multis ingenii, ac doctrinæ reconditæ principibus, plura quoque literis divinitus consignata appellari odas, prout iam supra nostro præstruximus instituto; PAULI tamen scopum, cum hæc scriberet, defixis intuentes oculis, non possumus non fateri, ipsum nullum ad illa habuisse respectum. Quid enim causæ esset, cur ὠδὰς, voce addita, πνευματικὰς restringeret, si per illas divinitus inspiratas, indicare vellet, quas ex sui interna, ac propria indole esse sacras, constat inter omnes? Quum igitur antecedentibus canticorum speciebus hanc limitationem non adiungat, sed ad solam tertiam ὠδῶν referat, quam facillime ex eo cognoscere licet, carmina, humana industria adhibita a viris spectatis, ἔθ' commemorabili pietate cognitæ elaborata per ὠδὰς πνευματικὰς innui. Et si promiscue vero etiam deinceps huiusmodi nomina sumita sint. Veluti apud EUSEBIUM quidam scrip- Lib. V. Hist. Eccles. c. 28.

ptor CAIUS, ut videtur, contra ARTEMONEM hæreticum testatur: *Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ὠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πῖστων γραφεῖσθαι τὸν λόγον τῶ θεῷ τὸν χοροῦν*

χριστὸν ὑμνεῖν θεολογῶντες. Sed & psalmi, ac cantica, quæ a fidelibus fratribus ab initio scripta sunt, verbum DEI esse Christum & DEUM, tota hymnorum suorum laude concelebrant. HIPPOLYTUS, vel quisquis est auctor orationis de consummatione sæculi, circa finem αἶνον καὶ ψαλμοὺς καὶ ᾠδὰς πνευματικὰς commemorans, ad D. PAULUM respexisse videtur, αἶνον seu laudem pro hymno ponens. Passim sancti Patres non solum in commentariis laudatos D. PAULI locos illustrent, sed aliis etiam occasionibus, quis, & qualis ex apostolica institutione ac præceptis fuerit, in conventibus christianis ab ipso Ecclesiæ exordio cantus, docent, tempore, loco, & modo, quem PLINIUS ex ore Christianorum designavit: apertissime vero EUSEBIUS discrimen canticorum spiritualium novi testamenti designat, ab apparatu instrumentorum musicorum veteris Testamenti a). Postquam etiam sensum litteralem, usumque christianum explicavit, spirituales confectatur ad rationem cultus christiani demonstrandam; ut non solum oris, sed cordis potissimum officium in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus impleatur. Idem SS. AMBROSIIUS, CHRYSOSTOMUS, THEODORETUS, & alii interpretes in verbis Apostoli sunt profecuti, qua ratione non ore tantum, sed in cordibus suis, ac spiritu, & mente Christianos psallere, & canere deceat in publicis Ecclesiæ conventibus, quod suos monet ad eadem alludens Apostoli verba S.

Serm. IV. in *GAUDENTIUS Brixienfis: Sollicite convenite ad Ecclesiam: orationibus, hymnis, & canticis spiritualibus nobiscum vigilanter incumbite. Hæc sint otii vestri*
Exod.

a) „Iure (inquit in *Psalm. XCI.* p. 608.) Dominica die gratiarum actiones Domino reddimus ubique terrarum in Ecclesiis eius congregati. Cum autem per confessionem progressum, & augmentum acceperimus, tum iubemur psallere ad meliorem animæ statum provecti: aucti vero, ac meliores effecti, hæc aliis annunciare, ac eos, qui ad nos proxime accedunt, misericordias DEI doceere præcipimur: atque id agere matutinis horis. Hæc porro iubet scriptura peragere primo diluculo, postquam animas, & corpora nostra nocturno tempore sancta, & a fordibus quibusque pura servaverimus, pietatisque veritatem, repetita nocturnis horis cultus DEI memoria, susceperimus. Olim quidem, cum populi ex circumcisione per symbola, & figuras DEUM colerent, non incongruum erat, per psalteria, & citharas, hymnos DEO emitte, idque die Sabbati præstare, otium nempe solvantes, & in hoc legem Sabbati transgredientes. Nos vero Iudæum in abscondito servantes secundum illud Apostoli dictum: *Non enim, qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in*

*abscondito Iudæus est, & Circumcisio cordis in Spiritu, non littera: Viventi psalterio & cithara animata, spiritualibusque canticis hymnum effundimus. Omni quippe instrumento musico acceptior & suavior DEO fuerit CHRISTI populorum concentus, quo in omnibus DEI Ecclesiis una mente, uno affectu, pari consensu, & una sententia fidei, & pietatis, una voce, melos in psalmodiis emitimus. Huiusmodi igitur psalmodiis, & citharis spiritualibus uti consuevimus: quia id docet Apostolus his verbis: *Psalmis, & canticis, & hymnis spiritualibus. Alia item ratione cithara fuerit totum corpus, cuius motibus, & operibus anima condecens hymnum DEO emittit. Psalterium autem decem chordarum Spiritus Sancti cultus est, per quinque corporis sensus, & per totidem animæ virtutes exhibitus; quæ his declarat idem Apostolus; *Orabo spiritu, orabo autem & mente; psallam spiritu, psallam & mente. Quasi scilicet mens etiam motus suos habeat, quibus pulsatur corpus; & Spiritus item proprios obtineat motus, quibus animam movet.*“**

*vestri opera: quibus debitum reddentes Christo Domino famulatum, mercedem vitae aeternae consequi ab ipso possitis. Quin & privatae domus haec otia christiana idem esse vult: Sit domus Christiani ac baptizati hominis immunis a choro diaboli, sit plane humana, & hospitalis; orationibus sanctificetur assidue, psalmis, hymnis, canticisque spiritualibus frequentetur. Abducere, atque abstertere vult Christianos a profanis cantibus, praesertim in conviviis: Ubi, inquit, lyra sonat, & tibia: ubi omnia postremo genera musicorum inter cymbala saltantium concrepant. Idem passim S. CLEMENS Alexandrinus in suo Pædagogo, S. CHRYSOSTOMUS, & alii, fideles commonuerunt, ut suo loco postea dicemus, quæ fuerint Christianorum studia in canendis privatim psalmis, ac DEI laudibus, etiam in conviviis, praesertim ante, & post cibum in gratiarum actionem. Idem argumentum D. PAULI est in citato ad *Ephef. V.* loco, ut ebrietatem devitent: *Sed implemini*, inquit, *Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus*, nempe ut a profanis, pro more gentilitio, abstineant canticis, & sacra, seu spiritualia prosequantur, nec non psalmos, quorum constans, ac indubitata est notio ex sacra scriptura; hymnos item in DEI laudem canant, sive a DEO inspiratis hominibus in scriptura, sive etiam ab aliis piis hominibus compositos.*

VIII. Atque ad hoc CHRISTI Domini & Apostolorum in ultima Coena exemplum præsto est, quod MATTHÆI XXVI. 30. & MARCI XIV. 26. memoratur, CHRISTUM hymno dicto exiisse in montem *Oliveti*. S. AUGUSTINUM CERETHIUS Episcopus consuluit de quibusdam scripturis, quibus utebantur *Priscillianistæ*, quas inter erat hymnus quidam, quem CHRISTUS post Coenam dixerit. Habentur ibi excerpta quædam ex libris *Priscillianistarum* de hymno illo: ex. gr. *Solvere volo, & solvi volo. Salvare volo, & salvari* &c. In sensum verborum inquirat ibi Sanctus AUGUSTINUS, Ep. 237. quæ postea afferemus. PAULUS *Burgensis* Episcopus psalmodiam fuisse putat, quam *Iudæi* canunt hac ipsa nocte; post comestum agnum paschalem; vocaturque ab eis *Alleluia magnus*, vel *magnum הלל יהוה הגדול* nimirum a psalmis, quorum initium est הלל יהוה. Alii putant, canticum hoc conflatum esse ex Pf. CXII. vel CXIII. & quinque subsequentibus in Paschate dici solitis apud *Iudeos*, quos censent a CHRISTO cantatos. Aliis persuasum est, hymnum hunc fuisse preces illas Iudaicas, quæ adhuc hebraice apud quosdam scriptores leguntur, ut AMELOTIUS in hunc MATTHÆI locum annotavit. Reperitur etiam in rituali *Iudæorum* libro precatio eiusmodi, quam dignior inter commensales poculum vini manu tenens elata voce pronunciare iubetur: *Gratias agamus DEO pro bonis nobis collatis*. Et astantes respondeant: *Laus DEO, qui*

nos bonis suis enutrivit &c. Sed, ait GROTIUS in eum MATTHÆI locum, sicut ad veterem gratiarum actionem CHRISTUS novam addidit, suo instituto congruentem, ita & de hymno fecisse credibile est. Ac forte ea ipsa hymni in modum dixit CHRISTUS, quæ apud IOANNEM c. XVII. legimus. Nam solebant pro re nata ex tempore hymnos, quos זמירות vocant, effundere HEBRÆI, nullis numeris adstrictos, qualia sunt carmina DEBORÆ, ANNÆ, ZACHARIÆ, MARIE, IUDÆORUM 2. Machab. X. 38. & hymnus ille Christianorum, qui extat Act. IV. 24. CAROLUM M. res hæc perplexum tenuit, eaque de re ad ALCUINUM scripsit: Propter hoc, verba eius sunt, sumus non mediocri stupore percussi, cur tanta dulcedinis hymnus, vel ab ipso Domino, vel si a discipulis, in præsentia tamen Domini dictus, ab Evangelistis omnibus sit prætermisus. ALCUINUS eos refutans, qui psalmum fuisse volunt, canticum illud a reliquis Evangelistis prætermisum, apud IOANNEM conficere putat partem sermonis ab illis verbis: Pater venit hora, clarifica Filium tuum, usque: ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis. Iste est hymnus sacratissimus & pulcherrimus, & cunctis pernecessarius credentibus, sunt verba ALCUINI, quem peracto convivio, magna dulcedine, & admirabili suavitate, præsentibus suis discipulis decantavit. Consentit cum ALCUINO H. GROTIUS, ac si CHRISTUS ipse hunc, ut novum a se confectum, cecinerit, cuius contenta apud IOANNEM legi possent. HILLIGERO in Dissert. de psalmorum, hymnorum, & odarum sacrarum discrimine ob-

Ep. 106.

c. XVII.

Pag. 9.

Pag. 614.

Ioan. XVII.

Spicil. T. I.
p. 219. &
seqq.

a

stare videtur concentus Apostolorum, uno, eodemque tempore factus, qui, si cantilena nova, ipsisque ignota fuisset, nullatenus coniungi potuisset, mavult ideo sententiæ Ioan. BUXTORFFII in Lex. Talmud. Rabb. adhærere, qua hymnum hunc paschalem, septem psalmos a psal. CXII. ad ps. CXVIII. Hebræis הלל הגדול dictos, comprehendisse, rectius statuitur. Id tamen dici potest, CHRISTI orationem haud abludere ab aliis eiusmodi evangelicis canticis numero haud adstrictis, quorum iugis est in Ecclesia usus, cum psalmis & canticis veteris Testamenti. NICETIUS in tractatu de psalmodiæ bono apud DACHERIUM totus fere versatur in hymnographorum & psalmistæ piis deprædicando studiis; primum ex veteri Testamento, deinde ex novo, imprimis CHRISTI ipsius exemplo a). Sancti

Patres

a) „Cum (inquit c. 3.) res exigat de novo testamento aliqua ad veterum confirmationem, & ad vestram instructionem debere proferri. Ergo invenies primum ZACHARIAM, patrem magni IOANNIS post longum illud silentium, in hymni vice prophetasse; nec ELISABETH diu sterilis, edito de promissione filio, DEUM de ipsa anima magnificare cessavit; nato in terris CHRISTO

laudem sonuit exercitus Angelorum: Gloria in excelsis DEO. & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Annunciantes pueri in templo, O-sanna Filio DAVID clamaverunt; nec Pharisæis livore strepentibus Dominus ora innocentium clausit, sed potius aperuit dicens eis: Non legistis scriptum, ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? Et si isti tacuerint, lapides

Patres exemplum CHRISTI cum Apostolis extollunt vehementer, & commendant: *Consummatis*, inquit S. HILARIUS, *universis divinorum mysteriorum virtutibus, gaudio, & exultatione communi in caelestem gloriam efferuntur.* In Matth. c. XXX. n. 2. Quo innuit, non vulgari aut communi voce hæc fuisse transacta. S. CHRYSOSTOMUS, idem CHRISTI cum Apostolis, ne putes ad solum CHRISTUM id pertinuisse, deprædicat exemplum: *Considera*, inquit, *quum sacras illas cænas Apostoli accipiebant, quid tum faciebant? Nonne in preces convertentur, & hymnos?* Et in MATTHÆUM, nos ad idem provocat exemplum: *Gratias*, inquit, *agit, posteaquam dedit, & hymnum cecinit, ut nos quoque similiter faciamus.* S. AUGUSTINUM ad idem alludentem exemplum, & D. PAULI præceptum paulo ante audivimus, iisdemque fere Concilium Toletanum IV. verbis: *De hymnis etiam canendis, & Salvatoris, & Apostolorum habemus exemplum: nam & ipse Dominus hymnum dixisse perhibetur, MATTHÆO Evangelista testante: Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti. Et PAULUS Apostolus ad Ephesios scripsit dicens: Implemini Spiritu, loquentes vos in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus. Et Rhabanus MAURUS: Itaque & in hymnis, & psalmis canendis non solum Prophetarum, sed etiam ipsius Domini, & Apostolorum habemus exemplum, & præcepta de hac re utilia ad movendum pie animum, & inflammandum divinæ dilectionis affectum. Sunt autem divini hymni, sunt & ingenio humano compositi.* Homil. LXXXIV. Hug. GROTII paulo ante attulimus observationem de hymnis eiusmodi pro re nata ex tempore effundi solitis. *Nec dubito*, inquit, *quin & hoc canendi genus, vel præcipue commendet PAULUS Eph. V. 19. Col. III. 16. Mansit diu is mos in Ecclesia veteri. Ipse nobis PAULUS exemplum reliquit, ut de eo ac SILA in Actibus narratur, media nocte surgentes DEUM hymnis celebrasse. Audientibus custodiis, inquit TERTULLIANUS, orabant, & canebant. Et S. CHRYSOST. Hom. in illud: Diligentibus DEUM omnia cooperantur in bonum. Toti, inquit, in orationem incumbabant, & admirabilem illum hymnorum cantum offerebant, ac deinceps carcer Ecclesia fiebat, & illorum sanctorum cantu totus ille locus sanctificabatur. Ac videre erat res miras, & inusitatas, homines ligno alligatos, neque tamen, quo minus hymnos canerent, quidquam impediri a).* In Matth. XXVI. 30. Ex citatis D. PAULI locis colligitur non psalmos tantum Davidicos, sed & alias canticorum sacrorum species, publice receptas fuisse. Qua de re ceu vulgo nota loquitur, nullamque, quid per psalmos, hymnos, & cantica spi-

clamabunt. Ipse Dominus in verbis doctor, in factis consummator, ut hymnorum ministerium gratissimum comprobaret, cum discipulis hymno dicto exivit in montem Oliveti. Quis iam tali documento de psalmodum, & hymnorum reli-

gione dubitabit? Quomodo ille, qui a caelestibus cunctis adoratur, & psallitur, ipse cum discipulis hymnum cantasse perhibetur? "

a) Lege integrum locum T. III. Opp. pag. 159. edit. S. Maur. Paris. 1721.

spiritualia intelligat, adiicit explicationem, cum eas species in duabus epistolis eadem ratione enumeret. HEUMANNUS, & ex eo I. Iac. HULRICUS, Diff. *Poeciles T. II. Lib. II. P. I.* De sacrorum hymnorum usu, ad locum *Ephes. V. 14.* existimat, ab Apostolo produci tres versus anacreonticos cantici alicuius ecclesiastici ex illis, quorum usum *versu 19.* commendet, quodque revera tum temporis ad cultum publicum decantari consueverint his verbis:

Ἐγχεῖται ὁ καθεύδων
καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν
Ἐπιφάνσει σοι ὁ Χριστός.

IX. Id obtinuisse perpetua Ecclesiæ traditione, & praxi constat. Ut a S. IGNATIO (qui TRAIANO imperium tenente, ab anno CHRISTI 98. usque 117. Martyr fuit) exordiar, præteream vero allegoriam, qua Presbyterii cum Episcopo concordiam illustrat; a suavissima nervorum in cithara harmonia ἁσµατα προσευχῆν σύμφωνον in epistolis ad *Ephesios*, & ad *Romanos* commendat, mysticum etiam pro sua pietate miscens sensum. MEIBOMIUS in præfatione ad antiquæ musicæ Scriptores *Amstelodami* typis *Elzevirianis* editos, quæ sequuntur eo in loco, in vulgatis editionibus corrupta, maleque intellecta restituit eum in modum, quo in editione COTELERII habentur a). Apertissime vero S. IUSTINUS M. in Apol. ad ANTONINUM *Pium* testatur de hymnis DEO a Christianis decantari solitis, cum ait: *Gratos nos illi*

a) „Διὰ τῆτο ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν, καὶ συμφώνῳ ἀγάπῃ Ἰησῆς Χριστὸς ἀδεται, καὶ οἱ κατ' ἄνδρα δὲ χορὸς γίνεσθε, ἵνα σύμφωνοι ὄντες ἐν ὁμονοίᾳ χρωµα θεῶ λαβόντες, ἐν ἐνότητι ἀδῆτε ἐν φωνῇ μιᾷ. Quæ vetus Interpres ita vertit: Propter hoc in consensu vestro & consona charitate IESUS CHRISTUS canitur, sed & singuli chorus facti estis; ut consoni existentes in consensu, melos DEI accipientes, in unitate cantetis in voce una. Χρωµα interpretatur melos, seu cantum, quod ut novum videri possit, non tamen est insecutum. Addere autem debuisset, incundum, & animum suavitate delinientem, cuiusmodi a virtutis via semper deflectere nitens humana natura querit, & desiderat, cum enarmonii potius, & diatonis, severis illis modis, & ad omnem virtutem incitantibus delectari deberet, ac si dicere vellet, παραδεκτόν μὲν τὰς σῶφρονας ἀρµονίας, καταλειπτόν δὲ τὰς χρωµατι-

κὰς, ut loquitur CLEMENS Alexandrinus: *Modesti modi sunt recipiendi, relinquiendi autem chromatici.* Quodsi tamen mollioribus cantilenis diffuere vultis, divinis rebus illas accommodare, & hymnis in DEI, ac Salvatoris vestri laudes toti incumbite. Hic est genuinus illius loci sensus, quem tantæ antiquitatis Scriptori, qui tot locis corruptus ad nos pervenit, restitutum volumus.“ MEIBOMIUS istæ præcise ad cantum, ac musicam ecclesiasticam in publicis sacris restringit, quem etiam haud obscure Sanctus Martyr designavit in Epistola ad *Romanos* num. 2. „Plus autem (inquit) mihi tribuere non potestis, quam ut immoler DEO, dum adhuc altare paratum est; ut in charitate chorum constituentes, ἵνα ἐν ἀγάπῃ χορὸς γενόμενοι ἀσῆτε τῷ Πατρὶ ἐν Χριστῷ Ἰησῆ, canatis Patri in CHRISTO IESU, quod Episcopum SYRIÆ dignatus fuerit DEUS in Occidente inveniri, ab Oriente accersitum.“

illi exhibentes, rationales pompas, & hymnos celebramus, quod nati simus, quod valetudini consultum sit, quod species rerum conserventur, quod vices annuæ bene succedant, quod immortalitatem sperare liceat. Loquitur de publicis precibus pro omni hominum statu in sacra liturgia, seu agapis Christianorum, ubi adnotat Editor ex Congr. S. MAURI: *Satis perspicitur hy-* Pag. 51. not. b.
mnos hic vocari tum psalmos DAVIDIS, tum a Christianis ipsis composita carmina, quæ in Ecclesia cantari solebant. Pompæ autem nihil aliud videntur esse, quam ritus, & cærimonie in administrandis Sacramentis, Eucharistiæ præsertim, & Baptismi solitæ observari. *Διὰ λόγους πομπᾶς καὶ ὕμνους πέρμπων,* vertit GRABIUS, *verbis solemnibus, & hymnos fundere, atque in notis ad citatum locum, πομπᾶς intelligit solennes cum magno spiritu, & externa pompa aliqua recitatas preces, quales illæ maxime erant, quæ ad altare in tremendorum mysteriorum celebratione fundebantur.* · TERTULLIANUS Sec. III. in Apologetico c. 39.
utriusque generis, vel ex Scriptura, vel ex ingenio editarum cantionum meminit: *Post aquam manualet, inquit, & lumina, ut quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium DEO canere.* Sermo ei est quidem de agapis Christianorum. Paulo ante tamen, dum eodem fere modo ac S. IUSTINUS M. conventus sacros Christianorum describit, innuere etiam cantum videtur: *Certe, inquit, fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus.* Post TERTULLIANUM ORIGENES, quid sacris in conventibus in tota terrarum Ecclesia factum sit suo tempore, memorat, id est, eodem seculo tertio: „Psalmi (inquit) pro torcularibus in- T. II. App. p. 516.
„scripti, qui tres sunt, nempe octavus, octogesimus, & octogesimus tertius,
„videntur mihi congregationem Ecclesiæ, & multitudinem conventuum, cœ-
„tumque significare: siquidem ex multis unam orationem, unamque canti-
„corum modulationem in Ecclesiis DEO offerri contingit; quemadmodum
„in torcularibus ex multis, ac diversis vitibus una vini mixtio conficitur...
„octogesimus quoque psalmus, cum de torcularibus agat, iubet omnes gen-
„tes Prophetarum DEO hymnum referre; sic auctum habet: *Exultate DEO*
„*adiutori nostro, iubilate DEO* IACOB. “ Contra CELSUM, eius cavillatio- Lib. VIII. n. 37.
nem adversus Christianos refutans, quasi *Barbaris* utantur nominibus, *Græcos*, dicit, *Græce, Romanos latine, & sic singulas gentes DEUM propria lingua precari, hymnisque pro viribus concelebrare.* Subfannantur postea ab eo Dii Gentium dæmones, sanguini, nidoribus, concentibus, aliisque eiusmodi rebus deditissimi. Et cum in CELSO notasset, cum hymni Minervæ, & Soli canuntur, magnum Deum magis coli videri. At nos, subdit, contra esse scimus. *Hymnos enim canimus soli Summo DEO, & Unigenito eius*

Verbo, atque DEO; & laudamus DEUM, & unigenitum eius eodem modo, ac sol, & luna, & stellæ, & tota cœlestis militia. Ex his enim omnibus divinis constat chorus, qui cum iustis hominibus summum DEUM, eiusque Unigenitum hymnis celebrat. Eundem in modum allegoriis (ni malis, ORIGENEM cum PLATONE, PYTHAGORA &c. concentum in motu corporum cœlestium indigitare. a) rem involvit S. CLEMENS Alex. Admonit. ad gentes, dum primum in exordio ex fabulis Amphionis, Arionis, & Orphei arripit argumentum; ad finem autem sermonis a Sirenibus, & sacris initiationibus; ipse contra ad vere sacra Verbi mysteria in Ecclesia DEI invitat. Hic, inquit, est mons DEO dilectus, qui non tragædiis, quemadmodum CITHÆRON argumentum dedit: sed est dedicatus veritatis actibus; mons sobrius, castis umbratus sylvis. In eo autem bacchantur, non fulmine ictæ Semeles sorores, Mænades, quæ incesta visceratione carniū initiantur, sed DEI filiæ, pulchræ Agnæ, quæ veneranda Verbi orgia concelebrant, chorum moderatum congregantes. Chorus sunt iusti, canticum est hymnus Regis omnium, psallunt puellæ, gloria afficiunt Angeli, Prophætæ loquuntur, editur sonus musicus. Et paulo post: Si velis, tu quoque initiare, & chorum duces cum Angelis circa eum, qui est ingenitus, & ab interitu alienus, & qui solus est vere DEUS: una nobiscum comite DEO Verbo. Hoc est, quod antea ex

L. V. c. 28. EUSEBIO b) attullimus, testimonium libri adversus ARTEMONIS hæresin a vetustissimo auctore scripti, CHRISTI divinitatem probare psalmos, & odas fratrum a fidelibus scriptas ab initio. Ipse autem EUSEBIUS propria eius rei testimonia dedit sæc. IV. præsertim commentariis in psalmos nuper a MONTFAUCONIO in Collectione Patrum Græcorum editis: unde licet iam unum attulerimus, insignia tamen præterea habentur in Psalm. LXV. ubi Psallere, inquit, nomini eius præcipit, quod a nobis omnibus in locis observari consuetum est. Nam & in omnibus DEI Ecclesiis apud gentes constitutis, hæc ipsa modulari, & psallere non Græcis tantum, sed etiam barbaris præcipitur. Et postea in eundem: Auditam facite vocem hymni eius, ut ipse habet. Mirari porro subit, qui impletus hic sermo fuerit, quando per universum orbem, in mediis urbibus, in vicis, in agris, per universas DEI Ecclesias, CHRISTI populi ex universis gentibus delecti, hymnos, & psalmos, non patriis diis, non DEI inimicis demonibus; sed uni DEO a Prophetis prædicato, alta emittunt voce, ita, ut psallentium vox vel ab iis, qui foris consistunt, audiatur. Idem deprædicans felicitatem Ecclesiæ christianæ, pace post persecutiones reddita, sub CONSTANTINO M. celebrat inter alia divinos quosdam Augustosque Ecclesiæ ritus, hinc psalmos canentium, & reliquas nobis divi-

nitus

a) Vid. CICERO in Somnium SCIPIONIS: Item MACROB. lib. II. in id.

b) ψάλλοι δὲ ὅσοι καὶ ὅδαι ἀδελφῶν ἀπὸ ἀρχῆς ὑπὸ πσιῶν γραφεῖσιν. L. V. c. 28.

nitus traditas voces auscultantium &c. Et capite sequenti Panegyricus in Encæniis templi Tyrii dictus refertur, in quo hæc leguntur verba: *Alterum nobis triumphalem hymnum canere, atque in hæc verba diserte exclamare licet: Sicut audivimus &c.* HIPPOLYTUS, vel quisquis est antiquissimus auctor de consummatione mundi, & de Antichristo, inter signa Antichristi ponit, ut liturgia extinguatur, & psalmorum decantatio cesset; commendat vero fidelibus a): *Os vestrum*, inquit, *præparavi ad glorificandum & laudandum DEUM, & psalmos cantionesque spirituales pronuntiandas.* Ex aliis sanctis Patribus, imprimis BASILIO, AMBROSIO, CHRYSOSTOMO, HIERONYMO, AUGUSTINO &c. suis laudabimus subinde locis testimonia varia, & luculenta; unum hic tantum alterumve seligimus. Primum S. BASILII ad virginem lapsam, quam ita affatur: *Recordare dierum tranquillorum, & noctium illuminatarum, & cantilenarum spiritualium, & psalmodiæ sonoræ, & precum sanctarum.* S. AMBROSIIUS cantum Christianorum sacrum opponit mortifero scenicorum: *Quos*, inquit, *non mortiferi cantus cromatum sceni-* a
corum, quæ mentem emolliunt ad amores, sed concentus Ecclesiæ, & consona circa DEI laudes populi vox, & pia vota delectent. S. CHRYSOSTOMUS Psalmum CXL. tam frequenter cantari solitum, ut etiam memoria tenere potuerint fideles, memorat. *Huius quidem Psalmi*, inquit, *verba pene omnes sciunt, & per omnem ætatem perpetuo canunt.* Et paulo post: *Neque enim puto fuisse temere decretum a Patribus, ut hic psalmus vespere diceretur quotidie &c.* Imprimis autem huc faciunt, quæ alibi de divino apud Monachos officio dicit his verbis: *Ante diem, cum gallus vocem dederit, omnes statim cum reverentia sonnum deponentes exurgunt excitante eos Prælato, & consistunt sanctum constituentes chorum, & statim manus extendentes sacros hymnos decantant. . . . Stant hymnos cantantes propheticos, multa cum vocis consonantia, cum apte compositis concentibus. Neque cithara, neque fistula, neque ullum aliud musicum instrumentum talem emittit vocem, qualem audire licet in profunda quiete, & solitudine sanctis cantantibus illis.* Hunc modum cultus christiani per hymnos, inde a DAVIDE introductum, explicat S. HIERONYMUS inquiens: *Et super choros (qui in libro dierum ple-* Ex epist. 46.
nini describuntur) ASAPH, & IDITHUN, & EMAN, & filii CORE constituti sunt, ut paulatim a sacrificiis victimarum ad laudes Domini transiret religio. Hæc est institutio ac origo divina sacri in laudem DEI concentus, christianæ religioni propria, ac digna. *Omnia, ut cum GREGORIO Naz. loquar, ad DEUM, hymnos, preces, vigiliæ, lacrimas.* Sic S. AUGUSTINUS omnia L. III. He-
xam.
Hom. 59. ad
populum An-
tioch.
In Isaiam I.
Orat. 8.
In Ps. LXVI.
(ait)

a) Τὸ εἶμα ὑμῶν πρὸς δοξολογίαν καὶ ἡντρέπισα λαλεῖν.
ἄινον, καὶ ψαλμοὺς, καὶ ᾠδαὺς πνευματικὰς

„ (ait) formicam DEI, surgit quotidie, currit ad ecclesiam DEI, orat,
„ audit lectionem, hymnum cantat, ruminat quod audivit, apud se cogitat.“

L. II. Retra-
ctat. c. 11. Idem Sanctus Doctor singularem librum scripsit contra HILARIUM *de Canticis ad Altare*. Nimirum ut is ipse memorat: „HILARIUS quidam, vir

„ tribunitius, laicus, catholicus, nescio unde, adversus DEI Ministros, ut
„ fieri affolet, irritatus, morem, qui tunc esse apud *Carthaginem* cœperat,
„ ut hymni ad altare dicerentur de psalmodum libro, sive ante oblationem,
„ sive cum distribueretur populo, quod fuisset oblatum, maledica repre-

Art. 114. „ Huic respondi iubentibus fratribus.“ TILLEMONTIUS videtur credidisse,
HILARIUM quædam obieciſſe contra hunc librum, eique respondiſſe AUGU-
STINUM: quia aliud eius opusculum sic refert POSSIDIUS: *Responsio obiectis*

T. VI. Aug.
p. 319. ad alium data est HILARIUM, ut *Bollandistæ* annotarunt. Profecto vix ope-
ræ pretium fuisset in re, tanta ecclesiarum consensione firmata, iterum in are-
nam descendere. Luculenta testimonia cantus Christianorum CONSTANTI-
NI M. tempore, & paulo post a Doctoribus Ecclesiæ allata collegit *Ioan.*

Antiq. Bibl.
c. 4. p. 293.
De bono Psal-
modiæ c. 3. A. QUENSTEDTIUS. „ Quæ cum ita sint fratres (cum NICETIO postquam
„ eadem cum ipſo tractavimus, concludere licet) iam pleniori fiducia hy-
„ mnorum mysterium fideliter impleamus, magnam nos credentes a DEO
„ gratiam consecutos, quibus concessum est cum tantis ac talibus Sanctis,
„ Prophetis dico, atque Martyribus DEI æterni miracula. Hic cum
„ DAVID Domino confitemur, quoniam bonus est; cum MOYSE poten-
„ tiam Domini magnis illis canticis personamus; cum ANNA, quæ Eccle-
„ siæ speciem gerit, olim sterili, nunc fœcunda in DEI laude, corde con-
„ firmamur; cum ISAIA de nocte vigilantes psallimus; cum ABACUC,
„ cum HIEREMIA, cum IONA, sanctissimis Vatibus orando cantamus; cum
„ tribus æque Pueris, quasi in fornace positi, convocata omni creatura Crea-
„ tori omnium benedicentes psallimus.“ Sic:

Prudent. Ca-
themer.
hym. 2.

Te mente pura & simplici ,
Te voce, Te cantu pio,
Rogare curvato genu,
Flendo, & canendo, discimus.

Cantorum
munus a
primordiis
Ecclesiæ.

X. Erat inde a prima Ecclesiæ ætate peculiaris ordo psaltum, seu canto-
rum, in Oriente saltem semper singularis, & a Lectoribus distinctus: qui
canonici Psaltæ sunt dicti, quod in Canonem, seu Ecclesiæ matriculam es-
sent adscripti. De prima eorum origine nihil statui potest. Exempli cau-
sa

fa ex supposititia epistola S. IGNATII ad *Antiochenos*, in qua cum reliquo ecclesiastico Ordine recensentur: *Saluto Subdiaconos, Lectores, Cantores, Ostia-^{n. 12.} rios, laborantes Exorcistas*. Idem in pluribus apostolicis Canonibus memorantur. Sic Can. XXV. vel XXVII. ex DIONYSII *Exigui* collectione datur libertas ducendi uxorem Lectoribus, & Cantoribus. Can. XLIII. prohibetur Hypodiacono, Lectori, & Cantori, aleis, & ebrietati vacare; & Canone LXIX. statuitur, ut Episcopus, vel Presbyter, vel Diaconus, vel Hypodiaconus, vel Lector, vel Cantor, qui sanctam Quadragesimam, aut feriam quartam, vel Parasceven non ieiunaverit, deponatur. Auctor Constitutionum apostolicarum eosdem cum reliquis minoribus Ordinibus reponit. *Sed L. III. c. 11. neque reliquos baptismum conferre volumus; veluti Lectores, aut Psaltes, aut Ianitores, aut Ministros, nisi solos Episcopos & Presbyteros ministrantibus Diaconis*. In liturgia earundem Constitutionum, item IACOBI & MARCI, pro Psaltibus etiam inter reliquos ecclesiasticos Ordines oratur. Et haecenus quidem de ipso eorum officio cantandi non fuit facta mentio, quod fit in Can. XVII. Concilii *Laodicensi*: *Non oportere prater canonicos Cantores, qui suggestum ascendunt, & ex membrana legunt, aliquos alios canere in ecclesia*. Canone XXIII. decernitur: *Non oportere Lectores & Cantores orarium ferre, & sic legere & cantare*. Canone XXIV. inter ceteros Ordines Cantores & Lectores discretim ponuntur. IUSTINIANUS dicit, Lectorum esse *hymnos & odus^{L. 34. de Epi-} canere*. In divali IUSTINIANI Constitutione, *Nov. 3. L. Omnem. 40. de^{scop. audient.} Episc. & Cler.* (qua Clericos ad suum psallendi munus recte implendum gravissimis verbis admonet) Lectores 110. Cantores 25. constituuntur pro Ecclesia *Copolitana*: totidemque in diplomate HERACLIJ Imp. Lectores & Can-^{T. I. Iur.} tores etiam distinctim recenset EPIPHANIUS *post Har. 80.* Haud raro tamen ^{Grac. Rom.} conveniebat in una persona uterque Ordo. De MARCIANO Martyre SOZOMENUS: MARCIANUS vero, inquit, *Cantor erat & Lector divinarum Scri-^{L. IV. c. 3.} pturarum*. a) ZONARAS dicit more mutato Lectores circa cantum magis, quam a circa lectionem occupatos suo tempore fuisse. BRISO, eunuchus Augustae memoratur SOCRATI & SOZOMENO, *qui tum hymnorum cantoribus erudiendis erat^{Zon. ad Can. 22. Laod.} praepositus*. Nec vero eunuchi Ordinibus ecclesiasticis idonei erant; minus ^{Soc. L. 6. c. 7.} vero Catechumeni: de quibus idem SOCRATES: *In urbe Alexandrina Lectores^{Soz. L. 8. c. 8.} & Psalta absque ullo discrimine fiunt tam Catechumeni, quam fideles, cum ta-^{L. 5. c. 22.} men omnes ubique ecclesiae nonnisi fideles ad hunc gradum promoveant*. Assumebantur etiam in admodum juvenili aetate. De S THEODOSIO sic scribit CYRILLUS *Scytopolitanus* in eius Vita: *Hinc & COMANORUM ecclesiae Cantor, ipse oppido*

a) Vid. MENARD. n. 696. & 699. in Sacramentar.
S. GREG. SUICERUM in Thes. eccl. ad vocem

ἀναγνώστης. Petrum COUSTANT in animadv.
ad epist. SIRICII col. 633.

Apud Ros-
meidam p.
831.

Lib. V.

De Vitis PP.
c. 8.

Ibid. c. 6. n. 8.

a

oppido utilis a puero factus est, & ecclesiasticum Ordinem accuratissime edoctus, & memoria mandavit Psalterii librum &c. Nec prætereundum, quod de MARI narrat THEODORETUS in Historia religiosa : Quod corporis integritatem servavit, cum multos quidem dies festos Martyrum celebrasset, cum esset adolescens, vocis autem bonitate demulisset populum. Nam & plurimo tempore perseveravit psallere, & fuit insigni pulchritudine corporis. Sed tamen nec species corporis, nec vocis claritas, nec, quæ ei cum multis intercedebat congressio, animi pulchritudini aliquid detrimenti attulit. Non fuit ergo MARIS ex genere Cantorum canonicorum, ut vocat Concilium *Laodiceum*, qui nempe matriculæ unius cuiusdam ecclesiæ adscripti erant. VICTOR *Vitenf.* de *Persec. Vandal.* de TEUCHARIO Lectore apostata narrat : „ De „ multitudine pergentium confessorum, id est, ecclesiæ *Carthaginis* Cleri- „ corum, suggerente quodam ex lectore TEUCHARIO perduto, quos ille no- „ verat vocales, strenuos atque aptos modulis cantilenæ, designatione sua „ debere dicit duodecim infantulos separari, quos ipse, dum catholicus es- „ set, tunc discipulos habuit.“ S. NICETIUM, *Lugdunensem* Episcopum S. GREGORIUS *Turonensis* perhibet illud omnino studuisse, „ ut omnes pue- „ ros, qui in domo eius nascebantur, ut primum vagitum infantia relin- „ quentes loqui cœpissent, statim litteras doceret, ac psalmis imbueret : „ scilicet ut ingressui tali iungeretur psallentium, tam antiphonis, quam me- „ ditationibus diversis, ut devotio flagitabat, animum posset imbueret.“ Du- bito iam prioribus Ecclesiæ sæculis Cantores a prima infantia *Romæ* (ut postea in orphanotrophio enutriebantur) fuisse educatos, cum id muneris obierint ante S. GREGORIUM etiam in maioribus Ordinibus constituti. Id vero etiam in *Gallia* usuvenisse in Vita S. GALLI, Episcopi *Arvernensis* medio sæc. VI. docet S. GREGORIUS *Turonensis* de VALENTINIANO Diacono (qui nunc, ait, *Presbyter est, & Cantor*) aliisque Clericis, dum Episcopus Sacra ageret, canere solitis. Prius quidem VALENTINIANUM fuisse Cantorem, quam Presbyterum, postea innuit : VALENTINIANUS, inquit, igitur *Cantor . . . qui postea Presbyter fuit*, sed eum Diaconum cecinisse, captantem etiam ex vocis pulchritudine gloriolam, deinceps narrata produunt a). In oc-

cidentali

a) „ Tune (inquit) ad servitium Sancti GALLI VALENTINIANUS Diaconus, qui nunc Presbyter est, & Cantor, accessit. Cumque Episcopo alio Missam dicente, Diaconus ille propter instantiam potius, quam pro DEI timore cantare vellet, a Sancto GALLO prohibebatur, dicente sibi : *Sine fili, quando Domino iubente nos celebraverimus solemnia, tunc & tu canere debes ; nunc eius Clerici concinant, qui celebrat Missam.* At ille & tunc se posse pronuntiat. Cui

Sacerdos : *Fac quod libet, nam quod volueris, non explebis.* Ille igitur negligens mandatum Pontificis abiit, & tam deformiter cecinit, ut ab omnibus irrideretur. Adveniente autem alia Dominica, dicente sæpe dicto Pontifice Missam, eum iussit abire : *Nunc*, inquit, *in nomine Domini, quod volueris explicabis.* Quod cum fecisset, in tantum vox eius præclara facta est, ut ab omnibus laudaretur. O beatum virum, cui talis gratia concessa est, ut sicut animæ,

cidentalī Ecclesia primitiva non legitur uspiam peculiaris Cantorum Ordo, utputa in recensione totius Cleri *Romani* apud EUSEBIUM, ex epistola CORNELII P. ad FABIUM *Antiochenum*. In Concilio *Carthaginiensi* quarto, iisdemque verbis in Sacramentario *Gelasiano* singulorum Ordinum ritus ordinandi describitur, occurrunt postremo loco Cantores; sed non perinde, sicuti minorum etiam Ordinum, atque inter hos Lectorum Ordinatio ab Episcopo fieri debuit. „Psalmista, id est, Cantor potest absque scientia Episcopi sola iussione Presbyteri officium suscipere cantandi, dicente sibi Presbytero: *Vide, ut quod ore cantas, corde credas: & quod corde credis, operibus comprobas.*“ Quæ designatio potius cum sacra benedictione ad officium cantandi est, quam Ordinatio, seu Ordo peculiaris. Ex GREGORIO M. constat, promiscuum id munus fuisse Ordinibus saltem minoribus, ubi reverentiæ & dignitatis causa id Diaconis interdicat: Ut Diaconi non canant in ecclesia nisi Evangelium, lectiones autem cæteras, uti etiam hymnos & psalmos ab inferioribus Clericis decantari sinant. Putat MARTENIUS Psalmistas, seu Cantores Lectorum nomine plerumque donari apud auctores, quod, cum cantus melodicus tribus primis Ecclesiæ saculis ignotus fuerit (pro qua sententia citat NICEPHORUM) cum suo in Divinis officio fungerentur, legentes potius quam cantantes referrent, deinceps Lectores defectu Cantorum ad id munus obeundum, imo Superioris gradus ministros adscitos fuisse non negat. „Ne quem moveat (obiter hic ex THOMASIO notem) frequens illa apud veteres locutio: *Psalmum, cum legeretur, audistis*, & eiusmodi aliæ, quasi Lector non cantaverit psalmum, sed tantummodo legerit. Animadvertendum est, ea locutione non tantum excludi, sed solum indicari, quod Lector ex codice legendo, non memoriter recitando præcentorem egerit. Propterea nuspiam dictum invenitur ad populum, *Psalmum legistis*, ut qui ex memoria tantum repeteret.“ Ipse tamen cantus etiam apud S. AUGUSTINUM frequenter notatur: *Psalmum, inquit, nobis brevem paraveramus, quem mandaveramus cantari a Lectore.* Et homilia XXVII. ex L. *Neque enim nos istum psalmum cantandum Lectori imperavimus; sed quod ille censuit nobis utile ad audiendum, hoc cordi etiam puerili imperavit.* Sic in Concilio *Bracarensi* I. videmus Lectores Psalterum Officio fungi. S. AMBROSIIUS Alius, dicit, *distinguen- de lectioni aptior: alius psalmo gratior.* Qui tamen selectus sine peculiari Ordine fieri potuit. *Romæ* scholas Cantorum HILARIUM Pont. instituisse scribit ANASTASIUS. Sunt, qui præformasse iam S. SILVESTRUM vo-

L. VI. c. 43.

Can. X.

C. in Rom. Eccl. dist. 92.

De Ant. Eccl. discipl. c. 3.

L. IX. hist. eccl. c. 16.

Præf. in Respons. & Antiphon.

In Psalm. CXXXVIII.

c. 29.

L. I. offic. c. 44.

Schola Cantorum Romæ.

lunt.

ita voces hominum sub eius potestate constituerent! quas & cum voluit, cantu prohibuit:

& cum libuit, cantare permittit.“

a lunt. ONUPHRIUS a) id innuit *de Interpret. vocum eccles.* IOANNES Dia-
 L. II. c. 6. conus vero S. GREGORIO M. omnino institutionem scholæ Cantorum tri-
 ὁπλο- buit. Qua de re *Lib. II.* agemus. Controversia est de iis, qui vocantur ὁπο-
 λαίς. b) βολαίς a SOCRATE, quos Lectoribus iungit b), atque idcirco male HABER-
 Archibierat. TUS cum illis confundit. MUSCULUS, & CHRISTOPHORSONUS, qui verte-
 P. IV. ohf. I. runt *Interpretes*, VALESIO vapulant. Qui expositionem EPIPHANII Scho-
 In Socratem lastici probat: „Optime (inquit) EPIPHANIUS exposuit psalmi pronuntiatio-
 p. 71. „res. Horum munus videtur fuisse prima psalmi verba præcinere; populus
 „deinde reliqua succinebat. ὁπλολαίς dicebantur olim monitores, qui in
 „scena monebant histriones, ut docet FESTUS. Hi suggerebant actoribus,
 „quoties memoria eos deficiebat. Erant & monitores in precationibus,
 „quorum meminit TERTULLIANUS in *Apologetico*, ubi dicit, Christianos
 In L. II. Con- „sine monitore orasse, quia de pectore orabant.“ Et COTELERIUS: „Qui
 stit. apost. c. „Psaltæ ideo in SOCRATIS historia ecclesiastica *Lib. V. c. 22.* appellantur ὁπο-
 57. ohferv. 9. βολαίς, monitores, suggestores, psalmi pronuntiatores, quemadmodum do-
 „cuit magnus interpres. Atque inde *Græcorum κανονάρχαι*, & *Latinorum*
 Præcentores „Præcentores.“ Unde Præcentores, Canoīnarchæ, quive præcipui erant,
 &c. Primicerii, ut in aliis facultatibus ac muniis, in hac vero frequentius sunt
 dicti, rarius tamen prima hac ætate. *Primicerium scholæ clarissimæ militiæque*
 Stantes pſal- ex EUSEBIO *L. II. hift. c. 17.* Quod autem olim Clerici in choro stantes pſal-
 lebant. lerent multis SS. PP. testimoniis confirmat GEORGIUS *de Liturg. Rom. Pont.*
 c. IX. Notandum in Concilio *Toletano I.* etiam Confessores vocari. Confiteri e-
 Ep. 27. nim iuxta *Pompeium* SARNELLI exponitur per pſallere, in psalmi IX. 2. 3.
Confitebor tibi Domine, & pſallam nomini tuo Altissime. Apud monachos
 I. II. Instit. *Ægypti* unus in medio fratrum assurgens suaviter, ut ex CASSIANO disci-
 c. 5. & 10. mus, decantabat, seu clara, aut sonora voce recitabat psalmum, cui, ne
 cantando deficeret, alii vicissim succedebant, tres aut quatuor ad summum,
 qui duodenarium psalmorum numerum ita partiebantur, ut si duo tantum
 essent,

a) „Quamquam (inquit) tempore S. SILVESTRI P. & postea plures & magnæ fuerint in urbe basilicæ conditæ, non tamen singulæ Clericos vel Monachos speciatim habebant, qui in illis sacra officia celebrarent. Presbyteri enim titulis, Diaconi diaconiis præfecti, suo quisque tantum munci vacabat; illi Sacris administrandis, hi pauperum subventioni procurandæ. Psalmodia vero quotidiana in omnibus ecclesiis tunc in usu non erat: nam singulis urbis basilicis redditus

adhuc assignati non erant, quibus possent singula collegia canentium nutrire. Ideoque schola cantorum instituta fuit, quæ urbi communis erat, & ad stationes, processiones, singulasque diebus eorundem festis ecclesias urbis conveniebat, ibique sacra officia, & Missarum solemniam, Pontifice vel Presbytero celebrante, decantabat.“

b) *Lib. V. c. 22.* Ἐν τῇ αὐτῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀναγῶσαι καὶ ὁποβολαίς ἀδιάφορον.

essent, singuli fenos; si tres, singuli quaternos; si quatuor, singuli ternos psalmos occinerent; cæteris summo silentio confidentibus, & in psallentis verba tota animi attentione defixis.

XI. Alias tamen etiam populo erant suæ in psallendo partes. *Unusquisque vestrum*, inquit Apostolus, *psalmum habet*. At non semper promiscua plebs psallebat, nisi forte succinens. „Peractisque (ut habetur in „Constitutionibus apostolicis) per binos lectionibus, quidam alius DAVIDIS „hymnos psallat, & populus extrema versuum succinat: καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀποστολικά υποψαλλέτω.“ Et alibi: „In singulis horum, quæ Diaconus proloquitur, uti iam diximus, populus respondeat: *Kyrie eleison*; & ante „cunctos pueri.“ Ex IUSTINO M. iam notavimus populi responsionem. Vocat etiam CLEMENS *Alexandrinus* φωνὴν τὴν κοινὴν, *unam ac communem vocem*, Ecclesiæ congregationem orationi intentam. Et TERTULLIANUS: *De Ieiunio*. „Vide quam bonum, & quam iucundum, habitare fratres in unum; „hoc tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum pluribus cœnas.“ Si hæc ad agapen Christianorum pertinent, ad Sacrificii certe celebrationem spectat S. CYPRIANI locus: „Et quando in unum cum fratribus convenimus, & Sacrificia divina cum DEI Sacerdote celebramus, verecundiæ & „disciplinæ memores esse debemus, non passim ventilare preces nostras in „conditis vocibus.“ Alium in hanc rem TERTULLIANI locum iam supra p. 29. retulimus. S. ATHANASIUS Sacrum ita describit conventum in ecclesia: *Ut, inquit, una illic, eademque populorum vox cum consonantia audiretur* a). Refert alibi tum ipse, cum etiam SOZOMENUS, & SOCRATES, quomodo omnibus canentibus insidias declinarit militum, qui ecclesiam ad eum capiendum occupaverant. „Dum (sunt verba SOZOMENI) ab omnibus caneretur, milites interea quiescebant, intempestivum rati, eo tempore impetum facere. Tum „vero ATHANASIUS per mediam psallentium turbam occultus evasit.“ Et SOCRATES: „Cum autem in recitatione psalmi suavis concentus totius multitudinis extitisset, per unam ex ecclesiæ ianuis omnes egressi sunt. Quod „cum fieret, milites quidem quieti steterunt, ATHANASIUS vero in media „psallentium turba evasit incolumis.“ Adde luculentius adhuc S. HILARII testimonium, quomodo etiam extra ecclesiam populi vox resonarit: „Audit (inquit) orantis populi consistens quis extra ecclesiam vocem, spectet „celebres hymnorum sonitus, & inter divinorum quoque Sacramentorum „officia responsionem devotæ confessionis accipiat.“ S. BASILIUS eiusdem

Munus populi in cantu ecclesiastico.

Lib. II. c. 57.

Lib. VIII.

c. 6.

In lib. de orat. Domin.

In Apol. ad Imp. Const. T. I. P. I. p. 305.

Lib. III. c. 5.

Lib. II. c. 8.

In Ps. LXV.

Ep. 207.

rei

a) Præstabat certe istud, hinc enim unanimiter cernere erat, hincque DEUS est ad exaudiendum promptior. Si namque iuxta ipsius Salvatoris promissionem, duobus ob quamlibet can-

sam convenientibus, quodcumque petierint, dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, qua DEO dicunt, Amen? "

rei varios modos ac vicissitudines in celebri ad *Neocæsarienses* epistola declarat. „ Tandem (sunt verba S. Doct̃oris) a precatione surgentes, ad psalmodiam „ transeunt. Et nunc quidem in duas partes divisi alternis succinentes psal- „ lunt, ac simul & meditationem Scripturarum inde corroborant. . . Post- „ ea rursus uni committentes, ut Prior canat, reliqui succinunt. Et sic „ posteaquam in psalmodiæ varietate noctem traduxerunt intermixtis pre- „ cibus, die iam illucescente omnes simul velut ex uno ore, & uno cor- „ de psalmum confessionis Domino concinunt. “ Et: „ Bonorum maxi- „ mum charitatem conciliat psalmorum cantus, qui concentum, ceu quod- „ dam vinculum ad concordiam ineundam adinvenit, populumque ad cho- „ ri unius symphoniam congregat. “ S. AMBROSIIUS loquens de mulieribus, a S. PAULO in ecclesia quidem iussis tacere: „ Mulieres (inquit) Apostolus „ in ecclesia tacere iubet: psalmum etiam bene clamant: hic omni dulcis æ- „ tati, hic utrique aptus est sexui . . . si unus loquitur, obstrepunt u- „ niveisi: cum psalmus legitur, ipse sibi est effector silentii: omnes loquun- „ tur, & nullus obstrepit . . . magnum plane unitatis vinculum, in unum „ chorum totius numerum plebis coire. “ Idem genuinos CHRISTI fi- „ deles describens: „ Quos (inquit) non mortiferi cantus, & acroamata sce- „ nicorum, quæ mentem emolliant ad amores, sed concentus Ecclesiæ, & „ consona circa DEI laudes populi vox, & pia vota delectant. “ *Lib. III.* deinde Ecclesiam mari comparat, in qua responso-riis psalmorum, cantu virorum, mulierum, virginum, parvulorum consonans undarum fragor resultat a). Et S. GREGORIUS *Nazianzenus*, qui matrem suam, quod altum in officio fer- varit silentium, neque os nisi ad canendum aperuerit, promiscuum cantum di- laudat in carmine de virtute:

*Noctu ne cernis ut canat laudes DEO
Naturæ uterque sexus oblitus suæ?
Quot, quamque Sancti! cernis Angelorum chorum
Qui nunc simul, nunc vicibus alternis canit
Partim deorsum positus, & partim supra,
Sine fine summi concinens laudes Patris?*

Talis nobis chorus describitur in Commentario inter opera S. HIERONYMI: „ Ubique chorus est, ibi diversæ voces in unum canticum congeruntur. Quo- „ modo

*In Psalm.
CXLI.*

a) „ Ut (ait) cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant infusæ tranquillo fluctuum choro, hymnis Sancto- rum personent: unde mihi ut omnem pelagi pulchritudinem comprehendam, quam vidit o- perator? Et quid plura? Ecquid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est

plebis? Unde bene mari plerumque compara- tur Ecclesia, quæ primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit: deinde in oratione totius plebis tanquam undis refluentibus fridet: tum responso-riis psalmorum, cantu virorum, mulierum, virginum, parvulorum consonus undarum fragor resultat. “

„ modo enim diversæ chordæ unam vocem efficiunt cantici : sic & diversæ voces, hoc est, cum simul fuerint congregatæ, chorum Domini efficiunt. “ Luculentissimum est S. IOANNIS *Chrysostomi*, præter alia, testimonium in homiliis, primum a MONTEFAUCONIO edita a). Quod idem alibi breviter colligit : „ Fœminæ, & viri, & senes, & iuvenes distincti sunt, & sexu, & ætate, non tamen distincti sunt ratione concentus. Unusquisque enim vocem spiritus temperans unam ex omnibus conficit melodiam. “ Alio eodem loco acriter reprehendens psallentis populi cacophoniam, & immodestiam, ut scite & modeste concinant, monet, sua cum apostolicis conferens tempora : „ Omnes (inquit) in unum congregati communi voce cantabant ; quod & nos hodie facimus. “ Morem suæ ætatis in *Africa* memorans super S. CHRYSOSTOMO S. AUGUSTINUS : „ Cantabimus (ait) psalmum nos exhortantes invicem una voce, uno corde, dicentes : *Venite adoremus* &c. “ Et : „ Vos certe cantavistis, & adhuc divini cantus sonus recens est in auribus vestris : *Salva nos* &c. “ Similiter S. LEO : „ *Davidicum* psalmum, dilectissimi, non ad nostram elationem, sed ad CHRISTI Domini gloriam, consona voce cantavimus. “ DIONYSIUS item, vulgo *Areopagita* : „ Pontifex sacrum infit melos, omni Ordine ecclesiastico sacram ipsi psalmodiam succinente. “ Ex Diatyp. IV. Conc. *Nicæni* etiam intelligitur, laicos ad officium cantandi admissos esse. De S. CÆSARIO *Arelatenſi* testatur CYPRIANUS auctor eius Vitæ, quod pristinum morem reduxerit : *Adiecit etiam atque compulſit, ut laicorum popularitas psalmos & hymnos oraret, atque modulata voce, instar Clericorum alii græce, alii latine profas, antiphonasque cantarent.* Ipse CÆSARIUS studium suum ac ardorem in hac re declarat ex æmulatione etiam aliarum ecclesiarum. Cum enim, inquit, ego vos ita psallere desiderarem, quomodo in aliis civitatibus psallebatur, taliter præparavit DEUS animum vestrum, ut hoc etiam melius adiuvante Domino compleatis. Poema quoddam extat *Venantii* FORTUNATI in laudem Cleri *Parisiaci*, quo institutum idem a S. GERMANO deprædicatur :

Pon-

a) „ Ecce namque (inquit T. XII. Opp. p. 349.) ingressus psalmus voces miscuit, & ut unum cum harmonia canticum efferetur, effecit. Iuvenes & senes, divites & pauperes, mulieres & viri, servi & liberi, melos unum omnes emisimus. Si enim citharædus diversos nervos arte temperans sonos multos, unum efficit, quid mirum, si psalmi & spiritualis cantici vis idipsum fecerit ? Neque enim nos solum præsentis, sed etiam mortuum cum vivis miscuit. Ille namque nobiscum psallebat beatus Propheta. Etiamſi in regis aulis id non liceat, nam ibi sedet ille diademate ornatus. Adstant autem omnes cum silentio, licet in maximis magistratibus constituti.

Hic vero non sic : sed loquitur Propheta, & omnes respondemus, omnes una canimus. Neque licet hic servum videre, nec liberum, nec pauperem, nec principem, nec privatum ; sed pellitur illa sæcularis inæqualitas : unus chorus ex omnibus congregatur, æqualitas quoque multa in vocibus est, ac cælum terra imitatur. Tanta est Ecclesiæ nobilitas. Neque enim dici potest, Dominum quidem cum multa confidentia psallere, servum autem reprimi, neque rursum divitem quidem linguam movere, pauperi autem silentium imperari ; neque iterum virum quidem cum fiducia canere, mulierem vero tacere, & sine voce stare. “

a
In Ps. CXLV.

Hom. I. in Isa.
verba : Vidi
Dominum.

Hom. 36. in 1.
ad Corinth.

De verbis A.
post. Sermon. 10.

Sermon. 2. in
Kal. Ianuar.
Sermon. 2. in An-
niv. Assumpt.
De cælest.
hierarch. c. 3.

Sermon. 284.

Pontificis monitis Clerus, plebs, psallit & infans.

*De vigiliis
servorum Dei.
c. 2.*

*1. Tim. II. 12.
& 1. Cor.
XIV. 34.
Procutch.
n. 14.*

a

An. 578. C. 9. vetitum est, in ecclesia choros sacularium vel puellarum cantica exercere.

Cantus alter-
nus seu anti-
phonus in
Oriente.

XII. Celebris in Ecclesia semper fuit modus canendi alternis, quem iam attigimus. Sed de eius origine nunc accuratius est indagandum, cum nec veteres, nec recentiores ea in re convenient. Controversiam autem faciunt contraria sibi veterum SOCRATIS, & THEODORETI de hac re narratio. Quorum ille S. IGNATIO rem tribuit, & quidem id divinitus edocto. „Dicen-

L. VI. c. 8. „dum autem (inquit) & hoc, unde consuetudo alternorum hymnorum in „Ecclesia

*Dom. MANNI in opusc. Ital. de Discipl. antiqui eccl. Cantus ex antiqua Vita MS. S. ZENOBII Episc. Florent. sæc. V. simile institutum refert: Hymni, psal-
mi & cantica tam a Cleris, quam a devoto populo decantantur; quin etiam mu-
lieres atque pueri cantilena eius immensa beneficia recensentes &c. S. NICE-
TIUS Trevir. quomodo voces conformare ac moderari fideles debeant, qui
in ecclesia cantare volunt aut possunt, monet. „Et nos utique (ait) o-
mnes quasi ex uno ore eundem psalmorum sonum, eandemque vocis
modulationem æqualiter proferamus: qui autem æquare se non potest
cæteris, melius est ei tacere, aut lenta voce psallere, quam clamosa vo-
ce omnibus perstrepere; sic enim & ministerii implebit officium, & hu-
militer psallenti fraternitati non erit offendiculum.“ Iuxta Apostoli mo-
nitum mulieribus in ecclesia silentium fuit impositum. „Virginum vero
conventus (ait S. CYRILLUS Hierosolymitanus) sic collectus esto, ut psallat,
vel legat, sed tacite; ita ut labia quidem loquantur, vox autem ad alienas
aures non perveniat. Mulieri enim loqui in ecclesia non permitto; &
nupta quoque similiter agat: ut & oret, & labia sic moveat, ne vox ex-
audiatur.“ S. ISIDORUS Pelusiota (posterior S. CYRILLO; qui sub CON-
STANTIO Catecheses habuit, cum ISIDORUS an. 432. obierit) quod mulie-
ribus inde ab apostolicis temporibus, ob connatum loquacitatis vitium in
ecclesia canendi facultas sit facta, indicans, quum in peccandi occasionem
cessisset, abolitum eum fuisse morem testatur a). In Concilio *Altiſiodorenſi**

a) „Importunas (inquit Lib. I. Ep. 90.) in eccle-
siis loquacitates Domini Apostoli in ecclesiis com-
primere studentes, modestiæque atque gravitatis
magistros sese nobis præbentes, ut mulieres in
ipsis canerent, sapienti consilio permiserunt. Ve-
rum ut omnia divina documenta in contrarium
versa sunt, hoc quam plurimis in dissolutionem
ac peccati occasionem cessit. Siquidem ex di-
vinis hymnis non ingenti compunctione affi-
ciuntur: verum cantus suavitatem ad irritandas

& extimulandas libidines abutentes, nihilo cam-
secnicis cantilenis præstantiorem esse existimant.
Operæ pretium est igitur, si, quod DEO gra-
tum est, quærere, atque id, quod ex utilitate
publica est, facere volumus, iis, ut CHRIS-
TO cauponum instar ad quæstum abutentibus,
& divinam gratiam in exitii mercedem conver-
tentibus, ne deinceps in ecclesia canant, atque
in civilitate maneant, interdicere.“

„Ecclesia initium coeperit. Vidit aliquando Angelos hymnis alternatim decantatis Sanctam TRINITATEM celebrantes, & canendi rationem, quam in illa visione animadverterat, ecclesiae *Antiochena* tradidit. Unde ista traditio ad omnes postea ecclesias permanavit. Et haec est ratio alternorum hymnorum τῶν ἀντιφώνων ὕμνων.“ GREGORIUS *Alexandr.* in Vita S. CHRYSOSTOMI eandem historiam iisdem verbis narrat. Rem confirmat *Gregorius BAR-HEBRÆUS*, qui & ABULPHARAGIUS P. III. chronici *Syriaci* in Vita S. SIMEONIS Episcopi *Seleucia* ac Martyris; traditque eum ritum ex imitatione Ecclesiae *Antiochena* in Oriente ab eodem SIMEONE inventum, ut *Rob. SALA* ad *Lib. I. c. 25. Rer. liturg.* Cardinalis BONÆ ex *Ios. Sim. ASSEMANO* observat, subditque: „Passus est SIMEON sub SAPORE, *Persarum* Rege, CONSTANTII Imp. tempore, sæculo ineunte quarto; & de ipso gloriosa est memoria in martyrol. *Rom.* ad diem 21. *Aprilis*; quare non aliter, quam ex *Syrorum* antiqua traditione ABULPHARAGIUM, etsi recentem sæculi XIII. scriptorem, dicta exarasse credendum est.“ THEODORETUS autem hanc eandem consuetudinem ad FLAVIANUM, & DIODORUM, monachos *Antiochenos* refert, qui tempore CONSTANTII Imperatoris floruerunt. „Isti duo (inquit) admirabiles viri FLAVIANUS, & DIODORUS, quamquam Sacerdotii administrationem nondum sunt consecuti, sed annumerati laicis, tamen noctu, & interdiu ad pietatis studium omnes sedulo excitarunt. Hi primi, psallentium choro in duas partes diviso, hymnos *Davidicos* alternis canendos tradiderunt. Quæ res, primum incepta *Antiochiæ*, ubi, que pervasit, & ad ultimas orbis terræ oras pervagata est.“ Sunt multi graves auctores, qui SOCRATEM omnino hic deferendum putent; inter quos ex veteribus SUIDAS, & ex recentioribus VALESIIUS ad eum SOCRATIS locum a). Nec dissentit MABILLONIUS, & RUINARTUS. Agnoscit tamen VALESIIUS ex testimonio THEODORI *Mopsuesteni* apud NICETAM *Choniatem*, eam psalmodiæ speciem iam ante FLAVIANUM & DIODORUM apud *Syros* obtinuisse.

Tom. II. p. 399. & Tom. III. P. I. p. 321. Biblioth.

L. II. hist. eccl. c. 24.

De cursu Gallicano §. I. Aët. sincer. MM. p. 8.

a

a) „Nescio (sunt eius verba) unde hæc hauserit SOCRATES. Constat enim, primos omnium FLAVIANUM, ac DIODORUM, regnante CONSTANTIO, psallentium choros *Antiochiæ* bifariam divisisse, & psalmos *Davidicos* alternis canendos eis tradidisse, eamque rem primum *Antiochiæ* institutam, postea ad reliquas totius orbis ecclesias dimanasse. Testatur id THEODORETUS in libro II. hist. c. 24. Et ante illum THEODORUS *Mopsuestenus* qui iisdem temporibus vixit, quibus FLAVIANUS, atque DIODORUS. Verba THEODORI refert NICETAS in Thesauro orthodoxæ fidei *lib. V. c. 30.* Quam-

quam ea psalmodiæ species iam ante FLAVIANUM, atque DIODORUM, a *Syris* videtur fuisse usurpata. Scribit enim THEODORUS, FLAVIANUM ac DIODORUM primos omnium eam psalmodiæ speciem, quas antiphonas vocant, ex *Syrorum* lingua in græcam transtulisse, & omnium prope solos huius rei auctores cunctis orbis partibus apparuisse. Quod igitur *Syri* diu ante FLAVIANUM fecerant, psalmos *Davidicos* lingua *Syriaca* antiphonatim canentes, id FLAVIANUS & DIODORUS a Græcis *Antiochenis* psalmos græce canentibus fieri instituerunt.“

Ad an. 400.
n. 10.

a

De vet. & no-
va disc. T. I.
P. I. L. II. c.
72. n. 6.

Epist. 207.

tinuiffe. VALESIUM fequitur PAGIUS in critica BARONII. Aperte vero Cardinalis BONA SOCRATI defert, erraffe THEODORETUM, & qui eum funt fecuti, profelfus a). *Robertus SALA ad Lib. I. cap. 25. Rer. liturgicar.* Cardinalis BONÆ fecutus THOMASINUM, non ita intelligendum vult, quafi DIODORUS, & FLAVIANUS eam primum confuetudinem alternis choris pfalmos canendi abfolute inftituerint, fed quod laicis, & reliquis Clericis poteflatem fecerint, ut in choro in duas partes divifo hymnos *Davidicos* alternatim canerent, quos antea foli Cantores, ex primæva S. IGNATII inftitutione, pfallebant. Sed & de Cantoribus ex prima illa ætate nihil eiusmodi memoriæ proditum legitur. Quodfi vero non omnino deferendus cenfeatur SOCRATES, ἀντίφωνον ὑμνωδία, quam S. IGNATIO tribuit, de aliis hymnis alternis & fibi mutuo respondentibus, ad imitationem Angelorum, Sanctam TRINITATEM laudantium, forte de ipfo cherubico hymno accipi poteft, qui ab antiquiffimis temporibus (etfi de cantu eius antiphono nihil legatur) in facra liturgia ufitatus fuit, ut infra videbimus; cum non THEODORETUS modo, fed SUIDAS etiam, choros ecclefiarum a FLAVIANO & DIODORO divifos in duos ordines dicat, ut alternis *Davidicos* pfalmos concinerent. De qua pfalmodia S. BASILIUS teftatur, fuo tempore *recepta inftituta omnibus DËI ecclefiis confona effe, & confentientia*. SUIDAS explicans vocem χορός, ita fcribit: „Chorus eft congregatio fimul canentium in ecclefiâ. Divifi funt chori ecclefiarum in duos ordines fub CONSTANTIO, filio „CONSTANTINI M. a FLAVIANO Epifcopo *Antiochiæ*, ita ut alternis *Davidicos* pfalmos concinerent. Quod quidem cum *Antiochiæ* primo cœptum „effet fieri, in omnes mundi terminos tranfit.“ Qua de re quidquid fit, conftat, iam a S. BASILIO eandem fuiſſe commemoratam. „Et nunc quidem (inquit) in duas partes divifi, alternis fuccinentes pfallunt, ac fimul „& meditationem Scripturarum inde corroborant, & animum attentum, & cor „evagationis expers fibi ipsis comparant.“ Sed quoniam *Neocæſarienfes* novitatem in S. BASILII pfalmodia redarguebant, de illius maiore ætate ftatui nihil poteft: fi tamen illa cavillatio cantum ipſum alternum ſpectabat. Conftat enim alternum cantum tempore GREGORII *Nazianzeni* in monaſteriis

a) „Verumtamen (ait de pfalmodia c. XVI. §. 10. n. 1.) vel erraffe iſtos dicendum eſt, vel non de quocunque alterno cantu, fed de ſolis *Davidicis* pfalmis intelligi debent. Hi enim primi, ait THEODORETUS, pfallentium choro in duas partes divifo, hymnos *Davidicos* alternis canendos inſtituerunt. THEODORUS autem *Mopfueſtenus* citatus a NICETA *Choniæ* lib. V. theſauri orthodoxæ fidei c. 30. præfatos monachos eam pfalmodiæ ſpeciem ex *Syrorum* lingua in græcam tranſtuliffe aſſeverat.“ Eſt

autem iſte NICETÆ locus: Bibl. PP. max. T. 25. p. 161. „Per id tempus *Antiochiæ* florebant, & virtute, ſcientiaque celebres habebantur FLAVIANUS, & DIODORUS, quorum ille *Antiocheno* Epifcopatu, hic *Tarſenſi* poſtea præfectus eſt. Atque ut THEODORUS *Mopfueſtenus* ſcribit, illam pfalmodiæ ſpeciem, quas antiphonas dicimus, illi ex *Syrorum* lingua in græcam tranſtulerunt, & omnium prope ſoli admirandi huius operis omnibus orbis chriſtiani hominibus auctores apparuerunt.“

steriis utriusque sexus iam fuisse receptissimum, ex loco paulo ante citato, ubi eorum chorum angelicum vocat, quo nunc iunctis, nunc alternis canatur vocibus: *σύμφωνον, ἀντίφωνον ἀγγέλων εἶσι.* THEODORETUS singularare exemplum refert de PUBLIO, monasterium ex *Græcis* *Syrisque* componente, qui mane & vespere in una ecclesia congregati, quilibet in sua lingua vicissim cantabant, ex una & altera parte constituti, alternantes psalmorum versus. SOCRATES THEODOSIUM *Iunior* palatium suum sic instituisse narrat, ut a monasterio non multum discreparet, ubi matutino tempore ipse unacum sororibus suis hymnos in DEI laudem alternis recitare consueverit. At CEDRENIUS medium eum hymnos canendo prævisse testatur. *Constantinopoli* S. CHRYSOSTOMUS, SOCRATE teste ac SOZOMENO, antiphonarum usum ab *Arianis* receptum æmulatus est a). *Ariani* Catholicis insultantes, alternis choris, cantusque periodis, hæc verba ad modum antiphonæ interponebant: *Ubi sunt, qui dicunt, trina virtute unum?* Quibus simili ratione Catholici professionem *ὁμοῦσις Ὁμοῦσι* opponebant. Forte in fine doxologia *Gloria Patri* subiuncta fuit, de qua CASSIANUS memorat, quod uno cantante, in clausula psalmorum omnes astantes concinant *cum clamore per omnem Orientem: GLORIA PATRI &c.* Qui quidem cantus est responsorius; addit nihilominus *hac vero glorificatione Trinitatis tantummodo solere antiphonam terminari.* BINGHAMUS ultimum psalmum putat esse antiphonam, sive ALLELUIA, *qui unus ex istis psalmis erat, qui in fronte ALLELUIA sibi præfixum habent, & quem ad modum antiphonæ, sive responsionis recitabant, addebantque GLORIA PATRI &c.* Antea vero CASSIANUS cantum antiphonarum explicaverat, veterem monachorum orientalium morem referens, ita prolongantium psalmodiam per cantum, ac intercalationem antiphonarum. *Quidam enim, inquit, videnos, seu tricenos psalmos, & hos ipsos antiphonarum protelatos melodiis, & adiunctione quarundam modulationum debere dici singulis noctibus censuerunt.* Alias vero cantus alternus choris duobus vicissim sese insequentibus per *εἰσῆξις*, seu versus fit: quod

a) „ὡδὲς ἀντίφωνος, (ait SOCRATES L. VI. c. 8.) hymnos apte ad *Arianam* hæresim compositos, alternatim sibi respondententes canebant. Diluendo vero easdem antiphonas canentes, per mediam urbem incedebant &c. IOANNES veritus, ne quis ex simplicioribus huiusmodi canticis (quas prius antiphonas vocaret) uterque ab Ecclesia abstraheretur, quosdam ex catholica plebe, quæ sub ipso erat, eis opposuit, qui nocturnos perinde hymnos decantando, & *Arianorum* circa hæc studium obscurarent, & suos in professione rectæ fidei confirmarent. “ Et SOZOMENUS L. VIII. c. 8. „In cætus di-

visi antiphonatum psallebant, clausulas quasdam iuxta ipsorum dogma compositas adicientes. . . . Tandem vero cantica quoque adiecerunt, quæ ad rixam, & contentionem spectarent. *Ubi sunt, qui Tres dicunt esse unicam potentiam?* Et alia huiusmodi hymnis suis intermiscerent. IOANNES itaque veritus, ne quis ex Ecclesia sua per hæc in fraudem induceretur, plebem, quæ sub ipso erat, ut similiter psalleret, incitavit. Qui brevi tempore illustriores facti, *Arianos* & multitudine, & apparatus splendore, longe superarunt. “

quod etiam Poetis solemne fuisse ex HOMERO, & VIRGILIO discimus. *Hom. Iliad. I. vers. MERUS de Musis scribit:*

604.

- - Ἄειδον ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ,

Canebant alternantes voce pulchra.

Ecloga III. Et VIRGILIUS :
v. 58. & 59.

Incipe DAMETA, tu deinde sequere MENALCA.

a *Alternis dicetis: amant alterna camænæ. a)*

Et Occidente. XIII. In Occidente, ut ad nos redeamus, a multis institutum hoc DAMASO P. in acceptis refertur, quod examinat P. COUSTANTIUS in censura decretorum DAMASO I. adscriptorum, quæ inter constituisse dicitur: *ut psalmi diu noctuque canerentur per omnes ecclesias b)*. Examinat postea etiam Card. BONÆ sententiam quoad Ecclesiam occidentalem, qui cantum antiphonarum ab AMBROSIO primum in Occidentem inductum affirmat, ut postea & a DAMASO P. Pontificali auctoritate confirmatum existimet. Quæ fuit sententia *Polydori VIRGILII c)*. Sed recte observat COUSTANTIUS, si ab eo tempore, quo S. AMBROSIIUM IUSTINA VALENTINI mater perfequebatur, ut S. AUGUSTINUS testatur, cœpit hæc consuetudo, quod anno 386. contigit,

c
Epist. Rom.
Pont. T. I.
p. 612.

a) De *Hebrais* confer, quæ supra pag. 3. & seqq. diximus. Græcis vocatur ὠδὴ ἀντίφωνος *Psalm. LXXXVIII.* 1. שִׁיר לְעֵנִת. Quando præcedebant instrumenta musica, & cantantium modulatio per vices excipiebat, vocatur שִׁיר בְּכִנּוּר *Psalm. LXXXVII.* 1. XCII. 1. Quando vice versa voces præbant שִׁיר בְּכִנּוּר vocatur *Pf. CVIII.* 1. Prima autem denominatio generalior ad voces alternas spectat. Legitur apud ISAIAM c. VI. Clamabant Seraphim alter ad alterum. Observatque Pet. GUSSANVILLEUS in præfat. ad antiphonar. S. GREGORII *Pf. LXVII.* 18. pro eo, quod vulgo legimus *millia letantium* שְׁכִינָן *Schinan*, Rabbi SALOMONEM, & EUGUBINUM interpretari *alternantium* a radice שָׁנָה *Schanah*; quæ significat iterare, duplicare, quasi Angeli alternis DEUM cantibus laudent.

b) „Atque hoc (sunt COUSTANTII verba *Epist. Rom. Pont.* p. 610.) ut apud ANASTASIUM additur *Presbyteris, & Episcopis, vel monasteriis*, præcepisse intelligi dupliciter potest: vel nimirum, ut simpliciter canerentur, vel ut alternis vicibus. At vero hunc morem, ut per ecclesias psalmi simpliciter canerentur, non a

DAMASO cœpisse, sed ab Ecclesiæ initio semper obtinuisse, antiquitatis periti sentiunt. Ut etiam hymni nonnulli alternis choris decantarentur, S. IGNATIUM *Antiochenum* Episcopum in Ecclesia sua instituisse, atque hunc usum ab *Antiochena* ecclesia ad cæteras permanasse, SOCRATES (lib. VI. c. 8.) auctor est. “

c) Is de invent. rer. lib. VI. c. 2. „Fertur (ait) idem Pontifex omnium primus hymnum *Gloria Patri*, & cætera, qui tribus divinis personis redditur, ad extremum quemque psalmum adiecit, quem in *Nicæno* conventu prius editum, memorie proditum est. Idem primus instituit, ut chorus alternis psalmos caneret; quamquam non nemo tradit, id antea ab IGNATIO Episcopo *Antiocheno* institutum fuisse. “ Subditque: „At divus AUGUSTINUS lib. Confess. 9. ait, AMBROSIIUM *Mediolanensem* Antistitem hunc canendi hymnos & psalmos morem primum apud occidentales instituisse populos, quod non utique multum abhorret a sententia eorum, qui DAMASO assignant, nam cum ambo per idem tempus fuerint, & quod unus cœpisset, ab altero ratum haberi oportuerit, non iniuria & ambo eius rei auctores dici possent. “

contigit, non potuisse ratum haberi a DAMASO, quem anno 384. obiisse, ac SIRICIUM ab initio saltem anni 385. successorem habuisse, ipsius SIRICII ad HIMERIUM epistola fidem facit. De S. AMBROSIO testatur PAULINUS in eius Vita: *Hoc in tempore primo antiphonæ, hymnique ac vigiliæ in ecclesia Mediolanensi celebrari cæperunt*. Sicuti vero, quod Iosephus VICECOMES ait, Missæ ordinem a S. BARNABA Apostolo, psallendi autem regulam a MIROCLE, Archiepiscopo *Mediolani* institutam fuisse, nulla nititur auctoritate, ita etiam, quod Scriptores nonnulli ab EUSTACHIO a S. Ubaldo citati alternatæ psalmodiæ auctorem S. CAIUM, tertium *Mediol.* ecclesiæ Episcopum faciunt. EUSTACHIUS a S. Ubaldo, Sancto AMBROSIO antiquiorem statuit cantum alternum, BELLARMINUM secutus, qui TERTULLIANI locum, *Psallimus inter duos sonare*, de cantu alterno intelligit. Quæstionem hanc de cantus alterni, ac modulati origine, operose tractat laudatus EUSTACHIUS de S. Ubaldo: imprimis, quod ecclesiam *Mediolanensem*, ac S. AMBROSIIUM spectat, Doctorum sententias examinans, qui vel generatim cantum alternum, vel eundem tam a Clero, quam ipsa etiam plebe decantatum institutioni S. AMBROSII adscribunt. S. ISIDORUS a) cantus antiphoni institutionem per Occidentem S. AMBROSIO tribuit, qui iam prius apud *Græcos* fuerit in usu. Idem responorios versus secernit a versibus antiphonariis, quos iam antea in *Italia* usitatos esse dicit. Utraque notio distincta iam S. BENEDICTO fuisse apparet ex eius Regula: de quo controversia est, an alternis choris, aut antiquorum monachorum more psalli voluerit. Postremum tueretur MENARDUS, sed contrarium sibi persuadet MARTENIUS. Primo, quod licet S. BENEDICTUS multa ex *Ægyptiorum* disciplina hauserit, certissimum tamen sit, eum consuetum morem S. AMBROSII in nonnullis ecclesiasticis elegisse &c. Probabiliusque videtur receptam fere ubique, tam apud Monachos, quam apud Clericos, alternis choris psallendi consuetudinem, ut meliorem, ac pietati magis consentaneam adoptasse. Idque censeo esse S. BENEDICTO cum antiphona canere. Qua de re plura *Cap. III.* contra eorum sententiam, qui præsertim apud S. BENEDICTUM cum antiphona canere idem esse volunt, ac modulate canere; quos citat & sequitur EUSTACHIUS a S. Ubaldo in *Disquisit. II. de Cantu a D. AMBROSIO in Mediolanensem ecclesiam inducto*. Ubi etiam alteram notionem antiphonæ discutit ad eorum mentem, qui non solum sententiam, quæ psalmo præmittitur, & post illum ab omnibus repetitur, per antiphonam significari putant; verum

Ap. Sur. ad d.
4. Apr. T. II.
p. 528.
Ios. Vicec. de
rit. Miss. c. 12.
Disq. de Cantu
a S. Ambros.
in Mediolan.
eccl. inducto
§. 9.
Tertul. L. II.
ad Uxorem.
Id. de bonis
operibus in
partic. L. I.
c. 14.

a
L. VI. Orig.
c. 19.

De antiq. monach. rit. L. I.
c. 2. n. 48.

a) Lib. I. de Off. eccl. c. 7. & 8. „Antiphonas (inquit) *Græci* primum composuerunt, duobus choris alternatim concinentibus, quasi duo Seraphim. Apud *Latinos* autem primus idem beatiffi-

mus AMBROSIIUS antiphonas constituit, *Græcorum* exemplum imitatus: ex hinc in cunctis occiduis regionibus earum usus increbuit. “

rum & melodiam, seu formam cantus in psallendo psalmo observandam. *In c. 9. Reg. S. Bened.* Quæ duo coniunctissima sunt, optimeque describuntur ab *Apt. PEREZ*: „Sententias illas, quæ psalmos antecedunt & cantica, usu vocari antiphonas, non quia alternatim a diversis choris cantentur; sed quia sunt claves, & indices, ad quorum modulationem, ac sonum sequens canticum psalmus, que alternatim cantatur. Tonus enim totius psalmi ex tono antiphonæ sumitur.“ Huic notioni magis congruere videntur *PAULINI* verba in *Vita S. AMBROSII*, tunc primum antiphonas in *Mediolanensi* ecclesia celebrari coeptas. Reperitur etiam ea notio in *Regula S. BENEDICTI*, ut capite tertio patebit. Nunquam antiphona hoc sensu usurpatur; nimirum ad designandam sententiam, quæ toti psalmo præmittitur, & in psalmi clausula iteratur, non iam alternatim, sed coniunctim omnibus simul concinentibus. In expositione antiquæ Liturgiæ *Gallicanæ*, scriptæ medio sæculo sexto apud *T. V. Anecd. p. 97.* MARTENIUM, occurrit descriptio antiphonæ ab hac nostra non abludens: *Antiphona autem dicta, quia prius ipsa antepositur, & sic ponetur psalmi versiculum, cum Gloria Trinitatis adnectetur.* Quæ intelligi non possunt de antiphona, quæ per versus alternis vicibus subiungebatur, quod proprie est ἀντιφωνεῖν, contra clamare, vicissim, & ex adverso respondere; quare apud *Græcos* Poetas etiam *Echo* dicebatur antiphona.

Aut populi
succensus, seu
responforius
cantus.

XIV. Convenit certa quadam ratione cum hoc antiquissimo in Ecclesia succinendi modo is, quem *Græci* ὑποψαλλεῖν, ὑπαγεῖν, ὑπακχεῖν, succinere appellabant. Quamquam enim consuetudo, cantandi versum quemdam per modum antiphonæ in Ecclesia antiquitus etiam obtinebat in concinendis psalmis *Davidicis*, solebat tamen potissimum populus aut in clausula versus vel psalmi se coniungere, & unacum Cantoribus, vel Lectoribus repetere, ac succinere versiculum aliquem, quæ iam audivimus ex constitutionibus Apostolorum, ἀκροσίχια dici, quibus non initia versus, ut quidam sunt interpretati, sed extrema indicantur, seu clausulæ, quæ etiam ab *EUSEBIO* & *SOZOMENO* ἀκροτελεύτια vocantur. Nempe ubi *EUSEBIUS* ritus *Therapeutarum* prosequitur ex *PHILONE*, seu Christianorum: Atque imprimis, inquit, pervigilia magnæ solemnitatis, piasque in iisdem exercitationes, & hymnos, qui a nobis recitari solent, commemorat. Et quo pacto, cum unusquisquam modulate, ac decenter, psalmum canere exorsus fuerit, cæteri cum silentio auscultantes, extremus dumtaxat hymnorum partes simul concinant? Hic cantus responforius ab antiphono distinguitur, cuius paulo ante ex *SOCRATE*, & *SOZOMENO* mentionem fecimus, qui etiam de cantu antiphono *Arianorum* ἀκροτελεύτια memorat his verbis: ~ Qui in cætus divisi antiphonatim ἀκροτελεύτια, i. e. clausulas quasdam, iuxta ipsorum dogma

dogma compositas a) alternatim canebant, qui proprie cantus antiphonus a est: responforius autem, cum uno præcinente, cæteri omnes respondent; quo pertinent voces ὑποψάλλειν, ὑπηχεῖν, ὑπακύν. Gravis vero est error eorum, qui vocem ὑπακύν auscultare, vel audire sunt interpretati, quem COTELERIUS ad indicatum constitutionum apostolicarum locum, *L. VIII. c. 13.* atque ad alterum earundem constitutionum notat; ubi eadem vox ὑπακύντω occurrit, cum in priore habeatur ὑποψάλλέτω eodem sensu, ut MONTFAUCONIUS in præfatione tomii primi collectionis *Græcorum PP.* ad EUSEBII commentarios in psalmos, & in notis ad S. ATHANASIIUM observa- *T. I. p. 304. & p. 334. Pag. 88.* vit. Ipse etiam VALESIUS in notis ad THEODORETUM eius loco putat legendum ὑπηχεῖν. *Sed recte habet contextus*, inquit MONTFAUCONIUS in laudata ad S. ATHANASIIUM nota; *vocis quippe ὑπακύν is usus est apud Græcos non modo ecclesiasticos, sed etiam profanos. Exempla multa videbis in lexico CONSTANTINI, Francisci PORTI additionibus aucto, excuso an. 1592. EPIPHANIUS Scholasticus hunc locum vertit, populi responderent. Agitur de famosa militum irruptione a SYRIANO immissorum Alexandria, dum populus pervigilium ageret sequentis synaxis, quam eodem modo SOCRATES, SOZOMENUS, & THEODORETUS, ipseque narrat S. ATHANASIIUS in apologia de fuga sua: Ego vero, ait, cum non æquum existimarem in tanto tumultu populum deserere, satiusque ducerem me priorem periculo offerre, in throno sedens iussi Diacono, ut psalmum legeret, populoque ut responderet τὰς δὲ λαὸς ὑπακύν; Quoniam in æternum misericordia eius.* Simile exemplum SOZOMENUS habet in psalmodia, qua Christiani reliquias BABYLÆ Episcopi & Martyris DAPHNE Antiochiam tempore IULIANI Imperatoris transtulerunt. „Præcinebant cæteris ii, qui psalmos apprime callebant, multitudo „ deinde respondebat cum concentu καὶ συνεπήχει τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ, & hunc „ versiculum succinebat: *Confusi sunt omnes, qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris.*“ RUFINUS idem commemorat: *Hæc in auribus profani Principis per sex millia passuum facta exultatione psallebat omnis Ecclesia, ut cælum clamoribus resultaret.* THEODORETUS id factum dicit, *L. III. c. 10.*

præ-

a) Ad quem SOZOMENI locum VALESIUS. „*Suffrid.* PETRUS (inquit) qui tres postremos SOZOMENI libros latine interpretatus est, ἀκροτελεύτια vertit corollaria. Ego clausulas vertere malui. Intelligit autem SOZOMENUS doxologias *Arianorum*, quas ad calcem hymnorum canere solebant, hoc modo: *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*, uti docet PHILOSTORGUS in libro tertio historię. Quamquam NICEPHORUS non psalmos, sed cantica quædam, ab *Arianis* tum cantata, esse existimat, quæ ipsi composuissent. Ego autem psalmos potius hic in-

telligi puto, ut indicat vox ἀκροτελεύτια, id est psalmorum clausula. Quam vocem NICEPHORUS procul dubio non intellexit. Eadem vox legitur apud EUSEBIUM in libro secundo historię ecclesiasticę cap. 17. sub finem: Καὶ ὡς ἐνὸς μετὰ ῥυθμῶ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καὶ ἡσυχίαν ἀκροάμενοι, τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχῶσι. Quæ verba defuncta sunt ex PHILONIS libro de vita contemplativa.“

Cap. 59.

a

L. II. c. 16.

L. VI. c. 34.

In Gordium
M.

præeuntibus turbis, & choreis, & cantibus *Davidicam* melodiam insonantibus, & singulis versibus καὶ ἑκάστον κῶλον hanc clausulam addentibus: *Confundantur omnes, qui adorant sculptilia.* Martyris enim, addit, translationem, devictionem esse demonis existimabant. Psalmum illum tunc frequenter etiam in Ecclesia cantari solitum discimus ex eodem RUFINO, historiam præclaram referente de THEODORO iuvene, a prima luce usque ad horam decimam crudelissime torto: Cum tamen ille in equuleo sublimis, & hinc inde lateribus instante tortore, nihil aliud faceret, nisi quod vultu sereno ac lato Psalm. 96. quem pridie omnis Ecclesia cecinerat, iteraret a). Quamvis autem RUFINUS dicat omnem ecclesiam populumque concinisse, quemadmodum etiam de cantu in translatione S. BABYLÆ; dum tamen ex SOZOMENO & THEODORETO succinisse ecclesiam tantummodo versum discimus, idem etiam hic ita interpretari convenit. Quin imo credibile est, THEODORUM repetiisse ad confusionem Tyranni illum ipsum versiculum; *Confundantur omnes, qui adorant sculptilia.* Quod de S. BABYLA post SOCRATEM NICEPHORUS ex THEODORETO annotat: BABYLAM, cum abduceretur, magno animo hæc de Ps. CXVI. accinisse: *Convertere anima ad quietem tuam: Dominus enim respexit te: pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius.* Et de Sancto GORDIO Martyre narrat BASILIUS: „Cum ob CHRISTI „confessionem in maxima populi frequentia, quæ eo die ad ludicra Martis „convenerat, ad supplicium traheretur, nullis cruciatuum terroribus, tyranni minis, populi clamoribus, hostium insultationibus perturbari potuit, „ut non psalterii recordaretur, & voces animo penitus infixas sonaret. „Cum enim tyrannus ira æstuans præciperet: præsto sint lictores, flagella „plumbeis nodis onusta; corpus rotis scindatur, in equuleo suspendatur, „omne tormentorum genus excogitetur, feroces adsint bestię, igni tradatur, gladio feriat, in altum barathrum deliciatur; CHRISTI miles a „nimo ad hæc tranquillo, oculis in cælum conversis, psalmorum carmina „decantabat: *Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo:* Et „Ps. 23. *Non timebo mala, quia tu mecum es.*“ Assueti publicis ecclesiæ conventibus fideles, eiusmodi ad rem versiculos, quando præsens occurrebat occasio, succinere, idem etiam faciebant privatim, quod alias publice in Ecclesia, cantu, ut vocatur responso. Qualis haud dubie idem fuit sub IULIANO concentus, qui in historia tripartita apud CASSIODORUM refertur de S. PUBLIA, quæ sicut THECLA in convivio Virginum inducitur præci-

nens

a) Addit RUFINUS se eum iuvenem postea Antiochiæ vidisse, atque interrogasse, num cruciatus tormentorum sensisset? illum autem respondisse: se quidem dolores parum admodum sensisse, astitisse autem sibi quemdam iuvenem, qui su-

denti sibi candidissimo linteo, & sudores abstergeret, & aquam frigidam frequenter infunderet, & ita se esse delectatum, ut tunc mæstior factus sit, cum e tortura deponeretur, sic nihil oberat quo minus lætus caneret.

nens apud METHODIUM, reliquis Virginibus in choro circumstantibus, ac respondentibus, ubi ὑπακύν vox habetur a). Versus eligeantur singulares, apti ad succinendum, qualem memorat S. IOANNES Chrysostomus in Psalmum CXVII. *Confitemini Domino quoniam bonus.* „Dictum quidem (inquit) psalmi, quod consuevit populus succinere, hoc est: *Hæc est T. V. p. 317.*
dies, quam fecit Dominus, exultemus, & latemur in ea: quod & multos excitat, & hoc maxime solet populus illo spirituali, & cœlesti festo succinere: Nos autem, si vos vultis, a capite & ab initio totum psalmum persequamur, non a versu, qui succinitur, sed ab ipso exordio expositionem inchoantes. Versum enim patres nostri, ut qui esset sonorus, & sublime aliquod dogma contineret, populum succinere sanxerunt, quandoquidem totum psalmum ignorabat.“ Festum haud dubie Paschale fuit, quo, uti etiamnum, discimus ex GREGORIO Nissiano, & S. AUGUSTINO, versum istum fuisse frequentatum: „Quod cantavimus DEO, *Hic Ser. de Pasch. Sermon. 258.*
est dies, quem fecit Dominus; hinc loquamur quod dederit.“ Varia eiusmodi apud S. CHRYSOSTOMUM occurrunt exempla b). Plures in *Monito* S. CHRYSOSTOMI affert locos MONTEFAUCONIUS, ubi vox ὑπακοή occurrit, convenienter significatui ὑπακύν, ὑποψάλλειν, respondere, succinere, responsum,

vel

a) „Hæc (uti ibi de PUBLIA narratur Lib. VI. cap. 36.) Habens apud se chorum conversatione digna Virginitatem servantium, semper cum eis landabat factorem, Salvatoremque DEUM. Transiente vero Imperatore, clarius in commune psallebant: contemptibilem, & deridendum iudicantes erroneum: illaque inmaxime cantica resonantes, quæ idolorum traducere videntur debilitatem, dicebantque cum DAVID: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum.* Et iterum: *Similes illis fiant, qui faciunt ea: & omnes qui consilium in eis.* Hæc audiens IULIANUS, & ira vehementer accensus, eas, cum transiret, tacere præcepit. Quæ eius legem parvi pendentes, chorum maiori ordine compleverunt, rursusque illo transiente psallebant: *Exurgat DEUS, & dissipentur inimici eius.*“ Quo facto graviter commotus cum magistrum chori ad se adduci præcepisset, uni e satellitibus suis imperavit, ut utramque ei malam cæderet, & manibus genas eius cruentaret. Illa vero contumeliam honoris loco ducens in cubiculum regressa est, & ut apud THEODORETUM legitur lib. III. hist. c. 14. *Συνήθως δὲ ταῖς πνευματικαῖς ἔβαλλε μελωδίαις, καθάπερ ὁ τῆς μελωδίας ἐκεί-*

νης συγγραφεὺς ἢ διδάσκαλος τὸ πονηρὸν ἐκείνο κατέπαυε πνεῦμα τὸ τῷ Σαδὲλ ἐνοχλῶν.

b) „Ut in Psalmum CXXXVII: „Si liceat ergo, hoc ita accipere, illud oportet intelligere: cum Sacerdotibus ipsis inchoantibus, & præcedentibus, cum eo, quo par est, ordine consequar, & canam tibi &c.“ Et in psalmum CXLIV. „Hic psalmus est, qui habet hæc verba, quæ, qui sunt mysteriis initiati, affidue eoncinunt: *Oculi omnium* &c.“ Et in psalmum sequentem: „Egrediamur nos, & pro ramis palmarum voluntatem animi florentem exhibeamus, & elamemus, quemadmodum hodie in psalmis succinimus: *Lauda anima mea Dominum* &c.“ Omnium vero luculentissime, & sæpius in psalmum XLI. paulo post initium: „Relicta (inquit) rursus funda redeamus ad fistulam: & a contentiofiore dicendi genere cessantes, ipsius DAVID eitharam in manum sumentes, & responsum in medium adducentes, quod omnes hodie succinuimus. Quodnam igitur responsum? *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te DEUS.*“

- a vel responsionem innuenti a). Adhuc notandus est ex eodem S. CHRYSOSTOMO
Hom. 36. in locus, ubi rem ipsam breviter ita explicat: *Is, qui psallit, solus psallit: & si om-*
1. Cor. *nes respondendo resonent καὶ πάντες ὑπαρχῶσιν, vox fertur tanquam ex uno*
ore. Ex quibus omnibus elucescit, quam frustra VALESIIUS huiusmodi loca in
Ep. 207. n. 3. *ὑπακχεῖν* synonymam invenit, ubi in celebri ad *Neocæsarienses* epistola
breviter hunc psallendi ritum commemorat: *Postea rursus uni committen-*
tes, ut prior canat, reliqui succinunt ὑπαρχῶσι. Nonnihil diversi habet, quod
ex DIONYSIO, vulgo *Areopagita*, suo loco retulimus: Pontificem auspicari sa-
crum melos, omni ordine ecclesiastico sacram ipsi psalmodiam succinente.
Melius vero congruit, quod PHILO de *Therapeutis*, relatus ab EUSEBIO, di-
L. II. c. 17. cit: *Tum ille Praeses assurgens hymnum in DEI laudem compositum canit.*
Post quem & ceteri ordinatim decenti modo, omnibus magno cum silentio au-
scultantibus; præterquam, cum clausulus, & hymnis finem imponentia, canere
Cap. 16. *oportet.* Et idem paulo ante de Christianis, non modo *hymnos, qui a*
nobis recitari solebant, refert, sed & quo pacto, cum unus suavi quodam
centu psallere decenter & modeste occeperit, reliqui placide, & quiete
auscultantes, posteriores hymnorum partes ad extremum una decantent.
BALSAMON ad supra allatum canonem *Laodiceum* notat, *non oportere*
præter canonicos Cantores, qui suggestum ascendunt, & ex membrana psal-
lunt &c. ὑάλλειν hoc loco idem denotare, ac cantica sacra incipere. Un-
de etiam dispicitur, iam tum temporis Cantori singulare pulpitem, seu
ambonem fuisse. Ex EUSEBIO constat, præcentorem psalmi stetit in me-
L. II. Hist. *eccl. c. 17.* dio chori, vel cœtus. Huc referri possunt, quæ paulo ante ex CASSIANI
L. II. c. 8. *De Offic.* *eccl. L. I. c. 8.* Institut. retulimus, porroque referemus de populi responsionibus, seu, ut
vocat ISIDORUS, responforiis, quæ ab ITALIS, ut ait, *longo ante tempore*
sunt reperta & vocata hoc nomine, quod uno canente, Chorus consonando
re-

a) „Contra (ait T. V. p. 129.) quam vertit *Gen-
tianus HERVETUS*, qui a verbo audire semper
interpretationem petens, sententias pessumdat.
Contra, quam etiam intelligit GOARUS in Eu-
chologio p. 57. Ubi ὑπακοὴν vertit auditi-
onem, quamquam subdubitan variorum offerat
sententias. Igitur ὑπακχεῖν & ὑποψάλλειν
dicebatur populus, cum vel Diacono, vel Sa-
cerdotibus, vel Clericis præinentibus, succine-
bat, vel recitantibus respondebat; ὑπακοὴ
illud ipsum, quod respondebatur; exempli causa
ἐν τρόπον ἐπιποθεῖν ἑλάφος κ.τ.λ. Quem-
admodum desiderat cervus ad fontes aquarum,
ita desiderat anima mea ad te DEUS. Hæc e-

rat ὑπακοὴ seu responsio; aliæ item ὑπακοαὶ
erant, ut ipse supra indicat; alteriusque re-
sponsionis specimen affert, nempe μακάριος
ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν κύριον; *Beatus vir,*
qui timet Dominum. Aliam item ὑπακοὴν
refert supra ATHANASIUS nempe ὅτι εἰς τὸν
αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ; *quoniam in sæculum*
misericordia eius. Hæc igitur respondebat po-
pulus, Diacono, aut Sacerdote præinentibus,
aut legentibus, multæque erant huiusmodi
ὑπακοαὶ, seu responsiones, inquit CHRYSO-
STOMUS. “

respondeat. Hoc est, quod S. AMBROSIIUS in LUCAM dicit: *respondere psalmum*. Et Hexaem. L. III. c. V. *Ecclesia responsorii psalmorum . . . resultat*. Atque iam saeculo III. TERTULLIANUS de Oratione c. 27. quod inscribitur: *De subiungendo Psalmo* apud MURATORIUM. *Diligentiores in orando subiungere in orationibus ALLELUIA solent, & hoc genus psalmos, quorum clausulis respondeant, qui simul sunt*; id ipsum confirmat, quod haecenus sola ISIDORI auctoritate creditum est, cum credibile sit, morem eum ex Italia in Africam venisse, cuius saepissime S. AUGUSTINUS meminit. *Voces istae, inquit, psalmi, quas audivimus, & ex parte cantavimus*. Et alibi: *Itaque in hoc psalmo, quem cantatum audivimus, cui cantando respondimus, ea sumus dicturi, quae nostis*. Idem de privato quodam psalmi responsorii cantu: „Cohibito ergo (ait) a fletu illo puero, psalterium arripuit EVODIUS, & cantare coepit psalmum, cui respondebamus omnis domus: *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*.“ Pertinet huc etiam S. PETRI Chrysol. locus sermonis XLV. ita exoritur: *Responsorium, quod hodie Propheta supplicante cantavimus &c.* Apta erat ad captum vulgi concisior versuum distinctio iuxta Gracos. Card. THOMASIIUS Romae MDCXCVII. psalterium cum canticis, versibus Prisco isto more distinctum, edidit; inque praefatione ex S. AUGUSTINI Enarratione secunda in Ps. XXI. idipsum observat, olim in usitatioris psalmi responsorii cantu, cum in Oriente, tum in Occidente, in quo Lector praecinebat, usurpatam fuisse antiquam illam versuum distinctionem, qui breviores erant, non alteram sequentis aevi versuum paulo prolixiorum a). Ex S. AUGUSTINO item docet, unum eundemque versum, brevem licet, fuisse aliquando membratim divisum ad populi faciliorem responsionem, posito versu in Diapsalmate: „Aliquando (sunt S. AUGUSTINI verba) in psalmo, versus ipse in diapsalmate ponitur, qui praebetur a Lectore, & respondeatur a populo, non forte alicui cor percutitur, & timet cantare DEO, & dicere, *Iudica me DEUS?* Et tamen cantat populus credens, nec putat se male optare, quod didicit a divina lectione: etsi parum intelligit, credit aliquid boni esse, quod cantat. Et tamen & ipse psalmus non dicit, nisi hominem sine intellectu. Secutus enim, verbis posterioribus ostendit, quale iudicium diceret; quia non est damnationis, sed discretionis.

„ Ait

T. III. Anecd.
p. 52.

In Ps. 26. Enarrat. 2. n. 1.
In Ps. 46. n. 1.

L. IX. Confess. c. 12.

a
Tracl. XXII.
n. 5. in Io-
hannem.

a) „Quod (sunt THOMASII verba) minime animadverteram, cum agerem de eiusmodi psalmo responsorio in praefatione ad responsorialia, & antiphonaria antiqua Ecclesiae Romanae, a me sub alio meo cognomine, ut in aliis quoque libris feci, edita in hac urbe (Roma) anno MDCLXXXVI. Nam praeterquam, quod id

postulabat ratio eiusmodi institutionis, nempe ut rudis populus psalmos caneret, quos nec de libro legeret, nec memoria teneret; unde necesse erat verba ei pauca praebere repetenda, ut membratim, caesimque, totum psalmum percurreret. Locus iste laudatus S. AUGUSTINI id fatis indicat.“

a

„Ait enim: *Iudica me DEUS. Quid est, Iudica me DEUS? & discerne causam meam de gente non sancta.*“ Hæc ille a). S. AUGUSTINUS in psalmo illo, quem ipse adversus *Donatistas* composuit, & populo in manus dedit, in cuiuslibet partis clausula repeti voluit ὑπόψαλμα, uti ipse vocat, hoc est: *Omnes, qui gaudetis de pace, modo veram indicat.* Quod obiter hic noto, capite vero tertio pluribus disquiram, THOMASIVM in ea esse sententia, de cantu responforio non unum aliquem selectum versiculum populum respondisse, sed singulos, prout Cantor præcinebat. Nimirum Lector, pronuntiato titulo, psalmum de codice legendo exordiebatur, præcinebatque singulos, totosque omnino versus psalmi, quos sigillatim intercalari responsione plebs universa unacum Episcopo, & Clero, repetebat. Affert loca S. AUGUSTINI, imprimis, ubi sæpe repetit e. g. *Cantatum audivimus, & cantando respondimus*: quæ tamen rem mihi haud evincere videntur. Certe, unum versum populum aliquando succinuisse, ex historia BABYLÆ M. & aliis patet; atque is ipse de S. ATHANASIO fatetur, qui repeti fecit versiculum: *Quoniam in æternum misericordia eius.* Psalmus CXXXV. adhuc dum ita interstinctus, cantu tamen antiphono frequentatur. Exemplum is versiculus haberi queat cantus responforii in veteri etiam Testamento, ubi idem bis repetitur, dum de populi concentu in dedicatione templi agitur. Morem hunc sub responforiorum nomine ex veteri Testamento repetit quidem brevis expositio liturgiæ, a MARTENIO ex antiquissimo codice descriptæ ac editæ in Anecdotis: „Responforia vero (ut ibi habetur) quæ in divinis Officiis die, aut nocte cantantur, de Pentateucho MOYSI duxerunt originem, quando PHARAONE submerso, MARIA Prophetissa sumens tympanum præcinebat canticum, & respondebat populus adunatus in choro. Horum vero quaterna ratio constat, sicut de antiphonabus superius continetur. Consuetudo præcinendi & respondendi non solum ad mare rubrum, sed in multis *Ebræorum* gentibus comprobatur, quod plenius veteris Testamenti narrat historia.“

Responso populi
AMEN.
In Ps. 71.
n. 19.

XV. EUSEBIUS voce ὑποαντίφωνον utitur de choro angelico: „Chorus (inquit) Angelorum respondet una deprecans pro rei consummatione, illaque „confir-

a) Subdit THOMASIVS: „Cæterum, quando cæptum fuerit plures istiusmodi concise distinctos versus conglutinari, puto, hoc per id temporis factum, quod intercessit ab ætate S. AUGUSTINI ad CASIODORUM; cum hic in suo in psalmos commentario, longiusculos versus, ex duobus, vel pluribus angustis illis prisceis versibus coactos, enumeret: ut præsertim videri potest in præmio

psalmi XIV. & psalmi CXVI. & CXVII. Invaluerat scilicet per ea interstitia temporis mos cantandi psalmos antiphonatim, hoc est, alternis choris Clericorum, vel monachorum; ad quod institutum aptiores sunt versus minus angusti: cum iam defuisset paulatim cantus responforius psalmi, quem præcinente uno lectore populus totus in Ecclesia respondebat.“

„confirmans ac dicens, *fiat, fiat*; sive secundum AQUILAM, *fideliter, fideliter*; aut secundum SYMMACHUM, *amen, amen*.” Solemnis & frequens erat in Sacris christianis responsio populi *amen*, iam ab Apostolo memorata: *Qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet AMEN super tuam benedictionem*. In quem locum S. CHRYSOSTOMUS sic commentatur: „Idio-
 „tam dicit laicum, & ostendit, eum non parvum damnum accipere, quan-
 „do non potest dicere *amen*. Hoc est autem, quod dicit: Si Barbarorum
 „voce benedicas, nesciens quid dicas, neque valens interpretari, non pot-
 „est laicus respondere *amen*. Non audiens enim illud, *in sæcula sæculo-*
 „*rum*, quod est finis, non dicit *amen*.” Innuat speciem illam cantus,
 quam *Græci* ab antiquissimis temporibus *προσφώνησιν*, *acclamationem* vocant,
 constanterque apud eos etiamnum observatur, potissimum ob securam po-
 puli responsionem, qua nulla in omni ecclesia frequentior est hac voce *a-*
men, quam *responsionem devota concionis* vocat S. HILARIUS. S. IUSTINUS S. Hilar. in
 M. in Apologia II. Christianorum ritus in celebranda Eucharistia describens Ps. 65.
 meminit, ubi Antistes preces, & gratiarum actiones super pane & vino ab-
 solverit, populum omnem acclamare *Amen*, *πᾶς ὁ παρῶν λαὸς ἐὺφημεῖ λέ-*
γων, ἀμήν. TERTULLIANUS Christianis, *Romanorum* spectacula frequentan-
 tibus, exprobat: „Ex ore, quo *amen* in Sanctum protuleris, gladiatorii
 „testimonium reddere &c.” DIONYSIUS *Alexandrinus* de homine narrat,
 veri quidem baptisni experte, quem baptizare tamen noluerit; utpote
 gratiarum actionem frequentantem, & cum cæteris respondentem *amen*,
καὶ συνεπιφθεγζάμενον τὸ ἀμήν. S. ATHANASIO nihil hac promiscua populi in
 Sacris Christianorum conventibus responsione fortius visum est ad mitigan-
 dum CONSTANTII animum iratum ob Sacra habita in ecclesia necdum so-
 lemniter dedicata, populo potius in deserto, quam in veteri ecclesia, quæ
 multitudinem capere non posset, synaxin habere volente. „Ubinam (inquit) Apol. ad Con-
 „sanctius, condecensque populus responderet *amen*; in desertis, an in stantium
 „templo, quod iam appellabatur Dominicum?” Et mox: „Quid si tanti n. 16.
 „populi convenientis una vox proferatur, qua DEO dicunt *amen*?” San-
 ctum GREGORIUM *Nazianzenum* supra citavimus, matrem suam laudantem,
 quod altum silentium in Officio servarit, neque os, nisi ad canendum ape-
 ruerit, nimirum ad Presbytero Sacris operam danti respondendum *amen*.
 S. AMBROSIIUS symphoniam in hac re variarum ætatum in ecclesia deprædi-
 cat in hunc modum: „Hæc est symphonia, quando concinit in ecclesia L. VII. in
 „diversarum ætatum, atque virtutum, velut variarum chordarum indiscre- Luc. XV.
 „ta concordia, psalmus respondetur, *amen* dicitur. Hæc est symphonia,
 „quam scivit & PAULUS, ideo ait: *Psallam spiritu, psallam & mente*.”
 S. HIERONYMUS resonantis populi *Romani* vocem paucis, sed significanti-

S. Hieron. in Præfat. in Ep. ad Galat. L. II. bus hisce dilaudat verbis: *Romanæ plebis ab Apostolo laudatur fides. Ubi alibi sic ad cælestis tonitrui similitudinem AMEN reboat?* Et AUSONIUS in *Ephemer.* eiusdem vocis vim, inter modulationem psalmorum *Davidicorum* aëra ferientis, respondente populo, non minus egregie describit:

Consona quem celebrant modulata carmina DAVID.

Et responsuris ferit aëra vocibus AMEN.

Doxologia
GLORIA PATRI.

XVI. Antiquissimus inde a nascentis Ecclesiæ primordiis est respondendi usus in clausula orationum, seu doxologia in omnibus liturgiis etiamnum usitata, atque in liturgia Constitutionum apostolicarum sic expressa:

L. VIII. c. 12. „*Quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor & adoratio Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, nunc, & semper, & in infinita, ac sempiterna sæcula sæculorum.* Atque omnis populus respondeat *amen.*“

Ibid. c. 13. Vel: „*Cui tecum, (vel) cum quo tibi, & Spiritui Sancto, gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio, in sæcula amen.*“ Ad eam iam Sanctus IRENÆUS videtur respicere in loco, a nobis laudato contra *Valentinianos*, contententes: „Sed & nos ipsos denique in gratiarum actionibus dicentes

De Spectac. c. 25. „*æonas æonum illos Æonas* significare.“ TERTULLIANUS grande nefas dicit esse: „Ex ore, quo *amen* in Sanctum protuleris, *εἰς αἰῶνας* alii omnino dicere nisi DEO CHRISTO.“ Et laudatus S. CHRYSOSTOMUS: „Non audiens enim

Hom. 36. in Ep. 1. ad Cor. „illud *in sæcula sæculorum*, quod est finis (gratiarum actionis) non dicit *amen.*“ Ex his testimoniis patet, populum ad hanc doxologiam solemne *amen* respondisse. Quod haud dubie etiam factum post homilias & sermones, qui claudi solebant doxologia eiusmodi. De qua re olim lis mota est S. BASILIO, qui se auctoritate omnium retro sanctorum Doctorum tuetur in libro

Cap. VII. 29. *de Spiritu Sancto*; sed in sacra psalmodia etiam paulatim doxologia illa, quam minorem vocant, ingruit, ut etiam ab ipso populo communi diceretur voce, tradente S. BASILIO, hymnum glorificationis, nimirum *Quo Patri & Filio, simulque Spiritui Sancto gloria impertitur*, a rusticis etiam cantari solitum. Et quidem ex illis, quæ paulo ante de *Arianis Cpoli* sub S. CHRYSOSTOMO diximus, patet, illos in suis sacris conventibus cum hymnis & processionibus id affectasse, ut populus aliquid succineret; S. CHRYSOSTOMUM autem sacrorum hymnorum alternum concentum opponentem, credibile est, doxologiam intercini curasse. PHILOSTORGUS dicit, FLAVIANUM *Antiochenum* collecta monachorum multitudine primum omnium acclamasse *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto.* Nam ex iis, qui ætate illum antecessissent, alios quidem dixisse: *Gloria Patri, per Filium in San-*

cto Spiritu, atque hanc acclamationem in usu magis receptam esse. Alios vero dicere solitos: *Gloria Patri, in Filio, & Spiritu Sancto*. Sed hæc *Arianum* satis produnt auctorem. Quamvis non una omnino olim fuerit formula, ut vel ex S. BASILIO discimus; & VALESIIUS in notis ad SOCRATEM & THEODORETUM observavit. Ibi CAMERARIUS etiam, & Iac. SIRMONDUS eidem falli videntur: „Quia putarunt, glorificationem seu *δοξολογίαν* nihil aliud esse, quam versum illum, qui ad calcem psalmorum vulgo cani solet: „*Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*. In qua opinione etiam fuisse videtur EPIPHANIUS *Scholasticus*: sed certum est, *δοξολογίαν* in universum dici omnem glorificationem, quæ tam in fine psalmorum, quam ad calcem orationum & homiliarum addi solebat a Christianis.“ Nihil dicam de turbis, inde inter ipsos Catholicos, imprimis autem cum *Arianis*, motis. Unde SOCRATES narrat, ARCADII antiphonas prohibuisse. Et SOZOMENUS perhibet, in ecclesia *Antiochena* moris fuisse, ut per choros distributi, *inter psallendum, in fine hymnorum ἐν τῷ ὑμνῶν singuli sententiam suam declararint*. Nam alii Patrem, & Filium tanquam honore aequalem glorificabant. Alii vero Patrem in Filio: hac propositione adiecta denotantes Filium Patri inferiorem a.) THEODORETUS vero de LEONTIO *Antiocheno*, Episcopo *Ariano* scribit: „Cum enim animadverteret, quosdam canere *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*, quosdam *Gloria Patri per Filium, in Spiritu Sancto*, ipse totam glorificationem tacite recitabat, ut nihil audiretur, nisi conclusio: *in secula seculorum*.“ b) Ex CASSIANO discimus, quoad hanc doxologiam in psalmodia non eundem morem in Oriente, ac in sua provincia, nempe *Narbonensi*, in *Gallia* fuisse, ubi teste GENNADIO in Catalogo de Viris illustribus CASSIANUS degens, *Masilie* nimirum, tam Institutionum, quam Collationum libros conscripsit. „Illud etiam, (inquit) quod in hac provincia vidimus, ut uno cantante, in clausula psalmi omnes astantes concinant cum clamore *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*, nusquam per omnem Orientem audivimus, sed cum omnium silentio ab eo, qui cantat, finito psalmo orationem succedere. Hac vero glorificatione TRINITATIS tantummodo solere antiphonam terminari.“ A S. BENEDICTO in sua Regula ad finem psalmorum præscribitur

S. Bas. L. II.
c. 21.

Vales. L. II.
c. 24.

Socrates L.
VI. c. 7.
Soz. L. III.
c. 20.

L. II. Hist.
c. 24.

a

b

L. II. Instit.
tut. c. 8.

a) Confer SOZOMENI cap. 19. eiusdem libri.

b) NICEPHORUS Lib. IX. c. 24. „Sententiam suam (ait) quam quisque de DEO obtineret, in choro stantes, ad finem psalmodiæ declarabant. Quidam enim Patrem, ac Filium eodem honore celebrantes; nonnulli Patrem in Filio, (præpositione interiecta obscurius secundas partes filio tribuentes) alii *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto* canebant. Primum omnium

ferunt *Antiochenum FLAVIANUM*, monachorum coacta caterva clare accinuisse: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*. Quod quidem, ut nihil habens suspensionis, in Ecclesiis DEI obtinuit. Id vero LEONTIUS videns, inhibere eos, qui iuxta *Nicene* fidei traditionem DEUM cantibus prosequerantur, non audebat, seditionem timens.“

Can. 13. tur *Gloria* &c. Diversa a nostra doxologia, atque concisior, in Concilio Toletano VI. præscribitur: „In fine omnium psalmorum dicimus, *Gloria, & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, in sæcula sæculorum amen.*“

Ad an. 329. Fatetur tamen BARONIUS, illam a Concilio Nicæno non esse præfinitam, uti erant, qui contenderent, a Patribus Nicænis constitutum, ut eodem modo, quo hodie fit, in Sacris diceretur: cum deinceps varius illius fuerit usus (de epistola spuria S. HIERONYMI ad DAMASUM argumentum haud petimus, Pontificem rogantis, ut in fine omnium psalmorum adhiberetur) quam diversitatem adhuc *Walafridus* STRABO a) notat. Eam Romæ tempore VIGILII usitatam fuisse, constat ex Epist. I. VIGILII P. ad PROFUTURUM, *Bracarensem* Episcopum n. 3. Extatque de ea decretum Conc. *Vasensis* II. c. 5. an. 529.

De rebus eccl. c. 25. a

Cantus AL- XVII. Haud minus frequentata Sacris christianis vox est *alleluia*. Hanc LELUIA. diebus tantum lætitiæ resurrectionis, & diei dominicæ dici solitam S. AUGUSTINUS, alteri simili peregrinæ voci, scilicet *amen*, iungit. „Videamus (inquit) Fratres, si his diebus per totum orbem terrarum frustra dicatur *amen*, & *halleluia*.“ Et alibi: „Sciendum est, *amen*, & *halleluia*, quod nec Latino, nec Barbaro licet in suam linguam transferre, hebræo cunctas gentes vocabulo decantare.“ Præterquam quod idem in Psalm. CVI. & CX. atque ex occidentalibus Patribus AMBROSIVS in Apologia pro DAVID, S. PAULINUS, SIDONIUS, ISIDORUS, & alii de frequenti usu huius vocis in Sacris christianis dicunt, rememorandum, quod paulo ante p. 51. ex TERTULLIANO retulimus: „Diligentiores in orando subiungere in orationibus *alleluia* solent, & hoc genus psalmos, quorum clausulis respondeant, qui simul sunt.“ Quæ verba de cantu responsorio interpretati sumus. Non ausim vero eadem libertate *hoc genus psalmos*, quod indigitat, de psalmis *alleluiaticis*, quorum frequentior semper fuit in ecclesia usus, præcise accipere. S. AUGUSTINUS nobis testis est de usu psalmorum *alleluiaticorum*, qui nimirum *alleluia, laudate Dominum* in fronte præfixum habent, seu ab ea voce incipiunt, uti centesimus quadragesimus octavus, & qui

Epist. 178. vet. Ed.

Cap. 27. de Orat.

a) „Dicendum vero (inquit) de hymno, qui ob honorem Sanctæ, & unicæ Trinitatis officiis omnibus interficitur, cum a sanctis Patribus aliter atque aliter ordinatum. Nam *Hispani* (sicut superius commemoravimus) ita cum dici omnimodis voluerunt. *Græci* autem *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum, amen.* *Lutini* vero, eodem ordine, & cisdem verbis, hunc hymnum decantant: addentes tantum in

medio, sicut erat in principio. Pro quibus etiam particulis quidam Græci, minus sapientes, Latinos, proximis ante nos temporibus, calumniis impetere conati sunt.“ Monachi nimirum *Græci* congregationem *Francorum* monachorum in eodem loco ob hanc additionem hæreticos proclamabant, ut ex eorum epistola ad LEONEM III. patet, a BALUZIO edita T. VII. Miscell. p. 14.&c.

qui sequuntur, aut etiam in contextu, vel fine iuxta eundem. „Hoc asse-
 „runt (ait), quod omnes *halleluiatici* psalmi habeant in fine *halleluia*, non o- *In Ps. 105.*
 „mnes in capite.“ Iuxta CASSIANUM olim observatum fuit, ut in respon- *L. II. Instit.*
 sione τῆ *alleluia* nullus dicatur psalmus, nisi is, qui in titulo suo τῆ *alle-* *c. 11.*
luia inscriptione prænотatur. S. BASILIUS in epistola ad MARCELLINUM Co-
 mitem hos designat CIV. CV. CVI. CX. CXI. CXII. CXIII. CXIV. CXV.
 CXVIII. CXXXIV. CXLVI. CXLVII. CXLVIII. CXLIX. CL. Vis, inquit,
psallere responsionem habentem ALLELUIA, ὑπακοὴν ἔχουσαν τὸ ἀλλήλῃα. Et
 EUSEBIUS in proœmio in psalmos aliquid singulare nobis de veteri Testa-
 mento dicit: *Cum itaque spiritus in quempiam principum cantorum insili-*
ret, ceteri quiete agebant adstantes, ac voce consona respondentes ALLELUIA,
ὑπακούοντες συμφώνως τῷ ψάλλοντι ἀλλήλῃα. Laudatus S. AUGUSTINUS distin- *In Ps. 118.*
 guit psalmum octonarium, vel *alphabeticum*, vel *halleluiaticum*. Alias *alle-*
luaticum iuxta HOLSTENIUM in Indiculo declaratorio vocum inusitatorum,
 usurpatarum in Regulis Patrum, ad Reg. S. AURELIANI, in ordine psallendi
 videtur esse pars quædam Officii divini, in qua iterabatur *alleluia*. Quod
 frequens semper fuit tum *Hebræorum* imitatione, cum etiam Angelorum, iuxta
 visum S. IOANNIS in *Apocalypsi*, exemplo. „Laudes, hoc est *alleluia* canere
 „(inquit S. ISIDORUS) antiquum est *Hebræorum*. Cuius expositio duorum *De div. Offic.*
 „verborum interpretatione, vel compositione consistit, hoc est, *laus DEI.* *L. I. c. 13.*
 „De cuius mysterio IOANNES in *Apocalypsi* refert, spiritu revelante vidisse se
 „aut audisse vocem cœlestis exercitus Angelorum, tanquam vocem valido-
 „rum tonitruorum dicentium *alleluia*. Ex quo nullus debet ambigere, cum
 „hoc laudis mysterium digna fide & devotione celebretur, Angelis esse con-
 „iunctum. *Alleluia* autem, sicut & *amen*, de hebræa in aliam linguam ne-
 „quaquam transferuntur: non quia interpretari minime queant, sed, sicut
 „aiunt Doctores, servatur in eis antiquitas propter sanctiorem auctoritatem.“
 Testatur porro ISIDORUS, in *Africa* non omni tempore *alleluia* dici soli-
 tum, sed tantum dominicis diebus, & quinquaginta post Domini resurre-
 ctionem, & secundum antiquam *Hispanorum* traditionem, præter dies ie-
 iuniorum, vel Quadragesimæ, omni tempore. Sicuti etiam S. BENEDICTUS
 singulari capite XV. suæ Regulæ, *quibus temporibus dicatur ALLELUIA*, tem-
 pus Paschale, indeque a Pentecoste usque ad caput Quadragesimæ designat.
 Moris illius *Africani* testis pluribus in locis nobis est S. AUGUSTINUS a). San-
 ctus

a) Ut: Epist. LV. ad IANUAR. N. edit. p. 139. „Propter hoc (tempus nempe lætitie, quod inter Pascha & Pentecosten intercedit) . . . stantes oramus, quod est signum resurrectionis (unde etiam omnibus diebus dominicis ad altare obser-

vatur, & *halleluia* canitur.“ Et postea c. 17. pag. 141. „Ut autem *halleluia* per solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usquequaque observatur: nam & aliis diebus varie cantatur alibi, atque alibi, ipsi autem diebus ubi-

a ctus HIERONYMUS inter alia VIGILANTIO obiicit a), quod nunquam, nisi in
 L. VII. c. 19. Pascha *alleluia* cantandum contendat. Quare & SOZOMENUS falsus est, asse-
 In Bibliothec. rens, nonnisi semel *Romæ* per annum, idque primo die festivitatis Pascha-
 max. PP. T. lis cani consuevisse, *ut a multis ROMANIS hic hymnus iurisiurandi instar*
 VII. pag. 475. *tum audiri, tum cantari expectatur.* Supervacaneum foret, quidquam ex
 epistola ad DAMASUM, S. HIERONYMO supposita, de *alleluia*, ab laudato
 Pontifice in Ecclesiam *Romanam* invecito, referre, quod *Isidorus* MERCATOR ex
 S. GREGORII M. epistola ad IOANNEM *Syracusanum* hausit, sicque S. HIERO-
 NYMUM inducit ad DAMASUM scribentem: *In Ecclesia autem (ALLELUIA) a*
sancta resurrectione usque ad sanctam Pentecosten finiatur inter dierum spacia
quinguenta. Nec tamen hoc improbat COUSTANTIUS in censura decreto-
 rum DAMASO I. adscriptorum, locum ex S. AUGUSTINI Ep. LV. n. 32. profe-
 T. I. Epist. rens. „ Ut autem *alleluia* per illos solos dies quingenta in Ecclesia can-
 R. P. pag. 615. „ tetur, non usquequaque observatur: nam & aliis diebus varie cantatur a-
 „ libi, atque alibi.“ Subdit COUSTANTIUS: „ Porro ex iis ecclesiis, quæ *alleluia*
 „ tantum intra tempus Paschale cantabant, unam fuisse *Romanam* ex SOZO-
 „ MENO haud temere colligitur. Erravit ille quidem, cum scripsit: ROMÆ
 „ quotannis semel canitur ALLELUIA, primo die Paschalis festivitatis; & Ni-
 „ cephorus CALISTO, verba eius exscribenti, errandi auctor fuit: sed non
 „ alia videtur erroris illius causa, nisi quod, cum apud Scriptores *Latinos*
 „ Pascha, vel de toto tempore Paschali, vel de uno Resurrectionis Domini
 „ die promiscue dicatur, ALLELUIA *Romæ* tantum in Pascha cantari audiens
 „ de uno die interpretatus est, quod de toto tempore Paschali sibi dictum
 „ fuerat.“ Traditionem autem illam, qua DAMASO P. auctor eius rei fuisse
 dicitur HIERONYMUS, de *alleluia* in Missa interpretatur, usus etiam au-
 ctoritate Regulæ S. BENEDICTI, in qua de *alleluia* per annum extra Qua-
 drage-

que.“ Et ad CASULANUM Ep. 36. nov. ed.
 p. 75. n. 18. „ Quibus tantummodo diebus (iis
 videlicet 50. quæ a Paschate ad Pentecosten usque
 numerantur) in multis ecclesiis, in omnibus
 autem maxime cantatur *halleluia*, quam vocem
 laudis esse nullus Christianus, quamlibet impe-
 ritus, ignorat.“ Et in psalmum CVI. n. 1.
 „ Cuius (psalmi) titulus non nunc tractandus est:
 est enim *halleluia*, & bis *halleluia*, quod no-
 bis cantare certo tempore solemus moris est,
 secundum Ecclesiæ antiquam traditionem: ne-
 que enim & hoc sine Sacramento certis diebus
 cantamus. *Halleluia* certis quidem diebus can-
 tamus, sed omni die cogitamus.“ In psalmum
 CX. „ Venerunt dies, ut iam cantemus *halleluia*.“
 In psalmum CXLVIII. distinguens tempora ante,
 & post Pascha, „ Illud (ait) tempus in ieiuniis

& orationibus exercemus, hoc vero tempus re-
 laxatis ieiuniis in Laudibus agimus. Hoc est
 enim *Halleluia* quod cantamus, quod latine in-
 terpretatur, ut nostis, *Laudate Dominum.*“ Ser-
 monem 26. in diebus Paschalibus sic orditur
 Idem (Serm. 255.) „ Quoniam voluit Dominus,
 ut caritatem vestram in *Halleluia* videremus, de
Halleluia volis verbum debemus. Non sine onere,
 si commemoro quod nostis: quia & ipsum *Hal-
 leluia* quotiæ dicimus, & quotidie delectamur.
 Nostis enim, quia *halleluia* latine dicitur *laudate*
DEUM, & in hoc verbo consonantes ore, &
 consentientes corde, exhortamur nos invicem ad
 laudandum DEUM &c.“ Eo pertinet etiam mox
 sequens Sermo 256.

a) Vid. initium libri adversus VIGILANTIUM.

dragesimam, vel tempore Paschali, canendo certæ Regulæ ponuntur. Atque *Cap. XV.*
ita etiam HIERONYMUM conciliat, cuius varii habentur de *alleluia* loci. Vel-
uti in Epist. ad MARCELLAM festivitatem, & frequentiam huius cantici no-
tat, inquit: „In CHRISTI villula tota rusticitas, & extra psalmos silen-
tium. Quocunque te verteris, arator stivam tenens *alleluia* decantat.“ Te-
stis est, etiam in exequiis defunctorum idem personuisse, in epitaphio FA- *Cap. IV.*
BIOLÆ: „*Hebræo, Græco, Latinoque* sermone resonabant psalmi, & au-
rata tecta templorum resonans in sublime quatiebat *alleluia*.“ Et in epita-
phio PAULÆ: „Post *alleluia* cantatum, quo signo vocabantur ad collectam, *Cap. XVI.*
nulli residere licitum erat.“ Imbui etiam consuevisse infantes, ut in *alle-*
luia lingua balbutiens primum erumperet, idem perhibet in epistola ad LÆ-
TAM: „Quis hoc crederet, ut ALBINI Pontificis neptis de promissione Mar-
tyris nasceretur, ut præsentem, & gaudentem avo, parvulæ adhuc lingua bal-
butiens CHRISTI *alleluia* resonaret?“ Et inferius: „Cum avum viderit,
in pectus eius transfiliat, de collo pendeat, nolenti *alleluia* decantet.“
Addo, quod Ven. BEDA de S. GERMANO *Altijodori Brittones contra Saxo-* *L.I. Hist. gen-*
nes & Pictos ad prælium animante, scribit: „Tunc subito GERMANUS signi- *tis Anglorum*
fer universos admonet, & prædicat, ut voci suæ uno clamore respondeant;
securisque hostibus, qui se insperatos adesse confiderent, *alleluia* tertio re-
petitum Sacerdotes exclamabant. Sequitur una vox omnium, & elatum
clamorem percussio aëre montium conclusa multiplicant.“ Et ROBERTUS
Antijodorensis ad an. 440. „Cum GERMANUS ipse dux belli factus non
tubæ clangore, sed clangore *alleluia*, totius exercitus voce ad sidera
levata, hostes in fugam vertit immanes.“ Videtur etiam iam prima hac æ-
tate tractus aliquis, ac veluti balatus vocis obtinuisse, quem auctores medii
ævi, ut suo loco videbimus, *neuma*, seu *pneuma* vocarunt. ALLELUIA
novis balat ovile choris, ut habet S. PAULINUS in epistola ad SEVERUM. *Epist. XII.*
Non enim insuetus etiam fuit iubili olim alias usus, quod est a) S. AUGUSTI-
NO, *sonus quidam significans cor parturire, quod dicere non potest.* Idque
non solum esse dicit præliantis, sed eorum qui cantant sive in messe, sive
in aliquo opere ferventi, impleti tanta lætitia, ut eam verbis explicare non
possint, avertunt se a syllabis verborum, & eunt in sonum iubilationis. San-
ctus HILARIUS: „Iubilum pastoralis, agrestisque vocis sonum nuncupamus, *In Ps. LXV.*
cum in solitudinibus aut respondens, aut requirens, per significantiam
ductæ in longum, & expressæ in nifum sonus vocis auditur. In græcis
vero libris, qui ex hebræo proximi sunt, non eadem significantia scribi-
tur. Namque ita se habent: Ἀλαλέξατε τῷ Θεῷ πάντα ἡ γῆ, & cum illis
ἀλαλαγμός, quem latine *iubilum* ponunt, significat vocem exercitus præ-

a) Enarrat. 2. in Ps. XXXII. n. 8. Vid. HIERON. & THEODORET. in eund. Ps. & RUFINUS in PELXV.

„liantis, aut in concursu proterentis hostem, aut successum victoriæ exultationis voce testantis.“ S. AUGUSTINUS Alleluia *celeusma* vocat nautarum sibi a longe acclamantium & respondentium: *Adsit nobis*, inquit, *tutela, Christi gratia*, CELEUSMA nostrum dulce cantemus ALLELUIA, ut lati & securi ingrediamur ad felicissimam patriam. Et Sidonius APOLLINARIS re-
De Cantico novo c. 2. L. II. ep. 10. vera illud usitatum fuisse scribit:

Curvorum hinc chorus belciariorum

Responsantibus ALLELUIA ripis

Ad Christum levat amnicum CELEUSMA,

Sic sic psallite nauta, vel viator!

Psalmorum
cantus fre-
quens.

1. Cor. XIV.

XVIII. Psalmorum vero ipsorum iugis semper fuit in Ecclesia usus. *Cum convenitis*, inquit Apostolus, *unusquisque vestrum psalmum habet*. Id est, ut in hunc locum commentatur auctor sub nomine S. AMBROSII, *laudem DEI per canticum loquitur*. Ii quoque auctores, quos initio statim retulimus, etiam extraneos, de carmine & hymnis, CHRISTO tanquam DEO in conventibus Christianorum cantari solitis, huc explicari possunt. Nec obest libri Pontificalis auctoritas DAMASO P. attribuentis, *ut psalmi diu nocturne canerentur per omnes ecclesias, qui hoc precepit Presbyteris, Episcopis, ac monasteriis*. Idem quidem repetunt auctores plerique mediæ ævi, BEDA, ADO, USUARDUS in Martyrologiis, MARIANUS Scotus in Hist. L. II. & SIGEBERTUS in Chronico ad an. 382. nequid de spuria HIERONYMI ad DAMASUM epistola dicam, hoc consilium suggerente a). *Walafridus* STRABO de ecclesiasticis officiis, postquam de veteri & apostolica sacrorum conventuum ratione quædam attulisset, ita concludit: „Ex his itaque & similibus intelligimus apud „multos horas, quæ & nunc celeberrimæ sunt, observatas, sed non ea distributione psalmorum, vel orationum, qua nunc utimur. Quam & circa tempora THEODOSII Senioris inchoatam, ac deinceps expletam multis „animadvertimus causis.“ Adducit deinde auctoritatem S. AUGUSTINI, qua S. AMBROSIO institutio in ecclesia *Mediolanensi* tribuitur, ut iuxta morem orientalium Patrum psalmi, atque hymni in ecclesia canerentur: unde usus ad alias occidentales ecclesias dimanavit. „Fortasse (inquit BELLARMINUS) „loquitur AUGUSTINUS non de cantu absolute, sed de cantu totius populi. „Antea siquidem psalmum cantabat unus tantum, audientibus aliis, ut patet ex CASSIANO. Unde est illud HIERONYMI in epist. ad RUSTICUM Monachum: *Dicas psalmum in ordine tuo*. Fortasse etiam soli Clerici, ut

„ nunc

a) Vid. Opera DAMASI Nov. Ed.

a

Cap. 25.

L. IX. Conf.

c. 7.

L. I. de bonis
operibus.

„ nunc fieri videmus , cantabant ; AMBROSIVS autem ad leniendum mœro-
 „ rem populi in persecutione IUSTINÆ instituit , ut totus populus caneret.
 „ Quod etiam fecit CHRYSOSTOMVS in simili occasione apud *Constantinopo-*
 „ *lin*, ut refert SOCRATES.“ Sed ex iam a me dictis clare patet , & deinceps *L. VI. Hist.*
 magis elucescet , produntque ipsa S. AUGUSTINI verba , de modo potius *c. 8.*
 canendi hymnos & psalmos *magno studio fratrum concinentium vocibus &*
cordibus rem esse. Ait enim l. c. „ Tunc hymni & psalmi , ut canerentur
 „ secundum morem orientalium partium , ne populus mœroris tædio
 „ cantabesceret , institutum est , & ex illo in hodiernum retentum , multis
 „ iam , ac pœne omnibus gregibus tuis & per cæteras orbis partes imitan-
 „ tibus.“ Dicit namque non potest , antea in Occidente tum populo , cum ipsis
 adeo fœminis psalmos canendi nullum fuisse usum , dum contrarium com-
 plura TERTULLIANI loca probant , ut L. De Virginibus velandis : *Illæ , quæ* *Cap. ult.*
inter psalmos , & *in quacunque DEI mentione resectæ perseverant*. Et ad u- *L. II. c. 6.*
 xorem : *Quid maritus suus illi , vel marito , quid illa cantabit ?* Et postea : *Ibid. c. 9.*
Sonant inter duos psalmi & hymni , & mutuo provocant , quis melius DEO
suo canet. Etsi hæc de privata cantilatione intelligi videantur. Id etiam
 CLEMENS Alexandrinus , vel inter ipsam cœnam factum memorat. Morem *L. II. Pædag.*
 eundem S. CYPRIANUS in epistola ad DONATUM indigitat. Cantus autem *c. 4.*
 psalmorum usum frequentem etiam TERTULLIANUS publicis in conventibus
 prodit. *Iam vero , inquit , prout scripturæ leguntur , aut psalmi canuntur ,* *De anima*
aut adlocutiones proferuntur , aut petitiones delegantur. Vides , singula ab *c. 9.*
 ipso distingui , lectionem scripturarum , prolationem sermonum , & cantum
 psalmorum. Non ita apertus est alter eius de publica synaxi locus : *Si ora-* *De Exhort.*
tionem facit ad Dominum , prope est cælo. *Si scripturis incumbit , totus il-* *castit. c. 10.*
lic est. *Si psalmum canit , placet sibi*. Hæc domi ad imitationem eorum fie-
 bant , quæ publicis in conventibus solemniter peragebantur. „Vide (idem *De Ieiun.*
 „ ait) *quam bonum & quam iucundum , habitare fratres in unum*. Hoc tu *c. 13.*
 „ psallere non facile nosti , nisi quo tempore cum pluribus cœnas.“ Quod
 de publicis sacrisque conviviis , quæ *agapæ* sunt dictæ , intelligi potest , de
 quibus aperte c. 39. *Apologet.* loquitur. Omitto Pseudo - HIPPOLYTUM de
Consummat. Mundi , ubi *psalmorum decantationis* meminit in ecclesia. To-
 tam liturgiæ rationem , seu ἀκολουσίαν explicans auctor Constitutionum apo-
 stolicarum : *Medius autem* , ait , *Lector in quodam loco excelsso stans legat* *L. II. c. 57.*
libros MOYSIS &c. *Peractisque per binos lectionibus , quidam alius DAVIDIS*
hymnos psallat , & populus extrema versuum succinat. Deinde acta nostra
 recitentur , & epistolæ PAULI adiutoris nostri , quas Spiritus Sancti ductu ad
 ecclesiæ misit. Postea Diaconus , vel Presbyter legat evangelia . . . Post
 hæc Presbyteri exhortentur populum &c. Hic est pulcherrimus ordo ac vi-

ciffitudo in facris Ecclesiæ conventibus, ad divinum Officiū celebrandum promiscuis lectionibus, ac cantu psalmodum. Insigne ad hanc rem ORI-
 a GENIS testimonium in ipsius *Commentariis in Psalmos* legimus a), qui licet integri non extent, primi tamen ex illa antiquitate habentur, ex quibus selecta quædam a MONTFAUCONIO in novissima editione in lucem sunt prodita, veluti etiam in Tomo I. Collectionis *Græcorum PP.* Commentarii EUSEBII *Cæsariensis*, in quibus pariter hæc ecclesiastica consuetudo in toto christiano orbe passim memoratur. „Hoc itaque (ait alicubi EUSEBIUS b)
 b „primum, ut necessario præstandum, omnes homines Spiritus Sanctus agere „iubet, dicens: *Iubilate DEO omnis terra.*“ Idem in psalmum XCI. prosequitur, qua ratione primo diluculo conventus agant Christiani, panes propositionis offerant, psalmos una multitudinis voce concinant. Similiter Sanctus HILARIUS in eodem argumento, eadem psalmi verba versans: *Iubilate DEO omnis terra*; psalmodum frequentiam deprædicat c). S. ATHANASIUS præter expositiones in psalmos insignem scripsit ad MARCELLINUM *Comitem* epistolam, quæ plenam continet ad psalmos instructionem. Postquam autem totius psalterii divisionem secundum singulorum psalmodum argumenta, & materias, accurate fecisset, eam demum etiam movet quæstionem: quid causæ sit, quod eiusmodi sermones cum modulatione, & oda
 c psallantur d)? Ex dictis, & porro dicendis constabit, quæ incrementa
 d sacra

a) Cuius verba vid. supra p. 29.

b) In Psalm. LXV. n. 3. cætera ex p. 30. repete.

c) „Simile enim (inquit Tr. in psalm. LXV. n. 4. & 5.) & officium omnium docetur, & origo. Terrendus ergo est (pergit) confessionis nostræ sermone omnis profanus auditor: & adversum diabolum armaque eius orationum nostrarum fonitu certandum est, & belli nostri victoria exultationis voce monstranda est. Audiat orantis populi consistens quis extra ecclesiam vocem, spectet celebres hymnorum sonitus, & inter divinorum quoque Sacramentorum officia responsum devotæ confessionis accipiat. Necessè est terreri omnem adversantem, & bellari adversum diabolum, vincique resurrectionis fide mortem, tali exultantis vocis nostræ, ut dictum est, *iubilo*. Sciat hoc DEO placitum esse, hoc spei nostræ testimonium, publicas victricesque exultationis nostræ voces personare: quarum propheta non negligens est; loco alio memorans, *Circuivi & immolavi in tabernaculo eius hostiam iubilationis*. Et ne inanem iubilationis huius doctrinam atque observantiam crederemus, alibi protestatur, *Beatus populus, qui scit iubilationem*.

Necessarium ergo id fidei nostræ est, in cuius scientia beatitudo est. Nam primum in admonitionum ordine Propheta disposuit, ut iubilet DEO omnis terra, secundo ut psalmum dicat nomini eius. DEO itaque iubilandum est; quia debitum ei a nobis exultantis vocis officium est, quia ut per organum psalmus est, ita & corporis nostri, quod animæ & affectionis & negotiorum omnium organum est, artificiosis operibus est placendum.“

d) „Quidam enim (inquit T. I. P. II. p. 999. num. 27.) inter nos simpliciores, tametsi credunt verba esse divinitus inspirata, arbitrantur tamen ob soni suavitatem, voluptatemque aurium, psalmos cani. At nequaquam ita se res habet: non enim voluptatem, aut eloquentiam affectavit scriptura: sed id quoque ad animæ utilitatem constitutum est, omnibus, sed duabus maxime de causis; primo quia decuit divinam scripturam, non obiter, sed fusiuss DEUM hymnis celebrare. Continua igitur oratione dicuntur legis & prophetarum verba, nec non historiarum omnes, cum novo Testamento: fusiuss autem efferuntur psalmodum, odarum, & can-

facta psalmodia & cantus ecclesiasticus sub ipso *Alexandriæ* cœperit, ut etiam fœminis sua ad psallendum fuerint psalteria: qualem memorat in epistola ad Orthodoxos, ab *Arianis*, *psalterium* præ manibus tenentem, publice flagellari iussam. S. BASILIUS sermone de legendis libris Gentilium, postquam damna profanæ musicæ ostendisset, *Sed musica*, subdit, *altera, quæ* *et melior existit, et ad meliora perducit, considerata nobis est, qua usus* DAVID *sacrorum carminum auctor furorem Regis, atque insaniam, ut aiunt, sedavit.* Idem insigni encomio primam in psalmos orditur homiliam a). Et in celebri ad *Neocæsarienses* epistola adhuc clarius memorat: „Recepta *Ep. 207. n.3.*
„nunc instituta omnibus DEI ecclesiis consona esse, & consentientia. De
„nocte siquidem confurgit apud nos populus ad domum precationis, & in
„labore, in afflictatione ac iugibus lacrymis confitentes DEO, tandem a pre-
„catione surgentes, ad psalmodiam transeunt. . . . Cæterum horum gra-
„tia si nos fugitis, fugietis *Ægyptios*, fugietis & utrosque *Lybies*, *Thebaos*,
„*Palestinos*, *Arabes*, *Phœnices*, *Syros*, & eos, qui ad *Euphratem* habi-
„tant, ac omnes uno verbo, apud quos vigiliæ, precesque & communes
„psalmodiæ in pretio sunt.“ Qualis S. BASILIUS in Oriente, talis in Oc-
cidente fuit S. AMBROSIVS, divinæ psalmodiæ instaurator, cuius habentur in
psalmos quosdam commentarii, atque in procœmio pariter de eorum usu
apud omnes in Ecclesia loquitur: *Psalmus enim benedictio populi est, DEI*
laus

ticorum scripta: atque eo modo observabitur, ut totis viribus & tota potestate DEUM diligant. Secundo, quemadmodum harmonia tibias apte componens unum concentum efficit; ita cum in anima varii sint motus, insitque vis cogitandi, concupiscendi, irascendi, ex quorum permutatione membrorum corporis operatio exoritur; ratio postulat, hominem secum non dissentire, nec a semetipso dissidere.“

- a) T.I. p.90. „Hic liber, quo ad eius fieri potest, prae-
vocalis affectus, qui per hominum vitam in
animos varie grassantur. Atque id cum concinna
quadam suavitatem atque voluptate, quæ honestas
ingerat cogitationes. Etenim ubi Spiritus San-
ctus genus hominum perspexit ad excolendam
virtutem adduci vix posse, & a nobis ob no-
stram in voluptatem propensionem viam rectam
contemni, quid agit? Dogmatis immiscuit har-
moniae dulcedinem, ut rerum auditarum iucun-
ditate ac dulcedine eloquiorum utilitatem ne-
scientes perciperemus: haud aliter atque sapien-
tes medici, qui nauseantibus potionem amariorem
daturi, sæpius calicem melle circumliniunt.

Ideo concinni illi psalmorum concentus excogita-
tati nobis sunt, ut ii qui pueri sunt ætate,
aut etiam omnino moribus sunt iuvenes, dum
in speciem quidem cantant, re ipsa tamen animas
erudiant suas. Vix enim unquam unus aliquis
e multis & ex desideribus discessit, qui præceptum
apostolicum, aut propheticum memoria retineat:
at psalmorum oracula & domi modulantur, &
in forum circumferunt τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν
λόγια καὶ κατ' οἶκον μελωδῶσι καὶ ἐπὶ τῆς
ἀγορᾶς περιφέρουσι. Et etiam si quis in fe-
ræ modum valde æstuet; ubi psalmis demulceri
cœperit, statim consopita per melodiam animi
feritate abit.“ (Et paulo post:) „Psalmus
incipientibus initium est, incrementum pro-
ficientibus, perfectis firmamentum, vox est Ec-
clesiæ: lætificat dies festos: cam, quæ secun-
dum DEUM est, tristitiam creat. Enimvero
psalmus e corde lapideo ciet lacrimas. Psalmus
Angelorum opus est, cœlestis conversatio spiri-
tuale tymiana. O sapiens magistri inventum,
qui artem, qua simul caneremus, & utilia di-
sceremus, excogitavit.“

laus, plebis laudatio, plausus omnium, sermo universonum, vox Ecclesiæ, auctoritatis plena devotio, libertatis letitia, clamor iucunditatis, letitiæ resultatio. S. CHRYSOSTOMUS haud aliter atque S. BASILIUS. „Primum (ait) „est necessarium, quam de causa psalmus in nostram vitam est introdu- „tus, & cum cantico maxime hæc dicitur prophetia. Quam ergo de „causa dicatur cum cantico, audi. Cum DEUS vidisset, multos homines „esse socordiores, nec ad legenda spiritualia lubenter accedere, nec qui in „eo capitur laborem tollerare, volens gratiorem laborem efficere, eiusque „sensum præscindere, admiscuit prophetiæ melodiam, ut omnes cantici mo- „dulatione delectati, cum magna animi alacritate sacros ei hymnos emit- „tant.“ Facta deinde mentione, quomodo humanum genus universonum musica & cantu afficiatur, idem iterum repetit, & ad iugem psalmorum cantum ita hortatur: *Quotidie DEUM interpellemus per psalmos, & orationes.* Quod, qua ratione in Ecclesia christiana sit frequentatum, alibi docet, aut quisquis est auctor homiliæ de pœnitentia, & in lectionem de DA-VID &c. a) Ex veteribus in psalmos commentatoribus S. AUGUSTINUS fate-
In Ps. XLI. n. 1.
In Ps. XLI. n. 1.
N. Edit. T. XIII. p. 190. a
Proem. in Ps. CXVIII.
Ibid.
bus

a) „In Ecclesia (inquit) sunt pervigilia: ac primus, medius, & ultimus est DAVID. In matutinis hymnorum canticis, primus, medius, & ultimus est DAVID. In tentoriis, ubi mortuorum deductiones, primus, & postremus est DAVID. In ædibus virginum, ubi texturae fiunt, & primus, & medius, & postremus est DAVID. O res inopinas! multi, qui ne litterarum quidem principia sunt aggressi, totum tamen DAVIDEM edocti, ordine recitant: ac non modo

in urbibus & in ecclesiis omni tempore & per ætates vitæ omnes clarescit, sed etiam in agris, in desertis, & per terram non habitatam cum sedulitate plurima tripudia sacra DEO excitat. In monasteriis chorus sanctus ordinum Angelicorum, primus, medius, & postremus est DAVID. In asceteriis, ubi greges virginum MARIAM imitantium, primus, medius, & postremus est DAVID &c. “

bus exponit, quam eorum cantu fuerit delectatus non solum, sed etiam ardentissimo flagrarit desiderio, illos per orbem universum, si qua fieri posset, recitandi, indignatus vehementer *Manichæis*, quod lugenda cæcitate mysteria & remedia hæc non viderent, atque adeo antidotum, quo eis sanitas restitui potuisset, respuerent. „Quas (sunt eius verba) tibi voces dabam in „psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare, si possem, toto terrarum orbe adversus typhum generis humani! „Et tamen toto orbe cantantur, & non est, qui se abscondat a calore tuo.“ Et capite VI. „Quantum flevi in hymnis & canticis tuis, suave sonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter.“ THEODORETUS in illud Psalmi LVI. 10. *Confitebor tibi in populis Domine &c.* opportune hunc in modum commentatur: „Non solum nunc has laudes tibi afferam, verum „etiam vera luce exorta, & optato diluculo apparente, omnium gentium „& populorum magister chori ero, & veluti quibusdam chordis illorum „labiis utens, gratas tibi laudes canam.“ Sic S. LEO psalmos *Davidicos*, qui per universalem Ecclesiam omni pietate cantantur, indigitat. Quodsi excurrere vellem, in recensendis iis, quæ ad usum psalmorum, præsertim in cœtibus monachorum & anachoretarum, pertinent, dies me deficeret. „Cum „que (ut verbis CASSIANI utar) pro suo unusquisque fervore, infirmitatis „immemor alienæ, id statui debere censeret, quod contemplatione fidei ac „roboris sui facillimum iudicabat, parum discutiens, quid generaliter plenitudini fratrum possibile esset, in qua necesse est, infirmorum quoque „partem maximam reperiri, diversoque modo enormem psalmorum numerum instituere pro animi sui virtute certarent, & alii quinquagenos, alii „sexagenos psalmos, nonnulli vero, ne hoc quidem numero contenti, excusandi eum debere censerent, essetque inter eos pro religionis regula piæ contentionis sancta diversitas.“ Quæ prius retuli, spectant universos fideles, apud quos, teste etiam THEODORETO, tum fuit universalis per Ecclesiam usus, ac consuetudo cantandi psalmos DAVID. Ne quid dicam de clericali Ordine ac Officio, apud quos, auctore de *Cœlesti Hierarchia* DIONYSIO, quisquis ille est, sacrorum psalmorum modulatio, omnibus pontificiis mysteriis essentiae instar, & necessario adhibetur.

L. IX. c. 4.

L. II. Instit. c. 5.

Quest. 43. in 2. Lib. Regum.

XIX. Ad institutum modo non est, prosequi, quæ veteres de ingenti psalmodiæ virtute, ac utilitatibus, quas mira quadam divini Spiritus operatione afferunt, exposuerunt. Quædam saltem paucis delibabo, argumento nostro magis consentanea. „Etenim (inquit S. ATHANASIUS in celebri ad MARCELLINUM epistola) hoc quoque rursus in psalmis admirandum, „quod in aliis quidem libris, quæ Sancti de quibusdam dicunt, hæc ipsa MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. LIB. I. I „qui

Psalmodiæ divina virtus,

T. I. P. II. p. 987.

„ qui legunt , iis , de quibus dicuntur , referant : & qui audiunt , sese alios
 „ existiment ab iis , de quibus sermo habetur , ita ut , quæ gesta dicuntur , ad-
 „ mirationi solum habeant , & imitanda sibi proponant . At librum istum qui
 „ sumit , prophetias de Salvatore , ut in aliis scripturis , more solito cum ad-
 „ miratione & adoratione percurrit : alios vero psalmos , quasi proprios sibi
 „ sermones legit , qui autem audierit , quasi hæc eadem ipse proferret , com-
 „ pungitur , atque ita canticorum verbis afficitur , quasi sua essent .“ Id
 quod exemplis illustrat tota illa prolixa epistola . Et demum concludens ita
 sermonem prosequitur : „ Existimo enim his libri huius verbis univer-
 „ sam hominum vitam , & animi affectiones , cogitationumque motus con-
 „ tineri , atque his nihil maius in hominibus experiri . Sive enim pœniten-
 „ tia , & confessione opus sit ; sive tribulatio aut tentatio apprehenderit ; sive
 „ quis persecutionem sustinuerit , & ex insidiis impetus illos evaserit ; sive
 „ etiam tristitia , aut animi perturbatione affectus , & quidpiam simile iis , quæ
 „ antea dicta sunt , perpeffus fuerit , vel etiam semetipsum quidem viderit
 „ proficere , hostem vero deletum esse , ac laudes , gratiasque , & benedi-
 „ ctionem Domino offerre voluerit , potest de singulis doctrinam in divinis
 „ hisce psalmis eligere , & ea , quæ in iis sunt , tanquam de se conscripta
 „ offerre DEO .“ S. BASILIUS similes fructus psalmodiæ enarrans non solum
 ad propriam tranquillandam animam , sed ad communem fidelium concen-
 tum , adque confociandam charitatem refert utilitates , quæ ex cantu , atque
 a symphonia proveniunt a) . S. AMBROSIIUS adhuc plura de psalmodiæ cantu
 commoda promittit , quæ multo sunt certiora , assertioraque , quam vete-
 b res de musica sunt commenti b) . Hæc instar omnium sunt , quæ in hanc
 rem

a) „ Psalmus (ait Hom. in Psalm. I. num. 2.)
 tranquillitas est animarum , pacis arbiter , tu-
 multuosas , turbulentasque cogitationes compe-
 scit : ut reprimit excandescentiam , & animi con-
 citationem , ita lasciviam refrenat . Ami-
 citias conciliat psalmus : confociat dissiden-
 tes : inter inimicos gratiam componit . Quis
 enim adhuc eum , quocum unam ad DEUM
 vocem emisit , loco inimici habere possit ? Ita-
 que & bonorum maximum charitatem conciliat
 psalmorum cantus , qui concentum ceu quoddam
 vinculum ad concordiam ineundam adinvenit ,
 populumque ad chori unius symphoniam con-
 gregat . Dæmones psalmus fugat , accersit An-
 gelorum patrocinium , ministrat arma contra
 nocturnos timores , diurnorum laborum est re-
 quies : infantum securitas , ornamentum iuve-
 num , senum consolatio , convenientissimum
 mulierum decus , frequentat solitudines , forum
 emendat &c.

b) Iracundiam mitigat (inquit in librum Psal-
 morum : argum.) sollicitudinem abdicat , mœ-
 rorem allevat . Nocturna arma , diurna magi-
 steria , scutum in timore , festum in sanctitate .
 Imago tranquillitatis , pignus pacis atque con-
 cordiæ , citharæ modo ex diversis & dispa-
 ribus vocibus unam exprimens cantilenam .
 Diei ortus psalmum resiliat , psalmum resonat
 occasus . Mulieres Apostolus in ecclesia tacere
 iubet : psalmum etiam bene clamant . Hic omni
 dulcis ætati , hic utrique aptus est sexui . Hunc
 senes rigore senectutis deposito caunt , hunc
 veterani tristes in cordis sui iucunditate respon-
 dent . Hunc iuvenes sine invidia cantant la-
 scivæ , hunc adolescentes sine lubricæ ætatis
 periculo & tentamento concinunt voluptatis , iu-
 venculæ ipsæ sine dispendio matronalis psal-
 lunt pudoris , puellulæ sine prolapsione vere-
 cundiæ , cum sobrietate gravitatis hymnum DEO
 inflexæ vocis suavitate modulantur . Hunc tenera

rem non sine fructu afferri possent, ad divinæ psalmodiæ studium excitandum, & amorem.

XX. Veteres Sancti Patres psalmodum interpretes omnia rimati etiam in titulis psalmodum a), (de quorum tamen inspiratione saltem, & divina origine hodieque dubitatur, ac magna adhuc obscuritas est in eorum sensu) varia non tantum mysteria quæsierunt, verum etiam de usu disquisierunt in ipso psalmodum cantu. „Non enim (inquit S. HILARIUS) „sine causa tanta rerum diversitate hic titulorum ordo convertitur, ut nunc „in finem, nunc psalmus, nunc canticum, nunc canticum psalmi, nunc „psalmus cantici ad distinctionem psalmi, qui subiaceat, præferatur.“ Et paulo post: „In musicis vero artibus hæ sunt officiorum & generum varietates. Psalmus est, cum cessante voce pulsus tantum organi concinentis auditur. Canticum est, cum cantantium chorus libertate sua utens, neque in consonum organi adstrictus obsequium, hymno canoræ tantum vocis exultat. Canticum autem psalmi est, cum organo præcinnente subsequens, & æmula organi vox chori cantantis auditur, modum psalterii modulis vocis imitata. Psalmus vero cantici est, cum choro ante cantante, humanæ cantationis hymno ars organi consonantis aptatur, vocisque modulis præcinnentis pari psalterium suavitatem modulatur. His ergo quatuor musicæ artis generibus competentes singulis quibusque psalmis superscriptiones sunt coaptatæ.“ Anonymus apud CORDERIUM adhuc alia explicat, & breviter. „Psalmus est modulatio per musicum instrumentum: „canticum vero est carminis, quæ per os fit, cum verbis pronuntiatio; „oratio autem est supplicatio, quæ pro aliqua re utili DEO offertur; „minus est pro bonis obtentis DEI celebratio: laus, sive laudatio est divi-

Ac varia
psalmodum
genera.

a

Prologo in L.
Psalmorum
n. 17.

Num. 19.

Expos. Græc.
P.P. in Psalm.
Proem. p. L.

„norum

gestit pueritia, hunc meditari gaudet infantia, quæ alia declinat ediscere. Ludus quidam est iste doctrinæ, maioris profectus, quam cum seria traditur disciplina. Quantum laboratur in Ecclesia, ut fiat silentium, cum lectiones leguntur? si unus loquatur, obstrepunt universi. Cum psalmus legitur, ipse sibi est effector silentii. Omnes loquuntur, & nullus obstrepat. Psalmum reges sine potestatis supercilio resultant. In hoc se ministerio DAVID gaudebat videri. Psalmus cantatur ab Imperatoribus, iubilatur a populis. Certant clamare singuli, quod omnibus proficit. Domi psalmus canitur, foris recensetur. Sine labore percipitur, cum voluptate servatur. Psalmus dissidentes copulat, discordes sociat, offensos reconciliat. Quis enim non remittat ei, cum quo unam ad DEUM vocem emisit? Magnum plane unitatis vinculum,

in unum chorum totius numerum plebis coire. Disparis citharæ nervi sunt, sed una symphonia. In paucissimis chordis sæpe errant digiti artificis, sed in populo Spiritus artifex nescit errare. Psalmus nocturni pavoris solatium, diurni laboris requies. Institutio incipientium, perfectorum confirmatio. Angelorum ministerium, militia cœlestis, hostia spiritalis, psalmum & saxa respondent. Psalmus canitur, & ipsa etiam saxosa pectora molliuntur. Videmus flere præduros, flecti immisericordes. Certat in psalmo doctrina cum gratia simul. Cantatur ad delectationem, discitur ad eruditionem. Nam violentiora præcepta non permanent: quod autem cum suavitatem perceperis, id infusum semel præcordiis non consuevit elabi.“

a) Vid. D. CALMET Dissertat. in titulos Psalmorum.

T. II. p. 521. „ norum miraculorum commendatio.“ Addit ORIGENES, ex quo iam superius aliqua in hanc rem attulimus: *Alii, qui nullum habent titulum, id est, qui neque cantici, neque hymni, neque psalmi, neque modulationis, neque laudationis, neque orationis, neque alius cuiuspiam rei similis nomine inscribuntur, utilia quadam videntur habere praecepta, & sermones exhortatorios, & invitatorios ad pietatis cultum.* Vides alia explicari quoad canendi modum, alia quoad materiam, quod sæpe allegorice, cum aliud nihil afferte suppeteret, fecerunt ipse Sanctus HILARIUS in psalmum LXV.

Ephes. I. 19. & Sanctus HIERONYMUS, dum illud Apostoli, *Loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus*, præ manibus habet: „ Quid autem (inquit) interfit inter psalmum, & hymnum, & canticum in psalterio plenissime discimus. Nunc autem breviter hymnos esse dicendum, qui fortitudinem & Maiestatem prædicant DEI, & eiusdem semper vel beneficia, vel facta mirantur. Quod omnes psalmi continent, quibus *alleluia* vel præpositum, vel subiectum est. Psalmi autem proprie ad ethicum locum pertinent: ut per organum corporis, quid faciendum, & quid vitandum sit, noverimus.“ Quod D. PAULUS tria illa distinxerit abs re certe haud est; quamvis id apud nos locum non habeat, quod in psalmis, & aliis veteris Testamenti canticis verisimiliter distingui solebat iuxta cantus etiam, & instrumentorum musicorum genera. Qua in re fere conveniunt veteres interpretes: luculenta vero imprimis est S. BASILII definitio: *Psalmus itaque, ait, sermo est musicus, cum concinne, apteque ex harmoniæ ratione ad organum pulsatur: canticum vero vox est concinna, quæ modulate citra organi sonum emittitur.* Psalmi potissimum ex sua institutione ad usum templi a DAVIDE sunt destinati vario concentu, instrumentorumque musicorum symphonia; quo pertinet imprimis hebraica inscriptio *לְנֵחֹת* *al neginoth*. Cantica vero plerumque, qualia in scripturis tam veteris Testamenti, quam novi habentur, ex tempore, & privatim in laudem DEI sunt concinnata. Uti etiam breviores nonnunquam hymni, & exclamationes, iubilationesque in DEI laudem. Omnia autem ad commodum nostrum in Sacris christianis rite applicantur eo sacrationi usu, quod divinitus inspirata verbum DEI contineant, & ex ipso divino ore divinas nos concinere doceant laudes. a)

Hymni a Christianis elucubrati, non indifferenter.

XXI. Neque solum, quæ in Scripturis a Spiritu Sancto emanarunt, locum habuerunt inde ab Ecclesiæ primordiis, quin etiam suas ingenii vires impenderent Christiani ad conscribenda divinæ laudis cantica, aut etiam ex tempore edenda. Mentionem feci supra p. 25. hymni, quem *Priscillianista*

a) Io. Zach. HILLIGERI Dissertat. philolog. de psalmorum, hymnorum atque odarum sacrarum

discrimine digna est lectu hanc in rem.

nistæ CHRISTO tribuebant, atque etiam divinis præferebant Scripturis. Rationem eorum affert S. AUGUSTINUS ad CERETIUM: „Habes verba eorum
 „(inquit) in illo codice ita posita: *Hymnus Domini, quem dixit secrete*
sanctis Apostolis, discipulis suis, quia scriptum est in Evangelio, Hymno
dicto ascendit ad montem: Et qui in canone non est positus, propter eos,
qui secundum se sentiunt, Et non secundum Spiritum Et veritatem DEI,
eoquod scriptum est, sacramentum Regis bonum est abscondere, opera au-
tem DEI revelare honorificum est. Ista est (subdit S. Doctor) magna eo-
 rum ratio, cur iste hymnus non sit in canone, quia velut sacramentum
 Regis abscondendum fuit his, qui secundum carnem sentiunt, & non se-
 cundum Spiritum, & veritatem DEI.“ Qua de re disputando deinceps
 ipsa hymni verba in medium profert, quorum expositionem ab ipsis *Pris-*
cillianistis factam, in scripturis ostendit aliunde manifestatam, ut rationem
 cur in canone relatus non sit, quam *Priscillianistæ* dictitabant, exploderet a). a

Non

a) „Si enim verbi gratia (ait) propterea in isto hymno cantatur, & dicitur *Solvere volo, Et solvi volo*, quia, sicut isti hæc verba exponunt, solvit nos Dominus CHRISTUS a conversatione sæculi, ut non iterum ligemur in eo: hæc in scripturis canonicis utique didicimus, quod solvat nos Dominus a conversatione sæculi, & quia in eo non debemus iterum colligari. Nam quid est aliud, *Dirupisti vincula mea* &c. &c. Quoniam hæc in scripturis canonicis legimus, ibi intelligimus, inde firmamus, inde quotidie prædicamus. Quid est igitur, quod iste hymnus dicitur carnalibus fuisse substractus, ut non poneretur in canone, cum quod in illo opertum est, in canone apertum sit. An usque adeo desipiunt, imo insaniunt, ut audeant dicere, Sacramentum Regis in hoc hymno absconditum esse spiritualibus, in canone autem manifestum esse carnalibus? Hoc de superioribus eiusdem hymni verbis dici potest, ubi ait, *Salvare volo, Et salvari volo*. Si enim, sicut ipsi exponunt, hoc ista verba significant, quod salvamur a Domino per baptismum, & salvamus, id est custodimus in nobis Spiritum datum nobis per baptismum, nonne istum sensum scriptura canonica clamat, ubi legimus, *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis* &c. ? . . . Si hoc, ut dicunt, intelligendum est in ipso hymno, ubi ait, *Generari volo*, quod in canonica epistola PAULI Apostoli scriptum est, *Quos iterum parturio, donec CHRISTUS formetur in vobis*: si hoc intelligendum est in isto hymno, ubi ait, *cantare volo*, quod in psalmo canonico scriptum

est, *Cantate Domino canticum novum*: si hoc intelligendum est in isto hymno, ubi ait, *Salta cuncti*, quod scriptum est in cantico evangelico, *Cantavimus vobis, Et non saltastis*: si hoc intelligendum est in isto hymno, *Plangere volo, tundite vos omnes*, quod scriptum est in cantico evangelico, *Planximus vobis, Et non luxistis*: si *ornare volo, Et ornari volo* hoc significat in isto hymno, quod scriptum est in canone, *Habitare CHRISTUM per fidem in cordibus vestris*: & *vos estis templum DEI, Et Spiritus DEI habitat in vobis*: si, quod ait in isto hymno, *Lucerna sum tibi, ille qui me videt*, hoc significat, quod scriptum est in psalmo canonico, *In lumine tuo videbimus lumen*: si, quod ait in isto hymno, *Ianua sum tibi quicumque me pulsas*, hoc significat, quod in psalmo canonico legitur, *Aperite mihi portas iustitiæ, ingressus in eis, confitebor Domino*; & in alio psalmo, *Tollite portas principes vestri, Et elevamini portæ æternales, Et introibit Rex gloriæ*: si, quod ait in isto hymno, *Qui videt, quod ago, tace opera mea*, hoc significat, quod scriptum est in libro TÖBIÆ, *Sacramentum Regis bonum est abscondere*; cur iste hymnus non esse in canone propterea dicitur, ut sacramentum Regis abscondatur carnalibus; cum ea, quæ in isto hymno exponuntur, etiam in canone legantur, & sic ibi reperiantur manifesta, ut per hæc illa exponantur obscura: nisi quia istas expositiones habent in quibus lateant, in verbis vero illius hymni, quem exponere se simulant, hoc sapiunt, quod alienis exponere timeant? Nec mi-

- Non iniicio hic mentionem *Therapeutarum* PHILONIS, nisi EUSEBII testimonio adiecto de consimili nostratium exercitatione. „Post pauca (inquit) rursum etiam de eo, quod psalmos novos faciant, ita scribit (PHILO): *Itaque que non solum subtilius intelligunt hymnos veterum, sed & ipsi faciunt nos vos in DEUM, omnibus eos & metris & sonis honesta satis & suavi compage modulantes.* Multa quidem & alia in eodem libro enumerat, quæ a nostris vel in ecclesia, vel in monasteriis exercentur.“ Habetur id ex antiquo Scriptore, CAIO verisimiliter Presbytero Romano, qui ad finem sæculi secundi contra ARTEMONIS hæresin scripsit apud EUSEBIUM in hæc verba a):
- L. II. c. 17. *Psalmi quoque & cantica Fratrum, inde a primordio a fidelibus conscripta,*
Christum Verbum DEI concelebrant. Iam retuli etiam TERTULLIANI locum, ut quisque de Scripturis sanctis, vel de ingenio potest, provocari in medium DEO canere. In epistola falso S. IUSTINO M. adscripta, vitium, quod inde enasci pronum est, reprehenditur: *Hymni & psalmi, & cantica, & laudes dicendæ: at non probandus, qui veluti adversarii condemnandi causa nonnulla subobscurè attingit, ac proximum per psalmodiam vellicat.* Quod de hymnis, psalmis, & canticis ex ingenio compositis intelligendum. Contigit non raro, ea licentia abuti hæreticos. TERTULLIANUS de VALENTINO testatur, quod suos composuerit psalmos, quos magna impudentia, quasi idonei alicuius auctoris, interserit. Davidicis scilicet christiano usu consecratis, ut postea explicat: *Nobis quoque ad hanc speciem psalmi patrociniabuntur non quidem apostata, & hæretici, & Platonici VALENTINI, sed sanctissimi & receptissimi Propheta DAVID.* Ille apud nos canit *Christum, per quem se cecinit ipse Christus.* Idem vitio vertit Concilium Antiochenum PAULO Samosateno apud EUSEBIUM: „Quid vobis in memoriam revocemus, quemadmodum psalmos & cantus, qui in honorem Domini nostri IESU CHRISTI decantari solent, quasi novellos, & a recentioribus compositos *ὡς δὲ νεωτέρως, καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα* abolevit. Mulieres autem magno Paschæ die in media ecclesia psalmos quosdam canere ad sui ipsius laudem instituit *ψαλμοῦδ' ἐν παρασκευάζων.* Sub religionis ergo quasi prætextu, ne psalmi novelli, & a recentioribus in honorem Domini nostri IESU CHRISTI compositi canerentur (quod mox audivimus a primordio Ecclesiæ a fidelibus fieri consuevisse) grave illud induxit malum, ut in publicis conventibus cani in sui laudem mulieres faceret. Scribit EPIPHANIUS

rum, quandoquidem ipsum Dominum IESUM loquentem, non per ora Prophetarum, vel Apostolorum, vel Angelorum, sed per os proprium, illusorem potius, quam veritatis doctorem fuisse crediderunt. Huic utique hymno divinam tribuentes auctoritatem, ubi eum di-

xisse, nescio, quis eiusdem hymni conditor finxit; *verbo illius cuncta, & non sum illusus in totum.*“

a) Vid. LE MOYNE Not. in varia Sacra T. II. p. 937. &c.

EPIPHANIUS, HIERACEM plurima cantica novitia condidisse, cuiusmodi etiam erant ab ARI0 ad SOTADIS numeros composita cantiones, quas graviter ATHANASIUS incessit his verbis: „Pro MOYSE, aliisque viris sanctis, ne „scio quem SOTADEM, qui ipsis Gentilibus ludibrio est, & filiam HERODIA- „dis reperierunt. Namque & illius fractos effœminatosque mores ARIUS „*Thalios* quoque ipse scribendo, imitatus est, & huius saltatricis saltatio- „nem suis in Dominum maledictis saltando, & ludendo est æmulatus.“ Ex duobus, qui nomine SOTADIS veniunt, Patres ex Congr. S. MAURI adnotant ex SUIDA *Cretensem Maronitam*, dæmoniacum, Iamborum scriptorem, qui composuit *Plyacas* (id est *Scurras*) sive *Cinædos*, *Ionica dialecto*. Ad hunc modum *Thalios* ARII erat: „Est autem (inquit SOCRATES) di- „cendi genus molle ac dissolutum, *Sotadicis* carminibus non absimile. Quem „quidem librum nunc temporis etiam Synodus condemnavit.“ PHOTIUS in Compendio Historiæ PHILOSTORGII recenset ARIUM, cum ab Ecclesia recessisset, cantica nautica, & molendinaria, ac viatoria conscripsisse, aliaque eiusmodi composuisse, quæ certis modulationibus aptavit, prout unicuique cantico convenire existimabat: atque ita imperitorum animos suavitate cantus ad impietatem suam sensim abduxisse. Quod quidem ad nostrum argumentum non spectat. Quod vero de canticis *Arianorum* ἰδιωτικῶς SOZOMENUS dicit, eos adiecisse cantica, quæ ad rixam, & contentionem spectarent: „Ubi sunt, qui tres dicunt unicam potentiam?“ LE MOYNE non de ἀρχο- „τελευτίῳ vel doxologia intelligi vult, sed de hymnis integris, & canticis, quæ psalmodum modulationi soliti sint adiungere. De LEONTIO iam diximus, „qui tum temporis (sub CONSTANTIO) Antiochenam sedem gubernabat, incertus animi, quid ageret, eos quidem, qui iuxta doctrinam fidei a Nicæno Concilio traditam, DEUM hymnis glorificabant, prohibere „haudquaquam aggressus est. Verebatur enim, ne plebs seditionem commoveret. Manum tamen capiti iam canescenti admovent, dixisse fertur: „hac nive liquefacta, multum erit luti, significans his verbis futurum, ut „hymnorum discrepantia, post mortem ipsius in gravissimam plebis seditionem defineret.“ Taceo Meletianos, cum quibus THEODORETUS magnam ATHANASIUM perpetuo bellum gessisse dicit, solitis cum plausu manuum, & saltatione hymnos concinere. Scribit etiam SOZOMENUS a) APOLLINARIS secta-

Hæres. 67.

Orat. I. contra Arian. T. I. P. I. p. 406.

L. I. c. 9.

L. II. c. 2.

L. VIII. c. 8.

Var. Sac. T. II. p. 1093.

L. IV. hæret. fabul.

a

a) Lib. VI. c. 25. „In aliis quoque civitatibus separatim conventus agere cœperunt sub Episcopis suæ sectæ, & ritibus usi sunt ab ecclesia catholica alienis, præter sacros hymnos, qui in ecclesia cani solent, cantica quædam numeris adstricta psallentes, quæ ab APOLLINARE erant excogitata. Namque hic præter reliquam eruditionem poetices quoque, & omnis generis car-

minum gnarus, multis eiusmodi oblectamento captis, ut ipsi adhærerent, persuasit. Deinde viri in conviviis, & dum opus facerent; mulieres vero inter texendum cantica eius psallebant. Etenim pro labore, atque otio, pro diebus festis, ac reliquis omnibus brevia quædam composuerat carmina, cuncta ad laudem divini nominis spectantia.“

sectarios præter sacros hymnos, qui in Ecclesia cani solent, cantica quædam numeris adstricta psallere solitos, quæ ab APOLLINARE erant excogitata. De BARDESANIS hæretici filio meminerunt THEODORETUS, & NICEPHORUS, eum in patris hæresin abductum, cantica quædam composuisse, in quibus *modorum suavitati impietatem admiscens, audientium animos demulcebat, & ad exitium pertrahebat.* Pater quidem, ut rem NICEPHORUS explicatius edisserit, *nominis sui hæresin instituit: filius autem, GRÆCIS disciplinis satis eruditus, patriis vocibus legitimis modis, musicisque numeris inclusis, ordine circulari eas cani instituit (κατὰ κύκλον ἄδειν χορὴ παρὰ δίδυς) quos ex eo tempore hucusque SYRI psallentes usurpant: non illi quidem carminibus ipsis, sicuti ab illo sunt prodita, sed sonis tantum eorum utentes.* Nam ille ad patriam hæresin delapsus, eademque cum GRÆCIS de animæ generatione opinatus, LYRICIS modulis doctrinæ eiusmodi aspersit. Quibus multi ex SYRIS, propter verborum venustatem, & sonorum numeros demulsi, paulatim opinionibus talibus recipiendis sunt assuefacti. Legantur de hoc argumento Disseruat. Ern. Sal. CYPRIANI de Propagatione hæresium per cantilenas, & Io. And. SCHMIDII, de Modo propagandi religionem per carmina. De Donatistis testatur S. AUGUSTINUS Catholicos reprehendisse, quod sobrie psallerent, cum ipsi ebrietates suas ad canticum psalmorum, humano ingenio compositorum, quasi ad tubas exhortationis inflammant. Duo extant ad rem veteres canones, alter *Laodicensis*, alter *Carthaginensis*. Quorum ille ita habet: *Quod non oportet privatos, & vulgares aliquos psalmos dici in ecclesia.* Alter: *Ut preces, quæ probatæ fuerint in Concilio, sive prælationes, sive commendationes, sive manus impositiones ab omnibus celebrentur.* Quorum illud contra temeritatem APOLLINARIS esse putat BARONIUS. Siquidem illius Concilii epocha post Concilium *Nicanum*, sub finem sæculi quarti statuatur, quamquam APOLLINARIS non *Laodicea Syria*, ubi illud Concilium habitum fuit, sed *Phrygia* Episcopus fuerit. Alter *Carthaginensis* canon contra *Donatistas* esse potest, aut Catholicorum etiam licentia hic videtur cohiberi, prout veteres canonum commentatores intellexerunt. In laudato *Laodicensi* Concilio statutum est, ne alii, quam libri in canone recepti, in Ecclesia legerentur: quod utrumque decretum in MARTINI *Bracarensis* capitulis est repetitum a). In Nomocanone huius argumenti plures citantur canones,

Quos,

a) C.67. „Non oportet psalmos compositos, & vulgares in ecclesia dicere, neque libros, qui sunt extra canonem, legere, nisi solos canonicos novi & veteris Testamenti.“ In collectione Conciliorum *Arabica*, quæ *Oxonii* asservatur, sequens legitur canonis *Laodicensi* explicatio: „Nemo legat in ecclesia alios psalmos præter illos DAVIDIS.

Nam relatum est ad sacram Synodum, quosdam hæreticos alios psalmos sibi composuisse, præter illos, quos composuit DAVID Propheta, & illos in ecclesiis lectitasse. --- Et erant qui reciperent hos psalmos nuper compositos.“ *Theodorus* BALSAMON in suis ad utrumque canonem commentariis, & primo ad Canonem *Laodicensem*:

Quos, quomodo, qualia canere, precari vel legere oporteat a). Quibus ad rem praesentem adiungi debet *Bracarenfis* II. Canon XII. *Ut extra psalmos, vel canonicarum scripturarum novi & veteris Testamenti, nihil poetice compositum in Ecclesia psallatur, sicut & sancti praecipiunt Canones.* Nescio, an in *Regula PAULI & STEPHANI* apud *HOLSTENIUM* recte mens huius Concilii exprimitur: *Nullus praesumat responsoria, vel antiphonas, quae solent aliqui composito sono pro suo libitu, & non ex canonica scriptura assumpta canere, in Congregatione ista vel meditari, vel dicere.* In Concilio *Carthaginensi* rectius cavetur, ne aliquid nisi probatum in publicis officiis admittatur. Concilium *Turonense* II. nominatim, quod hymnos spectat, eam cautionem adhiberi vult, ne indiscriminatim hymni, quorum auctores non designantur, adoptentur. *Licet hymnos AMBROSIANOS habeamus in Canone; tamen quoniam reliquorum sunt aliqui, qui digni sunt forma cantari, volumus libenter amplecti eos praeterea, quorum auctorum nomina fuerint in limine praenotatu: quoniam quae fide constiterint, dicendi ratione non obstant.* Videntur haec mox relatum Concilii *Bracarenfis* canonem petere, paucis ante annis habiti. Erant nihilominus deinceps adhuc, in *Hispania* saltem, quidam hac in re difficiliore, quos perstringit Concilium IV. *Toletanum*, remque ad rectum reducit usum in Ecclesia, ut vidimus semper consuetum & probatum: deque SS. *AMBROSII & HILARII* hymnis nominatim agunt Patres b).

*Cod. Regul-
rum P. II.
p. 78.*

*Can. II. &
23.*

*An. 567. Can.
23.*

XXII.

„Hic quoque (inquit) canon veterem inordinatum morem corrigit. Quidam enim propter arrogantiam, ut videtur, in vespertinos hymnos preces componentes, eas legebant, & cum reprehendebantur, se nihil absurdum alienumque facere, nec a Patribus datas orationes dissolvere dicebant.“ Et ad canonem *Carthaginensem*:

„Ut est verisimile, aggrediebantur quidam Episcopi dicere preces inusitatas, vel in initiis glorificationum, vel etiam tempore manuum impositionis. Hoc ergo vetantes Patres dicunt, eas solas debere dici preces, quae prius constitutae sunt, seu quae sunt consuetae.“ *ZONARAS* duos coniungit canones: in Can. 18. *Laod.* „Ut in supplicationibus probatae tantummodo per synodum preces, reiectis aliis novis, ab omnibus adhibeantur, *Carthaginensis* Synodi vigesimo tertio canone constitutum est. Idem hoc quoque canone decretum videtur, ac, ne cui scilicet pro arbitrio formulas precum contexere, easque in publicis conventibus recitare liceat, sed easdem, hoc est, diuturna con-

fuetudine usurpatae in quocunque conventu omnes retineant, definitum.“

a) Videlicet Apostolorum sexagesimus, & octogessimus quintus, *Laodicens* decimus quintus, decimus septimus, decimus octavus, decimus nonus, vigesimus tertius, quinquagesimus nonus, *Carthaginensis* vigesimus quartus, quadragesimus sextus, centesimus tertius, Concilii sexti trigessimus tertius, sexagesimus tertius, septuagesimus quintus, octogessimus primus, *Nicaeni* secundi decimus quartus.

b) „Quos tamen (aiunt c. 13.) quidam specialiter reprobant pro eo, quod de scripturis sanctorum canonum, vel apostolica traditione non existunt: respuant ergo & illum hymnum ab hominibus compositum, quem quotidie publico, privatoque officio in fine omnium psalmorum dicimus: *Gloria & honor &c.* Nam & ille hymnus, quem nato in carne *CHRISTO* Angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis &c.* reliqua, quae ibi sequuntur, ecclesiastici Doctores composuerunt. Ergo nec idem in ecclesiis ca-

Inde a primis
Ecclesiæ
temporibus a
Græcis,
In Ps. 184.

XXII. Si quæ igitur ex ingenio potissimum composita fuerunt, atque ad usum sacrum Ecclesiæ adhibita, hymnos fere nuncupavere: qui nimirum ad præsens argumentum pertinent de cantu ecclesiastico; quomodo a S. AUGUSTINO hymnus definitur *Cantus cum laude DEI. Si laudes DEUM, & non cantas, non dicis hymnum. Si cantes, & non laudas DEUM, non dicis hymnum. Si laudas aliquid, quod non pertinet ad laudem DEI, etsi cantando laudes, non dicis hymnum. Hymnus ergo tria ista habet, & canticum, & laudem, & DEI.* Aliquid adhuc ad descriptionem hymni addit S. GREGORIUS Nazianzenus:

Iamb. 142.

Ἐπαινός ἐστιν εὖ τι ἐμῶν φράσαι
Ἀῖν^Θ δ' ἔπαιν^Θ εἰς Θεὸν σεβάσμι^Θ
Ὁ δ' ὕμν^Θ αἶν^Θ ἐμμελής, ὥς ὄιομαι.

Ἐπαινός est, si quidpiam laudas mei:
Ἀῖν^Θ supremum laude si regem afficis.
Modulata laus est hymnus, ut quidem arbitror,

nempe ad divinam laudem compositum carmen. HOESCHELIUS in notis affert S. CHRYSOSTOMI locum μετὰ τὰς ψαλμωδίας ὕμνοι, ἅτε θεϊότερον πρᾶγμα. Post psalmodias nimirum, hymnos opus esse divinius, seu divinis rebus agendi accommodatius. Complectitur hoc totum id, quod primis Ecclesiæ sæculis in concinendis divinis laudibus fuit usitatum. Ut etiam Io. Bapt. DONIUS in dissertatione *de musica sacra* observat inter quatuor quasi gradus, quibus cantus ecclesiasticus apud Latinos processerit; quorum primus psalmodiarum tantum, atque hymnorum melodias continuisse videatur. Quod pariter de Græcis valet. De hymnis Ecclesiæ apostolicæ scripsit Io. Georg. WALCHIUS. Semper vero a prima CHRISTI ætate fuerunt, qui in hac re elaborarunt, non solum divinas laudes hymnis decantando, verum etiam piam in adornandis hymnis, atque ad DEI cultum in conventibus ecclesiasticis adhibendis, navando operam, ut ex SOCRATE audivimus, S. IGNATIUM visione ab Angelis didicisse διὰ τῶν ἀντιφώνων ὕμνων τὴν ἀγίαν τριάδα ὑμνούντων alternis hymnis Sacrosanctam TRINITATEM collaudantibus, seu ut

in

T.I. edit. Florentine novissimæ pag. 273.

nendus est, quia in scripturarum sanctarum libris non invenitur. Componuntur ergo hymni, sicut componuntur missæ, sive preces, vel orationes, sive commendationes, seu manus impositiones: ex quibus si nulla decantentur in ecclesia, vacant officia omnia ecclesiastica...

Sicut igitur orationes, ita & hymnos in laudem DEI compositos nullus vestrum ulterius improbet, sed pari modo Gallia, Hispaniaque celebret: excommunicatione plectendi, qui hymnos reiicere fuerint ausi."

in tripartita habetur: *Quomodo per antiphonas Sanctae Trinitati dicerent* L. X. c. 9. *hymnos*; unde consuetudo nata sit in Ecclesia canendi alternos hymnos ἀντιφώνως ὕμνους. Hoc assertum si accipiat, S. IGNATIO primus hic tribuendus foret locus: eique adiungendus esset magnus ille HIEROTHEUS, tanto-
 pere laudatus ob sacros compositos hymnos a DIONYSIO, si *Areopagita* foret, Apostolis coætaneus, qualem se, & HIEROTHEUM fingit, variasque etiam adducit ex ipsius hymnis strophas, & prolixè commendat. Ita, inquit, *Inclytus noster in sanctis litteris institutor, in amatoris hymnis, di-* De div. Nomin. c. 4.
vinis afflatibus exposuit, quæ profecto in memoriam revocare non indignum fuerit, & veluti sacrum quoddam caput nostro de amore sermoni inferere.
 Inter hymnos contra ARTEMONEM, de quibus iam sumus locuti, forsan connumerandum putat LE MOYNE hymnum illum matutinum, qui extat, & editus est ab USSERIO in dissertatione *de Symbolis ex variis MSS. Psalteriis* Var. Sacr. T. II. p. 1094.
Græco & Latino idiomate exaratis. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ κ. τ. λ. *Gloria in excelsis DEO &c.* quam doxologiam frequentissime in sacra liturgia hodieque canimus. De qua plura capite proximo dicemus. Celebris etiam est hymnus *Ὡς ἱλαρόν*, de quo mox. S. IUSTINI M. *ψάλλτης* EUSEBIO memora- L. IV. c. 18.
 tur, sed ætatem non tulit. S. CLEMENTIS *Alexandrini* Pædagogo, qui doxologia etiam clauditur, subiicitur ὕμνος χριστοῦ, *hymnus ad Christum*, quem cum HERVETI versione & commentario suo, atque *Germanica* metaphrasi edidit *Rudolphus* CAPELLUS, extatque & græce, & latine inter Poetas græcos, latinosque. *Georgio* BULLO in *Defensione fidei Nicænæ* videtur hic *Secl. III. c. 5.*
 hymnus defunctus ex canticis sacris, in primitiva Ecclesia usurpatis, vel certe ad eorum imitationem compositus. Usibus autem privatis tantum inservisse videntur hymni CLEMENTIS *Alexand.* *Ioanni Godof.* BAUMANN, *Schedias.* de hymnis & hymnopœis veteris & recentioris Ecclesiæ, & quem citat, BUD-
 DÆO in *Isag. hist. theol.* A DU-CANGIO ANTIGENI Martyri, CLEMENTI *Pag. 168.*
 synchrono, in appendice ad Glossarium græcum adscribitur, cum ipse se *Voc. λυχνισ-
 κόν. p. 123.*
 CLEMENS eius auctorem prodat his ad finem Pædagogi verbis: *Quoniam autem Pædagogus nos duxit in Ecclesiam, ipseque sibi ipsi, verbo inquam, quod docet, & omnia considerat, adiunxit, bene habuerit, si nos cum in hoc loco sumus, iustæ gratiarum actionis mercedem, pulchræ pædagogicæ convenientem laudem Domino offeramus.* Videtur etiam DU CANGIUS nominis similitudine deceptus ANTIGENEM M. pro ATHENOGENE posuisse: sicuti hunc cum ATHENAGORA confuderunt BARONIUS & TILEMONTIUS, is tamen suam revocavit sententiam. Editores *San-Maurenses* Opp. S. BASILII putant eundem esse, quem martyrologia ad diem 16. *Iulii* cum aliis nonnullis *Sebastiæ* sub DIOCLETIANO passum esse testantur, atque in actis capite plexus memoratur. Verum alius insuper est, cuius memoria in martyrologiis die 18. *Iu-*

Cap. 29.

nuarii agitur, quem *Bollandistæ* ad 18. *Ian.* eundem ipsum esse credunt, qui hymnum adstantibus iam ad ignem festinans reliquerit, in quo Spiritum S. celebravit, teste S. BASILIO de Spiritu S. *Si quis*, sonant eius verba, *etiam novit ATHENOGENIS hymnum, quem tanquam aliquod valedictionis munus discipulis suis reliquit festinans iam ad consummationem, quæ facta est per ignem, is novit & Martyrum sententiam de Spiritu.* Ubi etiam distinguit hymnum vespertinum antiquissimum S. Pater, cuius auctorem se ignorare dicit. Edidit istum laudatus USSERIUS differt. *de Symb.* incipitque $\phi\omega\varsigma \iota\lambda\alpha\rho\acute{\epsilon}\nu$. In Constitut. apostol. habetur $\pi\rho\sigma\epsilon\upsilon\chi\eta \epsilon\sigma\pi\epsilon\rho\iota\nu\acute{o}\varsigma$ eodem poene sensu &

I. I'III.

c. 36.

Fabr. L. I'

Bibl. Gr.

p. 196.

Goar. p. 32.

verbis, quamque notante FABRICIO hodie adhuc in usu habet Ecclesia *Græca*, & ATHENOGENI quidem tribuit GOARUS ad *Euchologium*, & *Græci* in horologio his verbis: *Hymnus Sancti ATHENOGENIS Martyris, non vero SOPHRONII, Patriarchæ Hierosolymitani, ut inepte quidam sentiunt. Testis magnus BASILIUS.* Certe SOPHRONIUS Patriarcha *Hierosol.* vel ipso BASILIO longe est iunior, qui hymnum illum $\delta\iota\alpha \tau\eta\nu \tau\tilde{\epsilon} \chi\rho\nu\tilde{\epsilon} \alpha\rho\chi\iota\acute{o}\tau\eta\tau\alpha$ ob antiquitatem temporis in testimonium se adducere testatur. MOYNIUS in *variis Sacris* aliam proponit coniecturam, istum unacum matutino $\Delta\acute{o}\xi\alpha \epsilon\nu \upsilon\psi\iota\sigma\iota\varsigma$ *Gloria in excelsis HIPPOLYTO Portuensi* tribui posse, cui in laterculo marmoreo adscribuntur $\omega\delta\alpha\iota \epsilon\iota\varsigma \pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma \tau\acute{\alpha}\varsigma \gamma\rho\alpha\phi\acute{\alpha}\varsigma$ a). Addit tamen aliam opinionem, odas forsan opus in Canticum canticorum esse, ad quod odas & cantica potuerit deproperare. *Nisi forsan*, subdit, *intelligentur hymni ab HIPPOLYTO conscripti, decantandi in honorem DEI, & Domini nostri IESU CHRISTI.* Sed utraque sententia immensum abit ab inscriptione $\omega\delta\alpha\iota \epsilon\iota\varsigma$

a

T.I. lect. Canonis. p. 9.

$\pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma \tau\acute{\alpha}\varsigma \gamma\rho\alpha\phi\acute{\alpha}\varsigma$. Indignatur BASNAGIUS MOYONIO, quod absque ulla ratione mutandam duxerit vocem $\gamma\rho\alpha\phi\acute{\alpha}\varsigma$ in $\alpha\iota\rho\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\iota\varsigma$. Ipse tamen etiam comminiscitur hic designari homilias potius, legendum ratus $\delta\omicron\mu\iota\lambda\iota\alpha\iota$ loco $\omega\delta\alpha\iota$, *Quas in totam scripturam ediderat HIPPOLYTUS, ORIGENIS exemplo, quem sæpius audierat, excitatus. Frequentissimas habuit conciones, quas sæpius laudavit THEODORETUS in dialogis, quasque omisisse penitus auctorem laterculi verisimile non fit. Legendum igitur $\delta\omicron\mu\iota\lambda\iota\alpha\varsigma \epsilon\iota\varsigma \pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma \gamma\rho\alpha\phi\acute{\alpha}\varsigma$, nec distinguendæ videntur illæ homiliæ a commentariis in scripturam, quas HIPPOLYTO tribuunt plerique veteres. Nihil quidem difficultatis habere hæc lectio videtur auctoribus historiæ litterariæ Galliarum PP. CLEMENT, &*

T.I. P. I. p. 390. 391.

CLEMENCET

a) „Hic SCALIGER (inquit LE MOYNE Var. fac. T. II. p. 1086.) querit odas in sacram scripturam. Sed nescio cui bono odas in sacram scripturam. Deinde HIPPOLYTUS varias scripturæ libros commentariis suis illustraverat, adeo, ut vix sit credibile, in totam scripturam sacram illum odas adhuc adornare voluisse. Fateor ergo ingenue, valde mihi suspectum illum ti-

tulum, quem propter detritas litteras, & characteres fugientes vix potuerunt lectores acutiores assequi. Enimvero crediderim hic non legendum $\epsilon\iota\varsigma \pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma \tau\acute{\alpha}\varsigma \gamma\rho\alpha\phi\acute{\alpha}\varsigma$, sed $\epsilon\iota\varsigma \pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\varsigma \tau\acute{\alpha}\varsigma \alpha\iota\rho\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\iota\varsigma$, in omnes hæreses. Quale nimirum opus ei EUSEBIUS, HIERONYMUS, & PHOTIUS attribuunt.“

CLEMENCET e Congr. S. MAURI : quam etsi quidem congruentem scriptis, ab HIPPOLYTO editis , nihilo tamen minus ab inscriptione alienam putant; nec abs re BASNAGIUM inconstantiae arguunt, qui constituerat, aut omnino reiiciendam tabulam illam, aut nihil in ea immutandum. Miranturque, difficultatem neſti ſine cauſa; nihil enim obefſe, quo minus ᾠδαὶ ſeu cantica HIPPOLYTUS compoſuerit. Idem BINGHAMUS cenſet, earum nonnullas probabiliter publici uſus fuiſſe in Eccleſia. Nam, inquit, in alio tractatu de conſummatione mundi, & de antichriſto, doxologiarum, & psalmodiarum, & ſpiritualium odorum uſum commendat; idque inter ſigna antichriſti refert, ut liturgia extingatur, psalmodiarum decantatio ceſſet, nec audiatuſ Scripturae lectio. Id pro comperto habendum eſſet, ſi HIPPOLYTUS auctor operis comprobaretur de Conſummatione mundi, & de antichriſto, ubi hoc commendatum eſt ſtudium: *Os veſtrum praeſeparavi ad glorificandum, & laudandum DEUM, & psalmos, cantionesque ſpirituales pronuntiandas, lectionisque continuam meditationem.* Apud EUSEBIUM NOETHUS laudatur DIONYSIO Alexandrino ab hymnis imprimis conſcriptis, qui cantari ſoliti ſint: *Nepotem*, inquit apud laudatum EUSEBIUM, *amplector & diligo, ut pro fide, pro ſtudio in doctrina poſito, pro aſſidua in ſcripturis exercitatione. Pro nonnullis quoque, & variis psalmis hymniſque ab eo compoſitis καὶ τῆς πολλῆς ψαλμωδίας, quibus hucusque nonnulli fratres libenter utuntur.* HARMONII, BARDESANIS haeretici filii, cantica ſacra erroribus conſpurcata, ut meminimus ex THEODORETO & NICEPHORO, S. EPHREM Syrus ex ore populi removit, aliis ſubſtitutis hymnis, qui tam in DEI, quam Sanctorum laudem catholica dogmata continerent; quique eodem THEODORETO teſte deinceps ad celebritatem etiam, hilaritatemque in feſtis SS. Martyrum ſunt adhibiti a). Inter EPHREMI opera a VOSSIO edita extat hymnus ex Syriaco traduſtus, iſtam inſcriptionem praeſeſerens: *Canticum ſpirituale in laudem & amorem doctrinae & ſapientiae.* Gregorius BAR-HEBRAEUS de cantu eccleſiaſtico poſt Concilium Nicenum in Eccleſiam induſto,

Origin. eccl.
L. XIII. c. 5.

L. VII. c. 19.

a
T. I. p. 267.
In Ethicis
P. I. c. 5. §. 4.

lo-

a) „Cum (ait L. IV. hiſt. c. 29.) HARMONIUS BARDESANIS filius odas quasdam olim compoſuiſſet, & modorum ſuavitate audientes demulceret, raperetque ad exitium, ipſo modorum concentu inde aſſumpto τὴν ἀρμονίαν τῆς μέλους ἐκείθεν λαβὼν pietatem indidit, iucundiffimumque ſimul & utiliſſimum audientibus medicamentum exhibuit. Quae cantica nunc etiam triumphantium Martyrum feſta laetiora reddunt.“ NICEPHORUS L. IX. c. 16. „D. EPHRAIM ea re cognita, quamvis graecarum artium experts, HAR-

MONII numeros moderatus eſt: atque eiſdem modulis, carminibus eccleſiaſticae ſententiae conſonis, adieſtis, Syris ad ea uſque tempora canenda dedit. Nam divinos hymnos plurimos, quibus DEUM imprimis celebrat, & laudes praeterea virorum, qui vitae inſtituto DEO placere, canit, ad HARMONII carminum leges compoſuit: a quibus, ut equidem puto, per aemulationis ardorem, poſteriores eccleſiae cantores modulorum formulas mutuati, magis etiam atque magis augere, atque propagare eas ſunt aggreſſi.“

loquens, primum ponit S. EPHREM, qui composuerit contra hæreses sui ævi hymnos & odas, ut canerentur, cui ISAACUM & DALÆUM itidem Syros iungit, qui pro argumento canticorum locos ex psalmis DAVIDIS se-
 L. III. c. 16. legerint, quos suo instituto idoneos iudicarent. Testaturque SOZOMENUS in omni genere carminis excelluisse DALÆUM, quem BAR-HEBRÆUS cœtaneum fere facit Sancto EPHREM: additque, circa tempora Concilii *Ephesini* alios fuisse viros pietate illustres apud *Euchitas*, qui divino Spiritu abrepti, varios composuerint cantus. Teste GENNADIO de Viris illustribus:
 Cap. 74. „PETRUS, *Edeffena* ecclesiæ Presbyter, declamator insignis, more S. EPHREM „Diaconi psalmos metro composuit.“ In libro carminum S. GREGORII *Nazianzeni* est hymnus vespertinus, quem ad CHRISTUM precatus est sub initium noctis. Itidemque ad CHRISTUM post silentium die Paschæ. Sunt etiam inter SYNESII opera hymni decem, Lyrico carminis genere. Impri-
 mis SS. TRINITATEM christiano more celebrare contendit. Iudicante Io. Er-
 nesto GRABIO, in cæteris omnem fere *Valentinianorum* matæologiam veræ
 Not. in Ire- theologiæ adaptavit, ac hæretica voce orthodoxam cecinit fidem. Sozo-
 naum c. 7. MENUS refert singulare quidpiam de *Antiochenis*, qui ob destructam THEO-
 Ed. Oxon. an. 1702. DOSII statuam sibi timentes, *Quasi mala*, sunt eius verba, *quæ nuntiaban-*
 L. VII. c. 23. *tur iam adessent, gemebant omnes ac lugebant, DEUMque precabantur, ut*
Imperatoris animum placaret, canticis quibusdam lugubriter ad eam suppli-
cationem utentibus. Operam ipsis pientissimus FLAVIANUS Episcopus præ-
 stitit: nescio an compositis in hunc finem hymnis? Non adeo longe ab
 illis temporibus EUTHYMIUS & THEOCTISTUS remoti fuerunt, qui primi
 hodierni *Typici*, seu libri illius, quo ordo recitandi divini officii præscri-
 bitur, auctores feruntur; quam constitutionem S. SABBAS monasterio suo
Hierosolymitano tradiderit, postea vero, locis illis irruptione *Barbarorum* va-
 statis, perditam S. SOPHRONIUS eiusdem civitatis Patriarcha restituerit,
 eandemque S. IOANNES *Damascenus* revocaverit, scriptoque mandatum re-
 liquerit, uti rem narrat SIMEON *Thessalonicensis* in Dialogo contra hæreses.
 Rem vero in dubium vocat Card. QUIRINUS in Diatriba de ecclesiasticorum
 Pag. 24. Sc. officiorum apud *Græcos* antiquitate, ad sæculum octavum & sequentia *Ty-*
 pici epocham reducens. In altera Diatriba ANATOLIO Patriarchæ locum tribuit
 a inter melodas græcos, constatque ex THEODORO lectore a) THEOPHANE &
 CEDRENO, fuisse post medium sæc. V. sub Leone MACELA, ac S. GENNADIO
Cpoli celebres duos viros in componendis *tropariis τροπαρίων ποιηταίς*, quæ
 vocant, ANTHIMUM & TIMOCLEM. LIGARIDIUS apud GOARIUM *τροπαρίων*
 auctorem facit S. IOANNEM *Chrysostomum*, ut nihil dicam de IOSEPHO & NI-
 Codemo, quos GERMANUS Patriarcha *Cpolit.* in Theoria recenset. CEDRE-
 Pag. 155. NUS

a) Vid. TILM. Mem. T. XVI. p. 72. & DU-CANGIUM V. *τροπαρίων*.

NUS etiam THEOPHILO *Alexandrino* hic locum tribuit. Quin imo ipsemet IUSTINIANUS Imperator iuxta THEOPHANEM, & LEO *Sapiens* (ut suo loco dicemus) apud LAMBECIUM hic locum habent. De IUSTINIANO hæc habet *Nic. ALEMANNUS* ad historiam arcanam PROCOPII: „De musica IUSTINIANI peritia THEOPHANES profert græcum *Troparium*, i. e. hymnum, „quem de CHRISTI Divinitate, & œconomia ad ecclesiasticos modulos concinnavit, hodieque *Græci* canunt inter Missarum solemnia.“ LEONIS *Troparia ἐὼθινα* seu matutina leguntur in Octoecho *Græcorum*, odarium cantancticum memorat LAMBECIUS. *Contaciorum*, qui sunt breviores hymni, auctorem fuisse ROMANUM, Diaconum *Emeseum*, qui circa an. 500. sub *Anastasio* DICORO vixit, testatur *Synaxarium*: unde & in rubrica *Menæi* (dicato ipsi ab Ecclesia *Græca* die celebri) ὁ τῶν κοντακίων ποιητῆς dicitur. Inter cantores erat ὁ ἀρχὼν τῶν κοντακίων, cuius munus erat, *Contacia* cantanda inchoare. Sed hæc recentioris videntur ætatis a). Nihil addo in præfens de hymno, qui præfert nomen THEODORI *Studite*, qui tamen, iudice *Cour. Sam. SCHURZFLEISCHIO* de *hymnis veteris Ecclesiæ*, illius tempori non congruit, quod argumento hymni & indicio septimæ eius odæ confirmetur. b) Præcipuos hymnodos græcos, typis æneis expressos, videre licet in *Typico Græcorum*, edito *Venetis*, atque apud *Leonem ALLATIUM* recensentur, qui etiam opus meditatus est de melodis *Græcorum*, quod lucem non vidit. *Nicephorus CALIXTUS* catalogum brevem hymnographorum versibus jambicis concinnavit. Sed plerique ad mediam pertinent ætatem. Sic FABRICIUS subiunxit catalogum melodorum græcorum laudati ALLATII dissertationibus de libris ecclesiasticis *Græcorum*. Prostat etiam *Urbani Godofredi SIBERI* Historia melodorum Ecclesiæ *Græcæ*; de quibus nos libro secundo plura.

XXIII. Quoad hymnographos latinos tam alte usque ad Ecclesiæ primordia ascendere non licet, cum primis temporibus etiam *Romæ* græca lingua

a) ACONITANUS apud GRETSERUM Comment. in CODINI c. I. κοντάκιον, inquit, non latinam vocem, sed græcam esse arbitror, licet vernaculam: κοντόν enim hodie *Græcis* est τὸ βραχὺ, τὸ σύντομον, ἢ συνεσταλμένον, id est, breve, compendiarium & contractum. Proinde a brevitate canticis eiusmodi nomen inditum puto; non quidem quod omnium brevissima, sed quod inter brevissima sint. Huiusmodi vero nomenclatura nulli mira videatur, cum in *Græcorum* ritualibus huic similes multæ reperiantur; imo vero nonnullæ voces, quæ vel latinæ omnino sunt, vel latinis affines, & ab illis quasi deductæ: cuiusmodi sunt ὠδά-

ριον, μανθάλιον, φακέλλιον & his similia. Quin etiam si tempora & ætatem τῆς ποιητῆς τῶν κοντακίων scrutemur, nomen τῆς κοντακίης haud insolens videbitur: cum ROMANUS Diaconus *Emeseus* (ut habetur in *Menæis Græcorum* mense Octobri die 1.) primus τῶν κοντακίων auctor & concinator ANASTASII Imp. ætate, id est, circa annum Domini quingentesimum floruerit: quo tempore pene corruptus & adulteratus erat græcus sermo, ut hoc idem nomen ostendit, & eius ætatis locutio.“

b) Vid. BARON. ad an. 842.

lingua in monumentis ecclesiasticis fere appareat. Sacra carmina, quæ Sancto EUGENIO, socio S. DIONYSII *Parisiensis*, vulgo tribuuntur (sunt autem oratio ad DEUM duobus & viginti hexametris constans, ac hymnus de Sancto DIONYSIO *Areopagita*, cuius initium: *Cæli cives plaudite*) abiudicat S. Martyri LAUNOIUS, nec quidquam adverfantibus auctoribus Hist. litter.

T. I. P. I. *Francia*, qui sæc. III. opus convenire haud censent. Primus, qui hic occurrit, S. HILARIUS est, de quo S. HIERONYMUS Præfat. in lib. Comment. ad Gal. „HILARIUS latinæ eloquentiæ *Rhodanus*, *Gallus* ipse *Pictavis* genitus, in hymnorum carmine *Gallos* indociles vocat.“ Idem de eodem testatur, scripsisse librum hymnorum. Ex illis fuisse in Ecclesia quosdam

De Scriptor.
eccles. c. III.

cantari solitos, discimus ex Conc. *Tolet.* IV. An. 1480. *Parisiis* cum commentario prodiit collectio hymnorum sub nomine S. HILARII iterum *Rotomagi* an. 1505. impressa. Sed eam non esse S. HILARII, & forte nihil prorsus S. Doctoris continere, persuasos esse doctos, testantur auctores historiæ

T. I. P. II.
p. 180.

litter. *Francia*. Idemque iudicium ferendum censent de quinque hymnis, qui sub S. HILARII nomine ad calcem psalterii & in Collect. BARTHII reperiuntur. Fuerunt etiam, qui hymnum de S. IOANNE Bapt. *Ut queant laxis* &c. & de passione D. *Pange lingua gloriosi prælium certaminis* &c. S. HILARIO congruere censent. Sed eorum auctores indicabimus suis locis. Ipse Sanctus Pater in epistola ad ABRAM filiam, quam contra ERASMUM, GILOTIUM, & SCULTETUM asserunt auctori suo Patres *San-Maurenenses* in operum editione anni 1693. meminit duorum hymnorum. *Interim*, inquit, *tibi hymnum matutinum & serotinum misi, ut memor mei semper sis. Tu vero si minus per ætatem hymnum & epistolam intellexeris, interroga matrem tuam, quæ optat, ut te moribus suis genuerit DEO.* Subnectitur mox in laudata editione matutinus, hoc initio: *Lucis Creator splendide* &c. unacum initio & fine hymni etiam vespertini, a priore longe diversi, & sancto Doctore non adeo digni, ut alter, quem unum S. Doctore asserere tribui posse censent laudati auctores Hist. litter. *Franc.* Antiphonarium monasterii

Pag. 191.
T. IV. Anecd.
p. 127.

Benchorensis antiquissimum a MURATORIO in lucem editum, mox initio notat hymnum S. HILARII de CHRISTO, cuius initium est: *Hymnum dicat turba fidelium.* De hoc hymno ita in præfatione habet MURATORIUS: *At in hymno nunc a nobis producto maiorem fortasse elegantiam desiderabunt nonnulli, ut eum S. HILARIO adscribant.* Inter opuscula S. DAMASI P. habentur carmina de variis Sanctorum festis Apostolorum & Martyrum, testaturque Card. THOMASIUS in *hymnario*, primum quod de S. PAULO Apostolo est, incipitque: *Iam dudum SAULUS procerum præcepta secutus*, cani

solitum fuisse in eiusdem Apostoli Conversione. Aliud insuper S. Pontifex in laudem S. ANDRÆ composuit, ut ex liturgia *Mozarabica*, a Ios. BLANCHI-

NIO edita constat. Patres Congregationis S. MAURI operam sedulam impenderunt in genuinis a spuriiis fecernendis S. AMBROSII hymnis, prout auctoritate veterum, ut puta, PAULINI, qui eius vitam scripsit, S. AUGUSTINI, FAUSTI *Regiensis*, CASSIODORI, ILDEPHONSI, & aliis criteriis discernuntur; fuspenſa, ubi aliquid aſſerti haberi nequit, ſententia e. g. de hymnis, qui ad horas diurnas, & feriarum vesp̄as dicuntur a). Ex antiquissimo codice Bibl. Reginae *Sueciae* pauciores quidem, sed vetustiores, & eos ferme, de quibus extat mentio in priscis Ecclesiae monumentis, THOMASIVS protulit. Quos inter cum genuinos hymnos S. AMBROSII comperisset, reliquos, in eo contentos, eidem Sancto Doct̄ori adscribere non dubitavit. Solos namque *Ambrosianos* hymnos in eo exhiberi, haud levibus de causis pro indubio fumpſit. Dolensque doct̄issimos editores *Maurinos* eos latuisse, ut Diar. litterat. *Ital.* a FONTANINO narratur, sua in collectione reposuit. Habetur *T. XXI. p. 6. hymnarium* T. VIII. Opp. THOMASII, atque sub nomine S. AMBROSII hymni pro nocturno & diurno officio, etiam *Tertiae, Sextae & Nonae*, ponuntur. Firmiora sunt, quae idem THOMASIVS refert antiquorum testimonia varia pro asserendis S. AMBROSIO hymnis. In edit. Opp. S. AMBROSII a GILOTIO curata *T. I. Opp. pag. 222. 230.* sedecim, in *Romanis* editionibus octodecim, in *Parisiensibus* plures adhuc ei adscribuntur, sed sine solidis rationibus. Ipse meminit S. AMBROSIVS *De Basilicis tradendis.* hymnorum suorum, fueruntque deinceps nomine *Ambrosianorum* iam a

S. BENE-

- a) Primum ediderunt: *Aeternae rerum conditor, noctem diemque qui Regis &c.* S. AMBROSII, teste S. AUGUSTINO L. I. Retractat. c. 21. Et sane, aiunt, eundem hymnum ex Hexaemero L. V. c. 24. desuntum esse, a multis auctoribus post BEDAM de arte metr. observatum est. Secundus hymnus:

DEUS Creator omnium,
Polique rector, vestiens
Diem decore lumine,
Noctem saporis gratia.

ab eodem AUGUSTINO L. IX. Conf. c. 12. notatur, ubi suum de materno excessu luctum memorat. Tertii quoque citatus Doct̄or meminit L. de Nat. & Grat. c. 63. Et inter *Ambrosianos* a Ven. BEDA loc. cit. similiter refertur. Quarti: *Veni Redemptor gentium &c.* primam stropham in Synodo Romana ex *Baluziana* collectione, an. 430. celebrata, AMBROSIO adscriptam reperimus: nec non ab ILDEPHONSO de *perpetua Virginit. B. M.* non semel propositam: quin imo eundem non modo apud CASSIODORUM in Pf. VIII. in Concl. & in Pf. XI. 6. sed etiam apud FAUSTUM *Regensem* Ep. ad G. Diac. legimus. Quintus indicatur a CASSIO-

DORO in Pf. LXXIV. n. 8. Sextus, seu fragmentum, auctoritate eiusdem CASSIODORI in Pf. CI. AMBROSIO adscribitur. Sed, inquit *San-Maurenſes* editores, in eo leges carminis prorsus negliguntur, cum non tam crebro impingeret AMBROSIVS. Septimi primus versiculus ita memoratur apud BEDAM: Sed & *Ambrosiani* eo maxime currunt: *Splendor paternae gloriae.* Cui versiculo ubi subiecit primos tres alios trium hymnorum, de quibus egimus, hoc modo prosequitur: *Et ceteri per plures, in quibus pulcherrimo est decore compositus hymnus beatorum Martyrum: Aeterna Christi munera.* Qui est octavo loco. Nonum: *Somno reſectis artibus.* Decimum: *Conſors paterni luminis.* Undecimum: *O lux Beata Trinitas, & principalis Unitas!* nobis indicavit HINC MARUS, *Remorum* Episcopus, de non trina Trinit. Duodecimi cognitionem debemus Beato ILDEPHONSO, qui semel atque iterum in sermone de *Parturit. & Purificat. B. MARIAE V.* primam eiusdem hymni stropham, tanquam ab AMBROSIO compositam, citat.

S. BENEDICTO notati, quos vel ipse fecit, vel ad eius imitationem confecti sunt. Veluti de S. GELASIO P. in antiquo catalogo *Romanorum Pontificum*, quem BLANCHINIUS edidit, habetur. *Fecit & hymnos in modum beati AMBROSII.* Eadem verba leguntur apud GENNADIUM, sed desiderari hunc articulum in plerisque MSS. ac editis, notant auctores Histor. litter. Gall. *Walafridus* STRABO refert, quod tractatus, & hymnos in morem Beati AMBROSII composuerit. Celebriores hymnographi fuerunt PAULINUS Nolanus, cuius *hymnarium* GENNADIUS memorat. Marius VICTORINUS Afer, Vir consularis, cuius tres extant hymni *de Trinitate*. IUVENCUS, siquidem huc referri lubeat eius *Hist. evangel.* quam heroico carmine scripsit. Sic SEDULIUS hymnos composuit duos, unum collationem V. & N. T. alterum totam CHRISTI vitam continentem, quos BEDA *de Metris* SEDULIO Scoto adscripsit, qui tamen rectius antiquiori tribuuntur. His iungendi sunt CLEMENS Hispanus sub THEODOSIO Iuniore; LICENTIUS Hipponeus, AUGUSTINI (cuius hymnos ecclesiasticos inter Poetas christianos edidit FABRICIUS) amicus. Quorum duorum hymni non habentur, aut certe a reliquis, passim in unum collectis, non distinguuntur. Nec prætereundus est S. AUGUSTINI psalmus contra *Donatistas*, de quo nos paulo ante; ipse vero *Volens*, inquit, *causam DONATISTARUM ad ipsius humillimi vulgi & omnino imperitorum atque idiotarum notitiam pervenire, & eorum, quantum fieri posset, per nos inherere memoriae, psalmum, qui eis cantaretur, feci.* PRUDENTII hymni, ex quibus aliqui successu temporis publice in Ecclesia decantati sunt, continentur in peculiari libro *Peristephanon*. Eiusdem *diversorum hymnorum libros II.* memorat TRITHEMIUS, seu ut sine divisione inscribitur καὶ ἡμερινῶν, hoc est, *diurnarum rerum opus, nempe ad gallicinium, ad matutinum, ante cibum, post cibum, ad incensum lucernæ.* Quem BLANCHINIUS *de lucerna ac cereo paschali*, non vero de quotidiana vespertini luminis accensione intelligendum putat. Hic eundem etiam S. AUGUSTINO tribuendum censet, qui hodieque canitur ad cereum paschalem, sed interpolatus, sæpe in antiquissimis monumentis S. AUGUSTINI nomen præferens. Alius eiusdem generis inter opera ENNODII habetur. ENNODII plures hymnos SIRMONDUS edidit. Et Ed. MARTENIUS in nova collectione veterum monumentorum ORONTII hymnos versibus heroicis *de Nativitate Domini. De Trinitate. De Nominibus DEI.* In laudato antiquissimo antiphonario, a MURATORIO edito, legimus etiam *Hymnum S. PATRICII, magistri SCOTORUM a).* Mamertum CLAUDIANUM Sidonius APOLLINARIS in epitaphio

a) De isto MURATORIUS in Præfatione: „Memini autem, clariss. Virum P. D. Bernardum de MONTEFAUCON, dum olim Medio-

lani ageret, conspecta codicis huius, ac monumenti vetustate, mihi ostendenti fuisse gratulatum. Narrabat quippe, in Galliis esse eruditum

phio celebrat ob collectos psalmos, hymnos, ac lectiones solemnibus an- L. IV. ep. 11.
 nui ecclesiae *Viennensis* in *Gallia* accommodas:

Psalmorum hic modulator, & phonaescus

Ante altaria, fratre gratulante,

Instructas docuit sonare classes.

Hic solemnibus annuis paravit,

Quæ quo tempore lecta convenirent.

Ab eodem collaudatur hymnus quidam illius: *Iam vero, ad eum ipsum scribit, de hymno tuo, si percunctere, quid sentiam; Commatibus, inquit, est copiosus, dulcis, elatus, & quoslibet lyricos dithyrambos amœnitate poetica, & historica veritate supereminet.* Creditur is esse, qui etiamnum hodie quotannis celebratur: L. IV. ep. 3.

Pange lingua gloriosi

Pralium certaminis a).

a

Immerito igitur inter S. FORTUNATI *Pictaviensis* poemata locum habet. Cuius tamen sunt celebratissimi in Sacris nostris hymni: *Vexilla Regis produnt.* Item: *Salve festa dies &c.* Vel secundum alios: *Tempora florifero rutilant &c.* b) aliique, quos inter c) numerat LEYSERUS hymnum in LEONTIUM Episcopum, redditum *Burdegalensi* ecclesiae. Acrostichis inscribitur in G. FABRICII *Poet. eccl.* ed. *Basil.* 1564. Inc. *Agnoscat omne saeculum Antistitem* LEONTIUM. Strophas habet hymnus, quarum primam littera A. secundam

b c

quemdam, cui nata suspicio fuerat, non ipsas solum S. PATRICII res gestas, sed eundem S. PATRICIUM inter fabulas *Romanenses* esse amandandum: tantis nempe anilibus commentis deturpata fuerat sancti illius Episcopi historia. At profecto unus hic hymnus satis esse potest ad confirmandam veritatem cum insignium PATRICII operum, tum celeberrimæ famæ, quæ de S. Viro ad nostra usque tempora permanavit. “

a) „Adnotarat hoc loco (sunt SIRMONDI verba T. I. p. 932.) scholiastes quidam, hymnum significari, cuius initium est, *Pange lingua gloriosi pralium certaminis.* Et quidem stilum refolet cultiorem, quam FORTUNATI esse soleat; cui tamen illum tribuunt antiqui etiam Scriptores, & codices. In eum præterea scite cadunt

omnia, quæ laudantur a SIDONIO. Scriptus est versibus trochaicis, quibus inferti aliquando pyrrichii numeri. Commaticus est, crebris aptisque commatiis incisus, sententiis non interruptis, sed molliter cum versu cadentibus. Deinde CLAUDIANO carmen hoc vindicat non solum vetus scholiastes, quem dixi, verum etiam GENNADIUS, non quidem ut editus est, sed prout in codice Cænobii S. MICHAELIS de *Tumba* vulgatis auctior in CLAUDIANI mentione legitur his verbis: *Scriptit & alia nonnulla: inter quæ & hymnum de passione Domini, cuius principium est, Pange lingua gloriosi.* “ Ita etiam editio I. AL. FABRICII *Hamburg.* 1718.

b) Vid. LEYSERI *hist. Poetarum* mediæ ævi p. 156.

c) *Ibid.* p. 152.

dam B. & ita sequentes per universum latinum alphabetum litteræ inchoant. Eidem hymnos 77. tribuit TRITHEMIUS *de Script. eccl.* Quidam leguntur apud CASSANDRUM in *hymnis eccles.* Apud laudatum LEYSERUM vero hymnus: *Crux fidelis inter omnes* &c. qui tempore Passionis canitur. Quare merito in epitaphio a PAULO Diacono laudatur: *Ingenio clarus, sensu celer, ore suavis, cuius dulce melos pagina multa canit.* Hymnos S. COLUMBÆ, & COLUMBANI recenset LEYSERUS. Multo plus curæ & studii inesse veterum deprehenditur hymnis, quam posterioribus: multo etiam plus fuit adhibitum negotii, ne promiscue adoptarentur in sacris nostris præter *Ambrosianos*, ut ex Can. 23. Concil. *Turonens.* II. supra p. 73. recitato constat. Concilii *Toletani* IV. Canonem paulo ante retulimus, ex quo discimus, fuisse, qui & de SS. HILARII & AMBROSII hymnis adoptandis dubitaverint. Sunt etiam ex veteribus celebres Poetæ, ac hymnographi latini, quorum usus etiamnum in officio divino obtinet; uti SEDULII, IUVENCII, PRUDENTII, VENANTII, qui honos apud *Græcos* GREGORII *Nazianzeni*, SYNESII &c. carminibus haud accidit. Idem videtur iudicium ferendum de iis, quos SIDONIUS ad CONSENTIUM laudat eius *citos iambos, elegos acutos, ac rotundatos hendecasyllabos, & cætera carmina muscos flores, thymumque redolentia, nunc Narbonensibus cantitanda, nunc Bitterensibus.* Et Lib. IX. Epist. XV. maximis etiam præfert Poetis a).

*Epos sed istud aptius paraverit
Leo, Leonis aut secutus orbitas
Cantu in latino, cum prior sit Attico
Consentiorum qui superstes est patri
Fide, voce, metris, ad fluenta Pegasi
Cecinisse dictus omni forme canticum.*

Nihil obstantibus
adv. cr.
fariis.

XXIV. Inde, quod nullæ artis regulæ ac præcepta primis sæculis quoad ecclesiasticum cantum habeantur, eius maxima satis declaratur simplicitas; ac religio summa hinc patet, quod vel minima immutatio, etiam in melius facta, censuram evitare haud potuerit, & quidem acerrimam, cum implacabili & inexpiabili bello; veluti accidit S. BASILIO, ut ipse rem, data ad *Neocæsarienses* epistola, iam sæpius laudata, exponit. Quodsi, inquit, *causam rogentur implacabilis illius, & inexpiabilis belli; psalmos dicunt, & melodiæ modum a consuetudine, quæ apud vos invaluit, diversam, & quadam eiusmodi,*

a) Vid. Petr. ZORNIUS in opusculis sacris T. I. Diff. VII. ubi omnes, qui in hoc labore defuda-

runt, & collectiones novas hymnorum veteris Ecclesiæ dederunt, enumerat.

modi, quorum eos par erat pudere. Incusamur autem, quod etiam homines habeamus pietatis cultores, qui nuntium remisissent mundo, & omnibus saeculi curis. Horum inter alia studium celebrat his verbis: Quorum os non loquitur opera hominum, sed hymnos DEO nostro concinunt continenter. Vere dixerat talia esse hæc, quæ crimentur, quorum eos par erat pudere, ad religionem, & pietatem instituta, iamque ubique in Ecclesia recepta. Quod autem spectat, pergit, ad psalmodiæ criminationem, qua maxime simpliciores *Ibid. n. 3.* territant, iis, qui nos calumniantur, illud dicere habeo, recepta nunc instituta omnibus DEI Ecclesiis consona esse, & consentientia. Nihil ergo peregrinum, nihil a moribus, & ritu alienum instituerat, tantum, quia videbantur non fuisse sub magno GREGORIO Thaumaturgo inolita, ferenda minime putabant momi illi. Sed hæc, inquit, non erant tempore magni GREGORII. Neque tamen hoc concedit. Hæc autem non fuisse sub admirando GREGORIO, quosnam habetis testes? Ita ergo se tuetur, ne vel rem a moribus, & consuetudine alienam, aut insolitum aliquid ac novum induxisse videri potuerit, dum fideles suos instituit de nocte confurgere ad domum precationis, ut tandem a precatione surgentes, ad psalmodiam transferint; nunc quidem in duas partes divisi alternis concinentes, rursus uni committentes, ut prior canat, reliqui succinant, & sic posteaquam in psalmodiæ varietate noctem traduxere, intermixtis precibus, die iam illucescente, omnes simul velut ex uno ore & uno corde psalmum confessionis Domino concinant, propria sibi unusquisque verba pœnitentiæ facientes. Quæ erat forma sacri apud *Cæsarienses* conventus eiusmodi, ut summam commendationem ab omnibus exspectare debuerit; nisi malevoli illi, nescio quid, in modo ac sono vocis reperissent, quod vituperarent. De vocis quidem, inquit iam finiens, sono in psalmorum cantu litigantes. Aliud erat quod Arianii criminabantur in S. AMBROSIO, alte per suos hymnos veram fidei confessionem SS. TRINITATIS insonante: fueruntque, qui infirmo quidem fundamento, celebratum illum hymnum *Te DEUM laudamus* a S. AMBROSIO indigitari sibi in animum induxerunt. Hymnorum meorum, inquit, carminibus populum deceptum volunt. Plane nec hoc abnuo. Grande carmen istud est, & quo nihil potentius, quam confessio Trinitatis, quæ quotidie totius populi ore celebratur. *De Basilicis tradendis, seu serm. contra Auxentium.* Certatim omnes student fidem fateri: Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum norunt versibus prædicare. Ex adverso postmodum Arianii Cpoli sub S. CHRYSOSTOMO, veluti æmulati, quod prius in S. AMBROSIO Mediolani *L. X. hist. trip. L. VI. c. 8.* carpserunt, hymnos, ut refert SOCRATES, & antiphonas ex Arianis dogmatibus compositas, decantabant: & hoc maxima noctis parte facientes, diluculo cum ipsis antiphonis per mediam civitatem egressi portam, ad suam ecclesiam concurrebant. „Cumque hoc crebro, quasi ad vituperationem

„ Orthodoxorum facere non cessarent (frequenter enim etiam hæc cantabant :
 „ *Ubi sunt, qui dicunt tria virtute unum?*) tunc IOANNES, ne simplices huius-
 „ modi cantibus traherentur, instituit suum populum, ut & ipsi nocturnis
 „ occuparentur hymnis: quatenus & illorum obscuraretur opus, & fidelium
 „ professio firmaretur.“ Itaque non dubitavit pius Pastor, antidotum errori
 opponere hymnorum, concentum imitando, atque veram deprædicando SS.
 TRINITATIS confessionem in nocturnis etiam conventibus, uti antea SS.
 ATHANASIUS, BASILIUS, AMBROSIIUS, ad invidiam quidem plerumque ma-
 lignorum, comprobantibus vero, & studiose confectantibus fidelibus, solo
 tunc contra strepente VIGILANTIO, ut iam audivimus, & postea nescio,
 quo HILARIO in *Africa*, contra quem scripsit S. AUGUSTINUS; liber autem
 hodie desideratur, tantum ex libro II. *Retractionum* c. 111. constat, quid vi-
 tuperarit HILARIUS. Verba Sancti Doctoris iam pag. 32. retulimus. Vo-
 cabatur liber ipse *Contra HILARIUM* &c. incipitque: *Qui dicunt mentio-*
nem &c. Dolendum quam maxime est, intercidisse hunc librum, unde
 haud dubie multa, quæ nos hodie latent, de veteri ecclesiastico cantu com-
 periremus. Libri enim, quos scripsit *de musica*, in alio versantur argumento.
 Et qui subinde eius nomine citatur *de laude spiritualium canticorum*, potius
 NICETII videtur esse tractatus *de psalmodiæ bono*, in quo omnia habentur,
 quæ apud THOMAM *Waldensem* citantur ex eo libro. Solum nobis ex S. Do-
 ctore constat variam fuisse consuetudinem de hac re, ut vocat, tam utili
 ad movendum pie animum, & accendendum divinæ dilectionis affectum.
 „ Et pleraque (pergit) in *Africa* ecclesiæ membra pigriora sunt: ita ut *Do-*
 „ *natistæ* nos reprehendant, quod sobrie psallimus in Ecclesia divina cantica
 „ Prophetarum.“ Nec illud hic omittendum, quod POSSIDIUS sub finem
 vitæ S. AUGUSTINI refert de dolore, quo S. Doctor conficiebatur, ob *Van-*
dalos, qui tunc in *Africa* grassabantur. *Cernebat*, sunt verba POSSIDII, *et-*
iam hymnos DEI & *laudes de ecclesiis deperiisse: solemnia quoque, quæ DEO*
debentur, de propriis locis defecisse: Sacrificia ac Sacramenta divina, vel non
quæri, vel quærenti qui tradat, non facile reperiri.

De orat. &
cant. c. 18. 19.

Ep. 55. ad Ian.

Fidelibus stu-
 diose divinas
 laudes conci-
 nentibus, &
 devote au-
 dientibus.

Lactant. I.
II. Instit.
c. 21.

XXV. Ex hucusque dictis discimus, quam vetus Ecclesia studiosa fue-
 rit in celebrandis DEI laudibus, officio etiam vocis, & cantu, ut eius quod-
 ammodo suavitate, & corpore, & mente, fideles detinerentur, afficerenturque.
Si voluptas est, inquit LACTANTIUS, *audire cantus & carmina, DEI laudes*
canere & audire incundum sit. Hæc est voluptas vera, quæ comes & socia
virtutis est. Hæc est non caduca & brevis, ut illæ quas appetunt, qui cor-
pori ut pecudes serviunt, sed perpetua, & sine ulla intermissione delectans.
Vocis etiam clamor, & contentio, in divinis laudibus animi affectum depromit,

ac

ac commonstrat, atque ad magnificandam, amplificandamque Numini gloriam, & maiestatem confert. „Laudantes enim ipsum (ait EUSEBIUS) par est, non ^{in Ps. 65.} humiliter, nec sine gloria id agere, sed magno cum honore & gloria. „Siquidem præter cognitionem DEI in mente defixam, quæ per instrumentum celebratur, par est, etiam divinis sermonibus, laudes, & hymnos DEI „complectentibus, cum pietate, ac veneratione primum præceptum implere. „Quare dictum est, *Date gloriam laudi eius*; vel secundum AQUILAM, *Da-te gloriam hymnis eius*; vel secundum SYMMACHUM, *Constituite in honorem hymnum eius*.“ Fuit hoc frequentatum non solum in publicis ecclesiasticis conventibus, sed privatis etiam ædibus, & ubicumque demum locorum, veluti vidimus a veteribus Doctoribus, & Pastoribus sæpe fideles admonitos; atque hoc modo S. CHRYSOSTOMUS non dubitat, quamvis parvam domunculam ecclesiam fieri a). Multa complectitur Sanctus Doctor, quomodo etiam Spiritu, & mente psallere debeamus iuxta Apostolum. Unde mox addit: *Non* ^a ^{ib. p. 133 E.} *hic opus est arte, quæ longo tempore perficitur: sed bona tantum voluntate, & generoso animi instituto opus est, ac brevi tempore periti evademus. Non opus est loco, non opus est tempore, sed in omni loco, & omni tempore licet mente canere. Nam sive in foro ambules, sive iter ingrediaris, sive cum amicis confideas, licet excitare animum, licet vel tacenti clamare. Ita enim MOSES clamabat, & DEUS exaudiebat. Et si fueris artifex, poteris in officina sedens, & operans psallere. Et si miles sis, aut sedens in iudicio, poteris hoc ipsum facere.* Loquitur de studiosa psalmorum ruminacione, ut quorum cantum frequentem in Ecclesia, publicisque conventibus audimus, ea semper, & ubique mente agitemus, altius per suavem sonum infixam, ut pulchre S. AMBROSIIUS disserit. „Quæ enim (inquit) in illud psalmi CXVIII. „cantabiles mihi erant iustificationes tuæ, bene tenemus, cantare consuevimus, & quæ melius cantantur, melius nostris inhærent sensibus. Sequitur: Hymni nobis, canticum nobis, psalmi nobis iustificationes Domini sint. *Psallamus spiritu, psallamus & mente: ne si obliiti fuerimus, in tempore necessitatis dicatur unicuique nostrum: Abiecisti sermones meos post te.* Ideoque ut expelleretur, & eliminaretur oblivio a domo sancta sua, cantores sibi „fecit

a) „Ubi enim (inquit psalm. XLI. n. 2.) est psalmus & oratio, & chorea Prophetarum, & pius canentium animus, non aberraverit quispiam, qui hunc cœtum dixerit Ecclesiam. Etiam si vim verborum non noveris, doce interea ipsum os verba dicere. Sanctificatur enim etiam lingua per verba, quando ea dicuntur prompto & alacri animo. Si nos ipsos deduxerimus ad hanc consuetudinem, nec nostra sponte, nec per locordiam pulcrum hoc prætermittimus ministerium,

more vel invitos nos cogente hunc DEI cultum quotidie peragere. In hac modulatione, seu quis fuerit senio confectus, seu iuvenis, seu voce aspera, seu omnis penitus numeri ignarus, nihil ei vitio dabitur. Quod enim hic queritur, est sobria anima, mens vigilans, cor compunctum, valida ratio, expurgata conscientia: si hæc habens ingressus fueris in Sanctum DEI chorum, iuxta ipsum DAVID stare poteris. “

„ fecit Rex verus SALOMON , qui toto spiritu inquirendæ cognitioni Divi-
 „ nitatis intenderent, ne psallentes deessent Ecclesiæ suæ, quorum cantu ne-
 „ quam spiritus fugaretur , sicut DAVID Sancti docemur exemplo, quo psal-
 „ lente malus ille spiritus expellebatur, qui SAUL Regis corda vexabat. Pro-
 „ phetæ quoque ut prophetarent , psallendi peritum iuebant psallere, quo
 „ suavi invitata dulcedine spiritualis infunderetur gratia. Et in evangelio le-
 „ gimus, in domo patris illius filium recuperantis percipuisse symphoniam,
 „ qua epulantes delectabantur fideles , perfidus autem impatienter audiebat.
 „ Dulcis igitur cantilena, quæ non corpus effœminat, sed mentem, animum-
 „ que confirmat.“ Idem graviter Virgini lapsæ, quod nihil hac ecclesiæ sit
 mota dulci symphonia, exprobrat in hunc modum: *Aures tuas non pene-
 trabat hymnorum spiritualium cantus.* Aliud se expertum confitetur S. Au-

L. IX. Conf.
n. 8.

GUSTINUS DEO suo: *Quas tibi, DEUS meus, voces dedi, cum legerem psalmos
 DAVID , cantica fidelia, & sonos pietatis, excludentes turgidum spiritum, ru-
 dis in germano amore tuo, catechumenus in villa cum catechumeno ALIPIO
 feriat, matre adhærente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate,
 materna charitate, christiana pietate? Quas tibi voces dabam in psalmis illis,
 & quomodo in te inflammabar ex eis, & incendebar eos recitare, si possem,
 toto orbe terrarum, adversus typhum generis humani? Et tamen toto orbe
 cantantur, & non est qui se abscondat a calore tuo. Quam vehementi &
 acri dolore indignabar MANICHÆIS, & miserabar eos rursus, quod illa Sa-
 cramenta, illa medicamenta nescirent: & insani essent adversus antidotum,
 quo sani esse potuissent. Nimirum Manichæi, vetus respuentes Testamentum,
 caruerunt deliciis psalmorum, pietatis & affectus sinceri in DEUM incentivis,
 suavi præsertim Ecclesiæ cantu, ut senserat S. AUGUSTINUS, cum non pri-
 dem tunc in ecclesia Mediolanensi cœpisset genus hoc, ut vocat, conso-
 lationis, & exhortationis celebrari, magno studio fratrum concinentium vo-
 cibus & cordibus. Quantum, ait, flevi in hymnis & canticis tuis, suave
 sonantis ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter. Voces illæ influebant auribus
 meis, & eliquabatur veritas in cor meum, & exastuabat inde affectus pie-
 tatis, & currebant lacrymæ, & bene mihi erat cum eis. Idem de S. HI-
 LARIO Arelatensi narratur, quantas lacrymas inter psalmorum cantum pro-
 fuderit, maxime quando cum harmonia canerentur. Ille igitur finis &
 fructus est, esseque debet cantus sacri ac psalmodiæ, ut suaviter mentem
 afficiendo erga DEUM moveat. Quomodo autem id factum, curatumque fue-
 rit, postea videbimus, estque hic principalis operis huius scopus, ac finis
 piis omnibus semper propositus, fidelibus summe proficiuus, atque delectatio
 salutaris, precibus nostris pie coniuncta, aliisque in conventu sacro pieta-
 tis exercitiis copulata. Quid hac, ut cum NICETIO loquar, utilitate com-
 modius,*

Ib. n. 15.

n. 14.

De bono Ps.
c. 2.

modius, quid hac delectatione inuicidius, quia & psalmis delectamur, & orationibus irrigamur, & interpositis lectionibus pascimur? Et vere sicut boni convivæ ferculorum varietate delectantur, ita nostræ animæ multiplici lectione, & hymnorum exhibitione saginantur.

XXVI. Mirum igitur haud est, si pii quique, præceptis & traditioni apostolicæ intenti, sedulo hanc rem curarint in instituendo, ornando, aut restituendo cantu ecclesiastico, ringentibus malignis, collaudantibus vero bonis quibusque. Quos inter (ne quid de CLEMENTE Alex. dicam, qui Cnoticum suum prosequi vult ex musica proportionem, quæ est in iis, quæ sunt coniuncta, & composita) in præcipuis orbis christiani partibus plures laudavimus, *Antiochiæ* S. IGNATIUM, aut postea DIODORUM, & FLAVIANUM, *Alexandriæ* S. ATHANASIUM, *Cæsareæ* S. BASILIUM, nec longe illinc *Edeßæ* S. EPHREM, qui nos in libro de *Pœnitentia* hortatur: *Festivitates nostras coronemus in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus.* Cui etiam THEODORETUS, & NICEPHORUS laudem tribuunt institutæ harmonicæ modulationis, *Quod, ut ait Cardinalis BONA, vel antiquum cantum in aliqua particulari ecclesia instituerit, vel canendi methodum, & notulas intervallorum, ac vocum indices aliqua faciliore ratione innovaverit.* Quod posterius optandum, ut ad præsentis argumenti illustrationem idoneis documentis assertum foret. Quod vero ad institutionem cantus in *Edeßena* ecclesia spectat, eo intelligi potest, quomodo illis ipsis temporibus idem passim factum ex dictis constat, quoad modum videlicet aliquem, aut tempus, præsertim nocturnarum vigiliarum, aut etiam populi consonantiam. Sicuti de S. BASILIO ex celebri ad *Neocæsarienses* epistola liquet, quemadmodum instituerit, ut in psalmodiæ varietate populus noctem traduceret intermixtis precibus. S. CHRYSOSTOMUM etiam apud PHOTIUM THEODORETUS laudat, quod apud populum cantum psalmorum instituerit; testaturque, universalem esse usum in Ecclesia cantandi psalmos DAVID. Eiusdem de cantu à S. PUBLIO in matutinis, & vespertinis conventibus Monachorum instituto, iam laudavimus testimonium. Prolixè S. CHRYSOSTOMUS adhuc *Antiochiæ* ad populum verba faciens, Monachorum diu noctuque in decantandis psalmis, & hymnis spiritualibus studium, atque frequentiam collaudat, vocatque *cantica commoda, & in DEUM charitate plena.* Et DAVIDICA *cantica, multos moventia fontes lacrimarum.* In Occidente auctor de *Cursibus ecclesiasticis* apud MABILLONIUM, quartum ponit, quem *Beatus AMBROSIVS propter hæreticorum ordinem dissimilem composuit, & quidem alium, quam qui in ITALIA antea decantabatur.* Ex quo, addit MABILLONIUS, *BELLARMINI sententia confirmatur, asserentis contra quorundam aliorum opi-*

Pastoribus
promovere
studentibus.

Cap. 2.

Th. hist. eccl.
L. IV. c. 19.
Nic. I. LX.
c. 19.

Bona de div.
Pf. c. 17. §. 3.

Cod. 273.

Quæst. 43. in
2. Lib. Reg.

Hom. 59. ad
pop. Antioch.

De cursu Gall.
§. 1. n. 3.

L. c. p. 381.

nationem, AMBROSIIUM psalmodiæ in occidentalibus ecclesiis primum institutorem non fuisse, quod ex AUGUSTINI Confessionibus illi colligebant: sed id tantum curasse, ut secundum morem Patrum orientalium psalmi atque hymni a populo etiam canerentur: cum antea a singulis singuli, vel certe a solis Clericis apud ITALOS recitati fuissent. Lectoris oculis subiiciendus est S. AUGUSTINI locus, ut inde iudicium ferre possit, idem a S. AMBROSIO Mediolani factum esse, quod in Oriente plerosque eo sæculo fecisse memoravi, ut

L. IX. Conf.
c. 7.

in nocturnis vigiliis populi concentus celebraretur: „Non longe (inquit) „coeperat Mediolanensis ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare magno studio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum IUSTINA, VALENTINIANI „regis pueri mater hominem tuum AMBROSIIUM persequeretur hæresis suæ „causa, qua fuerat seducta ab Ariani. Excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum Episcopo suo, servo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, sollicitudinis & vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat. Nos adhuc „frigidi a calore spiritus tui, excitabamur tamen civitate attonita atque „turbata. Tum hymni & psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est; „& ex illo in hodiernum retentum, multis iam ac pene omnibus gregibus „tuis, & per cetera orbis imitantibus.“ Ex eodem S. AUGUSTINO liquet, suo ævo morem Carthagine cœptum, dicendi ad altare hymnos de psalmodiorum libro, sive ante oblationem, sive cum oblata populo distribuere.

L. II. Retract.
c. 11.

De cursu Gall.
S. I. n. 15.

Videtur MABILLONIO, & ex illis, quæ in superioribus passim ex S. AUGUSTINO attulimus, conici potest, duobus modis in Africa psalmos fuisse pronuntiatos, nempe vel cantando ad DEUM laudandum, vel alta voce proferendo ad psalmum auscultandum. Primus modus alternis choris fiebat, secundus per solum lectorem. Cum secundus modus fuerit inolitus, primus ex imitatione S. AMBROSII inductus fuisse videtur, condito etiam in canendi partes populo. Nisi, concentum populi iam antea in Africa obtinuisse, ex OPTATO Milevitano concludere quis velit, incessente Donatistas, apud se solos Ecclesiam esse iactantes, cum prædictum sit, ut psalmis & hymnis in omni terra, & ab ortu solis usque ad occasum DEUS laudaretur. Fraudatis, inter alia ait, laudes DEI, si vos soli laudatis, totus tacebit orbis, qui est ab ortu solis usque ad occasum. Clausistis ora omnium christianarum gentium: indixistis silentium populis universis, DEUM per momenta laudare cupientibus. Adhuc memorandus est S. AUGUSTINI discipulus S. FULGENTIUS, de quo in eius Vita FERRANDUS Diaconus sic scribit: Summam quoque diligentiam præbuit, ne quis Clericus negotiis secularibus occupatus ab officio ecclesiastico diutius vacaret, iubens, omnes non longe ab eccle-

L. II.

cap. 19.

eccle-

ecclesia domos habere, manibus propriis hortum colere, psallendique suaviter ac pronuntiandi curam maximam habere. DAMASUM Romae instituisse, ut die noctue canerentur psalmi, non liquet. Negat BARONIUS, primam fuisse a DAMASO factam institutionem, cum constet ab initio viguisse in Ecclesia cum cantu diurnam, nocturnamque psalmodiam: sed fortasse aliqua forma a DAMASO praescripta, vel emendatum solum a S. HIERONYMO psalterium *Septuag. Intt.* canendum ecclesiis occidentalibus traditum est. In antiquissimo MS. *San-Gallenſi* 900. circiter annorum, aliorum etiam Pontificum post DAMASUM studia laudantur circa cantum ordinandum. S. LEONIS nempe, GELASII, SYMMACHI, IOANNIS, BONIFACII &c. a) Monumenta quidem vetera hic deficiunt, ut haec clariore luce donemus, quid singuli hi, alique Pontifices antiquiores, in adornando ecclesiastico cantu praestiterint. Iam supra p. 36. retulimus auctoritatem ONUPHRII; atque *Dominicus MANSI* PETRUM *Urbevetanum* citat pro S. SILVESTRO P. Sæc. IV. cantus Romae instauratore. ANASTASIUS vulgatus HILARIUM P. post medium Sæc. V. Ex S. LEONIS colligimus sermone in Cathedra S. PETRI, suaviter modulantium symphonias illic resonasse in festis: *Hinc itaque, inquit, solemnitatem nostram, ut ita dixerim, dilectissimi, duplici, ut dignum est, iucunditate colamus; & non modo exterius, sed etiam interius, pleno animi desiderio celebremus. Hinc ergo suaviter modulantium symphoniarum resonent; illinc concordans animorum motus concordent.* *Constantinus* CAIETANUS in notis ad vitam GELASII II. primordia cantus Romanae Ecclesiae a Monachis *Benedictinis* repetit, cuius rei S. BENEDICTUS auctor fuerit HORMISDÆ P. De instituendis vero Romae cantorum scholis, altera prope *Lateranum*, altera prope *Vaticanum*, consilium coepisse HILARIUM, in quibus Clericos *Basilicarios* Monachi erudierint ad cantus instituta, ut statim in Ecclesia diebus festis per annum recurrentibus divinas laudes rite persolverent b). Refertque ANASTASII Bibliothecarii de HORMISDA

Della disciplina del Canto eccles. p. 13.

a) „Beatus DAMASUS Papa adiuvante sancto HIERONYMO Presbitero vel ordinem ecclesiasticum descriptum de *Hierusalem* a praemisso sancto ipsi DAMASO transmittente instituit, & ordinavit. Post hunc beatissimus LEO Papa annum cantum omnem instituit, atque opuscula in canonica institutione luculentissima edidit, quam si quis ea usque ad unum iota non recipit, vel veneraverit, anathema sit. Deinde beatus GELASIIUS Papa similiter omnem annum cantum seu & decretalia canonum honeste, atque diligentissime facto, in Sede beati PETRI Apostoli convento Sacerdotum plurimum conscripsit. Post hunc SYMMACHUS Papa similiter & ipse annum suum cantum ededit. Iterum post hunc IOANNIS Papa similiter & ipse annum circuli cantum vel omni ordine conscripsit. Post hunc

BONIFACIUS Papa, qui inspirante Sancto Spiritu & regulam conscripsit, & cantilena anni circuli ordinavit. Post hos quoque beatus GREGORIUS &c. “ Quæ suo loco referemus.

b) „Divinas igitur (ait inter alia) laudes, & litterarum studia, hi sanctissimi Pontifices, iniuriis temporum coacti, non ea, qua par erat, celebritate cantabant, vel in academiis fitebant; donec Omnipotentis DEI fulmen, & tonitru BENEDICTUS HORMISDÆ Pontifici Maximo inelamavit, ut intrepide ministros in ecclesia choros collocaret, sacris praeditos litteris, qui diu noctue apte digneque ad altaria hymnos, psalmos, & cantica Conditori, ac Redemptori nostro, invitis quibuscunque terrenis, aut infernis potestatibus, personarent. “

L. IV. c. 37. MISDA testimonium, quod Clerum composuerit, & psalmis erudiverit. Monachos ad id adscitos ab HORMISDA vult laudatus CAIETANUS. Cui consentit *Angelus de NUCE* in notis ad chronicon *Casinense*; sed hoc de S. BENEDICTO aliter vix constare potest, nisi si quid forte, eius erga rem divinam studium imitandi causa, ad celebritatem officii divini *Romæ* aut alibi assumptum est: cum BENEDICTUM *Romam* rediisse, postquam mundo renunciavit, nullis probatis auctoribus sciamus. In præfatione editi *Romæ* 1754. veteris Missalis *Romani* monastici *Lateranensis*, ut quidem inscribitur, ex historia PANVINII Basilicæ *Lateranensis*, quæ manuscripta servantur in eiusdem Basilicæ archivo, refertur sub IOANNE III. fugientes ex diruto a *Lombardis* monasterio *Casinenfi*, *Romæ* susceptos Monachos iuxta *Lateranensem* Basilicam monasterium construxisse sub titulo SS. IOANNIS *Baptistæ*, *Evangelistæ*, & PANCRAII, ubi per centum & triginta annos, quoad *Casinense* monasterium dirutum permansit, perstiterint, & laicorum loco in *Lateranensi* Basilica sacras horas, & psalmos canere cœperint, canonicis tantum sacra in ea facientibus, & Sacramenta ministrantibus. Sed rectius a MABILLONIO ad an. circiter 580. sub PELAGIO II. hæc referuntur. Redeuntibus postea *Casinum* Monachis istis, GREGORIUS III. ad eundem finem alios iterum constituit *Ad persolvenda quotidie sacra officia laudis divinæ in Basilica Salvatoris Domini nostri IESU Christi, quæ CONSTANTINIANA nuncupatur, iuxta Lateranas, diurnis nocturnisque temporibus ordinata, iuxta instar officiorum beati PETRI Apostoli*, uti in vita huius Pontificis refertur. Alterum monasterium SS. ANDRÆ, & BARTHOLOMÆI ab HONORIO P. iuxta PANVINIUM conditum, & ab ADRIANO I. in pristinum splendorem restitutum fuit, ut eiusdem monasterii Monachi in Basilica Salvatoris alternis choris cum Monachis alterius monasterii S. PANCRAII DEO psallerent. „ Ab uno quidem (ut „ ANASTASIUS, seu alius auctor in Vita HADRIANI I. loquitur) qui dudum „ singulariter in utroque psallebant Monachi ex monasterio S. PANCRAII „ ibidem posito, & ab alterno choro Monachi iam fati monasterii SS. „ ANDRÆ & BARTHOLOMÆI HONORII Papæ, quatenus piis laudibus pariter „ psallentes hymniferis choris læti resonent cantus, reddentes Domino gloriosum melos.“ Tertium monasterium fuit SS. SERGII, & BACCHI, in quo præter Monachos degebant etiam sacre Virgines, quod cum PASCHALIS I. anno 817. adeo rebus omnibus destitutum reperiisset, ut sacre Virgines, quæ in monasterio remanserant, sacras Deo laudes ob inopiam non amplius persolverent, Monachos aliunde accersivit, voluitque, ut sacros hymnos ac psalmos in Basilica *Lateranensi* nocte dieque decantarent. Quatenus, ut in laudati Pontificis vita habetur, ipsa congregatio residens, omni necessitate postposita, soli DEO, Sanctisque eius, laudes, & hymnos nocte dieque

Ann. l. Lib.
VII. n. 1. an.
585.

dieque modulanter in venerabili ecclesia Salvatoris Domini nostri IESU Christi, sita iuxta Lateranas, decantaret. Hæc ex occasione eorum referenda hic duxi, quæ Constantinus CAIETANUS, & Angelus de NUCE de instituto Romæ, suasi S. BENEDICTI, cantu canonico asseruerunt. Aliunde vero, dudum antea in Italia pariter, ac in Gallia cantum floruisse ecclesiasticum, certum est. Insigne, præter iam passim relata, in eam rem est S. PAULINI testimonium In natali IX. S. FELICIS, ubi NICETAM Dacorum, & Getarum Apostolum, & Episcopum, qui Nolam ad D. FELICIS reliquias peregrinatum venerat, ita alloquitur:

Ingredere hæc, psalmis recinens Antistes, & hymnis;

Et mea vota refer Domino, & tua gaudia votis

Iunge meis, celebrans communis festa Patroni.

Hora opportuna pro peccatore rogabis,

Gaudentem Dominum te Confessoris honore.

Hoc duce, proclivi tua tramite vota ferentur.

FELIX divinas tibi præviis ibit ad aures,

Teque sacris psalmis, simul & devota litante

Obsequia, placido descendet Numine CHRISTUS,

Ut populum templumque sacra caligine velet,

Infundens niveam per operta sacraria nubem.

Eiusdem S. PAULINI luculentum extat testimonium de ecclesiis, & monasteriis Gallia, in epistola ad VICTRICIUM Rotomagensem, de ipsa illa urbe Rotomago: Ubi, inquit, quotidiano sapienter psallentium per frequentes ecclesias, & monasteria secreta concentu, castissimis ovium tuarum & cordibus delectantur & vocibus. Sidonii APOLLINARIS iam attulimus versus de Mamerto CLAUDIANO, psalmorum modulatore & Phonasco, qui ante altaria, fratre gratulante, instructas docuerit sonare classes. Qui nimirum ipse Clericos in cantu psalmorum instruebat, officium divinum ordinaverat, atque lectiones etiam per festa anni. In Gallia vixit circa ea tempora NICETIUS Episcopus, cuius extant tractatus duo: alter de bono psalmodiæ, alter de vigiliis servorum DEI. De S. CÆSARIO postea videbimus. Utrique idem fuit studium, populum cum ad psalmodiæ consociationem, tum vigiliis advocandi. Quas a quibusdam reprehendi innuit NICETIUS: Sed a fide catholica & re-

L. IV. ep. XI.

De Vigiliis
servorum Dei.
c. 2.

CAPUT II.

Quænam prima Ecclesiæ ætate in Sacrificio Missæ cantari consueverint.

Semper aliqua in Missa fuerunt cantata.

L.III. de Off.
c. I.

De Institut.
Cleric. c. 32.

a

I.

Quin sacra Missæ liturgia, tremendum inquam Sacrificium, præcipua quadam celebritate semper peractum sit in Ecclesia christiana, quis ambigat? At, quibus rebus perfecta sit ista celebritas inde ab Ecclesiæ incunabulis sub statu Ecclesiæ pressæ, non adeo perspicuum est. Paucissimis constituisse, quin imo ad solam orationem dominicam liturgia transacta memoratur. Cum, ait AMALARIUS, satis esset, sine cantoribus, & lectoribus, & cæteris, quæ ibi aguntur, sola benedictio Episcoporum, aut Presbyterorum, ad benedicendum

panem & vinum, quo reficeretur populus ad animarum salutem: sicut primævis temporibus fiebat apud Apostolos. Paulo plus, conscriptis nempe iam sacris paginis novi Testamenti, Rhabanus MAÛRUS concedit. Sed enim, inquit, in initio mos iste cantandi non erat, qui nunc in Ecclesia ante Sacrificium celebratur, sed tamen epistolæ PAULI recitabantur, & sanctum evangelium. Quodsi tamen auctori de traditione divinæ Missæ, quæ sub nomine S. PROCLII SÆC. V. Ep. Cypolitani prostat, credimus, ipsique S. CHRYSOSTOMO amplior tunc longe, quam postea fuit hæc sacrosancta liturgiæ actio, decantatioque a).

Apud

a) „Etenim (ait) postquam Servator noster in cælum assumptus est, Apostoli priusquam per omnem terram dispergerentur, conspirantibus animis convenientes ad toto die orandum convertebantur: & cum multam consolationem in mystico illo dominici Corporis Sacrificio positam invenissent, fusissime, & longa oratione Missam decantabant, hæc enim divina sacra unacum docendi ratione coniuncta exteris rebus anteponenda existimabant. Atque maiori & alacriori rerum divinarum & Sacrificii sacrosancti studio & desiderio flagrant, & illud obnixè amplectebantur, quod in memoria semper haberent verbum illud Domini dicentis: *Hoc est Corpus meum*, &: *Hoc facite in meam commemorationem*, Et:

Qui manducat meam Carnem & bibit meum Sanguinem, in me manet, & ego in eo. Quare & contrito Spiritu multas preces decantabant, divinum Numen impensè orantes: quin etiam eos, qui ex Iudeis ac Gentilibus recenter illustrati erant, ad religionem DEI & pietatem erudiebant, docebantque, veteri doctrina relicta sacris illis & pietate plenis Missæ mysteriis sensus suos, & mentem imbucere. Per has igitur preces Spiritus Sancti adventum expectabant, ut eius divina præsentia propositum in Sacrificium panem, & vinum aquæ permixtum, ipsum illud Corpus & Sanguinem Servatoris nostri IESU CHRISTI efficiat. Qui quidem religiosus ritus observatur ad hoc usque tempus, & ad finem

Apud DIONYSIUM singularis habetur phrasis ἐπακθεῖν εὐχαριστίας. Vocis ἐπακθεῖν notionem explicavimus superiore capite, tractantes de cantu respon-
sorio, succentu ac responsionibus populi, quo accipienda est DIONYSII lo-
cutio, non de auditione Missæ. Illo sensu familiaris S. IUSTINO Martyri est
vox ἐπευφημεῖν acclamare, ac secunda respondere voce, ubi in Apologia II.
ad ANTONINUM *Pium* descriptionem luculentam sacrae liturgiæ facit; primo- *Apol. I. n. 65.*
que occurrunt *Communes preces* & *pro nobismetipsis*, & *pro eo, qui illu-*
minatus est, & *pro aliis ubique omnibus intento animo...* *Invicem osculo*
salutamus, ubi *desumus precari*. Deinde ei, qui fratribus præest, panis
affertur, & poculum aquæ & vini: quibus ille acceptis laudem & gloriam
universorum parenti per nomen Filii, & Spiritus Sancti emittit, & Eucha-
ristiam, sive gratiarum actionem pro his ab illo acceptis donis prolixè exse-
quitur. Postquam preces & Eucharistiam absolvit, populus omnis acclamat
AMEN. AMEN autem hebræa lingua idem valet ac fiat. Postquam vero is,
qui præest, preces absolvit, & populus omnis acclamavit &c. Vides hic
precibus absolutis emitti prolixam gratiarum actionem, ad quam populus
acclamavit Amen. Quod paulo post adhuc articulatus prosequitur, quo- *Num. 67.*
modo in omnibus oblationibus divina laus fuerit peracta, atque post lectio-
nes sacras exhortationemque, postque communes preces, gratiarum actio-
nem emisit, populo acclamante Amen. Quæ vocis contentio, totis viribus
emissa, populique acclamatio a precibus ipsis distincta, si non articulatum
cantum, plus tamen aliquid, quam solam vocalem orationem designat:
quandoquidem a simplici prece expresse S. Martyr distinguit. In liturgia,
quæ libro VIII. *Constitutionum apostolicarum* inserta legitur, his simillima
articulatim exponuntur, quæ hic summam indicantur. Idque etiam sin-
gulare notatur pro illis difficillimis Ecclesiæ temporibus, quibus vix publi-
cos conventus habere licuit: *Si neque in domo neque in Ecclesia congregatio* *I. VIII.*
potest agitari; unusquisque apud se psallat, legat, precetur; vel duo aut tres *Const. apost.*
simul. *c. 34.* Ubi eadem tria distinguuntur officia psallendi, legendi, precandi.
Facile vero quisque largiatur tunc pressam Ecclesiam, etsi nihil residui fe-
cerit, quod ad celebritatem tanti mysterii pertinuit, non potuisse tamen
eodem, quo deinceps ornatu, apparatuque rem peragere; neque eam can-
nendi rationem adhibuisse, quæ deinceps semper magis invaluit. „Non
„ inficior (sunt verba Antonii BELLOTE) olim confuse, & quasi in chorea *In rit. lau-*
„ cantari solitum; imo & Missam forte sine cantu celebratam. Scimus enim, *dum. p. 66.*
„ cantatæ

usque sæculi florebit. At posteri abiecta fidei
firmitate, & fervore negotiis huiusce mancipati,
& immergi, Missæ longitudinem (ut dixi)
pertæsi, vix conveniebant ad audienda Domini
verba. “ S. CHRYSOST. hom. 27. in I. ad Cor.

„Cum sacras (inquit) illas cœnas Apostoli ac-
cipiebant, quid tum faciebant? Nonne in pre-
ces convertebantur, & hymnos? Nonne in san-
ctas vigiliis? Nonne in longam illam doctri-
nam, & multæ plenam philosophiæ. “

„cantatæ seu cantandæ Missæ nomen dupliciter sumi posse; aut enim significat omne genus Missæ, quod apparatissima pompa conficitur, velut id, cui Diaconi, ac reliqui Clericorum Ordines inserviunt; aut signat aliquando eam liturgiam, quam cum Sacerdote cantores musico concentu alternant: priori modo sumpta Missa cantata ipsis Apostolorum temporibus receptissima fuit, quod declarant non modo DIONYSIUS *Areopagita*, sed etiam IACOBUS, & MARCUS, cæterique liturgiarum scriptores; quorum ille libro *de ecclesiastica Hierarchia*; hi in Missis a se exaratis Diaconorum & reliquorum ecclesiastici Ordinis virorum Sacerdoti inservientium pluribus locis meminerunt, ut legentibus patet. “ Cum enim tunc temporis in Christianos tyrannorum ira debacharetur, cantu facile prodi potuissent fideles, & ad necem rapi, conventus publicos agentes. „Quod nunc agimus (inquit

De rebus ecclesiast. c. 22. „*Walafridus STRABO*) multiplici orationum, lectionum, cantilenarum, & consecrationum officio, totum hoc Apostoli, & post ipsos proximi (ut creditur) orationibus & commemoratione Passionis Dominicæ, sicut ipse præcepit, agebant simpliciter: unde circa domos, secundum superius commemorata testimonia, frangebant panem. Quod etiam alia sententia LUCAS declarat dicens: *Una autem Sabbati, cum convenissemus ad frangendum panem, & reliqua.* Et relatio maiorum est, ita primis temporibus missas fieri solitas, sicut modo in Parasceve Paschæ Proficiente dehinc religione amplius aucta sunt a CHRISTI cultoribus officia Missarum. “ TERTULLIANUS tamen in libro *de Oratione* iam sæculi secundi nobis disciplinam describens, liturgiam scilicet Christianorum, *Orationem DEI propriam, & acceptabilem, quam scilicet requisivit, quam sibi prospexit*, subdit: *Hanc de toto corde devotam, fide pastam, veritate curatam, innocentia integram, castitate mundam, Agape coronatam, cum pompa operum bonorum inter psalmos & hymnos deducere ad DEI Altare debemus.* Id etiam in comperto est, frequentes fuisse populi responsiones, & acclamationes, ex liturgiis veteribus omnibus, quæ licet ad nos, non ea, qua primum erant simplicitate, delatæ fuerint, in hoc tamen conveniunt omnes: & postquam rubricæ ad Ordinem ministerii sacri adiungi cœperunt, passim tum Sacerdotis, & ministrorum, cum populi *προσφώνησις* ac vocis exaltationem, cantumque præscribunt. Veluti in liturgia S. IACOBI, quæ convenit cum ea, qualis apud S. CYRILLUM *Hierosolymitanum* Sæc. IV. describitur. Ubi expresse memorat *Vocem psallentis divina quadam melodia.* Idque accuratius in Ecclesia Græca usque ad hodiernum diem servatur apud orientales, ut nunquam sine cantu sacram peragant liturgiam, quemadmodum a RENAUDOTIO est observatum, qui varias edidit orientales liturgias. Quas inter communiter receptæ sunt SS. BASILII, & CHRYSOSTOMI; Missa etiam præsanctificationum, quæ iuxta

Can. 52. *Trullanum* in omnibus sanctæ quadragesimæ ieiunii diebus, præterquam Sabbato, & Dominica, & sancto Annuntiationis die, fit, a SOCRATE iam descripta. *Et leguntur scripturæ, & Doctores eas interpretantur, & omnia, quæ ad synaxin spectant, administrantur præter mysteriorum consecrationem.* Singulæ hæc habentur in *Euchologio Græcorum*, ac passim in manuscriptis, cuiusmodi in Bibliotheca *Barberina* vidi liturgiæ S. BASILII exemplar mille annorum; rotulum etiam antiquissimum apud P. BLANCHINIUM; memoranturque in Can. XXXII. *Trullano*, LEONTIO *Byzantino* contra NESTORIUM, & EUTYCHETEM, & alibi. In laudata *traditione divinæ Missæ*, S. BASILIO, & S. CHRYSOSTOMO id tribuitur, quod breviorē reddiderint a). Utriusque paulo ante studium in adornando sacro cantu vidimus. Intelligimusque ex vetustiore his EUSEBIO, quomodo, præsertim in celebriori diei Dominicæ conventu, sacraque Eucharistiæ synaxi, psalmos una multitudinis voce concinendi mos obtinuerit b). Nempe: *Psalmorum sacra modulatio, quæ mysteriis hierarchicis fere omnibus quasi substantialis coniungitur, ab omnium sanctissimo nequaquam erat divellenda*; Ut loquitur DIONYSIUS. Ex quibus elucescit frequens psallendi in Sacris usus, & quidem in solemnī Sacrificio iuxta EUSEBIUM, quod diluculo celebrari solebat, exceptis diebus ieiunii, de quibus, quotidianis etiam in Quadragesima oblationibus, insi-

Lib. V. c. 22.

Lib. III.

a

b

a) „Quamobrem & divus BASILIUS medica quadam ratione usus, breviorē eam concisiorēque reddidit. Haud vero multo post pater ille nostra aurea præditus lingua IOANNES, de ovium salute, ut Pastorem decet, strenua cura sollicitus naturæ humanæ socordiam, ignaviamque respiciens, fibras omnes ac radices fatanici prætextus huius voluit evellere; & ideo multa præcidit, & concisiori pressiorique oratione facrum consciendum statuit.“

b) „Nam (inquit EUSEB. in psalm. XCI. n. 4.) & Sacrificia, & oblationes, quæ hostiæ laudis vocantur, persolvimus: incensum boni odoris emittimus, de quo dictum est, *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Imo & iam panes propositionis offerimus. (Et mox) Verum etiam ea, quæ in psalmo præsentī recensentur, illa die perficere satagimus, & opere, & verbis contentes Domino, & psallentes nomini Altissimi. . . . Quia vero confessio pro gratiarum actione item accipitur, ut iam diximus, hunc Dominica die gratiarum actiones Domino reddimus, ubique terrarum in Ecclesiis eius congregati. Cum autem per confessionem progressum, & augmentum acceperimus, tum incensum psal-

lere ad meliorem animæ statum provecti: ancti vero ac meliores effecti hæc aliis annunciare, ac eos, qui ad nos proxime accedunt, misericordias DEI edocere præcipimur: atque id agere matutinis horis, quasi primitias diurnarum actionum doctrinæ de DEI misericordia dicantes. “ Nimirum quo tempore semper Eucharistia celebrari consuevit. Sic alibi in illud psalm. XXI. *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.* n. 17. „His porro cultum in Ecclesia eius Dominica die per totum orbem diluculo celebrari solitum prophetice indicat. Nam cum dicitur, *In medio Ecclesiæ laudabo te*, locus significatur, in quo se Patrem celebraturus CHRISTUS pollicebatur; his autem verbis, *Et celebrabo diluculo misericordiam tuam*, tempus declaratur, quo paternam misericordiam per omnes gentes effusam unigenitus eius per populum suum de illa gaudens, exultansque celebrat. *Et hæc*, inquit, *omnia reddam tibi: quia factus susceptor meus, & refugium meum in die tribulationis meæ.* His quippe omnibus a Patre beneficiis ornatus iure celebrabo misericordiam tuam, egoque ipse tibi psallam.“

gnis est S. AMBROSII locus Enarrat. in Octonar. octavum Pf. CXVIII. ad vers. 6. *Indictum est ieiunium, cave ne negligas. Et si te fames quotidianum cogit ad prandium, ut intemperantia declinet ieiunium, tamen cœlesti magis te servato convivio. Non epula paratæ extorqueant, ut cœlestibus sis vacuus Sacramentis. Differ aliquantulum, non longe finis est diei: immo plerique sunt eiusmodi dies, ut statim meridianis horis adveniendum sit in ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio.* De Sabbato, & Dominica posteriora verba sunt capienda, quibus solemnius erat, soluto ieiunio, Officium.

L. I. c. 10. de
monst. evang.

neraliter loquitur EUSEBIUS: *Igitur & sacrificamus & incendimus, alias quidem memoriam magni illius Sacrificii, secundum ea quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, & gratias DEO pro salute nostra agentes, religiososque hymnos & orationes sanctas illi offerentes.* S. AUGUSTINUS, ut iam p. 32. memini, suo tempore cœptum Carthagine memorat morem, dicendi ad altare hymnos de psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cum oblata populo distribuerentur. Et S. HIERONYMUS in illud ISAÏÆ 66. *Quomodo si offerant filii ISRAEL victimas suas mihi cum psalmis in domo Domini: offerimus, inquit, spirituales hostias placentes DEO: psallimusque spiritu & sensu &c.* Cantus vero, ut patet ex dictis, maxime responforius fuit. Colligitur id etiam ex

c. 17. & 18.

regula S. PACHOMII. *In die Dominica & collecta, in qua offerenda est oblatio, absque prapósito domus & maioribus monasterii, qui alicuius nominis sunt, nemo psallendi habeat potestatem. Psallente autem quolibet de maioribus, id est, dicente responforium, si quis defuerit, statim ante altare pœnitentiæ, & increpationis ordinem sustinebit.* Monachis, ac Eremitis etiam solemne fuisse ad synaxin convenire die Dominica, ex CASSIANO, & aliunde constat. In vita S. SAMSONIS Episc. Dolensis post medium Sæc. VI. narratur, cum adhuc in eremo esset, per cunctos Dominicarum dies ad Missam cantandam, & ad CHRISTI communionem venisse in oratorium. Et paulo post: *Castellum, ad quod Sanctus SAMSON cunctis Dominicarum diebus cum tribus... fratribus placabilem inibi DEO regulam colentibus ad*

T. I. Annai.
Ord. S. Ben.
p. 176.

Missam cantandam veniebat. Antea, ut id obiter commemorem, animæ fratris mortui sit mentio, quæ vix per eius suggestionem, & Sanctorum orationes, ac Missas multas cantatas redempta fuit. Monachos vero, aliunde psalmodiæ assuetos, iunxisse etiam suas vocibus cantantium, quis dubitet? communibus saltem populi responforiis ad solemnes Sacerdotis, aut cantoris voces, aut promiscuis fidelium cantibus, de quibus diximus capite superiore. Excessum hic aliquem S. AMBROSIIUS notare videtur, *circumsonare Sacramenta confusis vocibus, ut impediatur oratio pro salute deprompta omnium.* Sacramenta sunt celebratio sacrorum mysteriorum, seu Missæ apud antiquos, quam in rem vide complura testimonia apud MENARDUM. S. AUGUSTINUS

L. III. de
Virgin.

Not. 2. in
libr. Sacram.

hunc

hunc universalem ecclesiæ usum memorat, ISAÏÆ eundem respiciens locum: *L. XX. de Comparavit autem, inquit, illos Dominus tanquam per similitudinem filiis civitate DEI ISRAEL, offerentibus ei suas hostias cum psalmis in domo eius, quod ubique iam c. 18. facit Ecclesia.* Et in celebri ad IANUARIUM epistola de psalmorum cantu omnia paucis complectitur: *Quomodo autem, inquit, non est tempus, cum in Ecclesia fratres congregantur sancta cantandi, nisi cum legitur aut disputatur, aut communis oratio voce diaconi indicitur. Aliis vero particulis temporum quid melius a congregatis christianis fiat, quid utilius, quid sanctius omnino non video.* In sermone 251. de tempore, nunc S. CÆSARIO Arelatensi vindicato, singulare habetur, quod hic notem: *Adhuc quoque, quod valde dolendum est, conqueri vobiscum volo; quia sunt aliqui, & maxime potentes istius mundi, qui cum veniunt ad Ecclesiam non sunt devoti ad laudes DEI celebrandas, sed cogunt Presbyterum, ut abbreviet Missam, & ad eorum libitum cantet.* Liturgia Gallicana antiquissima S. GERMANI ex codice MS. antiquissimo mediæ sæculi sexti descripta ac edita a MARTENIO T. V. *Anecdotorum* unica est ex illa antiquitate, quæ, quid etiam in choro can- p. 91. & seq. taretur, contineat. Sic vero incipit: „GERMANUS Episcopus Parisius scripsit „de Missa. Prima igitur ac summa omnium carissimum Missa canetur, „in commemoratione mortis Domini, quia mors CHRISTI facta est vita „mundi, ut offerendo proficeret in salute viventium & requiem defuncto- „rum.“ Notandum hic est, quod de MUSÆO Presbytero Massiliensi GEN- nadius de Viris illustribus refert: *Sed & ad personam Sancti EUSTASII Episcopi c. 79. successoris prædicti hominis DEI, composuit Sacramentorum egregium, & non parvum volumen, per membra quidem pro opportunitate officiorum, & temporum, pro lectionum textu psalmorumque serie & decantatione discretum: sed supplicandi DEO, & contestandi beneficiorum eius soliditate sui consentaneum.* Apud eundem GENNADIUM VOCONIUS Castelani in Mau- c. 78. ritania Episcopus composuisse dicitur volumen Sacramentorum. Eodem pertinet SIDONII Apollinaris liber de Missis ab eo compositis, cui se præfationem coniunxisse, testatur GREGORIUS Turon. Ubi plenius declaraverit, L. II. hist. quod hic breviter narrat contigisse *Quadam die, ut ad festivitatem Basilicæ Franc. c. 22. monasterii . . . invitatus accederet: ablatoque, pergit, sibi nequiter libello, per quem sacrosancta solemnia agere consueverat, ita paratus a tempore cunctum festivitatis opus explicuit, ut ab omnibus miraretur, nec putaretur ibidem hominem locutum fuisse, sed Angelum.* TILLEMONTIUS putat librum T. XVI. H. illum eundem esse posse ac contestationunculas, quas ipse se dictasse testatur. E. p. 277. L. VII. ep. 3. *Contestationes* saltem constanter cum collectarum libris coniunctæ fuerunt. Sed eiusmodi libri Sacramentorum, quæ ad cantum spectabant, non complectebantur, quæ ad officium Sacerdotis pertinebant. Talis fuerit liber my-

steriorum S. HILARII, quem unacum libro hymnorum commemorat S. HIERONYMUS. Et laudatus GENNADIUS de S. PAULINO Nolano: *Fecit & Sacramentarium, & hymnarium.*

De script. eccl. c. 100. c. 48.

Mox in Introitu.

Ecl. Afric. Dissert. II. c. 6. T. I. Aprilis die 6. p. 544.

Annot. in Patricii opusc. p. 144.

De observat. can. c. 23.

II. De COELESTINO P. refertur in libro pontificali, & apud ANASTASIUM: *Constituit ut psalmi DAVID CL. ante sacrificium psallerentur antiphonatim ex omnibus: quod antea non fiebat, sed tantum epistola B. PAULI recitabantur, & Sanctum Evangelium.* Antiquus Pontificum Romanorum catalogus apud SCHELSTRATIUM habet, constituisse, *ut antiphona ante Sacrificium caneretur, quod antea non fiebat.* Quod idem ex MS. cod. Palatino citat HENSCHENIUS in actis SS. adnotatque: „Scilicet cum aliquo ex dictis psalmis, quod iam dicitur *Introitus Missæ*, constans antiphona una, & psalmo: sed cuius solum principium cani, ipsumque addito *Gloria Patri*, & resumta antiphona concludi, subsequentium seculorum usu, usque in hodiernum diem observato, invaluit.“ Qua de re suo loco. De modo vero ac ratione cantus antiphoni a COELESTINO P. instituti nihil determinari potest. Apud WARÆUM PATRICIUS ad *Hibernos* a COELESTINO missus, in chronico Anonymi cuiusdam Monachi Coenobii *Malmesburiensis*, dicitur *constituisse, ut psalmi antiphonatim canerentur a choro ad chorum.* Quod ad institutionem COELESTINI P. referri potest, quam ei in acceptis referunt, quotquot medio ævo de officiis divinis scripserunt, sub nomine ALCUINI, centones, AMALARIUS, *Rhabanus MAURUS*, *Walafridus STRABO*, BERNO, & ex Historicis *MARIANUS Scotus* lib. II. *SIGEBERTUS* ad an. 416. & *MARTINUS Polonus*, qui addunt: *Ex hoc instituto excerpti ex psalmis INTROITUS, GRADUALIA, OFFERTORIA ante Sacrificium, COMMUNIONES inter communicandum cum modulatione ad Missam in Ecclesia Romana cantari cæperunt.* *RADULPHUS Tungrensis*: *Non autem intelligendum, quod COELESTINUS primo introduxit psalmos dici particulatim ante Sacrificium, imo ab initio diu ante eum a patribus sunt servati.* Unde *CASSIANUS* libro III. de institutis Monachorum c. 10. *Verum ne hoc quidem ignorandum, die Dominica unam tantummodo Missam ante prandium celebrari. In qua psalmorum, atque orationum, seu lectionum pro ipsius collectæ vel communionis Dominicæ reverentia solemnius aliquid impendentes, in ipsa TERTIAM, SEXTAMQUE pariter consummatam reputant.* Licet vero *Tungrensis* deceptus sit in notione *Missæ*, quæ dimissionem in *CASSIANO* significat; id tamen patet, quod ob Sacrificium pro ipsius collectæ vel communionis Dominicæ reverentia solemnius aliquid fuerit impensum, *Tertia* ac *Sexta* simul consummata, id est, publice in ecclesia, ut hodie fit, contra morem antiquiorem Monachorum celebrata. Alioquin adhuc tempore S. AUGUSTINI a salutatione (quemadmodum etiam apud

Græ-

Græcos, ut palam est ex liturgia S. MARCI) & lectione Scripturarum sacrarum Officium sacrum fuit inceptum: *Procedimus*, inquit, *ad populum*, ple- L. XXII. de
na erat ecclesia, *personabat vocibus gaudiorum*, *DEO gratias*, *DEO laudes*, civ. DEL.
pro miraculo scilicet sanitatis cuidam iuveni collatæ, *uimine tacente*, *hinc* c. 8.
atque inde clamantium. *Salutavi populum*, & *rursus eadem ferventiore vo-*
ce clamabant. *Facto tandem silentio*, *Scripturarum divinarum sunt lecta*
solemnia. Quod antea intelleximus ex SIGEBERTO, & aliis, COELESTINI
instituto excerptos fuisse ex psalmis *Introitus* &c. confirmari videtur ex
Concilii *Agathensis* Canone 30. celebrati ineunte sæculo sexto, ubi ita ha-
betur: *Et quia convenit ordinem Ecclesiæ ab omnibus æqualiter custodiri, stu-*
dendum est, ut sicut ubique fit, & post antiphonas collectiones per ordinem
ab Episcopis, vel Presbyteris dicantur. Nisi tamen hoc potius ad horas ca-
nonicas spectet, more veteri *Gallicano* iuxta Card. THOMASII. Ad rem Præf. in psal-
pertinet, quod ex liturgia S. GERMANI edocemur, ab antiphona fuisse in- ter. p. XI.
ceptam Missam, quæ apud nos *Introitus*, in liturgia vero *Ambrosiana*, *Ingressa*
dicitur, quamque cum versu psalmi & *Gloria Trinitatis* iam tunc chorus
præcinebat, uti legitur in prædicta liturgia S. GERMANI, cum hoc barbaro
quidem, sicut pleraque, titulo *De prælegere*: „Antiphona ad prælegendo
„canetur, in specie Patriarcharum illorum, qui ante diluvium, adventum
„CHRISTI mysticis vocibus tonuerunt . . . Sicut enim prophetantibus ve-
„nit manus Domini super arcam. . . . Ita psallentibus Clericis procedit
„Sacerdos in specie CHRISTI de Sacrario tanquam de coelo in arca Domini,
„quæ est Ecclesia.“ Sed hic cavendum, ne notionem antiphonæ, quæ post-
ea inolevit, cum cantu ipso antiphono seu alterno psalmorum confunda-
mus, quod ex institutione COELESTINI P. obtinuisse diximus; quem tamen
modum canendi haud expressit S. LEO M. in anniversario die assumptionis Serm. II.
suæ ad Summi Pontificis munus, de Psalm. CIII. verba faciens, accommo-
date ad Missam illius solemnitatis cantato: Unde (inquit) & *Davidicum* psal-
„mum dilectissimi non ad nostram elationem, sed ad CHRISTI Domini glo-
„riam consona voce cantavimus. Ipse est enim, de quo prophetice scri-
„ptum est: *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem MELCHISEDECH*.“
Forte quis coniiciat, hunc ipsum versum pro antiphona ad solemnitatem il-
lam adhibitum fuisse. Sed nec quidem constat, an ad initium Missæ hæc
pertinuerint, an post lectionem, ubi cantus responsorius fuit frequentatus?
De quo mox. Ex DIONYSIO, vulgo *Arcopagita*, discimus, etiam apud *Græ-*
cos a psalmorum melo fuisse inceptam liturgiam, at ordiente ipso Pontifice,
Ordine ecclesiastico prosequente. „Pontifex auspicatur sacrum psalmorum De eccl. hier.
„melos: omni Ordine ecclesiastico sacram ipsi psalmodiam succinente. Et c. 3.
sub nomine S. THOMÆ Apostoli: „Episcopus inchoans Eucharistiæ celebra-

tionem, secundum consuetudinem Apostolorum incipit a thurificatione, veniens de altari ad chorum, & iterum revertitur ad altare incipiens decantare psalmos simul cum choro. (Et:) cum igitur huiusmodi hymnorum modulatio, quæ sacra omnia continet, animales habitus nostros congrua dispositione præparaverit ad ea, quæ paulo post sunt celebranda mysteria, divinorumque carminum concentu, atque consensu unicam illam ad divina, & ad semetipsos, atque ad alterutrum consensionem, & concordiam, quasi una concordi & consona sacrarum rerum chorea instituerit; ea quæ in psalmorum modulatione spirituali concisiora sunt, atque adumbrata magis pluribus manifestioribusque figuris, ac recitationibus sacratissima divinarum scripturarum lectione dilatantur.“ In liturgia S. IACOBI, præmissa oratione Episcopi, sequuntur orationes „Cum incenditur thus in ingressu. Deinde canere incipit Diaconus in ingressu: *Unigenite fili &c.*“ De tribus antiphonis *Graci* ritus dicemus lib. II. Huc etiam pertinet solemnis ad stationem processio cum litanis ac psalmis, quem veterem ritum iam S. AMBROSIVS appellat, ubi Monachis a VALENTINIANIS prohibitum memorat, *Iter, quo psalmos canentes ex consuetudine, usuque veteri pergebant ad celebritatem MACHABÆORUM Martyrum.* Solemnis, Romæ imprimis, fuerunt ab antiquissimis temporibus ad dictam stationem a collecta populi alio in loco seu Ecclesia facta, processiones, ut ex antiquissimis ordinibus *Romanis* constat. Quodque frequens *Kyrie eleison* in huiusmodi supplicationibus resonabat, inde idem initio Missæ cantus originem ducere non dubito.

Frequens KY-
RIE ELEI-
SON &c. re-
petitio.

L. II. diff.
Epictet. 7.

Lib. VIII.
c. 9. 10.

T. II. p. 41.
&c.

III. Iuxta liturgiam S. MARCI mox post salutationem *Pax omnibus*; a Sacerdote dictam (uti etiam ex S. AUGUSTINO notavimus) Diacono inclamante *Orate*, populus ter dicit, *Kyrie eleison*, quod sæpius deinceps repetitur in aliis etiam orientalibus liturgiis, imo usu etiam apud gentiles frequenti, quod ex ARRIANO discimus: *DEUM invocantes precamur eum Kyrie eleison.* Videturque, idem factum fuisse ad singulas preces *διὰ προσφώνησιν* per exclamationem notatas in constitutionibus apostolicis: quemadmodum c. 7. præscribitur pro catechumenis: *Porro in singulis horum, quæ Diaconus proloquitur, ut iam diximus, populus respondeat, KYRIE ELEYSON, &c. ante cunctos pueri.* Et pro baptizandis: „Adhuc intente omnes pro ipsis dicamus; *Kyrie eleison.* Quemadmodum etiam in liturgia *Ambrosiana* incipiente Diacono, & choro respondente *Domine miserere.*“ Et iam S. AUGUSTINUS seu potius *Vigilius TAPSENSIS*, vel quisquis est auctor altercationis cum PASCENTIO *Ariano* in appendice, universalem eum morem in Ecclesia collaudat: „Sicut enim (inquit) *Græca* lingua quod est *ὁμολογιον*; „una

„ una dicitur vel creditur a fidelibus Trinitatis omnino substantia, sic una *Sub finem col-*
 „ rogatur ut misereatur a cunctis *Latinis & Barbaris* unius DEI natura, *lat. cum Pasc.*
 „ ut a laudibus DEI unius nec ipsa lingua Barbara sit, ullatenus aliena. *Ariano.*
 „ Latine enim dicitur, *Domine miserere*. Sola ergo hæc misericordia ab
 „ ipso uno DEO Patre, & Filio, & Spiritu Sancto lingua debet hebræa
 „ vel græca, aut ipsa ad postremum postulari latina, non autem & bar-
 „ bara? si enim licet dicere, non solum *Barbaris* lingua sua, sed etiam
 „ *Romanis sibora armen*, quod interpretatur, *Domine miserere*, cur non
 „ liceat &c.“ Quod si secundum *Saxonem grammaticum* apud Du-FRES-
 NIUM in *Glossario*, legendum sit *Her thins forbarme* lingua *Gothica*, no-
 stræ *Germanicæ* conveniret. In Concilio *Vasensi* II. illustre habetur exem- c. 3.
 plum de personante ubique suaviter *Kyrie eleison*: „ Quia tam in sede apo-
 „ stolica, quam etiam per totas orientales, atque *Italia* provincias dulcis
 „ & nimium salutaris consuetudo est intromissa, ut *Kyrie eleison* frequen-
 „ tius cum grandi affectu & compunctione dicatur, placuit etiam nobis, ut
 „ in omnibus Ecclesiis nostris ista tam sancta consuetudo & ad matutinos,
 „ & ad Missas, & ad vesperam DEO propitio intromittatur.“ In litur-
 gia S. GERMANI sequentem in modum legitur sententia non integra: „ Tres
 „ autem, qui ore uno sequentes *Kyrie eleison*, hebræa scilicet, græca, &
 „ latina, vel trium temporum sæculi, ante legem scilicet, sub lege, &
 „ sub gratia.“ Agitur autem simul de *Aius*, seu *Agios*, de quo paulo post.

IV. S. CHRYSOSTOMUS unacum *Kyrie eleison*, ἐλέησον με ὁ Θεός, *miserere mei DEUS*, meminit doxologiæ angelicæ *Gloria in excelsis DEO*, dum GLORIA IN EXCELSIS.
 populum reprehendit ob indecoras gestulationes, & inconditos clamores a
 in Ecclesia a). Idem eiusdem hymni meminit, describens, quomodo qui
 vitam asceticam confectantur, illico, postquam e lectulo surrexerint, choro
 constituto, integra conscientia omnes quasi ab uno consonantes ore, dili-
 genter hymnis laudare DEUM, gratias pro universis tam propriis, quam
 communibus beneficiis agere, & inter alia, similes angelis in terra, canere
 soliti sint *Gloria in excelsis*. Apud CÆSARIUM, & AURELIANUM in regulis
 idem in matutinis horis pro diebus paschalibus, itemque pro singulis do-
 minicis, & maioribus festivitatibus præscribitur. Et *Alexander ACOEMETES*
 insti-

a) „ *Miserere mei DEUS*, inquis (ait Homil. in ISAIAM) ac mores a misericordia alienos de-
 claras. Clamas, *Serva me*, & corporis speciem
 a salute alienam exprimis. Quid ad supplican-
 dum conferunt manus, quæ semper in sublime
 iactantur, & indecore circumaguntur, quid
 clamor vehemens, qui cum violento Spiritus
 impulsu strepitum habet, nihil certi declarantem.

An non ista quidem partim sunt mulierum in
 triviis meretriciam artem exercentium: partim
 vero eorum, qui in theatris vociferantur, sunt
 exempla? Quomodo igitur audes Angelorum
 DEUM glorificantium hymnis ἀγγελικῇ ταύτῃ
 δοξολογίᾳ dæmonum admiscere ludicra?“

15. *Januar.* instituisse dicitur apud BOLLANDUM, „Hymnologiam Sanctorum Angelorum „nocte ac die septuagies septies decantari, scilicet: *Gloria in altissimis DEO*, „*Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*“ S. ATHANASIUS in libro de *Virginitate* eundem hymnum commendat Virginibus etiam privatim sub di-
- L. VII. c. 47. luculo recitandum, iamque in *Constitutionibus apostolicis* vocatur *προσευχὴ ἑωθινή* *Oratio matutina*: ubi integer, paucis immutatis reperitur, ut hodieque canitur. Ut adeo S. HILARIUS auctor additionum earum haberi non possit (quas Concilium *Toletanum* IV. ab ecclesiasticis Doctoribus factas solummodo commemorat) quod inter alios auctor chronici *Turonensis* apud MARTENIUM T. IV. in præfatione asserit: „Hic composuit *Gloria in excelsis DEO*, *Et in terra pax hominibus.*“ Sunt vero qui a LUCIANO eum indigitari putent, ubi de hymno *πολυωνύμῳ*, tanquam a Christianis usurpari solito, loquitur: quos inter *Thomas SMITH* ecclesiæ *Anglicanæ* Presbyter, qui ad sæculum II. & ætatem LUCIANI irrisoris referendum censet. Laudatus auctor chronici *Turonensis* SYMMACHUM P. instituisse dicit, in Dominica, & festis Martyrum cantari *Gloria in excelsis*; olim vero in nocte Natalis Domini tantummodo decantatum fuisse. Liber pontificalis sub nomine DAMASI TELESPHORO P. tribuit: „Ut ante Sacrificium hymnus diceretur angelicus, hoc est, *Gloria in excelsis DEO.*“ Qui medio ævo de officiis divinis scripserunt, non tantum hac auctoritate nixi, eam institutionem TELESPHORO tribuerunt, verum etiam passim adoptant, quod habetur in spuria eiusdem Pontificis decretali, de hymno illo in nocte sancta Nativitatis Domini Salvatoris decantando, quoniam & eadem nocte ab Angelo pastoribus nunciatus est. Dubium hic movit *Walafridus STRABO*: „Si idem (inquit) hymnus huius Papæ temporibus ante Sacrificium cœpit dici: cur longo tempore post sub COELE-
- De rebus ecclesiast. c. 22. „STINO legatur, tantum ante Sacrificium lectionem Apostoli, & evangelium „præcessisse, ut ille necessario de psalmis DAVID antiphonas, quæ ante „ipsas lectiones cantarentur, præposuisse videatur? Ubi respondendum est, „constitutum quidem fuisse a TELESPHORO, ut idem hymnus in capite Missæ diceretur, sed apud posteros ipsam eius Constitutionem intermissam, „donec a sequentibus plenius totus ordo Missæ componeretur: sed ita statutum ab eo, ut ipse hymnus in summis festivitatis, & a solis Episcopis usurparetur, quod etiam in capite libri Sacramentorum designatum videtur, & ideo scriptum esse, usque ad tempora COELESTINI ante Sacrificium lectiones tantum habitas: ut subintelligatur, quamvis ille hymnus interdum ante Missas diceretur, ut prædiximus, non fuisse tamen, quod iugiter in omnibus Missis, ab omnibus Sacerdotibus ante lectiones poneretur, antequam idem COELESTINUS antiphonas ad Introitum dicendas instituit.“ Omnia hic ex ingenio sunt composita, vacillatque vel ipsa auctori-

toritas, qua hoc de hymno decantando decretum TELESOPHO adiudicatur. Qua de re videri potest nota D. COUSTANT. in Epist. Summorum PP. Qui tamen addit: *Si vero angelici hymni nomine una intelligantur angelorum verba, nil repugnat, quo minus ea ante Sacrificium dici TELESOPHORUS praeceperit. Quamquam etiam illa non ante Sacrificium; sed post divinam oblationem, & proxime ante Communionem fidelium apostolicae constitutiones lib. VIII. c. 13. dicenda praeipiunt. Non me fugit, constitutiones illas post TELESOPHORI tempora fuisse auctas. Sed inter illa additamenta cur Celeberrimi Papae constitutio locum non habeat?* SIGEBERTUS in chronico SYMMACHUM Pontificem perhibet, constituisse omni die dominico, vel natalitiis Martyrum *Gloria in excelsis DEO* ad Missas cantari. Quem hymnum TELESOPHORUS septimus a PETRO Papa, nocte tantum Natalis Domini ad Missas, a se in ipsa nocte institutas, cantari instituerit, & in eo ad Angelorum verba, quæ sequuntur, adiecerit. De SYMMACHO, librum pontificalem fecuti haud dubie, consentiunt AMALARIVS de eccles. Off. BERNO *Augiensis* de Miss. Auctor sub nomine ALCUINI de Off. div. & MICROLOGUS de eccl. Observ. *Rhab. vero MAURUS: TELESOPHORUS Papa fertur constituisse, ut ante Sacrificium hymnus Gloria in excelsis dicatur: quod tamen modo non semper agitur, sed in diebus tantum dominicis, & in sanctorum festivitatis, quod SYMMACHUS Papa ita fieri mandavit. S. CHRYSOSTOMUS eiusdem hymni, ceu in sacrationi liturgiæ parte post psalmodias dici soliti, meminit unacum hymno cherubico: Quis sit, inquit, hymnus supernorum: Quid superni dicant Cherubim, sciunt fideles. Quid dicebant Angeli? Gloria in excelsis DEO. Propterea post psalmodias hymni, utpote res quadam diviniore &c. Illud ἱσμεν οἱ πιστοί, sciunt fideles, Missam innuunt fidelium. Et alibi: „DEUS Angelos primos huc deduxit, & tunc hominem ad eos sustulit. Caelum facta est terra, quoniam, quæ erant terræ, coelum erat suscepturum. Propterea εὐχαριστοῦντες λέγομεν gratias agentes dicimus Gloria in excelsis Deo &c.“ Sed nusquam S. CHRYSOSTOMUS additionum meminit, quemadmodum nec auctor constitutionum apostolicarum, dum refert, inter alia responderi illa angelica verba, quando Episcopus acclamavit Sancta sanctis, populusque respondet; Unus Sanctus, unus Dominus, unus IESUS Christus in gloriam DEI Patris, benedictus in sacula amen. Gloria in altissimis DEO &c. Attamen, ut diximus, sub nomine προσεύχη ἑωθινή integer, ut apud nos in Missa canitur, habetur, veluti etiam in antiquissimo codice Alexandrino Bibl. regiae Londinensis, ante annos plus 1300. exarato, post odas, quæ sequuntur psalmos, sub titulo ὕμνος ἑωθινός, eadem manu descriptus legitur. USSERIUS in differt. de Symbolis; ex variis psalteriis manuscriptis Græco, & Latino idiomate exaratis edidit, & SMITHUS in collectaneis de Cyrillo LUCARIO Patriarcha*

T. I. p. 60.

c. 8.

c. 2.

c. 45.

L. I. c. 32. de inst. Cler.

Hom. 9. in e-pist. ad Coloss.

Hom. 3. in e-pist. ad Coloss.

Lib. VIII.

c. 48.

Vid. Bibl. Polyg. londin. T. VI. p. 140.

De cursu
Gallicano
p. 381.

Capolitano eundem hymnum ad Codd. MSS. accurate, & magna plane diligentia recognovit. Vocatur a *Gracis* δόξολογία μεγάλη, magna doxologia ut a μικρά, seu parva, id est *Gloria Patri* distinguatur. Auctor vetustissimus de cursuum ecclesiasticorum origine apud MABILLONIUM de cursu, per Sanctum MARCUM instituto, agens, quem cum Missæ liturgia confundere videtur, *Sanctus*, vel *Gloria in excelsis*, vel orationem Dominicam, & amen ab universis tam viris, quam scæminis decantari affirmat. In liturgia S. GERMANI nusquam comparet sive integer, sive pars illius, sed post antiphonam, hoc est, Introitum, sequitur præfatio, seu admonitio ad populum, quam Sacerdos prælegebat ad hortandam plebem, ut, ad quam convenerat, solemnitatem debita cum veneratione celebraret. „Non me latet (sunt

T. V. anecdot.
p. 8.

„verba MARTENII) in prævia admonitione ad laudatam liturgiam, quosdam „inter antiphonam & præfationem constituere hymnum angelicum a choro „decantandum. Verum id absque ullo auctoritatis fundamento. Nam duo „ex GREGORIO *Turonensi* loca, quæ ad id probandum proferunt, nihil „prorsus evincunt, sed hymnum illum in quibusdam aliis supplicationibus „publicis decantatum fuisse demonstrant. Imo in liturgia *Gallicana*, quam „ex codice *Bobienſi* vulgavit MABILLONIUS, hymnus *Gloria in excelsis* DEO „pro gratiarum actionibus post Missam privatim recitandus constituitur. In „liturgia *Mozarabica* publice ante lectiones in natalitiis CHRISTI cani iubetur.“

Populi ad salutationem
responsio &
collectæ.

Hom. 3. ad
Coloss.

Hom. 33. in
Matth.

Lib. VIII.
c. 11.

V. Memoravimus paulo ante ex S. AUGUSTINO, mox in ingressu Pontificem salutare consuevisse populum. Quod idem S. CHRYSOSTOMUS testatur, & quam frequens id fuerit, simul commemorat: „Quum ingressus fuerit is, qui præest ecclesiæ, statim dicit: *Pax omnibus*. Quando sermonem facit, ac concionatur: *Pax omnibus*. Quando benedicit: *Pax omnibus*. Quando iubet salutare: *Pax omnibus*. Quando peractum fuerit Sacrificium: *Pax omnibus*. Et rursus intermedio: *Gratia vobis & pax*.“ Solemnis autem fuit ad eam salutationem populi responsio hodieque usu recepta. „Ingressi (idem ait) in Ecclesiam statim secundum legem istam dicimus: *Pax vobiscum*, & vos respondetis, *& cum Spiritu tuo*.“ Sæpissime aliis in locis idem testatur, habeturque in omnibus liturgiis: atque etiam passim in Constitutionibus apostolicis præscribitur: „Salutet Episcopus ecclesiam, & dicat: *Pax DEI cum omnibus vobis*; & populus respondeat; *& cum Spiritu tuo*.“ Et sequenti capite ad largiorem Episcopi benedictionem: „*Gratia omnipotentis DEI, & charitas Domini nostri IESU Christi, & communicatio S. Spiritus sit cum omnibus vobis*. Atque omnes una „voce respondeant; *& cum Spiritu tuo*.“ Et ibidem in fine: „*Pax DEI* „*ſit*

„*fit cum omnibus vobis.* Cunctusque populus respondeat *Amen.*“ Sanctus CHRYSOSTOMUS de hac solemnī, frequentique populi acclamatione præclare testatur: „Nisi esset Spiritus Sanctus in hoc communi patre & Doctore, *Hom. 3.*
 „quum paulo ante sacrum hoc tribunal ascendit, ac vobis omnibus pacem
 „dedit, non ei simul omnes acclamassetis; *Et cum Spiritu tuo:* idcirco non
 „quum ascendit tantum, neque quum vos affatur, neque quum pro vobis
 „orat, hac illi voce acclamatis: sed quum huic sacræ mensæ assistit, quum
 „tremendum Sacrificium est oblaturus (nam quid dicam, norunt qui sunt
 „mysteriis initiati) non prius attingit proposita, quam vobis ipse gratiam
 „fuerit precatus a Domino, vosque illi acclamaveritis: *Et cum Spiritu tuo.*“
 In Concilio *Bracarenſi* præscribitur, quæ est frequentior hodie, salutatio *Dominus vobiscum*, cum altera illa initio tantum liturgiæ Episcopis sit reservata, quod eo ipso Concilio, quadam de causa, videtur inhiberi: „Placuit, ut *Conc. I. c. 21.*
 „non aliter Episcopi & aliter Presbyteri populum, sed uno modo salutent, dicentes, *Dominus sit vobiscum:* sicut in libro RUTH legitur, & ut respondeatur a populo: *Et cum Spiritu tuo;* sicut & ab Apostolis traditum omnis
 „retinet oriens, & non sicut *Priscillianiana* pravitas immutavit.“ Putat BINGHAMUS *Priscillianam* pravitatem eo spectasse, ut populo libertas adimeretur, *L. XV. orig. ecclesiast. c. 3.*
 „respondendi, secus ac in more positum fuit inde ab Ecclesiæ primordiis.
 „Olim (ait BONA) universus populi coetus Sacerdoti respondebat, ut ex *De reb. liturg. lib. II. c. 5.*
 „liturgiis, earumque expositionibus apparet: idque Micrologus statutum ait
 „in Occidente a Concilio *Aurelianensi*, ut scilicet non solum Clerici, sed omnis
 „populus responderet: *Et cum Spiritu tuo.* At nunc soli Clerici, vel ministri respondent.“ Quod adeo vituperandum non est ad concentus decorem, licet ubi populus id facit, ut e. g. passim in *Galliis*, laudandum sit. Id quod etiam ad lectiones scripturarum solemnē fuit, & quidem ante lectionem & postea, uti observavit MABILLONIUS: „Audito (inquit) populi *De lit. Gallic. lib. I. c. 2. n. 10.*
 „responso legit prophetiam, ad cuius titulum populus respondet: *DEO*
 „*gratias*, & in fine *amen.*“ Auctor sub nomine S. CHRYSOSTOMI etiam, quod hodie lecto Evangelio dicimus, & ex Liturgia S. GERMANI discimus, Evangelium intonari solitum, clamantibus Clericis *Gloria tibi Domine*, olim responsum fuisse testatur: „Quando Diaconus lectionis curriculum ingressus
 „est, confestim nos exurgimus acclamantes: *Gloria tibi Domine.*“ Haud dubie de Evangelio hoc est intelligendum, a Diacono legi solito: *Evangelium Christi*, scribit S. HIERONYMUS ad SABINIANUM Diaconum, *quasi Diaconus lectitabas.* Ex S. CYPRIANO colligimus, etiam lectorem ante lectionem populum salutasse, illo haud dubie respondente. „Auspicatus est (inquit)
 „pacem, dum dedicat lectionem. Antequam (ait ALBASPINEUS) Evangelii
 „pronuntiandi initium faceret olim lector, elata voce proferebat, *Pax vobis;* *Not. in Conc. III. Carthag. c. 4.*
 „per-

„perinde atque hodierno die Diaconus dicit, *Dominus vobiscum*. Hoc idem „ex epistola D. CYPRIANI iisdem verbis probatur: Interim vobis hoc die „auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem, quibus D. CYPRIANUS ver- „bis allocutum & salutatum populum ait ab AURELIO, quum primo ei Evan- „gelii recitandi potestas esset facta, & pacem & benedictionem CHRISTI Do- „mini fidelibus condonasset.“ In liturgia *Gallicana* antiqua, uti hodie ante
T. V. anecd. collectam seu orationem, indicto silentio, ut MARTENIUS observavit, Sacer-
p. 87. dos populum salutabat, ac populi responsioni collectam subiiciebat a cunctis flexis genibus devote audiendam, ut probant S. CÆSARII quidam sermones. Canone *Laodiceno* XIX. statuitur, fidelium tres orationes fieri, unam quidem, scilicet primam διὰ σιωπῆς silentio; secundam vero, & tertiam διὰ προσφώνησως
L. VIII. c. 9. per enunciationem impleri. Habetur in constitutionibus apost. προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν *Enunciatio* seu *oratio pro fidelibus*, ad cuius capita singula haud dubie respondit populus κύριε ἐλέησον *Domine miserere*. aut ut in fine orationis habetur: *Salva, & erige nos DEUS misericordia tua*. Occurrunt huiusmodi enunciationes, seu exclamationes, non solum passim in liturgiis *Græcis*, sed etiam *Ambrosiana*, & vetusto officio a WICELIO ex Bibliotheca *Fuldensi* descripto. Hucque interpretari forte liceat S. BASILII κηρύγματα ἐκκλησιαστικά. *Meministi*, inquit, *indictarum ecclesiasticarum prædicationum, quum sis inter fideles per DEI gratiam numeratus: quod nimirum pro iis intercedimus apud DEUM, qui peregre sunt constituti &c.* Sed cum hæc de precibus etiam sine cantu clare & alte prolatis intelligi possint, de hymnodia potius filum orationis prosequamur, in Ecclesia antiqua observata.

Cantus ante
& post lectio-
nes.

VI. Post Collectam in veteri liturgia *Gallicana* chorus cantabat *Sanctus*, & quidem græce, & latine, cum responsione *Amen*: quod sequebatur canticum ZACHARIÆ, *Benedictus Dominus DEUS Israel*. Hoc tamen canticum in Quadragesima cum aliis lætitiæ hymnis suppressabatur. Sequebatur lectio ex Prophetis, & Apostolo. Nam præter Evangelii lectionem duas, unam ex veteri, alteram ex novo Testamento, lectiones decantabant. Hæc ex liturgia S. GERMANI sunt depromptæ. In argumentis psalmorum apud THOMASII notari solet: *Lege ad evangelium MATTHÆI, ad Genesim, ad ISAIAM &c.* De qua re THOMASII in præf. ad lectorem: „Meminerit (in- „quit) oportet priscae consuetudinis, qua inter Missarum solemnias post le- „ctiones veteris vel novi Testamenti, ante lectionem vero evangelii integer „psalmus a toto Ecclesiæ coetu respondebatur, propterea nuncupatus ab „antiquis psalmus responsorius. Qui sane mos per totum Occidentem ad „VI. usque sæculum perduravit: quem & in *Romana* item Ecclesia fuisse „constat ex sermone I. S. LEONIS Papæ. Respondebatur autem psalmus
 „ (ut

„ (ut loquitur S. AMBROSIIUS) hoc ritu. Lector stans in ambonis gradu, psal-
 „ mi titulo præmissò, mox psalmum ipsum præcinebat, quem per singulos
 „ quosque versus totus Ecclesiæ cœtus respondebat, hoc est repetebat : re-
 „ petebat autem integros ipsos versus haud postremas tantummodo ver-
 „ suum clausulas : sic totus ipse psalmus lectore præcurrente ad finem usque
 „ perducebatur.“ Narrat GREGORIUS *Turonensis*, quod sibi acciderat, cum *Hist. Franc.*
 an. 585. in aula GUNTRAMNI Regis esset : *Iubet Rex, ut Diaconum nostrum, qui L. VIII. c. 3.*
ante diem ad Missam psalmum responsorium dixerat, canere iuberem. Hic
 vetus fuit mos. De modo diximus alibi. Constat ex S. AUGUSTINO, psal-
 mos lectionem inter Apostoli & evangelium fuisse decantatos. „ Lectiones *Serm. 112.*
 „ (inquit) sanctæ propositæ sunt, & quas audiamus, & de quibus aliquid ser-
 „ monis adiuvante Domino proferamus. In lectione apostolica gratiæ agun-
 „ tur Domino de fide gentium. In psalmo diximus, *DEUS virtutum con-*
 „ *verte nos &c.* in evangelio ad cœnam vocati sumus.“ Et alibi : „ Apo- *Serm. 165.*
 „ stolum audivimus, psalmum audivimus, evangelium audivimus ; consonant
 „ omnes divinæ lectiones.“ Et : „Hoc de apostolica lectione percepimus, *Serm. 176.*
 „ deinde cantavimus psalmum, exhortantes nos invicem, una voce, uno
 „ corde dicentes : *Venite adoremus, & prosternamur ei, & fleamus coram*
 „ *Domino qui fecit nos : & ibi præveniamus faciem eius in confessione, & in*
 „ *psalmis iubilemus ei.* Post hæc, *Evangelica lectio &c.*“ Eundem in mo-
 dum alibi loquitur. Referendum hic, quod GREGORIUS *Turonensis* scri- *L. I. de mirac.*
 bit : *Cui (S. AMBROSIO) celebranti festa dominici diei ista erat consuetudo, ut S. Mart. c. 5.*
veniens lector cum libro non antea legere præsumeret, quam Sanctus nutu
iussisset. Factum est autem, ut illa Dominica, prophetica lectione iam lecta,
ante altarium stante, qui lectiones Beati PAULI proferret &c. Duplicis hu-
 ius lectionis etiam Sulpitius SEVERUS meminit. Duas lectiones ritu *Gallicano*
 in Missa, nullo interposito cantu, recitatas fuisse, etiam VEZZOSIUS observat : *T. VI. Opp.*
 „ At (pergit) contra est unicum documentum *Luxoviensis* lectionarii in Mis- *Thomasii præ-*
 „ sa Nativitatis Domini : ubi inter ISAÏÆ lectionem, & D. PAULI episto- *fat. p. LII.*
 „ lam scriptum legimus : DANIEL *cum benedictione*, id est hymno trium pue-
 „ rorum. In Missa S. GERMANI reponitur post utramque lectionem evange-
 „ lium.“ Atque hic diversitatem intercessisse in *Gallicana* Ecclesia, ipse pu-
 tat LE BRUN. Nota porro, quod est in Concilio *Tolet.* IV. statutum : „ In *Dissert. IV.*
 „ quibusdam quoque *Hispaniarum* ecclesiis Laudes post Apostolum decan- *art. 3.*
 „ tantur, priusquam Evangelium prædicetur, dum Canones præcipiant post *Can. 12.*
 „ Apostolum non Laudes, sed Evangelium annunciari. Præsumtio est enim,
 „ ut antea ponantur ea, quæ sequi debeant. Nam Laudes ideo Evangelium
 „ sequuntur, propter gloriam CHRISTI, quæ per idem Evangelium prædi-
 „ catur. Circa omnes igitur Sacerdotes hic ordo deinceps retineatur, excom-

„municationis pœnam suscepturi, qui hunc ordinem perturbaverint.“ At si *Laudes*, ut mox dicemus, intelligas *Alleluia*, nihil contrarium S. AUGUSTINO hic habetur. Verum putat *Garfias* LOAISA in notis ad hunc canonem, indigitari hymnum trium puerorum, de quo tamen postea idem Concilium: „Hymnum quoque trium puerorum, in quo universa coeli terræque creatura DEUM collaudat, & quem Ecclesia catholica, per totum orbem diffusa, celebrat, quidam Sacerdotes in Missa dominicorum dierum, & in sollemnitatibus Martyrum canere negligunt. Proinde sanctum Concilium instituit, ut per omnes *Hispania* ecclesias, vel *Gallicia* in omnium Missarum sollemnitate idem in pulpito decantetur: Communionem amissuri, qui & antiquam huius hymni consuetudinem, nostramque definitionem exceßerint.“ Uterque canon probe est notandus. De priore illo ita scribit *Walafridus* STRABO: „Responsoria & *Alleluia*, quæ ante Evangelium cantantur, deinde adiuncta videntur, postquam antiphonæ ad ingressum dici exspirarunt, quæ & videntur prohibita canonibus *Hispanorum*, qui longo post tempore sunt constituti. In illis enim iubetur, ne aliquis hymnus inter lectionem apostolicam, & Evangelium in ordine Missæ ponatur.“ Ex quo intelligitur, id aliquos tentasse tunc temporis, sed propter novitatem rei nondum fuisse ab omnibus receptum. Quod tamen postea usu *Romano* commendatum, ad omnes *Latinorum* pervenit ecclesias. Idem repetit *BERNO Augiensis*. Eadem vero mutatio facta est in Gradualibus, uti vocantur, inter Lectionem & Evangelium cani solitis, quæ circa Introitum inolevit; ut, cum ista initio integra psalmorum serie decantari mos esset, deinceps selecti versus canerentur, quod DURANDUS AMBROSIO, GELASIO, GREGORIO I. in acceptis refert. S. AMBROSIIUM, & S. GREGORIUM solum nominat RADULPHUS *Tungrensis*. De GELASIO BERNO testatur c. 7. de quibusdam rebus ad Missam spectantibus: *Gradualia, sicut non solum in nostris libris habetur insertum, sed etiam ut in quodam ordine secundum Sancti GELASII Papæ auctoritatem reperi prætitulatum &c.* Hinc THOMASIUS, nisi titulus ordinis præfati mentiebatur, colligi posse putat, S. GELASII P. tempore iam usitata fuisse Gradualia, quorum forte auctor idem fuerit. Ordini vero a BERNONE laudato consentit liber Sacramentorum Eccl. *Romanæ*, qui GELASIO adscribitur, in quo expressa extat mentio bini responsorii post lectiones Fer. VI. Parasce. THOMASIUS, psalmi Responsorii antiquum usum adhuc LEONIS I. tempore servatum fuisse, subindicari existimat Serm. II. in anniversario die assumptionis suæ ad Summi Pontificii munus, quem locum paulo ante adduximus, de Introitu agentes. Antiqui moris quoad psalmos reliquæ sunt in Tractibus, qui quandoque integro absolvuntur psalmo: in-

de

Can. 14.

De Rebus ec-
cles. c. 22.

c. I. de Missa.

Ration. Lib.
IV. c. 19.

De Canon. ob-
serv. prop. 23.

Præfat. in
Ant. lib. Mis-
sal. Rom. pag.
XXII.

de quidem dicti iuxta MARTENIUM, quod unus solus canat, nullo succi- De antiq. eccl. discipl. c. 3.
nente vel respondente, sed audientibus omnibus. Secus ac in Gradualibus
accidebat, & haud dubie etiam in cantico trium puerorum, uti hodieque
solet Sabbatis Quatuor Temporum cantari: quod iam a WALAFRIDO est
notatum, ubi de laudato canone Concilii Toletani quarti loquitur in hæc De rebus eccl. c. 22.
verba: *In eiusdem loci Concilio statutum est, ut etiam hymnus trium pue-*
rum ad Missam omni Dominica in pulpito cantaretur. Quod Romani propter
multiplicitatem Officiorum non faciunt, nisi quatuor per annum diebus, qui-
bis lectionum XII. numerus adimpletur. Quæ eadem ad verbum fere repe-
tit BERNO c. 1. *de quibusdam rebus ad Missam pertinentibus*, iam laudato. Eius-
demque hymni iam meminit ATHANASIUS, vel quisquis est auctor libri *de*
Virginitate, qui eum virginibus, sed privatim sub diluculum dicendum
commendat. In Constitutionibus apostolicis non absimilis subnectitur hymno L. VIII. c. 36.
matutino *Gloria in excelsis &c.* S. CHRYSOSTOMUS vero ubique terrarum Hom. Quod nemo leditur nisi a seipso. c. 10.
cantari, & cantatum iri dicit. Lectionarium *Gallicanum* antiquissimum, ex
codice *Luxovienſi* editum, eundem hymnum post Prophetarum lectionem
cani iubet in Sabbatho sancto, nonnihil a nostro diversum. *Hoc*, ait MA-
BILLONIUS, *canticum in aliquibus differt ab eo, quod Romanus ordo præ-*
scribit in Sabbatis Quatuor Temporum. Aliter in Lectionario nostro habetur De Lit. Gall. L. II.
in Sabbato sancto. Ex his intelligimus, lectionem ex Apostolo non conti-
nuo post Prophetiam lectam fuisse in ordine *Gallicano*. Secus tamen vide-
mus in Liturgia S. GERMANI, ubi Propheta & Apostolus simul memorantur,
uti deinceps passim apud nos obtinuit, ac etiam adhuc in impressis Missali-
bus, quando prophetica & apostolica simul lectio in Missis Natalis Domini
præscribitur, addita est, ut suo loco videbimus, rubrica nonnunquam id ex-
presse innuens, ut continenter dicantur. In laudata Liturgia S. GERMANI post
lectionem prophetica præscribitur hymnus trium puerorum canendus. *In* T. V. Anecd. p. 92. &c.
figura Sanctorum veterum, qui sedentes in tenebris adventum Domini ex-
spectabant. . . Secundum hoc etiam Ecclesia servat ordinem, ut inter bene-
ditionem & evangelium lectio intercedat, nisi tantummodo responsum,
quod a parvulis canetur, instar innocentum, qui pressi in evangelium confor-
tis Christi Nativitatem leguntur, vel eorum parvolorum qui properante ad
passionem Domini, clamabant in templum OSANNA &c. Responsum, cu-
ius fit mentio, ipse hymnus trium puerorum intelligi potest, decantatus
modo responso (ut etiam MARTENIUS observavit, putatque eundem dici
psalmum responsum a GREGORIO *Turonensi*) a parvulis, quod hodieque L. VIII. c. 3. hist. Francor.
apud nos in Sabbatis Quatuor Temporum fit. Additur adhuc *Aius*, seu
Agios, canendum ante evangelium in laudata Liturgia, quod etiam ante
prophe-

prophetiam canebatur, forte ut in Missa *Mozarabum*. In Liturgia S. IACOBI post Collectam ante lectiones, quæ continenter ex utroque Testamento legi iubentur, a cantoribus cani præscribitur hymnus ter sanctus, *Sanctus DEUS* &c. atque deinceps post orationes aliquas, & exclamationes, responsionesque populi, Lectores iubentur inchoare hymnum cherubicum cum aliis, subsequente triplici *Alleluia*. Eadem fere omnia in Liturgia S. MARCI, sed ante evangelium notantur. In Liturgia S. CHRYSOSTOMI, ante lectionem Apostoli & evangelii post tertium antiphonum, & troparia, notatur trifagium; hymnus autem cherubicus post secundam orationem fidelium. Quade re pluribus L. II. Concilio *Copolitano* sub MENNA celebrato id convenit, quod Act. V. habet: *Cantores supervenientes converterunt se dicere Trisagium. Et post lectionem sancti evangelii ex more sacra Missa finita & ianuis clausis & sancta lectione iuxta consuetudinem lecta tempore diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circumcirca altare* &c. Trisagion etiam in Conciliis accini solitum ex Act. I. Concilii *Chalced.* ad finem patet. Tragicum est, quod Chron. MARCELLINI Comititis habet: *Dum iubente ANASTASIO Cesare per PLATONEM in Ecclesia pulpito insistentem in hymnum Trinitatis DEI, Passianorum quaternitas additur, multi Orthodoxorum pristina voce psallentes in eiusdem ecclesiae gremio cæsi sunt.* In Liturgia S. GERMANI *Sanctus* cantari iubetur a Clero, redeunte sancto evangelio, in speciem, ut ibi habetur, *Sanctorum*, qui redeunte Domino IESU CHRISTO de inferis canticum laudis Dominum sequentes cantaverunt &c.

Præsertim
ALLELUIA.

Rev. liturg.
L. II. c. 6.

F. 95. D.

VII. *Alleluia* maxime in hac parte liturgiæ fuit frequentatum, uti etiam in Liturgia S. IACOBI & MARCI observavi, & in occidentalibus Liturgiis omnibus notatur unacum responso. *Laudes* in Concilio IV. *Toletano* vocatur versiculus cum *Alleluia*, quæ post Evangelium prisco more *Hispaniarum*, ut observavit Cardinalis BONA, dicuntur, ei prorsus conformiter cantui, qui ritu *Romano* post responso cantatur. Ipsum vero responso cantabant *Hispani* post lectionem Veteris Testamenti, quæ in eorum Missali Epistolæ, seu lectioni Novi Testamenti præmittitur. At post Epistolam Chorus respondet *Amen*, & sequitur immediate Evangelium. Eodem fere ritu utuntur *Ambrosiani*, nam post lectionem Veteris Testamenti sequitur psalmellus, quem vocant, instar *Gradualis Romani*. Versum cum *Alleluia* concinunt post Epistolam. In Liturgia *Maronitarum* post lectam Epistolam dicit Sacerdos etiam versus quosdam cum frequenti *Alleluia*. Quod vero *Laudes* idem olim fuerint, ac *Alleluia*, clarum fit ex Liturgia S. GERMANI: „*Laudes* autem, hoc est, *Alleluia*, IOHANNES in „*Apocalypsi* post Resurrectionem audivit psallere. Ideo hora illa Domini „pal-

„palleo quasi CHRISTUS tegitur cœlo, Ecclesia solet angelicum canticum
 „(supple *cantare*) quod autem habet ipsa *Alleluia* prima & secunda & tertia
 „signat tria tempora ante lege, sub lege, sub gratia.“ Innuit nimirum
 ter illud fuisse repetitum. Ad finem Liturgiæ iterum de eo, & aliis can-
 tificis in Quadragesima omitti solitis, fit mentio, utpote gaudium solemni-
 tatis monstrantibus. „Et pro hac (inquit) causa in Quadragesima pro hu-
 „miliatione non utetur (stola) sicut nec *Alleluia* in nostra Ecclesia, *Sanctus*,
 „vel prophetia, hymnum trium puerorum, vel canticum rubri maris illis
 „diebus decantantur. Stola alba namque Angelus præcinctus apparuit, quan-
 „do sedens in monumento Domini, solemnitatem resurrectionis illius nun-
 „ciavit. Ideo in Quadragesima prohibendum hæc cantica, quia cœlestia, &
 „angelica sunt. De cœlis enim columna ignis in nocte, & columna nu-
 „bis in die, Angelus in camino flammæ in cœlis audita est. *Alleluia* vel
 „Sancti (id est breves orationes illæ, quæ a verbo *Sanctus* incipiebant, qua-
 „les cantabantur ante Prophetiam, ante, & post Evangelium) tacentur ergo
 „in poenitentia, ut nova fiant in Resurrectione Dominica, quando rese-
 „runtur & baptisma. Oportet ergo Levita cœlestem cantet canticum.“
 Diximus de hac re superius, refertque VICTOR *Vitenfis* tragicum exem-
 plum, quod in *Africa* tempore *Paschalis* solemnitatis acciderat. *Tunc for-*
te, inquit, audiente, & canente populo DEI, lector unus pulpito sistens, alle-
luaticum melos canebat. Quo tempore sagitta in gutture iaculatus, cadente
de manibus codice, mortuus post cecidit ipse. Iam etiam olim festiviore
 melodia, variantibus semper tropis, cantatum esse *Alleluia*, discimus ex CAS-
 SIODORO, in titulum psalmi CV. sic loquente: *Hoc ecclesiis votivum: hoc*
sanctis festivitatis decenter accommodum. Hinc ornatur lingua cantorum:
istud aula Domini lata respondet: & tanquam insatiabile bonum tropis sem-
per variantibus innovatur. Nota illud responsorio modo fuisse decantatum.
 De voce *Halleluia* doctum programma haud pridem *Wittenbergæ* edidit
 WERENDORFFIUS, ubi usum etiam eius liturgicum illustrat a prima Ec-
 clesiæ ætate.

L. I. *Perfec.*
Vandal.

VIII. Nec prætereundus est hic Symboli usus, inde a prima Ec-
 clesiæ ætate in baptismi celebratione potius ad contestationem veræ fidei,
 quam ritus solemnitatem (licet, etiam hanc in publica baptismi actione iam
 olim cum cantu transactam esse, inter liturgicos ritus inveniamus) adhibi-
 tus, successu temporis etiam in liturgia adoptatus. Eo quidem necdum
 referendum est, quod S. AMBROSIIUS fieri vult: *Symbolum quoque speciali-*
ter debemus, tanquam nostri signaculum cordis, antelucanis horis quotidie
recensere. Quod etiam, cum horremus aliquid, animo recurrendum est.

T. IV. *Bibl.*
PP. Paris.
p. 49. &c.
De Virginib.
L. III.

Prius autem in Oriente, quam in Occidente in sacram Liturgiam est introductum symbolum. Sunt quidem, qui carmen, quod Prisci Christiani apud PLINIUM CHRISTO quasi Deo dixisse leguntur, Symbolum fuisse putent. PLATINA, a MARCO P. SILVESTRI successore, mandatum narrat, *ut omnibus diebus solemnibus statim post Evangelium Symbolum a Clero, & populo magna voce cantetur, eo quidem modo, quo fuerat a Concilio Nicæno declaratum.* Quod etiam RADULPHUS *Tungrensis* confirmat. INNOCENTIUS vero III. *Prop. 23.* L. II. de *myst. Missæ* c. 49. & alii, id DAMASUM iussisse ad exemplum *Græcorum*, volunt. At nec *Græcis* id in more fuisse tempore DAMASI, constat, testeque THEODORO Lectore: PETRUM Fullonem *dicunt instituisse, ut in singulis Collectis Symbolum recitaretur.* Quem sequuntur CEDRENIUS lib. II. & Nicephorus L. XV. *Hist. eccl.* c. 28. CALIXTUS. Idem tamen alibi: „Nonnulli, inquit, ut MACEDONIUM, perinde atque trecentorum illorum Symbolum non comprobaret, calumniarentur, TIMOTHEUM *Cpolititanum* Episcopum, non Petrum CNAPEUM instituisse dicunt, ut in synaxi, & conventu ecclesiastico quovis Symbolum id diceretur, quod antea semel tantum anno quolibet Parasceves Passionis sancto die in Ecclesia legi solitum fuerat, cum Episcopus primas regionis nostræ constitutiones docere oporteret.“ Dum nimirum baptizandos catechizabat Episcopus, ut laudatus THEODORUS narrat, TIMOTHEUM Symbolum fidei trecentorum & octodecim Patrum in singulis Collectis recitari præcepisse. A quo rem accepit NICEPHORUS; vixit enim Sæc. XI. demum. THEODORUS vero historiam suam a morte THEODOSII *Iunioris* usque ad IUSTINUM deduxit, cui, & quidem *Iuniori*, quod Symbolum tempore Sacrificii populo concinendum præceperit, S. ISIDORUS, & IOANNES Abbas *Bicharensis* in Chronico tribuunt; at iam viginti fere antea annis in Concilio *Constantinopolitano* sub MENNA mentio illius invenitur, tanquam ex more recitari soliti inter lectionem Evangelii & diptychorum. In Concilio *Toletano* III. primum in Occidente institutum legitur exemplo *Græcorum*, & quidem ante orationem dominicam: uti etiamnum ante Communionem dicitur ritu *Mozarabico* a). Laudatus vero ISIDORUS in libro Originum, Symboli formam tota *Græcorum & Latinorum* confessione in ecclesiis prædicari, dicit Sæc. VI. Verum non statim idem usus, ut

An. 536.
Act. 5. T. V.
Conc. p. 185.
Tolet. Can. 2.

a

a) „Pro reverentia sanctissimæ fidei, & propter corroborandas hominum invalidas mentes consultu piissimi, & gloriosissimi Domini nostri RECCAREDI Regis, sancta constituit Synodus, ut per omnes ecclesias *Hispaniæ, Galliæ*, secundum formam orientalium ecclesiarum Concilii *Cpolitani*, hoc est centum quinquaginta Episcoporum, symbolum fidei recitetur; ut priusquam dominica

dicatur oratio, voce clara prædicetur, quod est fides vera, manifestum testimonium habeat, & ad CHRISTI Corpus, & Sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant; ut priusquam dominica dicatur oratio, voce clara a populo decantetur. Vid. *Christ. LUP* Symbolum *Nicanum* scholiis & notis illustratum T. I. Opp. c. 6. p. 194. &c.

ut in *Hispania*, sic in aliis etiam ecclesiis occidentalibus inolevit (ut Libro II. inquiremus) usque ad CAROLUM M. Uti quidem contendit PAGIUS in Critica BARONII : „Imitata id postmodum (inquit) sunt quædam sub CAROLO M. *Gallicanæ* ecclesiæ, aliæ tamen, ac ipsa capella regia, imitari non ausæ; ideoque a LEONE III. Pontifice veniam impetrarunt.“ Aliter statuendum foret, si *Trecauum* in Missa S. GERMANI Symbolum interpretari luberet, quod satis probabile habent auctores Histor. litter. *Franciæ*, ita ut illud sit Symbolum Apostolorum, cui postea *Cpolititanum* fuerit substitutum. At *Gallia Narbonensis* unacum *Hispania* a tempore Concilii *Tolet. III. Cpolitano* usa est. Discrimen apostolici & *Cpolitani* Symboli sunt, qui adhibendum putant, dum Ecclesiæ *Romanæ* insuetum fuisse, & quidem usque ad BENEDICTI VIII. ætatem in *BERNONE Augiensi* legunt, sub quo hic mos in Ecclesiam *Romanam* admissus sit: „Ne (sunt verba LUP) a subditis sibi *Hispaniarum & Galliarum* ecclesiis; morem deponere nolentibus, dissonaret.“ In Chronico *Turonensi* apud MARTENIUM legitur DAMASUM Papam in odium MACEDONII Episcopi *Cpolitani*, qui Spiritum Sanctum Patri, Filioque substantiali negabat, instituisse Symbolum *Cpolititanum* in Missa celebrari. Concordat ALBERICUS apud eundem in hæc verba: „Solemnibus diebus decantari instituit ex decreto universalis Synodi a centum quinquaginta Episcopis *Cpoli* celebratæ.“ Nulla vero Symboli fit mentio in primo ac antiquissimo ordine *Romano*; mox tamen in secundo itidem antiquissimo, & quidem *Cpolitani* initium ponitur. Quod, aliaque testimonia BERNONI opponit MARTENIUS: imo non usum, sed cantum Symboli negasse BERNONEM putat, etsi cantari in Ord. II. dicatur: quod de sola Missa Pontificali interpretatur. Quid præterea dici verisimiliter possit, exponemus Libro II. a)

IX. Cum

a) „Et tamen (subdit MARTENIUS) plerique existimant *Romanam* Ecclesiam in sacra liturgia Symbolum non recitasse ante tempora HEINRICI II. Imp. atque ad id probandum, BERNONIS Abbatis *Augiensis* & testis oculati, qui id revera asserit, afferunt auctoritatem. . . . At huic BERNONIS testimonio repugnant antiquissimi Ordines *Romani* a MABILLONIO vulgati. Nam in II. ord. quem Onusfrus PANVINIUS *Gelasianum* esse censet, a S. GREGORIO emendatum, hæc leguntur: *Post lectum Evangelium candelæ in suo loco extinguuntur, & ab Episcopo CREDO IN UNUM DEUM cantatur &c.* Nec desunt etiam gravissimi scriptores, qui idem confirmant, IOANNES P. VIII. LEO III. AMALARIUS, & Wulfridus STRABO. His percussi auctoritatibus

censent nonnulli, per illud intervallum, quod a medio sæculo IX. effluxit ad initium sæculi XI. Symboli in Missa recitationem fuisse intermissam, quod vix credi potest. Et certe, si BERNONIS verba sedulo discutiamus, non omnino negare videtur a *Romanis* in Missa recitatum fuisse, sed tantummodo decantatum: quia revera non solemniter vocis modulatione decantabatur, sed tantum recitabatur, ad cum fere modum, quo etiamnum subdiaconus in ecclesia *Langdonensi*, præter aliarum ecclesiarum morem epistolam absque ulla cantus inflexione recitat. Et ne quis gratis a nobis assertum id obiciat, sententiæ nostræ vadem afferimus LEONEM III. qui in *Aquisgranensi* cum CAROLO M. collatione clarissimis id ac perspicuis verbis affirmat. *Quod vero* (inquit)

Offertorium.

Ap. P. le Brun
Explicat. des
Prières &c.
p. 284.
De quibus-
dam ad Mis-
sam perti-
nentibus. c. I.

L. I. c. 15.
Pag. 94.

Pag. 87.

L. II. Re-
tractat. c. II.

IX. Cum olim populus oblationes ipsemet ad altare facere consueverit, factum est, ut antiphona, quæ interim canebatur, *Offertorium* seu *offerenda* diceretur, uti Introitus & Graduale successu temporis magis secundum varietatem temporum & festorum ex psalmis potissimum sunt collecta. *Deinde sequitur offerenda*, ut inquit REMIGIUS Altifiodorensis, *qua inde hoc nomen accepit, quod tunc populus sua munera offerat. Sequuntur versus a vertendo dicti, quod in offerendis revertantur, dum offerenda repetitur. Offertorium*, ait BERNO Augiensis, *quod inter offerendum cantatur, quamvis a prioris populi consuetudine in usum Christianorum venisse dicatur, tamen quis specialiter addiderit, aperte non legimus.* Plura dicemus suo loco lib. II. quia serius induci cœperunt hæ antiphonæ, nec hodieque apud orientales comparent, qui *Anaphoram* proprie sic dictam a *præfatione*, seu gratiarum actione auspicantur, quæ in missali *Gothico*, & *Gallicano*, *Inlatio* etiam nominatur, de qua ISIDORUS: *Infertur illatio in sanctificatione oblationis.* In liturgia S. GERMANI vocatur *sonus*, seu *sonum*, quod tunc canitur. *Sonum autem, quod canetur, quando procedit oblatio, huc traxit exordium. Præcepit Dominus MOYSI, ut faceret tubas argenteas, quas Levitæ clangerent, quando offerebatur hestia, & hoc esset signum, per quod intelligeret populus, qua hora inferebatur oblatio, & omnes incurvati adorent Dominum, donec veniret columna ignis aut nubes, qui benediceret Sacrificium.* Nunc autem procedentem ad altarium Corpus CHRISTI non iam tubis inreprehensibilibus (ita codex) sed spiritualibus vocibus præclara CHRISTI magnalia dulci melodia psallet ecclesia. Conveniunt hæc cum laudatis BERNONIS verbis, moreque illorum temporum, ut sacra Eucharistia deferretur ipso oblationis tempore ad altare: qua allata „Fiebat panis & vini consecrandi oblatio (ut ob- „servat MARTENIUS) atque interim chorus canebat *Sonum*, id est antipho- „nam, quæ nostro Offertorio respondebat, aut quid simile. Forte *sonus* „aliud nihil erat quam quod expositio nostra mox *laudes* appellat. *Laus* „autem in missali *Mozarabum* constat ex *Alleluia*, & uno versiculo, sed „in *Gallicana* liturgia ter repetitum fuisse *alleluia* &c.“ Huc specialiter referri potest, quod S. AUGUSTINUS contra HILARIUM egit, incessentem morem, „qui tunc esse apud *Carthaginem* cœperat (ut loquitur) ut hymni „ad altare dicerentur de psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cum „distribueretur populo, quod fuisset oblatum.“ Apud *Græcos* eodem per-
tinet,

asseritis, ideo vos ita cantare *Symbolum*, quoniam aliquos in istis partibus vobis priores audistis decantasse, quid ad nos, qui id ipsum non cantamus, sed legimus. Unica superest difficultas. Nam antiqui ordines *Romani* non simpliciter legi *Symbolum* præcipiunt, sed cantari, &

quidem alta voce. Difficultatem solvimus respondendo, decantatum quidem fuisse *Symbolum* in Missa pontificali, at vero solummodo recitatum in qualibet alia Missa, Sacerdote non Pontifice celebrante.“

tinet, quod fit, dum more mox laudato, non quidem ipsa sacra Eucharistia ad altare deferretur, sed symbola, magna pompa & reverentia: *Dum interim cantores gravi cantu cherubicum hymnum modulantur.* In liturgia MARCI præscribitur: *Hic psallant, Qui Cherubim mystice: dum interim incensum offert Sacerdos, & preces fundit;* quæ nostris secretis videntur respondere, forte inde sic dictis, quod aut durante, aut cessante iam cantu a Sacerdote dicerentur. Hanc liturgiæ partem designat DIONYSIUS vulgo *Arcopagita* de cœlest. Hierarch. *Qui in ministrorum ordine primas tenet,* Cap. 3. *unacum Sacerdotibus divino altari panem sacrum, Calicemque benedictionis imponunt, ab universa plenitudine ecclesiæ communi hymnologia præmissa.*

X. In liturgia solemnis semper inde ab ecclesiæ primordiis fuit illa gratiarum actio, quam nos *præfationem* dicimus, ad hodiernum usque diem constanter usitata, quam fere solam S. IUSTINUS commemorat inter ea, quæ ipsam Eucharistiæ celebrationem antecedunt, & consequuntur. *Deinde,* inquit, *ei, qui præest fratribus, panis offertur, & poculum aquæ & vini:* Apol. 2. *quibus ille acceptis laudem & gloriam αἰών & δόξαν universorum parenti per nomen Filii, & Spiritus Sancti emittit, & Eucharistiam sive gratiarum actionem, pro his ab illo acceptis donis, prolixè exequitur.* *Postquam preces & Eucharistiam absolvit, populus omnis acclamat amen.* *πᾶς ὁ λαὸς ἐπιφημεῖ ἀμήν.* Huc referendum, quod apud EUSEBIUM ex epist. DIONYSII ad SIXTUM L. VII. c. 9. *Rom. Episc. de quodam ab hæreticis baptizato habetur: Cum enim & gratiarum actionem in ecclesia audisset, & ad illam unacum aliis Amen accinisset.* (Εὐχαριστίας ἐπακῶσαντα συνεπιφθεγξαμένην τὸ ἀμήν.) Iterum laudatus S. IUSTINUS paulo post bis adhuc repetit, constanterque in omnibus liturgiis reperitur solemnis hæc Præfatio, uti iam vocat S. CYPRIANUS: *Sacerdos ante orationem, Præfatione præmissa, parat fratrum mentes dicendo: Sursum corda; ut dum respondet plebs: habemus ad Dominum, admoneatur, nihil aliud se quam Dominum cogitare debere.* Nihil adeo constanter in utraque ecclesia orientali, & occidentali in sacra liturgia fuit conservatum, quam singula fere huius præfationis verba, ac sensus, quoad gratiarum actionem, seu Eucharistiam ipsam, unde Sacrificium ac Sacramentum Corporis & Sanguinis Domini nomen accepit. Eadem vero fuerunt a primæva ecclesiæ ætate solemnia illa acclamationis & responsionis verba, adhuc hodie usitata: uti iam in constitutionibus apostolicis leguntur ad solemnem Sacerdotis apprehensionem: „Atque omnes una voce respondeant; *Et cum Spiritu tuo.* L. VIII. c. 12. „Tum Pontifex, *sursum mentem:* Et omnes; *Habemus ad Dominum.* Et „Pontifex; *Gratias agamus Domino:* Et cuncti, *dignum & iustum est.* Et „Pontifex dicat; *Vere dignum & iustum est, ante omnia laudare te &c.*

De orat. dominica.

Non opus est adhuc aliarum liturgiarum quarumcunque verba eadem referre, nec etiam instituti nostri ratio id fert accumulare Doctorum verba, quibus in suis homiliis & sermonibus ad hoc fideles provocant, ut memores & attentī ad ea, quæ respondent, sint verba. „Ac si (ut verbis S. CYRILLI *Hierosolymitani* utar) præcipiat Sacerdos, ut omnes circa illam horam deponant curas vitæ huius & domesticas sollicitudines, habeantque sursum in cœlo cor ad clementem DEUM. Deinde respondetis: *Habemus ad Dominum*; ei præcepto per eam, quam pronuntiatis confessionem, assentientes... Postea hæc Sacerdos ait: *Gratias agamus Domino*. Vere enim gratias agere debemus, quod, quum indigni essemus, ad tantam nos vocavit gratiam, quod inimici cum essemus, nos reconciliavit, quod Spiritu adoptionis est dignatus. Ad hæc vos subiicitis: *Dignum & iustum*.“ Refert deinde eandem fere, quæ in liturgia S. IACOBI habetur, gratiarum actionem, seu, ut olim etiam vocari consuevit, contestationem ac præfationem: Uti iam in S. CYPRIANO vidimus. Nec dubium est, quin huc spectet can. XII. Concilii *Milevitani*, ubi præscribitur, *Ut preces, vel orationes, & Missæ, sive Præfationes, quæ probatæ fuerint in Concilio ab omnibus celebrentur*. Præfationis locum habent ad mox sequentem hymni angelici cantum, sacrationaque consecrationis verba: *ἱερὸς τῶν θεουργικῶν ὕμνος* sacros divina effectivorum hymnos vocat DIONYSIUS de hierarch. eccl. quem HONORIUS *Augustod.* auctorem Præfationis Missæ facit. In ecclesia *Romana* GELASIUS *Præfationes*, quæ canonem præcedunt, cantu quidem, & sermone eleganti composuit. Ex iuxta decretalem, quæ circumfertur, epistolam PELAGII, novem numero sunt legitimæ, cum alias innumeræ fere olim fuerint. Decimam ad honorem Deiparæ URBANUS II. (ut suo loco dicemus) addidit. Et quidem, ut est apud BURCHARDUM & SIGEBERTUM, PELAGIUS ille Pontifex decrevit, quotidianam Sacramentorum præfationem ad Missas novem tantummodo præfationibus, secundum antiquum *Romanorum* ordinem, esse commutandam, scilicet in *Natali Domini*, in *Apparitione*, in *Pascha*, in *Ascensione*, in *Pentecoste*, de *SS. Trinitate*, de *Apostolis*, de *sancta Cruce*, de *ieiunio Quadragesimali*.

De hymno
SANCTUS
&c.
Berno Aug.
De quibusd.
rebus ad Miss.
speclantibus
c. 1.

XI. De hymno triumphali *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, quis specialiter addiderit, BERNO *Augiensis* dicit, non legi. Idem tamen testatur, non deesse, qui putent, SIXTUM P. ad Missam addidisse. Id quod auctores medii ævi non solum, qui de Officiis divinis scripserunt, singillatim auctor sub nomine ALCUINI, Micrologus, RADULPHUS *Tungrensis*, sed etiam Chronographi passim, SIGEBERTUS, MARIANUS *Scotus*, MARTINUS *Polonus*, auctoritate haud dubie libri Pontificalis asseruerunt; ubi SIXTUS I. constituisse dicitur:

citur: „Ut Missarum actionem Sacerdote incipiente, populus hymnum de-
 „cantaret *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus DEUS sabaoth* &c. URSPER-
 GENSI hoc COELESTINO P. attribuit a). In Constitutionibus apostolicis a
 idem legitur: „Et omnis populus simul dicat: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, L.VIII.c.12.*
 „*Dominus sabaoth: pleni sunt cæli & terra gloria eius: benedictus in sæ-*
 „*cula. Amen.* Et Pontifex postea dicat: *Sanctus enim vere es, ac Sanctis-*
 „*simus, Altissimus, & Superexaltatus in secula. Sanctus quoque unigenitus*
 „*tuus Filius, Dominus noster, & DEUS, IESUS Christus* &c.“ Illustran-
 tur hæc clarius ad confessionem totius Sanctæ TRINITATIS, ter repetito
Sanctus, Sanctus, Sanctus, verbis S. AMBROSII ad hunc ipsum Ecclesiæ u- L.III. c. 18.
 sum provocantis: *Seraphini*, inquit, *laudent, omnis Beatorum chorus lau-* de Spiritu S.
dat, ut sanctum DEUM dicat, Sanctum Filium, Sanctum Spiritum. Quo-
modo igitur non omnia habet, quæ DEI sunt, qui cum Patre & Filio a Sa-
cerdotibus, & in baptismo nominati, & in oblationibus invocatur cum
Patre & Filio. Similiter S. HIERONYMUS eundem hymnum in confessio- De XLII.
 nem TRINITATIS cani testatur: „In confessionem Sanctæ TRINITATIS erum- mansionibus
 „pimus dicentes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus DEUS sabaoth.*“ Quam in initio,
 vero antiquum hoc sit in celebratione sacræ liturgiæ, ex actis SS. PERPE-
 TUE & FELICITATIS apud RUINARTUM, & ad calcem LACTANTII de morte
Persecutorum, colligere licet: ubi S. PERPETUA in visione quadam, visa sibi
 Eucharistiam accipere, inter alia dicit: „Introivimus, & audivimus vocem Ruin. Act.
 „unitam *Agios, Agios, Agios* sine cessatione.“ S. CYRILLUS Hierosolymit. sincera MM.
 expresse ὁμωδίας, seu psalmodiæ ac cantus meminit: Propterea enim tra- p. 98.
 ditam nobis à Seraphinis hanc Theologiam (seu DEI celebrationem) recitamus, Catech.
 ut communi laudum modulatione cum superioribus mundo exercitibus con- XXIII. n. 6.
 iungamur. Deinde, postquam nosmetipsos per hos spirituales hymnos sancti-
 ficavimus, DEUM benignum exoramus &c. S. ATHANASIUS Arianos, qui T. I. P. I.
 Trisagion mutata voce canebant, ad finem sermonis in illud, Omnia mihi p. 108.
 tradita sunt, incescit his verbis: „Nec vero ullus e sanctis Prophetis, qui
 „in huiusmodi visione maxime sunt digni habiti, nobis renunciavit illos ma-
 „gna voce usos esse cum *Sanctus* prima vice proferrent, minus clara secun-
 „da vice; submissa denique tertia vice: deindeque prima sanctitatem Do-
 „mini significari, secunda subiectionem indicari, tertia demum inferiorem
 „designari ordinem.“ Nullus S. CHRYSOSTOMO frequentius meminit my- Epist. 2. ad
 sticæ melodix, ut vocat sæpissime, solita imprimis eloquentia & energia Olymp. hom.
 hunc christiani populi cum angelis concentum deprædicans. A CHRISTO 3. de penit.
 demum hos ad nos hymnos delatos asserit, atque cani præceptos b). Id hom. 16. L.
 &c.

ei

a) Vid. etiam MABILLONIUS supra p. 106. lau-
 datus.

b) „IESUS (inquit Hom. 23. ad Ephesos. T. XI. N.
 E. n. 3.) Filius Patris misericordiarum, filius eius

ei solemne est, populum ex hac concentus cum Angelis confociatione ad officia christiana a profanis præsertim cantilenis advocare: *Quomodo*, inquit *Hom. 21. ad alicubi, non est absurdum post mysticam illam vocem e cælis delatam, a Cherubim dico, meretriciis cantibus, & fractis melodiis theatri aures inquinare?* Alibi vero commemorans, quomodo affoleat per sæpe cum ipso etiam Sacerdote populus verba, ac vocem coniungere, ad eundem potissimum provocat hymnum a). Quodam loco populum inde multum collaudat, & dignationem, ut cum choris exercitibusque Angelorum suas confociet voces, deprædicat b). Loquitur autem de vigiliis, & stationibus nocturnis, ut videri possit, tunc etiam peculiariter dictum fuisse hymnum illum, nisi malis intelligere de coniuncta simul tunc liturgia. SEVERIANUS Episcopus *Gabalensis* in homilia de filio prodigo eiusdem hymni meminit, addictis sacrosanctis nominibus, explicationis, ut puto, causa: *Recordamini*, inquit, *tremendorum mysteriorum, ubi subiunguntur voces Angelorum collaudantium de cælis & dicentium ἅγιος ὁ πατήρ, ἅγιος ὁ υἱός, ἅγιος ὁ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν θυσίαν τελεσιουργήσαν.* Alius vero est cherubicus hymnus in liturgia *Græca* ad illationem sacrorum Symbolorum cani solitus:

qui est vere DEUS, omnem tulit virtutem, omnes qui inde sunt fructus, hymnos nempe ad nos detulit cælestes. Nam quæ in cælis (ἀνω) dicunt Cherubim, ea nos quoque iussit dicere: *Sanctus, Sanctus, Sanctus.* " Et homilia in Seraphim: (T. VI. N. E. p. 141.) „Antea quidem in cælis tantum hymnus iste canebatur: postquam autem in terram venire dignatus est Dominus, hunc etiam concentum ad nos detulit. Propterea quoque magnus Pontifex cum iuxta sacram hanc mensam confiterit, ut rationalem cultum exhibeat, & sacrificium offerat incruentum, non simpliciter nos ad hanc faustam acclamationem invitat, sed ubi prius Cherubim nominavit, & Seraphim mentionem fecit, tum demum ad hanc tremendam vocem mittendam omnes adhortatur, & dum eorum nos admonet, qui nobiscum choros agitant, mentem nostram a terra subducit, unumquemque nostrum his propemodum verbis excitans: Unacum Seraphim canis, unacum Seraphim sta, cum illis alas extende, cum illis regium solium circumvola. "

- a) Hom. XVIII. in 2. Cor. „In tremendis quoque mysteriis, ut Sacerdos pro plebe, ita plebs pro Sacerdote vota facit. Hæc enim verba & cum Spiritu tuo nihil aliud quam hoc significant. Rursus ea oratio, qua DEO gratiæ aguntur,

utrisque communis est; neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam quum prius illorum vocem sumsit, atque illi assenserunt, id digne ac iuste fieri, tum demum gratiarum actionem auspiciat. Quid autem est, quam ob rem tibi mirum videatur, si cum Sacerdote plebs interdum loquatur, quum etiam cum ipsis Cherubim, ac supernis virtutibus sacrosanctos illos hymnos communiter in cælum mittat. "

- b) „Eoquod (sunt verba laudati Doctoris Hom. in laudem eorum, qui comparserint in ecclesia) angelicorum ordinum stationem imitantes, sine cessatione laudes, & hymnos offertis conditori. O mira CHRISTI dona! in supernis exercitus Angelorum canunt gloriam: in terris eandem hominum depromit multitudo, communiterque tum cælestium, tum terrestrium festivus conventus congregatur: una gratiarum actio, una exultatio, una gaudentis choræ statio. Hanc enim ineffabilis Domini sese ad nos demittentis bonitas constituit, hanc Spiritus congregavit sanctus: huius vocum concentus paterno beneplacito congruit: c cælis habet modulorum consonantiam, dum a Trinitate velut a plectro quopiam movetur, delectabile illud ac felix resonat melos; illam angelicam cantionem, illum definere necessium conceentum. "

tus: οἱ τὰ χεῖρας. Alius item in sacris *Græcorum* frequentatus hymnus τρισάγιος, quem nos quotannis die Parasceve græce, & latine cantamus. Hunc ad tempora Concilii *Chalcedonenſis* ad an. 402. referendum, colligitur ex actis eiusdem Concilii. Næc multo post in *Orientis* ecclesiis receptum, & publico usu confirmatum esse, vel ex eo patet, quod multas deinde turbas excitaverit facta ei additio: *Qui passus est pro nobis*, vel: *Qui crucifixus est pro nobis*, quæ facta est a *Petro FULLONE*. Passim *THEODOSIO Iunior*e imperante demum in ecclesia cani coeptum aiunt, divinitus quidem *S. PROCLUS* *Patr.* edocto, ut *NICEPHORUS*, *Io. DAMASCENUS*, *PAULUS Diaconus*, & *CEDRENUS* narrant a). Sunt quidem, ut observat *CANGIUS V. Trisag.* qui decantatissimum *Græcis* hunc hymnum τρισάγιον *Sanctus DEUS* &c. longe ante *PROCLUSUM*, circa medium sæc. V. *Cyprianam* sedem tenentem, in usu fuisse putent, quod in omnibus sacris liturgiis *IACOBI*, *MARCI*, *BASILII*, *CHRYSTOSTOMI*, reperiatur. Sed *S. CHRYSOSTOMUS* constanter de altero illo loquitur, quem triumphalem ideo dicimus, quod istum *Domino DEO exercituum in sublimi gloriæ throno sedenti*, velut *DEO forti*, & cuncta potenti, cælestis militiæ duci, inimicarum legionum debellatori felicissimo, victoriæque omnis datori, angelici Spiritus vidente *ISAIA* c. 6. cecinerunt, ut ait *GOARUS*. Accidit alicubi in Occidente, ut non ubique in omnibus diceretur *Missis*: quem abusum sustulit Concilium *Vasense* II. statuens: „Ut in omnibus *Missis*, „ seu matutinis, seu in *Quadragesimalibus*, seu in illis, quæ pro defuncto- „ rum commemoratione fiunt, semper *Sanctus, Sanctus, Sanctus* eo ordine, „ quo ad *Missas* publicas dicitur, dici debeat. Quia tam dulcis & deside- „ rabilis vox, etiamſi die noctuque possit dici, fastidium non poterit ge- „ nerare. “ b) Colligi hinc videtur, quod in *Missis*, quæ forte sine cantu cele-

T. IV. edit.
Labb. p. 610.

L. XIV. c. 46.

a

Eucholog
p. 135.

Can. 3.

b

cele-

a) Ut enim laudati auctores referunt, cum regnante *THEODOSIO* terra ipsis quatuor mensibus motibus continuus ageretur, accidit, ut illa vehementius aliquando fluctuante, omnique populo iutensius *Kyrie eleison* acclamante, adolescentulus, nemine non vidente, in æra sublatuſ, divinam audierit vocem, præcipientem sibi, Episcopo populoque nunciaret, ut litanias agerent, dicentes: ἅγιος ὁ θεὸς κ. τ. λ. *Sanctus DEUS*, *Sanctus fortis*, *Sanctus immortalis* miserere nobis, quin aliud quidquam adderent. Quod ubi *PROCLUS* fieri mandasset, moremque mandatis fideles gessissent, quiete terræ restituta, ab *THEODOSIO* hoc *Trisagion* omnibus totius orbis ecclesiis commendatum fuisse. De hac tamen re nihil apud cœvos auctores legeris. Vid.

Christ. LUPUS ad Conc. *Trull.* T. III. p. 145. *Petr. ALLIXIUS* in peculiari lib. de *Trisagio*. *BORREMANSIUS* in *Vesperis Gorinch.* p. 16. *Com. SCHURTZFLEISCHIUS*, & alii de hymnis ecclesiæ veteris.

b) Pro explicatione huius canonis nota ex observantia omnium temporum locum *S. EPIPHANII* in synopsi n. 22. de *Synaxibus*, quæ quarta, & pro sabbato ad horam nonam fiunt, in die *Dominica* matutinis horis κατὰ τὰς πρώτας. Ut vero illis diebus stationum ad nonam, sic in *Quadragesima* ad vespertinam synaxes agebantur. Unde alibi distinguuntur, veluti can. 29. Conc. *Aurelianensis* III. an. 538. *Sacrificia matutina Missarum*, sive *vespertina* nominantur, quæ eadem sunt, ac *quadragesimalia*. Eo pertinet,

celebrabantur, seu minus solemnibus, omitteretur, dum cani alias consueverat. Occurrit tamen in omnibus liturgiis tam orientalibus, quam occidentalibus, quandoque etiam græce, uti in *Mozarabica* iste: *Agios, Agios, Agios Dominus DEUS Rex æternæ, tibi laudes & gratias*. Et in liturgiæ S. GERMANI expositione *Aius*, seu *Agios*, & *Sanctus* ante prophetiam, & iterum ante Evangelium *Agios*; *Sanctus* vero post Evangelium canendum præscribitur, sicut iam diximus: idemque de liturgia *Mozarabica* notandum, in qua præter *Agios*, ac *Sanctus*, quod canonem præcedit, repetitis etiam vicibus canitur, uti in liturgia S. GERMANI, sed non eodem loco. Usus iste, ut alia eius liturgiæ, haud dubie ab oriente venit. Edidit nuperrime WERENDORFIUS programma de prece HOSIANNÆ, eiusque in liturgia usu, quem iam in constitutionibus apostolicis observamus, atque in liturgia S. CHRYSOSTOMI, & aliis tam *Græcis*, quam *Latinis* ad hodiernum usque diem. a)

De Consecra-
tione.
2. Tim. I.

Ep. LV. n. 34.

XII. S. AUGUSTINUS ad S. PAULINUM rescribens Epist. 149. n. 16. N. ed. de illo Apostoli: *Obsecro itaque primum omnium fieri obsecrationes &c. ut ait, preces accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici: orationes cum benedicuntur, & sanctificantur &c.* Orationes hæ postea canon Missæ sunt appellatæ, sub quo consecratio fit. Sic etiam *Precem* vocat INNOCENTIUS I. in epist. ad DECENTIUM; & VIGILIUS P. ad PROFUTURUM, *canonica precis textum*. Quodsi, ut fit, secreto factæ illæ orationes non fuerunt, locum habere potuit, quod supra iam retulimus ex eodem S. AUGUSTINO: *Quando autem non est tempus, cum in ecclesia fratres congregantur, sancta cantandi, nisi cum legitur, aut disputatur, aut Antistes clara voce deprecatur, aut communis oratio Diaconi indicitur*. Quod dicit Antistitem clara voce deprecari, *Græcis* nuncupantur ἐκφωνήσεις, seu iuxta Concilium *Laodicenum* orationes διὰ προσφωνήσεως, quæ sunt orationes altiori vocis sono pronuntiandæ. Quales IUSTINIANUS Imp. in Nov. Conf. 123. hic fieri vult μή κατὰ σέσιω-

quod in Conc. *Matiscenensi* I. (an. 583.) can. 9. fancitur, ut a feria S. MARTINI usque ad natale Domini, secunda, quarta, & sexta Sabbati ieiunetur, & Sacrificia Quadragesimali debeant ordine celebrari.

a) Id quidem nostrum nihil attinet institutum, quod dicit de significato huius vocis compositæ ex יְשׁוּעָה & נָח, quam in unico loco Pf. CXVIII. LUTHERUS optime transtulerit: *O Herr hilf: Domine auxiliare* interpretatus, atque eo sensu populus, & pueri *Hebræorum* CHRISTO

acclamaverint ad auxilium, redemptionemque a MESSIA impetrandam. Inde vero haud video, quare ineptum adeo illius vocis usum concludatur tum in liturgia, cum etiam in processibus, atque acclamationibus, quæ prima ecclesiæ ætate Episcopis subinde fieri solebant, atque etiam ex EUSEBIO discimus, IACOBO Apostolo, dum verba faceret *Hierosolymis*, acclamatum esse: *Hosanna filio DAVID*; quippe qui ex stirpe DAVID erat oriundus, ex qua MESSIAS expectabatur nasciturus.

σειωπημένον, ἀλλὰ μετὰ Φωνῆς πιστάτῳ λαῷ ἐξηκουσμένης, non tacite, sed voce a fidei populo percipienda. Tales etiam ἐκφωνήσεις sunt verba, quibus orationes concluduntur, atque ad eas respondet populus. Sic iam ex IUSTINO M. retulimus: „Postquam preces, & Eucharistiam absolvit, populus omnis acclamat *amen*.“ Et iterum: „Panis offertur, & vinum cum aqua ei, qui præsidet coetui. Is preces, & gratiarum actiones similiter, quantum potest, DEO fundit: ὅση δύναμις αὐτῷ ἀναπέμψει, & populus acclamat, dicens *amen*. Tunc fit distributio &c.“ Et ex EUSEBIO: „Cum enim & gratiarum actionem in ecclesia audiisset, & ad illam unacum aliis *amen* accinisset συνεπιθέγγεζάμενον τὸ ἀμήν.“ Quod intelligi potest de huiusmodi responsionibus inter ipsa sacratiora verba, iuxta liturgias *Græcas*, & *Ambrosianam*, ipso S. AMBROSIO eius rei mentionem faciente in libro de iis, qui mysteriis initiantur: „Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem Sanguis nuncupatur. Et tu dicis *amen*: hoc est, verum est.“ Quod ritu *Romano* in precis canonicæ conclusionem etiamnum ante orationem dominicam solemne est.

Apol. II. n. 10.

L. VII. hist. c. 9.

XIII. Orationis dominicæ tam constans fuit in liturgia usus, ut fuerint, qui, ad eam solam celebrasse Eucharistiam Apostolos, putarint. Viderique queat, LUCIANUM huc respexisse, dum hymnum apud Christianos solemnem in Sacris memorat ἀπὸ τῆ πατρὸς a Patre incipientem. Nihilominus in constitutionibus apostolicis non notatur, nisi in baptismi liturgia, a baptizato dicenda. S. CYRILLUS *Hierosolymitanus* eandem commemorat, a populo haud dubie communi voce dictam; „Tum vero (inquit) post hæc illam recipimus orationem, quam Salvator propriis suis discipulis tradidit: DEUM cum pura conscientia patrem nuncupantes, dicentesque: *Pater noster* &c.“ Post populum Sacerdos: *Et ne nos inducas in tentationem*, subdit iuxta liturgiam S. IACOBI, quæ convenit alias cum liturgia S. CYRILLI; additque S. CYRILLUS, quod in illa S. IACOBI liturgia habetur, ut populus respondeat *Amen*. In liturgia S. MARCI (ubi iam notavi ex vetustissimo auctore de cursuum ecclesiasticorum origine, *Sanctus*, vel *Gloria in excelsis*, vel orationem dominicam, & *amen* ab universis tam viris, quam foeminis decantari) primum a Sacerdote, deinde a populo dicenda præscribitur: sed a Sacerdote haud dubie submissa voce, cum mox sequens oratio sit *elata voce* dicenda. Puto unam intelligendam etiam orationem dominicam ex illis, quas Concilium *Laodicenum* implendas διὰ προσφωνήσεως per enunciationem dicit. Coniungitur hic tam Orientis, quam Occidentis consuetudo, quam notat S. GREGORIUS M. dominicam orationem apud *Græcos* ab omni populo dici; apud nos vero a solo Sacerdote. Utrumque tamen MABILLONIIUS in ecclesia *Gallicana* observavit, nimirum ut a Sacerdote, & omni

De oratione dominica, & benedictione.

L. VII. c. 44.

Cat. XXIII. n. 11.

L. VII. epist. 64. Vet. ed.

De liturg. Gallic. lib. I. c. 5.

populo diceretur. In liturgia vero *Mozarabica* a Sacerdote quidem dicitur, ut tamen populus ad singulas petitiones *Amen* respondeat. Quæ diversitas nihil officit; quin declarat, semper quadam ratione populi partes intervenisse, etiam *Romano* ritu, quo populus saltem postremam eius succinit partem. Constatque, eam in liturgiis omnibus in sacratissima parte fuisse

L. II. contra Parmen. dictam. Quam etiam OPTATUS *Milevitanus* designat: *Inter vicina momenta, inquit, dum manus imponitis, & delicta donatis, mox ad altare conversi, dominicam orationem prætermittere non potestis.* Ex S. AMBROSIO, vel quisquis

L. V. c. 4. est auctor librorum de Sacramentis, idem patet: „Dixi vobis, quod ante „ verba CHRISTI, quod offertur, iam non panis dicitur, sed corpus appel- „ letur. Quare ergo in oratione dominica, quæ postea sequitur, ait: *Panem „ nostrum &c.*“ S. HIERONYMUS præfationem videtur indigitare, quæ solet hodieque orationi dominicæ in sacra liturgia præmitti: „Sicut docuit Apo- „ stolos suos, ut quotidie in corporis illius sacrificium credentes audeant „ loqui, *Pater noster &c.*“ Sæpissime S. CHRYSOSTOMUS ad hanc domini- cam orationem a fidelibus dici consuetam provocat, ut officii commoneat, & adhortetur, præsertim quoad petitionem illam *& demitte nobis &c.* At-

Retract. lib. I. c. 19. que S. AUGUSTINUS: „In eisdem mandatis est, quod iubemur dicere: „ *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Quam „ orationem usque in finem sæculi tota dicit Ecclesia.“ S. CÆSARIUS *Arclat.*

Serm. 282. in append. indiscriminatim hic de populi cantu loquitur: „Quum enim maxima pars „ populi, imo, quod peius est, pene omnes recitatis lectionibus exeunt de „ ecclesia, cui dicturus Sacerdos, *Sursum corda*: nunquid respondere pos- „ sunt, quando deorsum in plateis & corpore simul & corde discedunt? „ vel qualiter cum tremore simul & gaudio clamabunt: *Sanctus Sanctus San- „ ctus benedictus qui venit in nomine Domini?* Aut quando oratio dominica „ dicitur, quis est qui humiliter & veraciter clamet, *Dimitte nobis debita „ nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris?* Cum enim etiam illi, „ qui se in ecclesia continent, si non dimiserint debita debitoribus, ad iu- „ dicium magis quam ad remedium orationem dominicam proferunt ex ore, „ quam implere non probentur in opere &c.“ Hinc etiam a S. BENEDICTO

Reg. c. 13. oratio dominica in matutinis laudibus, & vespers iubetur dici, audienti- bus omnibus: „Ut conventi per ipsius orationis sponsonem, qua dicunt, „ *Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris,* pur- „ gent se ab eiusmodi vitio.“ Antea iam dixerat CÆSARIUS: „Qui vult „ Missas ad integrum cum lucro animæ suæ celebrare, usquequo oratio „ dominica dicatur, & benedictio populo detur, humiliato corpore, & com- „ puncto corde se debet in ecclesia continere.“ Sancitum id variis in Con- ciliis fuit, veluti *Agathensi*. Ibi: „Missas die dominico a sæcularibus totas teneri „ spe-

„speciali ordinatione præcipimus, ita ut ante benedictionem Sacerdotis egredi populus non præsumat.“ *Aurelianensi* I. „Cum ad celebrandas Missas in DEI nomine convenitur, populus non ante discedat, quam Missæ solemnitas compleatur, & ubi Episcopus fuerit, benedictionem accipiat Sacerdotis.“ Idem repetitur in Conc. *Aurel.* III. Solemnnes formulas huius benedictionis, quæ ante communionem solebat impertiri, afferemus sequentibus in libris.

XIV. Iam supra attuli S. AUGUSTINI locum ex *Retractat.* de suo libro *contra HILARIUM de canticis ad altare*, quem etiam S. POSSIDIUS recenset in *Indiculo operum*, quo morem ecclesiæ *Cartagin.* defendebat, ut hymni ad altare dicerentur de psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo, quod fuisset oblatum. Haftenus retulimus, quare ratione vocibus, & cantibus tum Sacerdotis aut ministrorum, tum populi, sacra instaurabatur liturgia, præcipueque ad dignam Eucharistiæ tractationem, susceptionemque excitabantur fidelium mentes. Par erat, rite etiam consummari Sacrificium. *Tu adfuiisti*, inquit S. CHRYSOSTOMUS, *hymnum cantasti, cum dignis omnibus te es professus, eoquod cum indignis non recesseris. Quomodo mansisti, & mensæ non es particeps? Sum, inquis, indignus. Ergo illa quoque communione, & societate, quæ est in precibus, es indignus. Non enim solum per proposita: sed etiam undique per cantica descendit Spiritus.* Tempore communionis etiam piæ audiebantur voces & cantus. Ut enim nihil dicam de solemni illa acclamatione, qua aut fideles ad dignam præparationem excitabantur, acclamante Sacerdote: *Sancta sanctis*, respondentibus vero fidelibus: *Unus Sanctus, unus Dominus*: aut dum sub ipsum communionis tempus ad verba illa *Corpus CHRISTI, Sanguis CHRISTI*, solemni ter prolata, quisque accipientium, simulque universi elata voce responderunt *Amen*: veluti ex iam laudatis SS. PERPETUÆ, & FELICITATIS actis discimus, dum in visione S. PERPETUÆ Eucharistiam, sacræ liturgiæ præfens, visa est participare: *Ego, ait, accepi iunctis manibus, & manducavi, & universi circumstantes dixerunt AMEN.* Scimus prima illa ætate peculiarem psalmum, trigesium tertium nimirum, esse dictum inter ipsam communionem: *Psalmus autem, ut habetur in Constitutionibus apostolicis, trigessimus tertius dicitur, dum reliqui omnes communicant. Cunque universi, & universæ communicaverint, accipientes Diaconi, quæ supersunt, inferant in pastophoria. Et Diaconus, quando, qui psallit, fecerit finem, pronunciet: percepto pretioso corpore &c.* Vides hic distinctam psallentis, ac pronunciantis orationem, Diaconi vocem. Et ex illo psalmo imprimis huc peraccommodum versiculum: *Gustate, & videte, quam suavis est Dominus*, singulari quadam, & divina

De cantu in
fractione, &
Communione.
L. II. c. 11.

*Hom. 3. in
Ephes.*

*Ad calcem
Lactantii de
mort. persecu-
torum.*

L. VIII. c. 13.

melodia cantatum fuisse, S. CYRILLUS *Hierosolymitanus* testatur., Audivisti
Cat. XXIII. „ deinde (inquit) vocem psallentis, divina quadam melodia vos ad sancto-
n. 20. „ rum mysteriorum communionem invitantis, ac dicentis: *Gustate & vi-*
T. II. Biblioth „ de, quod bonus est Dominus. “ Ad quem cantum repetendum videmus
max. PP. etiam in liturgia S. IACOBI specialiter Diaconi admonitionem præcessisse. *Dia-*
p. 8. *conus:* „ *In pace CHRISTI cantemus.* Cantores: *Gustate & videte, quod*
Ib. p. 7. „ *benignus est Dominus.* “ Idem factum ex liturgia *Mozarabica* intelli-
L. I. de Eu- „ gimus, atque eundem locum communiter sanctos Patres de sacra Eucharistiæ
char. c. 5. participatione interpretatos, constat. Assignantur in eadem S. IACOBI liturgia
etiam psalmi in fractione & mixtione panis & calicis. MORNÆUS ex variis
monumentis antiquis designat, quinam psalmi in Eucharistiæ distributione cani
consueverint. Nimirum Ps. XXII. *Dominus regit me.* XXXIII. *Benedicam Do-*
minum in omni tempore. XLI. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes a-*
quarum. CIII. *Benedic anima mea Domino.* CXVI. *Laudate Dominum*
omnes gentes. CXLIV. *Exaltabo te DEUS meus Rex.* Regula *Aureliani* præ-
scribit, ut psallendo omnes communicent. Cantus antiphonus præscribitur
in liturgia S. GERMANI his verbis: *Sacerdote autem frangente, supplex*
clerus psallet antiphona, quia patiente dolore mortis omnia trementis testata
sunt elementa. Tempore communionis præscribitur *Trecanum*, quod quid
T. V. Anecd. sit, difficile est divinare. „ Erit forte (inquit MARTENIUS) qui *Trecanum*
p. 90. „ interpretetur Symbolum Apostolorum, Sanctæ Trinitatis fidem explicans,
„ quod in missali quidem *Mozarabum* post consecrationem ante commu-
„ nionem dicendum præscribitur: in *Gallicana* vero liturgia post commu-
„ nionem recitaretur. “ Videturque huic opinioni favere, quod ibi de hoc
p. 90. *Trecano* dicitur: *Trecanum vero quod psalletur, signum est catholicæ fidei*
de Trinitatis credulitate procedere. Sed adversantur quæ sequuntur, indi-
cantque potius repetitionem stropharum, aut versiculorum. *Sic enim prima*
in secunda, secunda in tertia, & rursum tertia in secunda, & secunda ro-
tatur in prima. Ita Pater in Filio mysterium Trinitatis complectet. Res
illustrari queat ex liturgia *Mozarabica*, in multis conveniente cum hac S.
GERMANI ac veteri *Gallicana*, ut inter alios BRUNUS in opere liturgico, &
PINIUS in actis SS. *Iulii* declarant, etiam quoad hoc, quod *Trecanum* can-
taretur eodem plane loco in Missa S. GERMANI, quo canitur *Gustate, &*
p. 330. *videte* in missali *Mozarabico*, quod *responsum ad accedentes* dicitur, atque
T. VI. in eo ubique occurrit ternarius numerus. 1. Constat tribus versibus, nimi-
p. 99. 105. rum *Gustate. Benedicam, & Redimet.* 2. Ter dicitur *Alleluia* post versus
istos singulos. 3. Subditur illis doxologia, *Gloria, & honor*, in qua no-
minatim exprimuntur tres personæ divinæ. 4. Doxologiæ isti subiungitur
ter *Alleluia.*

XV. Demum solemnitas etiam dimissionis hic mentio facienda est, Diacono eadem haud dubie verba, *Ite missa est*, quæ etiamnum usitata sunt, a priore Ecclesiæ ætate fidelibus acclamante: a) unde & *Missæ* nomen eadem ex ratione aliis divini officii partibus est inditum, usu repetito a profanis eiusmodi dimissionibus, prout apertissime AVITUS declarat inquiens: *A cuius proprietate sermonis in ecclesiis palatiisque sive prætoriis Missa fieri pronuntiatur, cum populus ab observatione dimittitur.* Dimissio populi.
Epist. I. apud Sirm. T. II. opp. Var. p. 3.

a) Duplicem eiusmodi dimissionem fuisse, ex veteri Christianorum liturgia colligimus, quarum alia Catechumenos, cæteros fideles alia spectabat. Ista finitis precibus, quibus Catechumenis, atque Energumenis adesse licuit, hæc vero post *ἐυχὴν ἀπολυτικὴν* a Diacono recitatam fiebat. Ipsum vero *Missæ* nomen quod attinet, sane antiquum id satis est, atque ad finem tertii sæculi, aut paulo ante ad mentem CLAR. CASAUBONI inventum; quod ex epistola CORNELII (aut si quis forte alius eiusdem auctor est) ad LUPICINUM *Viennensem*, circa annum

Domini 250. scripta, Vir laudatus clarum fieri asserit (Exercit. XVI. ad ann. BAR.) ea iam ætate *Missæ* nomen notum fuisse. Certe iam S. AMBROSIIUS ep. 13. ad MARCELLINAM foror. it. ferm. 34. & S. CÆSARIUS *Arelatensis* hom. 12. *Missæ* nomine integram liturgiam, seu omnia, quæ ad celebrationem Sacrificii incruenti pertinebant, comprehenderunt; cum tamen credere vix liceat, istud vocabulum statim ab incunabulis suis tam late patuisse, ut non potius populi olim dimissioni id proprium fuerit.

CAPUT III.

Cantus ac musica sacra aliis in locis, partibusque officii divini.

Sacri Christianorum in hymnis spiritualibus conventus publici, die noctuque per festa.

Apolog. c. 39.

Ep. 207.

a

L. 28.

n. 3.

I.

erant fidelibus inde ab Ecclesiæ primordiis stata divini servitii tempora, quæ die noctuque in hymnis, psalmis, & canticis spiritualibus traducebant, prout passim in superioribus ostendimus, ac deinceps magis patefiet: ubi quisque invitabatur ad cantandas laudes DEI ex scriptura, vel proprio ingenio, uti ex TERTULLIANO p. 29. audivimus. Intelleximus porro, malevolos ob nocturnas pervigilias cavillandi non semel accepisse occasionem; dum boni tamen omnes, & pii laudarunt, propagaruntque. De nocte siquidem, inquit S. BASILIUS, *populus consurgens antelucano tempore domum pre-cationis petit; inque labore, & tribulatione, ac lacryinis indesinentibus, facta ad DEUM confessione, tandem ab oratione surgentes ad psalmodiam instituntur.* In maioribus urbibus, ubi plures erant ecclesiæ, divisis etiam populis in turmas, nihilominus pii Pastores studebant ubique per vices adesse, & sacris operam dare a). Vidimus superius p. 21. LUCIANI testimonium de Christianis, ad hymnos tota nocte decantandos vigilantibus. Meminitque earundem vigiliarum in festis christianis Ammianus MARCELLINUS his verbis: *In statione primis tenebris observata custodum absentia, qui die festo christiani ritus in ecclesia pernoctabant &c.* S. ATHANASIUS de *Virginitate* hoc studium perpetuis hymnis, & glorificationibus DEUM celebrandi, singulariter

a) „Iam dudum (sunt verba eiusdem S. Doctoris in psalm. CXIV.) occupato hoc sacro Martyrum templo, a media nocte ad hanc usque meridiem DEUM Martyrum, dum adventus noster expectaretur, hymnis placare perrexistis. Itaque vobis parata merces est, qui Martyrum honorem, DEIque cultum & somno & quieti prætulistis. Quod si opus est ut nostram ipsorum defensionem suscipiamus, causam cur moras interposuerimus, vosque deseruerimus diutius, dicturi sumus: quod alteram huic parem DEI ecclesiam, non mediocri intervallo a vobis disiunctam, administrantes, istud dici spatium in id insumserimus. Cum igitur tri-

buerit Dominus, ut & apud illos impleverim ministerium, nec sim a vestra charitate frustratus, mecum largitori benefico gratias agite, qui hanc quam videtis corporis nostri debilitatem invisibili sua potentia levavit. Porro ne diutius detentis vobis sumus molesti; ubi pauca ex eo psalmo quem vos canentes deprehendimus, differuerimus, ac verbo consolatorio pro nostris viribus paverimus vestras animas: singulos ad habendam corporis eam dimittemus. Quid igitur erat quod a vobis cane-batur: *Dilexi*, inquit, *quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ.*“

ter DEO dicatorum esse vult. *Ea autem est voluntas CHRISTI, ut is, qui ipsi conglutinator est, nihil secum omnino sæculi ferat, nihil terrestria curet, sed solum, ut crucem eius, qui pro se crucifixus est, baiulare velit, curamque ac sollicitudinem gerat, ut perpetuis hymnis, & glorificationibus eum celebret.* Sic S. GREGORIUS Naz. Cpoli abiens dolenter valedixit Nazaraeorum choris, psalmodiarum concentibus, atque stationibus nocturnis. Et S. BASILIUS laudata epist. *Scire autem vos volo, nos laudi ducere, quod* ^{207. n. 2.} *virorum, & mulierum cætus habeamus, quorum conversatio in cælis est.... noctu, diuque perseverant in orationibus: quorum os non loquitur opera hominum, sed hymnos DEO nostro concinunt continenter.* S. AMBROSIIUS in celebri ad Vercellenses epistola in hac re S. EUSEBIUM Vercellensem, & eius discipulos hisce verbis collaudat: *Qui in hymnis dies, ac noctes personant. Hac nempe Angelorum militia est, semper esse in DEI laudibus: orationibus conciliare crebris, atque exorare Dominum student.* S. CHRYSOSTOMUS, ne ^{T. VI. p. 95.} repetam, quod idem ea de re in laudem Monachorum ad populum Antiochenum dixit, istud totius populi studium, ac pietatem, homilia in laudem eorum, qui comparuerunt in ecclesia, extollit: *Nimirum, inquit, ex hoc concursu, ex eo quod ecclesiam omnium matrem studiose occupatis, ex hac pernocte perpetuaque statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes, sine cessatione laudes, & hymnos offertis conditori &c.* Et postquam fatis deprædicasset populi felicitatem, qui angelicis choris veluti sociatus, in ecclesia eorum cantus cœlestes imitaretur: *Hic est, subdit, studii præsentis finis, hi conventus nostri fructus: eoque gaudeo, talem conspiciens celebritatem: gaudeo, dum animorum vestrorum latitiam considero, dum gaudium spirituale, dum secundum DEUM exultationem.* Neque enim ulla res tantum affert gaudii vitæ nostræ, quantum hoc, quod ex animo gaudeatis in ecclesia congregati. Adhærebat templis Episcopi cum suo clero habitatio: inde rationem repetunt *Patres Conc. Matifconensis II.* ne Episcopi canes alant: ^{An. 585.} *Custodienda est igitur, aiunt, episcopalis habitatio hymnis, non latratibus, operibus bonis, non morsibus venenosus.* ^{Can. 13.} *Ubi igitur DEI est assiduitas cantilenæ, monstrum est, & dedecoris nota, canes ibi, vel accipitres habitare.* Illustre est PAULINI ad VICTRICIUM, *Morinorum & Nerviorum Apostolum*, testimonium de ecclesiarum illic nova constitutione: *Ubi quotidiano, ait, sapienter psallentium per frequentes ecclesias, & monasteria secreta concentu, castissimis ovium tuarum & cordibus delectantur, & vocibus.* Idem de NICETA canit redeunte in Daciam: ^{Epist. 2.}

*Quis mihi pennas daret ut columbæ,
Ut choris illis citus interessẽm,*

*Qui DEUM CHRISTUM, duce te, canentes
sidera pulsant.*

*Sed licet pigro teneamur ægri
Corporis nexu, tamen evolumus
Mentibus post te, Dominoque tecum
dicimus hymnos...*

*Audient AMEN tremefacta cete,
Et Sacerdotem Domino canentem
Lata lascivo procul adineabunt
monstra natatu...*

Item: *Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare CHRISTUM
Corde Romano, placidamque casti
vivere pacem...
His precor cum te domus alma Sancto
Ceperit fratrum numerosa cœtu
In choris, & nos pietate chari
pectoris abde.*

Vigiliæ Pa-
schales, & a-
liorum præ-
cipuorum
Festorum.

L. II. ad
Uxorem.

T. V. Bibl.
PP. p. 849.

p. 844.

L. X. histor.
Fr. c. 31.

II. Olim etiam haud rara fuit pia ista fidelis populi contentio, atque pa-
storum cura, ut ad hoc fideles obstringerent, maxime festis præcipuis. In
Conc. *Matisc.* II. de Paschate præcipit canon secundus: *Nullus servile opus
audeat facere: sed omnes simul coadunati, hymnis paschalibus indulgentes
perseverantibus nostræ præsentiam quotidianis sacrificiis ostendamus, laudantes
creatorem vespere, mane, & meridie.* Præcipua semper paschalis solemni-
tas ita est traducta. *Quis nocturnis, inquit TERTULLIANUS de gentili nupto
christianæ, convocantibus, si ita oportuerit, a latere suo eximi libenter feret?
Quis denique solemnibus paschæ abnoctantem securus sustinebit?* Et THEOPHILUS
Alexandrinus Epistola I. paschali contra Origenistas: *Forſitan hæc audientes
ecclesiastica congregationis amor subeat, & recordentur fraternæ in commune
latitiæ: hymnorum, quibus cum cæteris Dominum concinebant.* Iam prius
meminerat psalmi CXVII. inde ab antiquissimis temporibus in solemnitatis pa-
schali cantari soliti, ubi, „Totis itaque (ait) viribus animas nostras ab omni
„contagione purgantes, dignas celebritati, quæ imminet, præparemus, ut
„possimus cum sanctis canere: *DEUS Dominus, & illuxit nobis.*“ Sic festi-
va cantica solemnitatis paschalis excipiebant luctum proxime antecedentium
dierum passionis, ac mortis dominicæ: quemadmodum in antiquissimo sa-
cramentario *Gelasiano* præscribitur de Cœna Domini. *Eodem die non psal-
litur, nec salutat: id est non dicit: Dominus vobiscum, quod hodieque
in horis canonicis eorum dierum observatur.* S. GREGORIUS *Turonensis* ma-
gnum

gnum numerum recenset vigiliarum tum in festis Domini, cum Sancto-
 rum, quibus in ecclesiis, seu ad quas ecclesias procedendo a S. PERPETUO
 Episcopo *Turonensi* celebrandæ fuerint, institutæ Sæc. V. In Vita S. IOANNIS
Eleemosynarii apud ROSWEIDUM sic LEONTIUS Episcopus loquitur: „Hy- p. 205.
 „mnodia enim anniversaria post multum temporis dormitionis Sancti ce-
 „lebrata in templo superius memorati Sancti TYCHONIS . . . erat autem,
 „quæ colebatur sacra vigiliæ hymnodia annuæ recordationis Sancti miracu-
 „lorum factoris TYCHONIS.“ Ex *Africana* ecclesia testis nobis idoneus est
 VICTOR *Uticensis*, qui L. II. de Persecutione *Vandalica* de festo Epiphaniæ
 agens, sub S. EUGENIO *Carthag.* Episcopo, *Iam enim*, inquit, *ob celebra-*
tem festivitatis hymni nocturni per ecclesiam canente populo concrepabant.
 In Occidente deinceps præcipue S. CÆSARIUS ad hoc in suis sermonibus fi-
 deles incitavit, promiscuam plebis inducendo psalmodiam. Et S. NICE-
 TIUS hac potissimum cantus suavitate fideles ad idem permovit. „Quid
 „hac (inquit) delectatione iucundius, quia & psalmis delectamur, & ora- De bono Psal.
 „tionibus irrigamur, & interpositis lectionibus pascimur.“ Et in peculia- c. 3.
 ri tractatu de Vigiliis servorum DEI, mox initio: „Novimus autem (inquit) Cap. 1.
 „multos hominum, ut aut maioribus suis placeant, aut sibi aliquid pecu-
 „liariter profint, noctis particulam ad aliquod opus segregare, & id pro lu-
 „cro ducere, quod, furati de sopore suo, operari potuerunt. Quodsi in
 „carnalibus instrumentis, id est, victui ac vestitui necessariis, qui vigilant,
 „non reprehenduntur, imo laudantur, quanto magis nos sacras vigili-
 „tam spiritali opere fructuosas, orationibus scilicet, hymnis, lectioni-
 „bus foecundas observare, & amare debemus, ut a Domino DEO merce-
 „dem recipiamus?“ Discimus autem ex eodem, Sabbati & Dominicæ huic Cap. 2.
 tam sancto operi fuisse destinatas noctium particulas: cum apud Monachos,
 ac etiam Clericos quotidianum esset hoc servitutis pensum. Invenimus et-
 iam extraordinarias pervigilias in singularibus necessitatibus. Cuiusmodi
 exemplum OROSIUS refert efficax contra GILDONEM tyrannum. „Igitur
 „(scribit) MASCELZEL iam inde a THEODOSIO sciens, quantum in rebus de- L. VII. c. 36.
 „speratissimis oratio hominis per fidem CHRISTI a clementia DEI impetra- hist.
 „ret, *Caprariam* insulam adiit, unde secum servos DEI aliquot permotos
 „precibus suis sumsit, cum his, orationibus, ieiuniis, psalmis dies, &
 „noctes continuans, sine bello victoriam meruit, ac sine cæde vindictam.“
 Et paulo post: „Substitit, ac tertio demum die, per noctem orationibus,
 „hymnisque pervigilem, ab ipsis cœlestium Sacramentorum mysteriis in ho-
 „stem circumfusum processit.“ Extat eiusdem ætatis epistola responforia
 SS. LUPÍ *Tricastini*, & EUPHRONII *Augustodunensis* ad commonitorium,
 nempe TALASII, Episcopi *Andegavensis*, quæ inter alia de vigiliarum duratio-

- ne, & solemniss in Paschate, Epiphania, & Natali Domini diversimode agendis inter *psallendum*, & *legendum* a) tractat. Idem PRÆTEXTATI, Episcopi Rotomag. necem narrans, „Adveniente autem (inquit) Dominicæ Resurrectionis die, cum Sacerdos ad implenda ecclesiastica officia, ad ecclesiam maturius properasset, antiphonas iuxta consuetudinem incipere per ordinem, coepit. Cumque inter *psallendum* formulæ incumberet, crudelis adfuit homicida &c.“ DIONYSIUS consecrationem aquæ baptismalis, fieri solitam in Paschæ, & Pentecostes vigilia, describens, inter alia refert, Sacerdotem *sacro sanctum DEO afflatorum Prophetarum divinæ aspirationis hymnum cecinisse*. Neque hic præterire fas est, quod in vita S. REMIGII apud HINC-MARUM narratur de CLODOVEO, *Francorum Rege*, ad baptismum deducto, *precedentibus sacrosanctis Evangeliiis, & crucibus cum hymnis, & canticis spiritualibus, atque letaniis, Sanctorumque nominibus acclamatis, subsequente Regina, & populo*. Quod semper fuit servatum in solemni fontium consecratione, & baptismi collatione. Cuius rei meminit S. GREGORIUS Naz.
- a „Statio (ait) in quam post baptismum ante magnum altare constitueris, venturæ gloriæ est præludium. Psalmodia, cum qua susciperis, laudis venturæ est anteambulatrix.“ Quem in locum NICETAS commentans: „Præclara etiam (inquit) fuit hesternæ luminum celebritas, hoc est cœtus ille, qui ad vespertinam magni Sabbati celebrabatur. Pervigilem enim noctem, traducebant usque ad horam septimam cantantes, ac lampades accendentes, atque imminentem Servatoris nostri resurrectionem expectantes.“
- Diem illum designat S. PAULINUS, *quando ALLELUIA novis balat ovile choris*. S. CHRYSOSTOMUS celebritatem cantus ea solemnitate satis innuit his in sermone de Resurrectione verbis: „Non enim quovis modo participes nos fieri Spiritu iam oportet, sed spiritu impleri, psalmis, hymnis, canticis, spiritualibus, quibus repleti estis.“ Hinc dies Dominica per annum festive fuit celebrata, ut supra ex Apologia S. IUSTINI M. vidimus, isque status dies est, quo teste PLINIO antelucanis horis convenire solebant Christiani ad canendum DEO carmen. S. HIERONYMUS vero de Monachis, præcipue ad EUSTOCHIUM, perhibet, *Dominicis diebus orationi tantum, & cantionibus vacant: quod quidem & omni tempore completis opusculis faciunt*.

a) „Vigilia (aiunt T. IV. Conc. Labb. p. 1048.) natalis Domini longe alio more, quam Paschæ vigilia, celebranda: quia hic nativitatis lectiones legendæ sunt, illic artem passionis. Epiphaniæ quoque solemnitas habet suum specialem cultum. Quæ vigiliæ vel maxime, aut perpete nocte, aut certe in matutinum vergente, curandæ sunt: paschalis autem vigilia a vespere

raro in matutinum usque perducitur. Deinde in Vigilia Paschæ diversorum librorum lectiones sunt recensendæ, quæ totæ habeant aliquid de præfiguratione, aut vaticinio passionis: antedicta autem vigilia, prout visum fuerit, inter *psallendum*, & *legendum*, sive de Prophetis, sive de novo testamento, quod quisque voluerit, non legali, sed voluntaria lectione præsumet.“

ciunt. Laudatum *Matisconense* Concilium de eodem die: *Estate omnes in* Can. I.
hymnis & laudibus DEI corpore & animo intenti. Fuisse etiam festa Sanctorum Festa San-
 ita concelebrata, insignis est THEODORETI locus, ubi postquam dixisset PE- ctorum.
 TRO, PAULO, THOMÆ, SERGIO, MARCELLO &c. aliisque sanctis Marty- Serm. VIII. de
 ribus solemnia populari epulo peragi, subdit: „Proque illa veteri pompa, Græc. affect.
 „ pro turpi obscenitate, ac impudentia, fiunt modestæ, castæ, ac tem- curatione.
 „ perantia plenæ festivitates, non illæ quidem ad ebrietatem usque produ-
 „ ctæ, neque comessantium lascivia, & cachinnis dissolutæ, sed divinis can-
 „ tibus personantes, sacrisque sermonibus audiendis intentæ, in quibus ad
 „ DEUM preces non sine sanctis lacrimis, ac suspiriis summittuntur.“ Eo-
 dem teste, hymnos Sancti EPHREM festa SS. Martyrum lætiora fecisse, iam
 retulimus. Idem S. MARIM *Persam* laudat, quod, cum iuvenis sonoram Hist. suc. c. 20.
 haberet vocem, solitus sit in locis, ubi festa Martyrum celebrarentur, canere;
 qua celebritate festa præcipua fuerint transacta. Occurrit hic animo,
 quod S. GREGORIUS *Niß.* in Vita S. GREGORII *Taumaturgi* narrat. „Cum
 „ animadvertisset, (inquit) quod propter corporeas delectationes in idolorum
 „ errore permaneret puerile vulgus, & imperitum, ut interim in eo, quod
 „ est præcipuum, nempe in DEUM se recte gererent, pro illis inanibus su-
 „ perstitionis ritibus permisit eis, ut in sanctorum Martyrum memoriis se
 „ exhilararent, exultantesque oblectarent.“ De pravis consuetudinibus, quæ
 ex gentilium imitatione in sacra etiam, ac solemnitates christianas irrepse-
 runt, dicemus capite sequenti, nunc unum Concilii *Toletani* III. Cano-
 nem 23. ponimus: „Exterminanda omnino est irreligiosa consuetudo, quam
 „ vulgus per Sanctorum solemnitates agere consuevit; ut populi, qui debent
 „ officia divina attendere, saltationibus, & turpibus invigilent canticis; non
 „ solum sibi nocentes, sed & religiosorum officiis perstreptentes.“ Sed in-
 nocuus, ac summe laudabilis fuit festivus in quibusvis Christianorum cele- Aliæ Sole-
 britatibus cantus. CONSTANTINO primum ad fidem converso, Ecclesiæ a mnitates.
 statu pressò emergenti, publicos cantus celebrare demum palam licuit. Pri-
 mum, quod hic referam, est, quomodo Christiani devictò LICINIO per
 CONSTANTINUM, *choreis etiam, & hymnis tam per agros, quam per ci-*
vitates, primum quidem DEUM omnium, prout edocti fuerant, deinde piis-
simum Imperatorem, & DEO carissimos eius filios, celebrarint, ut apud
 EUSEBIUM legitur. Pluribus vero exemplis idem prodit in Vita CONSTAN- L. IX. hist.
 TINI, quomodo, Imperatore hoc CHRISTO nomen dante, cultus christianus cele- c. 9.
 britatem assecutus fuerit, festivitate etiam sacrarum cantionum, e. g. in so-
 lemnissimis ecclesiarum magnificentissime exstructarum dedicationibus. Is
 insuper aliique recensent, quæ ex psalmis in encæniorum solemnitate de-
 cantari consueverint. Alias eiusmodi solemnitates etiam fuisse, antea alla-

tum S. BASILII testimonium prodit, atque ea quoque evincunt, quæ superius ex SS. AMBROSIO & CHRYSOSTOMO, qui præcipui cantus & psalmodiæ instauratores, atque etiam insignes præcones habentur, iam retulimus.

Etiam in carceribus, & martyriis, processionibus, translationibus reliquiarum, exceptionibus hospitum &c. cantus.

Hom. in SS. Iuvenium, & Maximum MM.

P. 370. n. 8.

Ruin. p. 383.

p. 100.

T. I. Iunii p. 421. ex MS. Vatic. Gr.

p. 395. L. I. de Persec. Vandal.

III. Nec solum publicis eiusmodi conventibus, ac celebritatibus in Ecclesia, verum etiam aliis occasionibus, opportunis hisce pietatis studiis vacabant in divinis concinendis laudibus, aut quando adhuc locus ipse, vel occasio deerat publica festivitate persolvendi, id certatim agebant. In ipsis Apostolorum Actis c. XVI. LUCAS affert exemplum PAULI & SILÆ, quod in carcere detenti, media nocte orantes hymnos decantarint, *προσευχόμενοι ὕμνους*. Solenne id fuit etiam aliis, exemplo PAULI & SILÆ confluentibus fidelium cœtibus. *Multi*, inquit S. CHRYSOSTOMUS, *contempta præsentis vite, frequenter eos visitando sacras apud eos vigilias continuis psalmis perficiebant*. Sanctus VINCENTIUS M. post dira tormenta horrido inclusus ergastulo, testis strato, divinitus recreatus, *Psalmum*, ut Acta apud RUINARTUM habent, *DEO & hymnum dicens, latus exultat. Sicque solitudo horribilis Angelorum relevatur frequentia. . . . Dantur hinc laudes DEO, & resonante organo vocis angelicæ modulata suavitas procul diffunditur*. Audientes hæc, cernentesque custodes in CHRISTUM credunt. *Africani Martyres, SATURNINUS Presbyter, DATIVUS, & alii magno numero capti, in urbe ABITINENSI ex more dominicum celebrantes, vincti Carthaginem ducti, alacres, ac keti per totum iter hymnos Domino, canticaque psallebant. Acta SS. PERPETUÆ & FELICITATIS apud RUINARTUM perhibent, dum procederent de carcere in amphitheatrum, quasi in cælum, hilares. . . . PERPETUA psallebat, caput iam ÆGYPTI calcans. Antea S. PERPETUA visionem, quam pridie habuerat, narrans, Cæpit, inquit, populus clamare, & favitores mei psallere. Quod moris erat. Exempla etiam adfunt aliorum Martyrum, qui aut pœnam mortis subeuntes, aut ad supplicium properantes, læti hymnis indulgebant. Veluti iam p. 48. de S. BABYLA, THEODORO, & S. GORDIO M. cum de Cantu responso ageremus, narravimus; ac præterea Acta martyrii MARCIANI, & Sociorum apud BOLLANDUM perhibent (quod partem operis de Martyribus ab EUSEBIO scripti habent *Bollandistæ*;) „Post hæc cum tempus præesset, quo illorum animæ ad propria loca, & suum DEUM properarent; Martyres ipsi, multis hymnis, & laudibus DEO prænuntiatis, purissimas, ut decebat, animas DEO tradiderunt. . . . Nos vero christiani „homines *Gloriam* canamus *Patri, & Filio, & Sancto Spiritui, nunc, & in sæcula sæculorum, Amen*.” Sic apud RUINARTUM, S. IRENE *psalmos canens, & DEI gloriam celebrans in rogam se coniecit*. VICTOR *Uticensis* passionem Martyrum *Carthag.* sub HUNERICO Rege enarrans, simile exemplum*

plum habet a). Licet vero temporum iniquitas non adeo tulerit, nec consuetum semper fuerit, festivis hymnis celebrare Sacra christiana, non tamen semper id refugiebant periculi: quin etiam quandoque extra sacros conventus id agebant palam in profanorum contemptum. Cuiusmodi quædam exempla, quæ IULIANO Imperante accidisse constat, iam laudavi; estque imprimis illud in translatione reliquiarum S. BABYLÆ celebre, quas IULIANUS loco moveri, atque a christianæ religionis cultoribus exportari iusserat b). Ab hoc seiungi non debet, quod SOZOMENUS de translatione S. MELETII *Antiochiam* narrat. Ubi, reliquiis iuxta loculum BABYLÆ Martyris conditis, „Fertur autem (inquit) eas regia continue via ex Imperatoris mandato intra mœnia in civitatem fuisse receptas, præter consuetudinem *Romanis* usitatam; & alternatis psalmorum cantibus unoquoque loco honoratas, donec *Antiochiam* usquè transportarentur.“ Hic innuitur alternus, seu antiphonus cantus, in superiore autem exemplo responsorius. BARONIUS ad an. CCCXXXVIII. ex COSMA *Vestiario*, de translatione haud absimili S. CHRYSOSTOMI *Cpolim*, refert, sublatam sacram facinam humeris Sacerdotum, præinentibus Clericis. Et S. HIERONYMUS VIGILANTIUM incessens, eiusmodi exemplum translationis Beati SAMUELIS profert, magna celebritate factæ, Episcopis portantibus, omnium ecclesiarum populis occurrentibus, *ut de PALÆSTINA usque CHALCEDONEM iungerentur populorum examina, & in Christi laudem una voce resonarent.* Auctor miraculorum D. STEPHANI, in ecclesia *Utalensi* iussu EVODII conscriptorum, memorat: „Adventare innumeros populos gaudentes sane, atque psallentes, & cæteros luminaria cum grandi celebritate gestantes, & quasi quendam candi-

b
L.VII. c. 10.

c. 2.

a) „Incedebant itaque (inquit) cum fiducia ad supplicium, quasi ad epulas concurrentes, una voce per ambitus platearum Domino decantantes: *Gloria in excelsis DEO, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Votiva nobis hæc dies est, & omni solemnitate festivior. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, quando pro fide Domini nostri perferimus præparatum supplicium, ne amittamus acquisitæ fidei indumentum. Sed & populi publica voce clamant: „*Ne timeatis, o populi DEI! neque formidetis minas, atque terrores præsentium tribulationum. Sed potius moriamur pro CHRISTO, quomodo & ipse mortuus est pro nobis, redimens nos pretio sui sanguinis salutaris.*

b) „Hi (inquit THEODORETUS L. III. c. 10.) alacri animo ad lucum venientes, arcam carpento, quod a bigis trahebatur, imposuerunt: eamque catervatim præcedentes, cum tripudio in urbem duxere, *Davidicos* hymnos canentes,

„datum
& singulis versibus hanc clausulam addentes: *Confundantur omnes, qui adorant sculptilia.*“ Pas-
sim cam rem commemorant eorum temporum historici (SOCRAT. L. III. c. 16. RUFIN. L. I. c. 35.) atque voces usque ad cælum resonasse testantur. Imprimis vero memorabilia sunt SOZOMENI verba L. V. c. 18. „Ferunt eo tempore viros & mulieres, iuvenes & virgines, senes & pueros mutua ipsorum cohortatione incitatos, per totum iter psalmos cantasse. Qui quamvis simularent, se, quo labores itineris levarent, cecinisse, tamen canebant revera ardenti studio, & propensa erga pietatem voluntate incensi, propterea quod Imperator aliter omnino, atque ipsi, de DEO sentiebat. Psalmos autem ordiebantur hi, qui eos canere accurate norunt: multitudo autem simul voces fudit cum concentu, huncque versum addidit: *Confundentur &c.*“

„ datum comitantes , eique iteratis vocibus inclamantes : *Confessor Christi*, „ *Confessor Christi*.“ Et paulo post : „ Susceptis ibi reliquiis , atque Sacra- „ mentis fidelium celebratis , exinde cantantes , atque psallentes cum im- „ mensæ multitudinis choris ad civitatem regredi cœpimus. “ De transla-
T. I. Act. Ord. tione corporis S. LAUNOMARI in *Curbionense* monasterium legitur , *Cum*
S. Ben. p. 345. *fideli devotione sanctum corpus posuisse in secreto* , ut eum e civitate *Car-*
notina ad fluvium *Aduræ* X. Kal. Nov. in hymnis , & canticis spiritali-
bus adducerent. De reliquiis S. IOANNIS *Baptistæ* , & aliorum Sanctorum ,
Cyrum a se translatis , THEODORETUS ita loquentem inducit IACOBUM *Ana-*
choretam in Historia religiosa : „ Quando hos civitatis Patronos , qui a *Phæ-*
„ *niciæ* venerant , & *Palæstina* , cum *Davidica* excepisti chorea , venit in men-
„ tem , num hæ essent insignis IOANNIS illius reliquiæ , & non alterius Mar-
„ tyris , qui esset eiusdem nominis. Post unum ergo diem , ego quidem
„ stabam ad hymnos decantandos : video autem quemdam candida veste
„ indutum , & dicentem : *Frater IACOBÉ , cur nobis advenientibus non ve-*
„ *nisti obviam ?* “ Ipsi , qui hæc narrat , THEODORETO similem obtigisse
T. V. Conc. honorem ex Actis Concilii *Copolitani* II. discimus : Imaginem , THEODORETI
Ed. Lab. nimirum , ANDRONICUM Presbyterum , & GEORGIUM Diaconum in currum
p. 560. imposuisse , & in *Cyrestenam* civitatem introduxisse psallentes. Quod ibi
vitio quidem vertunt Patres ; sed inde , quod fidei integritas THEODORETI
in dubium vocabatur : unde inquiri iussum , „ si quod dicitur de imagine ,
„ factum est , & si psalmum , cuius mentio gestis *Antiochiæ* confectis infer-
„ ta est , psallentes ad imaginis honorem præcedebant ; & si SERGIUS re-
„ verendissimus cum hæc post *Antiochiæ* confectis inserta est , psallentes ad
„ imaginis honorem ea cognovisset , & Clericos admisit , & divinis eis
„ communicavit mysteriis. “ Nec hic prætereundum , quod de CLODOVEI ,
primi christiani *Francorum* Regis , solemnī in urbem *Virdunensem* ingressu
T. I. Act. O. in vita S. MAXIMINI , Abbatis *Miciacensis* , legitur : „ Sed & Clerus proce-
S. B. p. 583. „ dere ordinatus est , Regem cum laudibus , & DEO dignis cantilenis susce-
„ pturus , per quæ & Principi dignum sedulitatis suæ monstraret obsequium ,
„ & liberationis propriæ Domino offerret tripudium. “ In altera eiusdem San-
Ib. p. 593. cti vita plebem etiam iunxisse voces legitur : „ Præeunte Clero , itemque
plebe sequente cum devotarum laudum vocibus exceperunt ducem. “ In
Ib. p. 118. vita S. GALLI , Episcopi *Arvernensis* : „ Exinde cum multo psallentio (psal-
„ modia) in civitatem recipitur , & in ecclesia Episcopus ordinatur. “ Iam
meminimus p. 122. Episcopis *Hosanna* acclamatum. Huc revocandum est , quod
Ad diem 14. in vita S. PACHOMII apud BOLLANDUM narratur de S. THEODORO , S. PA-
Maii p. 332. CHOMII discipulo , dum S. ATHANASIO obviam est progressus. „ Patrum er-
„ go præcipuis , & Fratribus ad DEI laudes concinendis valentioribus secum
„ assumptis ,

„assumptis, iter ingressus Abbas THEODORUS, dum ATHANASIVM reperit,
 „post mutuas salutationes, ipse asinum Pontificis manu ducens, procedebat
 „ante eum fratribus psallentibus. Hinc auditæ voces fratrum religiose psal-
 „lentium, qui ad centum omnino erant.“ S. GREGORIUS *Naz.* eundem, ab *Orat. in S. Athanas.*
 exilio revertentem, *Alexandriæ* choro canentium fuisse exceptum, meminit.
 S. PORPHYRIO circa an. D. 402. *Cpoli Gazam* reduci, cives *Maiumæ* psal-
 lentes obvios memorat MARCUS *Diaconus* in eius vita apud BOLLANDUM: *T. III. Febr.*
 „Postquam descendimus, cognoscentes nos, qui illic erant Christiani, ex-*p. 649.*
 „ceperunt cum psalmodia: similiter vero ex civitate quoque, cum audi-
 „vissent, occurrerunt nobis, habentes signum venerandæ Crucis, & ipsi
 „psallentes.“ Idem de processione cum psalmodia eiusdem Sancti ad plu-
 viam *Gazensibus* impetrandam: „Quum (ait) fuisset autem mane, accepto
 „signo venerandæ Crucis, quod nos procedebat, egressi sumus cum hy-
 „mnis ad antiquam ecclesiam &c.“ Refertur ibi, Gentiles idem ab idolo
Marna obtinere conatos, per septem dies *hymnos dicentes*, civitatem fuisse
 egressos: Sanctum autem Præfulem vera religione ieiunium indixisse, ac vi-
 giliis; „Fecimus vero tota nocte triginta preces, & totidem genuflexiones,
 „præter choros, & lectiones. Quum fuisset autem mane, accepto &c.“
 Omitti non debet, quod in vita S. GILDÆ, Abb. *Ruyensis* de solemnī gra-*T. I. Aët. O.*
 tiarum actione, ob impetratam divina virtute nimis angustæ ad habitationem *S. B. p. 140.*
 insulæ dilatationem, legitur: „Tunc iterum revertitur ad oratorium Senior,
 „& præ gaudio effusus in lacrimas, cum venerando discipulorum grege cla-
 „ra voce hymnos, summasque laudes, rerum omnium Creatori Domino
 „decantat, qui prope adest omnibus invocantibus se in veritate.“ In
 Actis Synodi *Ephes.* fidei causa Archimandritæ cum catervis monachorum
 narrantur, *hymnos & psalmos canentes*, ad regiam contendisse. Comitabatur,
 ut porro ibidem refertur, eosdem etiam non parva Orthodoxorum turba.
 Cum vero intra palatium essent, Archimandritæ ab Imperatore acciti, recta
 mox ad illum ingrediuntur. Plebs vero, & monachorum turba, antipho-
 narum & psalmodiarum modulationi intenta, foris remansit. Redierunt simi-
 liter ad ecclesiam S. MOCII, ibi cum hymnis excepti. Demum adiungimus,
 quod V. BEDA, IOANNES *Diaconus* in vita S. GREGORII M. & GOTZELINUS *V. Beda L.I.*
 in vita S. AUGUSTINI, *Anglorum* Apostoli, narrant, ut hic, accepta a Rege *hist. Angl.*
 venia, ovans cum solemnī cantu, quem *letanialem antiphonam* vocat GO-*c. 25.*
 TZELINUS, Metropolim *Doroberniam cum beato Sanctorum choro* sit ingres-
 sus, canticis etiam usus ad prædicationis officium a). IV. a

a) „Ad civitatem AUGUSTINUS cum sociis, præ-
 lata Cruce, seu Salvatoris imagine, appropin-

quans cecinit dicens: *Deprecamur te Domine*
&c.“ Quæ sunt IOANNIS *Diaconi* verba, & BE-

Cantus in stat-
tis litania-
rum seu Ro-
gationum
processioni-
bus.

IV. Antiquissimus est in Ecclesia supplicationum publicarum, seu litaniarum usus, cum quibusdam processionibus, etiamsi videatur apud TULLIANUM aliter hæc vox accipienda. Earum varii generis iam non paucas indigitavimus, potissimum extraordinarias; nunc præcipue demum statæ sunt commemorandæ. Quas inter solemnes primo veniunt *Romæ* usitatissimæ ad stationem processiones, de quibus plura libro II. dicemus. Id monachis alibi prima hac ætate in more fuisse ex epistola S. AMBROSII ad THEODOSIUM discimus, frustra *prohibentibus iter VALENTINIANIS, quo psalmos canentes ex consuetudine usque veteri pergebant ad celebritatem MACHABÆORUM Martyrum*. Sunt præterea celebres usque ad hodiernum diem Sæc. V. a B. Mamerto CLAUDIANO, *Viennensi* Episcopo, instituti Rogationum dies, seu litiariæ, tribus continuis ante Ascensionem Domini diebus. Antequam genuini ab ascititiis sermonibus S. AUGUSTINI accurate discriminentur, mirum non est, fuisse, qui id institutum longe vetustius S. MAMERTO haberent. Inter eos enim sermones, qui nunc ad calcem tomi V. operum S. AUGUSTINI leguntur, atque S. CÆSARII *Arelat.* esse comprobantur, tres sunt ordine sermones pro tribus suis litaniarum diebus, quos, ut primo statim sermone dicitur, *regulariter in toto mundo celebrat Ecclesia*: atque paulo post modus eas celebrandi designatur *legendo, psallendo, vel orando* a). GENNADIUS de HONORATO *Masiliensi*, *Litaniæ*, inquit, *ad supplicandam DEI clementiam cum plebe sibi credita pro viribus agit*. Quæ, aliaque capitis illius verba, viventem adhuc innuunt. Eius forte est homilia EUSEBII *Emeseni*, vel *Gallicani* de litiariis, nisi malis cum auctoribus hist. litter. *Franciae* CÆSARIO *Arelat.* adscribere. Causam, quare sint institutæ, mox etiam per alias ecclesias propagatæ, S. GREGORIUS *Turonensis* declarat: cum urbs tunc *Vienna* insolitis terræ motibus quateretur, „cessanti-

bus

T. V. p. 297.
p. 298.
a
De Viris illu-
stribus c. 99.

DÆ. „Fertur quoque, appropinquantibus civitati *Dorovernensi*, regni metropoli, more suo eum Cruce, & imagine Christi hanc litaniam consona voce modulatos esse: *Deprecamur te Domine &c.*“ GOTZELINUS: Act. S. BENED. T. I. p. 511. „Itaque appropinquans possidendæ civitati pacifer AUGUSTINUS eum beato Sanctorum choro, elato ex more Crucis Domini argenteæ triumphali vexillo, cum imagine vivifica ipsius sempiterni regis IESU Christi, invocat suppliciter super eam Salvatoris salvatricem elementiam. Tum hanc litanielem antiphonam dulcimore intonat, & eum excipiente primitiva *Anglorum* nutrice ecclesia, consona modulatione ac devotione decantat: *Deprecamur te Domine in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus, & ira tua a civitate ista, & a domo sancta tua, quoniam peccavimus.*“ Et paulo

post: „Illum (Christum) cantieis, illum prædicationum tonitruis, & signorum cornuscationibus, magis ac magis personabant.“

a) Et iterum repetitur, monenturque fideles, ut „perseverent in opere bono, & otiosas, vel sæculares fabulas velut venenum mortiferum respicientes, magis psallere, & orare conentur, & contemnentibus amaritudinem mundi, in ecclesia requirant, unde accipiant dulcedinem Christi. Qui vero negligentes sunt, & ad ecclesiam non solum tarde veniunt, sed etiam, prinsquam mysteria compleantur, abscedunt; & in ipsa ecclesia otiosis fabulis vacantes, nec ipsi psallunt, nec alios psallere, vel orare permittunt: qui tales sunt, cito se corrigant: ne sibi in eo loco præparent mortem, ubi invenire poterant vitam.“ Idipsum in sequenti sermone frequentius inculcatur.

„bus quoque exinde terroribus (ait) per cunctas provincias dispersa facti fa-
 „ma cunctos Sacerdotes imitari commonuit, quod Sacerdos fecit ex fide, *Hist. L. II.*
 „quæ usque nunc in CHRISTI nomine per omnes ecclesias in compunctione *c. 34.*
 „cordis, & contritione spiritus celebratur.“ Opportune hic inserimus, quod
 idem de GEORGIO gestum refert, „cum lues inquinaria populum primæ
 „Germaniæ devastaret. Cum autem omnes terrerentur huius cladis auditu,
 „concurrit *Remensium* populus ad Sancti sepulchrum, congruum huius cau-
 „sæ flagitare remedium. Accensis cereis, lychnisque non paucis, hymnis,
 „psalmisque cœlestibus per totam excubat noctem. Mane autem facto, quid
 „adhuc precaturi desit, in tractatu rimatur: reperiunt etenim revelante DEO,
 „qualiter oratione præmissa, adhuc maiori propugnaculo urbis propugna-
 „cula munirentur; adsumpta igitur palla de beati sepulchro componunt in
 „modum feretri, accensisque super cruces cereis, atque ceroferalibus dant
 „voces in canticis, circumeunt urbem cum vicis &c.“ Ad dies Rogatio-
 num redimus. Narrante FORTUNATO in vita S. GERMANI *Parisiſorum* Epi-
 scopi, quædam mulier, *dum tempore letaniarum præ cæcatis oculis non pos-* *c. 33.*
set ire cum populo, audiens chorum psallentium, cum lacrymis domi GER-
MANI implorat auxilium. Tertio die recepto lumine, *mulier clarescente*
die ad Missam cum populo progreditur in processu. Sidonius APOLLINARIS
 ipsum S. MAMERTUM ob hoc institutum laudat. Causam etiam, & originem *L. VII. ep. I.*
 supplicationum alibi exponens, earumque, quæ olim fuerunt, mentionem
 faciens, „In his autem (inquit), quas supra fatus Summus Sacerdos, &
 „protulit pariter, & contulit, ieiunatur, oratur, psallitur, & fletur: *L. V. ep. 14.*
 „quarum nobis solemnitatem primus MAMERTUS Pater, & Pontifex reve-
 „rentissimo exemplo, utilissimo experimento invexit. Erant quidem prius
 „(quod salva fidei pace sit dictum) vagæ, tepentes, infrequentesque, ut-
 „que sic dixerim, oscitabundæ supplicationes, quæ sæpe interpellantum
 „prandiorum obicibus hebetabantur, maxime aut imbres, aut serenitatem
 „deprecaturæ. Ad quas, ut nihil amplius dicam, figulo pariter, atque
 „hortulano non oportuit convenire.“ Et AVITUS *Viennensis* ortum &
 progressum in aliis etiam ecclesiis, non tamen iisdem semper diebus, ex-
 ponit, sermonem de Rogationibus exorsus de communi earum per totum
 orbem observantia, earum institutorem laudans prædecessorem suum, *qui-*
bus psalmorum officia lacrimarum functionibus annuis persolverentur, ut ibi a)
 loqui-

a) Integer locus sic habet: „Prædecessor namque meus, & spiritalis mihi a baptismo Pater MAMERTUS Sacerdos, cui ante non paucos annos pater carnis meæ, accepto, sicut DEO visum est, Sacerdotii tempore successit, totas in ea,

quam supra diximus, vigiliarum nocte concepit animo Rogationes, atque ibi cum DEO tacitus definivit, quidquid hodie psalmis, ac precibus mundus inclamat. Revoluta ergo solemnitatem paschali non iam quid, sed quomodo, aut quan-

- An. 511.* loquitur. Concilium *Aurel.* I. statuit: *Rogationes, id est, litanias ante*
Can. 27. *Ascensionem Domini ab omnibus ecclesiis celebrari.* In Concilio *Gerundensi*
An. 517. C. 2. aliud assignatur tempus, ut etiam ritu *Ambrosiano* servatur, haud dubie, ut
Can. 3. paschale tempus a ieiunio sit immune. *De litania, ut expleta solemnitate*
Aët. O. S. B. *Pentecostes, sequenti septimana, a quinta feria usque in sabbatum per hoc*
T. I. p. 119. *triduum abstinentia celebretur.* Et mox secundæ litiariæ eodem ritu mense
An. 567. ineunte *Novembri* decernuntur. *S. GALLUS, Avernensis Episcopus, Rogatio-*
C. 6. *nes illas instituisse dicitur circa medium Sæc. VI. ut media Quadragesima*
psallendo ad basilicam beati IULIANI Martyris itinere pedestri venirent. Con-
An. 566. C. 17. *cilium Lugdunense II. Gerundense in secundis litiariis instituendis est secu-*
tum, ut in prima hebdomada noni mensis, hoc est ante diem Dominicam,
quæ prima in ipso mense illuxerit, litiariæ, sicut ante Ascensionem Domini
sancti Patres fieri decreverunt, deinceps ab omnibus ecclesiis, seu parochiis
celebrentur. In Concilio *Turon.* II. de ieiuniis antiqua a monachis instituta
fervanda decernuntur, ut de Pascha usque Quinquagesimam (id est Penteco-
sten) exceptis Rogationibus omni die Fratribus prandium præparetur. . . .
Et quia inter Natale Domini, & Epiphania omni die festivitates sunt, item-
que prandeant. Excipitur triduum illud, quo ad calcandam *Gentilium* con-
suetudinem Patres nostri statuerunt privatas in Kalendis Ianuarii fieri litanias,
ut in ecclesiis psallatur, & hora octava in ipsis Kalendis Circumcisionis Missa
DEO propitio celebretur.

Cantus in
conviviis, A-
gapis, inter
laborandum,
aliisque diei
momentis.

V. Nec in ipsis conviviis veteres Christiani cessabant a concinendis di-
vinis laudibus, non solum ante & post cibum *DEO gratias* referentes, aut
antequam cubitum concedebant, verum etiam inter ipsas epulas, sobrias
mensas, ac christianas *agapas* iuxta *D. PAULI* monitum, „Fuit tempus
„(ut cum *Oliverio BONARTIO* loquar) in *DEI* Ecclesia, quo non solum in
„templis, sed etiam in conviviis, quæ a charitate *agapæ* vocabantur, au-
„rei illius sæculi christiani, cantica resonabant sobria, gravia, modesta,
„plena religionis & gratiæ, ad quæ canenda non modo in locis *DEO* di-
„catis, sed etiam in coenaculis hortabatur illos Apostolus ad *Ephes. V. No-*
„lite, inquit, inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu
„Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritua-
„libus,

do fieri debeat, secreta primum collatione tra-
ctatur. . . . Eligitur tempus triduum præsens,
quod inter ascensionis sacræ cultum, diemque
Dominicum quasi quodam opportunitatis pro-
priæ limbo, circumpositis solemnitatibus, mar-
ginaretur. . . . Secutæ sunt fucido tempore
quedam ecclesiæ *Galliarum* rem tam probabilis
exempli: sic tamen quod hoc ipsum non apud

omnes iisdem diebus, quibus penes nos institu-
tum fuerat, celebraretur. Nec porro magni
intererat, quod triduum eligeretur; dummo-
do psalmorum officia lacrimarum functionibus
annis persolverentur. Tamen cum dilectione
rogationum, etiam Sacerdotum crescente con-
cordia, ad unum tempus, id est, ad præsentem
dies universalis observantiæ cura concessit.“

„libus, cantantes, & psallentes in cordibus vestris Domino. Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri IESU Christi, DEO & Patri.“ Egregie vero S. CHRYSOSTOMUS in eum locum declarat, quomodo iuxta Apostolum læti psallendo & cantando in cordibus Domino ebrietatem fugere, & gratos nos DEO pro donis suis redhibere debeamus a). S. CLEMENS Alexandrinus *Sacrificium DEO*, inquit, *sunt psalmi & hymni, dum cibus sumitur, & antequam cubitum itur*. Nimirum, ut pro acceptis beneficiis grati animi laus manca haud sit, nec diminuta, vult eandem psallendo præstari, & ante cibum, in potu etiam, & antequam nos noctu quieti damus b). Cavet deinde, ne imitemur *Græcos* in conviviis ad com-
a
I. VII. Stromatum.
b

potandum institutis, ad hebraicorum quidem psalmorum similitudinem comparato cantico, quod appellabatur *σκολιόν*; maxime autem ab amatoriiis canticis absterret, ad Sacrum potius cohortans concentum in fidelium conventibus. „Sint autem (ait) cantica DEI laudes: *Laudent*, inquit (DAVID), *nomen eius in choro, in tympano & psalterio psallant ei*. Et quis est chorus, qui psallit? Ipse tibi narrabit Spiritus: *Laudatio eius in ecclesia Sanctorum &c.*“ Et libro VI. *Stromatum* usum ab abusu secernit, & finem rectum præstituit: „Certe etiam in convivio nobis invicem psallendo propinamus, nostram incantantes cupiditatem, & DEUM glorificantes propter copiosam donationem eorum, quibus utuntur & fruuntur homines, & perpetuo suppeditata fuerint nutrimenta ad augmentum corporis & animæ. Est autem supervacanea respuenda musica &c.“ Fuerant tunc tempora, quibus apud Gentiles in turpem usum nempe gulæ & libidinis incentiva convertebantur. „Præteream certe ego (inquit S. AMBROSIVS de c. 15. ELIA & Ieiunio) citharam, psalteria, tympana, quæ cognovimus conviviis
„viis

a) „Vis (inquit ille Hom. 19. in Epist. ad Ephes.) lætari? Vis diem consumere? Ego do tibi potum spirituale. Ebrietas enim bene significantem linguæ nostræ excindit vocem, ut balbutiamus efficiens, oculosque, & omnia, ut semel dicam, pervertens. Disce psallere, & videbis rei voluptatem. Nam qui psallunt, implentur Spiritu Sancto, sicut, qui faticanica canunt cantica, spiritu immundo. Quid est, *in cordibus vestris Domino*? Hoc est, sapienter animum adhibentes. Nam qui animum non adhibent, temere canunt, verba loquentes, corde alibi vagante. *Gratias*, inquit, *semper agentes &c.* id est, petitiones vestræ cum gratiarum actione innotescant apud DEUM. Nihil enim æque DEUM lætitia afficit, ut quando quispiam est gratus. Maxime autem possumus gratias agere, abducentes animum nostrum ab iis, quæ prius

dicta sunt, & eum expurgantes iis, quæ dixit: *Sed implemini*, inquit, *Spiritu*.“

b) „Quemadmodum autem (ait L. II. Pædag. c. 4.) antequam sumamus alimentum, laudare nos convenit factorem univerforum: ita etiam in potu nos ei decet psallere, cum eius creaturarum efficiamur participes. Est enim psalmus numerosa, & modesta laudatio. Postremo autem, antequam nos somnus invadat, pium, & sanctum est DEO gratias agere, ut qui eius benignitatem, & gratiam fuerimus consecuti, ita cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus: *Et confitemini ei*, inquit (Ecclesiasticus) *in canticis laborum*, quod in eius iussu fiat, quidquid ei visum est, & ad eius salutare nihil est neque mancum, neque diminutum.“

„viis huiusmodi frequenter adhiberi, ut vino, & cantu excitentur libidines.“ Incessere nihilominus paulo post Christianos videtur, mane etiam inter potum musicis ludentes instrumentis. „Non immerito ergo vae illis, qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat DEO laudes referre, praevenire lucem, & vacare orationi, occurrere Soli iustitiae, qui nos visitat, & exurgit nobis, si nos CHRISTO, non vino & ficeræ surgamus. Hymni dicuntur, & tu citharam tenes? Psalmi canuntur, & tu psalterium sonas, aut tympanum? Merito vae, qui salutem relinquis, mortem eligis.“ Qua missa computationes inter & commestationes licentia, reiectisque musicis instrumentis, hymnis & canticis spiritualibus iuxta Apostoli monitum studebant pii Pastores, in rectum ad DEI laudem, piumque convivalia oblectamenta revocare usum, ut, cum nullum tempus vacare debeat officio, in DEI laudem etiam illud, quo a DEO quotidianum beneficium alimentorum accipimus, rite impendatur. *Nec sit, ut scribit S. CYPRIANUS ad DONATUM, vel hora convivii gratia caelestis immunis, sonet psalmos convivium sobrium, & ut tibi tenax memoria est, voce canora aggredere hoc munus ex more. Magis carissimos pascas, si sit nobis spiritalis auditio, proleget aures religiosa mulcedo.* Haud obscure id vult sanctus Martyr, ut, quae memoria retineant fideles ex Ecclesiae cantibus, etiam in conviviiis adhibeant ad DEUM laudandum. Quis autem dubitet, hoc potissimum factum fuisse in festivis primorum Christianorum conviviiis, quae ἀγαπαι sunt dictae? De quibus loqui videtur CLEMENS Alexandrinus: *Ante comestionem prologia scripturarum ἐντεύξεις τῶν γραφῶν, psalmi, & hymni post comestionem.* Sed aperte TERTULLIANUS: *Post aquam manua-lem, ait, & lumina, ut quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium DEO canere.* Hinc probatur, quomodo biberit. *Æque oratio convivium dirimit.* Paulo ante dixerat: *Non prius discumbitur, quam oratio ad DEUM praeagustetur.* Ut perhibent acta conversionis S. AFRÆ apud VELSERUM: *Episcopus autem veniens, ut cibum caperet, orare cepit, & psallere.* De conviviiis porro cum gloriarentur Platonici, quos cantus PLATO in iis adornasset, EUSEBIUS nos docet, quam pii pastores, moderatoresque invigilaverint, ut in conviviiis nonnisi divinae canerentur laudes. *Iure igitur, inquit, hic apud nos in conviviiis odas, & hymnos in DEI laudem canendi receptus mos est: quo in genere honestati ac modestiae nostri quoque moderatores invigilant, atque prospiciunt.* Iam prius laudarat morem, pueros etiam ad hoc instituendi, ut divinatorum Prophetarum odas, hymnosque de DEO scriptos terere saepius, & repetere consuecant. Idemque S. CHRYSOSTOMUS monet, tam in mensa, quam etiam alibi faciendum, ac curandum domi a patribusfamilias, ut loco lascivo-

rum

L. VII.

Strom.

Apol.c. 39.

L. XII. de
Præpar. ev-
ang.

rum spiritualia cantica illi maxime doceantur, qui canendi dulcedine permulcere præprimis possunt; oportereque ante & post mensam ἐπιτείνειν τὴν ἀπὸ τῶν ψαλμῶν ἀσφάλειαν. a) Orationem a psalmorum cantu distinguit non officio pietatis, sed modulo, & contentione vocis. Studiose olim hoc officium psalmos canendi privatim etiam ubicunque locorum monachi præstabant. „In CHRISTI villa (inquit S. HIERONYMUS, de monachis, & monasteriis *Bethlehemiticis* loquens) tota rusticitas est: extra psalmos silentium est, quocunque te vertas, arator stivam tenens *alleluia* decantat: sudans messor psalmis se avocat, & curva attondens vites falce vinitor aliquid *Davidicum* canit.“ Et S. AUGUSTINUS de opere monachorum: „Cantica divina cantare etiam manibus operantes facile possunt, & ipsum laborem tanquam divino celeumate consolari. An ignoratis, opifices quibus vanitatibus, & plerumque etiam turpitudinibus theatricarum fabularum donent corda, & linguas suas, cum manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit servum DEI, manibus operantem, in lege Domini meditari, & psallere nomini Domini Altissimi.“ S. BASILIUS: „Ecquid igitur (ait) beatius, quam in terra concentum angelorum imitari; statim quidem, ac dies incipit, ad preces surgentem, hymnis & canticis Creatori venerari; exinde sole iam clare dilucescente ad opera conversum, committante ubique oratione, hymnis etiam opera tanquam fale condire? Si quidem hilarem, iucundamque animæ æquabilitatem hymnorum solatia conferunt.“ Loco statarum horarum diurnarum iugia hæc officia fuisse CASSIANUS de monachis *Ægypti* testatur: „Apud ipsos etenim hæc officia, „ quæ

a) „Ubi sunt quidem (inquit Expof. in Ps. XLI. n. 2.) meretricia cantica, illic congregantur dæmones: ubi autem cantica spiritualia, illuc advolat Spiritus gratia, quæ os sanctificat & animam. Hæc dico, non ut vos tantum laudetis, sed ut filios & uxores doceatis talia canere cantica, non solum in texendo, aliore opere faciendo, sed maxime in mensa. Cum enim diabolus ut plurimum insidietur in conviviis, ebrietatis, ingluviei, risusque profusi, & remissi animi auxilio utatur, tunc maxime oportet & ante mensam, & post mensam, se munire psalmorum præsidio, & simul cum uxore ac liberis surgentes a convivio, hymnos sacros DEO canere. Si enim PAULUS, cui intolerabilia flagella immincebant, cum ligno alligatus in carcere habitaret, media nocte, quando est omnibus somnus iucundissimus, cum SILA DEUM perpetuo laudabat, & nec locus, nec tempus, nec sollicitudines, nec somni tyrannis, nec

illi labores, nec dolores, nec quidquam aliud eum coegit, modulationem illam intermittere: multo magis nos, qui iucunde vivimus, & DEI bonis fruimur, hymnos, quibus DEO gratiæ agantur, oportet emittere, ut si vel ebrietas, vel ingluvies nostræ animæ turpe aut absurdum quid fecerit, ubi ingressa fuerit psalmodia, omnia illa mala & improba consilia resiliant. Et quemadmodum nonnulli divites impleta balsamo spongia, mensas abstergunt: ut si ex cibis ulla remanserit macula, ea extracta puram mensam ostendant: ita nos quoque faciamus, pro balsamo os implentes melodia spirituali: ut si ex saturitate ulla in anima macula remanserit, eam per illam modulationem abstergamus, & simul omnes stantes dicamus: *Delectasti nos Domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exsultabimus.* Post psalmodiam autem addatur etiam oratio, ut cum anima ipsam quoque domum sanctificemus.“

- „quæ Domino solvere per distinctiones horarum, & temporis intervalla, cum admonitione compulsoris adigimur, per totum diei spacium iugiter cum operis adiectione spontanee celebrantur.“ Idem de psalmodia ad cœnam
- L. III. c. 12. in *solemnibus prandiis vel canonica ieiuniorum refectio*: „Quam (inquit) & præcedere consuetudinarii psalmi solent, & subsequi, nisi in extraordinariis refectioibus in Sabbato, vel Dominica, seu feriatis temporibus.“
- L. VIII. c. 37. Regula divinitus S. PACHOMIO tradita iuxta PALLADIUM in *Lausiaca*: „Quando autem videretur comedendum multitudini, constituit, ut unusquisque oratione psalmum prius caneret.“ Neque id præterierim ex regula S. PACHOMII: „Quando farinam conspergunt aqua, & massam subigunt . . . mane quoque, quando tabulis ad furnum, vel ad clibanos deportant panes, simile habebunt silentium: & tantum de psalmis, & de scripturis aliquid decantabunt, donec opus impleatur.“
- §. 116. Opportunum etiam hic est commemorare, quod SOZOMENUS refert de FLAVIANO, Imperatoris animum, ob deiectas statuas in *Antiochenos* exacerbatum, lenire omni arte studente. a)
- L. VII. c. 23.

Et in funere
Christiano-
rum.

L. II. c. 22.

p. 159. lit.
Galic.

p. 211.

VI. Solemne semper fuit funeris & exequiarum apud Christianos officium cum psalmodia, & hymnis. NICEPHORUS festivum funus B. Virginis cum hymnis delatum describit: „Deinde (inquit) cereis ardentibus prælatis, & unguentis, floribusque sparsis, atque angelis cœlitus phœtrorum, vel præeuntibus, vel stipantibus, vel etiam consequentibus divinis Patribus, & Apostolis, mirifica quædam carmina concinentibus, intellectualis illa, atque spiritualis arca ex *Sion* in *Gethsemani*, apostolicis eam gestantibus manibus fertur.“ Quam equidem rem, ex PSEUDO-DIONYSIO expressam, non ut assertam adduco, nec quod ex passione SS. PETRI, & PAULI in lexionario *Luxoviensi* apud MABILLONIUM legitur: „Et comprehenderunt eos in loco, qui dicitur *catacumbas*, via *Appia*, milliario tertio: & ibi custodita sunt corpora anno uno, & mensibus septem, quousque fabrecarentur loca, in quibus fuerunt posita corpora eorum, & ibi revocata sunt cum gloria, & hymnorum cantica &c.“ Apud ROSWEIDUM in vita SS. EPICETI Presbyteri, & ASTIONIS Monachi, Martyrum, his verbis eorum sepultura describitur: „Circa solis vero occasum veniens

„VIGI-

a) „Non modo (inquit) in publicis privatisque christianæ plebis congressibus DEUM hymnis & psalmis invocari voluit, ut iram Imperatoris mitigaret, sed easdem etiam lugubres, & ad æternum DEUM supplices cantilenas τὰς ἐν ταῖς λιταῖς τῶν Ἀντιοχείων ψαλμοδίας adolecentibus tradidit, qui ad mensam imperatoriam canere solebant, ut illas eorum Im-

peratore concinerent. Quibus valde luctuosus Imperator ita fuit commotus, ut, cum phialam manu teneret, lacrimis abstinere non potuerit, eaque ratione urbi, cui gravissime ob negatum tributum, & per seditionem deiectam PLACILÆ statuam succensebat, reconciliatus est, omnemque iram illico ex animo deposuit.“

„VIGILANTIUS cum omni domo sua, & cum aliis Christianis, occulte tulit corpora Sanctorum Martyrum: & perfundens ea myrrha, & aromaticis pretiosissimis in loco congruo & aptissimo, cum hymnis, & psalmis, & cum magna devotione sepelivit.“ Nec reticendum, quod in martyrio S. IGNATII referunt testes oculati, atque in visione de gloria Martyris edocti: „Cum hæc (aiunt) vidissemus, & somniorum visa conferremus, DEUM datorem bonorum hymnis celebravimus, sanctum Virum beatum prædicavimus, vobis & diem & tempus significavimus, ut tempore eius martyrii convenientes communionem nostram testificemur.“ Auctor Constitutionum apostolicarum iuxta præscribens, quæ quibusvis fidelibus etiam Martyribus perfolvantur, „Congregemini (inquit) in cœmeteriis, lectionem sacrorum librorum facientes, atque psallentes pro defunctis Martyribus, & omnibus a sæculo Sanctis, & pro fratribus vestris, qui in Domino dormierunt: item antitypam regalis Corporis CHRISTI, & acceptam, seu gratam Eucharistiam offerte in ecclesiis vestris, & in cœmeteriis, atque in funeribus mortuorum, cum psalmis deducite eos, si fuerint fideles in Domino.“ Legenda est COTELERII nota in hunc locum, ubi antiquos auctores citat: quos inter imprimis memorabilis locus est CONSTANTINI Imperatoris ad Sanctorum cœtum, quo recensentur ὕμνοι καὶ ψαλτήρια, καὶ εὐφημῖαι, c. 12. καὶ εὐχαριστίας βυσία, hymni, psalteria, publica præconia, & Eucharistiæ sacrificium. De ipsa pompa funebri CONSTANTINI EUSEBIUS agit in eius vita. Quod vero de funere CONSTANTII GREGORIUS Nazianzenus narrat, hic imprimis memorandum est. „Ille igitur (inquit) publicis præconiis, & celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, hoc est nocturnis cantionibus, ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus.“ Nocturnæ nimirum cantiones ad cadaver fiebant, dum in itinere Cpolim deferretur, in ecclesiis nocte depositum, quod diu obtinuit, ut tota etiam nocte psalmodiæ cantus institueretur, donec traderentur corpora sepulturæ. Id vero memorabile imprimis, quod subdit: „Vox quidem e summis locis a nonnullis exaudiebatur, veluti psallentium, & prosequentium (angelicarum opinor virtutum) quod pietatis illi præmium erat, ac funebris remuneratio. Atque his verbis, commentatur ELIAS Cret. habitis CONSTANTII funus cum impii a DEO invisi IULIANI funere comparat.“ SOCRATES PAULI Novatiani Episcopi corpus psalmodia usque ad sepulchrum deductum dicit. S. GREGORIUS Naz. describit funus S. BASILII, & CÆSARII fratris cum multiplici hymnorum cantu deductum, psalmorum cantu luctum consopiente; quam mysticam pompam vocat S. GREGORIUS Nissæus de obitu sororis suæ MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. LIB. I. T CRINÆ,

L. VII. c. 32.

c. 12.

L. IV. c. 70.

Orat. IV. in Iulian. II.

L. VII. c. 46.

a

CRINÆ, atque etiam in vigiliis cantum notat celebrem a). Et postquam pompam funebrem descripsisset: „Quæ quidem (pergit) pompa non carebat mysterio, cum a principio ad finem usque decantatio psalmorum eadem voce, triplicique canentium ordine, sicut ille trium puerorum cantus, absolveretur.“ Idem in Orat. funebri PULCHERIÆ Imp. „Tunc DAVID suos hymnos & laudum decantationes lamentationibus accommodavit, ac pro hilari choro sumto invicem tristi, ac lugubri cantilenis ad lamentationes invitavit.“ *Psallentium* postea nominarunt cum alias, tum hoc etiam in officio funebri psalmorum cantum. Sic *Turonenses Pistaviensibus* S. MARTINI præripientes corpus „Ingressisque Ligeris alveum ad urbem „*Turonicam* cum magnis laudibus, psallentioque dirigunt copioso,“ ut narrat S. GREGORIUS *Turon.* S. GREGORIUS *Nissenus* in sermone *de Ascensione Domini*, DAVIDEM, uti iucundissimum humanæ vitæ comitem, sic in luctu & funere consolationem esse, dicit. Et EPIPHANIUS in funerum deductione sacras DAVIDIS odas, ad luctum & dolorem minuendum, dicit cantatas. De funere ROMANII PRUDENTIUS: „Docta (inquit) mulier e psalterio hymnum canebat, carminis DAVIDIS: *Pretiosa Sancti mors sub aspectu DEI.*“ In exequiis matris suæ MONICÆ, EVODIUM Episcopum psalmum CI. cecinisse, S. AUGUSTINUS testatur. S. HIERONYMUS varia eiusmodi exempla commemorat in epitaphiis PAULÆ, & FABIOLÆ, ut mox videbimus.

In *Vit. PP.* In vita S. PAULI *Eremitæ* asserit, S. ANTONIUM in eius funere, licet solum, huic non defuisse muneri, *obvoluto, & prolato foras corpore, hymnos quoque, & psalmos de christiana traditione decantantem.* De S. SABBA similiter refertur, hymnos, & cantica ei de more cecinisse fideles, cum sepeliretur. Fuit autem Episcopus, & monachus. Solemne id fuit maxime apud monachos a primæva institutione, uti in regula S. PACHOMII præscribitur, ut tamen selectus, & ordo in psallendo teneretur: *Si Frater dormierit, omnis eum Fraternitas prosequatur. Nemo permaneat absque maioris imperio, nec psallat, nisi ei iussum fuerit.* Ea iusta quomodo ipsi S. PACHOMIO sint perluta, ex vita eius discimus apud BOLLANDUM: *Noctem deinde totam, ut ibidem narratur, lectione & precatatione transigentibus Monachis, Viri sancti corpus de more curatum, & cum psalmis in montem fuit delatum, ac sepulture traditum.*

Et

a) „Factum est (inquit) ut Virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus... Cum igitur perfecta esset nocturna pervigilio canendis psalmis, ut in Martyrum celebritate, & crepusculum advenisset, confluentium vicinis e locis omnibus virorum, & mulierum multitudo psalmorum decantationem fletibus interpellabat. Ego autem, quamvis propter calamitatem animæ essem consternatus, tamen ex rebus

præsentibus, quoad fieri potuit, operam dedi, ut nihil in tali funere desideraretur. Itaque confluentem populum in genera distribuens, mulierumque multitudinem admiscens Virginum choro, virorum autem turbam adseribens Monachorum cœtui, unum quemdam studii ex utrisque aptum concinnumque, tanquam in psalmos canentium congressu, ex communi omnium concentu apte coniunctum ordinem constituere.“

S. Greg. Tur.
L. I. hist. c. 43.

Hier. 71.

In Vit. PP.
p. 73.

T. III. Maii
p. 325. B.

Et postea de S. THEODORO: *Vigiliis igitur de more actis, sequenti mane* THEODORI corpus, ad sepulturam rite compositum, in monte cum multo psalmodiarum cantu detulerunt. Aliter faciendum ipse PACHOMIUS iussit circa Monachum quemdam, qui male vixerat. In monasterio, ut ibidem perhibetur, obierat aliquis; nec tamen PACHOMIUS passus est, ut in monte ad cadaver psallerent fratres, velut moris est: sed neque sacrificium Missæ pro eo factum est. Vestimenta autem eius colligens, in medio monasterii exuri iussit, salutari suos timore complens, ne vitam suam negligerent a). Sic negatur fratri, qui defuit in vita suo officio, quæ plena spei est, Christianorum pro defunctis psalmodia; illis contra cum lætitia impensa, qui postquam sanctissimam vitam produxissent, fatis concesserunt: ut præfato S. THEODORO S. ATHANASIUS faciendum putavit, ne lacrymis sui eum prosequerentur: Nolite igitur, fratres dilectissimi & desideratissimi THEODORI mortem lacrymis, & planctu prosequi. Nemo, cum illius recordatur, plorandum sibi esse existimet; sed illius potius vitam pro viribus imitari satagat: neque enim par est, ut vices illius doleamus, qui ad locum doloris omnis expertem migravit. S. HIERONYMUS in epitaphio PAULÆ celebritatem funeris ita describit. „Cum alii Pontifices lampades, cereosque proferrent, alii choros psallentium ducerent. . . hebræo, græco, latino, syroque sermone psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec super ecclesiam, & iuxta specum Domini conderetur, sed & per omnem hebdomadam.“ Et in epitaphio

FA-

a) Aliud non minus tragicum exemplum in vita eiusdem S. PACHOMII pag. 335. num. 5. refertur, dignum, ut integrum exseribatur: „Contigit alias, ut sanctus Pater noster PACHOMIUS in aliud pergeret monasterium, fratres in eo commorantes visitaturus. Proficiscenti igitur, fratris nescio cuius, eodem in monasterio defuncti, oblatum per viam est finus, comitantibus illud universis monasterii fratribus cum solenni psalmodiarum cantu: amici quoque & parentes fratris demortui funebribus intererant. Simul autem atque S. PACHOMIUM ad sese venientem a longe observarunt fratres, in terram deposuerunt feretrum, ut cum advenisset vir sanctus, suas super defuncto preces persolveret. Subsistebant ergo fratres, atque unacum secularibus psalmos decantabant. Adveniens deinde B. PACHOMIUS, cum aliquamdiu orationi vacasset, fratribus edixit, ut ne amplius psalmos pro defuncto concinerent. Tam vestes defuncti in medium afferri, easque in omnium conspectu cremari præcepit; quo facto, cadaver tolli &

absque ulla psalmodia terræ mandari voluit. At vero fratres eius & propinqui ad pedes PACHOMII se abiicientes, summis contendebant precibus, ut non sine solito psalmodiarum cantu mortuus sepeliretur, quos tamen PACHOMIUS non audiit.“ Et deinde n. 6. ad eos PACHOMIUS: „Vere dicam, fratres, maior me huius defuncti, quam vosmetipfos capit misratio; cumque maiorem de ipso curam, ad instar patris amantissimi, suscipiam, omnia, quæ vidistis, ut fierent, mandavi. Vos siquidem corporis solum exanimis cura facit sollicitos, at ego ut animæ eius beneficit, unice laboro. Si enim cum psalmodiarum cantu ei parentare volueritis, plures defunctum & graviores cruciatus excipient, cum de recitatis super eum psalmis ratio sit reposcenda ab eo, qui psalmodiarum gratia & virtute destitutus obiit. . . Eam ob rem rogo vos, ut, si cruciatus defuncti cupitis reddere leviores, sine psalmis eum sepulturæ mandetis: posset enim DEUS, cum bonus sit & misericors, ob hanc ei factam ignominiam, requiem aliquam eidem præbere.“

FABIOLÆ: „Sonabant psalmi, & aurata tecta templorum reboans in sublimē „ quatiebat *Alleluia*.“ Verba eadem *Anonymus* de funere AGAPETI Pontificis ex HIERONYMO adhibet. In occidente etiam *Alleluia* ad funera cantari

T. I. Ad.
Ord. S. Ben.
p. 333.

solitum, colligimus ex vita S. RADEGUNDIS Reginae. „Dum sub muro cum „ psallentio sanctum eius corpus portaretur, quia constituerat, ut nulla vi- „ vens foras monasterii ianuam egrederetur, tota congregatio supra murum „ lamentans, ita, ut planctus earum superaret ipsum psallentium: pro psalmo „ lacrimas, pro cantico mugitum, & gemitum pro *Alleluia* reddebant.“

Ib. p. 677.

Eadem periodus posterior in vita S. CÆSARII *Arelat.* legitur. In funere eiusdem S. CÆSARII id peculiare observatur, extraneos etiam, ac *Iudæos* planxisse. „ Nam quis in exsequiis illis sanctus, vel extraneus propter lacrimas psal- „ mum cecinit? Sed omnes omnino boni malive, iusti & iniusti, Christiani „ vel *Iudæi*, antecedentes vel sequentes voces dabant: Væ, væ, & quotidie „ amplius væ, quia non fuit dignus mundus diutius talem habere præco- „ nem, seu intercessorem.“ Alias merita summorum virorum gaudium po- „ tius eliciebant. Cantu psalmodum, non modo e pluribus choris, sed di- „ versis etiam, ut videtur, linguis concinnato, celebre memoratur S. ME- „ LETII funus, *Antiochiam* deportatum, a S. GREGORIO *Nissano* in præfa- „ ti Sancti vita a).

a

De SS. Mar-
tyr. Bernice,
& Prosdoce.

Hæc celebritas divinum illum virum sequebatur; „ atque spem vitæ perennis, quæ de Christianis concipitur; consequitur. „ Principio quidem (inquit S. CHRYSOSTOMUS) super mortuos planctus & „ lamentationes fiebant: nunc autem psalmi, & cantus hymnorum. Fle- „ verunt igitur IACOB quadraginta diebus, fleverunt & MOYSEN totidem die- „ bus aliis *Iudæi*, & planxerunt, quoniam mors tum temporis mors erat: „ iam vero non ita, sed hymni sunt, preces, & psalmi, quæ omnia volupta- „ tem in eare esse declarant; psalmi enim tranquilli, & hilaris animi signum „ sunt: *Æquo enim est animo quis in vobis, psallat.* Quoniam igitur læti- „ tia affluimus, idcirco psalmos super mortuos psallimus, qui nos cohortan- „ tur, ut mortem non timeamus.“ Multis in locis S. CHRYSOSTOMUS in „ importunum super mortuos luctum invehitur, lætitiā potius, & in iustis

b

De hier. eccl.
c. 7.

his sacrificii potissimum eucharistici requirit lætitiā b). DIONYSIUS can- „ tica hæc victoriæ symbola dicit christiani obeuntis, *Quod ad optatum victo- „ ria*

a) „Exponite (inquit GREG.) quomodo præclarus DAVID multifariam multisque modis in innumeros ordines sese distribuens, inter diverse simul, & eiusdem linguæ homines circa tabernaculum tripudiabat, & saltabat. Vult dicere, (notat in hunc locum GRETSERUS L.II. de funere christi.) NISSÆNUS, psalmos *Davidicos* diversis linguis in funere MELETII decantatos esse, prout de funere S. PAULÆ HIERONYMUS commemorat.“

b) Notanda hic sunt, quæ in illud Apostoli *De dormientibus* perorat. Et hom. IV. in epist. ad *Hebr.* „Nonne (inquit) sicut athletas mortuos comitatur? Quid etiam hymni? Nonne ut DEUM glorificemus, eique gratias agamus, quod iam coronavit discedentem, quod a laboribus liberavit, quod a timore liberatum apud se habet? Nonne propter hoc hymni? Nonne propter hoc psalmodia? Omnia ista gaudentium sunt.“

riæ bravium pervenerit, auctoriq̃ victoriæ cantica gratiarum solvunt (eius propinqui). Idem in theoria : *Cantica, inquit, divinarum promissionum, ac lectiones explicant nobis sedes illas beatissimas &c.* Et porro refert, quod Diaconi *verissimis de resurrectione promissis, quæ divinis scripturis inserta sunt, iisdem consona, atque æquivalentia psalmorum cantica concinuerint.* S. AUGUSTINUS de funere S. MONICÆ matris agens, licet suum, ac potissimum ADEODATI filii planctum commemoret, simul tamen illum coercitum dicit : „ Neque „ enim (ait) decere arbitrabamur, funus illud quæstibus lacrymosis, gemitibusque „ celebrare.... Cohibito ergo a fletu illo puero, psalterium arripuit EVODIUS, & „ cantare cœpit psalmum. Cui respondebamus omnis domus : *Misericordiam* „ *& iudicium cantabo tibi Domine.* Audito autem quid ageretur, convenerunt „ multi fratres, ac religiosæ fœminæ, & de illis, quorum officium erat, funus curantibus &c.“ Fuit hic EVODIUS *Uzalensis* postea Episcopus, cuius inter epistolas S. AUGUSTINI est 158. Ubi de hoc ipso pietatis obsequio insigne habetur documentum in morte piissime obeuntis pueri cuiusdam Presbyteri AEMENI *Melonitani* : „ Exequias (inquit) præbuimus satis honorabiles, & dignos tantæ animæ, nam per triduum hymnis Dominum colaudavimus super sepulchrum ipsius, & Redemptionis Sacramenta tertio die obtulimus.“ CORRIPUS in laudem IUSTINI *Minoris* celebritatem funeris cum cantu ita describit :

L. IX. Conf.
c. 12.

T. II. p. 560.
F.

L. III.

Omnis in exequias sexus convenit & ætas.

Quis numerare potest tantæ miracula pompæ?

Hinc Levitarum venerabilis ordo canentum.

Virgineus tonat inde chorus, vox æthera pulsat.

Indignissimum est visum, & deplorandum, GENSERICUM in *Africa* iussisse, Catholicorum corpora ad sepulchrum deferri sine celebritate hymnorum, & psalmorum cantu, uti VICTOR *Vitenfis* narrat. *Quis vero, inquit, sustineat, ac possit sine lacrymis recordari, cum præciperet nostrorum corpora defunctorum, sine solemnitate hymnorum, cum silentio ad sepulturam perducere?* Iustum ex adverso, quod in Concilio *Toletano* III. est moderamen constitutum : „ Religiosorum omnium corpora, qui divina vocatione ab hac vita „ recedunt, cum psalmis tantummodo, psallentium vocibus debere ad sepulchra deferri. Nam funebre carmen, quod vulgo defunctis cantari solet, vel pectoribus se, proximos, aut familias cedere, omnino prohibemus. Sufficiat autem, quod in spe Resurrectionis, Christianorum corporibus famulatus divinatorum impenditur canticorum.“ In Conc. *Arelat.* apud BINIUM prohibentur carmina profana : *si quis autem cantare desiderat,*

L. I. de persec.
Wandal. c. 5.

Can. 22.

Kyrie eleyson *canat*. Huc pertinet, quod BALSAMON annotat in canon. 106. Concilii *Carthagin.* „In synodo huius Reginæ urbium diversa fuerunt edicta, „significantia eos celebrandorum sacrorum suspensioni esse obnoxios Anti- „stites, qui in nobilium, & procerum defunctorum exequiis officium „agunt, & dicunt laudatorias preces cum Iambis, vel etiam soluta ora- „tione. Multi enim hæc facere depreheni sunt. Similiter & synodali edicto „excommunicati sunt lectores, qui in eisdem musica, & querulas nugatio- „nes edunt, & pro epitaphio epithalamium celebrant.“

Obsequia
moribundis
exhibita, an-
te & post se-
pulturam.
T. I. Act. Ord.
S. Ben. p. 287.

VII. Absente etiam funere hæc iusta persoluta fuisse, intelligimus ex vita S. MAURI, divinitus de morte S. P. BENEDICTI edocti: „Noctem illam, „quæ duodecimo Kalend. *Aprilis* habebatur, & qua sacratissimum Vigilia- „rum Paschæ illucescebat Sabbatum, tam beatissimus MAURUS, ac nos, „qui cum eo ibamus, quam sanctus *Romanus*—cum aliquibus discipulis suis, „ieiunii pervigilem duximus; Unusquisque nostrum secreto apud se, ut „illis diebus in Ecclesia *Romana* mos erat, psalmos & orationum preces de- „vote pro exitu eiusdem Patris nostri DEO dilectissimi BENEDICTI consum- „mantes.“ Præibant hæc officia exitum, cum „Beatissimus MAURUS in „ecclesia consistens transitum eius, qualicunque eveniret hora, orando & „psallendo præmunire, longe licet positus, satageret.“ Colligimus autem, iam tum in ecclesia *Romana* statas fuisse preces, & psalmos pro moribundis, ut semper hætenus mos fuit, olim etiam a mortis articulo usque ad sepulturæ tempus, corpore in ecclesiam deportato, psalmorum officia præstare, *quatenus expleto Missarum præconio sepulturæ traderetur*, ut in vita S. EBRULFI Abb. *Uticensis* legitur, & paulo post de ipso sancto viro mortuo: „Quem fratres cum magna reverentia in ecclesia deportantes, diebus tri- „bus ac noctibus hymnos & laudes DEO canentes, sanctum illius corpus „diligenter visi sunt custodisse, expectantes conventum fervorum DEI.“ Et in vita S. RADEGUNDIS Reginæ: „Expectabatur Pontifex loci, ut eam cum „digno sepelirent honore. Tota congregatio circa eius torum stans psal- „lebat, ubi psallentium vel paululum quiescebat, intolerabilis planctus ade- „rat.“ Eodem referri possunt, vel potius ad ea obsequia, defunctis etiam post sepulturam certis diebus usque ad anniversarium impendi solita, quæ iam apud TERTULLIANUM, in constitutionibus apostolicis, & alibi, prima hac ætate, definita leguntur. Ad eandem quoque rem id, quod in S. DO- „ROTHEI Abb. *Parisi.* vita occurrit, spectat. „Huius anima felix civibus iuncta „æthereis cum una concrepet Alalagma tonanti, superna dispositione, quæ „sanctos suos, & in hac vita mirificat, meritorum titulis iugiter turba Fra- „trum monastici ordinis ante eius mausoleum concinit æterno Regi dulci- „flua carmina laudis.“

Ibid. p. 358.

Ibid. p. 333.

Ibid. p. 253.

VIII. Habetur ad BASSULAM focrum suam SULPITII *Severi* epistola, quomodo B. MARTINUS ex hac vita ad immortalem transierit, in qua inter alia hæc verba: *Hoc igitur beati Viri corpus usque in locum sepulchri hymnis canora cœlestibus turba prosequitur.* Et mox, MARTINO *divinis plauditur psalmis*, MARTINUS *hymnis cœlestibus honoratur*, in memoriam revocant, quod S. GREGORIUS *Turon.* accidisse S. SEVERINO Episc. *Coloniensi* scribit a). Cui geminum est, quod S. GREGORIUS M. de audita psalmodia ad corpus S. HERMENEGILDI *Mart.* & de obitu S. ROMULÆ monialis narrat, divinitus choros virorum, & foeminarum respondentium esse auditos: passimque in vitis PP. exempla leguntur b). Idem officium LEONTIUS SIMEONI *Salo*, cum deesset humanum, cœlitus præstitum narrat c): De ANUPH apud RUFINUM & BOLLANDUM narratur, continuo post mortem animam eius ab Angelis in cœlum deferri visam, *ita ut vocem hymnorum audirent etiam ipsi, quibus unacum Angelis anima eius abscedens Dominum collaudabat.*

IX. In quotidiano divini officii pensu semper horæ quædam singulariter divinis sunt destinatæ laudibus d), exemplo tum ex veteri testamento, præfertim

a) „Dum die Dominica (inquit TURONENSIS lib. I. de mirac. S. MARTINI c. IV.) loca sancta ex consuetudine post matutinos cum suis Clericis circuiret, illa hora, qua beatus obiit, audivit eorum canentem in sublimi. Vocatumque Archidiaconum interrogat, si aures eius perciperent voces, quas ille attentius audiret. Respondit nequaquam; cum ille diligentius, inquit, ausculta. Archidiaconus autem cepit sursum collum extendere, aures erigere, & super summos articulos, baculo sustentante, stare. Sed credo, eum non fuisse æqualis meriti, a quo hæc non merebantur audiri. Tunc prostrati terræ ipse pariter & beatus Episcopus, Dominum deprecantur, ut hoc ei divina pietas audire permitteret. Erectus autem, rursus interrogat senem: *Quid audis?* Qui ait: *Voces psallentium in cælo audio, sed quid sit, prorsus ignoro.* Cui ille, tibi narrabo. *Dominus meus MARTINUS Episcopus migravit de hoc mundo, & nunc Angeli canendo eum deferunt in excelsum.*“

b) S. GREGORIUS M. L. III. Dial. c. 31. „Nam cepit in nocturno silentio psalmodiæ eantus ad corpus eiusdem Regis, & Martyris audiri.“ Et lib. IV. dial. c. 16. „Ecce subito in platea ante eiusdem cellulæ ostium duo chori psallentium constiterunt: & sicut se dicebant sexus ex vocibus discrevisse, psalmodiæ cantus dicebant viri, & foeminæ respondebant. Cumque ante fores cel-

lulæ exhiberentur cœlestes exequiæ, sancta illa anima carne soluta est: qua ad cœlum ducta, quanto chori psallentium altius ascendebant, tanto cepit psalmodia lenius audiri, quousque & eius psalmodiæ sonitus, & odoris suavitas elongata finiretur.“

c) „Eum portantes (inquit) duo quidam absque eo, quod eum lavissent, & sine psalmodia, & sine cereis, & sine suffumigationibus eum sepelierunt in sepulchro peregrinorum. Cum autem transirent per domum illius vitreorum poenolorum opificis, olim *Hebræi*, quem quidem ipse fecerat Christianum (ut superius diximus) ii, qui eum portabant, & ibant ad eum sepeliendum, audit is, qui dictus est, psalmodiam, cuius ea erat harmonia, ut nulla vox humana eam possit psallere: & tantam multitudinem vidit, quantam humanum genus non potest congregare. Stupefactus ille sono numerosæ, & concinnæ vocis angelicæ, exiit, & videt sanctum, qui efferebatur a duobus tantum, qui venerandum eius corpus portabant. Tunc dixit, qui numerosum hunc cantum audierat: *Beatus es, SALE, quod cum non habeas homines tibi canentes, habes cœlestes potestates, quæ te hymnis honorant, & statim descendens, eum suis manibus sepelivit; & tunc a se audita incorporeorum cantica narravit omnibus.*“

d) Vid. BELLARM. L. I. c. 13.

L. VIII.
c. 34.

fertim ex psalmista, cum etiam ex novo a CHRISTO, & Apostolis defunto. Earum iam mysticas rationes ex mysteriis CHRISTI Domini designat auctor constitutionum apostolicarum: „Mane (inquit) gratias agentes, quod Dominus abducta nocte, & inducto die, illuminavit nos. *Tertia* hora: quoniam in ea Dominus sententiam damnationis excepit a PILATO. *Sexta*: quod in ea crucifixus est. *Nona*: quia cuncta crucifixo Domino commota sunt, dum horrent impiorum *Iudaorum* temeritatem, nec ferre possunt contumeliam Domino illatam. *Vespere*: gratias agentes, quod nobis noctem dederit, laborum diurnorum quietem. In *gallorum cantu*: eoquod illa hora nunciet adventum diei, ad facienda opera lucis. Si propter infideles impossibile est ad ecclesiam procedere, in domo aliqua congregationem facies Episcopo.... si neque in domo, neque in ecclesia congregatio potest agitari; unusquisque apud se psallat, legat, prece-
tur.“ Hæc quidem ea tantum Ecclesiæ tempora designant, ubi tyrannorum persecutionibus pressa, tribus prioribus sæculis, & ineunte adhuc quarto ingemuit; de quibus ex supra adductis tam extraneis, quam domesticis testibus edocemur, horis potissimum antelucanis, & matutinis, solemne christianis fuisse, ad canendum CHRISTO carmen, atque psallendum, quando simul Eucharistia celebrabatur, convenirent. Discimus tamen ex TERTULIANO, id tum mane, tum alias solemne fuisse. *Eucharistia Sacramentum*

De corona
Militis. c. 3.

„*Et in tempore victus, Et omnibus mandatum a Domino, etiam antelucanis cætibz, nec de aliorum manu quam presidentium sumimus.* Alibi tres potissimum horas designat, *Tertiam, Sextam, Nonam*, pariter ac CLEMENS

De Ieiun.
c. 10.

Alexand. ORIGENES, CYPRIANUS. „Porro (inquit) cum in eodem commentario LUCÆ & tertia hora orationis demonstratur, sub qua Spiritu Sancto innitiati pro ebriis habebantur, & sexta, qua PETRUS ascendit ad superiora: & nona, qua templum sunt ingressi: cur non intelligamus, salva plane indifferentia, semper & ubique, & omni tempore orandum: tamen tres istas horas, ut insigniores in rebus humanis, quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ publice resonant, ita & solemniores fuisse in orationibus divinis.“ Nolim argutari, aut captare verba illa, quæ publice resonant, facileque largiar, hæc ad privatas potius preces pertinere: quemadmodum etiam locum istum ex libro VII. Stromatum S. CLEMENTIS Alexandrini: *Quod si nonnulli certas ac definitas horas constituunt precationi, ut verbi gratia, Tertiam, Sextam, Nonam; at Gnosticus per totam orat vitam*, in alium sensum non interpretor, uti nec illa, quæ ORI-

N. 33. & 35.

GENES de oratione, ac CYPRIANUS de oratione dominica de iisdem orationis horis perhibent. Tempore S. CYPRIANI liturgia etiam vespere fuit celebrata: quandoquidem illos in epistola ad CÆCILIVM graviter redarguit,

qui

qui mane aqua sola utebantur, tempore vero cœnæ, seu vespere, calice mixto ex more. In Constitutionibus apostolicis iubetur Episcopus, cum *L. VIII. c. 35.* fuerit *vespera*, congregare Ecclesiam: *Et postquam dictus fuerit psalmus lucernalis, recitabit Diaconus orationes pro catechumenis, energumenis, competentibus, & pœnitentibus, ut supra diximus.* Ubi nempe de celebratione Eucharistiæ agebatur. Alias vero *vespertinis* etiam horis, & *Nona*, iuxta Concilium *Laodicenum*, *liturgia precum fuit celebrata.* Laudatus auctor *Con. 18.* Constitutionum apostolicarum de hac quotidiana Christianorum consuetudine monet: *Singulis diebus congregemini mane & vespere, psallentes, & orantes in adibus dominicis, Mane quidem dicentes psalmum sexagesimum secundum, Vesperti vero centesimum quadragesimum.* S. HILARIUS: *Dies in In Ps. 64.* orationibus, ait, *inchoatur, dies in hymnis clauditur.* S. EPIPHANIUS: *Exposit. fidei Matutini etiam hymni in ipsa sancta Ecclesia perpetuo sunt, & orationes n. 23.* matutinæ, lucernalesque simul psalmi. SOZOMENUS narrat, S. ZENONEM, *L. VII. c. 27.* *Maiumensem* Episcopum iam senem, equidem natum plus minus annos centum, nunquam vel *matutinos*, vel *vespertinos* hymnos neglexisse, nisi forte morbus ipsum impediret. NICEPHORUS addit, eum principio psalmodiarum *L. XII. c. 45.* adesse, eisque præire solitum. S. CHRYSOSTOMUS eorundem sæpe meminit temporum, dum populum dicit ad *matutinos*, *vespertinosque* hymnos, ut vocat, pro more convolasse. Quando vero de monachis agit, plures, & easdem, quæ hodieque celebrantur, canonicas horas designat: „*Tertiam*, „inquit, „*Sextam*, „*Nonam*, „& *Vespertinas* orationes celebrant, & in quatuor partes diem dispartiti, dum singulæ partes implentur, psalmodiis, & hymnis DEUM venerantur.“ Homilia 14. in 1. ad *Timoth.* easdem horas canonicas luculenter recenset, & S. ATHANASIUS, seu alius vetustus auctor *In Ps. 118.* libri *de Virginitate*, ita virginem sacram instituit: „Habeto psalterium, & psalmos edisce. Sol oriens videat librum in manu tua: post *Tertiam* horam peragito communionem, quoniam hac hora adductum est lignum Crucis. *Sexta* hora celebrato preces cum psalmis, plorationibus, & obsecrationibus, quoniam hac hora Filius DEI sublatum est in crucem. Hora *Nona* rursus esto in hymnis & laudibus DEI cum lacrymis confitens peccata tua &c.“ S. ANTONIUS, ut legitur in eius vita apud S. ATHANASIUM, ad psallendum, *vespere, mane, & meridie* discipulos suos hortatur. De PUBLIO THEODORETUS refert; cum diversi generis haberet monasteria duo, templum commune construxit, *in quod iussit & hos, & illos convenire incipiente die, & desinente: ut vespertinos, & matutinos hymnos DEO simul offerrent, in duas quidem divisi partes, & singuli sua voce utentes, ex successione autem canticum emittentes.* Generatim SOZOMENUS de monachis *Syris, & Persis* narrat, *DEUM indefinenter precationibus, & hymnis,*

Serm. I. de
Institutione
Monachorum.

Reg. 37.

secundum Ecclesie consuetudinem laudasse. Capite sequenti communem eam monachorum politiam fuisse testatur, ut preces, ieiunia, ac divinos hymnos frequentarent, inque istis sese plurimum exercerent. S. BASILIUS observandas esse horas vult, quas sancti Patres ad orationem demonstrarunt per certas intercapedines psalmodiæ, & genuflexionis contentionem; licet alias vita quidem omnis orationis tempus sit. Et in regulis fusius disputatis, quamvis *precationi, & psalmodiæ, sicut & pluribus aliis rebus nullum non tempus idoneum esse*, dicat, ita ut interea, dum admoveamus manus ad opera, modo quidem ipsa lingua (quando id fieri potest, aut conducit potius ad fidei adificationem) sin minus, corde in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus DEUM collaudemus; statas tamen mox easdem cum distinxisset horas, subdit: *Diversitatem autem, atque varietatem in precibus, & in psalmodia, quæ statis horis fiunt, utilem esse arbitror, quod in aqualitate quidem torpescat saepe, nescio quomodo animus, atque præsens absens est. Mutatis vero, & variatis psalmodia, & cantu, per singulas horas renovatur eius desiderium, & attentio instauratur.* S. HIERONYMUS eundem morem in epitaphio S. PAULÆ declarat. „Post Alleluia cantatum (inquit) quo „ signo vocabantur ad collectam, nulli residere licitum erat... Mane, hora „ Tertia, Sexta, Nona, Vespere, noctis medio per ordinem psalterium can- „ tabant.“ Nihilominus ex CASSIANO, & aliunde discimus, horas, quas nos vocamus minores, a monachis privatim in suis cellis fuisse persolutas, exceptis diebus sabbati, & Dominica a). S. BENEDICTUS omnes horas suis temporibus in publico conventu celebrandas instituit: „His horis referamus laudes Creatori nostro, Matutinis, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vespere, Completorio, & nocte surgamus ad confitendum ei.“ Meminit subinde moris, sicut psallit Ecclesia Romana, quem etiam scriptor vetustissimus de *Cursum ecclesiasticorum origine* apud SPELMANNUM parum discrepasse a cursu S. BENEDICTI, qui quinto loco ponitur, testatur. Primus Asiaticus vocatur apud MABILLONIUM, quem a S. IOANNE Evangelista, eiusque discipulo POLYCARPO, Smyrnearum primo Episcopo, institutum dicit auctor ille antiquus, ac deinde per TROPHIMUM Arelatensem, tum per PHO-

a
Reg. c. 16.

De Lit. Gall.
S. 1.

a) „Quam ob rem (ait lib. III. c. 2.) exceptis vespertinis, ac nocturnis congregationibus, nulla apud nos per diem publica solemnitas, absque die Sabbati, vel Dominica, celebratur, in quibus hora tertia sacre Communionis obtentu conveniunt.“ In regula S. AURELIANI c. 38. sic prescribitur: „Cursum diurnum vel nocturnum, id est, matutinos, vigiliis seu nocturnos, vespere, & duodecimam in Basilica dominæ MARIÆ congregatio dicat. Quodsi hiems aspera fuerit, matutinos tantum, vespere, & duodeci-

mam in prædicta Basilica dicite. Secundam vero, Tertiam, Sextam, nonam in interiori oratorio.“ EUGIPIUS Abbas in vita S. SEVERINI c. 9. „A discipulorum suorum (inquit) cellula spiritualis Doctor longius habitabat, in orationibus, & abstinentia iugiter perseverans, cum quibus tamen matutinas orationes, & propriam noctis principio psalmodiam solemniter adimplebat; reliqua vero orationum tempora parvo complebat oratorio, quo manebat.“

TINUM

TINUM & IRENÆUM, *Lugdunenses* Episcopos, in *Gallias* propagatum. Alterum *Alexandrinum* notat, auctore MARCO *Evangelista*; qui cursus in monasteriis *Lerinenſi*, & *Maſſilienſi* CASSIANI receptus ſit, atque inde per SS. GERMANUM *Antiſiodorenſem*, & LUPUM *Tricaſſinum*, Antiftites, in *Scotiam*, & per CÆSARIUM in *Arelatenſem* eccleſiam inductus: quem demum COLUMBANUS apud *Luxovium* admiferit. Tertius cursus *orientalis* a S. CHROMATIO, HELIODORO, beato PAULINO, & ATHANASIO Epifcopo editus, in *Gallorum* conſuetudine non habetur. Eum S. MACARIUS per duodenas horas, ſingulis nimirum horis decantavit. Quartus cursus *Ambroſianus* dici poteſt, ſeu *Mediolanenſis*, quem beatus AMBROSIUS propter hæreticorum ordinem diſſimilem compoſuit, & alium quidem, quam cuius iam antea uſus in *Italia* invaluit. Obſervat porro MABILLONIUS, quod alias notavimus, auctorem hunc cursus eccleſiaſticos cum liturgia confundere. Nam agens de curſu, per S. MARCUM inſtituto, ita illum deſcribit, „ ut *Sanctus*, vel *Gloria in excelsis*, vel *Orationem dominicam*, & *Amen* univerſi tam viri, quam fœminæ decantarent.“ Alias vero cursus, ſeu decurſus nomine divina officia horarum canonicarum veniunt, quod curſu ſuo quotidiano perſolvantur, ſeu decurrantur. In hunc ſenſum regula S. MACARII eam cursus nomenclaturam accipit: *Curſum monaſterii ſuper omnia diligas: qui vero ſapius orare voluerit, uberioſorem inveniet miſericordiam DEI.* Idem forte obſervare liceret, ſi GREGORII *Turonenſis* ſuper eſſet liber de Curſibus eccleſiaſticis, quem condidiſſe ſe, ipſe teſtatur. Apud BEDAM ſingulariter nominatur *curſus canendi*, quando ſub AGATHONE P. IOANNES, præcentor *Romanus*, in Angliam miſſus perhibetur, ut curſum canendi annuum, ſicut ad *S. Petrum* agebatur, edoceret. Magis accommode ſumitur in Concilio *Calcbutenſi*: ut omnes eccleſiæ publicæ canonicis horis curſum ſuum cum reverentia habeant. Canonicæ vero horæ dici potuerunt, poſtquam etiam canonicis eccleſiaſticis, præſertim pro Clericis, ſunt conſtitutæ, ac omnia ordinatim diſpoſita, quandoque expreſſe exceptionibus factis ſingularium monaſticarum conſuetudinum, veluti in Concilio *Bracarenſi* I. Placuit omnibus communi conſenſu, ut unus, atque idem pſallendi ordo matutinis, vel vespertinis officiis teneatur, & non diverſæ, ac privata monaſteriorum conſuetudines contra eccleſiaſticas regulas ſint permixtæ, vel: cum eccleſiaſticis regulis ſint permixtæ. Ex monaſticis Congregationibus aſſumpti ſacrorum præſules formam illam retinere adamabant. Quod in FAUSTO *Regienſi*, ex monacho *Lirinenſi* Epifcopo, laudat APOLLINARIS *Sidonius*: „ Precum peritus *Inſulanarum*, quas de palæſtra Congregationis eremitidis, & de Senatu *Lirienſium* cellulanorum in urbem quoque, cuius eccleſiæ ſacra ſuperinſpicias, tranſtulisti, nil ab Abbate mutatus per Sacerdotem: quip-

Cap. 9.

L. X. hiſt.

c. ult.

V. Beda L. IV.

c. 18. hiſt.

Can. 7.

Can. 19.

L. IX. ep. 3.

„pe cum novæ dignitatis obtentu, rigorem veteris disciplinæ non relaxa-
 „veris.“

Extraordina-
 ria etiam, aut
 assidua psal-
 modia acce-
 metorum.

S. Greg. Niss.
 invit. S. Greg.
 Taum. c. 8.
 S. Isidorus ap.
 Rosw. p. 609.

L. II. Instit.
 c. 5.

Sec. I. Act. O.
 S. B. p. 744.

a

Ib. p. 253. n. 6.

X. Neque hic subliterunt singularis sanctitatis viri, excedentes etiam pietatis studio privato divini officii ordinarium cursum. „Cum (teste S. GREGORIO Niss.) *Taumaturgus* subiisset templum (in quo scilicet dæmones responsa dabant) illic mansit pro more totam noctem in orationibus, & hymnis decantandis, vigilans.“ Præterea singulare veterum anachoretarum, & monachorum fuit studium: *Ego*, inquit ISIDORUS, *quando eram juvenis, & sedebam in cella mea, non habebam numerum psalmorum, quos dicebam in ministerio DEI: nox enim, & dies in hoc expendebatur.*

CASSIANUS narrat, qua ratione in tanta varietate fixus modus orationum, ac cantus psalmorum Angeli indicio sit constitutus, *cum prius pro suo unusquisque fervore, infirmitatis immemor alienæ, id statui debere censeret, quod contemplatione fidei, ac roboris sui facillimum iudicabat.* Libertas tamen semper privato devotionis studio fuit relicta, atque officium publicum chori etiam privatim fuit persolutum. S. GERMANUS, Episcopus *Parisiensis*, *in itinere semper de DEO aliquid aut verbo contulit, aut cantavit, cursum nudo capite dicens, etsi nix, aut imber urgeret.* Id S. BENEDICTUS fratribus, qui longe ab oratorio laborant, aut in via sunt, de consuetis horis præcipit a).

De S. GERMANO, servato semper cantandi vocabulo, dum de privata solum psalmodia extra ordinem fit sermo, in eius vita mox subditur, „Quantam vero vigiliarum curam semper impenderet, quis enarret, aut toleratos algores ardore fidei prædicet? cum frequenter, in lectulo, antequam reliquos de sopore commoneret adsurgere, quinquaginta psalmos, vel amplius indefessus in templo sui pectoris Domino decantaret... Qui celebrata vigilia remeans ad lectulum, quasi nihil egerit, tunc primum reliquos excitaret. Quanta vero ad psallendum fuit constantia, dum velut ferri rigore inducta caro subsisteret... ut se mutantibus Clericis sine vicissitudine, ipse decantandi modulamina non finiret. Cum pene hoc incredibiliter dicitur, quod scitur, quia tertia noctis hora ingrediens in ecclesiam, non est egressus ulterius psallentium ab ordine, donec clarescente die decantatus solemniter cursus universus consummaretur ex canone.“ S. DOROTHEUS Abbas, S. GERMANI discipulus, *Præceptoris sui existens imitator sedulus carnem ieiuniis attenuabat, crebrius corpus domabat pernoctationibus, nimisque afficiebat algoribus. Cuius plectrum linguæ*

a) „Fratres (inquit c. L. Reg.) qui omnino longe sunt in labore, & non possunt occurrere hora competenti ad oratorium, & Abbas hoc perpendit, quia ita est, agant ibidem opus DEI, ubi

operantur, cum tremore divino flectentes genua. Similiter qui in itinere directi sunt, non eos prætereant horæ constitutæ, sed ut possunt, agant sibi, & servitutis pensum non negligant reddere.“

linguæ organa DAVIDICA semper resonabat, ut in eius vita legitur. Et postea in vita Sancti MAURI, discipuli Sancti BENEDICTI: „Ne-
 „mo illum unquam vidit de lectulo cum cæteris surgere fratribus, sed
 „semper nocturnos vigilando prævenire hymnos attentius procurabat: ple-
 „rumque quinquagenos, sæpe etiam centenos psalmos, nonnunquam vero
 „totum ex ordine psalterium ante nocturnalem consummans synaxim. “
 Eiusmodi pietatis operi deditus etiam fragilior sexus, ipsaque Regina S. RA-
 DEGUNDIS celebratur: „Ubi surgendi horam media faceret nox, quamquam
 „antea totum implevisset cursum, quæ adhuc nec soporem fenserat, iam
 „parata de stratu ad Domini servitium gaudens surgebat, ut cum fiducia
 „diceret: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi Domine.* Nam fre-
 „quenter & dormire visa est, & psalmum decantare in ipso sopore, ita, ut
 „recte, & veraciter diceret: *Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper.*
 Postea: „Et si pro infirmitate aliquoties requiescere voluisset, spiritu vigi-
 „lante dicebat, tanquam admonens eam, quæ psalmum dicebat: *Age dic.*
 „Nulli dubium est, quod aut spiritaliter cum Sanctis psallebat, aut certe
 „nec sopor eam superabat. Consuetæ vero psalmodiæ, usque ad diem
 „transitus sui, nunquam minuit cursum implere. “ In vita S. THEODUL-
 PHI, Abbatis Remensis, cum adhuc sub THEODORICI disciplina terram cō-
 leret, stupendum quoque valde narratur, quod, cum in tam duro servitio in-
 tentus esset, nec deficeret, noctes ab agro rediens sæpe unam, frequenter duas
 pervigiles, hymnorum & psalmorum cum laudibus dicebat. Factus postea
 Abbas fabricarat basilicam in honorem S. HILARII, quo officii sui cursus du-
 plicaret laboris. Signo siquidem, & conventu horarum cum fratribus hymno-
 logiarum laudes persolvebat: sed ut duplex esset corona meriti, quasi nihil an-
 te gessisset, iterum prædicta in ecclesia vota reddebat. Credibile est, utra-
 que in ecclesia per vices fuisse psallentium chorum. Fuit vero in Oriente
 singulare monachorum ἀκοιμήτων, seu *insomnium* institutum ab ALEXANDRO
 primum, cui successit IOANNES, deinde a MARCELLO propagatum. Qui,
 in turmas divisi, per vices in hymnis DEO canendis nunquam die, noctu-
 que a psallendi assiduitate remittebant. Ita quidem METAPHRASTES, ex cu-
 ius monasterio, tanquam ex magna Eden, profluxisse salutaria disciplinæ
 accëmetorum per universum fere orbem fluenta, refert. Plura idem in vi-
 ta S. IOANNIS Calybitæ sub diem 15. Ianuarii. NICEPHORUS originem Roma
 petit, sub GENNADIO, Archiepiscopo Cpolitano. „In episcopatu huius (ait)
 „STUDIOS quidam vir præclarus Roma Constantinopolim pervenit, & divo
 „Præcuratori templum erexit, in quod monachos ex domicilio eorum, qui
 „ἀκοιμητοί, hoc est *insomnes* dicuntur, induxit. Horum domicilium MAR-
 „CELLUS divinissimus construxerat, in quo perpetuis carminibus nunquam

Sec. I. Act.
O. S. B.
p. 279.

Ib. p. 329.

Ib. p. 332.

Ib. p. 346.

Nun. 3.

Ad diem 29.
Dec. apud Sur.
in vita S.
Marcelli.

L. XV. c. 23.

„ non hymni DEO canerentur, fodalitate monachorum eam ob rem in
 „ tres coetus divisa. In ea mandra IOANNES quoque *Calybetes* monachum
 „ egit.“ Iunginus, quod subdit NICEPHORUS de *pervigiis*, quas *Graci*
παννυχίδας vocant, ab ANTHIMO eodem tempore *Cpoli* institutis: „ Ea tem-
 „ pestate TIMOCLES etiam, & ANTHIMUS tropariorum poetæ florere, qui
 „ suas uterque fodalitates habuerunt. Et qui *Chalcedonensis* Synodi decre-
 „ ta comprobabant, ANTHIMI concentus frequentabant, qui etiam pervi-
 „ gilium inter eos instituit.“ In primaria charta foundationis monasterii
Agaunensis, factæ a SIGISMUNDO *Burgundionum* Rege, simile acœmetorum
 institutum, post initia Sæc. VI. legitur apud LABBEUM, „ ut secundum ple-
 „ nissimam devotionem Domini Regis ex psallendi institutionibus fiant no-
 „ vem normæ, id est, *Granensis*, *Isiana*, *Iurensis*, & *Meluensis*, & cæ-
 „ tera: ut succedentes sibi in officiis canonicis, id est, *Nocturnis*, *Ma-
 „ tutinis*, *Prima*, *Tertia*, *Sexta*, *Nona*, *Vespertina*, in hac die noctu-
 „ que indefinenter Domino famulentur.“ SIGISMUNDUM *psallentium ibi as-
 fiduum* instituisse, memorat GREGORIUS *Turonensis*, quod alibi *psallentium*
quotidianum vocat. Verum tam ista, quam alia etiam, ex actis Martyrum
Thebæorum, auctore EUCHERIO, Episcopo *Lugdunensi*, ut a SURIO sunt
 edita, ex veteri historia *Agaunensi*, per ACHIVUM, tertium loci Abbatem
 allata testimonia, impugnat COINTIUS.

T. IV. Conc.
P. 1559.

L. III. hist.
Franc. c. 5.
De glor. MM.
L. I. c. 75.

T. I. Annal.
Franc. p. 534.

Communi et-
iam fidelium
concentu offi-
cium divi-
num perfolu-
tum.
Socrates L. II.
c. 1.
S. Basil. Ep.
207.

XI. Populum etiam suas olim habuisse partes in præcipuis divini offi-
 cii partibus, ex supra dictis abunde patet, atque ex iis præcipue, quæ de
 S. ATHANASIO SOCRATES refert, quomodo ab *Arianis* quæsitus, *in media*
psallentium turba evasit, cum in recitatione psalmi suavis concentus totius
multitudinis extitisset. Et S. BASILIUS sese huius rei causa purgans, ad
 quas non christianas Societates provocat? *Omnes uno verbo*, inquit, *apud*
quos vigilia, precesque, & communes psalmodiæ in pretio sunt. S. HIE-
 RONYMUS Epist. ad MARCELLAM: *Hierosolymis*, ait, *vox quidem dissona, sed*
religio una, tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates. Memo-
 rabile est, quod GREGORIUS *Nazianzenus* in oratione *de funere patris sui*
 narrat, cum is adhuc in Gentilismo degeret, nihil non egisse piissimam
 coniugem NONNAM, ut psalmorum cantui assuesceret, licet adigere nun-
 quam potuerit, donec in visione, ac somno semel id agere sibi videretur.
 „ Putabat se (ut rem prosequitur) quod ante nunquam fecerat (quamvis uxor
 „ in oratione frequens esset) ex DAVIDIS psalmis eam partem canere:
 „ *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus.*
 „ Novus erat, & insuetus hic cantus: simulque cum cantu cupiditas ingredi-
 „ tur.“ Haud dubie sollicita de salute mariti uxor hoc suavi cantus incitamento

iiium

illum ad ecclesiam convocare studuit, ut in illis divini officii partibus, quibus etiam non initiati adesse poterant, præsens, cantus suavitatem alliceretur, & forte ipse etiam suam cum aliis coniungeret vocem: quod maxime in sacra psalmodia fiebat, ut omnium una esset vox, ac concentus, seu *celebres hymnorum sonitus*, ut vocat S. HILARIUS. Et ibid. Idem S. GREGORIUS matrem suam laudans: *Ecquæ, ait, jejuniis, vigiliisque carnem suam magis extenuavit, aut diurnæ, nocturnæque psalmorum se ipsam cantioni affixit?* Eodem tempore, sub CONSTANTIO nimirum Imperatore, FLAVIANUS, & DIODORUS adhuc laici, noctu, diuque ad pietatis studium populum excitantes, eundem, *Davidicos hymnos per vices canere*, docuerunt, THEO- Hist. eccl. L. II. c. 24.
DORETO teste, adiungente; hoc quidem primum *Antiochiæ* institutum, dein Hom. 30. in I. ad Cor.
ubique pervagatum, ad ultimos terræ fines pervasisse. S. CHRYSOSTOMUS L. VII. hist. c. 22.
de ipsis Virginibus, & viduis asserit: *Ipsæ autem noctu, & interdiu psallunt, & adsunt.* SOCRATES refert THEODOSIUM Iuniorem Imperatorem summo diluculo cum suis fororibus MARINA, FLACILLA, ARCADIA, PULCHERIA, solemnes DEO psalmos, & laudes, non secus ac mystæ, in templis alternatim quotidie concinuisse. In Occidente S. AMBROSIIUS promiscue fidelem populum ad iugem psalmodiam hortatur a). S. AUGUSTINUS præcipuam huius instituti a
laudem ipsi S. AMBROSIO tribuit, ut supra p. 90. vidimus. Putat BELLARMINUS, recitata ibidem S. AUGUSTINI verba, non de toto Occidente esse intelligenda, sed solum de locis, in quibus ipse erat. *Nam certe, ait, te-* L. I. de bonis Opp. c. 17.
stimonium ex HILARIO adductum, videtur omnino cogere, ut credamus, in
GALLIA fuisse consuetudinem, ut populus in ecclesia caneret, etiam ante AM-
BROSII tempora. Mihi tamen, quod ipsa S. AUGUSTINI verba produnt, videtur, S. Doctorem de aliis quoque officii divini partibus præter liturgiam, præsertim in pernoctibus vigiliis, ibi mentionem fecisse. Quomodo etiam PAULINUS non *Nolanus* ille, sed alius non longe posterior, qui PERPETUO L. III.
Turonensi libros suos de vita S. MARTINI dicavit, canit:

Vigil ocius omnis
Turba ad consuetos modulamina dulcia psalmos
Advolat, & sanctis solatia querit in hymnis,
Quæ pellant segnes vegetato corpore somnos,
Cantibus & sacris nocturna silentia vincant.

S. CHRY-

a) „Divide saltem (inquit in psal. CXVIII.) DEO, & sæculo tempora tua, vel quando non potes agere in publico, quæ sunt istius mundi, & tenebræ prohibent noctis: DEO vacato, indulge orationibus, & ne obdormiscas, psallito, somnum tuum bona fraude fraudato, mane festina ad ecclesiam. Defer primitias pii voti, & postea, si vocat sæcularis necessitas, non excluderis dic-

re: *Præveniant oculi mei mane meditari verba tua.* Et sic securus procedis ad tuos actus. Quam iucundum inchoare ab hymnis & canticis, a beatitudinibus, quas in evangelio legis: quam prosperum, ut te CHRISTI sermo benedicat, & dum recantas Domini Benedictiones, studium alicuius virtutis assumes, ut etiam id benedictionis divinæ meritum recognoscas. “

S. CHRYSOSTOMI in componendis hymnis, quos ad *Arianorum* confusio-
nem ab *Omonianis* noctu cani iusserat, eximium studium iam p. 43. lau-
davimus, ubi horum responsiones, quas cantantibus *Arianis* opponebant,
de clausula *Gloria Patri*, psalmis subiungi solita, intelligi posse, diximus;
ut forte ad eam succinendam populus adduceretur, solemneque fuit, ver-
sus saltem quosdam responderi: qui fuit consuetus totius populi cantus.

In Ps. 26. n. 1.

Num. 1.

S. AUGUSTINUS passim eum esse *Africae* morem testatur: *Voces istae psalmi*,
inquit, *quas audivimus, & ex parte cantavimus &c.* Et in psalm. XLVI.
Itaque in hoc psalmo, quem cantatum audivimus, cui cantando respondi-
mus, ea sumus dicturi, quae nostis. Quod putant S. AUGUSTINUM exemplo
S. AMBROSII in *Africam* induxisse. Nos vero superius locum TERTULLIA-

Cap. 27. de
Orat.

NI attulimus, diligentiores solitos, in orando subiungere *alleluia*, & hoc
genus psalmos, quorum clausulis respondeant, qui simul sunt. Quid vero
S. AMBROSII instituerit, PAULINUS in eius vita perhibet: *Hoc in tempore*
primo antiphonae, hymni, ac vigiliae in ecclesia MEDIOLANENSI celebrari coepe-
runt. Populi hoc in concentu partes iam supra declaravimus. Non loquimur
de privato pietatis studio, quo subinde viri etiam principes, uti lib. II. plura pro-
feremus exempla, choris psallentium sese iunxisse memorantur: legiturque in
vita CLODOALDI, CLODOMIRI Regis filii, antequam monasticum indueret habi-
tum: *Indivina laude choris psallentium magis volebat interesse, quam illecebrosa*
verba virorum illicite audita percipere. Pertinet hoc ad ea tempora, postquam
iam vergente hac prima aetate, chori psallentium ordinatius institui coeperunt.
Qua de re in *Gallia Mamertum* CLAUDIANUM, a SIDONIO laudatum p. 82.
retulimus. Aperte autem S. CÆSARIUS nominatur, populo hic fecisse par-

T. I. Act. O. S.
B. p. 136.

L. I. n. 10.

tes, in eius vita, a CYPRIANO *Tolonensi* Episcopo conscripta: „De profe-
„ctibus itaque cunctorum sollicitus, & providus pastor, statim instituit, ut
„quotidie *Tertiae*, *Sextae*que & *Nonae* opus in S. STEPHANI basilica Clerici
„cum hymnis cantarent: ut si quis forte saecularium, vel poenitentium fan-
„ctum opus exequi ambiret, absque excusatione aliqua quotidiano interesse
„posset officio.“ Et postea: „Adiecit etiam, atque compulit, ut laicorum
„popularitas psalmos, & hymnos pararet, altaque, & modulata voce, in-
„star Clericorum, alii graece, alii latine profas, antiphonasque cantarent,
„ut non haberent spatium in ecclesia fabulis vacandi.“ Fuit is potissimus
auctor Canonum *Vasensis* II. Concilii, ubi saluberrimae eiusmodi de psal-
morum, ac hymnorum cantu habentur institutiones. Populum vero in fer-

Serm. 140.

Serm. 283. in
append. T. V.

S. Aug. p. 471.

&c.

monibus ad hoc frequenter hortatur: „Rogo vos (inquit) fratres charissimi,
„ad *Vigilias Matutinas* surgite, ad *Tertiam*, ad *Sextam*, ad *Nonam* an-
„te omnia convenite.“ Expertus fuerat non frustra verba perdidisse, sed
adhuc plus urget in hunc modum: „Gaudeo, fratres dilectissimi, & DEO

„gratias

„ gratias ago , quia vos ad audiendas lectiones divinas video ad ecclesiam
 „ fideliter currere ; sed si & profectum vestrum , & gaudium nostrum com-
 „ plere ad integrum vultis , maturius convenire debetis . . . Et ideo ro-
 „ go vos , ut & maturius conveniatis , & cum veneritis , magis orare , vel
 „ psallere , quam otiosis vos , vel sæcularibus studeatis fabulis occupare . “
 Sermone sequenti impense sibi gratulatur de prospero successu , quod attinet
 hanc populi ad officium divinum frequentiam , & ad concentum in officio divi-
 no a). De S. GERMANO *Parisiensi* iam superius retuli , quod de eo canit FOR-
 TUNATUS :

a
 L. II. Carm.
 10.

Pontificis meritis , Clerus , plebs psallit & infans.

Quam vero sedulus hic fuerit populus , etiam in pervigiliis noctibus , de-
 clarat :

Flagranti studio populum domus irrigat omnem

Certatinque monent , quis prior ire valet.

Pervigiles noctes ad prima crepuscula iungens,

Construit angelicos turba verenda choros.

In celebri psalterio apud S. GERMANUM *de Pratis Parisiis* servato , quod ve-
 tus traditio nos docet , teste P. TASSIN , auctore novi tractatus diplomati-
 ci, usui fuisse S. GERMANO, Episcopo *Parisiensi* , qui mortuus est 28. *Maii* T. III. P. II.
 an. 576. Ad oram sæpe occurrit R transfixum linea horizontali : quod Sect. IV. c. 3.
 art. 2. p. 163.
 laudato auctori significari videtur , versum ei respondentem antiphonam ef-
 se , quam populus repetere debeat. „ Reperiuntur illic non pauci psalmi , qui il-
 lam notam non habent , alii vero sunt , qui duplicem habent. Quod inde est ,
 quia mutabatur antiphona , vel responsorium. Itaque & istud transfixum notare
 vult *responsorium*. Signum istud bis comparet in psalmo *Misereatur* ad versum :
Confiteantur tibi populi , DEUS. Confiteantur tibi populi omnes. Scriptor repe-
 tierit & ; quia idem versus , qui revera *responsorius* erat , repetitus invenitur . “
 Psalterium istud diu in thesauro inter reliquias fuit custoditum , postea in gra-
 tiam

a) „ Gaudium (exorditur) quod mihi Dominus
 de vestra sancta , & fideli devotione concessit ,
 verbis non valco explicare. Plures enim erant
 anni , quod de hac re æstnabat animus meus , &
 tota cordis intentione desiderabam , ut istam psal-
 lendi consuetudinem vobis pius Dominus inspira-
 ret. Unde benedico Dominum meum , & quan-
 tas possum iugiter gratias ago , qui dignatus est
 implere desiderium meum. Cum enim vos ego
 ita psallere desiderarem , quomodo in aliis vici-

nis civitatibus psallebatur ; taliter DEUS præ-
 paravit animum vestrum , ut hoc etiam melius ,
 adiuvante Domino compleatis. Quid nunc inter
 ipsa gaudia nostra agere convenit , nisi ut totis
 viribus Domino supplicemus , ut quomodo de-
 dit initium , etiam consummationem dare digne-
 tur ; & quibus tam sanctam psallendi conculit
 devotionem , etiam felicissimam perseverantiam
 pro sua pietate concedat . “

tiam litteratorum in bibliothecam translatum: ubi a me est visum. *Sacrista* S. GERMANI *de Pratis* an. 1269. in catalogo reliquiarum suæ custodiæ concreditarum, psalterium S. GERMANI recenset.

Divina psal-
molia, seu
cursus ec-
clesiasticus
passim insti-
tutus,
Bellote p. 204.

P. I. p. 47.
„ 9.

Ib. p. 37.

a

XII. Maxime autem semper fuit psalmodiæ apud personas DEO, di-
vinoque servitio consecratas perennis occupatio a prima origine. Cum au-
tem *psalmus*, ut observat BELLOTE in *Observ. in ritus Laudunenses*, *Græcis*
idem sit, quod *Latinis cantus*, & *psallere* idem, ac *psalmum canere*, nulli
dubium fuerit, psalmos olim apud veteres cantari solitos. Veluti magnus
ANRONIUS instituit monasteria plena choris psallentium. Solus etiam, ut
iam memini, ad corpus S. PAULI *Eremitæ* pro consuetudine psalmos can-
tavit, teste S. HIERONYMO in eius vita. Et in vita MALCHI idem testatur,
MALCHUM captivum abductum, psalmos, prout in monasterio didicerat,
cum gregem Domini sui pasceret, cantare non destitisse. S. PACHOMIUS
regulam, modumque psallendi acceperat ab Angelo. In regula S. MACARII
hoc breviter inculcatur apud HOLSTENIUM: *Cursum monasterii super omnia*
diligas, cursum nimirum orationum, vel psalmorum, sicut dudum statutum
est: uti habetur in regula Patrum apud eundem. CASSIANUS copiose de
hac re libro II. & III. *Institut.* agit. Et lib. I. quidem *Collationum* inter alia
refert ISAACI verba, quantum mulcedine ista abripi mens debuerit, amoris,
ac devotionis igniculis eliquata. „Nonnunquam etenim psalmi cuiuscun-
„ que versiculus occasionem orationis ignitæ decantantibus nobis præbuit.
„ Interdum canora fraternæ vocis modulatione ad intentam supplicationem
„ stupentium animos excitavit. Novimus quoque distinctionem, gravita-
„ temque psallentis, astantibus plurimum contulisse fervoris. “ Nihil adeo
acerbe habuit S. GREGORIUM *Naz. Cpoli* valedicentem, quam *Nazaræorum*
chori, psalmodiarum concentus, stationes nocturnæ. S. CHRYSOSTOMUS in
homiliis ad populum *Antioch.* non potest satis deprædicare divinam hanc mo-
nachorum harmoniam, uti iam in superioribus vidimus. An vero idcirco
homiliæ in epistolam ad TIMOTHEUM *Antiochiæ* potius habitæ dici debeant,
ut MONTFAUCONIUS contra TILLEMONTIUM sentit, vel ob id, quod ex NA-
ZIANZENO retuli, nolim arbitrari. Inde coniici potest, *Cpoli* etiam causam esse
potuisse S. CHRYSOSTOMO extollendi præsertim cantus illam suavitatem a).

S. HIE-

a) „Dehinc (inquit Hom. 14. in 1. ad TIMOTH.)
postquam surrexere, stant hymnos canentes pro-
pheticos cum multo suavi concentu, & melo-
dia. Non cithara, non fistulæ, non instrumen-
tum aliud musicum talem emittit sonum, qualem
istic audire est, in profunda quiete, & in so-
litudine canentibus sanctis illis. Hæc porro can-

tica utilia sunt, & opportuna, atque amore
DEI plena. In noctibus (inquit) extollite ma-
nus vestras ad DEUM &c. Cantica quoque Da-
vidica, multos lacrymarum fontes inveniunt,
cum canit dicens: Laboravi in gemitu meo &c.
Quando item cum Angelis canunt; nam & An-
geli tunc canunt: Laudate Dominum de celis &c.“

S. HIERONYMUS in epistola ad RUSTICUM: *Dicas psalmum in ordine tuo.* Et alibi tam de cœnobitica, quam privata asceti in *Ægypto* verba faciens, *Epist. 27. c. 10.* tam virorum, quam mulierum hanc primariam occupationem memorat: *Post virorum monasterium, quod viris tradiderat gubernandum, plures Virgines, quas e diversis provinciis congregarat, tam nobiles, quam medii, & infimi generis, in tres turmas monasteriaque divisit, ita duntaxat, ut in opere & cibo separata, psalmodiis & operationibus iungerentur.* Ad LÆTAM scribens de educatione filiæ: *Assuescat, inquit, ad orationes & psalmos, nocte consurgere, manere, Tertia, Sexta, Nona stare in acie, quasi bellatricem CHRISTI, accensaque lucerna reddere Sacrificium vespertinum.* Et de monasterio S. PAULÆ: *Mane, hora Tertia, Sexta, Nona, Vespere, noctis medio, per ordinem psalterium decantabant; nec licebat cuiquam sororum ignorare psalmos, & non de scripturis quotidie aliquid discere.* Die Dominica ad ecclesiam procedebant, ex cuius habitabant latere, cœtus etiam monialium. Nec dubium est, quin pro more in publicis etiam conventibus eiusmodi diebus festis voces suas ecclesiæ iunxerint, quæ aliis diebus suavem hunc concentum privatim in oratoriis DEO reddebant; veluti etiam S. AUGUSTINUS moniales instituit: *In oratorio nemo aliud agat, nisi ad quod est factum, unde & nomen accepit. Psalmis & hymnis cum oratis DEUM, hoc versetur in corde, quod profertur in voce: & nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum: quod autem non ita scriptum est, ut cantetur, non cantetur.* Ex regula S. AURELIANI pro monialibus iam audivimus cursum diurnum, & nocturnum ordinarie in Basilica implexisse. An solæ in ecclesia psallerent, non liquet, an cum publico conventu; sicut dudum ante de monachis meminit Sidonius APOLLINARIS, quod id alternis cum Clericis egerint. *L. V. Ep. 17.* *Cultu, inquit, peracto vigiliarum, quas alternante mulcedine Monachi, Clericique psalmicines concelebraverant, quisque in diversa secessimus, non procul tamen, utpote ad tertiam præsto futuri, cum Sacerdotibus res divina facienda.* Ex eodem mox laudavimus FAUSTUM Regiensem, precum peritum insularum, quas nempe de palæstra congregationis eremitidis cellulanorum in urbem transtulerit. Ita paulatim a monasteriis etiam ad ecclesias fuit perducta psalmodia horarum canonicarum. Neque enim, inquit MARTENIUS, *De antiq. Eccl. disc. c. 2.* *post redditam ecclesiæ pacem in basilicis etiam cathedralibus statim invaluit mos omnes officii divini canonicas horas quotidie solemniter decantandi.* Refert deinde ex GREGORII Turon. lib. X. historiæ Francorum, exemplum INIURIOSI Turonensis Episcopi, qui instituit Tertiam, & Sextam in Ecclesia dici. De psalmodia Cleri Parisiensis FORTUNATUS sic canit:

*Celsa PARISIACI Cleri reverentia pollens,
 Ecclesiæ genium, gloria, munus bonos:
 Carmine DAVIDICO divina poemata pangs,
 Cursibus assiduis dulce revolvit opus.
 Inde Sacerdotes, leviticus hinc micat ordo:
 Illos canities, hos stola pulchra tegit.
 Illi iam senio, tamen hi bene vestibus albescent:
 Ut placeat summo picta corona DEO.
 In medio GERMANUS adest Antistes honore,
 Qui regit hinc iuvenes, subrigit inde senes.*

An. 465.

Can. 14.

a

An. 517.

*Brittan. eccl.
 antiq. p. 343.*

In Concilio Venetico Clero civitatenſi hæc obligatio graviter fuit impoſita: *Clericus quem intra muros civitatis ſuæ manere conſtiterit, & a matutinis hymnis ſine probabili excuſatione ægritudinis inventus fuerit deſuiſſe, ſeptem diebus a communione habeatur extraneus: quia in miniſtrum ſacrorum eo tempore, quo non poteſt ab officio ſuo ulla honeſta neceſſitas occupare, fas non eſt a ſalubri devotione ceſſare.* Vicus erat territorii *Burdegalenſis*, ubi de duobus *Presbyteris pſallentibus* etiam poſt mortem cum choro Clericorum inauditam rem S. GREGORIUS *Turon.* narrat a). In Concilio *Epaonenſi* can. 25. ſtatutum habemus, ne reliquiæ in oratorio ponantur, ubi pſallendi munus qui obirent, non adeſſent Clerici: *Sanctorum reliquiæ in oratoriis villaribus non ponantur, niſi forſan Clericos cuiuſcunque parochiæ vicinos eſſe contingat, qui cineribus pſallendi frequentia famulentur.* Fuerit ne hic curſus *Gallicanus*, de quo, etiam in *Britanniam*, & *Scotiam* translato, USSERIUS ex MSc. nongentorum annorum inſigne teſtimonium profert, affirmative dicere non licet, niſi eo fundamento, quo ex monaſtica pſalmodiæ ratione etiam eccleſiaſticum curſum formam accepiſſe, conſtat. Ita vero habet MSc. illud apud USSERIUM: „Ordinem curſus *Gallorum* beatiffimus „CASSIANUS, qui *Lirinienſi* monaſterio B. HONORATUM habuit comparem, „& poſt ipſum B. HONORATUS primus Abbas, & S. CÆSARIUS Epifcopus, „qui fuit in *Arelate*, & B. PORCHERIUS Abbas; qui in ipſo monaſterio fuit, „ipſum

a) De gloriæ Confefſ. c. 47. „Unius eorum ſepulchrum a parte Auftri, alterius habetur ad Aquilonem. Igitur cum ad implendum officium Clerici pſallentium cœperunt exercere, & choris a ſe factis Domino turba canora concinere, miſcetur publica vox utriuſque pſallentis: & unus quidem chorus unius vocis adiutorio adiuvatur,

alius vero alterius vocis modulamine convaleſcit. Tantaque eſt ſuavitatis huius concentus, ut audientium ſæpe mulceat adtentos auditus: probantur & cum his pleraque indulgeri beneficia, ſi fidelis oratio præmittatur. Agitur autem hoc in vico *Vodollucenſi*.“

„ ipsum cursum decantaverunt. Qui B. LUPUM, & B. GERMANUM Monachos in eorum monasterio habuerunt: & ipsi sub normam regulæ ipsum cursum decantaverunt, & postea in *Britanniis*, vel *Scotiis* prædicaverunt.“ Huc referri queat antiphonarium monasterii *Benchorensis*, probabilius quidem *Hiberniæ*, unde S. COLUMBANUS prodiit, atque socio S. GALLO etiam *Alemanniam* nostram non solum fidei christianæ luce, verum etiam vitæ asceticæ principiis imbuunt. Hinc haud dubie prima apud nos cursus ecclesiastici, ex psalmis, canticis, hymnis, collectis, & antiphonis promiscue compositi, norma desumpta fuit: ita ut collectæ, seu collectiones, ut ibi vocantur, & antiphonæ psalmis, & canticis familiaribus accommodatæ sint, quæ est ipsa forma, quam CASSIANUM, ab Oriente sumpto exemplo, in *Gallias* induxisse, verisimillimum est. Concludimus rem IUSTINIANI verbis ad ATARBIIUM prætorio præfectum: *Sancimus ut omnes Clerici per singulas ecclesias constituti per seipsos psallant* Nocturna, & Matutina, & Vespertina, nec ex sola ecclesiasticarum rerum consuetudine Clerici appareant, nomen quidem habentes Clericorum, rem autem non implentes Clerici circa liturgiam Domini DEI.

L. I. Cod. tit.
3. c. 41.

XIII. Non abs re psalmodiæ nomen cursui huic ecclesiastico inditur, quandoquidem & psallendi munus habet, & psalmis potissimum *Davidicis* conficitur, iisque omne fere divini officii pensum constat. DIONYSIUS *Alexandrinus* laudat psalmorum cantus multiplices, quibus plerique ex fratribus delectantur. „ Hic (ut cum S. EPHREM. loquar) solitudines inhabitat, conciones temperat, rudibus est instructio, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, & vox ecclesiæ. Hic festa collustrat, hic dolorem secundum DEUM operatur. Etenim psalmus ex lapideo etiam corde lacrymas excutit. Psalmus Angelorum opus est, cœleste munus, atque administratio, incensum spirituale. Psalmus mentium illuminatio, ac corporum sanctificatio. In hoc fratres nunquam exerceri desistamus, & domi, & extra, in viis, & dormientes, & excitati, loquentes nobismet, ipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus.“ Prolixas eiusmodi psalmorum commendationes ex SS. Patribus superius attulimus. Hic vero iterum digitus intendendus est ad celebrem S. ATHANASII ad MARCELLINUM epistolam, qua distributionem psalmorum amplissimam facit pro singulis materiis, occasionibus, ac etiam diebus. *Psaltere vis, inquit, in sabbato? habes nonagesimum primum. Vis gratias agere dominico die? habes vigesimum tertium. Vis secunda Sabbati psallere? dic, quæ sunt in nonagesimo quarto. Canere vis die Parasceves? laudem habes in nonagesimo secundo &c.* Necdum tunc adeo exacta habebatur divini officii distributio, sed, si quod

Ex psalmo-
rum jugi.
cantu.

L. VII. c. 24.

Enc. in psal-
mos.

T. I. P. II.
p. 982.

Ib. p. 996. E.

- res est, dicere velimus, melior ordo, & selectus, & amplior etiam psalmo-
 rum usus. „Cum igitur (inquit idem) psalmi tali ordine dispositi sint, li-
 „cet deinceps legentibus in singulis deprehendere, uti supra dixi, motus,
 „& constitutionem animæ suæ, atque singulis in rebus formam, doctrinam-
 „que, quidve dicendo placere possit Domino; cuiusmodi verbis sese possit
 „corrigere, Dominoque gratias agere.“ Qui sub nomine eiusdem S. ATHA-
 NASII habetur liber de Virginitate, iam præceptum dat ediscendi psalterium.
Habeto psalterium, & psalmos edisce. Discimus vero ex genuina S. ATHA-
 NASII ad orthodoxos epistola, fuisse tunc in manibus fidelium etiam Virgi-
 num psalterii librum, qui *Arianis* exprobrat, Virginem *adhuc psalterium*
præ manibus tenentem publice flagellari iussam. In vita S. MARIE neptis S.
 ABRAHÆ *Eremitæ* sic legitur: „Erat autem in medio utriusque cellulæ se-
 „nestra permodica, per quam docebat eam psalterium, aliasque scripturas,
 „& cum ea in laudibus Domini vigilabat, & psalmos nihilominus conci-
 „nebat.“ Eodem pertinet, quod in regula S. BENEDICTI præcipitur: *Quod*
vero restat post vigilias, a fratribus, qui psalterii vel lectionum aliquid in-
diget, meditationi inserviat. Psalmos memoriæ ad verbum mandari,
 S. HIERONYMUS passim a teneris annis, tenerisque etiam virgunculis petit.
 Atque ad RUSTICUM, perfectum monachum delineans, præcipit: *Discatur*
psalterium ad verbum. Et GAUDENTIO tradens regulam pro PACATULA, ex
 utero per parentes DEO oblata, *Cum virgunculam septimus annus excepe-*
rit, vult, ut discat memoriter psalterium. In litteris ad EUSTOCHIUM lau-
 dans disciplinam, ac moniales *Hierosolymitani* monasterii exstructi, a S. PAU-
 LA Romana per ordinem psalterium cantasse dicit. Quare non licebat cui-
 quam sororum ignorare psalterium. Et ad LÆTAM scribens de Hunnis etiam
 barbaris catholicam religionem amplecti incipientibus, HUNNI, inquit, *discunt*
psalterium. CYRILLUS *Scythopolitanus*, in vita S. SABBÆ, commemorat, novitios
 monachos non fuisse reliquis iunctos: *Donec psalterium addiscerent, & psal-*
modiæ regulam &c. Et in vita S. THEODOSII: *Et addiscit psalterium, &*
reliquas divinas scripturas. Plura eiusmodi documenta affert LUPUS in scho-
 lio ad canonem II. Concilii Nicæni II. quo sancitur, *omnem, qui ad Episco-*
patus provehendus est gradum, omnino nosse psalterium: ex hoc etiam omnis,
qui sub eo est Clericus, ita moneatur, & imbuatur. Quod ex veteri di-
 sciplina est repetitum. Sic GENNADIUS *Cpolit.* Archiepiscopus, *nullum Sa-*
cerdotem consecravit, qui non prius psalterium sedulo in ore habuisset, teste
 NICEPHORO. Idem in Occidente diu obtinuit, ut nullus ordinaretur psal-
 terii nescius. Quia nimirum psalmorum modulatio, iuxta DIONYSIUM, o-
 mnibus ferme sacerdotalibus mysteriis iungitur, & substantiæ ratione coha-
 ret. Quandoquidem & psalmorum perpetuus est usus in omnibus ecclesia-
 sticis

ficis officiis, & ex psalmis sunt deprompta etiam, quæ successu temporum articulatim iuxta festorum, & dierum diversitatem sunt posita; veluti *typica* apud *Græcos* nihil aliud sunt, quam versuum, ex psalmis hinc inde congestorum, & ad solemnitatis arcana exponenda aptiorum ecloga. Nihil hic dicam de illo veterum anachoretarum more frequenti, per diem, aut per noctem, psalterium integrum, etiam cum canticis absolventium, uti in vita S. PALÆMONIS Abbatis legitur: *Erat vero sancti Senis ministerium simile, nocte canebat totum psalterium, & cantica sine ullo strepitu.* Eo respexit S. BENEDICTUS in sua regula, distributionem psalmodiarum relinquens Reg. c. 18. ordinandam, si quis melius aliter iudicaverit: „Dum omnimodis id attendatur, ut omni hebdomada psalterium ex integro numero centum quinquaginta psalmodiarum psallatur, & dominico die semper a capite repetatur ad vigilias. Quia nimis iners devotionis suæ servitium ostendunt monachi, qui minus psalterio cum canticis consuetudinariis per septimanam circulum psallunt: cum legamus, sanctos Patres nostros uno die hoc strenue implevisse, quod nos tepidi utinam septimana integra persolvamus.“ HILDEMARUS in commentario MS. in regulæ hoc caput apud P. HERRGOTT Præf. de vet. disc. monast. eos incessit, qui relicto ritu monastico canonicorum officium secuti sunt: §. 3. „Si *Romanum* officium facitis, minus psallitis, quam regulæ officium contineat: nam in hebdomada post *Pascha* ... & *Pentecosten* ... totum psalterium in officio *Romano* non canitur. Et tamen præcipit regula, per unamquamque septimanam totum omnimodo esse canendum cum canticis suis.“ RADULPHUS *Tungrensis* triplicem hic facit ordinem S. AMBROSII, Prop. 10. de Canonum observantia. & BENEDICTI. Et quavis ordinem S. HIERONYMI videatur eundem facere cum *Romano*, in hoc tamen cum S. BENEDICTO conspirare vult S. HIERONYMUS, ut singulis hebdomadibus psalterium, licet non eodem ordine, absolvatur, secus ac in ordine *Ambrosiano* contingat a). In a regula S. FERREOLI similiter præscribitur, ut per ordinem psalterium de- Cap. 12. cantetur, præter id, quod quisque privata devotione sibi suscipiendum duxerit:

a) „Venerabiles vero (inquit) Patres HIERONYMUS, & BENEDICTUS, ex Sanctorum Patrum observatione considerantes, totum psalterium ex integro qualibet hebdomada persolvere debere, aliter psalterium distinxerunt. Nam pro aliquibus horis diurnis certis psalmis reservatis, residuos omnes in septem nocturnos distribuerunt, videlicet HIERONYMUS pro Dominica octodecim, & BENEDICTUS duodecim: ambo vero pro qualibet feriarum similiter duodecim psalmos deputantes. Festivitates autem beatus BENEDICTUS in numero psalmodiarum dominicis adæquavit, ut

cap. 33. HIERONYMUS vero illas respectu Dominicæ mediavit: quia illis tantum novem psalmos dedit, & si tres psalmi addantur, qui more *Romano* in festivitatum vigiliis de sero persolvuntur. . . Similiter in festivitatis noctem psalmi duodecim habebuntur. In secunda autem parte psalterii distribuenda BENEDICTUS discrepat ab AMBROSIO, & HIERONYMO. Eius autem divisio ex sua regula sciri potest. Utriusque autem divisione, licet alia & alia, totum psalterium qualibet septimana, nisi festivitas occurrat, est complendum.“

„ xerit : „ Ut omni tempore psalmi usque ad finem psalterii in ordine decanten-
 „ tur : sibi tamen secretius propter propriam mercedem, excepto publico psal-
 „ lendi cursu dominico, quantum per singulos dies DEO tamen scienter lau-
 „ des offerat occulta ruminatio. “ De S. GERMANO *Parisiensi*, in libello de
 eius vita a FORTUNATO conscripta, id notatur : *Ut quinquaginta psalmos,*
vel amplius in templo sui pectoris decantaret. Et postea : *Tertia noctis hora*
ingrediens in ecclesiam, non est egressus ulterius psallentium ab ordine, donec
clarescente die decantatus solemniter cursus universus consummaretur ex ca-
none. Qualis hic canon fuerit, ut est rata ac fixa psalmodiæ norma, pro-
 num non est decidere; id aliunde constat ex eodem FORTUNATO de Clero

L. II. c. 10. *Parisiensi*, ex Davidicis psalmis constituisse cursum :

Carmine DAVIDICO divina poemata pangs,
Cursibus assiduis dulce revolvit opus.

Quo etiam innuitur, quod idem in vita S. GERMANI declarat, Clero per
 vices sibi succedenti, assidua psalmodia sanctum Pontificem constanter adhæ-
 sisse : *Ut se mutantibus Clericis, sine vicissitudine ipse decantandi modulami-*
na non finiret. Postremo demum id ex typico *Græcorum* est notandum, ces-
 sare psalterium a magna feria quinta usque ad *Sabbatum Antipaschæ*. Quod
 intelligi potest de ordinaria psalterii prosecutione. Quomodo etiamnum in Oc-
 cidente illi, qui canonem monasticum S. BENEDICTI sequuntur, tamen illis
 diebus ritui se *Romano* conformant. Psalmis alia semper sunt accensita cantica,
 tum veteris, cum novi Testamenti, ita ut deinceps hi psalmi maiores
 ob præstantiam novi Testamenti, illi minores sint dicti. Nota demum fre-
 quentem in regula S. BENEDICTI locutionem : *psalmum imponere*, nimi-
 rum cantando præire choro. Sic cap. 44. Reg. *Ut psalmum, & lectionem,*
vel aliud quid non præsumat in oratorio imponere, nisi iterum Abbas iu-
beat. Et cap. 63. *Ergo secundum ordines, quos constituerit (Abbas) vel*
quos habuerint ipsi Fratres, sic accedant ad pacem, ad Communionem, ad
psalmum imponendum, in choro standum. S. BENEDICTO, uti omni retro an-
 tiquitati ecclesiasticæ, usitatissima est vox psallendi, a psalmis dicta, cum, ut
 postea notabimus, alias id nominis instrumentis musicis tribueretur. In
 historia *Lanfiaca* PALLADIUS „ Psalmum (inquit) psallit ANTONIUS, quem no-
 „ verat, & cum eum duodecies cecinisset, duodecies oravit, ut in hoc quo-
 „ que PAULUM probaret. “ Ubi vides promiscuum psallendi, & canendi vo-
 cabulum distinctum ab orando. Sic mox : „ Mensa autem rursus apposita,
 cum & rursus cecinisset, & orasset, sero vespere federunt ad comeden-
 „ dum. “ Apud eundem Abbas ADOLPHUS : „ A *Vespera* usque ad illud tem-
 „ pus, quo congregabatur Fraternitas in oratoriis, in *Oliveto*, in colle As-
 „ sum-

Cap. 28.

Cap. 10.

„functionis, unde ascendit IESUS, perpetuo stabat psallens, & orans, & ieiunabat; & sive pluebat, sive grandinabat, manebat immobilis. Impleto autem tempore consueto, excitatorio malleo pulsabat cellas omnium, eos congregans ad oratoria, & in unoquoque oratorio unacum eis psallens unam, aut duas antiphonas, & unacum eis orans: & sic die appropinquante ibat in cellulam. . . Et cum quievisset usque ad horam tertiam, psalmodia excitatus, erat ei intentus usque ad vesperam.“ Ad priorem illam disciplinam referendum, quod apud Anonymum *Græcum* in vitis PP. de se testatur ROMANUS monachus in *Scithi*: „Et rursus pro calamis, & cithara, vel alio musico opere, quo delectabar in conviviiis meis, dico mihi duodecim psalmos in die, & duodecim in nocte.“ Nempe ante conversionem Palatinus nobilissimæ familiæ delectabatur musica illa.

Rosw. L. V.
p. 604.

XIV. Licet autem olim, ut iam diximus, usitatum plerumque fuerit, præter antiphonum, seu alternum canendi modum, ut unus quidam psalmum præcineret; solemne tamen etiam fuit respondere, qui responforius vocatur canendi modus: *Quod uno canente*, ut ait S. ISIDORUS, *chorus personando respondet*. Istud S. AMBROSIO est *respondere psalmum*. CASSIANO: *Psalmos uno modulante respondere*. EUCHERIO: *Respondere, cum psalmus canitur*. Sic S. ATHANASIUS de se testatur: „Residens in sede præcepi, ut Diaconus psalmum legeret; populi responderent, *Quoniam in sæculum misericordia eius*.“ Et SOZOMENUS de celebri S. BABYLÆ translatione: „Ferunt autem, tunc & viros, & mulieres, & adolescentes, & virgines, senes, ac pueros, interea dum urnam traherent, mutuo sese adhortatos esse, ut toto itinere perseveranter psallerent, prætextu quidem, ut laborem itineris psalmis solarentur, revera autem, ut eo zelo, & voluntate moti ostenderent, haud esse Imperatorem perinde, atque ipsi erga DEUM animatum. Præcinebant autem aliis, qui studio psallendi præstabant, & multitudo concentu suo, ac voce sonora succinendo sequebatur, & illud Psalmistæ cantabat: *Confundantur omnes, qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulacris*.“ Ita intelligendum est, quod S. AMBROSIIUS ad MARCELLINAM sororem perscribit: „Matutinis horis lectum est, ut meminitis, fratres, quod summi animi dolore respondimus: *DEUS venerunt gentes in hereditatem tuam*.“ Clare vero S. CHRYSOSTOMUS: „Et is, qui psallit, solus psallit: etiamsi omnes respondendo resonent, tanquam ex uno ore vox fertur.“ Ut iam etiam similes ex S. AUGUSTINO quosdam locos retulimus. Fueruntque deinceps hi vocati psalmi *responforii*: veluti apud S. GREGORIUM *Turonensem* legitur de S. NICETIO: „Quodam mane, cum surrexisset ad *Matutinas* sanctus NICETIUS, expectatis duabus antiphonis

Per cantum
RESPONSO-
RIUM,

L. I. de off.
div. c. 8.
S. Ambr. in c.
15. Luc.
Cass. L. III. de
Inst. mon. c. 8.
Eucher. Serm.
de orat.
S. Athan. L. IV.
hist. tripart.
c. 2.
Sozom. L. V.
c. 19.

De tradendis
basilicis.

Hom. 36. in 1.
Corinth.

De vitis PP.
c. 8.

- „egressus est in sacrarium, ubi dum resideret, Diaconus *responsorium* psal-
 „mum canere cœpit.“ Occurrit etiam præcisum *responsorii* nomen apud
 Num. 58. „S. AMBROSIUM in Pf. XXXVII. „Nam ante *responsorium* proximum ver-
 „ficulus est: *Et proiecerunt me, sicut mortuum abominatum.*“ Et in Pf.
 Num. 15. XLV. „Unde & illud, quod hodie in psalmi *responsorio* decantatum est,
 „plurimum nostræ conducit assertioni: *Exspectans expectavi Dominum.*“ Ad-
 „notant vero *San-Maurense*: „*Responsoria* proprie dicuntur cantus, qui
 „singulis lectionibus subiicitur. . Verum, hic non sumi eo sensu *respon-*
 „*soria*, manifestum est, cum dicatur non lectionis, sed psalmi *responso-*
 „*rium*. Itaque haud illibenter existimarem, post psalmos singulos decan-
 „tari olim consuevisse singula *responsoria*: præsertim cum GENNADIUS de
 „*Script. eccl.* tradat, MUSÆUM Episc. *Masil.* scripsisse *responsoria* psalmorum.
 „Et RHABANUS *lib. I. de Instit. Cler. c. 51.* auctor sit, *responsoria* in usu
 „longe ante antiphonas in Italia fuisse. At vero eadem posse etiam pro
 „ipsis psalmi versiculis usurpari, AMBROSIUS ostendit in psalm. XXXVII.
 „n. 58. col. 841. Nam ante *responsorium* proximum, inquit, *versiculus est*:
 „*Et proiecerunt me* &c. Ubi clarum est, per vocem *responsorium* intelli-
 „gendum versiculum illum: *Sed tu ne derelinquas me* &c. ut patebit con-
 „sideranti. Neque vero mirum videri debet, si psalmorum versiculi, alter-
 „nis choris persoluti, *responsoria* vocitentur; cum iam laudatus Card. (Bo-
 De div. psalm. „NA) psalmos quoque ob eandem rationem antiphonas posse nominari au-
 c. XVI. §. 10. „tumat.“ Confusa nonnihil menti doctissimorum virorum in nota ad hunc
 n. 1. locum oberravit antiquioris *responsorii* cantus notio; quæ tamen ex addu-
 ctis locis clarius redditur, ad conciliandas varias circa hanc rem sententias.
- Ad c. 57. L. COTELERIUS vult, veteres consuevisse, non illud totum, quod a præcen-
 II. Constit. tore audierant, canendo respondere, sed postremas solum voces. Et hac de
 apostol. causa illud Constit. ἀνὰ δύο κ.τ.λ. interpretatur: *Peractis per binos lectioni-*
nibus, quidam alius DAVIDIS hymnos psallat, & populus extrema versuum
succinat: quasi τὰ ἀποστίχια non initia versuum, sed postrema significant.
 COTELERIO ea in re accedit Henr. VALESIUS in *Annotationibus* ad EUSEBIUM,
 T. II. p. 484. SOCRATEM, & SOZOMENUM. Hos sequuntur BINGHAMUS, & Thomas MAN-
 GEY in *novissima editione operum* PHILONIS, ut adnotavit VEZZOSIUS *Præf.*
T. II. Opp. Ven. THOMASII, subditque: Opinionem, ut minus firmam, &
 Patrum documentis dissonam, quum invenisset THOMASIIUS, refutandam ag-
 gressum esse. At inter tot Patrum loca, a COTELERIO allegata, unicum po-
 tissimum expendit, utpote qui affirmanti, chorum succinuisse repetendo
 integrum illud, quod præcentor cantaverat, negotium aliquod facere pot-
 L. II. hist. eccl. est apud PHILONEM, & EUSEBIUM, ubi vox ἀκροτελεύτια occurrit. Item-
 c. 17. que apud SOZOMENUM, ubi de hymnis, ab *Arianis* usurpatis, ait: καὶ εἰς συ-
 L. 8. hist. c. 8. γήματα

σηματα μεριζόμενοι κατὰ τὸν τῶν ἀντιφώνων τρόπον ἔψαλλον, ἀκροτελεύτια συντιθέντες πρὸς τὴν αὐτῶν δόξαν πεποιημένα. Quæ sic interpretatur VALESIIUS: *Et in cætus divisi, antiphonatim psallebant, clausulas quasdam iuxta ipsorum dogma compositas adiicientes.* SUFFRIDUS Petrus, qui SOZOMENI tres libros postremos latinos fecit, *corollaria*, quæ VALESIIUS *clausulas*, interpretatur. Clausulas autem *Arianorum* putat doxologiam *Gloria Patri per Filium* &c. At hoc VEZZOSIO videtur idem, ac integrum versum, seu integram præcentoris sententiam repetere, non postrema tantum illius verba. Suadere hoc putat, & ad conciliandam horum doctissimorum Virorum sententiam facere, quod THOMASIO verisimile visum, veterem illam divisionem psalmorum in minores versus, quam ipse ex vetustissimo MS. Cod. *Vatic.* versionis LXX. publici iuris fecit, usurpatam in Ecclesia fuisse a sui exordio usque ad illud temporis, quod AUGUSTINUM inter, & CASSIODORUM intercessit, utpote, quæ satis commoda erat ad eam *responsorii* cantus rationem, de qua agitur. Præter varios vero a me iam cap. I. & paulo ante de cantu fidelium allatos locos, Venerabili Viro libenter expendendos, si viveret, proponerem citatos S. AMBROSII locos, quibus responsorium psalmi indigitat. Et MUSÆUS *responsoria* psalmorum scripssisse memoratur GENNADIO, quæ ἀκροσίχια ἀκροτελεύτια, clausulæ a psalmis distinctæ fuisse videntur; aut a psalmis excerptæ, atque diei, seu festo accommodatæ, ut a populo succinendo responderentur. Certe *responsorium* psalmi: *Exspectans expectavi Dominum, & respexit me*, quod AMBROSIIUS notat, ex Ps. XLV. non est desumptum, si quidem illius psalmi *responsorium* fuerit. Ad finem capitis primi MUSÆUM *Masiliensem*, & AUTMUNDUM *Tullensem* Antistitem laudavimus in elucubrandis responsoriis celebratos.

XV. Cantus *Tractus* vocari solet, dum unus solus canebat, nullo succinente, sed audientibus cunctis. De quo intelligi potest S. HIERONYMUS ad RUSTICUM: *Dicas psalmum in ordine tuo.* CASSIANUS clare hic usitatam exponit distributionem de nocturnis orationibus. „ Prædictum duodenarium „ numerum ita dividunt, si duo fuerint fratres, senos psallant; si tres, quaternos; si quatuor, ternos. Quo numero nunquam minus in congregatione decantant; ac proinde quantalibet multitudo convenerit, nunquam amplius psallunt in synaxi, quam quatuor fratres.“ Et iam antea: „ Unus in medium psalmos Domino cantaturus exurgit. Cumque sedentibus cunctis (ut est moris nunc usque in *Ægypti* partibus) & in psallentibus verba omni cordis intentione defixis, undecim psalmos orationum interiectione distinctos contiguis versibus parili pronuntiatione cantasset, duodecimum sub *alleluia* responsione consummans, ab univerforum oculis

TRACTUM,
totius psalmi
decantatione
ab uno facta,

L. II. c. II.

Cap. 5.

- a
n. 14. „repente subtractus, quæstioni pariter, & cæremoniis finem imposuit.“ Legendus est Card. THOMASIVS in Præfat. in *Psalterium cum canticis*, ubi de ritu hoc veteri, diu in *Hispaniis*, ac *Galliis* perseverante, agit, orationes nimirum psalmis, loco antiphonarum, subnectendi. In plerisque regulis antiquorum monachorum hac in re ordo quidam præscribitur apud HOLSTENIUM a). Observandum etiam est, quod antea de eo, qui psallenti respondere, in eadem habetur regula: „In die dominica, vel oblationis tempore, nullus deerit de hebdomadariis, sedens in loco Ebiymii, psallenti, que respondens ex una duntaxat domo, quæ in maiori servit hebdomada &c.“ Non liquet, an hoc solummodo de responsione ad ultimum psalmum, de qua mox laudatus CASSIANUS, nimirum de *alleluia* sit intelligendum. Singulare etiam est, & a communi illa regula diversum, quod in regula SS. PAULI, & STEPHANI legitur apud eundem HOLSTENIUM:
- P. II. p. 76. „Initium versuum psallentium in choro priores, qui in eis stant, incipiant:
u. 5. „aut si eis adversatur infirmitas, hi incipiant, quibus iusserit Pater. Quibus incipientibus mox omnes, si potest fieri, in prima, aut secunda syllaba pariter, unanimiter, & uno ore subiungant; ut non sit dissonantia cantantium, quæ maxime ab inordinato initio, & quodammodo contentiosa varietate solet accidere.“ Idem hoc est, quod in regula S. BENEDICTI antiphonam, vel psalmum imponere.

Alternum,
feu antiphonum,
cui op-
ponitur in di-
rectum.

XVI. Frequentem esse in regula S. BENEDICTI locutionem, psalmum, vel antiphonam imponere, iam observavimus. Sic cap. 24. Reg. *Privati autem a mense consortio ista erit ratio, ut in oratorio psalmum, aut antiphonam non imponat, nec lectionem recitet, usque ad satisfactionem.* Et cap. 47. *Psalmos autem, vel antiphonas, post Abbatem ordine suo, quibus iussu fuerit, imponant.* De imponendis psalmis paulo ante ex eadem regula exempla peculiariter attulimus, quæ perinde ad cantum alternum referri possunt. Prout non multo post eodem vertente sæculo VI. S. NICETIUS Episcopus *Lugdun.* in epitaphio, in ecclesia *Lugdunensi* alternos canentium choros instituens,

T. II. Gall.
obr. p. 53.

*Psallere præcepit, normamque tenere canendi,
Primus & alterutrum tendere voce chorum.*

Discimus

- a) P. I. c. VI. p. 29. „Adstantibus ergo ad orationem, nullus præsumat sine præcepto, qui præest, patris psalmi laudem emittere. Ordo iste teneatur, ut nullus priorem in monasterio ad standum, vel psallendum ordine præsumat præcedere.“ Et in alia regula SS. PP. p. 37. n. 4. „Illud quoque observandum est, ut præsentem seniore quocunque, vel præcedente in ordine

psallendi, sequens non habeat facultatem loquendi, vel aliquid præsumendi, nisi tantum is, qui in ordine, ut dictum est, præcedere videtur.“ In regula S. PACHOMII p. 65. n. 17. „In die Dominica & collecta, in qua offerenda est oblatio, absque præposito domus, & maioribus monasterii, qui alienius nominis sunt, nemo psallendi habeat potestatem.“

Discimus etiam ex *Sidonio* APOLLINARI dudum ante ad S. IUSTI sepulchrum *Lib. V. ep. 17.* vigiliis, alternante mulcedine, monachos, clericosque concelebrasse. Eodemque referri possunt, quæ supra capite primo de antiphonis, seu cantu alterno ex instituto S. AMBROSII, vel DAMASI P. S. BASILII, FLAVIANI, & THEODORI, vel etiam S. IGNATII M. diximus. Modo ex PALLADII hist. *Lausiaca* attuli locum de Abbate ADOLIO, qui *impleto tempore consueto exci-* C. 104.
tatorio malleo pulsabat cellas omnium, eos congregans ad oratoria, & in
unoquoque oratorio unacum eis psallens unam, aut duas antiphonas, & una-
cum eis orans. PUBLIUM instituisse ex THEODORETO in *Philoth.* iam me- C. 5.
minimus, ut *vespertinos, & matutinos hymnos DEO simul offerrent, in duas*
quidem divisi partes, & singuli sua voce utentes, ex successione autem canti-
cum emittentes. Mentionem etiam p. 45. fecimus, duos sibi e Congrega-
tione S. MAURI adversari monachos, *Hugonem* nempe MENARDUM, & *Ed-*
mundum MARTENIUM, quorum alter negat, alter affirmat S. BENEDICTUM
alternum apud suos cantum secutum fuisse. Cum vero psalmos dicere cum
antiphonis, tribus modis intelligi possit: aliisque sit, psallere choris alter-
nis, ac divisis; aliis, psallere cum cantu, & modulatione; aliis, psalmis
certas quasdam sententias inferere, quas antiphonas vocant, eoquod ad ea-
rum cantum alternis versibus vicissim psalmi decantentur, hic perinde queri
potest: an veteres, præsertim monachi, alternis choris psallerent? aut psal-
mos voce plena, ut aiunt, decantarent, atque ad meram potius recitatio-
nem accederent? anne cum psalmis etiam antiphonas eo, quo nunc in ec-
clesia accipiuntur, sensu celebrarent? Quod MARTENIUS de antiquis mona-
chorum ritibus operose disquirat. Similiter HÆFTENUS *lib. VII. Tr. IV.*
disq. 3. & MENARDUS in *concordiam reg. ad c. 23. p. 354.* ubi sic loquitur:
Antiphona a Græco ἀντιφωνεῖν, id est, ex adverso, reciproce & alternatim,
seu vicissim canere, idque dupliciter. Primo psalmodia, choris alternos
psalmos aut eorum versiculos vicissim modulantibus: secundo per antiphonas,
quæ olim versiculis constabant, quos duo chori alternatim concinebant, ut
planum est ex S. ISIDORO lib. VI. Orig. c. 19. Inter responsorios autem, &
antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus versum dicit, in antipho-
nis autem versibus alternant chori. Hodie aliter: nam per antiphonas duo
iunguntur simul psallendo chori, sed non est proprie ἀντιφωνεῖν, hoc est per
antiphonas canere, quia nulla est ibi vocum reciprocatio, seu alternatio.
S. BENEDICTUS psalmis interfert antiphonas: quæ tamen olim seorsum a psal-
mis canebantur, ut liquet ex CASSIANO. Qua in re si arbitrandum sit, ex *L. III. c. 3.*
prima origine alterni cantus, seu per antiphonas, res est diiudicanda. S. BE-
NEDICTI cantus per antiphonam fuisse videtur alternus, seu alternantibus
choris, ut aut singulis, aut quibusdam versibus antiphona interponeretur,

aut ante psalmum imponeretur, & post psalmum subderetur. Huiusmodi antiphonas, seu versiculos selectos in officio iuxta S. BENEDICTI regulam fuisse, dubitare non licet, cum in c. XIII. de Sanctorum festivitibus, vel omnibus solemnitatibus, sicut die dominico agendis subdat: *Excepto, quod psalmi, aut antiphonæ, vel lectiones ad ipsum diem pertinentes, dicantur.* Sed non hoc præcise intelligendum est, quando c. XVII. dicit: *Si maior congregatio fuerit, cum antiphonis: si vero minor, in directum psallantur,* quin simul includatur, qui proprie antiphonus, seu alternus est cantus, choris alternantibus. „ Id porro (inquit V. THOMASIVS) primum omnium

*Praefat. in
Resp. & an-
tiph.*

„ animadverti volumus, responsoarii, ac antiphonæ vocabula in ecclesiastico „ ritu non tantum denotare sententias aliquas, five orationes certis verbis „ compositas, quæ in ecclesiis canuntur; quantum canendi rationem, mo- „ dumque in eis usurpandum: his enim vocabulis indicare censuerunt nostri „ maiores, qua id ratione modulandum, cui titulum præfixerunt responsoarii, „ vel antiphonæ: quomodo alia item vocabula instituerunt, ut discrimina „ omnia ecclesiastici cantus significarent: hinc *Tractus* in Missa; hinc et- „ iam cantus *Directus*, vel *Directaneus* in officiis *Mediolanensibus*, & mona- „ sticis.“ Antiphonas cum psalmis canendi ritum iam supra ex græcis ad la-

Cap. 9.

„ tinos translatus meminimus, SIGEBERTO, & IVONE in chronicis id S. AM- „ BROLIO tribuentibus. Ab aliis SIRICIO adscribitur, quod antiphonas psalmis admiscuerit. Quod intelligi debet de selectis versiculis, olim cantu alterno sæpe repeti solitis, secus ac hodie fit, excepto cantu responsoario, non antiphono, in *invitatorio*, seu psalmo *Venite exultemus*. De quo S. BENEDICTUS in sua regula: *Post hunc psalmus nonagesimus quartus cum antiphona, aut certe decantandus.* Et dum alias cum antiphona canere, & in

C. 12. 13. 17.

„ directum, solet S. Pater sibi opponere, non in hoc præcise distare hic colligitur, quod alterum cum modulatione, alterum sine modulatione recitare fit: cum dicat de psalmo nonagesimo quarto, *cum antiphona, aut certe decantandus.* Quæ verba miror apud EUSTACHIUM a S. UBALDO in disquisitione *de cantu a D. AMBROSIO in Mediolanensem ecclesiam inducto* §. 9. accipi,

*In cap. 12.
Reg.*

„ *Ut idem sit*, sunt verba *Pauli Augustini* a IANUA, seu de FERRARIIS, *decantare, ac non cantare, sed simpliciter sine vocis modulatione recitare.* Neque rem evincit, quod HÆFTENUS ad eandem rem confirmandam affert

*L. VII. Tr.
IV. di/q. 3.*

„ *Disquisit. monast.* „ Voluit (ait) S. BENEDICTUS per psalmodiam cum antiphona designare eam officii divini partem, quæ fit cum nota, & melodico concentu, quod ipse satis indicat: cum enim dixisset, *modulatis, ut supra diximus, sex psalmis*: id ipsum paulo post exprimens dicit: *Post quas lectiones sequantur ex ordine sex alii psalmi cum antiphonis, sicut antequam;* unde manifestum est, cum antiphona psallere idem S. BENEDICTO esse, atque psalmos

„ mo-

„ modulari. “ Mihi enim vero contrarium ex hoc etiam loco manifestum videtur, putoque in regula S. BENEDICTI proprio sensu opponi *cum antiphona* canere & *in directum*, ut cum antiphona canere idem sit ac cantu alterno, ita ut *in directum* oppositum sit in modo canendi, non in ipso cantus modulo præcise. Multo minus, ut visum est HOLSTENIO, *directaneum* est, quod a stantibus recitatur, sed id, quod non alternis choris, vel nullis interpositis antiphonis canitur, aut recitatur, olim haud dubie ab omnibus simul. Quomodo etiam in breviario *Mediolanensi Ambrosiano* idem est, ac communiter, non alternatim ab utroque choro stante dici. „ Cum totus simul chorus (sunt „ verba V. THOMASII) communiter canit, non alternis, sed uno veluti o- *Præfat. in Resp. & antiph.*
 „ re, unoque concentu. Hunc cantum ab Antiquis *Directum*, vel *Directaneum* appellatum arbitror. Accipio hoc loco cantum pro vocum consonantia, etsi fortassis sine speciali musicæ tono. Psalmi directanei extat „ mentio in regula S. BENEDICTI, aliisque antiquis monumentis. *Mediolanensis* ecclesia in matutinis laudibus psalmum unum post capitulum decantat, quem *directum* appellat, qui, ut in breviario *Ambrosiano* habetur, ab „ utroque choro stante dicitur communiter, & non alternatim. Eodem modo cantari consuevisse psalmos directaneos, vel ipsa vocabulorum similitudo ostendit: sed de cantu directaneo alibi sit locus. Hic tantummodo notabo obiter, eo modo olim in Missa consuevisse cantari *hymnum angelicum*, „ *Sanctus*, *Agnus DEI*, & in officiis aliqua item, ut, *Domine ad adiuvandum me festina*, cum *Gloria &c.*“ *Directaneum* opponitur antiphonæ in regula SS. CÆSARII, & AURELIANI: „ Dicite antiphonam, responsum, „ & aliam antiphonam: antiphonas ipsas de ordine psalterii. Post hæc dicant matutinos, *directaneum*: *Exaltabo te DEUS meus*, & *rex meus*. „ Deinde in ordine totus matutinaris in antiphonas dicatur. “ In regula S. AURELIANI: „ Ad lucernarium *directaneus parvulus*, id est, *Regna terræ* „ *cantate DEO*, *psallite Domino*. Alia die: *Laudate pueri Dominum*, antiphonæ tres a). “ In officio *Ambrosiano* annotantur psalmi directi die dominico; qui nempe recitantur post psalmos consuetos laudum simul ab utroque choro stante, & non alternatim, ut observat MURATORIUS, subditque: *T. IV. antiq. Ital. p. 840.*
 „Cen-

„ 21.

„ 40.

a

a) Et mox: „ Ad duodecimam imprimis *directaneus parvulus*: *Sol cognovit occasum suum*. Sex forores binos psalmos cum suis alleluaticis dicant: antiphonas tres; lectiones duas, unam de Apostolo, aliam de evangelio. Ad nocturnas paschales deinde sicut in duodecima designavimus. Ad matutinos imprimis *directaneum*: *Exaltabo te DEUS meus*: *DEUS, DEUS meus*, ad te luce vigilo, cum *alleluia*. Deinde, *Consistimini Domino*, cum *alleluia*. Deinde,

Cantemus Domino, cum *alleluia*. Postea: *Lauda &c.* totos tres cum *alleluia*. *Cantate Domino &c.* cum *alleluia*. *Magnificat &c.* aut cum antiphona, aut cum *alleluia*.“ Idem in regula S. BENEDICTI observare licet, quod psalmi vel in *directum*, vel contra cum antiphona, aut cum *alleluia* dicantur. Cap. 12. „ In Matutinis dominico die imprimis dicatur sexagesimus sextus psalmus sine antiphona in *directum*. Post quem dicatur quinquagesimus cum *alleluia*.“

„Censet autem DU-CANGIUS in glossario latino ad vocem *directaneus*, quod
 „idem est, atque directus, eo vocabulo significari psalmos aut hymnos, qui
 „unico vocis tono, nulla modulatione, pronunciarentur. Sed videndum,
 „num potius ita psalmi appellarentur, quod non alternatim, sed continua-
 „to progressu, atque una voce ab integro choro recitarentur, aut etiam
 „canerentur.“ Ita MURATORIUS. Apud eundem p. 886. BEROLDUS ad rem
 præsentem: „Oratione finita totus chorus canit leni voce vel privatim:
 „*Qui habitat in adiutorio*, sicut psalmum directum.“

Repetitæ an-
 tiphone.
 L. III. c. 8.

XVII. Obscurius CASSIANUS de antiphonis loquitur, quæ nonnihil explicatius edisserere conabimur. *Nam cum stantes*, inquit, *antiphonas tres concinuerunt, huius post hæc, vel sedilibus humillimis insidentes tres psalmos, uno modulante, respondent, qui tamen singuli a singulis fratribus vicissim succedentibus sibi præbentur.* Agitur de vigiliis tempore hyemali, quo noctes sunt longiores, longius protrahendis. Cumque sex fuerint singulis nocturnis distributi psalmi, hic vero tres tantum uno modulante occurrunt, haud dubie tres priores sub antiphonis stando concinendis intelliguntur. Rem clarius, & extra dubium facit, quæ idem CASSIANUS de diversitate psalmodum per diversas provincias narrat, mox initio initi de hac re sermonis:

Lib. II. c. 2.

„Multos namque (inquit) comperimus, per alias regiones pro captu mentis suæ habentes quidem, ut ait Apostolus, zelum DEI, sed non secundum scientiam, super hac re diversos typos, ac regulas sibi met constituisse. Quidam enim vicanos, seu tricenos psalmos, & hos ipsos antiphonarum protelatos melodiis, & adiunctione quarundam modulationum debere dici singulis noctibus censuerunt.“ Illustratur hæc res egregie concione 19. Concilii *Turonensis* II. huiusmodi: „Itemque pro reverentia Domini MARTINI, vel cultu, & virtute id statuimus observandum, ut tam in ipsa Basilica sancta, quam in ecclesiis nostris iste ordo psallendi servetur, ut in diebus festivis ad *Matutinum* sex antiphonæ binis psalmis explicentur. Toto *Augusto* manicationes fiant, quia festivitates sunt, & Missæ. *Septembri* septem antiphonæ binis psalmis explicentur: *Octobri* octo, ternis psalmis; *Novembri* novem, ternis psalmis: *Decembri* decem, ternis psalmis. *Ianuario*, & *Februario* itidem usque ad *Pascha*. Videtur hic ratio habita fuisse longitudinis noctium, ut pro earum incremento antiphonæ psalmis intercinendæ multiplicarentur, tam quoad antiphonarum numerum, quam quoad psalmos, quibus interferantur: cum ex sequentibus pateat, duodecim psalmos in matutino fuisse dictos, licet binis tantum, vel ternis explicarentur antiphonis. Quod convenit cum illis, quæ ex CASSIANO attulimus. Melius ita res explicatur, quam si cum MENARDO, aut

MABIL-

MABILLONIO dicas, binos aut ternos psalmos fuisse pro singulis antiphonis. Istum psallendi modum cum antiphonis MARTENIUS in multis antiquis monasticis ritualibus, & breviariis libris deprehendit, putatque præscripsisse S. BENEDICTUM, dum psalmos cum antiphonis dicendos esse discernit, ut singulis psalmis singulæ antiphonæ interfererentur. Disquirat utrum cum psalmis antiphonas decantarent veteres monachi. Distinguit primo cantum antiphonum, seu reciprocum, proprie sic dictum. *Nunc vero*, inquit, *usus invaluit, ut antiphonas vocaremus eas breves sententias, quas psalmis præponimus, & subiicimus; sive quia ad earum tonum psalmi alternis versibus concinantur; sive quia earum pars ab uno decantaretur, alia ab altero.* Antiphonas vero huiusmodi nullas nisi ex scripturis desumptas decantari solitas ex regula PAULI, & STEPHANI probatur: *Nullus præsumat responsoria, vel antiphonas, quæ solent aliqui composito sono pro suo libitu, & non ex canonica scriptura desumpta canere, in congregatione ista vel meditari, vel legere.* Nota mentionem soni compositi. Recteque observat MARTENIUS, cum antiphonæ sint quædam quasi cantilenæ, ad excitandam audientium devotionem compositæ, non nisi cum nota, & suavi modulatione debere cantari, atque imponi ordine. Modulationis voce S. BENEDICTUS in sua regula utitur; qualis vero ea prima hac ætate fuerit, quantum scire licet, capite sequenti disquiremus. Simplicem admodum fuisse, & sine arte compositam, vel inde concludi potest, quod nusquam in eius ætatis regulis, aut canonibus ecclesiasticis præcepta aut discendi, aut canendi inculcentur; nisi eo accipias tempus, quod S. BENEDICTUS c. 8. & 48. meditationi psalmorum assignat.

*L. I. de ritib.
monach. c. 2.
n. 53.*

c. 14.

XVIII. Cum in regula S. BENEDICTI capite nono sex nocturnarum horarum priores psalmi cum antiphonis canendi præscribantur: *Sequantur*, ut verba S. Patris habent, *reliqui sex psalmi cum Alleluia.* Obiter notandum, MENARDUM in quodam codice invenisse loco *cum Alleluia, cum albis*, sed retinenda est prior lectio. Quod paulo ante vidimus ex CASSIANO psalmum duodecimum conclusum esse *Alleluia*, quadantenus cum D. BENEDICTI instituto convenit. In Conc. *Turon.* II. an. 566. respicitur ad eandem normam visione angelica ostensam, consummandi scilicet duodenarium psalmorum numerum sub *Alleluia* responsione, ut apud CASSIANUM narratur. *Superest*, habet 18. laudati Conc. canon, *ut vel duodecim psalmi expediantur ad matutinum, quia Patrum statuta præceperunt, ut ad sextam sex psalmi dicantur cum Alleluia, & ad duodecimam duodecim, itemque cum Alleluia, quod etiam Angelo ostendente didicerunt.* Notandum autem ex eodem CASSIANO, observatum omnino esse apud *Ægyptios* monachos, ut in responsione *Alleluia* nullus dicatur psalmus, nisi is, qui in titulo suo *Alleluia*

*ALLELUIA,
GLORIA PATRI,
orationes in fine.*

L. II. c. 11.

*Instit. lib. II.
c. 5.*

- inscriptione prænотatur. Est hoc, quod a S. ATHANASIO iam fuit præscriptum. *Sed psallere vis ὑπακοὴν responsionem, quæ habet Alleluia, habes centesimum quartum &c.* Magno numero ibi recenset eiusmodi psalmos. Patet autem, aut sæpius, aut saltem in fine fuisse repetitum *Alleluia*, sicuti modo psalmos terminamus doxologia *Gloria Patri*. Apud GREGORIUM Turon. gemina ei, quam ex CASSIANO attulimus, occurrit phrasis OPPILÆ LEWIGHILDI *Wisigothorum* regis legati verbis: *Gloriam non recte respondetis*. COINTIUS in annal. *Franc.* simpliciter exponit: *Gloria non recte canitis*. Cum de cantu responso sit accipiendum, ut apud CASSIANUM explicatur. „Ut „ (inquit) uno cantante in clausula psalmi omnes astantes concinant cum „ clamore *Gloria Patri &c.* nuspiam per omnem Orientem audivimus, sed „ cum omnium silentio ab eo, qui cantat, finito psalmo orationem succedere. Hac vero glorificatione Trinitatis tantummodo solere antiphonam „ terminari.“ Postrema hæc verba lucem affundunt aliquam iis, quæ in expositione antiquæ liturgiæ *Gallicanæ* apud MARTENIUM lego. *Antiphona autem dicitur, quia prius ipsa antepositur, & sic ponetur psalmi versiculum, cum gloria Trinitatis adnectetur.* Absonum est, ut psalmi versiculum integrum intelligas psalmum, qua ratione cum nostro more conveniret. Quare dicendum, illos psalmos, quorum versiculis antiphona interponitur, solitos terminari *Gloria Trinitatis*, seu doxologia *Gloria Patri*, hoc discrimine, quod in Occidente omnibus psalmis subnecteretur, secus ac in Oriente, saltem apud monachos in *Agypto*; cum teste THEODORETO, in liturgia, matutino, vespertino, & tribus diei horis canonicis, quas τὸ τρίτημέριον vocat, clerus populusque una voce succinuerit *Gloria Patri &c.* In Concilio *Vasensi* III. an. 529. ad universalem etiam Orientis usum provocatur c. 5. „Et quia non solum in sede apostolica, sed etiam per totum Orientem, & totam *Africam*, vel *Italiam*, propter hæreticorum astutiam, qui „ DEI Filium non semper cum Patre fuisse, sed a tempore cœpisse, blasphemant, in omnibus clausulis post *Gloria*, sicut erat in principio dicitur, etiam & nos in universis ecclesiis nostris hoc ita dicendum esse decernimus.“ Nota, *Græcos* ad præsens usque tempus secundam hanc doxologiæ partem incipere a verbis εὐὼν κ.τ.λ. *Et nunc*, omiſſis illis sicut erat in principio. In Concilio *Narbonensi* III. an. 589. definitum est, ut in psallendis ordinibus per quemque psalmum *Gloria* dicatur Omnipotenti DEO: per maiores vero psalmos, prout fuerint prolixius, pausationes fiant, & per quamque pausationem *Gloria Trinitatis Domino* decantetur. Videri queat S. BENEDICTUS distinguere psalmum, qui cum *Gloria Patri*, ab eo, qui cum antiphona dicitur. Cui, inquit, subiungendus est tertius psalmus, & *Gloria*. Post hunc psalmus nonagesimus quartus, cum antiphona. S. Pater autem alias sub-

subiungi præcipit in fine psalmi more Occidentalium *Gloria Patri*, atque etiam psalmos dividi maiores vult *in duas*, ut loquitur, *Glorias*.

XIX. Sed hæc erant insueta in *Ægypto*, ubi orationes intermiscebant psalmis, non antiphonas, ut mox videbimus: & singulare est, quod CASSIANUS loco paulo ante laudato habet: „Denique si quispiam iuniorum, vel „pro fervore spiritus, vel pro eo, quod necdum institutus est, cœperit mo- „dum decantationis excedere, psallentis progressio senioris interdicitur plau- „su, quem dans manu sua in fedili, in quo fedet, cunctos facit ad ora- „tionem confurgere, illud omnibus modis providens, ne quod sedentibus „tædium generetur prolixitate psalmorum, quia is, qui decantat, non „modo per se ipsum intelligentiæ fructum amittat, sed etiam per illos in- „cidat detrimentum, quos fastidium synaxeos nimietate sua fecit incurrere.“ Iam superius observavi, THOMASII eundem usum, interponendi orationes singulis psalmis, veteri *Hispanico*, & *Gallicano* cursui tribuere. In eo tamen ei assentiri non possum, quod in Occidente cœptum velit; cum verisimilius sit, CASSIANUM eum in *Gallias* adduxisse ex Oriente, unde etiam origo est antiquissimi ritus *Hispanici*. Notabilis autem est canon *Agathensis* Concilii an. DVI. ubi simul antiphonis iunguntur orationes, dum præscribitur c. 30. *Ut post antiphonas collectiones per ordinem ab Episcopis, vel Presbyteris dicantur.* Auctor libri de virginitate *Græcus*, inter opera S. ATHANASII, etiam *Alleluia* per vices subiungere præcipit: „Ad quemlibet „psalmum preces, & genuum inflexio cum lacrimis addatur . . . & post „tres psalmos absolutos dices *Alleluia*. Quodsi virgines tecum fuerint, & „illæ quoque psallant, & singulæ singulas preces effundant.“ Adhuc ex THEODORETO est commemorandum, quomodo S. IULIANUS Abbas instituerit monachos, ut post decantatum ab omnibus simul nocturnum officium, a mane bini in oratione diem ita exigent, ut genuflexus DEUM alter adoraret, stans alter psalmos caneret quindecim: & vicissim illo psallente, hic adoraret; sero autem convenientes, post aliquam quietem officium vespertinum exsolverent. Idem de PUBLIO testatur cap. 5. instituisse duo monasteria, *Græcorum* unum, & *Syrorum* alterum, quibus una erat ecclesia, ad quam omnes convenirent mane, & vespere, divisoque choro laudes divinas illi græce, hi syriace celebrarent. Ita autem dies consumebatur: *Psalmody* oratio, ut ait, *orationem psalmodia, & utramque eloquiorum divinorum lectio excipiebat.* Idem THEODORETUS de ABRAHAME, ad episcopatum ex solitudine assumpto, narrat, quod, psalmorum de nocte retento numero, orationes duplicavit: *Quadragesima noctu alternas hymnodyas explebat, interiectarum precum mensuram congeninans.* In vita PAULI *Simplicis*

Orationes, & lectiones inter cantum psalmorum, post lectiones responsoria. L. II. c. 11.

Theodor. in histor. relig. c. 2.

c. 17.

apud PALLADIUM in *Lausiaca* c. 28. ita legitur: *Psalmum psallit* ANTONIUS, quem noverat: *Et cum eum duodecies cecinisset, duodecies oravit.* Et paulo post: *Surgit rursus, Et facit duodecim orationes, Et psallit duodecim psalmos.* Et post orationes primi somni parum dormiunt; *Et rursus expergiscuntur ad psallendum a media nocte ad diem usque.* Hunc morem fuisse in *Ægypto*,

L. II. de in,
stit. cænob.
c. 5.
a

ex angeli traditione *psalmos orationum interiectione distinctos* decantandi, CASSIANUS testatur. S. CÆSARIUS, qui etiam laicos ad divinam in ecclesia imbuerat psalmodiam, hanc eis suadet vicissitudinem a). Ipsa hæc in divinis officiis vicissitudo varietatem quandam concentus sacri faciebat pulcherrimam: unde etiam frequentes collectæ, seu orationes, quæ etiam Missæ dicebantur, ad finem præfertim subnecti sunt solitæ, uti sæpius in regulis

c. VIII. §. 7. antiquis monasticis videre licet. In regula S. ISIDORI singularis est locus: „In cotidianis vero vigiliarum officiis primum tres psalmi canonici recitandi sunt, deinde tres Missæ psalmorum, quarta vero canticorum, quinta matutinorum officiorum. In dominicis diebus, vel festivitibus Martyrum, solemnitatis causa singulæ superaddantur Missæ. Verum in vigiliis recitandi aderit usus, in matutinis psallendi, canendique consuetudo, utroque modo servorum DEI mentes diversitatis oblectamento exerceantur, & ad laudem DEI sine fastidio ardentius excitentur.“ Frequens orationum, seu Missarum usus antiquus erat percommodus non solum inter cantica, sed

Apud Holf.
P. II. p. 92.

etiam lectiones. *Vigilias*, uti habetur in regula S. CÆSARII, a mense Octobri usque ad Pascha duos nocturnos faciant, *Et tres Missas. Ab una Missa legat frater folia tria, Et orate: legat alia tria, Et levet se.* Et mox: *Omni Dominica sex Missas facite. Prima Missa semper resurrectio legatur: dum resurrectio legitur nullus sedeat. Perfectis Missis dicite matutinos directaneo.* Resurrectio haud dubie evangelii lectio est, in Dominica peculiariter fieri solita. Congruunt his, quæ notantur in regula S. AURELIANI:

P. III. p. 70.

„Lectiones Apostoli, aut Prophetarum duæ ad capitellum. Completis nocturnis dicetis matutinos. In æstate, id est post Pascha usque ad Calendas Octobris ipse ordo erit. Sexta feria vero post nocturnos duæ Missæ fiant in æstate,

a) „Quid tibi (inquit Serm. 285. in app. T. V. S. AUG.) prodest, quod fideliter psallis, si postquam psallere desinis, DEO supplicare nolu-eris? Et ideo unusquisque, quando psallere cessaverit, cum omni humilitate oret, & supplicet Domino: ut quod verbis protulit ex ore, DEO auxiliante implere mereatur in opere. Sic est psallere, fratres, quomodo sementem iterum orando (arando) sepelire, vel tegerè. Sicut enim qui seminat in agro, si arando cooperire dissimulaverit; venient volucres, & totum,

quod seminatum esse videbatur, diripient; ita, qui in agro cordis sui seminaverit verbum DEI, & psallendo, vel legendo asperferit, nisi postea orando in corde suo recondiderit, & quodammodo sepelierit, venient volucres, id est, cogitationes sæculi huius volatiles, inanes, & vacuæ, & rapient, quod in corde fuerat seminatum. Et ideo ubi cessaverit aliquis psallere, non cesset orare, si vult in agro cordis sui messicem divinæ misericordiæ proficere.“

„ æstate, & in hyeme tres. Nam Dominica omni tempore in æstate, & in
 „ hyeme post nocturnos sex Missæ fiant.“ Quoad tres Missas in hyeme paulo
 post explicat: *Ubi post celebratos secundos nocturnos, quia noctes crescunt,*
quotidie ad librum facite Missas tres. Una soror legat paginas aut tres,
aut quatuor, quomodo mensura fuerit libri. CASSIANUS omnia complexus
 est libri secundi capite sexto, de consuetudine duodecim orationum inscripto,
 postquam priore capite retulerat, qua ratione id Patres visione angelica fue-
 rint edocti a). Conveniuntque partim illis, quæ adhuc hodie observantur, a
 partim iam ante mille trecentos annos sunt sancita in Concilio *Laodicensi* de
 Evangelio etiam Sabbato legendo, ut eodem modo ac die Dominica ce-
 lebraretur: *Quod in Sabbatis Evangelia cum aliis scripturis legi conveniat.* c. 16.
 Pertinet huc etiam sequens canon: *Quod in conventu fidelium nequaquam* c. 17.
psalmos continuare conveniat: sed per intervallum, id est, per psalmos sin-
gulos recenseri debeant lectiones. Quem canonem sic explicat *Theodor. BAL-*
SAMON: „Cum psalmi ex antiqua traditione uno filo continuo recitarentur,
 „ & populus congregatus hanc ob rem molestia afficeretur, & defessus nul-
 „ lam eius curam amplius gereret, sed ecclesia egrederetur; statuerunt Pa-
 „ tres, non esse psalmos in sacris congregationibus connexive recitandos,
 „ sed intermedie etiam lectiones esse faciendas, ut populus quiesceret ali-
 „ quantulum, & deinde rursus caneret. Propterea enim & in sessiones di-
 „ versas sacrum divisum psalterium.“ *Διὰ γὰρ τῆτο καὶ εἰς καθίσματα διάφορα*
τὸ ἱερόν κατεμερίσθη ψαλτήριον. Constanter apud *Græcos* psalterium in cathismata
 manet divisum, de quibus MEURSIUS, *Leo ALLATIUS*, & *le MOYNE* in Va-
 riis sacris, eorum errorem recte notans, qui decepti interpretatione *Isidori* T. II. p. 980.
MERCATORIS, vocem *συνάξις* *processionem* interpretantur, cum apertissime sa-
 cro conventus designet. Præter lectiones ex scripturis, etiam ex SS. PP. lege-
 bantur in nocturno officio iuxta regulam S. BENEDICTI. In vita S. CÆSARII
Arelat. legitur: *Frequenter etiam ad Matutinos, ad lucernarium propter* n. 34.
advenientes homilia recitabantur, ut nullus esset, qui se de ignorantia ex-
cusaret. *Claudiamum MAMERTUM* laudat *Sidon. APOLLINARIS* de lectionibus in L. IV. ep. II.
 officio divino per festa ordinatis.

Hic

a) „Ex hinc venerabilis Patrum senatus, intelli-
 gens Angeli magisterio, congregationibus fra-
 trum generalem canonem non sine dispensatione
 Domini constitutum, decrevit hunc numerum
 tam in vespertinis, quam in nocturnis conven-
 ticulis custodiri, quibus lectiones geminas adiun-
 gentes, id est unam veteris, & aliam novi Te-
 stamenti, tanquam a se eas traditas, & velut
 extraordinarias, volentibus tantum, ac divina-

rum scripturarum memoriam possidere assidua
 meditatione studentibus addiderunt. In die vero
 Sabbati, vel dominico utrasque de novo reci-
 tant Testamento, id est, unam de Apostolo, vel
 actibus Apostolorum, & aliam de evangelii.
 Quod etiam totis quinquagesimæ diebus faciunt
 hi, quibus lectio curæ est, seu memoria scri-
 pturarum.“

*Hic solemnibus annuis paravit,
Quæ quo tempore lecta convenirent.*

Adhuc tunc Missæ liturgia cum reliquis divini officii partibus arctius constricta, erat distincta in Missam Catechumenorum, & fidelium; ut Missa Catechumenorum fere fuerit, quod nunc officium matutinum, a lectionibus exorsum, mediis psalmis inter lectiones V. & N. Testamenti, uti ex Constitutionibus apostolicis patet: „Medius autem lector in quodam loco ex-
L. II. c. 57. „celso stans, legat libros MOYSIS &c. Peractisque per binos lectionibus, quidam alius DAVIDIS hymnos psallat, & populus extrema versuum succinat.
„Dein acta nostra recitentur, & epistolæ PAULI. . . Postea Diaconus, vel
Reg. c. 9. „Presbyter legat evangelia.“ In regula S. BENEDICTI responsoria singulis lectionibus subdi iubentur canenda, ita ut postremo *Gloria Patri* innectatur: „Post tertiam vero lectionem, qui cantat, dicat *Gloria*. Quam dum
„incipit cantor dicere, mox omnes de sedilibus surgant, ob honorem &
„reverentiam Sanctæ TRINITATIS.“ In Regula S. FRUCTUOSI, Archiepiscopi
v. 2. *Bracarenfis*, etiam responsoria memorantur: „Sabbatorum vero, & dominicarum noctium curriculis, feno Missarum supraiecto officio, senis etiam
„Missis vigiliæ cum senis responsoriis celebrantur: ut resurrectionis dominicæ solemnitas ampliori officiorum psalmodia magis honoretur.“ Ex hoc loco patet, quod sicut iuxta institutum S. BENEDICTI responsoria singulis lectionibus, ita alibi singulis Missis, seu orationibus coniungi sint solita. In horis tantum diurnis S. BENEDICTUS Missarum meminit his verbis: *Et Missæ sint*. Qua de re SMARAGDUS in commentario: „Quod in aliis locis dicit
„completum est, hac in clausula *Et missæ sint* dicit: *Et missæ sint* re-
„petit. Orationes enim officii, quæ a nobis sunt completæ, DEO sunt
„missæ, quia in illius honore sunt celebratæ. Aliter orationes, id est, collectæ, quæ in fine cursus a Sacerdote dicuntur missæ, id est, DEO
„missæ vocantur.“ Quam interpretationem probat MENARDUS in concordia regularum, not. ad c. XXIV. & passim alii auctores.

HYMNI.

XX. Iuxta eandem vero regulam S. BENEDICTI in solemnitatibus, quando duodecim lectiones dicuntur, cum lectione evangelii, ante illam hymnus *Te DEUM laudamus*, postea vero *Te decet*, ut constanter sit, præscribitur; alios vero hymnos, quos S. Pater *Ambrosianos* vocat, aut etiam generatim hymnos, ceu iam usitatos in horis canonicis, non recenset nominatim, ut S. AURELIANUS in sua regula diversos a nostris. Subinde mentionem fecimus hymnorum matutini, & vespertini *Græcorum*, cum quibus multum congruit hymnus *Te DEUM*, addito simul triumphali, ex quibus omnibus

bus compositus videtur. *Wil. Ern.* TENTZELIUS de hoc hymno idem fere tenet. Vulgaremque opinionem, ex chronico S. PACII potissimum alias firmatam, qua tribuitur SS. AMBROSIO & AUGUSTINO, ex tempore in baptifino S. AUGUSTINI eum concinentibus, refutat, præsertim ex ipsius AUGUSTINI, notatu alias digna omnia ad baptifini sui celebrationem gesta, sedulo annotantis, hac de re silentio. His tamen auctoribus vindicare conatur EUSTACHIUS a S. UBALDO singulari disquisitione. Græce legitur in *Polyglottis Anglicanis* ex celebri codice *Alexandrino*. USSERIUS in epist. ad VOSSIIUM differt. de *symbolis* præmissa, laudat hymnorum partim latino, partim hibernico sermone scriptorum codicem vetustissimum. In qua hymnorum collectione NICETAS *DEUM* laudasse legitur, dicens: *Laudate pueri Dominum, laudate nomen Domini: Te Deum laudamus, te Dominum confitemur* &c. In antiquissimo antiphonario monasterii *Benchorensis*, quod MURATORIUS edidit, hymnis referto, eundem hymnum in die dominico invenio eodem modo incipientem: *Laudate pueri Dominum, laudate nomen Domini. Te Deum laudamus* &c. Nihil vero de S. NICETA, prout in psalterio, circa tempora HENRICI I. exarato, inscribitur *Hymnus* S. NICETI, *Lugdunensis*, ut puto, aut *Trevirensis*, cui eundem adscribunt USSERIUS, & STILINGFLETUS in *Originibus Britannicis*, cum paulo post eius ætatem in regula CÆSARII *Arelatensis* præscribatur; uti etiam in regula S. BENEDICTI, sunt, qui istum S. HILARIO tribuant, qui tamen alibi ABUNDIO, nescio cuinam, alibi SISIBUTO adscriptus legitur. Hymno *Te Deum laudamus* in regula S. CÆSARII pro matutinis laudibus iungitur doxologia *Gloria in excelsis Deo* &c. qua etiam in Constitutionibus apostolicis *oratio matutina*, indeque ab aliis *hymnus matutinus* dicitur, antiquissimis temporibus usitatus, a quo *hymnus vespertinus*, a S. BASILIO memoratus, itidem antiquissimus, ut iam superius memini, distinguitur. Egimus capite primo de hymnodis græcis, & latinis, quave cautione, ac selectu tam in Oriente, quam Occidente admissi sint studio humano, ac metro compositi hymni; dudum antea in Oriente, quam Occidente, ubi nullus ante SS. HILARIUM, & AMBROSIIUM id genus compositionis elucubrassè legitur: primus vero S. AMBROSIIUS invexisse fertur in ecclesiam *Mediolanensem*, teste PAULINO, vitæ eius auctore, *num. 13.* Qua de re in PROSPERI Chronico, sub THEODOSIO, leguntur *hymni Ambrosiani compositi, qui nunquam ante in ecclesiis latinis modulis canebantur.* Hic autem rememorandum est, quia hymnorum in omnibus divini officii partibus iugis fuit usus ad divinas laudes concinendas, quid imprimis hymni rationem habeat. *Hymnus ergo, iuxta S. AUGUSTINUM, tria ista comprehendit, & canticum, & laudem, & DEI.* Est-
In Ps. 145.

Exercit. select. P. I. Exerc. 10.

T. IV. anecd.

tini

In Psalm. 64. tini hinc denominatio. *Progressus Ecclesiæ*, inquit S. HILARIUS, *in matutinarum, & vespertinarum hymnorum delectationes, maximum misericordiæ DEI signum est. Dies in orationibus DEI inchoatur, dies in hymnis DEI clauditur.* Et EPIPHANIUS in Doctrina compendiaria de fide catholica: *Matutini, inquit, hymni in Ecclesia perpetuo fiunt, & orationes matutinæ lucernasque, simul psalmi, & orationes.* Simile ex S. CHRYSOSTOMO testimonium antea attuli: atque in epistola S. VIGILII ad eundem S. CHRYSOSTOMUM de martyrio SS. SISINNII, MARTYRII, & ALEXANDRI apud RUINARTUM, *hymni nomine totum venit officium matutinum: Illic Levitis aliquantis, in Ecclesia deprehensis, hymnum cantantibus matutinum, fit facta depopulatio.* Quam in rem est imprimis memorabilis Concilii *Agathensis* canon, quo omnes divini officii partes simul comprehenduntur. „Et quia convenit ordinem Ecclesiæ ab omnibus æqualiter custodiri, studendum est, ut sicut „ubique fit, & post antiphonas collectiones per ordinem ab Episcopis, vel „Presbyteris dicantur, & hymni matutini, vel vespertini diebus omnibus „decantentur, & in conclusione matutinarum, vel vespertinarum missarum „post hymnos capitella de psalmis dicantur, & plebs collecta oratione ad „vesperam ab Episcopo cum benedictione dimittatur.

Uniformis
ordo in divi-
na psalmodia.

XXI. Passim in aliis Conciliis idem uniformis ordo est constitutus, ut haud dubie horæ canonicæ etiam inde sint dictæ. In Concilio *Venet.* habito an. 465. statuitur: „Ut vel intra provinciam nostram sacrorum ordo, & psallendi una sit consuetudo: & sicut unam cum Trinitatis confessione fidem tenemus, unam & officiorum regulam teneamus: ne variata observatione „in aliquo devotio nostra discrepare credatur.“ In Concilio *Bracarensi* II. (quod aliis primum dicitur, qui, quod *Bernardus BRITO* edidit, pro genuino non habent) mox canone primo idem cavetur, ne etiam monasteriorum consuetudines cum ecclesiastica regula sint permixtæ, ut iam retuli. Sic etiam canone primo Concilii *Gerundensis* an. 517. tam quoad Missæ, quam psallendi ordinem idem statuitur: „Ut quomodo in metropolitana „ecclesia fuerit, ita in DEI nomine in omni *Tarraconensi* provincia tam ipsius „Missæ ordo, quam psallendi, vel ministrandi consuetudo servetur.“ Ad huiusmodi canones provocant Patres Concilii *Toletani* IV. ne quid dicam de *Toletano* XI. & aliis posterioribus. „Unus igitur ordo orandi, atque psallendi nobis per omnem *Hispaniam*, atque *Galliam* conservetur, unus modus in Missarum solemnitatibus, unus in vespertinis, matutinisque officiis, nec „diversa sit ultra in nobis ecclesiastica consuetudo; qui in una fide continemur, & regno: hoc enim & antiqui canones decreverunt, ut unaquæque „provincia & psallendi & ministrandi parem consuetudinem contineat.“

Sunt,

Sunt, qui velint in hoc, & mox sequenti, aliisque etiam huius Concilii canonibus, loco *Gallia*, *Gallicia* reponendum. At etiam *Gallia Narbonensis* ad idem *Visigottorum* pertinebat regnum. Id nempe tunc agebant, ut uniformitas officii divini in regno saltem, aut provincia conservaretur, qualis in metropoli erat, quando iam ecclesiæ cathedrales suum sibi proprium ordinem psalmodiæ, a monastico diversum, unde primum eum mutuaverant, fervabant, secus ac fieri primum erat, Episcopis potissimum ex monachatu assumptis, avitæ observantiæ forte tenacioribus. Opportune hic referimus, quod GENNADIUS de MUSÆO *Massiliensi* Presbytero narrat, eum c. 79. de vj-
ris illustr.
hortatu S. VENERII Ep. excerptisse ex SS. scripturis lectiones, totius anni festivis aptas diebus, responsoria etiam psalmodum, & capitula, temporis, & lectionibus congruentia: *Quod*, addit GENNADIUS, *opus tam necessarium a lectoribus in ecclesia probatur, & expeditum, ut sollicitudinem tollat, & moram, plebique ingerat scientiam, celebritatem, & decorem.* Ad finem fec. VI. AUTMUNDUS *Tullensis* Episcopus in S. APRI veneratione nonnulla scripta, ac responsoria ad posterorum recordationem exarasse dicitur apud MABILLONIUM. Sic præfules ornare sacra christiana elaboraverunt.

L. VI. anal.
n. 78.

XXII. Ut vero singillatim aliquid de divini officii partibus dicam, a nocturnis vigiliis exordiar. Superius sparsim de vigiliis etiam pernoctibus mentio est iniecta, quam GREGORIUS *Nazianz.* πάνυχον δράσιν vocat: atque etiam S. CHRYSOSTOMUS, ad OLYMPIADEM laudat *ιεραῖς πανυχίδαις, ιεραῖς ἀγρυπνίαις.* Et MAXIMUS in epist. 8. DIONYSII τὰς νυκτερινὰς τῶν ψαλμοδιῶν κάνονας, quod PAULINUS vocat Nat. VI. S. FELIC.

De nocturnis
vigiliis tum
fidelium,
Orat. 33.
Epist. 2.

Exultare DEO, & psalmos producere noctem.

Fuit vero etiam fidelium, ac promiscui vulgi hæc contentio, exemplo PAULI, & SILÆ media nocte ad hymnum DEO dicendum surgentium. „ De tempore „ autem dimidiæ noctis (inquit S. BASILIUS in regulis fusius disputatis) quod c. 37.
„ id ad orationem necessarium sit, traditum nobis est a PAULO, & SILA in „ Actis: scriptum est enim sic: *Circiter autem mediam noctem* PAULUS, & SI- „ LA laudabant DEUM. Atque quidem etiam auctor psalmodum confirmat, „ sic dicens: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustitiæ tue.*“ Est S. BASILIUS inter præcipuos, qui studium fidelium auxit in nocturnis vigiliis, varietate psalmodiæ concelebrandis, cantu præsertim responsorio, uni ex ipsis hoc munus dato, ut quid canendum est, prior ordiatur, reliqui succinunt, atque ita psalmodiæ varietate, precibusque subinde intermixtis noctem superant: uti superius vidimus pariter de S. AMBROSIO, qui fideles sæpe ad id hortatur. Nocte, inquit in Pl. CXVIII. orandum diu, & pro-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. I.

A a

tra-

trahenda psalmis tempora &c. Et: *DEO vacato, indulge orationibus, & ne obdormiscas, psallito, somnum tuum bona fraude fraudato.* S. CHRYSOSTOMUS de psalmodia fidelium etiam domi inter canam, & convivia agens, tamen ad idem PAULI exemplum provocat. „Si enim (inquit) PAULUS, „cui intolerabilia flagella imminebant, cum ligno alligatus in carcere habitaret, media nocte, quando est omnibus somnus iucundissimus, cum SILA „DEUM perpetuo laudabat, & nec locus, nec tempus, nec sollicitudines, „nec somni tyrannis, nec ulli labores, nec dolores, nec quidquam aliud „eum coegit, modulationem illam intermittere: multo magis nos, qui „iucunde vivimus, & DEI bonis fruimur, hymnos, quibus DEO gratiæ „agantur, oportet emittere.“ In suis homiliis sæpe mentionem facit de vigiliis nocturnis tum monachorum, cum etiam fidelium, eos hortando, ut in nocturnis precibus assidui essent (ut PALLADIUS in eius vita testatur) atque etiam in earum tædio sublevando per cantum laboravit, ut supra di-

L. II. c. 9. ximus, testeque SOCRATE, *Primus preces, quæ in nocturnis hymnis fieri solent, amplificavit.* Atque ut narrat SOZOMENUS: *Exinde populus Cyprianus matutinis, & nocturnis hymnis promptius uti cæpit.* Eadem laus, ut modo memini, in Occidente S. AMBROSIO tribuitur, sub quo *primum antiphonæ, hymni, & vigiliæ in ecclesia Mediolanensi celebrari cæperunt,* L. IX. c. 7. ut PAULINUS in eius vita testatur, & S. AUGUSTINUS in confessionibus, illud more orientalis ecclesiæ eum fecisse, dicit: ubi præsertim S. ATHANASIUS *Alexandriæ*, DIODORUS, & FLAVIANUS *Antiochiæ* in hoc studio pietatis eminerunt. Et sicut *Cyprianus* S. CHRYSOSTOMUS, ita postea in eadem urbe sub S. GENNADIO ANTHIMUS, ut THEODORUS Lector, THEOPHANES in chronographia, & CEDREUS narrant, hymnis, & canticis, quæ componebat, atque diversis choris per viros, & mulieres cani faciebat, vigiliarumque laborem, ac tædium leniit. Iam initio huius capitis quædam commemoravimus de nocturnis vigiliis in præcipuis festis.

Tum præsertim monachorum, & clericorum.

Hom. 57. ad Antioch.

L. II. c. 2.

XXIII. De monastici instituti sectatoribus utriusque sexus, non est, quod multa dicam, *Qui, ut ait S. CHRYSOSTOMUS, noctes dies faciunt, in gratiarum actionibus, & hymnodis degentes. Nec vero viri tantum, sed & mulieres hanc exercent Philosophiam, naturæ infirmitatem promptitudinis abundantia superantes.* Teste CASSIANO paulo ante laudato, *Quidam vicinos psalmos, & hos ipsos antiphonarum protelatos melodiis, & adiunctione quarundam modulationum debere dici singulis noctibus censuerunt* &c. Totus est fere in hoc argumento de canonico nocturnarum orationum, & psalmodiarum modo liber secundus de Institutis cœnob. S. HIERONYMUS ubicunque de utriusque sexus religiosi hominibus agit, & ad eos scribit, hoc officium

cium commemorat etiam tenerrimarum virguncularum. APPOLLINARIS *Sidonius* solemnes describit vigilias in festo S. IUSTI alternis Clericorum, & *L. V. ep. 17.* Monachorum choris celebratas : „Processio fuerat antelucana, solemnitas „anniversaria, populus ingens sexu ex utroque, quem capacissima basilica „non caperet, & quamlibet cincta diffusis crypta porticibus. Cultu per „acto vigiliarum, quas alternante mulcedine Monachi, Clericique psalmi- „cines concelebraverant, quisque in diversa secessimus; non procul tamen, „utpote ad tertiam præsto futuri, cum Sacerdotibus res divina facienda.“ Contigit quandoque etiam duplicari cursum in præcipua solemnitate. Cuiusmodi exemplum in vita RADEGONDÆ FORTUNATUS *Pictaviensis* affert: *Quia*, inquit, *mos est in festivitate Beati HILARII reliquis monasteriis circumcirca* *T. I. act. ord.* *proximis, quæ sunt ibi, usque in mediam noctem vigilias celebrare: de media* *S. Benedicti* *nocte unusquisque Abbas cum suis fratribus ad suum revertitur monasterium* *p. 316.* *cursum celebrare.* Celebre est apud Græcos μεσονυχτιὸν seu μεσονύκτιον officium, quod media nocte ex psalmis, hymnis, aliisque precibus perficitur, non solum a Monachis, sed etiam a clero, ad quem ab illis tam in Oriente, quam in Occidente cum reliquis canonicis divini officii hōris statæ nocturnæ vigiliæ devenerunt, sacris Conciliorum canonibus firmatæ, etiam poenarum rigore, qui vel semel huic officio sine ægritudinis necessitate defuerit: uti iam medio sæculo quinto in Concilio *Venetico* fuit statutum pro illis clericis, qui in civitatibus degerent, ubi numerosior clerus huic muneri sufficeret ad decantandas laudes divinas: *Clericus*, ut habet Concilium istud, *quem intra* *Can. 14.* *muros civitatis suæ manere consiterit, & a matutinis hymnis sine probabili excusatione ægritudinis inventus fuerit defuisse, septem diebus a communione habeatur extraneus.* Citatur hic canon ab IVONE & a BURCHARDO. Quotidianum hunc fuisse Clericorum pensum, licet maior die dominico solemnitas omnium præsentia fuerit, ut ex Concilio *Tarraconensi* discimus anni 517. ubi iubetur, ut omnis clerus die Sabbati ad vesperam sit paratus, quo facilius die dominico solemnitas cum omnium præsentia celebretur, ita tamen, ut omnibus diebus vespersas, & matutinos celebrent. Docemur ex GREGORIO *Turonensi*, media nocte inceptum esse cursum. *Media nocte*, inquit, *surgentes ad reddendas DEO gratias &c. Ingressi su-* *L. IX. hist.* *mus explere cursum nunquam tamen psallentibus nobis potuit excitari.* Apud Io. *Climac.* scalæ gr. 10. de *Monachorum vigiliis* & nocturnis exercitiis, vespertinæ vocantur pernoctationes. *Quidam enim in vespertinis pernoctationibus expeditissimi a cura mundi puras ad orationem extendunt manus. Alii cum psalmorum modulatione assistunt. Alii lectioni magis incumbunt.* Longum foret ex regulis monasticis SS. BENEDICTI, CÆSARII, AURELIANI, ordinem varium vigiliarum pro temporum, & dierum festorum, vel pri-

T.III. spicil.
Dach. f. 305.

vatorum diversitate hic recensere. CÆSARII intelligo regulam monialium apud BOLLANDUM ad diem 11. *Iānuarii*. In altera enim apud HOLSTENIUM, & STEVARTUM hæc solum habentur: „Vigilias a mense *Octobri* usque ad „*Pascha* duos nocturnos faciant, & tres Missas. Ab una Missa legat fra- „ter folia tria, & orate: legat alia tria, & levet se. Dicite antiphonam, „responsorium, & aliam antiphonam: antiphonas ipsas de ordine psalte- „rii. Omni Dominica sex Missas facite.“ Cum lectionibus nimirum sociata oratione, ut Missam interpreter. Insignis est locus de vigiliis in collatione Episcoporum an. 499. habita coram GUNDOBALDO *Burgundiæ* Rege adversus *Arianos*. Designata fuerat a Rege *Burgundiæ* collatio ad diem festum S. IUSTI. In vigilia ipsius solemnitatis Episcopi decreverunt, ad eius sepulchrum pernoctare, ut futuræ collationis successum DEO commenda- rent. *Evenit autem, ut ea nocte, cum lector secundum morem inciperet le- ctionem a MOYSE, incidit in illa verba Domini: Sed ego indurabo cor eius &c. Deinde cum post psalmos decantatos recitaret ex Prophetis, occur- rerunt verba Domini ad ISAIAM dicentis: Vade, & dices populo huic: au- dite audientes &c. Cumque adhuc psalmi fuissent decantati, & legeret ex Evangelio, incidit in verba, quibus Salvator exprobrat IUDÆIS increduli- tatem: Væ tibi Corozaim &c. Denique cum lectio fieret ex Apostolo, pronuntiata sunt verba illa: An divitias bonitatis eius &c. Quod cum ab omnibus Episcopis observatum fuisset; cognoverunt lectiones illas sic occur- risse volente Domino, ut scirent induratum esse cor Regis. Patet inde vicissitu- dine cantus psalmorum, lectionisque sacrarum scripturarum ex Heptateucho, Prophetis, Evangelio, & Apostolo vigilias esse transactas. Quod vero ob- servatum est bonum ex decantatis psalmis, & lectionibus omen, oppor- tune hic aliis firmare iuvat exemplis. Quorum illud singularius est de S. MARTINI in Episcopum electione, ut a S. PAULINO, & SULPITIO Severo in eius vita narratur a). *Defensor* nomen erat Episcopo, qui se conten- tiosius S. Viri electioni opposuerat. *Atque ita, inquit SULPITIUS, habitum est, divino nutu psalmum hunc lectum fuisse, ut testimonium operis sui Defensor ac- ciperet.* Alterum exemplum notat V. BEDA in vita S. PATRICII his verbis: *Eodem vero die, quo S. PATRICIUS sacris benedictionibus consecratus est, con-**

ve-

a) Sic vero ille canit lib. II.

*Dum muge condensæ stipant altaria turbæ,
Ac sua fantoris pendunt in vota frequentes,
Nec pratenta potest transire obstacula lector.
Sed Diaconus, qui forte aderat, vix codice raptò
Quem primum propere reserati pagina psalmi
Obtulerat subito festinus tempore versum
Arripit, hæc præsi decantans verba Prophetæ:*

*Ex ore infantum, parvoque ex murmure laudem *
Luctantum teneras fecisti evolvere linguas.
Exosos propter perversum ut destruat ista
Prolata a parvis laudatio Defensorem.
Tollitur in cælum clamor præsensque probatur
Iudicium clamante DEO sententia Christi.*

* Psal. VIII. 3.

venienter hoc *Psalmistæ canticum in choro psallentium clericorum decantatum est*: Tu es Sacerdos in æternam secundum ordinem MELCHISEDECH.

XXIV. Officium, de quo nunc egimus, olim vigiliarum, seu nocturnorum nomen habuit, quod hodie nominamus *matutinum*; quo nomine appellata fuit ea divini officii pars, uti etiamnum a *Græcis* ὄρθρος dicitur, quam modo *laudes*, melius *matutinas laudes* vocamus. In vita S. MAURI vocantur *matutini hymni*. Ecce, de S. MAURO fit sermo, in hac nostra basilica cum aliis eiusdem habitus viris matutinos decantat hymnos: semper autem tam in Occidente, quam Oriente arctius cum ipsis vigiliis coniunguntur, maxime, quando integræ vigiliæ παννυχίδες pernoctes fuerunt celebratæ: quales nobis omnium accuratissime S. BASILIUS in sæpe laudata ad Neocæsarienses epistola descripsit, atque ad rem præsentem memorat: *Illucescente iam die pariter omnes velut uno ore, ac corde confessionis psalmum Domino offerunt*. Qui nimirum est psalmus quinquagesimus, de quo CASSIANUS: *Denique per ITALIAM, hodieque consummatis matutinalibus hymnis quinquagesimus psalmus in universis ecclesiis canitur*. Auctor Constitutionum apostolicarum, qui doxologiam *Gloria in excelsis* orationem matutinam facit, singularem etiam psalmum ὄρθρινὸν matutinum, L. VIII. c. quasi omnibus iam notum, nominat: quem alibi dicit, esse sexagesimum secundum, eundemque S. CHRYSOSTOMUS ἑωθινὸν ψαλμὸν appellat. „Vi-
„ deamus autem (inquit) undenam incipiat, & quid nos doceat: *DEUS* In ps. 140.
„ *DEUS meus.*“ S. ATHANASIUS, aut quisquis est auctor vetustissimi libri *de Virginitate*, eundem præter alios virginibus commendat: Πρὸς ὄρθρον δὲ τὸν
„ ψαλμὸν τῆτον λέγετε ὁ Θεός κ.τ.λ. διάφανμα δὲ εὐλογεῖτε πάντα κ.τ.λ. „Ma-
„ tutina hora hunc psalmum dicite: *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo.*
„ *Sitivit in te anima mea.* Sub diluculum vero: *Benedicite omnia opera*
„ *Domini Domino. Gloria in excelsis* &c.“ S. AMBROSIIUS ad similes psal-
mos videtur alludere in Ps. CXVIII. „DEO (inquit) vacato, indulge ora-
„ tionibus, & ne obdormiscas psallito, somnum tuum bona fraude fraudato,
„ mane festina ad ecclesiam: defer primitias pii voti, & postea, si vo-
„ cat sæcularis necessitas, non excluderis dicere: *Prævenierunt oculi mei*
„ *mane meditari verba tua*, & sic securus procedis ad tuos actus. Quam iu-
„ cundum inchoare ab hymnis, & canticis a beatitudinibus, quas in evange-
„ lio legis. Quam prosperum, ut te CHRISTI sermo benedicat, & dum re-
„ cantas Domini benedictiones, studium alicuius virtutis assumas, ut etiam
„ in te benedictionis divinæ meritum recognoscas.“ Benedictiones hæ sunt hym-
nus trium puerorum. ARNOBIUS *Iunior* in Ps. CXLVIII. „Quotidie
„ (inquit) huius psalmi tuba, per totum mundum mox ut cœperit auro-

- „ra diei inchoare principium, universa, quæ in cœlo & in terra sunt, ad
 „laudandum, & benedicendum DEUM provocamus.“ CASSIANUS adhuc
 a) alios, qui omnes hodieque sunt in usu, commemorat a). Conveniuntque
 De Vitis PP. his, quæ GREGORIUS *Turonensis* de S. GALLO *Arvernensi* episcopo iam ani-
 c. 6. mam exhalaturo narrat: „Albescente iam aurora interrogavit, quid in ec-
 T. I. act. ord. clesia psalleretur. Dixerunt benedictionem se psallere: at ille psalmo quin-
 S. Ben. p. 119. „ quagesimo, & benedictione decantata, & alleluiatico cum capitello expresso,
 „ consummavit officium totum temporis matutini.“ Psalmus CXLVIII. cum
 sequentibus hic præcise alleluiaticus dicitur, quia hebraice ab לְהַלְלָהּ *Laudate* in-
 cipiunt primus, & ultimus, qui etiam in titulo *Alleluia* habent, quos *laudes* vo-
 cat S. BENEDICTUS, unde forte nomen *laudum* toti officio venit, quod S.
 ap. 12. b) BENEDICTUS matutinorum solemnitatem vocat, cum aliis illorum temporum b).
 P. II. p. 93. S. CÆSARIUS apud HOLSTENIUM: „ Perfectis Missis dicite matutinos, directæ-
 „ neo: *Exaltabo te DEUS meus, & Rex meus.* Deinde, *Confitemini.* In-
 „ de, *Cantemus Domino. Lauda anima mea Dominum.* Benedictionem:
 „ *Laudate Dominum de cœlis. Te DEUM laudamus. Gloria in excelsis*
 „ *DEO:* & capitellum.“ Pro Dominica nempe. Post directaneum vero *Ex-*
 „ *altabo &c.* Cæteros cum antiphona psallendos esse non repetit, qua prius
 præcepit, ut post prædictum psalmum directaneum *in ordine totus matu-*
 „ *tinarius in antiphonas dicatur.* Ut vero dies festos a privatis, ita sole-
 „ mnitates a cæteris diebus festis distinguit in regula monialium apud BOL-
 c) LANDUM c). AURELIANUS triplicem ordinem præscribit, peculiarem pro Sab-
 bato & *omni Sabbato* hymnum *Te DEUM laudamus* dici iubet. In eo autem
 pro Dominica, tempore paschali, & maioribus festivitatibus (secus ac in
 ter-
 a) „ Illud quoque (inquit lib. III. Infit. c. 6.)
 nosse debemus, nihil a senioribus nostris, qui
 eandem matutinam solemnitatem addi debere
 censuerunt, de antiqua psalmorum consuetudi-
 ne immutatum, sed eodem ordine missam, quo
 prius in nocturnis conventibus, celebratam. Et-
 enim hymnos, quos in hac regione ad matuti-
 nam exepere solemnitatem in fine nocturnarum
 vigiliarum, quas post gallorum cantum ante
 auroram finire solent, similiter hodieque de-
 cantant, id est psalmum 148. & reliquos, qui
 sequuntur: quinquagesimum vero psalmum, &
 sexagesimum secundum, & octogesimum nonum
 huic novellæ solemnitati novimus fuisse depu-
 tatos.“
 b) Cap. XII. Reg. Quomodo matutinorum sole-
 mnitas agatur? „ In matutinis Dominico die
 imprimis dicatur sexagesimus sextus psalmus si-
 ne antiphona in directum. Post quem dicatur
 quinquagesimus cum *Alleluia.* Post quem dica-
 tur centesimus septimus decimus, & sexagesi-
 mus secundus. Inde benedictiones & laudes.
 Lectio una de Apocalypsi ex eorde, & responso-
 rium, & *Ambrosianum*: versus, canticum de ev-
 angelio, litania: & completum est.“
 c) Die 12. Jan. p. 736. „ Post hoc matutinales ca-
 nonici dicantur privatis diebus eum antiphonis,
 festis vero diebus eum *Alleluia* psallantur. Om-
 ni Dominica sex Missæ fiant, postea matutinæ
 fiant. Imprimis dicite directaneum parvulum
Confitemini eum antiphona, *Cantemus Domino*:
 & omnes matutinarum eum *Alleluia* dicantur;
 sabbato enim & omnibus diebus festis vigiliæ
 celebrentur. In solemnitatibus vero ipsis, im-
 pletis matutinis, & hymnum dicant *Te Deum*
laudamus. In exteriore oratorio procedendum
 est, & dicendus est directaneus parvulus. Post
 hoc canticum: *Cantemus Domino.* Deinde be-
 nedictio trium puerorum: post benedictionem
Gloria in excelsis.“

tertio pro diebus privatis) *Magnificat*, & *Gloria in excelsis*, maioremque numerum psalmorum requirit, nempe duodecim, ut omnino præcipitur in Conc. *Turon.* II. c. 18. *Quicumque minus quam duodecim psalmos ad matutinum dixerit, ieiunet usque ad vespeream* &c. a). Qui nunc partim in laudibus, partim in vespereis dicuntur, quæ duæ officii divini partes inter se conveniunt. Hucque RADULPHUS *Tungrensis* duos canones a nobis laudatos Concilii *Bracarenfis*, & *Agathensis* trahit, quibus idem psallendi ordo in matutinis, vel vespertinis officiis tenendus præscribitur. *Matutini*, inquit, officium appellat, quod vocamus laudes. *Utrobique ergo debet esse idem ordo psallendi, quia ambo similiter inchoantur* &c. Sed videtur in illis canonibus amplior significatus *Matutini* esse.

De canonum observ. pro-
pos. 14.

a

XXV. S. BENEDICTUS in sua regula illud psalmi citans: *Septies in die laudem dixi tibi*, septenarium hunc numerum diurnis applicans horis, a nocturnisque distinguens, *Qui*, inquit, *septenarius sacratus numerus a nobis sic implebitur, si Matutinæ, Primæ, Tertiæ, Sextæ, Nonæ, Vespereæ, Completoriique tempore, nostræ servitutis officia persolvamus, quia de his horis dixit propheta: Septies in die laudem dixi tibi. Nam de nocturnis vigiliis idem ipse Propheta ait: Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Ergo his temporibus referamus laudes Creatori nostro super iudicia iustitiæ suæ: id est matutinis, prima* &c. De matutinis seu laudibus, ut vocamus, diximus modo, quas primus CASSIANUS ab ipsa *Primæ* nostra nomine distinguit, si ipse auctor est titulorum, seu synopsis, capitibus singulis præfixarum, qualis habetur libro III. c. 4. *Matutinam, quam nos Primæ horæ solemnitate appellamus, non antiqua traditione statutam, sed nostro tempore adinventam esse. Et si vero in contextu nomen Primæ non adhibuerit, officium tamen distinxit, quod a S. BENEDICTO Primæ vocatur, qui CASSIANO plurimum usus est, ac etiam in sua regula commendat, non tam libros de Institutis monachorum, quam Collationes, ut tamen aliunde etiam, quæ instituto monastico commoda intellexit, depromeret. CYPRIANUS in vita S. CÆSARII sic scribit: De profectibus itaque cunctorum sollicitus*

De horis diurnis.
c. 16.

L. I. n. 110.

tus

a) Ad matutinos (inquit AUREL. ap. HOLSTEN. P. III. p. 70.) imprimis directancum: *Exaltabo te Deus meus & rex meus. Inde, Iudica me Deus. Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, cum Alleluia. Deinde, Confitemini Domino, cum Alleluia. Deinde, Cantemus Domino, cum Alleluia. Postea, Lauda anima mea Dominum. Laudate Dominum quia bonus est psalmus. Lauda Hierusalem Dominum. Totos tres cum Alleluia. Deinde benedictio dicenda est. Post benedictio-*

nem, Laudate Dominum de cælis. Cantate Domino canticum novum. Laudate Dominum in sanctis eius: cum Alleluia. Magnificat anima mea Dominum: aut cum antiphona aut cum Alleluia. Hymnum, Gloria in excelsis Deo: & capitellum. Et complebitis matutinos ipso ordine toto Pascha. Sic omni die dominico, & omnibus maioribus festivitatis, in quibus ab opere vacabitis.

Serm. 140.

tus & providus Pastor statim instituit, ut quotidie *Tertiæ*, *Sextæque*, & *Nonæ* opus in Sancti STEPHANI basilica clerici cum hymnis cantarent, ut si quis forte *secularium*, vel *pœnitentium sanctum opus* exsequi ambiret, absque excusatione aliqua quotidiano interesse possit officio. Ipse CÆSARIUS in append. S. AUG. Et ideo rogo vos fratres carissimi, ad *vigilias matutinas surgite: ad Tertiam, ad Sextam, ad Nonam ante omnia convenite*. Nuspiam *Primæ* facit mentionem, dum de *secularibus* agit. In appendice, quam regulæ monialium subiunxit, officium præscribens pro diebus festis, *Deinde*, inquit, *dicenda est Prima cum psalmis sex, & hymnus* (Fulgentis auctor ætheris) *lectiones duæ una de veteri, alia de novo testamento, & capitellum. Hoc modo Dominica, vel Sabbato, & maioribus festivitatis fieri debet. Qui post AUXARIUM CÆSARIO successit in episcopatu Arelatensi S. AURELIANUS* quotidie in ordine psallendi duodecim psalmos, hymnum &c. pro monachis assignat; in regula autem pro monialibus sex tantum, sicut etiam in aliis horis. Secus ac S. BENEDICTUS, qui ternis psalmis, hymno, lectione, versu *Kyrie eleison*, uti reliquas horas minores absolvit, ut, *si maior congregatio fuerit cum antiphonis; si vero minor in directum psallantur*.

c. 17.

L. III. c. 4.

a

L. II. c. 2.

Apud Bollan-
dum d. 12. Jan.
T. I. p. 736.

b

Reg. ad Mon.
ap. Holf. P.
II. p. 111.

Quod etiam CASSIANUS de sua *matutina* dicit, tribus psalmis & orationibus celebranda a). Cum alicubi minoribus horis sex psalmos attributos asserat, aut etiam pro horæ numero plures: „Sunt (inquit) quibus in „ipsis quoque diurnis orationum officiis, id est, *Tertia, Sexta, Nonaque* „id visum est, ut secundum horarum modum, in quibus hæc Domino „redduntur obsequia, psalmorum etiam, & orationum putarent numerum „coæquandum: nonnullis placuit senarium numerum singulis diei conven- „tibus deputari.“ S. CÆSARIUS in reg. Monial. alium ordinem pro quotidianis diebus, alium pro dominico & Sabbato statuit b). S. AURELIANUS pro quotidianis diebus monachis duodecim psalmos decantandos assignat, cum in Regula monialium haud aliter, ac S. CÆSARIUS, sex tantum-

a) „Secundum modam nempe, qui antiquitus in observatione tertie vel sextæ trinæ confessionis exemplo statutus est, & somno deinceps finem, & initium operationi, æquali simul moderamine facerent. Qui typus licet ex occasione videatur inventus, & recenti memoria pro causa, quam diximus, statutus appareat; tamen illum numerum, quem designat beatus DAVID, quanquam spiritalem quoque habeat intellectum, secundum litteram manifestissime supplet: *Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiæ tue*. Hæc enim adiecta solemnitate, septies sine dubio spiritales hos conventus in die facientes, septies in ea laudes

Domino dicere comprobamur. Denique cum hic idem typus de Oriente procedens hucusque fuerit utilissime propagatus, in nonnullis nunc usque per Orientem antiquissimis monasteriis, quæ nequaquam vetustissimas regulas Patrum violari patiuntur, minime videtur admixtus.“

b) „Quotidianis vero diebus ad *Tertiam, Sextam, Nonam* Seni psalmi cum antiphonis, hymnis, lectionibus, vel capitellis suis dicantur. Dominica vero die vel sabbatorum ad *Tertiam* psalmi sex; post quos lectiones tres, una de Prophetis, alia de Apostolo, tertia ex evangeliiis. & post ipsas lectiones psalmi sex, antiphona una, hymnus & capitellum.“

tummodo præscribat a). Quod vero superius memoravimus ex eodem CAS-
 SIANO, fuisse apud monachos morem, diurnas horas privatim agendi in suis
 cellis, id forte *Ægypto* singulare fuit: cum viderimus passim horarum diur-
 narum *Tertiæ*, *Sextæ*, *Nonæ* in antiquissimis monumentis recurrere men-
 tionem. Veluti CLEMENS *Alexand.* notat, nonnullos certas ac definitas ho-
 ras, ut exempli causa *Tertiam*, *Sextam*, *Nonam* orationi destinasse, con-
 corditer iis, quæ superius hanc in rem testimonia retulimus. Videturque in
 libro de Virginitate, S. ATHANASIO attributo, item in regulis S. BASILII fu-
 sius disputatis, & S. HIERONYMI epistola ad LÆTAM etiam *Matutina* (quæ
 postea *Prima* dici cœpit) deprehendi hora præter reliquas diurnas. Attamen
 recens a MONTFAUCONIO edita S. CHRYSOSTOMI homilia, commemoratis vi-
 giliis, quatuor tantum psalmodiæ & hymnorum tempora commemorat b).

a

L. VII. Strom.

q. 37.

T. XIII.

p. 631.

b

XXVI. *Vespertinam* cum *Matutina* synaxi celeberrimam fuisse, superius
 audivimus, citaturque iam a S. BASILIO antiquissimus hymnus vespertinus,
 cuius auctorem se ignorare dicit. „Visum est (inquit) Patribus nostris ve-
 „spertini luminis (id est *Hesperii*) gratiam haudquaquam silentio arripere, sed
 „mox ut apparuit, agere gratias. Quis autem fuerit auctor illorum ver-
 „borum, quæ dicuntur in gratiarum actione ad lucernas, dicere non pos-
 „sumus. Populus tamen antiquam profert vocem, neque cuiquam unquam
 „visi sunt impietatem committere, qui dicunt, *Laudamus Patrem, & Fi-*
 „*lium, & Spiritum Sanctum DEI.*“ Cumque ex vetustissimo MS. editus
 profert eiusmodi hymnus, qui omnia ea contineat, quæ a S. BASILIO me-
 morantur, visum est eum hic referre, prout in *Bibliotheca Græca Io. Alber-*
 „*ti FABRICII* habetur: „Lumen hilare sanctæ gloriæ immortalis Patris cœle-
 „stis, sancti, beati, IESU CHRISTE, quum ad Solis occasum perveneri-
 „mus, lumen cernentes vespertinum, laudamus Patrem & Filium & Spi-
 „ritum Sanctum DEUM. Dignus es tempore quovis sanctis vocibus celebra-
 „ri, Fili DEI, vitæ dator, quapropter mundus te glorificat.“ Alia *προσ-*
 „*φώνησις* & *εὐχαριστία ἐπιλύχνις*, seu *proclamatio & gratiarum actio lucer-*
 „*nalis*“

De VESPERIS
 & COMPLE-
 TORIO.

De Spiritu S.

c. 29.

T. V. p. 196.

- a) Quotidianis igitur diebus ad *Tertiam* duodecim
 psalmos dicite, antiphonam, hymnum: *Iam*
surgit hora tertia. Lectionem & capitellum:
Fiat Domine. Ad *Sextam* sit ipse numerus psal-
 morum, antiphona, hymnus: *Iam Sexta sen-*
sim volvitur, lectio & capitellum. Ad *No-*
nam ipso ordine dicendum: hymnus vero: *Ter*
hora trina volvitur.
 b) „Deinde (inquit) *Tertiam*, *Sextam*, *Nonam*, &
Vespertinas orationes persolvunt; & in quatuor

partes totam diem dividentes, singulis in par-
 tibus psalmodia, & hymnis DEUM honorant;
 aliis omnibus prandentibus, ridentibus, ludenti-
 bus, ciboque nimio sese dirumpentibus, hi hy-
 mnis dant operam. Nullum fere mense, &
 sensilibus rebus tempus deputatur. Rursus post
 prandium eadem exercitia resumunt, postquam
 paulum somno se dederunt. At sæculares in-
 terdiu etiam dormiunt, illi noctu vigilant. Ve-
 re filii lucis sunt &c.“

- L. VIII. c. 36.* *nalis* habetur in Constitutionibus apostolicis non excluso psalmo centesimo
- L. II. c. 59.* quadragesimo, qui in iisdem *vesperi* dicendus commendatur, ἐπιλύχνιον, seu *lucernalis* ideo a *Græcis* dictus. Celebre semper fuit apud eosdem λυχνικόν, seu *lucernale officium*, quod respondet *vesperis* nostris. Sanciturque in Concilio antiquissimo *Laodicensi*, „ Idem precum ministerium omnino debere „ fieri in *Nonis*, & *Vesperis*.“ Semper omnino id tempus aptum & congruum visum est, quo antequam nos cubitum recipiamus, DEO pro acceptis per diem beneficiis gratias agamus. „ Postremo autem (inquit S. CLE-
- Iib. II. Pæ-* „ MENS *Alexandrinus*) antequam nos somnus invadat, pium & sanctum est,
Aug. c. 4. „ DEO gratias agere, ut, qui eius benignitatem & gratiam fuerimus con- „ secuti, ita ut cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus: & „ *confitemini ei*, inquit, *in canticis labiorum*, quod in eius iussu fiat, quid- „ quid ei visum est, & ad eius salutare nihil est neque mancum, neque di- „ minutum.“ S. AMBROSIIUS, qui in Psal. CXVIII. hymorum officii vespertini in Ecclesia meminit, in *Hexam.* avicularum exempla proponit, ut ab eis psallere discamus, DEUMQUE assiduis concelebrare hymnis: *Quis enim*, inquit, *sensum hominis gerens, non erubescat sine psalmorum celebritate diem vel inchoare, vel claudere: cum etiam minutissimæ aves solemnī devotione & dulci carmine ortus dierum, & nocturnū persequantur.* Idem in
- L. V. c. 12.* Ps. I. *Diei ortus*, ait, *psalmum resultat, psalmum resonat occasus.* Diximus de hac re, non tantum quatenus est privatæ devotionis, sed etiam publici in Ecclesia officii pars; nihilque fidelibus, iis præsertim, qui sese peculiariter DEO consecraverant, fuit antiquius, quam nonnisi solemnibus hymnis in gratiarum actionem Creatori oblati, cubitum concedere. *Postquam*, inquit S. CHRYSOSTOMUS, *paululum sederunt, hymnisque totum concluderunt, singuli quiescunt in stratis, ad quietem, non ad delicias adornatis.* Ita in vita S. MACRINÆ sororis refert ipse S. GREGORIUS *Nissenus*, post cœnam, familiareque cum sorore colloquium, se ad ecclesiam recepisse, DEO reddere vespertinas gratias τὰς ἐπιλύχνις εὐχαριστίας. *Cantantium*, inquit, *vox me ad gratias agendas vespertinas vocabat.* Videtur hic ecclesia fuisse publica, prope quam monasterium tam virorum quam mulierum erat, quod in sua domo mater S. GREGORII instruxerat: unde nihil obest, quo minus publicus in ecclesia fuerit ille vespertinus conventus. Qualem etiam S. AUGU-
- Hom. XII.* *in Ep. 1.* *ad Tim.* *c. 17,* *L. XXII. de Civit. Dei n. 7.* STINUS memorat in *Victoriana villa*, quæ non longe ab *Hippone* distabat. „ Memoria Martyrum ibi est (inquit) *Mediolanensium* PROTASII, & GERVASII. Portatus est eo quidam adolescens, qui cum die medio tempore ætatis equum ablueret in fluminis gurgite, dæmonem incurrit. Ibi cum iaceret vel morti proximus, vel simillimus mortuo, ad vespertinos illuc „ hymnos & orationes cum ancillis suis, & quibusdam sanctimonialibus ex „ more

„more Domina possessionis intravit, atque hymnos cantare cœperunt.“ Forte dies aliquis festus erat, quibus, ut superius memini, solebant ad conventus publicos etiam alicubi moniales accedere, pariter ac monachi, quotidianum cum reliquis fidelibus peragendo officium, vespertinum imprimis ac matutinum. PALLADIUS de monachis *Nitriensibus* scribit, „*Vespere ap-* In Laus. c. 7.
 „petente (τῆς ἑσπερας καταστάσεως, quod HERVETUS interpretatur *circa ho-*
 „ram nonam) licet stare & audire ab unaquaque cellula hymnos & psalmos
 „CHRISTO decantatos, & preces ad hymnos emissas, adeo, ut existimet
 „quispiam, se in sublime elatum transmigrasse in paradysum deliciarum.“
 CASSIANUS post *Nonam*, ad extremum, inquit, *undecima, in qua lucer-* L. III. Instit. c. 3.
nalis hora signatur. In regula Mon. S. CÆSARII pro diebus festis post *No-*
nam immediate sequitur: „Cunctis diebus festis ad duodecimam psalmis,
 „qui ad *Tertiam* dicendi sunt, antiphonæ tres iungantur, lectiones vero de re,
 „hoc est de ipsa festivitate dicantur.“ Tum postquam de vigiliis matutinis ca-
 „nonicis, & *Prima* egisset, subdit demum de vespers: „Ad vesperam simili mo-
 „do in exteriori oratorio directaneus parvulus dicatur, & antiphonæ tres:
 „hymnus una die: *Deus qui certis legibus*, altera die: *Deus Creator o-*
 „mnium.“ Officium hoc vesperarum cum lucernario convenit in regula
 S. AURELIANI, duodecima vero postponitur, cui paschales nocturni æqui- c. 18.
 parantur a). Lucernalium psalmorum meminimus supra ex S. EPIPHANIO a
 cum matutinis. Quod officium etiam cum vespertino coniunctum innuitur
 in Concilio *Emeriteni* in *Hispania*. Oportet igitur, ut sicut in aliis ecclesiis Can. 2.
 vespertino tempore post lumen oblatum, prius dicitur vespertinum, quam so-
 num in diebus festis; ita & a nobis custodiatur in nostris ecclesiis. Lucer-
 narium, de quo S. ISIDORUS, erat precatio quædam, seu psalmodia ad ac- Cap. 7. Reg.
 cendendas lucernas, quod præbat vespertinum, iuxta canonem *Emeriten-*
sem, ac sonum. In Concilio *Turonensi* II. duodecim statuuntur ad duode- Can. 18.
 cimam psalmi cum *Alleluia*, respiciendo ad numerum horæ, sicut ad *Sextam*
 sex ibidem præscribuntur. CASSIANUS, ad nocturnas & vespertinas solemnita- L. II. c. 4 §. 6.
 tes in *Aegypto* duodecim psalmos dici solitos, asserit. Ultra processit S. AU-
 RELIANUS MOX citatus, in ordine psallendi quotidiano præter hymnum de-
 cem & octo psalmos præscribens. Iterumque a lucernali officio distinguit,
 ut non desint, qui cum *Completorio* eandem hanc faciant horam. Secus esse,

MABIL-

a) „Ad lucernarium directaneus parvulus id est, *Regna terre cantate DEO, psallite Domino.* Alia die, *Laudate pueri Dominum.* Antiphonæ tres. Hymnus: *Hic est dies verus Dei.* Et capitellum, quem hymnum tota Pascha ad matutinos, & ad lucernarium dicite. Ad duodecimam imprimis

directaneus parvulus: *Sol cognovit occasum suum.* Sex serores binos psalmos cum suis alleluia-
 eis dicant, antiphonas tres, lectiones duas, unam de Apostolo, aliam de evangelio. Ad noctur-
 nos paschales ipso numero, sicut in duodecima designavimus.“ Ap. HOLSTEN. P. III. p. 69.

De cursu Gall.

§. 5. n. 60.

MABILLONIUS advertit, ex ipsa AURELIANI regula colligi. Profecto enim Completæ, seu Completorii officium ibi ordinatur: *Quando repausaturi estis, in schola, in qua manetis, Completa dicatur, imprimis directanens, & psalmus nonagesimus dicatur, deinde capitella consuetudinaria.* Idem psalmus in regula S. BENEDICTI cum aliis pro Completorio præscribitur; de quo tamen officio nihil in regula S. CÆSARII legitur. In regulis S. BASILII, fusius disputatis, occurrit aliquid, quod possit Completorio nostro respondere. Nec abludit, quod ex S. AUGUSTINI ad ALIPPIUM epistola pri-

c. 37.

Ep. 29. n. 11.

imum edita habetur: *Acta sunt vespertina, quæ quotidie solent: nobisque cum Episcopo recedentibus, fratres eodem loco hymnum dixerunt, non parva multitudine utriusque (sexus) ad obscuratum diem manente, atque psallente.* Summe memoranda est ea epistola, in qua narrat S. AUGUSTINUS, quibus adhortationibus obtinuerit demum, ut *Hipponenses* Catholici abhorrerent a luxuriosis conviviis, quæ in Sanctorum natalitiis apud *Africanas* ecclesias celebrare mos erat. Id vero egit, ut meridiano tempore divinis orationibus & psalmis interessent, ita illum diem multo mundius atque sincerius placere celebrandum. Quod quam celebre fuerit, mox enarrat: *Pomeridiano autem die maior, quam ante meridiem affuit multitudo, & usque ad horam, qua cum Episcopo egredere mur, legebatur alternatim, & psallebatur: nobisque egressis duo psalmi lecti sunt &c.* Id quod de communi vespertino officio intelligendum est, tunc longius protracto. Inde ergo fieri potest, ut communi officio vespertino completo (quod semper solemne fuit apud fideles, estque ad hodiernum diem) dum, divino servitio arctius obstricti, suos adhuc hymnos & psalmos adderent, vel ante somnum psalmodiæ peculiariter indulgerent, complerentque divina officia, Completorii peculiaris hora excreverit; cuius sunt, qui auctorem faciant S. BENEDICTUM, apud quem primum occurrit hoc nomen, officiumque trium psalmorum dictione terminandum: *Qui psalmi directanæ sine antiphona dicendi sunt. Post quos hymnus eiusdem horæ &c.* Apud CASSIANUM huc pertinet, quod habetur de officiis, quæ sibi per *Mesopotamiam, Palestinam, & Cappadociam*, ac totum Orientem singulis hebdomadibus vicissim reddere fratres consueverint, atque etiam S. BENEDICTUS imitatus est: *Has autem, inquit CASSIANUS, septimanas unusquisque suscipiens, usque ad cœnam dominici diei ministraturus observat. Qua perfectâ ministerium totius hebdomadis ita concluditur, ut hi, quibus succedendum est, convenientibus in unum fratribus ad concinendos psalmos, quos quieturi ex more decantant, omnibus in ordine pedes lavent.*

Reg. c. 17.

L. IV. c. 19.

Instit.

CAPUT IV.

*Qualem habuerint, esseque voluerint prima Ecclesiæ ætate
sancti Patres ecclesiasticum cantum.*

I.

est, ut de cantus ac musicæ veteris ecclesiasticæ ratione aliqua dicamus, non admodum quidem multa: quantum nempe rescire licuit ex veteribus christianis Doctoribus, qui vix artem illam attigerunt, aut nobis aliquid reliquerunt. Quæ enim de ORIGENIS, & DYSIDMI *Alexandrini* peritia musica ab antiquis narrantur, præsertim de ORIGENE, quod eam cum reliquis scientiis docendo etiam gentilibus religionem christianam simul instillaverit, ut

Vetus musica
RHYTHMI-
CA & ME-
TRICA.

HIERONYMUS de Scriptoribus ecclesiasticis perhibet, non huc proprie spectat. Et quæ habemus S. AUGUSTINI, CASSIODORI, & BOETII scripta in hac materia, in alio sunt genere a). S. AU-

GUSTINUS

a) Veluti S. AUGUSTINI sex libri de Musica (deperdito eius libro, quem ipse indicat lib. II. Retraçtat. e. II. & POSSIDIUS in Indiculo Opp. S. AUG. „*Contra HILARIUM de Canticis ad Altare*) „In quibus (ut ait CASSIODORUS de Artibus & disciplinis liberalium litterarum e. 5.) humanam vocem, rhythmicos sonos, & harmoniam modulabilem in longis syllabis atque brevibus naturaliter habere monstravit.“ Ac libro primo quidem, quæ ad huius disciplinæ considerationem pertinent, numerorum motuum species explicantur. In secundo de syllabis, pedibusque metricis disputat. In tertio tractat de ritmo, metro, & versu: primumque rhythmi ratio, & proprietates traduntur; tumque incipit tractatio de metro, quæ in quarto libro continuatur. In quinto de versu differitur. Atque hæc ipsa S. AUGUSTINUS nugacitatem vocat, quam apud benevolos officiosi laboris nomine deprecatur initio libri sexti, ubi deinceps studiosorum mentes ex numerorum consideratione ad DEUM provehit. Idem S. AUGUSTINUS

de his libris scribens ad MEMORIUM Episcopum, Ep. 101. qui eos ardenter postulaverat, „Verumtamen (inquit) te hoc tantopere flagitasse pœnitebit. Difficillime quippe intelliguntur in eo quinque libri, si non adsit, qui non solum disputantium possit separare personas, verum etiam pronunciando ita sonare morulas syllabarum, ut eis exprimantur, sensumque aurium feriant genera numerorum, maxime, quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa intervalla miscentur, quæ omnino sentiri nequeunt, nisi ut auditorem pronunciator informet. Sextum sane librum, quem emendatum reperi, ubi est omnis fructus cæterorum, non distuli mittere Caritati tuæ, fortassis ipse tuam non multum refugiet gravitatem.“ Nimirum ubi lectorem ex numerorum consideratione ad DEUM provehit, non quatenus sensus afficit, sed rationem: eodem quidem fine, quo etiam musica sacra tendit, „Quæ (ut ait CASSIODORUS l. c.) & sensum nostrum ad superna erigit, & aures modulatione permolect.“

B b 3

- L. I. de Mus.* GUSTINUS definit musicam *scientiam bene modulandi*; sed eam tractavit unice, quatenus soni in intervallorum spaciis, earumque certa dimensione cantando, saltandoque nos mulcent, estque *rhythmica* ac *metrica* musica ab *harmonica* distincta. „*Harmonica* (iuxta CASSIODORUM) scientia est musica, quæ discernit in sonis acutum & grave. *Rhythmica*, quæ requirit in concursione verborum, utrum bene sonus vel male cohæreat. *Metrica* est, quæ mensuras diversorum metrorum probabili ratione cognoscit; ut verbi gratia, *heroicum*, *iambicum*, *elegiacum* & cætera.“ Præcisius *Anl. GELLII*: „Longior mensura vocis *ῥυθμός* dicitur, altior *μέλος*. Est & alia species *καταμετρία* (sc. partis *Geometriae*) quæ appellatur *μετρική*, per quam syllabarum longarum, & brevium, & mediocrium iunctura, & modus congruens cum principiis *Geometriae* aurium mensura examinatur.“
- L. XVI. c. 18.* S. AUGUSTINUS alicubi discutiens, quid humana ratio in musica egerit circa sonum, eumque triplicem „aut in voce animantis, aut in eo, quod flatus in organis faceret, aut in eo, quod pulsū ederetur: Videbat autem (inquit) hanc materiam esse vilissimam, nisi certa dimensione temporum, & acuminis gravitatisque moderata varietate soni figurarentur. Recognovit hinc esse illa semina, quæ in grammatica, cum syllabas diligenti consideratione versaret, pedes & accentus vocaverat. Et quia in ipsis verbis brevitates & longitudines syllabarum, prope æquali multitudine sparsas, in oratione attendere facile fuit, tentavit, pedes illos in ordines certos disponere, atque coniungere: & in eo primo sensum ipsum secuta, moderatos impressit articulos, quæ & cæsa & membra nominavit. Et ne longius pedum cursus provolveretur, quam eius iudicium posset sustinere, modum statuit unde reverteretur, & ab eo ipso versum vocavit. Quod autem non esset certo fine moderatum, sed tamen, rationabiliter ordinatis pedibus, curreret, *rhythmī* nomine notavit, qui latine nihil aliud, quam numerus dici potuit.“ Hoc prioribus libris de musica S. AUGUSTINUS propositum habet quoad ipsam syllabarum dimensionem, quæ sono, dum aliæ productiores, aliæ correptiores inter se miscentur, demulcent. „Quare
- L. II. c. 2.* (inquit) illud nunc quæro, utrum sonus versuum aliquando te aliqua per aures voluptate commoverit? Respondetque discipulus, qui interloquitur: „Prorsus sapissime, ita ut nunquam fere sine delectatione versum audierim.“ Agit deinde curate de syllabarum pedibus, eorumque structura, qua ratione delectant, dum alii aliis, æqualitate servata, miscentur. „Quid enim (inquit) auribus potest iocundius esse, quam cum & varietate mulcentur, nec æqualitate fraudantur?“ *Rhythmī* rationem, quoad melodicus est, sic describit *Martianus CAPELLA*: „Temporum alia simplicia sunt, quæ
- L. IX. de Nuptiis Philol.* „*podica*

„*podica* etiam perhibentur. *Pes* vero est numeri prima progressio per legitimos & necessarios sonos iuncta. Cuius partes sunt *arsis* & *thesis*. *Ar-*
 „*sis* est elevatio; *thesis* depositio vocis ac remissio.“ S. BASILIUS mentionem facit τῶν ἀρμονικῶν ῥυθμῶν, *rhythmorum harmonicorum*, quem locum S. AMBROSIIUS respiciens, *clausura rhythmorum* nominat. Et apud S. CHRYSOSTOMUM ῥυθμῶ συγκείμενον θεῶν ᾠσμα, *rhythmo compositum divinum cantum* memoratur. Atque in anecdoto nostro *Gerontico* Abb. PAMBONIS carpuntur monachi, qui μελωδῶσιν ᾠσματα ἔ ρυθμίζουσιν ἤχους, *modulantur cantica, ac numero adstringunt tonos*. Cum *rhythmo* coniunctum est *metrum*, quod potest dici ipsius *rhythmici* mensura. „Vides (inquit S. AUGUSTINUS) *L. III. c. 1.*
 „ut opinor, quam recte utrumque nomen his rebus sit impositum: nam
 „quoniam illud pedibus certis provolvitur, peccaturque in eo, si pedes
 „dissoni misceantur, recte appellatus est *rhythmus*, id est numerus: sed
 „quia ipsa provolutio non habet modum, nec statutum est in quoto pede
 „finis aliquis emineat, propter nullam mensuram continuationis non debuit
 „*metrum* vocari. Hoc autem utrumque habet: nam & certis pedibus cur-
 „ritur, & certo terminatur modo. Itaque non solum *metrum* propter in-
 „signem finem, sed etiam *rhythmus* est propter pedum rationabilem con-
 „nexionem.“

II. Hæc pertinent ad illud sacrorum hymnorum in Ecclesia genus, quod antiquissimis Ecclesiæ temporibus in usu fuit, in Oriente præsertim a S. EPHREM, inter *Latinos* a S. AMBROSIO excultum, unde & *Ambrosiani* sunt dicti hymni: non eo quod sola *rhythmici*, aut *metri* ratio totam cantus ac musicæ varietatem confecerit, sed certi coaptati sint moduli musici. Ac totus quidem in eo est EUSTACHIUS a S. Ubaldo, *Disq. II.* de cantu a S. AMBROSIO in *Mediolanensem* ecclesiam inducto, non cantum alternum, vel populi concentum primum induxisse in ecclesiam *Mediolanensem* S. AMBROSIIUM, sed cantum ipsum modulatum antea infuetum in ecclesia occidentali. Plures vero sunt eruditi, qui demum ad sæculi secundi exitum, aut initium tertii primordia cantus ecclesiastici revocant. MOSHEMIUS, in *primis rerum christianarum initiis*, nulla adhuc publica, & omnibus nota adfuisse carmina existimat, non totum itaque concinisse cœtum, sed unum & alterum tantum, cui poeticæ nonnihil fuerit facultatis, inflatu Spiritus S. accensum, cæteris tacentibus decantasse, ex loco PAULI I. Cor. XIV. 26. infert: *Unusquisque vestrum psallendum habet, doctrinam habet*: „Ergo (inquit) sacri veterum Christianorum
 „Poetæ erant ex eorum ordine, qui Prophetæ appellabantur, quos instin-
 „ctus quidam divinus impellebat ad DEUM publice laudandum, & fratres
 „docendos &c.“ Alii ut cantum modulatum primis Ecclesiæ sæculis in-
 „fuetum

An harmonica musica primis sæculis in usu?

fuetum asserant labiliori utuntur NICEPHORI auctoritate, agentis de sancti EPHREM hymnis compositis ad *metrum* HARMONII, qui BARDESANIS hæretici filius errores patris conatus est carminum cantu propagare, cuius singula verba p. 72. & 77. recitavimus. Ex quibus, & quidem p. 77. relatis, modulati ecclesiastici cantus originem dignosci existimat EUSTACHIUS a S. Ubaldo in commentario de *Benedictione DEI*, *Observ. I. Sect. 4.* citatque in eandem sententiam *Ant. DEMOCHAREM, lib. IV. adversus Missoliturgos, c. 12. Franciscum BIARIUM de veter. monach. T. II. cap. 2. §. 2. num. 18. MARTENIUM de antiq. monachorum ritibus lib. I. cap. 2. num. 50. PIGNATELLUM Consult. Canonic. Conf. 41.* Dicitur quidem NICEPHORUS MARTENIO, cantum melodicum primis Ecclesiae seculis insuetum asseruisse, sed id in editionibus non præcise legitur, quas præ manibus habeo. Id vero expresse habetur in hoc loco, quomodo a MARTENIO & HEFTENO *Disquisit. monast.*

Marten.

l. c. & de antiq. eccl. disc.

c. III. n. 8.

Heften.

L. VII. Tr. 4.

Disq. 4.

refertur: *Cum iam per tria a Christo nato sacula simplex cantus, nullo modulationis fuco permixto, Christi populos nutrivisset; ecce tibi HARMONIUS quidam &c. S. EPHREM vero divinos hymnos ad HARMONII carminum leges composuit* αὐτὸς ὡς πρὸς ζῆλον καὶ οἱ μετέπειτα τῆς ἐκκλησίας μελωποιοὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν μελῶν πορισάμενοι ἐπὶ μᾶλλον ἀυξῆσαι ταῦτα καὶ ἐπιδῆναι παρασκευάσαντο. *A quibus per æmulationis ardorem posteriores Ecclesia cantores modulatorum formulas mutuati magis etiam atque magis augere, atque propagare eas sunt aggressi. Ab hoc tamen non videtur abludere, quod idem NICEPHORUS dicit, dum de Arianorum nocturnis cantibus Cpoli sub S. CHRYSO-*

L. XIII. c. 8.

STOMO agit, quos hic æmulatus sit. Catholica autem Ecclesia, ait, principio eiusmodi psalmodiæ hymnorumque canendorum inde sumto, ad hunc usque diem consuetudinem eam retinet, & sacris cantileniis operatur. Morem autem antiphonarum, hoc est, alternis per responsionem carminum concinendorum, Ecclesia antiquitus iam inde ab Apostolis accepit. Provocat NICEPHORUS præcise ad morem poetarum antiquorum lyricorum, dum aut soli, aut alternis carmina sua canebant. Quod factumne fuerit primum in sacris hymnis, metricæ, ac rhythmicæ compositis, non constat. Hymni ecclesiastici antiquiores, qui supersunt, metro adstricti haud erant, etsi, qua melodia etiam psalmi, ac cantica a cantoribus fuerint decantata, manifestum satis non sit.

De rebus eccl.

cles. c. 25.

Notandum autem (inquit WALAFRIDUS) hymnos dici non tantum, qui *metris* vel *rhythmis* decurrunt, quales composuerunt AMBROSIVS, HILARIUS, & BEDA Anglorum Pater, & PRUDENTIVS Hispaniarum scholasticus, & alii multi: verum etiam cæteras laudationes, quæ verbis convenientibus, & sonis dulcibus proferuntur. Unde & liber psalmorum apud Hebræos liber hymnorum vocatur. Dici hic queat, quod de ipsis psalmis, aut canticis sacrae scripturae tenent, qui illos *metro* constare negant, stilum potius,

tius, & orationis colores attendi debere: cuiusmodi fane cantica ex tempore prolata in novo etiam habentur Testamento, certis tantum versuum distinctionibus, & sermone, figurisque elevationibus composita, quæ etiam afficiunt, ac demulcent, quando harmonica acutorum vel gravium sonorum accedit modulatio, quemadmodum in *rhythmica*, & *metrica* cum *harmonica* coniuncta. Quæ aliaque discernit auctor de Musica inter opera S. BEDÆ.

Cum enim primum attulisset *harmonica* definitionem, antea ex CASIODORO positam: „Vel *harmonica* (subiungit *De Musica quadr.*) est illa,

T. I. p. 416.
ed. Basil.

„quæ consistit in numeris dupliciter, & mensuris: una *localis*, secundum „proportionem sonorum vocumque; alia *temporalis* secundum proportionem longarum breviumque figurarum. Alia, id est *harmonica*, quod discretio modulationis & varietatis canendi scientia: & facilis ad perfectionem canendi via, plurimumque vero dissimilium proportionalis consonantia, & scientia de numero relato ad sonum.“

Harmonica etiam canonica dicebatur. Rationem exponit PROLEMAIS *Cyrenaica*, cuius verba affert PORPHYRIUS in *Harmonicis* a). Longè aliter *Canonici* cantores nominantur *Can.*

a

17. *Conc. Laodicensi*, inde, quod Ecclesiæ adscripti fuerint. Sunt etiam Canonarchæ apud Græcos e numero lectorum, seu cantorum, qui cæteris cantoribus suggerere soliti sunt canones, qui sunt hymni, sive cantica ecclesiastica, certa serie composita. Quales iam memorantur in *Gerontico*, quod ex MS. *Vindob.* edimus, ubi sic Abbatem PAMBONEM alloquitur frater Alexandria redux:

Ἐν ἀμελείᾳ δαπανῶμεν τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ καὶ ἔτε κανόνας καὶ τροπάρια ψάλλομεν ἀπελθόντες (forte ἐπελθόντες) γὰρ μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶδον τὰ τάγματα τῆς ἐκκλησίας πῶς ψάλλεσσι καὶ ἐν λύπῃ γέγονα πολλῇ διὰ τί καὶ ἡμεῖς καὶ ψάλλομεν κανόνας καὶ τροπάρια. In ignavia transigimus dies nostros in eremo ista, neque canones, aut troparia canimus. Adveniens enim Alexandriam, vidi ordinem ecclesiæ quomodo psallunt, ac multo sum affectus mœrore, eoquod nos canones, & troparia non canimus. Insignis est hic locus, unde palam fit, quid monachi in eremo actitarint, quæ contra

cantus

a) „Canonicum autem (inquit) studium, secundum quos generalius est? Iuxta Pythagoricos. Quam enim nunc *harmonicam* vocamus, *canonicam* illi dicebant. Cur vero illam nominamus *canonicam*? Non ut aliquibus visum fuit a canone instrumento, sed a rectitudine. Siquidem ratio id, quod rectum est, reperit, utendo canonicis, sive regulis *harmonicis*. Etiam instrumentis *harmonica* lege compositis *canonicum* appellant, quod in fistulis, tibiis, atque aliis instrumentis adhibeant studium, ac curam: quæ etsi non sit *canonica*, sic tamen vocatur, quia

fiat secundum rationes, & theoremata *canonica*. Potius ergo instrumentum a *canonica* effectione sic est denominatum. *Canonicus* vero universe est *harmonicus*, qui circa id, quod *harmonia* constat, ratiocinando versatur. Differunt autem *musici* & *harmonici*. Musici enim dicuntur *harmonici* illi, qui ordiuntur a sensibus; *canonici* vero sunt *Pythagorici*, qui & *harmonici*. Utrique vero generatim *musici* appellantur.“ VITRUVIUS lib. I. c. 1. in eandem sententiam loquitur: „Musicen autem sciat oportet, uti *canonicam* & *mathematicam* rationem habet.“

cantus fuerit *Alexandriae* modulatio, haud dubie secundum tropos, seu modos, ac disciplinam artis musicæ. *Hymni & psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium institutum* esse a S. AMBROSIO, & ex illo in hodiernum retentum multis iam ac pene omnibus gregibus christianis, & per cætera orbis imitantibus, discimus ex S. AUGUSTINO a). Huius auctoritate potissimum assertum it laudatus P. EUSTACHIUS a S. Ubaldo, ipsum cantum harmonicum a S. AMBROSIO institutum esse in ecclesia *Mediolanensi*. Lectis tot testimoniis de cantu ecclesiastico a prima Ecclesiæ ætate, a nobis hæcenus allatis, an hoc statui possit? iudicet lector. Illud vero me latet, unde hauserit KIRCHERUS, quod SS. AMBROSIVS, & AUGUSTINUS, PYTHAGORAM imitati, quindecim monochordi divisiones, id est systema intra *Disdiapason*, seu duas octavas constituerint, sicuti postea BOETIUS, qui notas antiquas musicas græcas ex alphabetho græco inter paucos, quos sciverim, ex scriptoribus *Latinis* de Musica, aut etiam *Græcis* christianis, conservavit. Sed nihil ille de cantu ecclesiastico. Per singulos modos, ait inter alia, a veteribus musicis unaquæque vox diversis notulis insignita est. Ad rem vero nostram nihil superest monumenti liturgici prioris ætatis cum notis eiusmodi, sicuti supersunt græca carmina cum notis in bibliothecis *Parisiis, Berolini, Oxoniæ, Florentiæ*. Specimen hic adiungam ex MS. sæc. IX. vel X. monasterii *S. Galli*, in

INCIP LIBER AD OHELM EPI DEVIRGINITATE

Metrica tyrones nunc pman carmine casto S
 Et laudem capiat quadrato car dine vir g o
 Trinus marce dr qui pollens secula credui T
 Regnator mundi insedibus regnans alti S
 Indigno conferre mihi dignetur in ad hr A

a) „Dubitari hic potest (inquit THOMASINUS de vet. & nova eccl. disc. P. I. lib. II. c. 73. n. 5.) an illud instituerit tum AMBROSIVS, ut qui psalmos ante tantum recitabant, canere iam inciperent? An ut alternis caneretur, & ab ipso caneretur populo, eum antea unus cecinisset cantor, ansulantibus exteris & orantibus, vel plures cecinissent cantores, non simul, sed per vices? AUGUSTINI verba id magis suadere videntur, institutum tunc primo fuisse cantum ipsum: *Institutum, ut canerentur hymni & psalmi*. Vix tamen adduci possum, ut credam in

Ecclesia *Latina* annis pene quadringentis psalmorum morem fuisse recitationem, cantum nulum, cum psalmi ipsi cantica sint, cum psallere sit canere, eum cantus, & psallendi toties meminerit PAULUS. Quod tamen ait AUGUSTINUS AMBROSIVM id instituisse secundum morem ecclesiarum orientalium, de alterno ipsius populi cantu dicere videtur, quem paulo ante DIODORUS & FLAVIANUS *Antiochiæ* instituerant. Neque enim tam multi anni interfluxerunt, ut eo temporis intervallo in ea re non potuerit ecclesia *Mediolanensis* ab *Antiochena* discre-

in quo superscriptis notis musicis varia S. ADHELMI carmina, & SEDULI *Paschale* continentur. In primis autem tantum versibus cuiusque carminis comparent notæ. Adscribam præterea fragmentum, in quo luculenta divisio antiquioris musicæ disciplinæ habetur a).

a

III. Ex antiquis monumentis nihil superest, quod aut nos de antiqui cantus ecclesiastici ratione instruat, aut modum aliquem illius exhibeat. Nisi velis huc referre, quæ in antiquissimo *Luxoviensi* lectionario deprehenduntur, rubro notata e. g. post lectionem sabbati sancti: *Cantemus Domino gloriose &c.* Item in festo S. IOANNIS Baptistæ: *Benedictus Dominus DEUS Israel* in medio contextus evangelii, & alia, quæ forte peculiarem vocis elevationem, ac cantum designant. Iam memini in celebri S. GERMANI psalterio, quod *Parisiis* vidi, sæpe ad unum aut duos etiam versus in margine litteram R. comparere, quæ succentum populi responsorium, aut antiphonum designet. Postea referemus, quam se S. AUGUSTINUS oblectatum tectetur suavisonantis ecclesiæ canticis *Mediolani*. Quod vero singulariter cautum a S. ATHANASIO tradit lib. X. Confess. *Qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuncianti vicinior esset, quam canenti*, id S. ISIDORUS commune facit primitivæ Ecclesiæ. *Primitiva autem Ecclesia*, inquit, *ita psallebat, ut modico flexu vocis faceret psallentem resonare: ita, ut pronuncianti vicinior esset, quam psallenti.* Patet S. AUGUSTINI verba sua fecisse S. ISIDORUM, quodque ille de S. ATHANASIO singulariter commemoraverat, toti Ecclesiæ primitivæ tribuisse. Ex collatis vero Sancti AUGUSTINI locis alia saltem disciplina Ecclesiæ sæculis IV.

Qualis cantus
prima Eccle-
siæ ætate fue-
rit.

De Offic. c. 7.

&

pare. Credibile autem nullo modo fuerit, totis quadringentis annis, quos psalmos orientalis ecclesia caneret, ab occidentali esse dumtaxat recitatos. PAULINUS, AMBROSII vitæ scriptor disertè id institutum docet ab AMBROSIO, ut alternis caneretur. Hoc enim solum vox antiphonæ & *Græcis* tunc, & *Latinis* sonabat, ad quos e *Græcis* defluxit. Imo indicat PAULINUS eum morem ab Oriente profectum. Ita enim ille: *Hoc tempore primo antiphonæ, hymni, ac evangelii in ecclesia Mediolanensi celebrari cæperunt.*“

a) Ex Cod. MS. Bibliothecæ publ. Argent. sæc. XI. qui continet librum *Omeliar.* B. GREGORII Papæ urbis *Romæ* in EZECHIELEM. „Nunc de prima voce, velut de sonitus totius parente dicemus. Omnis vox in duo genera dividitur, continuum atque divisum. Continuum est velut iuge colloquium, *divisum*, quod in modulatione servamus. Est & *medium*, quod in utroque permixtum, ac neque alterius continuum modum servat, nec alterius frequen-

divisione præceditur, ut pronuntiandi modo carmina cuncta recitantur. Horum illa, quam in divisas partes, certasque deducimus, *diastemica* nominatur, & ei parti, quæ *armonica* vocatur, aptanda est. Quæ quidem *armonica* habet partes disputationis septem. Primam de *sonis*: secundam de *spatiis*: tertiam de *sistematis*: quartam de *genere*: quintam de *tonis*: sextam de *commutationibus*: septimam de *modulatione*, quam modo *pociam* (sic) vocamus. Ac prius de *sonis*, ubi artis est elementum. *Sonus* quippe tanti apud nos loci est, quanti in geometricis *figura*, in arithmetice *singula*. *Pthongos* sonos dicimus. Verum *pthongus* dicitur: vocis modulatæ particula, una intentione producta. Est autem intentio, quam dicimus *tesin*, quæ vox consistit, ac perseverat *sonus*. *Pthongus*, vel speciatim, vel generaliter appellatur. Sed generale vocabulum specialia habent. Quæ ideo tota *gratia* voce perhibentur.“

C c 2

& V. colligitur, quando iam in divinis officiis, ecclesia ex statu presso in libertatem vindicata, celebrior cultus, ac solemnior etiam in variatione cantus extiterat. Agnoscit S. AUGUSTINUS in hymnis & psalmis canendis variam consuetudinem, & pleraque dicit haberi in *Africa* ecclesiae membra pigriora, ita ut *Donatistæ* reprehenderint, quod sobrie canerent in ecclesia. Suavi melodia compositus esse debuit ecclesiasticus cantus. *Cum*, inquit, *liquida voce & convenientissima modulatione cantantur*. Tempora & momenta in ecclesia cantandi exprimit ad IANUARIUM. „Quando autem non est tempus, cum in ecclesia fratres congregantur, sancta cantandi, nisi cum legitur, aut disputatur, aut Antistes clara voce deprecatur, aut communis oratio voce Diaconi indicitur? Aliis vero particulis temporum quid melius a congregatis christianis fiat, quid utilius, quid sanctius, omnino non video.“ Obiter hic noto, me in GROTII libello haud reperire, quod eum pluribus probare niti *Iob. Iac. HULDRIcus* de sacrorum hymnorum in ecclesia usu dicit, omnes Christianorum etiam preces fuisse cantatitias. Quod firmari ex citato Sancti AUGUSTINI loco forte quis dicat. Alibi in regula pro monialibus, inter alia præscribit, ut non cantent, nisi quæ præscripta sint cantari. Quæ verba citantur, & ita explicantur in regula PAULI & STEPHANI: „Ne quæ cantanda sunt in modum profæ, & quasi lectionem mutemus, aut quæ ita scripta sunt, ut in ordine lectionum utamur, in tropis, & cantilenæ arte nostra præsumptione vertamus.“ Narrat S. HIERONYMUS ex libro hymnorum S. HILARII, qui excidit, in hymnorum carmine *Gallos* indociles vocari. Igitur oportuit arte aliqua, & institutione non modica opus fuisse; si quidem hoc non potius intelligendum sit de arte pangendi carmina hymnorum, quam de ipsa disciplina cantandi. Quo de studio nihil etiam in antiquis regulis monasticis legitur, præterquam quod aliqua vocis ratio, & selectus sit habitus. Nisi forte hoc ipsum quis non tantum de capaci ad canendum ingenio, ac naturali quadam facultate, verum etiam arte aliqua, & studio comparata, accipiendum existimet. Cuius rei tamen nullum uspiam indicium, atque argumentum apparet, ut, prolatis in medium testimoniis, patebit. Non hic sermo est de reconditiori musices theoria, quam schola *Pythagorica* cum aliis mathematicis disciplinis ceu necessariam ad sapientiæ studium partem requirebat; quas disciplinas cum aliis Philosophiæ partibus rei christianæ etiam proficuas nostri existimabant. Nequid dicam etiam de *Phonascis* veterum, vocis formandæ conservandæque magistris, de quibus nuperrime scripsit *Wilh. BALLHORN*, qui in scholis etiam publicis non cantum aut disciplinam musicam, sed rectum vocis pronuntiationisque usum docebant. Id ex S. IUSTINO discimus, ante suum ad sacra christiana accessum, cum ex Philosophiæ studio ad profectum sapientiae

Ep. LV. n. 34.

Loc. cit.

Loc. cit.

De S. Cœnæ
administ. T.
IV. Op. theol.
p. 507. &c.
Huldr. P. I.
p. 48.

Num. 14.

Dial. cum
Tryphone
n. 2. p. 103.

pientiae aspirans, inter alios etiam celeberrimum *Pythagoreum* adiisset, *auditor illius & familiaris feri cupiens*. In primo accessu: „Quid ergo (inquit
 „ ille) dedisti operam *Musicae, Astronomiae, & Geometriae*? An putas per-
 „ specturum te quidquam eorum, quae beatæ vitæ conducunt, nisi hæc prius
 „ didiceris, quæ animum a rebus, sensum moventibus, abstrahent, & ad ea,
 „ quæ mente percipiuntur, idoneum efficient, ut ipsum pulcrum, & ipsum
 „ bonum intueatur? Cum has disciplinas pluribus laudasset, ac necessarias
 „ prædicasset, dimisit me a se, postquam ei confessus sum, me nescire. Fe-
 „ rebam igitur, ut par erat, moleste, quod spe excidissem; eoque magis,
 „ quod mihi aliquid scire videretur. Rursus cum tempus illud considerarem,
 „ quod mihi in his disciplinis conterendum erat, non ferebam me in lon-
 „ gum tempus reiici.“ Equidem ORIGENES his aliisque disciplinis instru-
 „ tum esse cupit S. GREGORIUM *Taumaturgum*. „Per modum quidem finis *Philocaliæ*
 „ (inquit) ad christianam doctrinam: efficaciter autem propterea optaverim c. 13.
 „ te etiam assequi *Philosophiæ Græcorum* circulares disciplinas, aut primas
 „ institutiones, quæ scilicet valent ad christianismum. Quin & geometrica
 „ & astronomica ad sacrarum litterarum explanationem conferunt. Ut quod
 „ aiunt Philosophorum æmuli de *Geometria & Musica, Grammatica & Rhe-*
 „ *torica*, atque *Astronomia*, veluti *Philosophiæ* adminiculis, istud nos asse-
 „ ramus etiam de ipsa *Philosophia*, christianæ sapientiæ comparatione.“ De
 musica in eundem finem agit S. AUGUSTINUS. Mamertus CLAUDIANUS in ep. S. Augustinus
 ad SAPAUDUM rhetorem sui ævi: *Studiorum quasi quandam mortem flebili L.II. de doct.*
veluti epitaphio tumulans, inter alia queritur, *musicen & geometricam at- chr. n. 26-28.*
que arithmetica tres quasi furias despui. Hic tamen ipse CLAUDIANUS Baluz. T.VI.
 laudatur a Sidonio APOLLINARI in epitaphio: Miscellan. p.
 536. 537.

Tractator, geometra, musicusque.

Et mox:

Psalmorum hic modulator & phonsæus,

Ante altaria, fratre gratulante,

Instructas docuit sonare classes.

Has autem aliasve, ut paulo ante in eodem epitaphio perhibetur,

Monachus virente in ævo

Secreta bibit institutione.

Ut dici possit, quod ipse hausit, didicitque in scholis illis, impendisse quoad
 musicam attinet, ut *ante altaria* instructæ sonarent *classes*. Palam erit ex
 mediæ ævi monumentis, ad institutionem cantus etiam ecclesiastici theoriam
 musices adplicitam, atque in scholis traditam fuisse, quæ potissimum in
 monasteriis, vel alibi etiam doctoribus monachis instruebantur, sed non
 ita istud in prima hac Ecclesiæ ætate, sex etiam, & amplius sæculorum de-

- curfu, frequentatum ftudium legitur. Eft apud S. BASILIUM in regulis brevius tractatis Interrogatio CCCVII. „Numquid alternis vicibus incipiendum „ fit pfallere, aut precari? *Refp.* In hoc inter multos, qui idonei fuerint, „ rectus ordo fervetur, ut neque parvi momenti res putetur, aut indiffe- „ rens: neque æquabilis unius aut alterius perfonæ delectus ſuperbiæ ſuſpe- „ ctum reddat eum, qui præficitur, & quaſi cæteri contemnerentur.“ Id interpretor de ſelectu aliquo faciendo, qui aptiores, voce vel ingenio magis idonei ſint ad pfallendi munus obeundum. Quod fieri potuit iuxta ac a CASSIANO pfallendi diſciplina *lib. II. Inſtit.* deſcribitur. Idem vero, *L. II. c. 16.* de Regulis diverſarum correptionum, pœnam conſtitutam ei designat, *ſi decantans pfalium vel modicum titubaverit*; quod ad verbum in regula S. COLUMBANI repetitur. Et ad eundem modum S. BENEDICTUS ſtatuit: „Siquis *Reg. c. 45.* „ (inquit) dum pronuntiat pfalium, reſponſorium, antiphonam, vel le- „ ctionem, fallitur; niſi per ſatisfactionem ibi coram omnibus humiliatus „ fuerit, maiori vindictæ ſubiaceat; quippe qui noluit humilitate corrigere, „ quod negligentia deliquit. Infantes vero pro tali culpa vapulent.“ Sed lapſus illi varii eſſe potuerunt præter canendi modulos, ac artem. Sic, quod *Cap. 8.* legitur: *Quod vero reſtat poſt vigilias, a fratribus, qui pfalterii vel lectio- num aliquid indigent, meditationi inſerviat*, ad diſcendi quidem ſtudium referendum exiſtimo, ſed canendi non designat diſciplinam, ex illo S. BASILII expreſſum: *ἐν τῇ μερίμνῃ & ἐξέταſει τῶν ἀναγκαιῶν* „In curandis, „ ſeu meditandis & expendendis rebus neceſſariis tranſigamus reliquam no- „ ctis partem, explentes, quod dictum eſt a beato DAVIDE: *In lege Do- „ mini meditabitur die ac nocte.*“ Nec aliunde aliquid luculentius de diſciplina canendi ex regula S. BENEDICTI colligi poteſt. Occurrunt quidem voces can- tus, pfalmodiæ, modulationis: at ubi omnia articulatim per plura capita de diſciplina pfallendi præſcribuntur, nihil tamen habetur de diſciplina, aut in- ſtitutione canendi. Solummodo *cap. 47.* cavet, „Ne cantare aut legere „ præſumat, niſi qui poteſt ipſum officium implere, ut ædificentur audien- „ tes. Quod cum humilitate & gravitate, & tremore faciat, & cui iuſſe- „ rit Abbas. (Et:). Pfalmos autem vel antiphonas poſt Abbatem, ordine ſuo, *T. IX.* „ quibus iuſſum fuerit, imponant.“ Nec hic omittam, quod in Bibl. PP. *Lugd.* ſub nomine S. BENEDICTI refertur ex MS. *Cafinenſi*, cumque illis con- gruit, quæ S. Pater in ſua regula dicit de antiphonis, vel pfalmis impo- nendis. „Quando in choro ad pfallendum ſtant, conſona voce, & corde *p. 658.* „ pfallant, & illi incipiant verſum, qui præ cæteris utilius poſſint, ut ad „ primam vel ſecundam ſyllabam cæteri convenire poſſint iuvenſculi pro- „ nuntiantes voce.“ Prius præſcriptum fuerat, quomodo fratres oportet *p. 657.* *Matutinis laudibus prompta voluntate, vocum modulis, nec nimis produ-*

ete, nec multum correpte cum summa gravitate & honestate officium persolvere divinum. Et in regula PAULI, & STEPHANI, eodem adhuc sæc. VI. *Cap. 5.* scripta: „Initium versuum psallentium in choro priores, qui in eis stant, „incipiant; aut si eis adversatur infirmitas, hi incipiant, quibus iusserit „Pater: quibus incipientibus, mox omnes, si potest fieri in prima aut „secunda syllaba pariter unanimiter, & uno ore subiungant: ut non sit „dissonantia cantantium, quæ maxime ab inordinato initio, & quodammodo contentiosa varietate solet accidere.“ Poterat ea etiam, quæ hodie obtinet psalmodiarum modulatio, iuxta varietatem tonorum in genere diatonico sine multa disciplina disci, ac teneri. Aliud dici debet de modulatiore cantu, de qua re nihil constat ex prima ætate hac, quoad coetus monasticos; ut nihil de eremi incolis dicam, de quibus paulo ante retuli locum ex *Gerontico* Abbatis PAMBONIS, in quo canones, & troparia a monachis aliena iudicantur, cantusque modulatus; PAMBONE Abbate vehementer dolente, quod futurum in Spiritu prospexerat. „Væ nobis (inquit) „fili! quoniam venient dies, in quibus relinquent monachi solidum alimentum, per Spiritum Sanctum declaratum, & sequentur cantica, & tonos. „Qualis enim compunctio, quales lacrymæ proveniunt ex modulis? qualis „enim compunctio est monacho, quando in ecclesia, aut in cella consistit, „& vocem suam boum instar extollit. . . . Etenim non venerunt monachi in hanc eremum, ut assistentes DEO vocem elevent, modulentur cantus, & concinnent sonos, ac manus pedesque moveant a).“ An totus contextus solum de excessu in cantu intelligi possit, iudicet lector, an potius de cantu modulato, quem nec hodieque omnes religiosi ordines amplectuntur. Audierat, didiceratque discipulus PAMBONIS *Alexandriae* troparia, seu modulos ἔμαθε δὲ τροπάρια, idque animum eius afflixerat, quod in eremo neque canones musici, nec moduli canerentur, ἔτε κανόνες ἔτε τροπάρια ψάλλομεν. Canones interpretari licet ex arte compositas cantiones, ἄσματα & ἤχους, quæ postea, dicit PAMBO, a Spiritu Sancto prædictum, fore, ut monachi prosequerentur. Nihilominus in historia *Lausiaca* PALLADII c. 7. legimus de ARSISIO, & Syncellitis quinque millibus in monte *Nitriae*, ex quibus

a) Οὐαὶ ἡμῖν τέκνον ὅτι ἔφθασαν αἱ ἡμέραι ἐν αἷς ὑπολέλυσιν οἱ μοναχοὶ τὴν σερεάν τροφὴν τὴν διὰ τῆς ἀγίας πνεύματος ῥηθείας & ἐξακολούθησιν ἄσματα & ἤχους· ποῖα γὰρ κατάνυξις ποῖα δάκρυα τίκονται ἐκ τῶν τροπαρίων· ποῖα γὰρ κατάνυξις τῶ

μοναχῶ ὅταν ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν κελλίῳ ἴσται· & ὑψοῖ τὴν φωνὴν αὐτῶς ὡς οἱ βόες . . . & γὰρ ἐκ ἐξήλθον οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἵνα παρίστανται τῷ Θεῷ & μετεωρίζονται & μελωδῶσιν ἄσματα & ρυθμίζουσιν ἤχους· & σείουσιν χεῖρας & μεταβάλλουσιν πόδας.

quibus ipse etiam PAMBO fuerat: Circa horam autem nonam licet stare, & audire in unoquoque monasterio hymnos & psalmos Christo canentes, & preces ad hymnos emittentes, adeo, ut existimet quispiam, se sublime elatum transmigrasse in paradysum deliciarum. Sed hymnodia, psalmodiaque, seu hymnos psalmosque canentes confundi non debent cum illis, qui μελωδῶσιν ᾠσματα καὶ ῥυθμίζουσιν ἤχους, bene concinnatas cantiones, & modulos exquisitos affectant; ne dicam tragico etiam modo manus, pedesque movent. Ex toto illo Gerontico patet, neutiquam eam cantus disciplinam in eremo fuisse, qualis Alexandriae fuerat sæc. IV. quo quidem adolescente scimus S. ATHANASIVM ita moderasse cantum, ac tam modico flexu vocis fecisse sonare lectorem psalmi, ut pronuncianti vicinior esset, quam canenti. Abbas PAMBO S. ATHANASIO in pretio fuit, nempe, ut SOCRATES perhibet rogante ATHANASIO Episcopo, ex solitudine venit Alexandriam. Mortuus est ante annum 390. præsentem tum MELANIA, ut refert ex eius ore PALLADIUS. RUFINUS inter eos recenset solitarios, quos suis oculis viderit. Necesse est igitur, non diu eam canendi moderationem in ecclesia Alexandrina substitisse, ut per S. ATHANASII fata fieri proclive fuit. Quodsi statuamus, Nitriæ montis Alexandriae propinqui monachos disciplinam psallendi modestam, quam S. ATHANASIVS instituit, sectatos esse, ac diutius, tenaciusque servasse, in concordiam revocare licet locum PALLADII cum PAMBONIS Abb. sermone de tropariis, & canticis; cum PALLADIUS de hymnis, & psalmis loquatur. Hymni autem harmonicis rhythmis, ut cum S. BASILIO loquar, compositi veteri more, & psalmi, prout usque in hunc diem canuntur, primigeniam simplicitatem præferunt. Adhibitam fuisse vocis contentionem, argumento est, quod THEODORETUS in histor. relig. c. 17. de ABRAHAME narrat, cum se in vicum quemdam inferendæ lucis evangelicæ causa insinuare vellet, paulatim aggressus est divinum officium, utens voce moderata. Et tamen senserunt psalmodiam, ut mox sequitur, fitque concursus ad viros DEI disturbandos. Factus postea Episcopus, noctu, ut idem perhibet, quadraginta hymnos, quos inter se invicem loquendo, & respondendo dicunt, implebat, earum, quæ intercedunt, precum duplicans numerum. Hoc videtur esse apud CASSIANUM parili pronuntiatione cantare. „Cumque (inquit) sedentibus cunctis (ut est moris nunc usque in Ægypti partibus) & in psallentis verba omni cordis intentione defixis, undecim psalmos orationum interiectione distinctos contiguis versibus parili pronuntiatione cantasset, duodecimum sub Alleluia responsione consummans &c.“ Cantu etiam respontorio, & antiphono eadem simplicitas, & moderatio servari potuit, ut a tropariis, odiisque modulatio ribus distingueretur, & nihilominus concinna vocis flexione canorus esset, & cantus recte diceretur.

Quem

L. IV. c. 25.

Hist. Laus.
c. 10.L. II. Instit.
c. 5.

Quem obtinuisse a primordiis Ecclesiæ, atque etiam in monachorum cœtibus inde ab eorundem origine, tot sparsim ostendimus testimoniis: *Qui, ut verbis S. BASILII utar, nec de cibis, nec de indumentis sunt solliciti, sed minime distracti, & Domino continenter adstantes, noctu dinque perseverant in orationibus: quorum os non loquitur opera hominum, sed hymnos DEO nostro concinnant continenter.* Ab his non abludit S. CHRYSOSTOMUS *Hom. 14. in I. ad TIM.* de monachis agens. „Inde (inquit) ubi surrexere, divinis „ laudibus instant, hymnosque propheticos canunt magno suavitatis concen- „ tu, & canticis numerosis. Non situla, non cithara, non ullum aliud in- „ strumentum musicum tam dulces efficit modos, quam sancti illi summa „ in solitudine, & quiete psallentes.“ Quod P. MARTENIUS in historia mu- Epist. 207. ad Neocæs.
T. I. p. 405.
a

IV. De *Polyphonia*, seu musica consonantia plurium simul vocum, nihil est, quod in præsentiarum dicam, an prima hac ætate uspiam in Ecclesia obtinuerit; cum incertum sit, an unquam apud veteres in usu fuerit. Quoad musicam instrumentalem, seu organicam, ut veteres vocabant, a voce *assâ* distinctam, ut CATO apud NONNIUM habet in *assâ: Melos alterum in cantibus est bipartitum: unum, quod est in assâ voce, alterum, quod vocant organicum*, quæstio esse potest, tum circa privatum usum fidelium etiam in conviviis, quam publicum in Ecclesia, an unquam prima Ecclesiæ ætate locum habuerit? Io. ZACH. HILLIGERUS de psalmorum, hymnorum atque odarum sacrarum discrimine ad *Ephes. V. 19. Coloss. III. 16.* non audet quidem An aliquis instrumentorum musicorum usus fuerit prima hac ætate?
Sect. I. §. 7. affirmare, CHRISTO nomen dantes, in primis Ecclesiæ sæculis instrumenta musica cum voce recepisse, quo certius habeamus, ex unanimi veterum

Doctorem

a) „ E pure (inquit p. 370.) viva la verita parlano essi di mille variazioni, & notano mille reformi, ma non mai in ordine a quella parte del canto, che comprende le Intonationi, o voglion dire le cantilene de' salmi; le quali, quelle medesime essendo, che anche oggi dalla Romana Chiesa si usano, & che dai santissimi loro Institutori furono da prima usate, ne da essi riconoscendo la loro origine, forz' è conchiuder, che quelle stesse elle pur sieno che furono dagli Apostoli nella Chiesa nascente introdotte; & che'l canto della salmodia, da Patri de primi secoli detto *unifono* o *consono* quel medesimo sia, che da novi dieci *canto fermo*, oppur *Gregoriano*. In fatti nella monastica salmodia il principal luogo teneva il *canto* espressamente dal santo Patriarca (BE-

NEDETTO) prescritto nella sua regola. Or se contemporaneamente, o anche, posteriormente alla promulgazione di essa una nuova specie di *cantilene*, per l'addietro nella Chiesa cattolica non mai usate, prodotta si fosse, qualche notizia, di ciò sene avrebbe al certo, o dalla medesima Regola del santissimo legislatore, o da alcuna delle diffuse Istorie degli eruditissimi di lui Figliuoli. Ma poichè ne in quella, ne in queste ne pure un semplice vestigio ritrovassi di tale innovazione, forz è dire, che quali in tutta la Chiesa pe'l corso de primi cinque secoli furono in uso le Intonazioni de' salmi, tali al principio ancora del sesto secolo dalla veneratissima religione *Benedettina* ricevute nel suo nascimento fossero, e costantemente dipoi ritenute.“

§. 10.
a

Doctorum consensu, musicam instrumentalem ad tempora usque CONSTANTINI M. in sacris fuisse improbatam. Utut autem ex eius sententia ob perpetuas, quibus agitabantur veteres Christiani persecutiones, in sacris eorum publicis nulla potuerint adhiberi organa musica, minime tamen iisdem omnimode interdicebantur, ut potius cuiuslibet christianæ fuerit concessum libertati, instrumentis privatim, si fieri potuerit, delectari musicis. Idque postea de psalmorum cantu, vi etymi, usuque avito *Hebræorum* sumit a). Hanc quæstionem attingit CLEMENS Alex. L. II. c. 4. *Paedagogi*. Et quamvis initio omnem plane instrumentorum usum abesse velle videatur etiam in conviviis; postea tamen indulgentior videri posset, nisi mox in allegoriam prolaberetur. „Uno ergo instrumento (inquit) verbo solo pacifico nos utimur, „quo DEUM honoramus, non amplius veteri psalterio, & tuba, & tym- „pano, & tibia, quibus mos erat iis, qui in bello se exercebant, DEI- „que metum contempserunt, & simul congregatis concionibus in choris „uti, ut per eiusmodi modos solutus ac deiectus excitaretur animus. (Et „paulo post) Hæc est gratiosa, ac iucunda nostra comessatio. Et si ad „lyram vel citharam canere & psallere noveris, nulla in te cadet repre- „hensio (καὶν πρὸς κιθάραν ἐβελήσης ἢ λύραν ἀδῆν τε ἢ ψάλλειν μῶμος ἐκ ἑσῶν. „SUIZERUS *Theol. eccl. V. ὄργανον*, & HOSPINIANUS *lib. II. de templis*, inter- „polata aut corrupta esse volunt.) *Hebræum* iustum regem imitaberis, qui „DEO est gratus & acceptus: *Exultate iusti in Domino, rectos decet lau-* „*datio*, (dicit prophetia) *Confitemini Domino in cithara, in psalterio de-* „*cachordo ei psallite. Cantate ei canticum novum*. Nunquid autem deca- „chordum psalterium verbum IESUM significat, qui manifestatur elemento „decadis?“ Hæc omitti non debuissent ab illis, qui ad hunc provocarunt locum, opusque est totum contextum legere, ut de mente plene constet, & de sensu, in allegoriam deflectente, ea, quæ ex veteri Testamento de

a) „Neque est absolum (inquit) dicere, quod psalmi hi, vi etymi, quod §. 7. ex definitione BASILII eruimus, atque usus apud *Hebræos* fieri, in primitiva pariter Ecclesia cum multis instrumentis sint decantati. Equidem videtur nobis ob stare oraculum, quod I. Cor. XIV. 15. legimus, ubi, dum *ψάλλειν* ad mentem solum refertur, cantus non externus cum instrumentis, sed internus, cum ideis sacris coniunctus, connotari potest; itemque primorum & antiquiorum Doctorum cœtus christiani de instrumentis musicis, in sacris adhibitis, silentium, psalmis licet sæpius voce modulata prolatis, nostro minus favet asserto. At quamvis, ut iam supra diximus, tum propter persecu-

tiones, & odia gentiliū in Christianos, tum propter prophanum organorum musicorum, in ethnicorum turpibus ac sordidis theatris, atque sacrificiis, usum per prima quatuor sæcula ex congressibus sacris musica exularit instrumentalis, hanc tamen privatim, & in conviviis veterum Christianorum non simul viguisse, solide nunquam evinci poterit. Ipse Apostolus, qui in nostro loco, uti ex antea dictis apparet, de epulis, a charitate nomen habentibus, agit, voce *ψαλμῶν* cantum, instrumentis simul factum, haud tacite indicat, ut testimonia CYPRIANI in epistola ad DONATUM, CLEMENTIS *Alexandri*, aliorum silentio præteream.“

de variis instrumentis musicis in templo, & psalmorum cantu habentur. Quemadmodum passim alii SS. Patres, qui in psalmos commentantur, studiose quidem inter psalmos distinguunt, qui cum instrumentis cani sunt soliti; at quando ad morem antiquum in christianis conventibus deveniunt, vertunt stilum. Sic EUSEBIUS, qui in psalmum LX. accurate mox initio hæc post ORIGENEM distinxit. Nec contrarium ex eodem EUSEBIO concludi potest, ubi in psalmum XCI. instrumentorum etiam meminit, in psalmo memoratorum: „Ut (inquit) in unum congregati ea, quæ psalmus „indicat, peragantur. Eorum autem *primum* est confiteri Domino; *secundum*, cum musicis instrumentis psallere nomini eius; *tertium*, matutinis horis annuntiare misericordiam eius; *quartum*, nocturnis temporibus enarrare veritatem eius: & hæc non modo labiis & voce, sed etiam per musicorum instrumentorum pulsationem agere: nam ait, *in decachordo psalterio, cum cantico in cithara*.“ Agit enim de Sabbati feriatiōe; ac deinceps, dum, quæ Christiani ad eius imitationem in conventibus Dominicæ diei canant, exponit, dicit Christianos vivente psalterio, & cithara animata, spiritualibusque canticis hymnum effundere a). Haud absimili modo laudatus S. CLEMENS *Alexandrinus* loquitur b). S. HILARIUS in procæmio in psalmos sedulo disquirat de *psalmo, cantico psalmi, psalmi cantico* &c. quoad instrumentorum usum & concentum. At quoad nostram utilitatem deinceps in sensum allegoricum sumit, & de fidelium cantu, fonituque agens hymnorum, solarum meminit vocum. Idem de S. BASILIO dicendum (quem unacum S. HILARIO hic pro instrumentis musicis in veteri Ecclesia *Michael PRÆTORIUS* in syntagmate musico citat) & de S. CHRYSOSTOMO, qui expressis verbis in postremos psalmos commentans, quibus variorum instrumentorum fit mentio, infirmitati *Iudæorum* id concessum dicit.

T. I. edit.
Montf. p.
607.

a
b

In Ps. 29.

T. I. P. II.
c. 13.

a) „Olim quidem (inquit ibid. p. 608.) cum populi ex circumfione per symbola & figuras DEUM colerent, non incongruum erat, per psalteria & citharas hymnos DEO emittere, idque die sabbati præstare, otium nempe solventes, & in hoc legem sabbati transgredientes. Nos vero *Iudæum* in abscondito fervantes secundum illud Apostoli dictum: *Non enim, qui in manifesto Iudæus est* &c. viventi psalterio, & cithara animata, spiritualibusque canticis hymnum effundimus &c.“

b) „Divinum autem (inquit Prædag. L. II. c. IV.) ministerium separans psallit spiritus: *Laudate eum in sono tubæ*. In sono enim tubæ fuscitabit mortuos. *Laudate eum in psalterio*, quo-

niam lingua est psalterium Domini. *Et in cithara laudate eum*. Per citharam os intelligatur, quod spiritu tanquam plectro pulsatur. *In tympano & choro laudate eum*: Dicit Ecclesiam, quæ resurrectionem carnis meditari solet in pelle resonante. *In chordis & organo laudate eum*. Organum dicit corpus nostrum, & chordas eius nervos, per quos numerosc & concinne intenditur, & spiritu pulsatum voces edit humanas. *Laudate eum in cymbalis iubilatiōis*. Oris cymbalum dicit linguam, quæ pulsatis labris resonat. Et ideo humanæ naturæ acclamavit: *Omnis spiritus laudet Dominum*: quoniam omnis spiritus, quem fecit, curam gessit. Vere enim pacificum instrumentum homo est.“

D d 2

- a) dicit. De Christianis vero agens, eodem modo, ac superiores interpretes, accipit a). S. AMBROSIIUS de ELIA usum instrumentorum profanum sacrae opponit hymnodiae: „Non immerito (inquit) vae illis, qui mane ebrietas potum requirunt, quos conveniebat DEO laudes referre, praevenire lucem, & vacare orationi, occurrere Soli iustitiae, qui nos visitat, & exurgit nobis. Sic nos CHRISTO, non vino & ficeræ surgamus. Hymni dicuntur, & tu citharam tenes? Psalmi canuntur, & tu psalterium sonas, aut tympanum? Merito vae, qui salutem negligis, mortem eligis.“ Auctor epist. ad DARDANUM, inter epistolas S. HIERONYMI, diversa genera musicorum instrumentorum, quæ in psalmis memorantur, describens, ad modum quidem etiam, & formam instrumentorum musicorum sui ævi respicere videtur, sed nihil de usu eorundem in sacris christianis dicit b). Propius ad rem sunt, quæ leguntur in auctore quæstionum & responsionum ad Orthodoxos, qui ad sæc. IV. vel V. refertur a monachis S. MAURI, editoribus S. IUSTINI M. sub cuius nomine venerunt quæstiones illæ, ubi id in quæstionem inducitur de Christianis, quomodo in ecclesiis more eorum, qui sub lege fuerunt, parvulorum canticis utantur. „Si (quærit) ab infidelibus ad seductionem inventa carmina, iis autem, qui sub lege fuerunt, ob animi imbecillitatem concessa; qui sub gratia sunt & perfecta, atque ab iis, quos dixi, moribus aliena acceperunt instituta, quomodo in ecclesiis

Quæst. 107.

- a) „Cecinit (inquit in Pf. CXLV.) aliquando DAVID in psalmis; & nos unicum DAVID hodie: ille citharam habuit ex inanimatis nervis; Ecclesia citharam habet ex animatis nervis intentam. Linguae nostræ nervi citharæ sunt, diversum quidem sonum, sed concordem pietatem emittentes: nam & fœminæ, & viri, & senes, & iuvenes discernuntur quidem secundum ætatem; non discernuntur tamen secundum rationem modulationis hymnorum.“ Alibi: „Hic (in Pf. XLI. n. 2.) non est opus cithara, neque ucrvis extensis, neque plectro, nec arte, nec ullis instrumentis; sed si velis, teipsum efficies citharam, cum carnis membra mortificaveris, cum corpore pulchrum concentum effeceris.“ Et in Psalm. CL. „Illa autem instrumenta tunc illis permiffa fuerant, & propter eorum imbecillitatem, & quod eos in charitate, & concordia contemperarent, & mentem eorum excitarent, ut lubenter facerent, quæ eis erant utilia: & quod per talem animi delectationem vellet eos ad maius studium revocare.“
- b) „Cogor (inquit T. IX. ed. Antw. p. 113.) a te, ut tibi DARDANE de aliquibus generibus musi-

corum (*instrumentorum*) sicut res docet, vel visione, vel auditu brevi sermone respondeam. Alia enim ad lucidum proferre non possum: quia unaquæque res secundum ingenium eius est, quæ autem possunt enarrari, libenter explicabuntur. Primum omnium ad organum, eoquod maius esse his in sonitu & fortitudine nimia computantur, clamores veniam: de duabus elephantorum pellibus concavum coniungitur: & per duodecim fabrorum sufflatoria comprehensatur: per quindecim cicutas æreas in sonitum nimium, quos in modum tonitruum concitat: ita ut per mille passuum spatia sine dubio sensibiliter utique, & amplius audiatur: sic apud Hebræos de organis, quæ ab Hierusalem usque ad montem Oliveti, & amplius sonitu audiuntur, comprobatur. Duo genera organi a plerisque esse dicuntur. Primum est, quod prædiximus: & aliud, quod de peregrinatione Israelitici populi apud Babylonios inscribitur: *Super flumina Babylonis* &c. Hoc totum figuratim ac spiritualiter significat evangelium Christi &c.“

„ecclesiis more eorum, qui sub lege fuerunt, parvulorum canticis utantur? (Resp.) Non canere simpliciter parvulis convenit, sed cum inanibus instrumentis canere, & cum saltatione & crotalis: quare in ecclesiis, refecatur ex canticis usus eiusmodi instrumentorum, atque aliorum parvulis convenientium, ac simplex relictus est cantus.“ BOXHORNIUS in epistola quadam ad *Constantinum* HUGENIUM, qui singularem librum *de musicorum in Ecclesia instrumentorum usu* scripsit, inter alios hunc profert locum,

putatque τὴν χοῳσιν τῶν τοιούτων ὀργάνων usum eiusmodi instrumentorum non damnari, sed cum saltatione tantum, ac crotalis. *Michael* PRÆTORIUS ex eo loco triplicem rationem expromendi verbum colligit: Una, inquit, fit κατὰ τὴν ἐνθύμησιν, quando ratione concipitur, & oratione profertur; altera δὲ ἀσμάτων per cantilenas, humana voce expressus: tertia denique δὲ ἀνάγκησιν per instrumentorum musicorum impulsione. Res inde dependet, an in textu verba, cum inanibus instrumentis canere, & cum saltatione & crotalis, disiunctive vel coniunctive sumenda sint? Neque vero verba græca dubio locum relinquere videntur, instrumenta simul cum saltatione & choreis coniungi, & ab usu ecclesiastico aliena statui ab auctore:

ὃ τὸ αἶσαι ἀπλῶς ἐστὶ τοῖς νηπίοις ἀρμόδιον, ἀλλὰ τὸ μετὰ τῶν ἀψύχων ὀργάνων αἶσαι ἢ μετὰ ὀρχήσεως ἢ κροτάλων. Διὸ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προαίρεται ἐκ τῶν ἀσμάτων ἢ χοῳσιν τῶν τοιούτων ὀργάνων, ἢ τῶν ἄλλων τῶν νηπίοις ὄντων ἀρμόδιων ἢ ὑπολέλειπται τὸ αἶσαι ἀπλῶς. THEODORETUS *Meletianos* notat cum plausu manuum, & quadam saltatione hymnos concinentes, & multa simul tintinnabula, funi appensa, moventes, *Qua de causa*, inquit, *magnus ille* ATHANASIUS *perpetuo cum eis bellum gessit.* S. AUGUSTINUS initio libri III. de musica, antiquum modum, sonandi cymbala, describit, de antiquis symphoniacis agens, qui scabella, & cymbala pedibus feriunt, certis quidem numeris & his, qui sibi cum aurium voluptate iunguntur, sed tamen tenore perpetuo, ita, ut si tibia non audias, nullo modo ibi notare possis, quousque procurrat connectio pedum, & unde rursus ad caput redeatur. Confinile aliquid suis tintinnabulis actitabant *Meletiani*, quin alia adhibuerint instrumenta. Quæ tamen alicubi in festivitatis christianis, more ab ethnicis adducto, resonabant. S. AURELIUM passim laudat S. AUGUSTINUS, quod a memoria seu ecclesia S. CYPRIANI, ubi sacrum eius requiescebat corpus, repulerit, qui noctes ad sonum instrumentorum etiam saltando transigebant, quorum loco vigiliæ factæ sunt institutæ.

„Nonne (inquit) id egit institutio in nomine CHRISTI vigiliarum istarum, ut ex isto loco citharæ pellerentur? Et ecce ipsæ iubentur sonare: *Consistimini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite ei.* Nemo convertat cor ad organa theatra. „Proinde (ut

T. I. P. II.

c. 13.

L. IV. hæret. fabul.

Enarrat. II. in Ps. 32. n. 5.

p. 209.

„observat BELLOTE) nequaquam instrumentorum musicorum vitio vertendum est, quod posterioribus tantum sæculis usa sit Ecclesia musicis cantoribus, & musicalibus instrumentis: sed quod a gentilibus eiusmodi musica instrumenta in turpibus ac fordidis usibus, nimirum in theatris, conviviiis, ac sacrificiis consueverint adhiberi.“ S. GREGORIUS Nazianz. orat. 33. Christianum modum celebrandi festa declarans, „Id autem (inquit) hac demum ratione consequemur, si nec domus limina fertis coronemus, nec choreas agitemus, nec oculum pascamus, nec aurem cantu demulceamus.“ Hæc etsi in Ecclesia non fiebant, in gratiam tamen festivitatis agitabantur inter instrumentorum sonum tripudia: quæ passim incessit S. CHRYSOSTOMUS, & S. AUGUSTINUS sermonibus in *Kal. Ian.* & alibi. S. BASILIUS: *Cantus, inquit, meretricios exerces, oblitus psalmorum & hymnorum, quos didicisti. Moves pedes & insanus saltas, choreas ducis illicitas, cum genua ad DEI & Domini nostri IESU Christi cultum flectere oporteat.* Adscribam hic locum ex homilia I. S. CHRYSOSTOMI de LAZARO, in qua, & proxime antecedenti in *Kalendas*, hoc maxime argumentum tractat, quod tunc ad anni auspicia in his delinqueretur etiam a Christianis, ut tamen alii abstracti ad divinum cultum in Ecclesia spiritualis symphonia ipsimet essent.

Hom. 14. in ebrios. n. 8.

T. I. p. 708.

„Ipsi (inquit) tibia citharaque fuistis Spiritui Sancto: cumque cæteri choros ducerent diabolo, vos, eoquod hoc in loco versabamini, præbuisstis vos ipsos organa vasque spiritalia: exhibuistisque animas vestras ceu musica instrumenta, quæ Spiritus Sanctus pulsaret, & in corda vestra gratiam suam inspiraret. Unde modulatum concentum reddidistis non solum hominem demulcentem, verum etiam supernas virtutes delectantem.“ Sanctus AUGUSTINUS vero *serm. II. de Kal.* christianum morem, celebrandi festivos cantus, a tripudiis profanis egregie distinguit: „Admonemus caritatem vestram fratres, quoniam vos quasi solemniter hodie convenisse conspiciamus, & ad hunc diem solito frequentius congregatos, ut meminere, quod modo cantastis, ne sit lingua perstrepens corde muto, sed quod sonuistis voce ad aures invicem vestras, clametis affectu ad aures DEI. Hoc enim cantabatis: *Salvos Domine DEUS noster, congrega nos de gentibus, ut confiteamur nomini sancto tuo.* Et modo, si solemnitas gentium, quæ sit hodierno die in lætitia sæculi atque carnali, in strepitu vanissimarum & turpissimarum cantionum, in conviviis, & saltationibus turpibus, in celebratione ipsius falsæ festivitatis, si ea, quæ agunt gentes, non vos delectent, congregabimini ex gentibus.“ S. BASILIUS laudata mox homilia in ebriosos, in lascivas mulieres acriter invehitur, festum *Epiphaniæ* Domini ita profanantes. „Servitutis CHRISTI excusso iugo, velamentis honestatis a capite reiectis, contempto DEO, spretis ipsius Angelis, virilem omnem aspectum citra pudorem ferentes, comas agitantes,

Num. 1.

„tra-

„trahentes tunicas, ac pedibus simul ludentes, lascivienti oculo, effuso risu, ad saltandum quasi quodam furore concitæ, omnem iuvenum libidinem in seipsis provocantes, in Martyrum basilicis pro moenibus civitatis choros constituentes, loca sancta officinam obscenitatis suæ effecere. Cantilenis meretriciis ut aerem conspurcarunt, ita terram tripudiis pulsatam pedibus immundis foedarunt &c.“ Quem locum iisdem fere verbis expressit S. AMBROSIIUS. Vide quæ mox ex S. AUGUSTINO afferemus de choris saltantium in Martyrum festis. Unum addimus ex S. CHRYSOSTOMO. „*Tunc*, inquit, *natura debachatur, qui adsunt ex hominibus bruta fiunt, alii ut equi hinnunt; alii ut asini calcitrant; magna dissolutio, magna confusio: nihil strennum, nihil generosum. Multa istic diaboli pompa, cymbala, tibiae, cantica fornicationis & adulterii plena.* Suetum enim fuerat, ut simul instrumenta musica, & cantus cum saltibus coniungerentur. Exemplum legitur in vita S. RADEGUNDIS Reginae. „Quadam vice obumbrante iam noctis crepusculo, inter choraulas & citharas dum circa monasterium a sæcularibus multo fremitu cantaretur, & sancta duabus testibus perorasset diutius, dicit quædam monacha sermone ioculari: *Domina, recognovi unam de meis canticis a saltantibus predicari.* Cui respondit: *grande est, si te delectat, coniunctam religioni, audire odorem sæculi.* Adhuc soror pronuntiat: *Vere, Domina, duas & tres hic modo meas canticas audivi, quas tenui.* Sancta respondit: *Teste Deo (testor Deum) me nihil audisse modo sæculari de cantico.* Unde manifestum est, ut carne licet in sæculo, mente tamen esset in cœlo.“ Ita inter orandum in DEUM rapta erat, ut nihil perciperet auditu. Opportune hic referimus, quod RAPHAEL VOLATERRANUS, ubi de saltationibus in commentar. Urbanis agit, atque inter alia ad celebratum S. AUGUSTINI locum provocat, egregie edicit, ad nostrorum potissimum temporum corrigendam perversitatem saltandi. „Omnino (inquit) totum hoc genus, ut libidinosum, pessimique exempli, non solum a Christianis, sed a gravitate Romana relicitur. Scipionis enim ÆMILIANI verba quædam orationis, quam contra legem iudiciariam T. GRACHI habuit, & MACROBIUS huiuscemodi ponit. Docentur præstigias inhonestas cum cymbalis, sambucis, psalterioque; euntes in ludum histrionum discunt cantare, quæ maiores nostri ingenuos probro ducere voluerunt, euntque in ludum saltatorium, inter cinctes virgines puerique ingenui versantur. CICERO item pro MURENA: *Nemo sobrius saltat, nisi forte insaniat, neque in solitudine, neque in convivio moderato: intempestivi convivii, immoderati ioci comes est illa saltatio.* PLUTARCHUS ait: *Saltationem Coribantes Cretenesium populos primum invenisse, genus hominum insanum, atque maleficum.* AUGUSTINUS quoque noster, *Præstat (inquit) arare vel fodere die dominico, quam*

S. Ambros.
I. de Eliu &
ieium. c. 18.
n. 66.
S. Chrysost. h.
42. in Act. Ap.
n. 3. de nupt.

Sæc. I. Act. O.
S. B. p. 325.

Lib. 35.

„cho-

Serm. 8.

„choreus ducere. O mores! o tempora! quod officium psaltriarum, & im-
 „pudicarum fuerat, canere videlicet ad lyram, ac psallere, nunc virginis
 „matronalisque pudor christianarum in laudibus ducit, magistrosque eius ad-
 „hibent artis.“ At in flore christiano exesse iubebatur non solum in publi-
 „cis ecclesiasticis conventibus, sed etiam privatis domibus: „Ubi (inquit S.
 „GAUDENTIUS *Brixienfis*) lyra sonat & tibia, ubi omnia postremo genera
 „musicorum inter cymbala saltantium concrepant. Infelices illæ domus
 „sunt, quæ nihil discrepant a theatris. Auferantur, quæso, universa ista
 „de medio. Sit domus christiani, ac baptizati hominis immunis a choro
 „diaboli.“ PRUDENTIUS in *Hamartigenia*:

*Num propter lyrica modulamina vana puella
 Nervorumque sonos, & convivale calentis
 Carmen nequitiae, patulas DEUS addidit aures?*

In *Apotheosi*.

Idem tamen recte impendi in DEI laudem posse alibi agnoscit, quidquid
 habetur resonans in musicis instrumentis:

*Quidquid in are cavo reboans tuba curva remugit,
 Quidquid casta chelis, quidquid testudo resultat,
 Organa disparibus calamis quod consona miscent;
 Æmula pastorum, quod reddunt vocibus antra:
 Christum concelebrat, Christum sonat, omnia Christum,
 Muta etiam salibus sanctis animata loquuntur.*

L. II. c. 10.

Neque tamen hinc coniici potest, aliquem tunc in sacris fuisse instrumen-
 torum usum. Est inter epistolas CASSIODORI quadragesima libri II. sub
 THEODORICI Regis nomine de *Citharado*, quem Rex *Francorum* a THEO-
 DORICO postulavit; & licet talis facer usus non commemoretur (ait namque
 convivii sui fama pellectum Regem *Francorum*, *citharadum* expetiisse. Et
 epist. sequenti ad ipsum CLODOVÆUM, qui ore manibusque consona voce
 cantando gloriam vestrae potestatis oblectet) alius tamen non illaudabilis innui-
 tur. „*Citharadum*, quem a nobis diximus postulatam, sapientia vestra
 „eligat præsentis tempore meliorem: facturum aliquid *Orphei*, cum dulci sono
 „gentilium fera corda domuerit.“ Ille etiam possit esse in sacris effectus
 salutaris ad elevandum versus DEUM affectum. Recenset FORTUNATUS in
 elogio S GERMANI varia instrumenta musica, ubi de pie ordinato *Parisiis*
 agit ecclesiastico cursu, quæ tamen omnia de disparibus hominum vocibus
 intelligi possunt.

Hinc

Hinc puer exiguis attemperat organa cannis:

Inde senex largam raptat ab ore tubam.

Cymbalica voces calamis miscentur acutis,

Disparibusque tropis fistula dulce sonat.

Tympana rauca senum puerilis tibia mulcet,

Atque hominum reparant verba canora lyram a).

a

Nota demum notionem vocis *psallere* aliam fuisse olim usu ecclesiastico, quam profano apud classicos latinos auctores, qui id nominis distinguendo a cantu, instrumentis musicis peculiariter tribuebant b). Forte alio sensu apud *Sidonium* APOLLINAREM accipitur vox *psallere*, ubi clerici dicuntur foenerari, & Syri *psallere*. *Cum potius*, inquit le MOYNE in Var. fac. *Syri foenerarentur per mercaturam, & ludicras artes suas, & clericorum esset cantare, & psallere*. Dicit vero *Syros* *psallere*, quia revera *Syri*, & *Syræ* mulieres ad tibia, & organa saltare etiam, & cantare solebant; unde collegia *Ambabaiarum* saltantium, cantantium, & tibia infantium. In Ecclesia autem perpetuus *psalmorum Davidicorum* usus nomen hoc frequentissimum fecit in omni oris officio pro divinis laudibus concinendis, antequam instrumentorum usus ullus esset in Ecclesia, ac ipse etiam cantus qualiscunque demum fuisset.

V. Cau-

a) P. LYRON ex Congr. *S. Mauri* T. I. des singularités historiques & littéraires p. 142. P. MABILLONUM refutat, quod scripserit, instrumenta fuisse adhibita in ecclesia *Parisiensi* tempore S. GERMANI. Contra D. IOLY, Cantor & Canonicus ecclesie *Parisiensi*, in tractatu historico scholarum episcopali, & ecclesiasticarum P. III. c. 30. p. 551. ita de laudati FORTUNATI loco differit: „FORTUNAT fait voir dans ses vers *ad Clerum Parisiensem* avec quelle piété, nombre d'ecclesiastiques, instrumens de Musique se faisoit la psalmodie dans cette Eglise en presence de *St. Germain*, & de jour & de nuit.“ P. THOMASIN in tractatu de Officio divino, carminis istius subsequenter verbis meminit: P. I. c. 25. §. 4. „FORTUNAT faisant la description de l'Eglise, & du Clergé de *Notre Dame de Paris* sous le Pontificat de *St. Germain* Eveque de *Paris*, n'a pas oublié les orgues, les flutes, les trompettes, & les autres Instrumens, qui accompagnoient le chant des psaumes.“ Ioannes etiam FILESAC, Theologus

Parisiensi, *Melanges choisis* lib. II. Tr. sub titulo *Cantus Ecclesie* putat, musicam organicam in usu fuisse *Parisi* sæc. VI. sub Episcopatu S. GERMANI. Qui forte primus hoc ita exposuit, potestque ex sententia P. LYRON, ut diximus, stilo poetico sumi de disparis ætatis dissimilibus vocibus.

b) „Pueri (inquit CICERO in CATILINAM II.) tam delicati non solum amare & amari, neque cantare & psallere, sed etiam ficas vibrare, & spargere venena didicerunt.“ Et SÆTONTIUS in TIRO: „Ne musicæ quidem rudis, ut qui cantaret, & psalleret incunde, sciteatque.“ GELLIUS vero id adhuc distinctius hunc in modum expressit lib. XIX. c. II. „Desideravit exhiberi, quos habere eum sciebat, scitissimos utriusque sexus, qui canerent voce, & qui psallerent.“ Addidit voce canere (quod canendi nomen etiam instrumentis commune esset) ut a psallendo per instrumenta distingueret: unde & psalteria eadem ac fidicina; secus ac usu ecclesiastico, quo psalteria idem ac cantor habetur.

Quales can-
tus, & voces
veteres pro-
barint.

L. V. c. 9.

V. Cautione opus tum fuerat summa, ne labes aliqua ex pravis genti-
lium consuetudinibus sacra sua celebrandi, Christianorum festis diebus, quos
alias in lætitia transigere ratio postulabat, illaberetur. Quam in rem grave
est monitum auctoris *Constitut. apostol.* „Siquidem (ait) neque in dominicis
„diebus, qui sunt dies lætitiarum, permittimus vobis quicquam inhonestum
„aut loqui, aut agere; ait enim quodam in loco scriptura: *Servite Domi-*
„*no in timore, & exultate ei cum tremore.* Oportet igitur, ut exultatio-
„nes vestræ cum metu, & tremore conjunctæ sint: Christianus enim, idem-
„que fidelis, neque ethnicam cantilenam, neque meretricium canticum
„eloqui debet; alioqui continget ei, ut in cantilena diabolica nomina ido-
„lorum memoret, & pro Spiritu Sancto in eum subeat dæmon.“ Univer-
sim sibi cavendum ab omni harmonia, ac cantu molli, & effoeminato exi-
stimavit christiana vetustas. „Sunt enim (inquit CLEMENS *Alexandrinus*) ad-

L. II. *Pædag.*

c. 4.

„mittendæ modestæ & pudicæ harmoniæ: contra a forti & nervosa nostra
„cogitatione vere molles & enervæ harmoniæ amandandæ quam longissime,
„quæ improbo flexuum vocis artificio ad delicatam & ignavam vitæ agendæ
„rationem deducunt. Graves autem, & quæ ad temperantiam pertinent
„modulationes, ebrietati, ac proterviæ nuncium remittunt. *Chromaticæ*
„igitur harmoniæ, impudenti in vino proterviæ, floribusque redimitæ, &
„meretriciæ musicæ sunt relinquendæ.“ Loquitur de musica domi etiam in

T. III. *Bibl.*

PP. p. 183.

B.

conviviis adhibita, idemque libro sexto *Stromatum* repetit: „Est autem su-
pervacanea respuenda, quæ frangit animos, & varie afficit, ut quæ sit ali-
„quando quidem lugubris, aliquando vero impudica & incitans ad libidi-
„nem, aliquando autem lymphata & insana.“ Respicit ad varia antiquorum
musica genera, ac modos *diatonicum*, *chromaticum*, *enharmonicum*, de
quibus nulla unquam in antiquioribus hac prima ætate auctoribus nostris fit
mentio, quando de ecclesiastica musica, vel cantu agitur; etsi quasvis etiam
incompositas voces, & clamores in Ecclesia, præsertim inter tremenda myste-
ria non ferendas probe norant, & studiosè vitabant. „Quando in unum

De *crat. Do-*

min.

„(ait S. CYPRIANUS) cum fratribus convenimus, & sacrificia divina cum DEI
„Sacerdote celebramus, verecundiæ & disciplinæ memores esse debemus:
„non passim ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem
„modeste commendandam DEO, tumultuosa loquacitate iactare: quia DEUS
„non vocis, sed cordis auditor est, nec admonendus est clamoribus, sed
„cogitationes hominum videt.“ Hoc *Laconice* S. BENEDICTUS in sua regula

Cap. XX.

Cap. LII.

bis expressit: *Non in multiloquio*, inquit, *sed in puritate cordis, & com-*
punctione lacrymarum nos exaudiri sciamus. Et alibi: *Si alter vult sibi for-*
te secretius orare, simpliciter intret & oret, non in clamorosa voce, sed in
lacrymis, & intentione cordis. Abbas PAMBO cantus modulationem, ac in-
tensum

tenſum clamorem officere compunctioni cordis vult, atque idcirco monachis interdictum, ut ex iis, quæ p. 207. recitavimus, verbis conſtat. Imprimis S. CHRYSOSTOMUS multus eſt in hoc carpendo vitio, quod non potuit non eſſe frequens, quando promiſcua turba populi voces ſuas cantui iunxit, ut hæc haud dubie præcipua cauſa fuerit, cur, ſaltem ubi id numerofior Clerus, cantorum ac mulicorum chorus ferebat, populus exclusus ſit a pſallendo, & cantu, etiam in ſacrificio, ubi alias maxime communia omnium ſunt vota, ſed eo maiori opus eſt reverentia, & religione, quo eſt ſanctius opus a). Alium paulo poſt eiſdem S. Doctōris afferemus locum ex Hom. I. in illud: *Vidi Dominum*, contra eos, qui incompoſitas voces emittunt, nihiloque melius ſe gerunt, quam lymphati toto corpore tumultuantes, ac circumacti, mimorum, ſaltatorumque more indecenter manus iactando, pedibusque ſubſultando: quæ primum audivimus S. PAMBONEM graviter inceſſiſſe, & paulo ante ex THEODORETO intelleximus, S. ATHANASII in *Meletianis* damnari, cum plaſu manuum, & ſaltatione quadam hymnos concinentibus. De turpi in feſtis ſaltatione paulo ante graviffimas SS. Patrum attulimus ſententias. Extat contra eam rem CHILDEBERTI Regis conſtitutio, circa med. ſæc. VI. „Noctes pervigiles cum ebrietate, ſcurrilitate, vel canticis, etiam in iſtis ſacris diebus Paſcha, Natale Do-
 „mini, & reliquis feſtivitātibus, vel adveniente die dominica danſatrices per
 „villas ambulare.“ S. AUGUSTINUS ſermōne in natali S. CYPRIANI M. idem inceſſit vitium, per totam noctem eam ſolemne ſaltantium, ſed ut tamen emendatum ſit: „Num quidnam (inquit) in hoc loco, etſi pſalmus cantan-
 „dus eſt, ab aliquo ſaltandum eſt? Aliquando ante annos non valde multos
 „etiam iſtum locum invaſerat petulantia ſaltatorum. Iſtum tam ſanctum
 „locum, ubi iacet tam ſancti Martyris corpus, ſicut meminerunt multi qui
 „habent

T. V. Conc.
 Labb. p. 811.
 & 1852.

Serm. 311.

n. 5.

2) „Non cogitas (inquit hom. I. in illud: *Vidi Dominum*, n. 2.) angelos huic ſtupendæ aſſiſtere menſæ, cumque reverentia hanc circumvallare? Verum tu iſta non cogitas, quoniam ea quæ in theatris audiuntur, quæque ſpectantur, mentem tuam obſcurarunt: & ideo quæ illic geruntur, in Eccleſiæ ritus inducis; ideo clamoribus nihil certe ſignificantibus animum incompoſitum evulgas. Quomodo ergo veniam poſtulas tuorum delictorum? Quomodo ad miſericordiam Dominum inſeſtes, qui uſque adeo contentim offeras præcationem? *Miſere mei Deus*, inquis, ac mores a miſericordia alienos declaras. Clamas *ſerva me*, & corporis ſpeciem a ſalute alienam exprimis: quid ad ſupplicandum conferunt manus, quæ ſemper in ſublime iactantur, & indecore circumaguntur?

Quid clamor vehemens, qui cum violento ſpiritus impulſu ſtrepitum habet nihil certi declarantem? Annon iſta quidem partim mulierum in triviis meretriciam artem exercentium, partim vero eorum, qui in theatris vociferantur, ſunt opera? Quomodo igitur audes angelorum DEUM glorificantium hymnis dæmonum admixcere ludicia? Quomodo autem non reveris hanc vocem, quam illuc proferis *Servite Domino in timore*, & *exultate ei cum tremore*. Hoccine eſt cum tremore ſervire, quæ diffundi diſtendique, ut nec ipſe ſcias, quæ loquaris incompoſito vocis boatu? Iſtud vero contemptus eſt, non timoris, arrogantiæ, non humilitatis; iſtud indigentium eſt potius, quam divinarum laudes celebrantium.“

E e 2

„habent ætatem; locum, inquam, tam sanctum invaserat pestilentia & petulantia saltatorum. Per totam noctem cantabantur hic nefaria, & a cantantibus saltabatur.“ Non hoc utique in ipsis sacris agebatur, sed festi sacri occasione, & veluti religionis prætextu. Unde proxime ante hæc verba id carpit, quod pravam est ex sacris etiam cantibus oriri malum, ut

S. Aug. Serm.
311. n. 4.

„iis fideles nimium oblectentur. „Quanto (inquit) magis delectat, tanto fortius strangulat. Hæc dico: & laudatis, & clamatis, & amatis. Respondet tibi, non ego, sed sapientia: mores volo, non voces. Sapientiam lauda vivendo, non sonando, sed consonando.“ Pene malum istud oblectationis eum permoverat, ut omnem Ecclesiæ cantum putaret abolendum.

L. X. Confess.
c. 33.

„Ita (inquit) fluctuo inter periculum voluptatis, & experimentum salubritatis; magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbari in Ecclesia; ut per oblectationem aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit, ut me amplius cantus, quam res, quæ canitur, moveat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallet non audire cantantem.“ Nimirum malum hoc facilius audientes occupat, quam cantantes; cantoribus vero imprimis cavenda est vanitas hæc, & perversio recti in cantu ecclesiastico finis, dum venantur ludibria vanæ gloriolæ. „Insipienter (inquit auctor sub nomine RUFINI, in illud psalmi XLVI. *Psallete sapienter* commentans) „psallunt, qui laudem humanam ex cantu quærunt, more factorum virginum.“ Locum vero D. PAULI ad *Ephes. V.* versans: *Audiant hæc*, inquit S. HIERONYMUS, *adolescentuli, audiant hi, quibus psallendi in ecclesia officium est, DEO non voce, sed corde cantandum: nec in tragædorum modum guttur, & fauces dulci medicamine colliniendas, ut in ecclesia theatrales modi audiantur, & cantica; sed in timore, in opere, in scientia scripturarum. Quamvis sit aliquis, ut illi solent appellare, κακοφωνος, si bona opera habuerit, dulcis apud DEUM cantor est.* Rem eandem carpit

De bono psal.
c. 3.

NICETIUS, & simul corrigendi modum ostendit: „Sonus etiam (inquit) vel melodia consentiens sanctæ religioni psallatur, non quæ tragicas difficultates exclamet, sed quæ in vocibus veram christianitatem demonstret; non quæ aliquid theatrale redolet, sed compunctionem peccatorum faciat. Sed & vox omnium vestrum non dissona debet esse, sed consona. Non unus insipienter protrahat, aut unus humiliet, alter vocem extollat; sed innitatur humiliter unusquisque vocem suam intra sonum chori concinentis includere, non extrinsecus extollentes, aut protrahentes quasi ad stultam ostentationem indecenter efferre, neque hominibus placere velle. Totum enim tanquam in conspectu DEI, non hominibus placendi studio celebrare debemus.“ Eadem fere in regula PAULI & STEPHANI

apud

apud HOLSTENIUM caventur. Iterum vero audiendus est S. NICETIUS eo-
dem libro *de Psalmodiæ bono* c. 3. ita effatus inter alia: „Et nos utique o-
„mnes quasi ex uno ore eundem psalmorum sonum, eandemque vocis mo-
„dulationem æqualiter proferamus. Qui autem æquare se non potest cæ-
„teris, melius est ei tacere, aut lenta voce psallere, quam clamorosa voce o-
„mnibus perstreperere. Sic enim & ministerii implebit officium, & humili-
„ter psallenti fraternitati non facit offendiculum. Si ergo & nostra omnium
„vox fuerit inoffensa vel consona labiorum cymbalis bene sonantibus, & nos
„delectabit, & audientes ædificabit, & DEO nostro suavis erit tota lauda-
„tio.“ Gravis habetur canon *Trullanus*, qui omnia complectitur in cantu
ecclesiastico vitanda: *Eos, qui in ecclesiis ad psallendum accedunt, volumus,*
nec inordinatis vociferationibus uti, & naturam ad clamorem urgere: nec
aliquid eorum, quæ ecclesiæ conveniunt, & apta non sunt, adsciscere: sed
cum magna attentione & compunctione psalmodias DEO, qui est occultorum in-
spector, offerre. Pios enim & sanctos fore filios ISRAEL sacrum docuit oraculum.
Quos hic notet canon, ZONARAS explicat, commentans in hunc canonem:
„Quales sunt infracti illi modorum soni, argutæque cantilationes, atque ad sce-
„nicos, meretriciosque ritus nimis evirata modulatio, quibus præcipue hoc
„tempore in templis canentium cura impenditur.“ Atque hoc est, quod
semper magis magisque ingravatum est malum, universimque iam suo tem-
pore de musica BOETIUS est conquestus: *Amisit musica gravitatem & vir-*
tutis modum, ac pene in turpitudinem prolapsa minimum antiquam speciem
servat. Sapientes quique agnoverunt, quantum musica in vitam, animos, ac
mores hominum valeat; quantum adeo curandum, ut vel maxime in sacris
rite servetur: *Affentior enim PLATONI, ait CICERO, nihil tam facile in a-*
nimos teneros atque molles influere, quam varios canendi sonos: quorum di-
ci vix potest, quanta sit vis in utramque partem.

VI. Hoc tan- magis studiose est attendendum ab homine christiano. Qualisque
Est ergo, ait CLEMENS Alexandrinus, attingenda musica ad mores ornandos,
& componendos. Vetus ille locum hic meretur apologus, quem GREGORIUS
Nazianzenus laudat: Cigni, inquit, olim ac hirundines aiebant, si non mul-
tum, nec apud multos canimus, at illud certe in nobis pulcherrimum est,
quod modum in canendo tenemus. Ita fit, ut musica ac cantus suum, ad
quem est institutus, fortiatur finem, a quo nusquam minus, quam in Eccle-
sia deviare, vel ipsa flagitat religio, ob quem a DEO hæc nobis in suo ser-
vitio permittitur delectatio. „Etenim (inquit S. BASILIUS) ubi Spiritus San-
„ctus genus hominum perspexit, ad excolendam virtutem adduci vix pos-
„se, & a nobis ob nostram in voluptatem propensionem viam rectam con-

- „temni, quid agit? Dogmatis immiscuit harmoniæ dulcedinem, ut rerum
 „auditarum iucunditate ac dulcedine eloquiorum utilitatem nescientes per-
 „ciperemus: haud aliter atque sapientes medici, qui nauseantibus potionem
 „amariorem daturi, sæpius calicem melle circumliniunt.“ Hac ergo sua-
 vitate utendum est, ut virtutis in nobis ardor incendatur, affectus in DEUM
 inflammetur, non suffocetur; reverentia divini officii attendenda est, idque
 agendum, quod agitur, ut commode S. CHRYSOSTOMUS monet, hortatur-
 que fideles, ut in publico psalmorum cantu non boatu aliquo perstreant,
 a sed moderarentur, componerentque vocem a). Iure merito S. AMBROSIIUS
 in libro primo de Officiis pertractans, quæ potissimum sacræ militiæ, DEI-
 que servitio addictos spectant, primam hic verecundiæ disciplinam exposu-
 lat, quæ habitum decentem, ac vocis modum requirit, muneri, & actioni
 convenientem, ad rite placandum, adorandumque Numen. Denique, in-
 quit, *in ipso canendi genere prima disciplina verecundia est, imo etiam in*
 Cap. 18. *omni usu loquendi, ut sensim quis aut psallere, aut canere, aut postremo*
loqui incipiat, ut verecunda principia commendent processum. Istud usque
 ad invidiam adversariorum schismaticorum, *Donatistarum* nimirum, obser-
 vabat tempore S. AUGUSTINI florentissima tunc *Africana* ecclesia: „Ita (in-
 Ep. 55. n. 34. quit S. AUGUSTINUS) ut *Donatistæ* nos reprehendant, quod sobrie psalli-
 „mus in ecclesia divina cantica Prophetarum: cum ipsi ebrietates suas ad
 „canticum psalmorum humano ingenio compositorum, quasi ad tubas ex-
 „hortationis inflamment.“ Notat tamen etiam defectum quemdam in alte-
 Ibid. ra extrema parte: „De hac re (inquit) tam utili ad movendum pie animum,
 „& accendendum divinæ dilectionis affectum, varia consuetudo est: & ple-
 „raque in *Africa* ecclesiæ membra pigriora sunt.“ Expertus fuerat ad fi-
 nem vitæ adhuc gravius aliquid ex irruptione *Vandalorum* in *Africam*, quod
 teste POSSIDIO in eius vita, eum vehementer afflixit. „Cernebat etiam (in-
 Cap. 28. quit) hymnos DEI & laudes de ecclesiis deperiisse.“ Ipse vero sæpe con-
 testatur, quam commendatum habuerit, quantumve moveri se contigerit.
 L. X. Confess. „Non cantu (inquit), sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce & con-
 n. 50. „venientissima modulatione cantantur, magnam instituti huius utilitatem rur-
 „sus

a) „Quid autem est (ait hom. I. in illud: *Vidi Dominum*) quod quaeritur, quodque a nobis re-
 poscitur? ut dum divinos hymnos emittimus,
 multo tremore contracti, multaque religione
 ornati, ita demum eos offeramus. Nam sunt
 quidam inter eos, qui hic adsunt, quos ne ve-
 stræ quidem caritati arbitror esse ignotos, qui
 contemnentes DEUM, ac Spiritus eloquia pro
 vulgariibus ac profanis ducentes, incompositas vo-
 ces emittunt, nihiloque melius se gerunt, quam

lymphati toto corpore tumultuantes ac circum-
 acti, moresque præferentes a spiritali statio-
 ne alienos. Miser & infelix! oportebat te cum
 tremore ac reverentia angelicam glorificationem
 emittere, cumque terrore confessionem redde-
 re conditori, ac per hanc delictorum veniam
 postulare: tu vero mimorum & saltatorum mo-
 res huc inducis, dum indecenter manus iactas,
 pedibus subultas, totoque circumageris cor-
 pore.“

„fus agnosco a). Aliquando ei negotium fuit cum monachis, qui toti fere huic pio alioquin & sancto psallendi operi dare operam volebant. „Quid enim agant (inquit de opere monachorum) qui operari corporaliter nolunt, cui rei vacent, scire desidero. Orationibus, inquit, & psalmis, & lectioni, & verbo DEI. Sancta plane vita, & CHRISTI suavitate laudabilis: sed si ab his avocandi non sumus, nec manducandum est, nec ipsæ escae quotidie præparandæ, ut possint apponi & assumi. Si autem ad ista vacare servos DEI certis intervallis temporum ipsius infirmitatis necessitas cogit, cur non & apostolicis præceptis observandis aliquas partes temporum deputamus? Citius enim exauditur una obedientis oratio, quam decem millia contemtoris. Cantica vero divina cantare etiam manibus operantes facile possunt, & ipsum laborem tanquam divino celeumate consolari.“

a

VII. Cantum, ac musicam ecclesiasticam recte ordinasse, laudi semper fuit datum, ac pietati adscriptum. S. AMBROSIIUS, cum id sibi crimini daretur ab *Arianis*, neutiquam id a se amolitur, quod hymnis suis populum SS. Trinitatis docuerit fidem. Qui, cum esset nihil minus, quam delicatus, & remissioni favens, hoc tamen delectationis genus libenter fidelibus indulgit, & ordinavit. Idem de S. BASILIO dicendum. Hostes suos provocat viriliter, præter alia quædam religionis, & pietatis studia magnis vociferationibus melodiæ modum, a consuetudine alienum, quam apud se invaluisse dicebant, cavillantes. *Qui, inquit, etiamsi omnia mensum, quibus folia cadunt, somnia & visa capitibus suis colligant, nullum nobis probrum poterunt inurere, cum plures sint in unaquaque ecclesia, qui testimonium dent veritati. Quodsi causam rogentur implacabilis illius, & inexpiabilis belli, psalmos dicunt, & melodiæ modum a consuetudine, quæ apud nos invaluit, diversum.* S. ATHANASIUS cantum quidem ac musicam imprimis moderare studuit, neutiquam vero abolere, quod non nemo, nescio qua fronte, sibi colligere visus est ex libro decimo Confessionum S. AUGUSTINI: qui ipse fatetur, se nonnunquam fallaciam sensuum, delectatione musices ultra rationem facile abeuntium, immode-

Ab illis, qui cantum ecclesiasticum promovere-runt.

Epist. 207.

a) Et paulo ante L. X. Confess. n. 49. „Nunc in sonis quos animant eloquia tua, cum suavi & artificiosa voce cantantur, fateor aliquantulum adquiesco, non quidem ut hæream, sed ut surgam cum volo. Attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt, ut admittantur ad me querunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem. Aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere, quam decet, dum ipsis Sanctis dictis religiosius & ardentius sentio moveri animos nostros in flammam pietatis,

cum ita cantantur, quam si non ita cantarentur; & omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meæ, cui mentem enervandam non oportet dari, sæpe me fallit, dum rationem sensus non ita comitatur ut patienter sit posterior; sed tantum quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non sentiens, sed postea sentio.“

immoderatus caventem, errare nimia severitate. „Aliquando autem (inquit) hanc ipsam fallaciam immoderatus cavens erro nimia severitate: „sed valde interdum, ut melos omne cantilenarum suavium, quibus *Davidi* „*dicum* psalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim, atque „ipsius ecclesiae; tutiusque mihi videtur, quod de *Alexandrino* Episcopo A- „*THANASIO* saepe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuncianti vicinior esset, quam carenti.“ An S. AUGUSTINUS aliquam moderationem attulerit, quandoquidem *Donatistae* causam reprehendendi *Africanos* sumserint, non constat. Potius ipse S. AUGUSTINUS ingenio *Africanorum* pigriori id tribuit. Atque ex eodem colligere alibi licet, plus minusve sibi in hac re indulgisse varias variarum gentium ecclesias. Videturque S. AMBROSIVS, etsi a S. AUGUSTINO ab orientali ecclesia morem mutuasse dicatur, amplius aliquid, quam S. ATHANASIUS, quoad vocum concentum, in ecclesiam *Mediolanensem* induxisse, aliarum forte ecclesiarum orientalium, haud dubie *Antiochenae*, quae ad Orientem proprie dictum pertinet, secutus exempla. Nescio autem, quibus ex monumentis antiquis collegerit BARONIUS, *Romanam* Ecclesiam mediam secutam viam, nec simplicitatem *Alexandrinam*, nec orientalis ecclesiae suaviori concentu compositos numeros in omnibus amplexatam, sic temperasse utrumque, ut miram quandam cum suavitate adiunxerit gravitatem. Nisi forte hoc coniiciat ex posteriorum temporum cantu utriusque ecclesiae, studioque in hac re variorum summorum Pontificum, GELASII imprimis, & post eum S. GREGORII, aut quos alios non parvo numero laudat WALAFRIDUS, „quod (ait) plenarius officiorum ordo, qui nunc per „*Romanum* orbem servatur; post antiquitatem multis annis evolutam institutus, & ad omnem eminentiam sanctae religionis est dilatatus. Crescente enim fidelium numero, & haeresum pestilentia multiplicius pacem maculante catholicam, necesse erat augeri cultum verae observationis: ut & clarior religio accedentium ad fidem animos invitaret, & auctior cultus veritatis constantiam Catholicorum adversus inimicos ostenderet. In tantum denique vel cantilena, vel psalmodiae memoriter exercendae usus erat rarus apud priores, ut de novissimis poene *Romanorum* Praefulibus, & qui nec ducentis annis nostra tempora praecesserunt, quasi memorabile quiddam & singulare scribatur, si qui in rebus praedictis eminentiores res caeteris viderentur.“ Dicit hoc, quod antiquis temporibus cantandi ars, ac modi, non uti deinceps, regulis ac notis musicis perfecti fuerint, vixque aliquo cantus discrimine constiterint ex ipsius sententia: „Solebant enim psalmos, aequè ut caeteras scripturas, partim etiam lectitando, suis officiiis inferere.“ Optandum esset, ut haec monumentis idoneis afferuisset, pate-

patefceret inde, morem S. ATHANASII in ecclesia *Romana* diu substituisse: cum nunc de plerisque principalioribus ecclesiis, *Alexandrina* in *Ægypto*, *Antiochena* in *Syria*, *Cæsarensi* in *Cappadocia*, *Cpolitana* in *Epiro*, *Africanis* *Carthagine*, *Hippone*, & viciniore etiam *Romæ Mediolanensi* in *Italia* plus nobis quoad cantus antiqui rationem constet, quam de principe ecclesia *Romana*.

VIII. Ex primariis autem ecclesiis in suburbicarias, suffraganeasque propagatum esse canendi modum, hasque illis sese conformasse in hoc, sicut in aliis disciplinæ ecclesiasticæ capitibus, eo minus dubium est, quo magis suapte allicit suavis musicæ, & cantus, atque insignes illius effectus passim deprædicarunt scriptores veteres, tum ex ipsius cantus modulatione, adeo profunde in animum illabente, affectusque ciente; tum etiam ex psalmorum, hymnorum, canticorumque spiritualium, præsertim divinitus in scripturis inspiratorum natura & virtute mirabili, ad permovendas, eliquandasque mentes; quibus si melodia ipsa accedat, simulque rite concurrat, non potest non insignis fructus & utilitas in fidelium cordibus sperari: ut, quemadmodum corpore constamus & mente, ad interiores animæ recessus melius penetret, quod per sensus adeo suaviter defert cantus modulatio. „Ex-
„citatur enim animam (inquit vetustissimus auctor quæstionum & responsionum
„ad Orthodoxos) ad fervens desiderium illius, quod in canticis celebratur: *Quest. 107.*
„sedat exsurgentes ex carne vitiosos appetitus: malas cogitationes repellit, *Opp. S. Iustini*
„quæ nobis iniiciuntur ab invisibilibus hostibus: irrigat animam, ut ferax *p. 486.*
„sit bonorum divinorum; fortes ac generosos ad constantiam in rebus ad-
„versis efficit athletas pietatis: omnium vitæ molestiarum medicina fit piis
„hominibus. Vocat hoc PAULUS *gladium spiritus*, quo adversus invisibiles
„hostes armat milites pietatis. Verbum enim DEI est, quod & cogitatum,
„& cantatum, & auditum vim habet pellendorum dæmonum, & quæ ad a-
„nimam in virtutibus pietatis propriis perficiendam conducunt, ex canticis
„ecclesiasticis pii consequuntur.“ Ita mentem affici ad pietatem, etiam per
sonum musices, ac cantus, nec illi etiam, qui ex veteribus visi sunt apathiam quandam probare in perfecto Christiano, omnibus rerum mundanarum, ac sensuum delectationibus nuntium remittente, inficiati sunt, aut cantum damnarunt, quin contra commendarunt. Veluti celebris ille EVAGRIUS *Ponticus*, qui etiam ultra modum apathiam illam affectasse visus est, delectationem illam, quæ ex psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus percipitur, tantum abest, ut vitio verterit a), ut potius ad virtutem perficiendam, pravaque desideria suffocanda idoneam cumprimis iudicavit. Atque in hoc discrimen posuit mundanæ sacræque musicæ, quod, cum illa pravos,

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. I. Ff hæc

a) Vid. T. III. Monument. COTEL. p. 81. 82.

Hom. in Ps.
125.

hæc pios excitet affectus, pravosque sedet. Sic pariter S. BASILIUS: *Est autem*, inquit, *divina & musica harmonia, non quæ verba quadam complectitur, aures demulcentia, sed coercentia, & mitigantia malignos spiritus, qui obnoxias iniuriis animas infestant.* Quæ idem eandem in sententiam habet in psalmum primum, seu potius præfatione in psalmos, optime in sua versione RUFINUS expressit de psalmorum virtute, quatenus hac constant modulatione. „Veteribus namque animarum vulneribus novit mederi, sed & recentibus velocissimum scit adhibere remedium, atque intactis perseverantiam salutis adhibere; sed & universis pariter passionibus subvenire, quæ dominationibus variis humanas animas agunt. Et hoc sub modulatione quadam, & delectabili cānore humanum animum ad pudicitiam provocante. Quoniam quidem Spiritus Sanctus videns obluctantem, & resistentem a virtutis via humani generis animum, & ad delectationes vitæ magis declinari, quam ad virtutis rectum iter erigi, delectabilibus modulis cantilenæ vim suæ doctrinæ permiscuit, ut dum suavitate carminis mulcetur auditus, divini sermonis pariter utilitas inferatur.“ Eadem iisdem propemodum verbis sanctus CHRYSOSTOMUS in psalmum XLI. expressit, ut S. BASILIUM præ oculis habuisse videatur. Ex naturæ nostræ propensione ad delectationem ex cantus suavitate, licitam hanc voluptatem ex sacris cantionibus hauriendam statuit: variis etiam usus ex communi vita allatis exemplis infantum, viatorum, agricolarum, nautarum a). S. AMBROSIIUS ab ovo rem repetens, argumen-

a) „Cum (inquit T. V. p. 131.) DEUS vidisset multos homines esse socordiores, nec ad legenda spiritualia libenter accedere, nec qui in eo capitur laborem tolerare, volens gratiorem laborem efficere, eiusque sensum præscindere, admiscuit prophetiæ melodiam, ut omnes cantici modulatione delectati, cum magna animi alacritate sacros ei hymnos emittant. Nihil enim animam æque crigit, alacramque quodammodo efficit, atque a terra liberat, & exsolvit a vinculis corporis, amoreque sapientiæ afficit, & ut res omnes ad hanc vitam pertinentes irrideant, perficit, ut cantus modulationis, & divinum canticum numero compositum. Nostra certe natura usque adeo delectatur canticis & carminibus, ut vel infantes ab uberibus pendentes, si fleant & afflicentur, ea ratione sopiantur. Nutrices certe, quæ eos gestant in ulnis, sæpe abeuntes & redeuntes, & quædam puerilia eis carmina decantantes, supercilia eorum ita sopiunt. Quocirca sæpe quoque viatores merilie agentes iugalia animalia, hoc faciunt canentes, itineris molestiam illis canticis consolantes. Nec solum

viatores, sed etiam agricolæ uvas in torculari calcantes, vineolantes, & vites colentes, & quodcumque aliud opus facientes, sæpe cantant. Nautæ quoque remos impellentes hoc faciunt. Iam vero mulieres quoque texentes, & confusa stamina radio discernentes, sæpe quidem, & per se singulæ, sæpe etiam omnes concorditer unam quandam melodiam concinunt. Hoc autem faciunt mulieres, viatores, agricolæ & nautæ, qui ex opere faciendo suscipitur, laborem cantu consolari volentes, utpote cum anima, si carmen & canticum audierit, molesta & difficilia sit facilius toleratura. Quoniam ergo hoc genus delectationis est nostræ animæ valde innatum, ne demones lasciva & meretricia cantica introducentes omnia everterent, psalmos DEUS opposuit, ut ex ea re simul caperetur voluptas & utilitas. Ex externis enim canticis damnum, & exitium, & multa gravia invchuntur; nam, cum quæ sunt in his canticis lasciviora & iniquiora partibus animæ infederint, eam imbecilliorē reddunt & molliorē: ex psalmis autem spiritualibus lucri quidem pluri-

mento in lib. psalmorum finem, & institutum canendi, præsertim in divina psalmodia prosequitur a). S. CHRYSOSTOMUS hom. in illud: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Exemplo S. PAULI & SILÆ in carcere media nocte hymnos canentium miram, ac singularem sacrorum hymnorum deprædicat vim b). PETRUS *Chrysologus* in Psalmos, CHRYSOSTOMUM imitatus, cum eadem pene ex communi vita attulisset exempla, quæ paulo ante memoravimus, demum DAVIDEM ipsum pulchre inducit: DAVID, *qui dum fessula pecus carum*

num, maxima autem utilitas insignisque sanctificatio, & omnis philosophiæ occasio processerit, cum & verba animam expient, & Spiritus sanctus in canentis animam celeriter advolet.⁶⁶

a) Laudant (inquit) Angeli Dominum, psallunt ei Potestates cælorum, & ante ipsum initium mundi Cherubim & Seraphim cum suavitate canoræ vocis suæ dicunt: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Innumera Angelorum millia assident, seniores & turba magna sicut voces aquarum multarum concinunt: *Alleluia*. Ipsum axem cali fert quorundam sermo, quadam perpetui concentus suavitate versari: ut si assuetudo permitteret, sonus eius extremis terrarum partibus audiretur. Nec id ab ipsius naturæ usu alienum videtur: quandoquidem vox emissâ gratiore plausu in montibus resulter, & suaviore sono ipsi reddant, quod acceperint. In scopulis quoque ipsi & lapidibus reperit natura quod delectaret. Aliorum specula, aliorum usus delectat aut gratia. Færæ ipsæ atque aves loci amœnioris aut modulationis vocis delectatione mulcentur. Lactantibus quoque parvulis aut severitas terrori est, aut blanditiæ voluptati. Naturalis igitur delectatio est. Unde & DAVID sanctus, qui adverterat unde homo, & qua esset fraude deiectus (nam si tenuisset insulam sibi a Domino æternæ illius cælestisque delectationis gratiam, nec secularibus captus amiseret illecebris, nunquam tam miserabilis ærumnæ subiisset iniurias) reparare eam studens ac reformare, psallendi munus cælestis nobis instar conversationis instituit. Etenim licet omnis scriptura divina DEI gratiam spiret, præcipue tamen dulcis psalmorum liber: quandoquidem ipse MOYSES, qui plano gesta maiorum sermone descripsit, ubi tamen per mare rubrum populum patrum memorabili admiratione transduxit, demersum aspiciens regem PHARAONEM cum suis copiis in maiora ingenium attollens suum, quia maiora viribus suis fuerat affectus, canticum

Domino cecinit triumphale. MARIA quoque tympanum sumens, cæteras hortabatur, dicens: *Cantemus Domino: gloriose enim honorificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare*. Ipse etiam MOYSES cum legem Domini legisset, quo eius memoriam pectoribus affigeret audientium, per canticum locutus est, dicens: *Audi cælum, & loquar: Expectetur sicut pluvia eloquium meum: & descendant sicut ros verba mea, sicut imber super gramen, sicut nix super fenum*. Delectatur igitur cantico DEUS non solum laudari, sed etiam reconciliari. Inde & MOYSES tunc maxime cantico usus est, quando cælum testificabatur & terram, ut salutem suam cælestis sono gratiæ concinentem avidius mundus audiret, & sacræ firmitate dulcedinis in æternum legis observantiam mentibus inoleret humanis. Denique legis tabulæ priusquam cantico firmarentur, per indignationem MOYSI fractæ & comminutæ sunt. Ubi vero tali signaculo consecrate sunt, humana locum ira non habuit, quia sanctificatio eam sacræ suavitatis exclusit.⁶⁶

b) „Vide namque (ait T. III. p. 153. 154.) celestem & efficacem hymnorum vim, & quo pacto cum in carcere versarentur, & alligati ligno essent, atque in postoribus & captivis admixti, non modo nihil passi sunt detrimenti, sed & hac ratione splendidiores evaserint, & omnes, qui carcerem incolbant, virtutis suæ radiis collustrarint. Quippe illa sacrorum vox hymnorum cum in animam uniuscuiusque captivorum penetrasset, tranmutavit illam propemodum, ac reformavit: *Subito enim, inquit, terræ motus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris, & statim aperta sunt omnia ostia, & universorum vincula soluta sunt*. Vides hymnorum, qui DEO canuntur, virtutem? Non illi mo'lo, qui obtulerunt hymnos, solummodo percepierunt, sed etiam effecerunt, ut omnium vincula solverentur: ut facti ipsi innotesceret, quo pacto DEUM diligentibus omnia cooperentur in bonum.⁶⁶

carum mulcet & oblectat in pascuis, cantu dura didicit superare bellorum: cantu meruit ducere populos ad salutem, cantu valuit vocare gentes, reducere Iudæos, fugare demones, DEI filios ad superni Patris obsequium convocare: sicut bene invitans cernit melodia. S. AUGUSTINUS luculentus est nobis de se ipso testis, quantum adhuc catechumenus rudis in amore germano tuo, sic DEUM alloqui-ur, caperetur cum vel legeret in villa cum catechumeno ALYPIO feriat psalmos DAVID, cantica fidelia, & senos pietatis, excludentes turgidum spiritum. Quantum deinde baptizatus flevit in hymnis & canticis tuis, iterum affatur DEUM, suave sonantis Ecclesiae tuae vocibus commotus acriter: voces illae influebant auribus meis, & eliquabatur veritas in cor-meum, & exastuabat inde affectus pietatis, & currebant lacrymae, & bene mihi erat cum eis. Idque initio mox conversionis suae fenserat, ita subito commutatus, & delinitus, ut alibi reminiscitur: Verumtamen, inquit, cum reminiscor lacrymas meas, quas fudi ad cantus Ecclesiae tuae in primordiis recuperata fidei mea. Agnoscit omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce, atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur. Prodit etiam, non parum, ad maturandam conversionem, piis ex psalmis conceptis motibus, se esse excitulatum. Non abs re erit hic afferre ex eodem S. Doctore, dum IULIANUM Pelagianum incessit, quaedam de virtute musices, per PYTHAGORAM praestita, ex CICERONE prosequentem. *Debuisi sane, inquit, homo ecclesiasticus ecclesiastica musica potius, quam Pythagorica commoveri, quid Davidica cithara egerit in SAULE, quando malo spiritu vexabatur, & tangente citharam sancto ab illa molestia respirabat.* Et quis dubitet cantum, veluti in SAULE malignum spiritum, dura etiam peccatorum emollire pectora, & ad salutarem poenitentiam conterere. „Nec peccatores despicit (inquit NICETIUS) sed remedium eis per poenitentiam lacrymosam ingerit. Dominus itaque DEUS nolter per DAVID servum suum confecit potionem, quæ „dulcis esset gustu per cantationem, & efficax ad curanda vulnera peccatorum per suam virtutem. Suaviter enim psalmus auditur, dum canitur, „penetrat animum, cum delectat.“ Quoad eos vero, qui ad DEUM conversi, ei sese totos consecrarunt, tunc, praesertim in solitudine, hæc una semper fuit voluptas ac delectatio, quæ, quo magis rite frequentatur, ipsa sua assiduitate gratiam orationis & psalmodiæ comparat, ut S. NILUS expertus, bene in tractatu pulcherrimo de Oratione expendit. Ac CASSIODORUS, qui utrumque statum in mundo & religione secutus fuit, praefatione in psalmos, quantum, diu noctuque dum teruntur, afficiant, nobis declarat. *Psalmi sunt denique, inquit, qui nobis gratus esse faciunt vigilias: quando*

quando silenti nocte psallentibus choris humana vox erumpit in musicam, ver-
bisque arte modulatis ad illum redire facit, a quo pro salute humani generis
divinum venit eloquium. Cantus qui aures oblectat, & animas instruit; fit
vox una psallentium, & cum angelis Dei, quos audire non possumus, lau-
dum verba miscemus. De musices virtute universim insignis eius habetur
epistola nomine THEODORICI Regis ad BOETIUM Patricium scripta, quo- *L. II. epist. 40.*
modo, quoties ad aures nostras disciplinæ suæ lege pervenerit, imperet can-
tum, mutet animos artifex auditus, & operosa delectatio, ut ibi loquitur,
iterum divinam celebrans psalmodiam: *Loquamur, inquit, de illo lapsso e*
cælo psalterio, quod vir toto orbe cantabilis ita modulatum pro animæ so-
spitate composuit, ut his hymnis & mentis vulnere sanarentur, & Divini-
tatis singularis gratia acquiratur. Etiam Ioannes CLIMACUS in sua Scala gra-
du 15. musicam ponit: *Qui DEUM diligunt, ait, ad hilaritatem & divi-*
nam dilectionem, atque ad lacrimas, & ex mundanis, & ex spiritualibus
canticis, ac melodiis excitari solent.

IX. Prava & infructuosa foret ista ex cantu & musica concepta delecta-
tio, si sensus tantum demulcens hæreret, nec ulterius tendens animum pe-
netraret, piis motibus imbuendo & affectionibus in DEUM: ut idem sit mu-
sices finis ac orationis, artificiose ad movendum animum rite compositæ.
Ergo scientiam modulandi, inquit S. AUGUSTINUS, iam probabile est, esse *L. I. de Mu-*
scientiam bene movendi. Quod universim de musica dictum, certum, & *sica.*
assertum de sacra musica haberi debet, ut affectum nostrum in DEUM com-
moveat, & prodatur. Id est, quod idem S. Doctor alibi dicit: *cantare &* *Serm. 33.*
psallere negotium esse amantium. Quia nimirum, dum voces nostras ex-
tollimus, cantu DEUM laudando, iam mentis nostræ affectum significamus,
ex divinis perfectionibus voluptatem & gaudium tota animi & vocis con-
tentione expromendo, minime in delectatione, quæ ex melodia percipitur,
conquiescendo, dum tamen ipse cantus ac melodia ita movet, ac erigit men-
tem. *Nihil, inquit S. CHRYSOSTOMUS, animam aque erigit, & alutam* *Hom. in Ps.*
quodammodo efficit, & a terra liberat, & exsolvit a vinculis corporis, & *41.*
amore sapientiæ afficit, & ut res omnes ad hanc vitam pertinentes irrideat,
perficit, ut versus modulatus, & divinum canticum numero compositum.
ὡς μέλος συμφωνίας, καὶ ῥυθμῶ συγκείμενον θεῖον ᾠσμα. Insigniter hanc materiam
S. ATHANASIUS in sæpe laudata ad MARCELLINUM epistola pertractat de psal-
morum præstantia, quid causæ sit, quod eiusmodi sermones cum modula-
tione, & odis psallantur a). Deinceps eodem plane modo, ac paulo ante

F f 3

ex

a) „Quidam enim (respondet) inter nos simplicio-
res, tametsi credunt verba esse divinitus in-

spirata, arbitrantur tamen ob soni suavitatem,
voluptatemque aurium, psalmos cani. At ne-

ex S. AUGUSTINO retulimus, eos a culpa minime excusat, qui in cantu vel psalmodia oblectationem præcise conlectantur. „Qui igitur (inquit) hoc modo divina cantica non legunt, non prudenter psallunt, sed sese oblectant, culpandi sane, quia non est speciosa laus in ore peccatoris. Qui autem prædicto modo psallunt, ita ut verborum modulatio ex animæ numeris, & ex consonantia cum Spiritu proferatur; hi lingua quidem psallunt, & cum in mente psallant, non sibi solum, sed etiam audire se volentibus magnæ sunt utilitati. Beatus igitur DAVID, cum eo modo SAULI psalleret, non solum DEO placebat, sed & perturbationem & furoris morbum ex SAULE abigebat, parabatque illius animæ tranquillitatem. Ita quoque Sacerdotes, dum psallerent, populorum animos ad tranquillitatem advocabant, & ad concordiam cum iis, qui in coelis choreas agunt.“

Eph. V. 18.

Quod itaque cum modulatione psalmi dicantur, id non fit ex suavis concentus studio, sed signum est harmoniæ cogitationum animæ. Sequitur hinc, cum intelligentia & attentione mentis esse canendum, atque huc interpretantur sancti Patres illud PAULI: *Cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. Sic cantet*, scribit S. HIERONYMUS in eum locum, *sirtus Christi, ut non vox canentis, sed verba placeant, quæ leguntur; ut spiritus malus, qui erat in SAULE, eiiciatur ab his, qui similiter ab eo possidentur, & non introducatur in eos, qui de DEI domo scenam fecere populorum.* Vides quantum piaculum sit, si canendo in id non intenditur, quod agitur, nec psallimus iuxta Apostolum in cordibus nostris. *Quid est in cordibus vestris?*

In Ps. 41.

no. 1.

ait S. CHRYSOSTOMUS: *Cum intelligentia inquit. Ut non os quidem, inquit, verba loquatur, mens autem extra versetur undique vagans: sed ut lingua ab anima audiatur.* Nimirum ut cantus mulcedo afficiat animum, atque in id, quod canendo depromitur, intentionem affectionemque mentis flectat.

In Reg. brev.

tract. interv.

CCCLXXIX.

T. II. N. E.

p. 513.

Iob XII. 11.

apud LXX.

Iidem etiam SS. Patres huc illud psalmi sumunt, *Psallite sapienter*, & alia huiusmodi sæpe in psalmis occurrentia. S. BASILIUS ad interrogationem, quid significet illud, *psallite intelligenter?* „Quod est (respondet) in cibis sensus qualitatis cibi cuiusque, hoc in verbis sacrae scripturae est intelligentia. Nam, inquit, *fauces cibos degustant; mens vero verba diiudicat.*

„ Si

quaquam ita se res habet, non enim voluptatem, aut eloquentiam affectavit scriptura: sed id quoque ad animæ utilitatem constitutum est omnibus; maxime duabus de causis, primo quia decuit divinam scripturam non obiter, sed fufius DEUM hymnis celebrare. Continua igitur oratione dicuntur legis & Prophetarum verba, nec non historie omnes cum novo Testamento: fufu autem effertur ut psalmorum, odorum & canonicorum scripta: atque eo modo observabitur,

ut totis viribus, & tota potestate DEUM diligant. Secundo quemadmodum harmonia tibias apte componens unum concentum efficit; ita cum in anima varii sint motus, insitque vis cogitandi, concupiscendi, irascendi, ex quorum permotone membrorum corporis operatio exoritur; ratio possinat, hominem secum non dissentire, nec a semetipso dissidere; ita ut optima quidem cogitet, iustitia vero faciat &c.“

„ Si quis igitur animo ita afficitur per vim & efficaciam uniuscuiusque verbi, velut afficitur gultu per qualitatem cibi cuiusque, is confecit mandatum illud pfallite intelligenter.“ Et in admonitione ad filium spiritua-
 lem. „ In tempore psalmodiæ sapienter psalle fili, & spirituales cantus vi-
 gilanter cane coram Domino, ut virtutem psalmodum facilius possis acquirere, omnisque duritia cordis eorum dulcedine molliatur; tunc dulces habens fauces, gaudensque cantabis: *quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine, super mel & favum ori meo.* Sed non poteris sentire hanc dulcedinem, nisi cum summa vigilantia ac sapientia cantaveris. *Fauces enim, inquit, escam gustabunt, sensus autem verba discernit.* Sicut enim ex carnalibus escis alitur caro; ita ex divinis eloquiis interior homo pascitur ac nutritur.“ Et quia psalmi simul salutarem continent doctrinam, ac dogmata pietatis, id potissimum agendum, ut quod psalmi continent, id etiam mens teneat & affectus, opusque conspiret ipsum, quod egregie S. CÆSARIUS edisserit, atque DIONYSIUS *Areop.* quomodo recte mentes ad sacra obeunda cantu disponantur, declarat a).

De crel. hier. et. A. iton. Cor. derii p. 288.

a

X. Non igitur in cantu attenditur, quid lingua proferat, aut os clamet, sed quod intus in mente teneatur; nec clamor vocis, sed cordis intentio exauditur a DEO, qui est scrutator cordium. „ Quia DEUS (inquit S. CYPRIANUS) non vocis, sed cordis auditor est. Nec admonendus est
 „ clamo-

Ut mens aliena non sit ab eo, quod canitur.

De orat. Dom. p. 415. N.E.

a) „ Ubi ergo illa (inquit) quæ res quasque sacras complectitur, hymnorum modulatio animæ nostræ affectiones, & ea sacra, quæ paulo post celebranda sunt, rite disposuit, divinorumque carminum concentu cum ad res divinas, tum ad semetipsas, mutuamque consensionem, eum unica concordique chorea sacrorum coaptavit &c.“ S. CÆSARIUS Serm. 284. „ Quando quis vestrum (inquit) pfallit versiculum psalmi, ubi ait, *Confundantur superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt in me*, conetur superbiam fugere, ut æternam confusionem mereatur evadere. Quando psallimus: *Perdes omnes, qui fornicantur abs te*; omnes malas concupiscentias studeamus evadere. Quando psallimus, quod *beatus est vir, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte*; superfluas occupationes, & mordaces iocos, otiosos, luxoriososque sermones quasi venenum diaboli respuamus, & lectionem divinam aut ipsi frequentius relegamus, aut si nos ipsi legere non possumus, illos, qui legunt libenter, & frequenter audire studeamus. Quotiens psallimus: *Si reddidi retribuētibus mihi mala &c.* ne ipsi contra nos tam duram maledi-

ctionem proferre videamur, nulli unquam hominum malum pro malo reddamus; ut cum secunda conscientia possimus dicere, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Et quia longum est omnia replicare, quæ de istis tribus aut quatuor peccatis, id est, superbia, fornicatione vel odio diximus, hoc de reliquis omnibus vitiis sentiamus. Et quotienscunque in psalmis peccatores maledicuntur, studeamus peccatum fugere; ne ipsi nos videamur ore proprio maledicere. Quotiens in psalmis iusti, misericordes, sobrii, casti vel humiles collaudantur, tales esse eum DEI adiutorio laboremus; ut benedictio, quæ ad illos dirigitur, etiam ad nos divino munere proferatur. Iterum atque iterum rogo, atque supplico, ut quotienscunque psallitis, quid in ipsis psalmis intrinsecus intelligi vel observari debeat, attentius cogitetis, ut dum lingua vestra Dominum laudat, ad animam vestram benedictio divina perveniat: præstante Domino nostro IESU CHRISTO, qui vivit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.“

„clamoribus, qui cogitationes hominum videt, probante Domino & dicente:
 „*Quid cogitatis nequam in cordibus vestris.* Et alio loco: *Et scient omnes*
 „*ecclesia, quia ego sum scrutator renis Et cordis.* Psalmus sonet. Convivium
 „sobrium sit nobis spiritualis auditio, proleat aures religiosa mulcedo.“ Nec
 eam hic præterierim, passim deinceps a SS. Patribus inculcatam eiusdem
 S. Martyris præclare dictam sententiam eodem sermone. „Claudatur (inquit)
 „contra adversarium pectus, & soli DEO pateat, nec ad se hostem DEI
 „tempore orationis adire patiatur. Obrepat enim frequenter & penetrat,
 „& subtiliter fallens preces nostras a DEO avocat, ut aliud habeamus in
 „corde, & aliud in voce quando intentione sincera Dominum debeat non
 „vocis sonus, sed animus & sensus orare. Quæ autem segnitia est alie-
 „nari & rapi ineptis cogitationibus & profanis, cum Dominum deprecā-
 „ris quasi sit aliud quod magis debeas cogitare, quam quod cum DEO
 „loqueris. Quomodo te audiri a DEO postulas, cum te ipse non au-
 „dias? Vis esse DEUM memorem tui, cum rogas, quando tu ipse tui me-
 „mor non sis.“ Inter cantandum primum est hoc, quando voci, & can-
 tui intentio, non verbis coelestibus, aut DEO affigitur, quod pari ratione
 brevi sententia S. CHRYSOSTOMUS damnat in psalm. CXLV. *Cum inter oran-*
dum non audieris verba DEI, quomodo DEUS exaudiet vocem tuam? Im-
 primis S. CHRYSOSTOMUS in hac re facundus est, DEUM nobis proponens,
 qui scrutator est cordium, & quod intus agitur prospicit, quem satis non
 est ore celebrare, „Nisi etiam (inquit in psalmum XLI.) eum mens intus
 „resonet. Non enim hominibus canimus, sed DEO, qui potest vel corda
 „audire, & in mentis nostræ arcana ingredi. Hoc quoque PAULUS osten-
 „dens vociferatur dicens: *Ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus in-*
enarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit, quid desideret Spiritus.
 „Hoc autem dicebat, non quod Spiritus gemeret, sed quod viri spiritua-
 „les, qui habent dona Spiritus, pro propinquis orantes, & supplicatio-
 „nes offerentes, hoc facerent cum compunctione & gemitibus. Hoc nos
 „quoque faciamus, & quotidie DEUM interpellemus per psalmos & ora-
 „tiones.“ Quod S. BENEDICTUS „non in clamorosa voce, aut in multiloquio,
 sed in puritate cordis, & compunctione lacrimarum exaudiri nos scire vult,
 id pulchre S. CHRYSOSTOMUS in illud Psalmi: *Domine clamavi ad te, ex-*
audi me, exponit a), atque nos cantare, & psallere in cordibus nostris
 iubet

P. 425.

N. 3.

Cap. 20.

In Ps. 140.

n. 1.

a

a) „Quid quæso (inquit) dicis? Quoniam clama-
 sti, vis exaudiri, & eam affers iustam cau-
 sam, cur exaudiaris? His ergo, qui magna &
 vehementi voce intensaque præditi sunt, opus
 est? Sed hoc fuerit a ratione alienum. Quid
 enim peccavit, qui est parva & exili voce, tar-

daque & impeditioris linguæ? Nonne talis erat
 MOSES, & plus quam omnes exaudiebatur?
 Nonne *Iudei* clamabant plus quam omnes, sed
 DEUS eorum precibus non annuit? Magna
 enim vel exili voce esse præditum, sunt natu-
 ræ commoda & incommoda. Ea autem non

iubet ex D. PAULO in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, non ut in-
 anima instrumenta, aut solo vocis garritu veluti aviculæ, sed ut homines
 decet intellectu præditos, & voluntate, cum intelligentia, & pio volunta-
 tis motu, veluti in Angelorum choro, ac cœlestium mentium, DEUM non
 sono vocis, sed perenni laude celebrantes, ac digna afficientes gloria. S.
 AMBROSIIUS illud D. PAULI *Ephes. V. 18. Sed impleamini Spiritu S. &c.* eun-
 dem in modum est interpretatus a). Quod veteres dicebant intus canere, dum
 soli sinistra fides carpebant, ita ut sonus tantum ad proximos perveniebat,
 id S. AMBROSIIUS huc trahit, *Aspendium* etiam citharistam adducens, qui in eo *In Ps. I.*
 genere excelluit. „Aiunt etiam (inquit) eorum, qui cithara canunt, pe- *Præf. n. 12.*
 „ritiores intus canere, ut ferunt fabulæ de *Aspendio* citharista: caussas quo-
 „que modulaminum & quædam claustra rhythmorum in superiore parte esse
 „psalterii. Docuit ergo DAVID intus nos canere oportere, intus psallere
 „(quemadmodum canebat & PAULUS dicens: *Orabo spiritu, orabo &*
 „*mente. Psallam spiritu, psallam & mente*) & ad superiorum intuitum
 „vitam nostram actusque formare, ne delectatio dulcedinis excitet corpo-
 „ris passiones, quibus non redimitur nostra anima, sed gravatur b).
 S. AUGUSTINUS serm. de quadam psallendi consuetudine in festo Epiphaniæ,
 idem profequitur c). Aliquid etiam indulget aurium oblectationi, sed quam
 cir-

faciunt, ut vel audiamur, ut quæ nec digna
 sint, quæ vel laudantur vel vituperentur. “ At
 verum deinde illius versiculi intellectum ex-
 plicans num. 1. & 2. „Clamorem (inquit) h'c
 dicit internum, quem cor inflammatum pepe-
 rit, & contritus animus, quo cum clamaret Mo-
 ses, exaudiebatur. Quemadmodum enim, qui
 clamat, vires suas exhaurit, ita etiam qui cor-
 de clamat, totam mentem suam convertit. Ta-
 lem ergo clamorem DEUS requirit, qui conver-
 tat, non qui finat oscitare, nec canentem alio
 divertere. Non solum autem quærit talem
 clamorem, sed etiam ut ipse oretur. Sunt enim
 multi, qui stant quidem, ad DEUM autem non
 clamant, sed labia ad DEUM clamant, & no-
 men DEI circumferunt; at mens nihil sentit
 eorum, quæ dicuntur. Qui ita se gerit, non
 clamat, etsi maxime vociferetur.“

a) „Rationabilem (inquit) vitam diligit Spiritus
 Sanctus: quia si bene vixerimus, implemur
 eo, ut memorat ad confitendum & extollendum
 DEI donum diverso vocis canore, ut laus in
 DEUM omni lingua canatur. In quo enim est

Spiritus, semper spiritalia meditatur, ut non in
 labiis tantum sit, sed de corde prorumpat, pro-
 pter vetus dictum Domini per Prophetam. Ait
 enim, *Plebs Iac labiis me honorat, cor autem*
eorum longe est a me.“

b) Verba illa *caussas quoque modulaminum &c.* a
Sin-Maurensibus editoribus gemina sunt no-
 tata illis *Basiliensis*: *Τὸ ψαλτήριον δὲ τῶ-*
το τῶν ἀρμονικῶν ρυθμῶν ἀνωθεν ἔχει
τὰς ἀφορμὰς, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἀνωτέρων
μελετῶμεν, καὶ μὴ τῇ ἡδονῇ τῆ μελῆς
ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη καταφερόμε-
θα. Quas S. BASILIUS *ἀφορμὰς*, S. AM-
 BROSIIUS *caussas modulaminum* appellat, id in
 superiore parte psalterii intelligendum est, ex
 quo τὸ ἡχῶδες, seu *sonorum* editur, ut in-
 nuant, sursum erigendam esse mentem, non
 quod sensus demulcet, in sensu attendendum.

c) „Vos vero fratres non solum suavitas vocis,
 sed etiam sensus ipsius lectionis tenent occu-
 patos, ut quomodo sonus vocis delectat in au-
 ribus, sic virtus ipsius lectionis dulcescat in

circumspecte iam ex libris confessionum intelleximus, quam sibi in isto lenocinio sensus a peccato timuerit. Legendus idem est in psalm. CII. quomodo non magis ore, quam mente canere, DEUMque religioso carmine diligenter concelebrare debeamus. Huc idem S. AUGUSTINUS illud psalmi interpretatur: *Te decet hymnus DEUS in Sion* a). Multis autem modis, quemadmodum oratio, ita etiam cantus orationis locum habens, in ecclesia fit in peccatum, inde præsertim, si mens aut soli sono intenta, aut distracta divagatur, nec ad id, quod canitur, attendit. „Dum psallitur (monet in Num. 31. „regula sua S. AURELIANUS) studeant sanctæ animæ vestræ non vagari animo; verum etiam nec operari aut loqui præsumant. Sed psallite sapienter: sicut dixit Propheta: *Psallam & intelligam*. Et illud: *Psallam spiritu, psallam & mente*. Metuentes illud: *Maledictus homo, qui facit opus Domini negligenter*.“ Multis nos scriptura id monet, quia hic pluribus etiam evagationibus distractionibusque proclive est succumbere, quam in ordinaria oratione; cum tamen eadem utrinque attentio, ac mentis devotio in DEUM requiratur: cavendumque est, ne aliquid hic intromittatur, aut intercedat, quod opus DEI, Maiestatemque divinam dedeceat, sive in eo, quod canitur, sive in cantu ac musica ipsa, sive in canente, quando in id, quod agit, non est intentus. „Tantum charissimi (monet NICETIUS) intermittentes fabulas superfluas, intento sensu & vigilantia mente psallamus, ut DEO non displiceamus. Sic enim nos hortatur psalmus dicens: *Quoniam rex omnis terræ DEUS, psallite sapienter*, id est intelligenter: ut non solum spiritu, hoc est, sono vocis, sed & mente psallamus, & ipsum quod psallimus, cogitemus, ne captivata mens fabulis & extra-

De psalmodie
bono c. 2.

cordibus; secundum illud quod scriptum est: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua Domine*. Et iterum: *Eloquia Domini desiderabilia super aurum, & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel, & favum*. Qui enim, quando psallit, suavitatem tantummodo vocis, & compositionem cuiusque soni attendit, & quid in ipsis verbis intelligi debeat non attendit; aures eius accipiunt transitorium cibum, sed ad animam eius non pervenit DEI verbum.“

a) „Sed ubi? *In Sion*, inquit, in *Babylone* non decet. Etenim quisque cum cæperit innovari, iam corde in *Ierusalem* cantat, dicente Apostolo: *Conversatio nostra in cælis est*. In carne enim ambulantes, inquit, non secundum carnem militamus. . . Qui ergo secundum hanc spem cantat, ibi cantat: ergo dicat, *Te decet hymnus, Deus, in Sion*. In *Sion*, non in *Babylone*. Sed modo ibi es adhuc in *Babylone*?

„neis
Ibi, inquit, *sum*, amator iste & civis iste: *ibi sum*; sed carne, non corde. Cum autem duo quædam dixerim, quia ibi sum carne, non corde; unde canto, non ibi: non enim carne canto, sed corde. Carnem quidem sonantem audiunt & cives *Babyloniæ*, cordis autem sonum audit conditor *Ierusalem*. Unde dicit Apostolus, exhortans ipsos cives ad amatoria quædam cantica & desideria redeundi ad illam pulcherrimam civitatem, visionem pacis: *Cantantes*, inquit, & psallentes in cordibus vestris Domino. Quid est, *cantantes in cordibus vestris*? Ne inde cantetis, unde estis in *Babylonia*: sed inde cantate, unde sursum halitatis. Ergo, *Te decet hymnus, Deus, in Sion*. In *Sion* te decet hymnus, non in *Babylonia*. Qui cantant in *Babylonia*, cives *Babyloniæ*, etiam hymnum Dei non decenter cantant. Audi vocem scripturæ: *Non est speciosa laus in ore peccatoris*. *Te decet hymnus, Deus, in Sion*.“

„neis cogitationibus laborem habeat infructuosum. Sonus etiam vel melodia
 „consentiens sanctæ religioni psallatur &c. Totum enim tanquam in con-
 „spectu DEI, non hominibus placendi studio celebrare debemus.“ Mul-
 tis modis peccari potest in munere cantus sacri, dum, quod unice specta-
 ri debet, non attenditur, nimirum psallendo angelico nos perfungi officio
 in conspectu divinæ Maiestatis, in quo stantes DEUM laudibus, psalmis-
 que, hymnis & canticis spiritualibus celebramus. „Ubique (ait S. BENEDICTUS Cap. 19.
 „de hac disciplina psallendi) credimus divinam esse præsentiam, & oculos
 „Domini in omni loco speculari bonos & malos: maxime autem hoc sine
 „aliqua dubitatione credamus, cum ad opus divinum assistimus. Ideo
 „semper memores simus, quod ait Propheta: *Servite Domino in timore.*
 „Et iterum, *Psallite sapienter.* Et, *In conspectu Angelorum psallam tibi.*
 „Ergo consideremus, qualiter oporteat nos in conspectu divinitatis & An-
 „gelorum eius esse. Et sic stemus ad psallendum, ut mens nostra con-
 „cordet voci nostræ.“ Et S. CÆSARIUS in sua regula: *Cum vero psalmis*
& hymnis oratis DEUM, id versetur in corde, quod profertur in voce.
 Huc CASSIODORUS in psalm. CI. S. AMBROSII *horæ sextæ roseum illum*, ut
 vocat, hymnum citat:

Orabo mente Dominum,
Orabo simul spiritu:
Ne vox sola DEO canat,
Sensusque noster alibi
Ductus aberret fluctuans,
Vanis præventus casibus.
Tunc enim DEO accepta est
Oratio canentium,
Si pura mens idem gerat,
Quod explicat vox cantici.

XI. Nec illud demum avitæ pietatis in florentis antiquæ Ecclesiæ Patri- Ant etiam
opera.
 bus omittendum est, quod impense fidelibus inculcarunt, estque cum pri-
 mis necessarium, ut placita DEO sit vox canentis, nimirum, si nec persona
 DEO displiceat, ac sit exosa, nec opera a voce in DEI laude dissentiant.
Non est, iuxta Sapientem, speciosa laus in ore peccatoris. Est vox mendax, *Eccli XV. 9.*
 qui ore laudat, at inhonestat opere. „Quis putas (ait ORIGENES) ita ca- Hom. 6. in In-
dic. T. II. N.
 „noræ vocis est, & ita Spiritus puri mentis sinceræ, ut cantilena eius E. p. 471.

„divinum delectare possit auditum? Ille profecto est, qui nullum raucum „habet in se peccati sonum, qui nihil offensionis in lingua, nihil crassitudinis in spiritu gerit.“ EUSEBIUS in psalm. CIII. in laudes divinæ psalmodiæ excurrens, vim illius ac utilitatem pluribus deprædicat, eam autem cantores percipere tunc putat, *si eis vita sit pura*. S. BASILIO a *Neocæsarensibus* cantus novitas obiiciebatur, & melodiæ modus a consuetudine diversus, quasi non fuerint tempore magni GREGORII, nimirum TAVMATURGI illius, cuius plurimum se iactabant institutis; sed, quæ præcipua erant, & ad vitam recte instituendam a vitiis alienam maxime idonea posthabentes, in huiusmodi minoris momenti rebus hærebant, ac tergiversabantur a).

a
Præf. in Ps. I. n. 5. Præ oculis habenda est sancti AMBROSII sententia: *Delectatur igitur canticum DEUS non solum laudari, sed etiam reconciliari*. Et in psal. CXVIII.

b) exemplis etiam illustrat, quam vim in vitam ac opera nostra sacra exercere debeant cantica, ac hymni b). Illa itaque DEO imprimis placet consonantia, quæ in factis nostris resonat, respondetque pulcherrimæ rerum a DEO conditarum harmoniæ, ubi solus in hoc orbe homo tot adversos miscet sonos in vita sua, tam multa sunt dissona finibus a DEO intentis, ut tanto opus sit citharædo, qui ita possit in humanis ludere, ne præstabilita, ad manifestandam divinam in operibus suis gloriam, deficiat harmonia. Hanc S. CHRYSOSTOMUS vocat SAULIS insaniam, DAVIDIS cithara sanatam, a nobis pariter

a) „Qui quidem (inquit S. BASILIUS Epist. 207. n. 4.) nihil ex illius institutis hactenus consecravistis. GREGORIUS non operiebatur in precibus. Quomodo enim? qui verus erat Apostoli discipulus, dicentis: *Omnis vir orans &c.* Iuramenta fugiebat pura illa anima & digna Spiritus Sancti consortio, contenta his vocibus: *Ita, & Non*, propter præceptum Domini, qui dixit: *At ego dico vobis, ne iuretis omnino*. Non audebat ille fratrem suum fatuum appellare; verebatur enim comminationem Domini. Indignatio & ira, & acerbitas ex illius ore non proficiebantur: convitium odio habebat, ut in regnum cælorum non perducens. Invidia & arrogancia ab illa doli experte anima facebant. Non accessisset ad altare, antequam reconciliaretur fratri. Mendacium sermonem, & artificiose ad aliorum calumniam instructum, ita abominabatur, ut qui sciret, mendacium ex diabolo ortum esse, Dominumque eos omnes, qui mendacium loquuntur, perditurum. Horum si nihil in vobis est, sed puri estis ab omnibus; vere discipuli estis eius, qui mandatorum Domini

discipulus fuit. Sin minus, videte, ne culicem coletis, de vocis quidem sono in psalmorum cantu litigantes, mandata vero maxima dissolventes. Ad hos me sermones adduxit necessitas causæ defendendæ, ut discatis trabem ex oculis vestris eicere, & ita demum festucas alienas extrahere.“

b) „Hymni nobis (inquit) canticum nobis, psalmi nobis iustificationes Domini sint. Ideoque canticum dicitur Domini Testamentum, quia remissionem omnium peccatorum, Dominique iustitias in scripturis Evangelii suavi mentis exultatione concinimus. Ipse quoque Dominus non dignatus est dicere: *Cantavimus vobis, & non sustastis*. Cantavit nobis in evangelio veniam delictorum: debuerunt *Iudæi* mentem attollere, non histrionico corporis motu, sed spiritu. Non fecerunt, ideo reprehenduntur.“ Et post pauca: „Deinde qui cantat, vacuus est, & diversarum cogitationum curas relevat, culpas relegat, sequesterat avaritiam, & non solum corporis voce, sed etiam mentis suavitatem se mulcet &c.“

pariter fumendam, ut divina cantica animæ concinamus a). Hic nobis præcipuus fructus ex divinis canticis ac psalmodia accrescere debet, ut quoniam salutaribus doctrinis pro nostra instructione morumque & vitæ informatione sunt referta, exardescamus, ea meditantes, ad opus; ac veluti nos ipsos pacto obstringamus, ut dictis fidem servantes, omnia impleamus. „Propter-
 „ ea enim (idem alibi ait aureum os) psalmos nobis cecinit ille beatus, vel *Expos. in Ps.*
 „ potius gratia Spiritus, non ut verba tantum dicamus, sed eos factis quo- *41. n. 5.*
 „ que meditemur. Ne ergo existimes te propterea huc ingredi, ut verba
 „ tantum dicas, sed ut, quando succinis, responsum illud pacta conventa
 „ esse arbitreris. Quando enim dixeris: *Quemadmodum desiderat cervus ad*
 „ *fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te DEUS:* cum DEO pactum
 „ fecisti, scripsisti syngrapham absque charta, & atramento, voce professus,
 „ te ipsum diligere plus omnibus, & nihil ei præferre, eiusque amore ar-
 „ dere. Si ergo egressus videris formosam aliquam, & impudicam mulie-
 „ rem, te inescantem, & ad sui amorem pellicientem, dic ei: Non possum
 „ te sequi, cum DEO pactum feci, & præsentibus fratribus, Sacerdotibus,
 „ Doctoribus, professus sum, & promisi per responsum illud, me eum ita
 „ diligere, *quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum.* Vereor, pacta
 „ conventa transgredi, illum unum deinceps amorem meditor. Si videris
 „ argentum in foro situm, aut vestes aureas, alios gloriose incedentes, sti-
 „ patos famulis, & habentes equos frenis auratis, ne te moveat illa pompa,
 „ sed tibi rursus cane, & dic tuæ animæ: paulo ante cecinimus: *Quem-*
 „ *admodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad*
 „ *te DEUS,* & quod scriptum est, nobis attribuimus, idque nostrum esse
 „ fecimus.“ Loquitur de veteri more canendi, respondendique in ecclesia
 per antiphonas: quando ex psalmis unus aliquis singularis est depromptus
 versiculus, qui iugiter a populo succineretur, repetereturque, dum inte-
 rim psalmi contextus procedebat. Seliguntur autem eiusmodi antiphonæ,
 quæ maxime salutares esse possint cantantibus ad instillandam pietatem, &

ut

a) „ Cithara ergo DAVIDIS (inquit hom. 28. in Ep. ad Rom.) opus nobis fuerit, ut divina cantica animæ concinamus, & ea, quæ ad illum pertinent, & ea, quæ ex bonis operibus procedunt. Nam si vel alterum fecerimus, & cantionem audientes, canenti per opera repugnemus, ut tunc SAUL faciebat, pharmacum nobis in damnationem erit, & immanior fiet insania. Nam antequam audiamus, timet malignus dæmon, ne audientes corrigamur: cum autem audientes iidem ipsi manemus, ipsi metus abseedit. Psallamus canticum per opera, ut peccatum ipso dæmone deterius eiiciamus.

Dæmon enim non omnino privat nos regno cælorum; sed & aliquando vigilantia prodest; peccatum autem omnino excludit. Peccatum enim dæmon est voluntarius, ac spontanea insania, ideoque non habet, qui misericordiam & veniam tribuant. Hoc ergo incantationis genere cantemus animæ sic affectæ, & ab aliis scripturis, & a beato DAVIDE. Psallat os, & mens erudiatur. Neque enim illud spernenda res est. Nam si linguam canere doceamus, illa canente, animam pudebit contraria volentem.“

ut modo intelleximus ex S. CHRYSOSTOMO, ad nostram instructionem, informationemque vitæ etiam, & actionum, ne a voce dissonent. Hom. 28. in epist. ad *Roman.* pluribus monet cantores, ne cantui per opera repugnent; omnes hortatur, ut psallamus canticum operum τὴν ἀπὸ τῆς πράγματος ᾠδὴν.

In Ps. 34.

Serm. 2.

Enarrat. in

Ps. 67.

In Ps. 102.

- In eadem inculcanda re non minus frequens est S. AUGUSTINUS. „Quando
 „ cantas hymnum (ait) laudas DEUM. Lingua tua quid agit, nisi laudet
 „ conscientia. (Et) DEO cantamus, DEO & vivamus. (Iterum): Can-
 „ tat DEO, qui vivit DEO: psallit nomini eius, qui operatur in gloriam
 „ eius, ita cantando, ita psallendo, id est, sic vivendo, sic operando. Non
 „ poteritis, quam vera cantetis, probare, nisi cœperitis facere quod can-
 „ tatis: “ Et alibi: „Nam quid prodest (inquit) quod hymnum cantat
 „ lingua tua, si sacrilegium exhalat vita tua? Male vivendo multas linguas
 „ misisti in blasphemiam. Lingua tua vacat hymno, & cæteræ te intuen-
 „ tium vacant blasphemiiis. Si ergo vis benedicere Dominum, fac verbum
 „ eius, fac voluntatem eius. *Te decet hymnus DEUS*, ait psalmus. Sed
 „ ubi? In *Sion*. In *Babylone* non decet &c.“ Ingeniose alicubi veteris
 & novi Testamenti discrimen faciens, ubi nimirum datur gratia, charitate
 in cordibus nostris diffusa, per Spiritum Sanctum, ut impleamus præcepta,
 huc interpretatur illud psalmi CXLIII. *DEUS canticum novum cantabo tibi*,
 a) *in psalterio decem chordarum psallam tibi* a). In sermone vigesimo sexto,
 præsertim autem vigesimo septimo paschali vocem *Alleluia* interpretatus:
 hoc canendo, & in hoc verbo consonantes ore, & consentientes corde,
 b) exhortari nos invicem dicit, ad laudandum DEUM. b). *Mores volo*, alibi
 idem

a) „Decem (inquit Serm. 33.) chordarum psalterium, decem præcepta legis intelliguntur. Cantare autem & psallere, negotium esse solet amantium. Vetus enim homo in timore est, novus in amore. Ita enim dno Testamenta discernimus, vetus & novum... Caritas ergo cantat canticum novum. Nam timor ille fervilis in veteri homine constitutus, potest quidem habere psalterium decem chordarum, quia & *Judeis* carnalibus data est ipsa lex decem præceptorum: sed cantare in illa non potest canticum novum; sub lege est enim, & implere non potest legem. Organum ipsum portat, non tractat; & oneratur psalterium, non ornatur. Qui autem sub gratia est, non sub lege, ipse implet legem: quia non est ei pondus, sed decus, nec timendi tormentum est, sed amanti ornamentum. Spiritu enim dilectionis accensus, iam in psalterio decem chordarum cantat canticum novum. “ Et postea n. 5. „Hoc est canticum novum, quod psallit in psalterio

decem chordarum. Nemo enim laudat Deum, id est, dicit hymnum, nisi ore suo factis consentiat, Deum & proximum diligendo.“

b) „Eum autem (ait in priore sermone n. 1.) tantum homo securus laudat, qui non habet unde displiccat: (Et in altero n. 1.) Laudemus Dominum fratres, vita & lingua, corde & ore, vobis & moribus. Sic enim sibi dici vult Deus *Halleluia*, ut non sit in laudante discordia. Concordent ergo prius in nobis ipsis lingua cum vita, es eum conscientia. Concordent, inquam, voces cum moribus: ne forte bonæ voces testimonium dicant contra malos mores. O felix *Halleluia* in cælo, ubi templum Dei angeli sunt! Ibi enim concordia summa laudantium, ubi est exultatio secunda cantantium, ubi nulla lex in membris repugnat legi mentis; ubi non est rixa cupiditatis, in qua periclitetur victoria caritatis. Hic ergo cantemus *Halleluia* adhuc follet, ut illic possimus aliquando cantare securi.“

idem ait S. AUGUSTINUS, *non voces. Sapientiam lauda vivendo; non sonando, sed consonando.* Et si enim laudare DEUM, eiusque celebrare maiestatem primum sit hominis erga DEUM officium, ut tamen id cantu fiat, necessitas non est; quamvis opportunum, & salutare; idque optimum, si, ut hactenus diximus, omnia concordent, finisque toti occupati in DEI laudibus, ut idem nos hortatur. *DEUM toti laudate, cantet vox; cantet vita; cantent facta; DEUM toti laudate.* Et in psalm. XXXII. *Cantate vocibus, cantate cordibus: cantate oribus, cantate moribus: cantet canticum novum non lingua, sed vita.* Hoc in Concilio Carthag. IV. c. 10. sub magisterio S. Doctoris pulchre in cantorum ordinatione est expressum: *Vide, ut, quod ore cantes, corde credas: & quod corde credis, operibus comprobas.* Atque in psalm. CXIX. laudatus S. Præsul sæpius ad hoc cantores stimulat. *Non poteritis, inter alia ait, probare, quam vera cantetis, nisi cæperitis facere, quod cantatis.* Idem nervose expressit studiosus S. AUGUSTINI æmulator S. CÆSARIUS *Arelatensis* a). Hoc igitur perfectam reddit harmoniam, atque musica unice christiano digna est, quæ per omnes vitæ nostræ actiones discurrit, quemadmodum in tota rerum universitate tam megacosmo, quam microcosmo, pulcherrima rerum consonantia, a Creatore omnia sunt ordinata, quibus nos conspirare in omnibus nostris actibus debeamus, prius operibus, quam cantu & vocibus, quæ ratione musicam disciplinam dicit CASSIODORUS, per omnes actus vitæ nostræ diffundi b).

Hoc

a) „ Bonum quidem est (inquit Serm. 284.) & factis acceptabile Deo, quando lingua fideliter psallit, sed tunc est vere bonum, quando lingua concordat etiam vita. Contentiant simul voces & mores; ne forte bonæ voces contra malos mores testimonium ferant, & ipsa vos lingua vestra redarguat. Si enim aliud sonat in ore, & aliud apparet in opere; quod lingua videtur edificare, incipit conversatio mala destruere. Vos ergo fratres non solum suavitas vocis, sed etiam sensus ipsius lectionis teneat occupatos; ut quomodo sonus vocis delectat in auribus, sic virtus ipsius lectionis dulcescat in cordibus, secundum illud quod scriptum est, *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua Domine! Et iterum, Eloquia Domini desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel & fenum.* Qui enim quando psallit, suavitatem tantummodo vocis & compositionem cuiusque soni attendit, & quid in ipsis intelligi debeat, non attendit, aures eius accipiunt transitorium cibum, sed ad animam eius non pervenit Dei verbum; ac si velut ceram

quodammodo quis ruminat, & de mellis dulcedine omnino non gustat.“

b) „ Primum (ait de Artibus & Disc. liberalium litterarum c. 5.) si Creatoris mandata faciamus, & puris mentibus statutis ab eo regulis serviamus. Quidquid enim loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus commovemur, per musicos rhythmos harmoniæ virtutibus probatur esse sociatum. Musica quippe est scientia bene modulandi, quod si nos bona conversatione tractemus, tali disciplinæ probamur semper esse sociati: quando vero iniquitates gerimus, musicam non habemus. Cælum quoque & terra, vel omnia quæ in eis dispensatione superna peraguntur, non sunt sine musica disciplina: cum PYTHAGORAS hunc mundum per musicam conditum, & gubernari posse testetur. In ipsa quoque religione valde permixta est; ut decalogi decachordis, tinnitus cytharæ, tympana, organi melodiam, cymbalorum sonus; ipsum quoque psalterium ad instar instrumenti musici nominatum esse, non dubium est: eoquod in ipso contineatur cælestium virtutum suavis nimis, & grata modulatio.“

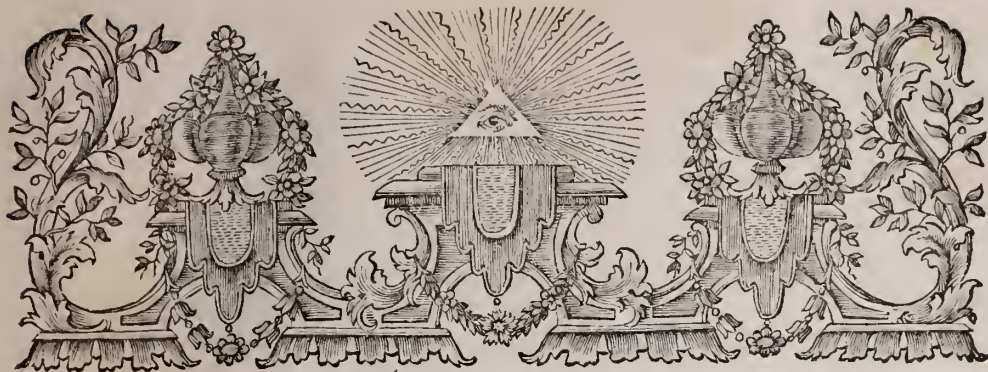
In Ps. 97.

Hoc alibi idem ex ipsa musicæ artis definitione pulchre explicat, quæ rerum sibi congruentium, id est sonorum differentias, & convenientias perscrutatur: „Nam (inquit) sive quando psalmodiam dicimus: sive quando mandatis Domini operam navanter impendimus, dulcissimæ harmoniæ gratia temperamur. Et si causas huius rei alta deliberatione perpendas, quælibet creatura rationalis, si auctoris sui vivat imperio, ab hac convenientia non probatur excepta. Merito ergo incessanter præcipimur Domino psallere, in psalmo citharizare, in cithara psallere; iubilare in tubis ductilibus & corneis; ut dubium non sit, hæc instrumenta dulcisona probabilium actuum nobis indicare concordiam.“ Demum etiam ENNODIUS est commemorandus, qui in panegyrico, quem dixit THEODERICO Regi, bonæ conscientiæ rationem in DEI laudibus concinendis recte flagitat. „Quod (inquit) descendit a superis, sola hymnorum licet mercede taxari. Fabricator mundi ad potiora munera modulatis invitatur eloquiis. Dicite, si non præmii loco opifici suo lingua blanditur. Iungitur, quod de sacrario mundi peccatoris laudatio debet principalis effluere: nec solum linguæ nitorem potest utat commemoratio numinis tui, bono adferenda conscientiæ.“

*T. I. Oper.
var. Sirmundi
p. 1594.*

Peroratio de
cantu eccle-
siastico prima
ætate.

XII. His opportune materiam de antiquiori sacra illa Ecclesiæ musica claudimus, quatenus a prima Ecclesiæ ætate ad mediam usque decurrens ex cœvis monumentis ecclesiasticis illustrari potuit. Vidimus parvis initiis paulatim in Ecclesia opera & studio celeberrimorum Virorum Ecclesiæ Doctorum Pastorumque inolevisse cantum in sacris Christianis, at qualis omnino fuerit, quibus præsertim modulis seu tonorum differentiis constiterit, nullis nobis ex illa ætate constat vel paradigmatis, vel præceptionibus, regulisque. Unde id saltem coniecere licet, maxima cantum & musicam veterem ecclesiasticam constituisse simplicitate, & sæculo demum quarto potissimum incrementa sumisse tam in Oriente, quam Occidente cumprimis. Quodsi edax tempus ipsa autographa non consumisset veterum liturgicorum librorum monumenta, certiora haud dubie & explicationiora nobis in hac materia dare licuisset, uti deinceps magis magisque nos facturos pollicemur.

LIBER II.

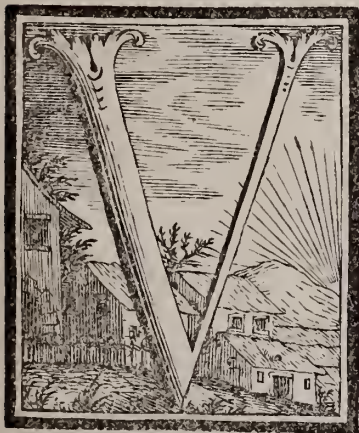
PARS I.

DE CANTU & MUSICA ECCLESIASTICA MEDII ÆVI.

CAPUT I.

De statu & progressu cantus ecclesiastici, Romani præsertim medio ævo.

I.

vidimus hætenus non parvam operam cantui ac musica ecclesiasticæ esse impensam a sanctis Patribus, qui ecclesiam christianam informarunt, ornaruntque pio hoc studio, utilitate non spernenda in commovendis fidelium mentibus. Quam deinceps spectantes, qui res ecclesiasticas cordi habuerunt, parem ac maiorem etiam in eadem re posuerunt curam, antiqua novi & veteris Testamenti æmulati exempla, quod inter alios IOANNES in sua musica edisserit, a) potissimum loquens de usu *Romanæ* ecclesiæ, de qua cum hætenus pauciora, quam de aliis ecclesiis, quoad præsens argumentum

Ars musica
exulta me-
dio ævo vete-
rum exem-
plo.

a

a) „Cum igitur (inquit c. 17.) commovendis mentibus hominum tanta sit musicæ potentia, merito usus eius acceptus est in sancta Ecclesia.

Primum autem a S. IGNATIO Martyre, nec non & a beato AMBROSIO *Mediolanensium* Antistite usus musicæ in *Romana* Ecclesia haberi cœpit.

mentum afferre licuerit; deinceps, quomodo sola illa in toto saltem Occidente fuerit in hac re magistra, patebit: licet quidem potissimam etiam, quoad priorem ætatem, laudem DAMASO præsertim auctores mediæ huiusce ævi tribuant in instituendo cantu ecclesiastico, nixi mutuis S. HIERONYMI, at spuris, epistolis, quibus relatis in veteri codice *Gottwicensi* sæc. IX. REV.^{mus} eius cœnobii Antistes & Chronographus sequentes in hanc rem subnexus reperit versus de dulci psalmodiarum *Davidicorum* modulatione a) qui hunc usum potissimum semper in ecclesia christiana præstiterunt. Quod vero ea in re laudi datur DAMASO; id certe clarissimis argumentis comprobatur, ut videbimus, de eiusdem posteris. Inter quos ZACHARIÆ monita secuti Patres Concilii *Cloveshoensis* II. circa medium sæculum octavum præclara statuerunt, quoad divinam psalmodiam fidelibus frequentandam b). Volueruntque

L. I. Chron.
Gottwic. c. 3.

a

Can. 27.
b

Post hos beatissimus Papa GREGORIUS Spiritu sancto ei, ut fertur, assidente & dictante, cantum modulatus est: cantumque *Romane* Ecclesie, quo per anni circulum divinum celebratur officium, dedit. Quod autem canendo laudandus sit DEUS, non parvam in veteri pagina auctoritatem habemus. Legimus namque in libro *Exodi*, quod submerso PHARAONE MOYSES, & cum eo filii ISRAEL canticum concinuerunt Domino, sed & Psalmista artis huius haud ignarus in decachordo, quod est museum instrumentum, laudes Domino cecinit, nosque ad concinendum hortatus, dicens, *Cantate Domino canticum novum, laus eius in ecclesia Sanctorum*. Nec solum naturali sono uti nos in laude DEI voluit: cum, & per manufacta munera artis instrumenta, Dominum laudari commonens ait: *Laudate Dominum in sono tubæ, in psalterio & cythara, & tympano, & choro, in chordis & organo*. Cui ergo tanta huius disciplinæ in veteri Testamento inveniatur auctoritas: eumque eam tam religiosi viri in ecclesia sanxerunt: cum denique efficax, ut dictum est, ad mentes hominum commovendas sit eius potentia, quem huius scientiæ sanum pigeat? Quis ei non toto affectu studiosius adhæreat?

- 2) *Psallere qui docuit dulci modulamine Sanctis, Noverat iste decem legis qui verba dedisset. Quo digitis cytharæ chordis totidemque dicavit. Nomina vel signum numerum crux ipsa notaret, Credere quid dubitas, virtus regit omnia Christi, Qui variis iunxit uno sub carmine linguas, Ut pecudes volucresque DEUM cognoscere possint, Hic sonus est fidei, mentes qui mulcet amaras,*

Si creatura prior tanto pro munere gaudet Offerat ut Domino, sulvet quos gratia vocis. Num DAMASI monitis aures præbete benignas Quisque sinit, veniat cupiens haurire fluent. Inveniat letices servant qui dulcia mella. Sordibus expositis purgant peccetralia cordis Cor etenim renovant, Christo servire parati Propletam Christi sanctum cognoscere debes &c.

- b) „Vigesimo septimo, multa de his, qui sive sanctam psalmodiarum ac spiritalem cantilenam utiliter, sive de his qui negligenter presumunt agere, multa differentes in hunc modum: Psalmodia, inquit, opus divinum spiritu & mente agentibus magnum est ac multiplex animarum medicamentum suarum. Vocem hanc sine sensu cordis canentibus, sonitum ad eniusvis rei facere simillimum est, unde quamvis psallendo latina quis nesciat verba, suas tamen cordis intentiones ad ea quæ in presenti poscenda sunt a DEO suppliciter referre, ac pro viribus destinare debet. Nam psalmi, Sancto Spiritu iam olim ad solatium generi humano per os Prophetæ prolati cum intima intentione cordis & corporis congrua humilatione, ad hoc canendi sunt, quatenus per divinæ laudis oracla, & nostræ salutis Sacramenta, & humillimam quoque confessionem delictorum, sive eorundem suppliciter imploratam remissionem de quacunque re digna, divinæ pietatis exorantes pulsaverint aures, eo digniores exaudiri mereantur, quo ipsi DEO appropinquare vel placere gestint, per ea quæ prædixi tam sacrosancti ac divini specialiter famulatus officii servitium, sive dum pro se ut faciant in illa sancta modulatione,

runtque Patres, ut fideles, qui voces suas coniungere in sancta modulatione non poterant, *expleta quantalibet psalmodia* preces aliquas *lingua latina, vel qui eam non didicerunt, sua Saxonica* subnecterent, ne prorsus nullas haberent in publico divino officio partes. Alias certe necdum laici erant a psalmodia exclusi, nisi ubi forte ordinatior & coloratior, quod hoc medio ævo invaluit, fuit cantus. Veluti in *Anglia* distinctionem facit capitulare THEODORI *Cantuariensis* a MABILLONIO citatum: *Laicus in ecclesia non debet recitare, nec Alleluia dicere, sed psalmos tantum & responsoria sine Alleluia.* Præfat. in
Sæc. I. Bened.
n. 110. Haud dubie cantus cum *Alleluia* fuit coloratior, qui paulatim magis magisque inolevit, ita ut ars, & industria maior adhibita sit. Ea disciplina, a *Romana* ecclesia accepta, a PIPINO & CAROLO *Magno* maxime, ut paulo post narrabimus, instaurata fuit. Eadem vero iterum neglecta inculcari debuit, veluti in Concilio *Valentino* III. factum intelligimus an. 855. „Ut de scho- Can. 18. lis tam divinæ quam humanæ litterarum, nec non, & ecclesiasticæ cantilenæ, iuxta exemplum prædecessorum nostrorum, aliquid inter nos tractetur, & si potest fieri, statuatur atque ordinetur: quia ex huius studii longa intermissione, pleraque ecclesiarum DEI loca & ignorantia fidei & totius scientiæ inopia invaluit.“ Iam sacra musica id etiam in ecclesia obtinuerat, ut, quemadmodum apud veteres, inter septem liberales artes connumeraretur, discereturque a). Nihilominus AURELIANUS Monachus *Reo-* a *mensis* sæc. IX. in epistola nuncupatoria ad BERNARDUM *Archicantorem*, Ap. Marten.
Monum. T. I.
p. 121. &c.
Ibid. p. 122. futurum Archiepiscopum, præmissa libro de musica, testis est, cantores nobilissimos tunc fuisse fere artis ignaros. *Scio enim, inquit, quia nobilissimi inveniantur cantores. Huius autem fateor, nisi vos solum* (BERNARDUM indigitat) *me neminem artis vidisse peritum. Quidam etenim nostrorum multa musica norunt statuta. Tamen ut fuerunt prisca nusquam tamen, ut arbitror, invenitur musicus.* Patebit ex tot auctoribus medii huius ævi, quos edemus, pleraque in suam tractationem eos adoptasse, quæ ad perfectam musices artem spectant. Factumque est, ut omnibus ecclesiasticis saltem necessaria quadantenus evaderet hæc ars, utpote quotidiano ecclesiastico officio consecrata. „Hæc ergo disciplina (inquit *Rhabanus Maurus*) tam L. I. de Instit.
Cler. c. 24. „nobilis est, tamque utilis, ut qui ea caruerit, ecclesiasticum officium

„congrue

DEUM multiplici modo & laudant & orant: five etiam pro aliis viventibus seu mortuis eum expleta quantalibet psalmodia, genuflectentes in orationem, & lingua latina, vel qui eam non didicerunt, sua saxonica dicunt: *Domine miserere illi, & parce peccatis illius, & converte illum, ut faciat voluntatem tuam: five id pro mortuis. Domine secundum magnam mise-*

ricordiam tuam, da requiem anime illius, atque ei pro tua immensa pietate, gaudia lucis æternæ donare cum tuis sanctis dignare.“

a) „Quodsi te (inquit GREGORIUS *Turonensis* Lib. X. hist. Franc.) MARTIANUS noster libris septem erudit, id est, si te in grammaticis docuit... in harmonicis sonorum modulationes suavium accentuum carminibus concrepare.“

„congrue implere non possit. Quidquid enim in lectionibus decenter pronunciatur, ac quidquid de psalmis suaviter in ecclesia modulatur, huius scientiæ disciplina ita temperatur, & non solum per hanc legimus, & psallimus in ecclesia, imo omne servitium DEI rite implemus.“ Agit de *institutione Clericorum* inter alia etiam de septem liberalibus artibus, adeoque de musica disciplina omnibus necessaria, & tunc vel maxime exulta ab iis, ut deinceps videbimus, qui ecclesiastico canoni peculiariter fuerunt addicti. „Musici artis disciplina (in MSc. sæculi XII. codice Bibliothecæ nostræ post dialog. ODDONIS de musica legitur) summo studio appetenda est. Et xime his, qui communi conversatione DEO serviunt. Nam sicut per Psalmistam dicitur, quia panis confirmat, & vinum lætificat cor hominis, ita & frequens lectio animum nostrum ad virtutes roborat, cantus vero in DEI servitio mentem exhilarat. Accidit præterea, ut cum suavitate melodiæ, quæ in terris agitur, congaudentes miramur, ad illam armoniam cœlestis patriæ audiendam ardentius festinemus, quæ tanto est ista suavior, quantum cœlum terra miramus excelsius.“ Immediate antea duo in hac disciplina exercenda requisivit, & DEI opem, & nostram sedulam operam. „Quodsi (inquit) aut negligenter agit, aut hoc non per divinam illustrationem, sed sui sensus acumine se capere posse præsumit, aut nequaquam intelliget, aut nondum refert gratias donatori, efficitur, quod absit, elationi inserviens, minus iam subditus Creatori.“

Usque ad excessum.

II. Dum successu temporis amplior modulatio cantilatioque adhibita est, facile excessus in utramque partem contigit, dum aut horrida ac inkomposita, aut nimis compta & fucata maiestatem divini operis fœdavit. Ab hac re sibi cavisse LETALDUS in componendo ad musicam festo S. IULIANI memoratur apud MABILLONIUM, & BOLLANDUM, vestigiis veterum insistens.

L. II. Annal.

n. 50.

Bolland. T. II.

Ian. p. 1152.

n. 4.

„Porro (inquit) in componendo Sancti IULIANI officio recedere noluit a similitudine veteris cantus, ne barbaram aut inexpertam melodiam fingeret. Non enim mihi placet, ait ille, quorundam musicorum novitas, qui tanta dissimilitudine utuntur, ut veteres sequi omnino dedignentur auctores.“ Has tamen inter frustra referuntur cantiones, ob nimiam celeritatem & saltus *Capreae* medio illo ævo dictæ, cum sit potius celeris & expedita monochordi mensura ab ARIBONE inventa, ut ex eius opere a nobis edendo patebit. Cantiones vero has easdem fuisse censet D. LEBEUF in tractatu historico & practico super cantum ecclesiasticum, ac *figmenta*, unde *cantores figmentarii* sunt dicti, sed profani; *Res factæ* nominatæ, dum cantus eiusmodi ausæ etiam sunt ecclesiam occupare. Accidit tamen, ut alii religiosiores, veluti decuerat, cauti, moderatiores potius facerent sacros suos cantus.

Cap. 5.

cantus. Utriusque rei testis nobis est IOANNES Saresberiensis, qui *de nugis* Cap. 6.
curialium perstringit præcinentium, & succinentium, canentium, & decin-
 entium, intercinentium, & occinentium præmolles modulationes, quos
 Sirenarum potius philomelarum, ac psittacorum, quam hominum concen-
 tus iure dicit, nihil minus quam ad devotionem excitandam aptos. *Cum*
hæc, inquit, *quidem modum exceßerint, lumborum pruriginem, quam de-*
vationem mentis poterunt citius excitare. Vel hinc patet, labem hanc illum
 in sacro notasse cantu, idque promiscue illa ætate fieri, deinceps graviter
 conqueritur a). NOTKERUS in prologo *Sequentiarum* testatur, se ab ISONE, a
 magistro suo reprehensum, quod in componendis *Sequentiis* uni syllabæ
 plures notas musicas attribuerit. Fuit vero ea *Sequentiarum* origo, ut suf-
 focarentur inconditæ illæ *neumæ*, quas vocabant, dum una sola vocalis *a*,
 e. c. in *Alleluia*, tanta notarum ferie, voce in omnem partem versa, pro-
 traheretur. Qui fuit unus musices excessus, ex pluribus aliis, de quibus
 singillatim recurret sermo, celebri subinde in testimonium vocata decretali
 IOANNIS XXII. quæ incipit *Docta ignorantia*: aliisque idoneis auctoritati-
 bus ad refrenandam licentiam in cantu ac musica ecclesiastica, primæ Eccle-
 siæ ætatis exemplo. Apud *Græcos*, etsi purior semper fuerit cantus eccle-
 siastici disciplina, labes tamen etiam & maculæ notantur medio ævo, quæ
 ipsæ tamen mox graves censores nactæ, musicam sacram non contamina-
 runt. Sic THEOPHILACTUM *Cyprianum* Patriarcham graviter culpât CEDRE-
 NUS in Annalibus, quod cantica sæcularia in Ecclesiam introduxerit. In su-
 perioribus vidimus, quam cauti & circumspecti fuerint sancti Patres in eli-
 minandis ab omni christiana musica huiusmodi lenociniis, maxime in sacris,
 ut imprimis S. AUGUSTINUS aliquando hæserit, an non tutius cantus suavi-
 tas abesset ab ecclesiasticis conventibus.

Extrav. L.
III. tit. I.
cap. un.

III. Sed ex altera parte utilitatem spectans, & salutare, quos ipse ex-
 pertus fuerat, motus piarum mentium, nunquam eo deflectit, quo hoc æ-
 vo medio *Albigenses, Waldenses, Henriciani, Petrobrusiani.* Neque quid-
 quam vero *Græci* schismatici, licet minutiora quæque in controversiam vo-
 carint, Frustra ta-
 men hæreti-
 cis eius u-
 sum damnan-
 tibus.

a) „Quæ vero mentes (inquit T. XXIII. Bibl. PP. p. 252.) emolliunt, moresque subvertant, a nostra ætate undique aſciscuntur, licet ipsa ultra, quam fatis est, vitiis suis abundet. Si quemquam eorum qui vehementius his insunt, gravem videris, si modestum, si pudicum, viris fortibus nostrorum temporum ipsum connumerare memineris. Quandoquidem hæc rara avis est. Proinde quidam vene-

rabilis vir, circiter septingentarum monialium pater, hanc monasteriis suis præscripsit legem, ut omnia earum cantica, totius melicæ pronuntiationis exuant modos, & ut sola psalmodium & laudum sint significativa pronuntiatione contentæ. Suspecta equidem fuit sancto viro voluptati cognata mollities, eoquod voluptas parens libidinum est.“

Interrog. 2. carint, hic obiecerunt. Ex quibus IOANNES, Episcopus Citri, *Item precat*iones, inquit, & *musici cantus*, & *divina templa*, *venerationesque pretiosa Crucis*, *sanctarumque imaginum illis sunt nobiscum communes.* *Albigen-*

T. III. Conc. ses in Concilio *Atrebatensi* an. 1028. damnantur, ac prolixè refutantur c. 12.

Germ. p. 91. *De psallendi Officio.* Sic vero auspicantur Patres: „Quis autem dubitet vos „ immundo spiritu agitari, dum hoc, quod per Spiritum sanctum prola- „ tum, atque institutum est, id est, usum psallendi in sancta Ecclesia, ab- „ iicitis, & quasi superstitiosum errori cultum imputatis. Sumpsit ergo hanc „ modulandi formam ordo ecclesiasticus non ex ludicris, & iocularibus in- „ sectationibus, sed ex veteris & novi Testamenti Patribus &c.“ *Henriciani* contendebant, DEUM irrideri cantibus ecclesiasticis: *quia qui solis piis af-*fectibus *delectatur*, *nec altis vocibus advocari*, *nec cantu possit mulceri.* Et *Waldenses* cavillabantur, frustra tempus teri in cantibus ecclesiasticis. *Item,*

T. XXV. scribit de iisdem REINERUS, *Ecclesia cantum subsannant, & dicunt, quod in* *Bibl. PP.* *verbis tantum, non in melodia sit vis.* PETRUS Cluniacensis, dictus *Venerabilis*, inter alia hanc etiam *Petrobrusianorum* cavillationem ac errorem *contra id quod dicunt, DEO non esse cantandum, refutat* a). Tractat quæstio-

a nem hanc D. THOMAS, ac primo quærit, *Utrum DEUS sit ore laudandus?* quod nec ipsum, & recte quidem, ideo necessarium dicit, ut ei, qui est inspe-

a) „Iam vero (inquit T. XXII. *Bibl. PP.* p. 1079.) ad illud quod addunt hæretici, irrideri scilicet DEUM cantibus ecclesiasticis: quia, qui solis piis affectibus delectatur, nec altis vocibus advocari, nec musicis modulis potest mulceri: ad tales, inquam, nœnias respondere animus nauscat, quia quod nec brutis hominibus negantibus, sentire brutum & stolidum est, hoc velle velut ex ratione refellere, pene indistimuliter stultum est. . . . Nunquid obbrutissimi, quando hoc cogitare cœpistis, vel dicere inchoastis, nulla mentibus vestris ex innumbris auctoritas divina occurrit? Cnr saltem psalmi, qui ab omni clero Ecclesiæ DEI, & maxime a Presbyteris, quod ipsi finis, frequentantur: quando hoc cogitastis, dixistis, predicastis, aliquando non occurrerunt? Nonne in eisdem sæpe aut pæne assidue legitis, & remota altioris mysterii maiestate, etiam ad litteram dictum advertitis, si sapitis. *Cantate Domino &c.* & mille talia? Hoc quidem de cantu vocis humane. Quid de instrumentis variis, & diversa modulatione? Quare quæ toti orbi notissima sunt, vobis solis occurrere non potuerunt? Nam de instrumentis musicis & corporalibus, ait in eisdem psalmis vox divina, *Psallite Domino in cithara &c.*

& mille similia. Numquid qui hæc dixit, qui scripsit, qui hæc instrumenta præcipue composuit: qui sonuit, qui cantavit, dicendo, scribendo, sonando, cantando, DEUM irridere voluit? Nonne ipse primæ legis latôr MOYSES tubas argentæas ad bellandum, ad quiescendum, ad castra levanda, ponenda, ad insonandum coram arca Domini, in deserto, in tabernaculo, in iubilæo fieri mandavit? Nonne tam ipse quam Sacerdos AARON, nonne iam dictus Rex ac Propheta DAVID, nonne SALOMON, nonne ESDRAS, nonne multi sanctorum Regum ac Prophetarum musica instrumenta fecerunt, milia cantorum instituerunt, ipsimet ea sonuerunt, cantaverunt, saltaverunt? Numquid autem hæc omnia ad irridendum, contemnendum, subsannandum DEUM fecerunt? Non, inquam, stulti, non ista, sed ad laudandum, adorandum, honorandum, glorificandum. Quod si talium cantantium, psallentium, organizantium, etiam apud homines manifestam utilitatem quæritis: audite quod, ut puto, nescitis, in sacra scriptura talibus modis demones effigari, morbos mitigari, DEUM advocari: & per hæc eum consultis hominum respondere, & postulata præstare &c.“

inspector cordium, nostros conceptus manifestemus, sed ut nos ipsos, & alios audientes ad eius reverentiam inducamus. *Et ideo, inquit, necessaria est laus oris, non quidem propter DEUM, sed propter ipsum laudantem; cuius affectus excitatur in DEUM ex laude ipsius.* Ac postea propius inquirens, *utrum in divinis laudibus sint cantus assumendi?* Cum sibi inter alia obiecisset, principaliorem esse laudem mentis, quam oris: laudem vero mentium impediri per cantus: *Tum, inquit, quia cantantium intentio abstrahitur a consideratione eorum que cantant, dum circa cantum student; tum etiam, quia ea, que cantantur, minus ab aliis intelligi possunt, quam si sine cantu proferrentur.* Sed ex adverso exemplum S. AMBROSII in ecclesia Mediolanensi cantus instituentis inducens, respondet: *Dicendum, quod sicut dictum est (art. præc.) laus vocalis ad hoc necessaria est, ut affectus hominis provocetur in DEUM. Et ideo quacunque ad hoc utilia esse possunt, in divinas laudes congruenter assumuntur. Manifestum est autem, quod secundum diversas melodias sonorum animi hominum diversimode disponuntur; ut patet per Philos. in 8. Polit. & per BOETIUM in prol. musica. Et ideo salubriter fuit institutum, ut in divinas laudes cantus assumerentur, ut animi infirmorum magis provocarentur ad devotionem.* Vidimus hanc constantem, apostolicis dictatis congruam, fuisse in Ecclesia persuasionem, usumque perpetuum a prima ætate: idem deinceps per mediam discurrentibus patebit, auctam semper fuisse hanc curam, operamque datam, quod factum prius non deprehendimus, ut ad artem ac certas regulas institueretur cantus, ac musica ecclesiastica, vocum etiam, ac instrumentorum, seu organorum musicorum (licet tenui compositione) non sola vocis articulata, artificiosaque modulatione.

IV. Præcipua laus S. GREGORIO M. tribuitur quoad cantum, quem plenum seu firmum vocant, unius constantem vocis modulatione, quique in suis notis æquam servat mensuram: atque proprie est, vocaturque *cantus choralis*, a loco & officio chori; ab auctore vero *Gregorianus*, seu etiam *Romanus*, in *Romana* Ecclesia excultus, & per totum Occidentem propagatus, studio & opera aliorum etiam Pontificum post S. GREGORIUM, imprimis LEONIS II. quem *liber pontificalis*, & PLATINA plurimum ob id collaudant. Ei præter HORMISDAM, WALAFRIDUS STRABO BENEDICTUM & SERGIUM iungit. De aliis etiam deinceps recurret mentio, quando singillatim de cantus *Gregoriani* seu *Romani* propagatione per diversas Occidentis partes dicemus; nunc de S. GREGORIO potissimum agimus, de quo IOANNES Diaconus: „Antiphonarum centonizans, cantorum constituit scholam: more sapientissimi Salomonis propter musicæ compunctionem dulcedinis. Antiphonarum

A. I. in Corp.

Cantus GREGORIANUS.

De rebus eccl. c. 22.

Vita S. Greg. L. II. c. 6.

„rium centonem cantorum studiosissimus nimis utiliter compilavit.“ In Anonymi vita S. GREGORII apud CANISIUM ita hoc idem recensetur: „Deinde propter musicæ dulcedinem, antiphonarium aliumque cantum, tam in die, quam in nocte per annum canendum, composuit, ordinavit, atque constituit.“ Citatus autem IOANNES *Diaconus* singula deinceps articulatus explicat de schola cantorum, ab eodem sanctissimo Pontifice instituta; de lectulo, in quo recubans modulabatur: de flagello, quo pueris minabatur, & de authentico eiusdem antiphonario, *Romæ* magna veneratione asservato, pro iis, quæ in Missæ sacrificio sunt cantanda: de altero enim antiphonario, seu responsali pro reliquis diu nocturne in ecclesiis celebrari solitis officiis, minus constat, S. GREGORIUM esse eius auctorem; licet id omnino tenendum, si verbis Anonymi apud CANISIUM mox citatis standum sit. Nescitur porro, quæ in ipso cantu præstiterit. Multos *Arnoldus WION* in opere, quod *lignum vitæ* inscripsit, citat medii huius ævi auctores, WALAFRIDUM, BERNONEM, RADULPHUM, SIGEBERTUM &c. ut asserat S. GREGORIUM cantum musicalem, quem *figuratum* appellant, quod nimis levis & dissolutus, & ob suam lasciviam personis ecclesiasticis minus conveniens videretur, ab ecclesiis explosisse, & ne quid ornatus & concentus inter sacrificandum deesset, graviolem reperisse, eundemque cantum *firmiter* appellari decrevisse. At enim cantus musicalis, quem *figuratum* appellant, nullum prorsus extat vestigium quinque & amplius post S. GREGORIUM sæculis. Ac WALAFRIDUS quidem dicit, tradi beatum GREGORIUM sicut ordinationem Missarum & consecrationum, ita etiam cantilenæ disciplinam maxima ex parte in eam, quæ hætenus quasi decentissima observatur, dispositionem perduxisse. Et postea: „Ordinem autem (inquit) cantilenæ diurnis, seu nocturnis horis dicendæ Beatus GREGORIUS plenaria creditur ordinatione distribuisse, sicut & supra de Sacramentorum diximus libro: cum multi ante, sive post eum orationes, antiphonas, vel responsoria composuerint.“ Pertinent hæc ad utrumque officium, seu antiphonarium, *graduale*, & *responsale*, quoad sacrificium Missæ, & horas canonicas; sed quoad cantus ipsius rationem nihil nobis singulare produnt hæc, nisi quod decentissimam instituerit disciplinam. Nec plus BERNO innuit. *Sicut*, inquit, *sapientissimus Papa GREGORIUS librum Sacramentorum diligentissime ad veritatis lineam correxit, ita musicæ quoque modulationis harmoniam satis utiliter composuit, ac ordinavit.* SIGEBERTUS alio quidem, quam quos WION citat, loco, ad annum nimirum CHRISTI 592. nihil amplius, quam quod ex IOANNE *Diacono* retulimus, de antiphonario regulariter centonizato, & utiliter compilato, habet. RADULPHUS *Tungrensis* nonnihil explicatius affert. „Et exinde (ait) apud Romanos B. GREGORIUS, & VITALIANUS Papæ cantum Romanum

Ed. Basn. T.
II. P. III.
p. 258.

L. V. p. 630.

De reb. eccl.
c. 22.

Cap. 25.

De quibus.
reb. ad Miss.
pertinent. c. 1.

De Can. ob-
serv. Præp.
12.

manum

„*manum* receperunt, qui per eos, seu per alios, sub tenore & tono, qui hodie cantatur, ubique exitit, magis plane dulcoratus, & ordinatus.“ Loquitur ibi de cantu *Ambrosiano* magis forti, de quo mox, cui iste opponitur magis *dulcoratus & ordinatus*. Quod eo intelligi potest, ut regulas ac artem canendi, quam antea ex *Gracia* BOETIUS attulit, & CASSIODORUS paucioribus explicat, GREGORIUS ad sacrum ecclesiæ revocaverit usum, quod a nemine antea factum legitur. De qua re luculenter loquitur auctor iam laudati *de Musica* operis a). Innuitque S. GREGORIUM non obvia solum, & naturali musices vi, sed arte præstantem eam ecclesiæ intulisse. Atque id est, quod S. GREGORIO recentiores etiam in acceptis referunt, quod artem cantandi regularemque usum ordinavit, veluti ab antiquioribus *Gracis* potissimum fuit exulta. Inde conicere liceret, quod notarum formas, litteras nempe latinas pro græcis substituerit. Sic vero, S. GREGORIUM scalam musicam invexisse, KIRCHERUS vult, quæ per primas alphabeti litteras designatur, nimirum *A. B. C. D. E. F. G.* quibus repetitis & duplicatis omnis cantus & musices varietas comprehenditur. Facile per se aut alios arte peritos, id quod erat sacro usui accommodatum, accepit ac ordinavit, iis haud dubie, quæ antea in ecclesia canebantur, non adeo ad regulas exactis, aut corruptis. „Quoniam (inquit le BEUF) solitum erat cantari tam in Ecclesia *Latina*, quam *Græca* longo ante ipsum tempore, selegit, quod ipsi magis in omnibus illis modulationibus arrisit, atque compilationem fecit, quam antiphonarum centonem appellarunt. Fundamentum cantus erat antiquus cantus *Græcorum*, atque iisdem insistebat principiis. Poterat illum cantum *Italia* accommodare suo gustui: usus cum tempore mutationes fecerat, ut in „aliis

P. I. Musurg.
p. 216.

Tr. hist. de
Mus. c. I.

a) „Sunt præterea (inquit) & alia musicorum genera aliis mensuris aptata; sed hoc genus musicæ, quod nos exposuimus, peritissimorum musicorum sanctissimorumque virorum ratione suaviori, ac defecatori, & naturali modulatione constat perfectum. Sanctissimus namque GREGORIUS, cuius præcepta in omnibus studiosissime sancta observat Ecclesia, hoc genere compositum mirabiliter antiphonarum ecclesiæ tradidit, suisque discipulis proprio labore insinuavit. Cum nunquam legatur eum secundum carnalem scientiam huius artis studium percepisse: quem certissime constat omnem plenitudinem scientiæ divinitus percepisse. Unde constat, quod hoc genus musicæ, dum divinitus Sancto GREGORIO datur, non solum humana, sed etiam divina auctoritate fulcitur. (Et paulo post): Ex quibus probatur, quod Sanctissimus Papa GREGO-

RIUS plus omnibus per divinam gratiam huius artis industriam sit adeptus. Nam si perpendas, valde mirabile est, quod in nocturnis responsoriis somnolentorum more graviter & dissolute ad vigilandum nos exhortari videtur: in antiphonis vero plane & suaviter sonat: in introitibus vero quasi voce præconia ad divinum clamat officium: in *Alleluia* suaviter gaudet: in Tractu vero & Gradualibus plane & protense humiliataque voce incedere videtur: in offerendis vero & earum versibus, maximeque in communionibus quantum in hac arte valuerit, patefecit. Est enim in eis omnimoda huius artis elevatio, dispositio, duplicatio, dulcedo cognoscentibus, labor discantibus, valdeque ab aliis cantibus discrepans mira depositio, & non tantum secundum musicam facti, quam musicæ auctoritatem & argumenta præstantes.“

De antiq. eccl.
disc. c. X.
n. 23.

„ aliis accidit rebus. S. Pontifex correxit, adiecit, reformavit, quod vide-
batur. Ut verbo dicam, licet novum contulerit solum ordinem, opus ta-
men eius nomen accepit, communicavitque deinceps toti Ecclesiæ cantui
„ nomen cantus *Gregoriani*.“ Mos erat per multa Ecclesiæ sæcula, publice
in ecclesia ad Missam primæ Adventus dominicæ ante Introitum cani ob hanc
rem singulare in laudem S. GREGORII carmen. Ritum MABILLONIUS in suo
Itinere *Italico*, & MARTENIUS describit ex ritualibus *Gallicis* manuscriptis;
atque etiam adhuc ex USUARDI martyrologio, *Parisiis* an. 1490. edito, id
palam est, ubi ad calcem hæc leguntur: „ Ad perpetuam rei memoriam
„ prima Dominica Adventus ante Introitum Missæ in plerisque ecclesiis, &
„ signanter in ecclesia *Bituricensi* in ipsius Gradualis initio inscribitur tanquam
„ procemium libri, & cantatur quod GREGORIUS *Præsul* &c,“ Observavi
hoc in multis antiquis Gradualibus libris cum nonnulla diversitate: veluti in
vetustissimo libro Sacramentorum, qui extat in bibliotheca monasterii *Com-
pendiensis*, ubi ita habetur: „ GREGORIUS Præsul meritis & nomine dignus,
„ summum ascendens honorem renovavit monimenta Patrum priorum, &
„ composuit hunc libellum musicæ artis scolæ cantorum per anni circulum.“
In antiquissimo monasterii *S. Galli* antiphonario diffusius habetur istud enco-
mium, quale etiam ab aliis iam fuit notatum a). Adhuc aliter idem inveni
carmen in antiquissimo codice *Vaticano* litteris uncialibus scripto, quod o-
peræ pretium cum primis est hic exscribere:

GREGORIUS Præsul, meritis & nomine dignus
Unde genus ducit, summum conscendit honorem,
Tradidit hic cantum populis normamque canendi,
Quod Domino laudes referant noctuque dieque.
Hic vitam scribens hominum, moresque bonorum,
Isdem gestorum mala non tacuit manifesta
Omnia, sed post hæc senior plenusque dierum
Transiit ad Dominum felix feliciter ipse.
Et quid te per plura morer fastigia lector?
Quod docuit fieri, fecit & ipse prior.

Ubi

- a) Incipiunt officia per totum anni circulum in
die cantanda:

GREGORIUS Præsul meritis & nomine dignus,
Unde genus ducit, summum conscendit honorem.
Quem vite splendore, sue mentisque sagaci
Ingenio potius comptus; quam comptus ab illo est.
Ipse patrum monimenta sequens, renovavit, & auxit
Carmina, in officiis retinet quæ circulus anni:

Quæ Clerus dulci Domino modulamine solvat.
Mystica dum vitæ supplex libamina tractat;
Suaviter hæc proprius servat dulcedo nitelas;
Si quod voce sonat, filo mens pectore gestet,
Nec clamor tantum Domini sublimis ad aures;
Quanto vox humilis placido de corde propinat.
Hæc invenum sectetur amor, maturior ævo
Laudibus his instans, æternas tendat ad Horas.

Ubi observa vers. *Hic vitam scribens hominum* &c. Quibus verbis indicantur libri Dialogorum, quos quidem *Guil. CAVÉ*, & *WARTHONUS* cum aliis, levibus argumentis ad *GREGORIUM II.* referendos putant: qui quidem etiam per errorem a *CEDRENO*, & in inscriptione epistolarum duarum ad *LEONEM Isaurum* pro cultu imaginum apud *BARONIUM* ad an. DCCXXVI. n. 27. *GREGORIUS dialogus* dicitur. Cum tamen ipse *S. GREGORIUS M.* aliis suis in operibus dialogos istos veluti proprium foetum agnoscat. Et ubi de vita *S. BENEDICTI* agit, profitetur differtis verbis, se quidquid de eo narrat, a quatuor ipsius *S. BENEDICTI* discipulis accepisse, quorum duo iam fati functi, alii vero duo adhuc superstites in vivis essent. Quæ *GREGORII M.* non secundi ætati conveniunt; nisi dicant discipulos illos annis vixisse circiter ducentis. *GREGORIUS II.* ad Pontificatum evectus est an. DCCXV. cum iam antea vel scriptum, vel compositum videatur carmen illud, prout ex antiquissimo codice descriptum dedi. *ECCARDUS* versus illos *Gregorius Præsul* &c. ad *GREGORIUM Secundum*, qui etiam erat *Romanus*, spectare vult. Id ut confirmet, ait, *CAROLUM* Regem *Romanum* cantum ceu rem novam demiratum esse, & *THEODORUM* atque *BENEDICTUM Romanos* cantores, quos *ADRIANUS* Pontifex ad *CAROLUM* miserat, iuxta monachi *Engolismensis* narrationem, dixisse se doctos esse a *S. GREGORIO*. Sed hoc de magisterio, ac disciplina cantus, a *S. GREGORIO M.* profecta interpretari licet, nec si etiam de *GREGORIO II.* accipiatur, rem conficit; cum aliunde constet, dudum ante *GREGORIUM II.* cantum *Romanum* celebrem fuisse. Taceo testem *IOANNEM Diaconum* sub *GREGORIO M.* a *SS. AUGUSTINO* & sociis, & postea sub *VITALIANO*, certe *BEDA* habet, sub *AGATHONE P.* ut mox patebit, in *Angliam* translatum: in *Galliam* vero dum venit sub *PIPINO*, *CAROLI M.* patre, *CAROLO M.* novus adeo esse haud potuit. Porro obiicit *ECCARDUS* etiam silentium scriptorum, qui de gestis *GREGORII M.* aliquid memoriæ prodiderunt ante *IOANNEM Diaconum*, qui trecentis post *GREGORIUM M.* annis cum vixerit, testis idoneus esse haud potuerit. At vero testimonia de *GREGORIO II.* proferre debuisset *ECCARDUS* ante vel etiam post *IOANNIS Diaconi* tempora, post quem omnes veteres Scriptores ac recentiores plerique, monumenta etiam liturgica pro *GREGORIO M.* stant a). In *MS. San-Gallensi* mille circiter

Rer. Franc.
L. XXV.
p. 718.

a

a) „Nam (studiose hic appono verba *FLACCI Ilyrici* coriphæi centuriarum *Magedburg.* ex præfat. seu dedicatione celebris *Missæ* latinæ ad *HENRICUM Palatinum*, a me exscripta ex rarissimo exempl. *Bibl. Vindob.* p. 78.) & *GREGORIUS* in *Regesto* suo fatetur, se partim veteres consuetudines ac cantilenas instituisse, partim novas composuisse. Unde liquido apparet, mul-

tas veteres cantilenas collapsas, neglectasque fuisse. Quare *GREGORIUS* quasi de integro omnem formam *Missæ*, aliorumque ecclesiæ rituum composuit, sicut ante enim potissimum *DAMASUS*, *GELASIUS* & *COELES TINUS* fecerant. (Et postea p. 94.) Quis vero auctor cantus sit, certatur, & lis est adhuc sub iudice: plerique tamen tribuant *GREGORIO*, quod &

annorum, quod iam superius adduximus de antiquioribus S. GREGORIO Pontificibus cantus *Romæ* instauratoribus, imprimis S. GREGORIUS laudatur, quod cantum anni circuli nobilem ediderit, ac subditur: „Post hunc MARTINUS Papa similiter & ipse anni circuli cantum ededit. Post istos quoque CATOLE-
 „NUS Abba ibi deserviens ad sepulchrum sancti PETRI, & ipse quidem annum
 „circuli cantum diligentissime ededit. Post hunc quoque MAURIANUS Abba
 „ipsius sancti PETRI Apostoli serviens annalem suum cantum & ipse nobile or-
 „dinavit. Post hunc vero DOMNUS Vir bonus Abba & omnem cantum anni cir-
 „coli magnifice ordinavit. Si quis, postquam ista cognoverit custodire vel ce-
 „lebrare, in quantum DEO iubente valuerit, neglexerit, aut si melius a-
 „liunde scire vel accepisse exemplum fortasse iactaverit, dubium non est,
 „quod ipse sibi fallit & in caligine erroris semetipsum infelicititer demergit &c.“
 De Abbatibus apud S. PETRUM conferri possunt, quæ circa finem superioris
 libri scripsimus de Cursu canonico, a monachis apud *Vaticanum* olim decan-
 tari solito. De S. GREGORIO M. plura dicemus infra non uno loco.

Cantus AM-
BROSIANUS.

Disquisit. II.
„ 530.

V. Celebris semper, & a *Romano* distinctus fuit per hæc etiam medi-
 ævi tempora cantus *Ambrosianus*. Inter alios P. EUSTACHIUS a S. Ubaldo
Disquisit. II. de Cantu a D. AMBROSIO in *Mediolenensem ecclesiam inducto* assertum it,
 „cantum *Romanum* ab *Ambrosiano* informatum obtinuisse, donec *Gregorianus*
 „adoptaretur. De cantu *Ambrosiano* „Sancti quoque (pergit laudatus paulo
 „ante auctor post ea, quæ ex illo in commendationem cantus *Gregoriani* re-
 „tulimus) AMBROSII prudentissimi in hac arte *symphonia* nequaquam ab hac
 „discordat regula, nisi in quibus eam nimium delicatarum vocum pervertit
 „lascivia. Experimento namque didicimus, quod plurimi dissoluti mente
 „huiusmodi voces habentes, nullum pene cantum secundum veritatis re-
 „gulam, sed magis secundum propriam voluntatem pronuntiant, maxime
 „inanis gloriæ cupidi. De qualibus dicitur, quia ignorata musica de can-
 „tore ioculatorem facit. Pro quo sanctus ISIDORUS ponit, quia talibus vo-
 „cibus famulatur DEO. Pro quo etiam nos alia musicorum genera tracta-
 „re contempsimus, & hoc solum, quod ipsi Philosophi primum & naturale
 „affirmant, recepimus.“ Intelligenda sunt hæc de simplici *diatonico* genere,
 quod semper in cantu *chorali* hætenus servatur, convenitque in hoc *Ambrosia-*
num cum *Gregoriano*; at in quonam differant, non adeo pronum est decidere.
 Quodsi rem a sua origine repetamus, & in quo S. AMBROSIIUS ipse elaborarit,
 consideremus, nimirum in metricis concinnandis hymnis, quorum ipsa pedum
 dimen-

mihi est verisimilius, quamquam quidam LUIT-
 PRANDO Regi *Longobardorum*, quorum profecto
 instituta CAROLUS, oppressa ea gente, non pas-
 sus fuisset in suo imperio invalescere: at vero

ita sentiam, etiam eo argumento confirmor, quod
 in admodum vetusto *Graduali* hosce versus au-
 reis litteris adscriptos inveni. *Gregorius Præ-*
sul &c. “

dimensio musicæ quoddam genus in illa priorum temporum ætate constituit, in hoc iam aliquod cantus *Ambrosiani* a *Romano* discrimenprehendere licet. Observat nimirum ex THOMASII antiphonalibus p. 12. MABILLONIUS in suo *Musæo Italico*, commentario nimirum in ordinem *Romanum*, ecclesiam Romanam antiquitus non admisisse hymnos in divinis officiis a). Ipsa *rhythmique* ratio, quatenus cum *cantu melodico* coniuncta est, propria dici potest cantui *Ambrosiano*, inde in alia cantionum ecclesiasticarum genera tracta, uti ex IOANNIS musica discimus. „Sunt (inquit is) & aliæ quam plurimæ modulandi species egregiæ, quas omnes, ne tædium potius, quam doctrinam lectoribus ingeramus, enarrare non oportet. Cantus tamen huiusmodi musici accuratos vocant. Hos etiam metricos per similitudinem appellant, quod more *metrorum* certis legibus dimetiantur, quemadmodum sunt *Ambrosiani*.“ Pertinent ea ad ipsam modulationis rationem, prout etiam *neumas* medio hoc ævo appellare solent, præsertim, si uni syllabæ duæ aut plures applicantur notæ, ac continuatio cantilatio: de quibus GUIDO in suo micrologo b), quoad comparisonem imitationemque soni, ut ita dicam

T. II. p. 128.

a

b

rhy-

a) „Idque (inquit) manifestum est, tum ex AMALARII supplemento, tum ex libris BENEDICTI Cencii camerarii hic editis: ex quibus apparet, hunc morem ad sæculum XII. perseverasse. Eundem ferme retinuerunt ecclesiæ *Lugdunensis* & *Viennensis*, in quibus nulli hætenus hymni ad vigiliis nocturnas & laudes matutinas, imo nec ad vespèras, ceterasque horas præter completorium: in quo etiam *Romana* ecclesia primum ab aliquot sæculis hymnos admisit, deinde alios in singulis officiis. Lege RADULPHUM Decanum *Tungrensem* propositione XIII. THOMASII sibi obiicit hoc loco UDALRICUM in consuetudinum *Chuniacensium* lib. II. c. 52. ubi fit mentio hymnorum ecclesiæ *Romane*. Verum id de particularibus quibusdam urbis ecclesiis vir doctus interpretatur.“

tes & distinctiones per loca sine discretione inveniuntur more profarum. *Metricos* autem cantus dico: quia sæpe ita canimus, ut quasi versus pedibus scandere videamur, sicut fit, cum ipsamet canimus. In quibus cavendum est, ne superflua continenter *neumæ* dissyllabæ, sine admixtione trissyllabarum ac tetrasyllabarum. Sicut *lyrici* poetæ nunc hos nunc illos adiungere pedes. Ita & qui cantum faciunt, rationabiliter discretas, id est, diversas componunt *neumas*. Rationabilis enim discretio est, si ita fit *neumarum* & distinctionum moderata varietas: ut tamen *neumæ* *neumis* & distinctiones distinctionibus quadam semper similitudine sibi consonanter respondeant, id est, sit similitudo dissimilis more perdulcis AMBROSII. Non autem parva similitudo est *metris* & cantibus: cum & *neumæ* loco sint pedum, & distinctiones loco versus, utpote ista *neuma ductilico*, illa vero *spondacio*, illa iambico metro decurret, & distinctionem *tetrametram* nunc *pentametram* alias quasi *hexametram* cernes, & multa alia: ut elevatio & positio tum ipsa sibi, tum altera alteri similis vel dissimilis præponatur, supponatur, apponatur, interponatur alias coniunctim alias disiunctim alias commixtim ad hunc modum. Item ut in unum terminentur partes & distinctiones *neumarum* atque verborum, nec tenor longus in quibusdam brevibus syllabis aut brevis in longum obsecnitatem parat.“

b) Variabantur (inquit c. 15.) hæc vel omnes *neumæ* cum alias ab eadem voce incipiant, alias de dissimilibus secundum laxacionis & acuminis varias qualitates. Item ut ad principalem vocem, id est, finalem, vel si quam affinem eius pro ipsa elegerint, pene omnes distinctiones currant: & eadem aliquando, quæ terminat vox *neumas* omnes vel plures distinctiones fiant, aliquando & incipiat, sicut apud AMBROSIIUM curiosus invenire poterit. Sunt vero quasi profaici cantus, qui hæc minus observant: in quibus non est curæ, si aliæ maiores aliæ minores par-

rhythmici cum melodia cantus, in *Ambrosiano* cantu, hymnis *metricis* abundante, magis conspicui. Atque hinc musicæ figuratæ originem esse repetendam postea declarabitur. De cantus antiphoni (quem a S. AMBROSIO in Occidentem invecum supra memoravimus) mutationibus ac usu in divinis officiis sparsim differemus suis locis. De psalmis & antiphonis psalmodiæ quotidianæ quale fuerit cantus *Ambrosiani* a *Gregoriano* seu *Romano*

a

discrimen RADULPHUS *Tungrensis* declarat a). *Mediationes*, de quibus inter alia mentionem facit, sunt, dum in medio psalmorum toni mutantur, quod in cantu *Romano*, non vero *Ambrosiano* fit, in fine tamen utrinque. Atque hoc quoad psalmodiam; quoad liturgiam vero & cæteras cantus ecclesiastici partes idem agnoscit *Romanum* ab *Ambrosiano* non pauca mutasse, quæ se produnt proprietate cantus *Ambrosiani*. „Et qui videt (inquit) *Ambrosianum* aperte cognoscit, quod cantus Missæ, epistolæ, & evangelia, &

De Can. observ. Prop. XXIII.

„plures orationes, responsoria, & antiphonæ, & cætera officia recepta sunt „ab illo. Et huius signum est, quia cantus concurrentes utrobique sunt „eiusdem toni, ut Introitus *Gaudeamus* utrobique est primi toni, sed nota „*Ambrosiana* est fortior, durior & magis extensa.“ Omnia vero hæc dicta idem iam antea est complexus, quoad universum cantandi in sacris officium ac modum, prout *Ambrosianum* est a *Romano* distinctum, longe post

b

ipsum S. AMBROSII medio nimirum decurrente ævo b). Videntur ea non satis convenire cum illis, quæ ex S. AUGUSTINO retulimus, quam dulcedine cantus ecclesiastici ecclesiæ *Mediolanensis* afficeretur: & modo vidimus perdulcem a GUIDONE laudari S. AMBROSII; sed hoc vel de mellifluis Sancti Doctoris hymnis intelligi potest, vel dici, adhuc suavitate victum fuisse

Ambro-

a) „Antiphonæ enim (inquit de canonum observ. Prop. X.) pertinent ad psalmos decantandos. Et ita Beatus GREGORIUS ad singulos psalmos dictarum horarum antiphonas ordinavit. Sed aliqui aliquando in laudibus, aliquando in vespere hunc decorem pervertunt, de quo posterius dicetur. Dicitur vero quinque horæ minores servari debent sub una psalmorum antiphona. Imo in *Ambrosiano* officio non habent antiphonas. Et BENEDICTUS in minoribus congregationibus concedit in illis psalmos dici directæ sine antiphona. Et debent antiphonæ imponi ante inchoationem psalmorum. Et hoc observetur, etiam si quis privatim dicat horas, ut servant *Romani* & *Ambrosiani*. Cantantur autem psalmi *Ambrosiano* & *Romano* more in fine versuum per tonos. In medio vero *Ambrosianum* psalmos in omni tono psallit plene. *Romanum* autem officium habet diversas mediationes. In quibus sunt diversi mores secundum diversas ecclesias & nationes:

tamen *Romæ* in antiquis libris vidi mediationes satis nostro usui concordantes.“

b) „Tempore (inquit) successivo apud *Latinos* & ad Missam & ad alias horas divinas cantus publicus cum hymnis *metricis* est introductus. Unde in chronicis legitur, quod AMBROSII ritum antiphonarum in ecclesia canendarum primum a *Græcis* transtulit ad *Latinos*. Hic etiam post HILARIUM hymnos canendos primum composuit. Officium enim *Ambrosianum* ad *venernos*, & *maturinos*, atque *vesperos*, laudes, nec non ad Missam habet solemnem, & fortem cantum, omnino aliud a *Romano*, quem hodierna die, sonora & forti voce servant clerici civitatis, & diocesis *Mediolanensis*. Et exinde apud *Romanos* B. GREGORIUS & VITALIANUS Patres cantum *Romanum* receperunt, qui per eos sen per alios sub tenore & teno qui hodie cantatur, ubique extitit magis plane iudeoratus, & ordinatus.“

Ambrosianum cantum a Romano, prout a S. GREGORIO & VITALIANO fuit ordinatus, licet etiam Auctor, qui in *MS. San-Blas.* adiectus est dialogo ODDONIS de musica, dulcedinis laudem præcipuam tribuat S. AMBROSIO. „Sanctus vero AMBROSIVS (inquit) in sola dulcedine mirabiliter laboravit: „alique quam plurimi, prout a Domino acceperunt divisa munera eius ga- „zophilacio contulerunt. Ille autem maxime auctoritati ecclesiæ contradi- „cit, qui propter aliorum cantus divinum Beati GREGORII donum penitus „prætermittit. Nam cum alia sint accipienda, tanti tamen Patris auctoritas „summopere est veneranda.“ Sparsim quædam de cantu *Ambrosiano* colligi possunt ex BEROLDI *Mediolanensis* ordine & cæremoniis ecclesiæ *Ambrosianæ Mediolanensis* sæc. XI. e. g. „A primo die dominico *Kalendarum Octubrium* „usque ad Ramos Palmarum cum canticis cantatur *Domine audi vi*, & *Be- „neditus es Domine DEUS patrum nostrorum* in tono maiori, & in Na- „tale Domini usque ad octavam & in Epiphania similiter. Reliquo spatio „*Clamavi ad Dominum DEUM*, & *Benedictus es* in æstivali tono.“ Et postea de vespertinis horis. „Puer Magistri scholarum in Sabbatis, & do- „minicis diebus, & in præcipuis solemnitatibus vestitus camisiolo, ascen- „dit pulpitum & cantat *Confitemini* leni voce caput & versum & iterum „caput. Et magister scholarum similiter cum pueris suis leni voce in Sab- „batis &c.“ Et paulo post: „Tunc Terminarius lector ebdomadarius canit „lucernarium in Sabbato tantum caput & versum leni voce, & magister scho- „larum simili modo leni voce cum pueris suis. Deinde lector, qui inci- „pit, & chorus, qui sumit, omnes excelsa voce. In dominicis autem die- „bus Terminarius lector, qui habiturus est hebdomadam eodem modo ca- „nit, excepto in Sabbato Sancto usque ad octavam Resurrectionis: In qui- „bus canitur tantum *Alleluia* cum suo versu: *Dominus illuminatio mea*. In „quotidianis vero diebus puer magistri scholarum semper canit: *Dominus „illuminatio mea* maiori tono &c.“

Ap. Murator.
T. IV. antiq.
Ital. col. 863.
§ 874.

VI. De cantu *Ambrosiano* e medio tollendo, ac cum *Gregoriano* com- mutando subinde actum hoc medio ævo legimus. MARSICANUS de STE- PHANO nono scribit: *Ambrosianum cantum in ecclesia ista Casinensi cantari penitus interdixit*. Huc pertinet, quod in annal. BENED. ad 1057. meminit MABILLONIUS, cantui *Ambrosiano*, qui *sonorus & fortis est*, substitutum *Gregorianum* dulcem magis & ordinatum. Antea factum reor, ut in *Capuana* ecclesia cantus *Ambrosianus* fusciperetur. Qua de re documenta collecta a Card. SIRLETO hodie servari in Archivio Archiepisc. *Mediolan.* mihi contestatus est Io. Bapt. CASTIGLIONE can. ad S. STEPHANUM, qui parat monumenta eccl. *Ambros.* edenda. Mirabile vero est, quod ex LANDULPHO

Eius cum of-
ficio Ambro-
siano fata in
Italia, & Ger-
mania.
Chron. Casin.
L. II. c. 97.
T. IV. p. 571.

fe-

T. I. *Mus.* seniore in historia Episcoporum *Mediolanensium* refert MABILLONIUS, dicit-
Ital. p. 106. que apud MOMBRIUM, & in veteri breviario *Mediolanensi* haberi; item-
L. V. c. 2. que DURANDUS narrat ex vita S. EUGENII Episcopi de numero Concilio temporibus CAROLI M. & HADRIANI P. Romæ celebrato. Vix vero vel ea, quæ de violentia a CAROLO M. adhibita traduntur, fidem invenient: de quo vitæ eius scriptor: *Per omne vitæ suæ tempus ita cum summo omnium amore atque fervore & domi, & foris conversatus est, ut nunquam ei vel minima iniusta severitatis nota a quoquam fuisset obiecta.* Sed id instigantibus Episcopis, qui id in synodo decrevisse dicuntur, fecisse memoratur, ut quidquid in cantu & ministerio divino inveniret a Romano diversum, totum deleteret, & ad unitatem mysterii Romani redigeret. Quamobrem *Mediolanum* profectus, omnes libros *Ambrosiano* titulo sigillatos, quos vel dono, vel pretio, vel vi habere potuit, alios combussit, alios trans montes, quasi in exilium misit. Narratur deinceps, qua ratione S. EUGENIUS, ut *Ambrosianus* ordo *Mediolani* saltem fervaretur, obtinuerit, non sine divina attestazione, similiter ac apud DURANDUM legitur: qui tamen alteram addit relationem a) post priorem, quæ congruit illis, quæ ex LANDULPHO scriptore plus septingentorum annorum narrat MABILLONIUS. Additque, mox EUGENIUM voti sui compotem *Mediolanum* properasse, ut *Ambrosiani* ritus libros recolligeret; sed nihil præter missale recuperare potuisse, quod pius quidam Sacerdos furtim subduxerat. Manuale autem postea curante EUGENIO nonnullos Sacerdotum & Clericorum, qui multa memoriter retinebant, convenientes in unum, DEO opitulante, restituisse. „Qua in narratione „ licet quædam sublestæ fidei (inquit MABILLONIUS) videantur, tamen res „ ipsa vera esse potest. Certe ab eo tempore ritus *Ambrosianus* semper „ mansit uniformis, ut ex relictis antiquis libris deprehendimus: nisi quod „ subinde facta est novorum festorum, ut moris est, accessio.“ Rei summan

a) „ Ubi statutum est (ut habetur apud DURANDUM) quod *Gregorianum* deberet universaliter observari, ad quod CAROLUS Imperator omnes clericis minis & suppliciis per diversas provincias cogebat, libros *Ambrosiani* officii comburens. Beatus vero EUGENIUS ad Concilium quoddam propter hoc convocatum veniens, invenit ipsum Concilium per triduum iam solutum, inducens Dominum Papam, quod omnes Prælatos qui Concilio interfuerant, & iam per tres dies recesserant, revocaret. Concilio igitur iterum congregato, omnium Patrum fuit una sententia, quod missale *Ambrosianum* & *Gregorianum* super altare S. PETRI Apostoli ponerentur, quam plurimorum Episcoporum sigil-

lis munita, & fores ecclesiæ clauderentur, & ipsi tota nocte orationi insisterent, ut Dominus per aliquod signum indicaret, quod horum magis ab ecclesia servari vellet, sicque per omnia factum est. Mane igitur ecclesiam intrantes, utrumque missale super altare apertum invenerunt: vel ut alii asserunt, missale *Gregorianum* penitus dissolutum, & huc illucque dispersum invenerunt. *Ambrosianum* vero solummodo apertum super altare in eodem loco, ubi positum fuerat, invenerunt. Quo signo edocti sunt divinitus *Gregorianum* officium per totum mundum dispergi: *Ambrosianum* vero tantum in sua ecclesia observari debere, & sic usque hodie servatur. “

mam etiam enarrat GUAGUINUS apud DEMOCHAREM in vita CAROLI M. L. IV. c. 12. Cum vero, ait, de rebus divinis & vario canendi genere Sacerdotes discere audiret, propterea, quod Ambrosianum illo tempore atque Gregorianum morem promiscue clerus observabat, obtinuit, ut Gregoriano reliquis orbis, Ambrosiano Mediolanensis ecclesia uteretur. Ex ipsis vero relatis ibi a MABILLONIO epistolis PAULI Sacerdotis, & GEBEHARDI religiosorum virorum sanctæ ecclesiæ Ratisbonensis, missis ad Presbyterum MARTINUM thesauro-^{p. 95. &c.}rum Sancti AMBROSII custodem, & ANSELMUM, pro officio Ambrosiano, constat, succedentibus adhuc temporibus, CONRADI nimirum Salici, alias ecclesias studiosas fuisse copulandi utrumque, Ambrosianum nimirum cum Romano ritu ac cantu a). Neque vero hæc aliena exitimes a præsentī argumento; in sequenti enim epistola ad quæstionem MARTINI, utrum antiphonarium cum notulis, vel sine notulis habere velint, nihil Ambrosianæ integritatis deesse sibi velle respondent: Quoniam, aiunt, ipsa species operum eius & ^{p. 97.}usum eorum nescientes oblectat. Mitte ergo antiphonarium cum notulis, & sacramentarium cum solis orationibus & præfationibus Ambrosianis. Solumque gesta Sanctorum excepta volunt. Nam, aiunt, gestis Sanctorum, quæ Missarum celebrationibus apud vos interponi solent, non indigemus, quoniam his abundamus. Sunt hæc molimina ad officium cantumque Ambrosianum etiam in Germania instaurandum, diviso iam Francico regno, postquam sub Carolingica stirpe, ecclesiæ Mediolanensi remisso officio & cantu suo, Gregorianum undique fuit receptum officium cum cantu. Apud PURICELLUM in monumentis Basilicæ Ambrosianæ perhibentur sæc. XII. canonici Mediolanenses melodias Francigenas cantui Ambrosiano miscuisse. In antiphonario Ambrosiano sæc. XIII. circ. occurrit Halleluia & lilium convallium, inscriptum Francigena, cum notis musicis a cantu Ambrosiano diversis. Francigenas Italiam cantando peragrassè discimus ex decreto Bononiensi anni 1288. apud GHIRARDACCI in histor. Bonon. Cantores Francigenorum in plateis communibus ad cantandum omnino morari non possent.

VII.

a) „Quoniam (scribunt p. 96.) princeps in divinis laudationibus apud Latinos præfuisse cognoscitur mellissius Doctor AMBROSIVS, idcirco, ne ingrati simus tam sanctis primordiis, habere delectamur notitiam tantæ auctoritatis. Hoc dicimus, quoniam probitatem tuam admirari comperimus, cur nos, qui habemus ordinem Romanum, simul habere gestamus Ambrosianum. Fuit olim tanta Mediolanensis ecclesiæ gratia & excellentia, ut AURELIO & AUGUSTINO, cæte-

risque Africanis Præfulis non sufficeret in dubiis rebus Romanum consulere Pontificem, nisi pariter consulerent & Mediolanensem. Desine ergo admirari imitatrices sanctorum Patrum inquisitiones nostras; & adhibe oportunas opitulationes tuas: ut ordo AMBROSII, dulcissimi Sancti Spiritus organi, quem discipulus eius doctor eximius AUGUSTINUS traduxit in Africam, nobis transferatur in Germaniam, ad excitandam & dilutandam boni odoris fragrantiam.“

Ritus Moza-
rabici in Hi-
spania muta-
tio.

VII. Simile aliquid, quod nunc de officii mutatione narravimus, acci-
disse in ecclesia *Hispanica* sub ALPHONSO V. & GREGORIO VII. memoriæ pro-
ditum est, de inducendo novo officio, quod *Ambrosianum* vocat CHEVREAU
lib. V. c. 11. apud auctorem Gallum hist. musicæ *T. I. p. 203*. *Gallicanum* vero
T. X. p. 481. dicitur in narrat. RODERICI *Tolet*. quam legere est apud LABBEUM. Id vero
482. quei accidere potuerit, non video, si de veteri *Gallicano* officio res sit, quod
constat apud omnes non ultra obtinuisse, quam usque ad PIPINI & CAROLI M.

Tabul. chron. tempora, ut post alios scribit LANGLET: donec nimirum cantus *Gallicanus*
P. II. p. 107. cum *Romano* est commutatus. Qua de re paulo post, nimirum de cantu

Gallicano, qui plurimum conveniebat cum *Ambrosiano*. S. HILARIUS ante
S. AMBROSIIUM hymnis componendis studuit, quales officio divino intulisse
potissimum vidimus S. AMBROSIIUM, idque singulare & præcipuum fuit habi-
tum in officio & cantu *Ambrosiano*, forte etiam in *Gallicano*, ut in *Hiber-
nico*. Fuisse quidem in *Hispania*, qui hoc genus laudis divinæ studio hu-
mano compositum refugerent, ex Concilio *Toletano* IV. discimus, ubi illa
tergiversatio fuit reiecta sub anathematis pœna. „Sicut ergo orationes, ita &
„hymnos in laudem DEI compositos nullus nostrum ulterius improbet: sed
„pari modo in *Gallia*, *Hispania*que celebret, excommunicatione plectendi,
„qui hymnos reiicere fuerint ausi.“ Qui præfuisse huic Concilio dicitur
S. ISIDORUS *Hispalensis*, cantus ecclesiastici ac musicæ, de qua quædam et-
iam scripsit, passim se studiosum declarat: an autem singulare aliquid in cantu
ordinando præstiterit in officio *Hispaniæ* peculiari, quod *Isidorianum* di-
citur, postea discutietur. Id vero dubium esse nequit, cantum & melo-
diam suam esse debuisse peculiari illi ritui constitutum, ut in *universis Hi-
spaniæ ecclesiis preces privatae, Missarum oblationes, & omnes publicæ psal-
modiæ unico & eodem exemplo a Sacerdotibus celebrarentur*, ut loquitur *Alv.*

L. II. De re- GOMECIUS, ortum & fata illius profecutus a). Dum postea, *Mauris Ara-
bus gestis* *bibusque* rerum potentibus, christiani, iis permixti, eo officio uterentur, *Mo-
Franc. Xime-* *zarabicum* a Christianis cum *Arabibus* mixtis fuit dictum. De quo con-
nii. servando tam studiosa semper fuit ecclesia *Hispanica*; licet pervincere haud
a potuerit sub dicto ALPHONSO, ne *Gallicanum* officium tam in psalterio, quam
in aliis, nunquam ante susceptum, induceretur, si narrationi illi fides, quam
hic ex libro VI. cap. 26. RODERICI *Tolet*. inferimus, uti in Concilio rom-

col-

a) „Cura (inquit) hunc ordinem instituendi ISI-
DORO Pontifici *Hispalensi*, summa tunc sancti-
monia & doctrina claro, demandata fuit. Quam-
quam in hoc auctores variant: nonnulli enim
LEANDRUM *Hispalensis* ecclesiæ antiquiorem an-
tistitem, ei muneri præfectum, asserunt, cui ISI-
DORUS comes datus fuerit. Sed illud constat,
ab ISIDORO cum ritum *Isidorianum* officium fuisse

nuncupatum. Perseveravit in *Hispaniis* ecclesiis
hæc sacrorum religio quamdiu res *Gothorum* in
ea floruerunt: hoc est centum viginti circiter an-
nos usque ad miserandam illam calamitatem, cum
per *Mauros Arabesque* universa pene regio cade,
incendiisque vastata, fufis, fugatisque *Hispano-
rum* copiis in *Barbarorum* ditionem venit.“

collectione legitur a), agente maxime RICHARDO legato pontificio, ante revocationem ab URBANO factam. Equidem iam sub GREGORIO VII. RICHARDUS in *Hispania* fuit, hæcque gesta sunt, uti observat *Christ. LUPUS*. Hic vero notatum velim teste MURATORIO, psalterium *Ambrosianum* in non paucis a *Romano* discrepare (quod est vetus *Gallicanum*, ut paulo post probabitur) tum verbis, tum sensibus, tum versiculorum ordine; neque tamen omnino concordare cum ea versione, quæ Sancto AMBROSIO in usu fuit. Forte hæc versio cum antiquitus in *Romana* ecclesia usitata convenit. Quo vero tempore medio inter D. AMBROSII & nostram ætatem peculiarem illam versionem adoptarit, non liquet. Cum vero sæculo XI. ut mox ostendemus, ecclesia *Romana* veteri sua versione adhuc usa sit, mirum sit, *Romanum* Pontificem, præsertim GREGORIUM VII. haud fuisse operam daturum, ut conforme ecclesiæ *Romanæ* psalterium, perinde ac officium reliquum susciperetur in *Hispania*. Certe GOMECIUS de rebus gestis FR. XIMENII lib. II. de ritu *Gregoriano*, in locum *Toletani* substituendo, decretatum constanter asseverat. Etiam Io. MARIANA *Romanum* nominat. Ubi eam immutationem aliquoties iam antea tentatam, non tamen successisse, testatur. Ex sententia autem *Christ. LUPI*, *Romanum* officium, ut ipsi invidiam faciat, *Hispanus* Episcopus vocat *Gallicanum*. Hunc ipse adducit LABBEUS, ubi nominatim translationis psalterii præter officium Missæ meminit. Unde RODERICUM ex RODERICO interpretari licet, officium *Romanum* cum versione

a
T. VI. schol.
in Synod. p. 27.
Antiq. medii
ævi T. IV.
dissert. LVII.
p. 859.

L. IX. de rebus
Hisp. c. 18.

T. VI. p. 28.

Rod. Tolet.
lib. VI. de reb.
Hisp. c. 26.

psal-

a) „Verum ante revocationem (Tom. X. Conc. pag. 481. edit. Labb.) clerus & populus totius *Hispaniæ* turbatur, eoquod *Gallicanum* officium suscipere a Legato & Principe cogebantur, & statuto die, Rege, Primate, Legato, cleri populi que maxima multitudine congregatis, fuit diutius altercatum, clero, militia, & populo firmiter resistentibus, ne officium mutaretur, rege a regina suaso, contrarium minis & terroribus intonante. Ad hoc ultimo res pervenit, militari pertinacia decernente, ut hæc dissensio duelli certamine sedaretur. Cumque duo milites essent electi, unus a rege, qui pro officio *Gallicano*, alter a militia & populis, qui pro *Toletano* pariter decertarent, miles regis illico victus fuit, populis exultantibus, quod victor erat miles officii *Toletani*. Sed rex adeo fuit a regina CONSTANTIA stimulatus, quod a proposito non discessit, duellum indicans ius non esse. Miles autem, qui pugnaverat pro officio *Toletano*, fuit de domo *Matantie* prope *Pisoricium*, cuius hodie genus extat. Cumque ab hoc magna seditio in militia & populo oriretur, de-

mum placuit, ut liber officii *Toletani*, & liber officii *Gallicani* in magna ignis congerie ponerentur. Et indicto omnibus ieiunio a Primate, Legato & Clero, & oratione ab omnibus devoto peracta, igne consumitur liber officii *Gallicani*, & profiliit super omnes flammæ incendii, cunctis videntibus & Dominum laudantibus, liber officii *Toletani*, illæsus omnino a combustionem incendii alienus. Sed cum rex magnanimus, & suæ voluntatis pertinax executor, nec miraculo territus, nec supplicatione suavis voluit inclinari, sed mortis supplicia & direptionem minitans resistentibus, præcepit, ut *Gallicanum* officium in omnibus regni sui finibus servaretur. Et tunc cunctis flentibus & dolentibus inolevit proverbium: *Quo volunt reges, vadunt leges*. Et tunc *Gallicanum* officium tam in psalterio, quam in aliis nunquam antea susceptum, fuit in *Hispaniis* observatum, licet in aliquibus monasteriis fuerit aliquanto tempore custoditum, & etiam translatio psalterii in plurimis ecclesiis cathedralibus & monasteriis adhuc hodie recitatur.“

psalterii *Gallicani* ab eo officium *Gallicanum* vocari, qua ratione nempe in *Galliis* tunc officium *Romanum* agebatur, idque Rex immutari permiserat ad instantiam uxoris CONSTANTIÆ, quæ erat de partibus *Galliarum*.

Cantus Gregoriani in Anglia propagatio.

L. II. c. 8.

VIII. Sed ad nos propius, cantumque *Romanum* redeamus, ut a S. GREGORIO ordinatus, brevique per Occidentem fertur sparsus: in *Angliam* quidem, si IOANNI *Diacono* fides, adhuc ipsius sancti illius Pontificis tempore, & iterum sub VITALIANO. „Huius GREGORII tempore (inquit in vita S. GREGORII) cum AUGUSTINO *Britannius* adeunte, per Occidentem quoque *Romanam* institutionis cantores dispersi, Barbaros insigniter docuerunt. Quibus defunctis, occidentales ecclesiæ ita susceptum modulationis organum vitiarunt, ut IOANNES quidem *Romanus* cantor cum THEODORO, æque civem *Romano*, sed *Eburaci* Archiepiscopo, per *Gallias* in *Britannias* a VITALIANO sit Præfule destinatus: qui circumquaque positarum ecclesiarum filios ad pristinam cantilenæ dulcedinem revocans, tam per se, quam per suos discipulos multis annis *Romæ* doctrinæ regulam conservavit.“ Hæc iisdem verbis referuntur in vita B. NOTKERI *Balbuli* apud GOLDASTUM, & BOLLANDUM ad diem sextam *Aprilis*. V. BEDA vero, quæ hic VITALIANO adscribuntur, AGATHONI in acceptis refert, qui non ita multo post eandem

L. IV. de gestis Angl. c. 18.

insedit *Romanam* cathedram: accepisse nimirum *Benedictum* Biscopum, abbatem *S. Petri* in *Britannia* iuxta *Ostumbriam*, *Roma* in *Britanniam* remeantem, a Papa AGATHONE IOANNEM archicantorem *S. Petri*, & Abbatem *S. Martini*, in *Britanniam* perducendum, „quatenus in monasterio cursum cædendi annuum, sicut ad *S. Petrum Romæ* agebant, edoceret.“ Egisseque studiose Abbatem IOANNEM, ut iussu Pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi, ac legendi, viva voce præfati monasterii cantores edocendo, & ea, quæ totius anni circulis in celebratione dierum festorum poscebat, etiam litteris mandando, quæ eatenus in eodem monasterio servata, a multis iam tunc fuerint circumquaque scripta. Hæc BEDA. Qui subdit, non solum autem eundem IOANNEM ipsius monasterii fratres docuisse, verum de omnibus pene eiusdem provincie monasteriis ad audiendum eum, qui cantandi erant periti, confluxisse: sed & ipsum per loca,

L. V. c. 21.

in quibus doceret multos, invitare curasse. Idem postea BEDA de Acca, Episcopo *Haqulstadenſi*, labente sæc. VII. narrat in eadem *Anglorum* historia, cantorem quoque egregium, nomine MABAN, qui a successoribus discipulorum Beati Papæ GREGORII in *Cantua* fuerat cantandi sonos edoctus, ad se suosque instituendos accersisse, ut nec Episcopus quidem Acca refugerit officium cantoris: erat enim cantor peritissimus, eius etiam causa *Romam* profectus. Sed iam ante IACOBUS Diaconus *Eboracensis*, & WILFRIDUS

Episc.

Episc. *Eboracensis* id curarunt. Et quidem S. WILFRIDUS opera usus EDDII, vitæ suæ scriptoris, quæ apud MABILLONIUM legitur; ubi cap. 14. memoratur WILFRIDUS sub annum DCLXV. „Cum episcopalia officia per plura „spacia *Cantuariæ* egisset, cum cantatoribus ÆDDE & ÆONA & cœmentariis „omnisque pene artis ministerio in regionem suam reversum, cum regula BE- „NEDICTI instituta ecclesiæ bene meliorasse.“ ÆDDE esse ipsum eius vitæ scriptorem EDDIUM seu HEDDIUM MABILLONIUS adnotat. De quo ex PITSEO testimonium affert. „*Heddius* STEPHANUS cognominatus natione *Anglus*, Or- „dinis S. BENEDICTI, monachus *Cantuariensis*, congregationis *Giribennæ*, a „teneris annis ita in bonarum litterarum studiis enutritus, ut iam vir fa- „ctus, omnium scientiarum genere evaserit instructissimus. Multa quidem, „quantum invenire potui, non scripsit; sed illa tamen pauca puro terfo & „elegante stilo exarata. Musicus insignis & primus, teste BEDA, præter unum „IACOBUM, cantandi magister in *Nordhamburhorum* ecclesiis. Illuc enim „ex *Cantia* vocatus a WILFRIDO venit, & psalmodiam docuit.“ Is postea c. 44. S. WILFRIDUM ita loquentem inducit: „Nec non & ego primus post „obitum primorum procerum a Sancto GREGORIO directorum (curavi) quo- „modo iuxta ritum primitivæ ecclesiæ consono vocis modulamine binis ad- „stantibus choris persultare: responforiis, antiphonisque reciprocis instrue- „rem.“ V. BEDA, qui & ipse præter quotidianam curam in ecclesia can- tandi, semper aut scribere, aut discere, aut docere dulce habuit, hæc felicissima, ex quo *Britanniam* petierunt *Angli*, suæ gentis deprædicat tempora reipublicæ, & ecclesiæ *Anglicanæ*. „Cum inter alia & quicumque lectionibus sacris cu- perent erudiri, haberent in promptu magistros, qui docerent. Et sonos can- tandi in ecclesia, quos eatenus in *Cantia* tantum noverant, ab hoc tem- pore per omnes *Anglorum* ecclesias discere cœperunt. Primusque excepto „IACOBO (de quo supra diximus) cantandi magister *Nordamburhorum* „ecclesiis EDDI cognomento STEPHANUS fuit invitatus de *Cantia* a Reveren- „dissimo viro WILFRIDO.“ De IACOBO diacono S. PAULINI episcopi primi *Eboracensis*, postea *Roffensis* circa medium sæc. VII. iam ad finem lib. II. eiusdem hist. gentis *Anglorum* perhibuerat BEDA, eum iuxta morem *Romanum* seu *Cantuariorum* magistrum ecclesiasticæ cantionis multis extitisse a). Unde palam est, quanta cura in *Anglia* sit conservata propagataque disci- plina cantus *Romani*. Ecclesiasticis decretis firmatum id fuit an. 747. in

Sæc. IV. P. I.
Act. O. S. B.
p. 676. &c.

Miræus in
Trith. de scri-
ptor. eccles.
p. 65.
Hist. gent.
Angl. lib. IV.
c. 2.

a

Clo-

a) „Reliquerat autem in ecclesia sua *Eboraci* IACOBUM Diaconum, virum utique ecclesiasticum & sanctum, qui multo ex hinc tempore in ecclesia manens, magnas antiquo hosti prædas docendo & baptizando eripuit. Cuius nomine vicus, in quo maxime solebat habitare iuxta ca-

taram usque hodie cognominatur. Qui quoniam cantandi in ecclesia peritissimus, recuperata postmodum pace in provincia, crescente numero fidelium, etiam magister ecclesiasticæ cantionis iuxta morem *Romanorum* seu *Cantuariorum* multis cœpit existere.“ K k 3

a *Cloveshovienſi* apud *Anglos* Concilio a), quod iam antea in uſu fuerat, ſed cum aliqua forte diverſitate iuxta eundem *MABILLONIUM* in annalibus, ut *L. XXIII. ad an. 758. T.* in Miſſarum celebratione & cantilenarum modo ritus *Romani* fervarentur. *II. p. 185.* Idem alibi memorat motus, ob cantus mutationem, a *TURSTINO* Monacho *L. LXIII. ad an. 1070. T.* *Cadomenſi* excitatos, quem Rex *Glaſtonienſi* monaſterio præpoſuerat. „Hic *V. p. 21.* „ut protervus erat (referente *ORDERICO*) ſuos *Glaſtonios* cantum, quem *L. IV. p. 523.* „a Beati *GREGORII* Papæ diſcipulis acceperant, relinquere, ſibiſque igno-
tum, nec auditum antea cantum a *Flandrenſibus* & *Nortmannis* ediſcere
„coegit. Hinc orta lis eſt acerrima, quam mox ſacri ordinis contumelia
„ſubſecuta eſt. Cum enim nova inſtituta recipere detrectarent monachi, &
„nihilominus contumacis pertinacia magiſtri perſiſteret; laici, abbati ſuf-
„fragati, monachis vim intulere: quorum alii crudeliter percuſſi, alii le-
„thaliter ſauciati ſunt.“ *Henricus* de *KNYGTHON* canonicus *Leyceſtrenſis*
libro ſecundo de eventibus *Anglia*, *WILHELMI* cuiuſdam ſeu *WITTI Fif-*
canenſis cantum fuiſſe dicit, quem *TURSTINUS*, inter cæteras ſtultitiæ ſuæ
ineptias, *Gregorianum* cantum in officio aſpernatus, exercere, monachos ſuos
compellere cœperit; ſed qualis iſte cantus fuerit, & in quo a *Gregoriano*
abierit, non conſtat. Referuntur hæc ad annum 1049. *SIMEON Dunel-*
menſis monachus de *Reg. Angl.* p. 212. eiſdem innovationis cœptæ a *B.*
GUILIELMO Abbate *S. BENIGNI Divionenſis*, meminit, atque ex eo aucto-
Tom. VII. res hiſt. litterar. *Franc.* „Il ſemble même qu’il introduiſit dans le chant
P. 34. „une nouvelle methode, differente du chant *Gregorien*, laquelle ſe com-
„munica aux monaſteres de ſa dependance, & autres de *Normandie*. On
„en iuge ainſi, ſur ce que *TURSTIN* moine de *S. ETIENNE* de *Caen*, ou l’on
„ſuivoit la nouvelle methode, aiant voulu l’établir a *Glaſteſburi* en *Angle-*
„terre, dont *GUILLAUME* le conquerant l’avoit fait abbé, il l’y eleva a cette
„occaſion une eſpece de ſedition facheuſe.“ Patet ex vita *S. GUILIELMI* e-
mendationem fuiſſe cantus *Romani* b).

IX.

a) „Ut uno eodemque modo dominicæ diſpenſationis in carne ſacroſanctæ feſtivities, in omnibus ad eas rite competentibus rebus, id eſt in baptiſmi officio, in Miſſarum celebratione, in cantilenæ modo celebrentur, iuxta exemplum videlicet quod ſcriptum de *Romana* habemus eccleſia. Itemque ut per *gyrum* totius anni natalitia ſanctorum uno eodem die, iuxta martyrologium eiſdem *Romane* eccleſiæ, cum ſua ſibi convenienti pſalmodia ſeu cantilena venerentur. (Et can. 15.) Ut ſeptem canonicæ orationum diei & noctis horæ diligenti cura cum pſalmodia & cantilena ſibiſmet convenienti obſerventur, & ut eandem monaſterialis pſalmodiæ parilitatem ubique ſeſtentur, nihilque, quod

communis uſus non admittit, præſumant cantare aut legere, ſed tantum quod ex ſacrarum ſcripturarum auctoritate deſcendit, & quod *Romane* eccleſiæ conſuetudo permittit, cantent vel legant, quatenus unanimes uno ore laudent Deum.“

b) „Cum ſupernæ dulcedinis neſtare artificialis etiam muſica perdoctus ac comptus dogmate, quidquid in pſallendo choris ſuorum pſallebatur die ac nocte tam in antiphonis, quam in reſponſoriis, vel hymnis corrigendo & emendendo ad tantam direxerit rectitudinem, ut nullis decentius ac rectius pſallere contingat in tota eccleſia *Romana*. Pſalmodiorum nihilominus concentum dulciſſimo ultra omnes diſtinguens decoravit melodimate.“

IX. Habuit suum sub prima Regum stirpe *Gallia* cantum, quando non raro Reges ipsi musices studiosos fuisse legimus, veluti de CHILPERICO I. ex GREGORIO *Turon.* FAUCHET in suis antiquit. *Gallicanis* L. III. c. 21. narrat a), eum ad imitationem SEDULII poetæ christianii versus composuisse, musicamque sub eo floruisse. Ad baptismum filii eius, levante GUNTRAMNO avunculo, ut frequentes concurrentes Episcopi cantores suos adducerent, curavit, qui solemnitatem ornarent, atque in conviviis etiam certatim cantum instituerent, compositisque choris psallerent; ut adeo tunc cantum contum fuisse oporteat, & delectabilem. Idem de DAGOBERTO testatur, cum vespersarum cantui assisteret apud sanctimoniales, suavitate vocis NANTILDIS abreptum, eam sibi sponfam expetiisse. Quodsi tamen exemplis standum est, quæ ex reliquiis antiqui cantus *Gallicani* LEBEUF in tractatu historico de Cantu eccles. affert, simplex magis fuit, quam cantus *Romanus*, ad instar cantus *Ambrosiani*, ut psalmorum aliqua exempla habet, quæ demonstrant, facile tunc fuisse, sine lineis, notarum ac cantus discrimina observare. Exempli causa esse possunt Præfationes, & oratio dominica in Missa, in quibus similem cantum inde ab antiquissimis temporibus in libris liturgicis inveniri. Provocat vero LEBEUF ad *Sanctus* feriale, quale etiamnum passim canitur, paucorum quidem tonorum intercapedine, ac exigua vocis flexione, quin aliquid de suavitate cantus deperiret. „Erat (inquit) cantus *Romanus* „magis variegatus, quam antiquus cantus *Gallicanus*. Id quod illum cantum magis delectabilem & acceptum faciebat. Tam sedula huic rei datur opera, ut dici possit, eos, qui in *Francia* componendis cantibus incumbebant, locupletasse melodiis, quæ æquabant, ac etiam superabant cantus antiphonarii *Romani*: erantque tam magno numero, ut libri *Francici* in hoc genere successu temporis magis studiosorum consideratione digni haberentur, quam *Romani*.“ Idem singulariter modulationem psalmi *In exitu Israel* in Dominica notat, qui cantoribus *Romanis*, sæculo octavo & nono in *Franciam* venientibus, ita arriserit, ut *Romæ* in usum vocarent. Cantus illius psalmi hodieque apud nos singularis est, & egregius, quidquid contra postea exceptum sit ab ipso S. BERNARDO, si est auctor tractatus, eius nomine editi *de musica*, quod postea disquiremus. Offensus autem solum, quod singularis esset, quo non obstante, simplicitate & ingeniosa compositione delectat, ut quod in commendationem antiqui cantus *Gallicani* diximus, confirmet, in quo tantum operæ non frustra *Galli* olim posuerunt: qualem exempli causa clericum suum ARMENTARIUM GREGORIUS *Turonen-* L. I. de miraculis S. Martini c. 33. *sis* laudat, cui tam facile erat sonorum modulationes appendere, ut eum non putares hoc meditari, sed scribere in servitio valde strenuum, & in commis-

so

a) Voyez l'hist. de la Musique T. I. p. 184.

so fidelem. Quodque diximus de *Romanis*, etiam a *Gallis* hic aliquid mutantibus, ex WALAFRIDO *Strabone* confirmatur: „Et quia (inquit) *Gallia* cana ecclesia viris non minus peritissimis instructa sacrorum officiorum instrumenta habebat non minima: ex eis aliqua *Romanorum* officiis immixta dicuntur, quæ plerique & verbis & sono se a cæteris cantibus discernere posse fateantur. Sed privilegio *Romane* Sedis observato, & congruentia rationabili dispositionum apud eam factarum persuadente, factum est, ut in omnibus pene *Latinorum* ecclesiis consuetudo & magisterium eiusdem Sedis prævaleret: quia non est alia traditio æque sequenda, vel in fidei regula, vel in observationum doctrina. Paulo ante mentionem fecimus cantorum *Francigenarum* sæc. XIII. *Italiam* obeuntium, atque ritu etiam *Ambrosiano* adoptatarum melodiarum *Francigenarum*. Si ex hodierno more iudicandum foret, dici posset, *Gallos* in cantionibus vernaculis sequiori etiam ævo ingenio indulgisse suo. Abbas le BEUFIUS eiusmodi cantiones (*chansons du Comte de Champagne, & chants & complaintes de Danz de Gauthier &c.* qui proprie huius loci non sunt) quamvis summa cura indagarit, examinaritque inde a sæc. XI. XII. & XIII. nihil vero reperit „que des airs peu mélodieux, des airs dans les quels on laissoit bien des agrémens a supplier aux chantres des airs, qui n'étoient autre chose, que du chant *Gregorien*, & même du septième mode, c'est a dire du plus ingrat, du plus, & du moins mélodieux; mais les oreilles de ce temps la y étoient apparamment accoutumées, & ces airs leur paroissoient beaux.“ *Dissert. sur l'état des Sciences sous le Roi ROBERT &c.*

Cui deinceps
cum officio
Romanus
substitutus
paucis exceptis.

X. Accidit hoc etiam in *Galliis*, ut cum aliis, ad ritum officiumque divinum pertinentibus, modus canendi *Romanus* successu temporis adoptaretur. Observat MABILLONIUS in libro primo de Liturgia *Gallicana*, & præfatione in Sacramentarium *Gallicanum*, parte secunda T. I. Musæi *Italici*, *Gallos* primum accepisse ab ecclesia *Romana* Canonem Missæ. Valde autem hæreo, an non secundum antiquissimum *Gallicanum* cantum composita sit modulatio *Præfationis* ad canonem, quam in antiquissimis Sacramentariis eodem, ut hodie fit, modo cantatam, notisque expressam deprehendimus in Sacramentariis *Gallicanis*, dabimusque eclypon eiusdem ex bibliothecæ nostræ Sacramentario sæculi IX. vel X. nec non orationis dominicæ post canonem cantari solitæ ex antiquissimo Sacramentario *S. Dionysii* prope *Paris.* Quæ saltem avitam simplicitatem magis sapiunt, integritatemque religiosius unacum ipso canone custoditam. Quoad psalterium, quod præcipuum est in reliquis divini officii partibus, singularem eius versionem cantandam in *Galliæ* ac quibusdam *Germaniæ* ecclesiis fuisse traditam, testantur

WALA-

WALAFRIDUS *Strabo*, & BERNO *Augiensis*. Hic in epistola apud MABILLONIUM ad MEGINFRIDUM & BENNONEM (quam nos ex codice *Salemitano* inter scriptores de re musica integram damus) ubi de S. HIERONYMO agens, quædam habet a), quibus lux affunditur iis, quæ paulo ante dixi de mutatione officii *Toletani* in *Gallicanum*, ubi psalterii bis fit mentio, atque intelligi potest de hac peculiari versione, qua deinceps constanter usa est ecclesia *Gallicana*, licet cantum *Romanum* dudum antea sub PIPINO assumerit. Quod probe discernendum est in WALAFRIDO *Strabone*, qui idem de psalterio *Gallicano* ex versione HIERONYMI commemorat, sed GREGORII *Turonensis* opera, in *Gallicanam* ecclesiam inductum, asserit. Quod nec ipsum citato MABILLONIO probatur, qui ex ipso GREGORIO *Turonensi*, & antiquissimis MSS. Psalteriis *Swi-Germanensibus*, & FORTUNATI hymno *De cruce* ostendit, psalterium, ab HIERONYMO emendatum, quod *Gallicanum* vocatur, nondum receptum tum in *Gallia* fuisse; itaque GREGORIUM inter & WALAFRIDUM intervallo admissum, fortasse opera S. BONIFACII, *Moguntini* Pontificis, qui illud *Gallicanis*, *Germanicisque* ecclesiis tradiderit. Ex illis vero, quæ de mutatione officii *Toletani* attulimus, firmatur altera MABILLONII observatio in BERNONIS verbis: nempe, *Romanos* eius tempore, id est, medio sæculo undecimo, suæ versioni adhæsisse, qua ex versione antiphonæ, quæ in cantu *Romano* adhibentur, excerptæ sint. Patet hinc *Romanos* Pontifices, ipsumque GREGORIUM VII. sedis suæ studiosissimum, non solum indulsisse *Gallis* peculiarem psalterii versionem, sed per legatum ultro id egisse, ut etiam in ecclesia *Hispanica* adoptaretur. Quin postrema demum ætate, PII V. iussu, ubique recepta est *Vulgata*, seu *Gallicana* hæc editio, præterquam in una *Roma Vaticana* ecclesia, & extra urbem in *Mediolanensi*: quæ utræque antiquum psalterium retinent, uti etiam ecclesia S. MARCI apud *Venetias*. Ex veteri versione, quam *Italiam* vocant, excerptæ sunt antiphonæ multæ; Tractus insuper, & aliæ partes officii ecclesiastici, ut etiamnum in ecclesia canuntur, atque iam MONTFAUCONIUS observavit. Assertque exemplum ex cantico MOYSIS *Exodi XV. 26.* quod secundum veterem versionem sic habet: *Exhortatus*

De cursu Gallic. §. II.

Palæogr. Gr. lib. III. c. 7.

a) „Inter cætera (inquit) ex emendata LXX. interpretum translatione psalterium ex *Græco* in *latinum* vertit, illudque cantandum omnibus *Galliæ* ac quibusdam *Germaniæ* ecclesiis tradidit. Et ob hoc *Gallicanum* psalterium appellavit, *Romanis* adhuc ex corrupta *vulgata* editione psalterium canentibus: ex qua *Romani* cantum composuerunt, nobisque usum cantandi contradiderunt. Unde accidit, quod verba, quæ

in diurnis vel in nocturnis officiis canendi more modulantur, intermiscantur, & confuse nostris psalmis inferantur, ut a minus peritis haud facile possit discerni, quid nostræ, vel *Romanæ* conveniat editioni. Quod pius pater ac peritus magister intueus, tres editiones in uno volumine composuit; & *Gallicanum* psalterium, quod nos canimus, ordinavit in una columna, in altera *Romanum*, in tertia *Hebræum*.“

hortatus es in virtute tua, in requie sancta tua. Et feria V. in Cœna Domini canitur pro antiphona adhuc MOYSIS canticum, mutato tamen illo in *requie*, nam ibi legitur in *refectione*. Hæc porro antiphona ex ipso cantico pro more solito desumpta, secundum veterem *Italiam* versionem legitur; quia secundum eandem versionem, tunc in ecclesia usu receptam, totum canticum in officio legebatur. Post inventam autem S. HIERONYMI versionem canticum quidem, ut in eadem HIERONYMI versione erat, in officium inductum est; sed prisca antiphona secundum veterem *Italiam*, ibidem relicta, hætenus canitur feria quinta in Cœna Domini.

Sub PIPINO.
NO.

De rebus ec-
cles. c. 25.

L. I. c. 6.

a

XI. Sic ergo Ecclesia concessit in usum *Gallicanum* quoad psalterii versionem; cum contra assumserit iam sub PIPINO ecclesia *Gallicana* usum antiphonarum *Romanarum*, uti ex BERNONE discimus, atque ipsum cantum, quod inter cæteros, WALAFRIDUS docet. „Psalms autem (inquit) cum secundum LXX. interpretes *Romani* adhuc habeant, *Galli*, & *Germanorum*, aliqui, secundum emendationem, quam HIERONYMUS Pater de LXX. editione composuit, psalterium cantant. Quam GREGORIUS *Turonensis* episcopus a partibus *Romanis* mutuata, in *Galliarum*, dicitur, ecclesias transulisse. Cantilenæ vero perfectiorem scientiam, quam pene iam tota *Francia* diligit, STEPHANUS P. cum ad PIPINUM, patrem CAROLI M. (imprimis in *Franciam*) pro iustitia S. PETRI, a *Longobardis* expetenda, venisset, per suos clericos, petente eodem PIPINO, invexit, indeque usus eius longe lateque convaluit.“ SIGEBERTUS ad postremum ZACHARIÆ P. annum, nimirum Christi 751. hoc revocat: „PIPINUS rex *Galliarum* ecclesias cantibus, *Romanæ* auctoritatis suo studio, melioravit.“ Ubi vides, non Pontificis, quisquis tunc *Romanam* ecclesiam rexit (qua de re BARONII annales ad an. 752. consuli possunt) sed regis studio, rem tribui. Idem facit auctor operis *Carolini* contra synodum *Græcorum* de imaginibus, ecclesiam *Gallicanam* laudans, quod, suscepto ordine psallendi ac modulationis, ecclesiæ *Romanæ* accesserit a). Ordo psallendi, cum psalterium esset diversum, cantus ipse est, uti ex Capitularis CAROLI M. *Aquisgrani* editi, capitulo octogesimo constat, ubi præcipitur: „Ut monachi cantum *Romanum* per nocturnale ac graduale, officium servant, uti ipsius CAROLI genitor PIPINUS præceperat, quando „*Galli-*

a) „Quæ cum a primis fidei temporibus cum ea perstaret in religionis sacrae unione, & ab ea paulo distaret, quod tamen contra fidem non est, in officiorum celebratione, venerandæ memoriæ genitoris nostri illustrissimi PIPINI regis cura & industria, sive adventu in *Gallias* reverentissimi & sanctissimi Viri STEPHANI *Romanæ* urbis Antistitis, est ei etiam in psallendi ordine copu-

lata, ut non esset dispar ordo psallendi, quibus erat compar ardor credendi, & quæ unitæ erant unius sanctæ legis sacra lectione, essent etiam unitæ unius modulationis veneranda traditione, nec seiungeret officiorum varia celebratio, quas coniunxerat unicæ fidei pia devotio.“

„*Gallicanum* cantum abstulit ob unanimitatem & concordiam apostolicæ sedis cum sancta DEI ecclesia.“ Seu ut habetur apud MABILLONIUM. „Ob humanitatem apostolicæ sedis, & sanctæ DEI ecclesiæ pacificam concordiam. Curavit (inquit GUAGUINUS de PIPINO) præterea religiosus princeps auctore REMIGIO *Rothomagorum* antistite emendatiora facere, quæ antea rudia & inculta in ecclesiasticis officiis cantabantur.“ Fuerat tunc ex urbe missus ad REMEDIUM seu REMIGIUM, episcopum *Rotomagensem*, PIPINI fratrem, SIMEON *secundicerius* cantorum, qui monachos eius diocesis *Romanum* cantum edoceret; mortuo vero GEORGIO *primicerio* cantorum, cum *Romam* esset revocatus a PAULO P. REMIGIUS quosdam e suis monachis *Romam* misit, ut a *Romanis* cantoribus cantum edocti, plenius apud suos *Romanam* modulationem traderent. Discimus hoc ex epistola PAULI P. ad PIPINUM, quæ est quadragesima tertia codicis *Carolini*, excusatoria, quod SIMEONEM revocare coactus sit, de quo in epistola monachis, qui *Romam* ob id missi sunt, tradita, ipse PIPINUS apud pontificem conquestus est a). Misit pontifex unacum epistola atque libris DIONISII *Arcopagita*, dialectica ARISTOTELIS, aliisque libris græce scriptis, antiphonale & responsale, ut cantus *Romani* consuetudo in ecclesias *Gallicanas* induceretur. At vero nihil sibi *Gallos* proprium servasse, nullamque amplius ipsos in hoc studio operam posuisse, asseverari nequit. *Amalarius* FORTUNATUS *Metensis* diaconus in libro de ordine antiphonarii, de antiphonis, quæ sunt ex evangeliiis quotidianis, dubitat b):

an

a) „In cis siquidem (rescribit Pontifex) comperimus exaratum, quod præsentis DEO amabilis REMEDII germani vestri monachos SIMEONI scholæ cantorum priori contradere deberemus, ad instruendum eos in psalmodiæ modulatione, quam ab eo apprehendere tempore, quo illic in vestris regionibus extitit, nequiverant. Pro quo valde ipsum vestrum asseritis germanum triste effectum, in eo quod non eius perfecte instruxisset monachos. Et quidem benignissime rex satisfacimus christianitati tuæ, quod nisi GEORGIUS, qui eidem scholæ præfuit, de hac migrasset luce, nequaquam eundem SIMEONEM a vestri germani servitio abstrahere niteremur. Sed defuncto præfato GEORGIO, & in eius idem SIMEON, utpote sequens illius, accedens locum, ideo pro doctrina scholæ eum ad nos acceperimus. Nam absit a nobis, ut quippiam, quod vobis, vestrisque fidelibus onerosum existit, peragamus quoquo modo: potius autem, ut præfatum est, in vestræ charitatis dilectione firmi permanentes, libentissime, in quantum virtus suppetit, voluntati vestræ obtemperandum decertamus. Propter quod & prædictos vestri

germani monachos sæpe dicto contradidimus SIMEONI; eosque optime collocantes, solerti industria eandem psalmodiæ modulationem instrui præcepimus, & crebro in eadem, donec perfecte eruditi efficiantur, pro amplissima vestræ excellentiæ atque nobilissimi germani vestri dilectione, ecclesiasticæ doctrinæ cantilena disposuimus efficaci cura permanere.“

b) „Post officium (inquit de ord. antiph. c. 68.) quo dedicatur ecclesia, scripsi antiphonas de evangeliiis, de quibus interrogavi magistros *Romane* ecclesiæ, si illas canerent. Responderunt, nequaquam: Nostri tamen magistri dicunt, se eas ab eis percepisse per primos magistros, quos melodiam cantus *Romani* docuerunt infra terminos *Francorum*: DEUS scit, si isti fallantur, aut si fefellerint, qui gloriati sunt, se eas percepisse a magistris *Romane* ecclesiæ, aut *Romani* propter incuriam & negligentiam eas amisissent, aut si unquam cantassent eas, tamen nos cantamus illas propter verba saluberrima, & auctoritatem nostrorum cantorum, qui gloriantur, magisterio se uti cantilenæ exercitationis.“

an vero hoc iam tempore in lingua vulgari cantus ecclesiastici peculiare in *Galliis* fuerint, me latet. LEBEUF certe eiusmodi notavit lingua rustica *Romana* noni circiter sæculi, a CAROLI Magni temporibus: suntque paraphrasæ actuum sanctorum, qui canebantur, ad explicandas populo historias SS. Martyrum, ut nihil dicam de cantilena *Gallica* in musica quadrata seu mensurata inter BEDÆ opera; sed ultra sæculum XII. certo non assurgit. Id ex verbis AMALARIJ eruitur, non sibi religioni duxisse *Gallos* in suo cantu, postquam etiam *Romanus* obtinuit, ea sibi servare, quæ sua se auctoritate commendabant, etsi forte ex usu *Romano* non essent; moxque palam fiet, non adeo expedite cantum etiam & melodiam *Romanam* sub PIPINO esse susceptam, quin successoribus eius adhuc fuerit in hac re elaborandum.

CAROLO M.

XII. CAROLUS M. patris sui exemplo ad hoc excitatus, in hac re sedulam posuit operam. *Accensi praterea*, sunt ipsius CAROLI verba apud BALUZIUM & MABILLONIUM, *venerandæ memoriæ PIPINI genitoris nostri exemplis, qui totas Galliarum ecclesias suo studio Romanæ traditionis cantibus decoravit.* Suo loco ex AURELIANO, & aliunde notabimus, quod etiam AVENTINUS & Iacobus CURIO perhibent, CAROLUM M. etiam ex *Græcorum* disciplina cantus modos auxisse: cumque ex GREGORII instituto quatuor duntaxat tropi seu modi, *Phrygius, Dorius, Lydius, Mixolydius*, quos vulgus cantorum *tonos authentos* vocat, in usu fuissent; ne *Latini* ulla ex parte *Græcis* cederent, *ducem a comite* divisit, quatuor subdititios modos a quatuor primariis distinxit, octo tropos fecit: illos cantores *plagios*, id est, *obliquos* nuncupant. Nec alio consilio hoc fecit, quam ut ecclesia omnem scripturæ *δυνάμει* ac maiestatem congruentibus sonis exprimere posset: & ut scripturæ concentuum suavitate conspectiores in coetu christianorum redderentur. Etiam cum *Græci* legati *Aquisgrani* patriis ceremoniis rem divinam facerent, & psallerent, CAROLUS Magnus, qui occulte subauscultabat, captus dulcedine cantus, iussit eos numeros excipi. Alias S. AMBROSIO quatuor authentorum constitutio, S. GREGORIO additio 4. *plagalium* tribuitur, quod hic etiam a *Græcis Cpoli Apocrisarius* discere potuit. Id vero, quod mox memoravimus, *San-Gallensis* monachus his verbis narrat.

„Hic replicandum videtur, quam sapientissimos homines præclarissimus KAROLUS habuerit in omnibus. Cum igitur *Græci* post matutinas laudes imperatori celebratas in octava die Theophaniæ secreto in sua lingua psallerent, & ille occultatus in proximo carminum dulcedine delectaretur, præcepit clericis suis, ut nihil ante gustarent, quam easdem antiphonas in latinum conversas ipsi præsentarent. Inde est, quod omnes eiusdem sunt toni, & quod in una ipsarum pro contrivit, coneruit positum invenitur.“

Quod

T. I. Capitul.

col. 203.

Vet. analect.

in f. p. 73.

Aventin.

L. IV. anna-

lium Boiorum.

Curio

L. II. chronic.

L. II. c. 10.

de gestis Ca-

roli M.

Quod subdit de omni genere organorum, ex Oriente allatorum, notabimus postea. Ad *Romani* vero cantus instaurationem, factam a CAROLO M. annos 774. & 790. SIGEBERTUS in chronico designat; cui consentit ÆMILIUS lib. II. Chronicon vero *Mosiacense* ad an. 802. refert a). Fertur usus opera *Pauli* VARNEFRIDI diaconi, qui ei a sacris erat. Utroque tempore adventus imperatoris in *Italiam* collocatur. Unde etiam a IOANNE *Diacono*, auctore vitæ S. GREGORII, & rerum gestarum CAROLI M. scriptoribus, res, CAROLO *Romæ* præsentē, accidisse narratur b). Remque iisdem verbis enarrat EKKEHARDUS: singulares vero quasdam circumstantias affert monachus *Engolismensis* in vita eiusdem CAROLI ad annum 787 c). ADEMARUS in

a

b

*De casibus
Marii S. Galli*
c. 4.

c

a) SIGEBERTUS ad annum 774. ita scribit. „KAROLUS rex offensus dissonantia ecclesiastici cantus inter *Romanos* & *Gallos*, & indicans, iustus esse de puro fonte, quam de turbato rivo bibere, duos clericos *Romam* misit, ut authenticum cantum a *Romanis* discerent, & *Gallos* docerent. (Et ad annum 790.) KAROLUS rex, honestati ecclesiasticæ omnino intentus, legendi & psallendi disciplinam diligenter correxit. Perpendens enim, iterum *Gallos* a *Romanis* in cantando discrepare, *Metenses* vero sola naturæ levitate paululum quid dissonare, per cantores, rursus sibi ab ADRIANO Papa a *Roma* directos, dissonantiam cantus correxit.“

b) „Sed & CAROLUS noster Patricius (sunt verba IOANNIS *Diaconi* lib. II. c. 9. & 10.) rex autem *Francorum*, dissonantia *Romani* & *Galliani* cantus *Romæ* offensus, cum *Gallorum* proacitas cantum a nostratibus quibusdam naniis argumentaretur esse corruptum, nostrique e diverso authenticum antiphonarium probabiliter ostentarent, interrogasse fertur, quis inter rivum & fontem limpidiorem aquam conservare foveret? Respondentibus fontem, prudenter adiecit: ergo & nos qui de rivo corruptam lympham usque hæcenus bibimus, ad perennis fontis necesse est fluctu principalia recurramus. Mox itaque duos suorum industrios clericos ADRIANO tunc episcopo dereliquit: quibus tandem satis eleganter instructis, *Metensem* metropolim ad suavitatem modulationis pristinæ revocavit, & per illam totam *Galliam* suam correxit. Sed cum multa post tempora defunctis his, qui *Romæ* fuerant educati, cantum *Gallianarum* ecclesiarum a *Metensi* discrepare prudentissimus regum vidisset, ac unumquemque ab alterutro vitiatum cantum iactantem adverteret: Iterum, inquit, redeamus ad fontem. Tunc regis precibus, sicut hodie quidam veridice ad-

stipulantur, ADRIANUS Papa permotus, duos in *Galliam* cantores misit: quorum iudicio rex omnes quidem corrupisse dulcedinem *Romani* cantus levitate quadam cognovit: *Metenses* vero sola naturali feritate paululum quid dissonare prævidit.“
e) „Et reversus est piissimus CAROLUS, & celebravit *Romæ* pascha cum Domino apostolico: ecce orta est contentio per dies festos paschæ inter cantores *Romanorum*, & *Gallorum*. Dicebant *Galli*, melius se cantare & pulchrius, quam *Romani*. Dicebant sc *Romani* doctissime cantilenas ecclesiasticas proferre, sicut docti fuerant a Sancto GREGORIO Papa, *Gallos* corrupte cantare, & cantilenam sanam destruendo, dilacerare. Quæ contentio ante Dominum regem CAROLUM pervenit. *Galli* vero propter securitatem Domini regis CAROLI valde exprobrabant cantoribus *Romanis*. *Romani* vero propter auctoritatem magnæ doctrinæ, eos stultos, rusticos, & indoctos velut bruta animalia affirmabant, & doctrinam Sancti GREGORII præferebant rusticitati eorum. Et cum altercatio de neutra parte finiret, ait piissimus rex CAROLUS ad suos cantores: *Dicite palum quis purior, & quis melior, aut fons vivus, aut rivuli eius longe decurrentes?* Responderunt omnes una voce, fontem velut caput & originem puriorem esse, rivulos autem eius, quanto longius a fonte recesserint, tanto turbulentos, & sordibus ac immunditiis corruptos. Et ait Dominus rex CAROLUS: *Revertimini vos ad fontem sancti GREGORII, quia manifeste corrupistis cantilenam ecclesiasticam.* Mox petiit Domini rex CAROLUS ab ADRIANO Papa cantores, qui *Franciam* corripere de cantu. At ille dedit ei THEODORUM & BENEDICTUM, *Romanæ* ecclesiæ doctissimos cantores, qui a Sancto GREGORIO eruditi fuerant; tribuit antiphonarios Sancti GREGORII, quos ipse notaverat nota *Romana*.“

- c. 8. vita CAROLI M. ad eundem annum hoc idem repetit. EGINARDUS vero in vita CAROLI, eiusdem non solum in hac re studium & industriam generatim collaudat, sed etiam imperatoris peritiam. *Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum peritus, quamquam nec publice legeret, nec nisi submissum, & in commune cantaret.*
- L. IV. capit. Ipse vero CAROLUS sancitum voluit de cantu, ut secundum ordinem & morem *Romanæ ecclesiæ* fiat cantus, & eius nomine auctor operis *Carolini*
- c. 256.
- Lib. I. contra synodum *Græcorum* de imaginibus, postquam deprædicasset PIPINI patris in hac re operam: „Quod quidem (pergit) & nos, collato nobis a „DEO *Italiæ* regno, fecimus, sanctæ *Romanæ ecclesiæ* fastigium sublimare „cupientes, reverentissimi Papæ ADRIANI salutaribus exhortationibus parere „nitentes; scilicet ut plures illius partis ecclesiæ, quæ quondam apostolicæ „sedis traditionem in psallendo suscipere recusabant, nunc eam cum omni „diligentia amplectantur, & cui adhæserant fidei munere, adhæreant quo- „que psallendi ordine. Quod non solum omnium *Galliarum* provinciæ & „*Germania*, sive *Italia*, sed etiam *Saxones* & quædam aquilonalis plagæ „gentes per nos, DEO annuente, ad veræ fidei rudimenta conversæ, facere „noscuntur.“ Ubi haud obscure respicit ad eam contentionem, quæ primum efferbuit *Romanos* inter & *Gallos*, recusantibus hisce, *Romano* sese accommodare cantui, & suum præferentibus modum a). Edidit MURATORIUS
- a
- T. IV. rer. LANDULPHI *senioris Mediolanensis* historiam, in qua habetur, sub HADRIANO I.
- Ital. Pontifice in *Romano* Concilio constitutum fuisse, ut CAROLUS *per totam linguam proficisceretur latinam, & quidquid diversum in cantu & mysterio divino inveniret a Romano, totum deleret, & ad unitatem Romani mysterii uniret.*

In urbe Metensi & alibi in Gallia.
Lib. de episcopis Metensibus.

XIII. Prima & præcipua *Romani* cantus informatio in ecclesia, scholæque *Metensi* fuit facta. Id iam laudis tribuit PAULUS *Diaconus* CHRODEGANGO, qui sub PIPINO floruit. „Clerum adunavit, & ad instar cœnobii intra claustrorum septa conversari fecit: normamque eis instituit, qualiter in ecclesia militare deberent: quibus annonas vitæque subsidia sufficienter largitus est, ut perituris vacare negotiis non indigentes, divinis solummodo „officiis excubarent, ipsumque clerum abundanter lege divina, *Romanaque* „imbutum cantilena, morem atque ordinem *Romanæ ecclesiæ* servare præcepit. Quod usque ad id tempus in *Metensi* ecclesia factum minime fuit.“ SIGEBERTUS ad an. 774. refert, CAROLUM duos clericos *Romam* misisse, ut authen-

a) Vide etiam quæ auctor *Gallicus* historię de musica & eius effectibus T. I. p. 187 &c. refert de contentione, quæ *Romæ* sub pontificatu LEO-

NIS III. inter cantores *Romanos* & *Gallicanos* fuerit.

authenticum cantum a *Romanis* discerent. *Et per hos*, inquit, *primo Metensis ecclesia*, & *per illam omnis Gallia ad auctoritatem Romani cantus revocata est*. Dum vero cito reliqua *Gallia*, non ita *Metensis ecclesia*, a cantus *Romani* integritate defecit, ut iterum opera regis CAROLI indiguerit, quod idem SIGEBERTUS ad an. 790. narrat: „Perpendens enim, iterum *Gallos* a „*Romanis* in cantando discrepare, *Metenses* vero sola naturæ levitate paululum quid dissonare, per cantores, rursus sibi ab ADRIANO P. a *Roma* directos, dissonantiam cantus correxit. Apud IOANNEM *Diaconum* in vita S. GREGORII P. L. II. c. 9. & 10. hæc omnia iisdem fere referuntur verbis, post citata primum de contentione *Romanos* inter & *Gallicanos* cantores verba: „CAROLO satius iudicante, ab ipso fonte „haurire cantus *Gregoriani* suavitatem, ad quam suavitatem modulationis „pristinæ primum *Metensem* metropolim revocavit, & per illam totam *Galliam* suam correxit. Sed cum multa post tempora defunctis his, qui *Romæ* fuerant educati, cantum *Gallicanarum* ecclesiarum a *Metensi* discrepare „prudentissimus regum vidisset, ac unumquemque ab alterutro vitiatum „cantum iactantem adverteret. . . *Metenses* vero sola naturali feritate paululum quid dissonare prævidit (quæ sunt iam laudati IOANNIS *Diaconi* verba, „quibus addit:) Denique usque hodie quantum *Romano* cantui *Metensis* „cedit, tantum *Metensi* ecclesiæ cedere *Gallicanarum* ecclesiarum, *Germaniarumque* cantus, ab his, qui meram veritatem diligunt, comprobatur.“ Et in annalibus apud MARTENIUM: „CAROLUS zelo zelatus domum Domini, „offensus dissonantia cantus ecclesiastici inter *Romanos* & *Gallicos*, *Romanam* clericos misit, qui cantum *Romanum* addiscerent, qui redeuntes *Gallicos* ad cantum *Romanum* concordaverunt. Iterumque videns *Gallos* a *Romanis* sola naturæ levitate adhuc aliquantulum dissonare, per cantores, ab ADRIANO sibi Papa missos, hanc dissonantiam emendavit. Honestati quoque ecclesiæ prævidens, disciplinam legendi & psallendi diligenter emendans, ecclesias omnimodis honorabat, & ornabat sacris vasis ac vestibus.“ Hæc nonnunquam confundunt auctores medii ævi, & in annorum designatione discrepant. Et quidem monachus *S. Galli*, vitæ CAROLI M. lib. I. c. 11. apud MABILLONIUM, usque ad LEONIS III. tempora reponit, quod CAROLUS animadvertens, cantus modos in diversis *Galliæ* ecclesiis discordare, L. XXIII. annal. n. 34. duos clericos LEONI Papæ direxerit, in schola *Romana* instruendos, quorum alterum apud se retinuerit, alterum filio suo DROGONI Episcopo *Metensi* assignarit: DROGONIS vero industria eiusmodi cantum per totam *Franciam* in tantum propagatum fuisse, ut *Metensis* subinde appellatus sit. Ex quodam CAROLI M. capitulari colligitur, fuisse illic plures cantores, aliunde apud Baluz. T. I. p. 421. eo directos: ut cantus discatur, & secundum ordinem & morem *Romanæ ecclesiæ* fiat: & ut cantores de *Metis* revertantur. Monachus *Engolismensis* in

p. 53.

in vita eiusdem CAROLI ad an. 787. vult, ipsum CAROLUM ab HADRIANO acceptos *Romanos* cantores unacum antiphonariis sancti GREGORII, quos ipse notaverat nota *Romana*, in *Galliam* deduxisse THEODORUM & BENEDICTUM, ita ut maius magisterium cantandi manserit in *Metensi* civitate. „ Dominus vero CAROLUS (inquit) revertens in *Franciam*, misit unum cantorem in *Metis* civitate, alterum in *Suessionis* civitate, præcipiens, de „ omnibus civitatibus *Franciæ* magistros scholæ antiphonarios eis ad corrigendum tradere, & ab eis discere cantare. Correcti sunt ergo antiphonarii *Francorum*, quos unusquisque pro arbitrio suo vitiaverat, addens, „ vel minuens, & omnes *Franciæ* cantores didicerunt notam *Romanam*, quam „ nunc vocant notam *Franciscam*: excepto, quod tremulas vel vinnulas, sive „ collisibiles, vel fecabiles voces in cantu non poterant perfecte exprimere „ *Franci*, naturali voce barbarica frangentes in gutture voces potius, quam „ exprimentes. Maius autem magisterium cantandi in *Metis* civitate remansit: quantumque magisterium *Romanum* superat *Metense* in arte cantilenæ, „ tanto superat *Metensis* cantilena cæteras scholas *Gallorum*.“ Hinc ait equidem auctor chronici *Gottwicensis* pag. 55. „ A *Metensi* urbe officia divina, „ seu cantilenæ ecclesiasticæ germanice *Mette* dicebantur, sicut hodie vulgo „ adhuc germanica loquela *die Frühe-Mette*, quod idem ac matutinum denotat, vocitamus.“ Fundamentum aliquod hæc coniectura habet in anonymo de gestis CAROLI Magni, unde iuvat, historiam huc transcribere, singularibus nonnullis circumstantiis enarratam. Ubi principio nota anachronismum vel confusionem historiæ PIPINI ac CAROLI, atque errorem circa nomen Pontificis STEPHANI, quem secundo loco successorem LEONIS III. dicit, quartum cum quinto confundens, qui mortuo iam an. 814. CAROLO in sedem *Romanam* successus est an. 816 a). Novas narratio ea tenebras of-

L. I. c. 10.
 & II. apud
 Henr. Canis.
 lect. antiq.
 T. II. P. III.
 p. 60. ed. Bafin.

a

a) „ Referendum (inquit) hoc loco videtur, quod tamen a nostri temporis hominibus difficile credatur; cum & ego ipse, qui scribo, propter nimiam dissimilitudinem nostræ & *Romanorum* cantilenæ non satis adhuc credam; nisi quia Patrum veritati plus credendum est, quam moderatæ ignavæ falsitati. Igitur indefessus divinæ servitutis amator KAROLUS, voti sui compotem, quantum fieri potuit, in litterarum scientia effectum se gratulatus, sed adhuc omnes provincias imo regiones vel civitates in laudibus divinis, hoc est in cantilenæ modulationibus ab invicem dissuare perdolens, a beate memoriæ STEPHANO Papa, qui deposito & decalvato ignavissimo *Francorum* rege HILDERICO se ad regni gubernacula antiquorum Patrum more perunxit, aliquos minimum divitiarum peritissimos

clericos impetrare curavit: qui bonæ illius voluntati & studiis divinitus inspiratis assensum præbeus, secundum numerum XII. Apostolorum de sede apostolica XII. clericos doctissimos cantilenæ ad eum direxit in *Franciam* (*Franciam* vero cum interdum nominavero omnes *Cisalpinas* provincias significo) quod, sicut scriptum est, in die illa apprehendent decem viri ex omnibus linguis gentium simbriam viri *Indei*. In illo tempore propter excellentiam gloriosissimi CAROLI, & *Galli* & *Aquitani*, *Hedni* & *Hispani*, *Alamanni* & *Boioarii* non parum se insignitos gloriabantur. Cum ergo supradicti clerici *Roma* digrederentur, ut supra semper omnes *Græci* & *Romani* invidia *Francorum* gloriæ carpebantur: consiliati sunt inter se, quomodo ita cantum variare potuissent, ut nunquam unitas

fundit de cantoribus ultro citroque ultra montes missos, aut acceptos iuxta superius relata. Id vero ad rem præsentem singulare est, cantores illos, licet a CAROLO magnis fuissent muneribus locupletati, & stipendiis, nihilominus perperam Gallos præ invidia quadam cantare docebant: ita ut *Metis* & apud *Treviros* aliter quam *Parisiis* & *Turonis* cantaretur, ut tum intellexerit, cum sequenti anno festa natalitia his in locis ageret. Quare conquestus apud STEPHANUM LEONIS III. successorem, cantoribus istis partim exilio, partim ergastulis mulctatis, ex consilio Pontificis *Romam* ex suis in cantu instruendos miserit, quos instructos brevi cum recepisset, reduces alterum apud se retinuerit, alterum ad *Metensem* ecclesiam ablegarit. Iam sub CAROLO M. fuerant scholæ illæ, de quibus paulo post, imprimis *Palatina*, unde etiam aliæ erudirentur ecclesiæ, ac scholas instruerent, quod de *Lugdunensi* LEIDARDUS in epistola ad CAROLUM: „In *Lugdunensi* ecclesia est ordo psalendi instauratus, ut iuxta vires nostras secundum sacri palatii ritum omni ex parte agi videatur quidquid ad divinum perfolvendum officium ordo exposcit. Nam habeo scholas cantorum, ex quibus plerique ita sunt eruditi, ut alios etiam erudire possint.“

XIV. Si Anonymo *Casinenſi*, a MONTFAUCONIO sub nomine IOAN- Ac Germania.
NIS *Presbyteri* designato, scriptori, seu potius rhapsodo sæc. XI. litteris *Longobardicis* varia de musica compilanti, adhibenda est fides, iam a S. GREGORIO M.
in

& consonantia cius in regno & provincia non sua lætarentur. Venientes autem ad KAROLUM honorifice suscepti, & ad præminentissima loca dispersi, & singuli in locis singulis diversissime & quam corruptissime poterant excogitare, & ipsi canere, & sic alios docere laborabant. Cum vero ingeniosissimus KAROLUS quodam anno festivitates Nativitatis & Apparitionis Domini apud *Trevirensē* vel *Metensē* oppidum celebrasset, & vigilantissime imo acutissime vim carminum deprehendisset, vel potius penetrasset, sequenti vero anno eandem solemnitate *Parisiis* vel *Turonis* ageret, & nihil illius soni audisset, quem priori anno in supradictis locis expertus fuerat; sed & illos, quos ad alia loca direxerat, cum & ipse procedente ab invicem discordare comperisset sanctæ recordationis LEONIS Papæ successori STEPHANI rem detulit, qui vocatos *Roman* vel exilio vel perpetuis damnavit ergastulis. Et dixit illustri KAROLO: si a-

lios tibi præstitero, simili ut anteriores invidentia cæcati non prætermittent illudere tibi: sed hoc modo studiis tuis satisfacere curabo. Da mihi de latere tuo duos ingeniosissimos clericos, ut non advertant, qui mecum sunt, quod ad te pertineant; & perfectam scientiam, DEO volente, in hac re, quam postulas, assequentur. Factumque est ita. Et ecce, post modicum tempus optime instructos remisit ad KAROLUM, qui unum secum retinuit, alterum vero petente filio suo TRAGONI (TROGONE) *Metensi* episcopo ad ipsam direxit ecclesiam: cuius industria non solum in eodem loco pollere, sed & per totam *Franciam* in tantum cœpit propagari, ut nunc usque apud eos, qui in his regionibus latino sermone utuntur, ecclesiastica cantilena dicatur *Metensis*. Apud nos autem, qui *Theutonica* five *Teutisca* lingua loquimur, aut vernacule *Mett* aut *Mette*, vel secundum *græcam* derivationem usitato vocabulo *Metisca* dicatur.“

a in *Teutonium* cantus ecclesiastici peritia pervenit. Iuvat locum integrum, quasdam etiam historicas temporis notas continentem, ea quidem, qua conscriptus est, sermonis barbarie referre a). GREGORIUS II. missionariis apostolicis, quos in *Bavariam* misit, illud etiam in mandatis dedit, ut habet capitulum eiusdem Pontificis: *Ministris, quorum canonicam adprobaveritis promotionem, sacrificandi & ministrandi, sive etiam psallendi ex figura & traditione apostolica & Romanae Sedis ordine tradetis potestatem &c.* At non ausim hoc de singulari aliqua canendi interpretari disciplina. EKKEHARDUS in vita B. NOTKERI *Balbuli* cantoribus secundo, & quidem ab HADRIANO missis agit, sed alios, quam paulo ante ex monacho *Engolismensi* commemoravimus, nominat. Res autem eo memorabilior est, quod originem pandat, quomodo in *Germaniam* etiam cantus *Romanus* fuerit introductus. In maximo desiderio fuisse dicit praelatis *S. Galli*, aliisque magistris ibi degentibus, ut cantum secundum authenticum antiphonarium regerent, & melodiam *Romano* more canerent. Rem pandamus, quomodo EKKEHARDUS circa cantores *Roma* missos accidisse refert. „Vocabatur unus eorum PETRUS (sunt verba EKKEHARDI) & „alter ROMANUS, cantuum & septem liberalium artium paginis fatis admodum imbuti, & *Metensem* ecclesiam, ut priores, adibant. Qui cum in septimo (sextum *Insubriae* oppidum legendum putant *Bollandistæ*) lacuque „*Cumano* aere *Romanis* contrario quaterentur, ROMANUS febre correptus, „vix ad nos usque pervenire potuit; antiphonarium vero secum, PETRO „renitente, vellet nollet, cum duos haberent, unum S. GALLO attulit. In „brevis autem tempore, Domino se iuvante, convaluit ROMANUS de febre. PETRUS quidem pergit ad imperatorem, qui comperto de ROMANO, mittit

a) „Hoc ritum composuit beatissimus GREGORIUS in ecclesia *Romana*, atque per totam *Italiam*, & tenuerunt eam usque dum studia literarum fructur apud *Romam*. Venerunt *Theotonicis* & composuerunt in regionem suam cantum per musicam artem secundum hoc ritum. Et sicut illorum est barbarica *Theotonica*, & *Guandalia*, qui docti iam esse sperabant, fremdebant vocibus barbarice, & pro dulcissima carmina ceperunt ululare sicut lupi. Postquam cognovit eos beatus GREGORIUS, misit ad eos duo ex discipulis suis qui librum ex genere vocum eos instruxerunt, quamvis permagno labore. Recte & ordinate subtilissime iam docti doctrinam perfecte tenent in regionibus suis. Postea vero *Roma* in semetipsis emareuit, perdiderunt regem & regnum, defecit divitias, & gloria, atque literarum studia; *Roma* & tota *Italia*, qui erat regina, facta est quasi vidua, qui erat domina

gentium & princeps provinciarum, qui huius mundi arcem tenebat imperio, modo ex parte sub imperio facta est. *Theotonicis* vero habent regem & regnum. Habent divitias & gloriam, redit illorum potestas & doctrina, atque literarum studia: illic crevit honor, & bona omnia. *Italici* minorati sunt per plurima, illi gaudent de doctrina perfecta & sana, & clerici sunt amabiles & honorati, gloriosi & ditati omni honore, & omni donis plurimis. In illis est regnum & potestas: imperium illorum obediunt omnes nationes & omnem genus adestitit tribus & linguis, sexus & aetates obediuntque illi omni creaturae atque subiectae sunt ei, vice DEI venerantur ab omnibus tribus populorum sicut disposuit regnum sacerdotalem & ecclesiasticum vigor, quem de sanguine suo comparavit DEI filius. *Italici* & *Romani* nunc pauperes effecti sunt &c. “

„mittit celerem nuncium, qui eum, si convalesceret, nobiscum stare nos-
 „que instruere iuberet. Quod ille quidem Patrum hospitalitati regratiando
 „libentissime fecit.“ Notanda sunt, quæ ibidem sequuntur: „Deinde uter-
 „que fama volante studium alter alterius cum audisset, æmulabantur pro-
 „laude & gloria, naturali gentis suæ more, uter alterum transcenderet. Me-
 „moria dignum est, quantum hac æmulatione uterque locus profecerit, &
 „non solum in cantu, sed & in cæteris doctrinis excreverit. Fecerat qui-
 „dem PETRUS ibi iubilos ad sequentias, quas *Metenses* vocant: ROMANUS
 „vero econtra *Romane* & amœne de suo nobis iubilos modulaverat.“ Ex qui-
 „bus verbis colligitur religiosius in *San-Gallensi* monasterio modulationem *Ro-*
manam fuisse servatam. Neque vero æmulatio illa tulerit, quod apud MA-
 BILLONIUM dicitur, ad normam *Metensis* antiphonarii *San-Gallense* fuisse con-
 formatum. Meminit AMALARIUS sæpius *Metensis* antiphonarii in normam
 aliorum adhibiti, & adhuc tempore S. BERNARDI, ut ex eius tractatu de
 Cantu & Correctione antiphonarii patet, priores Patres *Cistercienses*, cum in
 divinis laudibus id cantare cuperent, quod magis authenticum inveniretur,
 „miserunt, qui *Metensis* ecclesiæ antiphonarium, quod *Gregorianum* esse di-
 cebatur, transcriberent; verum & cantu & littera depravatum invenerunt.
 Atque etiam tempore AMALARIi sub LUDOVICO Pio constat, illud a *Romano* mul-
 tum discrepasse: quam diversitatem is in præmio de Ordine antiphonarii
 inde repetit, quod *Metense* exemplar antiquius fuerit ADRIANO P. Et hinc
 quando *Romanum*, quando *Metense* sequendum duxit, annotare voluit:
 „Ubi (inquit) ordinabilius visum est mihi scriptum haberi in antiphonario
 „*Romano*, quam in nostro, ibi scripsi in margine R. propter nomen ur-
 „bis *Romæ*: & ubi in nostro M. propter *Metensem* civitatem: ubi nostrum
 „ingenium cogitavit aliquid posse rationabilius illis ordinare I. C. propter in-
 „dulgentiam & charitatem.“ Hanc sibi indulgentiam nequitiam concessere-
 runt *San-Gallenses* auctore ROMANO, qui (cantarium) ad aram apostolorum,
 teste ECKEHARDO, cum authentico quem ipse attulit, exemplato antiphonario
 locari fecit, in quo usque hodie, si quid dissentitur in cantu, quasi in spe-
 culo error eiusmodi universus pervidetur, atque corrigitur. Ex his omni-
 bus constat, nequitiam dici posse *San-Gallense* antiphonarium a *Metensi* ec-
 clesia esse repetitum, hicque multo religiosius esse constitutum, unde can-
 tum latissime propagatum, paulo post dicit: „Abinde sumsit exordium to-
 „ta fere *Europa*, & maxime *Germania* sive *Teutonia*, secundum modum &
 „formam (sicut in monasterio *Sancti Galli* viri peritissimi ediderunt ROMA-
 „NUS & NOTKERUS *Balbulus*, cæterique magistri iuxta exemplum authentici
 „antiphonarii GREGORII correxerunt) elegit cantare, & hunc ritum modu-
 „landi servare, quem etiam omnes usum appellaverunt., Videbimus post-

Mat. Lib.
XXIII. an-
nal. Bened.
n. 34.
T. II. p. 693.
N. E.

T. XIV. Bibl.
PP. p. 1032.
et 1033. et
apud Hit-
torpium.

Apud Bolland.
T. I. April.
p. 582.

ea, quid iste *usus* fuerit, dum constanti eiusdem cantus frequentatione ita canentium memoriæ inhæsit melodia, ut paucissimis signis, notisque musicis ad genuinum iuxta authenticum S. GREGORII antiphonarium addiscendum cantum opus fuerit, quantum quidem assequi potuerunt *Transalpini*, & tenere, suo etiam ingenio indulgentes, nec unquam perfecte *Italos* in hoc genere attingentes, ut etiam IOANNES *Diaconus*, & ex illo EKKHARDUS notarunt a). Adiungenda his sunt, quæ ADAM, Canonicus *Bremensis*, in historia ecclesiarum septentrionalium de forti cantu ad morem gentium illarum a S. ADALBERTO accommodato dicit.

a
Cap. 29.

Et alibi, cura
præsertim CAROLI M. in
disciplina
cantus undique insti-
tuenda.

b

T. II. P. III.
p. 78.

c

XV. Quemadmodum vero cantus ecclesiasticus, inter artes liberales locum habens, occupatio plurimum insignium virorum fuerit, maxime a tempore CAROLI M. in regno *Francorum*, discere licet ex binis dissertationibus D. le BEUF b), nosque postea præcipuos in hac arte auctores recensebimus, nunc pauca quædam prosequentes de cura CAROLI M. imprimis solliciti, ut tum in in scholis publicis, cum in monasteriis cantus ecclesiasticus cum aliis scientiis doceretur, discereturque. Nec id omittendum, quod anonymus laudatus apud CANISIUM de gestis CAROLI M. refert: *Nullus clericus, nisi legere doctus & canere, non solum cum eo manere, sed ne in conspectum eius venire præsumpsit* c). Adduxerat CAROLUS undequaque artium & scientiarum etiam cantus ecclesiastici doctores non solum ex *Italia*, sed etiam *Anglia*, ubi sub THEODORO præsertim *Cantuariensi* in publicis scholis cum aliis artibus cantus ecclesiasticus præcipue vigeat. Inter alios inde *Flac.* ALCUI-

NUM

a) „Huius (inquit ille lib. II. Vit. S. GREGOR. c. 7.) modulationis dulcedinem inter alias *Europæ* gentes *Germani* seu *Galli* discere crebroque rediscere insigniter potuerunt, incorruptam vero tam levitate animi, quia nonnulla de proprio *Gregorianis* cantibus miscuerunt, quam feritate quoque naturali fervare minime potuerunt. *Alpina* siquidem corpora, voeum suarum tonitruis altifone perstreptentia, susceptæ modulationis dulcedine propriæ non resiliunt: quia bibuli gutturis barbara feritas, dum inflexionibus & repercussionibus mitem nititur edere cantilenam, naturali quodam fragore, quasi plaustra per gradus confuse sonantia rigidas voces iactat, sicque audientium animos, quos mulcere debuerat, exasperando magis, ac obstrependo conturbat.“

b) Dissert. sur l'état des sciences en France sous CHARLE *Magne* &c. Et, deplus la mort de CHARLE *Magne* jusqu'à celle du Roi ROBERT.

c) Lepidam historiam idem antea eam in rem narraverat c. 8. „Cum autem itinerando venisset CARO-

LUS ad quandam grandem basilicam, & quidam clericus de circumcellionibus ignarus disciplinæ CAROLI in chorum ultro intraret, & nihil unquam de talibus didicisset, in medio cantantium mutus & amens constitit, ad quem paraphonista, levato peniculo, ictum ei, nisi caneret, minabatur. Tum nesciens ille quid ageret, quoque se vertere posset, foras exire non ausus, cervicem in modum circuli contorquens, & dissolutis malis hians cantandi qualitatem inxtra possibilitatem imitari conabatur. Cæteris ergo risum continere non valentibus, fortissimus imperator, qui ne ad magnas quidem res a statu mentis suæ moveretur, quasi gestum coactionis (cantationis) illius non adverteret, ordinatissime finem præstolabatur missæ. Postea vero vocato ad se misero illo, miseratusque labores & angustias illius hoc modo consolatus est eum: Multas gratias habeo bone clerice pro cantu & laboribus tuis. Et ad sublevandam eius paupertatem iussit ei dari unam libram argenti.“

NUM acciverat, cuius opera in instaurandis litterarum studiis uteretur, schola cumprimis *Palatina*, qua de quo loco fuerit disputant DUCHESNIUS in annal. *Francorum* & BULÆUS in hist. universitatis *Parisiensis* T. I. Musica inter septem artes liberales censebatur, poniturque loco secundo ab ALCUINO inter disciplinas phycas in MS. *Vindob.* Et in dial. de Grammatica *septenos theoreticæ disciplinæ gradus* enumerat hoc ordine: *grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica, geometria, musica & astrologia.* Idem in poemate 221. ad CAROLUM de litterarum ludis ab eo institutis in palatio:

*Candida SULPICIUS post se trahit agmina lector,
Hos regat & doceat certis ne accentibus errent
Instituit pueros IDITHUM modulamine sacro,
Utque sonos dulces decantent voce sonora,
Quos, pedibus, numeris, rhythmo stat musica, discant.*

De scholis alibi institutis sic legitur lib. I. Capitul. CAROLUS siquidem constituit in singulis monasteriis & episcopis scholas esse, ubi ingenuorum & servorum filii grammaticam, musicam & arithmeticam docerentur. De iisdem scholis per singula episcopia & monasteria instituendis ad BAUGULFUM, *Fuldæ* abbatem scribens CAROLUS (cuiusmodi litteræ generales quibusdam mutatis ad diversos mittebantur metropolitanos episcopos, abbates & alios) paucis rem complexos ad duo hæc redigit: „ Ut quicumque vos propter *Baluz. T. I. Capit. p. 204.*
„ nomen Domini & sanctæ conversationis nobilitatem ad videndum expetierit, sicut de conspectu vestro ædificatur visus, ita quoque de sapientia vestra, quam in legendo seu cantando perceperit, instructus omnipotenti Domino gratias agendo gaudens redeat.“ In Concilio *Aquisgranensi* an. *Conc. Germ. T. I. p. 378.*
DCCCIII. postquam mandatum relatum esset „ut unusquisque episcopus in omni regno, vel imperio suo, ipsi cum presbyteris suis officium, sicut pfallit ecclesia *Romana*, facerent“ mox additur: „Nam & scholas suas cantorum in loca congrua construi præcepit.“ Pueri a teneris præter alias in hac etiam scientia in scholis imbui sedulo curabantur: „Ut scholæ legentium puerorum fiant (iuxta primum *Aquisgranense* capitulare) psalmos, notas, cantus, compotum, grammaticam per singula monasteria vel episcopopia discant.“ Idem passim repetitur in libris septem capitularium ab abbate ANSEGISO, & BENEDICTO levita collectis. De cantu *Romano* a monachis discendo singulare capitulum habetur in eodem capitulari primo: „Ut *L. I. c. 68. L. VI. c. 377.*
„ cantum *Romanum* pleniter & ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragant.“ In epitaphio quodam conventus *Argentovillæ* prope *Parisios* conservato est memoria peritissimi magistri in cantu ADDALALDI, diaconi *p. 230. c. 78.*

coni tempore CAROLI M. qui eo in monasterio, tunc sanctimonialibus proprio, disciplinam istam docebat. Missi dominici de hoc inquirere debebant non solum apud monachos, sed etiam sanctimoniales. „Quomodo (ut
T. I. Baluz. „habetur in capitulari *Noviomagensi* an. 806.) emendatum habeant, quod ius-
c. 4. p. 455. „simus de eorum lectione & cantu, cæterisque disciplinis, & ecclesiasticæ re-
 „gulæ pertinentibus.“ Nec tamen hic prætereunda est silentio præcipua,
Ib. Capitul. „Cuiuscunque venerabilis loci (qui) magis studet in sua conver-
II. an. 811. „satione habere multos quam bonos, & non tantum probis quam multitudine
p. 482. „ne hominum delectatur, plus studet, ut suus clericus vel monachus bene
 „cantet, & legat, quam iuste & beate vivat. Quamquam (pergit) non so-
 „lum minime in ecclesia contemnenda sit cantandi vel legendi disciplina, sed
 „etiam omnimodis exercenda. Sed si utrumque cuilibet venerabili loco ac-
 „cedere (non) potest, tolerabilius tamen nobis videtur ferendum imperfe-
 „ctionem cantandi, quam vivendi.“

XVI. LUDOVICUS *Pius*, pietati CAROLI patris in ornando divino offi-
 cio haud cedendum ratus, eius rei causa AMALARIUM *Romanum* misit. Ipse
 id testatur AMALARIUS in prologo libri de Ordine antiphonarii. Prolixe ibi
 laudat ELISAGARUM, LUDOVICI cancellarium, qui *Et quoscunque de erudi-
 tis viris ad se potuit convocare, in præsentī negotio desudarunt.* Unde di-
 scimus, non diu in eodem statu consonantiaque res divinas perstitisse, prout
 ordinatæ fuerant opera & industria Pontificum, aliorumque, non solum pe-
 nes quos res ecclesiasticæ sistebant, sed etiam principum PIPINI & CAROLI eius-
 que filii, cum authenticis antiphonariis cantu *Romano* seu *Gregoriano* undique
 in regno *Francico* propagato. Sequebatur cantus ipsius antiphonarii nor-
 mam: ut, si illud mutationem ferebat, etiam cantum mutari necesse esset,
 qui syllabatim in antiphonario notabatur. Atqui hoc est, quod AMALARIUS,
 qui erat *Metensis* tum diaconus, vel in una illa provincia deprehendebat a).

Quin

a) „Cum (ita librum de Ordine antiphonarii ordi-
 nitur T. XIV. Bibl. PP. p. 1032.) longo tem-
 pore tædio affectus essem propter antiphonarios
 discordantes inter se in nostra provincia; mo-
 derni enim alio ordine currebant, quam vetu-
 sti: & quid plus retinendum esset nesciebam,
 placuit ei qui omnibus tribuit affluenter, ab hoc
 serupulo liberare me, inventa copia antiphona-
 riorum in monasterio *Corbien.* Id est, tria vo-
 lumina de nocturnali officio, & quartum, quod
 solummodo continebat diurnale, certavi a pelago
 curiositatis carbasa tendere ad portum tranquil-

litatis: nam quando fui missus *Romanum* a sancto
 & christianissimo imperatore HLUDOVICO ad
 sanctum & reverendissimum Papam GREGORIUM
 (nimirum IV.) de memoratis voluminibus, re-
 tulit mihi ita idem papa: antiphonarium non
 habeo, quem possim mittere filio meo Domino
 imperatori, quoniam hos quos habuimus, WALA,
 quando functus est huc legatione aliqua, abdu-
 xit eos hinc secum in *Franciam.* Quæ memo-
 rata volumina contuli cum nostris antiphonariis,
 invenique ea discrepare a nostris non solum in
 ordine, verum etiam in verbis & multitudine

Quin imo necesse est etiam *Romæ*, ubi tam religiose authenticum S. GREGORII antiphonarium, teste IOANNE *Diacono* custodiebatur, successu temporis innovationes fuisse factas, ut idem accidisse aliis in ecclesiis mirum videri non debeat. Qua de re huic ipsi AMALARIO gravis intercessit controversia cum AGOBARDO *Lugdunensi*, cuius ecclesiæ ritum *divinæ decantationis solemnia* peragendi, formamque antiphonarii *Lugdunensis*, ac si a paterno more deviasset, AMALARIUS carpebat. Hic quidem plus indulgendum in hac re contendebat, ut etiam antiquorum Patrum inventa, qui in carmine soliti sunt modulari, liceret adiungere; authenticaque alia multa cantica esse, quæ non habentur in scripturis, econtra vero nocturnas vigilias incessebat, prout agebantur in *Lugdunensi* ecclesia. AGOBARDUS eius ecclesiæ defensionem suscipiens, contendit, eam firmiter inhæsisse statutis leviticæ & apostolicæ legis: diurnas & nocturnas vigilias in choro levitico a DAVIDE constitutas esse, scripturamque adeo perfectam, ut nil illi adici, neque detrahi, sed in eis quæcunque reperiuntur, cantari, reliquis omissis, oporteat. Hæc tuetur AGOBARDUS restituto atque in lucem protracto antiphonario & respontorio, uti testatur in libello *de divina psalmodia*, quod pro-

De vita S.
Greg. L. II.
c. 7.

oemii loco esse potest alteri illo *de Correctione antiphonarii* contra AMALARIUM, quem tamen non nominat. „Quia nuper (inquit) stultus & im-

Bibl. PP.
T. XIV.
p. 321. B.

„ probus, ipsaque stultitia & improbitate sua omnibus notus calumniator „ erupit, qui sanctam ecclesiam nostram, id est *Lugdunensem*, non solum „ verbo, sed etiam scriptis lacerare non cessat, quasi non recte, nec more „ paterno sive usu, divinæ decantationis solemnia peragentem, necesse fuit „ omnem sacrorum officiorum seriem, quæ solito cantorum ministerio per „ totum anni circulum in ecclesiasticis conventibus exhibetur, sicut in ea „ dem ecclesia favente DEI gratia custoditur, diligentius & plenius in libel- „ lo, quem usitato vocabulo antiphonarium nuncupant, colligere.“ Agebatur potissimum de plebeis, ut vocant, in ecclesia decantandis psalmis: ecclesiamque veterem magnopere respuisse modum canendi poeticum, tuetur. Quam in rem decretum a Concilii Patris factum assert, nihil poetice compositum in divinis laudibus usurpandum. Ut sicut in diebus ad Missas nonnisi divina generaliter eloquia decantantur, ita & in noctibus ad sacras Deo vigilias exhibendas eadem procul dubio lex debeat observari. „Hæc nam-

Ibid. E.

„ que fidei cautela, & sincerissima observantiæ disciplina, ut in templo DEI „ &

responforiorum & antiphonarum, quas nos non cantamus. Nam in multis rationabilius statuta reperi nostra volumina, quam essent illa. Mirabar quomodo factum sit, quod mater & filia tantum a se discreparent. Inveni in uno vo-

lumine memoratorum antiphonariorum ex his quæ infra continebantur, esse illud ordinatum prisco tempore ab ADRIANO apostolico. Cognovi nostra volumina antiquiora esse aliquanto tempore volumine illo *Romane* urbis.“

„ & coram divino altari divinorum tantummodo eloquiorum melodia ce-
 „ lebretrur , etiam veteris testamenti auctoritate & exemplis nobis firmissime
 „ commendatur : ubi in libro *Paralipomenon* legitur , quod beatus DA-
 „ VID rex & propheta DEI primus choros Levitarum laudantium Dominum
 „ in tabernaculo sive in templo constituerit , eisque psalmos & hymnos &
 „ cantica divinitus sibi & cæteris qui cum eo prophetabant inspirata tradide-
 „ rit , ac mane & vespere inter divina holocausta & sacrificia decantanda de-
 „ creverit.“ Pluribus exemplis & testimoniis adductis rem suam agit in lau-
 dato *de divina psalmodia* libello , cuius ipse titulus & inscriptio declarat,
 quo tendat. In libro vero *de correctione antiphonarii* , quem inscripsit *di-*
lectissimis in Christo fratribus , & *præcipue cantoribus ecclesiæ Lugdunensis* ,
 in divinis laudibus exsolvendis fugiendam levitatem , gravitatemque sectan-
 dam prætendens , suum in correctione antiphonarii studium comprobat , am-
 putatis his , quæ vel superflua , vel levia , vel mendacia aut blasphemia vi-
 debantur , nonnullis ineptiarum , ut vocat , memoratis exemplis , quæ præ-
 fâto continebantur libello , adversarium suum AMALARIIUM tacite fugillans ,
 cuius *de ordine antiphonarii* laudavimus librum , quem composuit cum ad-
 huc esset diaconus *Metensis* , postea presbyter & abbas , ut MABILLONIO vi-
 detur , *Gorzenfis* fortasse. Fuerat idem scholæ *Palatinæ* ALCUINI post aliquod
 tempus successor : ubi cum aliis scientiis etiam musica tradebatur.

Præf. I. in
sec. IV. O.
S. Bened.
n. 182.

Status musi-
 ces deinceps
 per medium
 ævum sæc.
 IX. & X.

XVII. REMIGIUS *Altisiodorensis* non multo post AMALARIIUM (quem LU-
 DOVICUS *Pius Romanus* misit , ut *Gallicanum* cantum & officium ad *Roma-*
num emendaret) eodem munere perfunctus est , regnante CAROLO *Calvo* ,
 atque dialecticam & musicam apud *Parisiis* professus , has artes S. ODDO-
 NEM *Cluniacensem* docuit , teste IOANNE monacho eius vitæ scriptore. Ple-
 nius hæc discere licet ex dissertatione LEBEUFII *de statu scientiarum in Fran-*
cia post mortem CAROLI M. usque ad mortem ROBERTI regis. Unde palam
 est , REMIGIUM *Altis.* scientiam hausisse ab HERICO , hunc a RHABANO &
 HAYMONE *Halberstadiensi* , qui cum cantoribus *Romanis* conversati sint. Ea-
 dem prosequuntur auctores hist. litter. *Franciae* ex Congr S. MAURI de sta-
 tu litterarum in *Francia* sæc. X. tum universim , cum imprimis etiam quod
 scholam *Metensem* (uti de *San-Gallensi* , quæ eadem occasione in musica arte
 florem acceperat , paulo ante observavimus) attinet , deinceps etiam per sæ-
 culum X. hoc genus studii egregie excolentem a). Sæc. V. Act. Ord. S. BEN.
 laudatur

T. VI. p. 22.

Ibid. p. 27.

a

a) On y enseignoit principalement la science du
 chant ecclésiastique , en quoi cette Ecole se di-
 stingnoit dès le regne de CHARLE *Magne*. ROT-
 LAND , qui étoit un homme de piété , & re-
 vêtu de la dignité de diacre présidoit aux ex-

ercices du chant les premières années de ce siècle.
 Comme l'Eglise de *Metz* fut gouvernée dans la
 suite par des évêques de mérite & de sçavoir ,
 il est à croire qu'ils eurent soin d'y mainte-
 nir les bons études. On loue entr'autres VI-

laudatur tum is ipse BERNACER, quem hi celebrant, cum ante eum alii, qui *Metis* scholam cantorum tenuerunt sæc. X. „*Mettis* per id temporis „duo continentis vitæ præconio satis celebres habebantur: alter ROTLAN- „dus scholæ cantorum in domo S. STEPHANI præsidens, & in remotioribus „oratorii Sancti MICHAELIS, quod erat in superiora eiusdem basilicæ Sancti „STEPHANI, orationibus, psalmis, Missarum celebrationibus noctes diesque „continuans: alter WARIMBERTUS &c.“ Et ad an. 973. „Sociatus est ei „(IOANNI abbati *Gorzienfi*) BERNACER quidam clericus multo ante tem- *Ibid. p. 71.* „pore cum WARIMBERTO illo, de quo supra dictum est, *Mettis* apud ec- „clesiam Sancti Salvatoris versatus manu libraria ceteris eius temporis non „inferior, canendi disciplina admodum præstans, sed & artis calculatoriæ „studiosissimus.“ Quo vero loco fuerit habita tunc musica inter artes libe- „rales, atque etiam mathematicas scientias (quas inter GERBERTUS in *geo-* „*metria prima* secundum locum musicæ tribuit) iidem auctores histor. litter. „*Franc.* postea explicant, idque in votis habent, quod ego nunc pro virili „ago in conscribenda historia musicæ sacræ medio ævo tantopere exulta at- „que æstimata a). In Gallia porro ROBERTUM Carnotanum episcopum do- a „ctrina

GERIC pour la science en general, & THIERRI ou DIEDERIC, pour la grande connoissance qu'il avoit de la discipline ecclesiastique. On fit aussi quelque honneur aux lettres dans les autres eglises & monasteres de la ville. Il y avoit une ecole a S. VINCENT, a la tête de laquelle étoit ADELBERT, homme sçavant, a qui TRITHEME attribue une chronique adressée a l'evêque ADALBERON. L'auteur avoit en soin d'y mettre une liste de tous les predecesseurs de ce prelat. On parle aussi avec eloge de BERNACER diacre de l'eglise de *S. Sauveur*. C'étoit un homme aussi habile dans la science du chant, que dans l'art de bien écrire, & qui avoit fait une étude particulière, de ce qu'on nommoit alors l'arithmétique.

- a) L'attention singulière que l'on donna a cultiver la Musique, fait croire qu'on la regardoit comme un des arts liberaux le plus necessaire, & qu'elle étoit beaucoup au-dessus de l'idée, que nous en avons aujourdhui. L'on peut se rappeler le grand nombre d'écrit, qui furent faits au siècle precedent sur ce sujet. Le X. siècle n'en vit quères moins eclorre sur la meme matiere, & les Ecrivains des siècles posterieur ne donnent presque point d'eloge des hommes de lettres de ce temps la, qu'ils n'y fassent en-

trer, comme un titre d'honneur, la connoissance qu'ils avoient de la Musique. Il n'y avoit point d'Ecole ou l'on n'en donnât des leçons & les plus grands maîtres, tels que REMI d'Auxerre, HUBALD de *S. Amand*, GERBERT, & AB- „BON l'enseignoient avec le meme soin que les plus hautes sciences. Il seroit a souhaiter que quelque habile connoisseur de l'antiquité nous fit connoître une bonne fois, ce que c'étoit que cette Musique si estimée, & si soigneuse- „ment cultivée chés les anciens. Pour nous som- „mes persuadés, que le but qu'on s'y propo- „soit, ne se bornoit point a regler les tons de la voix, & qu'elle étoit fort differente, contre l'opinion d'un sçavant moderne (GOUIET de l'état des sciences en *France*, depuis la mort de CHAR- „LE Magne, jusqu'a celle du Roi ROBERT p. 50.) de ce que nous appellons le plein-chant, ce- „la est si vrai, que les anciens Auteurs qui ont en occasion de parler du chant ecclesiastique, & de la musique, ne le confondoient point ensemble. Ce qu'ils disent de l'un ne convient point identiquement a l'autre, & lorsqu'an temps de CHARLE Magne on changea le chant *Galican* contre le *Romain* il ne fut point question du changement de musique, qui demeura la même qu'elle étoit auparavant.

Arina & sanctitate vitæ insignem testatur PLATINA multa scripsisse, & canendi modum in sacris meliusculum reddidisse sub GREGORIO V. Pontifice, & ROBERTO Gallorum rege, magni HUGONIS filio: cuius nos postea egregium studium in pangendis sacris cantibus laudabimus. In vita *Rhabani MAURI* per *Ioannem TRITHEMIUM* scripta L. I. c. 3. laudatur RHABANI discipulus „IOANNES monachus *Fuldensis*, patria *Francus* orientalis, poeta & musicus insignis; qui & plura scripsit, & cantum ecclesiasticum primus apud „*Germanos* varia modulatione composuit.“ Circa id tempus an. 885. GRIMBALDUM cum IOANNE *Scoto*, ASSERO teste, ALFREDUS rex *Angliæ* e *Gallia* advocaverat, ut *Oxonienſes* in addiscendis artibus eorum opera iuvarentur; passimque GRIMBALDUS cantor optimus celebratur. „Quos inter (ASSERUS in „vita ALFREDI) legatos ultra mare (inquit) ad *Galliam* magistros acquirere „dixit; indeque advocavit GRIMBALDUM sacerdotem & monachum venerabilem videlicet virum cantorem optimum & omnimodo ecclesiasticis „disciplinis & in divina scriptura eruditissimum & omnibus bonis moribus ornatum. IOANNEM quoque æque presbyterum & monachum acerrimi ingenii virum, & in omnibus disciplinis litteratoriæ artis eruditissimum, & in multis aliis artibus artificiosum.“ Is sacram scripturam est interpretatus, IOANNES vero artem musicam tradidit, quæ cum aliis ex veteri chronico docet BULÆUS: „Igitur anno Incarnat. 886. anno secundo adventus S. GRIMBALDI in *Angliam* incepta est universitas *Oxonie* primitus in „ea regentibus, ac in sacra theologia legentibus S. NEOTO abbate, nec non „in theologia doctore egregio: & S. GRIMBALDO, sacræ paginæ suavissimæ „dulcedinis excellentissimo professore. In grammatica vero & rhetorica regente ASSERO monacho, & in arte litteratoria viro eruditissimo. In dialectica vero, musica & arithmetica legente IOANNE monacho, & collega S. GRIMBALDI, viro acutissimi ingenii & undecumque doctissimo, præsentem gloriosissimo & invictissimo rege ALFREDO.“ *Ant. a Wood* in *hist. acad. Oxoniens.* agit de instauratis scholis *Oxonienſibus* ab ALFREDO rege in logica, musica & arithmetica constituto IOANNE. Ex SPELMANO discimus ALFREDUM musices studiosissimum (quippe qui, *Danis Angliam* invadentibus, *citharadum* agens eorum castra exploravit, ipsum in tentorio regem demulcens) non admisisse apud se qui tantum usu vel memoriter cantare didicerant, verum ipsius artis peritos. Ex *Angl. Sac.* discimus circa an. 946. S. ETHELVOLDUM abbatem ex monasterio *Corbeienſi* advocasse viros peritos in litteris & cantu ecclesiastico, qui monachos docerent. Duos hic paulo antea laudatis de propagatione cantus *Romani* seu *Gregoriani* in *Anglia*, addimus OSBERNUM & GOTSELINUM, monachum *Bertinianum*, postea *Cantuariensem* vertente sæc. XI. auctorem vitæ S. AUGUSTINI, *Anglorum* apostoli, „Qui

Histor. acad.
Parif. T. I.
 p. 224.

L. I. p. 24.
 L. I. §. 56.
 L. III. §. 64.

T. I. p. 165.
 Sæc. XI. §.
 XII.

„Qui (teste WILHELMO *Malmesburiensi*) monachus de S. BERTINO cum HE- L. IV. de re-
 „REMANNO episcopo *Salesberie* quondam *Angliam* venerat, insignis littera- gibus Angl.
 „rum & cantuum peritia. Is multo episcopatus & abbatias perlustrans tem- cap. ult.
 „pore, præclaræ scientiæ multis locis monumenta dedit, in laudibus San-
 „ctorum *Angliæ* nulli post BEDAM secundus, musicæ porro palmam post
 „OSBERNUM adeptus.“ Idem WILHELMUS *Malmesburiensis* THOMAM *Eboracensem*
 archiepiscopum laudat, quod masculam in ecclesia musicam induxe-
 rit, immunem ab omni effœminata mollicie. Sæc. XI. musica plurimum ex-
 culta est in *Benedictinis Germaniæ* monasteriis *S. Galli*, *Augiensi*, *Hirsaugien-*
si, *S. Georgii*, & aliis. Patebitque, quanta opera cantui ac musicæ eccle-
 siasticæ fuerit impensa, ex copia tot auctorum ac scriptorum, contentio-
 ne insuper, ac disciplina musices excolendæ ingenti, sæculo præsertim un-
 decimo per GUIDONEM *Aretinum*, qui, teste quidem CRANZIO, per varias L. IV. c. 18.
 regiones proficiscens corruptam musicam emendavit, & per flexuras articu- Metropolcos.
 lorum in manibus cantum discere docuit; *scalam* vulgo vocant. Quod in-
 telligi potest de eius inventis ad faciliorem cantus disciplinam præstantissi-
 mis, brevi tempore per varias regiones susceptis. HERMANNUS, archiepi-
 scopus *Hamburgensis*, & ELVERICUS, *Osnabrugensis* episcopus eius opera
 usi sunt. Magis magisque successu temporum, aucto numero festorum, ri-
 tus officii divini cantusque ecclesiastici est ampliatus, compositis occasione
 novorum festorum novis officiis, quæ sæculo nono adhuc erant parvo nu-
 mero, & pleraque notis musicis destituta, uti constat ex antiquioribus illo-
 rum temporum libris MSS. huius generis, ubi sæpe occurrit discrimen in-
 ter festa, ut præcipua tantum notis musicis instruerentur. Magna etiam dif-
 ferentia deprehenditur in ipso cantu eorum festorum, quæ serius introdu-
 cta notas musicas acceperunt. D. LEBEUF exorienti potissimum sæculo X. Tr. hist. sur le
 ordini *Cluniacensi* S. BENEDICTI hoc tribuit, qui sæc. XI. etiam *Germaniæ* chant eccl. ch. 3.
 lustrum fuit. Subinde etiam *Roma* iterum suppetiæ allatæ sunt, ut innuere
 videtur BERNO in epistola ad PILGRINUM, archiepiscopum *Coloniensem*,
 Tonarii prologo de *tonis & symphoniarum modis* præmissa, quo iubente
 id scriptum elucubratus fuerat BERNO, ac PILGRINUM laudat: „Qua-
 „liter (ait) sapiens, & te præfule felix *Colonia*, cum beatis ecclesiæ suæ Apud Pez.
 „filiis apostolorum principe, linguarum omnium quodammodo plectrum T. IV. anec-
 „modificante in decachordo psalterio cum cantico in cithara psallat Do- dot. P. II.
 „mino DEO.“ PILGRINUM in expeditione HENRICI II. contra *Gracos* p. 69.
Romæ fuisse an. 1021. notatur in *Gallia* christ. T. III. p. 657. In *Germa-*
nia item eodem sæc. XI. labente BENNO Ep. *Misnensis* regularem canendi mo-
 dum restituit, fecitque, ut concinne & eleganter divina officia decantaren-
 tur, ut apud BOLLANDUM legitur. Et cum, ait EMSE- Bolland. T. 3.
 N n 2 NIS, Iun. ad d. 16.

NIS, antiquorum more irregularis adhuc esset in ecclesia Misnensi cantus; BENNO episcopus, data opera, regularem ac legitimum canendi usum, iuxta Hildesheimensis ecclesiæ ritum ac consuetudinem ad Misniam primus traduxit, fecitque, ut concinne ac eleganter in hodiernum usque diem cantetur. Eodem sæculo XI. Chronographus Mediani in Vosugo monasterii, sub celebri abbate LAMBERTO, testatur, cœnobium illud magnis scientiæ, & maxime litterarum & cantus lampadibus enituisse. Atque deinceps tantum studium cantus, præcipue in monasteriis Galliæ deprehendit, ut abbates, nisi in cantu ecclesiastico instructos, recipere in ordinem detrectarent, cuiusmodi medio sæculo duodecimo fuit PETRUS abbas Andernensis. *Quantumcunque*, ut in T. II. f. 809. chron. apud DACHERIUM legitur, *quilibet ad conversionem veniens esset litteratus, non ei accessus patebat, nisi in legendi & cantandi scientia fuisset exercitatus.* Apud eundem legitur in chr. monast. S. TRUDONIS de RODULPHO erudiendis scholis eodem sæculo præfecto: „Instruxit etiam eos arte musica secundum GUIDONEM, & primus illam in claustrum nostrum introduxit: stupentibusque senioribus faciebat illos solo visu subito cantare, tacite arte magistra, quod nunquam audiri didicerant.“ Et quoniam continuatum est studium cantus publicis etiam in scholis, quæ passim, in monasteriis præsertim, erigebantur, mirari quivis desinet de aucto cantu ecclesiastico, mutatoque successu temporum. Quod in meis itineribus per Germaniam, Galliam, & Italiam innumera propemodum versando monumenta liturgica, atque etiam laudatus LEBEUF comparando antiqua cum novis festis, prout notis musicis instructa sunt, animadvertit a). Qui historiam litterariam Franciæ, Benedictini sodales ex congregatione S. MAURI, ediderunt, dum de celebri sub FULBERTO schola Carnutenſi ineunte sæculo undecimo agunt, quæ prima nomen academici meruerit, inter alia studiis humanioribus, musica, dialectica, & theologiæ, quæ sub nomine grammaticæ tum venerint, operam datam referunt potissimum ex ADELMANNI scholastici rythmis alphabeticis de viris illustribus sui temporis, quos MABILLONIUS in Analectis edidit, hocque initium habent:

T. VII. p. 13. a

T. I. p. 420.

*Armonica facultatis adspirante gratia
Refero viros illustres, litterarum lumina,
Quos recenti recordatur meus dolore faucia.*

Mox

a) „Comparando (inquit) maximam partem omnium horum cantuum cum antiquis officiis Roma allatis sæculo octavo & nono, in quibusdam deprehenditur antiquus gustus, at in plerisque aliis agnoscitur diversum compositionis genus. In officio S. Trinitatis, & STEPHANI Leodiensis magis quam uspiam apparet hæc gu-

stus mutatio; pauſæ magis sunt frequentes super chordam finalem, & super chordam dominantem psalmodiæ in certis modis veluti in primo modo: continent multo plures ductus seu neumas notarum, ductusque hi ordinem habent, quem auctores affectabant diversum ab antiquo Romano.“ Tr. hist. sur le chant eccles.

Mox is post FULBERTUM (sub cuius disciplina ANGELRAMNUS in *grammatica*, *musica*, & *dialectica* in schola *Carnutenſi* egregios profectus feciſſe in chr. *Centul.* memoratur. T. IV. ſpicil. *Dach.* p. 543.) laudat

HILDIERUM, quem pupillam nuncupare ſoliti
 Quod puſillus eſſet, imo perſpicacis animi
 Caterorum princeps atque communiceps præſuli
 Is magiſtrum referebat vultu, voce, moribus:
 HIPOCRATIS artem iungens SOCRATIS ſermonibus
 Nec minus Pythagoreis indulgebat fidibus.
 Karitate SIGO noſter plenus atque gratia,
 Multa præbens ore, manu advenis ſolatia,
 Singulæ organali regnabat in muſica.

SIGO notatur MABILLONIO abbas monaſterii Sancti FLORENTII *Salmurenſis* *Ibid.* p. 423. ad *Ligerim*, vir ſuo tempore clariffimus: cum fuerit magiſter ſcholæ *Carnutenſis* atque eiſdem eccleſiæ cantor. Confudit nimirum cum altero SIGONE in ſchola maioris monaſterii prope *Turonis* formato, qui fuit in *grammatica*, *rhetorica*, *dialectica*, *arithmetica*, *muſica*, inſuper litteris græcis, hebraicisque eruditiffimus legendi & ſcribendi, ut legere eſt apud MARTENIUM. T. III. *Theſ. anecd.* p. 848. Utrumque diſtinguit idem MABILLONIUS T. II. *annal.* p. 551. 555. Muſica & coll. *ampl.* T. V. p. 1125. prout tum temporis erat diſciplina theoretica, inter artes liberales computata, cum *arithmetica*, *geometria*, & *aſtronomia quadrivii* nomine veniebat, *trivium* vero *grammatica*, *rhetorica*, & *dialectica* dicebantur, prout effigiatæ exprimuntur in fronte incomparabilis codicis *San-Blaſiani* ſæc. XII. ſingularique laudi tum tribuebatur, inde nomen accipere. Sic GERLANDO *ſcientia Trivii Quadrivii*que onerato & honorato HUGO Metellus epistolam *Epist.* 33. inſcribit. Fuerat autem GERLANDUS canonicus regularis & ſcholasticus S. PAULI *Viſontinus* ſæc. XII. Cuius extat typis impreſſa *candela ſtudii ſalutaris*; variis vero in bibliothecis *Galliæ* ab auctoribus hiſt. litter. *Franc.* no-
 tantur *tabulæ* MSS. ſeu *Computus*, *abacus* nimirum *arithmetica*, quæ facile cum muſica theoretica coniungebatur. *Historia Andegavenſis* monaſterii S. HUBERTI apud MARTENIUM, ineunte ſæc. XII. ſcripta, laudat HELBERTUM *Leodiensẽ* in *abaco* & *muſica triumphantem*. Solemne erat medio ævo cum aliis ſcientiis artibusque liberalibus muſicam fociare, publiceque in ſcholis profiteri. GERALDUM archiepiſcopum *Bracarenſem* alibi laudamus *grammaticum* haud minus celebrem (quo nomine humaniores litteras designabant)

Baluz. miscell. T. III. p. 179. 180. quam musicum, armarium & primicerium *Moyfiacensis* monasterii sæc. XI. ubi monachos minus eruditos tam in musica quam etiam literali disciplina diligentior edocebat. Eidem BERNARDUS archiepiscopus *Toletanus* chororum ecclesiæ *Toletanæ* regendum & clericos edocendos commendavit, ut in eius vita apud BALUZIUM legitur. In chronico S. BERTINI auctore Io. IPERIO c. 40.

Mart. T. III. anecd. p. 592. celebratur „LAMBERTUS huius loci abbas quadragesimus ab infantia hic „regulariter educatus (qui) per auditoria *Gallicana* ad litterarum studia destina- „tus est, indeque rediens, magister puerorum effectus, istis grammaticam, „illis philosophiam, aliis theologiam, quibus etiam docebat musicam, po- „pulumque frequenter sua prædicatione verbi potens illustrabat.“ Abbas factus est an. 1095. S. ABBO celebris sæc. XI. *Floriacensis* abbas de cyclo paschali scripturus, ad id argumenti sibi opus esse dicit non *arithmetica* solum, *geometria* & *astronomia*, sed etiam *musica*, ut in præfatione a MARTENIO edita T. I. Anec. p. 118. 119. testatur. Auctores hist. litter. *Franc.* ex congr. S. MAURI plures eiusdem ætatis laudant, simulque ingens per medium ævum musicæ impensum studium ab illis fere, qui litteris inclarescebant a). Idem testantur de sequenti sæculo duodecimo b). Etiam sequiori sexui quandam addiscendæ musicæ necessitatem imponebat monasticum ac religiosum institutum, ut ex ABALARDO palam fit: eratque commune studium iis omnibus, qui statum ecclesiasticum aut monasticum profitebantur. Post *Cluniacenses* de quibus paulo ante, *Cistercienses* a prima sua origine in cantu rite instituendo, corrigendoque egregiam navabant operam, ut alibi memoramus: iidemque in *Cluniacensibus* vitia cantus acriter incessabant (ut apud MARTENIUM legere est) eo ipso tempore, quo PETRUS

Picta-

a) „Nous avons observé ailleurs, que dans les siècles demi barbares on faisoit tant de cas de la musique que tous ceux, qui se meloient de littérature, y donnoient une application particulière. Il semble qu'il y eut autant de deshonneur à l'ignorer parmi les gents de lettres, qu'il y en auroit aujourdhuy parmi les personnes de quelque naissance, à ne sçavoir ni lire ni écrire. On a même vu que le docte GERBERT la comptoit pour la seconde aile du Mathématicien. Sur ces principes on ne doit pas douter, qu'elle ne fut beaucoup cultivée en ce siècle-ci. On l'enseignoit dans toutes nos Ecoles; & tous nos gents de lettres l'étudioient, les uns plus, les autres moins, suivant leur goût. Plusieurs s'y rendirent tres-habiles, aux termes des Historiens du temps. On met de ce nombre le B. GUILLAUME de *Dyon* (artificialis etiam musicæ perdoctus;) ALBERT abbé de *Genzblon*, qui possédoit tant d'autres belles connoissances; BRU-

NON eveque de *Toul*, depuis Pape sous le nom de LEON IX; GERBERT abbé de *S. Vandrille*, mort en 1089; AINARD de *S. Pierre* sur Dive mort en 1077. DURAND abbé de *Tourn* mort en 1088. trois brillantes lumières après le milieu de ce siècle; WITMOND d'abord moine du *Mont-Saint Catherine* à *Rouen* puis de *S. Evroul*, S. GERAULD &c. “

b) „La musique que divers Auteurs comptent pour la seconde aile du Mathématicien, mais dont nous avons attendu à parler pour la joindre au plain chant, fût assés généralement cultivée. Presque tous les gents de lettres l'étudioient, les uns plus, les autres moins, suivant leur goût, ou la place qu'ils remplissoit. Les Religieuses en faisoient aussi une de leurs études. à raison de leur état. Il ne paroît pas cependant qu'on y fit de nouveaux progres, au moins pour ce, qui regarde la théorie. “

Pictaviensis monachus *Cluniacensis* trivii quadriviique atque adeo musicæ laude PETRUM venerabilem abbatem *Cluniacensem* celebrat:

Musicus, astrologus, arithmeticus & geometra
Grammaticus rhetor, & dialecticus est.

Bibl. Clun.
p. 612.

Quamvis essent, qui laudes has, hyperboles a spiritu adulationis dictatas, p. 615. 617. haberent. *Ant.* a WOOD in historia acad. *Oxonien.* doctoratus gradu, ho- L. I. p. 24. dieque in facultate musica apud *Anglos* recepto, quoad HENRICUS II. rerum potitus est, neminem fuisse ornatum, liquere dicit, ad sæculum nempe usque duodecimum declinans. „Deinceps vero (ait) pariter manifestum est „tum a grammaticis, tum musicæ, nec non philosophiæ, artiumque in „genere professoribus capeffi solitum. Hisce nimirum post annos complu- „res in studiis collocatos, tanquam scientiarum in quibus occupati fuerant, „egregie peritis alios tandem informandi munus, titulusque ille doctoratus „(ad docendum habilem indicans) haud immerito deferebantur. Quibus ta- „men facultatibus, quod opes & honores haud perinde ac per reliquos ob- „tinerentur, evilesce demum apud vulgus cœpit doctoratus præfatio, „adeoque unius tandem musicæ professoribus adhæsit, qui ad gradum uti- „que illum aspirare etiamnum sustinebant.“ Illud vero permirum est, quod ex ROGERO *Hovedensi* refert *Christianus* LUPUS, *Hibernos* usque ad S. MA- Schol. ad can. LACHIE *Dunensis* episcopi, aut HENRICI *secundi* *Anglorum* regis tempora 75. Conc. tantum ecclesiasticum ignorasse. Quod de elegantiore disciplina intelligi potest. Trull. T. III. p. 135. Articulus HUMBERTI celebris sæc. XIII. *Dominicani* Ordinis Generalis, inter alios ad concilium *Lugdunense* perferendus: *Quod in omnibus ecclesiis ars cantus melius doceretur & disceretur*, ad labentem cum aliis scientiis musices & cantus peritiam referri debet. Utrumque enim ex eodem fonte oriri potuit neglectu artis, religionisque desidia potissimum, primigenium cantus *Gregoriani* scaturiginem tenendi, quod CAROLUM M. tantopere cordi habuisse vidimus. Sed diversa studia, maxime autem varius ordinum religionum in ecclesia exurgentium usus mutationem hic maximam fecit. Notabilis est, quæ a DURANDO tradita est regula: „In ecclesia generaliter nil L. IV. Ration. „canendum aut legendum est, quod a sancta *Romana* ecclesia canonizatum div. off. c. 2. „& approbatum expresse, aut per patientiam non sit.“ Operosum foret hic discutere, quod perhibet RADULPHUS *Tungrensis* de ipso NICOLAO III. De canon. ob- qui cœpit sedere in cathedra PETRI an. 1277. fecisse eum in ecclesiis urbis serv. prop. 22. amoveri *antiphonarios, gradualia, missalia*, & alios libros officii antiquos quinquaginta, mandasseque ut de cætero ecclesiæ urbis uterentur libris & breviariis *Minorum*, quorum regulam etiam confirmavit: forma etiam notularum antiqua in cantu, qua tam *Ambrosiani*, quam *Alemannia* nationes utun-

utuntur, cum pluribus aliis observationibus ecclesiasticis ab urbe relegata. Scimus non omnes religiosos ordines tantum *Romanum* adoptasse; at nunquam præsertim canonicis, qui eo tempore maximam partem regulares erant secundum institutum S. AUGUSTINI vel S. BENEDICTI, indultum est a cantu *Gregoriano* recedere. Ex quorum regula eum Sancti AUGUSTINI canonem idem ipse RADULPHUS citat: *Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum. Quod autem non ita scriptum est, ut cantetur, non cantetur.* Affert porro in eum canonem HUGONIS de S. Victore expositionem: „Venerabilis HUGO de S. Victore (ait) in expositione regulæ sic dicit: Non enim decet, ut cantus & usus ecclesiasticus fieri debeat secundum arbitrium diverforum, sed firmiter servandus est secundum scripta & instituta maiorum.“ Et ipse RADULPHUS postea in hanc ipsam regulam: „Sed prius (inquit) de ipsis canendis, hic vero de modo canendi præcipit: ut ea quæ cantanda sunt, non aliter, nec alio modo quam secundum quod scripta sunt, decantentur &c. Adeundus est ipse auctor. Hæc veluti per lancem saturam modo, quæ per capita deinceps explicabuntur; speciatim etiam primordia & progressus musicæ figuratæ, & polyphonæ medio hoc ævo suo loco pendentur. Coronidis loco adscribam hic in commendationem cantus *Romani*, qui per totam occidentalem ecclesiam medio hoc ævo invaluit, carmen quod in codice Vatic. *Palat.* n. 487. p. 32. inveni, exarato tempore OTTONIS M.

Prop. 7.

Ib. c. f.

*Tu quicumque cupis invenis hunc scire libellum,
 Quo calamos poteris vocis inflare sonoros,
 Disce tonos primum Romano forte magistro,
 Quos variare legis plagis cum vocibus octo.
 Postea sed numerum pedibus, & tempora nota.
 Sic tibi terna simul dulci modulamine currunt.
 Iungere quaque libent, facile & bene verba valebis,
 Perficies forsitan tibi met tum nobile carmen.
 Tu studiosè, precor, quapropter in ordine disce
 Hæc tria, concentu quam stant maxima rerum
 Omnia: certe vigent concordi sidera cursu,
 Et polus armonico currit per sacra rotatu.
 Est decus humanæ naturæ musica summum,
 Quam qui scire negat, ipsum se scire negabit.*

XVIII. Apud *Græcos*, quos cantus & musica ecclesiastica medio hoc ^{Etiam apud Græcos.} ævo progressus fecerit, libri eorum rituales, liturgiæ, euchologia &c. quæ abundant *canonibus*, *tetraodiis*, *triodiis*, *contaciis*, *hirmis*, *tropariis*, *æcis*, *stichiris*, *prosomæis*, *hagiopoliticis*, *anatolicis*, *idiomelis*, *anastusimis*, *staurosims*, *theototicis*, *apostolicis*, *martyricis*, *anapaustims*, *catanycticis*, aliisque hymnorum ac odorum generibus tanta copia, ut vix canendi otium suppetiisse videatur, præsertim apud monachos longa imprimis existente psalmodia, uti de monachis S. BASILII testatur RADULPHUS *Tungrensis*: „*Græci* autem (inquit) ex institutione B. BASILII *magni*, in divinis officiis multum continent psalmodiam, ut *Romæ* audiui.“ Præter psalmos autem ingens numerus apud eos excrevit huiusmodi proprio ingenio compositarum odorum ac hymnorum, de quibus postea agemus, nec non de hymnographis, qui varia & pene infinita apud *Græcos* composuerunt ad promovendum instaurandumque ecclesiasticum cantum. Quos inter, qui novam musicæ græcæ faciem induxisse fertur, hic saltem nominandus est IOANNES *Damascenus*, de quo plura postea, cum de aliis quoque tractabimus, in hoc genere claris, quales omnis apud eos tulit ætas: qui maiore quidem felicitate, & consonantia, remotis tantis difficultatibus, vicissitudinibusque (quales modo in Occidente vidimus, atque in longum protraxerunt nostrum sermonem) avitæ simplicitatis magis inhærentes, conventus sacros ornavunt, ac divinam quandam informant melodiam, qualem satis deprædicare nequit *Ioannes* CAMENIATES de excidio *Thessalonicensi*, a COMBESISIO editus, relatusque inter auctores historiæ *Byzantinæ* a). Et mox de recurrentium per anni circulum festorum solemnibus agens: „In horum siquidem (inquit) singuli sacerdotum ordines cleri matriculam implebant, quorum opera mysticus cultus resque sacra peragitur; lectorum item cœtus, qui concinendis canticis diligentiam habeant, & alternis versus tinniant, manumque motibus modulationum fonos disponent, ac magnam quandam, digne-

a) „Harmonicæ vero musices (inquit p. 246.) cantiones, aut canentium suavissima mele, DEIQUE laudibus ac clero mancipatorum studia dicturus; haud equidem scio, quibus ea modis exprimam. Ad hanc enim usque narrationem, nescio quomodo orationis impetu raptus, ac velut propriæ incitæ ac ruditis oblitus, conabar moderate, & ut non alius quispiam harum valde imprudens rerum, ignarusque omnium ac stupidus, quæ a tua virtute rogatus eram, scripto digerere ac explicare; exinde vero, ac præcipue quod suavium canticorum ac melodiarum mihi

incidit mentio, quo me vertam, nescio, aut quo sermonis ducam lineam; quodnam item dulcissimarum concinnarumque modularum canticorum illarum omittam, quibus mortales cum cœlestibus potestatibus psallebant, ac dies festos agebant. Etenim si quis eam modulantiæ, quam uno ore in unum congregati omnes, divinis canticis, in publicis conventibus, ad DEUM mittebant, angelorum sonis concelebrantium, ubi lætantium omnium habitatio est, assimilaverit, is a scopo veroque ne vel minus aberraverit.“

„digneque spectabilem choream constituent; tum effulgente vestium forma
 „spectantium oculos demulcentes, tam artificiosa psalmodum lyra auditum
 „oblectantes. Quid enim erat, si hæc cantica consideres, fabulosus *Or-*
 „*pheus*, aut *Musa Homericæ*, aut *Sirenum* deliramenta, fictionum menda-
 „ciis digesta, ut nulla laudum vera ratio sit, sed falsi rumores, mortalium
 „genus seducentes, atque errori mancipantes? Frustra igitur in his *Græci*
 „crepantibus buccis sese iactant, qui vera rerum scientia careant, vanisque
 „sermonibus ipsi sibimetipsis pugnent. Nobis vero tum Numen verum est,
 „tum ipsum quod canimus laudisque obsequio frequentamus.“ Dolet de-
 „inde vehementissime de urbe *Constantinopoli*, quod de toto fere Oriente *Tur-*
 „*carum* iugo pressa hactenus lugemus. „Hic mihi (inquit) & admiratio
 „subit, incessitque horror ac stupor, dum mente recolo, quomodo talis
 „& tanta modulatio, ipsa nulli non alii hostiarum, quæ DEO offerun-
 „tur, magnitudine præstans sic repente conticuit, & in nihilum abiit, vel-
 „utque somnium discessit.“

CAPUT II.

De cantoribus, & eorum functionibus.

I.

De choro can-
 entium, seu
 cantorum in
 ecclesia.

De offic. Mis-
 sic c. 3.

maiori vero arte, studioque, ac selectu etiam per-
 sonarum ad canendum destinatarum, cantus,
 hoc medio ævo solus fere in sacris adhibitus,
 fuit instructus. Hinc & *chori* nomen accepit
 locus in ecclesia, & conspiratio seu consensio
 cantantium iuxta SS. AUGUSTINUM & ISIDO-
 RUM, quos citat AMALARIUS. AUGUSTINUS
 in Pl. CXLIX. „Chorus (ait) quid significat,
 „multi norunt: chorum, quia in civitate lo-
 „quimur, prope omnes norunt. Chorus est
 „consensio cantantium. Si in choro cantamus,
 „cordi cantamus. In choro cantantium, quisquis voce discrepaverit, of-
 „fendit auditum, & perturbat chorum.“ ISIDORUS: „Chorus est multi-
 „tudo in sacris collectus. Et dictus chorus, quod initio in modum coronæ
 „circa aras starent, & ita psallerent.“ Optime congruunt, quæ laudatus
 ISIDORUS de Offic. div. agens, explicatius dicit: „Chorus ab imagine dictus
 „est

L.I. c. 3.

„est coronæ, & ex eo ita vocatus. Unde & *Ecclesiasticus* liber scribit, *stantem sacerdotem ante aram, & in circuitu eius coronam fratrum*. Chorus enim proprie multitudo canentium est: quique apud *Iudaos* non minus quam decem constat canentibus; apud nos autem incerto numero a paucioribus plurimisve sine ullo discrimine constat.“ Ad chorum nimirum cantantium pertinent, sive ad hoc munus electi quidam cantores, sive ipsa multitudo fidelium voces sonarent; quod tempore S. ISIDORI veteri more adhuc usitatus erat, ut tamen etiam semper munus peculiare, veluti supra vidimus, fuerit cantorum in ecclesia inter clericos, qui propius assistentes altari locum occupabant, qui etiamnum chorus dicitur. „Chorus est confessio cantantium (inquit HONORIUS *Augustodunensis*) dicitur chorus, quod initio in modum coronæ circum aras starent, & psallerent. Cantores sunt DEI laudatores, & ad laudem excitantes.“ Bivariam chori, uti etiamnum, semper dividi solebant in orientali similiter & occidentali ecclesia. In libris liturgicis *Græcorum*, ad cantum ecclesiasticum compositis, frequentissime discernitur *δομέτικος τῆ δεξιᾶ χορὸς*, & *δομέτικος τῆ ἀριστερᾶς*, *domesticus dextri* & *domesticus sinistri chori*: cantores nempe cantui ecclesiastico præpositi, & utriusque chori præsidēs, ut ex CITRIO declarat GOAR in Euchol. super quos adhuc in medio chori stat *δομέτικος τῶν ψαλτῶν ὁ παρὰ τινῶν λεγόμενος πρωτοψάλτης*, *cantorum domesticus protopsaltes ab aliquibus vocatus*. In duobus catalogis officialium cum designatione munitiorum, singulis, qui ecclesiæ addicti sunt, competentium, ita de cantoribus apud GOAR legitur: „Primus cantor inter duos choros dextrum & sinistrum stat medius. Exordium vero psalmodiæ ipse incipit: post hæc vero cantores cuncti.“ Nimirum cantum dirigentibus duobus domesticis, in utroque choro stantibus. In alio eiusmodi officialium catalogo ex altero ALLATII vetustissimo manuscripto: *Duo domestici in duobus choris stant, & cum primo cantore psallunt. . . Primicerii etiam supra diaconos locum habent, & cum primo cantore psallunt. Primus cantor in gremio ecclesiæ stat, & psalmodiam exorditur, & cum eo domestici, & primicerii. Proximus institutus est, ut inbeat signum fieri in sancta DEI ecclesia*. Iisdem nempe, ut in priori catalogo verbis. Chorus eiuscemodi tabulis marmoreis circumcinctus in ecclesiæ sinu passim ante sanctuarium sive presbyterium situs erat. Ibi in duas divisi classes ad cantandum consistebant clerici & cantores, ut chorus choro loco etiam responderet in cantu antiphono. Triformis chorus occurrit apud WITICHINDUM de MATHILDA, OTTONIS M. matre, *quæ omni nocte, omnibus modis, & omni genere cellulam suam divinorum carminum melodia implebat*. Erat enim ei cellula ecclesiæ proxima, in qua modice quiescebat, de qua omnibus noctibus consurgens intrat ecclesiam, nihilominus cantoribus & cantatricibus

Sacrament.

c. 33.

p. 240.

p. 225.

I. III. hist.

Sax.

De institut.
cler. L. I. c. 33.

tatricibus intra cellulam, & pro foribus, & in via triformiter constitutis, qui divinam clementiam laudarent, atque benedicerent. Chori hi extra etiam consisterant, cum MATHILDA intra ecclesiam orationi vacaret. Chorus enim est, ubicunque est canentium multitudo iuxta Rhabanum MAURUM, qui omnia accurate distinguit. „Chorus (inquit) est multitudo in sacris col-
„ lecta: & dictus chorus, quod initio in modum coronæ circum aras starent,
„ & ita psallerent. Unde & Ecclesiasticus liber scribit, stantem sacerdotem
„ ante aram, & in circuitu eius coronam fratrum. Alii chorum dixerunt a
„ concordia, quæ in charitate consistat, sive de concinentia soni: cum au-
„ tem unus canit, græce *μονωδία*, latine *sicinium* dicitur: & cum duo ca-
„ nunt, *bicinium* dicitur, cum autem multi, *chorus* dicitur.“ Cantorum
chorus autem olim locus fuerat in sacris ædibus singularis. Cernitur adhuc
hodie in vetustis ecclesiis locus peculiaris cantoribus: qualem cum amboni-
bus in ecclesia S. CLEMENTIS prisco ritu instructum vidi Romæ, describitque
MABILLONIUS in itinere Italico, ubi chorus duplex distinguitur: *Unus sacerdo-*
tum sub absida musico decorata, pone maius altare, ob id Presbyterium appella-
tum: alter ubi schola cantorum, ante faciem altaris, qui marmoreis ad hominis
mensuram cancellis (peribolum veteres appellant) cinctus est. Tres sunt in in-
feriori choro ambones, unus ex parte evangelii, duo ex parte epistolæ: quo-
rum alter lectorium habet versus altare pro lectionibus ad chorum sacerdo-
tum; alter pro epistola Missæ versus populum. Ad illum ambonem, qui pro
evangelio erat, stat columna ad cereum insigendum. Duo hinc inde gradus
ad ambonem, unus pro ascensu, alter pro descensu. Vidi in celebri prope
Parisiis S. Dionysii monasterio ad eundem modum solemniter cani in ambo-
nibus epistolam & evangelium, & in vicinia nostra in insigni Friburgi Brisg.
basilica elatum in chori extremitate ante navem ecclesiæ pro cantoribus
haud dubie locum, quem recentiori structura instauratum nunc musici tenent,
qui successu temporis locum cantorum occuparunt: „ Crescente (inquit
„ Ant. BELLOTE) postmodum de die in diem ecclesiarum decore, quod &
„ ad finem usque sæculi augeri non desinet, factum est, ut in ecclesiarum
„ conventibus schola canentium musicorum admitteretur. Quod plane con-
„ vincit liber ille ordinarius ecclesiæ Laudunensis non semel præcitatus, ex
„ cuius præscripto statim post inchoatum à celebrante hymnum angelicum
„ Gloria in excelsis DEO cantor seu præcentor illico subiungit Et in terra
„ pax hominibus, nulla penitus facta mentione musicorum, qui hodie eun-
„ dem hymnum absque præcentore ad finem usque musice prosequuntur;
„ non tamen citra apostolicæ sedis indultum; musicorum enim scholam com-
„ probarunt in ecclesia Laudunensi GREGORIUS & CLEMENS summi Pontifices,
„ qui musicæ partes subeuntibus, capellanas duodecim in eadem cathedrali
„ perpetuis

Observat. in
ritus Laudun.
p. 66.

„perpetuis temporibus addixerunt.“ D. de MOLEON in itinere liturg. ad
latus epistolæ ecclesiæ B. M. V. *Rothomagensis* locum notavit, ubi in festis p. 361.
simplicibus & feriis facellanus in cappa chorum moderetur durante Missa.

II. Putat is locum esse, ubi iuxta ordinem *Romanum* schola cantorum De schola
fuerit. Inde, quod festis simplicibus tantum & feriis hoc fieri dicit, colli- cantorum
gitur, aliis solemnioribus diebus id a choro musicorum agi; qui & locum, Romæ.
& beneficium, uti recte observavit BELLOTE, cantorum, successu temporum
occuparunt. Prædia quædam in beneficium dedisse, atque habitacula pro-
pria fabricasse S. GREGORIUM scholæ cantorum, in eius vita IOANNES Dia- L. II. c. 6.
conus memorat. „Scholam quoque cantorum (inquit) quæ hætenus eisdem
„institutionibus in sancta *Romana* ecclesia modulatur, constituit: eique cum
„nonnullis prædiis duo habitacula, scilicet alterum sub gradibus beati PE-
„TRI apostoli, alterum vero sub *Lateranensis* patriarchii domibus fabrica-
„vit.“ Patet ex libro diurno *Romanorum* Pontificum per P. GARNERIUM
„edito, a prima infantia pueros ad hoc assumptos, ac in orphanotrophio,
„ut vocabatur, enutritos esse, Pontificesque curasse, ne quid proventibus illis
„demeretur. „Ne ergo (ut ibi habetur) cantorum deficeret ordo, atque p. 135.
„hinc DEI ecclesiæ contumelia irrogaretur, eadem curiosè inquirentes loca,
„a quibus ultra rationem detinebantur, præcipientes venerabili restituimus
„loco: iustum fore cernentes, ut pro laude DEI pupillos nutrientibus mi-
„nistrent, quæ usibus excolebantur exterorum.“ De SERGIO II. refert
ANASTASIUS: „Idem vero almificus & beatissimus Papa scholam cantorum,
„quæ pridem orphanotrophium vocabatur, & præ nimia vetustate in rui-
„nam posita, atque confracta videretur, DEI annuente clementia a funda-
„mentis in meliorem, quam olim fuerat, statum noviter restauravit.“ Et
GUILIELMUS bibliothec. in vita STEPHANI VI. „Et in schola cantorum, quæ
„pridem orphanotrophium vocabatur, heptateuchum unum obtulit.“ De
scholis cantorum sæc. XI. DOMNIZO lib. I. de vita comitissæ MECHTILDIS
c. 2. sic canit:

Post hæc excelsum studuit sibi fingere templum,

Divinasque scholas, canerent quæ dulciter horas

*Murat. Rev.
Ital. script.
T. V. p. 350.*

„Licet (ut bene notat PETRUS *Urbevitanus* episc. in vitam LEONIS IV. apud
„CASSANDRUM in liturgicis p. 141.) a tempore SILVESTRI P. citra constructæ
„fuerunt in urbe plures ecclesiæ & magnæ, non tamen habebant clericos
„vel monachos ad officiandum iisdem. Presbyteri enim titulorum & dia-
„coni diaconiarum ad suum tantum officium vacabant. Primi namque in Sa-
„cramentis, secundi procurandis pauperibus insudabant, nec habebant sin-

„gulæ tunc ecclesiæ, unde possent collegium sustentare. Ideoque fuit ordinata schola cantorum, quæ fuit communis in urbe, quia sequebantur ex schola stationes, processiones, & festa principalia ecclesiarum urbis: vivebant enim in communi, & habebant Primicerium in prælatum. Et erat tunc hæc magna dignitas in urbe, quoniam caput erat totius cleri, & quasi rector: & in hac schola informabantur iuvenes in cantu & lectione & in moribus. Hinc vero in ecclesiis cathedralibus processit per mundum primicerii dignitas seu officium, de quo 25. distinct. & extra de offic. primic. sicque intelliges, quod hic dicitur de laudibus in S. PAULO per scholam canendis.“ Hæc ille. Ex vitis Pontificum sub nomine ANASTASII SERGIUM I. & II. GREGORIUM II. STEPHANUM III. & PAULUM I. a tenera ætate scholæ cantorum traditos fuisse, ac enutritos legimus. De hac schola cantorum huiusmodi statutum se reperisse in libro pervetusto, testatur CASSANDER in liturgicis p. 141. „Primum in quacunque schola reperti pueri bene psallentes, tollantur inde & nutriantur in schola cantorum, & postea fiant cubicularii: si autem nobilium pueri fuerint, statim in cubiculo nutriantur, & hanc accipiant potestatem ab archidiacono, ut liceat eis super linteum villosum sedere, quod mos est ponere super sellam equi. Deinde sicut Sacramentorum codex continet, quando & ubi fuerint usque in subdiaconatus officium ordinentur: diaconi vero atque presbyteri nunquam nisi in publica ordinatione.“ Affert GEORGIUS ex MURATORIO fragmentum vetusti epitaphii, quod super ara maxima tituli S. CLEMENTIS an. 1727. detectum est, dum eadem exornaretur impensis & pietate Annibalis ALBANI eiusdem tituli Card. Initio nonnulla defunt, temporis vetustate consumpta. Quæ supersunt, ita habent:

T. II. de liturg. Pontif.

T. IV. The-
saur. vet. in-
script. Murat.
n. 1. pag.
1827.

Fallimur

*Quam retinet sæva mors dicione sua.
Quæ rapuit famulos CLEMENTIS Martyris aptos
Membra simul quorum contegit hoc tumulum
Est quibus ANDREAS nomen CRESCENTIUS atque
Ambo sacerdotes istius ecclesiæ
Cardinalis erant ac archipresbyter almæ
Primatum caulæ quisque tenens propria
Cantu præfecti sapientes atque magistri
Flabra dabant fidis musica discipulis.*

Iuxta

Iuxta institutionem scholæ cantorum a S. GREGORIO factam cum munere cantorum ordo sacerdotalis combinari non poterat, accedente præsertim dignitate archipresbyterali, ac cardinalitia. Sed iam observavit GARNERIUS in not. ad librum diurnum *Roman. Pont. n. XIX. p. 135.* GREGORII legem de cantoribus in ecclesia non viguisse, quum in libris ecclesiasticis passim legatur, non solos subdiaconos, & clericos minores illud muneris obisse, sed & diaconos atque presbyteros. Ea successu temporum præsertim circa primicerios immutatio fuit facta. Nonnulli primicerii episcopalibus infulis ornati, atque solii pontificii assistentes recensentur ab *Andrea ADAMI* in lib. de Ratione & ordine pfallendi in pontificio facello. Sed hæc ad posteriorem disciplinam pertinent, ac ætatem. Cardinalis BONA notat ex *Cæsaris RASPONI* opere de basilica *Lateranensi* conventionem an. 1232. initam inter *L. II. c. 4. Lateranensem* ecclesiam & primicerium, ac scholam cantorum, qua assignantur quidam proventus ipsi primicerio cum decem cantoribus pro officio in die S. IOANNIS *Baptiste*, & in stationibus eiusdem ecclesiæ. Unde colligitur sub primicerio scholam cantorum tunc temporis adhuc in communi convictu fuisse. Quin eodem non solum, sed etiam sequenti sæculo XIV. in apostolicis functionibus, & ritualibus S. R. E. libris *Primercii* & *scholæ cantorum*, & *scholensium*, quod idem est, fit mentio. Loca citat *GEORGIUS T. II. de lit. Rom. Pont.* Ubi observat, Primicerium electioni etiam SS. Pontificum assensum adhibuisse, ex litteris Cardinalium & cleri *Romani* an. D. 1119. datis de *CALISTI II.* electione in *Romanum* Pontificem approbanda, ubi primo loco post diaconum Cardinalem postremum *Primicerius scholæ cantorum laudo* & *confirmo*. *HONORIUS III.* anno pontificatus tertio XII. Kal. *Maii* nempe an. 1219. die 20. *April.* litteras dedit *Primicerio* & *clericis scholæ cantorum de urbe*. Has litteras ex typo Vatic. edidit in præfat. ad observ. de ratione pfallendi in facello pontificio, *Andreas ADAMI.* Ad calcem ord. *Rom. XII. p. 220.* exarata est pactio inita an. 1232. in qua undecim cantores unacum primicerio memorantur. Leguntur etiam aliis præterea additi muniis: veluti *BENEDICTUS* basilicæ *Vaticanae* canonicus, qui ordinem *Romanum XI.* scripsit, eumque *GUIDONI* de *CASTELLO* tit. S. *MARCI* presb. Card. nuncupavit, *Romanaeque* ecclesiæ cantor erat.

III. Eiusmodi scholæ etiam per alias propagatæ fuerunt ecclesias. *LEI-* Et alibi. *DARDUS* archiepiscopus *Lugdunensis* ad *CAROLUM M.* imperatorem *Habeo*, scribit, *scholas cantorum, ex quibus plerique ita sunt eruditi, ut etiam alios erudire possunt. Præter hæc habeo scholas lectorum.* Ex historia urbis *Parisensis* insigne monumentum proferunt auctores hist. litter. *Franc. epitaphium* *T. IV. p. 249.*

ADA-

- a ADDALALDI diaconi & magistri musices a). Diaconus item erat ROTHLANDUS scholæ cantorum in domo S. STEPHANI præsidens, in celebri nimirum schola *Metensi* sæc. X. ut narratur in vita IOANNIS abb. *Gorzensis* apud MABILLONIUM sæc. V. art. ord. S. BEN. p. 372. Et p. 373. laudatur BERNACER quidam clericus multo ante tempore cum WARIMBERTO illo, de quo supra dictum est, *Mettis* apud ecclesiam sancti Salvatoris versatus manu libraria ceteris eius temporis non inferior, canendi disciplina admodum præstans, sed & artis calculatoriæ studiosissimus. WARIMBERTUM paulo ante cum ROTLANDO laudaverat auctor vitæ IOANNIS. Ad calcem ordinis eccl. *Cameracensis* eiusdem fere ætatis de schola grammatices, cantusque ecclesiastici additamentum legitur apud PITHOEUM cod. can. p. 368. 369. Sæc. XI. præprimis in schola *Tulensi* complures in disciplina cantus ecclesiastici efflorescunt, atque in monasterio S. BENIGNI *Divionensi* sub disciplina præsertim S. GUILIELMI abbatis, ut in act. BENED. legitur. T. VIII. p. 331. ut de aliis innumeris taceam per monasteria ecclesiasque cathedrales institutis, unde hodieque cantoris dignitas manet. Disputat Ant. a WOOD in histor. Univers. Oxon. contra TULLERUM, qui ex quodam BEDÆ loco probare contendebat, iam sub THEODORO archiep. *Cantuariensi* sæc. VII. in geometria, arithmetica, & musica publicas fuisse illic institutas scholas: ut nempe Academia *Oxonienſi* vindicet ab ALFREDO sæc. X. demum institutas, ut diximus capite superiore, ad exemplum *Franciarum* inde a CAROLI M. tempore. De cura ac studio CAROLI M. in constituendis per loca congrua, monasteria nimirum, & episcopia scholis iam diximus, ubi ingenuorum & fervorum filii gramaticam, musicam, & arithmeticam docerentur, passimque in id invigilavit pastorum cura. Atque concilium *Valentinum* III. an. 855. neglectam illam restaurandam sancit disciplinam. „Ut de scholis, tam divinæ, quam humanæ disciplinæ litterarum, nec non & ecclesiasticæ cantilenæ iuxta exemplum prædecessorum nostrorum, aliquid inter nos tractetur, & si potest fieri, statuatur, atque ordinetur: quia ex huius studii longa intermissione pleraque ecclesiarum DEI loca & ignorantia fidei, & totius scientiæ inopia invasit. Placet firmatum.“ Eodem tempore S. ATHANASIIUS episc. *Neapolit.* memoratur in chr. IOANNIS *Diac.* apud MURATORIUM. „Ordinavit autem lectorum & cantorum scholas: nonnullos instituit grammaticam instituendos; alios colligavit ad scribendi officium, ut sic pastor providus
- b
- Can. 15.
- T. I. P. II. script. rer. Ital. p. 316.

„cau-

a) „On nous a conserve en grandes lettres *Romaines* l'epitaphe d'un ADDALALDE, qualifié diacre & maître de musique a *Argenteuil*. Le caractère de ce monument montre qu'il appartient au regne de CHARLE Merveilleux ou de Louis le DEBONNAIRE; & l'on tire de ce qu'il contient,

que le monastere d'*Argenteuil*, qui avoit été fondé pour les filles, étoit double, & qu'il y avoit une école, où l'on enseignoit le chant; peut-être le nouveau apporté de *Rome* au siècle précédent & sans doute les autres sciences convenables a de moines.“ b) Vid. IOLY ecol. T. I. c. 13.

„caulas fui gregis muniret, quatenus nullius indigens Domino suo præfentaret speculationem, atque verissime audiret: floret sancta ecclesia in diebus tuis redempta sanguine Christi.“ De schola *Palatina* a regibus *Francorum* instituta superiore capite mentionem feci, in qua viri celeberrimi cum cæteris etiam liberalibus artibus musicam docuerunt. Fueruntque etiam selecti cantores *Palatini*, quos commemorat AURELIANUS in sua *musica disciplina* c. 11. „Antiphonam *O Sapientia!* a *Palatinis* ob excelsiorem vocis modulationem primo imponi tono.“ Ad calcem HUCBALDI argumentatio cuiusdam habet, musicalem antiphonam *O Sapientia!* a *Palatinis* de primo tono imponi. Idem AURELIANUS c. 7. fuerat testatus, suo tempore nobilissimos fuisse cantores: quando nempe huic disciplinæ tanta in scholis fuit navata opera, tamque sancta in sacris christianis fuit institutio, ut ad ea ornanda peculiares scholæ seu chori cantorum pertinuerint, ad exemplum ecclesiæ *Romanæ*. Talis a DOMNIZONE in vita MATHILDIS Comit. memoratur in *Canossa* diocesis *Regiensis*, ab AZZONE instituta. Itaque accipi possunt scholæ eiusmodi aut ad theoriam ipsius disciplinæ musicæ, aut ad praxin in cultu divino, quæ ex prioribus illis perfectionem accipiebant, profectumque. Neque fere scholæ publicæ medio hoc ævo carebant magistris in musica disciplina (ut de scholis in regno *Francico*, atque etiam in *Anglia Oxoniæ* institutis diximus, ubi primus IOANNES *Scotus* monachus musicam docuit, ut videre est in *Hist. Univ. Oxon.*) eæ præsertim, quæ in ecclesiis cathedralibus & monasteriis informabantur. Apud auctorem gestorum *Andegavensium* in FULCONE Bono S. ODDO, *Cluniacensis* postea abbas, *magister scholæ & præcentor* ecclesiæ *Turonensis* notatur, ipse antea in schola *Parisiensi* ea disciplina imbutus a REMIGIO *Altisiodorensi*, ut iam memini. Prælectionibus inservire solebat MARCIANUS (qui inter cæteras artes liberales, etiam de musica tractat) ut ex IOANNE, scriptore vitæ S. ODDONIS discimus; *Sec. V. Bened.* huncque etiam in monasterio *Cluniacensi* scholæ magisterium assumpsisse, ac *p. 159.* primæ quidem iuventutis, alter vitæ eius auctor NAGOLDUS perhibet, præter id, quod de MARCIANO, prælegi solito, diximus. Cum postea sensim sensimque huiusmodi scholæ deficerent, eas restaurari iusserunt concilium *Lateranense* IV. INNOCENTIUS III. HONORIUS III. Uti demum Concilium *Trident.* in forma erigendi seminarium clericorum, inter alia *grammaticas, cantus, computi ecclesiastici, aliarumque bonarum artium disciplinam* ediscendam præscripsit. A veteri vero instituto est, quod in plerisque canonicorum collegiatis & cathedralibus ecclesiis cantoris appellatio maneat a). Quæ frequens olim fuit in præcipuis ecclesiis, ut de *Florentina* ecclesia

T. II. p. 31.

Sec. V. Bened.

p. 159.

Ibid. p. 191.

Sess. XXIII.
c. 18. de re-
form.

a

a) Vid. IOLY *Traité historique des écoles épiscopales* Par. 2. c. 8. 9.

Della disc. del canto eccl. clesia pluribus monumentis ostendit *Dominicus* MANNI. Sic notatur sæc. X.

Lib. cui tit. Gratiſſimus.

c. 18.

D. IOANNES cantor. Sæc. XI. Rozo cantor præpositus, de quo etiam PETRUS *Damiani*: „Rozo, qui dicitur magister cantorum, *Florentina* ecclesie presbyter, vir apprime litteralibus studiis eruditus.“ Eodem sæc. pluribus in chartis occurrit THEODALDUS cantor, BODINUS cantor. Sæc. XIII. CAMBIUS, IACOBUS item & CAVINUS cantores maioris ecclesie *Florentine S. Reparata* cum CLANO præposito. In diplomate OTTONIS III. an. 996. capituli eccl. *Aretine* post archidiaconum, primicerius, custos, & cantor ponuntur. Eodem teste in civitate *Gravina* sæc. XIV. post archidiaconum primus dignitate cantor erat. In charta MS. S. APOLLINARIS *Ravennæ* testata legitur electio facta de domno BENEDICTO, monacho eiusdem monasterii in presbyterum, & rectorem *S. Marie de Casale* a domno episcopo, & capitulo dominorum cantorum cathedralis ecclesie an. 1309. Recensentur autem nomina quatuor cantorum. Quod vero singulare notat DUCANGIUS ex MOLANO, *Colonia* in omnibus collegiatis ecclesiis chorepiscopum esse primum cantorem, qui etiam in cathedrali ecclesia cum cantore officium faciens in solemnitatibus, baculo utitur episcopali. In *Coloniensi* Concilio an. 1260. cap. 9. & 10. chorepiscopi, veluti chori rectores, seu ἐπίσκοποι cantoribus iunguntur. Concilium *Colon.* an. 1536. P. III. c. 3. eodem nomine utitur. In pluribus chartis apud illust. HONTHAIM in hist.

- a) *Trevirensi*, subscribunt chorepiscopi, passimque cantores a). *Henricus* BATEN, *Mechliniensis* doctor theologus, *Parisiensis* cancellarius, cantor & canonicus *Leodicensis* circa annum 1350. *decem divinorum libris* de præcipuis agit quæstionibus philosophicis etiam musicis, ut VOSSIUS de Mathesi p. 181. notat. Varia scripta opera recensent auctores hist. litter. *Franc.* BALDRICI, cantoris ecclesie *Tervanensis* T. VIII. p. 400. &c. Apud MABIL-
LONIUM T. III. Annal. pag. 343. hæc lego: „Hoc autem factum est anno
„MCXXXIII. Ii sunt testes huius rei. HUGO decanus, ANSGERIUS cantor
T. I. p. 364. „... ANDREAS musicus.“ Apud LABBEUM Bibl. MSS. in diplom. an. 1051.
nomina posita reperiuntur „WIDONIS archiepiscopi *Remensis*, ODALRICI
„præpositi, RICHARDI decani, ODonis cantoris, nec non totius congre-
T. II. p. 560. „gationis.“ Apud eundem inscriptio diplomatis an. 1177. ecclesie *S. Franc-*
baldi itidem ODonem cantorem nominat: „Ego EBROINUS DEI volunta-
„te decanus, HILDUINUS thesaurarius, Odo cantor, & totus pariter cle-

rus

a) T. I. E. g. chart. 271. Signum HUNGERI chori - episcopi. Ch. 299. POPPO chori - episcopus. HUNGERUS chori - episcopus. POPPO præpositus. BRUNO chori - episcopus. WIRICUS chori - episcopus. Ch. 427. HARDILIUS cantor. 430. CUNO cantor. 439. FRIDERICUS cantor.

443. CUNO cantor. 450. CUNO maioris ecclesie cantor. 523. Sunt litteræ URBANI IV. ob PHILIPPUM Thesaurarium, & THEOBALDUM cantorem adversus factionibus in episcopum *Metensem* electos.

„rus *S. Francibaldi Silvanectensis*.“ Item p. 567. S. ISRAEL cantor eccl. colleg. *Doratensis*, diœcesis *Lemovicensis* sæc. XI. Ibidemque p. 93. &c. celebrantur ab anonymo in histor. archiepiscop. *Bituricensium* Odo episcopus *Parisiensis* ex cantore *Bituricensi*. ELIAS item *Lemovicensis* cantor, post archiepiscopus *Burdigalensis*. Gaufridus MARTINI, de quo scripserat BERENGARIUS hæresiarcha sæc. XI. ad BRUNONEM archiepiscopum *Turonensem*. BULÆO videtur esse GAUFRIDUS, seu GOFFRIDUS, *Turonensis S. Martini* cantor, qualis etiam celebratur S. ODDO *Chuniacensis* postea abbas, de quo plura inferius. De PETRO cantore & doctore academix *Parisiensis*, tot libris editis claro, idem BULÆUS (quem virum vocat in academia *Parisiensi* tam multarum palmarum) epistolam recenset STEPHANI *Tornacensis* ad WILHELMUM archiepiscopum *Remensem* „pro PETRO cantore *Parisiensi* in *Tornacensem* episcopum electo.“ Verum Io. BUZELINUS in suis annalibus *Gallo-Flandricis*, eodem referente, scribit PETRUM cantorem nulla unquam adduci ratione potuisse, ut episcopatum susciperet. Apud eundem chronic. *Altisiodor.* ad an. 700. „*Antisiodorensi* ecclesiæ post CLEMENTEM præfuit ADULPHUS ex cantore episcopus.“ Paulo post plura exempla afferemus ad summum etiam pontificatum, aliasque dignitates insignes elatos esse, qui a prima infantia in schola cantorum *Romæ*, & alibi fuerunt instituti. Celebris in *Anglia* fuit EADMERUS, cantor seu præcentor ecclesiæ *Cantuariensis*, ut in necrologio eius ecclesiæ annotatur, qui varia edidit scripta, S. ANSELMUS discipulus ac individuus comes. In chartis passim notantur cantores. Officium hoc, in *Angliæ* monasteriis perhonorificum, præprimis erat viris doctrina præstantibus concessum. E. g. in ecclesia *Dumelmensi* cantor seu præcentor erat SIMEON primariis *Angliæ* historicis connumerandus: in ecclesia *Cantuar.* IOANNES *Thannatensis* mathematicus insignis: in ecclesia *Wintonensi* WOLSTONUS non mediocris doctrinæ & eruditionis cœnobita: in monasterio *S. Albani* THOMAS WALSINGAMUS chronographus celebris: in monasterio *Malmesburienfi* WILHELMUS SOMMERSET, bibliothecarius & historiographus celebratissimus, ut apud BALEUM & PITSEUM de illustr. scriptor. *Angliæ* videre est. Adhuc commemorandus est EADREDUS apud *Anglos* cantor peritissimus, per sex ante mortem suam annos mutus extra solam ecclesiam. Piam artem ita fuisse a linguæ vitiis servatam affirmat SIMEON *Dumelmensis*. Id universim annotarim, in cantoribus cathedralium ecclesiarum sequioris ævi nomen ac dignitatem potius, quam cantus peritiam spectabilem esse.

T. I. histor.
univ. Paris.
T. I. p. 440.

T. II. p. 486.

T. I. p. 89.

IV. Ex dictis vero patet non a trecentis primum annis ad insignium ecclesiarum dignitatem, ut MARTENIO est visum, redactum esse ordinem

Ordo Cantorum.

T. II. de an-

tiq. eccl. rit. L. VII. c. 8. art. 8. n. 4. Cod. liturg. eccl. univ. L. VIII. c. 2. cantorum, qui constantius in ecclesia Orientali obtinuit, saltem apud Syros Maronitas; apud quos primus inter minores ordines habetur, cuius est psalmos & hymnos in ecclesia cantare, ut videre est apud Aloys. ASEMANNI, etfi Græci atque Syri Nestoriani, cantoratu prætermisso, ordines suos a lectoratu incipiant, teste MORINO, de sacr. ord. Exercit. XIV. c. 5. GOARO Euchol. p. 233. 305. & HABERTO, archierat. p. 37. qui exhibent ordinem, fieri solitum in ordinatione lectorum & cantorum post tonsuram, eique congruentem benedictionem: hoc discrimine, quod lectori liber apostolicus, ut aliquid ex eo legat, tradatur; si vero cantor ordinetur, recitat propositum τὸ πρὸ κελεύμενον ex psalterio. Synodus VII. c. 14. illegitimis cantoribus vetat, ne ante manus impositionem, lectoribus propriam, ambonem conscendere, & laudes divinas persolvere audeant. Unde in Euchol. coniicit GOAR p. 202. eiusdem synodi tempore lectoris potestatem cum canendi facultate coniunctam fuisse. Contrarium docet BALSAMON in can. 4. Trullan. Lectorum ordo, inquit, non, ut cantarent, institutus est, sed ut in ambone divinas scripturas legerent post finitum matutinum. Unde etiam lectores appellantur. Canon utrumque cum aliis ordinibus distinguit: si quis episcopus, vel presbyter, vel diaconus, vel subdiaconus, vel lector, vel cantor, vel ostiarius &c. In ecclesia Hispanica, quæ propius olim quidem cum Græcis ritibus conveniebat, S. ISIDORUS psalmistam & lectorem in ordinibus distinguere videtur; sed improprie, ut AMALARIUS, qui „septem (inquit) gradus sunt ordinatorum, octavus cantorum, nonus & decimus auditorum utriusque sexus.“ Nam idem ISIDORUS „solent autem (inquit) ad hoc officium etiam absque conscientia episcopi sola iussione presbyteri eligi quinque, quos probabiles in cantandi arte esse constiterit.“ His similis est canon XX. dist. XXIII. apud GRATIANUM. Ad quem locum respiciens DURANDUS „fane (inquit) quod in plerisque sacris canonibus, & præcipue XCIII. a subdiacono. LXXVII. dist. c. 1. & 2. & 3. facta de aliis ordinibus mentione, nihil de hoc ordine tangitur, ex eo contingit, quoniam alii omnes cum solemnitate, & a solis episcopis dantur: iste vero etiam a sacerdote conferri potest. Ideoque hunc non ordinem, sed officium fore plurimi asseverant: quamquam in eo, ab episcopo collato, quis clericale privilegium assequatur. XXI. dist. cleros. in princ. Dictus est autem psalmista a psalmis dicendis, sive ab officio canendi: prout sub lectore dicitur.“ Et si vero in libris liturgicis huius ævi, in quibus ritus conferendi ordines exhibentur, non raro etiam de psalmistis seu cantoribus agatur, non tamen aliis verbis, quam prout fere ex concilio IV. Carthaginensi in sacramentario Gelasiano expressa retulimus: „Psalmista, id est cantor, postquam ab archidiacono instructus fuerit, potest absque conscientia episcopi sola iussione presbyteri „officium

„ officium suscipere cantandi, dicente sibi presbytero: *Videte, quod ore cantatis* &c.“ MARTENIUS ex pontificali ecclesiæ Moguntinæ annorum cir. 400. hæc inter alia habet: „Sabbato quo cantatur *Sitientes*, si episcopus celebrare voluerit ordines, cantato Introitu & *Kyrie eleison*, dicatur letania. Qua finita confirmantur pueri, & coma benedicatur & præciditur, & ordinantur cantores seu psalmistæ. Postea ordinantur ostiarii, lectores &c.“ Sequitur postea ordo ad faciendum clericum, sive ad conferendam primam tonsuram, tum: „Episcopus sacris vestibus indutus, vel sine sacris vestibus, omni tempore & hora diei, prout maluerit, ordinandis coram eo constitutis indutis superpelliceis dicat: *Adiutorium nostrum* &c. *sit nomen Domini benedictum*. Deinde tradat eis antiphonarium dicens: *Videte ut quod ore canetis* &c.“ Refert locum BURCHARDI, in quo cantores seu psaltas cum lectoribus confudisse videtur. Qui tamen distinguuntur in statutis canonicis de officio clericorum apud CANISIUM, quæ sunt ex BURCHARDI libris collecta, verbis S. ISIDORI ita expressis: *Ad psalmistam pertinet officium canendi: dicere benedictiones: laudes ad sacrificium, responsoria, & quicquid pertinet ad canendi officium*. Deinde post ostiarios, lectores sequuntur. In usibus *Tarnensibus* sæc. IX. ita lectoris & cantoris munus discernitur: *Lector dicitur, quia non cantat aut psalmum vel hymnum, sed legit: tantum illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio queritur* &c. INNOCENTIUS III. mox lib. I. c. 1. myster. inter sex ordines clericorum cantores recenset, & etiam rem ex veteri testamento illustrat, uti etiam ea, quæ statim subdit capite frequenti de primiceriis, & cantoribus. Lib. II. c. 10. *primicerii*: scholæ cantorum meminit, qui dextrum humerum pontificis altari appropinquantis osculatur, & c. 12. cantorum in processione præcedentium. Observavit MABILLONIUS commentario in ordinem *Romanum*, in duobus a se editis libellis ordinis *Romani*, eorum altero inter ordines minores solius acolythi ordinandi haberi ritus, nulla ostiarii, lectoris, & exorcistæ facta mentione; altero vero in schola cantorum antea nutritos dici pueros, tum Papæ cubicularios factos, antequam acolythi instituerentur. Accidit, ut sicut lectorum, ita etiam cantorum institutio a prima ætate fieret. *Romæ* etiam a S. GREGORIO M. cautum, ne ex ordine diaconatus aliquis cantoris munus susciperet. Quam in rem refertur apud GRATIANUM cap. *In sancta Romana* dist. 92. decretum sub nomine Concilii *Romani*, quod ipsius GREGORII auctoritate in Append. epist. habetur a).

T. II. antiq.
eccl. rit. pag.
480.

T. I. P. I.
p. 398.

T. II. Mus.
Ital. p. CV.

a
T. II. pag.
1288.

a) „In sancta Romana ecclesia, cui divina dispensatio præesse me voluit, dudum consuetudo est valde reprehensibilis exorta, ut quidam ad sacri

altaris ministerium cantores eligantur, & in diaconatus ordine constituti, modulationi vocis inserviant, quos ad prædicationis officium elemo-

L. II. c. 1. *n. 5.* NES *Diaconus* in vita S. GREGORII. „Omnes consuetudines, quas contra „priscam traditionem apostolicam noviter pullulasse cognoverat, videlicet „de ministris, de cantoribus, de laicis pontifici familiariter adhærentibus. . . „a totius sanctæ universalis ecclesiæ corpore segregavit, eaque sub inter- „positione terribilis anathematis, tam generaliter quam perpetualiter con- „demnavit.“ In *Gallia* diaconos etiam cantorum munus obiisse ex S. GRE-
L. VIII. hist. GORIO *Turonensi* discimus. *Iubet*, inquit, *rex ut diaconum nostrum, qui*
Franc. c. 3. *ante diem ad Missam psalmum responsorium dixerat, canere iuberem.* Iuxta
Apud Murat. BEROLDUM *Mediolani* sæc. XII. diaconi & presbyteri etiam munus canto-
T. IV. ant. rum obibant a). De episcopis aliisque in dignitatibus constitutis dicemus
Ital. deinceps. Scholam cantorum *Romæ* ex septem subdiaconis conflata fuisse,
a colligitur ex notitia veteri apud BARONIUM ad an. 1057. ac IOANNE *Dia-*
cono seu potius anonymo in descriptione basilicæ *Lateran.* ubi septem sub-
diaconi memorantur, qui *schola cantorum* dicuntur. Vetus documentum
in regesto *Sublacensi* an. 934. apud GEORGIUM, quo IOANNES *Subdiaconus*
& *primicerius cantorum* locationi agelli, cuius subscribit, sic habet: IOAN-
NES *Subdiaconus S. R. E. & primicerius scholæ cantorum, quæ appellatur*
orphanotrophium, consentiente sibi schola cantorum, iubente Domino IOAN-
NE X, *Papa.* Primus primicerius, vel prior scholæ; secundus, secundice-
rius dicebatur; tum tertius & quartus scholæ, qui & archiparaphonista vo-
cabatur: in modulationis officio paraphonistæ alique pueri cantores adiun-
gebantur. Qua de re præter alios agit BARONIUS ad an. 1057. Nosque in
eo sumus, ut, quantum ad præsens de cantu & musica ecclesiastica argu-
mentum sufficit, eadem de re quædam adhuc articulatus exponamus.

De munere
& dignitate
cantorum,
concento-
rum, succen-
torum, præ-
centorum,
primicerii,
canonarchæ
&c.

V. S. ISIDORUS in celebri ad LUITFRIDUM epistola, quæ apud GRA-
TIANUM refertur dist. XXV. c. 1. „Ad psalmistam (inquit) pertinet offi-
cium canendi, dicere benedictiones, laudes, sacrificium, responsoria, &
quidquid pertinet ad peritiam canendi.“ Quæ sic explicat DURANDUS
lib. II. Ration. c. 3. „Dicere benedictiones, id est *Benedicamus Domino*, lau-
des,

synarumque studium vacare congruebat. Unde fit
plerumque, ut ad sacrum ministerium dum blanda
vox quaritur, quæ congrua vita negligatur,
& cantor minister DEUM moribus stimulet, cum
populum vocibus delectat. Qua in re præsent
decreto constituo, ut in hac sede sacri altaris
ministri cantare non debeant, solumque evan-
gelicæ lectionis officium inter missarum solemn
exsolvant. Psalmos vero & reliquas lectiones cen-
seo per subdiaconos, vel si necessitas fuerit, per
minores ordines exhiberi. Si quis autem contra

hoc decretum meum venire tentaverit, anathe-
ma sit.“

a) „Diaconus hebdomadarius (inquit col. 886.)
canit responsorium in baptisterio (col. 887.)
Tunc maior diaconus vadit ad cornu altaris, &
cantat responsorium ad cornu altaris. . . Alter
vero diaconus subsequitur ad aliud responsorium:
tertius ad tertium simili modo (col. 889.) Se-
cundum responsorium cantat presbyter iussu
archipresbyteri sui (col. 892.) Postea archidia-
conus indutus pluviali responsorium.“

„des, id est, *Alleluia*, vel *Christus vincit* vel *Christus regnat* &c. Sacri-
 „ficium, id est offertorium, responsum, id est officium Missæ: & quidquid
 „canendi peritiam spectat.“ Explicatiora vero suis passim locis apud nos
 hæc redduntur. Idem ISIDORUS ipsa cantorum genera distinguit etiam apud
 „GRATIANUM dist. XXI. c. i. clericos. „Cantor autem vocatur, quia vocem
 „modulatur in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica; sicut ea docti
 „homines latine dicere potuerunt; præcentor & succentor: præcentor sci-
 „licet, qui vocem præmittit in cantu, succentor autem qui subsequenter
 „canendo respondet. Concenter autem dicitur, quia consonat: qui autem
 „non consonat, nec concinit, nec cantor nec concenter erit.“ Concen-
 „toris nomen occurrit in ord. *Cluniac.* BERNARDI apud P. HERRGOTT in ve-
 „teri disc. monast. p. 136. Et quidem de abbate responsum canente: „Si
 „quando responsoria cantantur ad gradus, quod ipse cantat in sede sua
 „cum concenteribus suis accedentibus ad eum, & stantibus retro: sed &
 „cantor prius semper ad eum venit pronuntians quodcunque responsum
 „cantandum.“ AMALARIUS præcentoris & succentorum nomine apposite
 in cantu responso utitur. Ubi aliquam diversitatem *Romanæ ecclesiæ* a
Metensi notat in libro de ordine antiphonarii cap. 18 a). Id quod agebat
 in choro sanctimonialium *Cantorissa* seu *Cantrix*, quas voces notat DUCAN-
 GIUS, illam ex *Nic. TRIVETTO* an. 1277. hanc ex *Petro ABÆLARDO*: *Can-*
trix toti choro providebit & disponet officia, & de doctrina cantandi vel
legendi magisterium habebit, & de eis quæ ad scribendum pertinent vel di-
ctandum &c. b) In decretis S. LANFRANCI pro ordine S. BENEDICTI, ac aliis
 similibus constitutionibus peculiare habetur caput 5. de cantore, ubi eius
 describuntur munia c). Veluti etiam quoad canonicas, & monasticas con-
 gregationes apud MARTENIUM in antiquis consuetudinibus can. reg. accom.

ad

a) „Non enim (inquit) sancta *Romana* & no-
 „stra regio uno ordine canunt responsoria & ver-
 „sus. Apud eam præcentor in primo ordine fuit
 responsum: succentores vero eodem modo re-
 spondent. Deinde præcentor canit versum: finito
 versu succentores secundo incipiunt responsum
 a capite, & usque ad finem perducunt. Deinde
 præcentor canit *Gloria Patri, & Filio, & Spi-*
ritui Sancto, quo finito succentores circa mediam
 partem intrant in responsum & perducunt usque
 ad finem. Postremo præcentor incipit responso-
 rium a capite, & perducit illud ad finem.
 Quo finito succentores tertio repetunt responso-
 rium a capite & perducunt illud usque ad finem.“

b) Vide vitam B. MARGARETÆ *Hungariæ* c. 64.

c) „Quicumque lecturus, aut cantaturus est ali-
 quid in monasterio, si necesse habet, ab eo,

priusquam incipiat, debet auscultare. Ipsi est
 omni hora sollicitè providere, ne eveniat ne-
 gligentia in quocunque obsequio, quod fit in
 monasterio. Si quis obliviosus non inceperit, cum
 incipere debet responsum aut antiphonam, aut
 aliud huiusmodi, sive in eodem iam bene in-
 cepto, aliquo modo deviaverit, ipse debet esse
 provissus, atque paratus, ut sine mora, quod
 incipiendum erat, incipiat, vel eum, qui fal-
 lendo deviaverat, in viam reducat: ad ipsius
 arbitrium cantus incipitur, elevatur, remittitur;
 nulli licet cantum levare, nisi ipse prius inci-
 piat: ipsius est omnes fratres in tabula ad omnia
 officia annotare, non considerato conversionis
 ordine, aut voluntate eorum, vel secundum
 quod eis visum fuerit, honestatem, aut adifi-
 cationem in hoc vigilanter consideranti.“

a ad usum monasterii *S. Euvratii* a). *De officio cantoris* operæ pretium est
 b referre, quæ in constitutionibus *Lichfeldensibus* an. 1193. leguntur T. II. su-
 c plement. Conc. *Labb.* p. 763. b). Ex parte quarta rituum ecclesiæ *Landu-*
nenfis rediviv. docemur mox cap. I. quæ sint præcipue præcentoris partes c).
 Deinde sigillatim illius officia minima quæque ad vespervas, ad matutinum,
 ad laudes, ad lectionem martyrologii, ad asperisionem aquæ benedictæ, ad
 Missam, capite secundo & sequentibus prosequitur. Teste continuatore
 ALEXANDRI lib. V. c. 54. in solemnī Missa nuptiarum secundarum LUDOVICI
 VII. *Galliarum* regis MATTHÆUS præcentor *Senonensis* & ALBERTUS cantor
Parisiensis chorū tenuerunt, ac cantum in processione imposuerunt. Solo
 cantoris nomine haud raro officium venit ac munus perhonorificum, quippe
 quo perfungi ambiretur singulari contentione, dum maxime aliqua præci-
 pua agebatur celebritas. Exemplum affert anonymus apud LABBEUM S.
 Bibl. MSS. Sulpitii monachus Ord. S. BENED. in suburbio *Bituricæ* civitatis, Histor.
 T. II. p. 95. *Patriarch. archiep. Bituricensium* c. 67. composita lite sæc. XII. „inter can-
 „torem *Bituricensis* ecclesiæ & cantorem abbatiæ Sancti SULPITII super con-
 „suetudinibus fungendi cantorie officii de consecrationis novi antistitis. Ve-
 „nerabilis pater HENRICUS (pergit) sua industria, sagacitate, & solertia
 „pacem inter illos non reformavit solum, verum etiam in monimentum
 „fœderis utrisque partibus concessit, & donavit quidquid auri vel argenti
 „in prima solemnī Missa pontificis eidem a fidelibus (ut adhuc erat iste

„ MOS

a) „Cantor debet stare in dextro choro, & suc-
 centor in sinistro, & unusquisque in choro suo
 fratres ad vigilandum & cantandum excitare,
 negligentias de antiphonis, psalmis, responsori-
 is & hymnis, atque versiculis unusquisque in
 suo & in altero, si alter non emendaverit, cor-
 rigere; ut fratres ordinate stent vel sedcant
 providere, in festis duplicibus chorū custo-
 dire, & ad omnes horas hymnos incipere, &
 antiphonas imponere &c. Cantoris est enim li-
 bros sui officii in ecclesia prout potuerit distri-
 buere, ad nutum sacristæ uti cantare, lectio-
 nes abbreviare, *Alluia* & antiphonas ad *Be-*
neditus & *Magnificat* imponere, & abbati quam
 incepturus est prænuntiare, & tunc canticum
 incipere; omnes qui in ecclesia falluntur in cantu
 & psalmodia per omnia emendare. “

b) „Cantoris officium est chorū in cantuum e-
 levatione & depressione vel per se, vel per suc-
 centorem suum regere, & in omni duplici festo
 lectiones legendas canonicis præsentibus iniun-
 gere, chronica paschalia singulis annis mutare,
 cantores, lectores & ministros altaris in tabula
 ordinare. Ad illum pertinet instructio puero-

rum & disciplina, & eorundem admissio & or-
 dinatio. Præterea in maioribus duplicibus festis
 tenetur interesse regimini chori ad missam cum
 cæteris rectoribus chori. Item in omnibus du-
 plicibus festis rectores chori de cantibus iniun-
 gendis & incipiendis tenetur instruere. Præterea
 omnes cantus ab episcopo incipiendos ipsi epi-
 scopo in propria persona tenetur iniungere. “

c) „Missarum ac totius officii divini cantum ap-
 prime scire, eundemque tam in choro quam
 extra chorū secundum præscriptum proprii mis-
 salis, breviarii ac ordinarii normam dirigere, in-
 vitoria, antiphonas nec non psalmos, respon-
 siorum versus, hymnosque cantare, vel saltem
 incipere aut præintonare. Psalmodiam item vel
 nimis elevatam, vel nimis depressam ad ordi-
 narium tonum reducere, ac discordantes ad con-
 cordiam revocare. Eiusdem psalmodiæ pausas
 convenientes iuxta qualitatem ac festorum so-
 lemnitatem ordinare: eos qui in choro aliquid
 vel extra chorū cantaturi sunt congruo tem-
 pore præmonere, ne vel ipse vel alius in ali-
 quo erret, aut tempus præveniat, aut eunctorum. “

„mos retentus) oblatum fuisset. Quod ne cui dubium sit, mihi præclarum videtur hic de verbo ad verbum inferendum esse quoddam vetus instrumentum ex archivis supradictæ S. Sulpicii abbatiæ depromptum.“ Operæ pretium est idem exscribere, continet enim ordinem in decantanda Missa cantoribus illis pervices præscriptum a). Mox idem memorat, eundem HENRICUM archiep. dedisse *capitulo Bituricensi quendam censum* de auguranda *nuncupatum, quatenus festum Assumptionis gloriosissimæ Virginis Mariæ Genitricis fieret cantoribus in eadem ecclesia.* Eundem HENRICUM prius notaverat habuisse *fratrem Dominum Odonem Parisiensem episcopum & cantorem Bituricensis ecclesiæ, virum etiam plurimarum virtutum amplitudine insignem.* In hunc Odonem narrat capite sequente omnium suffragia consensisse, ut post mortem HENRICI archiepiscopus *Bituricensis* designaretur. De ELIA priore capite egerat, cantore *Lemovicensi*, factò postea archiepiscopo *Burdigalensi*. Officium hoc præcise singulari cum dignitate haud fuerat coniunctum. THOMASIVS præfatione ad *Romanum* antiphonarium putat, præcentorem psalmi responforii in ecclesia usitatus ex ordine lectorum fuisse, officiumque pluribus commune, quando plura responforia in nocturnis vigiliis erant decantanda; ita ut ab antiquioribus ducto exordio, ad iuniores descendendo veniretur, prioraque prioribus, posteriora posterioribus præcinenda iniungerentur: quem ordinem didicisse se asserit THOMASIVS ex MS. antiphonario *Vaticanae* bibliothecæ. Aliud erat in cathedralibus ecclesiis, atque in *Angliæ* monasteriis officium præcentoris perhonorificum

a

a) „Ego HENRICUS DEI gratia *Bituricen.* archiepiscopus, Aquitanix primas notum facio universis præsentibus & futuris, litem & controversiam, quæ inter venerabiles in Christo filios nostros abbatem & fratres Sancti Sulpicii *Bituricensis*, & Dominum cantorem beati STEPHANI super oblatione & officio Missæ, quæ in ecclesia Sancti Sulpicii ab archiepiscopo, quum de novo instituitur, antequam in maiori ecclesia cantet, de antiqua & hactenus observata consuetudine celebratur usque ad nostra tempora, sicut plurimum proborum & antiquorum virorum testimonio accepimus, duraverat indecisa, in hunc modum fuisse in præsentia nostra de utriusque partis assensu, & bona voluntate sopitam. Sane cantor beati STEPHANI in choro S. Sulpicii officium Missæ de cætero prius incipiet, & psalmum & secundum officium seriatim incipiendo cantabit. Cantor autem Sancti Sulpicii *Gloria Patri* & ultimum officium incipiet. Quo

peracto cantor beati STEPHANI primum versum de *Kyrie eleison* incipiet, & cantor S. Sulpicii secundum. Quibus cantatis, cantor S. STEPHANI & cantor S. Sulpicii simul *Gloria in excelsis DEO* deferent archiepiscopo, & in reditu cantor B. STEPHANI incipiet *Et in terra pax.* Responsum vero cantabunt duo, quorum unus erit canonicus B. STEPHANI & alter monachus S. Sulpicii. Et simul a duobus canonicis & duobus monachis *Alleluia* cantabitur. Prosa siquidem a cantore S. STEPHANI incipietur. Ad hæc monachus subdiaconus epistolam, & monachus diaconus evangelium in vestimentis solemnibus archiepiscopo assistentes decantabunt. Et cantor B. STEPHANI æqualiter dividetur, & de parte cantoribus B. STEPHANI succentor medietatem habebit &c. Actum anno ab Incarnati Verbi 1186. Pontificatus vero nostri anno 4.“

ficum præstantibus viris conferri solitum, ut ex PITSÆO de illust. scriptor. *Hist. rei litt. Angl.* observat P. ZIEGLBAUR, muniaque describit: „Nam (inquit) præcentoris erat saltem diebus solemnioribus psalmos & antiphonas inchoare, & „intonare, & omni tempore quid cuique cantandum aliis præscribere, di- „vinum officium ordinare, & disponere, rubricarum sensum in dubiis ex- „plicare, hymnos, sequentias, lectiones ex historiis Sanctorum ad usum „chori & divinum obsequium componere, & similia præstare, quæ non „nisi per virum eruditum fieri poterant.“ Idem hoc erat ac archicantoris munus, non minus alibi insigne, uti ex inscriptione epistolæ AURELIANI monachi *Reomensis* ad BERNARDUM archicantorem, futurum archiepiscopum, *Collect. ampl. T. I. p. 121.* apud MARTENIUM patet, quem eundem abbatem suum designat: nec mihi videtur, quod in margine annotatur, archicantorem forte, quod in musica arte omnibus præpolleret, dici, sed puto indigitari præfectum cantorum; nec infrequens fuit, abbates munere archicantoris fungi. Qualis *T. I. annal. p. 545.* apud MABILLONIUM notatur IOANNES monasterii *ad S. Martinum Romæ* abbas prope basilicam *S. Petri*, ut potuerit munere suo illic fungi: quod idem esse censeo ac archiparaphonistæ, aut primicerii in ordinibus *Romanis* a MABILLONIO editis. Archiparaphonista in cærimonialibus antiquis etiam præcentor vocatur: ad quem pertinebat Missæ Introitum intonare ad signum egressionis papæ e sacrario. Alia officia cum paraphonistis ac primiceriis partita habebat iuxta præscriptum ordinum *Romanorum*. Teste ONUPHRIO *in schola cantorum post primicerium quatuor maiores sunt, primus, secundus, tertius & quartus scholæ. Quorum tres primi paraphonistæ, quartus vero archiparaphonista dicebatur.* Primicerius dicitur quasi primus in cera: olim enim moris erat in tabulis ceratis & pugillaribus scribere. Quæ consuetudo membranæ & chartæ usu non ita cessavit, ut non ad sequiora usque tempora ceratarum tabularum usus perduraret, atque ecclesia *Laudunensis*, teste BELLOTTE, ad hæc usque tempora eum retinet, & cereis huiusmodi diptychis omnia *Laudunensium* nomina quotannis inscribuntur. Primicerius aliquando etiam grammaticus dicitur. Inter munia ecclesiastica passim occurrit *de officio primicerii.* Post alios vicarios episcoporum peculiaris est titulus 25. lib. I. Decretal. atque illius officium in ecclesiis cathedralibus plenius describit ISIDORUS. In privilegio, quod LEO IX. altari S. ARNULPHI *Metensis* monasterii concessit, ad Missas in eodem altari celebrandas, inter sacerdotes cum primicerius primo loco notetur, ante decanum & chorepiscopum primum, patet perhonorificum fuisse id officium, eoque nomine primicerius cantorum MABILLONIO designari videtur: nec immerito, ea præsertim in ecclesia, *Metensi* nimirum, ubi tantus musices honor ac celebritas fuit. In litteris societatis initæ cum *Cluniacensibus* a WALTERIO episcopo

po *Etuenſi* poſt epiſcopum & abbates in ſubſcriptionibus inter dignitates occurrit primo ANSUSUS præcentor, poſtea ANSERICUS archidiaconus. Exempli alia paulo antea recensui, de cantoribus tractans. Poſtremo notandum, primicerium cantorum ſeu præcentorum etiam priorem ſeu caput ſcholæ, indeque capifſcolum ſeu magiſcorum, magiſcuolam ſeu magiſtrum ſcholæ fuiſſe dictum a), ut pluribus docet *Domin. MANNI*, inſigni etiam ſigillo demonſtrans. Primicerii cantorum nomen paſſim in *Romanis* monumentis occurrit, notatque P. URBANUS apud CASSANDRUM in Liturg. pag. 141. in vitam SERGII priorem cantorum & eius cantores vocatos fuiſſe initio miniſteriales, quaſi miniſterium impendentes divinis officiis, in ſtationum maxime diebus. Poſtea priorem iſtum cantorum dictum eſſe primicerium ſcholæ cantorum, & iſtud officium olim magnum fuiſſe in urbe, quia totus clerus minor in hoc pendebat officio. Idem habetur in vita GELASII. Nonnulla de illis paulo ante notavimus. De primicerii muniis præſertim in nocturnis officiis, quibus intererat *Romanus* pontifex, paſſim agit BENEDICTUS canonicus in Ord. *Romano* XI. & CENCIVS camerarius in XII. b). Hugo VICTORINUS „Ad primicerium (inquit) pertinent acolythi, exorciftæ, „lectores, atque pſalmiſtæ, id eſt cantores. Signum quoque dandum pro „officio clericorum, pro vitæ honeſtate, & officium cantandi, peragen- „di ſollicite lectiones, benedictiones, pſalmos, laudes, offertorium, & re- „ſponſoria, quis clericus dicere debeat. Ordo quoque & modus pſallen- „di in choro pro ſolemnitate & tempore &c.“ Sic nempe hoc munus etiam per alias eccleſias manavit, ut ONUPHRIUS notat de Interp. voc. eccl. „Hæc ſchola habebat magnæ in urbe dignitatis & exiſtimationis præſectum, „qui primicerius, alias prior ſcholæ cantorum vocabatur: cuius opera o- „ptimi iuvenes ſelecti in cantu, lectione ſacrorum librorum, & optimis mo- „ribus inſtituebantur. Hinc primiceriorum per alias orbis terrarum eccle- „ſias cathedrales manavit officium.“ Nempe etiam in Orientem, ut apud GOARUM p. 268. videre eſt in *ordine ſanctæ magnæ eccleſiæ*, ſeu catalogo officialium iam laudato. *Duo primicerii ſtant cum domeſticis, ipſique etiam cantant. Proximus imperat, & ſignum dat pſalmodiæ tempore in catholica eccleſia.* De domeſtico diximus paulo ante, qui etiam protopſaltes ab aliquibus dicitur, ut in altero catalogo obſervatur. Et mox: *Domeſticus dicitur, ſive præcentor & cantuum cantorumque præſectus: ut in numerum & ordinem tam eos, quam cantum omnem componat. Ille, ut ibidem ſubditur, ſolemnioribus in vigiliis, quibus omnes conveniunt, dictis dat initium,*

a
Della diſci-
plina del can-
to eccl.

b
T.II.de Sacr.
c. 18.

ponti-

a) Vid. BULÆUS Hiſt. Univ. *Parif.* T. I. p. 257. b) Vide S. ISIDORUM *Hiſpalenſem* in epiſtola ad LUITFRIDUM, ex eoque GRAT. diſt. 25. c. 1.)

- a pontificem vel sacerdotem hac voce compellans ἐυλόγησον Δέσποτα, Benedic Domine. Et exinde magnus illi accrescit honor &c. a) Lectorum munia dum recenset SIMEON *Theſſalonicenſis* lib. de Templo, unum ex lectoribus canonarcham facit, qui τὰς Θείας προλέγει τοῖς ψάλλουσιν ὕμνους, ἢ τοὶ κανονάρχῃ, divinos hymnos cantoribus primo recitat, & canonarcham agit. Hoc est canones, hymnos, cantica ecclesiastica cantoribus suggerit. „Nam (inquit Go-
- Euch. p. 30. „AR) cum raro e libris in pulpito recitent *Graci*, rariusque item musices notis exaratis cantum dirigant vel intruant; defectibus his consultum satis putaverunt, si minister quivis voce, quæ commode a reliquis audiretur, membratim per cola, huic & alteri choro e libro suggereret, quidquid occurreret canendum: dum interim cantus notitia & usu magis insignes variis dextræ digitorumque motibus, contractione, inflexione, extensione &c. (χειρονομίαν vocavit CEDRENIUS in *Theophilo*) tanquam signis ad varias voces, modulosque exprimendos uterentur. Ille itaque, qui canonas, hymnosque per membra concisos suggerit, ὑποβολὴς ideo dictus apud SOCRATEM lib. V. c. 35. decantandaque cuncta edicit, & voce præit κανονάρχης, canonum dux & inceptor, non præfectus nuncupatur: & quia recti ordinis in ecclesia observandi curam demandatam habet, ἐνταξίς coniunctum munus gerit, & e lectoribus unus est: unde & hic ex officio psalmum in medio ecclesiæ recitandum suscipit.“ In ordine PHILOTHEI
- b p. 2. Euchologii *Iac. GOAR* idem notatur b). Apud CODINUM occurrit protocanonarcha in pentade octava de officiis magnæ ecclesiæ, sed cum lectoribus: apud quem etiam legit canonarcha in officio nat. Domini. In priore pentade, nimirum VII. ponitur protopsaltes cum duobus domesticis primi & secundi chori. CITRIO cum quæstio fuisset proposita, cuius linguæ sit domestici appellatio, & quibus ecclesiæ ministeriis nomen hoc impositum? Respondit: Domestici appellationem secundum latinos ducem, ἐξάρχοντα, inceptorem, præpositum & præfectum significare, sic & in ecclesiasticis ordinibus domestici vocem usurpari. Domesticus igitur musicorum seu cantorum nihil aliud est, quam præfectus, qui omnes regit ac dirigit, ipsosque simul ac cantiones cunctas disponit, ac in ordinem redigit.

Item archi-
chori, arma-
rii &c.

VI. Fuerunt in monasteriis alia quoque nomina, quæ istis fere respondebant, eorum, quibus ordo totius officii divini dirigendus erat, & archichori, seu armarii sunt dicti. Archichorinomen generalius fuit, illis etiam com-

a) Vid. CITRII interrog. 8. & 10. Ubi etiam agit de inferioribus domesticis, qui πατριαρχμοὶ Patriarchales sunt vocati, & lectorum officio gaudent.

b) Vide eundem p. 29. P. VEZOSI T. IV. Opp. Card. THOMASII Præf. p. XVII.

commune, qui in minoribus festivitibus chorum regebant, uti patet ex ordine *Cluniacensi* BERNARDI sæculi XI. scriptoris apud P. HERRGOTT in veteri disciplina monastica: *Eodem modo*, ita ibi habetur, *facit, cum solus tenet chorum in festis maioribus, quod non licet ei, qui in dominicis & privatis solemnitatibus archichorus extitit.* Loquitur de armario, qui aut solus, aut cum aliis regebat chorum, cuius solius erat, ut præscribitur, si sacerdos fallitur, & qui cantat horas in capitulo, seu in oratione, & ad Missam etiam, & ubicumque sive diaconus, aut subdiaconus, aut omnino quivis in choro, in cantu, aut in huiusmodi, quæ dicta sunt, emendare, atque in viam reducere. Unde etiam, qui in dominicis, atque huiusmodi festis tenet chorum, postquam, ut ibidem dicitur, ad Missam inceptit offerendam, accedere debet versus armarium, donec possit eum videre, & debet illi signum facere incipiendi versus officii, ipse enim nunquam incipiet, namque solius armarii est: armarius autem inclinabit ei, annueus eius petitioni, & archichorus illi, & ad unumquemque versus, quem incipiet, incepto eo facit ante & retro, & infantes inclinant. Est autem armarii portare abbati omnes cantus, id est, ut P. HERRGOTT explicat, præcinere, modulationem cantus proferre, præmittere. Habet etiam unum suffraganeum, qui & pueris cantet, & brevem faciat de lectionibus & responsoriis, & ceteris obsequiis: ceterum ipsa fratrum nomina, qui lecturi sunt, & cantaturi, vel aliud quid acturi, non alius quam ipse ponit &c. Eiusmodi erant armarii munia, abbatis etiam, dum aberat, in vicem. „Armarii est (ita statim caput illud auspicatur) si dominus abbas defuerit, responsorium eius cantare, atque eius lectionem per consuetudinem legere, viciarius enim eius est. Quicumque leget in ecclesia, sive cantat, ab eo auscultare debet; eius enim est omni hora providere ne eveniat negligentia de opere DEI in aliquo & ad Missam & ad matutinas, & ad cæteras omnes horas, & ad omne officium, quod fit in domo DEI, si enim quilibet infcius, aut oblitus non inceperit responsorium suum, aut antiphonam suam ad matutinas, seu quemlibet alium cantum ad omnes horas, ipse debet esse provisor, atque paratus, ut continuo incipiat, sive eum, qui fallitur reducat in viam. Ipse est temperamentum quoddam totius cantus, qui in monasterio cantatur: ad ipsius namque nutum incipitur, elevatur, humiliatur: nullus enim præsumere unquam debet, quemlibet cantum altius incipere, aut inceptum elevare, seu quovis modo vitare, nisi armarius prius incipiat.“ Quæ habentur etiam in consuetudinibus *Cluniacensibus* ULRICI apud DACHERIUM, iisdem fere verbis. Unde patet armarii munus inter præcipua fuisse in monasterio etiam eorum, qui litteris claruerunt, quos inter notatur ALULFUS, qui ex scriptis *Gregorianis* in

T. I. in f.
p. 690.

novum vetusque testamentum commentarium compilavit. Cuius prologum MABILLONIUS edidit in analectis f. 130. Is ante monachatum clericus, SIGGERI præcentoris *Tornacensis* filius, diu reclamante patre, ODONI monasterii *S. Martini* restauratori socius adiunctus, deinde armarii seu *cantoris* officium 47. annis tenuit. Nomen armarii venit a bibliotheca, quæ alio nomine armarium appellatur, ut habetur apud DACHERIUM. Sed munus potissimum in officio divino exercebat, ubi etiam varii libri sub ipsius directione erant: *Debent etiam armario adeo*, ut legitur apud P. HERRGOTT, *noti esse omnes libri ministerio ecclesiæ necessarij, collectanei videlicet, epistolarii, textus, caterique huiusmodi*. Collectanei, ut recte explicat P. HERRGOTT, libri sunt, in quibus collectæ seu preces ad divinum officium pertinentes conscripti fuerunt: epistolarii, in quibus epistolæ, textus, contextus evangeliorum pro festis. Quorum omnium præcipua erat armarii cura, alias enim etiam suum habebat suffraganeum, *qui & pueris cantet, & brevem faciat de lectionibus &c.* Ut apud utrumque, DACHERIUM & HERRGOTTUM habetur. *Officionarius* autem frater, uti vocatur in constitutionibus *Farnensibus* apud HERRGOTTUM in eo ab armario fuisse distinctus videtur, quod ad oblationem sacrificii pertinuerit: *hebdomadarius* autem quotidianum impleverit officium, de quo consulendus *Edmund. MARTENIUS* de antiqua eccl. disc. c. 9. Idem in auctiori editione de ritibus ecclesiæ *Antwerpiensi* ex MSS. consuetudinibus *Germaniæ*, hebdomadarium cantus seu melodiarum sistit his verbis: *Hoc sit officium hebdomadarii melodiarum. Primam in primo nocturno, & secundam ad matutinum inchoet antiphonam & ad cantica*. Eo itaque officia hæcenus recensita pertinebant, ut iis addicti cantum rite dirigerent, præirent, moderarentur, cunctisque canenda præscriberent. Huc etiam sunt revocanda signa ad divinum officium pertinentia, quæ notantur in constitutionibus *S. WILHELMI Hirsaugiensibus*, quas ex *MS. Einsidlensi* edidit P. HERRGOTT in veteri Disciplina monastica. a)

VII.

a) „Pro signo lectionis, manui & pectori digitum indicem impinge, & paululum attractum, ita fac resilire, quasi qui folium codicis evertit. Pro signo responforii, articulo indicis pollicem suppone, & ita fac eum profilire. Pro signo versus, articulo minimi digiti pollicem suppone, & hoc, quod præmissum est, de fallente adde. Pro signo antiphonæ, summitatem pollicis ac minimi digiti coniunge, & sic parum pollicem deorsum trahere. Pro signo Introitus, pollicem & ei proximum profer summitatibus eorum iunctis, contra os manum applica, ac Missæ signum adiunge. Pro signo *Gloria*, digitos omnes dextræ manus inflecte, eandem manum ori applica, quod cantum significat.

Pro signo *Alleluia*, leva manum & summitates digitorum inflexas, quasi ad volandum move propter angelos; quod ut creditur ab angelis in cælo cantatur. Pro signo profæ, quam quidam sequentiam vocant, leva manum inelinatam, & pectore eam amovendo inverte, ita ut quod prius erat sursum, sit deorsum. Pro signo responforii, trahere manum per ventrem deorsum, quod tractum fieri semper significetur & prædicto modo manum ad os applica. Pro signo offertorii, præmisso generali signo cantus, offerendi signum adde. Pro signo communionis, item generali signo præmisso cantus, signum communicandi adde. “ C. 20. p. 395.

VII. Spectabant hæc ad moderatorem chori, qui & cantum, & quid canendum esset indigitabat. Præterea, ut omnia ordinatissime procederent, ante distribuebantur, notabanturque munia, ut quisque, quid sibi agendum esset, cognosceret. Lepida in hanc rem legitur historia in anonymo *San-Gallensi* a). Habetur in laudatis *Hirsangiensibus* constitutionibus præter singulare caput 78. de hebdomadario cantore, caput 79. *de eo qui notatus est ad primam antiphonam.* 80. *de eo qui notatur ad aliquam lectionem.* 81. *de eo qui notatur ad aliquod responsorium.* Et postea 88. *de cantoribus gradualium, responsoriorum, Alleluia, Kyrie,* ubi omnes simul ritus explicantur, & ordo in iis servandus b). Quo etiam pertinet sequens caput 89. *Quando in clauistro non sit alte cantandum,* ubi iterum sua singulis iniunguntur munia c). Est penes nos manuscriptus ordo operis DEI. Cuiusmodi passim in aliis monasteriis reperi antiquos codices, atque inter monumenta liturgiæ *Alemannica* habeo ordinem seu breviarium chori *Turicensis* script. an. 1260. pro ecclesia collegiata primariæ huius in *Helvetia* urbis. In eiusmodi libris pro totius anni circulo omnia, quæ pertinent ad officium di-

Ad cantum peculiariter notati, & affumti.

a
De gestis Caroli L. I. c. 5. p. 445. p. 447.

b
p. 460.
c

a) Quidam ad episcopatum nominatus aberat, cum in vigiliis S. MARTINI responsorium cantare debebat pro consuetudine, ut magister scholæ designaret pridie singulis, quod responsorium cantare deberent in nocte. Hinc autem qui episcopatum iam quasi in manu retinebat, Responsorium: *Domine si adhuc populo tuo sum necessarius,* erat iniunctum. Cumque ergo defuisset ille, & post lectionem diuturnum silentium transiret, & alterutrum se ad sublevandum responsorium cohortarentur, & alius atque alius suum responsorium se cantare debere diceret: tandem aliquando, dixit imperator, cantet aliquis. Tum abiectus ille (clericus quidam) Numine divino confortatus & tali auctoritate roboratus, responsorium intonuit. Mox clementissimus rex, non putans, quod totum canere nosset, iussit eum adiuvare; cumque alii cantarent, & miserabilis a nullo versum perdiscere potuisset, cantato responsorio cepit orationem dominicam modulantissime psallere: omnibus vero illum impedire volentibus, probare volens sapientissimus KAROLUS, ad quem finem ille perveniret, prohibuit ne quis ei molestus esset. Quo versum in hæc verba concludente *Adveniat regnum tuum,* cæteri vellent nolent respondere coacti sunt, *Fiat voluntas tua.* "

b) „Sed & qui cantant responsoria, gradualia, responsiones, *Alleluia*, & *Kyrie eleison* ante & retro faciunt ad gradum, & priusquam im-

nant, reverenter inclinant, & hæc in privatis diebus non nisi communiter cantantur a conventu. Si quod festum amplius in septimana evenierit, cantanda sunt iterum ab iis, a quibus & prius in dominica sunt cantata. Subsequenti vero hebdomada in prioribus Missis eadem ipsi sunt cantaturi. Si tamen eadem Missæ solemniter sunt agendæ, excepto si Missa pro defunctis cum maximo ritu est celebranda; tunc cantant responsoria, quibus armarius iniungit. Scillam proveciores fratres, vel ipsi hebdomadarii si tales sunt, tenent. Hi etiam versus animarum canentes, cum inchoant, tunc tantum in ante inclinant: sed in fine eius, ante & retro faciunt. Nullus tamen eorum vel aliorum illic obsequentium ante finitam offerentiam se exiit. Quodsi omnes sunt in cappis vel albis, Armarius innuit, quibuscunque voluerit, pro eis cantandis. " Pag. 459.

c) „Et hoc subnotandum est, quia nemo cantat in clauistro in festis duodecim lectionum, quæ apostolis feriantur, nisi fratres illi, qui notati ad Graduale, vel *Alleluia*. Isti quidem ante primam prædictum cantum ad invicem affirmare possunt, suppressa tamen voce. Quodsi prima in tantum acceleratur, ut brevitas spatii illud non patiat, tunc quidem in vestuario quando se albis inducunt, eundem cantum, audiente armario, prævidebunt. " .

divinum, singillatim ordinantur, ut sciatur, quid agendum vel a tota communitate, vel a singulis ad cursum divini operis destinatis. Qui idem ordo canonicus, ubicunque copiosior clerus fuerit, ad absolvendum solemni cantu psalmodiæ pensum quotidianum, successu temporis sine peculiari cantorum ordine, passim etiam sine schola aliqua cantorum singulari est ordinatus. Servatus tamen est semper ordo quidam in legendo publice & canendo, constitutus a præcentoribus seu armario, aut cui id muneris erat a). Omnia ordinate distincta habentur in antiquo ordinario ecclesiæ *Laudunensis* apud

a MARTENIUM: „Duo clerici legunt primam & quartam, tres canonici sub-

„diaconi legunt secundam, tertiam & quintam, duo canonici diaconi le-

„gunt sextam & septimam lectionem, duo canonici sacerdotes legunt octa-

„vam & nonam lectionem. Et debent esse eiusdem ordinis qui cantant re-

„sponsoria, cuius sunt qui legunt lectiones. Antiphonas autem in primo

„nocturno imponere debent sacerdotes, in secundo diaconi, in tertio sub-

„diaconi, omnes canonici.“ Hæc ubique etiam in congregationibus mon-

„asticis ita sunt distributa secundum gradus sacrorum ordinum, postquam

ad clericatum fuerunt destinati monachi, uti in manuscriptis ordinibus o-

peris DEI ordinatim præscribuntur.

*De antiq. eccl.
discipl. c. 9.*

Ad id mune-
ris apti, fa-
ctique.
Reg. c. 33.

VIII. Id porro studiose cautum erat, ut cum selectu canerent ad hoc constituti aptique: prout etiam S. BENEDICTUS in sua regula præscripserat: *Fratres autem non per ordinem legant aut cantent, sed qui ædificent audientes.* Pertinet hoc ad eum finem cantus, quo etiam S. AUGUSTINUS dicit consuetudinem canendi probare ecclesiam, ut per oblectamenta aurium infirmior animus ad affectum pietatis assurgat. Auctores huius medii ævi, ut capite ultimo huius lib. II. exponemus, passim ex S. ISIDORO veterum in curanda voce diligentiam in exemplum adducunt. „Antiqui

„(inquit DURANDUS) pridie, quo cantandum erat, cibis aliis abstinebant,

„propter causam vocis, præterquam leguminibus, psallentibus apertis. Un-

„de & cantores vulgo fabarii dicti sunt. Cantores autem sunt, qui DEI

„laudatores, repræsentant prædicatores: alios ad DEI laudes excitantes. Eo-

„rum namque symphonia plebem admonet in unitate cultus unius DEI per-

„severare.“ Neque hic commode venit *vox taurina*, ut vocat THEODUL-

PHUS *Aurelianensis* sæculo nono, quo ineunte in concilio *Aquisgranensi* in-

signes

*L. II. Ration.
c. 2.*

An. 816.

a) „Non secundum ordinem aut voluntatem eorum (ut habetur in constitutionibus *Choriacensibus* apud P. HERRGOTT p. 161. sed tantum, secundum quod videbitur, & libitum ei fuerit, ad ædificationem & honestatem audientium, excepto ad lectiones &c. matutinarum. Illud enim

tantum providet ibi, quod iunior non cantet, aut legat ad matutinos super priorem suum, nisi pro aliqua necessitate, ut aliquis roget eum, aut aliquod pulchrum responsum velit honestius cantari; aut defuerit, qui scriptus in tabula fuerat &c.“

signes canones hanc in rem sunt constituti inter alios 133. qui est in regula CHRODEGANI caput LI. „Tales ad legendum, cantandum, & psallendum in ecclesia constituentur, qui non superbe sed humiliter debitas Domino laudes persolvant, & suavitate lectionis ac melodix & doctos demulceant, & minus doctos erudiant; plusque velint in lectione vel cantu populi ædificationem, quam popularem vanissimam adulationem. Qui vero hæc docte peragere nequeunt, erudiantur prius a magistris: & instructi, hæc adimplere studeant, ut audientes ædificent.“ Eadem canone 137. inculcantur, & adhuc articulatus ordinantur, statuiturque inter alia: *His vero, qui huius artis minus capaces sunt, donec erudiantur, melius convenit, ut sileant, quam cantare volendo quod nesciunt, aliorum voces dissolare compellant.*“ Hoc ut caveretur deinceps, statuitur, quod in regula CHRODEGANI cap. L. inter alia in hanc rem habetur. „Constituantur interea seniores fratres, probabilioris scilicet vitæ, qui tempore statuto vicissim cum cantorum schola sint, ne hi qui discere debent, aut otio vacent, aut inanibus & supervacuis fabulis insistent: si vero cantores superbi extiterint, aliis insinuare renuerint, graviter ac severe iudicentur, ut emendati atque correcti, talentum sibi a DEO collatum aliis errogare procurent.“ De B. GERALDO Bracarensi archiep. dum adhuc monachus esset *Mosiacensis*, narrat BERNALDUS vitæ eius scriptor: *Musica quoque, nec non etiam artis grammaticæ scientia eruditus, in monasterio quorum, utpote bonus primicerius, doctissime regebat; & monachos minus eruditos tam in musica quam etiam litterali disciplina diligenter edocebat.* Oblatus autem puer parvulus in monasterium, illic procul dubio ita profecit. In gestis GUIDONIS, *Cenomanensis* post HILDEBERTUM episcopi, cum prius ibi *magistri scholæ præcentoris dignitate sublimatus esset*, id singulariter notatur: „Infantes quoque cum iunioribus qui in choro deserviunt, docuerat binos & binos singulis hebdomadibus tam ad nocturnos quam ad Missam responsoria decantare canonice, sacerdotibus & altari ministrare; semper sub silentio demisso vultu, ordinatis vestibus horis astare canonicis. Eos nempe divinis canticis & cæteris ecclesiasticis officiis attentius erudit. Rebelles vero & negligentiores modo verbere modo clementia hortabatur, quatenus bonis artibus animum applicarent. Nam præcentores cum magistris scholarum ad hoc in ecclesia constituuntur, quo eorum dispositione canonicum ibidem competenter celebretur officium: pueros quoque & adulescentes firma coerceant disciplina, ne illorum incuria vel procacitate contemptus ibi possit pullulare vel scandalum.“ S. BERNARDUS in vita S. MALACHIÆ cap. 3. memorat, quod musicam edoctus ab infantia, clericos & alios fideles in cantu instruxerit. Larga præsertim in maioribus ecclesiis,

T. III. Miscellan. Baluz.
p. 179.

T. III. anal. Mabill. p. 33.

in hunc finem cantoribus sunt constituta beneficia, atque semper permanfit cantorū in iisdem officiū, quod in insignem etiam dignitatem elatum eo demum venit, ut inter primarias effet cantoris in capitulis cathedralis ecclesiæ functio, ad divinorum decantationem, vel recitationem officiorum, ut observavit THOMASINUS. *Romæ* ad hoc erant primicerii seu magistri cantorum, Cardinales etiam ac archipresbyteri, cantus præfecti, atque magistri, uti ex epitaphio, paulo ante relato, liquet, quod MURATORIUS *Romæ* in basilica S. CLEMENTIS non longe ab amphitheatro VESPASIANI inventum iudicat ante annum Christi millesimum positum fuisse, ubi inter alia:

Est quibus ANDREAS nomen CRESCENTIUS atque

Ambo sacerdotes istius ecclesiæ

Cardinalis erant ac archipresbyter almæ

Primum caule quisque tenens propriæ.

Cantu præfecti sapientes atque magistri

Flabra dabant fidis musica discipulis.

Cantores a
prima infan-
tia

p. XXV.

L. IV. Ration.
c. 20. n. 7.
Cum. 135.

c. 48.

T. I. anecd.
p. 17.

T. IV. spic.
p. 469.

T. I. spicil. in
f. p. 691.

IX. Duplex erat munus cantorū, & ad cantum rudes informandi, & in ecclesia cantum moderandi. *Ista cantantium alii sunt cantores*, inquit SYCHARDUS *Cremonensis* episcopus in suo *Mitrati* MS. apud Ios. CARI seu THOMASII præfatione in antiquos libros Missarum *Romanæ* ecclesiæ, *qui cantus in choro voce magna distribuunt: qui sunt rectores ecclesiæ, qui DEUM laudant; & alios verbo & exemplo ad laudandum invitant: alii sunt pueri qui graduale in gradibus cantant &c.* Eadem verba apud DURANDUM leguntur. In ordinibus *Romanis* passim infantum fit mentio, qui ad scholam cantorū pertinuerunt. In laudato concilio *Aquisgranensi* haud dubie de huiusmodi agitur pueris & adolescentibus, prout etiam in regula CHRODEGANI legitur: „Quapropter in huiusmodi custodiendis & spiritua-
„liter erudiendis talis a prælatis constituendus sit doctrinæ & vitæ proba-
„bilis magister, qui eorum curam summa gerat industria, eosque ita con-
„stringat, qualiter ecclesiasticis doctrinis imbuti, & armis spiritalibus induti,
„& ecclesiæ utilitatibus decenter parere, & ad gradus ecclesiasticos quan-
„doque digne possint promoveri.“ Erat hæc schola ac seminarium in canonicis & monasticis congregationibus, veluti de monasterio *S. Galli* constat sub NOTKERO & MARCELLO apud PEZIUM. Ex constitutionibus *Cluniacensibus* apud DACHERIUM, iam vidimus, armarium habuisse suffraganeum, qui & pueris cantet. Et de ipso armario subditur: „Omni die diluculo postquam
„tres pueri psalmos, ut moris est, perlegerint, continuo venit ad eos, ut
„pueri

„pueri, qui lecturus est in capitulo, audiat lectionem, vel etiam rite si ipsi aliquo modo pueri offenderint, maxime cantando, vel legendo negligenter, vel si cantum minus diligenter addiscunt, dignam ab eo disciplinam experiuntur.“ Ita in disciplina canendi formati pueri aliquando ad coerendam aliorum licentiam idonei sunt habiti: veluti de PETRO abbate *Andrensi* in chron. eius monasterii legitur apud DACHERIUM: *Ut autem dis- T. II. f. 809.*
suescerent psalmodiam more solito accelerare & illam discerent protelando canere pueris & iuvenibus nondum installatis die & nocte psalteria dabantur, & eis ad punctum pausantibus seniores corde tenus psallentes eos concorditer sequebantur. De GUIDONE *Cenomanensi* modo retulimus, qua ratione ipse in monasterio a puerulo formatus postea præcentor *Cenomanensis* sedulo munus informandi pueros obierit. Tempore CAROLI M. ANGILBERTUS abbas in monasterio *Centulensi* ordinem divinæ psalmodiæ ita instituerat, ut centum pueri in subsidium accederent, ut in chr. *Centul.* legitur: *Centum etiam pueros scholis erudiendos sub eodem habitu & victu statuimus, qui fra- L. II. c. VI.*
tribus per tres choros divisus in auxilium psallendi & canendi intersint, ita spicil. Dach.
ut chorus sancti Salvatoris centenos monachos cum IV. & XXX. pueris habeat &c. In actis FULBERTI *Carnotensis* celebratur HERBERTUS ex *Judaïs Act. O. S. B.*
ortus sed a puero Christianus, qui in omni litterarum peritia tunc temporis & cantandi arte vocisque excellentia inter ceteros maxime florebat. Sec. III. P. I.
p. 371. De GUNTRAMNO, qui ADELARDO primo abbati monasterii *S. Trudonis* successit, in chronico eius monasterii initio lib. I. narratur, quam vocis ac cantus suavitate primo statim accessu monasterii adolescens omnes in admirationem rapuerit, mox secundum ab abbate in choro adeptus locum a).

a

X. D. LEBEUF *Traité hist. sur le chant*, p. 13. exempla affert virorum, qui hac puerili educatione maximas postea ecclesiæ sunt consecuti dignitates. Plures ex schola cantorum insignes prodire pontifices. De SERGIO I. vulgatus

Ad dignitates haud raro e-
 vecti præci-
 puas.

ANA-

a) „Erat ille primæva pube vernans, forma elegantissima, statura ultra nostræ ætatis homines procera, grassitudine proceritati congrua: vocalitas in eo instar tubæ altiflona, prædulcis tamen, & mole corporis non indigna... Apprime eruditus in ecclesiasticis officiis, dum fuerat admissus in conventu. Nocte illa conversio S. PAULI annua de more solemniter celebrabatur; qua ille ad invitatorium, hymnos, psalmos, antiphonas, responsoria dulciter iugiterque instar amplissimæ tubæ reboans, attonitas aures, fixosque in eum omnium fratrum animos

absque invidia delectabat. Cumque ad illud responforium, quod cantandum abbati ab armario deferretur, significavit abbas armario, ut memorato iuveni pro se cantandum deferret, eo loco quo stabat in ultimo. GUNTRAMNUS suscepta cum humilitate cantandi responsorii obedientia, tam mirabili tubæ vocis suæ novitate atque organica fistulati gutturi dulcedine totum chorum, ipsumque maxime abbatem permulsi, ut finito versu & *Gloria Patri* eadem hora abbas significaret ei ad se venire, & de eo quo ultimo stabat loco eum ad se secundum stare.“

ANASTASIUS : „Hic *Romam* veniens, sub sanctæ memoriæ ADEODATO pontifice, „inter clerum *Romanæ* ecclesiæ connumeratus est. Et quia studiosus erat, & „capax in officio cantilenæ, priori cantorum pro doctrina est traditus: & aco- „lythus factus per ordinem ascendens a sanctæ memoriæ LEONE P. in tit. S. „SUSANNÆ, qui ad duas domos vocatur, presbyter ordinatus est.“ Sic SER- „GIUS II. a LEONE III. puer adhuc scholæ cantorum est traditus *ad erudiendum* „*communibus litteris, & ut mellifluis instrueretur cantilenæ melodiis.* Et mox: „*Insignis idem ac solertissimus puer celeriter omnis litteralis disciplinæ sumpsit in-* „*genium, ut omnes ipsius scholæ præcelleret puerulos.* Haud abfimile narrat in GREGORIO II. STEPHANO III. PAULO I. Ex eadem schola, ut ordo habet *Romanus*, pueri nobiles cubicularii pontificis fieri consueverunt. URBANUS IV. pontifex vero ad finem sæculi XII. Trecis inter infantes cathedralis ecclesiæ fuit enutritus. In ecclesia *Lugdunensi* laudatus paulo ante LEBEUFIVS tumulum notavit Cardinalis cuiusdam, qui ibidem auspicatus est sacrum munus inter chori infantes; STEPHANUM item chorepiscopum & abbatem *Laubien-* „*sem* ex chronico abbatum apud DACHERIUM, qui infans in ecclesia *Me-* „*tensi*, scientia cantus percelebri, meruerit.

Cantores epi-
scopi, & prin-
cipes cantu
delectati.

Murator
T. IV. ant.
Ital. col. 898.

a
Apud Bolland.
T. I. April.
p. 590.

T. I. p. 197.

Spicil. Da-
cher. T. III.
fol. 235.

XI. Idem LE BEUF notat p. 28. episcopos sibi honori duxisse, quædam pe- „cculiariter canere in officio divino. Solemne archiepiscopo *Mediolanensi* fuisse in Sabbato S. testatur BEROLDUS, ut postremum canat responsum. „*Quod, inquit, archiepiscopus debet cantare excelsa voce ad cornu altaris.* Nec sunt hæc rara in aliis passim ecclesiis exempla, de quibus suis locis mentio fiet. Singulare est, quod narrat EKKEHARDUS in vita B. NOTKERI de quodam eius discipulo, cui in cantu *sequentie* episcopi quidam comites imperatoris se se iunxerunt a). De ipsis principibus idem legimus, veluti de CAROLO M. qui teste EGINARDO in eius vita, ecclesiam mane & vespere, item nocturnis horis & sacrificii tempore, quoad eum valetudo permiserat, impigre frequentabat: quodque imperiali cappa ornatus solemnibus festis non dubitaverit cum cantoribus coniungere vocem auctor historiæ musicæ asserit; certius vero id dicitur de FULCONE II. comite *Andegavensi* sub LUDOVICO IV. qui ut habetur in gestis Consulum *Andegav.* „Cum in choro B. MARTI- „NI esset ut canonicus, & caneret cum cæteris, regi *Francia*, qui tunc „for-

a) „Agente imperatore CUNRADO pascha apud *Moguntinam* civitatem, S. GALLI monacho scholas inibi regente & procurante etiam cantoris officium, ut solitum est in medio chori imponens crebro coronatus & infultus, adornatusque pretiosissimis indumentis: cumque manum ille ad modulos sequentiæ pangendos rite levasset, tres

episcopi imperatori in throno suo proximi, ibi- mes, aiunt, Domine rex & magistrum in eo, quod ipse nos docuit, iuvabimus. Illo hoc gra- tum fore dicente, descendentes vestiti pontifica- libus sociantur S. GALLI monacho & inclinan- tes inclinato, opus DEI, quod docuit, reve- renter cum eo perficiunt.“

„ forte aderat, & eum cum suis commilitonibus deludebat, litteras huius-
 „ modi formam habentes misit: Regi *Francorum* comes *Audegavorum*: no-
 „ veritis, domine, quia rex illiteratus, est asinus coronatus.“ Sed hæc alio
 „ pertinent. CAROLUM M. EGINARDUS in legendi & psallendi disciplina
 „ admodum peritum asserit: *quamquam nec publice legeret, nec nisi submis-*
sum, & in commune cantaret. Sic de S. LUDOVICO auctor coævus refert,
 „ omnes eum horas canonicas, & de gloriosa Virgine semper cum nota, id
 „ est cantu, audiisse, submisisse tamen easdem cum capellano dixisse. De RI-
 „ CHARDO *Angliæ* rege perhibet LE BEUF ex supplem. MS. ad chron. ROBERTI
 „ S. MARIANI *Antisiod.* ad an. 1199. ipsum in divinis cantibus sibi admodum
 „ complacuisse. RODERICUS de Rebus *Hisp.* scribit: FERDINANDUM ecclesiam L. VI. c. 13.
 „ vespere & mane, nocturnisque horis, & sacrificii tempore frequentasse, in-
 „ terdum cum clericis in DEI laudibus modulando, interdum etiam vices can-
 „ toris implendo. De imperatoribus & regibus, qui in Oriente & Occiden-
 „ te componendis cantibus operam dederunt, dicemus postea. In Oriente
 „ ut hymnorum compositioni animum applicuerunt imperatores quidam, ita
 „ & modulata sonoraque voce in ecclesia publice cantare, in laude posuerunt.
 „ Laudatus ideo CEDRENO LEO *Armenus.* Et de THEOPHILO, *Ferunt etiam,*
 „ ait, *illum cantus amore illectum in solemnibus ad magnam ecclesiam conven-*
tibus ac festis ne manus quidem ad cantus artificiosam normam agitare detre-
ctasse. In Compendio histor. p. 428. de S. HELWIGE *Poloniæ* ducissa, &
 „ S. ELISABETHA *Hungarorum* regis filia narrant, quod pietatis studium iu-
 „ giter in divino officio, horarum nimirum canonicarum, exercuerint.

XII. Habetur tamen interdictum ZACHARIÆ P. in epistola ad PIPINUM Mulieribus
 „ maiorem domus, quæ est quinta cod. CAROL. editi T. III. hist. *Franc.* DU- cantus inter-
 „ CHESINI: „ Quintum capitulum de monachis id est ancillis DEI: quibus fla- dictus in li-
 „ gitatum est, si liceat eas ad Missarum solemnias, aut sabbato sancto publi- turgia sacræ,
 „ ce lectiones legere, & ad Missas psallere aut *Alleluia* vel responsorium. De
 „ his in libro decretorum beati GELASII P. c. 23. destinatum est: quod ne-
 „ fas sit foeminas sacris altaribus ministrare, vel aliquid de his, quæ virorum
 „ sunt officiis deputata præsumere.“ Accidit in hac re ingens abusus iam a
 „ concilio *Cablonensi* an. 650. damnatus a). In homilia LEONIS IV. de cura pa- a
 „ storali, eius epistolis subnexa in conciliorum collectionibus, indiscriminatim pro- Can. 19.
 „ hibet-

a) „ Valde enim omnibus noscitur esse indecorum,
 „ quod per dedicationes basilicarum, aut festivitates
 „ Martyrum, ad ipsa solemnias confluentes cho-
 „ rus foemineus turpia quidem & obscena cantica
 „ decantare videntur, dum aut orare debent, aut
 „ clericos psallentes audire. Unde convenit, ut

„ sacerdotes loci talia a septis basilicarum, vel
 „ porticibus ipsarum, ac etiam ab ipsis atriis ve-
 „ tare debeant & arcere. Et si voluntarie nolue-
 „ rint emendare, aut excommunicari debeant, aut
 „ disciplinæ aculeum sustinere.“

hibetur mulieribus canere in ecclesia: *Cantus & choro mulierum in ecclesia vel in atrio ecclesiæ prohibete.* Præierunt statuta S. BONIFACII c. 21. *Non licet in ecclesia choros sæcularium vel puellarum cantica exercere.* In capitulari quodam CAROLI M. indulgetur, ut in funere „illi qui psalmos non tenent excelsa voce, *Kyrie eleison Christe eleison* viris inchoantibus mulieribusque respondentibus, alta voce canere studeant pro eius anima.“ Idque ad tollendas paganicæ superstitionis reliquias, quæ in funerum ritu adhuc apud Gallos supererant, ut ex ECKARTO P. CALES ad an. 742. ad indiculum superstitionum paganicarum adnotavit, cantica alternis puellarum choris pagano ritu fuisse decantata. Merito abrogatum fuit, quod GRANCOLAS in Commentar. hist. in breviar. Rom. perhibet, in *Belgio Beguinas*, genus quoddam religiosarum mulierum, alternatim cum ecclesiasticis singulos officii versiculos cecinisse, quod idem usu receptum quoque fuerit apud religiosas *Poissenses*, quæ cum *Dominicanis* canebant. Ad *Te Deum* organa versiculum modulabantur, *Dominicani* alterum canebant, tertium vero religiosæ. In MS. ordine officii divini secundum consuetudinem chori præposituræ *Turicensis* an. 1260. in festo S. FIDEI sic notatum legi: „Dum facerdos incipit *Gloria in excelsis Deo* chorus dominarum subiunget *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Chorus canonicorum *Laudamus te &c.* & sic alternatim etiam sequentia: Item chorus dominarum incipit sequentia, *Exultent filie Sion*, primum versum cantabit, chorus canonicorum secundo, & ita dominæ & canonici sequentiam finient alternatim.“

Et vox suavis in cantu quomodo?

XIII. Fuerunt etiam medio hoc ævo reprobatae voces evirate, arte & studio comparatae, a *Cisterciensibus* vitio datæ *Cluniacensibus*. „Illæ tennulæ, & evirate voces, quas vos graciles vocatis, & succo liquericii & sumtuosis electuariis acuire soletis, quid sunt, nisi oblectamenta aurium contra regulæ interdictum?“ Et quærente *Cluniacensi*, ubi interdicat illas regula, respondet *Cisterciensis*: „Ubi præcipit legere & cantare cum humilitate & gravitate, & S. AMBROSIIUS interdicat eas in libro de Officiis his verbis: *Vox ipsa plena sit succi virilis, nihil foemineum sonet.* Talibus vocibus cum novis & lascivis melodiis in novis & usurpatis festis vestris utimini contra veneranda canonum decreta.“ An hic forte voces intelligantur, quæ *Italici* falsetti dicuntur? ut infra ex regula ordinis de *Sempringham* referemus, præter organum & Decentum, & Pipeth etiam Faufetum in divino officio prohiberi, dum viri foemineas aut pueriles voces imitantur. Nuspiam tamen, qui successu temporum etiam castrati admissi sunt, præsertim in *Italia*, media hac in ecclesia observantur ætate, licet HERODIANO, & DIONE testibus iam ineunte tertio sæculo sub SEVERO PLAUTINUS pueros

Roma

Romæ exquisitos ad officium cantandi in aula cæsarea castrandos curarit. Sed aliud olim, ut ad nos redeamus, spectarunt, qui usu sacro & religioso suavitatem in canendo attenderunt, dum vocem plenam gravitatis & succi virilis requirunt in canendi disciplina, cantoribus ad hoc a primæva sua origine tam in veteri, quam novo testamento institutis: „ Ut inter reliqua ornamenta (sunt verba expositionis brevis antiquæ liturgiæ *Gallicanæ* apud MARTENIUM) quæ fulgebant in templo, etiam divina eloquia dulci proferrentur eloquio, ut toto (leg. tanto) plus delectaretur DEI verbum, quanto elegantiusolvebatur vocis ornatu. Propter carnales namque in ecclesia non propter spirituales consuetudo est constituta cantandi, ut qui verbis non compunguntur, suavitate modulaminis moveantur, pensantes quanta sit dulcedo cœlestis cantici, quando in incolatu huius sæculi tam eleganter resonat ecclesia laudes CHRISTI.“ AMALARIUS „ Ideo (ait) cantorum dulcis vox huic operi dedita est, ut sua dulcedine idonea sit hortatori populum ad confitendum Domino. Ita enim scriptum est in libro *Palipomenon*: *Igitur cunctis pariter & tubis & voce & organis & diversis musicorum concentibus, & vocem in sublime tollentibus, longe sonitus auditur &c.*“ Et postea: „ Ministerium cantorum laudem resonat, ut idem (AUGUSTINUS) in psalmo septuagesimo secundo: Qui enim cantat laudem, non solum laudat, sed etiam hilariter laudat. Qui cantat laudem, non solum laudat, sed & amat eum, quem cantat.“

T. V. Anecd.
p. 97.

L. I. de eccl.
off. c. 5.

XIV. Multa ibi in eam rem profequitur mystice tum ex scripturis, cum etiam ex iis, quæ in ecclesiasticis canendi ritibus agebantur, veluti de pace cantoribus mox initio Introitus cum aliis dari solita: *Eandem, inquit, pacem offert cantoribus, qui retro stant, adimplens quæ dixit discipulis: Pacem meam do vobis &c. Hoc est quod sollemus dicere, innuit episcopus cantori &c.* Frequenter hoc occurrit in ordinibus *Romanis*, atque generatim cavetur in ordine sexto a MABILLONIO edito Tomo II. *Musæi Italici, sine cuius (episcopi) insinuatione cantores nihil canere licebit.* Et in Missa ex codice RATOLDI abbatis *Corbeiensis* a MENARDO ad calcem sacramentarii S. GREGORII edita: *nihil incipitur a cantore nisi ab episcopo præcipiatur a).*

Cantores
nominati iussi
cantabant.

Pag. 72.

a

Alias

a) In ordine *Rom. I. Mus. It. p. 7. n. 7.* ita habetur: „ Subdiaconus regionarius. . . dicit (al. vocat scholam) schola respondet *Adsum.* Et ille: *Quis psallet?* respondet, *Ille & ille.* Et rediens ad pontificem subdiaconus porrigit ei mappulam, inclinans se ad genua illius, & dicens, *Servi Domini mei talis subdiaconus regionarius leget apostolum, & talis de schola cantabit.* Et postea non licet alterum mutare in loco lecto-

ris, vel cantoris. Quodsi factum fuerit, archiparaphonista a pontifice excommunicabitur, id est quartus scholæ, qui semper pontifici nunciat de cantoribus. Quod cum nunciatum fuerit, statim sequitur subdiaconus adstans ante faciem pontificis, usque ei annuat pontifex ut psallat. Cui cum annuerit statim egreditur ante fores secretarii, & dicit: *Accendite.* Qui dum accenderint, statim subdiaconus sequens tenens

Alias etiam archidiaconus hoc agit: „Finito *Kyrie eleison* (ut habetur apud „ eundem MABILLONIUM p. 37.) annuit archidiaconus primo scholæ: & „ ille inclinans se illi, incipit *Alleluia* cum psalmo, *Dixit Dominus Domino „ meo*. Post hunc annuit secundo, vel cui voluerit: sed & omnibus in- „ cipientibus hoc modo præcipit. Dicitur *Alleluia* cum psalmo CX. sequi- „ tur post hunc primus scholæ cum paraphonistis infantibus *Alleluia*, & „ respondent paraphonistæ. Sequitur subdiaconus cum infantibus *Alleluia*, „ *Dominus regnavit*, & reliqua: & semper respondent paraphonistæ & an- „ nunciant vers. II. infantibus. ✠. *Parate sedes tua DEUS*. Item vers. III. „ *Elevaverunt flumina Domine*. Post hos versus salutat primus scholæ archi- „ diaconum, & illo annuente incipit *Alleluia* cum melodiis infantium. Qua „ expleta respondent paraphonistæ semel.“ Ex his multa colligi possunt de disciplina canendi in *Romana* ecclesia, præsertim, quibus ex personis schola cantorum constiterit viris & infantibus, seu pueris & magnis, uti DURANDUS vocat. Huc etiam revocari possunt, quæ paulo ante de variis signis ex P. HERRGOTT retuli pro cantu, rebusque eo pertinentibus.

Locus, instru-
menta can-
torum in
ecclesia.

a

XV. Totum ordinem chori ecclesiastici nobis describit anonymus compilator in cod. *Casimusi* sæc. XI. qui sub nomine IOANNIS presbyteri innotuit a). Barbare quidem & confuse, quod ad præsens argumentum spectat de cantu ecclesiastico, inter alia χειρονομίαν describit, quam alibi, maxime apud *Græcos* cum certis in manu expressis signis frequentatam cantus modera-

thymiaterium aureum, pro foribus ponit incensum, ut pergat ante pontificem. Et ille quartus scholæ pervenit in presbyterio ad priorum scholæ, vel secundum sive tertium inclinatio capite dicit, *Domine iubete*. Tunc illi elevantes se, per ordinem vadunt ante altare, & statuuntur per ordinem acies duæ tantum; paraphonistæ quidem hinc inde a foris: infantes ab utroque latere infra per ordinem. Et mox incipit prior scholæ antiphonam ad Introitum. „ Similia habentur in ordine II. & III. Et in ordine V. „ Episcopus annuat magistro scholæ, quando a cantoribus Graduale vel *Alleluia* repeti debeat. „

a) „ Ex una parte chori tres clerici in ecclesia & tres de alia; & magister per medium, qui albas indutum atque pluvialem sinistra manu pastorem virgam propter disciplinam tenens, ut omnes obiciantur. Proinde dextra manu elevata metiri, atque componere ostensionibus

omnibus demonstrat, ut insimul aspiciantur ad manum, ut sicut metiendo prænotatur cantus omnes quasi una voce concorditer cantum componat, sicut de acies pugnantium diximus. Et isti ita directæ mente, mundo corde, prona voluntate, voces æquales atque consimiles zelum odii contra diabolum: & zelum amoris DEI dirigat cantum. Omnes vestiti duplicibus stragulatam vestem atque talari tunicam ordinati atque compositi per doctrinam stent presbyteri in primo gradu ordinati per longum & dorsum recumbati ad chorum. Levitæ in secundo gradu in subtus, iterum ante astando faciem contra illi qui inde vel contra magistrum, qui per medium ibat, directi per longum ordinati stent sicut & presbyteri. Similiter in pavimento ante diacones ordinati per longum stent exorcistæ, atque acolyti, lectores, & ostiarii, & de alia parte similiter episcopus vel abbas super choros stent recumbatum. „

derationem scimus, quamque idem anonymus postea explicatius edisserit a).
 Apud MABILLONIUM ordo habetur, quo procedebant cantores, stabantque ante altare: *statuuntur per ordinem acies duæ tantum, paraphonistæ hinc inde a foris, infantes ab utroque latere infra per ordinem.* Idem in secundo ordine repetitur, congruitque cum eo, quomodo hodieque consistimus *duæ acies in choro per ordinem ab utroque latere*, ut ibi habetur. Erant tamen etiam elatiores loci tum in medio cum a latere, ut iam diximus, quos ambones vocabant, quod nomen iam in concilio *Laodicensi* notavimus, ubi de canonicis cantoribus agitur, qui ambonem ascendunt, & ex membrana psallunt, statuiturque, ne alii canant in ecclesia, de quo etiam apud GRATIANUM habetur canon: *Non liceat in pulpito psallere, aut legere, nisi qui ab episcopo lectores sunt ordinati.* In concilio *Trullano* damnantur quarundam ecclesiarum abusus, in quibus laici suggestum ascendentes lectoris & cantoris officioungebantur. Conveniunt hæc quoad locum tam in oriente quam occidente elatiorem, in quem per gradus ascendebatur, unde & *Graduale*, ut suo loco dicemus, appellatur tum cantus, post epistolam ibi singulariter decantari solitus, tum liber, qui etiam *cantatorium* dicitur, de quo AMALARIUS: „Notandum est volumen, quod nos vocamus „antiphonarium, tria habere nomina apud *Romanos*. Quod dicimus *gradale*, illi vocant *cantatorium*, quia adhuc iuxta morem antiquum apud „illos in aliquibus ecclesiis in uno volumine continentur.“ Uti nimirum habetur in ordine *Romano* I. apud MABILLONIUM: *Postquam legerit (subdiaconus) cantor, cum cantatorio ascendit & dicit responsum.* Et in ordine II. *Postquam legerit, cantor cum cantario sine aliqua necessitate ascendit, non superius, sed stat in eodem loco ubi lector.* Putat MABILLONIUS forte legendum

Pag. 8.

Can. 15.

P.I. dist. 92.

c. 3.
Can. 33.

Præf. in antiphon.

a) „Unus magister in medio stat sacris vestibus indutus, qui dicitur cheronomicæ (*χειρονομικός*) sinistra manu baculum episcopi vel abbati tenens, quasi potestate ab eo accepta dextra manu sursum tenens, ut omnes ibi aspiciant, & ille per studium artis neumarum casibus demonstrat,

ita ut diximus, serena voce ostendens per quinque neumas in quinque cordis ascendit, vel descendit per gradibus cordarum tonando: ita illa neuma, qui per quinque gradibus cordarum tonando ascendit vel descendit serenimpha vocatur. Ita facta est quem cum manibus demonstrat.

Qui insuper & in subtus per septem organis, qui nominatur ita: *Tricanos, Cuphos, Bubos, Chamilon, Anaton, Scalpicon, Ionicon, Boarmus* fidem ostendunt, & voces fervorem sancti amoris, quasi omnes insimul unus spiritus, &

una fides, cor, & anima una, una voce quasi unum corpus ecclesie in totidem membris cum organicis vocibus modulatione laudem DEO reddunt Patri &c. Ita bardus iste.

dum *sine aliqua cessatione*. Sed minime opus est mutare verba, commodus enim habetur sensus, toti contextui congruens, ut cantor in loco & gradu lectoris consistat: quidquid Ecloga innuat, cantorem indifferenter posse ascendere. Eadem leguntur verba in expositione Missæ, transcripta ex duobus venerandæ vetustatis codicibus *Misnensi* & *Eystatensi*, qui per omnia concordant, editi cum aliis *Venetis* an. 1572. sub titulo *Speculum Missæ*. *Postquam legerit cantor in cantorio sine aliqua necessitate ascendit non superius, sed stat in eodem loco ubi & lector*. Quodsi virgulam in suo loco relinquant, sensus est cantorem ascendere quidem, sed non superius lectore. A loco hoc elatiori distinguitur *forma* seu solium canentium in choro, cuius exemplum

Pag. 274.

vide apud P. HERRGOTT *de veteri disciplina monastica*, & plura apud DUCANGIUM. Quoad gradus *ambonis* notari adhuc merentur duo apud THO-

Antiqui libri

Miss. præf.

P. XXXI.

L. I. de Offic.

c. 34.

MASIUM loci. Alter ex veteri MS. expositione Missæ: „Nec in eodem gradu „responsorium vel *Alleluia* cantari debet, quo recitatur evangelium: “ Alter RUPERTI abbatis: „Cantor ad gradum sæpius consistit, & inferior eo „stare consuevit, qui subsequens *Alleluia* concinit.“ Item apud Cardinalem BONA ex ordine *Romano*: „Subdiaconus qui lecturus est, mox ut viderit „post pontificem presbyteros residentes, ascendit in ambonem ut legat, non „tamen in superiorem gradum, quem solus solet ascendere, qui evangelium „lecturus est.“ Ad cantatorium autem, seu librum gradualem vel antiphonarium etiam pertinent tabulæ, de quibus AMALARIUS: *Eorum vice cantor sine aliqua necessitate legendi tenet tabulas in manibus*. Quid vero tabulæ fuerint, postea explicat: *Tabulæ, quas cantor in manu tenet, solent fieri de ossè*. Hæc eadem verba in sacramentario HONORII *Augustodunensis* c. 81. habentur apud PEZIUM. Putat THOMASIUS tegumentum libri gradalis fuisse.

L. III. de Off.

c. 13.

Hic ergo continens pro contento sumi deberet. Coniecturam confirmat, quod eas tenebat cantor, etiam sine necessitate canendi, id est, etiam si ipsa non canebat, ut videtur esse sensus. Potest tamen etiam hic esse sensus: cantor nisi aliqua necessitate prohibeatur, tenet tabulas in manibus. Præterea veteri more tenebant baculum cantores in choro, uti ex HONORIO

T. II. Anecd.

P. I. p. 321.

Augustod. & DURANDO discimus, vocaturque baculus aureus vel argenteus in consuetudinibus *Dionysianis* apud MARTENIUM *de ant. monach. ritibus* p. 293. quem portabant cantores, virga regia. Eosdem etiam baculos ad evangelium reliqui fideles iuxta sedem cantoralem deponebant, ut videre est apud BELLOTE.

Gemma animæ

L. II. c. 228.

L. II. Ration.

c. 2. n. 6.

apud BELLOTE.

Rit. Laudum.

P. IV. c. 1.

p. 139.

Oblatio vini

vel aquæ a

cantoribus

facta cum

mappula.

XVI. Utrasque occupatas manus expeditas fuisse oportet, quando a cantoribus vinum aut aqua fuerunt offerenda, secundum libellum *Gemma animæ de antiquo ritu Missarum* inscriptum, editum cum aliis in laudato Speculo

culo Missæ: *Unus cantor vinum cum ampulla offert, alter aquam vino admiscendam.* Quæ, ut ibidem legitur, non nudis manibus, sed fanonibus multo labore candidis offerebantur. Fanon forte hinc peculiariter ad cantores pertinebat. Apud MARTENIUM enim in ampliore editione de ritibus eccl. ex MS. ord. 700. circiter annorum S. GREGORII in valle *Gregoriana* hæc oratio ad fanonem præscribitur. *Da mihi, Domine, sensum & vocem, ut possim cantare laudem tuam.* Quoad oblationem aquæ tantum a cantoribus fieri solitam in ord. *Rom.* I. antiquissimo n. 14. iste notatur ritus: *Deinde descendit subdiaconus sequens in scholam, accipit fontem de manu archiparaphonistæ, & defert archidiacono, & ille infundit faciens crucem in calice.* Et in ord. V. n. 8. *Rediens itaque a populo pontifex, accipiat oblationem scholæ sine vino.* Et paulo post: *Cantor vero per iuniorem suum cannam cum aqua involutam mappula transmittat subdiacono, calicem in manu tenenti.* Per iuniorem suum cantorem ex pueris interpretor, qui sub primicerio seu archiparaphonista erant, qui in ordine primo notatur; illic vero subdiaconus ab eo fontem, id est aquam accepisse dicitur, hic per iuniorem suum delatam, ne cantor suo in canendi officio impediretur. Qua ratione commode explicatur, quod legitur apud CASSANDRUM in liturgicis p. 60. ex *Romani* ordinis expositore, quem BEROLDUM, seu BERTHOLDUM *Constantiensem* putat. *Cantores propter instantem necessitatem cantandi non habent licentiam huc illuc discurrendi: unde statutum est eis, ut non sint penitus extorres a sacrificio, sed offerant aquam pro cæteris.* AMALARIUS etiam a- quam a cantoribus oblatam testatur a). IOANNES *Abrincensis* episcopus sic de hac re loquitur: *Cantor aquam linteo coopertam in festis diacono deferat, quam diaconus vino misceat: dulci enim cantorum modulatione populus pia devotione & divino amore accenditur &c.* Linteum hoc fanonem esse existimo, de quo supra, ceu cantoribus singulari, diximus.

XVII. De vestibus eorum nunc pauca sunt memoranda, iuxta id, quod AMALARIUS, atque iisdem verbis HONORIUS *Augustodunensis* in Sacramentario c. 81. apud PEZIUM meminerunt de expoliatione casularum. *Ministri casula se exuunt, sunt verba AMALARII, quando lectoris sive cantoris officium assumunt.* Et postea: *Albam sine casula portat lector seu cantor in singu-*

a) „Omnis populus (inquit) intrans ecclesiam, debet sacrificium DEO offerre: at cantores, qui sunt de genere Levitarum, propter instantem necessitatem cantandi, non habeant licentiam huc illucque discurrendi, ut singuli offerant cum cæteris. Populus offert vinum, cantores aquam: sicut vinum & aqua unum sunt in cali-

ce, sic populus & cantores in corpore Christi. Cantores more Levitarum antiquorum, qui omnia necessaria tabernaculi providebant, quærant aquam ad fontem, & servant eam coopertam usque ad tempus sacrificii, & tunc mundam eam offerant.“

Cap. 4.

gulari officio. Idem antea de vestibus cantorum *Primi*, ait, cantores vestiti erant byssinis, ut verba dierum notant. Ex natura byssi possumus intelligere, quam proxima sint hæc duo, byssus & linum, quo nostri cantores utuntur. Et mox: In significatione non discrepat nostrum linum, quo nostri cantores vestiuntur, a bysso. Ipsi enim labores, quos supra diximus, non sunt candor, sed per eos pervenitur ad candorem: ac ideo ut pratulimus per casulam possumus intelligere ipsos labores: in camisia vero ipsam munditiarum carnis, quæ splendet ante Dominum. Singulare vero est subdiaconis de schola,

Num. 51.

sc. cantorum, quod notatur in ordine Romano I. Subdiaconus vero de schola statim ubi imposuerit antiphonam, ad Introitum levat planetam cum sinu. Et in ordine II. Incipit prior scholæ cantorum antiphonam ad Introitum: subdiaconi vero de schola levant planetas cum sinu. Quæ verba apposite explicat THOMASIVS a).

Num. 3.

Auctor *Geniæ animæ*, qui HONORIUS Augustodunensis creditur, cappam dicit propriam cantorum vestem b). Quod vero ibi de pileis habet, novum prorsus & inauditum videtur GEORGIO de Schola Cantorum; cum sæc. XII. sacri ministri divina mysteria nudis capitibus perfolverint. Quam in rem citat Io. Bapt. THIERSIUM in hist. fictæ comæ capillitiæ c. 3. & 4. In concilio Gradeni an. 1297. cap. 6. sancitur:

a

b

L. I. c. 227.

T. II. de lit.

Rom. Pont.

c. 7.

„Nullus in ambone seu pulpito in lectorio, aut ante altare sive sacerdos fuerit sive cuiuscumque alterius ordinis clericus legere vel cantare capite velato præsumat, neque in choro dicendo orationes vel antiphonas, aut versum responsorii in eo officio inchoando. Zupellos quoque, cum ante altare legit vel cantat, omnino deponat.“ Inter eos, qui in Cœna Domini ordinati cum mitris federe ad mensam præsentem pontifice dicuntur in ord. Rom. XII. auctore CENCIO, sunt diaconi Cardinales cum primicerio. Sed nihil hoc commune habet cum zupellis aut pileo, de quo HONORIUS Augustodunensis, qui vestes cantorum describendo, alibi capparum etiam meminit.

T. II. Mis.

Ital. p. 181.

Sacram. c. 33.

a) „Paraphonistæ fortassis (inquit) & pueri cantores planetis non utebantur, sed tantummodo in albis tunicis lineis & succincti semper manebant. Porro elevare planetam cum sinu, ut arbitror, idem est ac retrahere planetam supra utrumque brachium exertis manibus, ita tamen, ut ante petus sinus eiusdem planetæ convolutus remaneat: est enim sermo de planeta vetere, indumento amplo rotundo, undique clauso, instar hodiernæ cappe Romanæ amplæ & rotundæ, quam Cardinales & Canonici gestare solent.“ *Ant. Mis. Rom. præf. p. XV.*

b) „Cappa (inquit) propria vestis est cantorum, quæ pro tunica hyacinthina legis mutuata videtur, unde sicut illa tintinnabulis, ita ista insignitur fimbriis. Per hanc vestem sancta con-

versatio præmonstratur. Ideo a singulis ordinibus portatur. Hæc in supremo habet caputium, quod designat supernum gaudium. . . . Hæc usque ad pedes pertingit, quia in sancta conversatione in finem usque perseverare convenit. Per fimbrias labor denotatur, per quem servitium DEI consummatur. Hæc vestis in ante aperta manet, quia Christi ministris sancte conversantibus æterna vita patet. Porro in tunica sonus tintinnabulorum est vox DEO canentium cantorum.“ L. II. c. 228. „Cantores caput pileis ornant, quia se in atria Domini concupiscere clamant, ut DEUM, qui est caput omnium, in sæculum sæculi laudare valeant. Baculos manibus portant, ut, quo ipsi properant, alios secum invitare fatagant.“

nit. „ Vestes cantorum (inquit) sunt lineæ, candidæ & longæ: lineæ, ut
 „ sint mundi & casti: longæ, ut sint perseverantes in bono usque in finem.
 „ Laxitas capparum & latitudo charitatis, fimbriæ bona opera.“ Cappæ, can-
 torum præsertim monasticorum indumentum in solemnitatibus, passim oc-
 currunt apud P. HERRGOTT, sæpius laudatum; & DACHERIUM in antiquiori- *T. I. Spicil.*
 bus consuetudinibus *Cluniacensibus*. In ant. consuetud. *Can. Reg. monaste-* *f. p. 691.*
 rii *S. Victoris Parisi.* accommodatis ad usum monasterii *S. Evrutii*, apud MAR-
 TENIUM quoad officium nocturnum id explicatur. „Calendis *Octobris* us-
 „ que ad vigiliam paschæ fratres, qui in ecclesia aliquid specialiter cantant
 „ vel legunt, cappas non deponunt exceptis his, qui in sabbatis quatuor
 „ temporum lectiones ad Missam legunt. A vigilia vero paschæ usque ad ca-
 „ lendas *Octobris* quotiescumque duo simul sive ad matutinum sive ad Mis-
 „ sam aliquid cantant, in superpelliceis id facere debent præter Missas de-
 „ functorum & vigiliis. Tunc enim cantant fratres, sicut sunt in choro.“
 In decretis vero LANFRANCI pro ordine S. BENEDICTI c. 5. quoad officium
 Missæ: „ In festivitatis quæ fiunt in cappis, secretarius debet eligere, quod
 „ opus fuerit de melioribus cappis, earum, quæ ipso die habentur in choro,
 „ & ante initium Missæ ponere eas supra dextram formam chori. Cantor ve-
 „ ro distribuatur eas fratribus illis, quos secum in choro habere voluerit: ipsa
 „ enim capparum distributio, eorum est ad regendum chorum advocatio.
 „ Nullusque eorum ante finem Missæ de choro debet recedere sine eius licen-
 „ tia. Cantor vero cuiuscumque ordinis vel ætatis sit in medio eorum debet
 „ esse in choro &c. Eodem modo fit cum in festis in albis solus vel cum a-
 „ liis chorum tenet, quod non licet ei, qui in dominicis & huiusmodi fe-
 „ stis hebdomadarius cantor existit.“ In MS. ordine div. officii secundum
 consuetudinem chori præposituræ *Turicensis* an. 1260. sic præscribitur quoad
 cantorem chorum regentem: „Item in summis festis vel duplicibus cantor
 „ ad priores vespas, & ad Missam publicam stans cappatus in medio sum-
 „ mitatis chori videlicet inter pulpita scholarium reget chorum gestu & vo-
 „ ce decenti.“ In Oriente vestis cantorum erat tunica brevis & stricta, et-
 iam domesticorum seu protopsaltum, *Qui*, ut habetur in sæpe laudato ca-
 talogo officialium p. 235. apud GOARUM, *dum cantant primi cantoris mo-*
re, deferunt tunicas breves & corpori adstrictas.

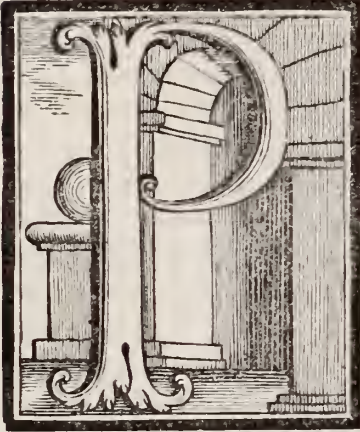
CAPUT III.

De ipso cantu, qualis in ecclesia fuerit medio ævo, ac cantionum generibus.

I.

Cantus notio
ac incremen-
ta medio
ævo.
De offic. Missæ
c. II.

Ibid.

ostquam de cantoribus verba fecimus, nunc de cantoris officio quoad rationem cantus est dicendum. Cantor, inquit AMALARIUS, multa officia habet. Unum quodque officium ex illo quod efficit, nomen habet. Loquitur ibi de distincto lectoris & cantoris munere. Lectio dicitur, ait, quia non cantatur ut psalmus vel hymnus; sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic solum pronuntiatio queritur. Equidem media hac ætate nomen cantus, cantandique aliquando, ut initio capitis sequentis de

liturgia Missæ pluribus ostendemus, pro simplici lectione etiam tacita sumitur, veluti in explicatione REMIGII *Altisiodorensis* super canonem Missæ. Idcirco, inquit, venit consuetudo in ecclesia, ut tacite ipsa obsecratio atque consecratio a sacerdote cantetur, ne verba tam sacra vilescerent. Et in concilio *Nannetensi* de privata horarum canonicarum recitatione statuitur: „Presbyter mane matutinali officio expleto, pensum servitutis suæ canendo *primam, tertiam, sextam, nonamque* perfolvat: ita tamen, ut postea, horis competentibus, iuxta possibilitatem, aut a se, aut a scholaribus publice compleantur.“ Quamquam vero hic secreta etiam & privata oratio cantus nomine venit, falluntur tamen, qui secretam orationem cantui ita præcise opponi volunt, præsertim in celebratione Missæ, ut contra inolitam ecclesiæ consuetudinem contendant, secreta ipsumque canonem alta voce pronuntiandum esse. Cuius assertionis falsitatem allatus REMIGII locus demonstrat, atque antiquissimus ordo *Romanus*, ad usum monasteriorum ab annis haud minus mille accommodatus; quippe quem in antiquissimis MSS. *Italiae, Galliae, & Germaniae* cum suis tamen mutationibus reperi, atque idcirco inter monumenta liturgiæ *Alemannicæ* editurus sum, non obstante editione MURATORII ex codice *Vaticano*, MARTENII ex codice *Murbacensi*, ubi expresse orationes post oblationem dicendæ *secrete nullo alio audiente* recitandæ præscribuntur. Omnia ergo rite sunt distinguenda in officio divino, fueruntque labentibus sæculis magis magisque distincta, atque etiam

T. V. anecdotorum.

Can. 19.

etiam in cantu ipso ordinata, ut ea, quæ cantanda sunt, non aliter, nec alio modo, quam secundum quod scripta sunt, decantentur, ut RADULPHUS *Tungrensis* ex S. AUGUSTINI ore loquitur propositione VII. de cano- num observantia. Et postea ad illud PAULI *Coloss.* III. alludens de *psalmis*, *Prop. XII. hymnis*, & *canticis spiritualibus*, in his quoad canendi modulationem, quod successu temporum factum est, notat discrimen. „Quamvis prius (inquit) „hæc tria, psalmi, hymni & cantica differenter intellecta sint: tamen hic „hymnos & cantica intelligamus ea, quæ voce sonora in laudibus fiunt „divinis. Et nunc specialiter de iis cantandis in ecclesia DEI fiet sermo. „Pro quo sciendum, quod ab initio divinum officium omnimode consti- „tutum erat in ipsis psalmis, absque hoc, quod aliqua cantarentur, sed „cuilibet psalmorum *Alleluia* cum oratione adiungebatur. Et huiusmodi „orationes in antiquis psalteriis reperiuntur elegantes.“ Congruunt hæc antiquis monachorum *Ægypti* institutis iuxta CASSIANUM, atque vetustissimo *Gallicano* & *Hispanico* ritui, de quibus egimus lib. I. c. 3. Semper vero per varias orationum, lectionum, & cantus vicissitudinem ecclesia, apostoli præceptum secuta, officium divinum magis magisque excoluit, medio potissi- mum hoc ævo, ut ex libris liturgicis, ad cantum ecclesiasticum pertinen- tibus, undique notis musicis refertis, palam est, tantoque scriptorum nu- mero, qui aut regulas artis exposuerunt, aut de divinis officiis tractantes, hymnorum & canticorum spiritualium genera, quæ in usu ecclesiæ haben- tur, explicarunt. „Omnis autem laus DEI (idem ait RADULPHUS) largo *Propos. 8.* „nomine hymnus dicitur. Antiphonæ autem, responsoria, & metrici hymni „manifeste cantica sunt: quia altiori voce per notulas diversificantur. Si „igitur in dictis verbis apostoli per hymnos, lectiones & capitula, atque „orationes; per cantica, antiphonas, responsoria, & laudes DEI metri- „cas, quas vulgariter hymnos appellamus, intelligere volumus, omnia di- „vinarum laudum officia habemus.“ AMALARIUS itidem apostolum de expositione S. HIERONYMI interpretatus, „Tres (inquit) mutationes no- *De off. div. lib. IV. c. 3.* „stri cursus in istis tribus præceptis apostolicis intelligo compleri, videli- „cet, ut psalmi sint in nostra locutione, quando psalmos cantamus: & „hymni, quando ex lectione dictorum sanctorum patrum ad laudes DEI „compungimur: & cantica, quando per cantum responsorii nostra mens „sublevatur aliqua lætitia ad concentum supernæ patriæ. Cantus enim sæ- „piissime in lætitia celebratur.“

II. Duplex primum occurrit ecclesiastici cantus genus, cuius quidem *Antiphonus.* origo antiquior, propagatio vero & cultura singularis ad hanc ætatem re- fertur, cantus nimirum antiphoni, & responsorii. „Inter responsoria (in- „quit

- De canon. ob-* quit RADULPHUS *Tungrensis* ex *Rhabano MAURO de Instit. cler. lib. I. c. 33.*)
serv. prop. „ & antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus versum dicit, in an-
 XII. tiphonis autem chori alternant versus. Antiphonæ enim generaliter di-
 „ cuntur, sive sint illi cantus, quos vulgariter antiphonas appellamus: sive
 „ invitatoria, quæ BENEDICTUS appellat antiphonas; sive secundum officium
 „ *Romanum* Introitus, Offertorium, & Postcommunio: sive secundum offi-
 „ cium *Ambrosianum*, psallenda, ingressa, antiphonæ post evangelium, offe-
 „ renda, confractio, & transitorium.“ Nunc vero, quæ hoc medio ævo
 fuerit antiphonarum ratio, primum est videndum: quando earum notio &
 significatio cadere cœpit in brevem sententiam, sive e quopiam psalmi ver-
 siculo depromptam, sive aliunde acceptam, quæ psalmo vel cantico, aut
 saltem uni vel pluribus psalmi versiculis præcinitur, & ad eius sympho-
 niam ipse componitur psalmus, repetita iterum in fine, aut etiam sæpius,
 vel post singulos psalmi versus antiphona. Ad primam institutionem re-
 spexit *Rhabanus MAURUS*. *Ἀντιφωνή*, inquit (de *Instit. cler. L. I. c. 33.*)
grace vox reciproca ex duobus scilicet choris alternatim psallentibus dicitur.
 L. IV. de off. Posteriorem vero etiam usum expressit AMALARIUS: *Antiphona*, inquit, di-
 c. 7. citur vox reciproca: antiphona inchoatur ab uno unius chori; & ad eius
 symphoniam psalmus cantatur per duos choros. Ipsa enim, id est antiphona,
 coniunguntur simul duo chori. Disquirat *Teophilus RAYNALDUS* Prælod. II.
 T. VIII. ofp. in *O parasceuastricum septiduanis antiphonis maioribus natale Christi antecur-*
 p. 459. rentibus præfixum, undenam factum sit, ut vox antiphona, quæ dunta-
 xat alternam vocem sonat, extensa sit ad significationem huiusmodi sententiæ,
 vel versiculi, decantari soliti ante psalmum concinendum. Loquitur is de
 usu nostrorum temporum, qui in hoc antiquissimus est, quod versus, qui
 antiphona dicitur, cantando psalmo præmittatur, eique melodiam quasi præ-
 libet; quod idem est ac antiphonam imponere, veluti apud S. GREGO-
 L. IV. dial. RIUM M. legitur de IOANNE quodam morti proximo, qui „Vocatis fra-
 c. 35. „ tribus coram se, psallere præcepit, quibus tamen antiphonam ipse per
 „ semetipsum imposuit, dicens: *Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus*
 „ *in eas confitebor Domino; hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam.*
 „ Cumque coram eo assistentes fratres psallerent &c.“ Unde colligit THOMA-
 sius, atque pluribus probare nititur in præfat. in respons. & antiphon. an-
 tiphonam integram semper ante psalmum cantatam fuisse, quod hodie so-
 lis in festis duplicibus fit. Quemadmodum ritu veteri *Hispanico*, quem
 p. XXVII. *Mozarabicum* appellant, antiphonæ omnes, quæ cum psalmo vel cantico
 dicuntur, integræ semper præscribuntur ante psalmum. Geminatam etiam
 antiphonam ante psalmum fuisse notat; aliam vero rationem posteriori-
 bus temporibus frequentatam, ut scilicet bisariam dispersito antiphonæ con-
 centu

centu eiusdem pars una ab uno, altera ab altero choro dicatur, sicque sibi invicem chori respondeant. Quo accipit illud AMALARIJ: *In antiphonis* L. IV. c. 7. *coniunguntur simul duo chori... duobus choris alternatur antiphona* &c. Exempla huius responfionis utriusque chori in una eademque antiphona, prout observabant clerici *Romani* in folemnioribus feftis fæc. XII. profert ex antiphonario *Vaticano* a fe edito. Nos vero fuis locis alia exhibebimus. Ibi pag. 47. ex edit. VEZZOSII in epiphania habetur: *Hodie ad omnes antiphonas respondemus*. Et in fefto S. PETRI p. 121. *Ad omnes antiphonas vigiliæ respondemus*. Et clarius p. 37. *In nocte natalis Domini ad omnes antiphonas vigiliæ chorus choro respondet; & fic omnes antiphonas cantamus ante psalmos, & infra psalmos, ubi inveniuntur; & in fine psalmorum, & poftea Gloria Patri, & poft Sicut erat*. Quid vero fit chorum choro respondere, cenfet explicandum ex alio loco p. 39. „Finitis lectionibus, quin-
„ que vel fex de canonicis induti pluvialibus in medio chori fimul cantent
„ antiphonam *Ecce MARIA genuit*, ufque ad mediam, & uterque chorus
„ respondet *Ecce agnus DEI*. Id quod ad cantum refponforium accedit. Fuerunt nonnunquam peculiares verfus ad respondendum, five ad repetendum, frequentiores in officio Miffæ ad *Introitum*, ubi de illis plura; ut tamen etiam alicubi in vigiliis nocturnis folemnioribus adhiberentur poft psalmum, vel canticum modulatum. Repetita enim poft *sicut erat* antiphona, dicebatur ab altero choro hic verfus ad repetendum: quo decantato chorus alter, qui *ŷ. Sicut erat* dixerat, iterum antiphonam repetebat. Verfus eiusmodi ad respondendum fingulis psalmis adduntur apud THOMASIIUM T. IV. in fefto S. LAURENTII ad vigiliis. *Ant.* Quo progredieris &c. *Pf. Beatus vir.* ŷ. Beatus LAURENTIUS dixit: ubi adnotat THOMASIIUS ex Breviario edito *Venetis* in Natali Sancti LAURENTII: *Versi antiphonarum dicuntur immediate poft psalmos ante receptionem antiphonarum, & non dicuntur nisi in hac nocte tantum*. Iuxta priscum antiphonarum ritum antiphona statim poft verfum *sicut erat* in fine psalmorum repetebatur: ut tunc dicto ŷ. *ad respondendum* ab altero choro, iterum chorus alter antiphonam caneret. Antiphonæ vero dum ad plures, aut ad omnes psalmi verficulos fuerunt repetitæ, verum ac genuinum difcrimen exhibent inter refponforia & antiphonas, quod in refponforiis unus dicit verfum, in antiphonis alternant verſibus chori a). Quod cum negligeretur, indigne

tu-

a) THOMASIIUS in præfatione ad *Romanum* antiphonarium p. XXIII. „Antiphona itaque est verſus aliquis (inquit) five ſententia intercalaris, quæ unacum psalmi canticque verſibus

five aliquot, five omnino omnibus decantatur intercalari concentu, eodem prorsus ordine, quo eccleſiaſtica refponforia cantantur. Cum ea ratione a refponſorio antiphona differat, quod in

- tulit Anonymus apud CANISIUM *de Benedictione DEI*, in præfatione ad BATHERIUM episcopum *Ratisbonensem*, qui sedem illam obtinuit anno DCCCXIV. a). Duplici autem modo ita cantus antiphonus antiphonarum continua repetitione institui potuit, cum aut eadem antiphona seu versus interpositus singulis versibus psalmi repeteretur; aut diversæ concinerentur antiphonæ, seu breves periodi, quæ a *Græcis troparia* vocantur, apud quos uterque modus obtinet, prout exemplis a THOMASIO illustratur b). GOARUS in euchologio pag. 123. aliud esse ait apud *Græcos ἀντίφωνον* aliud *ἀντιφωνήν*; ac *antiphonam* dici sententiam vel modulum cuilibet psalmo decantato adiunctum, & quasi ex opposito respondentem: *antiphonum* vero psalmi versus aliquot, ad quorum singulos una & eadem fit semper ab altero choro responsio. Cantus antiphoni, quo diversæ antiphonæ psalmis & canticis intercalantur, exemplum ex THOMASII antiphonario in sabbato S. *ad Magnif.* seu *in Evang.* apponimus c). Alia diversa eiusmodi exempla passim occurrunt.

responforiis chorus uni cantori respondeat, in antiphonis vero unus chorus alteri choro succinat, & in responforio quidem unus cantor versus intercinat, intercealeante semper choro responforium, in antiphonis vero chorus alter concinat versus, altero choro antiphonam recipiente.

- a) „Contigit enim (seribit) me multa peragrando loca, audisse divina officia inordinate sine auditus delectatione celebrari. Sunt namque nonnulli, qui tantum ob verecundiam hominum, ne forte ignavi ab ipsis iudicentur intrantes ecclesiam sine antiphonis cursim & eum omni velocitate, ut citius ad curam carnis exeant peragendum, divinis negligenter adsistunt laudibus, cum in mundanis studiosi habeantur operibus. Qui nesciunt, quia sancti doctores & eruditiores ecclesiæ Sancto Spiritu & gratia DEI repleti instituerunt modulationem in antiphonarum vel responforiorum repetitione honestissimam: quatenus hæc dulcedine animus audientium delectatus ad DEI laudes & amorem cælestis patriæ ardentius accenderetur.“ Ex hoc loco colligit THOMASII præfat. in responf. & antiph. p. XXXIV. tunc temporis cœpisse in ecclesiis *Germaniæ* antiphonarum repetitionem intermitteri, imo ipsasmet etiam antiphonas omitti brevitate gratia. „Quæ quidem (subdit) omissio satis demonstrat, quod plurimum temporis postulare ex antiquo more antiphonarum concentus, quam quod flagitat mos hodiernus, eum semel tantum vel bis antiphonam canimus. Malebant ideoque ecclesiastici illi ipfas an-

tiphonas omnino prætermittere, quam eas responsionibus truncatas præter authenticum ordinem utcumque concinere.“

- b) Ex Typico S. SABÆ in Nativ. D.

✕. I. Confitebor tibi Domine in toto corde meo.

Intercessionibus Deiparæ Salvator salva nos.

✕. II. In consilio rectorum & congregatione magna opera Domini. Intercessionibus Deiparæ &c.

✕. III. Exquisita &c. &c.

Ex Triodio *Græcorum* in vigiliis

Dominicæ passionis.

Canimus antiphona iterantes omnes sententias.

Antiphonum primum. Tonus obliquus

Princeps populorum convenerunt adversus Dominum & adversus Christum eius. [Princeps].

Verbum iniquum constituerunt adversum me Domine Domine ne derelinquas. [verbum] Sensus nostros puros præsentamus, & ut eius amici animas nostras per ipsum immolemus, & ne huius vitæ sollicitudinibus suffocemur sicut IUDAS, verum in cubiculis nostris elamemus: Pater noster qui es in cælis. Libera nos a malo. Gloria [Patri &c.] Et nunc [Et semper

De Deipara idem tonus.

Virgo inexpertis nuptiis peperisti, & virgo permansisti, mater cælebs, Deipara MARIA Christo DEO nostro supplica, ut salvet nos.

- c) *Antiph.* Vespere autem sabbati &c. *Pf.* Magnificat &c. *Antiph.* Et ecce terræ motus &c. *Pf.* Et exultavit &c. *Antiph.* Angelus autem Domini &c. *Pf.* Quia respexit &c. *Antiph.* Erat enim aspectus

currunt in libro responsali T. III. opp. S. GREGORII P. editione a PP. *San-Maurenſibus* curata, cum inſcriptione *In evangelio*, nimirum in duo cantica evangelii *Magnificat* & *Benedictus*. Servatur hodie aliquid veteris huius cantus in altero cantico evang. *Nunc dimittis*, in feſto *Purificationis*. Nec penitus obſolevit antiphonus cantus in aliis duobus iuxta ritum *triumphandi*, ſeu ter ſaltem repetendi antiphonam. Unde, inquit DURANDUS, *mos inolevit, quod in præcipuis feſtivitatis antiph. ad Mag. & Bened. ter dicitur, ſive* *Ration. lib. V. c. 8.* *toties canendo protelatur*. Qua de re poſtea. Quoad cantus antiphoni in Miſſa uſum memorabilis eſt locus expoſitoris ordinis *Romani* apud CASSANDRUM, quem is in liturgicis p. 84. BEROLDUM ſeu BERTHOLDUM *Conſtantiensem* eſſe putat, ita vero habet: „Introitus, reſponſoria, *Alleluia*, atque offertoria, & antiphonæ, quæ ad communionem dicuntur, omnia ſere hæc officia de pſal. compoſita eſſe probantur, & antiphonatim pſalluntur, ſi rite & ſecundum ordinem celebrantur. Quodſi videtur aliquibus grave & laborioſum, hæc ſingula repetendo continuare, ipſi noverint præſcripta officia non alio tempore, niſi in ſolemnnitatibus atque ſtatutis diebus celebranda eſſe, quando debet populus ad eccleſiam ſolemnniter convenire, & ſacrificare, & communicare, propter quod & ipſa officia ſunt conſtituta.“ Laudatus RAYNALDUS in aliis antiphonis hæret, præſertim dum initio antiphona non cantatur integra, ut extra officium duplex, quando uni dumtaxat eius inchoandæ cura demandatur, & in fine antiphonam coniunctim ab omnibus concini ex uſu ſit. „Quare (inquit loco citato) cum nulla in eiſmodi ſententia aut verſiculi decantatione cernatur alternatio, non apparet cur dicta ſit antiphona, quæ ut vox ipſa docet, reciprocum cantum, & alternam vocem designat. Non habeo (pergit) nodum ſecando potius quam ſolvendo, unde hanc difficultatem commodius extricem, quam dicendo certamen eſſe etiam præludia certaminis, & myſteria eſſe etiam quæ præcedunt myſteria, ut ait CLEMENS *Alex. lib. I. Strom. pag. 330.* Itaque cum antiphonæ vulgatæ ſint præluſiones & præludia pſalmorum decantandorum, & tonus; quo decantantur, ſive metrum toni quo pſalmus alternatim decantandus eſt, haud incongrue nomen alterni cantus ſive antiphonæ ad huius modi metrum extendi potuit.“ Ex quo autem, molito vocis rigore, & laxata eius notione, huiusmodi pſalmorum procemia

no-

&c. *Pſ.* Quia fecit mihi magna &c. *Antiph.* Præ timore autem &c. *ŷ.* Et miſericordia eius &c. *Antiph.* Reſpondens autem angelus &c. *ŷ.* Fecit potentiam &c. *Antiph.* Venite & videte &c. *ŷ.* Depoſuit potentes &c. *Antiph.* Cito euntes &c. *ŷ.* Eſurientes &c. *Antiph.* In Galilea IESUM videbitis &c. *ŷ.* Suſcepit ISRAEL &c.

Antiph. Nolite expaveſcere &c. *ŷ.* Sicut locutus &c. *Antiph.* Et valde mane &c. *ŷ.* Gloria Patri &c. *Antiph.* Et dicebant ad invicem &c. *ŷ.* Sicut erat &c. Semper autem additur modus ſeu tonus oia. enonac, i. e. Gloria ſæculorum amen.

T t 2

nomine antiphonæ donata sunt, ulterius eiusdem vocis extensio facta est ad similes versiculos, etsi non canantur ante vel post psalmos. Non loquimur de antiphonis eiusmodi seu versiculis, quando plures sæpe magno numero coacervantur: quales e. g. in supplemento *Thomasi* apud Iosephum *Blanchinum* habentur *antiphonæ ad processionem*, quæ videntur alternatim fuisse cantatæ. Alias antiphonis ex veteri more aliqui saltem versus fuerunt coniuncti: quales ritu *Mozarabico* frequentius occurrunt, ad quos singulos repetitiones antiphonæ notantur, passim in breviario *Mozarabico*, atque inde etiam exemplum videre est apud THOMASII præfat. in respons. & antiph. p. XXIV. ritu *Ambrosiano* autem non solum in iis antiphonis, quas *psallendas* appellant, sed expressius in iis, quæ quinquies vel septies aliquando dicuntur, interposito singulis repetitionibus *Kyrie eleison*, vel *Gloria Patri*. Repetendam autem esse antiphonam, ex parte saltem ad singulos ei oppositos versus, satis apparet ex ecclesiasticis libris præfatorum rituum, ut iam notavit laudatus THOMASII, atque etiam exempla attulit p. XXX. ex breviario *Romano*, & antiphonario *Gregoriano*, non solum in *Introitu* Missæ, sed etiam ad *offertorium*, & *communione*. Unde totum opus in antiquis codicibus, ut testatur PAMELIUS in præludiis ad 2. Tomum liturg. latin. & apud plerosque rituum ecclesiasticorum tractatores inscribitur *antiphonarium*. Solus *Micrologus* ex antiquioribus nominat *gradualement*, sive quod pleraque Missæ concinerentur in loco eminentiori, ad quem adibatur per gradus; sive ut antiphonæ Missarum secernerentur ab iis antiphonis, quæ sunt psalmis præcinnendæ. Et ita quidem hætenus antiphonarium a graduali distinguitur, antiphonarii nomine reservato reliquis præter liturgiam Missæ officii divini partibus, ubi antiphoni cantus si non antiquus usus in antiphonis ipsis, in psalmis saltem obtinet: qui olim etiam, ut suo loco diximus, integri ante Missam canebantur. Deinceps vero versus saltem cum *Gloria* antiphonæ decantabantur. *Primo omnium*, inquit auctor de divinis officiis sub nomine ALBINI, dicitur antiphona ad introitum. Antiphona ex græco interpretatur vox reciproca in latinum: duobus alternatim psallentibus ordine commutato sive de uno ad unum. In Missa ex codice RATOLDI, edita a MENARDO in appendice ad sacramentarium S. GREGORII rubrica sic sonat: *Annunte episcopo incipiat psalmus a cantore cum Introitu reciprocante*. Apparet in antiphonario Romano a Ios. CARI seu THOMASIO edito, antiphonam ad Introitum fuisse repetitam post versum psalmi, & post *Gloria Patri*, versusque ad repetitionem, ut habet inscriptio. *Offertorium* habuit olim plures versus a choro cantatos alternatim, atque etiam *communio*. Ubi id expresse innuit ordo *Romanus*: *Mox ut pontifex ceperit in senatorio communicare, statim*

statim schola incipit antiphonam ad communionem per vices cum subdiaconibus: & psallunt usque dum communicato omni populo annuat pontifex ut dicant Gloria Patri: & tunc repetito versu requiescunt. Servatus diu fuit mos antiquus deinceps; cessante vero publica in solenni Missa communionem, id etiam cessavit, ita ut unus saltem relictus sit versiculus. Est mihi præ manibus codex MS. sæc. XIII. qui versus offertoriorum per festa integri circuli anni complectitur. Quoad canonicas horas non una eademque obtinuit cantus antiphoni ratio, ut infra peculiariter disquiremus, quantum nobis ex hac secunda ætate, seu medio ævo monumenta suppetunt, atque paulatim psallendi ordo alternus exemplo cætuum monasticorum ubique in ecclesia obtinuit. Apud MABILLONIUM S. WILFRIDUS episc. Eborac. de se testatur, primum se post obitum primorum procerum a S. GREGORIO directorem... iuxta ritum primitivæ ecclesiæ consono vocis modulamine binis adstantibus choris persultare responsoriis antiphonisque reciprocis instruxisse. Apud eundem de S. AGRICOLO ex *Lirinenſi* monasterio ad *Avenionensis* ecclesiæ cathedram assumpto an. 660. ut ex vitæ ipsius auctore refertur, sequens habetur locus: „Voluit etiam horas canonicas, & divina officia deinceps in „eadem ecclesia eodem modo, quo solerent in monasteriis, alternis vide- „licet cantibus recitari; nondum enim in illis partibus invaluerat ille mos, „quem aliquot ante annos DAMASUS pontifex maximus invexerat.“ In monasterio nostro S. Blasii videtur cantus alternus seu antiphonus demum receptus fuisse sub URTONE abbate, sæculo duodecimo iuxta sequentes versus, in Gallia etiam christiana relatos:

Æt. ord. S. Ben. sæc. IV. P. I. p. 705.

Præfat. in secundam partem sæc. IV. ord. S. Bene. n. 210.

T. I. p. 800.

Psallere præcepit normanque tenere canendi

URTO, & ad alterutrum tendere voce sonum.

Notanda etiam sunt Io. BELETHI verba explic. div. off. c. 58. post relatam ex historia tripartita de S. IGNATIO narrationem, audivisse angelos cantantes antiphonas in monte, *Qui exinde quasdam antiphonas in ecclesia cantari instituit, & psalmos iuxta antiphonas tonizari. Et cum antea confuse & quasi chorea cantarentur psalmi & antiphonæ, statutum est a maioribus, ut seorsum chorus sederet, & alternatim caneret, id est, ut una pars chori unum psalmi versum caneret, atque illa alium.* Atque huc iam fere hodie cantus antiphonus seu alternus rediit, antiphonarum antiqui moris intercalatione cessante, ne ex prolixitate tedium generetur, quæ ALBERTI M. verba citat D. DE VERT T. III. p. 14. Occurrit menti, quod in vita S. ODDONIS abb. Cluniac. legitur de officio vigiliarum festi S. MARTINI, in quo ita decurtatæ erant antiphonæ, ut officium integrum non æquaret hiemis

Sæc. V. ord. S. B. p. 153.

noctes. Sperarunt medicari se posse huic malo, si antiphonas ad singulos psalmi versus iterarent. Verum hæc antiphonarum geminatio & laboris & tædii plurimum creabat. *Fiebat nempe eis labor improbus.* Rogarunt itaque S. ODDONEM, ac tandem, quantumvis renitentem, eo permoverunt, ut prolixiores ipsis concinnarit antiphonas, integrumque officium, quod longiores noctes æquabat. Neque enim ordinarium erat unquam, ut totis in officiis, vigiliis etiam nocturnis, singulis psalmorum versibus antiphonæ intercinerentur, sed suis locis ac temporibus tantum, præsertim in maioribus festis, in quibus etiam frequenter triumphari, id est, ter repeti solebant. Alias vero post ternos etiam aut duos psalmos solum repetebantur, suntque hodiedum eiusmodi vicissitudines, intermissionesque antiphonarum. Quod carpit RADULPHUS *Tungrensis* prop. X. atque „In dictis horis (vigiliis, laudibus & vesperis inquit) quoties laus sanctæ Trinitatis *Gloria Patri* cantatur, semper sequi debet antiphona. Antiphona enim pertinet ad psalmos decantandos. Et ita B. GREGORIUS ad singulos psalmos dictarum horarum antiphonas ordinavit. Sed aliqui aliquando in vesperis, aliquando in laudibus decorem pervertunt.“

Responsorius
& Tractus.

III. Cantui *antiphono* seu *alterno* proxime, ut iam vidimus, accedit *responsorius* antiquissimus in ecclesia cantus, & iugiter servatus. Unde nomen libri *responsalis* est inter opera S. GREGORII, ratione etiam cantus responsorii constantius servata apud nos, in horis saltem canonicis. „Inter responsoria quoque (inquit *Rhabannus MAURUS*) & antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus dicat versum, in antiphonis autem alternent chori. Responsoria (inquit S. ISIDORUS) ab *Italibus* longo ante tempore sunt recepta: & vocata hoc nomine, quod uno canente chorus consonando respondeat. Ante autem id solus quisque agebat, nunc unus, interdum duo vel tres communiter canunt, choro in pluribus respondente.“ Apud

De instit. cler.
lib. I. c. 33.

De div. off.
l. c. 8.

L. II. de institutione clericorum c. 51.

Rhabannus MAURUS eadem plane occurrunt verba. Dum vero solus canebat, nullo succinente vel respondente, sed audientibus omnibus, *Tractus* vocabatur eiusmodi cantus, ut etiamnum nomen habet, quando graduale in Missa non canitur cum *Alleluia*. *Responsorium*, inquit DURANDUS, cui omnes respondent, *Tractus* cui nullus. Quoad responsoria AMALARIUS de ordine antiphonarii diversitatem hic aliquam *Romanæ* ecclesiæ notat ac *Gallicanæ*. „Non enim sancta *Romana*, & nostra uno ordine canunt responsorios & versus. Apud eam præcentor in primo ordine finit responsorium. Succentores vero eodem modo respondent. Deinde præcentor canit versum finito versu, succentores vero secundo incipiunt responsorium a capite, & usque ad finem perducunt. Deinde præcentor canit: *Gloria Patri*.“

De ordine antiphonarii
c. 18.

In

In ordine Romano I. apud MABILLONIUM ita præscribitur: *Cantor cum cantatorio ascendit & dicit responsum.* Et postea: *Item de responforio gradualis: ab incipiente usque ad finem cantatur, & versus similiter.* Et ita usitatum fuit, ut unus solus præcineret, cæteri repeterent etiam secundo post versum responforium. Idem in ordine II. n. 7. notatur, atque AMALARIUS in eclogis in ord. Romanum apud MABILLONIUM p. 552. *Responforium*, inquit, *nunc ideo dicitur, eoquod uno cantante cæteri respondeant. Ipse idem solus versus cantat &c.* Eodem modo auctor veteris expositionis Missæ in speculo Missæ p. 91. loquitur. Et alia expositio Missæ simpliciter idem exponit: „Postquam legerit cantor in cantario sine aliqua necessitate ascendit, non superius, sed stat in eodem loco ubi & lector & solus inchoat responforium. Et cuncti in choro respondent. Et idem solus versus responforii cantat. (Et HONORIUS Augustodunensis) responforium dicitur quod alio desinente id alter respondeat.“ Postea enim explicat, pro more tropologiam commiscens: „Lector legem Domini dat auditoribus, qui nuper vocati sunt per officia cantorum ad nuptias in scholam DEI. Schola dicitur vacatio: in qua si quis adhuc furdus auribus torpescit, cantor cum excelsa tuba sonat in aurem eius dulcedinem melodix, ut mens eius excitetur. Cantores, qui respondent primo canenti: vox est auditorum quasi vigilantium & DEUM laudantium. Versus significat servum arantem in evangelio.“ Colligitur inde, quod versus altiori nota fuerit cantatus, dum nisi versu cantato, excelsa voce responforium canere non licuit: *Versus timore*, inquit AMALARIUS, *non est ausus alte levare responforium: nescit quomodo finiat versum.* Versus, quod a cantoribus peritis canerentur, erant modulatiores, excedentes etiam quandoque orbitam toni seu modi, quod innuit AURELIANUS c. 15. disciplinæ musicæ: „Interea (inquit) mos considerandus est veteranorum cantorum, præsertim Gallias degentium, qui non omnem toni sequentes auctoritatem versus responforiorum aliter ac aliter quam sonoritas tonorum sese habeat, præpediente multitudine syllabarum, in diversam mutavere partem. P. CARPENTIER in supplem. ad Gloss. du CANGII ex statutis GAUFRIDI abb. *Rivipul.* an. 1157. hunc affert locum: *Cantor ebdomadarius in loco suo responforium beatæ Mariæ, non breve, sed modulatum solus decantabit.* Ex contextu colligere erit in cod. regio 5132. fol. 102. an modulatum responforium præcise responforio brevi, quod sequi solet lectionem brevem, opponatur. RADULPHUS Tungrensis de responforiorum usu tam in officio Romano, quam Ambrosiano ita scribit: *Responforia vero ad lectiones adiunguntur in utroque officio & in Ambrosiano ad vespervas & in utroque ad lectiones in Missa.* Responforia post lectiones tam in Missa, quam etiam in nocturnis vigiliis usitata hætenus fuerunt.

Re-

n. 7.
n. 26.

T. IV. Bibl.
PP. Parisien-
sis p. 766.

L. III. de
offic. eccles.
c. 11.

Propos. XII.
de canon. ob-
servat.

Responforia brevia vero post lectiones breves. Responforia frequenter ab uno vel etiam a duobus aut pluribus cantoribus canebantur, prout nuncque subinde pro ratione festorum fit distinctio. Etiam aliquando responforia Missæ in ecclesia Romana a duobus cantoribus fuerunt cantata, uti præscribitur in rituali BENEDICTI canonici: *Duo cantores incipiunt graduale*: Christus factus est pro nobis obediens. *Primicerius cum schola respondet, & illi duo cantores reiterant graduale*. Legitur etiam, a pluribus concentu seu symphonia plurium vocum fuisse cantatum. Cuiusmodi locum laudatus P. CARPENTIER ex *Necrolog. eccl. Paris. MS. III. Idus Jul.* affert. *Singulis vero clericis, qui in Missa Responsum vel Alleluia in organo triplo vel quadruplo decantabunt &c.* Ad responforia referri possunt etiam versus, cum canantur responforio cantu, atque olim habebant suos singulares libros versarios, uti ex necrologio *Parisiensi* DUCANGIUS refert: *Dedit nobis psalterium cum hymnis, duos troperios, duos versarios*. Huc pertinent versoria in responfali S. GREGORII: *Ab octava paschæ per totam resurrectionem super psal. in evangelium & versoria & in sanctorum Alleluia dicenda sunt*. Atque hos versus declinatorios esse cenfeo, de quibus editores *San-Maurenses* in observationibus præviis ad collectionem *responforiorum, antiphonarum, versuum &c.* „In dominica V. quadragesimæ (de „passione) iam tum nuncupata, versus isti: *Eripe me ab homine malo. Eripe me de inimicis meis. Erue a framea. De ore leonis*, appellantur „versi declinatorii. Multi alii alibi occurrunt, ut in sanctissimo paschæ die, „cum eodem titulo: cur vero ita dicantur, nondum assequi potuimus, nisi „ex mera coniectura, quam timide proferimus, donec certius aliquid nobis suppetat. Hi versus omnino discrepant ab illis, qui in responforiis „inferuntur, idque habent singulare, quod psalmodiam seu psalmodiarum cantum claudant. Quando vero canuntur, facies ad altare convertitur, quem ritum observavit AMALARIUS. Itaque dici potuerunt hi versus declinatorii „cum propter inclinationem seu conversionem vultus & totius corporis ad „orientem, vel altare, tum propter psalmodiæ finem quem indicant: quæ „enim ad finem vergunt, ea declinare dicuntur.“

De Neumis.
L. I. *Met.*
pract. c. 8.

IV. *Neuma*, ut definit GAFFURIUS, est *vocum seu notularum unica respiratione congrue pronunciandarum aggregatio*. *Neuma* græce, latine *nutus* solet interpretari. Describunt enim notatores in antiphonis, & nocturnis responforiis, atque gradualibus ipsam certam lineam, in modum pausæ, cantilenæ terminantis, omnia linearum intervalla complectente: dividente distinctiones: qua quidem innunt vocis ipsius respirationem. At spectata ipsa hac ratione, descriptioneque, videtur potius detracta prima littera a voce

pneu-

pneuma, veluti spiritus ac sonus sine vocibus, quando productior melodia plures sonos uni vocali aptat. Usitatum etiam hoc erat vocabulum generatim ad designandam vocis per varios sonos modulationem, ac speciatim eam, quæ in fine tonorum seu octo modorum ecclesiasticorum, psalmorumque terminatione ipsos distinguebat, unde vulgatum illud *Euonae*, id est *saeculorum amen*; atque etiam terminatio vocabatur, quæ quidem semper modulatione composita pluribus sonis ad ornandum terminandumque cantum fiebat. Priore illo significato generali persæpe apud scriptores mediæ ævi occurrit, quando de cantionum musicarum compositione agunt, quod *neumatizare* vocant. Sic etiam apud P. CARPENTIER in supplem. Gloss. DUCANGII V. *Pneuma*, *Pneumatibus musicae artis dictare* idem est, ac notas musicas verbis cantandis superponere: ex ANDR. Floriac. in vita MS. S. GAUZZINI archiep. Bitur. lib. I. Allatam tamen notationem nominis sunt, qui expressis verbis reiecerunt. *Neuma*, ut apud GOLDASTUM BALBUS habet, *vocum emissio vel modulatio*, & *neumaticus modulator dulcis*, & *consonans*. Et est vitium scriptorum, quum invenitur *pneuma*, ut scribatur per P. & est ibi barbarissimus, quia vitiose additur littera ibi. Et BELETHUS de div. offic. c. 59. *Hic est notandum quod semel diximus neumam feminini generis absque P. accipi pro iubilo*. Unde etiam iubilatio seu frequentia vocabatur, mentem suaviter afficiens ad pietatem, ac veluti ineffabile gaudium loquens: quod etiam ex antiquis patribus SS. HILARIO, AUGUSTINO & aliis libro primo notavimus. „Quoniam (inquit DURANDUS) laudes æternitatis verbis humanis plene non resonantur, ideo quædam ecclesiæ mystice pneumatizant sequentias sine verbis, aut saltem aliquos ver-
sus earum: nulla enim erit significatio verborum necessaria, ubi singulorum corda patebunt singulis intuentibus librum vitæ.“ Idem docuit capite antecedenti, sequentiam communi, non modo cantorum, voce iubiliari solitam: *Sequentiam vero*, ait, *non illi soli decantant, sed chori communiter iubilant: quoniam iubilus æternus & ineffabilis angelis erit communis & hominibus*. Omnes fere, qui medio hoc ævo de rebus liturgicis scripserunt, in sensum anagogicum hic assurgunt a). AMALARIUS de ordine

T. I. Rev.
Alem. p. 113.

L. II. Ra-
tion. c. 22.
circa fin.

mun. ult.

a

a) „Hæc iubilatio (inquit AMALARIUS lib. III. de eccles. offic. c. 16.) quam cantores sequentiam vocant, statum illum ad mentem nostram ducit, quando non erit necessaria locutio verborum, sed sola cogitatione mens menti monstrabit quod retinet in se.“ Magis solide, & ad rem RUPERTUS abbas idem exprimit: lib. I. de div. offic. c. 34. „Canitur ergo *Alleluia* post graduale, canticum lætitiæ post luctum pœnitent-

tiæ: & summo opere nitentes exprimere magnitudinem consolationis, quæ reposita est, iubilamus magis quam canimus: unamque brevem digni sermonis syllabam in plures neumas vel neumatium distinctiones protrahimus, ut incundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi sancti exultabant in gloria, letabuntur in eubilibus suis.“

dine antiphonarii c. 18. agens de ultimo responso in festivitate Sancti IOANNIS, *Contra*, inquit, *consuetudinem caterorum responsoriorum cantatur neuma triplex, & versus eius, atque Gloria, extra morem neumate prote-lantur. . . . Fit enim neuma memoratum inter cetera verba circa verbum intellectus.* In MS. ordine divini officii secundum consuetudinem chori præposituræ *Turiceis* an. 1260. de nocturno officio in nat. D. hæc rubrica legitur: *Post ultimum responsorium Verbum caro repetitur, & cum neuma finali decantatur.* Et sic passim in recentioribus etiam monumentis, ut suo loco notabimus, occurrit, etiam de antiphonis. *In quovis tono est neuma proprium, quæ fit in caudis antiphonarum*, ut habetur in *Enchirid.* Gregor.

T. II. conc. psalmod. In Conc. *Wormat.* an. 1316. statuitur: *Quotiescunque matutinæ Germ. p. 257. dicuntur cum tribus vel novem lectionibus, finalis seu iubilus, qui dici consuevit in fine antiphonarum, obmittatur.* Discimus ex ECKEHARDO decano

T. I. April. p. 587. *San-Gallensi*, auctore vitæ B. NOTKERI *Balbuli* c. 10. apud BOLLANDUM, iubilos hos etiam solitos organis exprimi: „Sequentiæ (inquit) etiam can-
„ticum victoriæ designant, quo iustorum animæ in DEO pro sua libera-
„tione exultant: sicut filii ISRAEL pro sua ereptione canticum victoriæ ca-
„nebant, & quondam *Romani*. Iubilus autem, id est neuma, quem qui-
„dem in organis iubilant, plausum victorum lætantium commendat.“ Lo-
quitur ibi de sequentiis, de quibus paulo post dicemus, quæ in locum huiusmodi iubilationum sunt inductæ in Missa, ut nimirum loco sonorum, verbis humanis destitutorum, substituerentur. Unde etiam nomen sequentiarum fervarunt, quod antea iubilationibus eiusmodi proprium fuit, haud dubie, quia soni illi ultimam verbi syllabam seu vocalem sequebantur. *Sequitur iubilatio*, ut habetur in ordine *Romano* II. *quam sequentiam vocant.* Idem in veteri expositione Missæ in speculo Missæ, & tomo IV. *Bibliothecæ PP. Parisiensis* iisdem verbis legitur.

n. 7.

p. 93.

p. 766.

In ALLE-
LUIA, KY-
RIE ELEI-
SON, anti-
phonis &c.

V. In citatis his locis agitur de *Alleluia*, in cuius ultima syllaba huiusmodi neumæ haud raro fatis longæ comparent in veteribus codicibus, notis musicis exaratis. Eiusmodi cantum *Alleluia Baba*, id est cum pneumate seu iubilo dictum P. CARPENTIER notat in supplemento Gloss. DUCANGII V. *Alleluia* ex ordinario veteri MS. *eccles. Camerac.* ad Missam Dominicæ I. in adventu: „*Alleluia* cantatur a duobus Dominis in pulpito, epistola &
„evangelium similiter in pulpito. Post *Alleluia*, cantor incipit *Alleluia*, quod
„dicitur *Baba*, & cantatur a choro alternatim ad modum sequentiæ. . .
„*Alleluia*, veni Domine sine *Baba*.“ Ipsa illa repetitio aaa cum modulatione sequentia dicebatur. *Post Alleluia quadam melodia neumatum cantatur, quod sequentiam quidam appellant*, ait S. UDALRICUS lib. I. consuet. *Chuniac.*

Cluniac. c. 11. BELETHUS idem affirmat: „Moris enim fuit, ut post *Alleluia* De div. offic. c. 121.
 „cantaretur neuma. Nominatur autem neuma cantus, qui sequebatur *Alle-*
 „*luia*.“ Quod tamen ita intelligi debet, ut ipsi ultimæ vocali *A*. coniungere-
 „tur. „Est etiam (inquit DURANDUS) *Alleluia* modicum in sermone, & mul- L. IV. Ra-
 tion. c. 20.
 n. 6.
 „tum in *pneuma*; quia gaudium illud maius est, quam possit explicari ser-
 „mone. *Pneuma* enim, seu iubilus, qui fit in fine, exprimit gaudium &
 „amorem credentium: & quanta lætitia & laus secuta sit per prædicationem
 „& fidem auditam iuxta illud: *audivit & lætata est Sion &c.* Quid sit
 „*pneuma* dicitur in procæmio V. partis. Quando autem dicitur sequentia,
 „non dicitur *pneuma* post *Alleluia*, prout sub tit. de seq. dicitur.“ Agit ea
 de re capite secundo libri seu partis quintæ: unde discimus etiam in *Kyrie*
eleison factas fuisse neumas; nimirum e. pariter ac a. in *Kyrie eleison* &
Alleluia sonantioribus aptioribusque ad cantus suavitatem ac gaudium expri-
 „mendum. „Sane (inquit) neumæ, quæ in Missa fiunt, repræsentant gau- Durand. lib.
 V. c. 2. n. 33.
 „dium: quæ potius fieri solent in e, ut in *κύριε ἐλέησον*, vel in a, ut *Alle-*
 „*luia*, quam in aliis vocalibus, ad notandum gaudium spirituale, quod no-
 „bis restitutum est in partu Virginis, cui facta est mutatio huius nominis
 „Eva in ave &c.“ Ratio vero naturalis est, quam & hodie musica tenet,
 quod a. & e. vocales sonantiores sint. Quemadmodum vero in sequentiis
 verba significativa iubilis istis sunt substituta, ita etiam in *Kyrie eleison* va-
 riis interpolationibus idem factum esse paulo post videbimus. Idem de *San-*
ctus, & *Agnus DEI* est dicendum. In cantu *Ambrosiano*, & apud *Car-*
thusienses simplicior in his est cantus, nec unquam interpolationes illæ ad-
 missæ sunt. Notatque GRANCOLAS, ex illis additionibus hodie prolixa illa Ancien. lit.
 p. 462.
 notarum pneumata relicta esse. Sed potius dici potest, interpolationes il-
 las factas ob longiores illos notarum tractus, cum in antiquioribus libris
 cantus sacri reperiantur. Uno hic etiam verbo commemorandi sunt illi
 versiculi de *Alleluia* pro diebus dominicis, cum longo neumate, seu nota-
 rum firmate passim ad calcem plerumque antiquiorum librorum liturgico-
 rum, cuiusmodi a PAMELIO & THOMASIO editi prostant. Id demum et-
 iam de *Alleluia* est notandum, solitum fuisse ita iubilari notis antiphonarum.
 Sic in ordine *Romano* XI. auctore BENEDICTO apud MABILLONIUM de officio T. II. Mus.
 It. p. 131.
 Dominicæ primæ post octavas Epiphaniæ habetur: „In tertio nocturno in
 „loco antiphonarum cantatur *Alleluia*. Ad matutinas laudes cantatur *Alle-*
luia, in tono *lux orta est super nos*, & ceterarum antiphonarum, sicut
 „in antiphonario continetur.“ Vocatur hoc in ordine *Cluniacensi* apud
 P. HERRGOTT in *veteri disc. monast.* cantari de *melodia*, ac in paschate sæ- P. II. c. 19.
 p. 320.
 „ros super psalmos non ant. sed solum *All.* cantatur de *melodia*. Ant.

„Scio quod Christum &c.“ Obscurius hic est, quid sit cani *de melodia*: explicatius paulo post habetur: *Ad solos Noct. Vesp. super psalmos, non nisi Allel. cantatur ad melodiam subscriptarum antiphonarum formata, & primo quod in secunda feria, Allel. ut postulavi &c.* Et ita deinceps per singulas ferias illius hebdomadæ usque ad sabbatum notatur, quarum antiphonarum melodia *Alleluia* cantetur, subditurque: „De tribus *Alleluia*, quæ per singulas ferias secundum melodiam trium primarum antiphonarum sunt, prænotatæ, prima semper est ad primos sex psalmos nocturnorum; secunda ad alios sex, tertia ad vesp. super psalmos. De his agit AMALARIUS singulari capite 78. *De antiphonis conversis per convenientiam soni in Alleluia*, libro de ordine antiphonarii: „Antiphonæ (inquit) aliquæ sunt post responorios collectæ, quarum sonus redactus est in sola *Alleluia* sibi invicem coniunctæ, ut per dominicas noctes super psalmos matutinales solum *Alleluia* audiatur ad memorandam lætitiâ futuræ resurrectionis, quæ restat in octava die. Excipitur hymnus trium puerorum &c.“ Videtur hoc idem esse ac canere, ut in libris ritualibus huius mediæ ævi occurrit, *alleluiatice*. Pertinent huc neumæ, quales etiamnum alicubi usitatas D. LE BEUF in tractatu suo de cantu ecclesiastico notavit, ubi pars antiphonarum solo notarum sono repetitur, vel ut mox diximus, proprio cuiusque toni neumate finalis seu iubilus antiphonæ subiungitur, sine verbis eiusmodi, de qua nunc egimus iubilationis seu sequentiæ modulatione. Vario ista significatu occurrit apud P. HERRGOTT in *antiqua monastica disciplina*, etiam aliquando ad arbitrium armarii protendenda pp. 181. 277. 284. 288. 289. 294. 319. 321. 345. 346. 396. 411. 447.

De tropis,
prolis, & se-
quentiis.

VI. *Tropus* in re liturgica est versiculus quidam, aut etiam plures ante, inter, vel post alios ecclesiasticos cantus appositus; ac *Prosa* etiam dicuntur omni soluti metro. *Prosa* nomen occurrit apud CYPRIANUM in vita S. CÆSARII Arelatensis his verbis: *Adiecit atque compulit, ut laicorum popularitas psalmos & hymnos pararet, altaque & modulata voce instar clericorum alii græce alii latine prosas antiphonasque cantarent.* Sed huc non pertinere iam monuit Dominicus GEORGIUS dissertatione tertia T. II. de liturgia Romani pontificis. P. CARPENTIER in supplem. glossarii DU CANGII voc. *Pneumatica nota*, ex ordinario MS. eccl. Camerac. fol. 9. locum in medium affert, ex quo palam est, *Prosa* notas quandoque seu vocum tonos, non verba cantari solitos *Ad matutinas* (Natalis Domini). *Accedunt alii duo subdiaconi cantantes prosani, Verbum Patris, præcentoribus sedentibus ante pulpitem ligneum, ceteris vero in suis locis. Finita prosa a choro, dicitur Pneumatica nota* (in alio antiquiori neumatica nota) *prosa, fu-*

super fabricæ mundi, *deinde accedunt duo diaconi cantantes prosam*, lumen de lumine. . . *dicitur tertia prosa* facturæ dominans, *a duobus capellanis*.

LE BEUF ex MS. antiquissimo bibliothecæ regiæ locum edidit, in quo ADRIAN- Cod. 4660.

NO II. varia tribuuntur, quæ circa officium divinum in ecclesia decantandum instituerit: ex quibus hic opportune aliqua sunt dilucidanda de *prosis* ac *tropis*:

„Quod (ut ibi dicitur) interpretatur, figurata ornamenta in lau-

„dibus Domini. Hic constituit per monasteria ad Missam maiorem in sole- Traité hist.

„mnitatibus præcipuis non solum in hymno angelico *Gloria in excelsis* sur le chant

„DEO canere hymnos interstinctos quos laudes appellant, verum etiam in eccles. p. 104.

„psalmis *Davidicis*, quos *Introitus* dicunt, interferta cantica decantare, quæ

„*Romani festivas laudes*, *Franci Tropos* appellant: quod interpretatur, figu-

„rata ornamenta in laudibus Domini. Melodias quoque ante evangelium

„concinendas tradidit, quas dicunt *sequentias*; quia sequitur eas evange-

„lium. Et quia a Domino papa GREGORIO *primo* & postmodum ab A-

„DRIANO unacum ALCUINO abbate, delizioso magni imperatoris CAROLI,

„hæ cantilenæ festivales constitutæ accommodatæ fuerant multum in his de-

„lectato supradicto cæsare CAROLO, sed negligentia cantorum iam intermitti

„videbantur, ab ipso almifico præfule, de quo loquimur, ita corroboratæ

„sunt ad laudem & gloriam Domini nostri I. C. ut diligentia studiosorum

„cum antiphonario simul deinceps & Tropiarius in solemnibus diebus ad

„Missam maiorem cantilenis frequentetur honestis. Hic constituit ut cle-

„rici *Romani* instruerent pauperes Domini nostri J. C. fratres nostros, ut

„ante dominicum sacratissimum diei paschæ tribus diebus, hoc est, Do-

„mini Coena, Parasceve, & sancta sepultura Domini nostri IESU Christi,

„non aliter peterent eleemosynam per urbem hanc *Romanam*, nisi excelsa

„voce cantilenam dicendo per plateas & ante monasteria, & ecclesias huius-

„modi: *Kyrie eleison. Christe eleison. Domine miserere nobis. Christus Do-*

„*minus factus est obediens usque ad mortem.*“ Dicit LEBEUFIVS hæc ho-

„dieque cani in *Galliis* ad finem officii Tenebrarum. Quod convenit cum

eo, quod suo tempore RUPERTUS *Tuitiensis* factum refert sub hoc titulo: L. V. de di-

„Quid tropi significant? (Ita ibi scribit): Plerisque moris est, ut extin- vinis officiis

„ctis luminaribus, in ipsis tenebris lugubres *tropi* præcinentibus cantori-

„bus, & choro respondente, flebili modulatione decantentur incipientibus

„a *Kyrie eleison*. Significant autem lamenta sanctarum mulierum, quæ

„(ut in evangelio legimus) lamentabantur Dominum sedentes contra fe-

„pulchrum.“ Quodsi nobis de ætate scriptoris laudati constaret, firmare

coniecturam liceret, an non, quod suspicamur, sua cum anterioribus tem-

pora miscens neumas illas seu *σύνματα* notarum plurium in una syllaba, seu

vocali confuderit cum *tropis* posterioris ævi: de quibus nullum superest

monumentum, tempore ADRIANI II. iam viguisse: ne quid de GREGORIO M. ADRIANO I. & ALCUINO dicam, a quibus cantilenæ hæ festivales constitutæ dicuntur, multum in his delectato cæsare CAROLO. Tropi enim proprie sunt moduli: nomenque retinuerunt, cum illis verba sunt substituta, ut postea de sequentiis dicemus. An Troparia Græcorum aliquid commune habeant cum tropis Latinorum, disquirunt Leo ALLATIUS in dissertatione delibris ecclesiasticis Græcorum p. 62 &c. & Iac. GOARUS in notis ad Eucholog. p. 32. 434. 435. Τροπάριον porro apud Græcos modulum proprie significat, ad eum modum, quo tropi octo tonorum designant modulationem cuique tono propriam: communiter vero pro certis hymnis & cantibus sumitur, ad suos ἑῷμυς seu tractus compositis, ut infra ostendemus, ac loco citato GOARUS legi potest, & Nicol. RAYÆUS dissertat. prælim. T. II. Iunii apud BOLLAND. p. 17. Troparia Græcorum pluribus constant versibus, cum hac etiam solemnī voce audite versum: cuiusmodi auctores novæ diplomaticæ P. TOUSTAIN & TASSIN ex congregatione S. MAURI indignant. Con- simile aliquid habent, quos versus seu tropos in festivitātibus notat DURANDUS: Hi autem, inquit, versus tropi vocantur, quasi laudes ad antiphonas convertibiles: τρέπας enim græce conversio dicitur latine. Loquitur ibi de versibus in quibusdam festis antiphonis antepōni solitis. Contra in laudato LEBEUFII loco ex manuscripto regio apud Francos dicuntur Tropi, quas Romani festivas laudes vocant, non solum in hymno angelico Gloria in excelsis DEO, verum etiam in psalmis Davidicis, quos Introitus dicunt. Introitus antiphonæ sunt ex psalmis, quibus in quibusdam festis versiculi adpōnebantur. MS. regium singularem librum notat Tropiarium, quod Troponarium seu Trophonarium vocat DURANDUS & Io. BELETHUS: „Est autem „ Trophonarius (ait ille) in quo continentur ii cantus, qui cum Introitu „ Missæ cantari solent, & maxime quidem a monachis, cuiusmodi sunt „ tropi, sequentiæ, Kyrie eleison, & neumæ. Tropi dicuntur, quia prius „ canitur versus, ac postea eleison: & iterum versus, & eleison deinde.“

L. IV. c. 5. DURANDUS, eorum institutionem S. GREGORIO tribuit: „In quibusdam (inquit) ecclesiis Tropi dicuntur pro psalmis, ex institutione GREGORII papæ, „ ad maius gaudium de adventu Christi repræsentandum. Est autem pro- „ prie tropus versiculus, qui in præcipuis festivitātibus cantatur immediate „ ante Introitum, quasi quoddam præambulum, & continuatio ipsius Introi- „ tus. Ut verbi gratia, in festo Nativitatis, ante introitum illum: Puer „ natus est, præcedit tropus iste: Ecce adest de quo propheta cecinerunt di- „ centes: Puer natus est &c.“ BELETHUS omnia ea colligit, quæ in tro- pario libro, ut mox videbimus, continebantur, etiam sequentiās: quam in rem apertiore adhuc locum DURANDI infra proferemus, acturi de variis ad

T. III. p.
389.

L. VI. c. 113.

Explic. off.
div. c. 59.

ad cantum pertinentibus libris. Videnturque ibi ad hunc etiam censum referri *ipsæ sequentiæ*, quæ ab ipso, ut ait, *almifico præsule* (ADRIANO) de quo loquimur, ita corroboratæ sunt ad laudem & gloriam Domini nostri I. C. ut diligentia studioforum cum antiphonario simul deinceps & Tropiarius in solemnibus diebus ad Missam maiorem cantilenis frequentetur honestis. Vocantur *sequentia* etiam *prosa* a metri ratione resolutæ; quamvis vel inde latius pateat *prosa*: Et nota, inquit DURANDUS, secundum ISI- L. IV. c. 22. DORUM quod *prosa* est, producta ratio a lege metri resoluta, sic dicta, eoquod sit *profusa*: *sequentia* vero dicta est, quia *pneuma iubili sequitur*. Sed de sequentiis postea videbimus, nunc tantum de illis hæc fuerunt prælibanda, quatenus substitutæ sunt neumis, quæ ad ipsam canendi rationem pertinent, de qua nunc agimus. Unde etiam de *prosa* Card. HUGO, Idem, inquit, *significat, quod neuma*. Et in antiquis consuetudinibus Cluniacensibus de *prosa* S. PETRI ad vincula, ita habetur: *Ad Missam neuma de laude iocunda. Troporum etiam & prosarum seu sequentiarum eadem fere fuit origo*. De *tropis*, *prosis* & *sequentis*, aliisque huiusmodi ritibus Cardin. BONA lib. II. rer. liturg. c. 3. agens, nullum se eorum vestigium invenisse dicit apud scriptores, qui ante annum millesimum libros de divinis officiis ediderunt. Et Domin. GEORGIUS, „Nullum fane (inquit) de tropis ante Loc. cit. „ sæculum Christi XI. hætenus exemplumprehendi. A monachis ad alias „ ecclesias ante ann. Domini 1031. hic mos derivatus erat. Nam Conci- „ lium Lemovicense anno Domini 1031. habitum de his tropis in ecclesia „ cantandis meminit.“ De illis copiose tractat tom. II. dissert. III. & IV. de liturg. Rom. pont. In laudato vero conc. de hymno angelico agitur: *Angelico interea hymno cum tropis, id est festivis laudibus ornatissime expleto* &c. Exempli varia apud laudatum GEORGIUM T. II. dissert. III. habes: Auctores vero *troporum* & *sequentiarum* dissert. IV. tum T. III. antiphonarium *tropis* & *sequentis* refertum edidit. Potuisset vero doctissimus GEORGIUS vel Romæ videre codices maioris quam sæc. XI. antiquitatis, *tropis* *prosis*que refertos. Ut vero nihil dicam de DURANDI opinione, istos S. GREGORIO attribuentis, si monumento a LE BEUFIO prolata fides est habenda, ad sæc. IX. est assurgendum. In antiquissimo codice Bibliothecæ Angelicæ Romæ, quem Angelus ROCCA ac THOMASIVS dilaudant, tropi varii intermixtis sequentiis cum notis musicis describuntur a). Codici huic Biblio- a thecæ

a) „ *Tropho in nocte ad Scā MARIA*. A solis orto cardine &c. *In nocte ad S. MARIAM troph*. Exultate iusti &c. *In prima mane trophi*. Iam lux oriens &c. *Al. trophi* Hora est iam nos. *In die natalis dñi trophi* Hodie Salvator mundi. *Alio troph*. Quod præfco &c. *Ad Gloria troph*.

Gloria tibi Christe. Gloria tibi sancte, Gloria tibi Domine, quia venisti omne genus liberare, & omnes gaudentes dicite eia ✕. Gloria Patri & filio. *Ad Ref. trophi*. Quem nasci mundo cecinere ex ordine vates. *Puer natus est*. Visceribus sacris quem gessit mater opima. Cuius

- theccæ angelicæ maiorem antiquitatem quam sæc. XI. tribuunt iam periti, ad sæculum nonum usque referentes. Duo certe codices insignes *San-Eme-ranenses*, sæculo X. inferiores censendi haud sunt, in quibus cum libro sequentiarum versibusque gradualium, separatim pro cantu respontorio descriptis, quandoque etiam interpolatis a), sequuntur varia *troporum* genera cum notis musicis. Primum ad *Kyrie eleison. Gloria in excelsis.*
 b) Deinde ad festa per annum *incipiunt tropi* b). Antiquissimus est codex *Ve-*

ro-

imperium & diadema eluens capitis in vertice condet. *Et vocabitur.* Archangeli letantur, pastores annuntiant in choro angelorum omnes clamant *Kyrie eleison.* Tibi Christe supplices &c. *Kyrie. Et sic tertio Kyrie, ter Christe, ter iterum Kyrie cum tropis.* Sequitur rubrica. *Ad pontifex.* Pastor bone veni ante sacrum & sanctum altare ut in laude regis regum vocem tuam prior emittere digneris supplices te rogamus eia die domne *Gloria in excelsis DEO Pax sempiterna &c.* Sequitur integrum *Gloria in excelsis* cum interpolationibus. " Patet autem hinc, rubr. ad res. non ad responsum graduale, sed ad responsum versus in Introitu pertinere: eo certius, quod post *Gloria in excelsis* notetur *Responsum.* *Sequentia &c.* In eadem Missa „ad offertor. troph. Tui sunt cæli & tua est terra rex fili DEI magne omnis honor & potestas in æternum eia. *Of.* Tui sunt cæli &c. Sequitur *scs Græco*

Agios &c. *Ss Latino* sanctus. *In frac.* Emitte angelum tuum Domine & dignare. *Requie retro.* Agnus DEI qui tollis peccata mundi miserere nobis. Qui sedes ad dexteram &c.

In die scin epiphæ versus ante epin Gratuletur omnis coronato Christo &c. *In die scin epiph. troph. Ad Introitum* Hodie descendit Christus in Iordane &c. *Kyrie &c. Gloria in excelsis &c.* cum tropis. *Incipit troph. in nat. Confessor. In festo Purif. In natale virginum. Ad offert. troph. in Annuntiat. In dom. Quinquag.* vero notatur *Prosa* In VR (versu responso) *Prosa* Viam iniquitatis Domine usque cor meum. *Prosa.* Tu summus potens, tu fecisti omnia.

Incipiunt versus in nat. Sci PETRI Ali Passio pontificum PETRI & PAULI: ritula orbem &c. *Incipiunt versus de miracula beati LAURENTII:* LAURENTI merito flammis vitalibus iste &c. *Incipiunt trophi in commemoratione omnium sanctorum.* Hodie mundo festinus illuxit dies &c."

a) In natale Dñi. „Post paterni Verbi partum inviolata permansisti. DEI genetrix civibus superis dominatrix, cunctisque sæculis aderis interventrix. Intercede pro nobis. (In Sabb. S.) Iam Dominus optatus reddit landes pascha cum Christus adeft favete, qui canentes. *Alleluia.* Confitemini &c. (In pascha.) Iam redeunt gaudia festa lucent clara iam nobis paschalia inferni rapit spolia agnus, tremunt quem omnia, qui regit dispersa semper imperia. *Alleluia.* Pascha nostrum immolatus est Christus. Christe tu vita vera, quam pavefci ipsa mors nimis tartarea, te nostra vocant iubila ut emundes precordia, qui regis ætera laus tibi perpetua. *✕.* Epulemur in azymis sine. & verit."

b) „In natale Domini. Hodie cantandus est nobis puer, quem gignebat ineffabiliter ante tempora pater & eundem sub tempore generavit inclita mater. *Int. ✕.* Quis est iste puer, quem tam magnis præconiis dignum vociferatis, dicite nobis, ut collaudatores esse possimus. *Resp. ✕.* Hic enim est quem presagus & electus symnista DEI ad terras venturum prævidens longe ante prænotavit sicque prædixit: puer natus est. " Pertinet hoc ad solemne officium pastorum, de quo infra, ubi de Introitu Missæ, & singulariter etiam de natali Domini sumus acturi. Sequuntur *Kyrie & Gloria in excelsis* eum tropis ad festum pertinentibus, uti deinceps etiam, ac quidem statim *In nat. S. STEPHANI* tropus ad Introitum, quem exempli loco appono. *Domine IESU* Christe summe princeps quia te prædicabam & colui, & in tuo nomine multa operatus sum miracula. Etenim. *✕.* Qui se existimabant legis esse peritos suisque mendaciis me vincere cupientes. Et adversum *✕.* Me seductorem legisque mosaicæ blasphematorem esse dicentes. Et iniqui. *✕.* cum lapidibus interficientes communemque cunctis sepulturam mihi denegantes. Aduva me. *✕.* In quo omnem spem meam fiduciamque positam habeo. Quia servus. *Pf.* Beati immaculati. *✕.* Quam iste adeo servavit, ut morti

ronensis sic inscriptus *Incipiunt profarum de... Imprimis de adventu Domini* SANCTISSIMUS &c. ut in fronte huius operis *prosam* seu *tropum* de S. GREGORIO diversum ab eo, qui in codice *San-Emeranensi* conspicitur, typis æneis expressimus. Inter MSS. S. GALLI præsertim, non pauca in hanc rem reperimus. Quodam in codice sæc. XII. post graduale cum notis musicis, collecti sunt *tropi* auctorum S. GALLI. In fronte est imago S. GALLI, & LUTHERI, qui fuit eorum præcipuus excultor; postea titulus hic ponitur: *Incipiunt tropi carminum in diversis festivitibus Missarum canendi*. Præter istos vero *tropos* carminum est etiam *Kyrie eleison*, *Gloria in excelsis* cum interpolationibus, aut notulis alicubi post singulas pericopas per integram lineam relictis, ad substituendas eiusmodi interpolationes seu *tropos* vel *profas*. Alius codex, qui creditur TUTILONIS *tropos* continere, ita inscribitur: *Incipiunt tropi carminum in diversis festivitibus canendi per circulum anni*: in natali Domini, S. STEPHANI, S. Io. Evangelistæ, Innocentium, Epiphaniæ, & eius octava, Purificationis Dom. Paschæ & in octava, Ascensionis Dni, Dom. Pentecostes, Nativ. Io. Bapt. Nat. S. PETRI, S. LAURENTII, Assumt. B. M. V. item eius Nativit. S. GALLI, SS. Omnium, S. OTHMARI, S. ANDRÆ, dedication. ecclesiæ, cum alias saltem in Natali Domini frequentarentur ante *introitum*, & per *introitum*; hic autem plerumque etiam in offertorio & communione comparent. Sequuntur varii etiam *tropi* eiusmodi in *Gloria in excelsis*, *Sanctus*, *Agnus DEI*, *Ite Missa est*, iterato post versus ante evangelium, & ad Eucharistiam sumendam, omnia cum notis musicis: ac postea liber sequentiarum subditur cum præfatione NOTKERI ad LUITFRIDUM. In alio vero codice ornatissimo, aureis characteribus interstincto, sæculi circiter decimi iterum ante sequentias mox initio sunt *tropi* ad introitum, offertorium, communionem, ad *Kyrie eleison*, *Gloria in excelsis* pro festorum ratione, uti in non paucis aliis: interpolatæ sunt epistolæ etiam in nonnullis festis. Versus ante evangelium, de

pro ipsa succubuerit. Gloria &c. Pro qua venerandus STEPHANUS usque ad mortem viriliter disputando certavit. Etenim. Sequuntur *tropi* eiusmodi in nat. S. IOANNIS ad *Gloria in excelsis*: ad introitum in festo Innocentium. In octava nat. d. In epiphania Domini. In Purificatione. In die paschæ etiam ad *Gloria in excelsis*. In Ascensione Domini. De Pentecoste Δόξα en ipsis seu *Gloria in excelsis* totum græce cum notis. Tropi de S. IOANNE. S. PETRO, S. BENEDICTO, S. LAURENTIO, Assumptione

& Nativ. B. V. De S. EMERANO, S. MAURICIO, S. MICHAELE, omnibus Sanctis, S. MARTINO, S. ANDREA, SS. Apostolis, Martyribus, Confessoribus, Virginibus. In dedicatione sequitur *Sanctus*, *Agnus DEI* variis modis cum tropis. Et post versus ad offertorium tropus GREGORIUS Præsul &c. de quo alias in adventu Domini dominica prima cantari solito. Tum alii tropi de adventu, Annunciatione, resurrectione & ascensione Domini.

de quibus mox diximus, HARTMANNO adscribuntur. In scheda quadam notatur, a quo cantari adhuc sæc. XIV. consueverint *tropi* his verbis: *Sciendum est, quod præbendarius sacri sepulchri tenetur cantare tropos in choro super introitum, offertorium & communionem cum adiuncta sibi persona. Versum autem super graduale in summis festivitibus plebani S. LAURENTII & S. MAGNI. Alleluia vero plebanus S. LEONARDI cum uno Dominorum in claustro.* Ex MS. *San-Blas.* ann. 400. specimina hic damus, ac subinde alia inferemus suis locis etiam cum biscantu. Nota ex MS. bibliothecæ capituli *Augustæ Vindel.* sæc. XIV. vel XV. In octava S. CATHARINÆ per omnia ut in die ipsius præterquam quod *tropi* non habentur in matutinis & in vespers. *Tropi* inter *Kyrie eleison, Gloria in excelsis, Sanctus & Agnus DEI* misceri soliti in missali Romano iussu PII V. edito sublati sunt, quod priscam Romanæ ecclesiæ liturgiam minime faperent.

TROPUS SUPER TRITUM PER BISCANTUM.

Salva Christe te queren-tes

Salva Christe te queren-tes

te laudan-tes & dicen-tes &c.

te laudan-tes & dicen-tes &c.

PROSA

PROSA CUM BISCANTU.

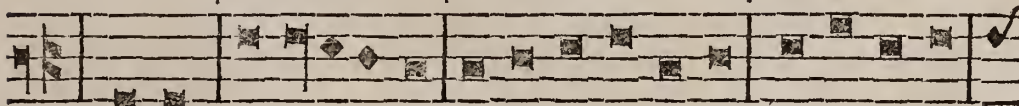
Q uem ethe ra & terra acque mare non p̄ valēt

Q uem ethe ra & terra acque mare non p̄ valēt

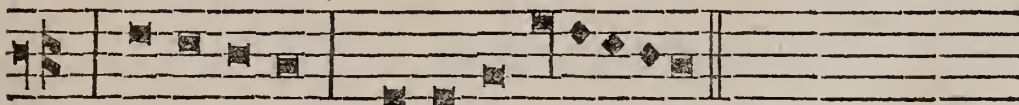
torum ca pe re. A fi ni p̄ fe pe infas imple

torum ca pe re. A fi ni p̄ fe pe infas imple

celos regēs u be ra fu gens. &c.

ce los regēs u be ra fu gens. &c.

VII. Haud raro etiam lingua vulgari quandoque rhythmice compositæ cantiones publice in ecclesia audiebantur, quarum potissimus usus erat profanus: quales *Gallicas* LEBEUFIOUS^{a)} notavit, sed ultra sæc. XI. non ascendit. Nos etiam inferius inter specimina contrapuncti dabimus ex codice monasterii S. GEORGII. FLORENTIUS *Wigorniensis* monachus, qui obiit an. 1118.

Lingua vulgari rhythmice cantionæ.

a

X x 2

de

a) Tr. hist. & pratiq. sur le chant ecclef. Differt. sur l'etat des sciences sur le Roi ROBERT.

Apud Buleum
T. I. hist. acad.
Paris. p. 212.

de liberis ALFREDI regis & *Oxonienſis* academïæ institutione verba faciens. *Inter cetera*, inquit, *præſentis vitæ ſtudia pſalmos & ſaxonica carmina ſtudioſe didicere*. METHODIUS archiepiſcopus *Panoniënſis* eccleſiæ *Sclavorum*, ſive *Moravorum* æque ac *Bulgarorum* ineunte ſæc. X. Apoſtolus, qui WORſIOVIUM, primum *Bohemïæ* ducem ad Chriſti ſacra perduxit circa annum DCCCXCIV. multas cantilenas in linguam *Sclavonicam* traduxit, chriſtianamque religionem propagavit a). Huc referendum celebre apud *Bohemos* canticum S. ADALBERTI ſæculo X. epiſcopi *Pragenſis* lingua *Sclavica* notis muſicis inſtructum, in litanïæ quemdam modum, quod ab auctore eius vitæ fuit latine translatum, aſſerente, membranam *Sclavicis* litteris & notis muſicis exaratam BOLESLAO principi, clero, cæteris etiam ordinibus palam oſendiſſe S. virum, hymnumque deſideratiſſimum alta voce præcinniſſe, ut refert P. ZIEGELBAUR in hiſtoria litteraria ord. S. BENEDICTI. Idem ego hic adſcribam canticum cum recentioribus modulis ex *Mathiæ Bened. BOLELUCZKY Roſa Bohemica ſive vita S. WOYTIECHI agnomine ADALBERTI Pragenſis epiſc.* P. II. poſt pag. 28. *Pragæ* 1668.

3o ſpo dij ne po mi lug ny Je zu Kry ſte
 O Do mi ne mi fe re re Je ſu Chri ſte
 po mi lug ny Tys Spa ſe wſſie ho mi ra
 mi fe re re Salus es to ti us mun di
 Spa ſyz ny y v ſlyſs 3o ſpo dij ne 3la ſy
 Sal ua nos & per cipe O Do mi ne vo ces
 na ſſie Dag nam wſſiem 3o ſpo dij ne
 no ſtras Da cun ctis O Do mi ne

a) Vid. Io. Georgius STREDOWSKY in ſacra Mo-
raviae hiſt. lib. II. c. 2. p. 94. & Io. Pet.

KOHLII introduçt. in hiſtoriam & rem littera-
riam *Sclavorum* p. 124.

In recensione bibliothecæ *Zaluskianæ*, quam *Io. Dan. IANOSKI* edidit *Dresdæ* an. 1747. p. 36. notatur *canticum manibus & oraculo Sancti ADALBERTI scriptum. Bogarodzica*, id est *Deipara* initium est, in *Polonia* celebratissimum, quod a maioribus acceptum ante conflictus bellicos concinere solebant. Apud *MABILLONIUM* in annalibus *Benedictinis Saxo* memoratur principatu *LUDOVICI Augusti*, qui apud suos non ignobilis vates habebatur, a quo vetus ac novum testamentum in *Germanicam* linguam translatum fuit, ut non solum litteratis, verum etiam illiteratis sacra divinorum præceptorum lectio panderetur: feruntque eundem vatem in somnis fuisse admonitum, ut sacræ legis præcepta ad cantilenam propriæ linguæ congrua modulatione coaptaret. Quod cum pluribus aliis eius generis opusculis *TRITHEMIUS* tribuere videtur *OTFRIDO*, qui paulo post floruit in *Weissenburgensi Alsatia* monasterio sub *GRIMOLDO* abbate non minus pius, quam doctus, ut testatur volumen evangeliorum, quod rhythmis theoticis composuit quinque libris. Occasionem & causas operis idem auctor in sua præfatione explicat, aitque id factum studio & interpellatione quorundam probatissimorum virorum, & quorundam memoria dignorum fratrum, maximeque cuiusdam venerandæ matronæ, nomine *IUDITH*: qui, offensi laicorum canticis obscœnis, flagitarunt, ut partem evangeliorum in vernacula lingua rhythmis ad cantandum illigaret, qua occupati cantus dulcedine, sæcularia illa cantica paulatim dediscerent. Dicemus de hoc *OTFRIDO* paulo post: cuius labor ad privatum potius fidelium usum, quam publicum in ecclesia cantum fuisse videtur. Ubi tamen non raro vulgari, ut diximus, lingua cantum fuisse adhibitum, de lectione etiam epistolæ in Missa, ac Sequentiis ostendimus. *Iod. MEZLERUS* de viris illustr. *San-Gall. RAPERTUM* monachum L. XXXVI. n. 48. L. I. c. 23. senioremem testatur composuisse *rhythmicæ lingua tamen germanica vitam S. GALLI*, & publice in ecclesia decantandam populo dedisse. Obiter hic etiam est mentio iniicienda spectaculorum sacrorum, seu repræsentationum tragi-

carum Passionis dominicæ, & aliorum mysteriorum, cuiusmodi ex antiquis *Italia* chronicis in diversis *Italia* partibus sæc. XII. memorat MURATORIUS: quarum usum innumerabilis multitudo *Europæ* populorum, ad magnum frequentis sæculi Iubilæum *Romam* confluentium, in suas transtulit terras.

De cantus
moderatione.

VIII. Maxima fuit medio ævo cura ac studium, ecclesiæ *Romanæ* imprimis, cantum ecclesiasticum recte informandi, præeunte S. GREGORIO M. unde & cantus *Gregorianus* nomen accepit, & ad præsens retinuit. De quo observat FRANCHINUS apud Card. BONAM de cantu ecclesiastico divinæ psalmodiæ §. 5. capitis XVII. eum in nocturnis responsois vehementer, & dissolute somnolentos ad vigilandum hortari: in antiphonis plane, atque suaviter sonare: in introitibus quasi voce præconis ad divinum officium evocare: in *Alleluia* & versibus divino iubilo dulciter gaudere: in tractibus & gradualibus protense, atque humiliter procedere: in offertoriis, & communionibus quamdam fervare mediocritatem. Attenta etiam temporis ac festivitatum est ratio: quemadmodum AMALARIUS auctorem antiphonarii laudat, de sacræ passionis tempore: „In duabus hebdomadibus ante pascha „Domini undecumque potuit colligere compositor antiphonarii sermones „convenientes passioni Domini, super eos fecit sonum cantus habilem ad „id tempus, id est lugubrem.“ Id autem factum præsertim ipso passionis tempore, in quo laudat *Romanæ* ecclesiæ magistros: *Ceteri* (responsoarii) inquit, *compositi sunt a magistris sanctæ Romanæ ecclesiæ, in quibus compunctio traditionis eius frequentatur, & dolor crucifixionis eius stimulat corda fidelium.* In *institutiis Patrum de modo psallendi sive cantandi* subinde laudatis ex MS. *San-Gallensi* multa in hanc rem habentur a). Omnem psallendi

Ap. Thomaf.
in append. lib.
resp. & antiph.
p. 441.

a

a) „Tres ordines melodix in tribus distinctionibus temporum habemus v. g. in præcipuis sollempnitatibus toto corde & ore omnique affectu devotionis; in dominicis diebus & maioribus festivitatibus sive natalitiis Sanctorum, in quibus plebes laborant partim vel totaliter, multo remissius, privatis autem diebus ita psalmodia modulatur nocturnis horis, & cantus de die, ut omnes possint devote psallere & intente cantare sine strepitu vocis cum affectu absque defectu. Omni tempore æstate vel hyeme, nocte ac die, solempni sive privato, psalmodia semper pari voce, æqua lance, non nimis velociter, sed rotunda virili, viva & succincta voce psallatur. Syllabas, verba, metrum in medio & in fine versus, id est (in marg. arfos, dyctis, thefis) initium, medium & finem simul incipiamus & pariter dimittamus. Punctum aqualiter teneant omnes.

(Et paulo post): Ergo cum quidquid agitur pro defunctis, totum flebili & remissiori debet fieri voce, ut nihil ibi resonent verba, nisi devotum mœrorem & humilitatem. In hymnis *Te DEUM laudamus*, *Gloria in excelsis*, & *Credo in unum*, sic punctus & pausa fiant, ut intellectus discernatur, & mediocri voce decantentur. Dum hymnus vel responsoaria sive antiphonas seu *Alleluia*, *Kyrie eleyson*, *Sanctus ac Agnus DEI*, quæcunque pulchra, suavia ac dulcia & iocunde sonant: in his punctum bene discernendo notulas decantemus, & in clausulis pausam faciendo aliquantulum expectemus, & hoc maxime festivis diebus. Caveamus etiam, ne neumas coniunctas nimia morositate... vel disiunctas inepte velocitate coniungamus. Sed concorditer pausam ad punctum habeamus. Vel sequentias si cantamus sive alternatim, sive una simul

psallendi disciplinam breviter præscribunt *antiquæ consuetudines monasteriorum* Ord. S. BENED. quas ex cod. S. GALLI in analectis MABILLONIUS edit: „In oratorio summum silentium, summam psallendi reverentiam, temperamentum elevatius canendi, & ordinatissimum modum in choro standi; „in omnibus agendis temperatam modulationem, ablata in omnibus festi- „natione confusa, ac celerrimum ad omnia signa conventum.“ Facit huc caput L. regulæ canonicorum CHRODEGANI *de cantoribus*, ac ISIDORI *de psalmistis*, INNOCENTII III. myster. lib. I. c. 2. *de primiceriis & cantoribus*, aliorumque, quos passim citamus, auctoritas. Atque ad hoc non solum cantum ipsum, sed ipsos etiam cantores rite vocibus compositos vel maxime esse voluerunt a). Vidimus suo loco, quæ cantus ecclesiastici ratio arriserit S. AUGUSTINO, quæ nimirum modico vocis flexu iuxta S. ATHANASII institutionem pronuncianti potius accedebat. Ea quidem moderatio non est servata hoc ævo, suis tamen limitibus scrupulose, ut postea videbimus, restrictus cantus *contra male & inordinate compositum cantum*, ut vocat S. BERNARDUS, *qui ita, quatenus, prout decet, audiri nequeat; vel ita elevatur, ut cantari non valeat. Sic enim debet fieri, ut in inferioribus auditorem habeat*

in fol. p. 252.

L. II. de Off. c. 12.

De cantu seu correct. antiph. n. 7.

concentu parili voce consona finiatur. Iubilis vero dulci modulamine bene discretis neumis deponatur. Omnem igitur cantum sive psalmodiam si morose ac propere psallimus, semper cum facultate vocum & rotunde suavi modulamine peragamus. Responsorio vero & antiphonas, gradualia, tractus, *Alleluia*, offertoria & communionem omnemque gravem cantum remissiori ac velociori processu persolvamus. Festivis namque diebus in omni cantu punctum & pausam non omittamus. Privatis autem diebus sic psallamus ac cantemus, ut nullus tepidus aut desidiosus aliquem astute cavillando, possit habere excusationem. Si duo simul cantent, syllabas & pausam ad punctum æqualiter incipiant & finiant, & descendat vox infirmiori fortior. Si autem impares sint voces, & dissonæ, vilior mutetur, & sic parificentur. Solus quidquid cantet vel legat, mediocriter inchoet, & tali voce, ut sine strepitu perficiat, & intellectui verba distribuatur, ac neumata dulci diaphonia symphonice terminet, ut ædificentur audientes. Quicumque imponit antiphonam vel responsum, aut graduale, tractum, sive *Alleluia*, seu quidquid incipit; duas vel tres syllabas an unam syllabam, & duas aut tres notulas imponat solus tractum, aliis tacentibus, & ab eo loco, quo intonans dimisit, ceteri inchoent, subsequentes, non repetendo, quod ille

præcinit. Similiter observetur cum cantor imponit aliquid vel reincipit, seu quemcumque cantum pronuntiat; chorus concorditer melo subsequatur voce unanimi.“

a) „De quarum differentia (ut vocat *Walafridus STRABO* de rebus ecclæs. c. 12. statuitque) illam esse divinis laudibus aptam, quæ qualitercumque sonuerit, ex bono thesauro cordis profecta, internæ intentioni concordat. Nam & in bono legitur vox alta, dum dicitur in dedicatione templi SALOMONIS, vox sacerdotum & levitarum in tubis, & hymnis exclamantium, longius sonuisse, & Sancti Martyres sub ara DEI, voce magna clamasse leguntur. Ubi quamvis intelligi possit, sicut & in aliis multis locis, illam esse magnam vocem, quæ quamvis fit sono humilis, ex bona devotione procedit, sicut ad MOYSEN dicit DEUS: *Quid clamas ad me*: cum non legatur ibi aliquid clamasse, tamen bonum est, & omni quieti præferendum, in laudem DEI decenter & simpliciter laborare. Cumque omne genus laudationis divinæ secundum rationem exhibitæ, sit laudandum: illud probabilius est dicendum, quod habuerit vanitatis & iactantiæ minimum. Lege libros confessionum Sancti AUGUSTINI & invenies, quantum ille indicaverit esse periculi in cantilenarum cum melodia dulcedine.“

beat & in superioribus prolatorem. Hæc S. BERNARDUS, sub quo in monasterio *Clarevallensi* maxime laudat modestiam cantus ERNALDUS, dum publicam INNOCENTII papæ exceptionem describit sub psalmodiarum cantu. Sunt S. BERNARDI insignia eam in rem monita epistola ad abbatem *Ærremacensem* circa cantum, „ut plenus sit gravitate, nec lasciviam resonet, nec rusticitatem. Sic suavis ut non sit levis: sic mulceat aures, ut moveat corda. Tristitiam levet, iram mitiget, sensum litteræ non evacuet sed fecundet. Non est (pergit) levis iactura gratiæ spiritualis levitate cantus abduci a sensuum utilitate, & plus sinuandis intendere vocibus, quam rebus sinuandis.“ Refert Card. BONA antiquissimum ordinis *Cisterciensis* statutum de optima canendi institutione, quam idem sanctissimus pater BERNARDUS suis discipulis reliquerit a). Factum hinc est, ut pro norma esset cantus seu psalmodiæ ratio, prout apud *Cistercienses* in primo suo obtinebat vigore: veluti exemplum nobis suppeditat chronicon *Andrensis* monasterii apud DACHERIUM in PETRO abbate sæc. XII. b) Apud eundem lib. VIII. chron. S. TRUDONIS de RADULPHO abb. sæc. XII. legitur: *Ipse autem nocte & die assiduus erat in omnibus horis in choro, & de psalmis tractim cantandis, & cantu dulci aque modulando indefessa illi sollicitudo.* Plura deinceps in hanc rem infra dicemus. Iuvat vero identidem hoc inculcare, quo principaliter scopus huius scriptionis collinat, ut, ortu & progressu cantus ac musices ecclesiasticæ ob oculos posito, pateat, quousque res abierit, dum

T. II. fol.
p. 809.
b

a) „Psalmodyam (inquit de div. psalm. c. 17. §. 5.) non nimium protrahamus, sed rotunde & viva voce cantemus. Metrum & finem versus simul intonemus, & simul dimittamus. Punctum nullus teneat, sed statim dimittat. Post metrum bonam pausam faciamus. Nullus ante alios incipere, & nimis currere præsumat, aut post alios *pneuma* trahere, vel punctum tenere, simul cantemus, simul pausemus semper auscultando. Quicumque incipit antiphonam, aut psalmum, hymnum, responsorium, *Alleluia*, unam aut duas partes solus dicat aliis tacentibus: & ab eo loco, quo ille dimittit, alii incipiant, non repetentes, quod ille iam dixit. Mouemus vos dilectissimi, ut sicut reverenter, ita & alacriter Domino assistatis non pigri, non somnolenti, non oscitantes, non parentes vocibus, non præcidentes verba dimidia, non integra transilientes, non fractis, & remissis vocibus muliebri quiddam de nare sonantes, sed virili sonitu & affectu voces Sancti Spiritus depromentes. Viros enim decet virili voce cantare, & non more fæmineo tiuulis vel fallis vocibus veluti histrionicam imitari lasciviam; & ideo constituimus

mediocritatem in cantu servari, ut gravitatem redoleat, & devotio conservetur.“

b) „Imprimis ergo circa opus divinum sollicitus & intentus, sicut in cœnobio *Allodorum* quandoque audierat, & consueverat, psalmodyam more *Cisterciensium* protrahi, & morose cantari instituit; nec semetipsum, licet multipliciter implicatum die ac nocte, ab ipso labore excusari voluit: & hæc quidem consuetudo multo tempore subditis suis displicuit, & tanto amplius, quo in vicinis ecclesiis, excepto famoso Sancti BERTINI cœnobio, mos iste non inolevit: sed pio patre non pigritante, labor improbus omnia vicit. Ut autem diffunderent psalmodyam more solito celebrare, & illam discerent protelando canere, pueris & iuvenibus nondum installatis die & nocte psalteria dabantur, & eis ad punctum pausantibus, seniores cordetenus psallentes, eos concorditer sequebantur. Verum ut fastidium de medio tolleretur, & mens uniuscuiusque in horis canonicis devotius accenderetur, auctoritate Domini PETRI abbatis multiplex psalmodya, synopata potius, quam eatenus in usu habita fuit, intermissa &c.“

dum parvis initiis infinitorum incrementorum accessione, veluti rivulis confluentibus, torrens quidam horrendum persæpe stridens ac spumans exortus est. Claudam igitur nunc sermonem, postquam unum adhuc, ne ecclesiam orientalem præteriisse videar, *Trullanum* adduxero canonem LXXV. „Eos, „ qui in ecclesiis ad psallendum accedunt, volumus nec inordinatis vociferationibus uti, & naturam ad clamorem urgere; nec aliquid eorum, quæ ecclesiæ non conveniunt, & apta sunt, asciscere; sed cum magna attentione & compunctione psalmodias DEO, qui est occultorum inspector, offerre.“

C A P U T IV.

De solenni Missæ decantatione.

I.

uctores medii huius ævi discrimen hic agnoverunt primæ ecclesiæ ætatis in liturgia celebranda: *Sed enim*, inquit *Rhabanus MAURUS*, *initio nos iste cantandi non erat, qui nunc in ecclesia ante sacrificium celebratur, sed tamen (tantum) epistolæ PAULI recitabantur, & sanctum evangelium.* Concinit pseudepigraphus *ALCUINUS* de divinis officiis. Apertius *INNOCENTIUS III.* rem declarat: *COELESTINUS* *Myster. Missæ* *P. constituit, ut psalmi DAVID CL. ante sacrificium canerentur antiphonatim ex omnibus,* *Qualis cantus in sacra liturgia. Instit. cler. lib. I. c. 32. lib. II. c. 18.*

quod antea non fiebat, sed epistola tantum & evangelium legebantur. Excepti sunt ergo de psalmis Introitus, gradualia quoque ac offertoria, nec non Communiones, quæ cum modulatione ceperunt ad Missam in ecclesia Romana cantari. Hæc constanter hætenus servantur in liturgia Missæ iuxta Romanæ ecclesiæ disciplinam, diversam, ut mox videbimus, ab aliis ritibus, ut tamen quoad rem ipsam omnes conveniant, atque semper aliquis modulandi usus in celebratione mysteriorum fuerit, quemadmodum a prima ecclesiæ ætate superiore libro exposuimus, ac deinceps per ecclesiæ ætates ostendemus, nunc de medio ævo. *FLORUS* magister, qui vixit tempore *CAROLI Calvi* in exegesi, sive expositione Missæ edita T. IV. Bibliothecæ PP. *Parisiensis*, au- p. 643. &c.

a) dulatione divinarum laudum a): INNOCENTIUS III. proœmio in libros sex mysteriorum evangelicæ legis, ac Sacramenti Eucharistiæ, & ex INNOCENTIO iisdem verbis, ut alia plurima, DURANDUS, distinguens res & verba in sacris nostris usitata, tribus verbis hæc complectitur, medium locum modulationibus tribuens. *Verborum etiam tres sunt diversitates: scilicet orationes, modulationes, & lectiones.* Nec solum hæc vocum discrimina, sed etiam in ipso divino officio solemnitatum distinctionem hoc medio ævo deprehendimus. Ut quandoque in præcipuis festis ad ea in cantu ornanda concurrerent, veluti in chronico monasterii S. TRUDONIS lib. VIII.

L. IV. Ration. c. I.

T. III. in fol. 689.

De canon. observ. prop. ult. circ. fin.

apud DACHERIUM legitur: „Ut supra dictis solemnitatibus chorum nostrum annuatim ad maiorem Missam cum reverentia intrarent, induti albis sicut & fratres nostri, & si qui forte eorum vocales essent, tropos qui tunc temporis apud nos cantabantur, aut graduale, sive *Alleluia* cantarent.“ Observatum etiam quoad cantum fuit discrimen pro dierum ac festorum ratione: quale e. c. RADULPHUS *Tungrensis* inter Missas dominicales & feriales ponit in officio *Gregoriano*. „Excolamus igitur (inquit) & veneremur sanctas Missas *Gregoriani* officii, & ante omnia Missas dominicales cum earum glorificationibus omnino diebus dominicis, nisi maior festivitas impediatur, honoremus: nec eas ponamus sub tristitia feriali.“ Superiore capite insignem locum attulimus expositoris ordinis *Romani* BERTOLDI *Constantiensis* apud CASSANDRUM in liturgicis p. 84. de cantu antiphono in solemnitatibus præcipuis. Mentio hic etiam iniicienda est Missæ, quam *auream* vocant. Quod nomen declarat Io. LEGATIUS in chron. S. GODEH. *Hildesheim.* apud LEIBNIZIUM T. II. scriptor. *Brunsw.* p. 408. his verbis: *Item Missam singulis annis instituit de beata semper Virgine, quam ob suam magnificentiam auream vocamus.* Et postea ex variis lection. ad BUSCHIUM, quas idem LEIBNIZIUS p. 811. ex MS. *Kilon.* publicavit, ubi res ad præfens institutum magis declaratur: „Aurea cantatur Missa ab omnibus prælatis, canonicis, secularibus, & religiosis cuiuscunque ordinis, Benedictinensibus, Canonicis Regularibus, Prædicatoribus, Minoribus totius civitatis, de B. V. MARIA in organis, quæ per tres seu quatuor horas vix potest terminari propter caudas magnas, quas cantando & organizando pertrahere tunc consueverunt.“ Et p. 494. „Aurea Missa ab omnibus canonicis totius civitatis, & a cunctis prælatis & religiosis cuiuscunque ordinis etiam mendicantibus per tres aut quatuor horas decantari solet de B.

a) „Primo igitur (inquit) convenientibus in unum & adstantibus in domo DEI fidelibus, præcedente modulatione divinarum laudum, præcedente lectione apostolorum & evangeliorum, præcedente etiam nonnunquam sermone & allo-

cutione magistrorum, subiuncta quoque symboli confessione, & oblatione populorum, & initiata consecratione Sacramentorum, in quibus omnibus mens astantium ad divina & cælestia cogitanda ac desideranda præparatur &c.“

„B. MARIA Virgine in organis.“ Hæc de solemni Missæ officio. Habemus econtra exempla antiqua, quod etiam in privatis Missis, quarum singulæ partes non canebantur, hymni, quos *Ambrosianos* vocant, fuerint adhibiti a). Vocari solet hæc *Missâ cantata*, prout a solemni eam distinguit *Ioseph VI-CECOMES de Missæ ritibus* b) quam cum sacerdote sine ministris sacris celebrante cantores musico concentu alternant, convenitque iuxta P. MERATI cum *Missâ media: Quæ*, inquit, *participat de Missâ privata, & Missâ solemni: nam cum solemni habet cantum; cum privata vero convenit, quod celebratur sine ministris sacris.* Huc etiam revocari potest distinctio Missæ altæ, ac bassæ: altamque puto a cantu dictam seu voce, de qua fit mentio in charta an. 1377. apud RYMERUM T. VII. p. 139. usque summum altare ad altam Missam celebrandam accesseram. Bassa vero, quam nos vocare solemus *die stille Messe*, eadem ac privata est sine cantu. Clare ad præfens institutum exprimitur in Concilio *Mogunt.* an. 1310. *unam, vel plures* (Missas) *submissa voce, & sine nota.*

T. IV. Conc.
Germ. p. 203.

II. Dum vero privata Missa cani dicitur apud auctores mediæ huius ævi, non semper de cantu aliquo id intelligendum venit, ut observavit, pluraque testimonia collegit *Stephanus BALUZIUS* in notis ad libros capitularium, quæ tamen omnia id non tam aperte declarant, quam unicum apud P. HERRGOTT in *veteri disciplina monastica*, ubi caput 86. Constitutionum S. WILHELMI *Hirsaugienſium* inscribitur, *de privata Missâ, quomodo sit cantanda, id est, legenda.* Ibique explicatur res planius his verbis: *Inde Missam incipiens totum cantum, qui ad eum pertinet pro edicto patrum nostrorum magis legit indirectum, quam audeat cantare.* In ant. consuetud. Can. Reg. monasterii S. VICT. *Parif.* accommod. ad usum monasterii S. EVRUTII apud MARTENIUM c. 38. eo sensu vox ea sæpe occurrit, etiam quando chorus, aut Missa solemnis habebatur interim, ut fieri solet c). At-

Cantus Missæ
privatæ le-
ctio dicta.
T. II. p. 1168.

pag. 454.

a) Quos etiam aliqui (inquit *Walafridus STRABO* de rebus eccles. c. 25) in Missarum solemnis, propter compunctionis gratiam, qua ex dulcedine concinna augetur, interdum assumere consueverunt. Traditur siquidem, *PAULINUM Foroiulienſem* patriarcham sæpius & maxime in privatis Missis, circa immolationem Sacramentorum, hymnos vel ab aliis, vel a se compositos, celebrasse. Ego vero crediderim tantum tantæque scientiæ virum hoc non sine auctoritate, nec sine rationis ponderatione fecisse.

b) L. V. c. 7. apud P. MERATI T. I. P. I. in rubr. gener. observ. prælim. n. 36.

c) „Omni tempore ante Missam maiorem interim dum fratres in clauſtro ſedent, poſſunt privatæ

Missæ cantari. In illis vero diebus, in quibus totus conventus communicare debet, conceditur sacerdotibus, priusquam tabula naue pulsetur, de dormitorio descendere & usque ad primam Missam cantare. In eisdem quoque diebus conceditur eis cantare Missam interim, dum matutinalis Missa cantatur, & etiam post evangelium maioris Missæ, si ante non potuerint. Eos, qui privatim cantant, interim dum conventus in choro est, debent iuvare hi, qui extra chorum sunt. . . Fratres qui privatim cantant, hoc diligenter cavere debent, ne tali hora incipiant cantare, ut necesse sit eos vel capitulo deesse, vel aliquam regularem horam perdere.“

Y y 2

qui vero sub choro aut maiori Missa nonnisi secreto legere Missam licuit. Idem luculentissime dicitur in synodo *Gradenſi* an. 1296. c. 4. *Statuimus, ut in ferialibus diebus, quando plures Missæ cantantur, simul tantum una Missa in ecclesia alta voce cantetur, aliæ vero sic dimissa voce contentur, quod nullus sonus non sit, vel modice audiatur* &c. In Constitutionibus *Cluniacensibus* BERNARDI P. I. habetur c. 71. *Quibus horis liceat sacerdotibus cantare Missas.* Agitur vero de celebratione privata, sæpiusque nomen *cantare*, quemadmodum etiam alibi apud eundem, ac alios auctores, collectoresque librorum liturgicorum, occurrit, ut opus non sit in re clara testimonia accumulare a).

a
In Oriente,
& Occidente,
etiam græce
nonnulla
cantata.

III. Quoad cantandorum vero genera in solemnī liturgia ac Missa, varia fuit ratio in orientali quam occidentali ecclesia. Iam recensuimus lib. I. varias apud *Græcos* cantionum species, quarum apud eos in facris fuit usus, non tamen diversus adeo in liturgia, quam in acoluthia divini officii horarum canonicarum, ut videre est apud GOARUM, LEONEM ALLATIUM, T. IV. *Bibliotheca PP. Parisiensis*, BOLLANDUM T. II. *Junii*, QUIRINUM *de veteri Officio quadragesimali Græcorum* &c. locisque a nobis passim indicatis, & porro citandis. Et quoniam hoc medio ævo rubricæ libris liturgicis frequentius additæ fuerunt, solent etiam designari, quæ elatiori voce sunt proferenda, acclamationes sacerdotum, diaconorum, cantorum chori, ac populi succensus. In Occidente vero, sicut hodieque fit in monasterio S. DIONYSII prope *Parisiōs*, olim haud infrequens in Missa fuit etiam cantus *græcus* b). Quem usum puto manasse ex monasteriō *Casiniensi*, ubi vicinus ubique fuit ritus *græcus* per monachos *græcos* in *Italiam* allatus, passim etiam cum *latino* intermixtus aliquibus saltem partibus, cuiusmodi adhuc antiqua servantur sacramentaria, celebre *Gelonense* sæc. VIII. in monasterio S. GALLI sæc. IX. in nostro S. BLASII, & *San - Emeranensi* sæc. X. *Vindobonensi* Cod. theol. 685. scripto sub OTTONE Imp. *Zwifaltensi* sæc. XI. & alibi. Veluti de monasterio S. ALBANI testatur *Georgius Wicelius* apud SERARIUM lib. I. *Rer. Mogunt.* cap. 35. se ante exustam a schismaticis basilicam reperisse vetustissimos codices manu monachorum *Benedictinorum* olim scriptos, e quibus manifestissimum est, usum *Græcitatē* extitisse in Missa publica. „ Ibi legi (ait) doxologiam, nos dicimus, *Gloria* „ *in excelsis Deo*, in *græco* non solum scriptam, litteris tamen *latinis*, sed „ ad cantum etiam choralem adoptatam. Unde liqueat, *græce* apud nos „ cani solitam. Vidi ibidem in eodem codice symbolum apostolicum, & „ Trifagion, & hymnodiam, cæteraque *Græcanica* notis musicis interstincta,

„ ne

a) Vid. DU - CANGIUS & P. CARPENTIER in b) Vid. Pct. RODOTA de ritu *Græco* in *Italia*.
Glossar. V. *Cantare*.

„ne nobis clam esset *Credo, Sanctus, Agnus &c.* in *Romana* ecclesia ad cultum divinum, *græca* interdum dialecto decantata fuisse.“ Veteres ordines *Romani* documento sunt, *Romæ* etiam in aliis officii divini partibus idem factitatum. Hucque revocari potest Trisagion, quod semel saltem quotannis in die *Parasceve* per totum Occidentem canitur, atque quotidie in liturgia *Ambrosiana*, & *Mozarabica*. Hodieque, quando Papa solemniter celebrat, Epistolæ saltem & Evangelium *græce* etiam cantantur.

IV. Licet vero magno conatu Pontifices *Romani* egerint, ut *Romana* Varius ritus liturgia undique adoptaretur, nihilominus non solum in *Hispania*, *Gallia*, in Occidente. verum etiam in *Italia* *Romæ* viciniore *Mediolanensis* præsertim ecclesia proprium conservavit ritum & cantum unacum liturgia a S. AMBROSIO *Ambrosianus.* *brofiana* dicta: „AMBROSIVS, *Mediolanensis* episcopus (inquit *Walafridus* „STRABO) tam Missæ, quam cæterorum dispositionem officiorum suæ ec- *De rebus ec-* clesiæ & aliis liguribus ordinavit: quæ & usque hodie in *Mediolanensi* te- *cles. c. 22.* „nentur ecclesia.“ Ex iis, quæ initio huius libri statim retulimus ex LANDULPHO apud MABILLONIUM, quæ sub ADRIANO I. Pontifice actitata sint ad abolendum *Ambrosianum* ritum, discimus, saltem missale apud quemdam sacerdotem integrum fuisse servatum. Quidquid de historia illa sit, constat *T. I. P. II.* *Mediolanensem* ecclesiam constanter semper suum conservasse ritum, in aliis *Mus. Ital.* a *Romano* differentem, in aliis vero consonum, ut RADULPHUS notat a). *p. 107.* Edidit MURATORIUS, T. IV. *Antiquit. Italic. medii ævi*, BEROLDUM *Mediolanensem* de ordine & cæremoniis ecclesiæ *Ambrosiana Mediolanensis* sæc. XII.

V. De *Gallicana* ecclesia unicum prima ætate proferre potuimus opus *Gallicanus,* liturgicum S. GERMANI a MARTENIO T. V. anecdotorum editum, ubi etiam cantus inter Missarum solemnia celebratus designatur, qui diu adhuc per secundam hanc ætatem fuit conservatus, ut passim observamus. Notandum hic est, quod apud THOMASIVM, MABILLONIUM & MURATORIUM *& Mozarabicus.* habetur

a) „In *Ambrosiano* autem officio (inquit prop. 23.) copiose habentur per totum annum epistolæ, & evangelia, sæpe cum *Romano* officio concordantes, & sæpe differentes. Item etiam officium in festivitibus & dominicis pulchrum servat ordinem: nam ad Missam post *Gloria in excelsis*, & *Kyrie eleison* ter. Deinde legitur prima lectio de veteri testamento cum responso, quod psalmetum vocant, & nos graduale. Secunda de novo testamento cum *Alleluia* & versu, ut *Romani*. Tertia de sancto evangelio, ante quod & post quod cantantur antiphonæ, quæ dicun-

tur ante evangelium & post evangelium, quibus carent *Romani*. Officium autem *Ambrosianum* longe præcessit *Romanum*, ut supra propositione XII. Et qui videt *Ambrosianum*, aperte cognoscit, quod cantus Missæ, epistolæ, evangelia, & plures orationes, responsoria, & antiphonæ, & cætera officia sunt ab illo. Et huius signum est, quia cantus concurrentes utrobique sunt eiusdem toni, ut introitus *Gaudeamus* utrobique est primi toni. Sed nota *Ambrosiana* est fortior, durior, & magis extensa.“

habetur in missali *Gothico Immolatio* Missæ, quæ nunc præfatio dicitur in nat. S. LAURENTII M. *Cuius vocem per hymnidicum modolamini psalmi audivimus, cauentis, atque dicentis: Probasti cor meum DEUS & visitasti nocte &c.* Quod etiamnum in festo S. LAURENTII in graduali canitur. Quod vero MABILLONIUS *modulum*, vel *modulati* reponit, ego potius *modulamen* corrigerem, eiusmodi erroribus scatentibus libris liturgicis antiquioribus. Multi vero ex eruditis sunt, qui antiquum *Gallicanum* officium idem esse putant, ac *Mozarabicum*, paucis immutatis & additis, forte a SS. LEANDRO & ISIDORO *Hispalensi*, cui & S. ILDEPHONSO præcipuæ in hac re attribuentur partes. Ab aliis cantus antiquus *Gallicanus Ambrosiano* comparatur. Etiam postquam vetus cantus *Gallicanus* exolevisse visus est, cantus quidam *Francigenus* alias etiam regiones pervasit, ut cap. primo huius libri memini ex antiphonario *Ambrosiano* sæc. XIII. circ. in quo habetur *Halleluia*, & *lilium convallium Francigena* inscriptum. Quoad tempora remotiora notandus est canon 2. *Toletani* IV. loco *Gallicie*, quæ ibi coniungitur *Hispanie*, *Galliam* legendo, iuxta MSS. codices. Quam lectionem etiam MURATORIUS tuetur, ob in unum tunc coeuntes provincias istas, nec MABILLONIUS fert correctionem, quæ ad oram librorum editorum apponitur. „Hunc quippe locum (ait) ita legit BERNO abbas *Augiensis* cap. 2. „ubi *Gallos & Hispanos* in Missarum suarum celebritate a *Romano* usu simili, liter recessisse fatetur. Atqui non solum *Gallia Narbonensis*, sed etiam aliæ „*Galliarum* provinciæ in eodem ritu conveniebant.“ *Gothico* nimirum ac *Mozarabico*, quem eundem cum veteri *Gallicano* existimat, mutuaque collatione ibidem probat. Sed iam canonem *Toletanum* audiamus. „Unus „ergo (statuunt Patres) ordo orandi atque psallendi a nobis per omnem „*Hispaniam* atque *Galliam* conservetur, unus modus in Missarum solemnitatibus, unus in vespertinis officiis: nec diversa sit ultra a nobis ecclesiastica „consuetudo, quia una fide continemur & regno. Hoc enim & antiqui „canones decreverunt, ut unaquæque provincia & psallendi & ministrandi „parem consuetudinem teneat.“ Christiani in *Hispania Arabibus* permixti *Mozarabes* dicebantur, quasi mixti *Arabibus*, & eorum officium divinum „*Mozarabe* inde appellationem retinuit (ut ait PAMELIUS.) Usitata fuit hæc „Missæ iam olim & maxime D. LEANDRO *Hispalensi*, & post D. GREGORIUM „partim adhuc D. ISIDORO. Immo hac usa est *Hispania* usque ad tempora AL- „PHONSI *sexti*, quo tempore auctoritate GREGORII Papæ septimi mutata est, licet & *Toleti* adhuc in sex parochiis fervetur, & in cathedrali ecclesia in facello „fratris *Francisci XIMENEZ*, ac *Salmantica* statim etiam diebus in facello doct. „*Tababricensis*, quod est in peristylio templi summi.“ Sex illas ecclesias nominat ORIZIUS in summi templi *Toletani* descriptione p. 96. iisdem quibus *Al-*

p. 277.

L. I. c. 3.
n. 14. liturg.
Gallic.

T. I. liturgiæ
eccl. lat.
p. 642.

GOMECIUS verbis lib. II. *de rebus gestis Fr. XIMENII*, ubi eiusdem etiam fata profequitur, de quibus supra a). Cuius officii modum & ordinem describit PAMELIUS, MARTENIUS, habeturque T. IV. Bibliothecæ *Parisiensis*, & XXVII. Bibliothecæ PP. *Lugdunensis*, unacum excerpto cap. 23. libri de Vita & Gestis *Franc. XIMENII S. R. E. Cardin.* ab *Eugenio ROBLESI* scripta, de auctoritate huius sancti officii eiusque usu, & ex eo Card. AQUIR-
 RE in Collect. Conc. *Hispan.* ubi illud singulariter notat in officio *Romano* p. 657. &c. *sanctorum nomina submissa voce proferri; secus vero in Mozarabico: Cum Missa canitur, omnia cantantur.* In multis convenit cum antiquissima apud laudatum MARTENIUM Missa S. GERMANI, in aliis tamen etiam cum Missa *Ambrosiana* ac *Romana*. Cantus potissimum est responsorius ad Introitum, seu *introito*, ut ad marginem ponitur in Biblioth. *Lugdunensi*, T. XXVII. sicuti post lectionem *psallendo* cum hac rubrica: *Tunc canetur psallendo:* p. 666. D. & post evangelium *Lauda*, quod frequens est in officio *Mozarabico*, & postea *sacrificium*, nempe antiphona vel responsorium cum duobus aut tribus versibus, & alia, quæ suis locis deinceps notabimus. Haud dubie in *Hispania* ritus canendi cum veteri *Africano* in plurimis convenit, de quo libro primo auctorem S. AUGUSTINUM laudavi, eiusque discipuli S. FULGENTII studium, quod in illius vita c. 19. FERRANDUS diaconus memorat.

VI. Dein-

a) „Igitur iis qui sic inter *Arabes Toleti* manserunt (inquit) sex ecclesiæ, in quibus rem divinam facerent, a *Mauris* permixtæ sunt, divorum MARCI, LUCÆ, SEBASTIANI, TORQUATI, EULALIÆ, IUSTÆ nominibus dedicatæ, in quibus ritum illum *Isidorianum*, qui incolumi florentique civitate in templis omnibus canebatur, captiva etiam quadringentos ferme annos conservaverunt, quod *Toletanum* officium appellabatur. At vero urbe ipsa divina tandem benignitate, ALPHONSIQUE regis, FERDINANDI magni filii, felicibus auspiciis recuperata, cum de sacris in ea instaurandis restituendisque ageretur, rex, RICARDI *Maffiliensis* abbatis suasu, & CONSTANTIÆ reginæ uxoris assidua instigatione, ritum sacrorum, a divo GREGORIO olim institutum, *Toletano* prætulit, quamvis populis clamantibus, usum suorum sacrorum tot sæculis inter medios *barbaros* conservatum, per summam iniuriam aboleri. Quæ vero de singulari militum certamine, altero pro *Gothicis* sacris, altero pro *Gregorianis* dimicantium, deque pyra in medio foro *Toleti* incensa dicuntur, in quam sacri utriusque officii codices coniecti sint, apud alios auctores, qui de ea re scripserunt, ex-

plicatius & uberius legi poterunt. Sed tamen ut rex animos turbarum leniret adhuc sacra sua auferri frementium, cum in urbe nuper recuperata inter varias basilicarum, fanorum ædiumque sacrarum dedicationes, parœciales imprimis (quas vulgo parrochiales vocant) ecclesiæ regionatim constituerentur, ad quas populus rei divinæ causa conveniret, sui que limites per vicinos domosque singulis definirentur, folis illis sex ecclesiis, in quibus *Isidorianus* ritus, vel inter hostes per tot annos duraverat, fines nulli præscripti sunt, sed sui cuique *Mozarabes*, illorumque posteris, ubi illos intra extrave urbem in agro *Toletano* morari contingeret, immunitatibus, & privilegiis non vulgaribus concessis, pro parrochianis & tribulibus assignati fuerunt. Quamdiu ergo illi *Mozarabes* eorumque posteris floruerunt, suam quisque ecclesiam, sacraque gentilia frequentarunt. Sed paulatim familiis deficientibus, ritus etiam ille deficere & *Gregorianus* sensim in sex etiam illas ecclesias introduci cœpit. Tandem ergo factum est, ut nonnisi paucis quibusdam statis, festisque diebus eo ritu in illis sacrificaretur.“

Romanus.

VI. Deinceps per totum fere Occidentem, ut iam observavimus, cantus *Romanus* seu antiphonarium *Romanum* vel *Gregorianum* est propagatum, quo continentur, quæcumque in Missa chorus canit, a gradali seu graduale, quo nomine venit responsum, post lectionem canendum, *Gradale* seu *Graduale* etiam dictum: utrumque vero coniungens MICROLOGUS *antiphonarium Graduale* appellat, ut ex notis ad festum S. PAULI, & officium S. APOLLINARIS constat. Quodsi hoc antiphonarium ex integro in regno Francico sub *Carolingica* stirpe seu ipso CAROLO M. susceptum est, mox tamen post eius mortem immutationes tulit. Legitur in chronico *Centulensi*, *Missalis Gregorianus*, & *Gelasianus modernis temporibus ab ALBINO ordinatus*. Hugo MENARDUS in celebri codice S. ELIGII *Corbeiensi*, qui in *S. Germanensi* monasterio *Parisiis* asservatur, putavit se genuinum habere S. GREGORII partum, omnes vero fatentur hodie, nusquam haberi purum S. GREGORII sacramentarium vel antiphonarium, in multis subinde auctum immutatumque. GRIMOLDUS abbas, cuius sacramentarium edidit PAMELIUS, idem sub LUDOVICO Pio circa sacramentarium *Gregorianum* fecisse dicitur, quod ipse S. GREGORIUS circa *Gelasianum*, ordinando præsertim antiphonarium, in hoc a sacramentario distinctum, quod hic ea contineantur, quæ a sacerdote ipso in Missa aut legerentur aut canerentur: orationes nempe, imprimis dominica, præfationes; in illo autem ea, quæ a schola cantorum cantabantur, quandoque sola, quandoque sacerdote auspicante, e. g. *Gloria in excelsis*. Hæc institutioni S. GREGORII, qui nimirum ea digessit, tribuit BENIZO apud MURATOR. T. III. antiq. It. p. 604. a). Quæ omnia unde hauserit, divinare non possum. Pleraque quidem initio sacramentarii, ex authentico libro bibliothecæ cubiculi describi soliti, notata præmittuntur, ut in variis MSS. antiquioribus inveni. E. g. nostræ bibliothecæ MSS. sæc. IX. circ. qui liber Missa *Romana* celebratur: „Hoc est im-

„primis *Introitus*, qualis fuerit statutis diebus sive temporibus, seu cot-

„tidianis. Dein *Kyrie eleyson*. Item dicitur *Gloria in excelsis DEO*: si

„episcopus fuerit tantummodo die dominico sive diebus festis, a presbyteris

„autem minime nisi in paschate. Quando litania agitur neque *Gloria in*

„ex-

a) „Beatus vero GREGORIUS primus in *Romana* ecclesia instituit, ut antiphona, quæ vocatur *Introitus*, ad mulcendum audientium animos decantaretur, & hoc a *Mediolanensi* habuit ecclesia. Deinde, *Kyrie eleyson* a clero novies decantari, & post apostolum *Gradale* & *Alleluia*, excepto a Septuagesima usque ad Pascha: in quo tempore *Tractus* cantari constituit. Lectoque evangelio, dum oblationes offeruntur, *Offertorium* decantari instituit. Addidit præter-

ea in canone: *Diesque nostros* &c. Addidit etiam: *Præceptis salutaribus moniti* &c. Et constituit, ut hoc cum dominica oratione super Eucharistiam alta voce a sacerdote decantaretur, ut sequens oratio, quæ sic incipit: *Libera nos Domine ab omnibus malis*: quæ ante eum alta voce decantabatur, secreta diceretur. Et post fractionem Eucharistiæ postquam communicaverint, antiphonam, quam vocant *postcommunione*, decantari instituit. “

„*excelsis* neque *Alleluia* canitur, postmodum dicitur oratio, sequitur apo-
 „stolus, item graduale seu *Alleluia*: postmodum legitur evangelium. Deinde
 „offertorium, oratio super oblata. Deinde dicit alta voce *Per omnia sæ-*
 „*cula seculorum*.“ Sequitur præfatio cum antiquis notis musicis, postea
 canon usque ad *Agnus DEI*, ante quod, atque adeo ante communionem,
 olim benedictiones episcopales fieri solebant, quæ ad calcem secundum va-
 rias festivitates habentur: atque his fere continetur, quidquid tam in sacra-
 mentario, quam lectionario & antiphonario, seu graduale ad communem
 Missæ celebrationem separatim medio ævo diu habebatur. Vidi tamen in
 bibliothecis *Italiae*, *Galliae*, & *Germaniae* in antiquissimis MSS. missalibus
 sæculi IX. X. & sequentium, intermixtum antiphonarium cum notis anti-
 quis musicis, quandoque in margine, aut ad oram pagellarum recentiori manu
 notatis, ut MURATORIUS etiam observat in cod. *Othoboniano* antiquissimo,
 alias verò suo in ordine. Quod idem D. CALMET in itinere *Helvetico*
 p. 68 &c. observans in miss. 500. an. *San-Gallen*. argumento esse vult, sacer-
 dotem ad altare tunc temporis hæc omnia simul cum choro cantare solitum.
 Eo quis forte accipiat, quod in *Gallia christ.* narratur de S. BERNARDO Hil- T. III. p.
desheimensi PILGRINUM *Coloniensem* episcopum futurum exorante, ut prim- 656.
 mam Missam, quam in *Colonia* celebraret, pro paupere BERNWARDO de-
 cantaret. PILGRINUS postmodum factus archiepiscopus iuxta sancti vaticini-
 um regnante Henrico de BAVENBERG an. D. 1023. XII. Cal. Dec. ad al-
 tare Missam celebraturus accedens, cantoresque præveniens, Missam pro
 defunctis inchoavit. At id potius forte de minoribus ecclesiis dici queat ob
 paucitatem cleri & ministrorum; alias enim nec per se quidem privatim,
 quæ ab aliis canebantur, legebanturque, recitabant, vel auscultantes, vel
 interim peculiare orationes sub cantu dicentes, ut in Missa *Illyrici*, & simi-
 libus habentur. In Ordinibus autem *Romanis* a CASSANDRO, HITTORPIO,
 MABILLONIO &c. editis, distinctim & ordinatim ritus præscribuntur. Hic
 singulariter etiam notandus est ordo ad usum monasteriorum a MARTENIO
 & MURATORIO editus, passimque a nobis in antiquissimis MSS. *Aleman-*
niæ repertus, ac duobus quidem nostræ bibliothecæ. Ubique vero propemo-
 dum, in monasteriis præsertim, peculiare ordines operis DEI adhucdum inter
 monumenta vetera reperiuntur, in quibus ea etiam, quæ ad cantum spe-
 ctant, peculiariter præscribuntur maiore varietate, quam posteaquam postre-
 ma demum ætate omnia exactius ad ritum *Romanum*, agentibus summis
 pontificibus, opitulanteque arte typographica, sunt composita. Discimus ex
 RADULPHO *Tungrensi* etiam alios deinceps ordines religiosos hic aliquid su-
 per *Gregorianos* libros usurpasse, innovasseque. „Item (ait) beatus GRE-
 „GORIUS in lib. graduale & missali sanctis DEI proprias Missas habentibus
 MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. Z-z „suos

„suos cantus & epistolas cum evangeliis in eorum diebus adscripsit, remissiones faciendo, quando iterato dicerentur, prout communiter habent libri sæculares: sed fratres in eorum libris de toto scripserunt unum commune Sanctorum, aggregando introitus per se, deinde cætera per se. Et præterea omiserunt epistolas & evangelia temporales & feriales, quæ in libris *Romanis* continentur.“ Quæ spectant divisionem proprii officii de tempore & Sanctis, ut hodieque in missalibus & breviariis habetur.

Introitus ad
Missam.

c. I.

L. IV. c. 5.

L. I. c. 33. de
instit. cleric.

a

VII. Tempus iam est, ut de singulis, in Missa cani solitis, partibus aliquid singillatim afferamus, ab antiphona ad Introitum exorſi, quæ sicut a genere modulationis, uti iam diximus, ab origine sua potius, quam hodierno usu sic dicitur, ita ab *Introitu sacerdotis ad altare nomen Introitus meruit habere*, ut inquit MICROLOGUS, seu Ivo Carnotensis. Passim auctores huius medii ævi pro more hic allegorizant, occasionem præsertim arripientes ab exordio antiphonarii, sicut a S. GREGORIO ordinatum est, & constanter in ecclesia servatum, ut ab adventu Domini initium sumat. *Chorus igitur psallentium clericorum*, ait DURANDUS, qui significat *chorum prophetarum, & multitudinem Sanctorum, Christi adventum expectantium, animam suam dilatat, & Introitum in iubilo cantat*. Postea tamen eandem, quam MICROLOGUS, affert rationem. *Dicitur autem Introitus, eoquod, dum ille canitur, sacerdos ministraturus ad altare intrat, seu quia per illam antiphonam ad officium intratur*. Hanc posteriorem rationem Rhabanus MAURUS accommodate ad præsens institutum illustrat a): Quæ etiam in ordine Romano MS. *Vallicellani* redditur apud Ios. THOMASII in disquisitione de antiquioribus ritibus cantuum Missæ. „Non ab apostolica (inquit REMIGIUS *Altisiodorensis* mox initio *Exposit. de celebratione Missæ*) vel evangelica lectione, quod maius esse constat, eadem Missa inchoatur: sed potius canendo, & psallendo; quatenus dulcedo suavitatis corda audientium prius demulceat, & sic post modulationem suavis cantilenæ in spiritualibus rebus populus per compunctionem mentis intus salutifera evangelii verba ardentiori affectu suscipiat.“ Quæ ipsissima verba apud auctorem de officiis sub nomine ALCUINI habentur cap. *de celebratione Missæ*. ALBERTUS M. *de officio Missæ*, „Missæ (inquit) in tres partes dividitur: in *Introitum*, in quo est istius boni per magnos clamores advocatio

a) „Primum autem (inquit) in celebratione Missæ ad *Introitum* sacerdotis ad altare antiphona cantatur a clero, ut audiatur sonitus, quando ingreditur sanctuarium in conspectu Domini, sicut in veteri testamento per tintinnabulorum sonitum ingressus innotuit pontificis. Bene ergo in in-

gressu sacerdotis, concerpantibus choris, auditur modulatio divinæ laudis, ut dominicæ celebrationis mysteria ministrorum pie præcedat consonantia, & Corporis & Sanguinis Christi venerabile Sacramentum antecedit dignæ laudis sacrificium.“

„tio & invitatio. In *instructionem*, in qua de hoc bono perfecta ponitur illuminatio: & in *oblationem*, in qua est istius boni adeptio, & distributio, & communicatio.“ Excitatur atque ad superna erigitur mens per cantum mox in ipso sacerdotis, ac ministrorum Introitu ad altare, unde etiam, ut diximus, Introitus dicitur iste cantus, procedente nimirum tum ad altare sacerdote cum ministris. „Missarum vero officium (ut habet *Av-*
RELIANI musica c. 20.) constat in antiphonis, quæ Introitus dicuntur. Quæ ideo vocantur, quia introeunte populo in basilicam decantentur, & eo usque concio eius protendatur, quousque in perturbato ordine tam pontifex, quam ceteri ecclesiastici ordines secundum suam quisque dignitatem ingrediantur ecclesiam, & congruam suscipiant stationem a). Singularis est in Missa pontificali *Romana* hic Introitus, quando collectæ fiunt cum processione solemni ad stationem, qualis in ordine *Romano* I. apud *MABILLONIUM* & *MURATORIUM* ad feriam IIII. initium quadragesimæ describitur b): Notanda est ex Missa *Illyrici* rubrica istæ: *Et dum pervenit ad altare, imponat per se antiphonam*: Introibo ad altare DEI &c. *cum psalmo*: Iudica me DEUS &c. Et apud *BONAM*: *Et cum pervenerint ante altare, incipiant psalmum cum antiphona*, Introibo ad altare DEI *Pf.* Iudica me

a

T. II. Mus.
It. p. 17.
T. II. liturg.
Rom. p. 988.

b

a) Passim in libris liturgicis notatur ea processio ad *Introitus* cantum. In veteri Missa *RATOLDI* T. III. opp. S. GREG. p. 243 &c. sic describitur: „Cum omni quoque diligentia episcopus veneretur a suis. Eo autem rationabiliter flamineato, accedat ordinatim omnis processio. . . . Interim sane præparet se schola, & cantor eorum medius annuncie episcopo inchoat antiphonam. *Resurrexi. Pf. Domine probasti me.* Properante episcopo ad templi vestibulum, & ad ostium secretarii, osculetur evangelium: & postea cum omni diligentia incedant. Finitoque Introitu ingrediat medius pontifex cum collegio processionis. Eo autem adstante & orante dicat hanc orationem: *Suscipe confessionem meam &c.* annuente episcopo incipiat psalmus a cantore, cum Introitu reciprocante. Interim quoque osculetur omnes sibi circumdatos, incipiens sinistre alternatimque veniens dextræ. Hoc autem expleto, episcopus signo digiti sui, inchoet cantor, *Gloria Patri.* Et properet episcopus ad altare stantibus ministris, dicat hanc orationem: *Indignum me &c.*“ Et in alio ritu antiquo celebrandæ Missæ apud eundem: „Ad *Gloria Patri*, choro Introitum a B. COELESTINO institutum canente, sacerdos in vestiario, ceterique ministri sanctis vestibus iuxta ordinem induan-

tur. . . . unus qui cantet graduale & deferat candelabrum, alter, qui *Aleluia*, & ferat thuribulum. Psalmo dicto, incipiente choro *Gloria Patri*, sacerdos ceterique ministri sic ad altare procedant &c.“ In appendice rerum liturg. Card. BONÆ fragmentum Missæ sæc. X. idem habet: „Deinde cum clerici inceperint *Gloria* post introitum procedat &c.“

b) „Colligunt se omnes ad ecclesiam Sanctæ ANASTASIÆ circa horam septimam. Ingressitur pontifex in secretarium, induit se vestibus. Schola vero canit antiphonam ad Introitum. * Tunc adveniens pontifex ascendit ad altare. Ut autem finita fuerit antiphona, stans pontifex a dextris altaris directus ad populum dicit, *Domine vobiscum*; deinde regyrat se ad orientem: dicit: *Oremus*, Diaconus, *Flectamus genua*, deinde *levate*. Sequitur oratio. Deinde incipitur antiphona, *Per viam*. Ut autem prope ecclesiam venerint, incipient letaniam. Ut autem ingressi fuerint ecclesiam, pontifex ingreditur in secretarium. Schola pergit decantando usque ad altare. Ut autem finierint litaniam, post paululum incipiunt antiphonam ad Introitum.“ Inde haud dubie est, quod hodieque duplex veluti antiphona ad Introitum feria IV. cinerum canatur.

me DEUS & discerne causam meam, cum Gloria Patri, & repetitur antiphona. Pertinet hoc ad eam iam ætatem mediæ ævi, quando antiphonæ nomen separatim ab ipso cantu antiphono accipi cœpit in privato etiam usu. Quod contra FLAC. *Illyricum* observo, nimiam Missæ, abs se editæ, antiquitatem iactantem. Quod vero quibusdam diebus, in sabbato Paschæ & Pentecostes, nullus dicatur Introitus, non tam a prima ecclesiæ ætate venit, quando a lectionibus, ut suo loco diximus, incipiebat liturgia; quam a litania terna, cuius finis initium dabat Missæ. De die Parasceves argumentum peti haud potest, utpote quo sacrificium non celebratur. Id vero singulare est, quod ex antiquo ordine *Romano* ad usum monasteriorum apud MARTENIUM discimus, de feria quinta. „Quinta vero feria ante pascha, „ id est, cœna Domini ad Missas antephona ad Introitum non canuntur, apostolum & evangelium non legatur, nec responsorium cantatur, nec salutat presbyter, id est *Dominus vobiscum*, nec pacem faciant usque in Sabbato sancto.“ Quidquid autem sit, utrinque officium primævo more a lectionibus incipit. Et quando primum etiam psalmi, seu antiphona ad Introitum dici cœpit, id tantum a cantoribus, annuente pontifice iuxta ritum *Romanum* Missæ pontificalis, fuit factum, dum procedebat ad altare pontifex et secretario, ubi sese ad Missam cum ministris parat, scholam cantorum subdiacono ad regiam secretarii invitante, uti apud MABILLONIUM Ord. I. præscribitur: „His ita compositis, invitante ad regiam secretarii præfato subdiacono scholam, quartus scholæ, qui semper nunciat pontifici de cantoribus, adstans ante faciem pontificis, & nutum eius ad psallendum expectans, statim dum innuit ei, egreditur ante fores secretarii, & dicit *accedite*. . . Et ille quartus scholæ ad priorem vel secundum vel tertium inclinato capite dicit, *Domini iubete*. Tunc statuuntur duæ acies in choro per ordinem ab utroque latere, & mox incipit prior scholæ antiphonam ad Introitum“ Duæ ita compositæ ab utroque latere in choro acies ad cantum antiphonum seu alternum ita ordinatæ erant. Notandum vero in alio ordine *Romano* de Missa episcopali, extra sive intra sacrum, ubi se episcopus induebat, duos presbyteros unacum septem diaconis coram episcopo stantes ministrasse, cantantes cum illo septem psalmos cum letania. Sed hoc ad Introitum non pertinebat, & forte cantus hic improprie sumitur: ut hodieque fit in Missa episcopali, ministris cum celebrante psalmos præparatorios ad Missam recitantibus. Procedens vero episcopus ita ex choro stare iubetur, ut cantori manu innuere valeat. Cui etiam silendum est, usquequo episcopus cantare iusserit: Dehinc innuente episcopo cantatur Introitus. Innuebat ergo celebrans, ut cantaretur Introitus, non ipse cantabat. Quod expressius habetur in alio ordine, ubi episcopus ordinandus prosternere

p. 42.

p. 70.

p. 71.

92.

nere se dicitur in orationem, schola canente Introitum *Elegit te Dominus*. Et apud MURATORIUM T. II. p. 394. *Inde prope accedat ad altare, & prostrato omni corpore in terra fundens orationem pro se vel pro peccatis populi, usquedum antiphona ad Introitum cum psalmo & Gloria cum versos ad repetendum dixerint*. Hæc ex codice Vaticano sæculi IX. descripsit MURATORIUS, continente mox laudatum breviarium Missarum, & officii divini monasticum S. BENEDICTI ad ritum *Romanum*, idem prorsus, quale MARTENIUS edidit, ac nos simile edemus in liturgia *Alemannica*. Ubi monachi agebant, quod in ecclesia *Romana* schola cantorum, qui Introitum cantabant, antequam celebrans cum ministris ad altare consistebat, dum nimirum ad illud procedebat, uti in primo ordine de Missa episcopali præscribitur: *Presbyteri vero, dum a cantore incipitur Invitatorium, omnes stent in loco suo, id est hinc & inde ex utraque parte chori. Cumque a cantore versus ad Invitatorium elevatus fuerit, inchoatur processio*. Invitatorium idem est ac Introitus, eiusque nominis rationem AMALARIUS reddit: *Ideo, inquit, cantorum dulcis vox huic operi dedita est, ut sua dulcedine idonea sit hortari populum ad confitendum DEO*. Idem apud Græcos (ubi etiam in aliis officii partibus est εὐχή εἰσόδου oratio Introitus, qua finita canitur propositum diei *sticheron*) fit, cæpto trium antiphonarum concentu, quæ in exordio Missæ eorum ritu dicuntur, uti apud sæpe laudatum THOMASIUM ex vetustis codicibus translationis latinæ habetur in liturgia S. BASILII., Et cantent „ cantores tres vel quatuor versus psalmi: *Bonum est confiteri Domino*. Etrursus: „ Et cantant cantores in ambone tres vel quatuor versus psalmi, *Dominus regnavit decorem indutus est*, cum *Alleluia & Gloria*. Et infra: Et cantant „ cantores *Venite exultemus Domino*, cum antiphona, *Salvos fac nos Fili Dei, qui surrexisti a mortuis, cantantes tibi Alleluia*.“ In uno exemplari S. CHRYSOSTOMI apud GOAR p. 101. tria Missæ antiphona a populo; in aliis eadem p. 66. & 67. a choro, & p. 90. a cantoribus cantanda dicuntur. Annotante GOARO in *Eucholog.* p. 52. Primum antiphonum proprie respondet Introitui apud *Latinos*; ut tamen iuxta liturgiam S. CHRYSOSTOMI proxime se consequantur. „ *Post pacifica chorus psallit primum antiphonum vel typica, si est dominica; sin vero, quod diei proprium est*. Sequitur mox oratio antiphoni secundi secreto. Si adsit diaconus, iterum „ *pacifica*. Et *Post pacifica secunda cantat chorus secundum antiphonum vel typica secunda; si sit dominica; sin vero, quod diei est*. Sequitur continenter oratio tertii antiphoni, de quo postea ad evangelium. “ *Nicolaus CABASILAS in Expositione lit. c. 15. universim de his antiphonis agit,*

p. 65.

p. XII.

T. XII. opp.

p. 782.

a
T. IV. Bihl.
PP. Parif.
p. 107. &c.
prop. 23.

præeuntibus semper precibus cani solitis a). In Missa *Mozarabica* post exomologesin, uti nunc fit in Missa *Romana*, in dextro latere ad librum antiphona in modum Introitus dici solita, notatur. Obscurius RADULPHUS *Tungrensis* discrimen hic declarat Missæ *Ambrosianæ* a *Romana*: „In *Romano* officio Introitus cantatur cum versu & psalmo *Gloria Patri*, & repetitione, quod non fit de ingressa *Ambrosiana*. In Graduali B. GREGORII ad Introitus annotantur semper duo versus de psalmo, sicut hodie observamus de *Requiem*. Aliqui scripserunt, quod ex statuto COELESTINI totus psalmus olim cantabatur. Sed quod B. GREGORIO adscribitur, quod Introitus modulando composuit, intelligendum est, quod multos Introitus ex psalmis addiderit: quia valde multi ab AMBROSIO sunt recepti.“ Qui veterem ritum concinendæ antiphonæ ad Introitum a binis cantorum classibus, sive choris hinc illincque se invicem respicientium atque respondentium scire ad oculum cupit, Ios. CARI sæpe laudatum adeat, qui id in exemplo proponit. Edidit in appendice rerum liturgicarum fragmentum Missæ Cardinalis BONA, ubi post orationes ad sacras vestes ita præscribitur: „Deinde cante cum circumstantibus clericis hos psalmos: *Quam amabilia. Benedixisti. Inclina &c.*“ Congruit Missa *Illyrici*: „Hos psalmos interim, dum paratur episcopus, circumstantes clerici cantent. *Quam dilecta tabernacula. Benedixisti Domine &c.*“ Loco precum sequuntur alii quatuor psalmi. Idem ex codice *Tiliano* apud MENARDUM est notandum, in Missa pontificali cantum etiam præscribi psalmorum, qui hodieque ad præparationem Missæ dicuntur: *Deinde cantet cum circumstantibus hos psalmos: Quam dilecta. Benedixisti. Inclina &c. Quemadmodum etiam in reditu ad sacrum cum diaconibus & cæteris cantet hymnum trium puerorum &c.* Idem in Missa *Illyrica* habes, & apud MICROLOGUM. Huc pertinet quod modo ex ordine *Rom.* de Missa episcopali notavimus.

VIII.

a) „Propterea (inquit) eum perfecit orationem hanc causæ allationem, quia & est in extrema parte, & est glorificatio, legit omnibus audientibus, ut omnes hymni participes fiant, & DEUS ab omni ecclesia laudetur. Audientes ergo, sunt hymni eum illo participes. Postquam enim ille dixit, & glorificavit, fideles omnes amen dicunt, & eum hoc verbo acclamant, omnes illius voces, ut proprias sibi assument. Deinde sacras psalmodias incipit quidem sacerdos, implent autem universum ii qui circumstant, divinitus inspirata sacrorum prophetarum verba cantantes: *Bonum est confiteri &c.* Principio conveniens statim verbum, quia de ipso dicit hymno, quod est bonum, quod opor-

tet omnino scire ante omnem hymnum, appellans confiteri, gratias agere, hymnos canere. His autem & iis quæ sequuntur cantatis, Diaconus fideles ad orationem adhortatur. Interea autem dum peragebantur psalmodiæ & fideles orabant, sacerdos postquam intus oravit... causam adiicit in primis opportunam & convenientem *Quia tua est potentia &c.* Et eum hanc causæ redditionem, utpote quæ sit glorificatio, omnium fidelium auribus inclamavit, & nos hymni ad DEUM participes effecit, sicut & prius: rursus incipit psalmodias, & fideles eas complent. Idem tertio facit. “ De quibus tribus antiphonis deinceps agit singulatim.

VIII. Quod vero non semel iam observavi, psalmos fuisse dictos initio ad Introitum, id etiam quadantenus hoc adhuc tempore fuit continuatum. Antiphona nimirum ad cantum antiphonum spectat cum psalmo, ex quo hodie unus relinquitur versus, olim autem plures, aut integer psalmus caneatur, aut divisus ad ipsam etiam communionem. In Capitulari Ord. eccl. quod ex codice *San-Gall.* 900. annorum inter monumenta liturgica veteris *Alemanniæ* edemus, ita præscribitur de B. M. V. „*In festivitate autem Sanctæ Mariæ vel in aliis solemnitatibus virginum antephona ad Introitum* Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis, cum psalmo Eructavit cor meum, ad communionem antephona Quinque prudentes virgines cum ipso psalmo Eructavit cor meum vel etiam DEUS noster refugium adiungentes Gloria Patri. Iuxta ordinem Romanum VI. apud MABILLONIUM, cum psalmus cantatur innuente episcopo præcedant acolythi &c.“ Ita ergo prosequabatur schola cantorum, donec sacerdote cum toto ministerio ad chorum psallentium seu altare consistente post orationem & osculum pacis annueret, ut cantaretur Gloria Patri. Hoc autem expleto, ut habetur ordine Rom. V. annuat cantori, ut Gloria dicat, ipse vero ductus a diaconibus pergat ante altare. Videtur ergo nondum altare attigisse, secus ac in ordine II. Romano habetur: „Et pertransit pontifex in caput scholæ, & in gradu superiore, inclinato capite ad altare primo adorat sancta, & stat semper inclinatus usque ad versum prophetalem. Tunc surgens & faciens crucem in fronte sua, dat pacem presbyteris duobus &c. & respiciens ad priorem scholæ, annuit ei, ut dicat Gloria Patri &c. Et prior scholæ inclinat se pontifici, & imponit &c.“ Auctor de div. Offic. sub nomine ALCUINI cap. de Celebratione Missæ, nullam psalmi aut versiculi facit mentionem, sed antiphonæ immediate subiungit Gloria: „Primo (inquit) omnium dicitur antiphona ad Introitum. . . Deinde imponitur Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto. Quæ verba ad divisionem psalmorum, qui prius indifferenter caneantur, B. HIERONYMUS DAMASO P. petente composuit. Sed cum nequaquam id sufficeret prædicto apostolico iterum suggerente addidit adhuc Sicut erat in principio &c. & hoc ad nutum diaconi ait cantor, sicut & Kyrie eleison.“ Quæ verba explicant Germaniæ consuetudines apud MARTENIUM de antiquis monachorum ritibus, ubi dicitur, diaconi nutu incipere præcantorem Gloria Patri, & Kyrie eleison. „Forte (subdit MARTENIUS) quia toties Introitum repetet cantor, donec sibi diaconus innueret, aut Gloria & Kyrie omittet, si non significasset.“ Addebatur versus ad repetendum, seu ad respondendum vocatus, post Gloria Patri; nimirum eo etiam tempore, quo cessavit cantus ille antiphonus Introitus, dum antea, psalmo currente, antiphona ad Introitum alternatim interponebatur. Huiusmodi versus ad re-

De versu seu psalmo Introitus, eiusque cantu antiphono, & tropis.

p. 71.

p. 66.

43.

L. II. c. 5.
„ 10.

petendum in antiphonariis *Romanis* a Ios. THOMASIO editis semper occurrunt. Versiculum ad repetendum non indicant codices *Pameliani*: rarissime etiam in MSS. *Italiae, Galliae & Germaniae* reperi. Indicatum illum deprehendit *Dionysius SAMARTHANUS* in celebri *Compendiensi* codice sub hac compendiarie nota A R. uti in aliis MSS. codd. observare licet: cuius significatum cum ex THOMASII libro non intellexit, varia comminiscitur, modo *aliter* interpretatus, modo *Graduale* in adnotat. ad antiphonarium col. 655. 656. Plura de hac re lege sis apud THOMASIIUM de cantu etiam antiphono Introitus veteri, quo singulis psalmi versibus, qui ab uno choro canebantur, ab altero similiter subiungebatur antiphona ad Introitum: quæ & post versum *Gloria Patri* repetita ex eodem plerumque psalmo versiculus unus canendo resumebatur, is ipse qui *ad repetendum* fuit dictus, quem demum excipiebat repetitio laudatæ antiphonæ ad Introitum. Sic Dom. III. Adv. in antiphon. THOMAS. ψ. Ad repetendum *ostende nobis. Gaudete*. Nimirum Introitus notatus ad repetendum. Alias vero licet antiphonaria ad unum redigantur versum, antiphona saltem post eundem, atque etiam post *Gloria Patri* repeti solebat. INNOCENTIUS III. præcise hodiernum morem designat: *Interca chorus concinit antiphonam ad Introitum, quam repetit interposita Gloria Trinitatis*. Quod similiter fit in officio *Hispanico*. Sic notat Io. VASÆUS in chronico *Hispaniae* ad an. 717. „Antiphonam in modum Introitus cum duobus versibus & *Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui sancto in sacula sæculorum amen*. Sicut etiam in Concilio *Toletano* quarto cautum est, ut „ad eum modum dicatur. Ad quemlibet versum repetunt partem antiphonæ more responforiorum nostrorum, ut vulgato more loquar.“ Omittebatur autem *Gloria*, ut hodieque fit a dominica Passionis usque ad Pascha, prout præscribitur in ordine *Romano* XI. Alias autem post psalmum ad nutum pontificis protractum dicebatur, ut hodie post versum, qui videri posset esse versus prophetalis, in ordine *Romano* V. indicatus; sed recte iudicat MABILLONIUS, esse ipsam antiphonam ad Introitum, quæ antiphona ex prophetæ psalmis &c. semper desumpta est. „Quin imo (iuxta DURANDUM) de psalmis excepti sunt omnes Introitus regulares, Gradualia, Offertoria & Communiones, quæ cum modulatione primo cœperunt ad Missam in ecclesia *Romana* cantari. GREGORIUS enim Introitum Missæ cum cantu ordinavit, & unum versum de illo psalmo qui cantabatur, retinuit.“ Non satis clarum est, an versum hic ipsam antiphonam indiget, an versum, qui hodieque ex psalmis repetitur, etiamsi antiphona aliunde sit, quales multæ habentur e. g. *Puer natus est nobis* in Nativitate Domini: *Viri Galilai* in die Ascensionis: *Spiritus Domini* in die Pentecostes &c.

S. BER-

De myst. Missæ lib. II.
c. 18.

p. 135.

L. IV. Relation. c. 5.
n. 5.

S. BERNARDUS apud *Iacobum HOMEY de ratione cantandi*, vel quisquis est *Suppl. PP.*
auctor illius tractatus, hoc singulariter in multis ecclesiis laudat: „Nota *p. 28.*
„quod multæ authenticæ ecclesiæ, inter quas esse arbitror *Ambianensium*,
„*Morinorumque* ecclesias, sicut in Introitibus ita & psalmos habent in Post-
„communionibus.“ Quod hic commune in Introitibus, id singulare in
Postcommunionibus statuere videtur. Istud tamen perinde usitatum in aliis
etiam esse Missæ cantibus ex DURANDO mox audivimus, attestaturque
STEPHANUS *Eduensis* ex COELESTINI PP. institutione psalmos cani solitos: *De Sacram.*
„Psalmos (inquit) cum antiphonis cantari instituit. Ex hac institutione mos *Alt. c. 20.*
„inolevit, ut omnis psalmis ex illis Introitus, Graduale, Offertorium, Com-
„munionibus exciperentur.“ Videtur hic antiphonæ notionem attribuere iam
ætati COELESTINI PP. quæ longe posterior est, ut peculiarem aliquem ver-
sum designet, quales ex psalmis desumpsisse S. GREGORIUM audivimus mo-
do, visum esse DURANDO. Et ex MS. basilicæ *Vaticane* apud *Ios. CARI* sæ. *p. XVII.*
pe citatum patet, olim versum Introitus ex eodem psalmo, ex quo In-
troitus erat, immediate fuisse desumptum: „Est sciendum, quod semper,
„quando primus versus psalmi sumitur pro Introitu, versus Introitus est
„ille versus, qui immediate aut quasi immediate sequitur primum versum
„psalmi: ut verbi gratia Introitus sit *Deus in adiutorium*, versus erit *Avertantur*
„*retrosum*. Assignato igitur Introitu non oportet assignari versum Introitus.
„Item semper quando aliquis versus infra psalmum sumitur pro Introitu,
„versus Introitus erit primus versus psalmi: ex quo sequitur quod versus
„Introitus, dat intelligere unde sumitur Introitus.“ Pertinet hoc manuscrip-
tum ad eam ætatem, qua iam unus solus versus, ut fit hodieque, ex psal-
mo fuit sumtus, post quem mox iterum antiphona repetitur: uti patet
ex MS. *Vallicellano* apud eundem *Ios. THOMASII* Interr. *Versus quare can-*
tatur? R. Eo quod per eum revertimur ad Introitum. Et ita sæpius anti-
phona olim repetebatur in festis, etiam in binas partes divisa doxologia
Gloria Patri. „Item *Gloria* dividitur, ut habet ordo *Romanus* I. sed tantum *N. 26.*
„festis diebus. Taliter habetur Introitus in Ordinario *Turonensi* apud MAR-
„TENIUM: incipiat cantor *Puer natus*. Deinde *Cantate* bis. Deinde *Puer*. *De ant. Eccl.*
„Item *Gloria Patri*. Deinde *Puer*. Item *Sicut erat*. Deinde *Puer*. Item *disc. c. XII.*
„*Hæc dies*. Deinde *Puer*.“ Ubi quinquies repetitum vides Introitum. Quod
HUGO Cardinalis ter tantum fieri in præcipuis festis dicit, alias bis in pro-
festis secundum DURANDUM, qui eundem morem ter repetendi in præci-
puis festis memorat. *Explic. Miss. c. 4. L. IV. c. 6.*

Tropi ad
Introitum.
Ibid.

Liturg. Rom.
c. 7. T. I.
p. 100.

a

b

IX. Postea agit de tropis, alicubi Introitibus præmittendis. „In quibusdam (inquit) ecclesiis Tropi dicuntur pro psalmis ex institutione GREGORII Papæ ad maius gaudium de Christi adventu repræsentandum.“ Est autem proprie Tropus hic quidam aut plures versiculi, qui in præcipuis festivitibus cantantur immediate ante Introitum, quasi quoddam præambulum ipsius Introitus, ut verbi gratia, in festo Nativitatis ante Introitum illum: *Puer natus est &c.* præcedit Tropus iste: „Ecce adest, de quo prophetæ cecinērunt dicentes: *Puer natus est &c.*“ Cuiusmodi distinctos tres pro singulis tribus Missis Natalis Domini notat MURATORIUS. In codice pulcherrimo *S. Galli* sæc. circiter X. de quo iam supra, alii Tropi in Natali Domini habentur, quibus interstinctus est Introitus interlocutione quadam pastorum, cum turba angelica Salvatorem denunciantium a). Alios diversos Tropos seu profas ad Introitum Missæ cantari solitos speciminis loco apponimus ex MS. codice *Vindobonensi* sæc. X. b). In celebri codice biblioth. *Angel. Romanæ*

a) „Hodie cantandus est nobis Puer quem gignebat ineffabiliter ante tempora Pater, & eundem sub tempore generavit inclita mater. *Int.* Quis est iste puer, quem tam magnis præconiis dignum vociferatis, dicite nobis, ut conlaudatores esse possimus. *Resp.* Hic enim est quem præfagus & electus symmista Dei ad terras venturum prævidens longe ante prænotavit, siquæ prædixit: *Puer natus est nobis.* Præter omnem puerorum consuetudinem de Virgine procreatus, *Et Filius datus est nobis.* Ex tempore quidem matri, sempiternitate vero consubstantialis Patri. *Cuius imperium super humerum eius.* Crucis videlicet lignum ad debellandos invisibiles inimicos. *Et vocabitur privilegio Patris Filius superni Nomen eius* Iudæis ac gentibus adnuntians se Deum *Magni consilii Angelus.* P. Cantate Dño canticum novum, quia *mirabilia fecit.* Miro modo eum de Virginis utero ut homo processerat, sed ut Deus imperitat. *Puer. nob. gla. Amen &c.* Sequitur alio modo. *Laudemus omnes Dominum.*“

b) „Incipiunt Tropi carminum de nativitate Dñi. Hodie cantandus est nobis Puer quem gignebat ineffabiliter ante tempora Pater & eundem sub tempore generavit inclita mater. *Interrogatio.* Quis est iste puer quem tam magnis præconiis dignis vociferatis dicite nobis ut collaudatores esse possimus. *Responsio.* Hic enim est quem præfagus & electus symmista Dei ad terras venturum prævidens longe ante prænotavit siquæ prædixit Puer natus est.

In natali S. STEPHANI.

Domine IESU Christe summe princeps quia te predicabam & colui & in tuo nomine multa operatus sum miracula. Etenim pes. Qui se existimabant legis esse peritos suisque mendaciis me vincere cupiebant. Et adversum. Turpe seductorem legisque moysæ blasphematorem esse dicentes. Et iniqui me. Cum lapidibus interficientes communemque cunctis sepulturam mihi denegantes Aduva. In quo omnem spem meam fiduciamque positam habeo. Quia. Quam iste adeo fervavit ut morti pro ipsa succubuerit. Psal. *Beati immacul.* Pro qua venerandus STEPHANUS usque ad mortem viriliter disputando certavit. Etenim. Hæc quidem laude bonum est insistere & Trinitatem semper honorare. Etenim.

In natali S. IOANNIS.

Quoniam Dominus IESUS Christus sanctum IOHANNEM plusquam ceteros diligebat apostolos. In medio. Ut sacramentum fidei & Verbum coeternum Patri scriptis pariter & dictis predicaret. Et implevit. Qui eum in tantum dilexit ut in cena sacratissima supra pectus suum eum recumbere permisisset. Spū Sap. Quo inspirante evangelizavit dicens *in principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum & Deus erat Verbum.* Stola gloriæ. Inde nos moniti peccata nostra confitentes tibi Christe sanctoque IOHANNI psallimus dicentes Ps. *Bonum est.* eum Gloria. Quam Trinitatis gloriam dilectus Do-

ma sæc. IX. In die Natalis Domini præter Tropos antiphonæ ad Introitum, notatur etiam Tropus ad *Gloria Patri*, *Ad rep.* Versum nimirum ad repetendum, cum Tropis ad *Kyrie eleison* &c. ut supra de Tropis. Pertinet huc etiam encomium, de quo iam memini, in laudem S. GREGORII ante Introitum dominicæ primæ Adventus cantari solitum, cuius institutio in veteri MS. Bibl. regię apud LE-BEUFUM iam laudatum ADRIANO Papæ tribuitur: *Tr. hist. sin. le chant. p. 103.*

„Hic antiphonarium *Romanum* sicut anterior ADRIANUS diversa per loca cor-
 „roboravit, & secundum prologum versibus hexametris ad Missam maio-
 „rem in die primo Adventus Domini I. C. decantandum instituit, qui simi-
 „liter incipit sicut anterioris ADRIANI procœmium: quod ille ad omnes Mis-
 „sas in eadem dominica prima Adventus decantandum strictissimum confe-
 „cerat; sed pluribus iste constat versibus.“ Quoniam vero ritu cantari con-
 sueverit, videri potest apud MARTENIUM, & in *Præf. ad P. I. T. I. de Li-
 turg. & Psalm. Hispan.* THOMASII: notabimusque infra de Adventu Domi-
 ni.

mini IOHANNES profundissime & intellexit & excellenter pronuntiavit. In medio.

In natali Innocentum.

Hodie pro Domino peremta sunt infantum milia, quos occidit HERODIS sevitia. De quibus olim propheta predixerat. Ex ore. Veneranda presentis diei festivitas ante tempora multa prenotata est cum propheta videret hunc luctum atque dixisset. *Vox in Rama.*

In Epiphania Dñi.

Forma speciosissimus manique potentissimus ex DAVIDIS origine natus MARIA Virgine. Ecce adventit.

In purificat. S. Mariæ.

Hodie quemadmodum patriarchis antiquis repromissum est & sicut revelante Spiritu sancto a prophetis predictum est. Suscepimus. Iam Dominus optatas reddit laudes pascha eum Christus adest favete. Cui canentes. *Alleluia. Confitemini.*

In resurrectione Domini.

Postquam factus homo tua iussa paterna peregi in cruce morte mea mortis herebum superando. Resurrexi. *Alleluia.* In regno superno tibi coequalis iam ultra sine fine semper immortalis. Posuisti *Alla.* Laudibus cœlorum qui te laudant sine fine. Mirabilis tua. Cui canunt angeli. *Alleluia. Pf. Dñe probasti.*

In pentecosten.

Consubstantialis Patri & sempiterno Filio coæternus omnipotens, summa vel ima continens. Spiritus Dni.

In nat. S. IOHANNIS B.

Angelo prenunciante Magnus hodie puer ex vetula matre procedens gaudium multis nascenti donavit eum quo concinite. De ventre.

In nat. S. PETRI Apli.

Eductus quidem sanctus de carcere PETRUS quando discessit angelus dixit. Nunc scio. Divina beatus PETRUS creptus clementia in se rediens dixit. Nunc scio.

In nat. S. LAURENTII.

Hodie cœlesti igne succensus beatissimus LAURENTIUS superavit flammam ignis temporalis intrepidus. In cuius festo pangite Christo leti dicentes pariter. Confessio.

In Assumpt. S. Mariæ.

Hodie sanctissima Virgo virginum cœlos ascendit hinc gaudent chori angeliei gaudeamus & nos Salvatori nostro canentes. Vultum. Gaudeamus.

In nativ. S. Mariæ.

Nativitatem venerandam Sanctæ Genitricis Dei perpetuæ Virginis Mariæ laudibus devotis celebremus canentes & lætis vocibus. Gaud.

In nat. omnium SS.

Hodie omnium Sanctorum festa colentes & te Deus inde laudantes vocibus in excelsis devotis iubilemus dicentes. Gaudeamus.

In dedicatione ecclesiæ.

Hodie revolvat annua ista plebs solemnia, quæ sunt Eneçnia huius ecclesiæ. Terribilis est.

ni. Eodem pertinet *Sanctissimus* namque GREGORIUS &c. ut in fronte huius operis posuimus ex antiquissimo *Veronensi* MS. cuius ista est inscriptio: *Incipiunt Profarum de . . . Imprimis de Adventu Domini. Sanctissimus &c.*

De cantu
KYRIE E-
LEISON seu
Litanis.

X. Plerique, qui medio hoc ævo de officiis divinis scripserunt, sancto GREGORIO etiam tribuunt, quod *Kyrie eleison* &c. etiam *Rogus DEI* in antiquis regulis PP. apud HOLSTENIUM dictum, in Missa dici instituerit, quod tamen ex superioribus constat, iam prima ætate fuisse frequentatum. Ex ipso nihilominus S. GREGORIO probantur fuisse, qui ei inter alias innovationes, in ecclesiam *Romanam* secundum ritum ecclesiæ *Capolitanæ* introductas, aliquid circa hanc supplicationem tribuerint, quod ipse diluit, alium

L. VII. Reg. ep. 64. ritum *Romanæ* ac *Græcæ* ecclesiæ hic declarando: „*Kyrie eleison* nos neque

„diximus, neque dicimus sicut a *Græcis* dicitur: quia in *Græcis* simul omnes dicunt; apud nos autem a clericis dicitur, & a populo respondetur, & totidem vicibus etiam *Christe eleison* dicitur, quod apud *Græcos* nullo modo dicitur.“ Hoc vero ipsum STEPHANUS *Eduensis*, & RUPERTUS abbas S. GREGORIO tribuere videntur. „GREGORIUS a *Græcis* (inquit

De Sacr. Alt. c. 20. „ille) *Kyrie eleison* assumpsit: & a solo clero sonora modulatione cantari præcepit. Hic vero *Kyrie eleison* a clero ad Missas cantari præcepit, quod

L. II. de Off. c. 21. „apud *Græcos* ab omni populo cantabatur.“ DURANDUS repetitionem præterea novenariam a S. GREGORIO institutam innuere videtur, primam autem

L. IV. ep. 13. institutionem S. SILVESTRO tribuit: „B. GREGORIUS instituit *Κυριε ελ. novies*, & a clero tantum publice in Missa cantari: quod prius apud *Græcos* a clero & populo cantabatur. SILVESTER vero papa illud a *Græcis* assumpsit.“ Ex Concilio *Vasensi* sub FELICE IV. lib. I. docuimus, tam in sede apostolica, quam etiam per totas orientales atque *Italiæ* provincias dulcem & nimium salutarem consuetudinem esse intromissam, ut *Kyrie eleison*

Can. 2. cum grandi affectu & compunctione dicatur, numerum vero certum non determinat, sed tempora solum officii divini ad matutinos, Missas, & vesperras. Hoc S. GREGORIO singulare recte adscribitur, quod præter consuetas officii quotidiani partes illud in illis supplicationibus seu litanis, quas *Romæ* instituit ad pestem depellendam, *Kyrie eleison* per plateas urbis cantari fecerit. Litaniam etiam subinde ad initium Missæ fuisse cantatam constat ex ordine *Romano* I. apud MABILLONIUM, ubi ad feriam IIII. initium Quadragesimæ præscribitur: „Ut autem prope ecclesiam venerint, incipient litaniam. Ut autem ingressi fuerint ecclesiam, pontifex ingreditur in secretarium. Schola pergit decantando usque ad altare, ut autem finierint litaniam, post paululum incipiunt antiphonam ad Introitum.“ Et postea:

p. 17. „Iussi faciunt litaniam ternam.“ Et iterum: „Deinde schola iussa facit litaniam

p. 26.

p. 36.

„litaniam

„tanium ante altare : primam septenam ; spacio facto faciunt alteram qui-
 „nam ; intervallo facto faciunt tertiam ternam.“ Præscribuntur hæc omnia
 in Quadragesimæ exordio , & fine, in Sabbato sancto. In antiphonario Ios.
 CARI seu THOMASII p. 92. &c. in officio Sabbati sancti primo occurrit se-
 ptena : *Septem vices ista litania dicatur.* Et postea quina : *Hæc litania quin-*
quies pronuncietur, & quinquies respondeatur. Et demum terna : *Ter pro-*
nuncietur; terque ab omnibus respondeatur; quousque stella in cælo apparue-
rit: visa stella ingreditur ad Missam. Finis vero istius litanie sic finiatur, sic-
ut ad Missam in die dominico. Sic in antiphonario inter opera S. GREGORII
 ed. *San-Maur.* in fabb. Pentec. *Ad Introitum letania.* Id tamen nomen
 promiscuum fuit, quando *Kyrie eleison* ad Missam dicendum designabatur,
 atque ita a Rhabano MAURO vocatur : *Post Introitum sacerdotis ad altare*
litanie aguntur a choro. Et in ordine *Rom. Prior scholæ custodit ad pon-*
tificem, si vult mutare numerum litanie. Canebatur etiam in processione
 ab ecclesia, ubi collecta fiebat, ad illam usque, in qua statio futura erat.
 Hinc aperta ratio colligitur, cur *Kyrie eleison*, ubi litanie agebantur, non
 amplius diceretur, quandoquidem in fine litanie, ut mox audivimus, ca-
 nebatur, ut alias ad Missam fieri consueverat. Id quod expresse in ordi-
 ne I. *Rom.* apud MABILLONIUM statuitur : „Quando litania agitur, nec
 „*Gloria in excelsis DEO*, nec *Kyrie eleison* post Introitum, nec *Alleluia*
 „cantatur, excepta litania maiore.“ Idem in ord. *Rom.* XI. in festo Pu-
 rificationis præscribitur : „Finita antiphona a schola subdiaconus regiona-
 „rius more solito portat crucem ad altare, & facit litaniam, respondente
 „schola cum acolythis. Et Dominus papa cantat Missam, sed non canta-
 „tur *Kyrie eleison* propter litaniam.“ Hinc argumentum sumitur, lita-
 niam esse supplicationem cum aliqua processione, dum præeunte subdiacono
 schola cantorum respondebat, quod in publicis supplicationibus etiam po-
 pulus faciebat. Hoc clarius ponitur ibidem inferius, ratioque additur, cur
Kyrie eleison tunc dictum haud fuerit, etiam in Dominica pentecostes :
 „*Kyrie* non dicitur propter letaniam processionis, ubi dictum est *Kyrie* :
 „sed solummodo finito hymno trium puerorum, pontifex incipit Missam,
 „*Gloria in excelsis DEO*, & reliquum.“ Quando vero canebatur *Kyrie*
eleison, id ad nutum pontificis fiebat excelsiore voce. *Ipse vero pontifex,*
ut habetur ordine V. cantori annuat, quando excelsiori voce Kyrie eleison,
sive Christe eleison dici debeat. Ex superius laudato S. GREGORII loco con-
 stat, toties fuisse dictum *Christe eleison*, quoties *Kyrie eleison*, sed nume-
 rus non designatur, qui nempe ad nutum pontificis fuit, ut colligi-
 tur ex ordine III. „Schola vero, finita antiphona, incipit *Kyrie elei-*
 „*son*, sed prior scholæ debet ad pontificem custodire, quando præ-

De instit. cler.
lib. I, c. 35.

p. 18,

p. 132,

p. 148,

p. 66.

p. 56.

„cipiat mutare numerum litanïæ, & innuenti inclinat se. Quæ cum
 „finita fuerit, pontifex incipit, *Gloria in excelsis DEO*, si tempus fuerit.“
Kyrie eleyson, interim dum fiebat incensatio, dictum fuisse ex RUPERTO
 L. I. de off. Tuitiensi discimus, quæcum rata fuerit, certus numerus potuit successu tem-
 c. 29. porum determinari, qualem designat DURANDUS unacum mysterio: *Con-*
 L. IV. c. 12. *grue*, inquit, *chorus laudat & invocat Trinitatem triplicando* κύριε ἐλέησον.
 Ubi etiam dicit in quibusdam ecclesiis statim post ultimum κύριε ἐλέησον subiici
 ἡμᾶς. De hac additione nihil refert STEPHANUS *Eduensis*, dum novenarii nume-
 Ib. n. ult. ri mysterium declarat: „Interim de prophetis vel apostolicis scripturis cho-
 De Sacram. rus DEO laudem concinit, & pneumatizando *Kyrie eleison* supplicat sibi
 Euch. c. 12. „misereri. Ter triplicatum signat Trinitatem angelorum, quæ triplicata
 „laudem incessanter summæ Trinitati decantat. Finito pneumate choro ta-
 „cente, sacerdos se convertens ad occidentem clerum salutat & populum &c.“
 Quod ibi dicit, chorum pneumatizando *Kyrie eleison* supplicare sibi mi-
 fereri, idem etiam tum ad populum, cum speciatim ad cantores refert
 L. III. de ec- AMALARIUS simplicius, sed clarius mysterium Trinitatis explicando a).
 clef. off. c. 6. Sed de aliis etiam ritibus aliquid dicamus, uti iam de *Gracis* diximus, quos
 a in frequentando *Kyrie eleison Ambrosianos* æmulari testatur RADULPHUS
Tungrensis: „Sciendum est (inquit) quod *Graci & Ambrosiani* multum
 „ad hoc frequentant *Kyrie eleison*. Et in *Missâ Ambrosiana* dicitur ter
 „*Kyrie eleison* in tribus locis post *Gloria in excelsis*, & post evangelium,
 „& in fine *Missæ*. In *Romano* vero dicitur novies in uno loco, cum
 „*Christe eleison*, quod *Graci & Ambrosiani* non dicunt. Item *Ambrosiani*
 „ad eorum *Kyrie eleyson* ad *Gloria in excelsis* ad *Credo* ad *Sanctus*, uni-
 „cam servant notam.“ Id est neumas nullas adhibent. Notandum est di-
 scrimen, quod idem RADULPHUS *Tungrensis* observat ritum inter *Roma-*
 num & *Ambrosianum*: „Post primam orationem dicit *Gloria in excelsis*,
 Prop. 23. de canon. observ. „dein *Kyrie eleison*: sed nos ordinem conversum servamus, post Introitum,
 „*Kyrie eleison*, & *Gloria* deinceps orationes dicentes.“ In officio *Mo-*
zarabico deprehendi quidem, quod officium vesperarum incipiat a *Kyrie*
eleison, ac etiam repetat, in *Missâ* tamen S. IACOBI illius ritus, quæ habe-
 tur T. XXVII. Bibliothecæ Patrum *Lugdun.* nuspiam invenio. MABILLO-

NIUS

a) „Ac ideo (inquit) dicant cantores *Kyrie eleison*
 Domine Pater miserere. *Christe eleison* miserere,
 quia nos redemisti sanguine tuo. Et iterum:
Kyrie eleison Domine Spiritus sancte miserere.
 Potest & simpliciter intelligi de *Kyrie eleison*
 necessario constitutum esse a præceptoribus ec-
 clesiæ, ut cantores post finitam antiphonam de-
 precentur Domini misericordiam, quod depri-
 nat inanem iactantiam, quæ solet sequi can-

tores. Habent enim quandam exultationem
 propter egregiam compositionem melodiarum,
 & non humiliationem lectionis, qua illuminan-
 tur ad studium humilitatis.“ Hæc ad verbum
 repetuntur in usibus *Farsensibus*, additurque:
 „In omnibus igitur peractis officiis sequatur
Kyrie eleison ante orationem dominicam.“
 Quod etiamnum servatur.

NIUS in liturgia sua *Gallicana*, ad antiquissimum lectionarium *Luxoviense* p. 164. *legenda in depositione* &c. præter morem *Kyrie eleison* *Christe eleison* *Kyrie eleison* ad oblationem dici observat.

XI. Mentio etiam adhuc est iniicienda interpolationum inter *Kyrie Tropi* ad *eleison* adhiberi solitarum, quales in appendice sua ad antiphonarium *Romanum* exhibet Ios. CARI ad dominicas duas Quadragesimæ. Ad Dominicam I. Quadragesimæ sic incipit: *Kyrie eleison Domine DEUS Omnipotens patrum nostrorum Kyrie eleison*. Et Dominica secunda in Quadragesima: *Kyrie eleison DEUM Patrem, Filiumque eius Dominum IESUM Christum & Spiritum Sanctum devotis animis invocemus Kyrie eleison* &c. Quæ tamen potius genus aliquod antiquarum litaniarum esse videntur, atque a communibus illis *tropis* differunt, qui fuerunt multis sæculis usitati: cuiusmodi passim in antiquis MSS. antiphonariis cum notis musicis deprehendi: *Kyrie fons* &c. Item *Omnipotens* &c. & quos alios Cardinalis BONA habet. Ex dictis vero superiore capite de *tropis* eiusmodi patet, falsum fuisse doctissimum Cardinalem, dum sibi ante sæculum XIII. usitados non fuisse persuadet; ipse contra deceptum fuisse credit Ioan. BROMTONUM abbatem *Cisterciensem* inter scriptores rerum *Anglicarum* p. 879. editum, afferentem, B. DUNSTANUM semel soporatum angelos audisse cum suavi nota *Kyrie eleison* psallentes, cuius modulos harmoniæ adhuc contineat *tropus* ille apud *Anglos* famosus, *Kyrie rex splendens*, qui in maioribus festis Sanctorum cantari soleat. De modulis harmoniæ loquitur, qui servati sunt subscriptis verbis seu *tropis*. De aliis mox dicemus, inter *Gloria in excelsis* dici solitis. Singularis vero est apud PAMELIUM ad finem T. I. liturgiar. qui utrumque continet, *Kyrie eleison* & *Gloria in excelsis*, non talis quidem, quales insulos eiusmodi Tropos invenire est. Aliquando etiam græca verba sunt intermixta, veluti: *Kyrie O theos* &c. ut in cod. *San-Emeranensi*, ex quo paulo ante *tropos* ad Introitum descripsi, post quos *Incipiunt* versus super *Kyrie eleison*. In cod. *Vindobon.* theol. 685. scripto sub OTTONE Imp. cum notis musicis inter *Kyrie tropi* partim latini, partim græci notantur. In *Weingartenensi* ad natale Domini pariter reperi cum notis musicis. Specimen addo ex codice *S. Galli* pulcherrimo illo sæc. X. in quo cum notis itidem musicis ad festum Innocentum *tropi* sunt compositi:

Kyrie eleison.	Pater infantium.
Kyrie eleison.	Refectio lactantium.
Kyrie eleison.	Consolatio pupillorum.
Christe eleison.	Imago Genitoris.

Chri-

Christe eleison. Abolitio facinoris.
 Christe eleison. Restauratio plasmatis.
 Kyrie eleison. Fomes charitatis.
 Kyrie eleison. Plenitudo probitatis.
 Kyrie eleison.

Ex MS. *San-Blas*. 400. circ. ann. specimina damus singularia cum notis
 musicis ac contrapuncto.

K y r i e | magne | De us | po ten ci e | li ber a tor |

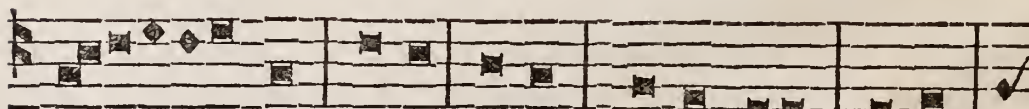
K y r i e | magne | De us | po ten ci e | li ber a tor

ho mi nis | trans gress o ris | man da ti | e le y fon |

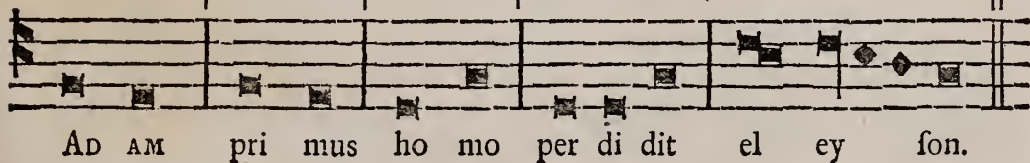
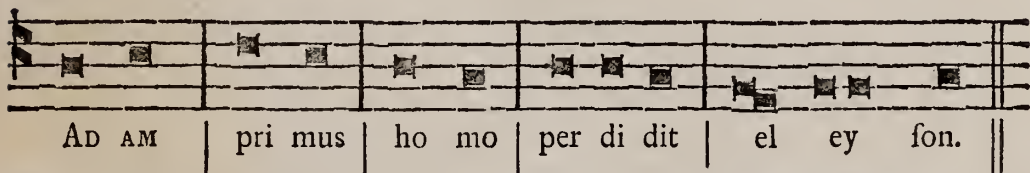
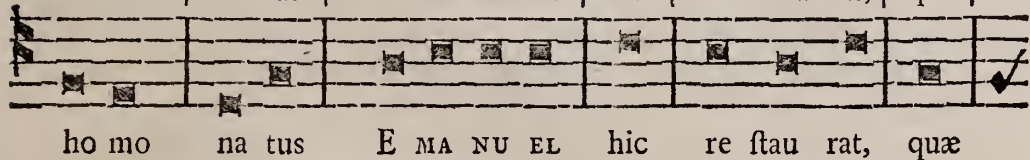
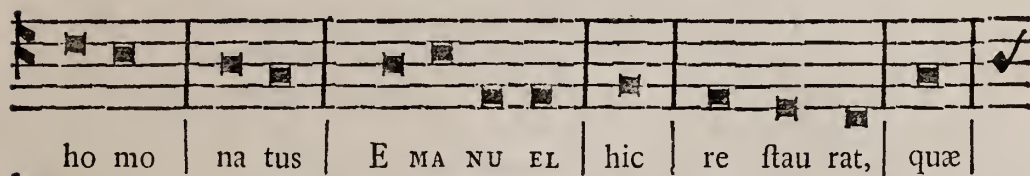
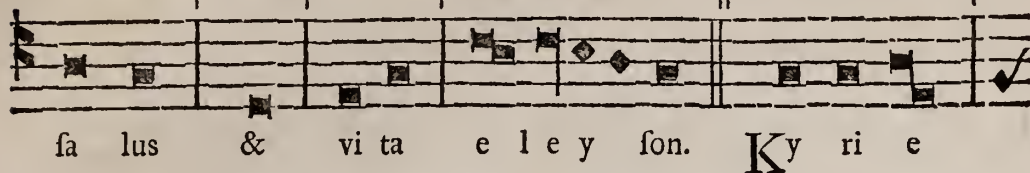
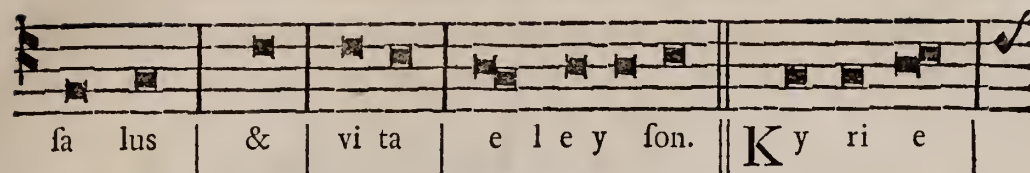
ho mi nis | trans gress o ris | man da ti | e le y fon

Chri ste | Summi | Pa tris | ho sti a | no stra

Chri ste | Summi | Pa tris | ho sti a | no stra

XII. Mox expleto *Kyrie eleison* sacerdos iubetur imponere hymnum angelicum *Gloria in excelsis*, *Cumque*, ut habetur in vita CAROLI M. auctore monacho *San-Gallensi* c. 20. *præmissis melodiis iuxta ministerium suum imponere debuisset hymnum angelicum* &c. Quod iuxta ordinem *Romanum* factum fuit hoc medio ævo conversa ad populum facie: „Quando vero „finierint, dirigens se pontifex contra populum incipit *Gloria in excelsis* „*DEO*: & statim regyrat se ad orientem usque dum finiatur:“ Prosequente nimirum choro. „Litania finita (ut habetur in altero ordine) in-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. B b b „cipit

GLORIA IN
EXCELSIS
DEO.

Ord. I. n. 9.

Ord. II. n. 6. „cipit solus pontifex clara voce hymnum *Gloria in excelsis DEO*, si tem-
 „pus fuerit: Deinde vero totus respondet chorus.“

Angelicum prius hic sacrificex pater incipit hymnum

Inceptum complet vociferando chorus.

Ut canit MAURICIUS *Senonensis*, seu PETRUS *Venerabilis* ex sententia I. *Alberti FABRICII*, qui carmen illud de Missa edidit ad calcem bibliographiæ antiquariæ. Non ineptum huius rei DURANDUS pandit mysterium. „Sane
L. IV. c. 13. „(inquit) sacerdos primus & solus illud inchoando pronuntiat, qui angelum
 „magni consilii præsentat. Nam ortum Salvatoris solus angelus, cuius per-
 „sonam ipse gerit, primo nuntiavit . . . Chorus vero concinendo re-
 „spondens gerit personam multitudinis, de qua in evangelio sequitur: *Subito*
facta est cum angelo multitudo cœlestis militiæ laudantium Deum.“ Dicit ibidem
 DURANDUS Sacerdotem se ad Orientem vertere dicendo *Gloria in excelsis*,
L. III. de cuius rei etiam rationem affert AMALARIUS, cum econtra iuxta laudatum or-
Ecc. Of. c. 8. dinem *Romanum* versus populum se dirigendo postea se regyrare dicatur ad
 Orientem. Patet autem ex mox sequentibus verbis sensus: „Post hoc di-
 „rigens se iterum ad populum dicens *Pax vobis*, & regyrans se ad Orien-
 „tem &c.“ IOANNES *Abrincensis* in libro de Officiis ecclesiasticis „*Gloria*
p. 27. „*in excelsis* (inquit) in festis, excepto Adventu, & Quadragesimæ tempore,
 „semper post *Kyrie eleison* sacerdos ad Orientem versus incipiat . . . hy-
 „mnus vero præfatum chorus celebriter canendo expleat.“ Observat PA-
 RIS *de Craſſis* apud MABILLONIUM, vetustissimum esse capellæ papalis morem,
 ut eodem tono invariato cantetur hymnus angelicus his notis *ut re fa fa*
fa mi fa sol mi, sol fa mi mi, quæ est melodia hodieque usitata in fe-
 stis quibusvis duplicibus, & maioribus. Iam notavi solere in capite Sacra-
 mentariorum, ex authentico bibliothecæ cubiculi hac media ætate describi
 solitorum, rubricam poni, qua episcopis quidem diebus festis & domini-
 cis, presbyteris autem minime, nisi in paschate dicere conceditur *Gloria in*
excelsis. Idque in variis etiam ordinibus *Romanis* cavetur, etsi alia etiam
 presbytero agenda permittantur, quando in statione Missas faciebat. „Si-
 „militer (ut habet Ordo I.) etiam & a presbytero agitur, quando in statio-
 „ne facit Missas, præter *Gloria in excelsis*: quia a presbytero non dicitur
p. 17. „nisi in pascha.“ Et mox iterum: Item de eo, quod *Gloria in excelsis Deo*
p. 18. „usque in caput Quadragesimæ in dominicis diebus cantatur. A presbyte-
 „ris vero *Gloria in excelsis Deo* minime cantatur, nisi solum in pascha.“
 BERNO *Augiensis* impugnans hanc prærogativam episcoporum, sibi laudatam
præ-

prætitationem, ut vocat, Missalis obiicit a). Ex eoque colligitur, tantum *Romanos* presbyteros sic fuisse arctatos b). Oportet sane, non admodum pervagatum fuisse hunc ritum, nec diu durasse: non enim ita multo post *BERNONEM*, qui undecimo vixit sæculo, *MICROLOGUS*, seu *Ivo Carnotensis*, qui floruit sæculo duodecimo, & *DURANDUS* sæculo XIII. nullum presbyteros inter & episcopos discrimen ponunt. „In omni festo (inquit ille) quod plenum habet officium, excepto intra Adventum Domini, & Septuagesimam, & natale Innocentium: tam presbyter quam episcopus *Gloria in excelsis* dicunt. Quod etiam nunquam post meridiem legitur dicendum, nisi in Cœna Domini, ubi chrisma conficitur, & in sabbatis Paschæ & Pentecostes.“ Id diu videtur obtinuissè in ecclesia, ut soli episcopi in Cœna Domini dicerent *Gloria in excelsis* more etiam *Romanæ* ecclesiæ iuxta rescriptum *NICOLAI P.* ad *RADULPHUM* archiepiscopum *Bituricensis* apud *GRATIANUM*; „Porro *Gloria in excelsis Deo* ab episcopis in Cœna Domini inter Missarum solemnities more nostro dicenda est.“ Testatur de eo more *DURANDUS*, sed ex quorundam tantum sententia: „Et hoc (inquit) in ecclesiis, in quibus chrisma conficitur, & non in aliis: pro- ut quidam dicunt.“ Quod autem dicit *MICROLOGUS* non dici *Gloria in excelsis* post meridiem, de diebus ieiunii intelligendum est, quando hora nona aut vespertina Missa agebatur, alias hora tertia. Unde *DURANDUS*: „Quidam (inquit) dicunt non esse cantandum in Missa, nisi in hora tertia, quia tunc Spiritus Sanctus super Apostolos descendit, & eos gloria & exultatione replevit.“ Sed magis nativa est ratio, quæ in antiquo ordine *Romano* ad usum monasteriorum apud *MARTENIUM* & *MURATORIUM* redditur: „Omni vero tempore quando ieiunium faciunt, & hora nona Missas celebrant, nec *Gloria in excelsis Deo*, nec *Alleluia* canuntur.“ Adhuc aliquoties ibi

a
b*Microlog. c. 2.**De consecr. d. I. c. 56.**L. VI. c. 71.**L. IV. c. 13. n. 5.**T. V. anecd. p. 103. Sc. T. II. p.*occur- *392. Sc. lit. Rom.*

a) „Nunc (inquit de quibusdam rebus ad Missam spectant. c. 2.) stylus ad movendam questionem se vertat, ad quam totus hactenus sermo habitus intendebat, videlicet, cur non liceat die dominico vel natalitiis Sanctorum presbyteros illum hymnum canere, quem nato in carne Domino angeli cecinere dicentes: *Gloria in excelsis DEO*. Quodsi concessum est illum cantare in pascha secundum prætitationem missalis, non multo minus licitum puto in nativitate Domini, quando primum cœpit audiri ab hominibus in terris, qualiter ab angelis canebatur in cœlis. Proferant contradictores in medium, ubinam sit a sanctis Patribus, vel ab ipso sanctissimo Papa *GREGORIO* interdictum, & si ad hæc respondere non valemus, merito

manus damus. (Et postea): super hæc omnia cum in capite libri missalis, quando presbyteri *Romani Gloria in excelsis DEO* canere & non canere soleant, legimus solummodo prætitationem, nusquam autem vel a beato papa *GREGORIO*, vel aliquo sanctorum Patrum vobis interdictum puto, quin omni die Dominica vel in Sanctorum natalitiis liceat nobis sæpe dictum hymnum canere ad augmentum laudis divinæ.“

b) „Nam (ait) si ideo, ut sæpe dictum illum angelicum hymnum prohibemur in festivis diebus canere, eoquod *Romanorum* presbyteri non solent eum canere, possumus simili modo post evangelium symbolum reticere, quod *Romani* usque ad hæc tempora divinæ memoriæ *HENRICI* imperatoris nullo modo cecinerunt.“

occurrunt *Gloria in excelsis* & *Alleluia* pariter canenda, aut omittenda. Quod ea religione est servatum, ut pontificio indultu opus fuerit, si vel in præcipuis festis cani liceret: cuiusmodi Breve apostolicum a COELESTINO III. an. 1198. datum in archivio *San-Blasiano* servatur, quod hic exscribendum ducimus a).

a

De consecr.

dist. I. c. 55.

„ duo solummodo hymni ab angelis in novo Testamento inveniuntur decantati, *Alleluia*, atque *Gloria in excelsis Deo*. Quos pariter in Septuagesima intermittimus, quia peccato hominis veteris a conventu angelicæ iubilationis expulsi in huius miseræ vitæ Babylonem, super flumina eius sedemus, & flemus, dum recordaremur illius *Sion*, in qua Deum decet hymnus.“ HONORIUS *Augustodunensis* eandem rationem mysticam adhuc magis enucleans, „ Nos (subiungit) istis diebus *Alleluia*, & *Gloria in*

Explic. Missæ

c. 6.

„ *excelsis*, quæ sunt cantica lætitiæ, non canimus.“ HUGO Card. eandem rationem de eodem tempore, atque etiam de Adventu Domini tangit, cum hoc discrimine, quod in Adventu *Alleluia* non omittatur. „ Sed notandum „ (inquit) quod in Adventu Domini non cantant *Gloria in excelsis Deo*. Per „ quod repræsentatur mœstitia veterum patrum propter tædium expectationis Incarnationis Domini. Cantatur autem *Alleluia*: quia habebant spem „ liberationis.“ MICROLOGUS etiam *Te Deum laudamus* iungit, quod pariter solemne est lætitiæ canticum b). In ordine *Romano* XI. apud MABILONIU M p. 132. de Septuagesima: „ Deinceps tacetur *Te Deum*, & *Gloria in excelsis Deo*, nisi fuerit festivitas novem lectionum.“ Verum ante de officio & Missa pontificali, etiam in Adventu, agens, testatur p. 120.

c. 30.

b

can-

a) COELESTINUS episcopus servus servorum DEI. Dilectis filiis abbati & conventui S. BLASII in *Constantiensi* diœcesi constitutis salutem & apostolicam benedictionem. Licet singulis diebus Domino debeamus canticum iubilationis exsolvere, SS. Patrum tamen institutio deliberatione provida ordinavit, ut in diebus festivis cum maioribus debeamus modulationibus decantare & quæ in solemnitatibus essent a fidelibus deprecanda atque aliquo tempore reticenda dispositione mirabili stabilivit. Vnum in hoc devotionem vestram in Domino multipliciter commendamus, quod ab apostolica sede, penes quam disponente Domino plenitudo residet potestatis, concedere vobis humiliter postulastis, ut in Annuntiatione & Purificatione beatæ Virginis, festo S. BLASII vobis liceat, cum infra septuagesimam evenerint, *Gloria in excelsis Deo* & sequentiam ad Missam cantare. Nos igitur vestris petitionibus annuentes, auctoritate præ-

sentium indulgemus, ut liceat vobis in festivitibus ante dictis *Gloria in excelsis Deo* & sequentiam in Missarum sollempniis decantare: devotionem vestram attentius commonescentes, ut sicut voce cupitis angelici cantici esse participes, sic vos tales exhibeatis in opere, quod in æterna patria angelorum possitis faciente Domino confortia adipisci. Datum *Laterani* VI. Id. April. Pontificatus nostri anno septimo.“

b) „ Ab adventu Domini usque ad nativitatem eius *Te DEUM laudamus*, *Gloria in excelsis Deo*, *Ite Missa est*, dimittimus: quia maior gloria est novi Testamenti quam veteris, cuius typum infra Adventum Domini observamus.“ Et postea c. 46. „ semper autem cum *Gloria in excelsis Deo* etiam *Te DEUM*, & *Ite Missa est*, recitamus: nisi de nativitate Domini in nocte, & in cæna Domini, & in vigilia Paschæ & Pentecostes.“

cantatum *Te Deum laudamus*, pontificemque cantare Missam cum *Gloria in excelsis Deo*, sicut in aliis dominicis, usque ad natalem Domini. R-
DULPHUS *Tungrensis* rationem reddit, cur hymnus *Te Deum laudamus* fe-
quatur hymnum *Gloria in excelsis* a). De ritu *Ambrosiano* eorum tempo-
rum, ut alias solet, nihil addit. BEROLDUS vero *Mediolan.* de ordine &
cæremoniis ecclesiæ *Ambrosianæ Mediolanensis* sic explicat post accessum ^{Apud Murato-}
ad altare, incensum, & confessionem. „Quo facto magister scholarum ^{rimum T. IV.}
„incipit ingressam, qua finita archiepiscopus, aut presbyter ebdomadarius ^{antiq. It. me-}
„dicit: *Dominus vobiscum*. Sequitur *Gloria in excelsis*, & magister scho-
larum canit totam gloriam, excepto in præcipuis solemnitatibus, quando
„canit tantum usque ad *Suscipe deprecationem nostram*, a qua lectores ca-
„nunt excelsa voce usque in finem. Tunc magister scholarum dicit ter
„*Kyrie* cum pueris suis. Sequitur oratio super populum &c.“ Cum ritu
Romano convenit *Mozarabicus*, antiquissimo more; cum iam ETHERIUS
episcopus & BEATUS presbyter lib. I. adversus ELIPANDUM testimonium
dent, hymnum hunc seu doxologiam in *Hispania* cantari consuevisse die-
bus dominicis, & quibusdam festivitatis. Id singulare habet ROBLESIIUS
in vita Card. XIMENII: „Die Dominica Adventus S. IOANNIS BAPTISTÆ c. 27.
„non dici *Gloria* in Missa; verum eius locum subire canticum *Benedictus*
„*Deus Israel* &c. Sed aliis diebus post dictum *Gloria* recitari orationem.“
In sacramentario *Gallicano* apud MABILLONIUM legitur cum hac rubrica: T. I. Mis.
Gloria ad Missam decantanda. Græci canunt in matutinis laudibus, ut et-
iam in nonnullis antiquis regulis præscriptum olim fuisse superius memini. Ital. P. II.
At nec apud illos quotidie cantatur. PHILOTHEUS patriarcha in ordine p. 281.
sacri ministerii, quomodo videlicet sacerdoti diaconus ministrat in celebri-
bus vesperis, matutino, & Missa, mox initio tempora decernens, quibus
diaconus sacro in ornatu seu vestitu ministret: *Nec non*, inquit, *in matu-*
tinis, in quibus magna glorificatio (δοξολογία) canitur. Singulare est, quod
DURANDUS dicit, quando omnia ea recapitulat, quæ hætenus secundum
morem *Romanum* de canendo certis temporibus hymno angelico retulimus.
„Episcopus tamen *Bethleemitanus* ex abusu omni die & omni Missa, & L. IV. c. 13.
„pro

a) „Quoniam (inquit Propos. 13. de canon. ob-
serv.) hymnus *Te DEUM laudamus* pariter
resonat laudem sanctæ Trinitatis, sicut hymnus
Gloria in excelsis, ideo *Romana* observatione in-
troducenda est regula, ut hi duo hymni pariliter
unus in laudibus, & alius in Missa debeant can-
tari, & pariter intermitteri, ut ponit beatus IN-
NOCENTIUS papa tertius, extra de celebra-
tione Missæ capite Concilium, in fine: Ubi idem
papa aliam dat nobis auctoritatem: ut sicut ad

festivitates dominicales & Sanctorum hi duo
hymni suis temporibus decantantur, ita eisdem
temporibus in diebus profestis, hoc est pro-
cul a festivitate scilicet in diebus privatis, quan-
do tres fiunt lectiones, dicti duo hymni can-
tari non debent, ut inter commemorationem &
solemnitatem differentia ostendatur. Et hoc de-
bet observare, qui diligunt decorem domus
DEI.“

„pro eo, quod hymnus ille, LUCA testante, primo in *Bethleemitana* regione cantatus est.“

Græce & cum
Tropis.

XIII. In S. DIONYSII monasterio prope *Parisi* solet doxologia hæc cum integra liturgia græce decantari in præcipuis festivitatis, vidique in antiquissimo sacramentario cum notis antiquis musicis, litteris latinis, uti etiam in MSS. *San-Gallensi*, *San-Emerano*, *San-Blasiano*, & nonnullis aliis. Frequentes hac media ætate fuerunt eius interpolationes, quas Tropos vocarunt, cuiusmodi in multis manuscriptis reperi. Singularis autem est in celebri cod. bibl. *Angelica Romæ* sæc. IX. inscriptus *Ad pontifex*. „Pastor

„bone veni ante sacrum & sanctum altare ut in laude regis regum vocem
„tuam prior emittere digneris supplices te rogamus eia dic Domine:
„*Gloria in excelsis Deo*.“ Directo nempe ad pontificem, celebrantem sacra, cantu, cuius erat infonare *Gloria in excelsis*. Sequitur totus hymnus angelicus cum Tropis. Alia specimina addo ex cod. *Vindobon.* theol. 685. scripto sub OTTONE Imp. a). Conservati sunt eiusmodi Tropi prope ad præ-

Liturg. T. I.
p. 611. 614.

sens ævum, sed fere tantum de B. M. V. Singulares sunt apud PAMELIUM Tropi: alter in nativitate Domini, *Gloria in excelsis* &c. *laus tua Deus resonet coram te rex* &c. alter item in dedicatione basilicæ, *Gloria in excelsis Deo. Quem cives cælestes sanctum clamantes laude frequentant.* Est penes me missale MS. decimi tertii circiter sæculi cum notis musicis variis modis, sed nullis alias interpolationibus, excepta unica ista parva additione post *fili unigenite* „salus nostra.“ PARIS *Crassus* refert in cærimon. sum. Pont. c. 67. NICOLAUM V. prohibuisse, ne in sua capella *Gloria in excelsis* cum illis interpolationibus diceretur. Huc referendum puto INNOCENTII IV. breve, quod hic, a Ios. GARAMPPIO archiviorum apostolicorum præfecto mecum communicatum, ex T. III. litterarum, epist. 377. edo b).

So-

a) „*Gloria in excelsis DEO* & *in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Oda pangimus tibi almus rex angelorum. *Laudamus te* qui formasti polum una solum fecisti. *Benedicimus te* O rex gloriose, qui cuncta creasti. *Adoramus te.* O mater dignissima MARIA, quæ DEUM protulisti. *Glorificamus te.* Ex utero virginali Xpm genuisti auctorem. *Gratias agimus tibi* &c.“ Ut nunc, cum notis musicis.

Item in angelicum carmen

„Dies nostros Domine dispone in pace. *Laudamus.* Laus tua DEUS resonet coram te rex. *Benedicimus te.* Qui venisti propter nos rex angelorum DEUS. *Adoramus* In sede maiestatis tuæ. *Glorificamus* veneranda Trinitas. *Rex cælestis* gloriosus es rex in throno Patris tui.

Dñe fili clamamus ad te Dñe, ne tardes subvenire. *Ille Xpe* Deus fortis & immortalis. *Deprecationem.* Auxiliare nobis Dñe *Qui sedes* Dñe Ds redemptor ISRAHEL. *Miserere.* Cælestium terrestrium & infernorum rex. *Tu solus ultissimus.* Regnum tuum solidum permanebit in æternum (cum notis musicis).

b) INNOCENTIUS episcopus servus servorum DEI venerabilibus fratribus episcopis, ac dilectis filiis abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, & aliis ecclesiarum prelati, ac rectoribus, eorumque capitulis, & collegiis in terra dilecti filii viri marchionis *Misneris* constitutis salutem & apostolicam benedictionem.

Cum in summi regis palatio virgo se gloriosam pro nobis iugiter exhibeat advocatam,

Solebant vero, ut alias notavi, loco neumaturn fieri eiusmodi interpolatio-
nes, hinc etiam Tropi vocati, sicut & sequentiæ, ut postea videbimus, inde
ortum traxerunt. Iuxta RADULPHUM *Tungrensem* sicut *Ambrosiani* ad *Ky-*
rie eleison, ad *Gloria in excelsis*, ad *Credo*, ad *Sanctus* unicum servant no-
tam, id est cuique syllabæ unam tribuunt notam, ita & de *Gloria in*
excelsis, & *Sanctus in graduali beati GREGORII Romæ pauca sunt notæ. Et*
credendum, quod plures notæ secularium super illis sine auctoritate existant.
Ideo humilitati locorum vestrorum congruere videretur, ut super illis seque-
remini Carthusienses,

XIV. In Missa antiqua ex codice *Tiliano* apud *Hugonem MENARDUM*, De orationi-
appendice ad lib. Sacramentor. p. 249. S. GREGORII P. habetur oratio „ inte- bus, & salu-
„ rim dum *Gloria in excelsis Deo* cantatur. (Et:) Post Collectam usque tatione cum
„ ad evangelium prout sibi videtur, dicit has orationes &c.“ nimirum dum respon-
interim Graduale cantabatur, uti postea: „Dum canuntur Offertoria, ascen-
„ dat ad altare, & humillime dicat hanc orationem.“ Idem observatur in
Missa ab ILLIRICO edita: „Donec cantentur versus ad Introitum, & *Kyrie*
„ *eleison*, & deinde *carmen angelorum*. (Postea) finita angelica laude, mis-
„ silem orationem dicat sacerdos. Deinde lectio recitetur, & inter lectio-
„ nem & evangelium, id est tempore Gradualis & *Alleluia* ac Sequentiæ, Epi-
„ scopus dicat has orationes &c. (Multis interiectis) quamdiu Offertorium
„ & versus canuntur, has dicat orationes &c. (Præfatione finita) quando alii
„ *Sanctus* decantant, hæc oratio cursim dicenda est a Sacerdote &c.“ Simi-
les orationes videntur esse apud MABILLONIUM in Sacramentario Gall. im- T. I. Mus. I.
mediate post hymnum *Gloria in excelsis* positæ eumque respicientes: *Deus*, tal. P. II. p.
cui merito & in excelsis & in terra, utriusque loci incolis *Gloria decantatur* 281.
&c. Item alia: *Deus, cui merito & angeli in cælis & homines in terra de-*
bito famolato conlaudant: cuius sanctum nomen super omne nomen exaltatum
fidele

felici cum patrocinio nobis clementer flectens
ad veniam, quem humanus excessus interdum
graviter provocat ad vindictam, non debet ab
ipsius lingua carnis laudibus se aliquatenus con-
tinere, quin ei pro tam placido munere gra-
tiarum surgat ad debitum, ut dampnosæ ingra-
titudinis caute vitare valeat detrimentum. Sane
dilectus filius nobilis vir... marchio *Misuenfis*
sinceritate, qua decuit, revolvens in animo, ut
quem ad ipsam habet devotionis affectum evi-
denter exprimeret, eamque pro suæ possibili-
tatis modulo congruis obsequiis honoraret, su-
per *Kyrie eleison*, & *Gloria in excelsis Deo*
cantum novum edidisse proponitur, ut cappellæ

suæ clerici eo in Missarum solemnibus eiusdem
Virginis uterentur; & quia tamen ipsum ex
parte ipsius marchionis presentatum, quem co-
ram nobis cantari fecimus, Deo gratum, & ho-
minibus acceptum invenimus, ipsum ob inven-
toris devotionem, quæ, dum spiritu Dei di-
citur, musicæ regulis non artatur, duximus ap-
probandum, cantandi & faciendi eum cantari
vobis in præmissis solemnibus libera facultate
concessa. Ad maiorem vero certitudinem præ-
missa *Kyrie eleison*, & *Gloria* sub ipso cantu
vobis sub bulla nostra mittimus interclusa.
Datum Laterani X. Calendas Februarii Pontifica-
tus nostri anno undecimo.

fidele exultatione concelebrant &c. Potius hæ orationes alludunt ad cantum *Gloria in excelsis*, quam possint haberi communes collectæ, ritu *Romano* subiungi solitæ immediate post hymnum angelicum, salutatione præmissa:

p. 72.

„Igitur (ut habetur in Ordine *Romano* VI.) cum *Gloria in excelsis* percantabitur, & pontifex se ad populum *Pax vobiscum* dicturus convertit, diaconi similiter cum eo se conversuri sunt.“ Iuxta epistolam LEONIS VII. ad

T. IX. conc.

p. 596.

consultationem episcoporum *Gallia & Alemannia*, quando in Dominicis, & principalibus festis *Gloria in excelsis* canitur, episcopi salutant *Pax vobis*, in Quadragesima vero, Quatuor temporibus, vigiliis Sanctorum, & aliis ieiunii diebus *Dominus vobiscum*. Ad quam salutationem solemnis semper fuit populi responsio, de qua ingruentibus hoc medio ævo privatis Missis dubitatum fuit, an non plures esse deberent respondentes. In ANTHONIS episcopi

Spicil. T. I. in

fol. p. 584.

Basil. capitulari apud DACHERIUM statuitur, ut ad salutationes sacerdotales congruæ responsiones dicantur, ubi non solum Clerici, & Deo dicatæ sacerdoti responsionem offerant, sed omnis plebs devota consona voce respondere debet.

c. 2.

Ivo Carnotensis in suo Micrologo eadem verba ex Concilio Aurelianensi citat, ubi ex ipsis verbis *Dominus vobiscum* rationem colligit, plures debere esse, qui respondeant. „Notandum (inquit) ex his verbis, plures esse

debere respondentes, & unum salutantem. Sicut enim inepte respondetur: *Et cum spiritu vestro*, cum unus esset saluator; sic incongrue salutatur per *Dominus vobiscum*, cum unus tantum adsit, vel nullus.“ Laudat

Prop. 23.

hunc locum Micrologi RADULPHUS Tungrensis. Ac deinceps diu multumque fuit disputatum etiam quoad privatam divini officii recitationem, quam vindicat PETRUS Damiani peculiari libello, qui appellatur *Dominus vobiscum*. De quo nihil opus est hic dicere, agentibus de solemni liturgiæ cantu, ad quem pertinent salutationes, responsionesque, plerumque ante preces a sacerdote dicendæ, ad quas olim, præsertim apud Græcos, solemni diaconorum acclamatione populus excitabatur: quæ etiamnum

προσφωνήσεις, acclamationes vocantur, & apud Latinos in hoc distinguuntur a secretis collectis ante præfationem; quæ tamen teste RADULPHO

Propos. 23.

Tungrensi ritu *Ambrosiano* etiam alte dicebantur: „*Ambrosiani* (inquit) hoc loco habent prolixas & plures orationes. Secretæ orationes dicuntur eo ordine, quo & primæ. In *Ambrosiano* dicuntur alte.“ Io. VASÆUS

chron. Hispan. ad an. 717. de oratione, quæ ritu *Mozarabico*, *Romano* more, mox post hymnum *Gloria in excelsis* dicitur: „Sacerdos cantando, dicit *Per omnia semper secula seculorum*. Neque ante orationem dicitur *Oremus*, neque in fine *Per Dominum*, sed tantum respondetur *Amen*.“ In oratione etiam secreta ritu *Romano* postrema saltem verba alte ac cum cantu pronunciantur, ut populus respondendo vota sua coniungat. Ta-

ceo eorum opinionem, qui secreta ideo tantum dici putant, quod a cantu distinguantur, quo reliquæ orationes in solemni liturgia quadam saltem modica inflexione cani solent a celebrante totius populi nomine, ad id invitati voce *Oremus*, & postea vota coniungentis solemni acclamatione *Amen*. Ubi discrimen notat DURANDUS inter *Amen*, quod sacerdos in silentio solet dicere post orationem dominicam; alias vero populus conclamat: „In „ aliis vero (inquit) orationibus, quæ in officio ecclesiastico dicuntur, *Amen* L. IV. c. 48. „ exprimit potius affectum optantis, ideoque in illis congrue profertur a „ „ populo, a quo optatur, quod in illis a sacerdote orante postulatur. Pro- „ fert tamen hic sacerdos *Amen* sub silentio.“ Hoc ideo refero, ut pateat media hac ætate populum saltem voces suas coniunxisse adhuc (uti indiscriminatim factum fuisse primo ecclesiæ tempore superius vidimus) in solemnibus eiusmodi responsionibus, quando alias cantus ecclesiasticus modulatio ad cantores rediit, musicæ artis peritos, longoque usu exercitatos, quod maxime tunc opus fuit, quando tanta difficultate, ut postea videbimus, cantus ecclesiasticus disci potuit.

XV. Hic referendum est, quod in ord. Rom. IX. apud MABILLON. *Mus. Ital. T. I. p. 92.* de ordinatione pontificis præscribitur: „Stans vero „ in gradibus ipsius sedis elevata voce dicit, *Gloria in excelsis Deo*. Post „ hæc, data pace, schola cantorum canit ei laudem, & patroni regionum „ similiter.“ Eo pertinent litanie, quas haud raro reperi in MSS. *Vindobon. San- Emeran. Francoford. San- Gallensi*, & apud GOLDASTUM a). In pontificali vocatur *Triumphus* apud MARTENIUM, præcipuis festis in insignioribus ecclesiis decantari solitus. In officio *Mozarabico* post *Gloria in excelsis* in paschate *Sanctus Deus qui sedes super Cherubim* &c. cum pluribus versiculis occurrit. Sapit hoc *Græcorum* ritum, qui ante lectionem hymnum ter sanctum *ἅγιος ὁ θεὸς κ.τ.λ. Sanctus Deus* &c. canunt, & in celebrioribus festis *ἐτέραν δόξαν* præmittunt, nimirum *δόξα πατρὶ κ.τ.λ. Gloria Patri* &c. Et postea legitur *Apostolus*.

Laudes cum
litanis *Christus vincit*
&c. apud
Græcos hym-
nus ter San-
ctus, doxolo-
gia.

a
Mart. de
antiq. eccl.
disc. c. 25.

XVI.

a) *Finita oratione post Gloria in excelsis Deo dicit Sacerdos: Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, tribus vicibus similiter & ceterus.* Exaudi Christe R. NICOLAO summo pontifici & universali papæ vita. Salvator mundi. R. Tu illum adiuva. S. PETRE R. Tu illum adiuva &c. Exaudi Christe R. Omnibus iudicibus vel cuncto exercitui *Francorum & Alemannorum* vita & victoria. S. HYLARI R. Tu illos adiuva &c. Christus vincit, Christus re-

gnat, Christus imperat &c &c. In cod. *San- Emeran.* sæc. X. inscrib. laudes cum letania Xps vincit Xps regnat &c. Ter N. serenissimo regi &c. &c. Ter N. iocundissimæ reginæ salus & vita. S. GABRIEL. Tu illum adiuva &c. &c. Domno N. abbati & universæ congregationi S. EMMERAMMI salus & vita. S. MARTINE. Tu illos adiuva &c. T. II. antiq. Aleman. p. 147.

Lectiones, &
cum eis con-
iunctus can-
tus.

a

b

c. 27.

p. 108.

XVI. Lectionum ex utriusque scripturæ paginis sicuti primarius fuit a prima ecclesiæ ætate usus, antequam etiam fixus fuit psalmorum, aliorumque ecclesiasticorum canticorum ritus, ita deinceps per hæc media ecclesiæ tempora ubique est pulcherrima inter divinarum laudum cantica vicissitudine intermixtus, in Oriente pariter ac Occidente. De Oriente testis est nobis *Nicolaus CABASILAS* a). Triplicem lectionem in ecclesia *Græca* numerat *Georgii PACHIMERIS* Paraphrasis in illud *DIONYSII* de Hier. eccl. c. 3. *lectio tabularum sanctarum scripturarum*. „Deinde (inquit) per lecto-
res (illos enim vocat liturgos, id est ministros) divinarum scripturarum
prophetiarum, apostoli, & divini evangelii fit lectio.“ In *Missâ Æthiopica* mediæ ævi una *PAULI* habetur, altera ex Actibus apostolorum præter evangelium. De ritu *Ambrosiano* testis nobis est *RADULPHUS Tungrensis* de canonum Observ. Proposit. XXIII. b). Ritus *Mozarabicum* nobis describit *Eug. ROBLESII* in vita Cardinalis *XIMENII* eodem modo, ac notatur in *Missâ Mozarabica* edita Tom. IV. Biblioth. PP. *Parisi*. præmissa semper salutatione: „*Dominus sit semper vobiscum*, respondetur, „*Et cum*

a) „Est (inquit expof. lit. c. 16.) univerfa myfterii celebratio veluti unum quoddam corpus hiftoriæ ab initio ufque ad finem convenientiam & integritatem confervans, adeo, ut unumquodque eorum, quæ fiunt vel dicuntur feperatim aliquid ad univerfi confectionem conferat. Unde pfalmi, ut qui in divini myfterii celebrationis exordio canuntur, primum tempus Chrifti Incarnationis significant. Quæ autem ea confequuntur, nempe facrarum fcripturarum lectiones, & reliqua, id quod deinceps fequitur. Atqui alia efle caufa dicta eft fcripturarum & pfalmodiarum, quod fint fcilicet præpurgationes & præparationes ad facra myfteria.“ Qua ratione autem hæc in facra liturgia procedant, poftca c. 22. exponit. „Poft ter fanctum hymnum (inquit) legitur liber apoftolicus. Deinde evangelium hymno prius DEO ab ecclefia cantato. Cur autem ante lectiones facrarum fcripturarum DEUM laudamus? Quod in omnibus oportet hoc facere, quibus ille nos perpetuo donat, maxime autem propter affecutionem magni alicuius boni, quale eft divinarum cloquiorum auditio. Sed in apoftolo quidem hymnus cum fupplicatione, additur enim illud: *Miferere*. In evangelio autem puram a fupplicatione facinus hymnodiam.“

b) „In *Ambrosiano* autem (inquit) officio copiofe habentur per totum annum epiftolæ & evangelia sæpe cum *Romano* officio concordan-

tes & sæpe differentes. Item etiam officium in feftivitatibus & dominicis pulchrum fervat ordinem: nam ad *Missam* poft *Gloria in excelsis* & *Kyrie eleison* ter. Deinde legitur prima lectio de veteri teftamento cum refponforio quod *psalmellum* vocat, & nos *Graduale*. Secunda de novo teftamento cum *Alleluia* & verfu ut *Romani*. Tertia de fancto evangelio ante quod & poft quod cantantur antiphonæ, quæ dicuntur ante evangelium & poft evangelium quibus carent *Romani* &c. (Et poftca T. XXVI. Bibl. PP. p. 316. E.) *Romani* ex ordine *Ambrosiano* folam lectionem admittunt: nunc de veteri, nunc de novo teftamento cum refponforio & *Alleluia*. Et hodie, ut dicunt, ecclefia plures civitatis *Mediolanenfis* ex more *Romano* folâ lectione cum *Alleluia* contenti funt. In ecclefia tamen maiore femper fervatur ante dictus decor, quem in *Romano* officio in quatuor *Missis* nativitatibus Domini dumtaxat receptum videmus. Unde aliquæ ecclefia *Italianæ* in tribus *Missis* ipfius diei *graduale* poft primam interponunt lectionem, morem B. *AMBROSII* imitantes. Et in vigilia *graduale* dividunt, primam partem poft primam lectionem, & verfum poft lectionem fecundam decantando. Fratres tamen noftri has primas lectiones a *Romano* officio amoverunt in fex feriis quartis ante fabbata Ordinationum. In *Romano* dux funt lectiones cum duobus refponforiis.“

„*cum spiritu tuo.* Lectio ISAÏÆ prophetæ. Respondetur: *Deo gratias,*
 „mox legitur prophetia, qua lecta rursus Sacerdos *Dominus sit semper*
 „*vobiscum,* Respondetur: *Et cum spiritu tuo.* Inde dicitur Tractus duorum
 „vel trium versuum. Quo finito sacerdos inquit: *Silentium facite. Sequen-*
 „*tia epistolæ Pauli apostoli &c.* Respond. *Deo gratias.* Mox canitur five re-
 „citatur epistola. Post quam, libro in alterum altaris cornu translato,
 „continuo dicitur evangelium ad hunc modum: *Dominus sit semper vobis-*
 „*cum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Gloria tibi Domine.* Finito evangelio
 „Respond. *Amen.* Mox sacerdos: *Dominus sit semper vobiscum.* Respond.
 „*Et cum spiritu tuo,* Postea dicitur *Alleluia cum versu,* sicut nunc ante
 „evangelium cantatur.“

In Sacramentario Gallicano apud MABILLONIUM T. II. Mus.
Ital. p. 283.
 mox in prima Missa cum hoc titulo: *Incipiunt lectiones de adventu Domini*

(a quo loco maxime incipere missale *Gallicanum* notat in margine MABILLONIUS, cum quæ præcedunt, fere ex ordine *Romano* desumpta sint) duæ, ut in ritu *Ambrosiano*, & *Mozarabico* servatur, occurrunt lectiones præter evangelium, *lectio Malachiae prophetæ*, & *lectio epistolæ Iacobi apostoli ad gentes*: quemadmodum passim laudatur IACOBI epistola *ad gentes*, qui titulus PETRI epistolæ primæ tribuitur in lectionario *Gallicano*, ubi semper duæ sunt lectiones, una ex veteri, altera ex novo testamento: quod iuxta ordinem *Romanum* antiquum in natali Domini fiebat. Ista de re RUPERTUS De div. Offic.
L. III. c. 15. *Tu-*
tiensis inquit in hunc modum: „Illud quæsitum dignum est, cur in hac so-

„lemnitate dominicæ nativitatis tam die quam nocte duæ ad Missarum sole-

„mnia legantur epistolæ, quod alias per totum annum eo modo non fit.

„Quodque maxime prætereundum non est, prima semper de veteri, sequens

„de novo testamento sumta est.“ DURANDUS eundem usum in vigilia nati-

„vitatatis Domini in quibusdam tantum ecclesiis notat, & postea de ipso na-

„tali: „Ante epistolam (inquit) legitur immediate prophetia, ut basis sit sub

„columna, innitente basi. Non enim, quæ dicuntur in evangelio, crede-

„rentur impleta, nisi forent in veteri prædicta. Secundo ideo in vigilia &

„in hac Missa duæ lectiones sine intervallo dicuntur: una de prophetia, a-

„lia de apostolo, quia Christus pro duobus populis in pariete coniungen-

„dis nascitur &c. Quidam tamen nullam dicunt prophetiam, significantes,

„quod vetera transierunt &c.“ Deprehendi hoc in antiquis missalibus MSS.

tam in *Galliis* quam *Germania* scriptis, postquam ordo *Romanus* ubique fuit

receptus: unum etiam citatur apud MARTENIUM missale MS. Bibl. *Colbert.*

circiter 500. annorum, ubi etiam in festo *Epiphaniæ* prophetia, & epistola

occurrit, quod & alicubi me deprehendisse memini. In codice *Vallicellano*

sæc. X. B. VIII. *Romæ* id etiam in festo S. IOANNIS *Evang.* & S. SILVE-

STRI observavi. Et cum alibi in festo Nat. D. continenter positæ sint le-

De ant. eccl.
disc. c. 14.

a ctiones, in *Vallicellano* Graduale interponitur a). Adhuc ritus commemorandus est, quo in *Narbonensi* ecclesia tam prophetia, quam epistola in natali Domini cantabatur, prout ex *Ordinario* MS. eius ecclesiæ MARTENIUS edidit his verbis: „Prophetia lectio ISAIÆ, & cantatur a duobus clericis, ita quod simul incipiant *lectio ISAIÆ propheta*. Deinde unus, quisque cantet per se suum versum, ita quod alter eorum cantet textum prophetiæ, & alius ornaturam, sive farcituram: dicta prophetia immedie sequitur epistola PAULI ad TITUM *Charissime*, & cantetur a duobus eo modo, quo supra in prophetia est ordinatum.“ De *ornatura* seu *farcitura* dicemus mox: quæ nimirum erat vernacula expositio lectionis, quam ad singulos versus cum singulari melodia alter subdiaconorum seu clericorum populo pronunciavit iuxta MARTENIUM alibi etiam usitato ritu &c. Quoad modum vero ordinarium lectionum, „Dicitur (inquit DURANDUS) lectio, quia non cantatur, ut psalmus vel hymnus, sed legitur. Illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio quæritur.“ ISIDORUS de ritu *Hispanico* seu *Mozarabico*: „Pronuntiantur autem lectiones in Christi ecclesiis, siis de scripturis sanctis, constat autem eadem sancta scriptura ex veteri lege & nova.“ Eadem voce usus est antea, quando dicit lectiones pronunciare antiquæ institutionis esse, ut videatur innuere sine cantu pronuntiantis solum voce lectiones tunc fuisse dictas, quæ ipsa vicissitudo iuxta BERNONEM quandam symphoniam facit: *Ut*, inquit, *aliquando omnis cantus videlicet antiphonarum (quæ dicuntur Introitus) gradualium, offertoriorum, communionum, cum lectionibus apostolicis, & evangeliiis ita conveniat, ut velut quoddam organum distantis inter se vocis concordem symphoniam reddat*. In Missa *Æthiopica* T. IV. Bibl. PP. *Parisi*. ad epistolam hæc habetur rubrica: *Postea magna voce dicit epistolam*. In antiquissimo lectionario *Luxoviensi*, quod meis oculis folicite perlustravi, nullum potui deprehendere cantus indicium, nisi forte color ruber mutationem quandam vocis indicarit, quem notavi in quibusdam evangeliiis, ubi singularis attentio exprimenda videtur præscripta, uti in festo Sancti IOANNIS *Baptistæ* in medio contextus

a) „Post primam in prima Missa de nocte. Gr. *Tecum principium* &c. *℟. Dicit Dñs Dño meo* &c. *Kñe apparuit. Alleluia. Dñs dixit ad me filius meus es tu ego hodie genui te. Sequentia mane prima* &c. *Spiritus Dñi super me. Gr. Benedictus qui venit. ℟. A Dño factum est. Kñe apparuit benignitas. Allā. Dñs regnavit. In die lect. Propter hoc sciet. Gr. Viderunt omnes fines. Lec. Multifuriam. All. Dies sanctificatus. In festo S. IOAN. Evangel. in I. Missa lectio libri sap. Qui timet. Gr. Beatus vir. Lectio ep. B. P. A. ad Eph.*

Fratres Benedictus Deus. Allā. Inslus ut palma, In natali ubi supra in II. Missa. Lectio libri sapient. Inslum deduxit. Lect. ep. B. P. A. ad Eph. Fratres iam non estis. Gr. Exiit sermo. ℟. Sed sic eum volo. Allā. Hic est discipulus ille. Nota hic gradnale integrum post secundam lectionem, quod alibi divisum inter duas lectiones. Sic pridie Kal. Ian. nat. S. SILVESTRI P. lect. libri sap. Beatus vir qui inventus. Gr. Ecce sacerdos. Lect. ep. B. P. A. ad Hebr. Fratres plures facti sunt sacerdotes. Allā. Memento Domine.“

tus evangelii verba hæc: *Benedictus Dominus Deus Israel*. Et in alio evangelio verba hæc: *Medius autem Dominus ibat*. Cum alias in illo lectionario, quæ cantanda sunt, rubro designentur. In evangelii libro, quem *textum* vocabant, bibliothecæ nostræ sæculi circiter decimi notas paucas circa finem periodorum inveni, excepta passione Domini, ubi in illis verbis *Eli Eli* &c. plures habentur notæ, seu neumata. In alio recentiori sæculi circiter XIII. eodem fere modo notatas inveni tam lectiones, quam evangelia, ex novo nimirum testamento, quæ secundum HUGONEM *Cardinalem*, & DURANDUM eodem modo canebantur, terminatæ in accentum acutum, distinctum a lectione veteris testamenti, desinente in gravem, nisi hæc in Missa epistolæ locum teneat a). Quæ prona & nativa est ratio, communemque modum canendi in Missa epistolam designat, qui consimilis olim, secus ac passim nunc, in epistola, quam evangelio fuit, non idem tamen semper, ac unius modi ubique: *Romano* etiam pontifice aliquando graviter pro conformitate *Romanæ* ecclesiæ agente. Quam in rem narratur singularis historia ab annalista *Saxone* ad an. 1053. quæ eadem T. III. Conc. *Germ.* p. 119. ex TRITHEMII annal. *Hirsaug.* refertur b). Erat tum festum S. STEPHANI ubi in multis locis planctus S. STEPHANI singulari ratione lingua vulgari fuit decantatus. Testatur id se reperisse MARTENIUS in veteri rituali MS. ecclesiæ *Suessionensis*, & in antiquo missali S. GRATIANI *Turonensis* ab annis circiter sexcentis exarato, descriptam in

a

b

T. I. de ant.
eccl. rit. lib.
I. c. 3. art.
2. n. II.

folio

a) „Lectiones (inquit HUGO Card. expof. Miss. c. 9.) terminantur in gravem accentum. In novo vero testamento promittuntur spiritualia & æterna. In cuius signum evangelium & epistola terminantur in accentum acutum.“ Et DURANDUS „Quæritur autem (inquit lib. IV. c. 16.) quare prophetias voce inferius deflexa, evangelium vero ac epistolam, vocem exaltando finimus: respondeo, per prophetiam, quæ est in veteri testamento, synagoga, quæ inclinata est, & cecidit, intelligitur: ideoque inclinando vocem, & quasi cadendo prophetia finitur. Hinc etiam est, quod synagoga depingitur, quasi fracta hasta vexilli: per evangelium vero & epistolani ecclesia militans representatur, quæ exaltata est, & ideo illa cum exultatione vocis finiuntur. Præterea in vet. test. temporalia & caduca promittebantur: in cuius figura lectiones in gravem accentum terminantur, in novo testamento spiritualia & æterna, in cuius rei signum evangelium & epistola in accentum terminantur acutum. Quædam tamen lectiones de veteri testamento sunt, quæ in officio Missæ pro epistolis sæpe legun-

tur, in acutum terminantur accentum, & sub tono epistolari leguntur. Cum enim tunc in locum epistolæ succedant, merito, & quoad hoc, & quoad nomen illarum debent imitari formam.

b) „LEO apostolicus & HEINRICUS imperator *Wormaciæ* natale Domini celebrabant. Ubi papa Missarum solemnias in sancta die, ut oportuit, celebrans, sequenti die LUIPPOLDUM *Moguntinum* archiepiscopum, utpote in sua diocesi, huic subrogavit officio, qui peracta processione, & ubi ad hoc ventum est, dicta oratione, postquam se in sua sede locavit, quidam ex diaconibus suis, HUMBERTUS, sicut multi ob illius festi venerationem solent, lectionem decantavit, quod quidam ex *Romanis* papæ assistentibus vituperantes, & contra papam, quia *Romanorum* more non ageretur, obiurgantes persuaserunt, ut ad eum mitteret, decantationem interdicere, quod cum ille iuvenum more contemneret, item mittendo Papa interdixit, qui eadem vocis sonoritate qua prius cantavit, decenter lectionem usque ad finem perduxit.“

C c c 3

folio separato, prout sequitur. *Lectio actuum apostolorum. Por amor de vos pri saignos Barun. Se E³ vosluit escostet la leçon de saint Esteure le glorieux Barun E³c.* In MS. *San-Gallensi* sæc. XIII. vel XIV. reperitur in die S. STEPHANI & INNOCENTUM epistola interpolata. In Epiphania item, & octava. Item in die paschatis. De S. IOANNE. In cod. *Barbar.* n. 1853. lit. *Longobard.* scripto: *In nocte Nat. D. lec. munda sit, pura sit, hæc ergo canto. Audiat, sentiat, quid dicat lectio ISAÏÆ prophetæ, in qua Christi lucida vaticinatur natiuitas.* Hæc dicit Dominus Pater, Filius, Spiritus Sanctus: Populus gentium qui hambulabat in tenebris &c. Et sic interpolata est tota epistola superpositis amplis notis musicis. Sequitur lectio sine notis, & deinceps in aliis duabus Missis duæ lectiones sine notis. Refert D. LEBEUF exempla varia epistolarum in die S. STEPHANI, S. IOANNIS evangelistæ, SS. INNOCENTUM, Circumcisionis, Epiphaniæ, S. BLASII partim ex scripturis, partim etiam ex ingenio compositarum, unde & *vita de innocentibus, Vie du jour de l'an, vita diei anni*, quo prima anni dies, circumcisionis nimirum, designatur. *Vita Epiphaniæ, vita S. BLASII* apud eundem loco epistolæ nominantur, secundum veterem nimirum consuetudinem legendi acta Sanctorum in Missa, aut etiam miracula: sicuti de S. STEPHANO passim meminit S. AUGUSTINUS: Dicitque DUCANGIUS, universalem fuisse usum olim in *Galliis*, cantandi eiusmodi planctus, ut vocabantur S. STEPHANI, lingua latina cum paraphrasi *Gallica*, quales sunt omnes laudatæ apud LEBEUFUM epistolæ, cantu plano cum multo modulamine. Referam, quæ auctores hist. liter. *Franc.* T. X. p. XVIII. recensent ex LE BOEUF a). Quæque vocari solebant epistolæ farcitæ, seu *cum farsia* magna sollemnitate cantatæ, veluti testatur laudatus MARTENIUS in *ordinariis MSS. Narbonensi & Cabilonensi*: habeturque statutum episcopi *Parisiensis* an. 1198. apud LE-

BEU-

a) Recherches sur les plus anciennes traductions en langue françoise: Memoires de l'acad. des inscript. T. XVII. p. 714 - 717. Que lorsqu'on reçut dans l'église *Gallicane* la liturgie *Romaine*, on commence à lire à l'office de nuit les actes des Saints, qui, dans l'observation du rit *Gallican*, se lisoit à la Messe. La nuit n'étant pas un temps propre à la predication, on ne songea plus à expliquer au peuple; comme on faisoit auparavant, les actions des Saints dont on solemnisoit la fête. Ceux de saint ETIENNE, étant les seuls, qui fussent lus à la Messe selon la liturgie *Romaine*, parce qu'ils sont tirés des livres saints, furent aussi les seuls, qui perpétuerent l'ancien usage *Gallican*, de lire les actes des martyrs avant la celebration des saints mysteres. Et comme, selon

un autre article de la liturgie *Romaine*, l'éveque ou le pretre ne pouvoit monter en chaire, qu'après la lecture de l'évangile pour en donner l'explication, il est vrai semblable, que ce fut dans ces conionctures, qu'on statua, que la vie de saint ETIENNE, qui se trouvoit prononcée en latin à la Messe, seroit aussi expliquée en langage vulgaire au peuple, & chantée en cet état avant la celebration des saints mysteres. Voila pour quoi on trouve les actes de saint ETIENNE premier martyr en langage vulgaire, dans les livres de presque tous les siècles, depuis le neuvième. M. l'abbé LE BOEUF renvoie à son traité historique sur le chant ecclesiastique, pour apprendre de quelle maniere cela se pratiquoit.

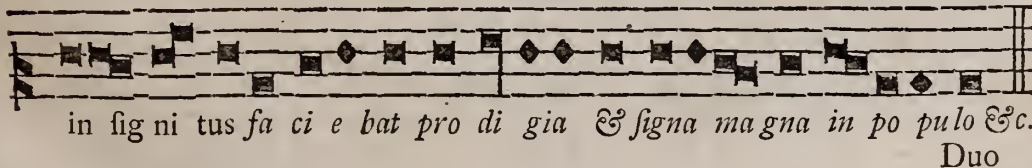
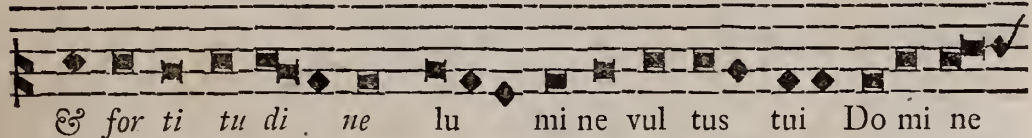
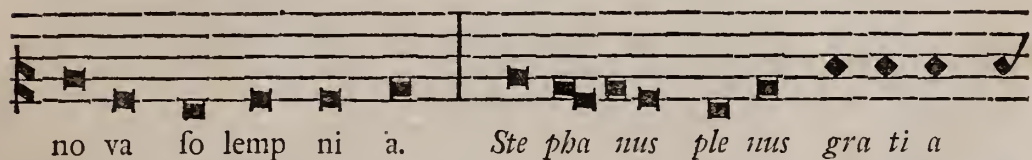
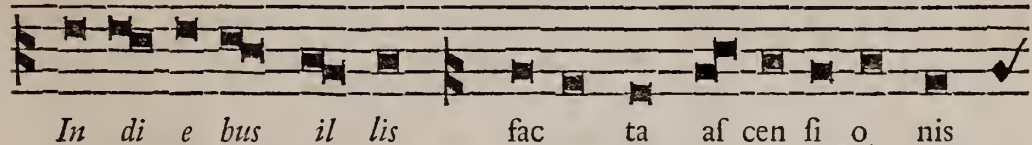
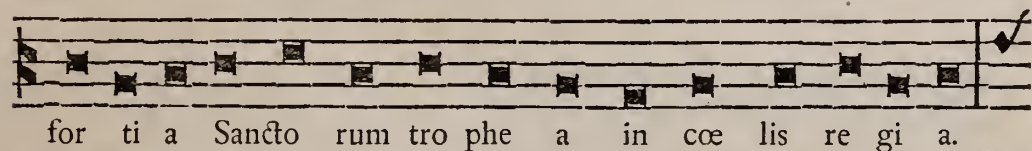
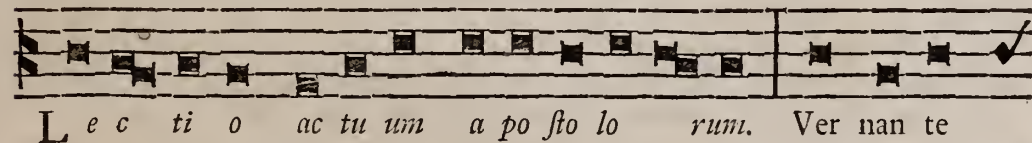
Tr. hist. sur
le chant. p.
122. E³c.

p. 134. 136.

a

BEUFIUM: *Missæ similiter cum cæteris horis ordinate celebrabitur ab aliquo p. 119.*
prædictorum, hoc addito, quod epistola cum Farsia dicetur a duobus in cap-
pis sericeis. Et Ordinarium Sueffionense eodem sæculo scriptum: Epistolam
debent cantare tres subdiaconi induti solennibus indumentis: Entendez tuit
a cest sermon. Aliæ apud eundem citantur eiusmodi epistolæ duplici lin-
 gua cum farsia (quæ etiam ornatura vocabatur, ut apud MARTENIUM vi-
 dere est) latina, cum paraphrasi Gallica, aut etiam mere latina, qualem de
 S. NICOLAO vidisse se dicit LEBEUF in urbe *Brivatensi*. Aut dimidiæ la-
 tinæ & dimidiæ Gallicæ, qualis de S. BLASIO apud *lingonas* habetur, ubi
 non solum in natalitijs Domini, sed aliis etiam solemnitatibus canebantur:
 & non ita pridem adhuc *Divione* planctus S. STEPHANI. Iuvat hic spe-
 cimen dare, prout in codice an. 500. latine cum modulatione musica ha-
 betur in nostra bibliotheca *San - Blasiana*.

De ant. Eccl.
 disc. c. XII.
 num. 21.
 De ant. rit.
 L. I. c. 3. art.
 2. n. II.

Duo alia specimina singularia damus ex MS. *San-Blas*. 400. ann. cantus lectionum etiam cum contrapuncto : de dedicatione , & B. M. V. *Vidi civitatem*. Et: *In omnibus requiem quasi*.

The musical score consists of two systems of staves. Each system has a vocal line (top) and a contrapunct line (bottom). The lyrics are written below the staves.

System 1:

Vocal line: Lec | ti o li | bri A- |

Contrapunct line: Lec | ti o li | bri A- |

System 2:

Vocal line: po ka lip fis | Io HAN NIS | a po fto li. ||

Contrapunct line: po ka lip fis | Io HAN NIS | a po fto li. ||

System 3:

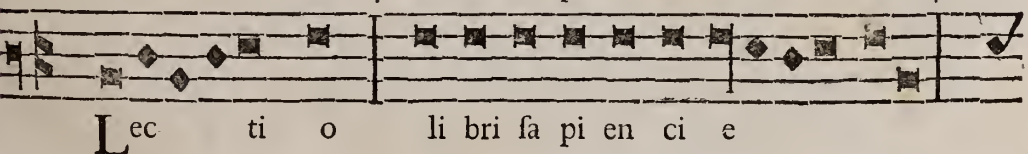
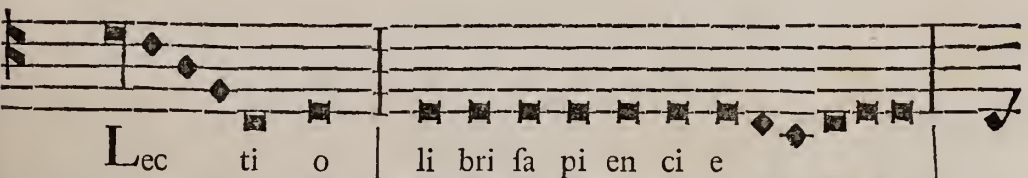
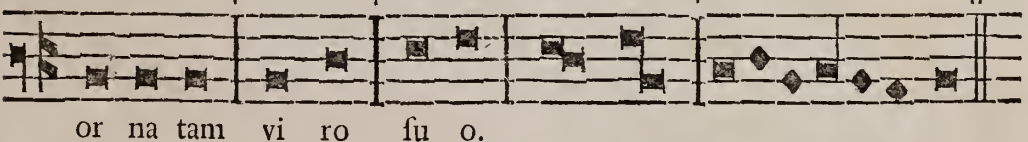
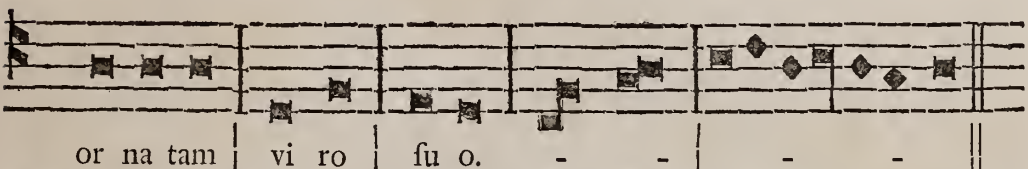
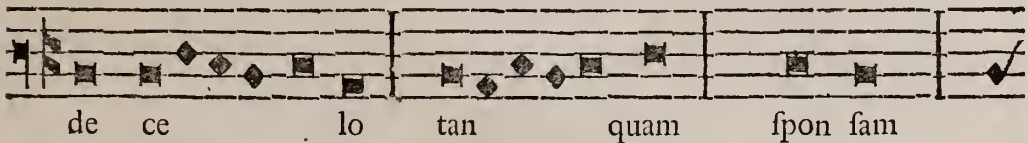
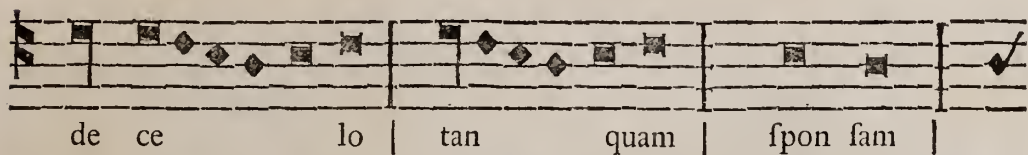
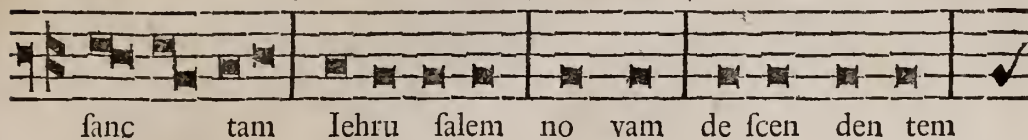
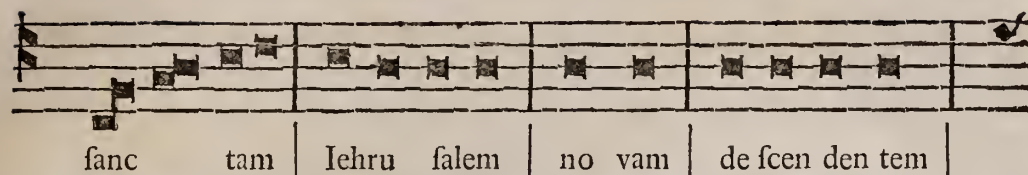
Vocal line: In | di e bus | il - - - |

Contrapunct line: In | di e bus | il - - - |

System 4:

Vocal line: - - - | - - - | lis. || Vi | di ci vi ta | tem |

Contrapunct line: - - - | - - - | lis. || Vi | di ci vi ta | tem |

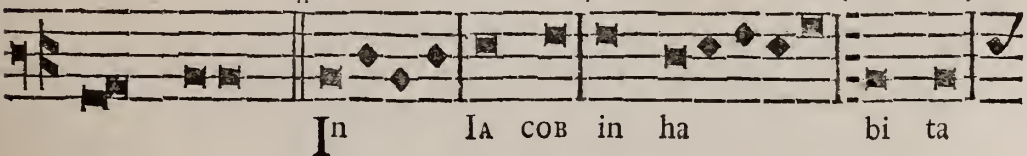
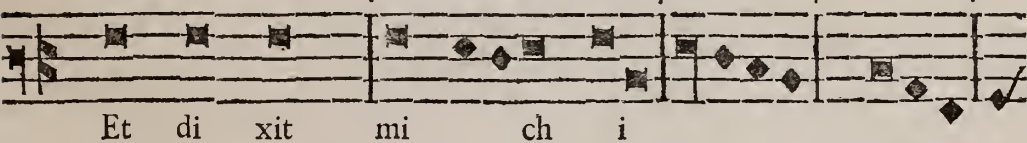
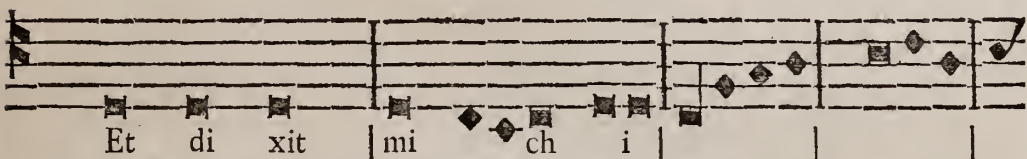
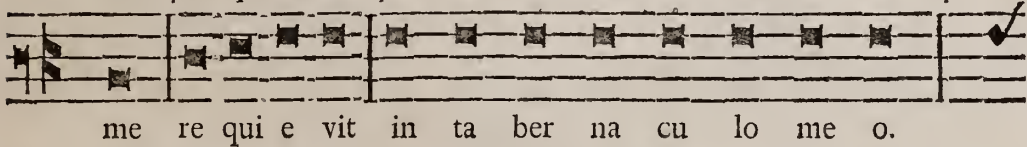
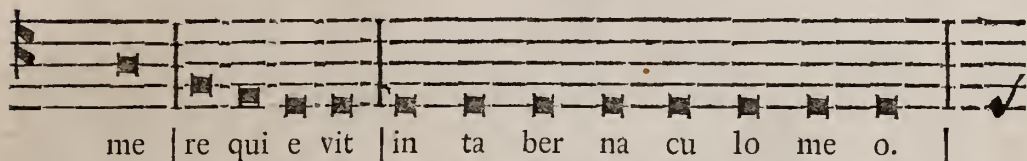
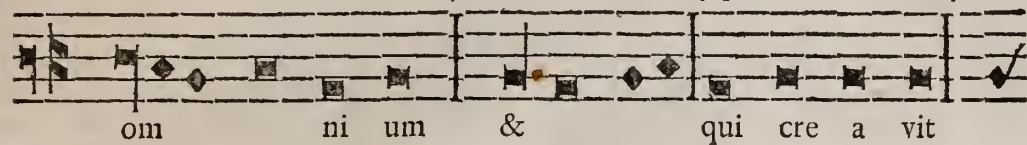
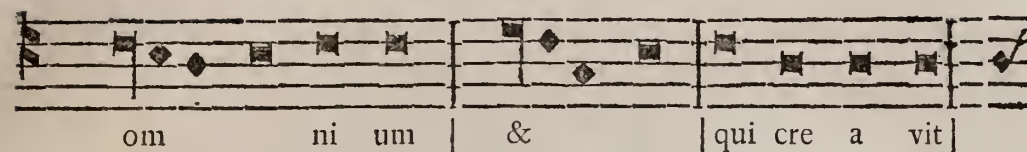

In om ni bus

re qui em que fi vi &

in he re di ta te Do mi ni mo ra bor

tunc pre ce pit & di xit mi chi cre a tor

& in Is RA HEL he re di ta re

& in Is RA HEL he re di ta re

& in e le ctis me is mit te

& in e le ctis me is mit te

ra di ces.

ra di ces.

Graduale.

XVII. Solemne semper fuit lectioni, tum aliis divini officii partibus, cum etiam in Missa, responsum subiungere, de quo MAURICIUS *Senonensis*, seu PETRUS *Venerabilis* in carmine de Missa:

Illorum monitis dum responsoria cantat,

Edocet assensum se tribuisse chorus.

Præf. in ant.
lib. missales
Rom. eccl.
p. XXI.

„ In antiquioribus ecclesiæ moribus (inquit *Ios. CARI* seu *THOMASIVS*) numerandus est psalmus responforius, sive responforium psalmi; quod usitatus usurpatur in Missarum solemniis post lectiones veteris Testamenti, ante lectionem Evangelii.“ Probat *S. Io. CHRYSOSTOMI* tempore perdurasse antiquum psalmi responforii morem, subsequenti autem ævo detruncatum

tum

tum esse in Oriente integrum psalmum responforium, relictis tantummodo duobus versiculis ex aliquo ferme psalmo excerptis, quos *προκειμένον* liturgiæ *græcæ* appellare solent. Quod vocabulum vetus latinus interpret liturgiæ S. BASILII, ad sensum oculos convertens, & quidem rectissime, iudicio THOMASII, *responsum* transtulit. „Minime vero (pergit) negotium *Loc. cit.*
 „alicui faceſſat, quod ante epistolæ S. PAULI is cantus fiat apud *Græcos*:
 „nam id discriminis fuisse videtur *Græcos* inter & *Latinos*, quod illi respon-
 „forium psalmum ante libros omnes novi Testamenti, ut aperte testantur
 „constitutiones vetustissimæ ecclesiæ, quæ apostolicæ vocantur *lib. II. c. 57.*
 „Hi vero ante solam evangelicam lectionem psalmum responderint, ut ex
 „*Latinis* Patribus constat.“ Fallitur hic THOMASII, quod indiscrimina-
 „tim *Latinos* putet ante solam evangelicam lectionem psalmum respondiſ-
 „ſe. Post prophetiam psalmum responforium, qui Tractui seu Graduali ho-
 „dierno respondet, MABILLONII in veteri liturgia *Gallicana* decantatum fuisse
 „ostendit GREGORII *Turon.* *Hist. Franc.* his relatis verbis: „Interea iam *L.I. de liturg.*
 „medio prandii peracto, iubet rex, ut diaconum nostrum, qui ante diem *Gallic. c. 5.*
 „ad Missas psalmum responforium dixerat, canere iuberem. Hoc finito dia- *L.VIII. c. 3.*
 „conus silentium indicebat ad lectionem Epistolæ.“ Et hætenus constan-
 „ter in liturgia *Mozarabica* Tractus canitur post lectionem veteris Testamen-
 „ti, ante apostolum & evangelicam mox subiunctam, nullo medio cantu,
 „contrarium morem in quibusdam ecclesiis *Hispaniæ* damnante Concilio
 „*Toletano* IV. „In quibusdam quoque (ait) *Hispaniarum* ecclesiis laudes *c. II.*
 „post apostolum decantantur, priusquam evangelium prædicetur, dum ca-
 „nonæ præcipiant post apostolum non laudes, sed evangelium annuntia-
 „ri. Præsumtio est enim, ut anteponantur ea, quæ sequi debeant. Nam
 „laudes evangelium sequuntur propter gloriam Christi, quæ per idem evan-
 „gelium prædicatur. Circa omnes igitur sacerdotes hic ordo deinceps re-
 „tineatur, excommunicationis pœnam suscepturis, qui hunc ordinem per-
 „turbaverint.“ De hoc *Walafridus* STRABO „Responforia (ait) & *Alle-*
 „*luia*, quæ ante evangelium cantantur, deinde adiuncta videntur, postquam
 „antiphonæ ad ingressum dici exspirarunt, quæ & videntur prohibita ca-
 „nonibus *Hispanorum*, qui longo post tempore sunt constituti. In illis
 „enim iubetur, ne aliquis hymnus inter lectionem apostolicam & evange-
 „lium in ordine Missæ ponatur.“ Ex quo intelligitur, id aliquos ten-
 „tasse tunc temporis, sed propter novitatem rei, studium eorum nondum
 „fuisse a quibusdam receptum: quod tamen postea, usu *Romano* commen-
 „datum, ad omnes *Latinorum* pervenit ecclesias. BERNO *Augiensis*: „Postea *De Missa. c. I.*
 „(inquit) quum gradalia & *Alleluia* inter apostolicam & evangelicam le-
 „ctionem cœperunt frequentari, *Hispani* quasi novitate rei percussi, multum

„restituerunt, dicentes:“ In quibusdam *Hispaniarum* ecclesiis &c. „Verum-
 „tamen ex auctoritate *Romanæ* ecclesiæ postea est constitutum, ut respon-
 „soria & *Alleluia* canantur ante sanctum evangelium.“ Ordinem liturgiæ
Mozarabica sic explicat Io. VASÆUS in chron. *Hispaniæ* ad an. 717. „Do-
 „minus sit semper vobiscum. Respondetur *Et cum spiritu tuo. Lectio*
 „*libri Isaia propheta.* Respondetur *Deo gratias.* Mox legitur prophetia.
 „Qua lecta rursus sacerdos *Dominus sit semper vobiscum.* Respondetur
 „*Et cum spiritu tuo.* Inde dicitur Tractus duorum vel trium versuum.
 „Quo finito sacerdos inquit: *Silentium facite. Sequentia epistolæ Pauli*
 „*apostoli &c.* Respondetur *Deo gratias.* Mox cantetur seu recitatur epi-
 „stola. Postquam libro in alterum altaris cornu translato, continuo dicitur
 „evangelium.“ An ritus *Ambrosianus* ex *Romano* fuerit expressus, incertum
 est. *Ambrosiani* hic dicunt suum *psalmelum* respondentem graduali nostro cum
Alleluia e. g. in nativ. Domini *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax,*
alleluia, alleluia. Ritum cantandi *psalmelum* seu *psallendam* describit BE-
 ROLDUS apud MURATORIUM a). Cum vero apud *Ambrosianos* duæ sint lectio-
 nes, post secundam seu epistolam, ut apud nos ritu *Romano*, cantus ha-
 betur, qui respondet Graduali, ut apud MURATORIUM p. 906. in Missa
 defunctorum: „*Ingressa*: requiem sempiternam. Te decet. *Item lectio libri*
Machabæorum. In diebus illis vir fortis: *Pfallenda.* De profundis. *Epi-*
stola. Sicut portavimus. *Cantus*: Domine exaudi. *Evangelium*: Nemo
 potest venire.“ De cantu *Alleluia* paulo post dicemus. RADULPHUS *Tun-*
grensis de S. AMBROSIO refert: „Gradualia & *Alleluia* AMBROSIVS in suo
 „officio multa ordinavit. Et GREGORIUS ad Missam tam illa quam alia
 „in *Romano* officio composuit.“ Nota, inquit DURANDUS lib. IV. c. 19.
 quod GREGORIUS, AMBROSIVS & GELASIVS composuerunt gradualia, tractus
 & *Alleluia*, & ad Missas cantare statuerunt. In antiquissimo antiphona-
 rio, quod inter monumenta liturgiæ *Alemannicæ* edemus, notatur graduale
 cum versu. THOMASIVS observavit in antiphonariis missalibus S. GREGORII
 gradales responsorios notari, & in MS. codice: *Deinde sequitur Apostolus.*
Item Gradalis sive Alleluia. Passim hoc inveni in fronte sacramentarium
 ex bibliotheca cubiculi descriptorum, ut paulo ante ex cod. Bibl. nostræ
 retuli; habeturque in sacramentario *Gregoriano*, quod MURATORIUS edi-
 dit: *lecta autem lectione sicut* (leg. *sequitur*) *responsorium, deinde Alleluia.*

Apud

De canon.
 observant.
 Prop. 23.

Lit. Rom.
 T. II. p. 395.

a) T. IV. antiq. It. medii ævi p. 871. „Finita
 lectione (inquit) puer magistri scholarum ac-
 ceptis tabulis eburneis de altari vel ambone,
 positus per clavicularium ebdomadarium vestitus
 camisiolo ascendit pulpitu, ut canat psallenda.
 Et hoc semper, excepto in Quinquag-

gesima, & in dominicis diebus Quadragesimæ,
 in quibus lectores canunt, & in annunciatione
 Sanctæ Mariæ, quando duo subdiaconi & tot-
 idem notarii cantant, si archiepiscopus adfue-
 rit, si vero defuerit, duo notarii, & duo le-
 ctiores cantant.“

Apud eundem, & MABILLONIUM in ord. I. *Romano*: „Postquam legerit, *Mus. Ital. T. II. p. 9.*
 „cantor cum cantatorio ascendit, & dicit responsum. Si fuerit tempus,
 „ut dicatur *Alleluia* bene, fin autem, tractum: fin minus, tantummodo
 „responsum.“ In II. ord. p. 45. explicatius cantus responsorius describitur.
 „Postquam legerit cantor, cum cantatorio sine aliqua necessitate ascen-
 „dit non superius, sed stat in eodem loco, ubi & lector, & solus inchoat
 „responsorium, & cuncti in choro respondent, & idem solus versum re-
 „sponsorii cantat. Si fuerit tempus ut dicatur *Alleluia* bene: fin autem,
 „Tractus: fin minus, tantummodo responsum. Cantor, qui inchoat
 „*Alleluia*, ipse solus cantat versum de *Alleluia*. Ipse iterum *Alleluia* di-
 „cit, stans in eodem gradu, id est inferiore.“ Innuat gradus ambonis,
 in quo canebatur graduale, uti alias in medio choro præscribitur in con-
 suetudinibus can. Reg. S. VICTORIS: *Graduale & Alleluia cantent bini &*
bini in medio choro. Ubi forte gradus ambonis non fuerunt, unde gra-
 duale nomen accepit, quod in gradibus, non ipsa ambonis summitate, can-
 tatum fuerit, uti præscribitur ordine *Rom.* VI. apud MABILLONIUM: *Fi-* *Ibid. p. 72.*
nita vero lectione, illis, qui gradualem & Alleluia cantaturi sunt, iuxta
pulpitum in inferiori gradu standum est. Confer, quæ superius p. 321.
 & seq. de cantoribus diximus, ne sine necessitate ascendant; quæ hinc lu-
 cem accipiunt. *Ioannes BELETHUS* hæc satis explicate edisserit, insuper pro
 more etiam mystice. Notat c. 59. librum *Graduarium* ita a gradibus ap-
 pellatum, eoquod diebus festis in gradibus ascendendi debeat, atque istinc can-
 tari in ambone.... Diebus autem profestis canitur in medio chori ante gra-
 dus altaris a). Quod finita lectione cantari consueverit, singularem re-
 sponsorii denominationem desumit *ALMARICUS* apud *THOMAM Waldensem*: *De Missar.*
Est autem responsum, quia recitando aliquem psalmum auditores sic le- *sacramental.*
ctioni respondeant. Sed genuina est *AMALARI*i explicatio, dictisque hæc- *c. 4.*
 nus respondens: „Lectionem, quæ legitur post sessionem, sequitur can- *De eccl. off.*
 „tus, qui vocatur responsorius. Responsum, ut idem, qui supra (ni- *L. III. c. 11.*
 „mirum *ISIDORUS*) *Itali* tradiderunt. Quos inde responsorios cantus vo-
 „cant, quod alio desinente id alter respondeat.“ Atqui ista fuit constans
 decantandi gradualis ratio, repetito post unum aut singulos versus gradu-
 ali seu responsorio: *Hoc facit*, inquit idem eodem loco *AMALARIUS*, *ille,*
qui versum cantat. In repetitione responsorii exaltat vocem fiducialiter iam

11011

a) De div. offic. c. 38. „Post epistolam vero cantatur responsum cum suo versu, sive graduale ut vocant. Appellatum autem est Graduale, quod a minoribus in gradibus ante altare, vel a maioribus etiam diebus profestis cani soleat: in solemnitatibus vero in altiori-

bus, hoc est, in pulpito etiam a pueris. Vel quia gradatim cantatur, vel quia de gradu ad gradum procedere debemus, hoc est de virtute in virtutem ascendere. Dictum est idem *responsum*, quod versui respondeat, qui item a vertendo nominatus est &c.“

De ord. au-
troph. c. 18.

non timens versum. Et alibi: *Finito versu succentores vero secundo incipiunt responsum a capite & usque ad finem perducunt.* Vetustus ordo Rom. MS. S. GALLI *De responso Graduali* asserit: *ab incipiente usque ad finem cantatur, & versus similiter. Similiter in cottidianis diebus. Alleluia simili modo: in cottidianis vero diebus (si voluerit) tantum prima dicitur.* Hoc

T. IV. oper.
p. XIII.

est, ut THOMASIVS annotat, quotidianis diebus *Alleluia* prima tantum vice potest a cantore dici, statimque a choro repeti, prætermissa secunda repetitione post versum. Plura etiam hanc in rem laudatus affert THOMASIVS exempla Gradualium cum pluribus, aut uno versu. Atque hinc etiam versum

L. IV. c. 19.

n. 7.
num. 8.

responso dictum asserit DURANDUS: *Versus responso sic vocatur, quoniam de eo fit reuersio ad ipsum responsum.* Et mox id explanatus dicit, quod modo ex AMALARIO retulimus: *Graduale plane incipitur, ne nimis versus ascendant... Versus vero alte... Finito tamen versu vox fiducialiter exaltatur.* Antea vero, qua modulatione potius deceat graduale

num. 4.

cani, declarat; „Rectius ergo (inquit) faciunt, qui graduale non festi-
„vis, & modulatis vocibus efferunt: sed quasi cantum gravem, asperum
„simpliciter potius & lamentabiliter canunt: tamen rectius responsum,
„per quod etiam prædicatio novi testamenti figuratur, altius lectione &
„epistola, quæ significat prædicationem veteris testamenti, canitur.“ Tem-
pore paschali tamen etiamnum omisso responso versus tantum cum *Alleluia*
canitur, alias vero cum responso, vel cum tractu, ut DURANDUS no-
tauit. *Ceterum quandoque solum Alleluia: quandoque responsum cum Alleluia: quandoque cum tractu.* In duobus codicillis oblongis San-Emeran-
fæc. X. separatim responsum *Graduale*, & versus cum *Alleluia* cani con-
suevisse leguntur, pro ratione nimirum cantus responso, cum seorsim can-
tor staret in gradibus ambonis, aut in medio chori, ubi suas tabulas, mem-
branas, seu rotulos habebant. De *Alleluia* cum suis versibus paulo post pec-
uliariter dicemus. Superfunt hodieque reliquæ quædam gradualis respon-
so secundum usum antiquum e. g. in feriis II. IV. & VI. quadragesimæ
Domine non secundum peccata nostra &c. Et singularis feria quarta maio-
ris hebdomadæ: *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Quem versum cum cantor præcinnisset, totus chorus repetebat. Prosequebatur cantor versum: *Ne avertas faciem tuam a me, in quacunque die tribulor, inclina ad me aurem tuam,* & ita versus sequentes, choro post quemlibet versum idem responsum repetente *Domine exaudi.*

Hymnus
trium pue-
rorum.

XVIII. „Hymnum quoque trium puerorum (aiunt Patres Conc. To-
„let. IV. can. 13.) in quo universa cœli terræque creatura DEUM collaudat, &
quem

„quem ecclesia catholica per totum orbem diffusa celebrat, quidam facer-
 „dotes in Missa dominicorum dierum, & in solemnitatibus martyrum ca-
 „nere negligunt. Proinde sanctum Concilium instituit, ut per omnes
 „*Hispaniæ* ecclesias, vel *Galliæ* in omnium Missarum solemnitate idem in
 „publico decantetur: communionem amissuri, qui & antiquam huius hymni
 „consuetudinem, nostramque definitionem excefferunt.“ Et quidem *in*
pulpito, ut legunt *Walafridus* STRABO, & *BERNO Augiensis*, qui observant
 id, quod etiamnum obtinet, hoc canticum non esse in usu, nisi quater
 in anno, nempe in sabbatis quatuor temporum a). Ex ordine *Romano* XI.
 BENEDICTI canonici constat, qua ratione officium tunc fuerit celebra-
 tum: *Dum vero cantatur officium celeberrime a schola, & hymnus trium*
puerorum. Etiam in missali *Mozarabico* rarius hoc canticum præscribitur.
Et primo quidem in dominica prima Quadragesimæ post prophetiam hoc
 „modo: „Dicit prebyter *Dominus sit semper vobiscum. R. Et cum spi-*
 „*ritu tuo*. Deinde tractus, DANIEL propheta. *Tunc illi tres quasi ex*
 „*uno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum de fornace dicen-*
 „*tes*. Postea incipit sacerdos: *Benedictus es Domine DEUS patrum no-*
 „*strorum, & admirabilis & superexaltus in sæcula amen &c.*“ Differt
 hoc in aliquibus ab eo, quod *Romanus* ordo præscribit in sabbatis quatuor
 temporum. In officio paschatis ad libitum sacerdotis permittitur in eodem
 ordine: „Si placuerit, dicat presbyter hymnum trium puerorum: *Bene-*
 „*dictus es Domine.*“ In lectionario *Gallicano* post prophetiam in natali
 Domini notatur DANIEL *cum benedictione*: & in Sabbato sancto post le-
 ctionem duodecimam, quæ est de statua NABUCHODONOSORIS, canticum
 trium puerorum *Benedicite*, quemadmodum post septimam canticum MOSIS,
 post undecimam IONÆ, cuius loco in *Mozarabico* canticum HABACUC post
 lectionem ex eodem propheta assignatur, ut MABILLONIUS notavit. AMALARIUS
 cum officium Sabbati S. exponens, dixisset, hymnum trium puerorum *Benedi-*
 „*cite* passionem Domini, ac triumphum ad memoriam nobis reducere, id-
 „que latius explicasset, tandem subiungit: „Propter hoc Sacramentum, ut
 „opinor, audiui cantari in vigiliis paschæ in ecclesia *Turonensi* post lectio-
 „nes, *Benedicite.*“ In sacramentario *Gallicano* apud laudatum MABILLONIUM: *T. II. Mus.*
 post Missam *Romensem* cottidianam, ut prænotatur, habetur oratio *post be-*
 „*nedictionem. DEUS qui tribus pueris*: quæ hodieque solet post hymnum
 trium puerorum cani, qui *benedictio* dici consuevit, uti habetur apud V.

a

De liturgia
Gall. p. 140.
Amalar. L.
IV. de offic.
div. c. 17.

T. II. Mus.
Ital. p. 283.

THO-

a) „In eiusdem loci (inquit ille de rebus ec-
 clef. c. 22.) Concilio statutum est, ut etiam
 hymnus trium puerorum ad Missam omni do-
 minica in pulpito cantaretur. Quod *Romani*

propter multiplicitatem officiorum non faciunt,
 nisi quatuor per annum diebus, quibus lectio-
 num XII. numerus adimpletur.“

p. 10.

De can. ob-
serv. prop. 9.

THOMASIVM in antiquis libris Missarum *Romanæ* ecclesiæ sabbato in XII lection. adventus: *Sequitur benedictio* post V. lectionem DANIELIS prophætæ: *Benedicite omnia opera Domini &c.* Et in aliis codd. apud eundem: *Incipiunt has benedictiones hoc modo*: Benedictus es in firmamento cœli, & laudabilis & gloriosus in sæcula. „Quæ verba (inquit THOMASIVS) ad „finem potius præcedentis lectionis pertinent, ut ex antiquis lectionariis con- „stat, nisi fortassis indicetur ab his verbis mutandam esse lectoris vocem „in cantici tonum.“ Ex aliis adhuc codicibus notat, eiusdem hymni cantum responsum, prout hodieque canitur in sabbatis quatuor temporum, ac olim *Gradualia* decantari consueverunt, quod fere in desuetudinem abiit, in hoc autem hymno a tribus, pro numero trium puerorum fieri solet. Reperi etiam per vices eum in officio Missæ in antiquis MSS. Qui frequentior hodie est hymnus trium puerorum diversus ab eo, qui in sabbatis quatuor temporum canitur, in officio canonico laudum diei dominicæ ac festivitatum, ad eum fere ritum, quo in Concilio *Toletano* IV. præscribitur. Quod vero de eius iugi usu RADULPHUS *Tungrensis* dicit, ad privatam potius spectat devotionem: „Et semper (inquit) sive prosperitatis sive adversitatis tempore hymnum trium puerorum psalle: nullus mortalium huius „hymni virtutem explicare potest, in quo omnis creatura ad laudandum „creatorem invitatur.“ Adhuc vero notandæ sunt rubricæ antiqui lectionarii Missæ apud THOMASIVM p. 50. quoad lectionem XII. in Sabbato S. cui hymnus hic intermisceretur post hæc verba: „*Aperientesque os suum „in medio ignis dixerunt.* HIC MUTATUR SONUS IN CANTU. Et post hæc „verba: *Gloriosus super omnem terram.* HIC INCIPIT LEGERE IN SONO „PRIORE. Post verba: *Nec quidquam molestiæ intulit*: HIC CANERE INCIPIT CLERUS CUM ORGANIS. *Benedictus es &c.* ET RESPONDENT OMNES „IN CHORO *Amen. Benedicite Spiritus &c.* POST ISTAM BENEDICTIONEM „INCIPIT LEGERE IN PRIORE SONO.“

Tractus.

a

De ant. mon.
rit. L. III.
c. 12.

b

XIX. Quandoque ad graduale responsum canitur *Tractus*, cantu continuo cantoris, non interrupto responsonibus aliorum intercurrentium a). Aliquando tamen tractus cum cantu responso confunditur, uti apud MARTINIUM b). Sic tractus vocatur in rituali *Corbeiensî* ad feriam sextam Parasceve

a) „Hoc differt (inquit AMALARIUS de Off. L. III. c. 12.) inter responsum, cui chorus respondet, & Tractum, cui nemo, quod est inter duo sacrificia, scilicet columbarum & turturum. Tractus verba congruentia sui officii habent. Illa, quæ sunt in Septuagesima, tribulationem sonant, ut est illud *De profundis clamavi ad te Domine*: quæ in Sexagesima, oppor-

tunitatem fugæ quærent, ut est illud: *Ut fugiant a facie arcus*, & sic cætera deinceps coniecere possumus. *Laudate Dominum omnes &c.* latitiam neophytorum & nuper ordinatorum significat.“

b) „Feria quarta sequenti cantabunt duo monachi Tractum ad magnam Missam: *Domine exaudi*, mox ut cantaverint primum versum

ſceve conſuetum *Domine audiui*, licet reſponſorio modo decantaretur. „Tres
 „preſbyteri dicent tractum *Domine audiui*: quem verſum repetet conventus
 „in principio & in fine: & in aliis verſibus repetet in uno medietatem, in
 „alio totum verſum.“ Et conſuetudines *Cluniacenſes*: „Tractus *Domine* L. I. c. 13.
 „*audiui* a cantoribus inchoatus, ita cantatur, ut poſt ſingulos verſus a pri-
 „mo verſu repetatur nunc integro, nunc dimidio.“ Poſteſt hic locum habe-
 „re notio, quam de tractu DURANDUS innuit: „Dicitur autem (inquit) tra- L. IV. c. 21.
 „ctus a *trahendo*, quia tractim & cum aſperitate vocum & prolixitate ver-
 „borum canitur.“ Convenit hoc tempori, quo cani ſolet in eccleſia Ro-
 „mana, ſecus ac in Miſſa *Mozarabica*, ubi communiter poſt prophetiam
 præſcribitur *tractus duorum vel trium verſuum*. In miſſali *Romano* ple-
 rumque conſtant tractus ex pluribus verſibus, atque integris etiam quando-
 que pſalmis, ut ſemper cantus variet; quod diſcrimen ponit DURANDUS in-
 ter verſus *ſequentiarum*, verſusque *tractuum* a). Ex ord. *Rom.* III. n. 9. diſcimus a
 ab alio cantore reſponſorium ab alio *alleluia*, vel tractum fuiſſe cantatum: „Can- L. III. c. 6.
 „tor cum cantario aſcendit, & reſponſorium dicit: ac deinde per alium
 „cantorem *alleluia*, ſi tempus fuerit, ſive tractus concinitur.“ In hoc enim
 maxime diſtinguuntur, quod *alleluia* & *tractus* ſeſe excludant, illud læto,
 hic triſti aſſignatus tempori, ſemel tantum cum *alleluia* iunctus in ſabbato
 ſancto. „Quod autem (inquit DURANDUS) tractus maiorem inſinuet lætum
 „quam graduale: per hoc innuitur, quod nunquam cum *alleluia* cantatur,
 „niſi ob ſpecialeſ cauſas in ſabbato paſchæ.“ Tractus tantum gravem
 ac lugubrem tempori accommodatum omnium optime RUPERTUS *Tuitien-* b
ſis deſcribit b).

XX. „Epiſtolam, reſponſorium (inquit IOANNES *Abricenſis*) opportunis ALLELUIA.
 „temporibus tractus vel *alleluia* ſequuntur. Hoc eſt (iuxta AMALARUM) Lib. de officiis
 „in- eccleſiaſt. p. 16.
De offic. div.
lib. III. c. 14.

conventus repetet eundem verſum & cantabunt: & poſt prædicti duo monachi cantabunt alium verſum; & conventus repetet Tractum in medio ſcilicet, *Et clamor meus*. Et ſic uſque in finem dictus Tractus cantabitur. Et poſt prædicti duo monachi iterum incipient principium primi verſus de dicto Tractu, & conventus cantabit eundem verſum.“

a) „Quod (inquit ib. n. 7.) verſus ſequentiarum bini & bini ſub eodem cantu dicuntur: quod contingit, quia ut plurimum bini & bini per rithmos ſub paribus ſyllabis componuntur: quod in verſibus Tractuum non reperitur: quia ex ſacra ſcriptura ut plurimum ſumuntur, ideoque in tantum nequeunt combinari.“

b) „Hoc autem (inquit lib. III. c. 6.) in Tractibus notandum eſt, quod omnes fere gravioribus compoſiti ſunt vocibus, nec unquam iis, qui authenticici dicuntur modis, exaltari merentur: ſed cuncti plagalium inferioribus terminis contenti, ſletum & triſtitiam in humilitate ſonorum denuntiant. Quod congrue ſatis obſervatum eſt. Triſtitix namque tempus exigit, ut *Alleluia*, quod lætantium carmen eſt, intermitteretur. Bene ergo Tractus, qui interim pro *Alleluia* cantatur, altitudinem atque excellentiam gaudii gravi concentu, & modetiſis declinat inceſſibus.“

„inter *alleluia* & tractum, quod *alleluia* lætitiā sive laudem Domino, tra-
De off. lib. I. „ctus vero aliquando tribulationem, aliquando lætitiā fonat.“ S. ISIDORO
c. 13. idem est *laudes*, hoc est *alleluia* canere. Atque hoc intelligitur in Conc.
c. 12. *Tolet. IV.* dum prohibet *laudes* post apostolum decantari, priusquam evan-
gelium prædicetur, dum canones præcipiunt, post apostolum non *laudes*,
c. 10. sed evangelium annuntiari. Iam ante in eodem Concilio de tempore, quo
omittendum esset *alleluia*, fuit cautum: „Item cognovimus quosdam Hi-
„*spaniæ* sacerdotes, qui in quadragesimæ diebus *alleluia* decantant, præter-
„quam in ultima hebdomada paschæ, quod deinceps fieri interdicimus,
„statuentes, ut in omnibus prædictis quadragesimæ diebus (quia tempus
„non est gaudii, sed mæroris) *alleluia* non decantetur.“ Laudatus AMA-
L. IV. c. 33. LARIUS retractat aliquid de *alleluia*, quod cantatur in Missa. „Nondum,
de off. „inquit, legeram, quod postea inveni in epistola S. GREGORII, quo tem-
pore *Alleluia* in Missa primum cantatum esset in ecclesia *Romana*.“ Re-
fert deinde epistolam S. GREGORII ad IOANNEM episcopum *Syracusanum*,
ubi inter alia primum obiectum ipse memorat: *Quia Alleluia dici ad Missas*
extra pentecostes tempore fecistis. Quod ille de *Hierosolymorum* ecclesia ex
beati HIERONYMI traditione, tempore beatæ memoriæ DAMASI papæ tractum
dicit tradi. AMALARIUS vero rem hoc modo postea explicat, quam usque
in hodiernum diem iuxta Graduale *Gregorianum* servamus in canendo *alle-*
a *luia*, etiam extra tempus paschale a). Tribuit hoc idem RUPERTUS *Tui-*
tiensis S. GREGORIO M. quod *alleluia* extra pentecosten ad Missas dici fe-
De div. off. cerit, quod antea tempore tantum paschali fiebat, imo, si SOZOMENO cre-
lib. II. c. 21. dimus, *Romæ* semel tantum primo die paschalis festivitatis. Id adhuc au-
L. VIII. c. sus est sæculo XI. MICHAEL CÆRULARIUS obiicere, quod *alleluia* in Qua-
15. hist. dragesima *Latini* non psallerent, sed semel in pascha tantummodo. Du-
dum antea sæculo nono ineunte in Concilio *Aquisgranensi* statutum fuit, ut
alleluia in septuagesima dimittatur. HONORIUS *Augustodunensis*, agens de
Sacramentar. septuagesima, diem designat, quo septuagesima initium sumpserit, quove
c. 19. T. II. *alleluia* fuerit depositum: *Primus mensis*, inquit, *id est, Ianuarius* in quo
anecd. Bezii. alle-

a) „Docemur, quod aliquo tempore cantabatur
Missā in *Romana* ecclesia absque *Alleluia*. Si
eo tempore cantabantur Tractus per omnes do-
minicos dies, & post *alleluia* assumptum in so-
lis dominicis diebus de Septuagesima reserva-
rentur, nescio. Habeo notum ex eo, quod *Alle-*
luia divulgatum sit, cantatum esse apud S. AU-
GUSTINUM, & apud *Romanam* ecclesiam, at-
que *Cyprianam* præcis temporibus per dies pen-
tecostes debere *alleluia* decantari ad recordandum
de lætitiā resurrectionis Sanctorum. Restat ad-

huc quod pulsat intentionem ad requirendum,
hoc est, ut sicut per dominicos dies & fe-
stos cantatur *alleluia* ad Missam, ita debeat
cantari per communes dies. Nisi forte imbui
possimus ex præsentī scriptura S. GREGORII.
Nam ex eo, ubi S. GREGORIUS dicit, alia, quæ
dici solent in quotidianis Missis tacemus, tan-
tummodo *Kyrie eleison* & *Christe eleison* dicimus,
possimus intelligere, quod non *Alleluia* can-
tabatur apud illum per quotidianos dies in offi-
cio Missæ.“

alleluia canitur . . . in secundo mense decima luna alleluia deponitur. Incertum est, quando tempus omittendi *alleluia* repeti cœperit a septuagesima, non a quadragesima, quomodo a S. GREGORIO fuit institutum, cum antea solum tempore paschali diceretur, quod integros quinquaginta dies complectebatur, non unum paschæ diem, ut SOZOMENUS obiecit, crassiori vero errore CÆRULARIUS, postquam iam ubique erat in occidente solemne, ut *alleluia* etiam extra tempus paschale in Missa diceretur: quo tamen tempore magis frequentatur tum in reliquis divini officii partibus, cum etiam in aliis partibus Missæ præter responsum Graduale, & quidem iam hoc medio ævo usque ad sabbatum post pentecosten, de quo in ordine Romano XI. apud MABILLONIUM: „Sabbato quatuor temporum ad le-
 „ ctiones non flectuntur genua propter pascha, sed in loco Gradualium ca-
 „ nitur *Alleluia* cum suis versibus.“ *Alleluia* nempe in plerisque ecclesiis cum duplici versiculo dicebatur, uti reperit MARTENIUS in vetusto Missa-
 li ecclesiæ *Turonensis* ante 600. annos exarato, in *Tolosano*, & quibus-
 dam aliis. Schema eiusmodi cantus responsorii *alleluia* ex Missa paschatis ob oculos ponit præfatione in ant. libr. *Missarum Rom. eccl.* observatque
 universim, ne quis, cum in antiquis codd. MSS. unicum *Alleluia* cum suo versu animadverterit, putet, semel dumtaxat olim cantatum, eamque ob
 causam unicum tantum haberi *Alleluia*; cum idipsum iisdem musicis notis & semel, & iterum, & tertio etiam caneretur, nec plane versiculum adiunctum haberet, nisi repetendum esset: versiculis eiusmodi nimirum ob hanc
 solam causam responsoriis, antiphonisque adiunctis, quo, intercalatione cantus facta, melius aptiusque fieri possent responsiones alternæ. Hinc generatim dici posse iuxta ritum veterem, arbitratur, ut, quotiescunque versum habeat *alleluia*, repeti illud debere, etiam in litania maiore, vel sabbato sancto: de quo producit vetus Ordinarium canonicorum Reg. S. LAUDI *Rotomagensis* episcopi, ubi hæc expresse præscribuntur: „*Alleluia* præcentor & qui
 „ cum eo chorum regunt, in pulpito solemniter imponant: & cantato versu
 „ *Confitemini* iterum *alleluia* repetant.“ Ord. Rom. I. n. 26. „*Alleluia*
 „ simili modo (id est ab incipiente usque in finem) cantatur, itemque suus
 „ versus, in quotidianis vero diebus si voluerint tantum prima (vice)
 „ dicitur: id est semel a cantore dicitur, repetiturque a choro *alleluia* ite-
 „ rum atque iterum.“ Id quod similis locutio ostendit de responsorio gradali, *Hæc dies quam fecit Dominus*: qua utuntur ordd. Rom. cum præcipiunt, ut illud tantum dicatur in horis canonicis paschalis hebdomadæ, in quibus etiam nunc dicimus R. *Hæc dies* &c. quod quia *prima* solum vice sine repetitione dicimus, ideo versiculum adiunctum omittimus, eoquod repetitione cessante etiam id cesset, quod solius repetitionis causa adhibetur,

tur, versiculus scilicet. Sic autem cantabatur psalmus gradualis modo responso, cantore præcinente *alleluia*, chorus repetebat. Et dum cantor versum psalmi solus caneret, iterum chorus repetebat *alleluia* e. g. in Missa pentecostes, postquam cantor imposuisset *Alleluia*, chorusque repetisset, canebat cantor versum: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur & renovabis faciem terræ*, chorus repetebat *alleluia*. Subdebat cantor alterum versum: *Sit gloria Domini in sæculum sæculi, latabitur Dominus in operibus suis*. Iterum chorus *alleluia*. Alias per annum responso *Alleluia* præcedebat, quod proprie Graduale dicitur. His illustrandis infervit,

L. III. de ec-
cles. off. c. 13.

quod AMALARIUS de *alleluia* scribit: „*Alleluia*, quod cantatur per festos dies in recordatione æternæ lætitiæ, tam lætitiā electorum, quam laudem Domini ad memoriam reducit. In quo non oportet aliquid finistrum sonare, sed totum dextrum, quale est in futura vita. Illi sunt recte versus, per quos revertimur ad *alleluia*, quæ lætitiā ecclesiæ & Domini laudem sine tristitia retinent.“ *Alleluia* a solo sonora voce cantatum discimus ex monacho *San-Gallenſi* lib. I. de gestis CAROLI M. c. 21. a). Atque hoc ad cantum responso cum suis versibus accommodatum est.

a

„Cantatur responso (inquit REMIGIUS *Altisiodorensis* de celebrat. Missæ) quod a capite repetatur, dictum est, quia uno inchoante respondent alii. Cantatur & versus dictus a vertendo: quia illo terminato a capite responso repetitur. Deinde cantatur *Alleluia*... Et hoc ante evangelicam lectionem a cantore imponitur, ut laudetur ab omnibus &c.“ Atque

Vit. Card.
Ximenii c. 27.

ita etiam in officio *Mozarabico alleluia cum versu* præscribitur, cum laude seu *Alleluia*, quod iteratur, ut explicat ROBLESIVS, post evangelium; iuxta Concilium *Toletanum* IV. nimirum, ubi iubetur post lectionem apostoli immediate evangelica neci, & postea demum *alleluia* sequi, ut etiam S. IS-

L. I. de eccles.
offic. c. 13.

DORUS innuit: „Quod vero post consummatam psalmorum, sive lectionum prædicationem *alleluia* in fine cantatur, hoc in spem futuri facit ecclesia, significans post annuntiationem regni cœlorum, quæ in hac vita per utrumque testamentum mundo prædicatur actionem nostram non esse futuram, nisi in laude DEI.“ Ritu *Ambrosiano* psalmelus quidem, quem vocant, post lectionem veteris testamenti, versus vero cum *alleluia* post epistolam ponitur b). In officio *Maronitarum alleluia* toties ac in nostro gradualī,

b

eo-

a) Apud CANIS. ed. BASN. T. II. P. III. p. 64. „Cum quidam juvenis cognatus regis optime in quadam festivitate caneret *alleluia*, dixit imperator ad eundem episcopum: *Bene modo cantavit ille clericus noster*. Qui iuxta stultitiam suam ioculariter illa verba suscipiens & illum imperatoris cognatum nesciens, respondit: *Sic*

sic perviparii (DUCANGIUS legit Pelliparii) possunt bubus agricolantibus vetrenere.“

b) „Qua finita (ut habet BEROLDUS apud MURATORIUM antiq. Ital. medii ævi T. IV. p. 871.) notarius iussu primicerii sui tollit tabulas de altari vel de ambone, indutus camisio canit *Alleluia* in pulpito bis ante versum. Et

eodemque modo repetitur post epistolam; assignaturque etiam in Missa *Æthiopica* inter alia cantica inter epistolam & evangelium. Communem vero eum ecclesiæ *græcæ* fuisse morem medio hoc ævo ex S. GERMANI *Cpolitani* rerum ecclesiasticarum theoria patet, ubi variis modis ad rem præsentem explicat *alleluia*. Et in occidente passim eius lætum & protractum cantum declarat. STEPHANUS *Eduensis*: „Unde (inquit) *alleluia*-*De Sacram.*
 „*tici* cantus modulatio subsequitur: quæ laudes fidelium DEO dicatas ex-*alt. c. 12.*
 „primit, & gratiarum actiones DEO devotas, quibus suspirant ad æterna
 „gaudia. Verbum est breve: sed longo protrahitur pneumate. Nec mi-
 „rum si vox humana deficit ad loquendum, ubi mens non sufficit ad co-
 „gitandum.“ Succinit RUPERTUS *Tuitiensis*: „Canitur ergo *alleluia* post *L. I. de offic.*
 „graduale, canticum lætitiæ post luctum poenitentiae: & summopere niten-*c. 35.*
 „tes exprimere magnitudinem consolationis, quæ reposita est illis, qui nunc
 „lugent, iubilamus magis quam canimus, unamque brevem digni fermo-
 „nis syllabam in plures neumas, vel neumarum distinctiones protrahimus,
 „ut iucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi sancti
 „exultabunt in gloria, lætabuntur in cubilibus suis.“ Ipsum cantum gra-
 „dualis ab *alleluia* distinguit, hunc iucundum, istum gravem. „Graduale
 „(iam antea dixerat) ad poenitentiae respicit lamentum, cantus asper & *Ib. c. 34.*
 „gravis adeo, ut illud excellentibus efferre vocibus nec usus nec decus sit.“
 Hæreo an hic excellentes voces potius pueriles, quam viriles indigitet, de
 quibus DURANDUS: „In nonnullis ecclesiis *alleluia* cantatur a pueris: Gra-*L. IV. c. 21.*
 „duale a magnis. (Dicit tamen paulo post): Alii sunt perfecti viri, qui
 „in aliis ecclesiis *Alleluia* vel tractus in pulpitis concinunt.“ De modo
 vero, quo *Alleluia* cantari consueverat post Graduale, non solum senten-
 tiam, sed laudata etiam verba RUPERTI fere exprimit: „Canimus igitur *Ib. n. 5. & 6.*
 „*alleluia* post Graduale, canticum videlicet lætitiæ post luctum poeniten-
 „tiæ. Summopere nitentes exprimere magnitudinem consolationis: quæ
 „reposita est lugentibus, iuxta illud: *Beati qui lugent, quoniam ipsi con-*
 „*solabuntur*: iubilantes potius, quam canentes, unamque brevem digni fer-
 „monis syllabam in plures pneumas protrahimus: ut iocundo auditu mens
 „attonita repleatur, & rapiatur illuc ubi semper erit vita sine morte: &
 „dies sine nocte. Est etiam *alleluia* modicum in sermone, & multum in
 „pneuma: quia gaudium illud maius est, quam possit explicari sermone.

„Pneu-

magister scholarum incipit, & lectores deinde canunt *alleluia*, & versum & *alleluia* similiter. Post versum vero idem notarius dicit *alleluia*. Tunc magister scholarum canit melodias cum pueris suis tacentibus lectoribus. Et notandum, quia notarius semper canit *alleluia* in dominicis diebus, excepto in natale Domini,

& in epiphania, & in resurrectione, & in pentecosten, & in dedicatione maioris ecclesiæ, in quibus diaconi cantant, præcedentibus eos notariis, trahendo eos super pulpitem, & tenendo sursum aram camisii, ne iter diaconi impediat, excepto die carnevalis, in qua pueri cantant.“

„Pneuma enim, seu iubilus, qui fit in fine, exprimit gaudium & amorem credentium.“ Et Io. BELETHUS in *Explicat. div Off.* c. 38. „Postea sequitur „*alleluia*... In huius fine pneumatizamus, hoc est iubilamus, dum finem „protrahimus, & ei velut caudam accinimus.“ Quod in fine, nimirum super litteram A, pneuma exprimi solebat, etiam S. BONAVENTURA memorat: „Solemus (ait) longam notam post *alleluia* super hanc litteram A „prolixius decantare, quia gaudium Sanctorum in coelis interminabile & „ineffabile est.“ Non sunt inanes eiusmodi mysticæ rationes, quæ mentem, ne in cantu eiusmodi stupidus hæreat, erigunt eo, quo fertur nostra oratio. Nativa tamen ratio fuerit, ut cærimonix ante solemnem in ambone evangelii cantum expleri possent. Ad quod pertinet, quod in ord. V. *Rom.* p. 66. legitur: „Episcopus vero annuat magistro scholæ, quando a cantoribus gradale vel *alleluia* repetere debeat.“ *Græci* adhuc magis abundant, atque integras implent paginas uno *alleluia*, quod etiam canunt, ac solum quidem in hac liturgiæ parte variis diversorum auctorum modulis. Vocant *ἀλλήλουν*, uti etiam *Latini* librum, in quo *alleluia* continetur, atque etiam pulpitum, ubi *alleluia* cantari solet, *alleluia* nominant. a)

Sequentiæ.

XXI. Ex dictis patet ratio, cur eiusmodi neumæ seu iubilationes, in ultima syllaba *τῆ* *alleluia* longius protractæ, sequentiæ sint vocatæ. „Iubilatio (ut ait AMALARIUS) quod cantores sequentiam vocant.“ Et ordo *Romanus*: „Sequitur iubilatio, quam sequentiam vocant.“ Clare hoc indicat HUGO Cardinalis: „*Alleluia* repetitur cum neuma, & significat laudem „patriæ. Significatur autem per sequentias idem ac per neuma. Unde in „antiquis sequentiis sunt verba incognita, quia ignotus est nobis modus „laudandi Deum in patria.“ De his etiam intelligendus est EKEHARDUS in *vita NOTKERI*: „Iubilus autem, id est neuma, quem quidam in organis „iubilant, plausum victorum lætantium commendat. Dicebatur hoc etiam „*neumatizare alleluia*.“ Sunt quidem his sequentiis aliæ substitutæ, cantiones nimirum rhythmis in Dei & Sanctorum laudes compositæ, & appellantur *sequentia* iuxta Ioannem ADELPHUM, qui eas commentariis suis illustras dedit *Argentinae* an. 1513. quoniam sequuntur melodiam, quæ est in *Alleluia*. Atque hinc GUIBERTUS *Tornacensis* dicit: *additur sequentia & non pretrahitur secundum alleluia, quia sequentia eius loco dicitur*. Idem habet HUGO *Victorinus*. Et DURANDUS, *Quando autem*, inquit, *dicitur sequentia, non dicitur pneuma post alleluia*. Quia nimirum sequentia illius vice canitur. Singulare est, quod D. DEVERT refert de ecclesia S. STEPHANI *Metis* alternantibus in festo S. STEPHANI canonicis, & religiosis

ma-

a) Vid. P. CARPENTIER in supplemento Glossarii Cangiani h. v.

matronis S. GLOSSINÆ: „Dominæ debent cantare litteram sequentiæ, *Con-*
 „*gaudet angelorum*: Domini vero debent cantare notam iuxta litteram.“
 Notat ibid. p. 97. modulationem sequentiæ syllabatim expressæ, uti omnes
 sunt notatæ in missali nostro sæc. XII. Recte etiam observat post exposito-
 rem Missæ, sæc. XVI. olim melodiam sequentiarum conformem fuisse me-
 lodia ipsius *Alleluia*. Colligitur hoc ex variis MSS. *San-Gallensibus*, *Ein-*
sidlensibus, & *San-Blasianis*, in quibus ex latere sequentiarum in margine
 notæ musicæ cum *alleluia* expressæ ponuntur. Neque ideo pneumata seu
 neumæ cessarunt, postquam sequentiæ introductæ sunt, cum potuerint mu-
 tuo sibi substitui, una eademque melodia in sequentiis, vel neuma seu iu-
 bilo, ut exposuimus. Quæ notio videtur adhuc ad finem sæculi decimi
 quinti locum habuisse, ut ex vita B. COLUMBÆ *Reatina* apud BOLLANDUM *T. V. ad diem*
 colligitur. „Die autem sancto ascensionis Domini (ut ibi narrat SEBASTIA- *20. Maii p.*
 „NUS *Perusinus* ord. Præd. vitæ auctor) audierat in Missa festi sequentiam, *352.*
 „quam dictis vesperis rogabat serio sibi exponi, quam me exponentem in-
 „tuebatur intenta valde: sed post paulum prorupit in iubilum, atque fe-
 „stiva quadam instantia mirabiliter rapta congaudebat.“ Iubilus hic fuisse
 videtur, quem veteres sequentiam vocarunt, vocis nimirum sine verbis
 modulationem. Neumas intelligo in ultima vocali A. *alleluia*, modulatio-
 nem *quam sine mente gero*, iuxta AUSONIUM ep. II. Qua ratione iuxta
 laudatum DE VERT finis Gradualis polongari consuevit, ubi etiam non ha-
 beretur *alleluia*, ut diacono tempus suppetere, se præparandi ad evange-
 lium, ambonemque conscendendi, unde etiam locus sequentiis esse potuit.
 Certe in Missa defunctorum hodieque habetur sequentia *Dies ira*, licet in
 occidente *alleluia* nunquam in ea Missa, medio saltem ævo fuerit canta-
 tum. *Petrus* tamen CERVELLUS in expositione Missæ, & Card. BONA se- *L. II. c. 115.*
 quentiam in Missa *de requiem* locum asseverant non habere debere, quod *L. II. c. 6.*
 nec *alleluia* canatur. Atque laudatus D. DE VERT hunc usum admodum *rev. liturg.*
 recentem facit, præ aliis sequentiis. Auctor illius sequentiæ creditur THO-
 MAS *Celanus* ord. Min. ineunte sæc. XIII. Paulo ante agentes de *Gloria in*
excelsis breve apostolicum COELESTINI III. laudavimus, quo indultum est
 monasterio *S. Blasii*, ut in festis Annunciationis, Purificationis B. M. V.
 & S. BLASII sequentia caneretur post septuagesimam: quod alias sequentia
 cum *alleluia* pariter intermitteretur, cuius nempe vicem & melodiam ha-
 bebat, etsi forte nomen aliunde sit. *Mich.* PRETORIUS in suo *syntagmate*
musico dicit, sequentias esse cantus, dictos a præfatione subsequentiis lectio- *T. I. p. 46.*
 nis *Sequentia S. evangelii secundum MATHÆUM* &c. Cuiusmodi sequen-
 tiis ad auscultationem subsequentiis lectionis ex evangelio, quod præceden-

ti contextui, unde abruptum est, adhæret, populum præparare & excuscare voluerint.

Sequentiarum primus auctor.

XXII. Retulimus ex MS. regio locum superius, in quô ADRIANUS II. perhibetur, melodias ante evangelium concinendas tradidisse, quas dicunt sequentias, *quia sequitur eas evangelium*. Rememoranda est notio, quam superiore capite de tropis, & modo de *sequentia* explicavimus pro *σύνταξι* seu tractu plurium notarum in una syllaba seu vocali, cui deinceps verba sunt adaptata. Lucem inde accipit locus ECKEHARDI in vita NOTKERI *Balbuli* c. 2. n. 13. de cantoribus, *Roma in Franciam* missis, petente CAROLO M. Quorum alter *Metas* pervenerit, alter febre correptus in monasterio *S. Galli* subltiterit: convalescensque cantum *Romanum* instaurarit, retinueritque; alter *Metis* immutarit æmulatione quadam. „Memoria dignum est (sunt „verba ECKEHARDI) quantum hac æmulatione uterque locus profecerit, „& non solum in cantu, sed & in cæteris doctrinis excreverit. Fecerat „quidem PETRUS ibi (*Metis*) iubilos ad sequentias, quas *Metenses* vocant; „ROMANUS vero econtra *Romane* & amœne de suo nobis iubilos modu- „laverat: quos utique post sanctus vir NOTKERUS quibus videmus verbis „ligabat, frigidoræ videlicet & occidentanæ, quas sic nominabat cantibus (al. „quibus) animatus etiam ipse de suo cogitavit.“ Iubilos, quos cantor ille, ROMANUS nomine *Romane* & *amœne modulaverat*, postea NOTKERUS *verbis ligabat*. Hæ nempe sunt, de quibus agimus, sequentiæ, quarumve is auctor passim creditur. Nec iuxta primam sequentiæ mox explicatam notionem refragatur citatum MS. regium. Dum vero NICOLAUM I. eas in re divina recipi posse, assensisse dicit laudatus IOANNES ADELPHUS (qui sedit post medium sæculi noni, cum NOTKERUS obierit an. 1012. ut *Bollandistæ* ad diem 6. *Aprilis* probant) iidem forte suspicantur, NICOLAUM II. ibi reponendum, qui post annos circiter ducentos a primi obitu S. Sedem tenuit. Ipse tamen NOTKERUS, in *præfatione ad collectionem sequentiarum*, LUITWARDO episcopo *Vercellensi* inscriptam, alium sequentiarum auctorem memorat: „Contigit (inquit) ut presbyter quidam de gimedia, nuper a *Nord-* „*männis* vastata, veniret ad nos, antiphonarium suum deferens secum, in „quo aliqui versus ad sequentias erant modulati.“ Ut nihil dicam de Missa ab ILLYRICO edita, de cuius ætate non constat, ubi Gradualis, *Alleluia*, & sequentiæ fit mentio. Nihil etiam de antiquissimo ordine *Romano*, ut est a CASSANDRO & HITTORPIO editus, referam, ubi iam hæc occurrunt verba: *Sequitur iubilatio, quam sequentiam vocant*: quæ verba in editione

T. II. Mus.
It. p. 45.
not. b.

MABILLONII non extant: nec de sequentia aliquid ecloga habet, ab AMALARIO in eum ordinem edita. Sed quod spectat ipsum ordinem Ro-

ma-

manum ab HITTORPIO editum, recte ibi intelligi potest sequentia, iubilatione, non cantiones rhythmicæ, quæ sunt *prosa* etiam dictæ, eoquod metricis legibus sint solutæ. „*Prosa* (ut habetur in Ordinis *Cluniacensis* P. II. „ apud P. HERRGOTT) vel quod alii sequentias vocant, non cantantur, nisi *De vet. disc. monast. p. 330.* „ in hac festivitate (Ascensionis) & in Epiphania, & in translatione S. BENEDICTI, & in natali S. MAURITII, & dedicatione ecclesiæ, quando in „ paschali tempore celebratur, & in quinque præcipuis festivitibus. *Prosa* „ *Rex omnipotens.*“ Et in constitutionibus *Hirsangiensibus* S. WILHELMI apud eundem habetur: *Pro signo prosæ, quam quidam sequentiam vocant,* p. 396. *leva manum inclinatam* &c. Attendenda sunt tempora, ex quibus certus habetur sequentiarum rhythmicarum usus, a sæculo nimirum decimo, quæ in ipsis libris missalibus *prosa* potissimum vocantur, ubi aut ipsis festis solent annexi, aut ad calcem simul omnes non solum de festis, sed etiam quandoque *de communi* reponi. A cantoribus cantari solitæ sunt *Romæ* iuxta ordinem *Romanum* XI. auct. BENEDICTO canonico Beati PETRI sæculo duodecimo, apud MABILLONIUM: „Tunc pontifex mandat acoly- *Mus. It. T. II. p. 129.* „ thum, ut surgant cantores, & cantent sequentiam modulatis vocibus, qui „ surgentes faciunt imperata.“ Ex cæremionali URBANI VI. collegit MABILLONIUS esse hanc, quæ in hoc ordine *Rom.* indigitatur, sequentiam, quæ incipit a voce *Latabundus*; ne putes sequentiam hic *modulatis vocibus* esse veterem iubilationem seu neumam. Idem observa in DURANDO: „Se- *L. IV. c. 20.* „ quentiam vero non illi soli (id est cantores) decantant, sed chori com- „ muniter iubilant: quoniam iubilus æternus & ineffabilis angelis erit com- „ munis & hominibus.“ Iam antea determinavit, quid per sequentiam velit: *Quando autem, inquit, dicitur sequentia, non dicitur pneuma post alle-* *It. n. 6.* *luia.* Et RADULPHUS *Tungrensis* prop. 23. „Abbas (inquit) NOTKERUS „ sequentias aliquas pro neumis de *alleluia* composuisse dicitur, quas NI- „ COLAUS ad Missam cantari concessit. In antiquis libris *Romanis* aliquas „ vidi sequentias, multi autem multas introduxerunt. Quilibet gaudet de „ suis novitatibus. Securius videtur in illis sequi *Carthusienses* & *Cister-* „ *cienses.* Iubili autem seu neumata Gradualium & de *alleluia* refecandi „ non sunt, nisi cum illorum loco sequentiæ decantantur.“ S. ODILO abbas *Cluniacensis* sæc. XI. vix una, *Sancti Spiritus adsit nobis gratia*, ut recipe- retur, apud suos obtinuit. Patet adhuc ævo DURANDI & RADULPHI, id est sæculis XIII. & XIV. non constantem & perpetuum fuisse sequentiarum usum, unde etiam non in omnibus missalibus MSS. eorum temporum reperiuntur. Quoad ipsum vero cantum pauciores notas habent, quam Introitus e. g. Gradualia, & Offertoria, præsertim autem *Kyrie eleison.* *Sanctus.* *Agnus DEI.* Ubi frequentes neumæ occurrunt, quas tamen *iubilare* dice- bant,

bant, ut in mox laudato ordine *Romano* BENEDICTI canonici facere cantores iubentur, *Romæ* nimirum, ubi peculiaris semper fuit cantorum schola, quod præstabant passim alibi, ut iam ex DURANDO notavimus, alternatim chori, atque universa congregatio, non soli cantores, qui in cantu exercitati erant, & ex reliquis selecti facilius etiam in difficillioribus cantibus consonabant: *Sequentiam chori alternatim iubilant*, ut habetur in lib.

De antiquo ritu Missarum
c. 10.

T. I. de ant. eccl. ritibus
c. III. art. 2.
n. 11.

Bibl. eccl. T. I. P. II.
c. 6. & 7.

Sac. V. p. 18.

T. I. anec.

P. 27.
a

Gemma animæ. Forte etiam ab universo populo sunt nonnunquam decantatæ: quales fuerint, quæ lingua *Gallica* in antiquis missalibus habentur profæ de S. STEPHANO, in quibusdam parochiis, usque ad archiepiscopatum D. TELLIER, superiori sæculo cantatæ in ecclesia *Remensi* teste MARTENIO, qui se vidisse perhibet antiquos missales MSS. in quibus profa, vitam S. STEPHANI *Gallice* conscriptam continens, reperiebatur. Nota autem, sequentias præcipuas pro illa ætate etiam cantari nonnunquam solitas, ac cum voluptate auditas extra sacra, veluti in conventu episcoporum & abbatum ad cœnobium *S. Galli*, uti refertur *T. II. Conc. German.* p. 646. „Interea sequentia summis conatibus, quam EKKEHARDUS *Palatinus* dictaverat, ipso coram illis stante inchoatur, & iocunde cantatur.“ Quod antiquatæ sint pleræque sequentiæ in Missa, haud dubie in causa fuit inconcinnitas earum, præterquam quod parum in usum *Romanum* sese insinuaverint, licet SCHULTINGIUS multas GELASIO & GREGORIO perperam tribuat. Qui etiam in eo cum aliis aberrat, quod quinque haud distinguens NOTKEROS, abbatem NOTKERUM præcipuum sequentiarum auctorem faciat. Quæ deinceps varie a variis auctoribus sine selectu auctæ admodum sunt, ac multiplicatæ. Singularis vero est ratio, quam de earum compositione obscura, & parum latina affert SCHULTINGIUS: „Hæ autem sequentiæ certis in locis obscuræ & parum latinæ factæ sunt, ut concentus & tonus, atque adeo sonus esset iucundior. Nam musici & cantores in omnibus linguis id præcipue observant. Quod de *Rabbinorum* suorum hymnis quoque annotat ELIAS lib. IV.“ Eius rei non postrema causa etiam ea fuerit, quod notis seu neumis τ&̃ *alleluia* scrupulose fuerint commensuratæ, ut iam innuimus, atque ex præfatione seu epistola dedicatoria ipsius NOTKERI ad LUITWARDUM discimus, quam MABILLONIUS ex cod. *Cluniacensi* in *actis Benedict.* & PEZIUS unacum ipso libro sequentiarum edidit ex cod. *S. Emerani*, nos autem cum nonnullis additamentis ex codicibus variis *S. Galli*, *Einsidlenfibz* & *S. Blasii* hic adscribimus a) cum

a) In cod. *S. Galli* sæc. X. isti præmittuntur versus:
Optans misceri NOTKERUS in æthere plebi,
Cuius dulcifonis vox nunquam cessat ab ymnis.
Gaudia dum licuit crucis hoc in carmine lusi
Quod Domino laudi, Gallosque studebat honori.

Tum immediate sequitur: *Summæ sanctitatis merito summi sacerdotii decore sublimato Domino dilectissimo LUITWARDO, incomparabilis viri EUSEBII Vercellensis episcopi dignissimo successori abbatiqz cœnobii sanctissimi COLUM-*

cum notis musicis. Sequuntur ipsæ sequentiæ, ut in aliis *San-Gallenfibus*, *Einsidlenfibus*, *San-Blasianis* codicibus. Notæ secundum *alleluia* in margine tantum sunt positæ in antiquioribus codicibus; deinceps simul etiam super verba; ac tandem omiſſis notis in margine super verba tantum ſyl- labatim, ut iam notavimus. In cod. *Weingartensi* sæc. XI. circ. in mar- gine *alleluia* abſque notis ſcribitur, ſuper verba vero litteræ loco notarum. E. g.

G a G F a c a c a e c c e d

Iohannes Ihu Xpo multum dilecte virgo &c.

Earum nos initia ex pulcherrimo codice *S. Gall.* auro ornatissimo cum ſchemate TAB. II. typis æneis damus, adiectis aliis ex codd. *S. Emeran.* sæc. X. & *S. Blas.* sæc. XI. vel XII. Præfigitur in laudato codice *San-Gallensi* imago Deiparæ ſeden- tis cum puero IESU in gremio ad natalem Domini designandum, inde ſine alio titulo ſubduntur ipsæ ſequentiæ a).

ſius

BANI, ac defensori cellulæ discipuli eius me- ritissimi GALLI, nec non & archicapellano glo- riosissimi imperatoris CAROLI NOTKERUS cu- cullariorum ſancti GALLI novissimus. Quum adhuc iuvenculus eſſem, & melodiæ longissimæ ſæpius memoriæ commendatæ inſtabile corculum auſugerent, cepi tacitus mecum volvere, quonam modo eas potuerim colligere. Interim vero con- tigit, ut presbyter quidam de Gimedia nuper a Nordmannis vaſtata veniret ad nos, antiphona- rium ſuum deferens, in quo aliqui verſus ad ſe- quentias erant modulati, ſed iam tunc nimium vitiati. Quorum ut viſu delectatus, ita ſum gu- ſtu amaricatus. Ad imitationem tamen corun- dem cepi ſcribere. Laudes Deo concinat orbis univerſus. Qui gratis eſt redemptus. Et in- fra: Coluber ADÆ deceptor. Quos cum ma- giſtro meo YSONI obtuliſſem, ille ſtudio meo congratulatus, imperitiæque compaſſus, quæ pla- cuerunt, laudavit, quæ autem minus, emendare curavit, dicens: Singulæ motus cantilenæ ſingulas ſyllabas debent habere. Quod ego audiens, ea quidem quæ in ia veniebant ad liquidum correxi, quæ vero in le, vel lu, quaſi impoſſibilia vel at- temptare (al. attemperare) neglexi, cum & il- lud poſtea uſu facillimum deprehenderim. Ut teſtes ſunt: Dominus in Syna. Et Mater. Hocque modo inſtructus, ſecunda mox vice di- ctavi: Pſallat eccleſia mater illibata, ille gau- dio repletus rotulos eos congeſſit, & pueris can- tandos aliis alios inſinuavit. Cunque mihi di- xiſſet, ut in libellum compaſtos alicui primo- rum illos pro munere offerrem, ego pudore re- tractus, nunquam ad hoc cogi poteram. Nuper

autem a fratre meo OTHARIO rogatus, ut ali- quid in laude veſtra conſcribere curarem, & ego me ad hoc opus imparem non immerito indi- carem, vix tandem aliquando ægreque ad hoc animatus ſum, ut hunc minimum vilissi- mumque codicellum veſtræ Celſitudini conſecrare præ- ſumerem. Quem ſi in eo placitum veſtræ pie- tati comperevo, uti ipſi fratri meo apud Do- minum imperatorem ſitis adminiculo, metrum, quod de vita S. GALLI elaborare pertinaciter inſiſto, quamvis illud fratri meo SALOMONI prius pollicitus fuerim, vobis examinandum, habendum, ipſique per vos explanandum dirige- re ſeſtinabo. Sequitur: Laus tibi Chriſte &c.

a) „Natus ante ſæcula Dei Filius &c. unde ſu- pra Eia turma. De S. СТЕПН. Concordia. Hanc concordia famulatu. Unde ſupra υπο- διακονια. Unde ſupra. Iuſus ut palma. Fe- ſta Stephani &c. Item υποδιακονια. Pro- tomav. Domini.

De S. IOHAN. apoſt. Iuſus ut palma ma- ior. Laus tibi Chriſte. Unde ſupra. Te mar- tyrum. Laus tibi Chriſte Patris tui &c. Unde ſupra. Mirabilis laus tibi Chriſte Patris &c. Item unde ſupra. Virguncula clara. Laus tibi Chriſte Patris optime nate. Qui hodie dant ſoſcula &c. Item amena. Blandis vocibus.

In octava Domini. Cigneæ. Gaude MARIA Virgo Dei Genitrix &c.

In Theophania. Trinitas. Feſta Chriſti o- mnis Chriſtianitatis &c. unde ſupra ſymphonia. Hunc diem celebret &c. De una virgine filia martyris. Virginis venerande de numero &c.

T. V. p. 758. *fius NOTKERI*, in duas partes fuisse distinctum opus sequentiarum, quod nos in codice altero *S. Galli* eiusdem sæc. X. deprehendimus, ubi secundæ parti, quæ a paschate incipit, hi præmittuntur versus:

Pars

Item ipsa. In oct. S. IOH. apost. *Cantemus Christo, Christo regi terræ, maris &c.*

De S. BLASIO: Beatus vir qui suffert. *O Blasii dilecte regi summo.*

Sabbato ante LXX. *man Nostra turba regatur &c.* In eod. sæc. XII. subiicitur: Puella turbata. *Cantemus cuncti melodum nunc alleluia, & sic post singulos versus alleluia subditur.* Dom. S. Paschæ. *Laudes Salvatoris voce modullemus supplici &c.* Unde supra. *Mat. Pangeamus creatoris, atque redemptoris gloriam. Qui bene &c.* Item ipsa (supra rec. m.) laudes reddenti Christo corde iubilemus devoto &c. Fer. II. Dominus regnavit. *Is qui prius habitum &c.* Fer. III. Obtulerunt. *Christe Domine letifica &c.* Fer. IV. Græca. *Agni paschalis esu &c.* Fer. V. Dno tres. *Grates salvatori ac regi Christo Deo solvant &c.* Fer. VI. Organa. *Laudes Deo concinat orbis ubique totus &c.* Sabbato paschæ. *Amena. Carmen suo dilecto &c.* In oct. paschæ. *Virgo plorans. Hac est sancta solemnitas &c.* Dom. post oct. paschæ. *Deus iudex iustus. Iudicem nos insipientem &c.*

Dom. II. In te Domine speravi. *Laus tibi sit o fidelis Deus &c.*

Dom. III. Qui timent. *En regnator celestium, & terrenorum.*

De S. Crucis Invent. *Hæc est sancta solemnitas solemnitas.*

De Ascensione Domini. *Captiva. Summi triumphum regis prosequamur laude: unde supra. Dominus in Sina. Christus hunc diem iocundum &c.*

Dom. post Ascens. D. *O quam mira sunt Deus tua portenta &c.*

Dom. Pentec. Occidentana. *Sancti Spiritus adfit nobis gratia &c.*

In octava Pentec. *Planctus sterilis. Benedictio gratias Deo &c.*

De S. Io. Baptista. *Iustus ut palma maior. Sancti Baptiste Christi præconis solemnitas celebrantes &c.*

De SS. Apost. PETRO & PAULO. *Concordia. Petre summe Christi pastor &c.*

De S. MARGARETHA. *Amena. Gaude semper serena.*

De S. BENEDICTO. *Iustus germinavit. Qui benedici capitis huc festini currite &c.*

De S. EUSEBIO Conf. *Iustus ut palma minor. Rex regum Deus noster colende &c.*

De S. AFRA. *Fidicula. Laudes Deo perenni auctori redemptionis &c.*

De S. LAURENTIO. *Romana. Laurenti David magni martyr, milesque fortis &c.*

In Assumt. S. MARIE. *Mater. Congaudent angelorum chori gloriose Virgini &c.*

In Decollat. S. IOHANNIS. *Captiva. Summum preconem Christi collaudemus leti &c.*

In nativ. S. MARIE. *Puella turbata. Ecce solemnitas diei canamus festa.*

De S. MAURICIO. *Metensis. Sancti belli celebremus triumphum. Unde supra. ὕποδικονικα. Ibant pariter animis & ducibus &c.*

De S. MICHAELE. *Græca. Magnum te Michaelem habentes pignus.*

De S. GALLO. *Iustus ut palma minor. Dilecte Deo Galle perenne, unde supra. Dies sanctificatus. Christe sanctis unica spes, sulus &c.*

In Dedicatione ecclesiæ. *Lætatus sum. Psallat ecclesia mater illibata &c.* Unde supra. *Amena.*

De omnibus Sanctis. *Vox exultationis. Omnes sancti Seraphim, Cherubim &c.*

De S. MARTINO Conf. *Beatus vir qui timet. Sacerdotem Christi Martinum, cuncta per orbem canat ecclesia &c.*

De S. OTHMARO abb. *Metensis minor. Laude dignum sanctum canat OTHMARUM Suevia mater. Unde supra. Eia fratres cari festivitatem &c. Sancti Patris OTHMARI agamus &c.*

De S. COLUMBANO. *Beatus vir qui suffert, A solis occasu usque ad exortum &c.*

De S. ANDREA apost. *Nimis honorati sunt. Deus in tua virtute sanctus &c.*

De omnibus apostolis. *Aurea. Clare sanctorum senatus apostolorum.*

De martyribus. *Vox exultationis. Agone triumphali militum regis summi. Unde supra. Duo tres. Tubam bellicosam, quam Dei non verentes serci &c.*

*Pars LUITUUARDE prior finitur calle sub arto
 Latitiaque melos, sanctique decens habitaculum,
 Atque oculos regi meditari intendere cœli.
 Hierusalem donec merearis scandere celsum,
 Qua deridebis quondam cadentia flagra.
 Et cum rege tuo gaudebis hic crucifixo.
 Posterior pratis renitet, cum floribus aptis,*

In Einsidlensi hi tantum habentur versus:

*Pars LUITUUARDE prior finitur calle sub arto
 Posterior pratis renitet cum floribus amplis a).*

a

Specimen

De uno mart. Virgo plorans. *Quid tu
 Virgo mater ploras.*

De SS. Virginibus. *Scalam ad cœlos subre-
 ctam tormentis unitam &c. Eadem dominicis
 diebus. Cantemus cuncti melodum &c.*

De uno confessore. Iustus ut palma minor.
Rex regum Ds noster colende &c.

De S. REMACLO Conf. Mater. *Laude celebri
 dignum mater ecclesia Sanctorum hodie beatum
 concinat lecta REMACLVM.*

In die S. Paschæ ad vesperam. Romana.
*Laudantes triumphantem Christum pangamus hy-
 mnium &c. Fer. III. Ecce vocibus carmina
 comparibus &c. Fer. IV. Eia armoniis socii
 laudum resonis &c. Fer. V. Laudum quis car-
 mine unquam prævalet regum summe &c. Sab-
 bato. Deus qui perenni residens potestatis solio
 &c.*

a) „Mox : Dominica Paschæ. Frigidora. *Laudes
 Salvatori voce &c. Fer. II. Dnus regnavit
 dec. Is qui prius. Fer. III. Obtulerunt. Chri-
 ste Dne letifica. Fer. IV. Græca. Agni pa-
 schalis esu. Fer. V. Dno tres. Grates salva-
 tori ac regi &c. Fer. VI. Organa. Laudes
 Deo concinat &c. Sabbato. Pascha. Carmen
 suo dilecto &c. In octava Paschæ. Virgo plo-
 rans. Hæc est sancta solemnitas &c. Dom. I.
 post oct. Paschæ. Deus index iustus. Indicem
 nos insipientem &c.*

Dom. II. In te Dne speravi. *Laus tibi sit
 o fidelis &c.*

Dom. III. Qui timent. *En regnator cœle-
 stium &c. Dom. IV. Exultate DEO. Læta
 mente canamus &c. De S. Crucis invent. Vir-
 go plorans.*

Hæc est sancta solemnitas solem.

De ascensa Dñi. Captiva. *Summi triumphum
 regis &c.*

Die dom. post ascens. Confitemini. *O quam
 mira &c.*

De die S. Pentec. Planctus sterilis. *Bene-
 dicto gratias Deo &c.*

De S. Io. BAPTISTA. Iustus ut palma maior.
S. BAPTISTÆ Christi præconis &c.

De SS. PETRO & PAULO apost. Concordia.
PETRE summe Christi pastor &c.

De S. EUSEBIO. Iustus ut palma minor.
Rex regum Deus noster &c.

De S. LAURENTIO, Romana. *LAURENTI
 DAVID magni &c.*

In Assumpt. S. MARIÆ. Mater. *Congaudent
 angelorum chori.*

De nativ. S. MARIÆ. Adducentur. *Stirpe
 MARIA regia.*

De S. MICHAELE. Græca. *Magnum te MI-
 CHAELEM &c. unde supra. Laudate Dominum,
 Angelorum ordo sacer.*

De S. GALLO. Iustus ut palma minor. *Di-
 lecte Deo GALLE &c.*

In dedic. eccl. Lætatus sum. *Pfallat ecclesia
 mater. Unde supra. Adorabo. Tu civium Deus
 conditor &c.*

De omnibus SS. Vox exultationis. *Omnes
 SS. Seraphim.*

In natali S. MARTINI. Beatus vir. *San-
 cerdotem Christi MARTINUM.*

De S. OTHMARO. Metensis. *Laude di-
 gnus &c. De S. COLUMBANO. Beatus vir.
 A solis occasu,*

Specimen frequentiae ex MS. *San-Blas.* 400. ann. cum notis, ut vocabantur, *quadripartitis* hic adiungendum duximus.

Sequentia bona de beata Virgine.

Ti bi cordis in alta ri decet pre ces immo la ri

Vir go fa cra tissi ma. Nam cum in fe sit in ep ta

tu o na to sit accep ta per te precum vi ctima.

Pro pec cat is im mo la to pec ca to rum

De S. ANDREA. Nimis honor. *Ds in tua virtute.*

In nat. apost. Aurea. *Clare SS. senatus apostolorum.*

In nat. mart. Vox exultationis. *Agone triumphali &c. unde supra. Duo tres. Tubam bellicosam &c.*

De uno martyre. Virgo plorans. *Quid tu virgo &c. unde supra. Iustus ut palma. Rex regum. Reliqua quære in nat. S. EUSEBII.*

In nat. SS. Feminarum. Puella turbata. *Scalam ad caelos subreptam &c.*

In fest. S. BENED. abb. Iustus germinabit. *Qui benedicti cupitis huc festini currite &c.*

In nat. S. MAURITII. Mater. *Omnis sexus & atas &c.*

De S. Trinitate. *Benedicta semper sancta &c. unde supra. Prompta mente Trinitati.*

In nat. S. STEPHANI. *υποδιανομια Xpi Dni militis &c.*

In nat. Innocentium. Iustus ut palma minor. *Salvete agni unde supra. Laus tibi Christe. Item unde supra. Te martyr. Laus tibi Christe &c. Item unde &c.*

In oct. Theoph. *Symphoniae hunc diem celebret &c.*

In Purif. S. MARIE. Roman. *Exultet omnis aetas.*

In Sabb. ante septuag. *Contemus cuncti &c. De resurrect. Dni. Mater. Laudes Christo redempti &c. unde supra. Mater. Pangamus creatoris &c.*

De S. GORDIANO & EPIMACHO, *Metensis. Nos GORDIANI &c.*

In Ascens. Dni. *Dñs in Sina. Christus hunc diem &c.*

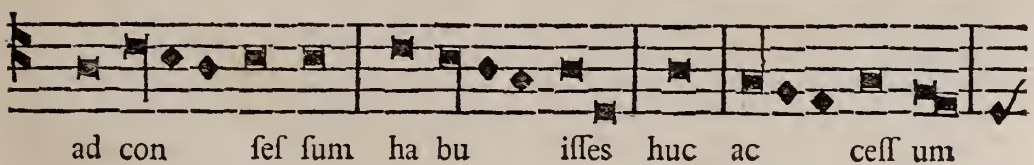
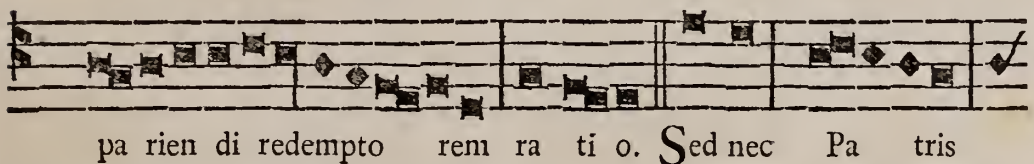
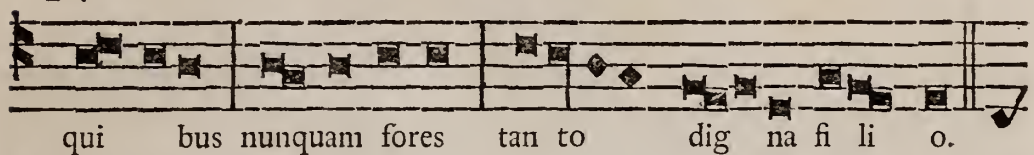
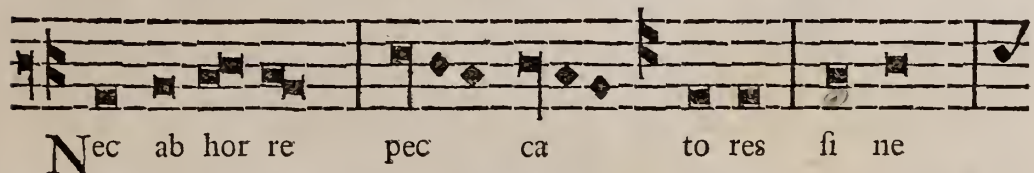
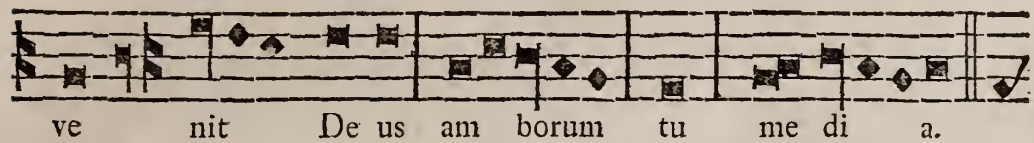
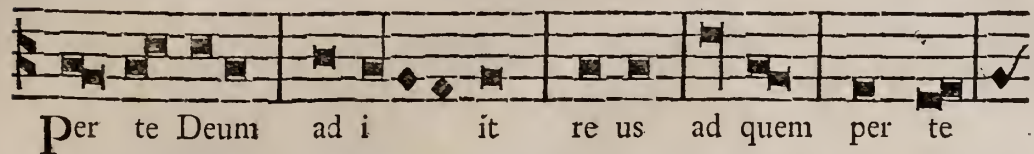
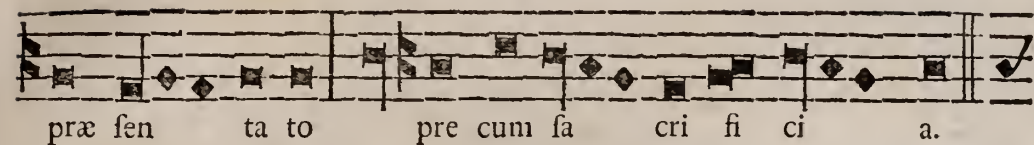
In nativ. S. MARIE. Puella turbata. *Ecce sollemnis diei &c.*

De S. MAURITIO. *Sancti belli celebremus triumphum.*

De S. MICHAEL. *Summi regis Archangeli. De S. GALLO. Christe sanctis &c.*

De S. OTHMARO. *Eia turma. Eia fratres chari &c.*

De S. LEUDEGARIO. *Metensis maior. Sollemnitatem fratres charissimi. Item. Et sicut liliorum candor. In dedic. Basil. arch. MICHAELIS. Ad celebres rex &c. "*

fi non ex te genitum esset i bi po fi tum. Vir go

Vir gó fic pro mo ta causa nostri nostra

vo ta promovenda susci pe coram summo Prin ci pe.

Am en.

Evangelii
festiva depor-
tatio, & can-
tus.

XXIII. Nota demum, præter eiusmodi sequentias aliquando ante evangelium singulares versus fuisse cantatos, quales apud CANISIUM habes HARTMANNI monachi S. GALLI T. II. P. III. p. 190.

*Sacrata libri dogmata
Portantur evangelici &c.*

a Solemnis imprimis semper fuit in liturgia evangelii lectio, præsertim autem medio hoc ævo apud Græcos, teste Nicolao CABASILA a). Εισοδικὸν officium apud eos dicitur, quando evangelia, vel dona sacra solemni procedendi ritu a facer-

a) „Qnam (inquit Liturg. expof. c. 15.) utpote ultimam postquam omnibus audientibus dixit, incipit tertiam psalmodiam. Quæ dum canitur evangelium introducit stipatum lampadibus, omnibus iis deducen- tibus, qui sunt ministri altaris, diacono ipsum afferente, vel si non adfit, sacerdote.“ Et postea de tertia antiphona agens: c. 19. „Quæ autem (inquit) sequitur, videtur esse quidam oecurfus tanquam Domino iam accedente, & ideo in ingressu evangelii & ostensione ponitur, & canitur, per quam Christus significatur. Expleta autem antiphona ac psalmodia, stans sacerdos super altare in altum tollit evangelium & ostendit Do-

mini ostensionem (ulterius exponit, pergitque): quia autem eo, qui prædicatur, ostenso, & per se ipsum apparente verbis prophetarum nemo vult attendere, propterea ostenso evangelio, cessant prophetica. Canimus autem, siquid est novi testamenti. Vel enim sanctissimam DEI matrem, vel alios Sanctos laudamus, vel ipsum Christum canticis celebramus... deinde etiam ipsum ut Trinitatem Deum decantamus, (Et mox c. 20. de hymno): Postquam est ostensum evangelium, hunc hymnum canimus propemodum clamantes, quod is nobiscum versatus, nos statuit cum angelis, & in illo choro posuit.“

a sacerdote ad altare deferuntur. - Unde notante GOARO *Euchol.* duplex eis ^{p. 124} est εἰσοδος. Μικρὰ seu πρώτη libri nempe evangeliorum. Εἰσοδος μεγάλη seu ingressus maior, quando sacra dona pompa magis solemni & augusto apparatu altari inferuntur. Ad evangelii ingressum canitur hymnus τρισάγιος *ter sanctus*. Ad solemnem evangelii ad altare deportationem omnes reverentiam exhibent: ad quam, ut notat GOAR. p. 108. excitandam λαμπρὰ φωνῇ secundum mystagogum δεῦτε προσκυνήσωμεν decantant; tertio prius antiphono cantato, de quo in liturgia S. CHRYSOSTOMI *T. XII. Opp. p. 783.*

„ Hic chorus cantat tertium antiphonum, vel tertium & sextum canticum
 „ matutinarum. Si vero sit dominica, cantat beatitudines; & quod pro-
 „ prium est sancti illius diei. Cum autem pervenit chorus ad *Gloria Pa-*
 „ *tri*, sacerdos & diaconus ante mensam ter adorant. Deinde accipiens
 „ sacerdos sanctum evangelium dat diacono: atque ita egressi per portam
 „ aquilonaris partis, veniunt ad consuetum locum, & ingressum minorem
 „ peragunt &c. Et ultimo modulo τῇ τροπαρίᾳ completo, ingreditur diaco-
 „ nus in medium: & stans ante sacerdotem, tollit modice manus, & osten-
 „ dens sanctum evangelium, dicit alta voce: *Sapientia recta*. Tum reveren-
 „ tia exhibita, ipse & sacerdos pone ipsum, in sanctum tribunal ingrediun-
 „ tur. Et diaconus quidem sanctum evangelium in sacra mensa deponit.
 „ Cantores vero dicunt consuetos modulos τροπάρια, & eos qui sunt sancti
 „ illius diei, & cum pervenerint ad ultimum, diaconus versus sacerdotem
 „ caput inclinans, & stolam manu tenens dicit: *Benedic Domine tempus*
 „ *hymni ter sancti* &c. Choro autem ter sanctum hymnum canente, sacerdos
 „ precatur secrete. *Orat. hymni ter sancti* &c. His completis & choro psal-
 „ lente *Gloria*, & *Nunc*, cantant & ipsi, sacerdos nempe & diaconus ter
 „ sanctum hymnum.“ Quo de hymno plura vide infra, præter pauca, quæ
 iam diximus supra p. 110. Omnia hæc lectionem tam apostoli, quam
 evangelii præcedebant; apostolum inter & evangelium oratione sola inter-
 cedente. In evangelio autem puram supplicatione facimus hymnodiam, ut
 idem loquitur. In Missa *Æthiopica*: „ Diaconus circuit ecclesiam clamando
 „ *Surgite audite evangelium sanctum* &c. & facta incensatione sacerdos an-
 „ nuntiat evangelium sic cantando: *Sanctum evangelium quod annuntiavit MAT-*
 „ *THÆUS* &c. ministri accendunt lumina, & præparant alia necessaria, & di-
 „ cunt *Gloria Christo* &c. Sacerdos alta voce legit evangelium diei.“ *Pe-*
trus RODOTA lib. I. de ritu *Græco in Italia*, non paucas recenset ecclesias,
 in quibus subinde tam epistola, quam evangelium græca & latina lingua so-
 lemniter fuerunt decantata, cum aliis etiam officii divini partibus: diu vero,
 in *Sicilia* & *Neapoli* imprimis, ritum *Græcum*, aut eius saltem vestigia quæ-
 dam conservarunt complures ecclesiæ. Antiquissimum *Hispanicum* ritum

c. 22.
T. IV- Bibl.
PP. Paris.
 p. 117.

Apud Bolland. T. VI. Jun. p. 94. 95. ETHERIUS ac BEATUS haud abfimilem *Gracæ* disciplinæ describunt. „Cum „evangelium a levita super altare levatur, a levita primum dicitur: *Laus tibi*, & ab omnibus respondetur: *Laus tibi Domine IESU Christe, rex æternæ gloriæ*. Præcedente evangelium cereorum lumine, in signo gaudii & lætitiæ, eoquod tale nuncium diaconus, id est evangelium Domini nostri IESU Christi, & clara voce habet populo intonare. Tunc silentium omnibus imperat & dicit: *Lectio sancti evangelii secundum MATTHÆUM*: aut quemlibet ex tribus. Respondetur ab omni populo: *Gloria tibi Domine*.“ Convenit hæc in Occidente ritus in solemni evangelii decantatione. Factum id semper, ubi potuit fieri in ambone, etiam adhuc hoc ævo in Occidente, aliquando saltem in festivitatis, uti fieri hodieque vidi in monasterio S. DIONYSII prope *Parisos*, testaturque STEPHANUS *Eduensis* sæc. XII. scriptor. Aliquando (sicut in festivis diebus) pronuntiatur, quia iubetur ascendere, qui evangelizat Sion... Ideoque in alto & in publico exclamanda est eorum victoria.“ Fuit hoc ævo solemnis imprimis in Nativitate Christi, & Epiphania genealogiæ secundum MATTHÆUM & LUCAM decantatio ad proximum usque sæculum: imprimis genealogiæ secundum MATTHÆUM magna modulatione plerumque ante primam Missam ad finem matutini, quo loco assignant MICROLOGUS, RUPERTUS, & DURANDUS. In antiquissimo autem missali MS. *San-Germanensi* sæc. X. post communionem primæ Missæ *Initium S. evangelii secundum MATTHÆUM* reperi annotatum, & postea: *laus: Te Deum laudamus*, cum antiquis notis musicis: & deinceps Missa in summo mane. In alio recentiori MS. eiusdem bibliothecæ ante Missam habetur cum hac rubrica: *Tunc præcedat diaconus & solemni apparatu ad thurificandum altare procedat ad benedictionem & cantandum evangelium secundum MATTHÆUM*. In sacramentario *Gallicano* MABILLONII idem habetur post duas consuetas missales lectiones propheticam, & apostolicam; sed abbreviatum, uti in aliis nonnullis antiquis missalibus, addita evangelica lectione, *Cum esset desponsata &c.* & sequente alia, *Cum natus esset Dominus IESUS in Bethlehem &c.* De discrimine communi inter cantum scripturarum novi & veteris testamenti iam dixi superius. Id tamen adhuc hic notandum, ad vocis suavitatem nonnunquam attentum esse, prout in vita S. UDALRICI legitur, id in monasterio S. Galli iuveni fratri tunc conscripto obtigisse præter morem. „Id ipsum etiam sibi pro reverentia sui, ut nobis canonicus evangelium legeret, concessum. Nam frater conscriptus tum vocis pulcherrimæ gratiam habebat.“ Obtinuerat etiam discrimen hic, ut in epistola, minorem inter & maiorem modulationem, cuius specimina damus ex MS. *San-Blas.* ann. 400. *Intravit IESUS*

In actis SS. Ord. S. Bened. sæc. V. p. 417.

T. I. P. II. Miss. Ital. p. 290.

c. 34. L. III. c. 18. L. VI. c. 12. N. 168.

De Sac. Alt. c. 12.

SUS in quoddam castellum de Assunt. B. M. V. Et : Postquam consummati sunt dies &c. de circumcissione Domini.

D'o mi nus vo bis cum. Et

cum spi ri tu tu o. Se quen ci a

sanc ti ewan ge li i fe cun dum

Luc AM. G'lo ri a ti bi Do mi ne.

In il lo tem po re. Intra vit

IE SUS in quod dam ca stellum. Et mu li er

que dam MARTHA no mi ne. Ex ce pit

il lum in do mum fu am.

Et hu ic er at fo ror no mi ne

MA RI A. Que e ti am fe dens fe-

cus pe des Do mi ni. Au di ebat ver-

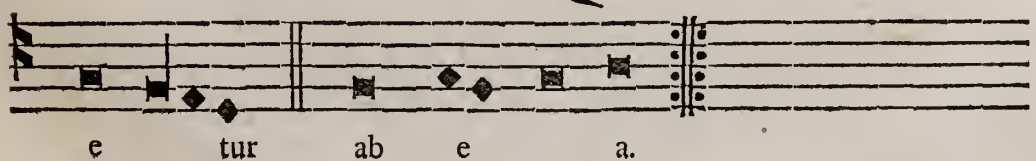
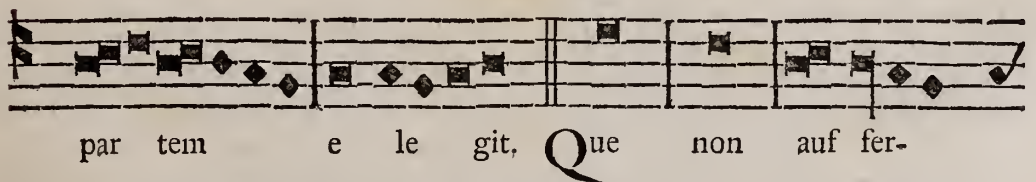
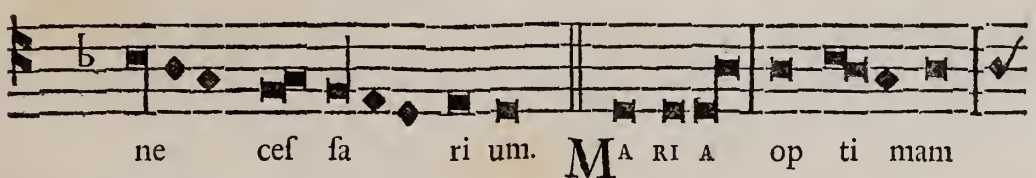
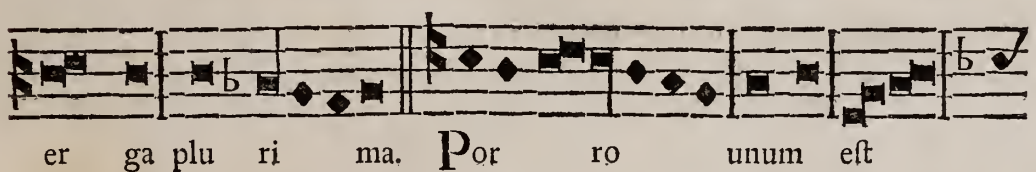
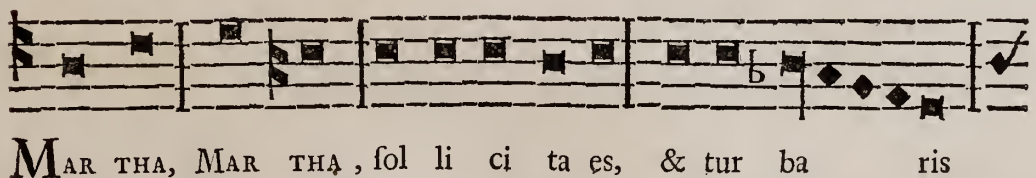
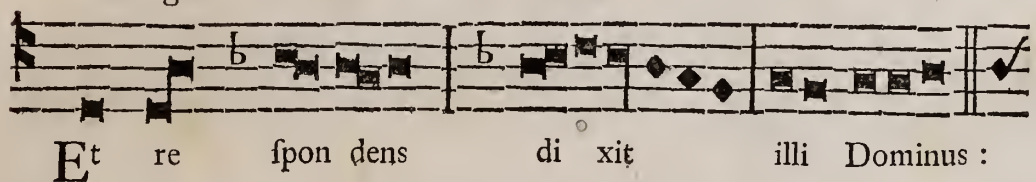
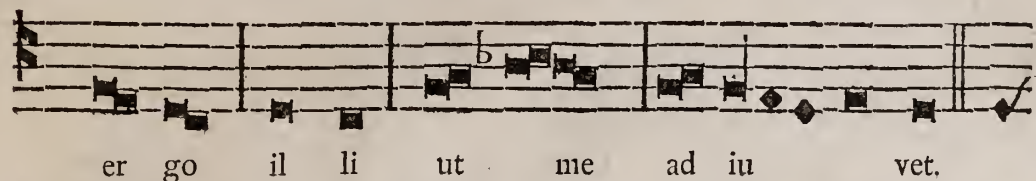
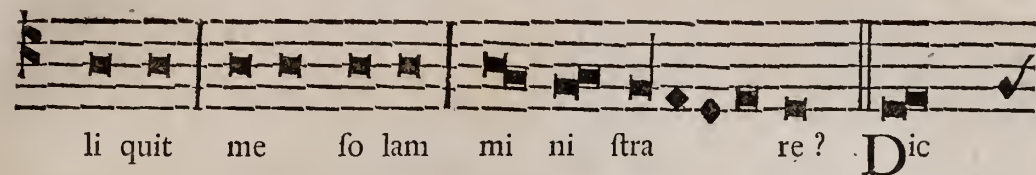
bum il li us. MAR THA

au tem fa ta ge bat Cir ca fre quens

mi ni fte ri um: Que fte tit,

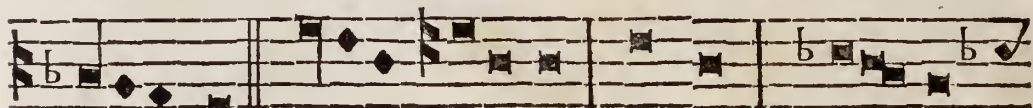
& a it: Domine non est ti-

bi cu re Quod fo ror mea re-

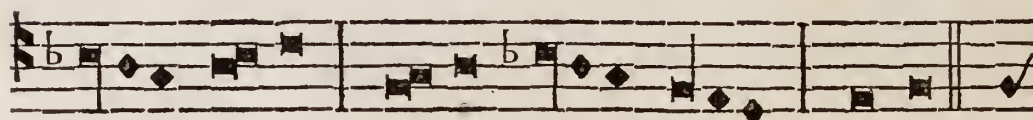

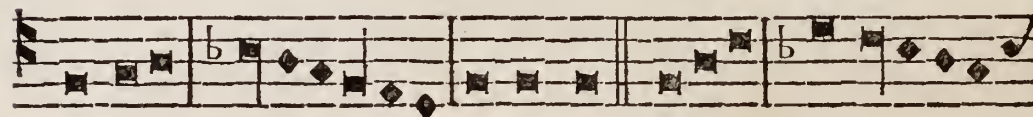
Do mi nus vo bis cum. Et cum spi ri tu

tu o. Se quenti a fan cti e wange-

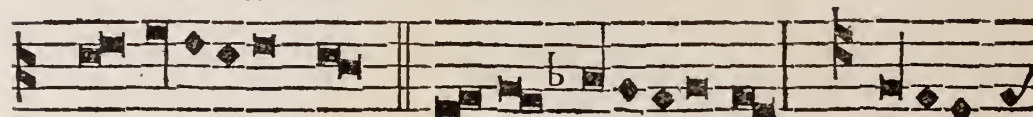
- - li j fe cun dum LUCAM.

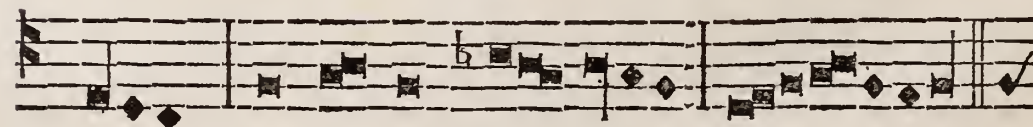
Glo ri a ti bi Do mi ne. In il lo tem-

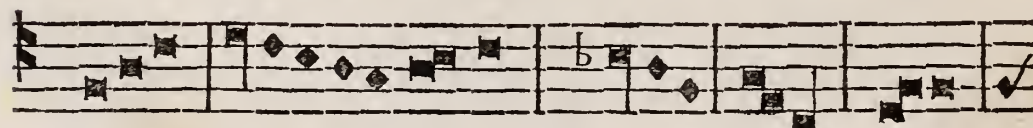
po re. Postquam consumma ti sunt di-

- - - es Oc - - to. Ut

cir cum ci dere tur pu - - er.

Voca tum est

no - - -

men e jus JHE

sus. Quod vo-

ca tum est. Ab

an ge lo. Pri us quam in

ut er o con ci pe

re tur.

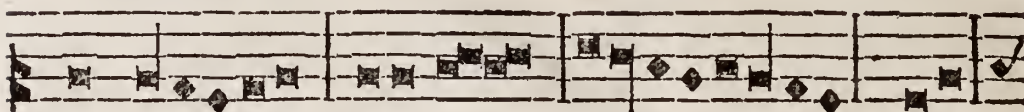
Observavi nonnunquam in MSS. cantum evangelii in præcipuis festis modulationem superpositis notis musicis. In Concilio *Gradensi* cavetur. „Ne melo-
 „diæ seu cantilenæ in epistolis, evangeliiis, & præfationibus, dum cantantur,
 „intellectum audientium impediunt, vel perturbent, & propter hoc in menti-
 „bus fidelium devotio minuatur, auctoritate Concilii duximus statuendum, ut
 „epistolæ, & evangelia, & præfationes in Missis, exceptis *liber generationis*
 „& *Factum est autem*, & primis evangeliiis diaconorum cum melodiis præter
 „episcopi licentiam nullatenus decantentur, transgressores autem per septima-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. H h h nam

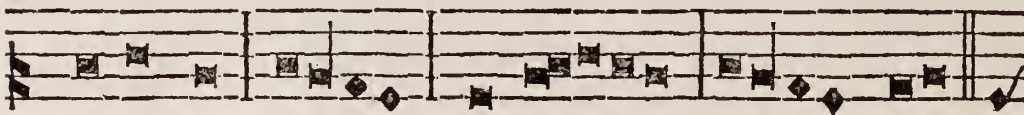
An. 1297.
can. 7.

„nam ab officio, & beneficio sint suspensi.“ Accini etiam solitum diacono ad cantandum evangelium, pueris ad graduale interim canendum, sacerdoti ad intonandum symbolum post evangelium, ut in sæpe laudato codice *San-Blasiano* videre est.

Ante Ewangelium.

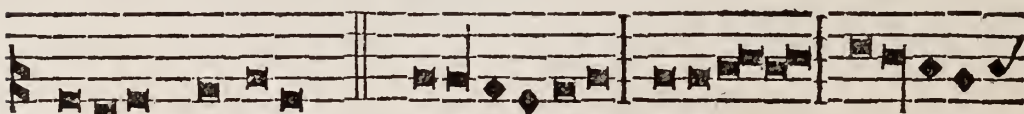

Ac cen de ascen de be ne dicte & tu

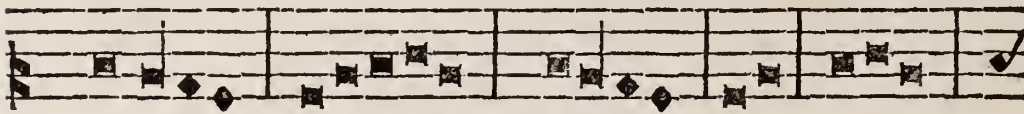

le vi ta Chri sti e wan ge li um in ci pe.

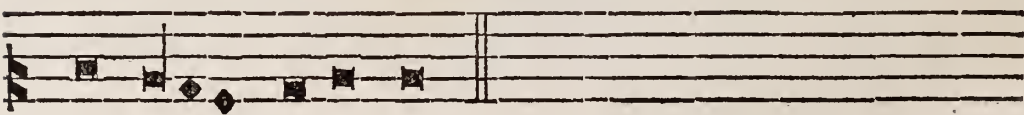
Post Ewangelium.

Pue ri can tate &c. De scen de descen de be ne-

dicte & tu sacerdos Chri sti *Credo in unum*

in ci pe . . .

Symbolum.

XXIV. De origine cantandi in sacra liturgia symboli diximus libro primo, ostendimusque, ex oriente primum cœpisse usum illum; unde symbolum *Nicanum* seu *Cpolitanum* in occidente est *secundum formam orientalium ecclesiarum*, ut Patres Concilii *Toletani* III. attestantur, usu recitandi symboli *Cpolitani* in sacris præscripto: ut, dicto canone, sacerdos hostiam consecratam super calicem tenens symbolum præcinat, subsequente cleri popu-

Cant. II.

populique concentu, de quo more recepto non ita multo post ISIDORUS iam mentionem facit his verbis: *Symbolum autem, quod tempore sacrificii populo prædicatur, trecentorum decem & octo sanctorum Patrum collatione apud synodum Nicanam est editum.* Et in Missa *Mozarab.* præscribitur: *Mox cantatur symbolum fidei, ita ut est in Concilio Nicano.* At loco alio (ut modo ex Con. *Toletano* III. notavi) quam ritu *Romano*, post consecrationem, & fractionem nimirum hostiæ a). In officio *Ambrosiano* absolutis omnibus circa oblationem, peracta etiam incensatione, „Post hæc (ut habet BEROL-^a T. IV. ant. iq. Ital. medii ævi. p. 373.
 „DUS apud MURATORIUM) archiepiscopus vel presbyter dicit: *Credo in*
 „*unum*, & chorus dicit usque *Et homo factus est*, & statim magister scho-
 „larum incipit cum pueris suis, & dicit usque in finem inclinatis semper
 „subdiaconibus &c. Deinde Missa peragatur ordine suo, magistro scho-
 „larum officium canente cum pueris suis usque in finem.“ Commodam
 rationem reddit MAURICIUS *Senonensis* seu PETRUS *Venerabilis*, cur ritu *Romano* mox post evangelium canatur :

Succinit ecce chorus fidei compendia nostræ

Assensum verbo se tribuisse docens.

Walafridus STRABO dicit, usum decantandi symboli *Cpolitani* ex urbe *Cpoli* De reb. eccl. c. 22.
 ad *Romanos* credi, pervenisse. *BERNO Augiensis*, præfens *Romæ* cum HEN-
 RICO I. imperatore, affirmat, ante ea tempora symbolum *Romæ* non fuisse
 recitatum, impetrante imperatore a BENEDICTO P. ut deinceps ad publicam
 Missam decantaretur. Factum hoc est ineunte sæculo undecimo, quando
 dudum ante in aliis occidentis ecclesiis symboli usus vixit. At iam ineunte
 sæculo nono sub LEONE III. in Concilio *Aquisgranensi* cum legatis CA-
 ROLI M. *Romæ* collatio habita est de symbolo fidei in secretario S. PETRI
 apostoli, vel potius de additione *Filioque*, ubique iam fere recepto in Missa
 symbolo. Provocant ad licentiam ab ipso pontifice acceptam: „Numquid
 „(aiunt legati ad pontificem) non a te id ipsum symbolum est data in ec-
 „clesia cantandi licentia? Nunquid a nobis hic usus ille cantandi processit? &c.
 „(Et papa respondit): Ego licentiam dedi cantandi, non autem cantando
 „aliquid addendi &c.“ *Gallorum* sententiam probavit LEO III. non factum,
 ut habet MABILLONIUS Præfat. PI. sæc. IV. *Benedictini*, ratus nefas, quid-
 quam citra ecclesiæ universæ definitionem in fidei symbolum admittere. „Li-
 „cet

a) „In festis duplicibus (inquit ROBLESIIUS in
 vita Card. XIMENII c. 27.) annique domini-
 cis sacerdos loco antiphonæ ad confectionem
 panis, ait *Dominus sit semper vobiscum*: statim-
 que subdit, *Fidem quam corde credimus, ore
 autem dicamus*: Tunc Sacramentum præ mani-

bus habens supra calicem sacerdos, quem cho-
 rus hac in parte comitatur, recitat symbolum
 apostolorum *Credimus in unum Deum* &c. & quia
 multi simul symbolum recitant, ideo dicunt
credimus, non *credo*, sicut in officio *Romano*
 observatur.“ H h h 2

„cet (inquit) docendo cantare, & cantando docere: sed illicite in prohibitis, nec scribendo nec cantando licet inferere.“ Quæ verba ipse explicat LEO III. „Quod vero adferitis, ideo vos ita cantare quoniam alios in istis partibus vobis priores audistis cantasse, quid ad nos? nos enim idipsum non cantamus, sed legimus, & legendo docere, nec tamen legendo aut docendo addere quippiam eidem symbolo inferendo præsumimus.“ Sic porro *missi* ibidem cum papa colloquuntur: „Quia vero, ut dicitis, & verum dicitis, bonum est cantare idipsum symbolum: numquid enim, si sermo plenus recta fide e medio tollatur, idem sermo ab omnibus, ac si contra fidem sit, condemnabitur? Quale ergo datis consilium, ne idipsum ad aliquod transeat exitium? *Papa*. Si priusquam ita cantaretur, interrogatus essem, ne infereretur (*Filioque*) utique respondissem. At nunc, quod tamen non affirmando, sed vobiscum pariter tractando dico, quantum menti occurrit, ita mihi videtur, utrumque posse fieri, ut paulatim in palatio, quia in nostra sancta ecclesia non cantatur, cantandi consuetudo eiusdem symboli intermittatur, sicque fiat, ut quod idipsum non cantaretur, non quælibet imperantis auctoritas, sed potius audiendi id fecisset novitas, si dimittatur a vobis, dimittetur ab omnibus &c.“ Favent ea quadantenus BERNONI, symbolum *Capolitanum* non fuisse in usu apud *Romanam* ecclesiam, ineunte saltem sæculo nono. At idem dici non potest de integra intercapedine ab an. 809. quo habita fuit collatio laudata, ad an. 1014. quo HENRICUM a BENEDICTO contra morem impetrasse refert symboli usum. „Verum (inquit MABILLONIUS) longe ante id tempus symbolum in Missa pontificali decantari mos erat, ut fidem facit libellus secundus de ordine *Romano*. Et ne quis interpolationem hoc in loco causetur, AMALARIUS in Ecloga super hoc libello, eundem locum commentatur. Quin etiam in libellis V. & VI. de Missa episcopali secundum *Romanos*, qualis in usu erat ante sæculum nonum, symbolum post evangelium assignatur. Itaque per illud intervallum, quod a sæculo nono ad undecimum effluxit, symboli recitationem in Missa intermissam a *Romanis* fuisse, dicendum est.“ Fatetur tamen idem MABILLONIUS in nota in laudatum ordinem II. MICROLOGUM, qui hunc ordinem secutus est, nihil habere de symbolo, unde ista intermissio facta fuisse deberet medio inter AMALARII, & IVONEM *Carnotensem* MICROLOGI auctorem, tempore. Sic vero illic habetur: „Post lectum evangelium candelæ in loco suo extinguuntur, & ab episcopo *Credo in unum Deum* cantatur.“ Quod est initium symboli *Capolitani*. Et in ord. V. „Perlecto autem evangelio, dicat episcopus *Pax tibi*: & elevat, *Credo in unum Deum*.“ Et paulo post: „*Credo in unum DEUM* itaque decantato, dicatur ab episcopo *Dominus vobiscum*.”

Apud Lau-
noium de
schol. e. 4.

Comment. in
ord. Rom
p. XIII. T.
II. Auct. It.

p. 46. n. e.

p. 66.

„*vobiscum. Oremus.*“ Ad propositam vero ex BERNONE difficultatem expediendam, forte rationem sexti ordinis verba præbeant, ut cum antea sym-^{p. 73.} bolum solum diceretur in *Romana* ecclesia, quando sermo non fieret ab episcopo, deinceps, sermone non obstante, caneretur. „Sin autem episcopus „(legitur ibi) prædicare noluerit, alta voce incipiat canere, *Credo in unum* „*DEUM*; & ita omnis chorus incipiens, *Patrem omnipotentem* ad finem „usque perducatur.“ Certe in ordine XI. BENEDICTO canonico auctore sæculi duodecimi sub INNOCENTIO II. non obstante prædicatione pontificis, sym-^{p. 127. &c.} bolum dicendum præscribitur: „Descendentes portant evangelia obviam pon-^a tifici; & pontifex osculatur ea, ascendit in pulpitem, & prædicat evangelium. Ad finem vero facit confessionem, benedicit, & redit ad sedem, „& dicit, *Credo in unum DEUM*. Basilicarii respondent & cantant. Pri- „micerius cum schola cantant offerenda.“ Distinguuntur *basilicarii* a schola cantorum, qui offertorium cantabant. *Basilicarii* autem erant, qui in sacra æde celebranti assistebant, atque pro integro choro accipi possunt, a) a quo omni in priore ordine cani symbolum iubetur. INNOC. III. de *myster. Missæ* singulare c. 52. lib. II. habet: *A quibus & ubi symbolum sit cantandum*, dicitque, *Romano* pontifice solemniter celebrante, symbolum fidei non cantores in choro, sed subdiaconos ad altare decantare. Antea tamen mos fuit cani ab omni populo, ut AMALARIUS in Ecloga n. 17. innuit, rationemque congruam reddit titulo, de *Credo in unum DEUM*: „Post- „quam Christus locutus est populo suo, fas est, ut dulcius & intentius profiteatur credulitatem suam. Sicque convenit populo post evangelium, quia „Christi verba audivit intentionem credulitatis suæ præclaro ore proferre.“ Sub nomine *Credulitatis* etiam HERARDUS in capit. *ad Parochos* c. 16. symbolum ab omnibus decantandum indigitat: „De oratione & simbolo ut „memoriter omnes teneant, & *Gloria Patri* ac *Sanctus*, atque credulitas, & *Kyrie eleison* a cunctis reverenter canatur. „STEPHANUS *Eduensis* idem a choro usque ad finem prosequendum dicit, quod in nonnullis Con-^{De Sac. alt. c. 13.} ciliis statutum est, optandumque, ut hodieque fervaretur ubique: „Dehinc „sacerdos incipit symbolum fidei, adhibens testimonium verbis evangelii. „Illud chorus usque ad finem succinit, ostendens se permanere in unitate „eiusdem fidei.“ Est ergo hæc publica fidei professio consonis efferenda vocibus ad finem usque, non interrupta singulorum articulorum serie, ut tam qui cantant, quam qui audiunt, fidem suam declarent b): Quod pro
more

a) Vid. du CANG. lex. h. v.

b) „Evangelio lecto (inquit DURANDUS lib. IV. c. 25.) mox cantatur alta voce symbolum illud, scilicet *Credo in unum DEUM*, quia enim

corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Rom. X. ideo ecclesia, ut ostendat, quod evangelii verbum seu prædicationem fide & corde recipit, mox fidei symbolum ore

more suo declarat DURANDUS, additque idcirco symbolum patenter dici, ad notandum, quod hodie fides catholica libere prædicatur & docetur. Tangimus hæc, quod quædam ad rem præsentem misceantur, uti quæ postea affert de eo, quod, sacerdote seu episcopo præcinente, chorus succinat ad designandum, quod omne bonum a Christo procedit. „Ne autem (in-

bb. n. 3.

„quit) musicus ille cœlestis dicat: *Cantavimus vobis, & non saltastis*, chorus angelicæ doctrinæ consona voce respondet, & solemni tripudio fidem „catholicam profert dicens: *Patrem omnipotentem &c.*“ Et RUPERTUS *Tuitiensis* de eodem symbolo die dominica vel aliqua condigna festivitate condecorata (in quo etiam ecclesia congruas sequitur rationes, quas non inepte designat Io. BELETHUS cap. XI. div. offic. explic.) decantando, „Hoc

L. II. de off. div. c. I.

„igitur (inquit) concentu bene & consone chorus catholicus doctrinæ re- „spondet evangelicæ, & ne dicat ei puer electus, cœlestis cantilenæ do- „ctor, iucundus musicus: *Cantavimus vobis & non saltastis*, cantando & „alacri mente saltando ostendit, quam bene suavem eius modum retinue- „rit.“ Indigitat suavem hilaremque decantandi symboli modum, qualis imprimis est in cantu *Gregoriano*; excessum vero carpit RADULPHUS *Tun-*

De can. ob- serv. prop. 23.

„grensis: „In hoc (inquit) symbolo decantando religioni vestræ non con- „gruit modus sæcularium per notas fractas. Sequimini ergo monachos *Car-* „*thusienses*, a quorum consortio non estis seiuncti, ut supra allegaba- „tur.“ Nota demum, quando symbolum a catechumenis dicendum præ- „scribitur nonnunquam, ut in antiquissimo ordine inter monumenta *Liturg.* „*Alem.* rubricam haberi: *Decantat symbolum excelsa voce*. Habeturque id tam græce quam latine: prout etiam in ecclesia *Neapolitana* decantari mos erat in die resurrectionis Domini: sex nempe primicerii seu sex ecclesiarum *Græca-* „*rum*, & cantare seu legere sex lectiones græcas in Sabbato S. solebant, „& *Cimeliarchæ* assistere ad cantandum in illa Credo in unum DEUM in idiomate Græco, ut ex chronico sæc. XIII. refert Pet. RODOTA de ritu

L. I. c. 10.

„*Græco in Italia*, subditque ex constitut. archiep. ORSINI an. 1337. „In „die paschatis dicto evangelio Dominus archiepiscopus incipit *Credo* in græco „sermone, si placet; & supradictus archipresbyter S. GEORGII ad MERCA- „TUM cum fociis suis, & archipresbyter S. MARIE *Rotundæ* decantant in „græco sermone in conspectu Domini archiepiscopi: & alii cantores de „choro repetunt alternatim in latino, cantando etiam in alta voce.“ In „monasteriis O. S. BENED. antiquioribus liturgiis symbolum apostolorum, uti etiam doxologiam *Gloria in excelsis* lingua græca cum notis musicis reperi, ut iam memini.

XXV.

decantat. Symbolum ergo post evangelium fidem post prædicationem ostendit. . . . Dicitur autem alta voce, ut omnes illud dicant & ad-

diseant. Omnis enim Christianus tenetur publice fidem catholicam confiteri, propter quod in fronte signatur.“

XXV. Progredimur paulatim ad sacrationem liturgiæ partem, quæ olim fidelium Missa erat, ipsamque auspicatur sacrificii oblationem. Mox lecto evangelio in officio *Mozarabico*, cantatur *Alleluia cum versu* iuxta *Io. VASÆUM* in chr. *Hisp.* ad an. 717. „Quod dum cantatur, sacerdos offert hostiam cum calice. Quibus peractis sacerdos ante medium altaris dicat alta voce, *Adiuvate me fratres in orationibus vestris & orate pro me ad DEUM*. Respondet chorus *Adiuvet te Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus*. Deinde cantatur sacrificium, nempe antiphona cum duobus vel tribus versibus.“ Unde recte *sacrificium* *PISA* dicit esse offertorium *Romanum*. Et *ISIDORUS*, „Offertoria (inquit) quæ in sacrificiorum honore canuntur, ecclesiasticus liber indicium est, veteres cantare solitos, quando victimæ mactabantur.“ Quod *Græci* solemniter imprimis, ac religiosa pretiosorum donorum ad altare delatione faciunt cum sacris canticis studiose compositis, ut mentes ad id, quod instat, erigantur, colliganturque, quæ, ut iam notavi, vocatur *μεγάλη εἰσόδος*, *magnus introitus*, quod præclare *Nicolaus CABASILAS* ediderit a): Fit hoc post solemnem glorificationem a sacerdote inclinatam, atque sub gravi cantu chori fidelium, cherubicum hymnum modulantis (*οἱ τὰ χερσὶν μυστικῶς εἰκονίζοντες*) sacerdote interim benedicente. „Sacerdos autem (asserit laudatus author) postquam cum clamore *DEUM* glorificavit, venit ad dona, & cum ea in caput valde honeste & reverenter sustulit, egreditur, & sic ea ferens ducit ad altare de industria circumducens in templo propter populum, quiete & pedetentim. Ipsi autem canunt, & genua cum omni reverentia, & religione inflectunt rogantes, ut eorum sit memor in donorum oblatione.“ Non admodum antiquus apud *Græcos* est hic usus, sicut & antiphona ad offertorium apud *Latinos* *WALAFRIDO* incertæ est originis: „Offertorium (inquit) quod inter offerendum cantatur, quamvis a prioris populi consuetudine in usum Christianorum venisse dicatur: tamen quis specialiter addiderit officiis nostris, aperte non legimus, sicut & de antiphona, quæ ad communionem dicitur, possumus fateri: cum vere credamus, priscis temporibus Patres sanctos silentio obtulisse, vel communicasse, quod etiam hactenus in sabbato sancto paschæ observamus. Sed sicut supra dictum

L.I. de of.
c. 15.

a

Lit. c. 24.

De reb. eccl.
c. 23.

a) „Quia autem (inquit lit. expof. c. 21.) cum convenientibus cogitationibus necesse est stare, & myfterii effe participes, & facrarum eius auditionum, & contemplationum, nifi eis fruftra fumus interfuturi, & tempus confumturi, hoc autem non eff facile: propterea opus eff qui-

dem ipfos a nobis ipsis excitari, & effe fobrios: opus eff autem admonitione, ut noftram mentem ab oblivione affidue furreptam, & ad vanas curas attractam poffimus recipere. Hoc etiam fibi vult canticum, quod canitur, dum pretiofa dona ad altare afferuntur.“

„ctum est, diversis modis, & partibus per tempora decus processit ecclesiæ,
 „ & usque in finem augeri non desinet.“ Eadem iisdem verbis expressit
 RADULPHUS *Tungrensis*, præterquam quod singulare aliquid, ut solet de
 liturgia *Ambrosiana*, addat: de qua circa hæc medii ævi tempora BEROL-
 T. IV. antiq. DUS apud MURATORIUM hæc tantum habet ad rem præsentem: *Tum ma-*
 medii ævi. gister scholarum canit offerendam cum pueris suis. Distincta est autem ritu
 p. 872. *Ambrosiano* antiphona post evangelium ab offerenda, seu antiphona ad of-
 ferendam. Laudatus RAD. *Tungrensis* versus offertoriorum S. GREGORIO ad-
 a scribit, quibus refecatis offertorium eo morosius percantetur a). De eo,
 quod singulariter dixit RADULPHUS, quam primum agemus. Quod WA-
 LAFRIDUS, & ex eo RADULPHUS commemorant de prioris populi consue-
 tudine, ne quis existimet christianos designari, unde uterque rem hauserit,
 De off. eccl. ut non abs re suspicamur, declarabimus ex S. ISIDORO *Hispalensi*. „Of-
 L. I. c. 14. fertoria (inquit iste) quæ in sacrificiorum honore canuntur ecclesiasticus
 „ liber indicium est, veteres cantare solitos, quando victimæ immolaban-
 Eccl. 50. „ tur.... *Tunc exclamaverunt filii AARON in tubis ductilibus, & sonue-*
 „ runt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Domino.
 „ Non aliter & nunc in sono tubæ, id est, vocis, prædicatione cantus
 „ accendimur, simulque corde, & opere laudes Domini declamantes, iubi-
 „ lamus in altum, in illo scilicet vero sacrificio, cuius sanguine salvatus est
 „ mundus.“ Ubi exponit ritum ac officium *Mozarabicum*, quo ad ob-
 lationem novo etiam oblato libro, qui vocatur *omnium offerentium*, dicto-
 que *alleluia* offert sacerdos hostiam, & post nonnullas orationes *protinus*
 Vit. Card. Xi- immediate, ut ait Eug. ROBLESIIUS, *dicit sacerdos verba sacrificii, quæ et-*
 men. c. 27. *iam canuntur in choro, idque conferri potest cum oblatione officii latini.*
 Ritus *Romanus* pedetentim procedit, „Symboloque finito, sacerdos (ut ver-
 De Sac. alt. „ bis utar STEPHANI *Eduensis*) salutatione præmissa monet ad orandum: ut
 c. 12. „ stabiles sint in fide, quam professi sunt in sermone. Statim chorus de-
 „ cantat offertorium, ac si dicat, quod confessus sum ore, teneo corde, &
 „ adimplebo opere &c.“ RUPERTUS *Tuitiensis* propius adhuc rem tangit
 quoad ritum usitatum a prima ecclesiæ ætate, continuatumque hoc medio

æVO:

a) „Offertorium autem (inquit RADULPHUS *Tun-*
grensis De canon. observant. proposit. XXIII.)
 quod inter offerendum cantatur, quamvis a prio-
 ris populi consuetudine in usum Christianorum
 venisse dicatur, cum, quis specialiter addide-
 rit officiis nostris, ut quædam chronica dicunt,
 aperte non legimus, sicut & de antiphona,
 quæ ad complendum dicitur, possumus fateri,
 cum vere credamus, prius temporibus Patres
 sanctos obtulisse in silentio, vel communicasse.
 Quod etiam hactenus in sabbato sancto paschæ

observavimus, sed diversis modis & partibus
 per tempora decus ecclesiæ processit, & usque
 in finem augeri non desinet. Alii vero offer-
 toria B. GREGORIO adscribunt. Verum est au-
 tem, quod multa recepta sunt ab officio *Ambrosiano*, & B. GREGORIO, qui plura alia or-
 dinavit, & omnibus versus quam plures anno-
 tavit, qui tam *Romæ*, quam in libris antiquis
 continentur. Quibus hodie refecatis offertorium
 eo morosius percantatur.“

ævo: „Offerenda (inquit) cantus est ecclesiæ, nomen hoc habens ab of- L. II. c. 2.
 „ferendo tractum, eoquod tunc canitur, quando omnipotenti creatori no-
 „stro incorruptum laudis offerimus, vel præparamus sacrificium.“ Con-
 venit hoc cum praxi ecclesiæ huius etiamnum ætatis, & ex ordine *Romano*
 antiquissimo apud MABILLONIUM patet: „Deinde salutat episcopus popu- T. II. Mus.
 „lum dicens, *Dominus vobiscum*: postea dicit: *Oremus*. Tunc canitur of- Ital. p. 46.
 „fertorium cum versibus.... Deinde transit sacerdos ad suscipiendas ob-
 „lationes. Interim cantores cantant Offertorium cum versibus, & popu-
 „lus dat oblationes suas &c.“ *Rhabanus MAURUS*, „Per hoc (inquit) L. I. de Instit.
 „oblationes offeruntur a populo, & Offertorium cantatur a clero, quod Cler. c. 33.
 „ex hac ipsa causa vocabulum sumpsit, quasi offerentium canticum. Of-
 „fertorium quippe, quæ in sacrificiorum honore canuntur, ecclesiasticus
 „liber indicium est, dum dicit, veteres cantare solitos, quando victimæ
 „immolabantur.“ Eousque autem cantus procedebat, donec expleta ob-
 latione, omnibusque perfectis annueret celebrans. *Et pontifex*, ut habe-
 tur in eodem ordine: *nox inclinans se paululum ad altare, respicit scholam*, p. 47.
 & annuit, ut sileant. Ex ordine VI. constat etiam annuente pontifice can- n. 9.
 tatum fuisse Offertorium a choro, etsi quandoque in monasticis congre-
 gationibus a nonnullis ad id selectis factum fuerit, ut ex P. HERRGOTT pa- De ant. eccl.
 lam est. In breviario tamen ecclesiastici ordinis antiquissimi oblationes of- disc. p. 64.
 ferri præscribuntur *canentibus interim fratribus offertoria*. Dixi iam de 67.
 more, ut cantor aquam offerat, de quo in ritu antiquo Missæ apud ME-
 NARDUM: *Cantor aquam linteo coopertam in festis diacono desert, quam dia-*
conus vino misceat. Dulci enim cantoris modulatione populus pia devotione,
 & divino amore accenditur &c. Versus, qui in ord. *Rom.* cit. memoran-
 tur, sunt ad cantum antiphonum, quale a MARTENIO notatur Offertorium
 paschale tribus constans versibus. Et D. de MOLEON eundem usum in iti- De vet. eccl.
 nere suo liturgico notavit ab ætate annorum quadringentorum, qualis in disc. c. 25.
 ecclesia *Lugdunensi* habetur. Congruunt, quæ in decretis S. LANFRANCI c. 5. p. 202.
 habentur: „In dominicis diebus, & huiusmodi festis, incepta offerenda ac-
 „cedat, qui chorum tenet, ad cantorem, faciatque illi signum incipiendi
 „versus offerendæ. Ad ipsum enim pertinet tunc incipere eos, etiamsi succentor
 „chorum teneat: cantor viso signo inclinet ei, & hebdomadarius cantor
 „similiter ipsi. Incæpto unoquoque versu, cantor ante, & retro faciat,
 „& omnes infantes inclinent.“ *Ios. CARI*, seu THOMASIVS specimen eius-
 modi affert in præfatione in antiquos libros missales ecclesiæ *Romanæ*, p. XXXV.
 habenturque passim in antiphonariis antiquissimis ab eo editis, præterquam in
Casinenfi, ubi semper desiderantur versus, uti etiam in antiquissimo nostro
 Liturgiæ *alemannicæ* scripto a 1000. annis. Versus isti canebantur ad nu-

tum pontificis, ut mox, & superius de Introitu notavimus, eo magis hic in Offertorio, quia ad multitudinem offerentium erat attendendum. *Dum enim*, ut inquit AMALARIUS, *sacerdos suscipit oblationes, cantores cantant.*

L.III. de off. eccl. c. 19. In antiquissimo capit. ord. eccl. inter monumenta nostra liturgica ita præscribitur oblationis ritus. „Egrediuntur de sacerdotibus, qui circumstant altare unus, aut duo, vel quanti necesse fuerint, cum diaconibus ingrediuntur sacrarium. . . . Antequam ingrediuntur in ecclesiam, dicunt antiphonam alta voce prolixè, hoc est *Laudate Dominum de cælis*, & respondet ipse clerus in ecclesia, & dum ipsi respondent, ipsi ingrediuntur sacerdotes cum ipsis turribus, vel patena, seu & calice, & vadunt ante altare, subsistunt modicum, & iterum cantant antiphonam, & item clerus respondet ipsa antiphona. . . . & iterum cantant tertio ipsam antiphonam, & respondent ea clerici, & ipsi tertia vice.“ In duobus codicillis *Sancti Emeranensis* sæculi X. ut supra de versu & *alleluia* Gradualis notavi, seorsim etiam versus pro Offertorio sunt scripti cum notis musicis duo semper, incipiendo a dominica prima Adventus per totum annum, etiam pro diebus IV. temp. feriis Quadragesimæ, festis Sanctorum, & dominicis. In MS. quingentorum circiter annorum inscripto: *Incipiunt versus Offertoriorum*, estque mihi præ manibus, pro dominicis & festis per annum similiter duo ponuntur versus. Ipsius Offertorii initium tantum designatur. Omnia cum notis musicis. SIGEBERTUS in chronico ad an. 772. notat, ADRIANUM P. in Offertoriis, & Offertoriorum versibus, quod geminatum est, geminasse: quod explicatiore differtatione eget, si, quæ S. GREGORIUS M. in ordinando antiphonario præstitit, considerentur. Constat quidem tempore DURANDI istam, plures versus in Offertorio concinendi, fere cessasse consuetudinem, non tamen abolito penitus oblationum, a fidelibus factarum, usu, quin ea ipsa etiam

L.IV. c. 27. ex ratione, ut liberius offerret populus. „Et attende (inquit) quod Offertorii versus cum multa diligentia ab antiquis Patribus inventi, hodie plerisque locis omittuntur, tum brevitatis causa, ut tam ministri, quam populus oblationibus, orationi, & sacramento altaris liberius vacent &c.“ Inde autem graviorem cantum invaluisse ex iis colligitur, quæ sequuntur apud DURANDUM, & ex citato paulo ante RADULPHO. „Clamorem ergo (inquit ille) eius parturientis, vel salubrem Domini cruciatum imitatur offenda per suum gravem, & grandifonum cantum, quæ pneumis distenta, & versibus foecundata quantumvis longa iubilatione, quod significat, non satis exprimere valet.“ In Offertorio Dom. XXIII. post pentecosten repetitio *De profundis clamavi ad te Domine* (veluti etiam in Offertorio Missæ pro defunctis) adhuc vestigium quoddam est veteris cantus antiphoni, quo unus quidam versiculus alternis choris solebat post singulos versus psalmi, donec

donec absolveretur oblatio, repeti a). Demum hic speciminis loco damus ex MS. bibliothecæ *San-Blasianæ super Offertorium versus cum biscantu*. Sequitur paulo in eodem codice *Post Offert. prosa cum biscantu*. Quod prorsus singulare est, nullibi a me animadversum.

Versus super Offertorium cum Biscantu.

Sa lu te mus

Sa lu te mus

Do mi num Cre a to rem

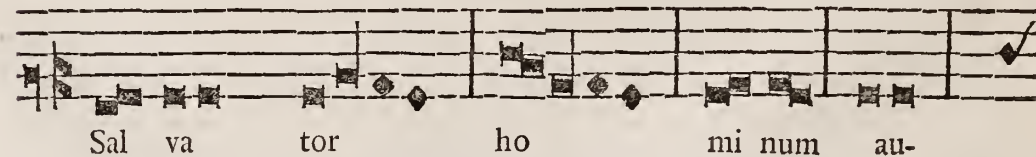
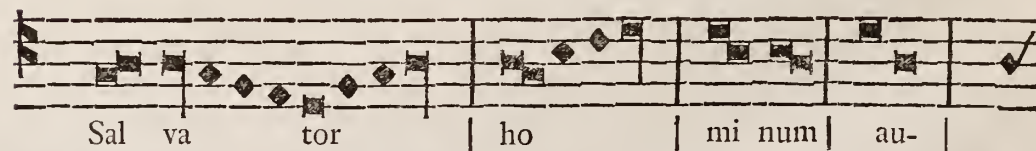
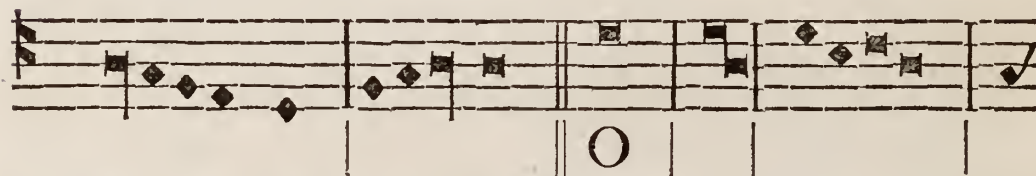
Do mi num Cre a to rem

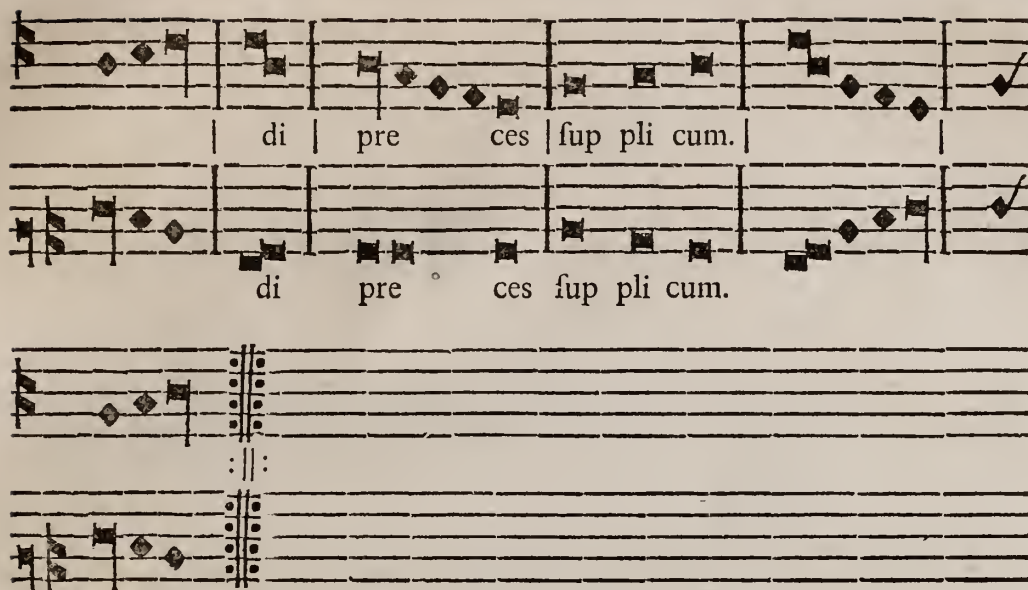
om ni um. || A dor e

om ni um. || A dor e

a) „E. g. Primus chorus, imponente cantore antiphonam, canebat: *Tollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales*. Quem repetebat secundus chorus. Postea chorus secundum tonum antiphonæ psalmum canebat: *Domini est terra & plenitudo eius orbis terrarum & universi qui habitant in eo*. Secundus chorus repetebat antiphonam. *Tollite portas &c.* Prosequerebatur psalmum primus chorus. *Ipsè super*

maria fundavit eum & super flumina præparavit eum. Et iterum alter chorus: *Tollite portas &c.* Quandoque tamen pars antiphonæ repetebatur, *Et introibit rex gloriæ ab altero choro, dum alius priorem partem antiphonæ canebat: Tollite portas principes vestras & elevamini portæ æternales, divisa in duas partes antiphona.*“

di pre ces sup pli cum.

di pre ces sup pli cum.

:||:

Prosa post Offertorium cum Biscantu.

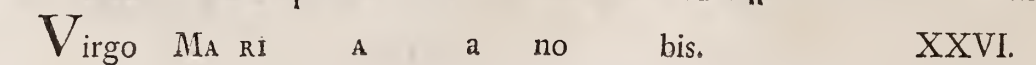
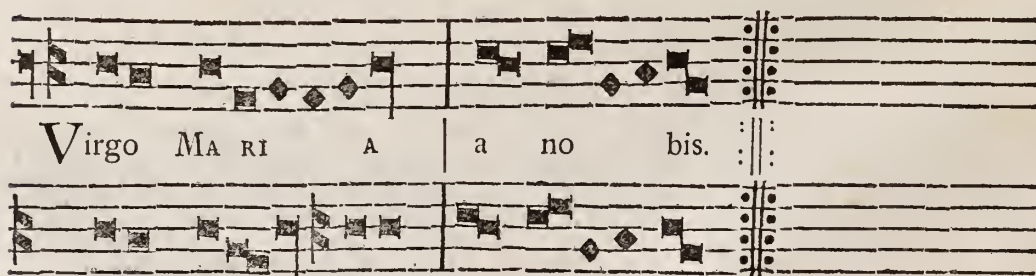
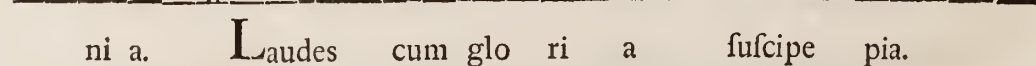
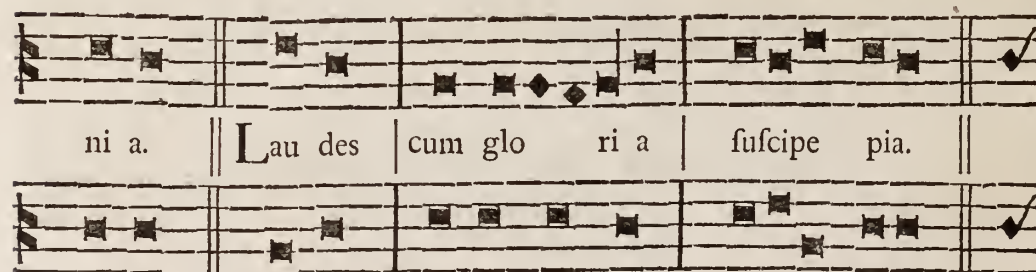
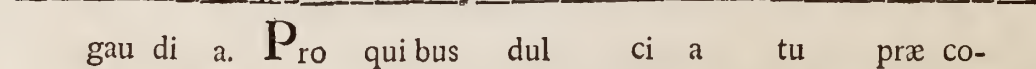
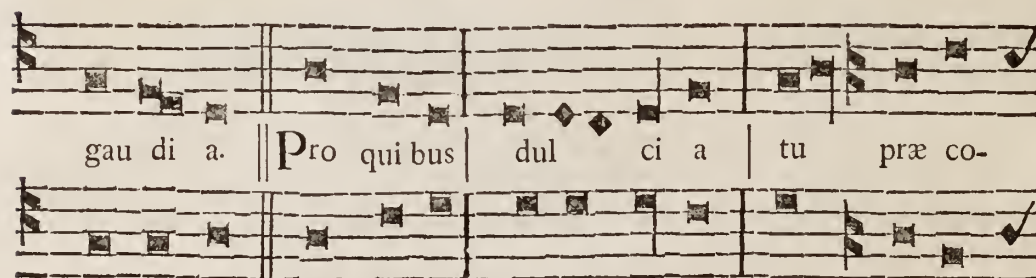
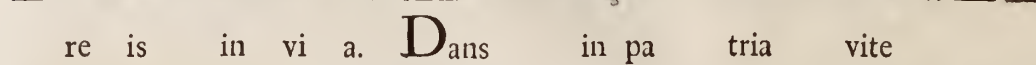

A b hac fami li a tu pro pi ti a Ma ter

A b hac fami li a tu pro pi ti a Ma ter

ex i mi a pelle vi ti a. || Fer re me di a

ex i mi a pelle vi ti a. Fer re me di a

XXVI. Singulare est, quod apud MARTENIUM habetur de antiquis ec-
clesiæ ritibus ex MS. ordine ann. circ. 700. monasterii S. GREGORII in
valle Gregoriana diœcesis Basileensis. Absolutis omnibus quæ ad Offerto-
rium spectant, quando iam sacerdos rogavit pro se orare: „Postea clerici
„cantent ipsos psalmos, cum presbyter dicit: *Per omnia sæcula sæculorum.*
„*Exaudiat te Dominus* &c. *Ad te Domine levavi* &c. *Miserere mei DEUS* &c.
„cum istis precibus. *Salvum fac servum tuum DEUS meus sperantem in*
„*te. Vitam petiit a te* &c. *Tribuisti* &c. *Oculi Domini super iustos* &
„*aures eius* &c.“ Verba autem illa, cum presbyter dicit, interpretor,
usque dum presbyter dicit. Illustratur hoc ex eo, quod legitur apud
AMALARIUM, Offertorio absoluto, „Revertitur ad populum sacerdos, & pre-
„catur, ut orent pro illo, quatenus dignus sit universæ plebis oblationem
„offerre Domino.“ Subditque: „audivi dicere, quod plebs eadem hora tres
„versiculos cantet pro sacerdote: *Mittat tibi Dominus auxilium de sancto,*
„& duos sequentes. Sequitur Secreta. Secreta ideo nominatur, quia secreto
„dicitur.“ STEPHANUS Eduensis: *His autem compositis*, inquit, *silente choro,*
sacerdos incipit orare in silentio. Auctor Gallicus apologiæ D. DEVERT con-
tendit secreto opponi cantui; quod tamen revellitur verbis ordinis antiquissimi
Romani ad usum monasteriorum accommodati apud MARTENIUM: „Et incli-
„nans vultum ad terram dicat orationem & secreta nullo alio audiente,
„nisi tantum ut venerit ad hoc verbum: *Per omnia sæcula sæculorum,* &
„dicant omnes *Amen.* statim dicat: *Dominus vobiscum.* Deinde dicit: *Sur-*
„*sum corda,* deinde *Gratias agamus Domino DEO nostro:* & ingrediatur in
„Præfationem, ita ut ab omnibus pene audiatur.“ Eadem iisdem verbis
apud MURATORIUM habentur, & STEPHANUS Eduensis de Sacramento altaris
c. 22. „Sacerdos (inquit) rumpit silentium exclamans: *Per omnia sæcula*
„*sæculorum,* & rogat Dominum cum illis; & chorus orat eius Spiritui Do-
„minum uniri &c.“

Præfatio.
In ampliori
edit. Antver-
piensi in f.
T. I. p. 599.

L. III. de off.
c. 19. & 20.

De Sacr. alt.
c. 11.

T. V. Anecd.
p. 105.

T. II. lit.
p. 396.

His actis populum sublimi voce salutat
Presbyter, & sursum corda levare monet,
Inde Patri grates per Christum semper agendas
Asserit, & prius hic dona sacrandæ sacrat.

Ut canit MAURICIUS Senonensis seu PETRUS Venerabilis in carmine de Missa.
Notanda sunt etiam laudati AMALARII verba circa eandem rem, quæ nimi-
rum idem discrimen indicant, & illius causam: „In sequenti namque ora-
„tione clamat ad populum, ut quod ipse iam habet, habeat & ille, hoc
„est, *sursum corda:* ac deinde, ut gratias agat DEO pro serenitate men-
„tis. Igitur hoc necessario extollitur voce. Quod omnibus licet simul

„age-

„agere, id est gratias referre DEO, hoc acclamatur: Quod ad solum sacerdotem pertinet, id est, immolatio panis & vini secreto agitur.“ Dum ergo etiam cantus modulatio non fit, ipsa mutua communicatio gratiarum actionis vocis elevationem hic flagitat, quam *Græci προσφώνησιν* vocant. HONORIUS *Augustodunensis* Sacrament. c. 86. „*Per omnia sæcula*, alte sacerdos dicit, ut per *Amen* confirmetur oratio... hymnus autem dicitur, quia refertus est gratiarum actione, & laudibus angelorum: Præfatio, quia præparat fratrum mentes ad sanctorum angelorum concentum, qui assistunt consecrationi corporis Christi, & ad ipsam reverentiam tantæ consecrationis; ideo excelsa voce cantatur.“ RUPERTUS *Tuitiensis*: „Levat iterum vocem suam sacerdos dicendo: *Per omnia sæcula sæculorum*.“ Et AMALARIUS citato lib. III. c. 19. ait: „Excelsa voce (dicit) *Per omnia sæcula sæculorum*. Ideo excelsæ novissimum profertur, ut audiat a populo, & populi responsione confirmetur oratio.“ In solemnibus tamen officio cantus etiam modulatus fuit adhibitus: quale discrimen in antiquo sacramentario nostro nongentorum circiter annorum observare licet, ubi in præcipuis tantum festivitibus cum notis musicis habetur præfatio e. g. in natalis Domini prima & tertia Missa: in secunda enim duæ quidem habentur præfationes una de nativitate Domini, altera de S. ANASTASIA, sed sine notis; sicuti etiam in sequentibus festis usque ad *Theophaniam*, ubi iterum cum notis occurrit; nulla autem deinceps, licet plures propriæ habeantur, usque ad diem resurrectionis Domini & pentecostes, non vero ascensionis Domini aut aliis festis. De assumptione B. M. V. præfatio non quidem in ipso contextu, sed in fronte libri, antiqua tamen manu, cum notis musicis posita est. Ex quo colligitur discrimen factum inter cantum, & vocis elevationem, quæ semper adhibita est, cantus autem pro festivitatum ratione, aut officii solemnitate: quod non una ratione in antiquis monumentis notatur, aliquando *pro summis festis: solenniter* aut *festivaliter: mediocriter: plenaliter: ferialiter*, distinctis modulationibus. Supra de evangelio agentes in Concilio *Gradenſi* an. 1297. cautum legimus: „Ne melodiæ, seu cantilenæ in epistolis, evangelis, & præfationibus, dum cantantur, intellectum audientium impediunt, vel perturbent.“ Cantus hodiernus præfationis idem est, qui in antiquissimis monumentis reperitur, quo ipsa etiam provocant verba. Ad quod pertinet id, quod DURANDUS dicit: „In præfationibus enim omnibus conveniunt homines & angeli ad concinendum præconia regi: unde & alta, & delectabili voce cantatur, quia in eis angelorum præconia repræsentantur. Et cantantur coram altari, & a solo sacerdote iuxta illud *apoc. 14. Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, & nemo poterat dicere canticum &c.*“ Dicit ergo præfationem

L. III. de off.

c. 4.

L. IV. c. 33.

fationem solus sacerdos, sed non solum populi vota, verum etiam angelicos invitat choros, quorum sequitur hymnus. Totus ordo ita in veteri ritu antiquo celebrandæ Missæ apud MENARDUM describitur: „Versus ad „populum orare moneat, conversusque ad altare secretam orationem dicat: qua completa, *Vere dignum &c.* devota mente, dulcique voce proferat, in cuius fine hymnum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus* a B. SIXTO institutum chorus respondeat.“ In ritu *Ambrosiano* etiam oratio, quam nos secretam vocamus, alte dicitur, ut observat RADULPHUS *Tungrensis*, quem- Prop. 23. admodum ritu *Romano* aliæ orationes communia populi continentes vota: quam rationem in oratione secreta sic attendi laudatus RADULPHUS asserit, ut saltem postrema verba: *Per omnia sæcula sæculorum*, alte dicantur a). a Præfationum varios auctores recenset idem RADULPHUS, quæ a PELAGIO I. ad novem, hodie dum usu receptas, revocatæ sint b). Refertur decretum illud apud GRATIANUM c). Quod si etiam PELAGIO II. tribuatur, veluti est apud GRATIANUM, longe postea usque ad sæculum XII. diversas, & veluti cuilibet festo aptatas præfationes etiam in ritu *Romano* ad imitationem *Ambrosiani* deprehendere licet. GRIMOLDUS apud PAMELIUM in *Præfat. Sacr. T. II. Liturg.* ad finem eas ideo reiecit: „Ut ab his, quibus placent, cum charitate fu- p. 389. „scipiantur, & canantur. Ab his vero, qui eas intelligunt, nec tamen „delectantur, nec non & ab his, qui eas volunt, nec tamen intelligunt, „poscimus, ut nec assumantur, nec canantur.“ Earum etiam magnum numerum ipse PAMELIUS pro singulis officiis de tempore, & Sanctis, quas pleras-

a) „Quando (inquit ib.) oratio dicitur, omnes astantes secundum antiquam SS. Patrum traditionem in signum confirmationis *Amen* subiungere debent, ut communem orationem, quam sacerdos pro omnibus Domino obtulit, confirmet. Unde & in ipsa secreta *Per omnia sæcula sæculorum* altius dicit, ut præmissa oratio per *Amen* confirmari possit.“ Et postea de præfatione: (T. XXVI. B. PP. p. 317. H.) „Post secretam orditur sacerdos præfationem in canonem, in qua superni cives merito commemorantur, quia ibi adesse creduntur: unde & angelicus hymnus subsequitur. *Sursum corda*, de IEREMIA: *Gratias agamus* de apostolo est sumtum &c.“

b) „Præfationes, ut dicit *Gemma*, DIONYSIUS *Areopagita* putatur composuisse. AMBROSIIUS librum Præfationum ordinavit, ex quo in *Lombardica* multæ præfationes allegantur. In quolibet autem Missa *Ambrosiani* officii propria decantatur præfatio. B. autem GELASIUS I. de

quo supra propositione II. tractatus, & hymnos in morem B. AMBROSII composuit, & inter cætera præfationes, & orationes cauto, & limato sermone fecit. In antiquissimis etiam nostris missalibus multæ continentur. PELAGIUS autem primus, natione *Romanus*, qui cæpit an. DLVIII. novem præfationes in sacro catalogo decrevit tantummodo recipiendas.“

c) „Invenimus has novem præfationes in sacro catalogo tantummodo recipiendas, quas longa retro vetustas in *Romana* ecclesia hætenus servavit: id est, unam in Albis paschalibus, aliam in Ascensione Domini, tertiam de Pentecoste, quartam de Natali Domini, quintam in Apparitione Domini, sextam de Apostolis, septimam de sancta Trinitate, octavam de Cruce, nonam de ieiunio in Quadragesima tantummodo dicendam. Has præfationes tenet, & custodit sancta *Romana* ecclesia, has tenendas vobis mandamus.“

p. 318.

plerasque S. GREGORIO antiquiores existimat, ad finem *Tomi II.* reiecit. Morem, qui hodieque obtinet, HUGO Card. in *Expositione Missæ* commemorat, & RADULPHUS *Tungrensis*, qui etiam URBANO II. circa finem sæculi undecimi *Romanam* sedem tenenti, tribuit, antiquis novem præfationibus decimam de B. Virgine addidisse in concilio *Placentiæ* celebrato an. 1095. Idem tempora designat, quibus quæque præfatio dicenda sit, qualiter hodieque sit, etiam fere iuxta novissimum CLEMENTIS XIII. cum primum *Romanam* sedem occupare cœpit, decretum de præfatione *de SS. Trinitate* singulis Dominicis, ubi propria non habetur, dicenda. „De sancta Tri-
 „nitate (inquit RADULPHUS) quoties de ea cantatur, & per suas Octavas. Et
 „dominicus diebus intra Trinitatem & Adventum, tam in Missa dominicali,
 „quam in festo novem lectionum cantatur. Et hoc servant *Anglici*, *Ale-*
 „*manni*, & multæ nationes. Et MICROLOGUS c. 60. dicit, hanc præfatio-
 „nem ex auctoritate *Romana* in diebus dominicis frequentandam, sed fra-
 „tres sequuntur brevitem capellarem.“ In missali *Gothico* præfatio distin-
 „guitur ab *immolatione* Missæ: cum in eo officio præfationes quandoque et-
 „iam plures in una Missa soleant *collectionibus*, seu orationibus præmitti:
 „*immolatio* Missæ autem respondet nostræ præfationi. Quas inter una ha-
 „betur apud MABILLONIUM in Lit. Gall. In diem passionis S. IOANNIS Bapti-
 „stæ martyris, ubi inter alia hæc leguntur: „Sit ergo nobis, Domine, io-
 „cunda laudatio, sit in honorem martyris recordatio cantici triumphalis.
 „Et cum his cœlestibus supernisque virtutibus fidelis populi symphonia
 „misceatur: quæ a dextris tuis consona voce sub trina repetitione cantant
 „dicentes *Sanctus Sanctus Sanctus*.“ Habentur hic explicatius, quæ in o-
 „mnibus præfationibus eodem dicuntur sensu, ritu *Romano*. Præfatio hæc olim
 „etiam vocabatur *contestatio* Missæ, seu *contestata* in missali *Gallicano* apud eun-
 „dem MABILLONIUM, & alibi passim apud antiquos, vel *illatio* in Missa *Mo-*
 „*zarabica*. *Graci* ἐὐχαρισίαν, vel δοξολογίαν, *gratiarum actionem*, seu *glorifi-*
 „*cationem* dicunt, quam unam eandemque semper habent, eodem modo
 „auspiciantur, finiuntque hymno *Sanctus &c.* præmissa etiam oratione, quæ
 „Secretis nostris respondet a). Nota etiam ex ord. Rom. IX. apud MABIL-

p. 275.

a

LONIUM

a) „Postquam autem (inquit Nicol. CABASILAS c. 26. 27.) eos eiusmodi oratione dignatus est, & sic animos erexit, cogitationes eorum a terra extollit, & dicit: *Sursum corda habeamus*. Quæ supra sunt cogitemus, non quæ in terra. Illi autem consentiant, & dicunt se illic corda habere, ubi est thesaurus noster, ubi est Christus in dextra Patris sedens. *Habemus ad Dominum*. Qui autem pulcherrime, & sanctissime sic affectus est, quid restat, nisi ut ad gratias

agendas convertatur Deo, qui bona omnia sup-
 „peditat? Maxime primum sacerdotem imitans,
 „Deo & Patri gratias agentem, antequam daret
 „Sacramentum Communionis. Ipse etiam ante
 „orationem mysterii, per quam Sancta conse-
 „crat, hanc gratiarum actionem fundit ad Deum
 „& Patrem Domini nostri IESU Christi. *Gratias*
 „*agamus Domino*, & cum omnes consenserint, &
 „*Dignum & iustum est* dixerint, ipse Deo offert
 „gratiarum actionem: & postquam ipsum glorifi-

LONIUM p. 92. de Consecratione episcopi: *Pontifex vero ponet manum super caput eius, & dicit unam orationem in modum Collectæ: alteram eo modulamine, quo solet Contestata cantari. Quod etiam alibi, e. g. in consecratione aquæ baptismalis annotatur.*

XXVII. Nulla celebrior & frequentior apud Græcos est, quam decantatio hymnorum, quos vocant, angelicorum, ut iam observavi ad illationem evangelii, sacrorumque symbolorum. Primum *τρισάγιον*, *ter sanctum* nominant, quove, ut supra vidimus, atque ex MSS. variis palam est, ordiuntur sacre liturgiæ cantum. De quo CABASILAS a), atque etiam S. GERMANUS in *rerum eccl. Theoria* b). *Τρισάγιον*, *Sanctus Deus*, apud nos semel in Parasceve, apud Græcos non solum in publicis sacris, sed etiam privatis est frequentissimus. Notatur in S. CHRYSOSTOMI liturgia: *Choro autem ter sanctum hymnum canente. Exprimitur in prioribus editionibus Sanctus Deus, sanctus fortis &c.* Ab hoc vero hymno distinguendus est, qui postea notatur p. 787. in Missa fidelium: *Post exclamationem dicit apud se orationem, & cantores quidem cantant cherubicum hymnum &c.* *Οἱ τὰ χερουβικὰ μυσικῶς* c). Et tertio loco p. 790. *τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα, & λέγοντα ὁ χορὸς ἅγιον κ.τ.λ.* „Cum Cherubim nempe & Seraphim: qui victoriæ hymnum canunt, clamant, vociferantur & dicunt *Sanctus*“ ut apud nos græce etiam haud raro in codd. *Vindob. San-Dionysianis, San-Gallenf. San-Emeran. San-Blasianis* inveni. Constanter autem latine canitur ritu etiam *Ambrosiano & Mozarabico* post præfationem. S. ISIDORUS *hymnationem* vocat, quam in ordine Missæ quintam recenset: & post eum ÆTHE-

cavit, & cum angelis laudavit, & gratias pro bonis omnibus egit, quæ ab æterno in nos contulit, & postremo arcanis eius, & quæ omnem sermonem & rationem excedit, Incarnationis meminit, deinde pretiosa dona consecrat, & totum sacrificium peragitur.“

a) „Hic autem (inquit c. 20. *Expos. Missæ*) hymnus ab angelis quidem dictus est, acceptus est autem ex libro psalmodum, & sanctorum prophetarum. Collectus est autem a Christi ecclesia, & Trinitati dedicatus, hoc enim *Sanctus*, quod ter canitur, est angelorum: illud vero *Deus*, & *fortis*, & *immortalis*, est beati DAVID, ubi dicit, *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum*. Hæc autem suscepisse & illis coniunxisse, & supplicationem adiecisse, dico autem illud *Miserere nostri*, est ecclesiæ eorum, qui Trinitatem unum Deum & sciunt, & prædicant: partim ut ostendatur veteris te-

stamenti cum novo convenientia: partim autem, ut angeli & homines fiant una ecclesia & chorus unus per Christi adventum, qui est supercælestis & terrenus. Propterea postquam est ostensum, & allatum evangelium, hunc hymnum canimus propemodum clamantes, quod is nobiscum versatus, nos statuit cum angelis, & in illo choro posuit.“ Vid. du CANGIUS v. *τρισάγιον*, & v. *ὕμνον*.

b) „Ter ille sanctus hymnus ita quidem est (inquit) quemadmodum illic quidem angeli dixerunt, *Quam magnificata sunt opera tua Domine*, & *Gloria in excelsis Deo*, hic vero ut Magi dona Christo offerentes, fidem, spem, & charitatem, quasi anrum, thus & myrrham, incorporum canticum vociferantes fideliter & dicentes *Sanctus Deus, Deus inquam Pater &c.*“

c) Vid. GOAR. not. 108. 110. 125. in lit. S. CHRYSOST.

T. XXVII. ÆTHERIUS & BEATUS. „Quinta deinde infertur inlatio in sanctificatione
Bibl. PP. „ oblationis: in qua etiam ad DEI laudes terrestrium creaturarum, virtu-
p. 661. 3 „ tumque cœlestium angelorum universitas provocatur, & *Hosanna in ex-*
668. „ *celsis* cantatur.“ Dum vero alibi in liturgia *Mozarabica* canitur, absol-

p. 678.

vitur his verbis *Agios Agios Kyrie ὁ θεός*, quod est in veteri *Gallicana* litur-
gia apud MARTENIUM & MABILLONIUM *Ajos*, sæpius etiam notatum in
Missa S. GERMANI. *Græcis* est peculiaris, quem modo notavimus, vocantque
cherubicum *οἱ χερυβὶμ μουσικῶς ἐκονίζοντες*, qui *cherubim mystice representa-*
mus 3c. Quem S. GERMANUS designat: „Post divinorum evangeliorum
„ lectionem preces & petitiones habitæ ad cherubicum usque hymnum Christi,
„ & DEI nostri doctrinam tribus annis indicant. (Et) Cherubicus hym-
„ nus dum canitur, hinc usque ad finem sacrificii omnes maiori studio ad compa-
„ randam animi attentionem adhortatur, cura huius vitæ deorsum abiecta; utpote
„ qui magnum regem per communionis mysterium sint recepturi.“ Hymnum
hunc cherubicum confundi nonnunquam cum triumphali ex usu primæ ec-
clesiæ ætatis videri potest apud *Richard. SIMONIUM* ad *Gabrielem PHILAD.*
p. 76. & *Simplicium VERINUM* contra librum posthumum *Hug. GROTII*
p. 140. Triumphalis nempe est, qui hoc loco dicitur hymnus *Sanctus, San-*
ctus 3c. atque etiam angelicus vocatur: „Post cantatum autem angelicum
„ hymnum subdiaconi post altare ante episcopum vultu stant inclinato, do-
„ nec Corpus, & Sanguis Domini consecretur, & audiant, *Nobis quoque*
„ *peccatoribus*.“ Similem locum paulo post ex ord. III. R. afferemus. Fuit
hic ritus huius mediæ ævi, de quo AMALARIUS a). In sacramentario *Grego-*
L. III. c. 22. *riano* ad ritum monasticum accommodato apud MARTENIUM & MURATO-
b) *RIUM* idem præscribitur b). Cantor cum suis excipitur in decretis S. LAN-
T. V. Anecd. FRANCII c. 5. „Omnes qui in choro sunt, inclinati quidem cantent *Sanctus,*
p. 105. *Sanctus, Sanctus*, nisi versus interponantur; erecti vero *Dominus DEUS*
T. II. Lit. „ *sabaoth* & cætera. Cantor, & illi, qui cum eo sunt, totum erecti ca-
p. 396. „ nant.“ In ordine *Cluniacensi* apud P. HERRGOTT similiter excipitur ar-
Vet. discipl. mon. p. 162. marius cum cantoribus: „Cum omnes alii, donec ex toto *Sanctus* finia-

„ tur,

a) „Post hymnum inchoatum *Sanctus Sanctus Sanctus* inclinant se, & qui retro stant, & qui in
facie, venerando scilicet Maiestatem divinam & Incarnationem Domini, quæ introductæ sunt per
cantum angelorum, & turbarum. Angelorum concentus dicendo *Sanctus Sanctus Sanctus Do-*
minus Deus sabaoth Maiestatem divinam intro-
ducit: turbarum vero Domini Incarnationem
dicendo: *Benedictus qui venit in nomine Domini*
Osanna in excelsis.“

b) „Deinde quum venerit ut dicat: *Adorant do-*

minationes, omnes sacerdotes vel levitæ incli-
nant vultum ad terram. Quum autem perve-
nerit ut dicat: *Supplici confessione dicentes*,
Sanctus, inclinent se iterum diaconi & clerus
cum omni populo. Proclamantibus vero cum
magna reverentia & tremore *Sanctus*, incipit
sacerdos canonem dissimili voce leniter. Ipsi
vero presbyteri, diaconi vel subdiaconi semper
permanent inclinati usque in eo loco, ubi di-
cat: *Nobis quoque peccatoribus*.“

„tur, sicut semper mos est, ad omnes Missas inclinantur, ipse atque illi, „qui cum eo in transverso sunt chori, erecti cantant, ad collectas vero „& *Pater noster* inclinantur.“ Agitur hic de selectis cantoribus, qui hodieque in *Galliis* solent in medio choro consistere, moderatores cantus, ut tamen chorus etiam concinat. Idque est, quod in ordine *Romano* auctore BENEDICTO canonico habetur: „Perfecta præfatione basilicarii cantant, *San-* *T. II. Mus.*
ctus Sanctus Sanctus &c.“ In multo antiquiore ord. *R. III.* p. 58. id mu- *Ital. p. 128.*
neris subdiaconis regionariis datur: „Subdiaconi regionarii finito offertorio „vadunt retro altare, aspicientes ad pontificem stantes erecti, usque dum „incipiant dicere hymnum angelicum, id est *Sanctus.*“ *Rhabanus MAU-*
RUS De ord. sacrament. c. 19. „Post hymnum angelicum, quem concordi „voce totus clerus simul cantat, sequitur oratio &c.“ Et DURANDUS: *L. IV. c. 34.*
Cum ergo sacerdos finit laudem seu præfationem, totus chorus, qui repræsen-
tat ecclesiam, simul canit dictum evangelicum hymnum, ut una & æqualis gloria &
laus & honor decantetur Patri, Filio, & Spiritui Sancto. Quod ex RHA-
BANO colligitur, expleto hymno demum canonem inceptum, apertius in mox
laudato ord. *R. III.* dicitur de eodem hymno *Sanctus: Quem dum exple-*
verint, surgit pontifex solus, & intrat in canonem. Interim autem in mis-
sali Gothico apud MURATORIUM præscribitur *collectio post Sanctus*, pariter *T. II. Lit.*
ac apud eundem in missali *Gallicano* veteri. Notantur quandoque in an- *p. 518.*
tiquis monumentis liturgiæ *Romanæ* orationes dicendæ interim, dum cani- *p. 699.*
tur *Sanctus*. Neque tamen de eiusmodi oratione intelligendus est HUGO CAR- *Expos. Miss.*
dinalis: „In fine autem præfationis orat sacerdos, ut laus sua societur an- *c. 17.*
gelorum laudibus, chorus autem cantat *Sanctus &c.*“ Alias vero passim
iubetur sacerdos cum choro suas coniungere voces. Sic in capitul. regum
Francorum: „Ipse sacerdos cum sanctis angelis & populus DEI communi *L. I. c. 66.*
„voce *Sanctus Sanctus Sanctus* decantet.“ Quod alibi in iisdem capitula- *L. VI. c. 170.*
ribus inculcatur, eodem pertinet: „*Te igitur* non inchoent sacerdotes, nisi
„post hymnum angelicum finitum,“ id postea declaratur: „Ipse sacerdos
„cum sanctis angelis, & populo DEI communi voce *Sanctus &c.* decan-
„tet.“ In capitulis HERARDI archiep. *Turon.* editis an. 858. ad parochos, *c. 16.*
res haud minus plane explicatur: „Secreta presbyteri non inchoent ante-
„quam *Sanctus* finiatur: sed cum populo *Sanctus* cantent. Postea sacer-
dos illud saltem privatim dicere cœpit, quod videtur innuere RADULPHUS *Prop. 23.*
Tungrensis: „Hunc hymnum (ait) & ipse sacerdos dicere debet, ne sua *p. 318.*
„prece se privet, qui & suas & aliorum voces angelicis laudibus admitti
„in præfatione deprecabatur.“ Verba hæc ex MICROLOGO mutuavit RADUL-
PHUS. Iam notavi, *Sanctus* etiam cum tropis fuisse decantatum, quod in an-
tiquo codice *San-Gallenſi* præscribitur cum hac rubrica: *In summis festi-*

vitatibus super Sanctus. In cod. *Weingartensi* de natali Domini sic notatur: *Sanctus DEUS Pater ingenitus &c.* In *San-Gallensibus* habetur variis modulis secundum festorum varietatem. Versus eiusmodi quandoque inter *Sanctus* interponi solitos colligimus ex loco, quem mox retulimus ex decretis S. LANFRANCI.

Sub canone
& consecra-
tione respon-
siones popu-
li, & cantus.

n. 27.

n. 28.

De div. off.
L. III. c. 5.

p. 585.

T. III. Opp.
p. 251.

Vita Xim.
Card. c. 27.

XXVIII. De eo loco, ubi *secreta* incipit, dicit ex sententia S. AUGUSTINI AMALARIUS in Ecloga: „Ab illo loco, ubi secretam dicit episcopus usque ad *Agnus DEI*, totum illud vocat AUGUSTINUS orationes.“ Præfationem autem veluti prælocutionem ad hoc esse, post eum alii notant: „Hæc namque (ait) oratio, quæ præfatio dicitur, prælocutio est totius, secuturæ orationis, quæ inchoatur ante *Te igitur*, pervenitque usque ad *Agnus DEI*. Atque inde etiam maxime *secreta* incipit in sacro canone oratio.“ *Silentium*, inquit STEPHANUS *Augustodunensis* De Sacram. alt. c. 14. *quod sequitur illum concentum Sanctus &c. designat certam memoriam instantis passionis.* Et RUPERTUS *Tuitiensis*: „Post lætam (inquit) populi acclamationem sequitur historia secreti mœroris, & profundi causa silentii. *Secreta* namque memoria dominicæ passionis est, quamdiu choro silentium indicit.“ In antiquissimo *capitular. ord. eccles.* de canone hæc verba leguntur: *Et incipit canere de simili voce, & melodia, ita ut a circumstantibus altare tantum audiatur.* Iam notavimus, vocem *canere* etiam haud raro in antiquis monumentis de recitatione, seu oratione etiam secreta dici. Sic e. g. in expositione Missæ apud HITORPIUM quæritur: *Cur Te igitur secreto canitur?* In Missa veteri ex codice *Tiliano* apud Hugonem MENARDUM appendice ad librum Sacramentorum S. GREGORII P. præscribuntur psalmi interim canendi: „Postquam sacerdos *Te igitur* incipit, diaconi & subdiaconi cantent istos psalmos: *Exaudiat te Dominus. Ad te Domine levavi. Miserere mei DEUS. Qui habitat.* cum precibus &c.“ Et in Missa ab ILLYRICO edita: „Deinde cum summa reverentia incipiat, *Te igitur*, & ministri stantes in gradibus cantent istos psalmos, usque dum, *Te igitur* finiatur, *Exaudiat te Dominus &c.*“ In orientalibus liturgiis variæ hic notantur responsiones chori seu populi. Et licet quædam preces *mystice* ac *secreto* dicendæ præscribantur, aliæ tamen etiam per exclamationem *διὰ προσφώνησεως ἐν φωνῇ* alta voce occurrunt, ad quas populus solet respondere *Amen*; veluti etiam in Missa *Mozarabica* ad commemorationem SS. elata voce efferendam, & ad ipsa verba consecrationis. „Hisque (ut ait *Eng. ROBLESIVS*) respondetur *Amen* alta voce, si festum minus solemne fuerit; sin magis, submissa.“ Dum hic in Missa minus solemni alta voce, in solemniore autem submissa voce *Amen* dicendum præ-

præscribitur post verba Christi, forte aliquis tunc cantus adhibebatur sub consecratione: veluti alicubi quidam hymni etiam in ritu *Romano* e. g. *O salutaris hostia*, ut hodieque passim, adhiberi sub consecratione, ac S. Hostiæ elevatione solebant. Ritu *Mozarabico* post consecrationem symbolum cantatur. Nempe iuxta *Io. VASÆUM* in chr. *Hispan.* ad annum 717. „Sa-
 „cerdos dicit alta voce *Dominus sit semper vobiscum.* Resp. *Et cum spi-*
 „*ritu tuo.* Sacerdos: *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus:* &
 „elevat secundo Corpus Christi, ut videatur a populo. Mox cantatur sym-
 „bolum fidei, ita ut est in Concilio *Nicano.*“ Notat postea, *Fr. LAZIAR-*
DUM in epitome universalis historiæ addere, „Quod, quando levatur Eu-
 „charistia, diaconus cantat alta voce: *Videte in quem creditis.* Sed hoc in
 „*Hispania* non fervatur.“ Nota contrafractionem ante orationem dominicam
 fieri tam ritu *Mozarabico*, quam *Ambrosiano*, quo habetur singularis anti-
 phona, *quæ ex eo*, ait *RADULPHUS Tungrensis* prop. 23. *Confractio* dicitur.

XXIX. De cantu diptychorum nihil me unquam apud auctores legisse memineram, dum ecce in bibliotheca *Barberina* rotulus in manus venit, aliis simillimus, quos in bibliotheca *Vaticana*, *Casanatensi*, *Barberina* item vidi, ac etiam in nostra bibliotheca fervatur fragmentum rotuli, ex quo diaconus in sabbato S. benedictionem cerei paschalis cānere solebat, iunctis invicem pluribus oblongis membranis, textu cum notis musicis superpositis variis picturis interstincto; ita ut figuræ obversæ canenti sint: ut, dum ex eius manu rotulus defluit, rectæ oculis spectatorum obveniant: veluti etiam in eo, de quo agimus, *Barberino* rotulo supra conspicitur Papa, episcopus, cætusque fidelium oblationem facientium, cuius rei signum indiciumque est fanon, quem ex collo seu humeris pendentem cernis personæ primæ conspicuæ, quæ forte cantorem repræsentat. Superius enim capite secundo inter ornamenta cantorum fanonem indicavimus oblationis faciendæ causa. In altera eiusdem rotuli figura ad dextram imperator, ad sinistram cōmes cum falcone in manibus, stante utrinque comitatu, sedentes adumbrantur, quorum nempe fit mentio his verbis notis musicis impositis scriptura *Longobardica*: *Memento etiam Domine famuli tui imperatoris nostri. Nec non & famuli tui comitis nostri cum omni exercitu eorum. Et cælestem eis concede victoriam. Et his qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis premia æterna largiaris. Per Dominum &c.* Hunc canonis locum proprium diptychis vivorum fuisse usu *Romano* manifestum est ex *MICROLOGI* c. 13. „Sciendum est autem, quod *Romana* auctoritas nomina vivorum fidelium internumerare permittit, ubi dicitur: *Memento Domine famulorum, famularumque.*“ *LEO Ostiensis* eundem indigitat: *Cumque ad eum locum*

Cantus diptychorum.

TAB. III.

cano-

canonis pervenisset, quo vivorum solent nomina recenseri. Forte quis hæreat, quod de diptychis mortuorum quidem apud *FULCIVM* de gestis abbatum *Lobienſium* c. 7. legitur de consuetudine, „Ut inter Missarum solemnia in ea speciali commemoratione defunctorum, quæ supra diptycha dicitur, & in consecratione dominici Corporis solemniter agitur, cotti- die in aurem presbyteri, recitante filenter subdiacono omnium ipsius fe- dis nomina scripto viritim recitentur episcoporum.“ Constat tamen ex *T. V. Conc. Conc. Cpolitano* sub *MENNA* in Oriente, unde usus hic in Occidentem ma- *Labb. p. 184.* nasse videtur, publice diptycha ex ambone fuisse perlecta. „Hoc synodus dixit, diptycha amboni. Qui non loquitur, *Manichæus* est. Diptycha amboni. Modo DEUM tibi: IUSTINE Auguste, tu vincas. Curatorem non habes, diptycha modo porta. IUSTINUS regnat. Diptycha modo por- ta &c.“

Oratio domi-
nica.

*L. I. de Instit.
Cler. c. 33.*

*L. VII.
ep. 64.*

*L. II. de mi-
rac. S. Mar-
tini c. 30.*

XXX. Oratio dominica semper solemniter ritu ubique in liturgia fuit celebrata, ac quidem sacratori illius parte. „Dehinc iam (inquit *Rhabanus*) consecratio Corporis & Sanguinis Domini fit, & deprecatio valida ad DEUM, inter quæ & dominica oratio decantatur. Fuerunt, qui in S. GREGORIO hic reprehenderint, quod orationem dominicam mox post canonem super hostiam instituerit recitari: causam autem eius rei ipse S. GREGORIUS tradit: „Orationem dominicam (inquit) idcirco mox post precem dicimus, quia mos apostolorum fuit, ut ad ipsam solummodo orationem, oblationis hostiam consecrarent. Et valde mihi inconueniens visum est, ut precem, quam scholasticus composuerat, super oblationem diceremus, & ipsam traditionem, quam redemptor noster composuit, super eius Corpus & Sanguinem non diceremus.“ Non est hic disquirendi locus, quidnam circa orationem dominicam instituerit S. GREGORIUS, quando de solemniter tantum ritu eam in sacra liturgia palam proferendi, aut decantandi agimus, cuius varia variarum ecclesiarum est consuetudo. Et quidem apud *Græcos* totus, ut iam notavi, populus eam solet proferre, secus ac in Occidente: antiquissimum ritum *Gallicanum* si excipias, de quo GREGORIUS *Turon.* historiam narrat foeminae mutæ in basilica cum reliquo populo stantis. „Factum est autem (inquit) cum dominica oratio diceretur, hæc aperto ore coepit sanctam orationem cum reliquis decantare.“ Postea in toto Occidente contrarius mos inolevit, quamvis adhuc sæculo XI. Ivo *Carnotensis* innuat sacerdotem per verba: *Præceptis salutaribus moniti & divina institutione formati audemus dicere*, populum ad secum dicendam orationem dominicam hortari. Attamen iam S. GREGORIUS discrimen hoc *græcam* inter & *latinam* ecclesiam notat, quod hic solus sacerdos orationem

nem dominicam dicat: idemque iam tempore S. AUGUSTINI in *Africa* obtinuisse ex fermone quodam illius discimus. „Sacerdos (inquit DURANDUS) & non totus populus, prout *Græci* faciunt, elevata facie pronuntiat: *Oremus præceptis* &c. Non enim dicitur sub silentio, sed palam: quia est de evangelio ad notandum, quod rex cœlorum in nova lege palam loquebatur, & sine velamine prædicavit. Ob hoc ideo hæc dominica oratio, & etiam *Credo in unum Deum* alta voce dicuntur: ut omnes illam dicant, & addiscant.“ AMALARIUS eandem eiusdem rei profert ex S. CYPRIANO rationem a). Quod DURANDUS attigit de symbolo simul & oratione dominica, in ritu *Mozarabico* singularem rationem habet. Ubi post symbolum & fractionem hostiæ in plures partes, præcipua christiana mysteria designantes, ac *Memento* pro vivis, sequitur oratio dominica ad hunc modum: ut Io. VASÆUS notat in chr. *Hisp.* ad an. 717. habeturque in edita lit. *Moz.* „Verbum Patris, quod caro factum est, ut habitares in nobis, præsta nobis, ut qui te venisse credimus, ab omni peccatorum contagione, quum præceptionis tuæ oraculis proclamaverimus, liberemur in terris. *Pater noster qui es in cœlis. R. Amen.*“ Et sic ad singulas petitiones respondetur *amen*, præterquam ad illam: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Quia DEUS es* respondetur. Et post orationem dominicam dicit sacerdos: *Liberati a malo* &c. in quo reliquæ etiam liturgiæ veteres conveniunt, licet verbis discrepent: veluti missale *Gothicum* apud MURATORIUM cum hac rubrica: „Ante orationem dominicam: *His precibus te Deus* „*Pater omnipotens deprecamur, quibus nos Dominus noster IESUS Christus filius tuus orare præcepit dicens: Pater noster.* Post orationem dominicam: *Libera nos a malo omnipotens DEUS, & custodi in bono* &c.“ Ritu *Ambrosiano* eodem tenore, postquam chorus ad orationem dominicam respondit *sed libera nos a malo*, sacerdos prosequitur cantum *libera nos quæsumus*. In Tr. de crucibus in *Te igitur* apud HITTORPIUM, MABILLONIUM &c. præscribitur *Oratio libera nos &c. interveniente nullo sono*. In sacramentario tamen *Vaticano* sæc. IX. vel X. orationem *libera* cum superpositis sparsim notis musicis reperi, quæ non ultra nomen ANDREA comparent, inflexione modica. In celebri codice *Vindobonensi*, sacramentario *Augiensi* sæc. IX. de quo plura in liturgia *Alemannica*, tantillæ notæ

L. IV. Ration. c. 47.

T. IV. Bibl. PP. Paris. p. 108.

T. II. Lit. p. 518.

mu-

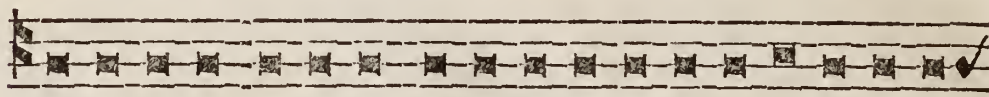
a) „Dicendum, quare dominica oratio dicatur excelsa voce, cum ceteræ secreto dicantur. Dicit S. CYPRIANUS in fermone de oratione dominica: ante omnia pacis doctor, atque unitatis magister singulatim noluit & privatim precem fieri. Non ut quis, cum precatur, pro

se tantum precetur. Non dicimus: Pater meus, qui es in cœlis, nec panem meum da mihi hodie; nec dimitti sibi unusquisque debitum postulat, aut ut in tentationem non inducatur, atque a malo liberetur, pro se solo rogat. Publica est nobis & communis oratio &c.“

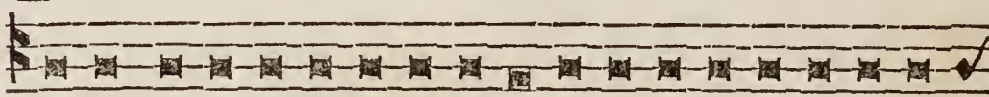
musicae in *Libera nos* &c. apparent. Codex *Barberinus* sæc. XIV. n. 1863. in ordine Missæ post præfationem communem, & *Pater noster* cum notis mus. uti infra habes a), eandem exhibet orationem: ubi immediate sequuntur

a

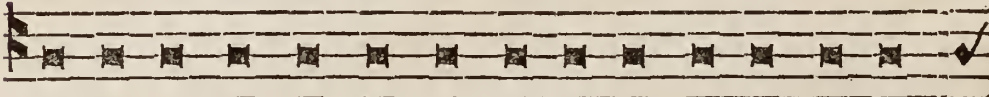
a)

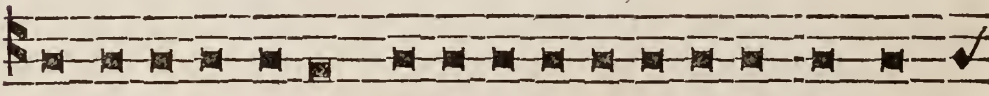
L i b e r a n o s q u æ f u m u s D o m i n e a b o m n i b u s m a l i s p r æ t e r -

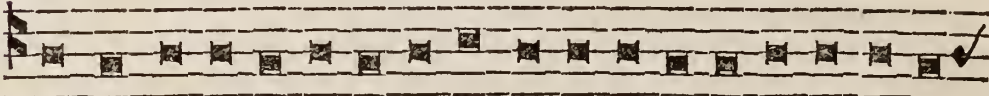
i t i s p r æ s e n t i b u s & f u t u r i s & i n t e r c e d e n t e b e a -

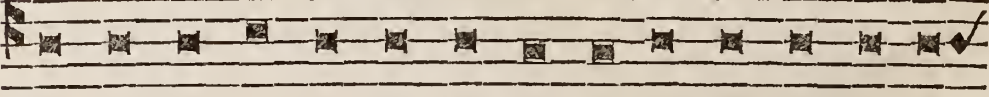
t a & g l o r i o f a c i m p e r V i r g i n e D E I G e -

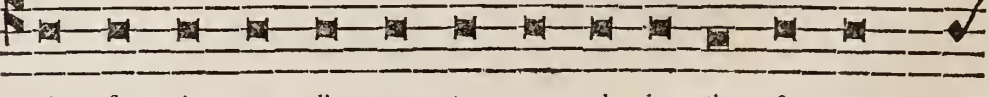
n i t r i c e M A R I A & b e a t i s a p o s t o l i s t u i s

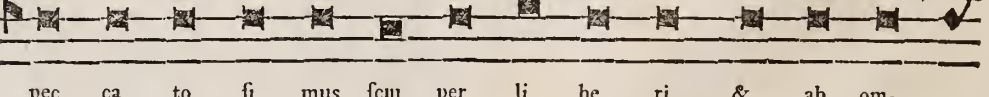
P E T R O & P A U L O a t q u e A N D R E A c u m o m n i b u s S a n c t i s d a p r o -

p i t i u s p a c e m i n d i e b u s n o s t r i s u t o p e

m i f e r i c o r d i æ t u æ a d i u t i & a

p e c c a t o f i m u s s e n t p e r l i b e r i & a b o m -

tur præfationes in Nat. Domini, in Apparitione, in die Paschæ &c. In veteri exposit. Missæ apud CASSANDRUM in liturgicis p. 138. quæritur: „Post „secretam, quare tria cantantur, id est, *Præceptis salutaribus*; & oratio „dominica; & *Libera nos quæsumus Domine* &c.“ In Sacramentario *Gallicano* apud MABILLONIUM variæ occurrunt præfationes ante orationem dominicam; e. g. post canonem *Romanum* usque ad hæc verba: *Per omnia sæcula sæculorum*. „Divino magisterio edocti, & divina institutione aude- „mus dicere: *Pater* &c.“ Et quidem antiquo ritu *Romano* rumpitur silentium, uti in conclusione *secretæ* ante præfationem a). In antiquissimo missali

ni per tur ba ci o ne fe cu ri Per e un-
dem Do mi num no strum JHE SUM Chri stum Fi li um
tu um qui te cum vi vit & re gnat in u ni ta-
te Spi ri tus San cti DE US Per om ni a sæ cu la sæ cu-
lo rum A men. Pax Do mi ni fit sem per vo bis cum.

a) „Levat (inquit RUPERTUS Tuitiensis lib. II. c. 15.) sacerdos vocem, dicendo: *Per omnia sæcula sæculorum*, & dominicam orationem. Similiter chorus respondendo.“ Neque vero videatur HUGO Card. velle *Oremus* dici cæptum alta voce: (Expof. Missæ c. 30.) „Quod autem *Oremus* dicit alta voce, significat &c.“ In ord. Rom. IV. & in vetusto cod. *Tiliano* apud MENARDUM not. 88. in librum sacramen. ita

præscribitur: „Tunc dicit in altum, *per omnia sæcula sæculorum*. Tunc reponit in altari (oblatas) & dicit in altum, *Oremus*. Deinde dicit, *præceptis salutaribus moniti*, & usque, *sed libera nos*. Tunc dicit Dominus papa, interveniente nullo sono, hanc orationem, *Libera nos* &c.“ In altero antiquo ritu celebrandæ Missæ ita præscribitur: „Post quæ sacerdos orationem dominicam alta voce proferat.“

fali S. DIONYSII sæculi IX. habetur oratio dominica notis antiquis superpositis, initio facta ab his verbis: *Per omnia sæcula sæculorum*: pariterque in cod. *Petersh.* nongentorum circiter annorum, non autem in nostro, qui eidem *Petershusano* alias est simillimus. Rarius in antiquioribus missalibus orationem dominicam notis instructam reperi, quam præfationes. In recentioribus tamen quibusdam circa sæc. XIV. sicut supra de præfatione meminimus, inveni orationem dominicam cum triplici modulatione *festivaliter*, *plenaliter*, *ferialiter*.

Benedictio
solemnis ad
Pax Domini
&c.

XXXI. In laudato codice MS. missali S. DIONYSII prope *Parisiis* similes notæ sunt adiectæ ad *Per omnia sæcula sæculorum* R. *Amen. Pax Domini sit semper vobiscum*: ut palam sit tam benedictionem hanc, quam

De div. off.
lib. II. c. 10.

orationem dominicam eodem modo fuisse cantatam. In veteri ritu celebrandæ Missæ ita habetur: „Sacerdos, ut supra diximus, partito corpore „Domini *Pax Domini* alta voce proferat. Tunc rursus (inquit RUPERTUS *Tuitiensis*) elevatio vocis bonum significat nuncium dominicæ resurrectionis, dicente sacerdote: *Pax Domini sit semper vobiscum*.” Qua vero auctoritate nitatur, quod refert de S. GREGORIO DURANDUS, me quidem latet: „Quia (inquit) cum hac die (paschæ) ibi (apud S. MARIAM maiorem) celebraret: & *Pax Domini* pronuntiaret: Angelus Domini alta voce

Vita Ximenii
Carol. c. 27.

respondit, & *cum spiritu tuo*: & propter hoc cum papa ibi hac die celebrans dicit, *Pax Domini*, in testimonium huius miraculi, nil sibi respondetur.” Ritus *Mozarabicus* proxime accedit ad *Romanum*: „Sacerdos, aut diaconus (inquit Eug. ROBLESII) populum hortatur, ut humilitatem exhibeat in benedictione suscipienda, his verbis: *Humiliate vos benedictioni*. Sacerdos vero eam impertit cum tribus ordinariis petitionibus, quarum cuilibet respondetur *Amen*. Benedictio autem, quæ tunc datur, provenit ex decreto præfati Concilii *Toletani* IV. c. 17.” Benedictio hæc convenit cum benedictionibus episcopalibus olim hic dari solitis, ut habentur in antiquis libris liturgicis secundum sacramentarium *Gregorianum*, ad calcem inferi solitæ, per festa præcipua propriæ, maxime-

L. IV. c. 51.

que solemnes habebantur. *Et quidem hoc loco*, inquit DURANDUS, *scilicet ante pacem solemnem episcopalis benedictio datur*. Ex ordine tamen *Romano* V. apud MABILLONIUM constat, peracta Missa pontificem benedictionem dedisse: „Diebus vero solemnibus, id est præcipuam festivitatem habentibus, peracta „Missarum solemnitate, procedente pontifice, occurrat ei cantor cum schola, „& dicat: *Iube Domine benedicere*, respondeaturque a pontifice: *Benedicat nos Deus*: & tota schola alta dicat voce, *amen*. Simili etiam ratione „fiat, dum ingredi in secretarium debet.” RADULPHUS *Tungrensis* illud adhuc

T. II. Mus.
H. p. 69.

„fiat, dum ingredi in secretarium debet.” RADULPHUS *Tungrensis* illud adhuc

huc

huc sua ætate, id est, sæculo XIV. singulare Apostolico esse dicit; hoc vero loco benedictionem S. AMBROSIO tribuit haud dubie, quod ritu *Ambrosiano* tunc servaretur. „Benedictionem (inquit) episcopalem MARTIALIS episcopus p. 23. „apostolorum discipulus ex magisterio apostolorum tradidit, quas probabile studium servientium auxit, AMBROSIVS dicere cœpit. Isque mos ex eo usque invaluit; Apostolicus autem hanc tantum, quæ finita Missa dicitur, dicit.“ In pontificali monasterii *Murenf.* recentioris quidem ætatis an. 1508. antiquo tamen usu ac simplicitate, in festo S. IOHANNIS ita habetur cum notis musicis:

Quod i pſe præ ſta re di gne tur cu ius re gnum

& im pe ri um ſi ne ſi ne per ma net in

ſæ cu la ſæ cu lo rum. A men.

Ritus vero quoad has benedictiones festivales ad officium peragendas ita describitur: „Primo diaconus conversus ad populum extollens vocem exhortatur sic imponendo: *Humiliate vos ad benedictionem. Deo gratias.* In ordine pontificali abbatis *Casinenſis* sæc. XIV. quem *Romæ* in bibl. *Barberina* vidi cod. 1866. cum notis musicis, ritus huius solemnisi benedictionis sic præscribitur: „Oratione dominica sc. *Pater noster & Per omnia sæc. sæculorum*, ac responsione facta *amen* dictis, cantores chori debent incipere alta voce sine intervallo. *Princeps ecclesiæ pastor ovilis tu nos benedicere digneris.* Et diaconus cum croſſa debet se erigere ad populum dicendo: *Cum mansuetudine & caritate humiliate vos ad benedictionem.* Et cantores chori sive totus chorus debent respondere: *Humili voce laudantes atque benedicentes Gloria in Altissimis. Deo gratias.* Dñs abbas debet se erigere versus populum & ordinare sic, & dare benedictionem dicendo benedictiones, quæ sequuntur. Incipiunt benedictiones pontificales. In natale Dñi *Benignitas &c.* Item alia. *Benedicat vobis &c.* „*Quod ipse præstare &c.* Et benedictio† *DEI omnipotentis Patris & Filii† & Spiritus† Sancti descendat super vos & maneat semper. Amen.* Et „*pax eius sit semper vobiscum.* R. chorus. *Et cum spiritu tuo.* Postea *Agnus.*“

Sequuntur autem benedictiones episcopales per annum, de quibus plura in liturgia *Alemannica*.

AGNUS DEI.

De instit. cler.
lib. I. c. 33.

XXXII. Institutionem cantus *Agnus DEI* SERGIO I. qui labente sæculo VII. *Romanam* ecclesiam rexit, tribuunt magno consensu non solum, qui medio hoc ævo de rebus liturgicis scripserunt AMALARIUS, *Walafri-
dus* STRABO, BERNO *Augiensis*, quod sub nomine ALCUINI habetur de officiis divinis opus, HONORIUS *Augustodunensis*, MICROLOGUS, RUPERTUS *Tu-
tius* *tiensis*, DURANDUS, RADULPHUS *Tungrensis*; verum etiam chronographi SIGEBERTUS & alii, secuti auctoritatem libri pontificalis, ubi sic legitur: „Hic statuit, ut tempore confractionis dominici corporis, *Agnus DEI qui
tollis peccata mundi miserere nobis* a clero & populo decantetur.“ *Rha-
banus* MAURUS cum osculo pacis ante communionem cantari solitum in-
nuit: „Postquam enim ad communicandum, & ad percipiendum corpus
„perventum fuerit, pacis osculum sibi invicem tradunt, cantantes: *Agnus
DEI qui tollis peccata mundi, miserere nobis*, ut pacifici Sacramentum
„percipientes in filiorum DEI numero (remissis delictis omnibus) merean-
„tur copulari.“ REMIGIUS *Altisiodorensis* de celebratione Missæ ad hunc
locum, *Inter hæc omnia*, inquit, *cantatur ab omnibus, & cantando ora-
tur dicentibus* *Agnus DEI* &c. In tr. mox laudato *de crucibus in Te* igitur &c. habes: *Agnus Dei modulando dicitur a clero*. In expof. canonis inter monumenta nostra liturgica *cantatur ab omnibus* *Agnus DEI* &c. Notat MABILLONIUS commentario in ordinem *Romanum* in rubricis sacramentarii *Gregoriani* ad Missas consuetas assignari *Agnus DEI*. „Sed for-
„tasse (inquit) a solis cantoribus, uti in libellis nostris antiquioribus tum
„cani mos erat, quod a clero & populo decantari SERGIUS præceperit,
„ut dum præparatur ad dispensandum corpus dominicum, rogent accepturi,
„quatenus ille, qui pro eis oblatus est innocens, faciat eos salubriter pi-
„gnora salutis æternæ percipere, ut WALAFRIDUS scribit.“ In veteri ritu celebrandæ Missæ apud MENARDUM ita præscribitur: „Chorus vero psallat,
„*Agnus DEI*, quod SERGIUS papa tempore confractionis Corporis Domini
„cantare præcepit.“ AMALARIUS dum hoc decretum citat, iisdem omnino verbis rationem reddit, cur a populo hoc tempore decantetur: „Depre-
„catio (ait) est pro populo, qui sumturus est corpus Domini, ut mi-
„sericordia innocentis agni peccata subitanea & irruentia auferantur &c.“ Eandem rationem alii etiam reddunt, quæ SERGIUM forte permovere po-
tuit, ut, quod prius a cantoribus tantum fiebat, a populo etiam caneretur. In antiquissimis Sacramentariis duobus 1000. circiter annorum *San-
Gallenfi*, & *Rhenaugienfi* (quod cum altero *San-Gallenfi* collatum edemus in-

L. III. de off.
c. 33. de of.

inter monumenta liturg. *Alem.*) ac *Gelasiano*, quocum priora conveniunt propius, desideratur *Agnus DEI*, quod tamen promiscue in *Gregorianis*, atque ordinibus *Romanis* antiquissimis notatur, & quidem constanter, ubi scholæ cantorum fit mentio, ab eadem cantandum a). Idem affirmat codex RATOLDI apud MENARDUM: „Et annuente episcopo dicat cantor: *Agnus DEI, qui tollit peccata mundi.*“ Quod vero hactenus servatur in sabbato S. in ord. *Rom.* I. antiquissimo præscribitur: *Non cantant Offertoria, nec Agnus DEI, nec communionem.* Apud laudatum tamen MURATORIUM & MARTENIUM, ac in antiquissimo bibliothecæ nostræ *Breviario ecclesiæ ordinis Rominse* congregationibus monasticis accommodato, cum in Missa ordinaria præscribitur „Diaconi vero iuxta altare, tenente subdiacono ante ipso patenam, confrangant ipsas oblationes, canentibus interim fratribus „*Agnus DEI.* Deinde communicent sacerdotes, & levitæ in ordine suo,“ postea assignatur: *Agnus DEI* ad communionem cantandum in vigilia paschæ, quemadmodum in ordine *Einsidlensi* Sabbati S. sæc. IX. his verbis: „Et *Agnus DEI* cantat schola cantorum, & respondent IIII. accoliti stantes ad rugas, tenentes sciphos & gimellares, quæ postea tenent ad confirmandum populum.“ In breviario illo ord. eccl. dicitur: „Ad communionem cantetur *Agnus DEI*, & complebuntur omnia Missarum solemnina ordine, sicut reliquis diebus dominicis.“ HONORIUS *Augustodunensis* hoc communiter faciendum a SERGIO institutum refert: „SERGIUS papa instituit, ut interim, quam communicetur, *Agnus DEI* cantetur: ut qui tulit mundi offensa, tollat nunc nostra.“ Nisi forte legendum *antequam pro interim quam.* DURANDUS tamen, qui ad consuetum locum refert *Agnus DEI*, etiam dum Corpus & Sanguis Domini fumitur, illud cantari dicit, SERGIUSQUE decretum sic refert: „Constituit *Agnus DEI* inter communionem ter a clero & populo decantari.“ Ex quo id notandum, quod *Agnus DEI Romæ* adhuc suo tempore a schola cantorum cantari consueverit: „Porro (inquit) secundum antiquam consuetudinem scholæ cantorum in ecclesia *Romana*, quam adhuc ipsa schola observat, nullatenus variatur: sed tribus vicibus uniformiter dicitur *Christe miserere nobis.*“ Quæ, uti plurima alia ex INNOCENTIO III. *de myster. Missæ lib. V. c. 4.* de-

a) Sic in ordine I. (qui extat in veterrimis codicibus *Casiniensi*, *San-Gallensi*, *Einsidlensi*, & *Colbertino*, in lucem primo editus *Coloniæ* per *Georgium CASSANDRUM* an. 1507. ibidemque post annos septem recusus per *Melchiorum HITTORPIUM*, apud quos tamen amplius quam media pars, huius libelli deest, quam supplavit ex codice insignis abbatiæ Sancti GALLI *MABILLONIUS* & *MURATORIUS*, a num. 21.

nempe) ita habetur n. 19. apud *MABILL. & MURATORIUM* (T. II. Mus. It. p. 14. lit. R. p. 885.) „Respicit in scholam, & annuit eis, ut dicant: *Agnus DEI*, & vadit ad populum cum cæteris.“ Idem in ordine II. III. & V. habetur, cuius ultimi verba hæc sunt: „Et sic populum communicent, cantante schola *Agnus DEI*, & communionem.“

a
T. II. Mus.
It. p. 50. 59.

T. V. anecd.
p. 105.

Ibid. p. 107.

Sacram. c. 88.

L. IV. c. 52.

L. c.

descripsit, omisit tamen, quod INNOCENTIUS dicit, in pluribus idem observari ecclesiis. Agit ibi de eo, quod tertio loco dicitur, *dona nobis pacem*: aut in Missis pro defunctis *dona eius requiem* &c. Et paulo post subdit: *Ecclesia etiam Lateranensis nunquam dicit: dona nobis pacem, sicut nec schola cantorum.* Nec dubium est, verba hæc addita esse propter pacem, quæ interim dabatur. Quod innuunt antiquiores consuetudines *Cluniacenses* apud DACHERIUM, ubi etiam a solo armario, & suffraganeis *Agnus DEI* cantatum videtur: „Non accedit ad pacem, neque sui suffraganei, „sed interim dum pax datur, cantat *Agnus DEI* cum versibus ad hoc congruentibus.“ Et apud BERNARDUM *Cluniac.* „*Agnus DEI* cum versibus „canitur propter moram fratrum accipientium pacem.“ In laudatis mox consuetudinibus *Cluniac.* c. 15. ad *Agnus DEI* tropi adiciuntur. Et apud RUPERTUM *Tuitiensem* habetur hoc additamentum: *Agnus DEI, qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Qui sedes ad dextram DEI Patris, miserere nobis.* Ita in codice *IWeingartenensi* etiam inveni. In MS. bibliothecæ nostræ *San-Blasianæ* ann. 400. sæpe laudato sunt etiam *super Agnus DEI versus cum biscantu.* Ex illis specimen damus.

T. I. in fol.
p. 691.

De transl.
S. P. N. Ben.
P. II. c. 29.

De div. off.
c. 17.

Versus super AGNUS DEI cum Biscantu.

The image displays three systems of musical notation, each consisting of a square staff with square neumes and a line of Latin text below it. The notation is in a medieval style, with square neumes on a four-line staff. The text is in a Gothic script. The first system has five measures of music and text: 'Sum', 'me', 'De us', 'Rex', 'ce lo rum'. The second system also has five measures: 'Sum', 'me', 'De us', 'Rex', 'ce lo rum'. The third system has five measures: 've ra', 'fa lu', 's', 'fi', 'de li um.'.

Sum | me | De us | Rex | ce lo rum |

Sum | me | De us | Rex | ce lo rum |

ve ra | fa lu | s | fi | de li um. |

ve ra | fa lu | s | fi | de li um. |

A ue pa-
A ue pa-
nis angelo rum ve ra fa lus pec-
canti um.
canti um.

In *San-Gallensibus* autem variis modulis secundum festorum varietatem conspicitur, cum hac tamen rubrica: „In summis festivitibus versus super „*Agnus Dei*.“ Haud raro pro festorum ratione melodia in monumentis liturgicis assignatur, e. g. in MS. Ord. operis DEI *Rhenang.* sæc. XII. „*Agnus Dei* in minori, vel maiori melodia.“ In alio eiusdem ætatis: „De melodia *Agnus Dei* in mediis festivitibus: „*Agnus Dei* in tertia vice maiori melodia cantatur.“ Nuspiam ex allatis monumentis conici potest, ipsum etiam sacerdotem, ne dicam decantasse, sed nec privatim saltem recitasse *Agnus Dei*. In Ord. *Rom.* IV. Missæ Pontif. quem ex vetustissimo licet codice descriptum posteriorem duobus prioribus censet MABILLONIUS, hoc est singulare: „Dum confringit, *Agnus Dei* dicit, & expleta confractione,

„quando communicat &c.“ Usus hic ex privata Missa in solemne officium videtur pervenisse, sicut præscribitur in constitutionibus S. WILHELMII: „*Agnus Dei* per semetipsum tunc percantat:“ nimirum in privata Missa.

Communio.

a

T. II. Mus.
Ital. p. 15.
Murat. T. II.
Lit. p. 986.

XXXIII. Idem dicendum quoad antiphonam, quæ *Communio* dicitur, expleta confectione interea, dum communio fiebat, cantatam post *Agnus Dei*. Utrumque in MS. *Argentinenſi* sæc. X. vel XI. notatur a). Canebatur olim, ut iam notavimus, cantu antiphono cum psalmo plerumque, unde antiphona ad Introitum desumpta erat. Hinc & in antiphonario S. GREGORII in festo S. LUCIÆ ad Comm. „*Diffusa est gratia in labiis tuis*:“ notatur psalm. ut supra. Nimirum: *Eruſtavit cor meum*.“ Qua de re videri potest MICROLOGUS, & ordines *Romani*. „Nam mox (ut habetur in ordine I. apud MABILLONIUM & MURATORIUM) ut pontifex cœperit in festo natorio communicare, statim schola incipit antiphonam ad communionem per vicem cum subdiaconibus, & psallunt, usque dum communicato omni populo annuat pontifex, ut dicant *Gloria*, & tunc repetito „versu quiescunt.“ Notat MABILLONIUS patere hinc, antiphonam, quæ hodie communio dicitur, olim psalmo decantando præmissam fuisse. Quod MICROLOGUS differte habet cap. 18. in Graduali *Vindobon.* sæc. X. quod olim ecclesiæ *Spirensis* fuit, de communionem in Cœna Domini: „Et schola „dicat *Agnus Dei* absque osculo: & communionem *Dominus IHESUS* „cum psalmo & *Gloria*.“ Psalmum *Latatus sum* NICOLAUS III. cum aliquot versiculis, & Collecta de pace cantari ante communionem præcepit ad impetrandam pacem inter principes christianos, quod etiam IOANNES XXII. suo tempore constituit. Idem ritus perseverabat tempore URBANI VI. ut ex cærimoniali *Petri AMELII*, & MABILLONII commentario in ordinem *Romanum* n. 13. constat. Ob communionem populi eo die diutius mos antiquus servari potuit. Passim apud D. de MOLEON in *itinere liturgico*, & MARTENIUM de *veteri ecclesia disciplina*, invitatoriæ, aut commonitoriæ ad communionem populi notantur antiphonæ: e. g. p. 94. in ecclesia *Lugdunensi*: *Venite populi* &c. uti etiam cum notis musicis in cod. *San-Gallensi*, *San-Emeranensi* &c. reperi, item „versus ad Eucharistiam *Laudes omnipotens* &c. In ecclesia *Rothomagensi* canebatur: *Hoc Corpus, quod pro vobis*

a) „Communicantibus etiam primum canitur canticum *Agnus DEI, qui tollis peccata mundi, miserere nobis: & dona nobis pacem*. Ut fideles quique corporis & sanguinis Domini communicantes, quem percipiunt ore, hauriant modulatione, ut scilicet, quem gustant quodammodo versum in corporalem cibum, recolant esse cruci-

fixum, mortuum ac sepultum, & eum exorent tollere sua peccata, quem ad hoc venisse omnis constitetur ecclesia. Canitur etiam illi adiunctum aliud carmen, quod communio vocatur, ut quamdiu populus fidelis suscipit cœlestem benedictionem, dulcissima modulatione mens eius trahatur in sublimem contemplationem.“

vobis tradetur &c. Apud Ios. CARI, seu THOMASIIUM p. 100. in paschate *Venite populi* &c. antiphona ad communicandum inscribitur. Apud MARTE-
NIUM consuetudo eccl. Rothomag. ex antiquo missali describitur: „Ut ante
„ communionem cum suavi vocis modulatione sacerdos tenens Corpus Domini
„ cantet: *Hoc est Corpus, quod pro vobis tradetur*, chorus hoc idem repe-
„ tat, & interim sacerdos Corpus Domini sumat: quo sumto cantet elevan-
„ do modicum calicem, illud quod sequitur: *Hic calix novi testamenti est*
„ *in meo sanguine dicit Dominus*, chorus idem illud repetat producendo
„ ad finem, & sacerdos interim sumat sanguinem.“ In antiquissimo anti-
phonario *Benckorensi*, a MURATORIO tom. IV. Anecd. habes hymnum
quando communicarent sacerdotes: *Sancti venite, Christi Corpus sumite.*“
Et apud CANISIUM in Thes. monument. versus habentur RATPERTI ad Eu-
charistiam sumendam:

De ant. eccl.
discipl. cap.
XIX. n. 23.

T. II. P. III.
ed. Basnag.

Laudes omnipotens ferimus tibi, dona colentes

Corporis immensi, Sanguinis atque tui.

Tangimus ecce tuam, rector sanctissime, mensam

Tu licet indignis propitiare tuis.

Laudes omnipotens &c.

Occurrunt hæ repetitiones satis frequentes post singula disticha. Dein-
ceps vero cessante frequenti communione populi sub solemni liturgia
Missæ antiphona sola relicta est, omissio psalmo olim, donec communio
esset absoluta, protracto, ut ex laudato ordine *Romano* deinceps patet: „21.

„ Adstat autem subdiaconus regionarius ante faciem pontificis, ut annuat
„ ei: Ille vero contemplans populum, si iam communicati sint, & an-
„ nuit ei. Et ille vadit ad humerum, aspicit ad primum scholæ, fa-
„ ciens crucem in fronte sua annuit ei dicere *Gloria*: & ille resalutato di-
„ cit *Gloria, sicut erat*, & versum. Finita autem antiphona surgit pontifex
„ cum archidiacono, & veniens ante altare dat orationem ad *Complendum*
„ directus ad Orientem. (Et): Post hæc canentibus interim antiphonam
„ ad communionem communicantibus iis omnibus dat orationem sacerdos:“
ut habetur apud MARTENIUM, & in cod. *Tiliano* apud MENARDUM not. 88.
in lib. Sacram. & alibi a): Oratio hæc etiamnum Postcommunio dicitur, quo

T. V. Anecd.
p. 105.

a

nomine

a) „Quando vero Dominus apostolicus descendit
de altari, incipit communicare populus, & di-
citur antiphona ad communionem. Expleta com-
munionem & antiphona, tunc surgit Dominus pa-
pa, & veniens ad altare salutat altius dicens,
Dominus vobiscum: Et cum spiritu tuo. Dein-
de orationem dicit &c.“ In cod. RATOLDI
apud eundem sic habetur: „Interim cantor in-

ciat annuente episcopo com. *Pascha nostrum.*
Psalm. *Domine probasti me*, cum *Gloria* &c.“
In ordine *Romano* III. n. 18. „Cum cœperit
pontifex clerum sive populum communicare,
schola incipit antiphonam ad communionem psal-
lere: ac deinde nutu pontificis, *Gloria Patri.*
sicut erat in principio Et nunc Et semper, sub-
diacono faciente crucem in fronte; ut ex hoc

nomine, teste DURANDO, a pluribus ipsa antiphona vocabatur. Ita in ord. cod. *Tiliani* apud MARTENIUM: „De mane orantes cantant Postcommunionem
L. IV. c. 66. „cantores &c. Antiphona (inquit DURANDUS) quæ Postcommunio a pluribus nuncupatur, ideo sic appellata est: quoniam post communicationem, „sive in signum, quod communicatio expleta est, concinitur.“ In veteri expositione Missæ per dialogum apud CASSANDRUM in liturgicis p. 138. Int. *Cantus post communionem quare celebratur?* R. *Ut ostendatur vere gratias agere populus, & laudes Deo, corpore Christi & sanguine suscepto.* Cantu nimirum *Agnus Dei* ter repetito protractoque, ut communionem sacerdotis, cessante communionem populi, includeret, atque antiphona communionem ipsam subsequeretur. Atque hinc etiam psalmus, seu ipse modus canendi antiphonus posthabitus fuit: qui tempore DURANDI in quibusdam ecclesiis solum perdurasse videtur, saltem adhuc tempore INNOCENTII III. ex quo hæc DURANDUS, uti alia fat multa, iisdem describit verbis: „Quod vero (inquit) reciprocando in quibusdam ecclesiis cantatur, insinuat, quod discipuli resurrectionis gaudium sibi mutuo nuntiabant. . . canitur etiam ab omnibus, ut notetur communitas gaudii &c.“ Passim pro more ex notatione antiphonæ seu cantus reciproci auctores mediæ ævi ad sensum anagogicum assurgunt: „Antiphona sequens (ut ait AMALARIUS) id est, vox reciproca iura fraternitatis custodit: ut unusquisque alterius utilitati studeat, & curet provocare ad gaudia resurrectionis.“ Et HONORIUS Augustodunensis diu postea sæc. XIII. *Antiphona* (inquit) *sequens est Communio, est vox reciproca &c.* Veteris moris vestigium in Communione pro defunctis servatur. Iuxta antiquiores Constitut. *Cluniac.* apud DACHERIUM, Communio post versum iteratur, e.g. imponente antiphonam *In splendoribus Sanctorum*, primus chorus prosequebatur, *ex utero ante luciferum genui te*, quam repetebat alter chorus. Postea primus chorus iuxta tonum antiphonæ congruentem, psalmum, *Dixit Dominus Domino meo sede a dextris meis* intonabat, prosequebaturque, singulis versibus ab altero choro interposita antiphona, donec pontifex signo crucis cantorem moneret ad incipiendum *Gloria Patri*, post quod primus chorus versum repetitionis canebat, & secundus chorus ultimo antiphonam *In splendoribus Sanctorum* repetebat. Modum hunc canendi videtis apud THOMASII in præfatione ad antiquos libros missales *Romanos*, per versus, eundem ac ad Introitum, ex eodem etiam psalmo unacum *Gloria Patri*, ut ex ordinibus *Romanis* vidimus, & adhuc sæculo XI. MICROLOGUS notat, ex eoque RADULPHUS *Tungrensis*, qui

signo intelligat prior scholæ, quando post communionem debeat gloriam sanctæ Trinitati dicere paratus etiam versum repetitionis subiungere.

Finita antiphona, quæ repetitur ad repetitionis versum, pontifex ad altare dat orationem ad complendum. “

qui hætenus dicta colligens, etiam ritum *Ambrosianum* commemorat. „O-
 „ mnes (inquit) debent communicare, & interim cantatur antiph. quæ de
 „ communione nomen mutuavit, cui & psalmus subiungendus secundum
 „ MICROL. c. 18. cum *Gloria Patri*, si necesse fuerit. Et hæc antiphona
 „ semper habet eundem psalmum cum Introitu, sed non habet proprium,
 „ ex quo sumta videatur. *Romæ* in antiquis libris huiusmodi versus anno-
 „ tantur.“ In *Ambrosiano* appellatur *transitorium* antiphona post communio-
 nem cantanda a). Ritu *Mozarabico* plures etiam occurrunt versus cum *Glo-*
ria Patri &c. *alleluia* post singulos versus ter repetito. Teste Io. VASÆO
 in chron. *Hispan.* ad an. 717. „Cantatur a choro: *Gustate & videte, quam*
 „ *suavis est Dominus* &c. absoluta communione cantatur antiphona: *Refecti*
 „ *Christi corpore* &c.“ ROBLESIIUS priorem cantum responsum, alte-
 rum antiphonam vocat b). Psalmus ac antiphona *Gustate & videte* eadem
 est, quam supra inter communionem antiquissimis temporibus suavi melodia
 decantari ex S. CYRILLO notavimus in ecclesia *Græca* (ubi canticum inter sa-
 cram Communionem cantari solitum *κοινωνικόν* vocatur, ut apud nos Com-
 munionio) & adhuc apud *Nicolaum CABASILAM* c) notatur, qui vergente me-
 dio ævo scripsit. Denum hic commemorandum, quod in chronico *Ale-*
xandrino notatur, expleta Communionem cantari solitum troparium ab in-
 eunte fere sæc. VII. „Sub SERGIO patriarcha *Capolitano* institutum est psalle-
 „ re, postquam a cunctis sancta mysteria percepta sunt, cum per clericos

a

b

c
 Expof. liturg.
 c. 53.

„ in

a) Vid. T. XXV. Bibl. PP. p. 669.

b) „Absoluta benedictione (inquit in Vit. XIMENII
 c. 27.) sacerdos ait, *Dominus fit semper vo-*
biscum: subitoque canitur in choro responsum,
 quod vocatur *ad accedentes*: in eo vero monen-
 tur fideles, qui sunt communicaturi, ut ac-
 curatissime perpendant, quem cibum suscepturi
 sunt. Id autem fit his verbis, *Gustate & vi-*
dete, quam suavis est Dominus alleluia, alle-
luia, alleluia: quæ quidem verba decerpta sunt
 ex psalmo *Benedicam Dominum in omni tem-*
pore. Notandum vero est, quod loco responsi
 vocati *ad accedentes*, quod quidem nihil aliud
 est, quam exhortatio ad communionem, in sa-
 cris, quæ pro defunctis & quadragesimæ tem-
 pore celebrantur, dicitur illud, cuius initium
 est, *Qui venit ad me, non esuriet* &c. Re-
 sponso prolato sacerdos infit, *Panem caelestem*
de mensa Domini accipiam &c. Postea canitur
 aut recitatur antiph. *Refecti Christi corpore &*
sanguine te laudamus Domine, alleluia, alleluia,
alleluia: in cuius locum quadragesimæ tempore
 & in Missis, quæ pro defunctis celebrantur,

substituitur ista: *Repletum est gaudio os nostrum*
& lingua nostra exultatione: quæ quidem verba
 præferunt quandam gratiarum actionem ob su-
 sceptum dominicum corpus.“

c) „Et cum hæc sæpe clamaverint (nimirum;
Sit nomen Domini benedictum, & quæ sequun-
 tur) psalmum postea legunt plenum glorifica-
 tione & gratiarum actione. Quis est autem psal-
 mus? *Benedicam Dominum in omni tempore*.
 Pane autem distributo, & psalmo peracto pre-
 catur sacerdos populo ultimam precationem.“
 Et antea: c. 39. „*Benedictus qui venit in no-*
mine Domini cum aliis, (Et postea: c. 41.)
 Propterea in DEI gratiarum actionem & glo-
 rificationem & ipse sacerdos definit, & qui eum
 circumstant fideles. Et ille quidem *Benedictus*
DEUS, inquit, *nunc & semper & in sæcula*
seculorum. Populus autem canit proæmium can-
 tici acceptum ex dictis prophetis: *Implentur*
os nostrum laude Domine, ut celebremus gloriam
tuam. Non sumus (inquit) sufficientes Do-
 mine, ne hymnum quidem & laudem tibi of-
 ferre &c.“

„ in sacrarium referenda sunt veneranda flabella , disci , calices , aliaque sacra vasa , postquam e mensulis & distributionis reliquiæ , & omnia in sacramentum sunt reposita , atque ultimus Communio versus cantatus fuit.“ Dicitur autem hoc troparium , seu modulus: *Impleatur os nostrum laude, Domine , ut celebremus gloriam tuam , quia nos participes facere sanctorum tuorum mysteriorum dignatus es. Serva nos in tua sanctificatione toto die meditantes iustitiam tuam. Alleluia.* In Missa etiam præsanctificationum quadragesimali , canitur apud Græcos γέυσασθε , & ἴδετε , ὅτι χεῖρ τοῦ κυρίου ἀλλήλῃα. *Gustate &c.* Alias vero frequentatur Communio in liturgia sancti CHRYSOSTOMI: Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐκ τῶν ὕψανων ἀλλήλῃα. *Laudate Dominum de cælis. Alleluia ;* prolaxis modulis.

Populi dimissio solemnis.
c. 53.

XXXIV. Sequitur dimissio populi , seu apolyxis apud Græcos. *Hic autem*, inquit Nic. CABASILAS, *universum completur sacrificium, & divina Eucharistia mysterium finem accipit* post ultimam saltem orationem , seu gratiarum actionem (pariter ac apud nos ante *processionem*) dicente diacono : *In pace procedamus* : respondet chorus : *In nomine Domini.* Talis etiam ritu Ambrosiano habetur populi dimissio apud PAMELIUM. Apud Græcos sacerdos benedicit populum , & distributis eulogiis facit apolyxin , cuius varias formulas pro varietate festivitatum exhibet euchologium p. 922. Communis est hæc : *Gloria tibi Christe Deus noster, spes nostra, gloria tibi.* Secundum ordinem Romanum vetustissimum apud MURATORIUM & MABILLONIUM sic habetur : „ Finita vero oratione, cui præceperit archidiaconus de „ diaconibus , aspicit ad pontificem , ut ei annuat , & dicit ad populum : „ *Ite missa est.* Respondent *Deo gratias.* Tunc septem cereostata præcedunt pontificem , & subdiaconus regionarius cum thuribulo ad secretarium. Descendente autem illo in presbyterium, episcopi primum dicant „ *Iube Domine benedicere.* Resp. *Benedicat nos Dominus.* Resp. *Amen.* Post episcopos presbyteri &c. “ Idem habetur in ordine III. apud MABILLONIUM. Unde patet, benedictionem datam fuisse primum in regressu ad secretarium, seu ad palatium iuxta ordinem Rom. BENEDICTI canonici longe recentiores : „ Finita Missa acolythus debet tollere papyrus , & intingere in oleo candelæ , & diligenter extergere , & portare ad palatium ante pontificem dicens, „ *Iube Domine benedicere.* Pontifex benedicit. Ille vero dicit : *Hodie fuit statio ad sanctam SABINAM, quæ salutat te.* “ In antiquissimo ordine Romano monasticis congregationibus accommodato, nulla benedictionis fit mentio : „ Dicat diaconus *Ite missa est.* Respondentibus omnibus : *Deo gratias* : „ & completum est. Post hæc revertitur sacerdos ad sacrarium &c. “ In antiquioribus consuetudinibus *Cluniacensibus* apud DACHERIUM armario præ-

T. V. Anecd.
Martensii
p. 105. &c.
T. I. in fol.
p. 691.

ci-

cipitur : „ Sacerdoti quoque intimat , quo tono incipiat *Gloria in excelsis* „ *Deo*, & si opus fuerit diacono *Ite missa est*. “ Forte hic ad discrimen attendit officii , quando *Ite missa est*, vel *Benedicamus Domino* cantandum sit ; quod hoc saltem vergente tempore pro solemnitatis ratione fuit factum a). Triplicem, ut hodieque fit , finiendæ Missæ modum DURANDUS^a designat : „ Primo per *Ite missa est* ; & hoc in solemnitatibus, quoties can- L. IV. c. 56.
 „ tatur *Te Deum laudamus* , & *Gloria in excelsis Deo* &c. secundo modo
 „ terminatur per *Benedicamus Domino* ; videlicet in profestis diebus , & ge-
 „ neraliter, quando præmissa cantica lætitiæ non dicuntur &c. Tertio fi-
 „ nitur Missa per *Requiescant in pace* , & tunc respondetur *amen* , id est,
 „ fiat. Optatur enim requies. “ In Missa *Mozarabica* alia solemnitatum ha-
 betur ratio loco horum verborum *Ite missa est* , quæ proferuntur in officio
Romano , dicitur enim, quando duplicia festa solemniora contingunt : *Sol-*
lemnina completa sunt in nomine Domini nostri IESU Christi votum nostrum
sit acceptum cum pace. In festis autem minus solemnibus dicitur : *Missæ*
acta est in nomine Domini nostri IESU Christi, proficiamus cum pace , respon-
 deaturque *Deo gratias*. Usitati etiam fuerunt medio ævo varii tropi pro
 festorum varietate , prout singulariter in cod. *San-Gallensi* reperi : „ In de-
 „ dicatione & in aliis summis festis super *Ite missa est*. In nativ. Dñi, & in
 „ Pascha. In Pentecoste. In maioribus festis. In minoribus solemnitati-
 „ bus, item aliter : *Ite pax vobis vitæ missa est. Deo*, qui est Alpha & O-
 „ mega , *gratias*. “ In MS. *San - Emeran*. sæc. X.

Ite

Sit rex cælestis vestris propitius armis. Amen.

✠. *Omnibus atque horis vos muniat ex inimicis. Amen.*

✠. *Salvos vosque regat sua quousque potentia regnat. Amen.*

Ite Deo

Nunc illi dignas simul omnes pangite laudes. missa est.

Deo salus semper laus & gloria cuncta per sæcula. Amen.

CA-

a) „ Ultimam (inquit RUPERTUS Tuitiensis De div. offic. lib. II.) particulam diaconus adiecit, id est, *Benedicamus Domino*, & hoc dicto populum excitat ad agendas DEO gratias pro acceptis beneficiis. . . Si autem solemnitas aliqua sit, in illud tempus respiciens, quo nostræ salutis missio celebrata est, & diaconus dalmati-

tica indutus perfectionem designat futuræ beatitudinis, tunc dicit : *Ite missa est*. Hæc enim populi solemnitas dimissio est reverenda modulationis enuntiatione nitens rei dignitatem exprimere, & quasi extrema manu abeuntis populi cordibus memoriam eius stabilire. “

CAPUT V.

*Cantus & Musica sacra medio ævo in administratione
Sacramentorum, ritusque varius, præsertim in
horis canonicis decantandis.*

Cantus in ad-
ministratiōe
Sacramento-
rum in Oc-
cidente.

I.

is absolutis, quæ ad sacrationem liturgiæ partem spectant, quatenus cantus modulationem admittit, nunc ad alia pergimus eiuscemodi cultus divini officia. Exordium de solemni administratione Sacramentorum facimus, imprimis quæ in ipsa solemni liturgia missæ fiunt sacre ordinationes. De his Ordo *Rom.* IX. de gradibus ecclesiæ *Romanæ* apud MABILLONIUM sic incipit: „Primum in qualicumque schola reperti fuerint „ pueri bene psallentes, tolluntur inde, & nuntiantur in schola cantorum, & postea fiunt „ cubicularii. Inde vero assumpti, quando & ubi libitum fuerit usque ad „ subdiaconatus officium ordinantur. Diaconi vero, atque presbyteri nunquam nisi in publica ordinatione, Sabbato nempe IV. Temp. quando „ egreditur pontifex ad *S. Petrum*, & universæ regiones cum eo letaniam „ canendo &c.“ Sequitur ritus consecrationis episc. „ Schola cantorum incipit Introitum; postea dicit pontifex *Gloria in excelsis Deo*. Sequitur oratio, „ & exeuntes ab altare unus presbyter & alter diaconus induunt eum vestimenta pontificalia. . . clero interim canente responsum *Immola Deo*. Tractum „ *Qui seminat*, evangelium *Misit illos binos &c.* Post lectum brevem electionis „ respondetur ab schola *Christe audi nos*: & canunt letaniam. Et tunc accedit propius ad altare subnixo capite. Pontifex vero ponet manum super „ caput eius, & dicit unam orationem in modum Collectæ, alteram eo modum „ dulamine, quo solet Contestata cantari.“ Sequitur consecratio pontificis *Rom.* quæ orditur „ schola canente Introitum: *Elegit te Dominus*. Post *Gloria in excelsis*.“ Data pace „ schola cantorum canit ei laudem, & patroni „ regionum similiter.“ Nimirum ut postea ter in hunc modum cani præscribitur: „ Domnus LEO papa, quem sanctus PETRUS elegit, in sua sede „ multis annis sedere.“ Quem vero locum forsan intelligendum adnotat

MABIL-

MABILLONIUS de LEONE III. cuius tempore scriptus est ille liber. De sacris ordinationibus alia vide apud MORINUM, & MARTENIUM, sicut & de aliorum Sacramentorum solemnibus ritibus cum frequenti cantu. Ne quidem cantus desiderabatur in ipsa reconciliatione poenitentium, ac extrema etiam unctione hoc medio ævo solemniter imprimis a septem, ubi fieri potuit, sacerdotibus administrari solita cum *antiphona* & *orationibus*, ut legitur in sacramentario S. ELIGII, aliisque ordinibus a MENARDO, & MARTENIO editis, antiphonis cum psalmis frequenter notatis, quod in sua institutione cantum indicat. Patet hoc ex antiquis MSS. huiusmodi liturgicis, appositis haud raro notis musicis. Apud MORINUM in appendice de poenitentia videre est tum solennes Missas, cum officium canonicum in reconciliatione poenitentium cum variis etiam antiphonis, præsertim ex cod. *Tolosano* p. 60. e. g. „ *Antiph. Domine si iratus fueris* &c. Hac finita totidem „ cantores retro altare cantant quasi voce redemptoris illis respondentes hanc „ antiphonam. *Antiph. Sicut pastor portat ovem perditam* &c. Et post hæc clamat diaconus: *Redite reconciliandi ad sinum matris vestræ* &c. Et post hæc „ ingrediuntur ecclesiam, & prostrati in terram orant diutius, cantantibus „ choris excelsæ offerendam: *Laudate Dominum, quia benignus est*, cum „ versibus suis. Quibus expletis incipit chorus pro ipsis hoc officium: *Deus „ in adiutorium meum intende*, cum *Gloria*, & *Laus tibi Domine*. Antiphona in Invitatorio, *Adoremus Dominum* &c. “ Quoad consecrationem fontis baptismalis, eo pertinent solennes litanie septenæ, quinæ &c. de quibus paulo post. Passim in sacramentario *Gregoriano* legitur hæc rubrica: „ Consecratio fontis canitur sicut præfatio usque *Et Spiritus S.* Et non „ incipit a *Vere dignum*. Deinde dicitur decantando: *Deus qui invisibili*. “ Reperi etiam cum notis musicis exorcismos ante baptismum, ac symbolum, quod passim decantandum præscribitur. Illud etiam græce & latine cum notis musicis inveni. Benedictionem illam nuptiarum ante Communionem in Missa fieri solitam *Qui potestate virtutis tuæ* &c. cum notis musicis eo modulamine, quo solet præfatio cantari, adhuc invenire est in *Sacerdotali Romano Venetiis* 1585. impresso.

II. *Græcos* quod spectat, cantum illi non solum in liturgia sacra sacri- Et Oriente in
ficii Missæ, verum etiam in aliis officii publici, cultusque divini partibus variis sacris
hoc medio ævo frequentarunt amplius etiam, quam ipsi *Latini*, e. g. in ad- publice &
ministratone Sacramentorum, ac quidem sacrarum Ordinationum inter Mis- private.
sarum solemnia: factaque est Ordinatio episcopi „ Post *Trisagion* cum psal-
„ tæ de ambone descenderint. (Presbyteri) Postquam allata sunt sancta do-
„ na, & in sacra mensa reposita, & completus est S. hymnus mysticus che-
MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. N n n „ ru-

T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 74. &c.

„rubicus. (Diaconi) Postquam facta est sancta oblatio, & portæ apertæ sunt, antequam dicat diaconus: *Omnium Sanctorum &c.*“ ut apud MORI-
NUM videre est in variis ordinibus, atque SIMEONIS archiepiscopi *Thessalon.*
lib. de Sacramento Ordinis apud eundem P. II. de Sacr. Ordinat. In Bibl.
PP. extat sollemnis ordo baptismi cum frequenti cantu, sub nomine SEVE-
RI patriarchæ, ipsius etiam extremæ unctionis, sive in ecclesia, sive domi
administraretur: ut habet titulus Euchologii: *Officium de sancto oleo, quod
canitur a sacerdotibus septem in ecclesia vel domo quod euchalaum dicitur.
Officium de sancto oleo, quod pro dormientibus sive defunctis canitur a septem
sacerdotibus: Item in sacris Ordinationibus.* Perpetuo etiam psalmorum,
tropariorum, odorumque, seu sacrorum hymnorum cantu eorum divini of-
ficii acoluthia multo magis est variegata, quam apud nos, ut ex eorum
Typico, Hirmologio, & aliis eiusmodi libris ad hunc censum pertinenti-
bus, de quibus postea dicemus, elucescit; etsi ex Typici historia, quam
SIMEON *Thessalonicensis* dialogo contra hæreses persecutus est, constet, quan-
doque in monasteriis sine cantu absolvi. Cuius verba apponimus, ex qui-
bus huius rei causa simul colligi potest a). Licet enim omnia in *Græcorum*
officio ad cantum disposita sint secundum $\eta\chi\chi\varsigma$, seu tonos & troparia, qui-
bus eorum divini officii acoluthia componitur; sed in tanta melodorum co-
pia, qui plura semper addiderunt, officium mirum in modum auctum est,
ut cantui tempus non suppetat: ut de typico colligitur ex laudato SIMEO-
NE *Thessalonicensi*, & de Triodio, quod eodem spectat, laudatus imprimis
asserit ALLATIUS b). Et quemadmodum iam olim, ut superius diximus, a
prima

Dis. II. p.
113.

b

a) „Illi (inquit apud ALLATIUM Diff. I. de lib.
ecclef. *Græcorum* p. 8.) & canones subiunxi-
mus, ne quis circa bona murmurator, & or-
dinis ignarus, quinimo piger ac segnis uonnul-
lis adinventis prætextibus illius destructionem
machinetur, non solitos inquires, & qui ab
omnibus canuntur canones audiri. Nunc enim
& hi additi sunt. At his, qui attentius ani-
mum applicant, alacrioresque sunt, ordinator
& suavior eo, qui in monasteriis & aliis fere
omnibus ecclesiis fit, qui ex *Hierosolymitano*
typico monasterii sancti SABÆ ordo præscribitur,
accedit quod scilicet ab uno coque solo perfici
potest. Quando & a monachis dispositum est,
& absque cantu sæpissime in monasteriis ab-
solvatur.“

b) „Illud (inquit) animadvertendum est, libri
huius plures & varios fuisse auctores, qui pro
tempore alia atque alia addendo, librum ne-
que parvum per se, neque exiguum, maio-
rem etiam usque ad fastidium fecere adeo, ut,

si modus non adhibeatur, & temeritas adden-
tium non tantum in isto libro, sed in aliis
etiam comprimatur, crit cum nox & dies pro
illis solum recitandis, tantum abest ut cani
possint, quæ vix modo sufficiunt, fatis non erunt.
Quare sacerdotes, qui nostro hoc ævo lectione
tam proluxa defatigati, sæpe sæpius ab officiis
recitandis abstinere, vel pro libito omittentes,
quasi per saltus, quæ sibi videntur, tantum
recitant, planfibiliori nomine impotentiam cau-
sati penitus omittent omnia. Eoque præcipue,
quod apud eos ad hunc diem non convenit,
quæ quisque quolibet die recitare teneatur. Au-
ctores libri quo propius aberant a Christo, &
divina progenie, melius, quæ erant veritatis,
cernentes, optime & sine ulla offensione di-
vinas sanctorum laudes & fidei dogmata decan-
tarunt: sequiores affectibus propriis distracti,
sæpe etiam odio in *Romanam* ecclesiam, multa,
quæ a veritate aberrant, intruserunt.“

prima ecclesiæ ætate usu venit, ut sacris cantilenis, tum publice in ecclesia, cum privatim decantandis, errores, perverso etiam propagandi conatu, infererentur, id hoc & sequentibus temporibus apud *Græcos* maxime accidit, apud quos magnum canendi, canticaque componendi fuit studium tum ad publicum ecclesiæ, cum etiam privatum ac domesticum usum, uti vel probare possent *Constantini* MOSCHIANI & GIRASINI monachi poemata diversa ecclesiastica cum notis musicis: stichologia, & cantica, & psalmodiæ variæ ecclesiasticæ variorum cum tropariis, hymnis exapostilariis &c. AGATHONIS, ANTHEMII monachi, & ARGYROPULI poemata ecclesiastica cum notis musicis recentioribus *Græcorum*: cuiusmodi volumen est in bibliotheca *Iesuitarum Lovanii* caractere recentiori, quod citat FABRICIUS. Alia, quæ ad rem maxime sunt, suppeditabunt argumenta, quæ postea de *Græcorum* melodis perstringemus.

T. III. Bibl. Græc. p. 269.

III. In Occidentem redeuntibus ordiendum est ab officio *Ambrosiano*, origine sua ad orientalem expresso, quando, teste S. AUGUSTINO, hymni & psalmi, ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum, & ex illo in hodiernum diem est retentum, semperque obtinuit deinceps peculiaris ordo non solum Missæ, sed etiam reliquorum officiorum, postquam magis ab ipsa liturgia Missæ dividi, & per singulas horas canonicas ordinari cœpit, ad quas hymni & psalmi potissimum pertinuerunt, prout a S. AMBROSIO secundum morem Orientalium partim alternus cantus est institutus, hymnique imprimis, compositi in officio diurno nocturnoque, deinceps in omni ecclesia occidentali sunt consecrati, ut tamen peculiaris etiam ordo *Ambrosianus Mediolani* manserit. „AMBROSIIUS *Mediolanensis* episcopus (inquit *Walafridus* STRABO) „tam Missæ, quam cæterorum dispositionem officiorum suæ ecclesiæ, & „aliis Liguribus ordinavit, quæ & usque hodie in *Mediolanensi* tenentur ec- „clesia.“ Atque hoc omne PAULUS & GEBEHARDUS, religiosi viri, sanctæ ecclesiæ *Ratisbonensis*, missis ad presbyterum MARTINUM thesaurorum sancti AMBROSII custodem epistolis, flagitarunt, quas edidit MABILLONIUS: „ Ut ordo AMBROSII dulcissimi, Sancti Spiritus organi, quem discipulus e- „ius doctor eximius AUGUSTINUS traduxit in *Africam*, nobis transferatur in „*Germaniam*, ad excitandam & dilatandam boni odoris fragrantiam “ ut epistola secunda scribunt. Et cum tertia epistola postulassent sacramenta- rium, seu librum missalium orationum, ac fines saltem & principia lectio- num evangelicarum apostolicarum, & propheticarum, antiphonarium item cum notulis, epistola quarta petunt „duplicem (ut aiunt) *Ambrosianæ* au- „doritatis antiphonarium, diurnum videlicet ac nocturnum . . . exceptis

Ritus Ambrosianus ecclesiæ Mediolanensis pro horis canonicis.

S. Aug. L. IX. Confess. c. 7.

De rebus eccl. c. 22.

T. I. Ital. P. II. p. 95. & seqq.

pag. 96. p. 97.

p. 98.

„orationibus, quas iam misisti, & hymnis, quorum non minor copia nobis est, quam tibi.“ Notum est, quanta sub nomine S. AMBROSII usque hodie pervaserint copia hymnorum, maximam partem tanto doctore indignorum: quod tamen minus studiosæ suppositioni, quam communi nomini, a S. BENEDICTO iam usurpato, adscribendum videtur: ut adeo promiscue hymni *Ambrosiani* dicerentur, qui in omnibus officii divini partibus magis, quam in ipsa ecclesia *Mediolanensi* adhibebantur; saltem non minorem copiam *Ratisbonenses* se fatentur habuisse, sæculo nimirum undecimo ineunte, sub CONRADO Salico, quo refert MABILLONIUS illas epistolas. De psalmis nihil occurrit in istis epistolis, seu psalterio, cuius etiam singularem distributionem S. AMBROSIO tribuit RADULPHUS *Tungrensis* a). In ea persuasione, uti plerique tunc temporis, erat RADULPHUS *Tungrensis*, S. HIERONYMUM ordinem psalmodiæ *Romanæ* nocturnis diurnisque horis ordinasse, quod æque incertum, quam quod S. AMBROSIVS digurias illas digesserit pro nocturno officio, qui hymnos & psalmos quidem, ut canerentur nocturnis vigiliis, ne populus mœroris tædio contabesceret, instituit. Quoniam vero illi dies, quibus deinceps *Mediolanensis* ecclesia loco psalmorum quibusdam canticis est usa, Sabbato nimirum & Dominica, olim in ea ecclesia pariter ac in *græca* fuerunt festivi, crediderim, si vigiliæ nocturnæ cum populi concursu fuerunt celebratæ, easdem non per Sabbata & Dominicas, sed statis diebus solemnioribus fuisse transactas, forte solummodo tribus illis aut quatuor festis Domini, quibus ordinariæ illæ diguriæ psalmorum, teste RADULPHO non decurrerunt, sicut in aliis festis quibuscunque: quæ etiam maiores duæ priores diguriæ unacum hymnis vix durarunt vigiliis, more etiam canendi antiphono veteribus usitato, ut post singulos versiculos antiphona repeteretur, qui medio ævo obtinuit, habuitque officium tam nocturnum, quam diurnum antiphonarium (quamvis RADULPHUS ad horas diurnas dicat non habere antiphonas officium *Ambrosianum*) ut ex laudata epistola IV. *Ratisbonensium* constat, cum notulis, quas rariores esse oportuit in psalmis, qui, ut

a) „Sciendum (inquit De canon. observ. prop. 10.) quod psalterium duas habet partes, primam usque: *Dixit Dominus*, pro officio nocturnali: secundam ab inde pro officio diei. Primam partem AMBROSIVS divisit in decem nocturnos, nullo psalmo prætermisso, quos vulgus sui loci digurias appellat. In prima diguria sunt sedecim psalmi, in secunda quatuordecim, in septem sequentibus decem & decem: in ultima octo psalmi consistunt. Istæ decem diguriæ in officio *Ambrosiano* frequentantur per totum annum de quindena ad quindenam: scilicet una hebdomada, feria secunda, tertia, quarta, quin-

ta & sexta quinque primæ: & altera hebdomada eisdem feriis aliæ quinque. Sabbato autem & dominica *Ambrosianum* habet certa cantica. Et dictæ diguriæ dicuntur etiam in festis quibuscunque, exceptis tribus vel quatuor festis Domini, & excepta hebdomada ante nativitatem Domini, & ante pascha, & post pascha. Secundam vero partem psalterii pro horis diurnis prima, tertia, sexta, nona, vespers, & completorio *Ambrosianum* habet divisam, sicut habetur in officio *Romano*. Unde credendum est, quod HIERONYMUS in illa parte AMBROSIVM sit secutus.“

ut iam superius ostendi, in medio verficulorum in omni tono *plane* psallebantur, in fine tantum per tonos variegati modico flexu.

IV. *Mozarabicus* ritus in reliquis etiam divini officii canonici partibus, *Mozarabicus* ut in Missa, singularis est, breviarium ad horas canonicas, sicuti missale proprium habens. Decretum fuit in Conc. *Tolet.* X. „Ut nullus cuiuscunque dignitatis ecclesiasticæ deinceps percipiat gradum, qui non totum psalterium, vel canticorum usualium & hymnorum, seu baptizandi perfecte noverit supplementum.“ Diximus aliqua c. i. huius libri de mutatione facta sub ALPHONSO VI. rege. Totius vero divini officii ordo, quæcumque tunc tulerit fata, si ROBLESIO fides, firmatus fuit ab ipso GREGORIO VII. sicut prius a IOANNE VIII. circa an. 872. & postea ab ALEXANDRO II. an. 1097. quandoquidem missus ab eo fuit ad *Hispanos* eadem de causa Cardinalis HUGO Candidus, ut refert Ambrosius MORALES, qui id hausisse dicitur, & transtulisse e libro quodam Conciliorum regii monasterii D. LAURENTII *Escorialis*; ut laudatus narrat ROBLESIO, notatque inter alia, quibus ab officio latino discrepat *Mozarabicum*, seu *Isidorianum*, vel *Gothicum*, ut vocat, quorum usus generalis est in omnibus tum maioribus, tum minoribus horis, sicuti sunt initia, in quibus semper habetur, *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster, & Ave Maria* secreto. Et protinus: *In nomine Domini nostri IESU Christi lumen cum pace*: respondetur autem *Deo gratias*: quod quidem convenit cum eo, quod dicitur, *Deus in adiutorium meum intende* in latino vel Gregoriano officio. In fine vero precum semper apponitur: *In nomine Domini nostri IESU Christi perficiamus in pace*. Responsum autem est: *Deo gratias*: quod congruit cum his latini officii verbis *Benedicamus Domino*. Illic etiam dicitur: *Per omnia secula seculorum*: Et *Dominus sit semper vobiscum*: Et *Gloria & honor Patri & Filio*: ubicunque in Romano officio sese fert occasio dicendi *Gloria Patri & Filio &c.* Hac de re duo sunt Concilii *Toletani* IV. canones, prior: „In fine psalmorum non sicut a quibusdam hucusque *Gloria Patri*, sed *Gloria & honor Patri* dicatur, DAVID propheta dicente: *Afferte Domino gloriam & honorem*: & IOANNES Evangelista: *audivi vocem cælestis exercitus dicentem: Honor & gloria DEO nostro sedenti in throno*: ac per hoc hæc duo sic oportet in terris dici, sicut in cœlis resonant. Universis igitur ecclesiasticis hanc observantiam damus, quam quisquis præterierit, communionis iacturam habebit. (Et alter) Sunt quidam, qui in fine responsoriorum *Gloria* non dicunt: propter quod interdum inconvenienter consonat. Sed hæc est discretio, ut in lætis sequatur *Gloria*, in tristioribus repetatur principium.“

Vita Ximarii Card.
c. 27.

c. 24.

c. 15. & 16.

vatur idem hoc in responforiis ordinis *Romani* post lectiones. Miscentur etiam præter hymnos, laudes, soni, & antiphonæ in hoc officio. Laudes vero cum orationibus reperiuntur tantum in precibus vespertinis, matutinis, & laudibus. Horis absolutis adiicitur *Pater noster* alta voce, singulisque postulatis additur *amen*, nisi cum profertur hæc petitio: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: respondetur enim huic: *Quia DEUS es*: & ultimæ, qua dicitur, *sed libera nos a malo*, mox eodem tenore sequitur: *liberati a malo*, in vespertinis precibus, & laudibus ac in Missa: in cæteris autem precibus eius loco dicitur: *A malo nos libera*, & *in tuo timore*, & *opere bono nos confirma*. His peractis, qui sacrum peragit, vel diaconus, iubet iis, qui adsunt, ut humilitatem exhibeant, his verbis: *Humiliate vos benedictioni. Dominus sit semper vobiscum*; confestim vero sacerdos benedictionem impertit, atque pronuntiat tres petitiones continenter, quarum cuilibet respondetur *Amen*. Eo modo etiam preces omnes absolvuntur exceptis matutinis, quæ uno spiritu cum laudibus dicuntur, imo commiscentur, & pro una eademque re censentur. Discernitur vero *aurora* precum species, qua superatur officium *Romanum Mozarabico*: illæ autem preces dicuntur ante primam iuxta laudatum ROBLESIVM, & in aliis etiam feriis: adeoque paucæ sunt, cum singuli dies sanctis quibusdam addicantur, ut, excepta vigilia nativitatis dominicæ, & regum, dieque cinerum, raro per annum iis *Mozarabes* utantur. Hæc vero preces habent cum antiphona quatuor psalmos, laudem unam, hymnum unum, versumque unum, finiuntur autem cum oratione dominica absque capitulo, & cum precibus quibusdam. Distribuantur officia in dominicas, & in ferias, & festa: horum autem postremorum quædam nomen suscipiunt solemnitatis sex trabearum vel pluvialium: eaque sunt quasi duplicia: alia vocantur quatuor pluvialium, suntque velut semiduplicia: alia duorum pluvialium novem lectionum, suntque quasi simplicia. Hæc fere laudatus ROBLESIVS in vita XIMENII Cardinalis, qui antiquatum hoc officium revocavit in ecclesia *Toletana*. Quare etsi non pauca recentioris videantur ætatis, hic tamen recensenda esse duxi, utpote cum antiquiore ritu commixta.

Curfus Galli-
canus.

V. Libro I. variorum Conciliorum retulimus canones, quibus una eademque ratio divini officii decernitur servanda, prout in *Metropolitana* ecclesia celebratur. Quam in rem nunc memoranda est *Toletani* IV. constitutio Concilii, in quo & reliqua recapitulantur mox canone secundo post expositam fidem catholicam: „Placuit, ut omnes sacerdotes, qui ca-
„tholicæ fidei unitate complectimur, nihil ultra diversum, aut dissonum

„ in

„ in ecclesiasticis Sacramentis agamus... Unus ergo ordo orandi atque
 „ psallendi a nobis per omnem *Hispaniam & Galliam* conservetur: unus
 „ modus in Missarum solemnitatibus, unus in vespertinis, matutinisque offi- a
 „ ciis: nec diversa sit ultra in nobis ecclesiastica consuetudo, quia una fide
 „ continemur & regno. Hoc enim & antiqui canones decreverunt, ut una-
 „ quæque provincia & psallendi & ministrandi parem consuetudinem ha-
 „ beat.“ Decretum hoc conditum est non solum pro *Hispaniis*, sed et-
 „ iam pro *Gallia Narbonensi*, quæ tunc *Visigothorum* regno continebatur,
 „ ut iam observatum est a MABILLONIO disquisitione de cursu *Gallicano* §. V.
 „ non solum in unaquaque provincia, sed etiam in tota *Gallia* communem
 „ quemdam ritum viguisse, si non in omnibus, saltem in plerisque unifor-
 „ mem, qui communi appellatione cursus *Gallicanus* est dictus, ut in actis
 „ S. WALARICI abbatis: „Cursum vero tam monasterialem, quam & *Galli-*
 „ *canum* magno studio indefinenter observabat.“ Idem de S. SERENICO *Sec. I. act.*
 „ apud eundem legitur, nempe „quod absque peculiari supplicatione *Roma-* *O. S. B.*
 „ *num* seu *Gallicanum*, nec non & sanctorum BENEDICTI & COLUMBANI
 „ cursum horis singulis Domino decantabat.“ Qua ratione commutatus
 „ sit cum ordine, cantuque *Romano* sub PIPINO primum, cui PAULUS P.
 „ *antiphonale & responsale* ex urbe direxit; ac eius filio CAROLO M. qui
 „ cantum *Romanum per nocturnale ac gradale officium* observandum præscri-
 „ pfit, ut tamen deinceps psalterium *Gallicanum* omnes fere ecclesias occi-
 „ dentis usque ad hodiernum diem occuparit in psallendo, iam capite primo
 „ huius libri exposuimus, quædam paulo post memoraturi, quas etiam, su-
 „ scepto iam ordine *Romano*, tulerit mutationes. Aliqua subinde ex cursu
 „ *Gallicano* saltem monasteriali notabimus suis locis: de altero enim ipse di-
 „ ligentissimus MABILLONIUS fatetur, pauca se a fine sæc. V. usque ad sæcu-
 „ lum nonum invenisse, nempe a tempore GUNDOBALDI, *Burgundiæ*
 „ regis.

VI. Officia divina in ecclesia *Romana* quotidiana fuisse a prima usque *Romanus di-*
 ætate, colligimus ex regula S. BENEDICTI, qui in privatis seu feriatis die- *vini officii*
 bus ad matutinos, id est, ad laudes, assignat canticum unumquodque die *ordo.*
 suo ex prophetis, *sicut psallit ecclesia Romana*. At, ut suo loco vidimus,
 pauca nobis de ea ætate constant, nihilque asseri potest cum aliquo fun-
 damento, quod de S. HIERONYMO iam notavimus, dicitque post alios
Polydorus VIRGILIUS, eum rogatu DAMASI digessisse psalterium, quod vo- *L. VI. de in-*
 cant, id est, *psalmodium librum in septem partes, ut quilibet dies certum vent. rerum.*
psalmodium numerum haberet, qui caneretur: quod ita distinctum nunc ex c. 2.
ipsius DAMASI decreto in omnibus templis legitur. Hæc ille, quo ex fonte
 erroris,

erroris, indicavimus suo loco; at non ita omni caret probabilitate, quod prius dixerat: „Postea, quod satis constat, PELAGIUS secundus decrevit, ut ipsæ septem canonicæ horæ quotidie a sacerdotibus recitarentur.“ Forte usus est PELAGIUS opera S. GREGORII, qui PELAGII successor librum responsalem æque, ac sacramentarium digessisse fertur: quod inter alios aperte dicit *Walafridus* STRABO. „Ordinem autem (inquit) cantilenæ diurnis & nocturnis horis dicendæ B. GREGORIUS plenaria creditur ordinatione distribuisse, sicut & supra de Sacramentorum diximus libro: cum multi ante, sive post eum orationes, antiphonas, vel responsoria composuerint.“ Citatque ibi pontifices præter HORMISDAM, LEONEM II. BENEDICTUM, & SERGIUM. „Qui (ait) psalmodia & cantilenæ scientia floruisse dicuntur. De GREGORIO autem III. velut inauditum quiddam & novum refertur, quod omnes psalmos memoriter tenuerit: ubi intelligi datur, paucos priorum ita psalterium didicisse. Solebant enim psalmos æque ut cæteras scripturas partim etiam lætando suis officiis inserere.“ Pertinet hoc ad peculiarem disciplinam psalmodiæ, quæ forte *Romæ*

*De reb. eccl.
c. 25.*

*Comment. in
ord. Rom.
§. IV.*

apud plerosque clericos titulares obtinuit, dum adhuc, teste MABILLONIO primis novem ecclesiæ sæculis rara in urbe, & forte nulla præterquam in basilica *Vaticana* clericorum collegia erant. In titulis, ut superius ostendit, unus aut duo tresve presbyteri cum pari fere numero sacrorum ministrorum rem divinam agebant. In patriarchalibus adhibebantur mansionarii, seu custodes ecclesiarum, ad eas ornandas, emundandas, atque præstanda necessaria: cætera, quæ divini cultus erant, aliarum basilicarum titulares, a pontifice designati, obire solebant. Basilicæ PETRI sæculo nono ministri, id est clerici, iam addicti erant: quos AMALARIUS se interrogasse, dicit in præfatione altera ad libros de ecclesiasticis officiis, quot orationes soliti essent celebrare ante epistolam Missæ per dies festos? Hæc MABILLONIUS, qui nos ad eundem remittit AMALARII antiphonarium, ut intelligatur, quodnam fuerit ante sæculum nonum *Romanæ* ecclesiæ officium, nocturnum & diurnum. De eo vero, quod prius dixerat, etiam *Gallicanarum* ecclesiarum exempla in medium profert, ut statim temporibus ad matricem, cathedralemque ecclesiam convenirent titulares, & forenses presbyteri ad celebranda divina officia, uti *Romæ* ad indicatas stationes a). Multa MABILLONIUS in citato commentar. in ord. *Rom.* congerit de

*Antiphonar.
p. XXX.*

a

a) „Præterea certis diebus festis clerus *Romanus* conveniebat cum pontifice in illas basilicas, ubi stationes indicæ erant, ibique sacra faciebant, imo aliquando vigilias nocturnas pro festorum celebritate agebant. Quin etiam in pervigilio paschæ ecclesiæ suburbanæ in illis conventibus

se sistebant: Cuius rei argumento est appendix nostra ad primum libellum de ordine *Romano* pag. 34. & 35. In cæteris festis & dominicis diebus vespæras in suis titulis celebrabant presbyteri titulares cum acolytis regionum, ut in eadem appendice legitur de hebdo-

de officio divino, *Romæ* per monachos persolvi hoc medio ævo solito e. g. de GREGORIO II. „Hic monasteria, quæ secus basilicam sancti PAULI erant „ad solitudinem deducta, innovavit, atque ordinatis servis DEI monachis „congregationem post longum tempus constituit, ut ibidem die noctuque „DEO redderent laudes.“ Et GREGORIUM III. ANASTASIUS ait, in ecclesia S. CHRYSOGONI constituisse abbatem & monachorum congregationem, ad persolvendas DEO laudes in eodem titulo diurnis atque nocturnis temporibus, ordinatam secundum instar officiorum ecclesiæ beati PETRI apostoli: additque prædictum abbatem cum sua congregatione fuisse segregatum, seu exemptum a iure potestatis presbyteri prædicti tituli. Prævisse *Lateranensi* basilicæ exemplum ecclesiæ *Vaticanae*, colligitur ex eiusdem auctoris verbis subsequenter: ubi idem pontifex renovasse memoratur monasterium Sanctorum IOANNIS *Evangelistæ*, IOANNIS *Baptistæ*, & PANCRAII secus ecclesiam *Salvatoris* antiquitus institutum, quod ab omni ordine monachico exstiterat nimia incuria destitutum: in quo congregationem monachorum & abbatem constituit ad persolvenda quotidie sacra officia laudis divinæ in basilica *Salvatoris*, quæ *Constantiniana* nuncupatur, iuxta *Lateranum* diurnis, nocturnisque temporibus ordinata iuxta instar ecclesiæ PETRI apostoli. Probe notanda sunt ANASTASII verba: *Instar officiorum ecclesiæ beati PETRI apostoli*. Quo forte pertinet *breviarium ecclesiastici ordinis*, a MARTENIO T. V. Anecd. ex MS. *Murbac.* 1000. circ. ann. ac deinceps ex *Vaticano*, parum recentiore, p. 103. a MURATORIO quoque editum. Nos idem ex perinde antiquis *San-Gallensi*, & *San-Blasiano*, ad alia iam monasteria traductum, inter monumenta liturg. *Aleman.* vita comite edemus a). Nec prætereunda est hic *breviarii* nomenclatura, cuius aliam recentiorem originem RADULPHUS *Tungrensis* facit, a bre-

2

viato

nada paschali p. 38. (Et paulo post) Quod diximus de more nrbis, ut episcopi cardinales & presbyteri titulorum cunctis hebdomadis ad parochiales ecclesias venient ad sacra celebranda, non caruit exemplo in ecclesiis *Gallicanis*. Id enim in *Virdunensi* usuenit sæculo septimo, uti ex PAULI episcopi actis discimus, qui ordinavit, ut forenses presbyteri per certas vices ad cathedrali ecclesiam accederent, officia divina persoluturi. Sed præclarum est inprimis exemplum ecclesiæ *Antisiodorensis*, in qua ex institutione TETRICI antistitis, qui iuvene sæculo octavo decessit, abbates, archipresbyteri, imo & rectores ecclesiarum ruralium per suas quique vices divinum persolvebant officium, ea lege, ut ex dominico cellario ab ecclesiæ æconomo stipendium sufficiens acciperent.“ Hæc

ipsa verba refert ex actis eiusdem ecclesiæ episcoporum, in quibus, quæ quique singulorum mensium hebdomada deservire debeant, discrete explicatur. Quæ pro mense *Septembri* desunt apud LABBÆUM, supplenda sunt ex sæculi quarti *Benedictini* parte II. p. 573.

a) „Qualiter in cœnobiis fideliter Domino servientes tam iuxta auctoritatem catholicæ atque apostolicæ *Romanæ* ecclesiæ, quam & iuxta dispositionem regulæ Sancti BENEDICTI, Missarum solemnibus vel natali Sanctorum, sive officiis divinis anni circuli die noctuque, auxiliante Domino, debeant celebrare, sicut in sancta, ac *Romana* ecclesia a sapientibus, ac venerabilibus Patribus traditum fuit. (In fine p. 110.) Explicit breviarium ecclesiæ ordinis *Rominsæ*.“

viato nempe officio canonico in *Lateranensi* capella pontificia, quod fratres minores Ord. S. FRANCISCI ceu *Romanum* adoptarint a).

a
Variis mutationibus & additionibus expositus.

VII. Extat LEIDARDI ad CAROLUM M. epistola, quam adducit LAU-NOYUS de schol. *Parisi*. p. 38. c. 7. de ordine psallendi in ecclesia *Lugdunensi*, a se restaurato, ut secundum ritum sacri Palatini omni ex parte agi videatur, quidquid ad divinum persolvendum officium ordo exposcit. AGOBARDUS eius successor de correctione antiphonarii, a se suscepta, ita loquitur: „Antiphonarium correximus, amputatis, quæ vel superflua, vel levia, vel mendacia, aut blasphema videbantur. Idem egit eius adversarius AMALARIUS *Metensis* diaconus de ordine antiphonarii, testaturque utriusque opus, ac *Walafridus* STRABO, ut iam notavit Laz. BOCQUILLOT in tract. histor. de liturgiâ sacra lib. I. c. 10. Argumentum hoc est insignis libri de canonum observantia, a RADULPHO conscripti, ut discipulantes ab antiquo ordine psalmodiæ, ad tramitem revocet, ut *canonicam vitam professi in canonicis officiis canones servant* &c. ut mox primam propositionem inscribit, auspiciaturque opus dedicatum: *Religiosis Patribus Dominis Priori de Windesheim & suis comprioribus, fratribusque ordinis S. AUGUSTINI diocesis Traiectensis*. Præter alios etiam S. NORBERTI asseclas incescit, institutum regularium eiusmodi canonicorum sequentes b). Agit potissimum

de

a) „Quoad divinum (inquit De canon. observ. prop. XXII.) officium, hodie omnium credulitas & opinio divulgatur, quod nullæ ecclesiæ fervent in illo ordinem sanctæ *Romanæ* ecclesiæ, nisi fratres minores, nec in aliquorum, nisi in ipsorum breviariis & libris contineatur, ex eo, quia beatus FRANCISCUS in regula præcipit, ut clerici faciant divinum officium secundum dictum ordinem, ubi breviaria habere possunt. Huius autem rei *Romæ* contrariam didici veritatem. Nam olim, quando *Romani* pontifices apud *Lateranum* residebant, in eorum capella servabatur *Romanum* officium non ita complete, sicut in aliis urbis ecclesiis collegiatis. Imo clerici capellares sive de mandato papæ, sive ex se, officium *Romanum* semper breviabant, & sæpe alterabant, prout Domino papæ & cardinalibus congruebat observandum. Et huius officii ordinarium vidi *Romæ* a tempore INNOCENTII III. recollectum. Et istud officium brevium fecerunt fratres minores. Inde est, quod breviaria eorum, & libros officii intulunt secundum consuetudinem *Romanæ* curiæ, non autem curaverunt aliarum ecclesiarum urbis *Romæ* recipere & observare. Et sic dictum officium capellare debet dici ordo sanctæ *Romanæ* ecclesiæ, fecerunt, quod regula

iubet: sin autem. Aliæ autem nationes orbis *Romani* libros & officia sua habent e directo ab ipsis ecclesiis *Romanis*, & non a capella papæ, sicut ex libris & tractatibus AMALARII, WALAFRIDI, MICROLOGI, & ceterorum de officio divino scribentium colligitur evidenter.“

b) „GELASIUS (inquit prop. VII.) papa II. in quadam epistola ad fratres regulares canonicos præcipit, ut officiorum celebrationes apud eos iuxta omnem catholicæ ecclesiæ consuetudinem celebrentur. Cum NORBERTUS novam quandam religionem canonicorum sub regula B. AUGUSTINI instituisse, GALTERUS *Magalonensis* ecclesiæ, quæ ordinis vestri existit, episcopus in quadam epistola ad fratres regulares *Calmosiacenses* scripta sic dicit: sit Dominus NORBERTUS religiosus & sanctus &c. Porro canonici officii mutationem, quam nescio per quas antiphonarum & psalmodiarum varietates trifaria temporum permutatione prædicat esse sequendam, sacris canonibus, & ipsi B. AUGUSTINO obviare testamur. Si enim canonici vocamur, & canonicam vitam professi sumus, canones a *Romana* ecclesia matre nostra amplecti præ omnibus, & præcipue in ecclesiæ officio imitari debemus.“

de psalmis, eorumque per singulos dies & festivitates distributione, & numero, qui pervertebatur, præsertim ne integrum curreret psalterium, provocatque ad institutionem S. BENEDICTI per hebdomadæ cursum psalterium præscribentis: ad monasteria canonicorum in *Italia*, & in partibus superioribus Occidentis: sæculares ecclesias per *Alemanniam*: religiosos plures, ut Dominos de domo *Teutonicorum*, variosque ordines sub regula præsertim S. BENEDICTI. Unde colligitur, tempore RADULPHI, hoc est sæc. XIV. aliter ac deinceps acceptum esse, quod in regula c. 18. S. BENEDICTUS *hoc præcipue* commonet, „Ut si cui forte hæc distributio psalmorum displicuerit, ordinet, si melius aliter iudicaverit, dum omnimodis id attendatur, „ut omni hebdomada psalterium ex integro numero centum quinquaginta „psalmorum psallatur, & dominico die semper a capite repetatur ad vigiliis.“ Mutationi occasionem dabat multiplicatio festorum, seu potius festivitatum Sanctorum, in quibus psalmos, antiphonas, & lectiones ad diem pertinentes dici vult S. BENEDICTUS. Sed occurrebant facile antiqui, paucis maioribus festivitibus servatis, alia sub ritu simplici seu *humilitate feriali*, ut RADULPHUS approbat, agebant festa Sanctorum. Contra apud alios actitatum ægre fert RADULPHUS. „*Carmelita* quoque (pergit) satis „probe servant. Et præterea secundum distributionem beati BENEDICTI „idem servant *Carthusienses*, *Cistercienses*, & cæteræ religiones monachales. Imo obediendo dicto sacro canoni, & servando beati BENEDICTI „regulam, in psalterio hebdomadatim persolvendo, inter canonicos & monachos differentia aliqua non existit. Nam ubi monachus dicit nocturnum secundum suam divisionem, canonicus in simili die nocturnum dicere tenetur secundum *Romanam* divisionem. Et cum monachi a sua „regula adhuc non declinaverint, tamen canonici quamplures in diversis „nationibus a dicto canone diversimode declinarunt. Ob festorum sc. concursum, quibus aut debitus non servabatur psalmorum numerus, aut proprii de festis psalmi cursum psalterii sistebant. Invaluerat tunc trifaria temporum permutatio, *proprium* nimirum *de tempore*, *Sanctis*, & *commune de Sanctis*, qua partitione accidit, ut promiscue in festis, de communi psallendo, psalterii cursus interromperetur. Vult autem, ut canonici regulares monachos potius sequantur, quam canonicos sæculares, qui eum ritum habebant, ab illisque, ut antea vidimus, fratres minores: in quos passim invehitur, iisque hanc mutationem tribuit. „Etsi (inquit paulo post) canonici sæculares, quibus durus est hic sermo, abierunt retro, & cum dicto „canone amplius nolunt ambulare, nunquid & vos vultis abire? Certissime „vos, qui inter religiosos & ecclesiasticos viros in canonica degitis vita, „debetis cum monachis, qui non declinaverunt, remanere. Nam dicit

„NICOLAUS P. quod religiosi canonici a sanctorum monachorum consortio „non sunt seiuncti.“ Ordinem hic in S. BENEDICTI regula praescriptum designat, quem in psalterii saltem cursu canonicis commendat. Eundem ad antiquum *Romanum* ordinem propius accedentem, adeoque constanter retentum, & ab ecclesia probatum quod aliqui immutare conarentur, *Wala-*

a) *fridus* STRABO indignatur a): Videtur quidem dudum ante, concilium *Toletanum* XI. in *Hispania* aliquid contrarium ordinasse, ut refertur apud

P. I. dist.
XII. c. 13.

GRATIANUM: „Abbatibus sane indultis officiis, quæ iuxta voluntatem sui „episcopi regulariter illis implenda sunt, cætera officia publica, id est ve- „speras, matutinum, sive Missam aliter, quam in principali ecclesia cele- „brare non liceat.“ Non constat, quousque hæc pertinuerint, an ultra,

Supplem. in
lib. IV. de
div. off. apud
P. Herrgott.

quam AMALARIUS iam tempore S. GREGORII immutationem hic factam esse tradit, cuius iussu factum sit, ut monachi varietates officiorum per annum communiter cum *Romana* ecclesia observarent: nempe ut *alleluia* in septuagesima cum clericis dimitterent: in passione, 15. dies ante pascha in responsoriis *Gloria Patri* non dicerent, & triduo ante pascha novem tantum psalmos, & novem lectiones sicut clerici recitarent. Fuisse tamen & alia monasteria, ubi ordo divinorum officiorum secundum Sancti BENEDICTI regulam conservaretur, tradit idem auctor. Refert hæc P. HERRGOTT, studiose in mutationem officii divini secundum regulam S. BENEDICTI inquirens, in præfatione operis *de antiqua monastica disciplina*. Sed quoniam de prima illa mutatione, iussu GREGORII facta, nihil certi comperit, satius esse du-

§. 2.

b

xit, illam *Cassinensis* cœnobii vastationi tribuere, colligitque ex epistola PAULI diaconi b). Ut primum hæc psalmorum immutatio facta fuit, dum singulis festis proprii sunt addicti, saltem in quadragesima alicubi repetitum fuit alterum officium cum Missa, ut idem observavit P. HERRGOTT: „Præ-

§. 4. p.
XLVIII.

„ terea

a) „Est enim ille ordo (inquit de reb. eccles. c. 25.) officiorum laudabilis, quem beatus Pater BENEDICTUS monachis constituit observandum, scilicet, ut qui proposito a cæteris discernuntur, etiam continuæ servitutis penso, aliquid amplius cæteris persolvere studeant. Quam dispositionem ideo a pastoribus ecclesiarum non interdicti putamus, quia & vicina est auctoritati *Romanæ*: Et quia beatus GREGORIUS vitam egregie Patris BENEDICTI describens, regulam ab eo conscriptam, in qua idem officiorum ordo habetur collaudans sua auctoritate, statutis eius favere videtur. Sunt tamen, qui nescio qua præsumptione, non ea velint constitutione uti, volentes pigritiam vel protervitatem suam illo excusare permissu, quo sanctissimus vir per humilitatis suæ magnitudinem videtur concedere,

ut si cui displicuerit distributio eius, quam fecit, psalmorum, ordinet, si aliter melius iudicaverit: quasi quiddam melius possint suoque ordini congruentius invenire, quam ille, qui spiritu omnium Sanctorum dicitur plenus fuisse.“

b) „De psalmorum (sunt PAULI diaconi verba) canendorum per singulos septimanæ dies divisione, si cui melius visum fuerit, quam ipse beatus Pater instituit, ab ipso habet licentiam, ut melius aestimaverit, cauere. Nec debent cogi monachi (*Gallie & Germaniæ*, de quibus sermo fuit . . .) qui nunc *Romano* more psallunt iuxta institutionem sacræ huius regulæ psalmos dividere: sed possunt, si vobis ita videtur, solito more canentes arctioris vitæ normam suscipere.“

„ terea (inquit) festis diebus in quadragesima occurrentibus post Missam matutinalem, quæ de feria erat, omnem psalmodiam propter officium festi ex integro repetebant.“ Agit ibi de mutationibus & additamentis, in divino officio factis a decimo Christi sæculo. IOANNES in vita S. ODDONIS *Cluniacensis* ingentem sane numerum extra ordinem quotidiani cursus designat a). Cum disciplina *Cluniacensi* passim in monasteriis eiusmodi additiones cursui ordinario accessere. De quibus etiam in dialogo inter *Cluniacensem* & *Cisterciensem* monachum apud MARTENIUM mentio fit, hæcque designat *Cluniacensis preces, suffragia, psalmos, & illam longam nostram letaniam, & cursum S. Mariæ, operando manibus extra oratorium decantare.* Carpit vero *Cisterciensis*: „ Quidquid (inquit) contra rationem & SS. Patrum statuta præsumitur, religiosa devotio vel devota religio nequaquam recte dicitur. Itaque longa totius corporis prostratio contra decretum SS. Patrum præsumta, & matutinales laudes vestræ cum celebritate Primæ in horis incompetentibus contra ordinationem regulæ celebratæ, erunt minus fructuosæ ipsis hymnis earundem horarum.“ Videtur per hymnos ipsam designare hymnodiam seu cantum, cuius solemnitas, ut ante de *Gracis* diximus, prolixitate officii facile impeditur, aut saltem labor manuum sistitur, ut ibidem sæpe *Cisterciensis* monachus repetit. Vel quod ANSELMUS *Havelbergensis* apud PEZIUM de ordine Can. Regul. etiam in canonicis regulis notat, operis, lectionis, & orationis privata posthabentur exercitia; æquumque de hac re iudicium fert b). PETRUS *Blesensis* ep. 86. aliud ex ea re vitium notavit in *Cluniacensibus* c): Accidit, ut varia

a

T. V. anecd.
p. 1601.T. II. P. II.
anecd. c. 20.

b

c

ob

a) „ Etenim (inquit) in cotidianis diebus inter diei noctisque cursus centum triginta octo canebant psalmos, ex quibus quatuordecim nos dimisimus propter pusillorum animos, exceptas peculiare orationes, quas nostri hæcenus frequentant fratres: qui videlicet modum psalterii videntur excedere. Similiter duabus missis identidem letaniis. Per singulas vero horas canonicas bis flecebant genua. In octavis quas diximus septuaginta quinque tantum canebant psalmos inter prædictos cursus & semel flecebant genua & bis reficiebantur.“

b) „ Multiplicitatem quoque (inquit) familiarium psalmodiarum sicut non requiro, ita nec linguis loqui in huiusmodi prohibeo, maxime hoc approbans, ut id studii psallentes & orantes habeant, quatenus, quod ore profertur, mente versetur, & ne operis ac lectionis exercitium, vel secretæ orationis turtureum sacrificium per orationis & psalmodiæ in communi protelationem excludatur, cum hæc oporteat fieri, & ista non omitti.“

c) „ Quid quæso dulcedinis aut devotionis invenies apud eos, quibus versa est in nauseam numerosa atque confusa iteratio & farsura psalmodiarum. PAULUS dicit, *psallam spiritu, psallam & mente.* Si psallentibus non adsit devotio, licet eundem psalmum millies repetant, non est hic psalmus iucunda decoraque laudatio. Doctrina SALOMONIS est: *Fili, ne iteres verbum in ore tuo.* Cumque alibi dicat, *Omnis labor hominis in ore ipsius,* vereor, ne hoc eis nimis periculose aptetur, *labor laborum ipsorum operiet eos.*“ Pissimus auctor retractat ep. 97. quæ acris illic scripserat: „ Propter hoc (inquit) adversus magistrum ALEXANDRUM in epistola quadam nuper excandui, & verba, quæ ipsum specialiter contingebant, passus sum in quorundam offensam licentius, quam oportuit, evagari. Fateor, quod psalmodiæ prolixitas, si ex devotione procedit, saluberrima est: si acediam habet sociam, occupatio tamen

T. II. fol. 809. a ob fastidium longioris psalmodiæ truncarentur, ut narratur in chron. *Andrensis* monast. apud DACHERIUM, qua ratione obviam ire malo studuerit PETRUS abbas a). de huiusmodi truncationibus intelligo, quod mox dicit *sui temporis*, id est sæc. XIII. *Abbatēs & monachos negligenter mutasse opus DEI, & pro sua desidia abbreviasse.* Nihilominus eodem sæc. XIII. HUMBERTUS ord. Prædic. Magister generalis in præfat. tr. de erudit. religios. protensam, & totum fere diem occupantem, psalmodiam exagitat.

Laus perpetua.

L. XV. hist. eccl. c. 23.

n. 204.

L. III. hist. c. 5.

VIII. Peculiariter hic memorandum est *Acæmetarum* genus singulare monachorum *non dormientium* in Oriente, hoc vero medio ævo longe lateque propagatum etiam in Occidente: sodalitate monachorum eam ob rem in tres cœtus divisa, ut de Orientalibus NICEPHORUS testis est, idemque passim de Occidente produnt ecclesiastica monumenta, ac plurimum monasteriorum instituta, ut apud MABILLONIUM præfatione II. in sæculum quartum *Benedictinum* videre licet, qui contra *Carolum COINTIUM* in *Aganensi* monasterio, aliisque ad eam normam institutis (veluti *Cabillonensi* S. MARCELLI, *Dionysiano* prope *Parisiis*) id obtinuisse institutum probat. Contendebat COINTIUS, quando ab ACHIVO III. *Aganensium* abbate in veteri historia eius monasterii *Aganenses* dicuntur, diu noctuque angelico more divinis laudibus institisse, non significari *perennem laudem*, uti vocari solebat apud *Latinos* hoc institutum: quodque S. GREGORIUS *Turonensis*, de psalmodia huius monasterii agens, vocat *psallentium assiduum*, non ideo dici, quod iuge fuerit, sed quod statutis temporibus celebratum sit, eum ad modum, quo CASSIANUS orationum assiduitatem vocat quotidianam celebrationem Tertiæ, Sextæ, & Nonæ. At luculenter ex usu aliorum monasteriorum ad instar *Aganensium* institutorum, contrarium patet: veluti de *Landunensi* monasterio in codice *Compendiensi* legit MENARDUS, S. SALABERGAM in eo trecentas adunasse famulas Christi, chorisque dispositis per turmas ad instar *Aganensium* monachorum canendi normam disposuisse, refertque MABILLONIUS, ac edidit ipsa acta, quorum epitomen in codice *Compendiensi* legit MENARDUS, quæ sic habent: „Infra exigui temporis spatium coacer-
„vatae in eodem loco sunt, vel monasterio adunatae plus minusve trecentae
„fa-

honestæ est: & si vagos excursus mentis omnino non reprimat, per eam saltem homo studiis honestioribus assuefcit.“

a) „Ut fastidium de medio tolleretur, & mens uniuscuiusque in horis canonicis devotius accenderetur, auctoritate Domini PERRI abbatis multiplex psalmodia syncopata potius quam eatenus

in usu habita fuit intermissa: solam quoque litaniam cantari fecit, & illam, quæ maiorem Missam præcessit, extra Quadragesimam intermittere præcepit. In Sanctorum suffragiis antiphonas, quas breviores sciebat, iussit decantari, audiens longiores a decentibus eas turpiter syncopari.“

„famulæ Christi, illisque dispositis per turmas ad instar *Agaunensium* monachorum, *Habendique* normam disposuit: die ac nocte præcepit psallendo canonem omnipotenti DEO personare.“ COINTIUS loco *Agaunensium* contra fidem omnium manuscriptorum, a MABILLONIO visorum, immerito reponendum putaverat *Luxoviensium* monasterium, ubi id instituti viguisse iam tempore S. COLUMBANI COINTIUS affirmat, MABILLONIUS vero longe postea susceptum probat: non obstante testimonio S. BERNARDI in vita S. MALACHIÆ S. COLUMBANUM apud *Luxovium* factum esse in gentem magnam, & quidem tam magnam, ut succedentibus sibi vicissim choris continuarentur solemnities divinarum; ita ut ne momentum quidem diei ac noctis vacaret a laudibus. Idem institutum in monasterio *Habendenfi* & *Laudunenfi* S. SALABERGÆ obtinuisse concedit COINTIUS, negat vero de *Agaunensi*, *Cabillonensi* S. MARCELLI, & *Dionysiano* prope *Parisi*os. Quando vero die noctuque laudes divinæ cani dicuntur, an per distinctos choros, ac turmas id factum, dignoscendum est, anque *laus perennis* fuerit? De monasterio S. DIONYSII ex pluribus chartis apud *Dubletum* MABILLONIUS probat, ac inter alios testem profert Anonymum quemdam, DAGOBERTUM in eodem cœnobio monachos instituisse, qui turmatim ad instar monasterii *Agaunensium*, sive S. MARTINI *Turonis* psallerent, consuetudine hac iussu CLODOVEI, & PIPINI a posteris etiam continuata. Eundem ritum GONTRANUM in monasterio S. MARCELLI *Cabilonensis* in prima sua fundatione instituisse MARTENIUS in Itinere suo litterario attestatur. ^{De gestis Dagoberti c. 35.} P. I. p. 225. Quod in aliis non paucis monasteriis institutum fuerit in *Galliis Divionenfi* S. BENIGNI, *Parisiensi* S. GERMANI, S. MEDARDI, & beatæ Mariæ puellarum apud *Suessionas*, atque *Corbeienfi* S. PETRI, porro commemorat MABILLONIUS. Quod alii de *Germania* nostræ *Augiensi*, S. Galli, S. Blasii monasteriis asserunt, non adeo compertum est. De *Centulensi* monasterio imprimis ad nostrum institutum est in actis *Benedictinis* relata ANGILBERTI *Centulensis* abbatis constitutio: qui ad iugem psalmodiam trecentos monachos instituit cum centenis pueris, qui fratribus in tres turmas divisus, sibi que alternatim succedentibus in auxilium canendi & psallendi interessent a). Et ita

a) Ita ut chorus S. Salvatoris iuxta chron. *Centulense* lib. II. c. 9. apud DACHERIUM, centenos monachos cum quatuor & triginta pueris haberet; chorus S. RICHARDI centenos monachos ac triginta tres pueros iugiter haberet: chorus psallens ante sanctam passionem centenos monachos, triginta tribus adiunctis pueris, similiter haberet. Ea autem ratione ipsi chori tres in divinis laudibus, ut sequitur, personabant, ut omnes horas canonicas in commune simul omnes de-

cantent, quibus decenter expletis, uniuscuiusque chori pars tertia ecclesiam exeat, & corporeis necessitatibus vel aliis utilitatibus ad tempus interserviat. Certo temporis spacio interveniente ad divinæ laudis munia celebranda de novo redeunt. In unoquoque etiam choro id iugiter observetur, ut sacerdotum ac levitarum, reliquorumque sacrarum ordinum æqualis numerus teneatur: cantorum nihilominus & lectorum æquali mensura diviso ordinetur, qualiter chorus invicem non gravetur.

ita iuxta Orientalium morem plerumque fiebat. Notandum tamen, quod in regula S. COLUMBANI c. 7. habetur de vigiliis nocturnis: *ut totius psalterii inter duas supra dictas noctes numerum cantent XII. choris &c.* In quæ verba MENARDUS in concordia regularum c. 23. quædam pro præsentis argumento annotat: „In monasterio S. COLUMBANI erat laus perpetua, id „est perpetuo die & nocte in oratorio Dei laudes canebantur a diversis monachorum choris sibi succedentibus. Notandum tamen est hos duodecim „choros in diversis oratoriis officium divinum celebrare solitos. Nam tam „prolixum officium non potuisset perfolvi integro die a duodecim choris sibi „in eodem oratorio succedentibus: puto igitur plura olim fuisse oratoria in monasterio S. Columbani, in quibus tres vel quatuor ex his duodecim choris sibi in Dei laudibus celebrandis succederent. Quod si ergo duo „supponantur oratoria, adhuc numerus ternarum turmarum in duas noctes „facta distributione manet.“ Sed observavit MABILLONIUS, duodecim choros, seu choras pro antiphonis promiscue apud S. Columbanum fumi, quas pariter choras vocat DONATUS episcopus *Vesontinensis* in Reg. c. 75. atque etiam viginti quinque designat, quemadmodum S. COLUMBANUS alibi. Ut adeo pro argumento laudis perennis *Luxovii* a S. COLUMBANO institutæ fumi non possit a). Singulare est, quod de S. AMATO refertur in eius actis de Parthenone *Habendenfi*, cuius condendi ROMARICO auctor fuit: „ibique opitulante Domino multis virginibus psallentium per septem turmas, in unaquaque turma duodenis psallentibus diu noctuque iugiter instituit.“ Singulariter etiam est, quod de *Pragenfi* ecclesia metropolitana *Bohemiæ* narrat RADULPHUS *Tungrensis*: „Agitur iugis (inquit) & continua laus Dei diu noctuque per psalmodiam, horis videlicet & temporibus, quibus alia divina non celebrantur. Et felicitis memoriæ CAROLUS IV. ecclesiasticus imperator, ad huiusmodi continuam laudem agendam, aliud quam psalterium congruentius non invenit.“ Cœptum hoc ergo fuit in illa ecclesia metropolitana, quo tempore fere in monasteriis cessavit, alio paululum ritu, ut videtur extra tempora ordinaria horarum canonicarum publicique divini officii per iugem psalmorum cantilationem. Hugo MENARDUS ex *Hieron.* EMSERO in vita S. BENNONIS *Misnensis* episcopi refert, in illa etiam cathedrali ecclesia laudem perennem obtinuisse. Atque ecclesia hæc non solum *Germaniæ*, sed etiam urbis *Romæ* basilicis præfertur, sola ex omnibus cœlestem illum angelorum concentum æmulata, ubi sine intermissione divina resonant carmina. SUR. XVI. *Iunii*.

L. VIII. Anal. n. 13.

a

Prop. 8.

c. 23. concordie regularum

IX. Mo-

a) Vid. MABILL. n. 16.

IX. Monere nihil est opus, medio hoc ævo horas statas officii divini, seu canonicas publice semper in ecclesiis, seu oratoriis celebratas fuisse: cum apud monachos in Oriente, ut ex CASSIANO intelleximus, olim, præter nocturnas & vespertinas synaxes, privatim fuerint transactæ in cellis. Singularem vero cura hoc ævo in regulis passim editis distributa est psalmodia, & sollicitè servata, ut etiam minima titubatio multa non careat in regula S. COLUMBANI apud HOLSTENIUM a). Monachi ad ecclesiarum regimen undique ex monasteriis acciti, ibidem quoque istum divini officii ordinem instituerunt. Apud vetustum auctorem in chronologia *Lirinensi* legit MABILLONIUS de AGRICOLO, ex eodem cœnobio raptum ad *Avenionensis* ecclesiæ cathedram: „Voluit etiam horas canonicas & divina officia deinceps in eadem ecclesia, eodem modo, quo solerent in monasteriis, alternis videlicet cantibus recitari. Nondum enim in illis partibus invaluerat ille mos, quem aliquot ante annos DAMASUS pontifex maximus invexerat.“ Paulo ante dixi, quæ fuerit in *Romana* præsertim ecclesia divini officii ratio: quam etiam vicissim monachi, præsertim quoad canendi peritiam, inde haurire festinabant, veluti de *Anglia* docet BEDA, missum illic sub AGATHONE archicantore IOANNE: „Quatenus in monasterio suo cursum canendi annuum, sicut ad *Sanctum Petrum Romæ* agebatur, edoceret. Egitque Abba-IOHANNES, ut iussionem acceperat pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi ac legendi viva voce præfati monasterii cantores edocendo, & ea, quæ totius anni circulus in celebratione dierum festorum poscebat.“ Additque, venisse e monasteriis cæteris *Angliæ* omnibus, ut *Romanum archicantorem audirent*. Poterat hoc in monasticis congregationibus semper commode transigi, quod in aliis ecclesiis non æque, deficiente clericorum copia, licebat, etsi id canones faciendum dudum præcepissent: cuiusmodi exemplum affert MABILLONIUS paulo ante laudatus, & MARTENIUS ecclesiæ *Virdunensis* sæc. VII. ex vita S. PAULI, illius ecclesiæ episcopi, qui ex monasterio clericos convocarat in eum finem, ut statutis horis divinum concelebraretur officium, quod antea minus digne fiebat: „Erat autem ita temporibus illis ipsa ecclesia rebus destituta, ut nemo clericorum

Horarum canonicarum publica & privata decantatio.

a P. II. p. 175.

L. IV. hist. c. 18.

De ant. eccl. disc. c. 2.

a) Si decantans psalmum titubaverit: si superfluo sit durus: si contumacius responderit, suppositione: quæ est extraordinarii ieiunii indictio. In psallendi autem officio, præscribitur in regula S. ISIDORI p. 208. ista erit discretio: dato enim legitimis temporibus signo ad horas canonicas festinabunt fratres, cum properatione omnes ad chorum concurrant: nullique ante expletum officium licebit egredi, præter eum, quem necessitas natu-

ræ compulerit. Et regulâ Magistri p. 388. „In excrcendo maxime divino officio præ omnibus sanctæ debet militiæ ordo constitui; vel quibus vicibus trames rectæ observationis occurrat, ut vetustatis mos est, & Patrum instituta sanxerunt, id est Matutinis, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vespera, & Completorio, ut compleatur prophetica ordinatio dicens Domino: Septies in die laudem dixi tibi.“

„ esset, qui assidue, ut sic præcipit ecclesiasticus ordo, Missarum solemnia, „ vel psalmorum inibi compleret cursum; sed præ inopia vix, & cum magno labore per singulos dies adveniebāt aliquis forensis presbyter; & „ citissime, fatisque indecenter horarum simul & Missæ complens officia, „ mercede accepta, revertebatur ad propria. Similiter secundus, & tertius, „ cæterique, donec idem ordo confusus a novissimo rediret ad proprium.“

Videtur MARTENIO, eadem extitisse conditio ecclesiæ *Antisiodorensis* ad usque sæculum VIII. quo S. TETRICUS primo anno ordinationis suæ habito concilio constituit, qualiter abbates, vel archipresbyteri in ecclesia S. STEPHANI divinum persolverent officium, uti refert ex historia episcoporum *Antisiodorensium*, integram subnectens institutionem, distributionemque. WALA postea sequenti sæculo nono eiusdem ecclesiæ episcopus sedulo hoc curæ habuit, uti eadem habet historia: *Nocturno non modo ipse minime defuit officio, sed & absentes nominatim requirebat fratres, puerosque.* Est apud V.

• 39.

L. I. b. 6. c. 27. BEDAM responsum S. GREGORII P. S. AUGUSTINO eam in rem datum: „De clericorum stipendio cogitandum est, & sub ecclesiastica regula sunt tenendi; „ ut bonis moribus vivant, & canendis psalmis invigilent.“ Idem studium

L. III. c. 5. laudat postea in AIDANO sanctissimo episcopo. GOZELINUS auctor sæc. XI.

Sæc. I. A. O. in Vita S. AUGUSTINI *Angliæ* apostoli de ecclesia S. MARTINI agens, quæ,

S. B. p. 512. inquit, *hactenus manet assiduis ministris officiosa.* Et mox: *In hoc itaque oratorio AUGUSTINUS in suo choro quotidiana Domini ministeria celebrabat, & in psalmis, hymnis, precibus, atque in voce tubæ, quibus castra diaboli*

L. VI. de ge- *interirent, noctes & dies laudes Domini attollebat.* LUITPRANDUS, teste PAULO

his Longobardorum.

c. 17. Diac. primus omnium regum, sacerdotes & clericos ordinavit, ut sibi quotidie divina officia decantarent. Sunt in eam rem conciliorum decreta, ac

a

a) Sic Concilium *Emeritense* post medium sæculum septimum presbyteris indixit: *Ut de ecclesiæ suæ familia clericos sibi faciant, quos per bonam voluntatem ita nutriant, ut officium sanctum digne peragant, & ad servitium suum aptos eos habeant.* Concilium *Cechitense* in *Anglia* an. 787. c. 7. vult: *ut omnes ecclesiæ publicæ canonicis horis cursum suum cum reverentia habeant.* Et EADGERUS ibidem c. 45. sæc. X. constituit: *ut quis statis temporibus campanas pulset, & ut omnis tunc sacerdos cantum suum horarium in ecclesia psallat.* In capitulis *Ahitonis Basileensis* episcopi c. 24. presbyteris præcipitur, *ut horas canonicas tam nocturnas quam diurnas nullatenus prætermittant.* In *Reginone* iisque capitibus (lib. I. c. 208.) in quæ inquirere debebant episcopi, eo-

rumque ministri in parochiis visitandis, inter alia erat: *Si clericum habeat presbyter, qui cum eo psalmos cantet. Si nocturnis horis ad matutinas laudes persolvendas omni nocte surgat. Si Primam, Tertiam, Sextam, Nonam certo tempore signo ecclesiæ denuntiet, & cursum debitum cantet.* In hom. quarta LEONIS IV. ad presbyteros præcipitur: *Omni nocte ad nocturnas horas surgite: cursum vestrum horis certis decantate.* In capitulis GUILLEBERTI episc. apud BALUZIUM T. II. capitul. p. 1377. statuitur: *Ut dominicas, & festivitates præcipuas excolere per gradum suum & nocturnalem canticum non ignoret.* In sermone synodali, qui S. UDALRICO *Augustano* tribuitur, id requiritur: *Cantum nocturnalem atque diurnum noverit.*

cantu nomen horis canonicis indidisse, docent canones AELFRICI ad WLF-
 NUM episcopum in libro de priscis *Anglorum* legibus, sermone *Anglo-Sa-*
xonico antiquo conscriptis, & a *Guilielmo* LOMBARDO latine redditus: „Ad
 „presbyteros spectat, & ministros Dei omnes, ut ecclesiam suam sancto co-
 „lant obsequio, septem in ea horarios cantus psallant, ut a synodo consti-
 „tutum est, videlicet *Uthsang*, id est, *cantus antelucanus*. *Primsang*,
 „id est, *cantus matutinus*. *Undernsang*, id est, *cantus tertianus*, vel
 „ad horam diei tertiam. *Middågsang*, id est, *cantus meridianus*.
 „*Monsang*, id est, *cantus nonalis*, vel ad horam diei nonam. *Efsen-*
 „*sang*, id est, *cantus vespertinus*. *Niht* (sang), id est, *cantus noctur-*
 „*nus*, qui est septimus.“ Scripturam istam mendosam integram exhibet
Franc. JUNIUS in *Glossar. Goth.* his verbis: „Septem . . . erant cantus ho-
 „rarii (*seofon tidsangas*) quos ecclesia vetus, iuxta synodi constitu-
 „tionem, quotidie tenebatur observare; videlicet *Uthsang*, *cantus ante-*
 „*lucanus*. *Primsang*, *cantus matutinus*. *Undernsang*, *cantus tertia-*
 „*nus*. *Middågsang*, *cantus meridianus*. *Monsang*, *cantus nonalis*.
 „*Afsensang*, *cantus vespertinus*. *Nihtsang*, *cantus nocturnus*.“ De
 S. VILLIBRORDO, & comitibus *Angliæ* apostolis S. BEDA memorat: *Qui*
cum cogniti essent a barbaris, quod alterius essent religionis: nam hymnis
& psalmis semper & orationibus vacabant &c. Possunt hæc etiam de psal-
 modia extra ecclesiam intelligi. Quale idem de *Benedicto* BISCOPO, licet
 ægrotante, habet exemplum: *Non facile ad explendum solitum psalmodiæ*
cursum linguam vocemque poterat levare: per singulas diurnæ sive nocturnæ
orationis horas aliquos ad se fratrum vocabat, quibus psalmos consuetos duo-
bis in choris resonantibus, & ipse cum eis, quatenus poterat, psallebat.
 Quod idem de GERVINO etiam *Centulensi* abbate memoriæ proditum memorat
 MABILLONIUS. Non videtur defuisse hic vocis contentio ac cantus; qua-
 lem etiam GREGORIUS *Lingonensis* S. GERMANUM commemorat, licet so-
 lum, impendisse, *qui tanquam multarum vocum per trium horarum & fere*
amplius spacium audiebatur. Apud P. HERRGOTT in ordine *Cluniacensi* BER-
 NARDI occurrit circa privatam etiam recitationem non solum *cantandi*, sed
 etiam *exultandi* vox: sed voces eiuscemodi non adeo semper præcisum ha-
 bebant significatum a). Auctor sæc. IX. cuius librum de benedictione Dei
 STEVARTIUS edidit, habeturque apud CANISIUM, carpit nonnullos sacerdo-
 tes & episcopos, qui *surgentes, dum se vestibus induunt, diurna peragunt*
officia: putantes sibi sufficere posse, si saltem quoquo modo illa decantent:

igna-

a) „Nullus in maiori ecclesia cantare debet ali-
 quam horam, vel etiam commemorationem San-
 ctorum, nisi forte solus secum præter D. ab-
 batem, nisi cum conventu (exceptis illis, qui

propter Missam suam ad regularem horam non
 occurrere possunt) hac sola causa, finita Missa,
 ibidem ante altare quiete exultabunt horam.“

ignari, quia horæ sunt in sancta ecclesia constitutæ; quibus per diem & noctem divinæ servitutis officia persolvantur. . . Quas si negligimus, sanctorum Patrum institutis contrainimus: quibus contraire periculosum est. Neque enim possunt communionem sanctam ecclesiæ habere, qui eius instituta, etsi non verbis, opere vero impugnare nituntur: dum, quod permaximum est in sancta ecclesia, si cum caritate & pietatis studio peragatur, id est, laudis divinæ psalmodia modulata, & Missarum solemnia, nec temporibus congruis, nec religiosis celebrant affectibus. In vita B. NOTKERI Balbuli sic legitur: *Act. O. S. B. sc. V. p. 15.* „Habet illa Sancti GALLI basilica capellas, in quarum una angulari foribus, proximo NOTKERUS psallere erat solitus. Accidit autem, ut quadam die, ad Nonæ synaxim non veniret, nec eam per se caneret.“ Ita EKKEHARDUS, qui idem S. UDALRICUM tum iuvenem tale monitum a S. WIBORADA accepisse narrat: „Si, ut facillime fit, aliquo carnis igne incensus fueris, loco, in quo fueris, mutato, *DEUS in adiutorium meum intende, Domine, ad adjuvandum me festina*, mox cantabis.“ Eundem sensum accipit, quod Petrus DAMIANI ad ALEXANDRUM II. scribit: *tria superum millia unum penitentiae annum explere cum modulatione psalmorum.* Nota demum locum apud auctorem vitæ ALCUINI: *Iuvenis psalmorum modulationem secretam non tantum, quantum aliam lectionem amaverat.*

Nocturnæ vigilia.

X. Nocturnarum vigiliarum celebritas ad normam & imitationem primævarum *vigiliarum* semper in monasteriis perennavit, plerumque noctium longitudini commensurata. Regula S. COLUMBANI multis hic involvitur tricis ob codicum depravationem. Qua de re MENARDUS in observationibus, COINTIUS in annal. eccl. *Francorum* ad an. 590. n. 43. & sequentibus, ad eundemque annum MABILLONIUS in annal. BENED. n. 13. videri possunt. Ad nostrum quod pertinet institutum, id palam est, pro noctium vel brevitate, vel longitudine antiphonas cum psalmis vel diminutas fuisse, vel auctas, perinde ac in regulis aliis huius ævi a). Refert S. COLUMBANUS c. 7.º apud HOL-

STE-

a) „Non enim (ut habetur in S. COLUMBANI regula c. 7. apud HOLSTENIUM) uniformis esse debet pro reciproca temporum alternatione: longior enim per longas noctes, breviorque per breves esse convenit. Inde & apud seniores nostros ab octavo Kalendas *Iulii* cum noctis augmento sensim incipit crescere cursus a duodecim choris (apud MENARDUM vox *duodecim* abest) brevissimi modi, in nocte sabbati sive dominicæ, usque ad initium hyemis, id est, Kalendas *Novembris*, in quibus viginti quinque canunt antiphonas psalmorum eiusdem numeri: qui semper tres loco duobus succedunt

psaltis: ita ut totius psalterii inter duas supradictas noctes numerum cantent duodecim choris, cæteras temperantes tota hieme noctes; qua finita per ver sensim per singulas hebdomadas terni semper decedunt psalmi, ut duodecim in singulis noctibus tantum antiphonæ remaneant, id est, quotidiani hiemalis triginta sex psalmi cursus: viginti quatuor autem per totum ver, & æstatem, & usque ad autumnale æquinoctium, id est, octavo Kalendas *Octobris*, in quo similitudo synaxos est, sicut in vernali æquinoctio, id est, octavo Kalendas *Aprilis*, dum per reciprocas vices paulatim crescit, & decrescit &c.“

STENIUM alium aliorum usum, postquam varietatem in numero psalmo-
rum & antiphonarum pro ratione temporum paucis vindicasset a). In re-
gula quadam apud HOLSTENIUM huius medii ævi duodenarius cantandi psal-
mos figitur numerus, quemadmodum hætenus in ordine S. BENEDICTI ser-
vatur: in hoc etiam a regula S. BENEDICTI recessit regula Magistri, quod
potius in psalmoreum impositionibus aut antiphonis discrimen posuerit in
hyeme & æstate nocturni officii, quam in lectionibus, quas congruentius
BENEDICTUS voluit ob noctium brevitatem abbreviari b). Occurrit, ut passim
in his regulis, *Rogus DEI*, estque litania *Kyrie eleison*: impositiones au-
tem sunt antiphonarum, vel responforiorum, aut psalmoreum veluti into-
nationes. In regula S. DONATI c. 75. *Choræ* ad consimilem ordinem vigi-
liarum notantur c). Ita ut numerus psalmoreum in æstate & hyeme per
diversas choras distributus fuerit secundum plures aut pauciores imposi-
tiones antiphonarum, & responforiorum, quasi divisiones nocturnorum, ut
nunc dicimus. Combinationes vero psalmoreum non fert regula *Magistri*,
nisi

a) „Et ideo (inquit) licet longitudo standi aut cantandi sit varia, unus tamen perfectionis erit æqualitas orandi in corde, ac mentis cum DEO ingis intentio. Sunt autem quidam catholici, quibus idem est canonicus duodenarius psalmoreum numerus sive per breves sive per longas noctes; sed per quaternas in nocte vices hunc canonem reddunt ad initium noctis, ad mediumque eius, pullorum quoque cantus, ac matutinum.“

b) „Ergo psalmi nocturni tempore hiemis, hoc est, ab æquinoctio hyemali usque ad æquinoctium vernale: id est ab VIII. Kal. *Octobris*, usque ad VIII. Kal. *Aprilis*, sed melius usque ubi fuerit pascha, quia noctes maiores sunt, dici debent antiphonæ XIII. Currente semper psalterio, & responforia tria: ut fiant XVI. impositiones, secundum numerum prophetarum extra lectiones versum & *Rogus DEI*; ut iam istæ sedecim impositiones in nocturnis quam octo matutinorum impositiones similiter XXIV. viginti quatuor vicibus secundum XXIV. seniorum imitationem genua nostra in nocte DEO flectantur cum laudibus. Nam in noctibus maioribus ideo plus psalli debet, ut sicut nobis DEUS ad repausationem prolixum spacium iunxit in nocte, & nos ei peragendas gratias iungamus in laudem. Tempore vero æstatis hoc est a pascha usque VIII. Kal. *Octobris* octo dicantur antiphonæ, currente, ut supra diximus, sem-

per psalterio, & tria responforia extra lectiones & versum & *Rogus DEI*: ut tam istæ duodecim impositiones viginti vices cogat parvæ noctis ratio DEO genua incurvare.“

c) „Ab octavo Kal. *Octobris* crescit cursus usque ad summum eius viginti quinque choris: quas tota hieme, quæ a Calendis *Novembris* incipit, & finit in Kalendis *Februarii*, cantandas in nocturnis vigiliis per noctem sabbati & dominicæ patres nostri sanxerunt. Duodecim vero choræ in hieme omni nocte cantandæ sunt, usque ad octavo Kalendas *Aprilis*: & post hincmem quindecim choræ in sacris martyrum vigiliis. Et sicut crescit, ita etiam decrescit quinque choris: quæ in primo sabbato quinque choræ agendæ sunt, ut sint viginti: per alium autem sabbatum una hora augenda est usque ad Kalendas *Novembris*, usque totus cursus compleatur: id est viginti quinque choræ psalmoreum: qui per tres menses hiemis numerus complendus est duabus supradictis noctibus, & post hos decrescit in sabbatum. Primo sabbato quinque choræ & singula per alterna sabbata... Duodecim namque choræ tempore æstatis in sanctarum noctium cursu, id est sabbati & dominicæ, cantandæ sunt. Octo vero semper reliquis noctibus de æquinoctio in æquinoctium cantandæ sunt, id est per sex menses. De æquinoctio veris in æquinoctium autumnii viginti quatuor psalmi canendi sunt.“

nisi cogente necessitate: quam an ordinariam statuerit in æstate, non satis declarat, Impositionum quidem numerum, non æque psalmorum determinando: *nisi ut non minoretur*, quando tot semper impositiones nominantur, quot antiphonæ ac responsoria: alia ratione ac psalmos imponi dicimus a cantoribus, ac paraphonistis, qui *Gloria Patri*, ac etiam oratione iuxta eandem regulam interstinguebantur, nisi quandoque combinari, seu potius conternari necesse esset a). Quamnam vero intelligat necessitatem *conternandi*, seu tres psalmos sub una *Gloria* (addita etiam oratione more veterum *Ægyptiorum*) connectendi, non satis designat. Causa certe non solum nocturni brevitatis est, cum subdat: „Nam si aliqua gravior necessitas quavis hora psallentes perurgeat, dicendorum omnium psalmorum singula capita cum una *Gloria* compleant, & sic exeant oratorio: ut quavis necessitate tamen opus DEI non videatur prætermitti.“ Videtur hinc colligi posse, eundem semper psalmorum numerum fuisse, eundemque psalterii cursum, quidquid reliqua variarint, non tam in aliis divini officii horis, quæ ordinarie constanter eundem servarunt ordinem, quam in nocturnis vigiliis eo, quod iam notavi, discrimine secundum regulam S. BENEDICTI, & Magistri, quod hic antiphonarum numerum, c. 44. in hieme præcise duodenarium, in æstate senarium designet; cum S. BENEDICTUS, servato reliquo ordine, lectiones tantum abbreviandas in æstate statuerit. Id quod etiam alibi, quam apud monasticas congregationes, in ecclesiis cathedralibus usavenisse patet: quemadmodum in vetustissimo ordine *Camera-censis* & *Atrebatensis* ecclesiæ a Petro ΡΙΤΗΘΟ vulgato in appendice ad codicem canonum ecclesiæ *Romanæ*, præscribitur de nocturnis vigiliis: „Cum omni vero honestate tractim lectiones legantur, & responsoria decantentur. Nona autem lectio sit evangelica ex homiliis Patrum. Homilia ipsius evangelii a diacono vel presbytero, aut episcopo tota legatur, nisi forte aurora interveniens hoc distulerit.“ In lib. diurno *Rom. pont.* ista legitur sponsonis formula ab episcopo facienda summo pontifici, dum episcopatum suscipit: „Omni tempore per singulos dies, a primo gallo usque

a
p. 386.

C. III. tit. 7.
p. 67.

a) „Ergo æstatis tempore, sicut supra designavimus, quia maiores sunt noctes, novem dicantur antiphonæ, & tria responsoria, ut fiant duodecim impositiones secundum nomina XII. apostolorum. Qui nocturni, ut supra diximus, in ipso æstatis tempore a pullorum cantu inchoati & finiti, mox eis matutini subiungantur propter brevitatem nocturni. Sed hoc semper tam in hieme quam in æstate, tam in die quam nocte, seu in vigiliis, cum psallitur, caveatur, ne psalmi aliquando combinen-

tur, quod non licet; sed singulos debere desiniri cum *Gloria*: ut nec orationes inter ipsos agendæ perdantur, nec glorias eorum laudi DEI videamur subducere, um compendiosa negligentia cogimur in se psalmos inferere; quia omni psalmo, cui initium propheta imposuit, constituit & finem. Quod si aliqua necessitas omnes psallentes perurgeat, non combinent, sed conternent: tamen cum gloriis suis subsequantur: & ut citius compleant, & psalmorum numerus non minoretur.“

„que mane cum omni ordine clericorum meorum, vigilias in ecclesia celebrare; ita ut minoris quidem noctis, id est, a pascha usque ad æquinoctium, vigesima quarta die mensis *Septembris*, tres lectiones, & tres antiphonæ, atque tres responforii dicantur: ab hoc vero æquinoctio usque ad illud vernale æquinoctium, & usque ad pascha quatuor lectiones cum responforiis & antiphonis suis dicantur; dominico autem in omni tempore novem lectiones cum antiphonis & responforiis suis perolvere DEO profiteamur a). Circa psalmodiarum numerum, qui in singulis nocturnis senarius a S. BENEDICTO est ordinatus, eundem antiquum fuisse *Romanæ* ecclesiæ morem, inde usque a S. HIERONYMO repetit RADULPHUS *Tungrensis*. *Propos. 10.* Et quidem ut in dominica octodecim, in festivitibus novem, reliquis vero diebus duodecim canantur psalmi, exceptis hebdomadis paschæ, & pentecostes, „Sed in dicto (inquit) psalmodiarum numero, & in psalmis ad vigilias noctis decantandis in communibus sacris quotidianis hodie multi, maxime sæculares, regulam sanctæ *Romanæ* ecclesiæ, & sanctorum Patrum constitutiones servare contemnunt. Legitur vero apud GRATIAN. de consecrat. dist. 5.“ Provocat ad GREGORII VII. canonem in sacra synodo generali editum b). HONORIUS *Augustodunensis* præcise duodecim psalmos designat post invitorium. *Postea*, inquit, *tuba cantoris dat signum per Sacrament. antiphonam invitatorii, ut excitentur christiani circumquaque, & concurrant ad scholam doctorum & pastorum ecclesiæ. Deinde canuntur duodecim psalmi &c. Invitorium autem semper habet modulationem*, inquit AMALARIIUS, additque: *Nec te moveat, quod invitorium æstivis diebus hebdomadalibus sine modulatione antiphonæ solet dici. Modulationem antiphonæ indirecto opponit paulo ante: Tertius autem psalmus sine modulatione antiphonæ indirecto dicitur.* BERNARDUS *Cassin.* comment. in regul. S. BENED. c. 9. in illud, aut certe decantandus: *Supple*, inquit, *indirectum, & sine antiphona, sicut tertius psalmus, quod in æstate faciunt in partibus Gallicanis.*

In-

a) Vid. T. II. oper. V. THOMAS. p. LXII. Notitia distributionis psalmodiarum, & canticorum ad opus DEI in canonico horarum noctis, & diei cursu iuxta antiquiorem psallendi morem ecclesiæ *Romanæ* ex antiquis monumentis excerpta.

b) „Eæ autem (inquit) talis tenoris: In die resurrectionis usque ad sabbatum *in albis*, & in die pentecostes usque ad sabbatum eiusdem hebdomadæ tres psalmi tantum ad noctem, tresque lectiones. Omnibus aliis diebus per totum annum, si festivitas est, novem psalmos, & novem lectiones dicimus. Aliis autem diebus duodecim psalmos, & tres lectiones recitamus.

In diebus dominicis octodecim psalmos, excepto die paschæ & pentecostes, & novem lectiones celebramus. Illi autem, qui quotidianis diebus tres psalmos, & tres lectiones tantum videntur legere, non ex regula sanctorum Patrum, sed ex fastidio & negligentia comprobantur facere. *Romani* autem diverso modo agere cœperunt, maxime a tempore, quo *Teutonicis* concessum est regnum *Romanæ* ecclesiæ. Nos autem & ordinem *Romanum* investigantes, & antiquum morem nostræ ecclesiæ, statuimus fieri, sicut supra notavimus, antiquos Patres imitantes.“

In append.
L. IV. de off.
div. apud Ma-
bid. anal.

P. 95.

Invitatorium autem potius responforio modo canitur. Vocatur invitatorium ideo etiam alicubi *responforium exhortationis*, *versus* vero *apertionis* in regula Magistri ab abbate dici præscriptus est versus *Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam*. Invitatorium autem præscribitur passim in antiquis ritualibus apud MARTENIUM magna solemnitate decantandum in præcipuis faltem festivitatis, veluti in *Narbonensi* ordinario. *Ut sex cantent tres primos versus submissa voce, & alios tres alii sex alta voce*. Ita etiam DURANDUS quadam vicissitudine, & elatione vocis finem hymni *Te DEUM laudamus* cani dicit sub campanarum sono: „Nocturnus (inquit) finitis, campanæ pulsantur, & *Te DEUM laudamus* alta voce cantatur, ad notandum, quod manifeste & mirifice ecclesia tempore gratiæ laudat DEUM &c. Quod vero finis eiusdem cantici ibi *Per singulos dies &c.* & alii versus sequentes altius canuntur &c.“ Ex *Hirsaugiensi* constitutionibus constat, *Te DEUM laudamus* quotidie *alternatione modulantium*, ut hodieque passim fit, fuisse cantatum. RADULPHUS *Tungrensis* distinguit etiam *tonum feriale* Invitatorii. Quoad officium vero nocturnum *Ambrosianum* sui ævi pauca dicit, nisi quæ iam de distributione nocturnorum, seu *diguriarum* antea retulimus. In officio *Mozarabico* breves etiam sunt vigiliæ nocturnæ; constant enim paucis antiphonis psalmo, & responso uno, ut in dominicis, excepta pentecoste, hoc est quinquaginta diebus inter pascha & pentecosten, loco primæ antiphonæ sit hymnus *aterne rerum conditor*. Post orationem dicuntur tres psalmi, singuli cum suis antiphonis, hisque tres antiphonæ succedunt, cum responso & oratione, ut dictum est. *Graci* statim festis mesonyctium celebrant. Adeundus est PHILOTHEI patriarchæ *ordo instituendi diaconum*: videlicet, quomodo ministrat diaconus cum sacerdote in magno vespertino & diluculo. Ubi post officium vespertinum ordo etiam explicatur mesonyctii, seu vigiliarum T. IV. Bibl. PP. *Parisi.* p. 530 a). Alia vide infra de vespere cum vigiliis apud *Gracos* coniunctis.

XI. *Græ-*

a) Et apud GOARIUM p. 2. „Sacerdos autem toto templo suffumigato ad vestibulum etiam progreditur. . . & rursus speciosas portas ingressus suavi & modula voce exclamat *Benedic Domine*. Iterataque sacrarum imaginum suffumigatione penetrat sanctas fores, & sanctam mensam incensans voce sonora dicit: *Gloria sanctæ, & consubstantiali &c.* Et dicto *Amen* superior vel præscriptus monachus proœmicum psalmum decantat. Sacerdos autem clausis sanctis foribus in sancto tribunali stat. Cum vero cœperint cantare: *Aperiente te manum tuam &c.* egreditur cum canonum præcentore, & simul

reverentiam exhibent in medio, atque ita in suum locum abscedit sacerdos. Canonum vero præcentor in medio templi stans versiculos recitat. Cantato vero: *Omnia in sapientia fecisti*, discedit sacerdos, & nudo capite stans ante sacras fores luccarnarii orationes legit. Quo peracto etiam magnam collectam dicit. Diaconus autem circa tertium psalterii antiphonum induitur. Si vero non est versiculorum recitatio, induitur, dum proœmiacus psalmus perfolvitur, & magnam collectam pronunciat. Hæc quidem isto pacto fiunt, si vigilia peragitur; eadem vero deficiente nihil huiusmodi observa-

XI. *Græci* ordinarium habent officium, quem ὁψήρον, seu *matutinum* Matutinæ laudes. vocant. Ubi post *Praxapostoli* lectionem, bene precante sacerdote, auspicantur *Hexapsalmum*, seu continuationem sex psalmorum; & post duodecim orationes magnamque collectam, exclamationemque *Deus Dominus*, sequuntur καθίσματα, seu cantica, quæ sedendo perfolvuntur, ut cantoribus aliquid levaminis concedatur, teste ΡΑΥΞΟ, continuatore BOLLANDI. Sequuntur alii psalmi etiam graduales cum antiphonis, canones tres item cum hirmis, seu canendi modulis, quales assignantur singulis odibus, cum suis etiam tonis authenticis & plagalibus, ut adeo in cantuum varietate multo hic vincantur occidentales ab orientalibus. In laudato ordine sacri ministerii idem officium diluculi, seu matutinum etiam explicatur, quod nos matutinas laudes vocamus. Apud *Græcos* αἱ λαυδαι *laudes* memorantur in eodem officio τῶ ὁψήρῳ, *matutini*. Ita nempe, explicante GOARIO p. 54. dicuntur psalmi *Davidici* 148. 149. 150. propter repetitam in iis vocem αἰνεῖτε: & in ecclesiasticis eorum libris passim occurrunt. Ad *Laudes*, ut habet typicum εἰς τῆς αἰνῆς, *omni spiritu recitamus versus quatuor*, & ψάλλimus *versus similes tono secundo*: ubi vox ἐνφρῶν, *concentum* notat. Eodem tono sequitur doxologia minor, ac maior, nimirum *Gloria in excelsis* cum appendicibus, & fit dimissio. Celebratur autem minori solemnitate, quod cum matutino coniungatur, quemadmodum in *Ambrosiano*, aut *Mozarabico* officio matutinæ laudes cum vigiliis nocturnis: ubi etiam commiscuntur, ac pro una eademque re habentur, incipiuntque a cantico veteris aut novi testamenti, *Magnificat* in festis B. V. *Benedictus* autem in solo festo S. IOANNIS *Baptistæ*. Absoluto cantico, recitataque antiphona, & dicto *Dominus sit semper vobiscum*, dicitur alia antiphona ante psalmum, *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum*: ad hæc dicitur *sonus*, & alia antiphona ante psalmum *Laudate Dominum de cælis*: quo decantato, sequitur prophetia quædam, quam excipiunt hymnus, supplicatio, capitulum, *Pater noster*, *laus*, & *benedictio*, sicque finis Laudibus imponitur. Succedit his *laus* quædam, & oratio loco suffragiorum, ut in vespertinis precibus, & Completorio; idque tantum fieri solet in festis duorum pluvialium, aut novem lectionum, quæ simplicium appellationem fortiuntur. Hæc ROBLESIIUS in vita XIMENII Card. c. 25. Ritus *Romanus* in Laudibus magis conspirat cum antiqua etiam monastica disciplina in Oriente, ut libro primo ex CASSIANO intel-

tur... Verum stans ille (sacerdos) detecto capite e sacrarum forum regione stola ornatus exclamat: *Benedictus Deus noster &c.* Et supe-

rior vel ita iussus monachus psalmum proœmiacum recitat currenti voce, & sine cantu: & sacerdos lucernarii orationes perfolvit. “

c. 35.

intelleximus, & in Occidente in S. BENEDICTI, & aliis regulis sub matutini nomine præscribitur, veluti in regula Magistri: „Psalmi namque
 „matutini dici debent omni tempore sex, responsum unum, versum,
 „lectionem apostoli, & evangelii, quæ semper abbas dicit, & *rogus Dei*.
 Canticum *Benedictus*, sicut in vespers *Magnificat*, a S. BENEDICTO præscri-

c. 39.

tur: „Matutini psalmi cum antiphonis semper psallantur: id est quatuor
 „dici debent sine *alleluia*, post hos quatuor, duo cum *alleluia*; in domini-
 „ca vero cum *alleluia* usque in Epiphaniam: ut fiant extra versum & lectiones
 „octo impositiones cum evangelio: sed matutini extra quinquagesimum psal-
 „mum & Laudes de canticis fiant. Dominica vero, vel aliis festis diebus,
 „vel si aliquis fuerit natalis Sanctorum, benedictiones dici oportet: a qui-
 „bus dictis per dominicas genua non flectantur usque ad nocturnos, & o-
 „mnes antiphonæ vel responsoria in ipso die a benedictionibus dictis cum
 „*alleluia* dicantur, usque ad secundæ feriæ futuros nocturnos.“ Qui ex
 superioribus recollegerit, *laudes* dici psalmos tres ultimos, *Laudate Domi-*
num de cælis &c. Benedictiones autem hymnum trium puerorum *Benedicite*,
 intelliget, hæc satis cum ritu moderno convenire. Quod si per *impositionem*,
 cantus, qui per cantorem fit, a choro modulandi ingressum, intelligas, oc-
 tonas habebis in sex antiphonis, responso, & evangelio, imposicio-
 nes, per evangelium intellecto evangelico cantico, quod semper singulari
 aliqua solemnitate sicuti in vespers, ita etiam in Laudibus fuit decantatum:
 Laudes etiam, quod vel ipsa vox sonat, præ nocturno officio celebriores
 fuerunt habitæ in cantu. In vetustissimo ordine *Cameracensis* & *Atrebatensis*
 ecclesiæ, quem *Petrus PITHOEUS* edidit, id habetur, præscribiturque iuxta
 ritum *Romanæ* ecclesiæ: „Matutinale officium tractim decantandum est: al-
 „tius tamen ipsi psalmi, quam nocturnales. Sic enim fit in *Romanæ* eccle-
 „siæ.“ RADULPHUS *Tungrensis* Vesperas, Laudes, ac Vigiliis noctis ceu tres
 principales horas, pro more inolito, celebrat a).

Prop. X.
a

Horæ mino-
res.
Ibid.

XII. Idem RADULPHUS mox horas, quas vocant minores, attingens:
 „Quinque (inquit) horæ minores servari debent sub una psalmorum antipho-
 „na.

a) „Sciendum (inquit) quod tres horæ principales
 scilicet vigiliæ noctis, & Laudes, & Vesperæ
 magis solemniter sunt decantandæ: quinque
 vero parvæ horæ humiliter sunt faciendæ. In-
 de est, quod secundum ordinem *Romanum*, in
 psalmis in dictis horis, quoties laus sanctæ Tri-
 nitatis *Gloria Patri* cantatur, semper sequi

debet antiphona. Antiphonæ enim pertinent
 ad psalmos decantandos. Et ita beatus GRE-
 GORIUS ad singulos psalmos dictarum horarum
 antiphonas ordinavit. Sed aliqui aliquando in
 Laudibus, aliquando in Vespers hunc deco-
 rem pervertunt, de quo posterius dicemus. “

„na. Imo in *Ambrosiano* officio non habent antiphonas. Et BENEDICTUS
 „in minoribus congregationibus concedit, in illis psalmos dici directanee
 „sine antiphona. Et debent antiphonæ imponi ante inchoationem psalmo-
 „rum. Et hoc observetur, etiamsi quis privatim dicat horas, ut servant
 „*Romani*, & *Ambrosiani*.“ Notat hoc, quod cum impositio antiphonæ sit
 norma toni in psalmo imponendo, videri posset supervacaneum in privato
 officio psalmis præponere initium antiphonæ, nisi id conformitas suaderet,
 ut officium divinum privatim iuxta publicam formam institueretur. Alie-
 num hoc est ab usu *Gallicano* avito, quod tamen ad nos nihil attinet, qui
 de publice decantandis horis canonicis nunc agimus: quo maxime perti-
 nent quoad horas minores, quæ idem postea dicit RADULPHUS *Tungrensis* a). *Prop. XIII.*
 Et propositione sequenti postquam egisset de respontorio brevi, quod *Am-* *& XIV.*
brofianum officium habet ad singulas horas (secus ac ordo *Benedictinus*) de
 eadem iterum re quoad singulas minores horas, „Dictæ quoque (inquit)
 „quinque parvæ horæ deberent observari sub humilitate, & Vigiliæ, Lau-
 „des, Missa, & Vesperæ magis eleganter. Unde magis solemne est, ut hy-
 „mini parvarum horarum in eorum nota facili non mutantur. Et in *Am-*
 „*brofiano* officio quasi omnes hymni faciliem habent notam.“ Quoad psal-
 mos vero *Ambrosianum* cum *Romano* convenire dicit, etiam quoad numerum,
 qui ternus ubique sicut in antiquis regulis monasticis præscribitur huius æ-
 vi medii (uti etiam primæ ætatis, ut vidimus) veluti in regula S. COLUMBA-
 NI, & S. ISIDORI b). Nihil illic de Prima, forte iuxta primævam institutionem
 Orientis, a qua quoad horas minores in hoc abitum est, quod non reci-
 tentur privatim, sed publice conventus fiat. In alia eius temporis cuiusdam
 regula apud HOLSTENIUM diurni pariter ac nocturni præstituuntur tres con-
 ventus *P. II. cod. Reg. p. 291.*

a) „Ad Primam autem (inquit) Tertiam, Sex-
 tam, & Novam hymni consueti more *Romano*
 non mutantur, & in minori congregatione sub
 facili tono servari debent. Nam hoc genera-
 liter constituendum est, ut quinque parvæ ho-
 ræ sub humilitate ferventur, & tres maiores fes-
 tivius celebrentur. Ad quod accedit auctoritas
 beati BENEDICTI, qui in minore congrega-
 tione psalmos in parvis horis directanee dici
 permittit. Aliquorum autem congregatio pau-
 cis temporibus illos horarum hymnos cantat
 sub tono festivitatis, ultimo versu variato. Et
 aliquorum usus ad Primam, Tertiam, Sextam,
 & Nonam tempore natalis Domini habet hy-
 mnium *Agnoscat*, qui in hymnariis *Romanis*
 reperitur. Sed qui quotidie in festivitatis hy-
 mnos confectos omittunt, & ad easdem horas

dividunt hymnum festivitatis, nec auctoritatem
 habent, nec exemplum, sed nimium abutun-
 tur. Ideo illos sequi non debetis; sed in hu-
 mili congregatione vestra, humillima decan-
 tate.“

b) „Sed (docet regula S. COLUMBANI c. 7.) quia o-
 rationum canonicarum noscendus est modus, in
 quo omnes simul orantes horis convenient stat-
 utis, quibusque absolutis unusquisque in cu-
 biculo suo orare debet, per diurnas terni psal-
 mi horas pro operum interpositione statuti sunt
 a senioribus nostris cum versiculorum augmen-
 to intervenientium.“ Et regula S. ISIDORI c. 7.
 „In Tertia, Sexta, Nona tres psalmi dicendi
 sunt, responitorium unum, lectiones ex veteri no-
 voque testamento duæ: deinde Laudes, hymnus,
 atque oratio.“

a
c. 35.
b
p. 391.

Prop. XV.

T. II. Iunii
apud Bolland.

ventus præter Primam a). Regula Magistri pleniter rem declarat de modo psalmodum, eorumque numero in die b). Notandum est sequens in eodem argumento apud HOLSTENIUM cap. 40. „Prima, Tertia, Sexta, Nonam cum psallitur, sed tertius psalmus, absque ab Epiphania cum *alleluia* semper imponatur, currente semper psalterio.“ Nisi textus sub mendo cubet, sensus esse videtur, cum horæ istæ minores psalluntur, neque directæ nec tantum dicuntur, tertium psalmum cum *alleluia* semper imponi, nisi post Epiphaniam, quando nimirum a Septuagesima *alleluia* deponitur, alias etiamnum in horis minoribus saltem in dominicis & tempore paschali *alleluia* pro antiphona habetur. De qua re RADULPHUS differentiam quandam notat sæculo decimo quarto, quam hodie nuspiam reperio. „De responso, foriis (inquit) & versibus ad Tertiam, Sextam & Nonam omnes usus concordant. Sed in antiphonis dominicalibus ad Primam, Tertiam, Sextam & Nonam, ubi in *Romano* laus Dei agitur per tria *alleluia*, aliæ nationes illam agunt per antiphonam sanctæ Trinitatis.“ *Graci* in horis minoribus, quas easdem ac nos habent, frequentant *alleluia* etiam in Quadragesima, & quidem ter post psalmos, & *Gloria* inter *μεσάρια*, seu *medias* quasdam *horas*, quas partim in ecclesia concinunt, partim privatim. Nonæ vero subiungunt *typica*, quæ recitantur tantum sine cantu. Primam vero Laudibus iungunt cum Matutinis computantes. *Mozarabes* econtra inter Laudes & Primam peculiarem horam habent *auroram*, ut iam dixi. Primam vero antiphona auspicantur, & salutatione: *Dominus sit semper vobis-bum*: statimque dicuntur septem psalmi, ac iteratur antiphona, quam sequitur responsum unum cum prophetia, unaque epistola & laude, quam comitatur hymnus cum suo versu, moxque dicitur *Te Deum laudamus, Gloria, & Credo*. Id autem observatur, quod diebus dominicis Adventus, & Quadragesimæ, quotiesque in Sacro *Gloria* non dicitur, non recitatur in Prima *Te Deum laudamus*, aut *Gloria*. Tertia ac reliquæ horæ pariter ab antiphona incipientes quatuor habent psalmos, solumque differunt, quod alii psalmi, hymni &c. in singulis horis habeantur. Hæc fere ROBLESIVS in Vita XIMENII Card. c. 25.

Vesperæ &
Completo-
rium.

XIII. Quoad officium vespertinum antiquus habetur canon Concilii *Emenitenfis* an. 666. in *Hispania*, ubi deinceps officium *Mozarab.* viguit. „Sicut
in

- a) „Tribus conventibus diei, totidemque noctis tempore in ecclesia conveniendum: tres psalmi in unoquoque conventu diei canendi sunt; duodecim vero in nocturnis conventibus cantabuntur, præter illam Missam, quæ celebratur ortu solis.“
b) „Psalmi namque per horas supra scriptas dici,

id est, Primam, Tertiam, Sextam, Nonam terni dici debent, currente semper psalterio, singula responsoria, lectionem apostoli, lectionem evangelii, quam semper abbas dicat, aut si absens fuerit, præpositi vicibus dicent, post ipsam *rogus Dei*.“

„ in fide sancta (aiunt Patres) nostra est unanimitas, ita pro sancto DEI c. 2
 „ officio debet esse intentio summa. Oportet ergo, ut sicut in aliis ec-
 „ clesiis vespertino tempore post lumen oblatum prius dicitur vespertinum,
 „ quam sonum in diebus festis, ita & a nobis custodiatur.“ In hoc canone
 adumbratur officium lucernarium cum vespertino & sono in diebus festis, inter
 se distinguendum sicut totum a suis partibus (secus ac nonnullis est visum)
 uti produnt ipsa breviarii *Mozarabici* verba a). Forte dictus est *sonus*, quia a
 sonora voce decantatus, subiungit *Garfias* LOISA not. in can. *Emerit.* Idem T. VI. Conc.
 putat *laudes* idem esse in regula S. ISIDORI, quod hic *sonus*: quando agit Labb. p. 519.
 de officio vespertino: „ In vespertinis officiis (inquit) primo lucernarium, Cap. 6. Reg.
 „ deinde psalmi duo responforius unus & laudes, hymnus atque oratio di-
 „ cenda est. Post vespertinum autem congregatis fratribus oportet vel ali-
 „ quid meditari, vel de aliquibus divinæ lectionis quæstionibus disputare,
 „ conferendo pie & salubriter, tantumque meditando disputandoque immo-
 „ rari, quoadusque Completorii tempus possit occurrere.“ De Completorio
 nihil amplius addit: ubi in officio *Mozarabico* iterato sæpius *alleluia*, in-
 fertisque hymnis occurrunt plures psalmi, quam in aliis officii divini par-
 tibus. Unde etiam colligit MABILLONIUS officium *Mozarabicum* S. ISIDORO
 non adeo asserere tribui, cum nec in horarum numero conveniat, ut ex
 dictis constare potest, neque etiam in psalmorum usu, qui exiguus usus
 est in officio *Mozarabico*, antiphonis magnam partem constante, ac *laude*,
sono; atque in officio vespertino cantici *Magnificat* solum in festis B. V.
 dici soliti locum obtinet *laus*. At nec FRUCTUOSI regula in plerisque con-
 venit cum officio *Mozarabico*, vel etiam regula S. ISIDORI: *Primam*, &
duodecimam assignat ille, quas hic prætermittit, & *duodecimam* quidem a
 vespera distinguit, dum hoc modo ab eo recensentur horæ canonicæ: *Ter-*
tia, *Sexta*, *Nona*, *duodecima videlicet, atque vespera*. Regula *Magistri*,
 eundem, qui nunc habetur, horarum canonicarum ordinem præscribens,
 etiam *duodecimam* nominat. „ Prima (inquit) sic dici debet, quomodo duo- c. 34.
 „ *decima*, quæ dicitur vespera. Nam Prima sic dici debet pungentibus iam

„ ra-

a) „ Dies sive sit festivalis, sive privata, semper
 horæ incipiunt a vespertinis ante diem: & prin-
 cipium fit per invocationem IESU Christi ora-
 tione dominica præcedente submissa voce di-
 cendo: *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie e-*
leison, Pater noster. Et alta voce: *In nomine*
Domini nostri IESU Christi lumen cum pace, hoc
 est lumen oblatum. Respondetur a circum-
 stantibus: *Deo gratias*. Et presbyter dicit:
Dominus sit semper vobiscum. Resp. *Et cum*
spiritu tuo. Et ordo Vesperorum sive sit fe-

stum, sive non, sequitur per hunc modum.
 Primo dicitur psalmus, sive Vespertinum, quod
 idem est: quo finito presbyter dicit, *Dominus*
sit semper vobiscum. Respondetur, *Et cum*
spiritu tuo. Statim dicitur sonus, si sit festum:
 eoquod dies ferialis caret sono; nisi tempore
 resurrectionis propter solemnitatem dicitur. Hæc
 regula sonus est: *Venite exultemus Domino, iu-*
bilemus Deo salutari nostro. Vers. *Præoccupemus*
faciem Dei in confessione, Et in psalmis iubile-
mus Deo.”

„radiis solis, & vespera adhuc radiis declinantibus eius. Quia quomodo
 „inchoatur dies in initio in opere DEI, in tali debet expleri & fine: ut
 „compleatur scriptura dicens: *A solis ortu* &c. In æstivo vero tempore
 „adhuc altius stante sole lucernaria inchoentur propter breves noctes.“ Lu-
 „cernaria nihil aliud est quam vespera, ut prius in recensione septem hora-
 „rum canonicarum nominarat immediate completorium iungens, uti mox
 „de psalmodia utriusque modum præscribit c. 36. „Psalmi lucernariæ in hieme
 „dici debent sex, currente semper psalterio, responsum unum, versum,
 „lectionem apostoli & evangelii, quæ semper abbas dicat, post hæc &
 „*Rogus DEI*, ut tam istæ cum responso & evangelico novem impositio-
 „nes psallentium sine versu & lectione, quam illæ quaternæ horarum ipsius
 „diei impositiones, id est per ipsas horas; hoc est Primam, Tertiam, Sex-
 „tam, Nonam, ternarum antiphonarum & responsorii singulis, quæ omnes
 „veniunt sedecim absque versu & lectione explendo, toties psallere viginti
 „quatuor vicibus &c.“ Hinc firmatur id, quod iam non semel notavi,
 „*impositiones* pertinere ad modulationem cantus, ut ex sequenti capite pa-
 „tet regulæ Magistri: „Psalmi lucernariæ cum antiphonis psalli debent; in
 „quibus duo ultimi cum *alleluia* currente semper psalterio, singula respon-
 „soria, versus, lectio apostoli, & evangelii, quod semper abbas dicat sine
 „*alleluia*. Nam omnes antiphonæ ipso die benedictionibus dictis cum *alle-*
 „*luia* psallantur.“ Colligitur hic solemnior lucernariæ seu vesperarum ce-
 „lebratio, quam reliquarum minorum horarum, quod semper fuit factum:
 „uti etiam BENEDICTI *Anianensis* iussu in monasteriis vesperæ cum antipho-
 „nis, & vigiliæ cum antiphonis & responsoriis *plenissime atque suavissime* ca-
 „nebantur. Sic tradunt capitula monachorum ad *Augiam* directa apud P.
 „HERRGOTT, congruitque regulæ S. BENEDICTI, a qua nonnihil hic abit
 „regula *Magistri* in omnibus horis æqualem modulationem præscribens et-
 „iam in Completorio, quod S. BENEDICTUS semper directanee dici voluit sine
 „antiphonis. Regula vero Magistri: „Psalmi Completorii omni tempore cum
 „antiphonis psallantur: quia totæ septem vices in die, in quibus laudes DEO
 „dicit, nos debere cum propheta dicere, æquali modulatione canuntur,
 „propter septiformem Spiritum, qui non est in aliqua parte discretus.“ Apud
 „*Græcos τὴν ἀπὸ δείπνων ἀκολουθίαν* ex usu dixeris Completorium, officium, quod
 „post sumptam coenam decantatur: ac duplex est primum *μέγα* dictum, quod
 „per totam Quadragesimam psallitur; & præsertim XII. psalmi canuntur.
 „Alterum *μικρον* dicitur, & per reliquum anni tempus celebratur. Utrumque
 „extat in *Græcorum* horologio. Maxima vero apud eosdem solemnitate ve-
 „speræ maiores celebrari solent post minores, quæ ante solis occasum circa
 „horam

horam decimam iuxta typicum dicuntur a). Et post Collectam, precesque lucernarias quæ propriæ apud Græcos *λυχνικὸν*, seu lucernarium vocantur, pars prima τῆ ἐσπερίνης totius vespertini officii solis precibus (cum tempus instat lucernæ accendendæ) constans, sequitur cathisma, seu pars vigesima psalterii cum antiphonis, quibus singulis collecta subiicitur, respondente choro ante ingressum sacerdotis, ad quem oratio Introitus dicitur. „No-
tum sit, diaconum indui debere (ut habet GOAR p. 3.) sub tertium psal-
terii antiphonum (dummodo sit psalmorum *Davidicorum* per versus re-
citatio) sin vero, dum cantatur proœmiacus.“ Et postea p. 4. „Cantato
lumen iucundum dicit diaconus. *Attendamus*, & sacerdos, *Pax omnibus*.
Et iterum diaconus, *sapientia, attendamus* b), & canitur propositum diei
distichum: & post lectiones diaconus prolixam facit orationem frequenti po-
puli responsione. Et sacerdos elatiore voce succinit *Quia bonus* &c. Et
post exclamationem (ut habet GOAR.) processionis versus canuntur: καὶ
μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ψάλλονται τὰ στιχηρὰ τῆς λιτῆς. (Et): Fratres autem ca-
nentes diaconus incensat de more: & versibus terminatis: *Salva Domine* &c.
Et cantatur *Domine miserere* quadragesies.“ Post secretam orationem,
Tunc psallimus, ut habet typicum, *Idiomela illius sancti, qui eo die colitur*,
facientes processionem λιτανεύοντες in *Narthece*. Quod fit ad frequen-
tes variosque tonos ecclesiasticos. „Hisce absolutis (prosequitur typicum c)
incipimus stichera versiculi, & psallentes templum ingredimur. Accinen-
tes etiam versiculos tali die occurrentes.“ Quæ sunt *Idiomela* cum va-
riis itidem tonis, seu ἤχοις, veluti etiam dimissorium post *Nunc dimittis*,
Trisagion &c. quæ canuntur finitis versibus e versiculis *Davidicis* composi-
tis. Et post *Pater noster*, ut habetur apud PHILOTHEUM patriarcham in *T. IV. Bibl.*
ordine instituendi diaconum, videlicet quomodo ministrat diaconus cum sa-
cerdote in magno vespertino &c. exclamat sacerdos d): *Quoniam tuum est*

regnum

a) „Inchoante presbytero *Benedictus Deus*, & præside ecclesiæ post *Venite adoremus* psalmum proœmiacum *Benedic animi mea* &c. tranquilla & submissa voce. Et eodem modo dicitur psalmus: *Domine clamavi* &c. tono dominicali. Recitantur versiculi tres. Et psalluntur proformii seu similes, inter quos psalmus, *Dominus regnavit*, postea *Mariale*, *Nunc dimittis*, *Trisagium*, *Dimissorium*, & sit ἀπόλησις, seu *dimissio*. Post solis occasum, dato iterum signo, accensis lucernis, factaque solemnii incensatione, incipit præses *Venite adoremus* &c. bis elata voce cum cantu dicendo. Et postea voce adhuc clariore & tono obliquo 4. psal. *Benedic anima mea*.“

b) Μετὰ τὸ τέλει τῆ φῶς ἱλαρον λέγει

ὁ διάκονος· πρόσχωμεν, καὶ ὁ ἱερεὺς. εὐρήνη πᾶσι. Καὶ πάλιν ὁ διάκονος· Σοφία, πρόσχωμεν καὶ ψάλλεται τὸ προκειμένον τῆς ἡμέρας.

c) Παλλομένων τῶν ἀπὸ στιχῶν στιχηρῶν. GOAR. p. 4.

d) Καὶ, ψάλλεται τὸ ἀπολύτικον τῆς ἡμέρας. Εἰ μὲν ἐστὶ κυριακὴ, τὸ Θεοτόκε παρθένε ἐκ τρίτης, εἰ δὲ ἀγία μνήμη μεγάλῃς τὸ τροπάριον τῆς ἀγίας ἐκ δευτέρας, καὶ τὸ Θεοτόκε παρθένε ἀπαξ. Παλλομένους ἐν τῇ τελευταίᾳ μεγαλοφώνως, καὶ ἀργῶς κ.τ.λ. GOAR. pag. 4.

regnum. Et cantatur dimissorium diei. Quodsi est dominicus dies, cantatur illud *Deipara Virgo*. Si vero magni alicuius sancti recordatio, troparium sancti secundo iteratur, & *Deipara virgo* semel. Quodsi festum dominicale est, aut DEI matris, ter dicitur. At postquam ultimum dimissorium cantatum est elata voce, & tamen lente, diaconus benedictione a sacerdote super incenso petita in gyrum ac in modum crucis panem incendit &c. Et postquam absolutum est troparium cum horario, quinque pannes ostendens dicit: *Dominum oremus* &c. & postquam cantatum est & dictum a fratribus *Benedicam Dominum*: ingreditur sacerdos unacum diacono sanctum suggestum. At fratres psalmum dicunt usque ad: *non minuentur omni bono*. Verum sacerdos intra sanctum suggestum exclamat *Benedictio Domini super vos* &c. Quodsi non sunt vigiliæ, post absolutionem ex ferie versuum secreto ingreditur sanctum suggestum. Et post *trifagion* exclamat: *Quoniam tuum est regnum, & potestas, & gloria*, & cantatur dimissorium. Verum diaconus extra stans post troparium exclamat, *Benedic*, & sacerdos intus: *Qui est benedictus Dominus DEUS noster nunc & semper & in sæcula sæculorum*, & cantant illud: *Confirma Domine reges*, & sacerdos dicit voce lenta, *Sanctissima Deipara salva nos*, & fratres cantant venerationem: & rursus sacerdos lente: *Gloria tibi Deus spes nostra tibi gloria*: & dicunt fratres *Gloria & nunc, Domine benedic*: Et sacerdos aperiens sanctas portas... hanc dimissionem dicit: *Christe vere DEUS noster* &c. Ex his patet, celeberrimam hanc esse in officio *græco* horam, quæ apud nos pariter solemni ritu celebratur, præsertim dum a vigiliis frequentia fidelium abesse cœpit: atque ideo forte imprimis priores vespere celebrantur præcipua cantus ac ritus solemnitatem, quod suo tempore AMALARIUS haud probavit a). Imprimis notabile est, quod dicit de antiphonis & psalmis propriis secundum festa, vel communibus ferialibus. Qua de re iterum audiendus est RADULPHUS prop. X. id *Alemannis* laudi tribuens, quod *ubi possunt, se tenent*
ad

De ord. Antiph. c. 16.

a

a) Quando (inquit) iuvenis fui, vidi cantores præcedentem vespertinalem synaxim ante diem alicuius solemnitatis celebriore cantu & gloriofior celebrare, quam sequentem vesperam diei festivitatis: in tantum, ut aliquoties in præcedente vespera celebraretur cantus de festivitibus Sanctorum, & in sequente de feriis communibus. Habuimus tamen scriptum in antiphonariis de die nativitatibus Domini, & natalitiis apostolorum PETRI & PAULI, atque ANDRÆ antiphonas aptas & congruas memoratis diebus in vespere sequente ea die, quando Missa de natalitiis eorum celebratur, & ibi cecinimus eas,

sicut adhuc facimus. Ego imbutus prisca consuetudine cœpi cogitare, quare non essent memorata antiphona de natalitiis Sanctorum in præcedentibus Vesperis constituta, in quibus audiebam per cæteras festivitates Sanctorum gloriosior sonum, & videbam maiorem conventum populorum, atque celebrius officium luminum, quam in sequentibus. Inveni, Deo miserante, rationabilius inventum esse cultum solemnitatum vespertinalium apud scriptores antiquos, qui antiphonas scripserunt, quam apud cantores modernos."

ad feriales psalmos a). At fecus hoc nunc fieri apud nos comperimus. Vetus vero observantia integra est in ritu ecclesiastico, quo vespere laudibus assimilantur, quemadmodum alia aliis minoribus horis, exceptis vigiliis, ut observat RADULPHUS: „Vigiliae autem sunt canonicæ horæ per se, non Prop. XLV. habentes cum aliis parilitatem: sed laudes & vespere inter se, item Prima & Completorium inter se: & Tertia, Sexta, & Nona inter se habent parilitatem, & similem officiandi ordinem atque modum. De parilitate Tertiæ, Sextæ, & Nonæ satis evidens est: de aliarum parilitate videamus. Quod autem laudes & vespere simili modo debeant officiari, habemus duo iura posita in decretis 12. dist. c. ult. Et de consecratione 5. cap. *Convenit*.“ Primam postea Completorio æquiparat, ubi præterea carpit, ordinem in multis perverti, varia in variis horis præter avitum ordinem *Romanum* addendo, subtrahendo, & transponendo b).

XIV. Pauca hæc ex monumentis medii huius ævi de singulis horis canonicis ad meum collegi institutum de cantu ac musica ecclesiastica: multa tamen adhuc alia occurrunt, suis plerumque titulis digesta, apud auctores illius temporis, qui de officiis divinis articulatim scripserunt. „Quatenus Iugis usus in horis canonicis psalmodum & canticorum S. scripturæ. (inquit ex illis AMALARIUS in præmio libri quarti de ecclesiasticis officiis) considerato ordine compositionis, & numero psalmorum, & lectionum ac responsoriorum convenienti quibusque temporibus dulcius atque compunctius DEO assistatur in ecclesia, & rogetur atque recordetur tam pro se, qui rogat, quam pro illis, quibus necessaria est deprecatio:

a) „Psalmi quoque vespertini quotidie ad psalterii complementum continuari debent: salvo quod de nativitate Domini, de apostolis, de sancto STEPHANO in antiphonario psalmi cum antiphonis propriis habentur. Et quando dominicales in hebdomada paschæ & pentecostes, & in die ascensionis persolvuntur. In festivitatibus quoque ad secundas vespere Fratrum minorum usus ponit psalmos dominicales, ultimo secundum festivitatem mutato; Galli vero in maioribus festivitatibus per psalmos *Laudate* solemnizant; sed *Alemanni* ubi possunt se tenent ad feriales.“

b) „Addendo, ut qui laudibus versiculum sacerdotalem præponunt, & ad vespere in certis cantibus responsorium cantant, quorum utrumque *Romani* nunquam faciunt. Sed utriusque generalis consuetudo contraria prævaluit, cuius rationem ponunt Rationalia divinatorum. Sub-

trahendo, ut qui in laudibus aliquando nullum habent hymnum, seu aliquando decurtatum. Et isti manifeste offendunt dictum Concilium. *Romanum*; *Benedictinum*, & *Ambrosianum* officium, quodlibet semper habet hymnum. Transponendo, ut qui alio ordine dicunt hymnum in uno, quam in altero. Additio tolerari potest, subtractio autem & transpositio videntur vitiosæ. Completorium vero & Prima fere similem habent officiationem &c. Et quia sicut cæteræ horæ parvæ solam debent habere antiphonam: ideo excellentiori usu psalmi Completorii directanei sunt cum *Alleluia*, & ad canticum antiphona collocatur &c. Et sciendum, quod *Ambrosiano*, *Benedictino*, & *Romano* more Completorium per totum annum est uniforme, nec aliqua mutantur, nisi propter tempus aliqua subtrahantur &c.“

„tio: & recordetur illorum, quorum nobis est utilis recordatio.“ Pertinet huc *interpretatio psalterii artis cantilenæ, vel specierum singularium, vel nominum, quæ commemorantur in psalmis.* De qua Tom. II. oper. Ven. THOMAS. p. XLIV. *Psalmodiæ* nomen inde ab antiquissimis temporibus manfit. *Psalmodiæ*, monet S. GREGOR. & *lacrimis horas vitæ frequentius impende.* Frequens ea est in omnibus monumentis ecclesiasticis a potiori denominationatio. Maximam partem sacræ modulationis psalmi complent, primusque, medius, & novissimus est DAVID, ut hætenus ubique gentium servatur (quam diversi cæterum sint ritus) *Mozarabicum* si quadantenus excipias: quod mirum videatur, quandoquidem a Concilio *Bracarenfi* I. dudum est cautum: „Ut ultra psalmos vel canonicarum scripturarum novi & veteris testamenti nihil poetice compositum in ecclesia psallatur, sicut & sancti præcipiunt canones.“ Postea quidem PP. Conc. IV. *Toletani* hoc decretum moderantes alios etiam admittendos hymnos existimarunt. Priorem rigorem hoc medio ævo *Lugdunensis* ecclesia tenere contendit: „Sicut in diebus ad Missas nonnisi divina generaliter eloquia decantantur: ita & in noctibus ad sacras vigilias exhibendas ea procul dubio lex debeat observari,“ ut AGOBARDUS de psalmodia divina loquitur, totusque in eo est libro de correctione antiphonarii, demum ita concludens: „Quatinus in sacris officiis peragendis... una a nobis atque eadem custodiatur forma orationum, forma lectionum, & forma ecclesiasticarum modulationum.“ Extendit hæc etiam ad ipsa responsoria, aut antiphonas, *quæ solent aliqui composito sono pro libitu, non ex canonica scriptura assumpta canere,* quæ sunt eius verba ex regula SS. PAULI & STEPHANI. Aliud tunc censuit *Metensis* ecclesia, aliæque tum Occidentis, cum Orientis maxime ecclesiæ, quæ humano ingenio nimium etiam indulserunt, servando nihilominus in psalmis cum canticis canonicis veteris & novi testamenti ordinem, qualem S. GERMANUS in theoria rerum ecclesiasticarum designat: „Sciendum autem est (inquit) initio omnis officii matutini & vespertini primum veteris testamenti cantari psalmos, deinde novæ gratiæ cantica, veteri nimium mirum præcedente, cuius legislator hic natus extremis diebus oracula fudit, ut omnes intelligant, unum & eundem DEUM ac Dominum esse, qui has & illas leges sancivit Christus.“ Psalmis *Davidicis* ecclesia etiam ubique gentium iunxit semper alia veteris & novi testamenti cantica. Tomo ultimo *Polyglottorum Anglicorum* exhibetur divisio psalmorum DAVIDIS in diurnos & nocturnos, unacum canticis quatuordecim, ultimum ὕμνος ἐσθλὸς, in quo multa occurrunt, quæ ad verbum in hymno *Te Deum laudamus* continentur a). Præcipuus tamen semper fuit psalmorum usus. Sa-

luber-

a) Vid. LAMBECC. lib. III. Bibl. *Vindobon.* p. 379. ubi agit de canticis psalterio *Vindob.* subnexis.L. X. reg. ep.
ultima.

c. 12.

T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 673.

a

luberrimus hanc in rem est Conc. *Nicani* II. canon iunctis tum occidentalis cum orientalis ecclesiæ votis : „ Quoniam psallentes Deo spondemus *in iustificationibus tuis meditabor, non obliviscar sermones tuos* : omnes quidem christianos salutare est hoc servare, eos autem præcipue, qui sacerdotalem dignitatem obtinent. Quamobrem decernimus quemlibet, qui ad episcopalem gradum est provehendus, psalterium omnino nosse, ut ex eo omnem quoque suum clericum ita institui moneat.“ Ita dudum antea S. GREGORIUS M. „ Sed nec IOANNEM presbyterum psalmorum nescium præsumimus ordinare, quia hæc eum res minus sui profectus habere studium demonstrabat.“ Concilium *Toletanum* VIII. non solum in episcopis, sed in omni dignitate ecclesiastica requirit id, quod adhuc clarius ad propositum est : „ Nullus cuiuscunque dignitatis ecclesiasticæ deinceps percipiat gradum, qui non totum psalterium vel canticorum usualium & hymnorum perfecte noverit supplementum.“ Concilium *Aquisgranense* in visitandis dioecesibus inter alia indagari vult : „ Ut episcopi diligenter discutiant per suas parochias presbyterorum fidem, baptisma catholicum, & Missarum celebrationes, ut fidem rectam teneant, & baptisma catholicum observent, & Missarum preces bene intelligant, & ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur.“ Qui canon in capitulari I. CAROLI M. totidem verbis habetur c. XXVIII. apud BALUZIIUM, & in Conc. *Germ.* T. I. p. 416. In ferm. synodali, qui S. UDALRICO *Augustano* tribuitur, præscribitur : *Psalmorum verba, & distinctiones regulariter ex corde cum canticis consuetudinariis pronunciare sciat.* In capitulis QUILLEBERTI episc. apud BALUZ. T. II. Capitulum. p. 1377. primum est : *Ut unusquisque recte suos psalmos decantare possit.* Hoc studium præcipuum RICULPHUS *Suessionensis* sæculo nono parochis suis inculcavit : „ Habete quæso studium in psalmos cantando, in divinos libros legendo, in canonicas horas custodiendo, id est Primam, Tertiam, Sextam, Missarum quoque celebratione, Nonam, Vesperas, & Completorium, atque matutinale officium decantando : & invitate parochianos vestros, ut si ad alios cursus venire non sufficiunt, saltem Missas audire frequentius studeant, & dominicis, atque aliis diebus festis vespervas, matutinas, & Missas frequentare non prætermittant. (Et) Monemus, ut unusquisque vestrum psalmos, & sermonem fidei catholicæ cuius initium : *Quicumque vult salvus esse, & canonem Missæ, ac cantum, vel computum memoriter & veraciter ac recte tenere studeat.*“ PP. Conc. *Coyacensis* in dioecesi *Ovetensi* an. 1050. decernunt, „ Ut archidiaconi tales clericos constitutis quatuor temporibus ad ordines ducant, qui perfecte totum psalterium, hymnos, & cantica, epistolas, evangelia, &

Prop. 17.

„orationes sciant.“ Psalterium autem, præcipua divini officii pars, primum supponitur in statutis regularibus synodi *Franciae* an. 803. *Ut scholastici, postquam psalmi, cantica & hymni memoria commendata fuerint &c.* Nostis etiam temporibus non raro apud monachos obligatio est memoriter tenendi psalterium, *In quo*, ut ait RADULPHUS *Tungrensis*, *principaliter officium consistit.* Agens is de continuando psalterio, hoc præsertim inculcat: *quod sicut sunt pauci dies dominici & multæ feriæ, ita pauca debeant esse festivitates, & multæ feriæ, seu dies sanctorum trium lectionum.* HILDEMARUS in comment. in reg. S. BEN. c. 18. sic habet: *Totum psalterium in officio Romano non canitur, & tamen præcipit regula per unamquamque septimanam totum omnino esse canendum cum canticis suis.* Inter labores ALCUINI in secessu suo *Turonis* etiam ponitur, eum psalterium *Davidicum* per hebdomadæ dies disposuisse. Persæpe vero apud monasticas congregationes aut integri psalterii, aut partis alicuius etiam extra statas horas canonicas psalmos decantandi est usus, licet non ita solemnis: de quo GERARDUS in vita S. UDALRICI *Augustani* narrat c. 4. „Prima vero expleta, fratribus solito more crucem portantibus ipse remanens in ecclesia, codiculum brevium ex psalmis cum aliis orationibus interim decantavit, usque dum fratres cum cruce redirent, & Missam sacificationis celebrare cœpissent.“ In cod. *Vatic.* n. 1981. habetur index libr. Bibl. S. VINCENTII circa XI. sæc. scriptus, in quo *flores psalmorum, & alius orationalis* enumerantur: uti refertur in præf. ad P. I. T. I. de liturg. & psalm. *Hisp.* THOMASII, qui *flores psalmorum* PRUDENTII episc. *Tricassini* edidit. Hæc autem ad nos non pertinent, cum de publico psalmorum cantu agamus in horis præsertim canonicis; alias enim etsi iugis fuerit psalmorum usus, plerumque sine cantu fuit.

Psalmodia ad
laborem, &
refectionem.

P. I. c. 53.

XV. In PETRI diaconi disciplina *Casinenſi* apud P. HERRGOTT p. 3. præceptum extat: „Quando ecclesiam intraverint, vel de ecclesia exierint, sive ad comedendum, vel bibendum venerint, psalmos decantent. . . . Cum decanus percutit cymbalum ad vescendum, psalmos decantent.“ Singulari religione medio ævo panis eucharisticus parabatur. *Diaconi cum subdiaconis*, teste HUMBERTO in libro contra *Græcorum* calumnias, seu ipsi *sacerdotes sacris amicti vestibus cum melodia psalmorum azyma conspersum & in ferro paratum ex secretario proferebant.* Omnia articulatim prosequitur BERNARDUS in ord. *Cluniac. de hostiis faciendis.* Patet vero ex capite 75. de opere manuum, quando communem panem in pistrino faciebant fratres, id cum cantu psalmorum fieri solitum: *Apparent se, qui habent*

bent manus idoneas vel brachia ad panem faciendum, alii cātent psalmos. Et mox laudatus PETRUS *Casimensis* apud P. HERRGOTT p. 3. *Quando farinam conspergunt aqua, vel panem faciunt, psalmos decantent.* Antiquissimum morem libro primo indicamus, inter psalmorum cantum manibus laborandi. De quo in S. STURMII *Fuldensibus* consuetudinibus apud P. HERRGOTT. „Post lectionem autem capituli exeundum est ad opus, quod præcipitur a priore, cum summa cautela in psalmorum modulatione, vel *De vet. disc. monast. p. 7.* „spiritualium rerum conlocutionibus.“ Psalmodiam articulatim describit BERNARDUS loc. cit. de opere manuum apud P. HERRGOTT. Hæreo iterum, an, quod de fratribus ad refectorium in S. STURMII *Fuldensis* abb. consuetudinibus legitur nonnunquam, ad peculiarem statim tantum diebus pertineat ritum, veluti dominica Palm. *Completa Missa vadunt cum psallentio in refectorio.* Et paulo post de sabbato S. *Post Missam, peracta vespera vadunt cum psallentio in refectorio.* Et mox Domin. Resurr. *Finita omnia & completa, procedunt in refectorium cum psallentio.* Et peculiariter iterum fer. III. hebd. pasch. *Peracta autem Missarum sollemnia, incipientes antiphonam eunt in refectorio.* Ad rem est distinctio in regula Magistri, qualiter psalli debeat in refectorio: „Psalmi refectorium tam posita, „quam levata mensa non sunt de septem canonicarum vice horarum, sed „peculiariter DEO de benedicenda, aut comedenda esca per gratiarum „actionem præbentur; sine antiphona directanei dicantur; sed in diebus festis cum antiphona vel *alleluia.*“ Ne hic præterierim, quod in chronico abbatiæ S. TRUDONIS lib. VIII. apud DACHERIUM legitur in præcipuis festis eius monasterii SS. TRUDONIS & EUCHARII convenisse ingenti numero sacerdotes & clericos, unde strepitus in mensa: „Ut vix audiri posset vox licet altifona legentis in eminentiori loco. . . Indeque surgentes cantando altis vocibus, quod ad festum pertineret, fratres *Miserere mei DEUS* cantantes ad ecclesiam procederent.“ Apud *Gracos* etiam habetur officium singulare *ἀπόδιπνον.* *T. II. spicil. in fol. 689.* *c. 43.*

XVI. Psalmorum cantui iunguntur antiphonæ & responsoria, quod est usus antiphonarum in horis canonicis. cum antiphonis vel responsoriis plenissime atque suavissime canere, ut habetur in capitulis monachorum *ad Augiam* directis apud BALUZIIUM in append. capitular. Antiphonæ usu antiquissimo ex ipsis psalmis, cum quibus canebantur, solebant excerpti. Unde videntur vocari psalmorum capitula apud GENADIUM, ubi MUSEUM, seu MASEUM laudat, qui hortatu VENERII episcopi excerptis ex sanctis scripturis lectiones totius anni, festivis diebus aptas, *De vir. ill. c. 79.*

responsorio etiam & psalmodiarum capitula temporibus & lectionibus congruentia. In historia episcoporum *Antisiodorensium* c. 59. apud MARTENIUM de antiqua ecclesie disciplina c. 4. GUILIELMUS episcopus ad psalmos antiphonas addidisse dicitur, quod est ad normam S. BENEDICTI, monachis *Ægypti* nullas ad psalmos adhibentibus antiphonas. Idem T. I. Anecd. præfationem musicæ disciplinæ AURELIANI monachi inseruit, ubi religiosus presbyter *Antisiodorensis* laudatur p. 124. „ qui inter cætera religionis augmenta „ hoc sibi adsciverat, ut basilicæ signo pulsante, illico adurgeret, extemploque ecclesiam præpararet. Dum his & huiusmodi floreret artibus, quadam nocte cum a propria egrederetur domo, quæ parieti hærebat basilicæ „ in honorem S. ALBANI martyris, angelorum auditit chorum consona voce „ *alleluia* cum psalmo CXLVIII. usque ad finem psalterii, qui attonitis „ auribus ad ostium ipsius oratorii auscultans didicit eum. Erat autem „ *alleluia*, quod mos est cum superiore canere psalmo diebus tantum dominicis, „ quæ in primo versu semel, in secundo bis, in tertio tribus reciprocatur vicibus, & in quarto iterum a capite repetitur, ut autem arbitror in „ honorem sanctæ & individue competenter canitur Trinitatis.“ Idem reperi ad calcem *disciplina musicæ* AURELIANI in MS. bibl. *Laurent. Florent.* & in MS. *Vaticano* Anonymi de musica. Notat ibi MARTENIUS hunc ritum postea proprium fuisse dominicæ Septuagesimæ: congruitque cum antiphonarum primævo usu, qui hac ætate frequentabatur *psalterium cum pluribus antiphonis*, ut in Regula S. COLUMBANI vocatur, *in nocturnali officio quotidianarum nocturnarum*: veluti caput tertium de ordine antiphonarii inscribit AMALARIUS, ubi sic loquitur: „ Nos fratres cantemus in nocturnali officio „ totidem psalmos, quot horæ sunt in nocte æquinoctionali: & ex statu „ temporis discamus debitores nos esse pro peccatis eorum intercedere, quorum oblationibus sustentamur. Et ex senis antiphonis, quas vicissim chori „ per singulos versus repetunt, admonemur &c.“ Quæ verba clare produnt, antiphonas tunc post singulos cuiusque psalmi versus repetitas fuisse, quod THOMASIUS in præfatione ad antiphonale, a se editum, miratur, ante se neminem observasse. Exemplum adducit ex MS. antiphonario Missæ ad usum cantorum missæ, servatoque in bibliotheca angelica apud S. AUGUSTINUM in urbe, in officio Sabbati sancti, ubi versibus cantici *Magnificat* singulæ interferuntur antiphonæ hoc modo: Antiphona *Vespere autem Sabbati* &c. Psalm. *Magnificat* &c. antiphona: *Et ecce terræ motus* &c. Psalm. *Et exultavit* &c. Et sic post singulos versus aliæ iterum occurrunt antiphonæ, ut iam retulimus. Hic vero aliud autographum exemplum ob oculos

culos ponimus ex Responsali Vaticano sæc. X. circ. Num. 7017. in Nativitate Domini in evangelio, id est canticum evangelii, cum diversis antiphonis ad singulos versus, ac tonis etiam diversis. Idem habetur in Epiphan. ad *Magnificat*. In Paschate item ad *Benedictus*.

Gloria in excelsis deo et in terra pax hominibus. *I*uxta
bonæ voluntatis alleluia alleluia. *S*icut erat. *A* Virgo uer-
bo concepit uirgo permansit uirgo peperit regem omnium
regum. *S*icut erat. *A* Nescient mater uirgo unum peperit
sine dolore saluatorem seculorum ipsum regem ange-
lorum sola uirgo lactabat ubere de celo pleno. *S*icut erat. *A* Na-
to domino angelorum chorus canebat dicent salus deo nostro
sedebat super thronum et agno. *S*icut erat. *A* Natus est nobis
hodie saluator quæstus dominus in ciuitate dauid. *S*icut erat.

Videre licet apud MARTENIUM alterius generis exemplum ex IOANNE De ant. eccl. disc. c. 4. L. I. n. 10. monacho in vita S. ODONIS, *Turonenses* in festiuitate S. MARTINI, nocturnum volentes officium ad lucem usque protendere, unamquamque antiphonam per singulos psalmorum versus repetere. „ Quia eiusdem offi-
cii antiphonæ, ut omnibus patet, breues sunt, & eius temporis longio-
res noctes, volentes officium ad lucem usque protendere, unamquamque
antiphonam per singulos psalmorum versus repetendo canebant. “ Hinc
THOMASIVS Præfat. in Respons. & Antiphon. pag. XXXIV. ger-
manam elicit rationem, quamobrem contractiones sint antiphonæ, quæ cum
psalmis vel canticis canuntur in ecclesiasticis cursibus, quam quæ in Missa
canuntur ad Introitum, Offertorium, & Communionem: nimirum, quia
illæ quam frequentissimæ repetebantur post singulos psalmorum omnium ver-
sus; hæ vero post singulos quidem, sed paucos tantum vel proprios, vel
psalmi versus alternabant. Aliud genus est, de quo MARTENIUS: „ Qui an-
tiquos (ait) nostros ritus monasticos percurrerit, is facile deprehendet, non
raro

- „ raro in præcipuarum festivitatum matutinis laudibus, & vesperis antiphonas ter repetitas fuisse, in fine cantici *Benedictus* in Laudibus, & cantici „ *Magnificat* in Vesperis; semel ante *Gloria Patri*, secundo ante *Sicut erat*, „ tertio, integro versiculo absoluto.“ Qui ritus in *Turonensi* olim ecclesia ex vulgari usu obtinuit; idque vocabant antiphonas *triumphare*, id est, ter fari. Exempla eiusmodi diversa referemus sequenti libro III. ex ordine MS. operis DEI, qui in hoc nostro monasterio *D. Blasii* sæculis XIV. XV. & XVI. fuit in usu. Nescio, an huc pertineant Constitutionum *Cluniac.* verba apud DACHERIUM: „Canticum evangelii post antiphonam, quamvis ter „ recantetur, tamen adhuc & ipsius antiphonæ melodia cantatur cum alle- „ luia.“ Apud P. HERRGOTT, de antiq. monast. discipl. in festo S. Petri GUIDONIS disciplina *Farfensis* ad vespervas ita habet: „ Tres vel quatuor fra- „ tres ante altare resonent hymnum: *Felix per omnes*, & tantummodo in „ hac synaxi cantent. Duo sacerdotes induantur cappis ad deferendum in- „ censum. Antiphona, *Tu es Petrus*, & postmodum hæc triumphaliter ex- „ splicabitur.“ Nemo non videt, agi de antiphona ad *Magnificat*. Simili-

p. 66. ter postea de festo Assumptionis B. M. V. antiphona: *Sancta Maria exora sem-*

p. 82. *per*, & triumphaliter canatur. At de primis vesperis S. ANDRÆ id expresse excipitur: *antiphona non triumphaliter*. Vox tamen *triumphare*, etiam dum pluries, aut ad singulos versus fit repetitio, passim apud D. de MOLEON notatur in Itinere liturgico, ut suo loco videbimus, nondum penitus antiquatum esse hunc usum, quamvis rarissimus sit. Et iam sæculo XIV. a RADULPHO *Tungrensi* ceu singulare in antiquis antiphonariis *Romanis* notantur antiphonæ in dominicis super *Benedicite* multiplicatæ, si huc interpretanda sunt illius verba Prop. XXII. illis, quæ Prop. XV. habet, similia. „Ad Laudes dominicales super *Benedicite* in antiphonario *Romano* „ multæ habentur antiphonæ, quæ in hieme secundum ordinem dicuntur, „ in æstate autem sola, scilicet: *Tres pueri &c.*“ Econtra vero in ordine *Rom.* BENEDICTI canonici, GUIDONI *de Castello*, qui postea fuit COELESTINUS II. P. inscripto, sub titulo *Liber politicus*, passim occurrit, ut sub una antiphona psalmi in vesperis dicantur: „Sabbato in vigilia Adventus Domi- „ ni ad vespervas incipit antiphona: *In illa die stillabunt montes*. Sub ista an-

p. 449. tiphona omnes psalmi huius vesperi cantantur.“ Et postea: „Sabbato

T. IV. Bibl. „ Septuagesimæ ad vesperum tacetur *alleluia*, & dicitur *Laus tibi Domine*.

PP. Parif. „ Sub una antiphona, *Voca operarios*, omnes psalmi cantantur.“ Idem

p. 673. dum ad vespervas feriales primæ hebdomadæ Adventus est præscriptum, addi-

L. IV. c. 2. tur, post psalmos alias easque plures antiphonas esse cantatas: „Ad vespe- „ rum omnes psalmi feriales cantentur sub una antiphona: *In illa die stilla-* „ *bunt montes*, & ad finem cantentur istæ antiphonæ, ut videtur ad *Magni-* „ *ficat* :

„*sciat: Missus est Gabriel angelus, Ave Maria gratia plena, Dominus tecum*, cum oratione: *Deus, qui de beata Mariæ Virginis utero, & antiphona: Ecce Dominus veniet &c.*“ Ad Laudes vero ad singulos psalmos expresse præscribuntur antiphonæ in dominica Septuagesimæ: *Ad matutinas Laudes omnes antiphonæ per ordinem cantentur.* Demum observandus est hic modus *denunciandi antiphonas*, quem hodieque in Gallia & Italia animadverti, estque in Petri AMELII libro de Cæremoniis S. R. E. apud MABILLONIUM Tit. VI. ordo antiphonarum annuntiandarum a). In antiquissimo codice *Veronensi* orationum ritus *Gothico-Hispani* cum operibus V. THOMASII, a Ios. BLANCHINIO edito, passim etiam antiphonæ notantur, orationibus congruentes, uti de Adventu D. dicitur: *Incipiunt orationes de Adventu Domini, quæ per singulos Matutinos iuxta antiphonas congruentes usque ad Nativitatem Domini sunt dicendæ.* Rem optime declaravit Ven. Cardinalis præfatione in psalterium cum canticis &c. ex Conc. *Agathensi*. c. 30. ubi præscribitur: *ut post antiphonas, collectiones per ordinem ab episcopis vel presbyteris dicantur.* „Id quod (inquit) nunquam intelliges, nisi ritum psallendi *Galliarum* antiquum pernoveris, quem in præsentī (aliquibus tamen immutatis) repræsentat breviarium *Mozarabum, Hispaniarum*, scilicet ritus antiqui, consimilis omnino prisco illi *Gallicano* veteri. Eo in breviario antiphonæ habentur cum accessione plurium versuum, post quos repetantur: quæ ut plurimum ex psalmis, aut ex prophetis sunt desunt. Hisce antiphonis singulis orationes subiunguntur ex eodem ipso psalmo decerptæ, unde antiphona proxime cantata excerpta fuerat.“ Usus etiam est antiphonarum in ecclesia *Græca* ante psalmos, seu potius ante versiculos psalmorum festo aptos, ut notat GOARUS b). Antiphonarum hirmus, seu

a) „Subdiaconus papæ stans capite inclinato submissa voce incipit *Rex pacificus*: & postea flectit genua ante eum, & iterum papa reincipit antiphonam: qua dicta sedet, statim chorus reincipit &c. (Et paulo post): Nota quod subdiaconus cum uno acolythorum denunciatur antiphonam papæ & cardinalibus. Capitulum dicit subdiaconus: hymnum incipit aliquis de senioribus adiutoribus vel acolythis: & statim papa eundem hymnum reincipit. Deponitur semper mitra quando cantat. Subdiaconus vero incipit antiphonam ad *Magnificat*: & statim papa eam reincipit. Postquam cantores incipiunt *Magnificat* &c.“

b) „*Ἀντίφωνα* inquit p. 123.) strictiore significato sumitur pro officio ecclesiastico, ex va-

riis versibus diversorum psalmorum, qui magis solemnitatem exprimunt, collecto. Et hæc antiphona pro magna anni parte in diebus dominicis recitantur. Dividuntur in primum & secundum antiphonum. In primo post singulos versus recitatur: *Precibus Deiparæ salva nos.* In secundo pro solemnitate diversitate versui adnectitur formula solemnitatem exprimens. Postmodum tertia statio excipit, quæ & tertium antiphonum vocatur versiculi psalmorum cum tropario proprio solemnitatis: cuius vicem, cum typica dicuntur, *Beatitudines* occupant, in quarum postremis Tertix, Sextæque odæ, troparia sive Paracletices recitantur.“ Ad ipsam auctorem l. c.

seu melodia tonum psalmodiæ determinat, unde S. GERMANUS in Theoria rerum ecclesiasticarum allegorizat: „Antiphonæ sunt prophetarum prædicationes, prænuntiantes adventum Filii Dei.“ Miram vero hinc DURANDUS antiphonæ etymologiam exsculpit: „Recte igitur (inquit) secundum eius tonum melodia psalmi informatur, quia dilectio opera nostra informat: & secundum hoc dicitur ab ἀντί, quod est *contra*, & φωνή, quod est *sonus*: quia psalmus secundum melodiam eius intonatur.“ Ut vero in antiphonis concinendis, suisque psalmis vel versibus chorus choro respondebat alternis, ita in earum impositione antiphonarum ordo servabatur alternus, ut una quidem antiphona ab uno cantore unius chori inchoaretur, alia ab alio alterius chori, sicque deinceps semper alterne iuxta AMALA-

T. II. Bibl.
PP. Paris.
p. 673.
L. IV. c. 2.

L. II. c. 7.
de Off.

RIUM: *Hanc vicissitudinem charitatis significant cantores, qui alternatim ex utraque parte antiphonas levant. Id est, incipiunt, ut recte THOMASIIUS explicat. Ordinem vero imponendarum, prosequendarumque deinceps explicat eundem, qui modo servatur, ut inchoetur ab uno unius chori, & finiatur a pluribus utriusque chori, ab utroque nimirum choro, quomodo paulo post antiphonam post psalmos communiter ab omnibus cantari dicit. Nec id omnino esse hodie obsoletum, quod postea de neumis in fine antiphonarum dicit, suo loco videbimus: „Rursus (inquit) in quibusdam ecclesiis, in fine antiphonæ fit neuma, seu iubilus, quia beatus populus, qui scit iubilationem. Est autem neuma, seu iubilus ineffabile gaudium, seu mentis exultatio. Ideoque in diebus ieiuniorum & afflictionum non debent fieri, sicut nec in luctu citharizari, & fit neuma in unica & finali littera antiphonæ.“* Producto nimirum cantu sine voce, seu ut DURANDUS dicit *verbis omissis iubilando cum neuma*. Addit tamen: *In magnis festivitibus non tam maiores, quam etiam minores exultent: inde est, quod in quibusdam ecclesiis, in quibus neuma non dicitur, vox non significativa in vocem significantivam convertitur: quia loco iubili & neumæ tropi & sequentiæ decantantur, ad quas laudes minores & maiores passim admittuntur, & ideo communiter ab omnibus decantantur.* Obscurum est, an hæc ad antiphonas officii canonici pertineant, in quibus tamen, ac etiam responsoriis, præsertim tempore paschali frequenter fieri neumas alibi idem testatur, locosque citat ipse varios sui Rationalis, ubi de illis agit: „In quibus antiphonis dicatur neuma seu iubilus, & quare hoc potius fit in tempore paschali, dicitur sub tit. de Laudibus matutinis. Iubilus autem diversa significat: & in diversis locis in eodem responsorio sæpe fit, dicitur in VI. parte sub natali. Item de neuma, quæ fit per alleluia, in IV. parte sub alleluia dictum est.“

N. 32

XVII. „Dicuntur autem antiphonæ (idem ait DURANDUS) respectu ad Responsorio-
 „psalmodiam, cui respondent: Sicut & responsoria respectu ad historiam.“ rum item.
 Idem est, ac si dixisset *ad lectiones*, partem pro toto ponens, quas solent Ibid. n. 26.
 sequi responsoria in omni officio: cuius rei hanc non inutilem reddit mysti-
 cam rationem AMALARIUS: „Sæpe inculcatum est, responsorios sequi lectio- De ord. anti-
 „nes propter disciplinam ecclesiasticam, quæ non vult auditores legis tan- phon. c. 4.
 „tum habere in sua schola, sed factores.“ Et HONORIUS Augustod. c. 47.
 Sacram. Cantor, inquit, *surgit ad responsum*, ut excitet mentes, quæ au-
 dierunt doctrinam in lectione, surgant ad actiones bonas in operatione. Can-
 torem stantem responsum præcuisse, etiam AMALARIUS testatur de Ord.
 antiph. c. 1. *Surgit cantor a sede, & exaltat vocem in responso*. Agit
 idem de diversis generibus responsoriorum: *de responsoriis, quæ prætitu- c. 53.*
lantur de auctoritate ex persona synagogæ credentis, quod pertinet ad ma-
 teriam: Et postea *de responsoriis psalmorum cum alleluia, ex persona filiae, c. 54.*
 quæ solebant cani tempore paschali, in festis Domini, & Sanctorum. De
 responsoriis enim psalmorum generatim, sicuti etiam quæ prætulantur re-
 gum, de SALOMONE &c. postea agit ordine, quæ ita vocabantur iuxta con-
 textum officiorum, ut ipse vocat ordinem canonicum, quo eiusmodi sacræ
 scripturæ legebantur, eisque aptabantur responsoria. Distribui autem sem-
 per solebat scriptura per annum de tempore & Sanctis cum passionibus Mar-
 tyrum, ac vitis Sanctorum, aliisque lectionibus. Antiquissimos ordines ede-
 mus inter monumenta Liturgiæ Alemannicæ. Illastre huius rei documentum
 in novo tractatu diplomatico habetur ex Cod. Reg. 3836. *Cantatur autem T. III. p.*
omnis scriptura sancti canonis ab initio anni usque in finem. Et sic ordo est 358.
canonis decantandi in ecclesia sancti PETRI &c. Similiter tractatus, prout or-
do poscit, passionis Martyrum, & vitæ Patrum catholicorum leguntur. Di-
 ximus iam, diversum responsoriorum decantandorum ordinem tunc fuisse,
 quæ nimirum integra a cantore primum cantabantur usque ad versum: de-
 inde a choro repetita, alia ratione in Romana, quam Gallicana ecclesia,
 ut iam AMALARIUS superius adduximus locum. „Hinc (ait in prologo de ordine
 antiphon.) notandum est, necessarium nobis esse, ut alteros versus habeat
 „noster antiphonarius, quam Romanus, quoniam altero ordine cantamus
 „responsorios nostros, quam Romani. Illi a capite incipiunt responsum
 „finito versu: nos versum finitum informamus in responsum per latera
 „eius, ac sic facimus de duobus unum corpus. Ideo necesse est, ut hos
 „versus quæramus, quorum sensus cum mediis responsoriorum conveniat,
 „ut fiat unus sensus ex verbis responsorii, & verbis versus.“ Romani er-
 go tunc post versum integrum repetebant responsum; Galli vero in re-
 petitione illius versum parti coniungebant, cui sensus magis congruebat,

p. 120.

uti nunc in officio *Romano*: ita, ut quando plures sunt versus, in plures etiam partes dividatur responforium: veluti in primo responforio Domini-
cæ primæ Adventus cum pluribus versiculis, & repetitionibus cani solito. De
hoc & sequentibus responforiis præscribitur in ordine *Rom.* BENEDICTI Ca-
nonici: *Hæc tria responforia ita debent cantari in congregationibus. Prior*
Et secundus cantant responforium primum ante altare cum omnibus versibus
Et repetendis usque in finem. Tertius Et quartus secundum responforium sic
ut prius: quintus Et sextus tertium responforium. Singularis locus ante al-
tare designatur cantando responforio, cui in Missa erant ambonis gradus
destinati. Quod dum etiam in solemni responforio natalis Domini *Metis*
fieret, AGOBARDUS redarguit: *Considerentur etiam verba*, inquit in libro
de Correctione antiphonarii, *quod quasi de mysterio nativitatis Christi com-*
positum contra morem nocturni officii ab eminentiori loco pompaticè concre-
pabat. Singulare hoc erat responforium, uti mox memoratum ex ordi-
ne *Romano*, cum pluribus versiculis & *Gloria Patri*, quod etiamnum in
natali & resurrectione dominica solemne est. Ordinarie autem *Gloria* ad-
iungitur post ultimum responforium iuxta S. BENEDICTUM. Id AMALARIUS a)
Romanæ ecclesiæ adscribit institutum, cum priscis temporibus non cantaretur
Gloria post versum, sed repeteretur responforium, ut ait cap. 1. addit-
que a modernis apostolicis additum fuisse hymnum *Gloria Patri* &c. post
versum. Quam in rem iam superius attuli canonem concilii *Toletani* IV.
ubi redarguuntur, qui *Gloria Patri* in fine responforiorum non adiungunt.
Quod ostendit antiquum illius usum, qui hucusque etiam in responforiis
brevibus perseverat b). Ex constitutionibus *Hirsaugiensibus* S. WILHELMI
constat, utrumque tam longum, quam breve responforium modo ab uno
hebdomadario cantore, modo a duobus aut pluribus fuisse cantatum: *Si-*
militer quoque primum quodque responforium tam breve quam longum, quod
ad matutinum sive ad vespervas est cantandum, ipse cantat, nec tunc ipse
subtrahit se, cum duo id vel plures cantabunt. Qua de re ISIDORUS de eccl.
Off. c. 8. *Ante autem*, inquit, *id solus quisque agebat, nunc unus interdum,*
interdum duo vel tres communiter canunt, choro in plurimis respondente.
Id etiamnum observatur, ut pro ratione solennitatis unus aut plures us-
que

Apud P. Herr-
gott p. 446.

a) „Ab initio (inquit) tertio cantabantur responforia a cantoribus, quem ordinem monstrant responforia de passione: non enim ab initio cum responforiis cantabatur *Gloria*.“

b) „Post *Gloria Patri* (inquit RADULPHUS *Tingrensis* prop. 12.) repetitio debet esse brevior, quam post versum, ut etiam servant *Romani* & *Carthusienses*. Sunt etiam in officio divino breviora responforia, quæ in officio *Romano* ad

parvas horas, ut ad Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, & Completorium dicuntur, & de psalmis sumuntur, excepta prima. Versiculi vero parvi, qui in *Ambrosiano* & in antiquis libris capitula nominantur, similiter de psalterio sumi debent, *Benedictinum* vero officium in parvis horis versiculos habet, & ad laudes, & vespervas, & unicam lectionem æstivalem, responforium breve.“

que quatuor responforium canant. In variis exemplis modulationis responforiorum brevium, quæ ex antiquis libris affert LE BEUF, plerumque clericus nominatur, qui choro præeat responforium; at variæ simul perieilefes occurrunt in fine, ubi vox in tertiam prope finalem ad speciem quandam veteris diaphoniæ descendit, unde palam est, duos saltem fuisse, qui canerent, nimirum pro ratione festorum, ad quorum etiam solemnitatem erant perieilefes. Eodem pertinebant neumata, ut supra capite III. §. 4. peculiariter notavimus.

Tr. sur le
chant. p. 139.
&c.

p. 96. &c.

XVIII. Hymnorum in omnibus divini officii partibus frequens est usus Hymni. tam in occidentali, quam orientali ecclesia. *Græcorum* hymni ex odis componuntur seu novem, seu quatuor, seu tribus, seu quandoque etiam duobus tantum, & ex ea numeri varietate diversum quoque nomen fortiuntur: canon enim dicitur hymnus, qui novem, tetraodion qui quatuor, triodion qui tribus, diodion qui duabus odibus constat. Singulis hirmus præfigitur, veluti regula cantus, & præterea in hymni fronte certus tonus notatur. Odæ ex pluribus coalescunt tropariis, quorum postrema plerumque Trinitatis & Deiparæ laudes continent, indeque *Triadica*, & theotocia nuncupantur. Primæ *tropariorum* litteræ in unum coniunctæ Acrostichiden haud raro effingunt. Quæ omnia explicata videre potes in diatriba II. Card. QUIRINI de hymnis quadragesimalibus *Græcorum* & eorum auctoribus, quorum ingens est apud *Græcos* numerus, universimque copia maior quam apud occidentales, ubi aliquando in *Hispania* reiici sunt visi. In Conc. nimirum *Bracar.* I. c. 22. statutum fuerat, ut extra psalmos vel canonicas scripturas *nihil poetice compositum psallatur in ecclesia*. A Concilio *Toletano* IV. a) iterum sunt auctorati præscriptique, atque ubique in horis canonicis decantari hoc medio ævo soliti, S. AMBROSII præsertim nomine & exemplo, unde etiam *Ambrosiani*, ut iam dixi, vocantur five eadem ex vero aut falso adscribantur, quales iam suo tempore explofit *Walafridus* STRABO, de eorum in officiis divinis usu agens, iuxta præscriptum præsertim

De rebus eccl.
c. 25.

a) In Conc. *Tolet.* IV. c. 13. sic circa an. 633. statuitur: „Quia nonnulli hymni humano studio in laudem DEI atque apostolorum & martyrum triumphos compositi esse noscuntur sicut hi, quos beatissimi Doctores HILARIUS atque AMBROSIIUS ediderunt, quos tamen quidam specialiter reprobant, pro eo, quod de scripturis sanctorum canonum vel apostolica traditione non existunt. . . Sicut igitur orationes, ita hymnos in laudem DEI compositos nullus vestrum ulterius improbet, sed pari modo *Gallia Hispania*

niaque celebret, excommunicatione plectendi, qui hymnos reiicere fuerint ausi.“ S. ISIDORUS, qui huic Concilio præfederat (lib. I. c. 6. de offic. eccles.) de hymnis S. HILARII & AMBROSII agens „Inde (inquit) hymni ex eius nomine *Ambrosiani* vocantur, quia eius tempore primum in ecclesia *Mediolanensi* celebrari cœperunt, cuius celebritatis devotio posthac per totius Occidentis ecclesias observatur. Carmina autem quæcunque in laudem DEI dicuntur, hymni vocantur.“

a præfertim regulæ S. BENEDICTI a). HINCMARUS in libro de trina Deitate peculiarem selectum hymnorum *Benedictinis* ex regula præscriptum existimavit b). Hymnorum in horis canonicis suo tempore consuetorum copiosam recensionem init RADULPHUS *Tungrensis*, quales & adhuc plures alii reperiantur *Rome* in hymnariis antiquis, & in officio *Ambrosiano*: necessarios autem hymnos & authenticos admitti vult, & securius de communi cantari, quam ut locales & apocryphi admittantur. Tum vero de vario eorum usu in horis canonicis loquitur, ad *Romanum* usum servandum passim cohortans c): recenset deinde eosdem, qui nunc in usu sunt in officio dominicali & feriali per hebdomadam hymnos, subditque: „Omnes isti hymni feriales *Romano* usu unicam & facilem habent notam. De nostris autem *Alemannis* aliqui omittunt nocturnales, ut *Colonienses*: aliqui, omittis laudum hymnis nocturnales ponunt ad laudes, ut *Leodienses*: alii omnes feriales omittunt, & dominicales æstivales in feriis repetunt, ut *Prædicatores*. Securius est sequi morem *Romanum*.“ Id quod nunc fit in

a) „In officiis quoque (ait) quæ sanctus BENEDICTUS abbas omni sanctitate præcipuus ordinavit, hymni dicuntur per horas canonicas, quos *Ambrosianos* ipse nominans, vel illos vult intelligi, quos confecit AMEROSIUS, vel alios ad imitationem *Ambrosianorum* compositos. Sciendum tamen multos putari ab AMEROSIO factos, qui nequaquam ab illo sunt editi. Incredibile enim videtur, illum tales aliquos fecisse, quales multi inveniuntur, id est, qui nullam sensus consequentiam habentes, insolitam AMEROSIO in ipsis dictionibus rusticitatem demonstrant.“

b) „Si (inquit) ita, ut scriptum habetur in beati BENEDICTI regula, quam iureiurando se observaturos professi sunt, obedientes, dependentes eidem sanctissimo Patri imo Sancto Spiritui, qui per eum locutus est, relictis non necessariis superstitionum compositionibus, Sancti AMEROSII, sicut ipse Sanctus BENEDICTUS præcepit, vel nominatissimorum atque orthodoxorum hymnis, de quibus sufficienter habent in diurnis ac nocturnis laudibus, usi fuerint, in quibus & catholica fides redolet, & piæ sunt preces, & mirabilis est compositio, ne pro talibus, sicut ex hymni, cuius initium est *Sanctorum meritis inchoata gaudia*, cuiusque compositorem hactenus invenire nequivimus, finalitate, ubi cantatur vel potius blasphematur *Te trina Deitas*, aut scilicet aut nescienter scandalum in ecclesia moveant.“

c) „De hymnis autem metricis valde curandum est, ne cantentur aliqui, nisi approbati & editi, ut supradictum est. Reprobi autem ut plurimum nosci possunt, vel quia non sunt generales, vel quia metrum habent corruptum. Ad Primam autem, Tertiam, Sextam, & Nonam hymni consueti more *Romano* non mutantur, & in minori congregatione sub facili tono servari debent. . . . Aliquorum autem congregatio paucis temporibus illos horarum hymnos cantat sub tono festivitatis ultimo versu variato. . . . Qui in Completorio hymnum post capitulum dicunt, agunt contra auctoritatem *Romanam*, & ordinem beati BENEDICTI, in quorum officiis statim post psalmos locatur, sicut in aliis quatuor parvis horis hymnus dicitur ante psalmos. Et in *Ambrosiano* officio ad matutinas semper dicuntur duo hymni, in principio, & in fine. Et similiter in *Romano* & *Benedictino* officio, ad nocturnos dicitur unus hymnus, & ad laudes alter: & hoc servant omnes religiosi & *Italici*, *Gallici* & *Anglici*; *Alemanni* autem in hoc degenerant, ad nocturnos nullum dicunt, & ad laudes raro. Ex quibus videtis, quos sequi debeatis.“ Ubi de hymno *DEUS Creator* sermo incidit: „Qui est (inquit) *Ambrosianus* vespertinus quotidianus, cuius meminit AUGUSTINUS lib. VII. confessionum, quando per somnum a luctu anxio, in dolore mortis matris recepto, fuit curatus. Et hunc hymnum fratres minores & alios plures male omittunt, quia authenticus est, & multum pulcher.“

in plerisque, quos recenset magno numero, hymnis de festivitibus Domini & Sanctorum, ac de communi; sed cantus successu temporis multum a primæva simplicitate degeneravit pro ratione imprimis festivitatum. Quæ de re insigne habetur documentum de hymnorum apud *Cluniacenses* cantu, apud ULRICUM de antiquis *Cluniacensium* consuetudinibus: „Quamquam L. II. c. 25.
 „(inquit) illorum hymnorum melodia, qui cantantur in pascha, ita sit
 „plana, & indirectum, & in ipso sacrosanctæ dominicæ resurrectionis non
 „magis solemnis, quam si iidem hymni ad aliquem, ut ita dicam, priva-
 „tum diem pertinerent: quod nobis relictum a simplicitate seniorum no-
 „strorum adhuc ita tenetur.“ Quod ipsi haud probatur, unde subdit:
 „Et si qua persona esset idonea, quæ id Domino abbati suggereret, &
 „suaderet, fortassis emendari iuberet.“ Cernimus in antiqua hymnorum
 melodia nobis relicta, & iam suo tempore in officio feriali notavit RA-
 DULPHUS, hymnos feriales *Romano* usu unicam & facilem habere notam.
 Quod intelligendum est, ut singulis notis sua respondeat syllaba, sine neu-
 marum interstitione, plurium scilicet notarum in unicæ syllabæ tractu,
 ut in aliis hymnis fit; atque discrimen hoc adhuc hodie observatur, & gra-
 datim procedit in officio feriali dominicalique, in Adventu etiam & Qua-
 dragesima, festivitibus exceptis tam Domini, quam Sanctorum, secun-
 dum eorum non gradus solum, verum etiam hymnorum argumenta stu-
 diose ac pulchra compositione ad sensum etiam exprimendum movendum-
 que affectum festo aptum. Quod ex ingenti studio mediæ huius ætatis in
 cantu *Gregoriano* nobis relictum est.

XIX. Sunt & alii hymni nullo metro aut rythmo compositi non mi-
 nus crebri aut celebres in divino officio: „Est autem (inquit sæpe lau-
 „datus RADULPHUS *Tungrensis*) hymnus laus DEI cum cantico: ut est
 „hymnus *Gloria Patri*, qui in fine psalmorum dicitur: & hymnus *Gloria*
 „*in excelsis*, quem angeli Christo nato cecinerunt: & hymnus *Te Deum*
 „*laudamus*, ab AMBROSIO & AUGUSTINO compositus.“ *Græci* δοξολογίαν
 μεγάλην & μικράν glorificationem magnam & parvam vocant hymn. *Gloria*
in excelsis, & *Gloria Patri* utrumque in officio canonico frequentatum.
 Quædam etiam partes hymni *Te Deum laudamus* in cantico matutino ex
 cod. *Alexandrino* ultimo tomo *Polyglottorum anglic.* habentur. De quo
 nunc non disputamus, quis auctor sit; de eius vero usu postea iterum re-
 curret mentio, ac paulo ante de vigiliis nocturnis, & superius occasione
 hymni *Gloria in excelsis* diximus, quem sequi solet, ita ut etiam ritu *Ro-*
mano in dominicis Adventus & Quadragesimæ, quando non dicitur *Gloria*
in excelsis, nec hymnus *Te Deum laudamus* dici consueverit. Quæ de re
 monachis

TE DEUM
 LAUDAMUS.
 GLORIA PA-
 TRI.
 Prop. XIII.

monachis S. BENEDICTI in quodam *Galliae* Concilio litem motam ex *Rod.*
L. III. c. 3. GLABRO intelligimus, quod contra usum *Romanum* dominicis Adventus &
 Quadragesimæ hymnum *Te Deum laudamus* cantarent. Qui dum præscri-
 ptum regulæ S. BENEDICTI a S. GREGORIO approbatæ prætenderent, in ea
 consuetudine sunt relictæ. Quam etiam observare licet in antiquissimo or-
 dine *Romano*, monasticis congregationibus accommodato, apud MARTENIUM
T. V. anecd. & MURATORIUM, ubi ita habetur: „Omni tempore diebus dominicis le-
T. II. lit. gitur lectio sancti evangelii secundum tempus, quod fuerit. Sequitur hy-
p. 399. mnium *Te Deum laudamus*, & versum cum *Kyrie eleison*. Et finiuntur
 „vigiliæ.“ Pertinet hoc ad celebritatem diei dominicæ, de qua singularem
 propositionem habet RADULPHUS: „Dominici dies festivæ, feriales vero
Prop. XV. humiliter debent inofficiari. Et hoc excellentius observatur in officio
 „*Ambrosiano*: in quo die dominico nullius sancti etiam Virginis gloriosæ
 „festivitas agitur, sed occurrens in illo transfertur. *Romanus* autem usus
 „cæteris usibus post *Ambrosianum* melius se habet, in quo omnia festa no-
 „vem lectionum cedunt dominicis, nisi sint B. Mariæ, S. Crucis, Ioannis
 „*Baptistæ*, apostolorum, & proprium cantum habentium. Quando autem
 „propria historia in alia dominica locum habere non potest, omnis festi-
 „vitas differtur.“ Loquitur de dominicis, ubi pro temporum ratione sin-
 gulares biblicæ lectiones habentur, aut mysteriorum commemoratio. Quam
 in rem singulare aliquid deinceps commemorat, quod dicit observatum fuisse
 generali consuetudine sæcularium & monachorum, quando nova historia
 est inchoanda ad vespervas sabbatinas ex iucunditate responsorium fuisse can-
 tatum. Quod nostro usu haud fit; sicut nec quod postea dicit, ipse vero
 addit, usum *Romanum* tantum ita ferre: „*Romani* in ultimis responsoriis
 „similem modum servant, ut quoties *Te Deum* dicitur, ultimum omitta-
 „tur, & *Gloria Patri* ad penultimum observetur. Sed dictum modum non
 „sequuntur aliæ nationes.“ Idem antea circa hoc singularem antiquum
 usum *Romanum* notarat: „Item *Gloria Patri* responsiorum *Romæ* in li-
Prop. XII. bris antiquis reperitur integre cantatum ad notam toni, sicut facimus post
 „introitum. Et quia posteris non placuit totum decantari, ideo decise
 „cantatur in quolibet octo tonorum usque *Sicut erat*. Et ita cantant *Car-*
 „*thusienses*, *Colonienses*, *Leodienses* & plures solemnes ecclesiæ. Post *Glo-*
 „*ria Patri* repetitio debet esse brevior quam post versum, ut etiam ser-
 „vant *Romani* & *Carthusienses*.“ In psalmis vero *Gloria Patri* sequitur to-
 num psalmi, cui, exceptis horis minoribus, *Romano* ordine semper antiphona
 subiuncta erat. Quod non convenit cum eo, quod supra retulimus, sæ-
 pe in vespervis etiam *Romæ* omnes sub una antiphona psalmos fuisse di-
 ctos, nisi forte tunc post singulos psalmos *Gloria Patri* omissem fuerit:
 „*Ro-*

„*Romano*, enim ordine (inquit RADULPHUS) qui mente tenendus est in vi- Prop. XV.
 „giliis noctis, in laudibus, & in vespers, quælibet laus sanctæ Trinitatis
 „post psalmos decantatos suam antiphonam habere debet subsequenter. Et
 „hic decor officii divini, ut in dictis horis fiat, & in aliis parvis unica an-
 „tiphona decantatur.“ Aliunde constat, olim *Romanos* doxologiam *Glo-*
ria Patri post psalmos aut eorum incisiones non ita frequentasse: „Hunc
 „itaque hymnum (inquit *Walafridus STRABO*) nonnulli omnibus pene psal- De reb. ecclesi.
 „mis & interdum incisionibus psalmorum coaptant: responforiis vero pau- c. 25.
 „cioribus, ut illi qui statuta Patris BENEDICTI in horis sequuntur canoni-
 „cis. *Romani* eum in psalmis rarius, in responforiis crebrius iterant.“ Nota
 demum ex regula S. FRUCTUOSI: „Sane in omnibus horarum singularum
 „orationibus nocturno ac diurno tempore ad omnem psalmorum finem
 „*Gloriam* cantantes DEO prosternentur in terram.“ Eadem genuflexio ad
 orationem post singulos psalmos a S. COLUMBANO & S. ISIDORO regulæ
 c. 7. præscribitur.

XX. Sic vero ad versus revocari potest hæc doxologia tam in cantu σίχοι, σι-
 responforio, quam antiphono psalmorum, alternantibus choris per versus, χηρά ver-
 quæ *græcis* *σιχολογία* dicitur. Quo etiam nomine veniunt singulares aliqui sus.
 versus in *Horologio*, & aliis libris liturgicis *Græcorum* annotari soliti, qui
 apud GOAR. in euchol. p. 52. ἡ συνήθης σιχολογία vocantur. Alibi is discrimen
 notat *σίχης* inter & *σιχηρά*. *σίχος* inquit p. 26. n. 41. & p. 174.
 n. 16. & *σίχοι* omissis aliis significationibus versus sunt e psalmis *Davidicis*
 vel sacra scriptura excerpti; *σιχηρά* vero versus paulo longiores ab hymno-
 grapho ecclesiastico conscripti. *σιχηρά* nunc ἀπὸ *σίχης* sunt conglobati aliquot
 versiculi unius totius formam referentes, & ut a *Davidicis* verbis, quæ
σιχολογεῖσθαι dicuntur, eruti ἀπὸ *σίχης* quoque nomen acceperunt. Huius di-
 scriminis annotandi gratia *σίχον* versiculum *σιχηρόν* versum ubique interpre-
 tatur. Occurrunt in officiis *Græcis* *σιχηρά* *ιδιόμελα*, *σιχηρά* *προσόμοια*, quæ
 vel peculiarem habent melodiam, vel aliis similem. Huc etiam pertinet
προκείμενον δίσιχον prævium distichum, seu versiculi duo e psalmis *Davidicis*
 excerpti, vel scripturæ confestim post ipsos legendæ, vel rei alterius spe-
 cialis decantandæ materiam & summam complectentes. Qui proprii sunt
 illius diei, *προκείμενα τῆς ἡμέρας* dicuntur, ut notat GOARUS. Apud *Latini* p. 25. n. 37.
 varia sunt *versuum* genera in officio ecclesiastico. Præire solet in offi-
 cio canonico: *Deus in adiutorium meum intende* &c. Maxime frequen-
 tandum S. COLUMBANUS præscribit hunc versum in nocturno officio locum
 orationis tenentem post singulos psalmos tacite decantando, ut habet in
 pœnitentiali c. 20. „In communi autem omnes fratres omnibus noctibus

„tempore orationum in fine omnium psalmorum genua in oratione, si non infirmitas corporis obfuerit, flectere æquo animo debent sub silentio dicentes *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuvandum me festina*. Quem versiculum postquam ter in oratione tacite decantaverint, æqualiter a flexione orationis surgant.“ Usum constanter apud nos servatum declarat laudatus WALAFRIDUS a). Regula Magistri haud absimilem notat *versum apertionis* in nocturnis ab abbate dicendum, & in Completoriis *versum clusorem* b). Alius in eadem regula occurrit *versus taciturnitatis*, ob id, quod pensum diurnum ante cubitum claudat, sic haud dubie dictus. Usum hic varium versiculorum eiusmodi notat HONORIUS Augustodunensis: „De hinc (inquit) sequitur versus, per quem versatur intentio ad alias: scilicet de psalmodia ad lectionem, vel ad hymnum evangelium id est *Magnificat*, vel *Benedictus*; sive ad orationem dominicam, cuius prologus est *Kyrie eleison, Christe eleison*: seu ad orationem, quam solus sacerdos dicit.“ Eadem prosequitur AMALARIUS c). Addit aliquid de versu *Benedicamus Domino*, quem *benedictionem* vocat, adiunctamque responsionem *Gratiarum actionem*. „Hoc enim (inquit) sonant verba *Benedicamus Domino*. Et: *Deo gratias*.“ Regula Magistri notat sic *versum clusorem* in Completorio; in clausula nimirum officii canonici. Posset hoc nomine venire idem ✠, *Benedicamus Domino* in fine omnium horarum consuetus, & quidem cum longioribus neumis pro festivitatum ratione. Cuiusmodi hic specimina damus etiam cum biscantu ex MS. biblioth. nostræ ana. 400. Subnectimus cantum orationis dominicæ ex eodem codice, quam S. BENED. in matutinis laudibus & vespers *omnibus audientibus* instituit dicendum. Et quia in eodem codice mox cum melodia saluta-

a) „Qui (inquit) in capite omnium (præter Missas) officiorum, quæ horis canonicis adhibentur, dici solet, id est *Deus in adiutorium meum intende*, & reliqua, Patres antiqui suis collationibus inveniuntur statuisse omnibus non tantum officiis, sed etiam operibus præmittendum, ut invocatio divinæ opitulationis initio cuiuslibet actionis assumpta faciliorem faciat, & postulandi constantiam & obtinendi virtutem. In agendis autem mortuorum & circa passionis dominicæ solemnitatem inchoationes & completiones officiorum non ut in cæteris fiunt: tristitiæ videlicet significandæ causa, nisi aliquo graviore decreto.“

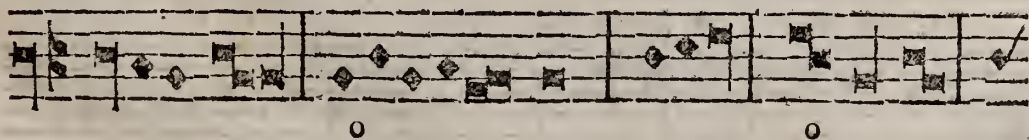
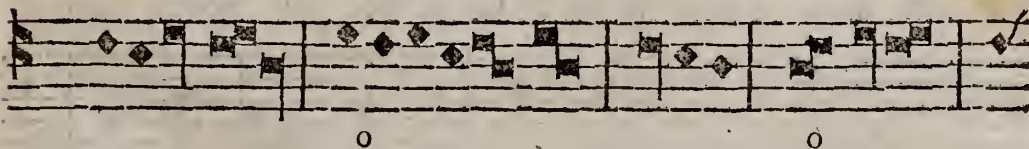
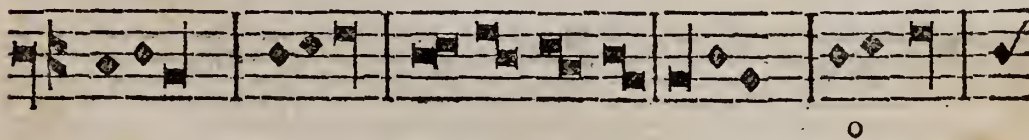
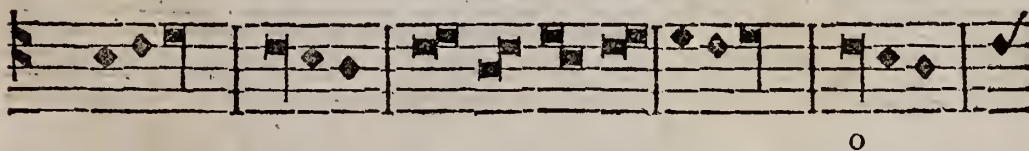
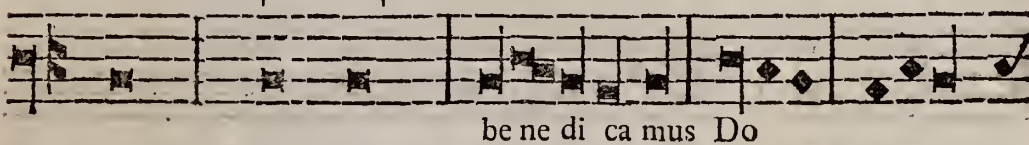
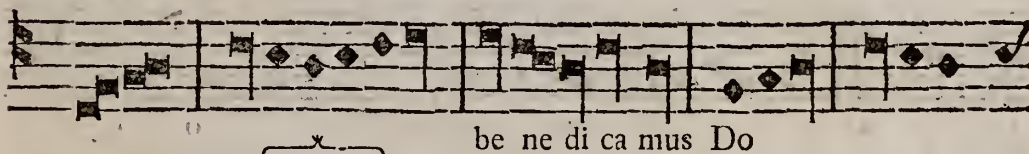
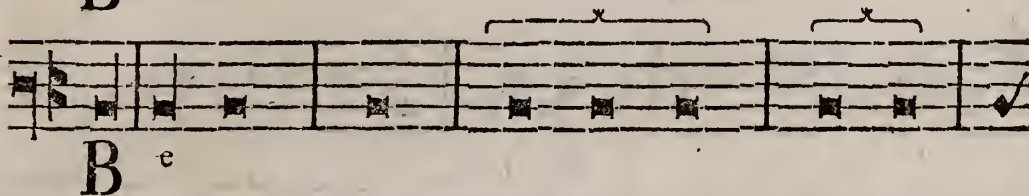
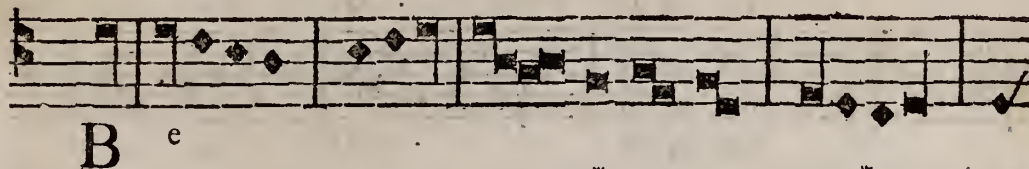
b) De versibus ad repetendum, declinatoriis, ver-

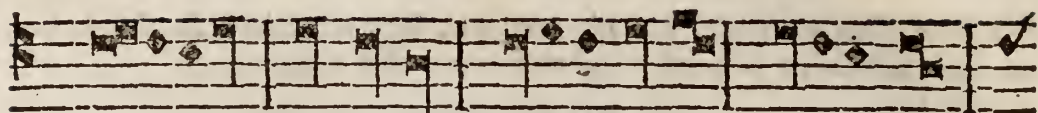
sorilis egimus c. 4. ubi de cantu antiphono, & responso veteri, quo pertinebant.

c) „Versus (inquit) hoc habet singulare, ut excitet corda cantantium ad requirendum faciem Domini in oratione. Idcirco sapissime ante orationem præcedit. Versus, qui dicitur in nocturnali officio ante orationem, qui præcedit lectionem intenta vult facere corda præsentium ad lectionem. . . Ante hymnos *Magnificat*, & *Benedictus Dominus Deus Israel*, præcedit versus, quoniam sic debemus esse vigilantes & intenti ad verba hymnorum memoratorum, ut in oratione. In cæteris cursibus ante novissimam orationem præcedit. Oratio & benedictio semper in fine sunt, atqueam disiungantur fratres singuli ad propria.“

lutatio angelica annectitur, eam hic ponimus, licet recentioris sit usus, in horis canonicis initio & quidem submissa voce dici solitam.

Per Biscantum.

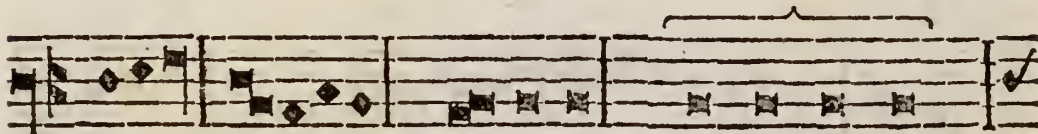
Do mi no . o

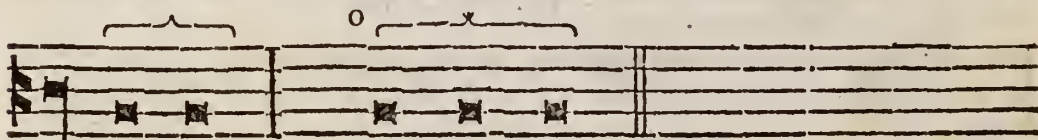
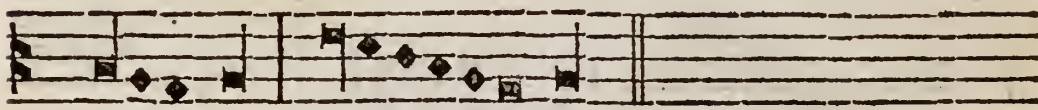
Do mi no . o

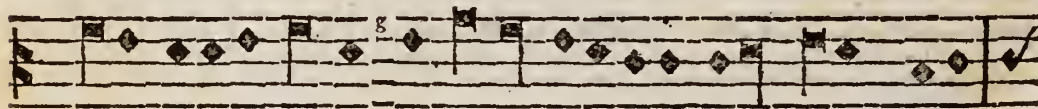
o o o

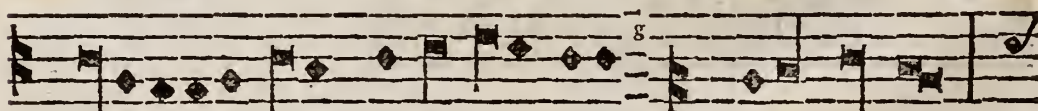
o o o

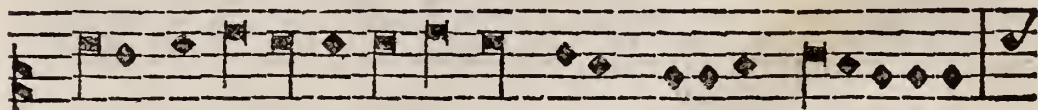
o

P ater noster qui es in cæ lis fan cti fi ce tur no men tuum

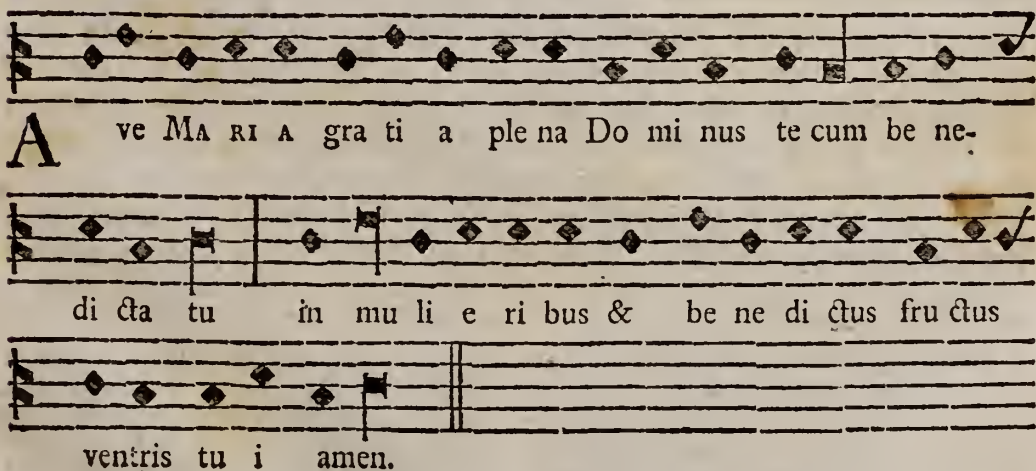
ad veni at regnum tuum fiat volun tas tu a

sicut in cæ lo & in ter ra panem nostrum cottidianum

dona nobis ho di e & di mit te no bis de bi ta nostra
 ficut & nos dimittimus de bi to ri bus no ftris. Et
 ne nos in du cas in ten ta ti o nem fed li be ra
 nos a ma lo. A men a men a men a men
 a men a men a men a men amen a men a men
 a men a men amen a men a men.

A ve MA RI A gra ti a ple na Do mi nus te cum be ne
 di cta tu in mu li e ri bus & be ne di ctus fru ctus
 ventris tu i amen.

His vero singulis (quibus concinna constat officii quotidiani nocturni diurnique varietas) sua propria ac conveniens est nota seu cantus modulatio præstituta, unde mirus decor divini officii exurgit, hocque potissimum medio ævo omnia rite composita & ordinata ad nos usque perseverarunt.

CAPUT VI.

*De cantu & musica statis per annum diebus ac solemni-
tatibus, aliisque tum ordinariis cum extraordinariis
divini officii partibus.*

De solemni
officio in Ad-
ventu & Na-
tivitate Do-
mini.

I.

t aliqua de præcipuis per anni circulum secundum tempora & festa occurrentibus in divino officio horarum canonicarum vicissitudinibus dicamus, initium ducendum est ab eo temporis momento, quo Incarnationis dominicæ solemnia celebrantur, sumpto initio ab officio Adventus Domini, unde solent exordiri libri omnes antiphonarii seu responsales, qui hoc medio ævo ad officium non minus horarum canonicarum, quam Missæ sunt ordinati. Et nunquam magis, quam mox principio de *Ad-*

^a *ventu Domini* solemnni proprioque cantu abundant a). Singulare est quod
De ant. eccl. ex ordinario *Turonensi* MARTENIUS affert, ex cuius præscripto *Cantor ad*
discipl. c. X. *formam sine baculo* sedere iubetur in Adventu. Dum iuxta AMALARIIUM
n. 14. lib. IV. de off. c. 30. *officia canterorum & presbyterorum, quæ celebrantur*
in sacramentario, habent initium in quarta hebdomada ante nativitatem Do-
mini. Ad Missam ante Introitum, ut alibi observavimus, canebatur tro-
pus GREGORIUS *præsul &c.* Quod quo ritu persolveretur passim præscribi-

a) „Decet enim (ut ait *ĐURANDUS* lib. VI. c. II.) ante nativitatem Domini cantus & omnes antiphonas & fere omnia responsoria revocari, quia sicut per plures & frequentiores nuntios magis ac magis moventur animus subditi ad sollicitudinem suscipiendi prelatum, sic & renovatione cantus magis & magis move-

mur ad curam nostræ præparationis in susceptione Domini, & ut per quotidianam renovationem cantus excitemur frequentius ad turpes & terrenas cogitationes purgandas, ut sic dignum habitaculum, & ornatum venturo regi regum piis cogitationibus præparemus. “

tur a). Huc etiam pertinet alter ille tropus, quem ex antiquissimo *Turonensi* codice cum antiquis notis musicis fronti huius operis imposuimus *Sanctissimus namque &c.* Alium AMALARIUS, quando de ordine antiphonarii agit, huius temporis officium disponens, *prologum* memorat in fronte libri antiphonarii, quem variis etiam antiphonis Adventus præponi solitum asserit. „Idem (inquit) prologus, qui stat in capite tertii voluminis, quod vocatur apud Romanos antiphonarius præponitur primis antiphonis, id est: „*In illa die stillabunt montes dulcedinem.* Et: *Iocundare* atque cæteris sequentibus in nostro antiphonario.“ Quod nostrum antiphonarium nominat, *Metense* vel *Corbeense* est intelligendum: quod *Corbeia* repertum quoad officium Adventus partim cum *Romano*, partim cum *Metensi* convenisse testatur. „Currit (inquit) idem ordo antiphonarum in nostro antiphonario, qui continetur in *Romano* usque ad antiphonam *Angelus Domini nunciat vit Mariæ.* Dein ordo, quem accepimus de *Metensi* antiphonario. „In isto officio antiphonas mutavi de urbis *Metensis* antiphonario in nostrum antiphonarium de quarta feria. Invenimus in memorato antiphonario in quarta feria antiphonam *Veniet fortior me &c.* (Et postea); „Antiphonæ vadunt per ordinem iuxta *Romanum* antiphonarium usquequo: „*Benedicta tu inter mulieres.* Dein sequitur ordo *Metensis* antiphonarii. „Ubicunque potui, inserui antiphonas, quæ præconium habent declaratione & consolatione *Hierusalem*, id est, primatu, qui desiderat Adventum Domini.“ Idque agit eo in opere, ut discrimina observet, notetque, quem sit secutus ordinem: quem modum ac decorem in selectu responsoriorum observavit per singulas hebdomadas b): Nota etiam ex IOANNE *Abrinc.* „Prima dominica Adventus Domini sabbato in vespers responsorium *Ecce dies veniunt* dicitur, quod altero præcedente sabbato in pronuntiatione „Ad-

a) Ordinarium ecclesiæ *Trecensis*: „De præcepto succentoris, aut illorum, qui pro tunc habent regere chorum, duo vicarii ascendunt pulpitem, alias *Tube*, ut cantent antiphonam GREGORIUS præsul; qua finita, dum chorarii incipiunt Introitum Missæ &c.“ Ordinarium ecclesiæ *Turonensis*: „Accensis cereis, duo canonici in cappis nigris incipiunt ante altare alta voce antiphonam, GREGORIUS præsul; qua finita, statim cantor incipit: *Ad te levavi &c.*“ Et antiquum rituale S. MARTINI *Turonensis*: „post processionem presbyteri, qui cantaverunt primum B. matutinarum, cantant ad ianuas ante formam subdecani GREGORIUS, in cappis fereis, & ostendunt graduale vertentes se ad præcentorem quando dicunt, *composuit hunc librum.*“

b) „Priores responsorii ex persona familiarum DEI cantati sunt, hoc est, ex persona ecclesiasticorum, (ait de responsoriis primæ hebdomadæ.) At (pergit de resp. *Hierusalem cito veniet*) in præsentī hebdomada loquitur aut ecclesiasticus chorus aut propheticus aliquis sermo internuncius ad *Hierusalem.*“ Agit capite sequenti de responsoriis *Gaudete Domino &c.* ut hodieque obtinet ordo, quem dicit se ex *Romano* transtulisse, & postea de responsoriis *Canite tuba in Sion*, ut etiamnum habetur dominica quarta Adventus. „In hac hebdomada (pergit c. II.) continentur mixtim in *Romanis* voluminibus responsorii, quos solemus cantare in dominica, quæ habet primum responsorium, *Canite tuba*, & illi, quos per sequentes noctes infra hebdomadam distincte canimus &c.“

Cap. 8.

Loc. cit.

Loc. cit.

c. 9.

b

Ibid.
De eccl. off.
p. 32.

„Adventus Domini a duobus clericis cappis indutis primitus celeberrime „cantabitur.“ Mutationem hanc inde esse puto, quod olim quinque passim dominicæ Adventus fuerint numeratæ, ut in liturgia *Alemannica* dicemus. Celebris semper fuit proxima hebdomadâ ante nativitatem Domini, cum festo *Conceptionis* alio, quam agitur nunc octavo *Decembris*: illud adhuc est solemne in *Hispania*, & alibi festum *expectationis partus* nominatur. In ecclesia *Mediolanensi* peculiare aliquot ante nativitatem diebus fit officium *de exceptato*. Ubi per tres dies aguntur litanix post Tertiam, quibus prima die præmittitur oratio cum antiphonis decem, eaque finita, subiicitur oratio cum antiphonis undecim, & aliquoties *Agnus Dei*. Secunda die litanix præmittitur oratio cum antiphonis novem, eique subiicitur oratio cum antiphonis octo &c. Huc pertinent solemnes antiphonæ O. per hebdomadam continuatæ. Quo etiam referri potest, quod in antiquissimo breviario *Romano* monasticis congregationibus accommodato habetur: *Una autem hebdomada ante natale Domini & ex conceptione beatæ Mariæ incipiunt celebrare*. Certe antiphonæ illæ huc quadrant, hincque ab AMALARIO recte potius ad *Magnificat*, quam ad *Benedictus* dici asseruntur, secus ac *Romæ* aliquando factum fuit. Sed audiendus est AMALARIUS: *O interiectio est admirantis, Per illud O voluit cantor intimare verba sequentia pertinere ad aliquam mirabilem visionem, quæ plus pertinent ad mentis ruminationem, quam ad concionatoris narrationem. Et quoniam per conceptionem & partum Sanctæ Mariæ, facta est hæc admiratio, amplius congruunt memoratæ antiphonæ hymno Sanctæ Mariæ, quam Zachariæ. Et si quis voluerit octavam addere propter summam perfectionis &c.* In antiphon. seu responsali, quo usi sunt PP. *San-Maurenses* in editione S. GREGORII octo ponuntur cum nona *Orietur &c.* sub eodem tit. antiphonarum maiorum in evangelio, cantici nimirum evangelici, quod hic designari *Benedictus Dominus Deus Israel &c.* contextus vult. In quodam MS. *Augustanæ* cathedr. eccl. bibl. sæc. XIV. vel XV. ita de his antiphonis notatum reperi: „Nam „quidam decepti canunt duodecim antiphonas, alii novem; cum solum- „modo septem sint a beato GREGORIO institutæ, quæ per septem dies ante „vigiliam debent solemner cantari.“ In responsoriali & antiphonali ecclesiæ *Romanæ* a THOMASIO edito septem tantum notantur antiphonæ ad *Benedictus* dicendæ a festo quidem S. NICOLAI incipiendæ, sed in festo S. LUCIÆ finiendæ. Aliter vero in ordine *Romano* seu libro *Politico* BENE-
T. II. MS. DICTI canonici apud MABILLONIUM: „A festivitate S. NICOLAI usque ad fe-
Ital. p. 124. „riam ante natalem Domini cantantur hæ antiphonæ ad matutinum *O sa-
„pientia*, ad *Benedictus*, & cæteræ omnes in quatuor temporibus.“ Col-
ligitur hinc alias antiphonas in quatuor temporibus fuisse cantatas. Unde
tamen

De ord. An-
tiph. c. 13.

T. III.
p. 740.

T. II. MS.
Ital. p. 124.

tamen numerus dierum neutiquam completur, etiamſi *Romæ* duodecim eiusmodi antiphonæ fuiſſent in uſu, ut alicubi uſuvenit. *Quadam*, ait DURANDUS, *etiam eccleſiæ cantant duodecim, quæ exprimunt duodecim prophetas &c.* Et HONORIUS *Auguſtodunenſis*: Si, inquit, *duodecim O cantantur*, L. VI. c. 11. *ſignificant, quod gratia ſanctæ Trinitatis a quatuor mundi plagis deſideretur: ter enim quatuor ſunt duodecim.* Non rationem, ſed rem ſpectamus, ac uſum, qui variavit, aliis ſeptem, vel octo, ut iam ex AMALARIO intelleximus, aliis novem canentibus (fuit & decima: *O Thoma Didyme* in eccleſia *Leodiienſi* olim uſitata) quamvis communiter ſeptem fuerint. Earum ſuavem melodiæ dulcedinem extollit REINERUS *Leodiienſis* commentario in antiphonas has apud PEZIUM (qualis etiam expositio a MARTENIO edita eſt ex MS. *Beccenſi* a): unde interpretandum eſt, quod poſtea p. 61. dicit de eo, quod binæ ſemper ſibi reſpondeant antiphonæ. „Nam (ſubdit) quemadmodum in diapason maxima ſymphoniarum, quæ dupla dicitur; iuxta obſervantiam proportionum ei voci, quam in auctis ediderit, non diſſimilem a gravibus ſuccinit: ſic nimirum pari concordia ſenſuum ad ſcita quæque interdum cognatione verborum antiphonarum ſingulæ ſingulis gratiarum quali ſuccinunt conſone.“ Forte etiam alludit ad harmoniam illam, quam tunc tantopere mirabantur virilis & puerilis vocis in diapason, quæ potuit hic fuiſſe ad celebriorem cantum adhibita, quem initio ſtatim operis deprædicat b). AURELIANUS c. XI. diſciplinæ muſicæ agens de tono plagali Proti, qui noſter ſecundus eſt tonus, ad eundem refert primam harum antiphonarum: *O ſapientia. Quamquam*, ſubdit, *a palatiniſ ob excelleſiorem vocis modulationem de primo imponatur tono.* Quod nunc ſolemne eſt in omnibus illis antiphoniſ, atque contra morem ritus ferialis duplicantur, & olim, ut ex ordinario *Turonenſi* obſervat MARTENIUS, *triumphabantur.* Solebantque a dignioribus in choro imponi, ut idem ex aliis

T. IV. Anecl.
P. III. p. 59.
L. IV. c. 4. p.
30. &c. Ed. n.
Ven. de ritib.
eccl. T. III

a

b

De ant. eccl.
diſcipl. c. 18.

or-

a) „Assumus itaque frequentes (inquit) hora vespertinæ laudis cum psalmis & hymnis, & venturæ ſolemnitatis nova quadam præmiſſus lætitiæ, regique proceſſuro congruo ſervitutis occurrimus obſequio. Nam proceſſurus eſt, ut exortu novo exſpectantes ſe lætificet. Qualis putamus proceſſurus eſt? Nimirum pulcher & decorus, ſuavis & delicioſus, omnibuſque omnium gratiarum unguentis delibutus. Earum proſecto gratiarum plenitudinem novæ illæ exprimunt antiphonæ ſplendida verborum pulchritudine, ſuavique melodiæ dulcedine decenter accurateque compoſitæ, quas in laudem regis eiſdem, matrisque reginæ cum cantico ipſius

affectuoſa & vocali enuntiatione celebriter eſſert chorus eccleſiæ.“ Prius dixerat p. 45. „Antiphonas multiplex quidem votum, ſed parilem concentum habere.“

b) „Siquidem (inquit p. 57.) diebus aliquot novo gratiæ præconio vespertina laus celebriori peragitur officio incunē ſcilicet antiphonarum quarundam decantatione, quæ tam verborum quam pneumatum omniaoda florescentes pulchritudine, devotionis ac lætitiæ plurimum ſacro excitent conventu eccleſiæ. Sunt porro dies non amplius novem talis obſervantiæ, & eiſdem numeri antiphonæ cum evangeliſ cantico ſingulæ diebus ſingulis decantandæ.“

ordinariis ostendit a). In ordine BENEDICTI Canonici in officio nocturno vigiliæ Nat. D. 5. lectiones & totidem responsoria notantur: „Post quar-
 „ tam lectionem cantentur Sibyllini versus: *Judicii signum tellus sudore ma-*
descit &c.“ Nota ex laudato MARTENIO p. 78. & 86. in officio nocturno vi-
 giliæ Nat. Domini, alias in ipso Natali Domini, post lectiones cani solitos
 versus illos (uti cum notis musicis ex MS. biblioth. regie *Parisiis* descriptos
 infra refero) iuxta ordinarium *Narbonense a melioribus vocibus clericorum*,
 & ipsis cantatis resumunt lectionem ab eo, qui primo illam inceperat. In
 ecclesia vero *Rotomagensi* olim biduo ante vigiliam Natalis ad nocturnos le-
 gebatur sermo quidam sub nomine S. AUGUSTINI, in quo eiusdem sybil-
 læ oracula recitabantur, ERITHRÆÆ nimirum, cuiusmodi habentur apud EUSE-
 BIUM, in oratione CONSTANTINI M. ad Sanctorum cœtum cap. 18. Apud
 eundem MARTENIUM videri possunt sollemnia Incarnationis dominicæ in ipso
 Natali Domini cum duplici etiam officio nocturnali, de quo in ord. *Rom.*
 BENEDICTI canonici: „Finitis isto (modo) matutinis laudibus cum oratione
 „ incipit pontifex matutinum. Schola dicit invitorium, & eo ordine fit
 „ matutinum, sicut vigiliæ fuerunt.“ Et ne dubium sit ob matutini nomen,
 „ Reperi (inquit AMALARIUS) in *Romano* antiphonario duo officia no-
 „ cturnalibus in una eademque nocte posita.“ Fuit etiam sollemnis initii san-
 cti evangelii secundum MATTHÆUM *Liber generationis &c.* in Natali Domi-
 ni, & secundum LUCAM in Epiphania decantatio. Specimen ex MS. bibl. *S. Blas.*
 an. 400. damus: b) Præterea in festis S. STEPHANI, diaconorum, S. IOANNIS,

pres-

a) Ex *Nametenfi*: „Nota, quod in Adventu can-
 tantur septem antiphonæ solemniter ad vesp-
 ras, quarum prima est: *O sapientia*, quam in-
 cipit episcopus in die LAZARI; secunda est:
O Adonai, quam incipit archidiaconus *Namue-*
tenfis; tertia est: *O radix Jesse*, quam incipit
 archidiaconus media: quarta est: *O clavis DA-*
 VID, quam incipit cantor: quinta: *O oriens*,
 quam incipit thesaurarius: Sexta est: *O rex*
gentium, quam incipit scholasticus: septima:
O Emanuel. . . Sunt etiam aliæ duæ additæ,
 quæ cantantur cum aliis:“ Et ordinarium Ca-

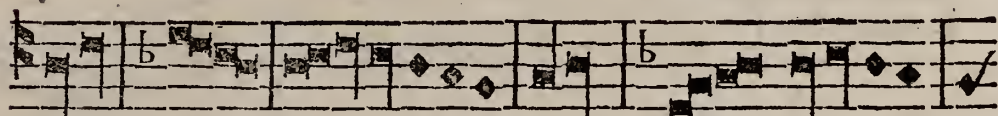
bilonense: „Primum debet cantor: *O sapientia*.
 Secundum vicedominus montis: *O Adonai*. Ter-
 tium vicedominus gemmularum: *O radix Jesse*.
 quartum episcopus pro thesaurario: *O clavis DA-*
 VID. Quintum vicedominus S. ISIDORI: *O*
oriens, sextum archidiaconus: *O rex gentium*.
 septimum decanus procellario: *O Emanuel*. Octa-
 vum episcopus: *O virgo virginum*. Similiter
 apud *Gastinenses* canonicos regulares: *O sapien-*
tia inchoat D. abbas, si vero absens, prior:
 ceteris diebus ceteri, sicut præcedunt in ordine
 hinc & hinc.“

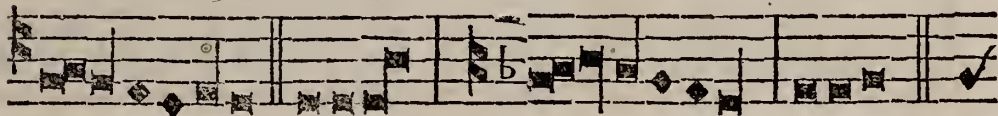
presbyterorum, SS. Innocentum, puerorum officia propria erant: qui chorum regebant, etiam pueri cum proprio cantore, inio episcopo, ut vocabant, qui benedictiones & collectas legeret; alii antiphonas & responforia cantabant. In Concilio *Gradenfi* an. 1297. c. 7. statuitur, „ut epistolæ & evangelia „ &

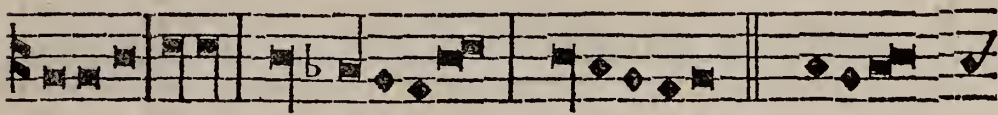
ti bi Do mi ne. **L**iber ge ne ra ti o nis

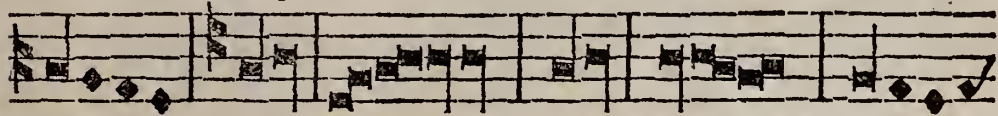
IESU CHRI STI fi li i DAVID fi li i

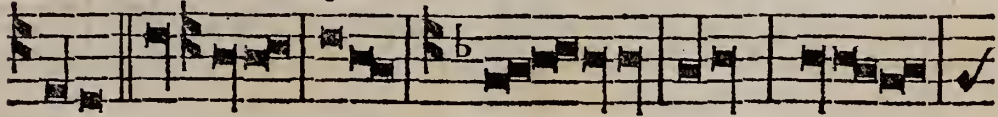
A BRA HAM. A BRA HAM ge nu it Y SA AC.

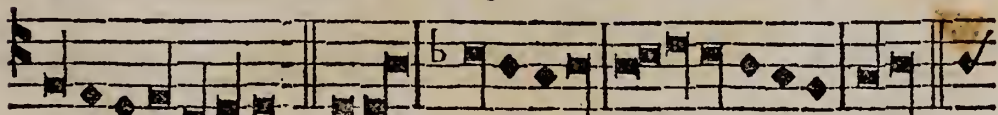
YSAAC au tem ge nu it IA COB. IA-

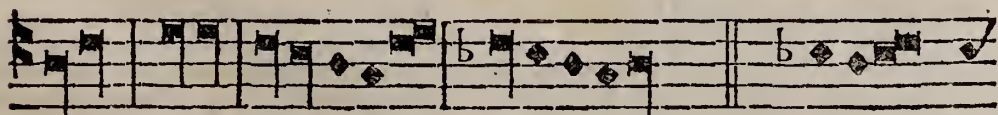
COB au tem ge nu it IU DAM & fra tres c-

ius. IU DAS au tem ge nuit PHARES & ZA RAM

de THA MAR. PHA RES au tem ge nu it ESROM.

ESROM au tem ge nu it AR AM. AR-

„ & præfationes in Missis, exceptis: *Liber generationis*, & *Factum est autem*, & primis evangeliiis diaconorum cum melodiis, præter episcopi licentiam nullatenus decantentur.“ In ipso natali solemne fuit pastorum

a officium, de quo aliquid supra de tropis agentes diximus a). De aliis eiusmodi ludis *Guil. DURANDUS* narrat in ration. div. off. ipso natalis Domini die proxime a vespere diaconos saltare solitos in ecclesiis, canentes antiphonam in honorem S. STEPHANI. Idemque præstare sacerdotes ante diem S. IOANNIS evangelistæ in obsequium huius apostoli: pueros chori, five

AM autem ge nu it AMI NA-
DAE. E LEA ZAR au tem
ge nu it MA THAN. MA THAN au tem ge nu it
IA COB. IA COB au tem ge nu it
IO SEPH vi rum MARI E. De qua na tus est IE-
SUS. Qui vo ca tur CHRI STUS.

a) In ordinario *Nannetensi* apud MARTENIUM sic præscribitur: „ Ut post canticum *Benedicite* pueri ludentes cum baculis stent ante altare, & dicat cantor: *Pastores dicite*, pueri respondeant, *Infantem vidimus*, & tunc incipiat aliquis antiphonam: *Parvulus filius* &c. In ordinario B. M. *Remensis*: Postquam *Laudate*

Dominum de celis, fuerit deductum usque ad *Laudate Dominum in Sanctis eius*, cum *Gloria Patri* &c. substititur, & antiphona *Parvulus filius*, cum qua fuerat inchoatus psalmus, finitur: tunc aliquis sacerdotum, cui a præcentore fuerat iniunctum, incipiat antiphonam *Pastores dicite*, & cantat totam rem; alter

five clericos minores pro sanctis INNOCENTIBUS; subdiaconos tandem ipso Circumcisionis die. BELETUS festum hypodiaconorum a quibusdam perfici dicit in Circumcisione, a quibusdam vero in Epiphania, vel in eius octava, quod vocari testatur festum stultorum: notat autem eadem quatuor tri-
Explic. di.
pudia post nativitatem Domini in ecclesia, levitarum scilicet, sacerdotum,
puerorum id est minorum ætate & ordine, & hypodiaconorum. c. 72. Solemnia natalitia Domini nostri quadantenus interrompebantur die octava ob paganicas superstitiones, a prima ecclesiæ ætate ieiunio dicata ac litaniis, omissis etiam lætitie cantibus. In Conc. Turon. II. statutum fuerat can. 33. in Kalendis Ianuarii fieri litanias, ut in ecclesia psallatur, & hora octava in ipsis Kalendis circumcisionis Missa DEO propitio celebretur. Et Conc. Toletan. IV. c. 2. decrevit: „Kalendis Ianuarii, quæ propter errorem gentilitatis aguntur, omnino Alleluia non decantabitur: in quibus præter piscem & olus sicut in aliis quadraginta diebus a cæteris carnibus abstinetur, & a quibusdam nec vinum bibitur.“ Plura reperies in liturgia mea veteri Alemannica. Vide etiam laudatum MARTENIUM de solempni Invitatorii decantatione in nati Domini, illius econtra in festo epiphaniæ intermissione, cuius rei rationes AMALARIUS, DURANDUS & alii dant. Notanda dein sunt eiusdem AMALarii verba de festo ὑπαπαντης, seu ὑπαπαντης, L. III. de off.
quod Purificationem B. M. V. dicimus: „Hanc (inquit) lustrandi consuetudinem bene mutavit christiana religio, cum in mense eodem die S. Mariæ plebs universa cum sacerdotibus ac ministris hymnis modulatæ vocis per ecclesias, perque congrua urbis loca procedit.“ Quæ totidem verbis apud BEDAM de tempor. ratione c. 10. leguntur. Vid. quæ de hac re in liturgia Alemannica disseruimus.

II. Post hilarem & solemnem Incarnationis, ac generationis dominicæ In Septua-
concelebrationem, aliud a septuagesima commemorandum inchoandumque gesimi, vel
ecclesia suscipit luctus tempus a). *Cistercienses* incescit *ABÆLARDUS*, quod Quadragesi-
Alleluia a septuagesima usque ad caput quadragesimæ cantent. *ma Alleluia*
Quod sit omisium in
ad litteram regulæ S. BENEDICTI, ut tamen etiam more quorundam me Occidente.
dii ævi septuagesimæ, vel sexagesimæ respondere possit, ut in liturgia *Ale-* a
„man-

chorus respondet *Infantem vidimus.* Item primus chorus *Laudate Dominum in Sanctis,* secundus chorus *Pastores dicite.* Primus chorus *Infantem vidimus.* Secundus chorus *Laudate eum in virtutibus eius,* & sic reciproca cantilena psalmo decursu cum *Gloria Patri, & Filio &c.* eadem antiphona *Pastores dicite,* & *Infantem vidimus* ex integro cantatur, & tonus finitur.^a

De ant. Eccl. disc. c. 12. n. 20.

a) „Scilicet (inquit AMALARIUS de ord. antiph. c. 30.) Christi generatio, & sanctorum prædicatorum liberalitas celebrata est a Nativitate Christi usque in Septuagesimam, & a Septuagesima generatio eorum, qui de captivitate emergi desiderant, & de angustiiis præsentis peregrinationis, usquedum iterum renascantur Christi generatio circa paschalia Sacramenta.“

mannica explicamus. De consueta iubili *Alleluia* depositione passim auctores, ac citatus etiam AMALARIUS: „Usque (inter alia ait) ad noctem „septuagesimam videbatur nobis illam (generationem) habere præsentem, „quia illam frequentabamus cum *Alleluia* per plura officia a nativitate Domini usque ad illud tempus. Primus responsorius *Alleluia*, nomen bonum, „sic præponitur, quasi signum aliquod in monte positum, ad quod viatores oportet intendere. Tota intentio est in ista nocte cantorum, ut magnificent nomen *Alleluia*.“ Loquitur de ipsa nocte ac vigiliis septuagesimæ, & per singula responsoria resonantia commemorat *Alleluia* (quod BERNO improbatur *de varia psalmorum atque cantuum modulatione*) pro vario tunc ecclesiarum more, de quo DURANDUS a). Ad illud pertinet frequens illius olim, antequam dimitteretur, geminatio, atque hodierna etiam duplicatio in vespers b). Magna quondam erat circa hoc varietas, ut idem in antiqua disciplina ecclesiastica varia affert exempla. Nec solum, ut ex AMALARIO vidimus, ad vigilias sæpe repetebatur magna cantorum contentione, verum etiam ulterius in Laudibus ad singulas antiphonas summa cum animi iubilatione concinebatur, præsertim in psalmo *Laudate Dominum*, qualem iam usum commemoravimus, meminitque MARTENIUS ecclesiæ *Cabilonensis*, & *Turonensis* S. MARTINI, ubi in antiphonario præscribitur: ut in Laudibus ad primam antiphonam dicantur decem *Alleluia*, totidem ad secundam &c. Alias filemus veteres consuetudines, hodieque alicubi conservatas. In responsali MS. *Vatic.* bibl. sæc. X. in septuagesima ad vesper. *Alleluia* ter ad singulos psalmos assignatur pro antiph. ad Mag. *Alleluia. Mane apud nos alleluia.* In libro responsali sive antiph. in nova S. GREGORII M. editione T. III. p. 757. 758. videre licet ingentem solemnitatem & multiplicationem *alleluia* demum cum laudibus finientem. Sequenti libro ex MS. Ordine operis DEI, qui adhuc sæculo decimo sexto in hoc monasterio S. BLASII obtinuit, exemplum afferam maximæ in hac re solemnitatis. Solum hic hymnum annectam, quem in MS. diurnali sæc. XIII. Monasterii *Senonensis* in *Lotharingia* cum notis musicis inveni sabbato in fe-

a) „Quidam autem (inquit L. VI. c. 23.) ipso sabbato dimittunt *alleluia* ad Sextam, quidam ad Nonam, quidam ad Vesperas, quidam vero ad Nocturnam huius dominicæ, & quidam ad Primam dominicam huius dici: quæ varietas provenit ex diversitate inceptionis diei: de qua in proœmio septimæ partis dicitur. Rectius tamen dimittitur in vespers: quia tunc dies incipit quoad diurna officia: *quia nox præcessit, dies autem appropinquavit*: & hoc etiam statuit ALEXANDER Papa II. ut eius geminatio ad fidem præcedentis temporis penitentiae, quam

laus sequitur evangelica, referatur: & eius depositio luctui sequentis temporis assignetur. Unde & quædam ecclesiæ deponunt *alleluia* cum gaudio magno; aliæ vero cum gemitu & suspirio.

b) „Nota (inquit idem n. 18.) quod in sabbato præcedenti sæpe & fere per omnia cantuum officia *alleluia* iteratur: pro eo, quod illud diligimus, & in thesauro cordis recondimus: sicut amicum iter longinquum profecturum sæpe amplectimur, & eius os, faciem, & cætera osculamur. Rursus ideo in sabbato ad vespers geminatur.“

septuagesima assignatum a). In officio *Mozarabico* nulla fit septuagesimæ, sexagesimæ, quinquagesimæ mentio, quamvis illic habeatur peculiare officium dominicæ, quæ præcedit quadragesimam. Iuxta antiquissimum codicem *Veronensem* liturgiæ *Mozarabice* in dominica *ad carnes tollendas*, a qua eo ritu quadragesimale ieiunium inchoatur, laudes id est *alleluia* ad vespervas tolluntur, hac rubrica apposita: „Item completuria post explicitas laudes, quas psallendo vadunt usque ad *Sancta Ierusalem*, quæ in sancto FRUCTUOSO dicenda est.“ Laudes intelligi *alleluia* alibi observavimus, ac manifestum est ex ipso officio illo tum iuxta vetustissimum codicem *Veronensem*, cum recentiores eiusdem ritus, ut videre est apud Ios. BLANCHINIUM annotationibus in libellum orat. antiquissimi ritus *Gothico-Hispani*, ubi post *alleluia* frequentatum adhuc in matutinis laudibus eius dominicæ additum est: *Hic clauditur alleluia*. Nihilominus in missali *Mozarabico* hæc legitur rubrica: *In dominico Quadragesimæ Missam inchoet: Ecce nunc tempus acceptabile alleluia &c.* Forte, uti ritu Romano in septuagesima, ita *Mozarabico* in dominica quadragesimæ eodem præcise tempore fuit depositum *alleluia* modo post laudes, modo post vespervas, subsistente semper ratione, ut a diebus ieiunii quadragesimalis excluderetur, quod non in ipsa dominica exordiebatur. S. ISIDORUS *Hispalensis* lib. I. de eccles. off. c. 13. „Apud nos (inquit) secundum antiquam *Hispaniarum* traditionem, præter dies ieiuniorum vel quadragesimæ, omni tempore canitur *alleluia*.“ Notabilis est eam in rem canon. 10. Conc. IV. *Toletani*, de quo supra C. IV. p. 404. Attamen, ut notat GOAR, in officiis quadragesimalibus cancticum *alleluia* frequentant sæpius & iterant *Græci*, eique decantando facilius indulgent, quo tempore illud diuturniores laudes requirere agnoscunt. Atque ita non sicut *Latinis* lætitiæ, sed potius mœroris, compunctionis, devotionisque apud eos est argumentum. Quam vane autem ob illam vocem officia sua iacet MICHAEL. *Cpolit.* legendus BARONIUS an. 1057. num. 29. Hæc GOAR.

a

T. I. opp. V.
Thomasil p.
CXXX.

Euchol. p.
167.

III. Revertimur ad officium quadragesimale *Mozarabicum*, ubi rubrica antiquissimi codicis *Veronensis* a nobis allata, atque orationum completoriarum verba & inscriptiones, observante BLANCHINIO, triduanas illas processiones seu litanias indicare videntur, præscriptas iam in Concilio *Bracarenfi* II. an. 572. *In cuius (Quadragesimæ) principio convenientes in unum*

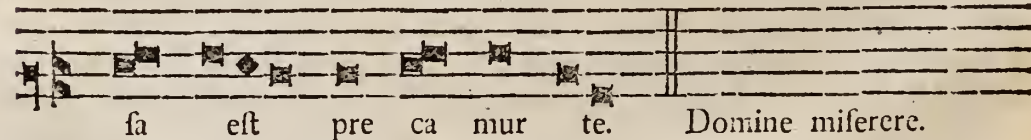
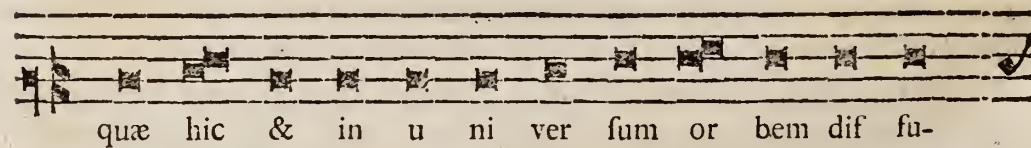
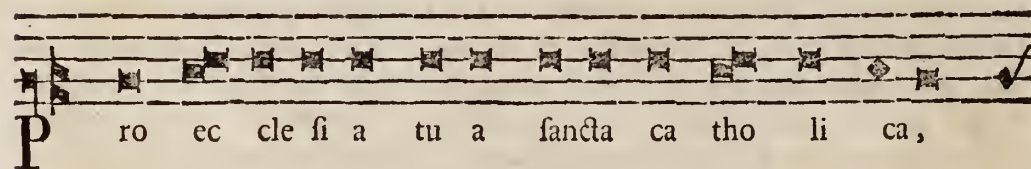
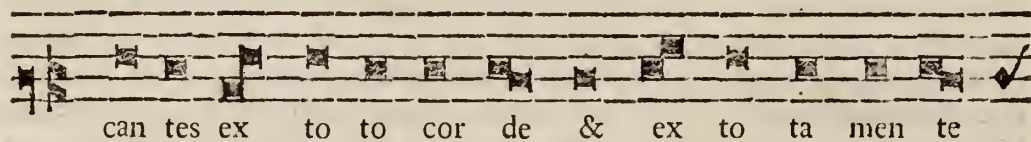
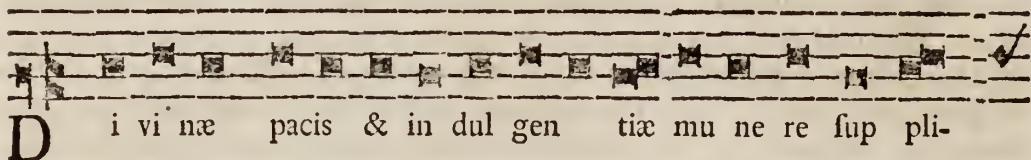
De officio
quadragesimali.

vi-

2) „*Alleluia* dulce carmen vox perhempnis gaudii. *Alleluia* laus suavis est choris cœlestibus, quod canunt Dei manentes in domo per sæcula. *Alleluia* leta mater cecinit *Iherusalem*. *Alleluia* vox tuorum civium gaudantium, exules nos flere cogunt *Babylonis* flumina. *Alleluia*

non meremur nunc perhempne psallere. *Alleluia* nos reatus cogit intermittere, tempus instat, quo peracta lugeamus crimina, unde laudando precamur te beata Trinitas, ut tum nobis videre paschades ethera, quo tibi leti canamus *alleluia* perpetim. Amen.“

vicina ecclesiæ per triduum cum psalmis per sanctorum basilicas ambulantes celebrent litanias. Passim in monumentis liturgicis ecclesiæ occidentalis huius medii ævi præscriptas inveni litanias in officio quadragesimali ab eius exordio *Feria IV. capite ieiunii*, ut in veteri processionali *Barberino* n. 1867. scripto litteris *Longobardicis* cum notis musicis, „finito R. fe-
„quitur letania tribus vicibus dicenda. *Christe audi nos. Pater de cælis Deus. Miserere nobis &c.*“ Et in missali *Ambrosiano Palatinae bibl. in Vatic.* n. 506. letania dominicæ primæ quadragesimæ hoc modo.

Canitur hæc letania etiamnum ritu *Ambros.* quo ieiunium quadragesimale post dominicam primam quadragesimæ exordium sumit, frustra omnem lapidem movente S. CAROLO *Borromæo*, ut aboleret morem, initium quadragesimæ sumendi a dominica, uti etiam ritu *Mozarabico* fit. Ac *Graci* etiam officium

cium quadragesimale incipiunt sabbato τῆς ἀποκοῆς carnisprivii, quod nuper C. QUIRINUS edidit ex antiquissimo codice Barberino, nec ultra dominicam tertiam ieiunii progreditur, prout ob longitudinem divini officii, copiamque odorum plures eiusmodi sunt libri, quandoque integri pro unico festo. Præter officium magni canonis ANDRÆ Cretenſis, quod canitur fer. V. hebdom. V. Quadrages. celebris imprimis est apud Græcos ἀνάστις ὕμνος in laudem B. Virg. ob urbem a Persarum Barbarorumque furore illius ope ter servatam, conditus, ut passim narratur a). Idem postea sub CONSTANTINO Pogonato, & tertium sub LEONE Isauro, infestantibus Agarenis, factum, festumque institutum, ac hymnus sabbato quintæ hebdomadis Quadragesimæ in perpetuum decantandus ἀνάστις, quasi sessione carens, dictus, inquit Triodion hac die: quod totus populus tota nocte stando hymnum Deiparæ concinuerit, quodque cum in omnibus aliis adibus ex more sedere liceat, in istis divina matris erecti omnes stantes auscultamus. Narrat CODINUS, ex quatuor vigiliis, quæ quotannis in palatio celebrari solebant, secundam fuisse τῆς ἀνάστις. Extat hoc officium in horologio sæpe edito, & in cod. Bibl. Vindob. theol. 231. Hymni huius originem describit anonymus apud COMBESIS. Auctar. T. II. p. 805. b) Respondet sabbato in palmis sabbatum hebdomadæ quintæ, qua in Occidente officium ecclesiasticum magis compositum est ad tristitiam ex memoria passionis dominicæ. Ritu Mozarabico id iam dominica quarta inchoatur, quam vocant vicesimam, de qua in cod. Veronensi: „Incipiunt orationes de responſoriis, sive de antiphonis psalmographis de traditione, quæ cantantur quotidie extra dies dominicos a secunda feria post vicesimam usque in sabbato de ramos palmarum.“ Ritu Romano dominica quinta, quæ de passione dicta est, peculiaris incipit memoria dominicæ passionis, olim mediana dicta, computo producto usque in octavas paschæ, ut habet titulus in ordine Romano primo. „A quo die (ut ibidem habetur) usque in vigiliam sanctæ dominicæ resurrectionis in nullo responſorio decantatur, Gloria, nec in Venite, a Coena vero Domini nec in psalmis, nec in ullo loco decantatur Gloria usque in pascha.“ Quod hætenus servatur, ut in ordine XI. BENED. canonici explicatius legitur: „Ab isto die usque in sabbato sancto in nullo respon-

De offic. Copol. c. XII. §. 10.

p. 71.

p. 17. 18.

rio

a) „Obſeſſa urbe regia imperante HERACLIO ex una parte a numeroſo exercitu ſub SARBARO CHOSROÆ regis Persarum duce, ex altera a CHAGANO Sytha, SERGIUS patriarcha imaginem Deiparæ Virginis non manufactam ulnis ſuis geſtans cum toto populo ſupplicationes inceſſanter fecit; quo factò HERACLIUS mox

inſignem de hoſtibus victoriam reportavit. Unde populus, totam noctem absque ulla intermiſſione hymnum pro gratiarum actione Deiparæ decantavit.“

b) Vid. GRETSERI & GOARI obſervat. in Georg. CODINI l. c. Pachymerem c. 3.

„rio, & in nullo *Venite*, & Introitu cantatur *Gloria Patri*.“ Quod tempore RUPERTI *Tuitiensis* necdum ubique receptum fuit: „Nam (inquit) de responforiis *Gloria Patri* subtrahimus, & apud quosdam ad Missas quoque cum Introitu officii non dicitur. Siquidem brevis licet versiculus, quia sanctæ Trinitatis magis expressa, magisque propria laus est, bene capitis nostri solitudinem atque silentium non palam ambulantis, dum non dicitur, significat. Cantum etiam humilem & submissiorem in signum doloris & tristitiæ usque ad pascha præscribit ordinarium *Uticense* apud MARTENIUM. Idemquæ in Itin. liturg. D. de MOLEON p. 67. notatur de ecclesia S. IOANNIS *Lugd.* a dominica passionis usque ad sabbatum S. excepta dominica palmarum, qua lætiori cantu ecclesia ingressum triumphalem Salvatoris nostri in *Ierusalem* celebrat. De quo (inquit S. ADHELMUS lib. de *Virginit.*) „lactentes evangelici consona vocis harmonia psallentes concorditer cecinerunt: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Cuius rei regulam nostra quoque mediocritas (authentica veterum auctoritate subnixi) in sacrosancta palmarum solemnitate binis classibus canora voce concrepans, & geminis concentibus *Osanna* persultans cum iucunda iubilationis melodia concelebrat. Auctor de div. offic. sub nomine ALCUINI c. 14. processionem huius diei describens, versuum seu hymni meminit, qui tribuuntur passim THEODULPHO *Aurelianensi* sub LUDOVICO demum *Pio*, anonymus vero (qui vixit tempore PHILIPPI *Aug. Franc. Regis*) REINALDO *Lingonensi*, „qui (ut ait) fecit hymnum, & modulatis vocibus decantavit cum pueris in ramis palmarum, scilicet *Gloria Laus*.“ Quod alios vero huius luctuosi temporis cantus attinet, ut tempori congruerent, hos auctorem antiphonarii studio confectatum fuisse, AMALARIUS meminit: „In duabus (inquit) hebdomadibus ante pascha Domini undecunque potuit colligere compositor antiphonarii sermones convenientes passioni Domini, super eos fecit sonum cantus habilem ad id tempus, id est, lugubrem iuxta numerum necessariorum responforiorum, & antiphonarum.

IV. Multo id magis usuvenit ipsis postremis passionis dominicæ diebus. Plerisque (inquit RUPERTUS *Tuitiensis*) moris est, ut extinctis luminariibus in ipsis tenebris lugubres toni, præcinentibus cantoribus, & choro respondente, flebili modulatione decantentur incipientibus a *Kyrie eleison*.“ Agit de versibus illis, in tribus noctibus ante pascha ad finem Laudum cantari solitis. a) Et postea quæstionem attingit, cur horæ minores his diebus etiam omnino

a) „IESU Christe qui passurus advenisti propter nos. *Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.* Domine miserere nobis. Qui expansis in cruce manibus traxisti omnia ad te sæcula. *Kyrie eleison.* Qui prophetice promissisti: *Ero*

mors tua o mors. Kyrie el. Vita in ligno moritur, infernus & morsu dispoliatur. *Kyrie el.* Christus Dominus factus est obediens usque ad mortem. Ut leguntur in cod. *San - Emeran.* sæc. X. cum notis musicis.

De div. offic.
L. V. c. 2.

De ant. eccl.
disc. c. 19.

Ap. Menard.
n. 234. in
Sac. S. Greg.

De ord. anti-
phon. c. 43.

De Triduo
ante Pascha.
L. V. de off.
div. c. 27.

2

fine cantu recitentur: „ Quod (inquit) non solum campanarum clan- c. 32.
 „ gor filefcit, sed regularium quoque concentum horarum noster omni-
 „ no chorus abscondit, illud significat, quod apostoli Christi non solum
 „ prædicare cessaverunt, ut soliti fuerant circuire per castella evangelizantes &
 „ curantes ubique, sed & nocte hac, postquam hymno dicto exierunt cum
 „ illo in montem olivarum, diffugientes & oppressi tristitia cuncti a laude
 „ communi conticuerunt. Idcirco autem a completorio profundum hoc
 „ incipitur silentium, quia circa hanc horam cum dixisset discipulis: *Ecce*
 „ *appropinquavit, qui me tradet*, ipsi graves esse cœperunt &c. “ Nec im-
 „ merito quærit postea: „ Cur cum diurnas horas triste silentium operiat, no- c. 33.
 „ cturnas vigilias vel laudes intacta melodia depromat? “ Ex GUIDONIS *Farf.*
 disc. L. I. c. 3. & BERNARDI Ordine *Cluniac.* constat, monachos *Farfenses* &
Cluniacenses Primam discalceatos, reliquas horas, sicut & Vesperas & Com- P. II. c. 16.
 pletorium sub silentio unumquemque per se recitasse. Apud THOMASII T. IV.
 opp. *Primam, Tertiam, Sextam, & Nonam usque ad pascha secreto di-*
cimus, similiter vesperum Parasceven. De vespera Parasceves sic præscribitur
 in missali *Barberino* sæc. XIII. vel XIV. „ sic universis expletis post paululum
 „ unusquisque vesperam dicat privatim sine antiphona: sed in fine *Christus*
 „ *factus* &c. secrete dicatur. “ Nihilominus iuxta IOANN. *Abrincensem* de
 offic. p. 53. „ In die Cœnæ psalmi in omnibus horis absque completorio alta
 „ voce, & cum tono cantentur. “ In cod. *San-Emeranensi* sæc. X. reperiun-
 „ tur etiam cum notis musicis versus, in cœna Domini ad refectorium canendi:
 „ *Tellus ac æthera iubilant in magni cœna principis* &c. “ Multa luctus signa,
 „ ac singulares antiquissimi ritus ad hodiernum usque diem sunt conservati, uti
 „ iam in ordine *Romano* I. præscribuntur: „ More solito *Deus in adiutorium* N. 29.
 „ *meum* non dicant, nec *Gloriam*, nec Invitatorium: sed cantor incipit
 „ in psalmis antiphonam, sicut in antiphonario continetur. Nec presbyter
 „ complet in fine orationem (id est, non canit more solito *Qui tecum* &c.)
 „ sed tacite surgendum est, & lector benedictionem non petat; & quando
 „ finit, non dicat *Tu autem*; sed ex verbis lectionis iubetur facere finem. “
 ABAELARDUS inter alia id vitio vertit *Cisterciensibus*, quod tribus his diebus
 Invitatorium, ac doxologiam præter morem cantent. Curatum singulariter
 est, ut his diebus conformitas cum ritu *Romano* servaretur ab illis etiam cœ-
 tibus, qui alias peculiare habebant officium, veluti *Benedictini*. Ex GUI-
 DONIS disciplina *Farfensi*, & BERNARDI ordine *Cluniac.* apud P. HERRGOTT L. I. c. 3.
 noscitur, officium *Romanum* illo triduo peragendo, ad horas tamen hymnum, P. II. c. 15.
 ut quadragesimæ reliquo tempore, & psalmos regulares retinuisse *Farfenses*, 16.
 & *Cluniacenses*. Quin fuerunt, qui omnino officium *Romanum* illis diebus
 posthaberent, uti ex Msc. commentario HILDEMARI, sub LUDOVICO Pio

a scripto, in regulam S. BENEDICTI refert P. HERRGOTT. a) Quodsi Concilii *Aquisgranensis* citatio in HILDEMARO genuina est, aliud nihil statuitur, quam ut monachi cantum *Romanum* pleniter & ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragerent. Debuit ergo aliunde ista divini officii cum *Romano* conformatio esse; quæ satis aperte non colligitur ex antiquissimo breviario *Romano*, monasticis congregationibus accommodato, nisi quod ibi præscribatur: „Et in ipsa nocte in vigilia Parasceven, hoc est feria sexta, non canuntur *Gloria* nec *Kyrie eleison* nec signum non pulsaverit in sabbato sancto ad vigiliis.“ Vel inde tamen, quod tam pauca de his vigiliis solemnibus memorentur, quis forte colligat hanc conformitatem, cum de vigiliis quadragesimalibus multo plura occurrant, & expresse statuatur: „Et sequitur ordo matutinorum, sicut & reliquis dominicis diebus: tantum antiphonas tam de prophetis quam de evangelio canuntur, & a quinto decimo die ante pascha lectiones vel responsoria & antiphonas cum versibus de passione Domini incipiunt celebrare. Quinta vero feria ante pascha, id est Cœna Domini, ad Missas antiphonæ ad Introitum non canuntur, apostolus & evangelium non legitur, nec responsorium cantatur. Nec salutat presbyter, id est, non dicit *Dominus vobiscum*, nec pacem faciunt usque in sabbato sancto, sed cum silentio ad Missas ingrediuntur.“ Patet hinc, in Cœna Domini Missas, uti fere nunc in Parasceve, fuisse celebratas; at de officio diurno vel nocturno nullum verbum. Observat MENARDUS, nosque in Liturg. *Alem.* ostendimus, feria V. vespervas includi solitas in Missa, uti Sabbato S. ut sex psalmi cum totidem antiphonis, & ad *Magnificat* tres dicerentur. „Pulsantur signa, vespertinæ canuntur. Et cantor incipit antiphonam: *Calicem*. Ps. *Credidi* &c.“ Ita apud MENARDUM cod. RATOLDI, in quo hæc sequuntur: „Et stat unusquisque ad mensam. Deinde post refectionem prandii lavantur pedes. Et dum hæc aguntur, canantur hæ antiphonæ reciprocis psalmis *Mandatum novum*, Ps. *Beati immaculati* &c. &c. Hymnus de passione Domini.“ Quem cum notis antiquis ponit. b) Nota etiam ex IOANNE *Abrincensi* de Offic. p. 56. *Post prandium autem iterum ad ecclesiam omnes conveniant, nudantes altaria, cantantes aliquod responsorium.* In ord. *Rom.* CENCII, qui cancellarius fuit sub COELETSINO

III.

a) „Sciendum est (inquit) quod Cœna Domini, & Parasceve, & Sabbatum sanctum, atque Pascha ad solemnitates Christi attinent. De his quatuor diebus definitum est in Concilio (*Aquisgranensi* a CAROLO M. coacto, c. 80.) ut secundum *Romanam* ecclesiam cantetur pleniter, & non secundum regulam a monachis. Verum sunt studiosiores monachi, qui in his IV. diebus nolunt secundum *Romanam* traditionem agere, sed secundum regulam pleniter, dicentes: quia in

aliis diebus non transgredimur regulam in officiis canendis, nec etiam in istis quatuor diebus volumus transgredi. Nam, sicut mihi videtur, melius est, ut in istis IV. diebus regulare officium canatur, quam secundum *Romanos*: eoquod, sicut S. GREGORIUS dicit, nihil nocet in fide catholica, & in bonis moribus consuetudines diversæ.“

b) Vid. Libr. responsal. T. III. opp. S. GREG. M. p. 877.

Præf. de ant.
monast. disc.
p. XXXVII.

Murat. T. II.
lit. p. 401.

Ibid.

Not. 279. in
lib. sacr.

III. de officio Cœnæ Domini notatur : *Ipsa vero die schola cum cæteris omne divinum sine organo canit officium.* Sic apud THOMASIIUM in vigilia Cœnæ Domini Ant. *Christus factus. Hanc antiphonam cantamus simpliciter tantum,* T. IV. opp. p. 72.
 & sine organo. In cod. S. ELIGII a MENARDO edito, idem fere ordo, ac hodie tenetur in Parasceve, præscribitur : „ Subdiaconus ascendit ad legendum. Et post hæc cantatur canticum : *Domine audi vi.* Deinde sequitur „ altera lectio, post quam sequitur tractus. *Deus laudem meam.* Quo finito, „ legitur passio Domini.“ Ad adorationem Crucis præscribitur : „ Canitur „ semper antiphona : *Ecce lignum Crucis.* Dicitur psalmus 118.“ De passione Domini legenda hæc habet IOANNES Abrincensis p. 59. *More autem lectionis passio legatur, excepta voce Domini, quæ in aliis dicatur.* Locum hunc PREVOTIUS in nota p. 136. sic exponit ex ordinario, & duobus libris officialibus MSS. ad usum ecclesiæ Rotomagensis, in quibus legitur : *Diaconus in alba ante altare legat passionem more lectionis, excepta voce Domini, quæ more evangelii legatur.* Sic in Barberino codice N. 1853. scripto litteris Longobardicis, in passione Domini notas musicas solum super verba Christi inveni. In MS. autem biblioth. San-Blas. ann. 800. in quo notæ superscriptæ sunt, hæc copiosiores apparent, quam in aliis evangeliiis super passionem Domini secundum MATHÆUM in dom. indulgentiæ seu palmarum, maxime autem in verbis *Heli Heli lama Sabacthani* cum syrimate seu neuuma tum in ipso contextu, cum etiam recentiori manu ad oram. Id non raro in codicibus antiquis inveni in verbis illis *Eli Eli &c.* veluti in sacramentario sæc. X. *Valliscellanae* bibl. Romæ, ubi præterea nullæ notæ comparent, nisi in parte extrema, quæ cani solent in tono evangelii. Græci hac feria sexta ex omnibus quatuor evangelistis, quod antiquissimis temporibus etiam in Occidente usitatum fuit, passionem dominicam canunt, præeuntibus unicuique evangelio tropariis & lectione una ex veteri testamento, altera ex apostolo, ut assignantur omnia in antiquissimo codice *Chisiano* Evangeliariorum *Græco*, de quo capite sequenti plura dicemus. Patres Conc. Tolet. IV. c. 7. redarguunt, quod *per nonnullas ecclesias in die sextæ feriæ passionis Domini clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium, nec Passio Domini populis prædicatur.* In antiq. cod. Veron. p. 99. *Feria VI. in Parasceve caret matutinis laudibus, horis diurnis, & vespers.* Habet tamen prolixum officium *pro indulgentia*, ut in laudato canone præscribitur, *indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare.* Quoad diem Parasceves unum adhuc ex RUPERTO Tuitiensi notabo ex lib. VI. de divinis officiis cap. 19. cuius hæc est inscriptio : „ Cur ab his, qui „ crucem apportant, cantatur *Popule meus*, & aliæ antiphonæ : & ad singulas respondetur græce *Αγιος*, & latine *Sanctus Deus* ? Tres istæ antiphonæ, pergit, *Popule meus, Quia eduxi te, Quid ultra debui*, quæ appor-

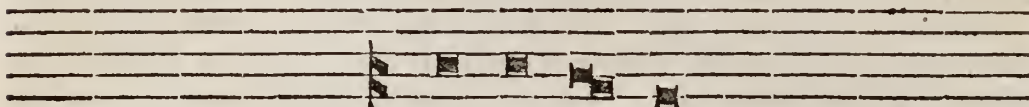
„tando crucem decantantur, sensibus parum aut nihil differentes, verbis
 „quoque ac modulatione consimiles triplicem significant scripturam tituli, sen-
 „sumque eius consonant, qui super caput Domini hebraice, græce ac latine scri-
 „ptus est: IESUS NAZARENUS REX IUDÆORUM &c.“ Paulo post cap. 24.
 De noctis paschalis solemnii officio: „Quapropter (inquit) quotquot
 „sacerdotalis aut levitici fumus ordinis, iure pro tanti regis victoria tuba into-
 „namus salutari, iuxta illud in psalmo: *Buccinate in neomenia tuba, in insi-*
 „*gni die solemnitatis vestrae.* Quis enim dies nocte hac insignior? Quæ so-
 „lemnitas hac victoria præstantior? Quæ alia nostra est neomenia, nisi illa,
 „quæ hac nocte in Christo per baptismum renascitur nova ecclesia? Iure er-
 „go nunc angelica turba cœlorum exultat, tuba salutari insonat, gaudet tel-
 „lus, mater ecclesia lætatur, & omnis aula divini nominis magnis resultat
 „populorum vocibus.“ Pertinent hæc ad celebrem imprimis cerei paschalis
 benedictionem, quæ, ut habet BERNARDUS in ord. *Cluniac.* apud P. HERRGOTT
 p. 316. *cum dulci modulatione canitur*, quamve omnium frequentissime cum
 notis musicis inveni, solis illis quandoque exceptis verbis: *O felix culpa. O*
certe necessarium Adæ peccatum; eoquod passim omitterentur. In MS. *Bar-*
berino sæc. XIII. vel XIV. post verba: *Apis mater eduxit*, hæc legitur ru-
 brica: *In modum lectionis* Apes cæteris quæ subiectæ sunt &c. In priori so-
 no. *O vere beata nox* &c. In bibl. *Vaticana*, *Barberina*, *Casanatensi* vi-
 di rotulos, picturis ornatos, ex quibus canebat diaconus ex ambone, prout
 depictum cernere licet in fragmento eiusmodi rotuli nostræ *San-Blas.* bibliothecæ,
 quod alibi exhibebimus. Ex S. GREGORIO M. ad MARINIANUM episc. colligi-
 mus, ab episcopo cantari solitam cerei benedictionem. Ritu veteri *Mozarabico*
 caneatur a pluribus diaconis præmissa etiam lucernæ benedictione:
 „Cum venerit episcopus cum presbyteris & clero psallendo ad altare, poni-
 „tur lucerna a diacono in stillo, dicanturque a clero hi versus, *Populus*,
 „*qui sedebat*, stantes in locum, ubi solent sacrificium canere, cui susci-
 „pitur a clero, qui in choro sinistro iuxta vestibulum adstant: *Lumen ve-*
 „*rum.* Qua expleta caput supradictæ antiphonæ replicatur: *Lumen verum.*
 „Et statim egrediuntur clerici, & psallendo veniunt in chorum &c.“ Ut in
 missali *Mozarabico* legitur. Ritu *Mozarabico*, pariter ac *Romano* antiquissimo
 usu, lectiones cum solemnibus canticis postea celebrantur. *Romæ* constanter
 lectiones illæ non solum, sed etiam ipsa cantica, quæ interponuntur, *Cante-*
mus Domino &c. *Sicut cervus*, græce primum, deinde latine canuntur, ut
 videre est in antiquissimo ord. *R.* apud MABILL. p. 25. Nonnullæ etiam le-
 ctiones peculiari cantu distinctæ aliquando reperiuntur in antiquis monumen-
 tis. Sic in missali plenario sæc. X. vel XI. *Barber.* reperi cum notis musicis
 lectionem IONÆ prophetæ, eademque in medio post verba, *ut adleviaretur*

ab eis, rubricam incipit cantare. „*Et IONAS descendit ad interiora navis . . .*
 „*IONAM in arida.* Hic mutat sonum, quasi lectio: *Et factum est verbum*
 „*Domini ad IONAM prophetam secundo . . .* Et misertus est Deus super mali-
 „*tia, quam locutus fuerit, ut faceret eis, Et non fecit.* Incipit cantare. *Et*
 „*afflictus est IONA* &c.“ Post alias lectiones: „*Lectio DANIELIS propheta.*
 „*In diebus illis NABUCHODONOSOR rex . . . in medio ignis dixerunt: Benedi-*
 „*ctus es Dne Deus patrum nostrorum. . .* Et sciant, quia tu es gloriosus super
 „*orbem terrarum.* Et incipit legere in tono priore. *Et non cessabant, qui mise-*
 „*rant eos . . . nec quidquam molestiae intulit.* Hic canere incipit clerus cum or- Organa.
 „*ganis.* Tunc hi tres quasi uno ore laudabant Et glorificabant Et benedicebant
 „*Dnum in fornace.* Benedictus es Domine Deus patrum &c. Benedicite o-
 „*mnia opera* &c. Et respondent omnes in choro Amen. Benedicite spiritus &c.
 „Post istam benedictionem incipit legere in priori sono. Tunc NABUCHO-
 „*DONOSOR rex obstupuit* &c.“ De fontis consecratione cum cantu sicut præ-
 fatio, iam ex sacramentario superius notavimus. Intermiscebatur autem litania
 primum septena, deinde quina, ac demum terna, de quibus plura mox di-
 cemus. Hic vero adscribam ordinem harumce litaniarum a) ex celebri cod. a
fac.

a) „Sequitur ordo, qualiter Sabbato sancto ad
 vigiliis ingrediuntur statio ad lateranis. Pri-
 mum ora octava diei mediante procedunt om-
 nes ad ecclesiam, & ingrediuntur in sacrario,
 & induunt se vestimentis sicut mos est, & in-
 cipit cleros letania hoc modo. Xre audi nos
 septem vices ista leñias dicantur. Sancta Ma-
 ria or. Sce archangel Michael or. Sce Gabriel or.
 Sce Raphael or. Sce Iohes Baptista or. S. Petre
 or. S. Paule or. S. Andrea or. S. Iohs evan-
 gelista or. S. Iacobe or. S. Thoma or. S. Ia-
 cobe or. S. Stephane or. S. Laurenti or. S.
 Vincenti or. S. Benigne or. Om̃s Sci orate pro
 nobis. Propitius esto. Parce nobis Dne. Propi-
 tius esto. Lib. Ab omni malo. Libera. Ab ira
 tua. Lib. A peste Et fame. Lib. Per crucem
 tuam. Lib. Per resurrectionem tuam. Lib. Pec-
 catores. Te rogamus audi nos. Ut pacem nobis
 dones. Te rog. Ut celi serenitatem nobis dones.
 Te r. Ut cunctum populum christianum con-
 servare digneris. Te r. Ut veniam nobis do-
 nes. Te r. Ut misericordiam nobis dones. Te
 r. Ut fructum terræ nobis dones. Te r. Fili
 Dei. T. audi. Agnus Dei qui tollis peccata mun-
 di dona nobis veniam. Agnus Dei qui tollis pec-
 cata mundi dona indulgentiam. Agnus Dei q.
 tollis peccata mundi dona nobis pacem. Christe
 audi nos. Kyrie eleison VII. Hæc autem le-
 taniæ septies pronuncietur, septiesque respon-

deatur. Qua canente procedunt sacerdotes de
 sacrario cum sacris ordinibus, veniunt ante al-
 tare stantes inclinato capite, usque dum dicit.
 Agnus Dei. Deinde dicit surgens sacerdos vadit
 retro altare, sedens in sede sua. Deinde
 veniens archidiaconus ante altare, acci-
 piens de lumine, quod V. feria absconditum
 fuit, faciens crucem super cereum. Et illu-
 minans eum ac benedicens dicente ipso diac.
 tribus vicibus. Lum̃ Xpi. Respondentes omnes
 Deo gratias. Et completa ab ipso benedictio
 cerei. Dicit sacerdos or. hanc Deus qui divitias.
 Qua prædicta incipiunt prima. lect. In principio
 &c. Expleta orat. descendunt cum accensis
 lampadibus seu cum turribulis ad fontes leta-
 nias canentes. Hæc letanie quinquies pronun-
 cietur. & quinquies respondeatur Xpe audi nos.
 Sancta Maria &c. Agnus Dei qui tollis peccata
 mundi. Dona indulgentiam. Agnus Dei qui tollis
 peccata mundi. Dona nobis veniam. Agnus Dei
 qui tollis peccata mundi. Misere nobis. Xpe
 audi nos. Kyrie eleison. Omnia quinque vi-
 ces dicantur. Expleta autem ipsas letanias &c.
 Tunc revertit pontifex in sacrario cum omni-
 bus ordinibus suis. Et post paululum incip.
 clerus letania ter pronuntietur, terque ab om-
 nibus respondeatur. Quousque stella in celo
 apparuerit. Visa stella ingreditur ad Missa.
 Finis vero istius letaniæ sic finiatur sicut ad

fæc. IX. bibliothecæ *Angelicæ Romæ*, in quibus initio & fine numerus additur, ad finem autem postremæ tantum, id est ternæ in *Kyrie*, *Christe*, *Kyrie* notæ musicæ comparent. In cod. *S. Emeran.* fæc. X. notatur *Letania* ad baptismum in fabb. *S. Rex sanctorum angelorum. Totum mundum adiuvæ &c.* Sequitur trina letania *Kyrie eleison. Christe eleison. Christe audi nos. Salvator mundi. Adiuvæ nos.* In cod. *Vindobonensi* fæc. X. „Finitis lectionibus descendendum est ad fontes cum S. chrismate & cereis, in magna reverentia decantando letaniam. Post ascensum vero fontis ingrediendum est ad Missam publicam ad S. IOAN. Imprimis autem fiunt litanie ter repetendo. Et cum dixerint „*Agnus Dei*, dicat cantor excelsa voce *Accendite.*“ Nonnunquam vocem illam cum notis musicis reperi. Et quidem in MS. fæc. XIV. circiter : *In Vigilia paschæ diaconus ante Kyrie eleison hoc præmittit*

ac cen di te.

Kyrie eleison est finis litanie trinae, quæ Missam solemnem ordiebatur. Unde in Sacrament. S. GREGORII apud MENARDUM ita præscribitur : „Letania expleta dicit pontifex *Gloria in excelsis.* Quo finito dicit *Pax vobiscum.* R. *Et cum spiritu tuo.* Et dat orationem : *Deus qui hanc sacramentissimam noctem &c.* Deinde legitur apostolus, & canitur *Alleluia* : Quod primum pontifex inchoat : *Confitemini Domino.* Tractus : *Laudate Dominum omnes gentes.* Sequitur evangelium. Non cantent Offertorium, neque *Agnus Dei*, neque Communionem.“ De vesperis dicemus mox : quæ Communioni huius diei sunt implicitæ. In cod. *Vatic.* 4770. fæc. IX. vel X. legi : Ad communicandum cantate : *Vespere autem &c. Laudate Dominum &c. Vespere autem.*

A Paschate usque Pentecosten.

Acta O. S. B. fæc. V. p. 429.

V. Ipsi resurrexerunt dominicæ solemne auspiciis qua ratione medio hoc ævo fuerit celebratum, peculiariter a S. UDALRICO in nostra *Alemannia*, GERARDUS in sancti præfulis vita narrat a). Ordo *Romanus* per paschale

Missam in die dominico. *Xpe audi nos III. Sancta Maria ora &c. Fili Dei te rog. Xpe audi nos III. Kyrie eleison II. Christe eleison II. Kyrie eleison I. Kyrie eleison.*“

- a) Desideratissimo atque sanctissimo paschali die adveniente post Primam intravit ecclesiam S. AMBROSII, ubi die Parasceve Corpus Christi superposito lapide collocavit, ibique cum paucis clericis Missam de sancta Trinitate explevit.

Expleta autem Missa clerum interim congregatum in scena (porticu) iuxta eandem ecclesiam sitam solemnissimis vestibus indutum antecessit, secum portato Corpore Christi, & evangelio & cereis, & incenso, & cum congrua salutatione versuum a pueris decantata per atrium perrexit ad ecclesiam S. IOANNIS Baptistæ, ibique Tertiam decantavit, indeque cum antiphonis ad honorem dici congruentissime compositis ad

paschale festum, sicut in posterioribus diebus maioris hebdomadæ in officio divino ac horis canonicis etiam ab illis, qui peculiarem habent cursum, servabatur, uti ex antiquioribus etiam constitutionibus *Cluniacensibus*, ubi tamen postea, item ex *Cluniac. S. ULRICI* consuetudinibus, notavi, monasticus ordo divini officii in vigiliis ipsa nocte resurrectionis dominicæ præscribitur, qui hætenus apud nos servatur. a) Videbimus libro III. etiam monachos *Benedictinos*, relicto consueto ordine officii divini, saltem in hac sacratissima nocte ordinem *Romanum* secutos esse, prout apud GRATIANUM de consecr. a GREGORIO VII. in concilio generali, forte 1078. statutum legitur.

„ In die resurrectionis usque in sabbatum in albis, & in die Pentecostes usque „ in sabbatum eiusdem tres psalmos tantum ad nocturnos, tresque lectiones „ antiquo more cantamus, & legimus. “ Forte ita constitutum, ut promiscue fideles sine tædio ac molestia adesse potuerint, feriata integra illa hebdomada. Sic sæc. VI. in conc. *Matifconensi* II. de sex post Pascha diebus statuitur c. 2. „ Nullus servile opus audeat facere, sed omnes simul coadunati, „ hymnis paschalibus indulgentes perseverationis nostræ præsentiam quotidianis „ sacrificiis ostendamus, laudantes creatorem & regeneratorem nostrum vespere, mane & meridie. “ Eadem est ratio hebdomadæ Pentecostes. Decretum GREGORII VII. antea retulimus, cum de vigiliis nocturnis ageremus. Quod vigiliis Paschæ & Pentecostes attinet, puto primam brevitatis causam ac originem esse ab officio sabbati Paschæ & Pentecostes longissimo per ipsam noctem protracto. Atque dominica etiam resurrectio post mediam noctem singulari ritu fuit celebrata medio hoc ævo inter ipsum nocturnum officium solemniori processione. b) Huiusmodi solemnes ritus compensabant, quod præter morem brevabatur in nocturno officio etiam apud monasticos cœtus, ut tamen ubique postea iterum ad præscriptum regulæ S. BEN. redierint, secundum constitutiones *Cluniacenses*. Ubi etiam notabile est, quod præscribitur cap. sequenti decimo sexto: „ De secunda feria & diebus maioris septimanæ, (ita ibi vocatur heb-

a
Dacher. T. I.
spicil. f. 653.
dist. V. c. 15.

b

Apud DA-
CHERIUM
T. I. spicil.
p. 653.

Tuorum (ecclesiam cathedralem) formosissima processione binis & binis secundum ordinem simul ambulantiis, Missam celebraturus pervenerat... Tempore autem statuto symphoniaci venerunt, quorum tam copiosa multitudo fuit, ut pene intercapedinem aulae secundum ordinem stando impleverint, & tres modos symphonizando perfecerunt. “

a) „ In ipsa nocte dominicæ resurrectionis satis novi, quia vobiscum in nocturnis non concordamus agendis: nam & psalmi, & lectiones, & responsoria pariter ad duodenarium pertinent, quamquam in antiphonarum numero

nonnisi tres antiphonæ habeantur, quarum prima cantatur super primos sex psalmos; secunda super alios sex; tertia super cantica. “

b) Describam ordinem ex MS. *San-Emeran. sæc. X.* ut cum notis musicis habetur. „ Ad sepulchrum: Interrogatio presbyteri: *Quis revolvat nobis lapidem?* Diac. *℟. Quem quaeritis in sepulchro christicola?* Respons. presbyteri, *IESUM Nazarenum Crucifixum o calcicola.* Diac. *Non est hic, surrexit sicut prædixerat. Ite annuntiate, quia surrexit, dicentes.* Ant. *Surrexit Dominus de sepulchro. Te Deum laudamus &c.* “

„domada paschalis:) Et quidem feria secunda, sicut in aliis diebus tres tantum lectiones cum duodecim psalmis, sicut sunt per ferias ordinati assignantur. Puer unus cantat invitatorium. (Quoad antiphonas vero, cæteris se rite habentibus ad laudes & horas) Ad solos nocturnos, & vespéros super psalmos non nisi *alleluia* cantatur, ad melodiam antiphonarum formatum: „ & primo in feria secunda *alleluia*, ut postulavi &c. “ Diximus de hac re superius, quod proprie est *alleluiatice* canere; quomodo etiam præscribi videtur infra ipsas octavas Pentecostes in GUIDONIS disciplina *Farsensi* apud P.

De vet. disc.
monast. p. 56.

HERRGOTT: „In laudibus & horis canatur *alleluiatice* de resurrectione, atque ascensione, nec non de ipsa celebratione iam facta. “ Nimirum, ut *alleluia* super melodiam earum antiphonarum canatur. Ita, ut ad constitutiones *Cluniacenses* revertamur, in ipsis vespèris, quas modo Missæ sabbati sancti annectimus, habetur: „Ad vespèros, sicut & signa sequentia bina pulsantur, ad quos consueti psalmi cantantur, primus *Confiteantur* cum *alleluia*, secundum melodiam, antiphona *Crucifixus*, Resp. *Angelus Domini*; hymnus ad *Cœnam*. Ad canticum evangelii post antiphonam, quamvis ter recantetur, tamen adhuc & ipsius antiphonæ melodia cantatur cum *alleluia*. “ Quidquid sit de *alleluia*, „ad psalmos, ubi forte legendum *alleluia* secundum melodiam antiphonæ *Crucifixus*, probe notandum, quod de antiphona ad *Magnificat*, seu cantico evangelii dicitur, *licet ter recantetur*, id est triumphetur tamen adhuc & ipsius antiphonæ melodia cantanda cum *alleluia* præscribitur, id est repetenda melodia antiphonæ cum solo *alleluia*. In antiquo antiphonario *Luxoviensi* sæc. circiter XIII. in vigilia Paschæ ad vespèras super psalmos sexies *Alleluia* ps. *Confiteantur tibi Domine* &c. In alio recentiori breviario pergamenò idem reperi, sed triplex tantum *Alleluia*. De his vespèris habetur in vulgato ordine *Romano* apud CASSANDRUM & HITTORPIUM: „In hac nocte de vespertinali synaxi apud *Romanos* nihil agitur, neque ante Missam, neque post Missam. Apud nos autem unus de schola, cui iussum fuerit, pro antiphona incipit *alleluia* ad vespèrum. Et dum communicaverint, cantatur pro vespère festinanter psalmus *Laudate Dominum omnes gentes*. “ Recte hunc locum interpolatum iudicavit MABILLONIUS commentario in ordinem *Romanum*. Nam in appendice ad ordinem primum, quem ipse & novissime MURATORIUS vulgavit, nihil horum invenitur, sed mox post officium Missæ sabbati sancti sequens per octavam Paschæ præscribitur officium &c. a) In MS. ordinario *Argent.* apud MARTENIUM de ant. eccles. disc.

p. XCIX.

a
p. 36.

p. 507.

a) „A Pascha usque in octavas Domini ad omnes cursus non cantatur responsum, nec lectio recitatur; sed pro versu & responso cantatur Gradale, *Hec dies quam fecit Dominus* tan-

tum semel. In dominicum Paschæ super *Venite* dicitur *alleluia* ante *Præoccupemus faciem eius*, & per omnes psalmos cantatur *alleluia*. In secunda feria ad *Venite* & per totam he-

p. 507. de vesperis Paschæ: „Ad vesp̄as non cantatur in organis, & cantor „præparatus, ut in Missa primo imponat *Kyrie eleison, Kyrie eleison*. Anti- „phona *alleluia, alleluia, alleluia*. Pf. *Dixit Dominus*. Pf. *Confitebor*. Pf. „*Beatus vir*. Graduale *Hæc dies* &c. “ In mox laudato ordine Rom. conse- „quenter describitur officium paschale per singulos dies usque ad sequens sab- „batum cum *alleluia*, mutatis tamen antiphonis post psalmum CXI. usque ad CXIII. ut pateat eosdem semper psalmos dominicales fuisse repetitos; secus ac videtur præscribi in breviario Romano antiquissimo sæpe laudato monasti- cis congregationibus accommodato. a) In responsali libro inter opera S. GREGORII post dominicam in albis, „Ab octava Paschæ per totam resurrect. T. III. 787. „super Psal. in evangelium & versoria & in sanctorum *Alleluia* dicendæ sunt, „item antiph. de resurrectione Domini, ubicumque volueris. „Congruit ex parte hoc regulæ S. BENEDICTI & *Magistri*, ubi idem etiam a Natali Do- mini usque ad Epiphaniam statuitur c. 45. „A Pascha usque ad Pentecosten „omnes antiphonæ & responsoria die noctuque cum *alleluia* psallantur, & „genua non flectantur. In Natali vero Domini usque Epiphaniam omnes an- „tiphonæ vel responsoria die noctuque cum *alleluia* psallantur, & genua „ipsis diebus non flectantur, neque ieiunetur, nec abstinenceatur. “ Lauda- tum vero breviarium adhuc singillatim officia in Ascensione Domini, & Pen- tecoste prosequitur: „Ascensione vero Domini cum omni officio divino de „ipsa die pertinentem sicut reliquis diebus dominicis celebrantur. Responso- „ria vel antiphonas usque in sabbato Pentecosten, die Ascensione Domini „canuntur. “ Tunc postquam sabbatum Pentecosten eodem modo, ac sabba- tum Paschæ, diemque sanctum Pentecosten ordine simili, ut diem sanctum Paschæ cum octava celebrandum constituisset, sic finit: „Post hos vero dies „anni circulus usque ad Adventum Domini præter natalitia Sanctorum, vel „quod commemoravimus tam psalmi quam responsoria vel antiphonæ, ma- „tutinis & vespertinis laudibus de quotidianis diebus canuntur. “

VI. Mentio hic aliqua iniicienda litaniarum: ac earum primum, quas a De rogatio- nibus, lita- niis, proces- sionibus. *Turon.* lib. X. hist. c.

S. GREGORIO M. adhuc diacono, Romæ sæviante peste, institutas GREGORIUS

bdomadam dicunt antiphonam *Surrexit Domi- nus vere alleluia*. Ad vesp̄as diei Paschæ sancti conveniente schola temperius cum epi- scopis & diaconibus in ecclesia maiore ad lo- cum Crucifixi incipiunt *Kyrie eleison*, & ve- niunt usque altare. Ascendentibus diaconibus in pogium, episcopi & presbyteri statuuntur in locis suis, & schola ante altare. Finito *Kyrie eleison* annuit archidiaconus primo scholæ: & ille inclinans se illi incipit *alleluia* cum psal- mo *Dixit Dominus Domino meo* &c. “

a) „Et in ipsis septem diebus Paschæ, & in o- mni officio divino ita agetur, sicut & diem sanctum Paschæ præter tantum psalmus de u- namquamque die psalluntur semper cum *allelu- ia*. Et usque quinquagesimo die a Pascha, quod est Pentecosten, tam psalmi, quam respon- soria cum versibus & antiphonis omnes cum *alleluia* sunt canendi. “

Turon. his verbis commemorat : „ Congregatis clericorum catervis pfallere iussit per triduum ac deprecari Domini misericordiam. De hora quoque tertia veniebant omnes chori pfallentium ad ecclesiam clamantes per plateas urbis : „ *Kyrie eleison*. “ Conveniebant ita quadam ratione cum triduo rogarionum, hac media ætate etiam in ecclesia *Romana* solemniori ritu, præter litanias maiores in festo S. MARCI, inductarum a LEONE III. teste ANASTASIO bibliothecario in eius vita : „ Constituit, ut ante tres dies Ascensionis Dominicæ letaniæ celebrarentur. Scilicet Feria II. egrediente pontifice cum omni clero & cuncto populo cum hymnis & canticis spiritualibus &c. “ Teste *Lib. I. mirac.* HERBERTO Turritano archiepiscopo in *Normannia* „ in diebus rogarionum c. 21. „ cum clerus & populus processionem longius procedendo extenderent, consuetudo erat, ut paulantibus interdum clericis mulieres vicissim modulando succederent. „ Ex Conc. *Aurel.* inter alia de iisdem statutum refert *Lib. XIII. decret. 6. 7.* BURCHARDUS : „ Nequaquam mulierculæ choros ducant : sed omnes in commune *Kyrie eleison* decantent. “ Est quidem Conc. *Aurel.* I. can. 27. & 28. de rogarionibus, sed omnino diversus ab eo, quem BURCHARDUS citat. Laudatus ANASTASIUS ab HONORIO I. decretum refert : *Ut per omnem hebdomadam sabbato die exeat litania a B. APOLLINARE, & ad S. PETRUM Apostolum cum hymnis & canticis populus omnis occurrere debeat.* Notantur apud P. HERRGOTT singularia quædam processionum genera, hoc medio ævo passim frequentata, cum cantu ac letania quæ hic commemorasse iuvat. a) Ea in festis paschalibus peragebantur incipiendo a sabbato sancto, ubi iuxta ritum *Romanum* triplex processio seu litania occurrit. Quod optime explicatur in vulgato ordine *Romano*. b) Erantque litanie ternæ, quinæ, septenæ. Schola autem cantorum faciebat litanias iussa, ut alios cantus : veluti habetur in ordine *Romano* I. „ Deinde schola descendit ad fontes ad letoniam faciendam.

a) „ Exeuntes vero cum letania procedunt ad S. PETRUM. Finita ibidem ipsa litania, dicta oratione procedunt inde ad S. BENEDICTUM cum alia letania : & illa ibidem finita, similiter dicta oratione incipiunt aliam, & cum ipsa procedunt ad Missam maiorem. Post Missam, peracta Vespera vadunt cum pfallentio in refectorio. Item dominica die vadunt cum antiphona & aqua sancta per singulas mansiones. Finita omnia & completa procedunt in refectorium cum pfallentio. Secunda feria eunt cum cruce & patrocinia & aqua sancta per singulos labores, redeuntes agunt Missam in S. PETRO. Tertia vero feria procedunt iussu (deorsum) innuentes se invicem & salutantes se mutuo ad S. PETRUM in civitate : incipientes letaniam intrant in ecclesiam, legunt lectionem actus a-

postolorum, Gradalem, alleluia, sequitur evangelium. Dicta oratione incipientes antiphonam procedunt in cellam ad sancto Salvatore. Peracta autem Missam solemnem incipientes antiphonam eunt in refectorio. “

b) „ Interim schola iussa facit litaniam ad fontem ante altare primo septenam, & spacio facto, faciunt alteram quinam. Ita enim inchoatur. Stat primicerius unus in dextro choro, & dicit cum ipso *Kyrie eleison* : & respondet secundicerius cum sinistro choro, *Kyrie eleison* usque ter. Deinde *Christe eleison* usque ter. Hæc sunt septem vices repetitæ : unde & septenæ dicuntur. Post hæc *Christe audi nos* usque septies, & sic per ordinem. Hoc ordine, intervallo facto, sequuntur, ut prædictum est, litanie quinæ, id est, quinquies repetitæ. “

„dam. „ Et postea : „ Interim vero schola iussa facit letoniam ante altare : pri-^{p. 27.}
 „mam septenam , & spacio facto faciunt alteram quinam : & iterum spacio
 „facto faciunt ternas , & dum dicitur *Agnus Dei* , magister scholæ dicit *Ac-*
 „*cendite*. “ Idem ibi in appendice repetitur. Paulo ante de officio sabbati S.^{p. 36.}
 dedi totum ordinem harum litaniarum ex celebri cod. bibl. Angel. *Romæ*.
 Interim nota rubricam cod. *Vindobon.* sæc. X. circ. „ Iussi faciunt lætaniam
 „septenam , vel quinam vel ternam. Et ut ventum fuerit ad *Agnus Dei* fem-
 „per illud cantant usque dum pontifex annuat eis , ut fileant. „ Legimus
 repetitum fuisse aliquando usque centies *Kyrie & Christe eleison* : ut in vete-
 ri rituali *Romanæ* ecclesiæ ex codice *Casinenfi* apud MABILLONIUM , ubi de ^{Comment. in}
 assumptione beatissimæ Virginis supplicatio præscribitur *cum ter centena repe-* ^{ord. Romanum}
tionem litaniam nostræ initialis , ut ait MABILLONIUS , transcribitque verba ex ^{p. XXXIV.}
 codice illo. a) SERGIUS III. ad ILDEBRANDUM *sylvæ candidæ* episcopum scri-
 bens petit : „ ut quotidianis diebus sacerdotes & clerici ipsius ecclesiæ pro
 „remedio animæ nostræ clament in eadem ecclesia centum *Kyrie eleison* , &
 „centum *Christe eleison*. “ RUPERTUS *Tuitiensis* in vita S. HEREBERTI *Colo-*
niensis episc. de litiis ob siccitatem institutis narrat , quomodo „ ex omni
 „genere utriusque sexus , lingua quidem diversa , sed una intentione & eo-
 „dem sensu concrepando *Kyrie eleison* altitudo cœli pulsabatur. “ In mo-
 nasteriis frequentes admodum ac quotidianæ fuerunt litanie. Apud DACHE-^{T. II. spicil.}
 RIUM in chr. *Andrensis* monast. sic legitur : “ Ut fastidium de medio tolle-^{p. 809.}
 „retur , & mens uniuscuiusque in horis canonicis devotius accenderetur ,
 „auctoritate Domini PETRI abbatis multiplex psalmodia syncopata potius ,
 „quam eatenus in usu habita fuit intermissa , solam quoque letaniam cantari
 „fecit , & illam , quæ maiorem Missam præcessit , extra quadragesimam in-
 „termitteri præcepit. “ Habentur etiam singulares litanie metris quandoque
 aut rythmis compositæ : qualis est HARTMANNI *San - Gallensis* ad processio-
 nem diebus dominicis , *Quas litanias canonizavit etiam NICOLAUS III. Pon-*
tif. max. & nostri in rogationibus diebus publice canunt , inquit Iod. MEZLERUS ^{T. XXVII.}
 in appendice bibliothecæ *Lugdunensis* , ubi refertur cum hoc exordio , uti ^{p. 509. &c.}
 etiam in cod. *San - Emeran.* reperi inscriptam : *Dominicales litanie*.

Humili

a) „ In Assumptione sanctæ MARIÆ , in ipsa ve-
 spera vigiliarum præparatur quoddam portato-
 rium in sancto LAURENTIO apud Lateranos :
 suppositaque tabula , imagine Christi Domini
 nostri insignita , a medio noctis concurrente po-
 pulo exeunt cum letania ad sanctam MARIAM
 minorem , mundatis per viam plateis , & suspen-
 sis per domos lucernis : ibique in gradibus san-
 ctæ MARIÆ deposita aliquamdiu icona , omnis

chorus virorum ac mulierum , genibus humili-
 ter ante eam flexis , pugnīs etiam pectora cæ-
 dentes , una voce per numerum dicunt cen-
 ties *Kyrie eleison* , centies *Christe eleison* , idem cen-
 ties *Kyrie eleison* ; fusisque lacrymis & precibus ,
 per sanctum ADRIANUM recta via vadunt ad
 sanctam MARIAM maiorem , auditque Missarum
 celebritate , ad palatium revertuntur. “

*Humili prece & & sincera devotione
Ad te clamantes semper exaudi nos.
Summus & omnipotens genitor qui cuncta creasti,
Eternus Christus filius atque Deus &c.*

Sequitur alia carmine sapphico. Et deinde aliud genus illud, de quo supra, etiam inter Missarum solemnias cani solitum, ubi respondebatur *Christus vincit*: vel *multos annos*, aut similia pro celebrante potissimum pontifice vel episcopo aut etiam tunc regnantibus principibus, ut passim notantur in ordinibus *Romanis* apud MABILLONIUM. In cod. *Vindob. theol.* 685. sub OTTONE M. scripto, eadem litanie metricae cum notis musicis habentur *Ardua spes mundi &c. Humili prece &c. Salve festa dies &c.* Sequitur alia litania cum notis, in qua: „ ut OTTONEM regem & eius exercitum Dominus „ conservet &c. Preces ante altare prima dic. letania, dicamus omnes *Dne „ miserere &c.* Lætania Gallica; *Pater de cælis Deus: Miserere nobis &c.* „ ut nostræ, cum notis. Lætania Gallica, *Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Miserere nobis. R. Agnus. Suscipe deprecationem nostram, qui sedes „ ad dexteram Patris. R. Agnus. Gloria usque sæculorum amen. R. Agnus. „ Sancte sanctorum Deus miserere nobis.* Et ita porro ut in nostris litanis sequitur Missa in die. *Exaudivit &c.* Secunda oratio de S. MARCO. “

T. II. P. II.
opp. p. 486.
& in supplem.
Thomasiano
apud I.
Blanchium
p. 487.

scripsit THOMASIVS ex codice *Vaticano* antiquis notis musicis instructo varias antiphonas ad processiones, aut alias, dici solitas: *Antiphona ad processionem in purificatione Sanctæ Mariæ & S. SIMEONIS. Dominica palmarum. In litania maiore &c. Antiphona in domo. Antiphona super mensa. Item de dominicis & festis præcipuis* Tale etiam apud nos asservatur Msc. sexcentorum circiter annorum cum notis musicis super antiphonas in iisdem fere festis purificationis, in capite ieiunii, die palmarum &c. AURELIANUS de disciplina musica cap. 18. meminit antiphonarum prolixarum in litanis & rogationibus a). In chronico abbatiæ S. TRUDONIS lib. VIII. prolixè laudatur RADULPHUS abbas ob graduale, quod *propria manu formavit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit syllabatim... Consummavit autem uno anno opus illud propria, ut dixi, manu de omnibus parvis & magnis, quæ pertinere videntur ad graduale cum antiphonis Rogationum &c.* Litanias tamen cum Sanctorum invocationibus antiquissimas esse iam circa medium sæc. VIII. pervulgatas ex synodo *Cloveshovienſi* intelligimus: statuitur

a
Apud Dacher.
T. II.
fol. 687.

a) „ Prolixas (inquit) antiphonas litaniarum atque rogationum, cæteraque huiusmodi non operæ pretium arbitratus fui huic inferere operi. Præsertim cum minime ignorem, in his omnibus to-

nos posse reperiri, & non intromittantur per tenores ceu Introitui, & reliqua illiusmodi. Quin potissimum censui omittendum, quia nec usus in se sanctæ retinet ecclesiæ.”

tur quippe, ut nomen eiusdem B. Patris ac Doctoris nostri AUGUSTINI in le-
tania decantatione post S. GREGORII vocationem semper dicatur.

VII. *Maxime* (utor verbis anonymi in vita S. THEODULPHI abb. *Re-* De festis San-
menfis, quem ex cod. Msc. perantiquo edidit MABILLONIUS sæc. I. Act. ord. *ctorum*.
S. BEN. p. 346.) *tunc fidelibus lætitia exultationis renovatur, cum revolutio*
temporum curriculo annua dies Sanctorum debito honore celebratur: fit ibi
concurfus fidelium christianorum, resonant alternantibus choris laudes psalmo-
rum, recitantur eorundem virtutum merita &c. De vigiliis festisque Sancto-
rum in antiquissimo breviario sæpe laudato præscribuntur *psalmi cum eo-*
rum passionibus vel gestis cum responsoriis vel antiphonis de illis pertinentibus. a) *a*
Maxima medio hoc ævo fuit copia eiusmodi cantuum etiam propriorum de SS.
tum in responsoriis, ac antiphonis, cum etiam hymnis profaïcis magna copia hoc
tempore in Sanctorum festa compositis, aut etiam metricis. Quales notis mu-
sicis instructos vidi in antiquissimo libro homiliarum *Luxovii*, in quo id est
singulare, quod *proprium*, seu festa Sanctorum separatim a festis Domini ha-
beantur, cum aliis in libris huius medii ævi promiscue fere poni consue-
verint, crescente identidem numero festorum, neque accurata semper crisi ge-
nuinis eorum actis discretis, unde hymni, antiphonæ, & responsoria etiam
plerumque desumebantur. b) In particularibus potissimum ecclesiis peculiares *b*
Sancti ac Patroni ita accipiebant officia propria ex eorum vitis. Sic apud
STEPHANUM *Leodiensem* de S. LAMBERTO legitur in epist. dedicat. hoc fine
vitam iterum concinnatam, adiunctaque *antiphonis responsoria nova*. Quia
haud quaquam delicato eloquio edita legebatur præfati patris vita & passio, at-
que

a) „In vigiliis omnium apostolorum & cæterorum
Sanctorum pluralium omnes ieiunium faciunt. Et
hora nona natale eorum pravenientes absque
Gloria in excelsis Deo & alleluia Missarum solemnia
celebrantur, & ipsa nocte ad vigilias passionis
eorum vel gesta leguntur. Quodsi in Dominica
natalitia venerint tam in adventu Domini quam
& omni tempore psalmi cum eorum passionibus
vel gestis cum responsoriis vel antefonis de illis
pertinentibus canuntur. Si autem gesta eorum
minor fuit, quod IX. lectionibus sufficere non
possit, in tribus tantum posterioribus lectionibus
leguntur, & octavæ eorum cum responsoriis vel
antefonis suis Missarum solemnia, sicut & in
die primo festivitates eorum ita celebrantur.
Quodsi in eorum octavas natale Sanctorum vene-
rit, præcedente die octavas eorum celebrantur
per auctoritatem sanctæ regulæ.“

b) Rogatus S. ODO *Cluniac.* officium de S. MAR-
TINO composuit, ut in eius vita habetur sæc.
V. act. ord. S. BENED. p. 153. 154. „Nunc
vero, quia præsto es, alias nobis antiphonas de
vita beati MARTINI Domini tui precamur insti-
tue, quarum prolixitas digne a nobis harum bre-
vissimarum fastidium tollat.“ *Ille quidem excu-*
sans primum, tandem in se recepit. „Tres vero
hymnos in eius laude composuit, e quibus unius
tantum exemplar inferre huic operi adiudicavi.
Rex Christe MARTINI decus; Hic laus tua illius:
Tu nos in hunc te colere, quin ipsum in te tribue.
Similiter duodecim antiphonas ternas per singulas
habentes differentias, quarum verba & vocum
consonantia adeo sibi invicem concordant, ut ni-
hil in sensum plus minusve, nihil in sympho-
niæ modulationibus reperiri dulcius posse videat-
ur. Retinentur hæcenus *Beneventi.*“ Antipho-
næ hodieque sunt in usu.

Prop. 22.

que nulla propria officiorum cantabatur modulatio. Sed hi ipsi canosi haud raro fontes, ac minus authentica monumenta in causa haud dubie fuerunt, ut successu temporum multa huiusmodi, utpote non satis probata, merito ex officiis horisque canonicis, praesertim nocturnis, expungerentur: „In legendis & cantandis (inquit RADULPHUS *Tungrensis*) *Lateranenses*, & aliae „*Romanæ* ecclesiæ habent sermones & homilias integras, passionisque Sanctorum, & huiusmodi in copiosa multitudine. Item in antiphonariis antiquis *Romanis* habetur cantus de sanctis NICOLAO, SEBASTIANO, MAURITIO.“ Propositione XVII. & XXII. agit, quo ritu Sanctorum festa cum novem aut tribus lectionibus, aut solum etiam memoria seu commemoratione transigi debeant. Et propositione XVIII. de psalmis, antiphonis, ac responsois id potissimum urget, ut ordo quotidiani cursus magis fervetur, ac primo quidem, quæ de festis novem lectionum habet, a) conveniunt in plerisque cum festis simplicibus trium lectionum nostra ætate celebrari solitis, quorum ritum idem postea describit. b) Erat etiam hoc potissimum medio ævo cantus, qui vocatur *de communi Sanctorum*, rite ordinatus pro officio canonico. De nocturnis vigiliis eiusmodi exemplum HARTMANNUS in vita S. WIBORADÆ n. 36. iussu abbatis statutum refert *super ventura noctis vigiliis cum psalmodia & dulci hymnorum modulatione, sicut antiquorum Patrum ordinatione de virginibus conscriptum habemus.* In ritu *Græcorum* quoad festa Sanctorum hoc potissimum est discrimen, quod odis abundet eorum officium arte compositis, praesertim de beata MARIA Virgine, quodcunque officium etiam de aliis Sanctis agatur, ubi semper Θεοτόκιον seu *Mariale* cantant-

a) „Festivitates igitur (inquit) aguntur dominicali more cum utrisque vespers: in quibus & ad laudes quandoque antiphonæ super psalmos sunt cantandæ semper & ubique, ubi haberi possint, ut supra propof. X. Ad priores vespers psalmi feriales cum antiphonis ferialibus, nisi propriæ habeantur. In responso vespertino usus multorum existit, ut in officio duplici responso ad vespers intrasque cantetur. Et si festivitas a populo celebretur, ad vespem primam fervetur, suffragia ut in dominica dicantur, & in solemnitatibus abbrevientur. Invitatorium autem sit Solemnis & hymnus utique ad nocturnos cantetur: in quibus super novem psalmos novem antiphonæ omitti non debent. Lectiones & responsoria sint authentica: Responsoria novem cantentur. *Te Deum, Gloria in excelsis*, & *Ite missa est*, dicantur, quando in dominica dici possint. Sin autem, servus super Dominum non existat, nisi ex dispositione Do-

mini speciali. Missa communiter de ipsa festivitate celebrari consuevit. Ad secundas vespers omnes antiphonæ de laudibus psalmos feriales repetuntur: nisi festivitas habeat speciales, sicuti de Apostolis, & secundum multorum usum de aliquibus aliis quidam servant.“

b) „Ad primam vespem, quando locum habet, antiphonæ & psalmi feriales dicuntur: capitulum, hymnus, versus antiphonæ ad *Magnificat* cum collecta de ipso Sancto, suffragia ut in feriali officio. Completorium & Prima per totum & cum psalmo *Miserere* sicuti in officio feriali. Invitatorium autem canitur in tono feriali. Et cantato hymno de Sancto, psallitur nocturnus ferialis, ut probatur propositione decima. Lectiones de sacra scriptura legantur secundum omnes doctores, responsoria, versiculi, & versus antiphonæ ad laudes & cætera servantur de ipso Sancto.

canticum miscent; de Sanctis vero *Idiomela* seu cantica festo propria habent, quibus intercessionem potissimum implorant aliorum etiam Sanctorum, quorum præsertim singulari patrocinio fruuntur. Habent etiam canones suos seu novem odorum cantica, qualis est T. IV. Bibliothecæ PP. *Parisiensis* p. 100. canon supplex, qui de superis potestatibus, angelicisque, & omnibus Sanctis canitur; & alterum de sanctissima Virgine Domini.

VIII. Dum nobis de cantu in laudem Sanctorum res est, aliquid peculiariter dicendum de hymnodia in condendis, transferendisque eorum reliquiis, qualis memoratur ab ISONE cænobita S. GALLI de sublevatione corporis S. OTHMARI abbatis, ubi HARTMOTUS decanus *membra sanctitate plena inspiciens monachos letaniam cantare, precibusque devotis hortatur insistere*. Dum vero levatum transferretur: *Tunc vero omnis illa monachorum congregatio albis continuo vestibus induta, dulci modulatione in Dei laudibus prorumpens, beati viri corpus latibunda prosequitur*. Et postea dum iterum in novam transferretur basilicam: *Tum vero omnes nos laudes ac melodias canendo comitante numerosa populorum multitudine debita cum veneratione corpus cari patris prosequimur*. Apud CANISIUM in *revelat*. S. LAMBERTI M. T. II. P. I. narratur, quomodo a S. HUGBERTO *Leodium* fuerit eius corpus translatum inter psallentium choros *cum-cymbalis canoris organisque suavissima modulatione sonantibus* a). Adnotat BASNAGIUS, cum narrent historici *Francorum* organa in *Gallias* primum allata sub PIPINO an. 757. ab imperatore CONSTANTINO missa, non fuisse ergo in usu apud *Trajectenses* tempore translationis S. LAMBERTI. *Organa igitur, inquit, illa fuerunt fistula, vel omne instrumentum musicum, eo enim sensu accipiebantur apud veteres*. In vita S. CORBINIANI, cum eius reliquiæ ad locum, ubi primo conditæ fuerant, reportarentur, legimus: *Occurrit omnis cætus pontificum & ecclesiasticorum turba immensa unacum THASILONE principe, cum omni ecclesiastico obsequio, cum hymnis & canticis spiritualibus, cum multa omnium laude & prædicatione*. In vita S. BURCHARDI episc. *Herbipolensis* apud CANIS. perhibetur de elevatione SS. KILIANI & SOCC. *hymnis perventum esse ad locum, ubi San-*

De cantu in translationibus Sanctorum.

Act. O. S. B.

Sec. III. P.

II. P. 165.

P. 172.

P. 145.

a

T. III. P. I.

P. 7.

etorum

a) „Accessit (S. HUGBERTUS) cum multis sacerdotibus & levitis, & ceteris clericis psallentibus, & cum magna præterea Christianorum multitudine, quæ circa beati martyris corpus psalmos, & hymnos, & cantica secundum divinæ religionis ritum pia devotione decantabat. . . . Hinc inde fratrum fideliter psallentium chori cum cymbalis canoris, organisque suavissima modulatione sonantibus concinebant. Et hinc

angelorum agmina in excelsis psallentium, & omnipotentem Dominum de triumpho martyrii LAMBERTI laudantium ab idoneis testibus visa & audita sunt. Porro omnis plebs vario concentu & intermixto gemitu, antiphonarum quoque sonitu concinens, & præ magnitudine tristitiæ vix hæc verba sequentia explicare potuit: *O pastor bone &c.*“

etorum corpora condenda erant, quæ diligenter recondita usque in præsentem diem hymnis & orationibus frequentantur. In Italia, ubi Græcus cum Latino haud infrequenter obtinuit ritus & lingua, fidelis populus utraque eiusmodi solemnitates condecorare gestiebat. In transl. S. ATHANASII episc.

T. IV. *Ital.* Neapolitani in eam urbem, *Confluebant autem*, ut apud BOLLAND. refertur, p. 86. *uterque sexus, & ætas diversa, & qualiter poterant psalmodiæ cantus utriusque linguarum grace & latine suavi modulatione resonabant.* In addendis ad

T. I. *Ital.* diem VIII. Ianuarii de translatione S. SEVERINI Neapolim similiter narrat p. 1101. IOANNES diaconus, uti pontifex, clerus, dux, & optimates, passimque populus universæ conditionis & ætatis occurrentes, & certatim supplices, exhibentes venerationem, alternantibus choris latinis, & græcis ad monasterium deduxerint. Qua vero celebritate nox præcedens sit traducta, iam explicaverat: „Celebratis (inquit) prius matutinalibus hymnis, cœperunt DAVIDIS cantica modulari BASILIUS & PETRUS œconomi SS. SPERATI & OSTERNI, doñec alii acciti cominus adsunt. Mox albis indumentis amicti, pariter ad sacrati corporis antrum descenderunt, & in præparato loco pignora diligentius condunt; & inchoante abbate *Gloria hæc est omni- bus Sanctis eius*, omnes voce sonora tonabant. Sic lætantibus cunctis in ipsa ecclesia a diluculo adusque sero melodiis indeficientibus est vigilatum.“

In vita Rhabani MAURI, qui imprimis studiosus fuit in Sanctorum reliquiis At. SS. O. S. Roma comparandis, idem passim notatur a RUDOLPHO scholastico eius discipulo, qui ipse aderat a). I. GRETSEUS multa eiusmodi exempla lib. I. de B. sicc. IV. facris processionibus c. 12. ex SURIO collegit. Veluti de reliquiis S. LIBORII Cenomanensis episcopi, Paderbornam translatis b). Sic S. CELSI conf. p. II. p. 11. reliquiæ translatae referuntur ab EGBERTO episc. Trevirensi c). Cum simili

pompa

a) „Nos vero (inquit) completis matutinarum Laudibus, Missarumque solemnibus rite peractis, cum populis divinas laudes concinentibus iter ingressi &c.“ Et alia simili occasione, p. 15. „Fratres vero susceptas Sanctorum reliquias cum hymnis & laudibus in ecclesiam beati BONIFACII intulerunt.“

b) Cum primum CARNUTUM deveniret, ubi tunc synodus congregata esset, episcopus, statim cum omni illo sacro sacerdotum collegio, totoque clero suo & populo processit in eius occursum, atque cum hymnis & canticis spiritualibus illud devotissime extra urbem progressus excepit. „Et iisdem reliquiis Paderbornam propinquantibus „Cum clerus in hymnis & confessionibus Deum benediceret, & spiritualium carminum melodiam, Sanctorum laudi propriam concineret, populus vero *Kyrie eleison* ingemineret cum ineffabili iubilo erectis ad Deum

mentibus singulorum, nihil eius laude dulcius fuit. . . Itaque cum sensim magis ac magis in altum sublatae populi voces attollerentur, etiam circumquaque gaudentium, psallentium, Deo gratias agentium, & iubilantium illi in voce exultationis per totam viciniam sonitus intonarct, cum tali honore sacratissimum corpus in ecclesiam delatum, & in loco, quo hæcenus requiescit, collocatum est.“

c) „Toto interm collegio altissimis vocibus Deum collaudante. . . audiebantur autem etiam commixtim vulgi voces hoc solum crebro iteratis: *Kyrie eleison*, & *Gloria tibi Domine*. . . ubi autem ad monasterium illud ventum est, ipse reverendissimus præsul EGBERTUS alta voce inchoavit canticum *Te Deum* laudamus cæteris ad finem usque cum illo id prosequentibus.“

pompa sub PIPINO duce *Francorum* reliquiæ S. GERMANI episc. *Parisijs* relatae in historia illius translationis perhibentur a).

a

IX. Cum mentio frequens facta sit hymni *Te Deum laudamus* decantati, In synodis, acclamationibus, exceptionibus &c.
 morem hic memorare iuvat, qui etiamnum solemniter esse solet, eundem post transactas synodos cantandi, de quo ordo Msc. *qualiter agatur concilium provinciae*, inter monumenta *Liturg. Aleman.* „Completa vero
 „ Missa signis consonantibus in laudem Dei cantor alta voce *Te Deum laudamus*, imponat. Et cum ea laude decantetur *Kyrie el.* a populo. Finita
 „ ea laude dicat cantor antiph. excelsa voce : *In viam pacis. Benedictus*
 „ *Domine Deus.* Antiphona finita diaconus stolam in humero habens dicat alta
 „ voce : *Humiliate vos ad benedictionem. R. Deo gratias.* Sequitur bene-
 „ dictio *Xps filius Dei &c.*“ FILESACUS putat, id primum factum fuisse in *L. II. selecto-
 synodo Triburiensi* an. 822. ubi his refertur verbis apud BALUZIUM : „Et *rum p. 213.
 „ ecclesiasticus ordo Deo, & principibus laudes referentes, hymnum Te Deum Baluz.
 „ laudamus* decantabant. Et sic soluta est synodus.“ *Vetus Annalium T. I. Capitul.
 Francorum* auctor apud LAMBEC. narrat, cum CAROLUS M. LEONEM III. ca- *p. 630.
 lumniis liberatum, in sedem pristinam restituisset, „ ipso sacramento expleto L. II. Bibl.
 „ incipiebant illi sancti episcopi cum universo clero seu ipso principe CAROLO Vindob.
 „ cum devoto christiano populo hymnum Te Deum laudamus, Te Dominum p. 581.
 „ confitemur &c.“ In effusæ lætitiæ vel gratiarum actionis argumentum
 decantatus legitur hymnus *Te Deum* in libro de unctione regum *Franco-
 rum*. In coronatione CAROLI Calvi, quam capitulis eius a SIRMONDO ad-
 iunctam legimus, eius hymni fit mentio; similiter in actis LUDOVICI Pii,
 recepto Remis STEPHANO P. & in restitutione EBBONIS *Remensis*. F. Ber-
 nardinus FERRARIUS in opere de veterum acclamationibus contendit, cano- *L. V. c. 16.
 ras omnino fuisse, & ad musicos pronunciatas modos synodicas olim accla-
 mationes, alternis eas factitatas, quibus terminabantur synodi ac dimitte-
 bantur. BARONIUS ad an. DXVIII. eam in rem produxerat CASSIODORI lo-
 cum ex epist. 31. lib. I. in quo de canoris theatri clamoribus ita est scrip-
 ptum : Soletis aera ipsa mellifluis implere clamoribus & uno sono dicere,**

quod

a) „ Monachis cum laudibus & hymnis ad proprium referentibus locum . . . Clerici magna cum voce Deum laudantes singultu interdum quatiante psallebant. Populi autem nunc præ immenso gaudio lacrimas fundentes, nunc vero præ cordis iubilo exultantes innumeras Deo gratias referebant. Nec uberior mœstitiæ fletus in transmigratione, quam lætitiæ exitit in reversione. Præfatus itaque antistes, alique ad hoc delecti sacerdotes, nobilesque viri sanctissi-

mum eius corpus propriis humeris vicissim gestantes reliquis omnibus ante & post feretrum cum laudibus & hymnis tripudiantibus, baiulantiumque vestes attingere festinantibus ad propriam deportarunt ecclesiam. Cumque ad primam monasterii portam pervenissent, coeperunt hymnum *Te Deum laudamus, Te Dominum confitemur*, cælo resonante ante ipsum decantare.“

quod ipsas quoque belluas delectet audire : profertis voces organo dulciores, & ita sub quadam harmonia citharæ concavum theatrum per vos resonat, ut tonos possit quilibet credere potius, quam clamores. Quo loco producto, apposite, iudice FERRARIO, sic infert BARONIUS : Si ergo acclamationes in theatro tales esse solebant, qualesnam, quamque modestiores & magis harmonice esse in ecclesia debuerunt ? Hanc BARONII illationem ex eo credit FERRARIUS posse reddi probabiliorem, quod quæ nunc fiunt in synodis acclamationes, eæ ad rhythmum omnes musicumque modum pronuntiari consueverunt. Stultum est autem credere consuetudinem istam hodie primum exortam. Nimirum eam primi introduxerunt veteris ecclesiæ Patres, introductam exceperunt posteri, & nos exceptam constanter adhuc retinemus. Qua de re quidquid sit, universimque de veterum acclamationibus ad rhythmum musicosque modos alternis etiam fieri solitis, quod FERRARIUS probat ; id factum omnino dubitandum non est, quando a peritis cantoribus fiebant usu frequentissimo apud christianos imperatores in Oriente. LUITPRANDUS in Legatione sua Cpolitana illudit acclamationibus eiusmodi, Nicephoro PHOCÆ factis, in processione ex palatio ad S. SOPHIAM : „ Clamabant (inquit) adulatores Psal-
 „ tæ : Ecce venit stella matutina, surgit Eous, reverberat obtutus solis radios ;
 „ pallida Saracenorum mors NICEPHORUS μέδων, id est, princeps. Unde
 „ & cantabatur : μέδοντι, id est principi NICEPHORO, πολλὰ ἔτη, id est, plures
 „ anni sint. Gentes hunc adorete, hunc colite, huic tanto colla subdite.
 „ Quanto tunc verius canerent : Carbo extincte veni ; μέλε, anus incede &c.“

L.I. c. 17. &
 18.

De offic. ante
 Cpolit. c. 17.

a
 b
 CODINUS de coronatione imperatoris agens continuatum posteriore etiam ævo usum explicatius edisserit a). Singulare postea canticum notat : εὐ ψάλλται ᾠδῶσι τὸ ἀντετίλατε „ cantores cantant illud : Exoriamini.“ Et antea inter unctionem imperatoris & coronationem quid caneretur exponit b). Neque solum

a) „ Protopsaltæ (inquit) domestici, & lectores, quos veteri more in huiusmodi panegyricis festis & initiationibus clamatores vocant, qui canunt cantica quædam huc facientia & accommodata ; qui utraque ex parte tenent tres hastas, circulis ligneis insignitas, ex quibus in orbem panni serici coccinei & candidi dependent, quasi duarum spithamarum, quæ (hastæ) peracta liturgia imperatorem antecedunt, iis, qui ipsas portant, præeuntibus & cantantibus usque ad magnum palatium. Quo autem modo hoc fiat, ratio quæritur. Quando igitur in magno introitu inchoatur hymnus, accedentes ex honoratioribus ecclesiæ diaconis advocant imperatorem.“

b) „ Patriarcha (inquit) crucis in formam caput im-

peratoris divino unguento inungit accinens elata voce illud : Sanctus. Omnes porro, qui cum Patriarcha sunt in ambone, excipientes vocem canunt & ipsi tertio illud Sanctus. Quos similiter reliqua populi multitudo subsequitur, ter illud Sanctus admodulantes. . . . Si igitur, ut antea dictum, adest imperator & pater eius, ipse & patriarcha acceptum stemma imponunt novi imperatoris capiti, patriarcha illud accinente Dignus. Si pater non adsit, ant etiam non supersit, solus patriarcha hoc facit. Quemadmodum vero antea in imperatoris unctione illi, qui in ambone stabant, & tota reliqua concio illud, Sanctus ter insonabant, ita & nunc ter recinunt illud : Dignus.“

solum in hoc solemnī actū coronationis, verum etiam in quibusvis solemnibus aulæ sacris frequentatum fuit celebre polychronion, resonantibus etiam instrumentis musicis. Sic CODINUS solemnia Natalis Domini describens: „Ergo simul (inquit) ac ianux panduntur, & imperator isque solus con-^{c. 7.} „spicitur, statim cantores cantant illud: *Diuturnum faciat regnum tuum* „&c. resonantibus organis, quæ varia sunt, ut antea dictum est. Cantores igitur post multorum annorum apprecationem conticescunt. At organa satis multo tempore perstrepunt. Deinde imperatore sensim mantile suum movente cessant & ipsa, & rursus incipiunt cantores accommodatos festo versus decantare; & paulo post illud: *Christus natus est, qui te imperatorem coronavit*: & post hoc stichos, seu versus: & rursus idem sat longo tempore. Deinde nomina imperatorum & despotarum bonis precationibus afficiuntur. Quo peracto cantores iterum multos annos concinunt. Quibus adhuc canentibus clauduntur fores imperatoris. Organis denuo ad modicum tempus resonantibus exeunt flammula seu vexilla.“ Imperatore autem in luctu versante. „Tunc (inquit idem c. 11.) flammulæ, organorum concentus, & vestium splendor omittuntur ob luctum imperatoris.“ Idem sæpius adhuc repetiti polychronici meminit. De qua re etiam multis canit CORRIPIUS lib. I. de Laudibus IUSTINI: a) Con-² „suetudo etiam, sed longe moderatior & opportuna, ex *Græcorum* moribus ad nos propagata est, ut laudes principibus accinerentur etiam christiano ritu in ecclesia. Sic PHOCÆ, tempore S. GREGORII, *acclamatum est in lateranis in basilica IULII ab omni clero vel senatu*: ut IOANNES diaconus *L. IV. de vita* memorat. Sic CAROLUS M. Romæ exceptus, inque aulam B. PETRI *princi-*^{S. Greg. c. 20.} „*pis apostolorum* solemniter deductus, universo interim ecclesiastico ordine acclamante: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, ut ANASTASIUS in ADRIANO I. P. tradit. Vicissim in vita S. HENRICI Imp. de BENEDICTO V. P. *Bambergam* adventante, narratur apud CANISIUM: „Ut autem in adven-^{T. III. P. II. p. 30.} „tu tam insoliti, tamque exoptati hospitis, Deo nostro iocunda decoraque „exhiberetur laudatio: imperator prudentissimus in occursum eius quatuor „choros psallentium decenter ordinavit, primum in ulteriori ripa fluminis, „secundum in citeriori, tertium ante portam civitatis, quartum in atrio „ecclesiæ, ubi primus omnium ipse rex data manu papam in domum Domini introduxit, atque divinis hinc inde hymnis canora suavitate resonantibus in episcopali cathedra collocavit. LEO *Marsicanus* in chronico *Casin.* HENRICI V. solemnem urbis Romæ ingressum describens. „Ante por-^{L. IV. c. 37.} „tam

a) Mille canunt laudes, vocum discrimina mille
IUSTINUM, SOPHIAMque pares duo lumina mundi
Esse ferunt.

Et postea:

Disponunt cantus modulos & cantica addunt.

„tam (inquit) a *Iudeis*, in porta a *Gracis* cantando exceptus est. Illic o-
 „mnis *Romanæ* urbis clerus ex pontificis præcepto convenerat, & eum
 „ex equo descendentem usque ad Sancti PETRI gradus cum laudibus dedu-
 „xerunt, cum vero ad superiora graduum ascendisset, illic dominus papa
 „cum episcopis pluribus, cum cardinalibus, presbyteris, & diaconibus,
 „cum subdiaconibus, & cæteris scholæ cantorum ministris affuit.“ Anti-
 quissimus mos est excipiendi, deducendique cum canticis sacris præsertim
 episcopos ac etiam abbates, uti WALAFRIDUS commemorat, *San-Gallenses*
 „abbatem ex *Angia*, fratresque ex *Campidona* cum laudibus & cantilena

Sec. III. SS. „extra monasterium prosequentes.“ Apud ECKEHARDUM iuniorem de casibus
O. S. B. P. II. monasterii *S. Galli* c. i. narratur de SALOMONE *Constantiensi* episcopo pro
p. 172.
Gold. T. I. rer. „portis conspecto, clamativo illum cantu salutant *heil herro, heil liebo*, &
Alem. p. 18. „cætera.“ Vix relatu dignum est exemplum apud eundem de susceptione

a HARTPERTI episcopi *Curienfis* ad *S. Gallum* a). Obiter hic etiam referam,
Ib. p. 37. quod apud anonymum *San-Gall.* de gestis CAROLI M. refertur, de LUDOVICO
L. II. c. 31. filio *Aquisgrani* excepto „quando & pauperes pannosi iucundissime dealbati
Ap. Canif. T. „*Kyrie eleison* LUDOVICO beato per latissimam curtem, vel curtículas aqua-
II. P. III. p. „rum grani, quas *Latini* usitatus porticulum vocant, usque ad cælum
 84. „voces efferrent.“ Passim in chronicis eiusmodi acclamationum fit mentio.

Al. an. 816. Vocantur in *Lauresham. Laudes regales.* Italis *Laudi* dicuntur, de quibus
T. II. bibl. FONTANINI, & in notis *Apostolus* ZENO. Gothicum *Leud*, nostrumque *Lied*
dell' Elog. non abludunt. Apud *Venantium* FORTUNATUM huc pertinent versus:
Ital. p. 92.

Hos tibi versiculos dent barbara carmina Leudi

Sic variante tropo Laus sonet una viro.

L. VI. poem.
 7.

In benedi-
 ctionibus ab-
 batum, abba-
 tissarum &c.

X. Non abs re erit hic referre, quod in veteri MS. sæc. XII. de ordi-
 natione abbatis inter monum. liturg. *Alem.* legitur. Peracta benedictione se-
 „quitur *Te Deum laudamus.* Populo acclamante *Kyrie eleison.*“ Et in ordi-
 „nat. abbatissæ canonicam regulam profitentis: „Quodsi ordinatio in domo
 „sua facta fuerit, imponatur *Te Deum laudamus.* Populo acclamante *Kyrie*
 „*eleison* &c. Item si alibi consecrata fuerit, regressæ ad monasterium o-
 „mnis chorus virginum honorifice procedat ei obviam cum crucibus & a-
 „qua benedicta, incenso, & evangelio, & in ipso ecclesiæ introitu impo-
 „nant *Te Deum laudamus.* Turba acclamante *Kyrie eleison.* Et presbytero

pro-

a) „Suscipitur episcopus, VICTOR evangelium
 obtulit ipsi, quod ubi ille osculatur, VICTOR
 revertitur. At episcopus enrrax post illum ve-
 niens a capillo hominem capiens regnavit. At
 ipse evangelium in episcopum reiciens, furibun-
 dus absecessit. Sed ipse codice suscepto abbati
 porrigit, quem abbas osculatum suscipiens per

seipsum usque ad altare gestavit. VICTOR au-
 tem (sonoræ enim vocis erat) responsorium
Deus qui sedes levat: quod fratres cæteri, quo-
 niam ipse inter eos magni momenti erat, lugu-
 briter percantantes elaustrum spretis illis intro-
 cunt.“

„prosequente orationem, ut supra.“ Quæ eadem mutatis mutandis ibidem repetuntur in ordinatione abbatis monasticam regulam profitentis. In ordine *Cluniacensi* BERNARDI P. I. c. I. de electione abbatis solemnis ea cærimonia pluribus describitur. Benedictiones eiusmodi ac consecrationes etiam sacratarum virginum, viduarum, diaconissarum, monachorum, & abbatum in solemni Missæ officio fiebant cum vario cantu: qualis in regula Magistri c. 93. de ordinatione novi abbatis notatur: „Postquam sacerdos pro eo orationem effuderit, statim vadat novus abbas ad altare, & ponat super illud regulam: & dum eam ponit, quam accepit, dicat retro omnis congregatio unacum ipso hunc versum: *Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis*, cum *Gloria*, & *cantilena*.“ Haud minus solemnes eiusmodi ritus *Græcis* usitatos apud MORINUM de sacris ordinat. GOAR. in euchologio videre est: veluti ordo observari solitus in ordinatione, id est, promotione etiam præfecti ecclesiæ, sive œconomi monasterii, aut cellarii *κελλάρητος*; tum abbatis, seu superioris *ἡγούμενος* pontifice hic in ornatu pontificio omni celebrante: „dataque benedictione dicit Ter sanctum hymnum: „modulum Sancti, cuius est ecclesia, vel monasterium: *Gloria. Et nunc* „*Ἐξ.*“ In susceptione habitus magni & angélici imprimis solemne est officium, perficiturque duabus partibus, una in matutino peculiari canone musico; altera in Missa post evangelium antiphonis eo pertinentibus, & ad finem idiomelo. In susceptione item parvi habitus, dum cantatis antiphonis post ingressum minorem scilicet in Missa, post contacium etiam diei *Gloria* „*Ἐξ.*“ cantatur singulare troparium, seu modulus, tum ad tonsionem, cum ad susceptionem sacri habitus. Unde locus NICETÆ de ALEXIO *Commemo* in monasterium, monasticamque vitam detruso, explicatur: „Invitus Christi lacernam *τρεῖς ὧνιον* inducit, nec summis auribus decantato attendens „officio excomato solum & intonso ad cutem rasus, ATHANASII nomine „accepit.“ De monialibus perinde se res habet, atque de diaconissis, multo solemniori ritu, quam apud *Latinos*, etiam cum impositione manus, adhibito.

XI. Dum vero in eo iam sumus, ut de funeris celebratione aliquid dicamus, non aliunde melius ordimur, quam ab illis, qui vitam cum peculiaris sanctitatis celebritate traduentes, certiore, de beata sorte, persuasione, gaudium magis quam luctum exprefferunt ex canentium vocibus, etiam cœlestibus subinde auditis concentibus, uti de S. HERMENEGILDO M. S. GREGORIUS eo firmiter dat testimonium, quod a sua sit haud remotum ætate. „Nam (inquit) cœpit in nocturno silentio psalmodiæ cantus ad cor-
pus eiusdem regis & martyris audiri.“ De S. LAMBERTO in eius vita
idem

In agone, &
funere christiano.

L. III. dial.
c. 31.

- a *Aët. O. S. B. sæc. II. pag. 252.* idem narrat vitæ scriptor GODESCALCUS, proximus eiusdem S. Martyris ætati a). Quod *Walafr. STRABO* de miraculis S. GALLI refert, ad eius tumulum, dum nempe ecclesiæ campanum insonuit, & auditi sunt duo chori incredibili alternantium personarum dulcedine perstreperentes. Libens prætereo exempla plura, illud præcipue, quod de campana divinitus resonante dicitur. De S. BONIFACIO M. in vita S. PIRMINII eiusmodi habemus: cum longius ad locum sepulturæ deferrent eius familiares *hymnidicis concentibus canori* . . . b). Moris erat, ut psalmodiarum cantus etiam apud luctantes cum extremo morbo transigeretur, prout apud MORINUM præscribitur: in sacramentario S. ELIGII, & aliis monumentis liturgicis a nobis etiam in Liturgiâ *Alemannica* relatis. „Debent etiam ex ministris sanctæ Dei ecclesiæ cum summa reverentia infirmis decantare per singulos dies vespertinales, & matutinales laudes cum antiphonis & responsoriis, sive lectionibus & orationibus ad hoc pertinentibus.“ Erat præterea peculiaris morientium cantus, seu officium: *Cum anima*, ut habetur in cod. RATOLDI apud MENARDUM, *in agone sui exitus dissolutione corporis visa fuerit laborare, convenire studebunt fratres, vel ceteri fideles, & canendi sunt septem pœnitentiæ psalmi*. Videri etiam possunt S. WILHELMI constitut. *Hirsang.* quid tam apud agonizantes, quam mortuos & sepeliendos cantari debeat. In vita AMATI abbatis, sancti montis in *Vogaso*, ineunte sæc. VII. legitur: *Interim vero congregati fratres & sorores, non sine multo luctu sustinebant eius excessum e vita, legentes evangelia, psalmosque & hymnos apud lectulum eius decantantes*. In vita T. III. P. I. S. GUNTHERI eremitæ apud CANISIUM refertur *canentibus, qui aderant, & stentibus inter orationis verba, immaculatum Deo spiritum reddidisse*. Accidit autem, ut Spiritu Dei animati homines ipsi simul hoc ultimum prosequerentur officium, ut de S. COLUMBANO iuniore in annal. *Benedict.* narratur
- Surius 13. Sept.*
- T. III. P. I. p. 188.*
- L. VIII. n. 52.*

- a) „Angeli autem Dei (inquit) custodientes monumentum, diebus ac noctibus in ipsa basilica psallentes, ad instar vocis beatissimi LAMBERTI, modulatione dulcissima resonabant; quos multi ex loci illius habitatoribus audiebant, & mirantes introire basilicam cupiebant; sed nullo modo ausi erant. Et cum ad locum sanctum, ut certius audita intelligerent, appropinquabant, mox voces psallentium paulatim resieiebant. Cumque longius regressi essent, dulciter cantus resonabat.“ *Ap. Canis. T. II. P. I. p. 144.*
- b) „Cumque itineris tantum exegissent, ut per diei unius intervallum eo venire facultas esset, quo Dei ancilla BEALA beato viro accommodabat hospitium; ecce tintinnabulum, quod habebat, desponsum, nulla re, quæ videri posset, impellente, ultro se cepit agitare, plectri-

que sui pulsu monita solitam sonitus dulcedinem propinare; nec ante (mirum dictu) reboare quievit, quam beatæ reliquiæ in ipsum deportatæ sunt oratorium, in cuius cacumine fuerat appensum. Vere Deus omnipotens angelica id agitari iussit administratione, ut perspicue intelligere daret, quam suavis anima illa in cælo fructetur melodiarum cantibus, cuius in terra defuncto corpori animatæ materiæ agaulizaret sonus. Pro tanti ergo signi beneficio laudibus Deo celebratis, ossa venerandi præfulis *Moguntiam* deportabant, ad suæ videlicet diœccesis sedem. Ibi adunato copioso cleri plebisque cœtu, ad *Wedam* usque cum omni honore transtulerunt: ubi sicut ipse corpore vivens iusserat, cum cum hymnis & psalmodiis collocaverunt.“ *Aët. O. S. B. sæc. III. P. II. p. 150.*

tur post extrema oscula totum morientium cantum & officium implevisse. De WETINO monacho Angiensis monasterii in eius visione refertur: *ad extremum vite convocatis fratribus psalmodia eos insistere omnimodis postulavit, antiphonas omnes & psalmorum initia quasi praeceptor ordiens pro se fecit decantari.* In PETRI diaconi disc. *Casin.* apud P. HERRGOTT p. 3. sic legitur: *Cum frater ad exitum propinquaverit, omnis congregatio ante eum psalmos decantet; illoque sepulto, post vesperum septem psalmos cum litanis corpore in terram prostrato decantent.* Solebat totum etiam usque ad sepulturæ tempus psalmodia transigi: uti in vita S. WUNEBALDI præscribitur: *postquam sanctum exhalavit spiritum. Tunc illi tollentes eum lavaverunt & portaverunt ad ecclesiam, & illic totam noctem cum hymnis & canticis Dominum laudabant, & divinis numerum oblationibus illum de mundo transiturum comitabantur, & Domino commendabant.* Apud GOAR in euchol. not. 2. officium exequiarum NILI iunioris Tusculi defuncti funus describens BARTHOLOMÆUS eius discipulus *Totam, ait, noctem illam in psalmis & funereis hymnis cantandis peregrinus: mane vero cum cereis & incenso & cantibus, lectulo sublato corpus extulimus.* De psalterio a tempore depositionis in ecclesia, usque ad sepulturam continenter decantato cum Missa appono ordinem ex cod. Bibl. *Vallicellano Romæ* sæc. XI. circ. a) De funebri autem celebritate exempla infinita sunt, etiam dum longius deportaretur, veluti WALAFRIDUS in vita S. GALLI narrat: *accepta ergo cruce & candelis psalmos & melodias concinentes iter agere ceperunt.* Eam in rem nihil festivius quam ex laudata vita S. WUNEBALDI afferre possumus. b) Quomodo religiose curandum

Apud Canis.
T. II. P. I.
p. 131.

a

b

esset p. 133.

a) „Deposito igitur corpore in ecclesia fideant omnes circa corpus, & cantent psalterium. Igitur hoc modo fiat ordo psalmodiæ. Si prima hora diei migraverit, portato corpore in ecclesia & stantes vel sedentes fratres omnes circa corpus cantant psalterium. Quia si prima hora diei migraverit, debet stare corpus in ecclesia usque horam sextam, dicta hora sepeliatur. Si ad vesperum transierit, sive ad nonam, sive post completorium, posito in ecclesia corpore stent fratres, & cantent psalterium, usque dum nox fiat. Facta autem nocte prior ordinet, qui celebrent vigiliis canendo psalterium: scilicet totam noctem tribus vigiliis fratres partiendo, & per unamquamque vigiliam totum psalterium cantent. Igitur facto die hora prima dicta canatur ei Missa sonantibus omnibus signis. Et tribus conversis revestitis, stet unus infans cum cappa in choro, sicut mos est, &

cæteris revestitis in albis stent in summis gradibus, & levita quando incensat, incenset & corpus. Finita Missa maneat corpus in ecclesia usque sextam. Verbi gratia, quando comedunt ad sextam, sepeliatur ante horam primam: quando ad nonam, post dictam horam.“

b) „Cumque illi psallentes cælestia modulantes portabant eum ad sepulchrum, omnis plebs comitantes *Kyrie* eleizabant, qui consonantes camentium vocibus, qui iucundis juvenum iubilationibus, qui suavis Sanctorum sempiternis modulationibus garrule concinendo crepitabant eleganter clangentes, clamabant multis vocibus, quasi uno ore psallentes glorificabant Deum. Tunc omnis plebs cum magno honore ambulantes portabant S. WUNEBALDUM, & posuerunt eum in monumento novo, in illo portico, de quo supra diximus, & statim postea Missam cantavit episcopus ad suum caput.“

T. I. Capitulum.
p. 957.

esset funus Christianorum adversus paganicas superstitiones, quarum supra meminimus, in capitulis HERARDI prout apud ANSEGISMUM, REGINONEM & BURCHARDUM legitur: „Admoneantur fideles, ut ad suos mortuos non agant „ea, quæ de paganorum ritu remanserunt. Sed unusquisque devota mente „& cum compunctione cordis, pro eius anima Dei misericordiam imploret. „Et quando eos ad sepulturam portaverint, illum ululatum excelsum non „faciant, sed, sicut supra diximus, devota mente & compunctione cordis, „in quantum sensum habuerint, pro eius anima implorare Dei misericordiam „faciant. Et illi qui psalmos non tenent excelsa voce *Kyrie eleison*, *Christe „eleison*, viris inchoantibus, mulieribusque respondentibus, alta voce canere studeant pro eius anima. Et super eorum tumulos nec manducare „nec bibere præsumant. Quodsi fecerint, canonicam sententiam accipiant.“

a
T. II. Conc.
Germ. p. 500.

Inter interrogationes postea in visitatione episcopi hæc etiam occurrit: *Siquis super mortuum nocturnis horis carmina diabolica cantat, & bibit, & manducat, & quasi de eius morte gratulatur, & si alibi mortui in vigiliis nocturnis, nisi in ecclesia custodiuntur.* Ex synodica RATHERII *Vernonensis* adhuc sæc. X. a vulgo hic peccatum intelligimus: *Carmina diabolica, quæ super mortuos nocturnis horis vulgus cantare solet, & cachinnos, quos exercent sub contestatione Dei omnipotentis, vetate.* Edidit

T. VII. coll.
ampl. p. 1. & c.

MARTENIUS ex duobus codd. ann. 500. sub nomine commonitorii cuiusque episcopi ad sacerdotes subditos sibi, cæterosque ministros cuiuscunque ordinis ecclesiastici.

De Officio
defunctorum.

XII. Tomo IV. Biblioth. PP. *Parisiensis* edit. habentur moduli, qui pro mortuis canuntur ex horologio *Græcorum*. Ubi excedunt vulgari errore, pœnarum inferni aliquando finem fore, atque intercessione Sanctorum, fideliumque precibus iuvari damnatos etiam in inferno, ducti auctoritate spuria S. IOANNIS *Damasceni*, atque fictitia MACARII historia, uti ex LEONE ALLATIO videre licet b). Historiam TRAIANI, ac THEOPHILI etiam im-

pera-

a) „Ne super mortuorum cadaveribus carmina diabolica nocturnis horis cantentur.“ Ut inscribitur, sic vero sonat canon: „Laici, qui excubias funeris observant, cum timore & tremore, & reverentia hæc faciant. Nullus ibi præsumat diabolica carmina cantare, non ioca & saltationes facere, quæ pagani diabolo docente adinvenierunt. Quis enim nesciat, diabolicum esse, & non solum a religione christiana alienum, sed etiam humanæ naturæ esse contrarium, ibi cantari, lætari, inebriari, & ca-

chinnis ora dissolvi: & omni pietate & affectu caritatis postposito, quasi de fraterna morte exultare, ubi luctus & plangens flebilis vocibus debuerat resonare pro amissione chari fratris? . . . Et ideo talis inepta lætitia, & pestifera cantica ex auctoritate Dei penitus interdicta sunt. Si quis autem cantare desiderat, *Kyrie eleison* cantet. Sin aliter, omnino taceat.“

b) „*Græci* (inquit Dissert. II. de libris *Græc.* liturg.) apertis velis, & sine ulla sui dicti emollitione, quin etiam factum aliorum exem-

peratorum fynaxariò intulerunt, uti apud laudatum ALLATIUM refertur, ac p. 84. 85. simul publicarum precum formulas, quibus fideles monentur, Christum exorare, ut animas fidelium mortuorum ab igne sempiterno liberet. Et infra: *Ab æterna pœna libera.* Et rursus: *A verme indefinenter puniente.* p. 10. b. c. 2. m. In antiquo sacramentario GRIMOLDI habetur Missa: *Pro cuius anima audi-* Pamel. T. II. liturg. p. 457. *tatur.* Ubi eadem orationes habentur, ac in MS. sacramentario nostro *se-* liturg. p. 457. *culi IX. vel X. cum hoc titulo: Missa, pro cuius anima desperatur.* In Missa quotidiana canitur hodieque: *Libera Domine animas fidelium defunctorum de pœnis inferni, & de profundo lacu, libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, ne cadant in obscurum &c.* Quæ ad pœnas purgatorii pertinent, quemadmodum etiam, quæ inferni mentio aliquoties in officio defunctorum habetur: officium hoc se collegisse, ordinasseque, AMALARIUS dicit. Memorantur tamen vigiliæ mortuorum cum responso- De ord. an- tiph. c. 79. *riis, & antiphonis in antiquissimo breviario Romano, monasticis congrega-* Murat. T. II. lit. Rom. p. 404. *tionibus accommodato, quod in codicibus a 1000. annis perscriptis iam invenitur, cum hoc titulo: „Agenda mortuorum: ad vigilias psalmi quo-* que, & lectiones, cum responso- *que, & lectiones, cum responso-* riis, vel antiphonis, in matutinis laudi- *bus de ipsis est canendum. Ad Missas eorum Gloria in excelsis, nec al-* leluia non canentur.“ In cod. *Remensi* apud MENARDUM n. 680. ita præscribitur officium hoc: „Incipit officium pro defunctis. Imprimis cantatur „psalmus: *In exitu Israel*, cum antiphona, vel *alleluia*. Deinde has orationes cantat presbyter: *Pia recordationis &c.*“ quod ad exequias pertinet. Notat ibidem, apud Græcos in liturgia *εις κοιμηθέντας*, id est: *De his, qui dormierunt*, cani *alleluia*. Ac id quidem admodum frequentant, ut ex libris eorum liturgicis palam est, veluti etiam in quadragesima, sive *τεσσαρακοστή*, quando omitti solitum in Occidente. Id quod vitio datum est nobis a Mich. CÆRULARIO, quem HUMBERTUS, & alii confutarunt. Eamque litem respicit BALSAMON in supplemento ad can. 106. *Carthagin.* Conc. latine solum editum, & ad operum eius calcem adiectum a). Frequentatur

plis comprobantes in eam iverunt sententiam, animas æternis pœnis condemnatas, si Sanctorum preces intercedant, salvari posse, & Sanctorum precibus detrudere, qui id negaret, quasi ipsæ nullius essent roboris apud Deum. Ideoque neque causas sententiæ suæ quærent, sed admiratione perciti, omnia in misericordiam Dei, & orationis vim deferunt.“ Ita vero IOANNES *Damascenus* dicto loco: „Mirabilis es Domine, & mirabilia sunt opera tua: misericordiam tuam ineffabilem recte glorificamus: undecunque enim ad misericordiam propensus es, ser-

visque tuis varias occasiones salutis, fraternæ dilectionis, solidæque spci, ac fidei erga te præbes, docens per famulos tuos, nos invicem mutuis beneficiis debere prosequi: qualia sunt propitiationes, & holocausta, hymni, psalmorum cantus, & preces.“

- a) „Qui autem (inquit) per pia cantica, naturæ vim non afferentia, & *alleluiaria*, artificiosam vocis dulcedinem præferentia, hæc faciunt, immerito segregationis pœnæ subiacent. Non enim luctuose, sed festivo, ac panegyricè hodie exequias celebramus, Deo gratias agentes,

tur maxime psalmus ἄμωμος, id est, *Beati immaculati in via*. Ex quo *Græci* officium defunctorum componunt, variis additionibus adaptatum. Psalmus hic ἄμωμος aliter cantatur εἰς κοιμηθέντας λαϊκούς, pro secularibus; & aliter εἰς τεθνηκότας μοναχούς, pro monachis, ut passim notatur in codd. musicis *græcis*. Quoad officium defunctorum occidentalis ecclesiæ in concilio

An. 817. c. 66. *Aquisgranensi* habetur canon, qui ex parte tantum hodie observatur: „ut „psalmus invitatorius, & *Gloria*, pro defunctis non cantetur:“ In capitulis monachorum ad *Augiam* directis, apud BALUZIUM universum officium ordinatur a). Iuxta GUIDONIS disciplinam *Farfensem*, apud P. HERRGOTT: *Mox, ut nocturnale obsequium expletum habuerint, officium mortuorum est agendum, deinde matutinæ ipsorum*. Antiquis psalteriis nonnunquam officium defunctorum, ac missalibus Missam, ut hodieque canitur, cum notis musicis, passim reperi subnexam. Ex laudata mox GUIDONIS disciplina *Farfensi* adiungam, quæ de cœpta, hoc medio ævo, solemnî commemoratione defunctorum ab ODONE *Cluniac.* (iuxta SIGEBERTUM ad an. 998.) leguntur ad rem præsentem c. 44. hoc titulo: ODILO, *nostrorum monachorum doctor, & abbas*. „Ipsa etiam die, post vespertinalem synaxim, pulsatis omnibus signis, canant vesperam pro defunctis: similiter & in crastino, pulsatis denuo signis, agatur officium pro defunctis. „Missâ etiam matutinalis agatur solemniter pro defunctis. Tractum cantent duo fratres &c.“ ODILONIS hac de re constitutio in bibliotheca *Cluniacensi* edita est, & T. I. sæculi VI. *Benedictini*.

Alia exercitia, preces, & psalmodia.

XIII. Erant medio hoc ævo, a sæculo præsertim decimo, varia etiam alia additamenta in divino officio (de quibus agit P. *Marquardus* HERRGOTT sæpe laudatus, charissimus, dum viveret, sodalis meus, in præfatione *veteris disciplinæ monasticæ* §. IV.) in cantu & precibus, quæ plerumque aut ex armarii, seu cantoris, voluntate & arbitrio pendebant, aut stati e-

rant,

cui placuit, ut is, qui defunctus est; eum fide orthodoxa migraret, & qui efficere dignatus sit, ut aperte, & eum omni libertate eos, qui ex nostris excedunt, sepeliamus: & non, ut prius, in angulis abiicimus, ut quando hæretici quidem vigeant; nostra autem abiecta & afflicta erant: quemadmodum dicit etiam GREGORIUS Magnus in suis in IULIANUM invectivis orationibus. Et ideo suffitibus, & cereis, & magnificis congregationibus defunctum excipimus, ut qui sit per baptismum sanctificatus. Psallimus autem & in ipso τὸν ἄμωμον, psalmum 118. &c. Nota præsentem canonem, propter antistites, qui dicunt in-

suetas preces in exequiis, & de *alleluiariis*, quæ cantant super mortuos.“ Hæc BALSAMON a GOARO not. 19. in offic. exeq. relata.

a) „Undecimo, ut defunctorum vigilia hoc modo ab eis celebretur. Vespera solito finita, statim vesperam cum antiphonis celebrant pro defunctis, & post completorium, vigiliam cum antiphonis, vel responsoriis plenissime, atque suavissime canunt, & post nocturnos intervallo, matutinos pro mortuis faciunt. Facto autem primo mane, postquam se paraverint, Missam celebrant pro defunctis publicam. Omnes ibidem pariter sacram offerunt oblationem pro peccatis mortuorum.“

rant, præsertim apud *Cluniacenses*, præter longas preces post Primam, psalmi, orationes, antiphonæ &c. post completorium, post singulas horas, in ætate quatuor psalmi, quos tanta religione decantabant, ut, si forte ante finem cuiusque psalmi versus unicus fuisset prætermisus, continuo psalmum a capite repeterent. Alii vero ad horas erant *psalmi speciales*, seu *familiæ*, pro *tribulatione*, *prostrati*. Vulgavit MABILLONIUS inter vetera analecta fragm. historicum de Conc. *Aquisgr.* sæc. IX. in quo legitur, statuisse episcopos, concordante Domino papa, ut monachi, a graviore opere, & labore, propter honestatem sacerdotii cessent, & loco laboris, ad horas psalmos quosdam nominatos pro vivis & defunctis cantent, cum orationibus ordinatis. In Capit. *Aquisgran.* statuitur: Ut prætermisiss partitionibus psalterii, psalmi speciales pro eleemosynariis, & defunctis cantentur a).

a

XIV. P. HERRGOTT, de cursu B. V. agens, eius institutionem ad sæculum X. revocat factam a piis quibusdam, cum monachis, tum clericis, qui diverso quidem modo, certum psalmorum numerum indies in honorem Deiparæ legebant. Dein dicit, PETRI *Damiani* tempore pervulgari cœpisse, qui edidit ipse eiusmodi officium, quod extat T. IV. eius operum; hincque beatæ MARIE cultum, & officium, variæ a diversis institutum, brevique temporis spatio privatam hanc devotionem a monachis cultam fuisse, atque in omnibus fere monasteriis receptam. Ex constitutionibus *Hirsaugiensibus* refert: In die *nativitatis Domini*, & in eius octava, & in festivitate omnium Sanctorum, cursus cottidianus de S. MARIA recitandus est, & semper uno, eodemque modo canendus, nisi in adventu Domini,

Cursus, & antiphonæ de B. V. de S. Crucce, omnibus Sanctis &c.

a) „Sed (addit P. HERRGOTT Præf. n. XCIII.) quis enarrare valeat, quoties, & quot psalmi a monachis *Cluniacensibus*, & *Hirsaugiensibus* decantati sint? Vix enim ullum tempus die noctuque erat; vix locus illius, ubi psalmodiam intermitterent. Sic, cum fratrum quispiam ægrum invisere vellet, certas preces, & psalmos eundo decantare tenebatur. Dum fratres sibi invicem barbas tondebant, psalmos recitabant. Coqui in coquina, fratres in pistrino, cum hostias faciebant; priusquam venam inferari curarent, in agro ad laborem, in ætate post nonam, ad opera manuum, & alibi passim, psalmos, preces, vel horas ad ritum Romanum, vel denique psalterium ex integro, ut in die Parasceves, persolvebant. Imo vel hoc parum fuit, certis etiam anni temporibus psalmorum numerum in ipso divino officio augebant, ut in quadragesima, Duo, inquit BERNARDUS (Ord. *Cluniac.* P. II. c. 13.) psalmi post singulas

horas a prostratis dicuntur, unus de XV. canticis graduum, & unus de septem psalmis. Et alibi P. I. c. 49: Duo de VII. psalmis. Præterea festis diebus, in quadragesima occurrentibus, post Missam matutinalem, quæ de feria erat, omnem psalmodiam propter officium festi, ex integro repetebant. Inde est, quod hodieque illis diebus duplex Missa uno die, publice cantari soleat; quin quandoque apud *Hirsaugenses*, testante S. WILHELMO, Constit. *Hirsaug.* L. II. c. 72. una die tres Missæ solemniter decantatæ fuerint: Porro ex GUIDONE (Discipl. *Farf.* L. I. c. 8. p. 51.) rescimus, non solum Missas multiplicatas esse, sed etiam alia divina officia, ut in *Rogationibus*... veniant in alium chorum, contentque ibi matutinas omnium Sanctorum, atque mortuorum: idem fiebat infra octavam S. IOANNIS, in festo S. PAULI &c.“ Vid. quæ paulo ante de variis mutationibus, & additionibus in officio canonico, diximus.

T. II. fol.
809.

Domini, & infra nativitatem ipsius. Apud *Cluniacenses* etiam ægroti ad hoc adstringebantur, & apud *Hirsaugienses* iter agens debebat etiam ex usu cantare cursum S. MARIE. De PETRO abbate *Andreenfis* monasterii sæc. XII. in chronico eius monasterii apud DACHERIUM narratur: *Finitimis monasteriis, pro honore patroni sui in quinta feria, & pro honore beatæ MARIE in omni sabbato feriali festivantibus, & tam feriales hymnos a sanctis Patribus institutos, quam cantica matutina, quæ prædicat S. BENEDICTI regula, propria auctoritate intermittentibus, nunquam dominus PETRUS voluit acquiescere &c.* Unde intelligis usum officii de B. V. in sabbato sæc. XII. Ex hac devotione adversus beatam Virginem, solempnes illæ antiphonæ in ecclesiasticum, seu regulare officium illatæ sunt, quæ pro temporis differentia in fine horarum adduntur. Celebris vergente hoc ævo erat, & deinceps, harum antiphonarum, imprimis *Salve Regina* cantus, ad cuius normam, ut observavit LE BEUF, alii componi solebant: In MS. bibliothecæ nostræ, annorum 400. circ. inveni versus super *Salve Regina*, & super *Ave Regina cælorum* per biscantum etiam: motetos item super *Salve Regina*, & *Alma Redemptoris mater*, ita ut tenor in contrapuncto supponatur melodia harum antiphonarum, quin ipsa melodia ponatur, unde patet, eam familiarem admodum fuisse. Specimen hic damus:

Descen di In hortum me um ut vide-
rem poma con val li um. Et inspi ce rem.
Si flo ru issent vi ne e. Et ger mi nassent ma la
pu ni ca. Re ver tere. Re ver te re

Cursum autem cantari solitum, non constat, licet vox *cantandi* in nonnullis laudatis testimoniis occurrat, semel de *iter agentibus*, a quibus id commodè fieri aliter non potuit, iamque non semel notavimus, *cantandi* vocem etiam de privata recitatione frequenter hoc ævo sumtam esse. Eiusmodi haud dubie fuit, quod ibidem P. HERRGOTT habet de S. UDALRICI, ac multorum monasteriorum more, præter divinum officium quotidianum tria alia, quos cursus dicebant, scilicet de B. M. V. de S. Cruce, & de omnibus Sanctis, persolvendi. Accedebant porro complura suffragia in vespere & laudibus (quæ prætermisisse, ABAELARDUS *Cisterciensibus* culpæ dat) etiam haud raro summis festis decantata. Supra laudatus PETRUS abb. in *Sanctorum suffragiis antiphonas*, quas breviores sciebat, iussit decantari, audiens, longiores, a dicentibus eas, turpiter syncopari. Apud mox citatum HERRGOTTUM legimus, in monasterio S. MICHAELIS in agro *Virdunensi*, geminatum diu, noctuque officium, canonici scilicet ordinis, & monastici, quod etiam utrumque persolvebant *Anianenses* in diurnis horis. Sed an utrumque decantatum sit officium, non liquet. Saltem constat ex antiquis antiphonariis, nocturnum officium fuisse sæpe integrum cantatum. Id inde conicere licet, quod notis antiphonæ & responsoria sint expressa. At fieri id ægrius potuit in tanta vigiliarum prolixitate, qualis apud laudatum P. HERRGOTT describitur a).

Chron. Andre-
ensis monast.
T. II. spicil.
f. 809.

rum,

a) „Nam signo ad vigiliis dato, primo ternæ orationes fiebant; tum triginta psalmi a centesimo decimo nono usque ad finem psalterii communiter recitabantur: quorum primi pro defunctis, medii pro familiaribus, extremi pro omnibus generatim erant. Brevioribus ætibus

noctibus, & festis diebus, quindecim tantum cantica graduum, terna oratione distincta. Lectiones hyemalibus vigiliis ita producebantur, ut prophetis, quorum lectio a Kalendis *Novembris* incipit, per dnas fere hebdomadas totis expensis, aut denuo hi repeterentur, aut alia

rum, etiam ad canonicos pervenit, quæ obligatoria esse, & ab omnibus observanda, singulari propositione vigesima RADULPHUS *Tungrensis* contendit, & sequenti vigesima prima agit, ut ostendat, laudabili multorum usu servari etiam certis temporibus particularia officia, ut psalmodiarum poenitentialium, & gradualium, & in quadragesima totius psalterii, & quæ sunt plu-

Prop. XVII. ra alia. Quare etiam voluit fieri paucas festivitates, ut psalterium, sacra scriptura, officium mortuorum, septem psalmi poenitentiales, quindecim

Prop. XXII. psalmi graduales, & huiusmodi servantur iusto ordine. Et postea carpit fratres minores, qui septem psalmos, & cætera ferialia, raro servant, sacramque scripturam omnimode in officio negligent, ac defunctis similiter in officio eorum continuum præiudicium faciant.

Cantus in
vulgaribus
probationi-
bus, per
ignem, a-
quam &c.

XV. Peculiaris huic medio ævo fuit ritus in solemnibus probationibus per ferrum candens, ignitos vomeres, aquam calidam aut frigidam, panem, caseum, crucem, duellum, ad innocentiam prodendam, aut culpam, litesque & controversias dirimendas, etiam personas inter ecclesiasticas, episcopos &c. Quæ sacro, solemnique ritu sunt transacta ad cantum, ac sonum etiam instrumentorum, sub regno præsertim *Francico*, iuxta *AIMONII* testimonium in historia de gestis *Francorum*, quam usque ad annum 1165. perduxit. Testatur vero D. FAUCHET in suis antiquitatibus, usum istum usque ad sæculum decimum tertium perdurasse. Qua de re plura nos in disquisit. de liturgia *Alemannica*. Non solum autem in eorum laudem, qui se ita purgabant, testatamque reddebant innocentiam, salvi ab igne, aqua, ferro, cantica resonabant, verum etiam ritus ipse cum cantu pompa pontificali fiebat, ut auctor *Gallicus* historiæ musicæ inter alia exemplum profert, quod huc imprimis facit, de eo, quod accidit sub ALPHONSO V. rege *Hispaniarum*, ac GREGORIO VII. circa mutationem officii *Toletani*, pro quo clerus stabat, vincebatque singulari certamine, resonantibus canticis, insignique musica victori applaudentibus, ac gaudium contestantibus cunctis. Quæ saltem paucis attingenda fuerunt: veluti etiam, quæ de suburbiorum *Carcassonæ* expugnatione facta canente clero, in annal. eccles. apud RAYNALDUM T. XIII. leguntur ad an. 1209. n. 23. de territis sacerdotum cantu hæreticis, ad an. 1211. n. 15. iisdemque propulsatis, ad an. 1212. n. 12. in dictis annalibus. Opportune etiam addimus cantum, & musicam tempore interdicti, seu cessationis a divinis vetitam, ut in epistola

L. III. ep. 72. S. THOMÆ *Cantuariensis* cavetur, *excepto baptismo parvulorum, & poenitentia,*

T. X. opp.
Christ. Lupi
p. 281. a.

quædam addeferuntur: adeo ut idem lector sub una lectione DANIELEM totum explevisse memoretur. Insuper post nocturnas vigilias ad

crepusculum, quo matutinæ laudes canebantur, a pluribus plerumque psalterium sigillatim ex integro dicebatur.

tia, & viatico, quod clausis iannuis, & laicis personis exclusis, confici licet sine campanarum pulsatione, & solemnitate cantus & letitiæ, quam in diebus iucundis consuevit ecclesia exercere.

XVI. Celebris medio ævo fuit antiphona *Media vita*, imprecandi etiam causa quibusdam in casibus fieri solita. Veluti contra *Stedingos*, hostes ecclesiæ, factum legimus sæc. XIII. apud ALBERTUM *Studensem*: *Statim comes de CLIVO cum suis a latere irruens super illos, ipsorum aciem dissipavit. Clericus, qui eminus astans rei exitum expectabat, Media vita, & alia miserationis carmina, cum mœrore cecinit, & pro crucis victoria supplicavit.* Eodem sæc. an. 1263. monachi S. MATHIÆ *Trevirensis* monasterii, obfistentes WILHELMO, in abbatiam per archiepiscopum intruso, communiter cum pueris intrantes chorum lacrymabiliter, & cum magna voce cœperunt clamare ad Deum, & cantantes antiphonam *Media vita* proiecerunt se proni in terram, dicentes orationes ad hoc debitas, & consuetas. Inde cum abigerentur metu, venientes ad maiorem ecclesiam, a prælatis & canonicis ipsius ecclesiæ consilium, & auxilium, super eorum miserabili exilio petierunt. Qui benigne & laudabiliter ab eis recepti, ipsique; ut dignum fuit, condolentes, in ipsa maiori ecclesia antiphonam *Media vita* cum debitis orationibus, & campanis pulsatis, unacum eis ob vindictam fideliter decantabant, ut illust. HONTHEIM ex MARTENIO refert. In Concilio Colon. an. 1316. c. 21. prohibetur: ne in aliqua ecclesiarum nobis subiectarum imprecationes fiant, nec decantetur *Media vita* contra aliquas personas, nisi de nostra licentia speciali, cum nostra intersit discutere, quando sint talia facienda. Vid. DU CANGIUS.

Antiphona
MEDIA
VITA.
T. III. Conc.
Germ. p. 552.

T. I. Histor.
Trevirens.

CAPUT VII.

De libris ad officium, cantumque sacrum medio ævo pertinentibus.

Varii libri
liturgici, ad
cantum et-
iam ecclesia-
sticum perti-
nentes.

*De correct.
antiph. circa
finem.*

*T. I. Spicil.
inf. p. 554.*

L. I. num. 62.

I.

librorum apparatus, ac copia hoc medio ævo ad cantum ecclesiasticum, usumque liturgicum sat ampla fuit. AGOBARDUS tres distinguit: librum mysteriorum ad celebranda Missarum solemnia, librum lectionum, ac officialem, id est, antiphonarium, quo etiam responsoria, & alia omnia ad officium, cantumque ecclesiasticum pertinentia, refert. In capitulari ANTONIS episcopi *Basileensis* hæc eadem primo loco, inter alios libros, sacerdoti cuique necessarios, recensentur, *Quæ ipsis sacerdotibus necessaria sunt ad*

discendum: id est, sacramentarium, lectionarium, antiphonarium, baptisterium, computus, canon pœnitentialis, psalterium, homiliæ per anni circulum dominicis diebus, & singulis festivitibus aptæ: ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit. In capitulari CAROLI M. ad huiusmodi libros conscribendos, ne corrumpere, perfectæ ætatis homines adstringi iubentur: „Et pueros vestros non finatis, eos vel legendo, vel scribendo corrumpere, & si opus est, evangelium & psalterium, & missale scribere, perfectæ ætatis homines scribant cum omni diligentia.“ Hinc est, quod hac ex ætate adhuc superstites tanta concinnitate, tantoque ornatu & apparatu conscripti sint libri, tantumque studium & opera adhibita sit, in iisdem colligendis, atque ad posteritatem transcribendis, eorumque diligentia commendanda, qui in hoc elaborabant. Quemadmodum, exempli causa, in chronico *Fontanellenji* monasterii c. 15. ubi de schola eius monasterii agitur, laudatur imprimis HARDUINUS presbyter, qui alios in artibus plurimos alumnos imbuerit, ac arte scriptoria erudierit, in ea non mediocriter doctus, eiusmodi reliquerit codices a): Sic apud MABIL-

LO-

a) „Volumen quatuor evangeliorum *Romana* littera scriptum, epistolarum beati PAULI apostoli volumen unum, sacramentaria volumina tria, lectionarium volumen unum: item lectionum evangelii volumen unum, homiliarum

quadraginta GREGORII P. volumen unum . . . Psalterium cum canticis, ac hymnis *Ambrosianis*, & terminis paschalibus . . . antiphonarum *Romane* ecclesiæ volumen unum.“

LONIUM in *itinere germanico*, WALTRAMMUS laudatur : „ An. MCXXXVIII. „ venerabilis presbyter WALTRAMMUS, *Petriſhufensis* monachus, in patrem „ & abbatem electus est, atque consecratus ab UDALRICO, *Constantiensi* epi- „ scopo secundo, ad locum *Augiæ sanctæ Mariæ Fiskine* (*Fischingen*) di- „ ctum . . . libros vero missalem, evangeliarium, lectionarium, officialem, „ benedictionalem, antiphonarium, psalterium, regulam &c. patravit.“ In antiquo catalogo *Murensis* monasterii in *Helvetia*, huiusmodi etiam musice notati, recensentur libri a). Paulo post afferemus locum de *graduali* insi-
gni, quod sæc. XII. RADULPHUS, abbas *S. Trudonis*, propria manu forma-
vit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit
syllabatim. ADEMARI locum in vita CAROLI M. supra retulimus, ubi hæc leguntur : „ Antiphonarios S. GREGORII, quos ipse notaverat nota *Romana*.“ S. ANSELMUS lib. I. epist. 21. *Suis vos precibus ad notandum antiphonarium adhortare desiderat*. Liber adversariorum basilicæ *Vatic.* f. 144. Item unum *breviarium pulchrum, notatum in duobus voluminibus*. Item unum *graduale notatum parvi voluminis* b). In cod. *Vatic.* n. 1981. sæc. X. circ. inter alios li-
bros sequentes liturgici notantur : „ Libri Sacramentorum IIII. Profarii IIII. „ Evangel. IIII. Lib. Communis isque in pascha, alius a pascha usque S. AN- „ DREÆ. Gradales II. Antiphonarii II. Processionales II. Collectarium I.“ Fratres PEZII in *itinere suo litterario*, quod T. I. *Theſ. Anecd.* præmittitur pag. XXIV. in antiquo catalogo plusquam 700. annorum, monasterii *Wei- chenſteffenensis* in *Bavaria*, sequentes notatos invenerunt libros : „ Imprimis „ quæ pertinent ad divinum servitium : unus missalis cum graduale, & sequen- „ tionario ad capellam abbatis. Duo missales cum graduale, & sequentiis, „ & epistolis, & evangeliis adscriptis. Item unus missalis, IV. lectionarii, „ unus officialis, unus epistolaris, unum evangelium, duo nocturnales abs- „ que cantu : unus ab adventu Domini usque ad exitum pentecostes, abhinc „ usque ad adventum Domini. Item nocturnalis cum psalterio & ymnario, „ & officiali. Item dimidius nocturnalis. Duo antiphonaria cum ymnario. . . „ Duo psalteria in choro cum gradali. Ymnarius unus. Unus gradalis ad „ scholas. Unum baptisterium.“ In monasterio *S. Michaelis Bambergæ*, in-
ter

a) „ Sunt & hic missales libri quinque, ex iis tres pleniter scripti sunt, quartus vero habet graduale cum orationibus, quintus tantum orationes habet : & duo lectionarii, unus cum lectionibus habet & evangelia. Est & evangelicus liber, & quatuor gradualia, ex his unus musicen vocatum est, & duo libri cum versibus offertorium, ex his unus musice notatus est, & decem sequentiarum. Et tredecim psalteria, duo ex his habent hymnos. Sunt & hic

quinque nocturnales libri, quorum primus habet tantum lectiones ab adventu Domini usque ad pascha, secundus autem a pascha usque ad adventum Domini, tertius vero habet tantum lectiones de Sanctis per circulum anni, alii duo pleniter scripti sunt. Sunt & duo cursarii, & tres benedictionales libri. Ex his unus habet obsequium mortuorum, & unus breviarum.“

b) Vid. DU CANG. v. *Notare*.

pag. 50.

ter alios libros, quos RUOTGERUS in librario invenit, sub WOLFRAMO abbate, qui an. 1112. abbas electus est, uti videre est apud SCHANATUM in *Vindem. litterar.* hi ad rem præsentem notantur libri: *Missale I. Graduale I. Sequentiarium I. Psalterium græcum I.* Iam memini subinde rotulorum, qui ex pluribus membranis oblongis solebant compingi, quales adhuc servantur in bibliotheca *Vaticana*, & *Barberina Romæ*, atque in theatro basilicæ *Pisane*, edito a Iosepho MARTINIO eiusdem basilicæ canonico, tabulis æneis expressæ habentur, nosque etiam fragmentum, seu primam rotuli

TAB. IV. membranam damus ex nostra D. BLASII bibliotheca, quæ repræsentat unam E. litteram vocis *Exultet*, initium nempe benedictionis cerei paschalis, cum imagine Salvatoris sedentis duos inter angelos, ac diaconi in ambone rotulum in manu tenentis, alteriusque ministri cereum paschalem accendentis. Et ita textui, cum notis musicis, eiusmodi semper picturæ interponuntur, quæ tenenti diacono volumen obversæ sunt, rectæ autem aspicientibus, dum paulatim evolvitur: unde patet, factas esse picturas ad spectaculum. Cum eiusmodi picturis insigne est pontificale bibl. *Casanatensis Romæ* ex membranis etiam oblongis in unum compactis, ritum baptismi solemnem, ac collationis sacrorum ordinum continens, præter benedictionem cerei paschalis cum notis musicis. In fine legitur *Landulphi sum*, ut creditur, *Capuani* episcopi sæc. IX. Hæc pauca, exempli causa, recensere libuit, catalogum enim texere, infinitum foret, omnium ejusmodi librorum, qui passim adhuc in monasteriis inter cimelia asservantur, magno plerumque ornatu conscripti, in pergameno etiam purpura tincto, litteris aureis vel argenteis: cuiusmodi antiphonarii, scripti iussu ANSEGISI, in chron. *Fontan.* mentio fit. RIVETUS ac MARTENIUS meminere antiphonarii, litteris aureis descripti, quo GONTBERTUS monasterium S. BERTINI ditavit. Scriptum fuit propria GONTBERTI manu, uti & alia duo minori ornatu, quorum alterum S. AUDOMARO, alterum S. WINOCO donasse, apud eundem MARTENIUM perhibetur. Unum hic adhuc testem voco, Stanislaum SCZYGIELSKI, bibliothecarium monasterii *Tinicensis* in *Polonia*, veterum monachorum in conscribendis libris eiusmodi choralibus studia deprædicantem a). Sed quam sæpe imperita & ingrata

Rivet. hist.
litt. T. IV.
p. 282.
Marten. thes.
anecd. T. III.
p. 508.

a

a) „Atque ut libros chorales vastissimæ figuræ & modi, nec non ponderis, ab uno viro validè, vix unius exemplaris ferendi suppare, in ipatiosis, & latis membranis, litteris trabealibus *Lombardicis* olim descriptos, & incunda initialium litterarum admodum lati palmi, vel potius sesqui pedaliū, deauratione venustos præteream: quos fere libros elephantinos a magnitudine operum, eleganti scriptione, & auri

pictura admirandos, & vix reperiundos alibi existimaverim similes, qui etiam a frequentibus domi nostræ hospitibus, videndæ antiquitatis percupidis, dum reverenter volvuntur, laudantur copiose; hoc addito, non facile in aliis librariis similia opæa repertum iri, quæ vetustas temporum ætati nostræ transmississet. Hæc volumina, quæquam præsentem tempore apud nos iam non habeantur ad usum, cum aliorum

ingrata posteritas, maiorum suorum labores hosce discissos, compacturæ librorum, aut aliis vilioribus adhuc usibus destinavit, libros olim ad divinum officium, imprimis sacratissimum altaris sacrificium, consecratos! Alias tamen gemmis, auro & argento, a fronte præsertim ornata, intus picturis, purpura, laminis, & litteris aureis, in thesauro inter sacra vasa, ac pretiosam suppellectilem custodiebantur. Inventarium thesauri monasterii *Abdinghoff*, sub quarto abbate GUMBERTO, in itinere suo litterario PP. MARTENIUS & DURANDUS descripserunt, ubi inter alia notantur *duo choralia*, *offertoria II. plenaria IV. & tria evangelia*, *missalis liber plenus*, item *alius, tres alii cum collectis, tres lectionarii, & quartus cum evangelio*. *Missale plenarium* id erat, quod non solum Collectas, sed alia etiam ad hoc officium & cantum pertinentia, complectebatur, cum alias consueissent hæc separatim conscribi, uti est sacramentarium *Romanum*, lectionarium pro epistolis, aut evangelis in Missa. LEO IV. in homilia de Cura pastoralis, *Missale plenarium*, inquit, & *lectionarium*, & *antiphonarium unaquaque ecclesia habeat*. In plerisque antiquis catalogis librorum, paulo ante citatis, plenaria seorsim etiam recensentur ab aliis eiusmodi libris. Veluti in catalogo S. MICHAELIS *Bamberg*. *Plenaria II.* In catalogo *Murenji*, inter sacræ scripturæ libros, post vetus testamentum: *Deinde de novo testamento sunt hic duo plenaria, unum ab invicem est divisum*. Ubi per *plenarium* nihil aliud, quam totum novum testamentum, vel IV. evangelia continenter scripta, debent intelligi. Alias, ut ad nos redeamus, *collectanei* vocabantur libri, in quibus collectæ, *epistolarii*, in quibus epistolæ ad Missam legendæ, *textus*, ubi contextus evangeliorum ad eundem finem continebatur, quorum librorum curam armario BERNARDUS in ordine *Cluniac.* apud P. HERRGOTT, committit: *Debent etiam armario adeo noti esse omnes libri ministerio ecclesiæ necessarii, collectani videlicet, epistolarii, textus, ceterique huiusmodi, quatenus si quisque eorum, quibus ipsi necessarii fuerint, in eis devotus perdidit signum, aut non potuerit reperire locum, quem debuerit, ipse sine qualibet mora inveniat ei*. De hoc signo mentio fit in ord. Rom. III. apud MABILLONIUM: *Subdiaconus . . . a diacono accipiat librum evangeliorum, ut per ipsum aperiatur diacono locus, in quo signum lectionis fuerit positum*. Alia sunt signa, de quibus in constitutionibus *Hirsaugien-* sibus, apud eundem P. HERRGOTT a). Cum magna librorum serie potissimam

P. II. p. 147.

De ant. eccl. disc. p. 162.

T. II. Maf. Ital. p. 56.

p. 396.

a

librorum modernæ necessitati, & sacris ritibus servientium in promptu copiam habeamus, nihilominus solius honestæ oblectationis ergo aservanda cuncti iudicant, ex quorum inspectione antiquorum monachorum memoranda studia,

& honestissimorum laborum occupationes claustrales facile perspiciuntur.“ Ap. P. Ziegelbauer *hist. litt. C. S. B. P. II. c. V. sect. 3.*

a) „Pro generali signo librorum extende manum, & move, sicut folium libri moveri solet.

a
L. VI. c. 1. mam partem sacræ ecclesiæ, cantusque ecclesiastici, ac divini officii usui destinatum, cuius cura & directio erat penes armarium: erantque huiusmodi signa, ut unico nutu, etiam procul, omnia rite disponere posset quoad cantum, & lectionem, quibus constat officium divinum. Quo etiam adhuc revocari possunt sequentium librorum signa, consuetudinum, pergameni, rotulæ, brevis, martyrologii &c. Libros vero potissimum huc spectantes, ad octo revocat DURANDUS a). De præcipuis dicemus singillatim, de aliis subinde memoria recurrit: velut de *versariis*, ubi agimus de cantu respontorio; de *tropariis*, ubi de tropis &c.

II.

Pro signo libri missalis, generali signo præmissio adde, ut manum dextram extentam inter medium pollicis & indicis alterius manus, quasi ferrum limando, trahas: hoc etiam cuiusque rei est, quam in frequentia habemus. Pro signo textus evangelii, præmissio generali signo, hoc adde, ut signum crucis facias in fronte. Pro signo libri, in quo legendum est ad nocturnos, præmissio generali signo & libri & lectionis, hoc adde, ut manum ad maxillam ponas. Pro signo antiphonarii, generali præmissio libri signo, hoc adde, ut omnes digitos manus dextræ inflectas, propter neumas in eo inflexas; postea pollicem in medio indicis articulo profilire facias. Pro signo libri gradualis eodem modo, quo prædictum est, omnes digitos incurves. Pro signo regulæ, generali præmissio, hoc adde, ut capillum super aurem pendentem cum duobus digitis apprehendas, propter duo nomina, quibus abbas vocatur, & dominus, quia & S. BENEDICTUS auctor regulæ huius erat, & officii. Pro signo hymnarii, generali præmissio, adde, ut pollicem & indicem dextræ manus proferens, summitates eorum coniungas, quæ præfens tempus, vel quod primum est, significatur, & hoc signo ad hymnarium propter hoc solum inventum est, id est, *Primo dierum*. Pro signo psalterii, generali præmissio, hoc adde, ut summitates digitorum dextræ cava manu in caput ponas, propter similitudinem coronæ, quam rex solet portare; quia DAVID, auctor psalmorum, rex erat. Pro signo libri prophetarum, generali præmissio, hoc adde, ut manum directam trahas per capillos contra aurem dextram, quod senectutem significat. Pro signo bibliothecæ, generali præmissio, hoc adde, ut proferas omnes digitos manus utriusque. Pro signo epistolarum PAULI, præmissio generali, adde signum calvi. Pro signo librorum IOB, generali præmissio, mentum

cum dextra tene, deinde eandem dextram expansam super pectus ponas, quod est signum infirmitatis. Pro signo glossarii, generali præmissio, adde signum lectionis, postea omnes digitos dextræ in unum coniunge, quod omnes fratres significat convenisse. Pro signo libri sequentiarum, generali præmissio, signum adde martyris. Pro signo libri breviarii, generali præmissio, indicem per obliquum super nares trahe, obtruncatam renu similans &c.“

a) „Circa libros ecclesiastici officii (inquit) sciendum est, quod ipsum officium consistit in cantu, & lectione: de cantu tres sunt libri: de lectione sex. Sunt etiam quidam alii libri ecclesiastici: prout in secunda parte, in fine tractatus de sacerdote, dictum est. Sane tres libri de cantu sunt, antiphonarius, graduarius, & trophonarius. Antiphonarius, a digniori, videlicet ab antiphonis nomen sumit, quas B. IGNATIUS patriarcha audivit, per angelos decantari: cum tamen ibi sint responsoria, atque versus. In plerisque tamen locis liber iste responsorium a responsoriis, quæ ibidem continentur, appellatur. Graduarius dictus est a gradualibus, quæ in eo continentur, qui a pluribus officiaris nuncupatur ab officiis, seu introitibus, qui ibidem continentur, appellatur. Graduale dictum est a gradibus. . . Trophonarius est liber, continens τροπῶς, id est, cantus, qui eum introitu Missæ dicuntur, præsertim a monachis. Vocantur etiam τροπῶν, sequentia, sive proxi κύριε ἐλέησον, & neumæ . . . quidam etiam hunc librum profanum a prosis appellant . . . Cæterum libri lectionum sunt isti. Primus est bibliotheca. Secundus homiliarius. Tertius passionarius. Quartus legendarius. Quintus lectionarius. Sextus sermologus.“

II. De omnibus deinceps appellationis causas & discrimina affert, pariter ac BELETHUS (quem DURANDUS in recensione horumce, ad officium divinum spectantium librorum secutus est) in explicatione divini officii c. 58. & 59. ne quis fallatur generali, aut æquivoca appellatione *bibliotheca*, e. g. qua hic designatur volumen sacræ scripturæ *ex omnibus libris veteris, & novi testamenti*, a HIERONYMO compositum, ut ait, *librum*, qui vulgo *Comes* appellatur, indigitans a). Huic alter mox iungitur. *Homiliarius*, continens *Sanctorum homilias*, ut ait DURANDUS, & legitur in dominicis, & in natali, & in festis Sanctorum, propria evangelia habentium &c. qualem iussu CAROLI M. digessit PAULUS diaconus, asservaturque in bibliotheca Augustinensi duobus voluminibus, quibus continentur sermones, & homiliæ AMBROSII, AUGUSTINI, HIERONYMI, & aliorum, in dominicis diebus & solemnitatibus, ac præcipuis Sanctorum festivitibus, usque ad quadragesimam. In pluribus MSS. eiusdem, ac aliorum passim monasteriorum habentur passionēs, & vitæ Sanctorum, præter lectiones & homilias de Sanctis, & festis Domini. Respondent hi passionario, & legendario DURANDI, quorum hoc discrimen facit, quod ille passionēs martyrum, hic vitas confessorum contineat, in eorum festis *legendus*, quo etiam nomine sæpe venit, atque a *lectionario* distinguitur: in quo, ut ait, *lectiones epistolarum PAULI, & aliæ leguntur*. Unde etiam, ut iam notavi, *epistolarius* quandoque dicitur, cum nimirum solas epistolas continet, qualis antiquissimus inter monumenta Liturg. Aleman. edetur, atque alius a Ios. CARI, seu THOMASIO, editus est inter libros missales ecclesiæ Romanæ, post lectionarium, seu comitem, ab ALBINO, ut titulus habet, ex præcepto CAROLI imperatoris emendatum; continetque epistolarum tantum lectiones apud THOMASIVM, apud PAMELIUM vero & BALUZIVM etiam evangelii lectiones. De quo debet intelligi præceptum CAROLI in libro I. Capitularium, ut presbyteri lectionarium habeant bene emendatum. Breviarium autem lectionum evangel. evangelicas tantum lectiones continet. In monumentis nostris Liturg. Aleman. habetur

a) Editus est a PAMELIO, Ios. CARI, seu THOMASIO, & BALUZIO T. II. Capitul. p. 1309. qui illum ex vetustissimo codice MS. ecclesiæ Bellovacensis dedit multo ampliorem, quam sint vulgo cula exemplaria, auctum a THEOTINCHO presbytero, ut habet apud laudatum BALUZIVM titulus, qui etiam veterem lectionem retinuit, secus ac in codice Bellovacensi corruptus est postea hic liber, & interpolatus a quodam recentiore, ut ait, quod solet fieri in eiusmodi libris. Nec satis constet, an aliquid, aut quantum S. HIERONYMO tribuendum sit in eo libro: cu-

ius nomine epistolam edidit Lucas DACHERIUS T. XIII. Spicilegii, ad CONSTANTIVM, ubi ita de isto instituto habetur: *Quid brevius, quid utilius censui, quam ut ex tanta divinarum librorum copia, singulis festivitibus quod aptum ex his, vel competens esset, exciperem, & quodammodo distinctissime collocarem? Incipiens itaque a nativitate Christi, quod est VIII. Kal. Ianuarias, in vigiliis ad nonam per ordinem, quem assidue in ecclesia didiceram, lectiones utriusque testamenti simplicibus ministravi. Convenit hoc cum bibliotheca DURANDI, & BELETHI.*

habetur *capitulare evangeliorum de anni circulo*, quale in vetustissimo codice Vaticano n. 43. notatur: in altero vero n. 44. *In nomine Domini: Incipiunt capitula lectionum evangelii anni circuli ad Missas*. Et iterum in alio eiusdem bibliothecæ n. 5729. *Incipiunt capitula lection. evangelicarum de anni circulo, secundum catholicæ & apostolicæ Romanæ ecclesiæ ordinem*. Notandum vero, quod in ordine Romano I. n. 28. *capitulare* etiam vocetur liber, ubi lectiones aliæ, quam evangelicæ, continentur: *Dicit schola antiphonam ad introitum, & pontifex dat orationem, legitur lectio una, sicut in capitulare continetur*. Ubi notat MABILLONIUS: *Capitulare appellant indicem epistolarum & evangeliorum ad Missas, quæ in fine librorum sacrorum antiquitus primis ac postremis verbis designari solebant*. Alias passim distributæ sunt, ac ordinatæ in codicibus lectiones, evangeliorum & epistolarum, in officio ecclesiastico per annum cantari solitæ. In bibliothecæ nostræ codicibus sæc. X. & XI. quorum alteri collectæ totius anni decursu recitandæ adduntur, notæ musicæ lectionibus evangelicis superpositæ sunt. Codices evangeliorum etiamnum pretiosis in reconditoriis alicubi solent præferri in processionibus, ac *textus* nominantur, cuiusmodi apud nos sæc. X. codex habetur, & apud *Rinaugienses* 700. annorum *plenarium*, ubi adhuc stylus, & virgula lignea sunt, quæ ad dirigendum lectorem quondam serviebant. Sic etiam ornabantur dicti codices, ut maiori pompa sub cantu gradualis deferrentur ad solemnem cantum a). Ex tali codice etiamnum in monasterio S. DIONYSII evangelium a diacono solemniter ex ambone decantatum audiui: quod in præcipuis festis græce etiam fit ex laudato codice. Specimen codicis græci evangeliorum cum notis musicis exhibet MONTFAUCONIUS b). Meminit eiusdem P. LE LONG p. 176. bibliothecæ sacræ, notatque, præter

a) De quorum pretiosis ornamentis videri potest WILTHELMIVS in comment. ad diptychon *Leodiense* in appendice, quem citat auctor chronici *Gottwicensis*, notatque similes codices evangeliorum *San-Emmeranensem*, *San-Gallensem*, *Herbipolensem* ecclesiæ IV. tomos evangeliorum. Quibus addi possunt in nostra Germania *Corbeiensis*, *Tuatiensis*, *Prumiensis*, S. MAXIMINI apud *Tre-viros*, ibidem collegialis ecclesiæ S. SIMEONIS, *Abdinghofensis*, & alii. Passim etiam tales vidi in *Galliis*, in monasterio *Senonensi*, *Luxovienensi*, *Parisiensi* apud S. MARTINUM, S. GERMANUM, prope *Parisi* apud S. DIONYSIUM &c. ubi præcuntibus canonibus evangelicis, sequuntur evangelia ex ordine, ad calcem index evangeliorum pro circulo anni apponi solet in eiusmodi codicibus.

b) Quem illustrissimus abbas DE CAMPS (lib. III. Palæogr. p. 260.) LUDOVICO XIV. obtulit, caractere quidem sæculum nonum, ex eius sententia, præferente: quod tamen scribendi genus in libris, ad chori, liturgiæ, & officii divini usum destinatis, etiam sæculo decimo, & undecimo usurpatum, in plerisque *Italiæ* bibliothecis observavit. Istum autem librum ad usum ecclesiæ descriptum fuisse, ex notis interlinearibus minio depictis, quæ ad cantum, & inflexiones vocum depingi solebant,prehendit. Idemque colligitur ex præmissa distributione evangeliorum per annum. Cum variæ item lectiones prima, ut videtur, manu exarata uno ductu, & continuatis litteris descriptæ decimi sæculi notam præferant, petendam hinc existimat codicis ætatem.

præter distributionem evangeliorum per annum præmitti EUSEBII monitum, ac canones evangelicos, ut passim in latinis etiam sit. Specimen exhibet Iosf. BLANCHINIUS Evangeliarum quadrupl. *Tab. V.* cum aliis antiquioribus adhuc ex codd. *Vatic.* sæc. X. IX. & VIII. circiter, litteris quadratis, quales duo etiam reperiuntur codices in bibliotheca *Medicea Florentina*, cum notis musicis. Huiusmodi nos infra dabimus in palæographia notarum musicarum, ex antiquissimo etiam codice bibliothecæ civicæ ad S. ANNAM *Augustæ Vindelicorum*, cuius character simillimus est antiquissimo *Vaticano* n. 1067. vel 1522. qui item geminum prorsus habet *Ghisanum* gr. n. 16. ut iam est a Leone ALLATIO annotatum a). Continet primum evangelia, prima ieiuniorum hebdomade recitanda, in pervigilio & pernoctatione fer. II. III. IV. V. VI. Et postea evangelium recitandum fer. II. magnæ hebdomadis. Item, inter *Missarum solennia*. Sic fer. III. & IV. mane, & inter *Missarum solennia*. Tum in lavatione pedum lectio & evangelium. Fer. V. inter *Missarum solennia*. Officium passionis dominicæ: post indicata principia tropariorum, & versiculos, sequitur lectio ex *Zacharia propheta*: Ex *Paulo apostolo ad Galatas*. Evangelium *Matthæi*. Item post indicata troparia, & versiculos, sequitur *secunda lectio ex Esaia*. Ex *Pauli epistola ad Romanos*. Evangelium *Marci*. Sequitur *lectio tertia*, post troparia, & versiculos, ex *Esaia*. Ex *epistola Pauli ad Hebræos*. Evangelium *Lucæ*. Post versiculos, & troparia sequitur *lectio quarta ex Ieremia*. Ex *epistola Pauli ad Hebræos*. Evangelium *Ioannis*. FERIA VI. evangelium in *Missâ ex Matthæo*. Sabbato sancto

a) „Codicem esse antiquissimum & rarum, uti qui ante mille annos, ex characterē ipso, textuque litterarum tum maiorum, tum minorum, quæ eo ipso in tempore erant in usu, transcriptus esse, palam videtur, & ex atramento ipso non suborio, sed ex pilis combustis, nondum tamen in eivem conversis. Et quod magis est, codex hic eum alio evangeliorum codice *Vaticano*, qui antiquissimus inter alios existimatur, & a nonnullis, an vere, mihi nondum compertum est, vulgatum aliquando fuit, eum esse manu S. IOANNIS *Chrysostomi* scriptum. Utinque sit, codex *Vaticanus*, & hic *Ghisanus* ita sibi consimiles sint, ut ovum ovo, & lac lacti, & aqua aquæ non tam similia sint. Et mater ipsa sua, ut concludam cum PLAUTO: quæ illos peperit, internosse non possit. Diceremque ipse, ex eadem matre, genio assumptis, licet gemellos factus, unum tamen codicem, etsi non integrum. Erat siquidem dispartitus in tria

volumina: quorum alterum continebat evangelia a dominica paschatis ad dominicam primam quadragesimæ: alterum a dicta dominica ad dominicam palmarum: tertium a dominica palmarum ad dominicam paschatis. Primum continet codex *Vaticanus*, tertium *Ghisanus*, secundum, quod quadragesimalia continebat, & quod iam desideratur, aut malis hominum artibus deperditum, aut latebrose sese occultat. Utinam aliquando secundis ventis in lucem prodcat.“ Hæc Leo ALLATIO annotavit de *Ghiano* codice. In quo p. 1. recentiori manu hæc leguntur: Ego LEODEGARIUS archidiaconus *Episcopatus* dono librum istum ecclesie S. *Francisci*, & mitto eum per manus F. IACOBI, rogans & supplicans pro Dei misericordia, ut me peccatorem in orationibus fratrum dignemini sociare. Et pag. postrema: Liber iste est de libraria S. *Francisci* de colle paradi.

sancto mane lectio ex epistola prima Pauli ad Corinthios. Evangelium Matthæi. In Missa ex epistola Pauli ad Romanos lectio. Evangelium Matthæi. Duodecim evangelia, quæ leguntur inter officia eadem hebdomade de Passione Domini. His accenso omnium vetustissimum evangeliarium, (quod fuit in usu Maronitarum) bibl. Laurentiana Florentia Pl. l. c. 56. scriptum Syriace an. 586. additusque est recentiori manu in foliis bombycinis index lectionum evangelicarum in ecclesia Syrorum per anni circulum. Solent autem tria evangelia assignari e. g. in festo Encæniorum in primis vespers Matth. 40. ad matutinum Ioan. 27. In Missa Marci 22. Aliæ in corpore sunt, & a citatis diversæ, eiusdem cum ipso codice antiquitatis sectiones, quæ lectionum ordinem, & tempus designant, & cum illis, quæ in polyglottis exhibentur, non semper conveniunt. Eodem modo se habent evangeliaria apud Græcos non continuata serie, sed in certas partes, & sectiones divisa, ut ait ALLATIUS, quas illi τμήματα, μέρη, περιόπας, ἀναγνώσεις, Latini lectiones vocant, ad usum singulorum dierum, & festivitatum; non ita tamen, ut seriem evangelicam prorsus interrumpant: exceptis enim solennitatibus, quæ peculiare sibi poscunt evangelium, in reliquis anni diebus ita dispersiuntur, ut unius prius evangelistæ textum in timentata, seu sectiones, dividant, & diebus applicent, donec finiat, postmodum ulterius continent, donec omnia ad exitum perduxerint. Refert ibi carmen ex cod. Barberin. & aliis, in evangelium hoc ordine ad usum ecclesiasticum digestum, ita, a Ioanne ARYOLO in latinum conversum; ordiens:

*Verbum sequentium hic sacer quaternio
Fundet perennis cœlitus fluens melos.
Movens movetque saxa blandiens sono.
Fallax sile ergo vatis OEAGRII lyra,
IOANNIS ipsa verba possunt saxea
Mollire chordis namque cordis intima.*

Quæ in codice contineantur, sic describitur: *Evangelistarium continens evangelistarum continuationem, unde incipiant, & unde finiant. Præterea canones triginta quinque, in quibus semper invenitur dominicarum totius anni evangelium, similiter matutinum, & quæ tonus canitur singulis Dominicis, & alia necessaria &c. Liber aliquis apud eosdem vocatur ἀπόστολῶν ex actibus apostolorum, epistolis PAULI, & canonicis, nec non apocalypsi compositus, ut idem ait ALLATIUS; textus in plures partes est divisus, & diebus singulis, ac festis accommodatus, ita, ut completo libro ea quoque omnia terminentur. Subsequitur liber alius, non multum dissimilis, eum*

*Dis. I. de lib.
eccles. Græco-
rum.*

Ibid.

ἀνα-

ἀναγνώσεις seu *ἀναγνώσματα* vocant, *lectiones* : quem ALLATIUS ineditum dicit. De *Ambrosiano* eiusmodi libro epistolarum & evangeliorum, præter sacramentarium & antiphonarium, iam superius aliqua diximus ex epistola *Ratisbonensium* ad *Ambrosianum* thesaurarium, apud MABILLONIUM.

Mus. Ital.
P. II. p. 97.
ἔκ.

III. Solebant lectionaria dici breviaria, quando præsertim, ut hodieque fit, alia eis etiam, quæ ad cantum pertinent, iungebantur : quale breviarium, seu lectionarium, cum notis musicis sæc. XI. habetur in bibliotheca regia *Parisiensi* : alterius item eiusdem sæculi breviarii pars hyemalis, ad usum olim monasterii S. MARTIALIS, pars itidem hyemalis eiusmodi lectionarii & antiphonarii sæc. XII. In monasterio *Cisterciensi* adhuc hodie cernitur psalterium, a S. ROBERTO illuc allatum, cum his in fronte verbis : „ Inter alia attulit præsens psalterium : quod per compositionem postmodum, „ auctoritate apostolica inter *Cistercienses* & *Molismenses* factam, remansit „ apud *Cistercium*, super quo totius religionis psalteria transumi & in littera, & accentu, ac punctatione debent. Sed ordo non acceptavit præcedens calendarium, nec sequentem litaniam. “ Frequens erat in eiusmodi libris a fronte calendarium : litanias vero etiam habet codex antiquissimus monasterii *Gottwicensis* sæc. IX. ubi postea sequitur titulus : *Origo prophetiæ David regis, psalmorum numero centum L.* quæ introductio ad psalterium esse videtur reverendissimo auctori chronici *Gottwicensis* : post epistolas, DAMASO & S. HIERONYMO adscriptas, versus leguntur :

Psalteria.

T. I. p. 44.

Pfallere qui docuit dulci modulamine Sanctis ἔκ.

Consequenter : *In Christo nomine incipit psalterium de translatione LXX. interpretum emendatum a sancto HIERONYMO presbytero in novo.* Congruit hoc cum eo, quod *Walafridus STRABO* dicit : „ Psalmos autem cum secundum LXX. interpretes *Romani* adhuc habeant, *Galli* & *Germanorum* alii, qui secundum emendationem, quam *HIERONYMUS* pater de LXX. editione composuit, psalterium cantant. Quam *GREGORIUS Turonensis* episcopus, a partibus *Romanis* mutuata, in *Galliarum* dicitur ecclesias transtulisse. “ Ad idem, quo laudatum psalterium *Gottwicense* scriptum, tempus referendum est psalterium *OTFRIDI Wissenburgensis* cœnobitæ Ord. S. BEN. cum paraphrasi *theotisca* profaica etiam in cantica veteris & novi testamenti, cuiusmodi opus rhythmicum in evangelia edidit. Agit de eo *LAMBECIUS* in commentario de bibliotheca cæsarea, ubi MSS. alia recenset eius generis psalteria, cum canticis etiam ac musica ecclesiastica singulis psalmis præfixa. Apud *Græcos* pariter psalteria comparent, iunctaque cantica veteris & novi testamenti, ut pluribus exemplis apud eundem auctorem videre licet,

De rebus eccl.
c. 25

L. II. c. 5. ἔκ.
8. p. 461. 757.
762. ἔκ.

cet, ex manuscriptis bibliothecæ cæsareæ *Vindobonensis*, quæ abundat eiusmodi libris, spectantibus ad officium divinum ecclesiæ *Græcæ & Latine*, cum notis antiquis musicis pallium: unde præfens argumentum plurimum illustrari queat ex liturgia *Græcæ & Latine*, hoc præsertim medio ævo, quando floridior musica ecclesiastica effecta in liturgicis libris simul notari solet. Secus cum fiat in psalmorum modulatione, notis musicis carent antiqui codices tam *Latini*, quam *Græci*. Hi psalterium antiquissima consuetudine in viginti καθίσματα seu sessiones dividunt: quale LAMBECIUS recenset lib. III. p. 30. bibliothecæ *Vindobonensis*, cum subiunctis per καθίσματα quibusdam lectionibus & precibus. Meminit huius divisionis psalterii Theodorus BALSAMON in explicatione 17. canonis conc. *Laodic.* Cum psalmi, inquit, ex antiqua traditione, uno continuo filo recitarentur, & populus hanc ob rem molestia afficeretur, & defessus nullam eius curam amplius gereret, sed ecclesia egrederetur, statuerunt Patres, non esse psalmos in sacris congregationibus connexive recitandos, sed intermedie etiam lectiones esse faciendas, ut populus quiesceret aliquantulum, & deinde rursus caneret. Propterea enim & in sessiones diversus sacrum divisum est psalterium. Gratia igitur sanctis illis Patribus etiam pro hac eorum cura agenda sunt. Quantum autem psalmorum numerum unumquodque καθίσμα comprehendat, cum ex hoc ipso antiquo codice MS. psalterii videre est, tum ex Ioan. MEURSII glossario *Græco* barbaro, ubi accuratam exhibet divisionem, & ex eo LAMBECIUS l. c. ZONARAS, qui septuaginta circiter annis ante BALSAMONEM clauit, in annotationibus ad eundem canonem testatur, statutum illud Patrum concilii *Laodicensi*, per introductionem novi ordinis rerum ecclesiasticarum, sua iam ætate fuisse immutatum. Leo ALLATIUS, de libris *Græcorum* eccles. p. 55. aliam notat divisionem ipsorum καθίσμάτων: „Catismata singula (inquit) in tres partes subdividunt, quas hymno illo *Gloria Patri* &c. terminant, aliter ac fit in ecclesia *Latina*, quæ dictum hymnum post omnes psalmos recitat.“ Preces in psalterio illo *Vindobonensi* præclaros subinde ac antiquissimos præferunt auctores, a) SS. videlicet BASILIUM, & eius forem MACRINAM, GREGORIUM *Nazianzenum*, qui *Græcis* vocatur Theologus, EPHREM, Ioan. DAMASCENUM, AUXENTIUM, LEONTIUM, & NICONEM. Neque illud hic præterierim, IOANNEM de *Monte Corvino*, a NICO-

LAO

a) Fol. 27. Εὐχή ὑμερινὴ τῆς ἁγίας Νίκων. Fol. 29. Εὐχή τῆς ἁγίας Βασιλείας. Fol. 52. 53. Εὐχή ἡμερινὴ τῆς ὁσίας πατρὸς ὑμῶν Αὐξεντίου. Fol. 95. 96. Εὐχή νυκτερινὴ τῆς ἁγίας Γρηγορίου τῆς Θεολόγου. Fol. 104. Εὐχή νυκτερινὴ τῆς αἰ-

γίας Μακρίνης ἀδελφῆς τῆς ἁγίας Βασιλείας. Fol. 152. Εὐχή τῆς ἁγίας Ἰωάννης τῆς Δαμασκηνῆς. Fol. 168. 169. Εὐχή ἡμερινὴ Λεόντου τῆς Δεσπότης εἰς τῆς ὑπεραγίας. Fol. 170. Εὐχή τῆς ὁσίας Ἐφραίμ.

LAO III. sæc. XIII. ad COBLAIUM imperatorem *Tartarica* gentis legatum, ut religionis christianæ propagandæ negotium acceleraret, DAVIDIS psalmos, unacum novi testamenti libris, in *Tartarorum* linguam convertisse, teste MOSHEMIO in hist. *Tartar.* ecclef. p. 94. & hist. eccl. P. I. sæc. XIII. p. 492.

IV. Iam sæpe memini, orationes, seu collectas, quæ initio, medio, & fine Missæ dici solent cum præfationibus ac canone, olim peculiari libro fuisse contentas, qui liber proprie ad sacerdotem celebrantem spectabat; sicut lectionarius ad ministros, diaconum & subdiaconum, antiphonarius ad cantores a). HONORIUS *Augustodunensis* duos distinguit, de adventu Domini agens, qui ambo olim ad Missam pertinebant: *antiphonarius*, & *missalis* habent quatuor officia &c. Hinc *Missæ*, quæ cum nota canuntur, aut contra *Missâ sine nota*, librum sacramentorum, seu sacramentarium, unacum antiphonario, S. GREGORIO attribuunt auctores medii ævi: „Notandum (inquit „BERNO) ut sicut sanctum GREGORIUM, quicumque has vel illas cantilenas „composuisset, libri sacramentorum & antiphonarum, ita & B. HIERONY- „MUM credimus ordinatorem Lectionarii.“ Et Micrologus c. 31. „Nam „& S. HIERONYMUS in libro comitis ita ordinavit, cuius libri ordinem & S. „GREGORIUS diligentissime observavit, sive dum lectionibus & evangeliiis „missales orationes in sacramentario adaptaret, sive dum antiphonas, ex eis- „dem evangeliiis, quam plurimis diebus in antiphonario articulet.“ Antiphonæ vel ex scripturis, vel ex Sanctorum Actis compositæ vocari solebant *historia*: atque ad rem est, quod DU CANGIUS *voc. nota* ex vitis abbatum S. ALBANI refert: *cantator composuit historiam, & ei notam melicam adaptavit.* Antiphonarius frequenter dicitur, qui ad officium horarum canonicarum pertinet. Ad distinctionem huius libri antiphonarii, eum, qui cantum Missæ continet, frequenter gradualem esse vocatum, iam notavimus, constatque ex laudato Micrologo c. 42. & 43. notis ad festum S. PAULI, & ad officium

Sacramenta-
ria, gradua-
lia, antipho-
naria, respon-
salia &c.

a
C. 90. p. 332.

De Miss. c. 1.

Mar-

a) Sacramentarium, seu liber Sacramentorum vocabatur, quam appellationem magis probat PAMELIUS Proleg. in Tom. II. Liturg. „Sacramenta olim nuncupabantur (inquit) non modo ipsum Missæ sacrificium, sed peculiariter etiam orationes Missarum: quas, eoquod collecto populo celebrari soleant, Collectas dicimus. Hinc librum illum, quem ex *Gelasiano* codice (uti testimoniis IOAN. diaconi, WALAFRIDI, ac BERNONIS Tom. I. comprobavimus) compilavit D. GREGORIUS, Sacramentorum librum inscripsit: ita enim meo iudicio rectius MSS. exemplaria, quam alii, qui sacramentarium vo-

cant.“ Usus est sacramentarii nomine in libri sui inscriptione HONORIUS *Augustodunensis* T. II. PEZ. anecd. P. I. p. 249. atque utrumque vocabulum in præmio adhibet, & explicat: *Hunc libellum de Sacramentis collegi ex Sancto-
rum scriptis; ut quibus deest librorum copia, per
hoc compendium illorum sublevetur inopia. Huius
nomen sacramentarium scribatur, eoquod per
illum omne Sacramentum divini officii ignavis a-
periat. Ubi vides, idem nomen ad omne di-
vini officii genus ab eo referri, quippe qui in
eo opere agit non solum de liturgia Missæ, sed
etiam horarum canonicarum.*

Martyrum & Confessorum summorum Pontificum & S. APOLLINARIS: atque ita etiam distingui solebat a graduali libro antiphonarius, & sacramentarius. AMALARIUS in prologo de ordine antiphonarii, id genus tria volumina se invenisse testatur de nocturnali officio, & quartum, quod solummodo continebat diurnale. Passim in antiquis eiusmodi MSS. ita distincta reperi volumina, pro rerum copia in nocturnali officio. Antiphonariorum duo exempla idem AMALARIUS ibidem distinguit, *Metense* seu *Corbeienſe Gallicum*, alterum *Romanum*, quod dicit ab ADRIANO P. ordinatum. *Metensi* posterius; ita ut utrumque fuerit *Romanæ* ecclesiæ, etsi tempore diverso editum, ut iam THOMASIVS observavit passim in scholiis ad antiphon. antiq. notatque, *Vaticanum* ad illud propius accedere, quod *Romanum* appellat AMALARIUS, *San-Gallenſe* vero ad *Metense*. *Vaticanum* antiphonarium cum notis musicis recenset diarium *Venetum* erud. It. T. XIX. p. 7. Antiphonarium *Compendienſe* S. CORNELII, quo in nova editione operum S. GREGORII usi sunt PP. *San-Maurenſes*, mire depictum, & litteris purpureis ac aureis regia munificentia ornatum, multa habet notis musicis superscriptis ad cantum comparata, Missæ scilicet. Scriptura convenit sæculo nono. Passim ab eo usque sæculo reperimus plerumque cum ipsis sacramentariis scripta, appositis notis musicis perpetuis, eiusmodi antiphonaria seu gradalia, distincta ab illis antiphonariis, quæ alias responsalia etiam vocabantur, uti etiam editores S. GREGORII indignant. Alia adhuc nomina, & eorum discrimen apud *Romanos* notat AMALARIUS in prologo de ordine

T. IV. Bibl.

PP. p. 1033.

D.

antiphonarii: „Notandum est (inquit) volumen, quod nos vocamus antiphonarium, tria habere nomina apud *Romanos*. Quod dicimus gradale, illi „vocant cantatorium: qui adhuc iuxta morem antiquum apud illos, in a „liquibus ecclesiis, in uno volumine, continentur. Sequentem partem di „vidunt in duobus nominibus: pars, quæ continet responsorios, vocatur „responsoziale, & pars, quæ continet antiphonas, vocatur antiphonarius.“

Hist. rei litt.

O. S. B. P. I.

p. 482.

Obiter hic nota, apud P. ZIEGLBAUR in bibliotheca *Andaginensi* S. HUBERTI *cantatorium* vocari eius monasterii historiam, circa annum 1108. accurate conscriptam. Cantatorium, seu cantarium quod spectat *Romanum*, de eo in vita NOTKERI *Balbuli*, apud BOLLANDUM, singularis est locus. „Erat *Romæ* instrumentum quoddam & theca, ad reposituram antiphonarii authenticæ, & publicam omnibus adventantibus inspectionem, quod a „cantu dicebatur cantarium. Tale itaque ipse (*Romanus* apud *S. Gallenses*) „apud nos, ad instar illius, circa aram apostolorum cum authentico, quem „ipse attulit, exemplato antiphonario locari fecit, in quo usque hodie, si „quid dissentitur in cantu, quasi in speculo; error eiusmodi universus per „videtur, atque corrigitur.“ In sacramentario ex bibliotheca cubiculi describendo,

scribendo, licet magna adhiberetur religio, variæ tamen mutationes, additionesque fuerunt factæ, etiam *scriptorum vitio depravante*, ut habetur in præfatione Sacramentorum libri secundi GRIMOLDI-abbatis apud PAMELIUM, *T. II. Liturg.* atque in antiquissimo MS. *Augustodunensi*, *Ottoboniano* apud MURATORIUM *p. 388.* in lit. *Rom. Monacensi* in nostra Lit. *Alem.* ubi sacramentarium *Gregor.* distinguitur, præfatione interposita a). Mutationes in libro Sacramentorum factæ necessario easdem in antiphonarium inferebant, ut videre est apud Ios. CARI, in editione antiq. libr. *Missarum Rom. ecclesiæ*, cui copia plurimum MSS. suppetebat etiam ex monasterio S. GALLI, ubi vidimus, maiore religione asservatum antiphonarium. Apud Iosephum CARI, seu Ven. THOMASII characterem minore exprimuntur, quæ post octavum plane sæculum addita existimantur. Nec pauca inde colliguntur antiquioris etiam S. GREGORIO *Gelasiani* b) ritus, ope antiphonarii angelicæ bibliothecæ, quod *Romæ* lustravi, atque in suo itinere *Italico* laudat MABILLONIUS, qui in musæo *Italico* plura huius census edidit, in variis antiquissimis ordinibus *Romanis*, quibus ritus in officio divino explicantur antiquiores etiam S. GREGORIO, primo saltem ordine, qui ex mente MABILLONII antiquior est, cum contra ONUPHRIUS secundum vetustiore censuerit, atque *Gelasianum* esse iudicaverit. Hunc etiam primo loco CASSANDER & HITTORPIUS ediderunt, auctum vero secundo loco MABILLONIUS & MURATORIUS. Ex his aliisque passim illustravimus præsens de cantu, & musica ecclesiastica, argumentum. Multa quoad rem præsentem observare licet ex iis, quæ lib. VIII. chron. abbatiae S. TRUDONIS

a) „Quia (inquit auctor illius præfationis) sunt & alia quædam, quibus necessario sancta utitur ecclesia, quæ idem pater, ab aliis iam edita esse inspiciens, prætermisit; idcirco operæ pretium duximus, ea velut flores pratorum vernantes carpere, & in unum congerere, atque correctæ & emendatæ, suisque capitulis prænotata, in huius corpore codicis seorsim ponere, ut in hoc opere cuncta inveniret lectoris industria, quæcunque nostris temporibus necessaria esse perspeximus, quamquam plura etiam in aliis Sacramentorum libellis invenissemus inserta. Hac vero discretionis gratia præfationem in medio collocavimus, ut alterius finis, alterius quoque exordium esset libelli; ita videlicet, ut hinc inde formaliter eisdem positis libellis noverit quisque, quæ a B. GREGORIO, quæve sint ab aliis edita Patribus, & quoniam excludendos tantarum quæstiones, diversarumque institutionum sanctarum, nequaquam dignum vel passibile esse censuimus, saltem eo-

rum omnium condignis desideriis in evidenti huius operis copia satisfaccremus.“

b) Quoad antiphonarium *Gregorianum* id adhuc notandum, *Modoetæ* in sacario basilicæ S. IOANNIS Baptiste, a THEODELINDA Longobardorum regina fundatæ, inter eiusdem regniæ douaria, servari codicem ex membranis purpureis, quadratis litteris aureis exaratum, cum operculis ex ebore, quæ ex una parte præferunt effigiem DAVIDIS regis, ex alia S. GREGORII, cum hoc disticho:
GREGORIUS præsul, meritis & nomine dignus,
Quo genus hunc duxit, summum conscendit honorem.

Attamen vel hinc colligitur, falsum esse PAPERBROCHII, dum putat (T. VII. *Mus. Paralip.* p. 54) hunc codicem non solum iudicari posse, vivente etiamnum S. GREGORIO *Romæ* scriptum, sed etiam ab eodem dono missum regiæ. Perlustranti illud *Modoetæ* nullum vestigium notarum musicarum occurrit.

T. II. Spicil.
fol. 687.

NIS apud DACHERIUM narratur de graduali, quod RADULPHUS sæc. XII. propria manu formavit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit syllabatim, atque pueri & iuvenes magisterium eius & libri exemplar sequentes, non solum artem illam caperunt addiscere, verum emendatius & accuratius libros suos post illum notare. Quod vero *sulcasse* dicitur, de lineis a GUIDONE inventis intelligi potest; paulo ante enim memoratum fuerat: *Instruxit etiam eos arte musica secundum GUIDONEM, & primus illam in claustrum nostrum introduxit; stupentibusque senioribus faciebat illos solo visu subito cantare, tacita arte magistra, quod nunquam auditu didicerant* a). Uti vero graduale usu respondet sacramentario seu missali, ita antiphonarium seu responsale breviario sequiori tandem ævo. Quod nomen proprio suo significato adhibetur in brevi divinatorum officiorum designatione, quæ in codd. antiquissimis legitur „qualiter in cœnobiis fideliter Domino servientes, tam iuxta auctoritatem catholicæ atque apostolicæ Romanæ ecclesiæ, quam iuxta dispositionem regulæ sancti BENEDICTI, Missarum solemniis, vel natalitiæ Sanctorum, sive officiis divinis, anni circuli die noctuque, auxiliante Domino, debeant celebrari, sicut „ in

a) En locum integrum: „Ipse autem nocte & die assiduus erat in omnibus horis in choro, & de psalmis tractim cantandis, & cantu dulci æque modulando indefessa illi sollicitudo. Sed cum resciret secundum usum claustrarii cantare (usus enim cantandi, nescimus unde hoc acciderit, nulli comprovincialium nostrorum convenit) erubesceretque vehementissime, quasi stipem inutilem inter cantandum in choro stare: miro quidem, & indicibili labore, & gravissima capitis sui infirmitate graduale unum propria manu formavit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit syllabatim, ut ita dicam, totum usum prius a senioribus secundum antiqua eorum gradualia discutiens. Sed cum usus eorum per quam plurima loca, propter vitiosam abusionem & corruptionem cantus, nullo modo ad certam regulam posset trahere, & secundum artem non posset cantare, nisi quod regulari & varifona constaret ratione, ipse autem ab usu ecclesiæ non facile vellet dissonare, miro, ut dixi, indicibilique labore in hoc tantum se frustra affixit, quod ex toto usum mendacem regulam tenere non potuit; sed in hoc profecit, quod quidquid alicubi in monochordo cantare potuit de usu ecclesiæ, non prætermisit se præterire. Multa tamen propter negligentiorum suam perficiendi operis velocitatem, quæ per

graviores litteras notari debuerant, per acutas, sive per superacutas notavit, & quæ per acutas sive per superacutas, per graviores, quod incorrectum reliquit, alia sollicitudine intercurrente. Consummavit autem uno anno opus illud, propria, ut dixi, manu de omnibus parvis & magnis, quæ pertinere videntur ad graduale, cum antiphonis rogationum, & benedictione cerei in pascha. Statimque pueri & iuvenes magisterium eius & libri exemplar sequentes, non solum artem illam cœperunt addiscere, verum emendatius & accuratius libros suos post illum notare. Quod postquam vidit, petebat, ut suus tolleretur de medio, ne propter eius emendationem, & festinantis manus incuratam scripturam & notam, esset ei impofterum confusio. Sed pueri & iuvenes, qui ex illo introducti fuerant, magistri amore monumentum illius leviter deperire non sinchant. Scripsit igitur in posteriore parte voluminis inter duas afellas ita: *Graduale non tam regulare, quam usuale, postremo neque usuale, neque regulare, ut ostenderet, quia licet ita notasset, non tamen ignoraret, quid erroris haberet, cum regulam propter usum, & usum propter regulam tenere ibi non posset, & cum propter festinationem interdum de regula præterisset, ubi eam tenere attentus potuisset* “

„ in sancta ac Romana ecclesia a sapientibus ac venerabilibus Patribus traditum „ fuit. „ Estque a MARTENIO T. V. Anecdotorum, & a MURATORIO T. II. liturgiæ Romanæ, a nobis etiam inter monumenta lit. Alem. ex MS. *San-Blas.* edendum, sicque finit: *Explicit Breviarium ecclesiæ ordinis Rominsæ &c.* Sed qualis deinceps invaluit huius nominis usus, eius originem esse putat RADULPHUS *Tungrensis* a breviariis seu abbreviationibus officii divini, in ecclesia *Lateranensi* per fratres minores sequiori demum ævo factis. Locum RADULPHI supra descripsimus, de variis mutationibus in officio canonico ritus ac ordinis *Romani* agentes. Frequentius olim quam hodie solebant eiusmodi breviaria notis musicis instrui, uti etiam missalia. Huc spectat, quod apud CARPENTIER in supplem. h. v. ex charta an. 1353. notatur: *Cum quodam calice, uno missali, ac breviariis notatis &c.* Eodemque sensu Breve ibi nominatur: *unum missale, duo gradualia, tria psalteria. unum breve.*

V. Nomenclatura posterioris ævi utitur *Garfias* LOAISA, quando dicit, in concilio *Toletano* IV. hoc munus S. ISIDORO *Hispalensi* traditum esse, „ ut missale & breviarium (quæ sunt *Garfiæ* LOAISÆ verba,) „ reformatum „ ex more *Gothico*, omnibus ecclesiis utendum conficeret, quod nunc dici- „ tur *Mozarabe*; eoquod hanc sacrorum formam postea Christiani inter „ *Arabes* in captivitate miserabili pressi, religiose servaverint: ipsi *Mixtara-* „ *bi*, officium ecclesiasticum *Mixtarabum* appellatum.“ Teste vero ipso ISIDORO, S. LEANDER in toto psalterio duplici editione orationes conscripsit. Sic, ut B. ILDEPHONSUS refert de CONANTIO episcopo *Polentino*, *oratio-* „ *num libellum de omnium decenter scripsit proprietate psalmorum.* Orationes & antiphonæ respondent sibi mutuo ac psalmi, ut observavit V. THOMASIVS præf. in psalterium cum canticis &c. „ Quia (inquit) hæ tantum nunc „ extant eo in breviario (*Mozarabico*) orationes ex psalmis, quæ antiphonis „ ibidem positæ respondeant: quare ubi nulla in illo occurrit antiphona ex „ aliquo psalmo decerpta, ex eodem confecta oratio locum habere non pot- „ est. Cum contra unus quandoque psalmus complures habeat orationes; quia „ pluries in diversis officiis ex eo antiphona cantatur: “ Est hoc ad normam officii antiquissimi *Gallicani* pariter ac *Gothico-Hispani*, qualis in antiquissimo codice *Veronensi* habetur, cuius illustrissimus MAFFEIUS inter opusc. eccles. specimen adducit, atque ex ipso scripturæ genere colligit, antiquius esse *Sara-* „ *cenorum* in *Hispanias* invasione ineunte sæculo octavo facta, quod adeo imme- „ rito vocetur breviarium *Mozarabicum*. Rem adhuc luculentius distinguit *Caj.* CENNI T. I. de antiquitate ecclesiæ *Hispanæ* p. 29. ubi codici *Veronensi* alterum iungit fragmentum codicis antiquissimi a FRANC. de *Pisa* an. 1593. præter ter-

Ritu Moza-
rabico.Not. in conc.
IV. Tolet.Tab. IV. n.
18.

tium codicem, quem adhibuerunt editores breviarii *Mozarabici*. „Primum
 „nempe (inquit) & alterum prævisse *Mauricam* invasionem, eaque propter
 „ad septimum seculum pertinere, quum ecclesia *Hispana* florentissima erat, omni
 „procul dubio affirmabimus; tertium vero non esse antiquius decimo ecclesiæ
 „sæculo, apertum erit. Ex primo antiquiori aliis, & ex altero hymnos certos in
 „laudem Dei, apostolorum & martyrum decantari consuevisse, argumentis
 „valde apertis coniiicitur; tertium vero hymnis etiam Confessorum maxime
 „abundans, infelicitate metri, atque styli barbarie, nedum serie rerum
 „clam nemini esse patitur longo se intervallo proximum esse felicissimo illi
 „ævo *Mauricam* invasionem præeunti, quo de agendum mihi erit. Porro
 „hoc tertium breviarii exemplum ex prioribus coaluisse, constat liquido,
 „ut mox ostendam. Hinc autem non ex veteribus illis *Alphonsus* ORTIZIUS,
 „tresque eius collegæ iussu XIMENII Cardinalis evulgarunt breviarium, quod
 „apud imperitos *Isidorianum* audit, novis factis accessionibus, iuxta eum ri-
 „tum, quem invenerunt.“ Qui plura desiderat, videre potest Ios. THO-
 MASII opus de liturgia & psalmodia *Hispanica*. Unde patet, psalmis & anti-
 phonis frequentes hymnos misceri & orationes.

In officioAm-
 brosiano.

Mus. Ital.
 P. II. p. 95.

VI. Ad *Ambrosianum* officium quinam medio hæc ævo potissimum li-
 bri liturgici inservierint, discere potes ex epistolis Domini PAULI sacerdotis,
 & GEBEHARDI religiosorum virorum sanctæ *Romanæ* ecclesiæ *Ratisbonensis*
 ad presbyterum MARTINUM, thesaurorum sancti AMBROSII custodem datis pro
 officio *Ambrosiano*, ubi transcribi rogant *Sacramentarium* sancti AMBROSII
 cum antiphonario eius. In MS. reg. *Parisiensi*, ubi cum collectis ea simul
 continentur, quæ ad cantum spectant, hanc inscriptionem notavi: „In no-
 „mine S. & ind. Tr. amen, incipit liber Missarum totius anni secundum mo-
 „rem *Ambrosianæ* ecclesiæ. In vigilia sancti MARTINI episc. ad Missam in-
 „gressa *Vir iste custodit*, R. In communi. Oratio super populum *Omnipo-*
 „*tens* &c. Epistola ad THIMOTHEUM Ka. *Gratias ago Deo* R. de communi.
 „canticum *Levavi oculos meos ad montes* &c. Evangelium secundum MAT-
 „THEUM *Vigilate* &c. Oratio super sindonem *Da quasumus*. Oratio super
 „oblata *Suscipe quasumus*. Præfatio *Æterne Deus, qui ut infidelitatis tene-*
 „*bras* &c. Confract. *Qui me confessus fuit*. Transitor. *Fidelis servus* &
 „*prudens*. Et omnia require in communi. Oratio super communionem
 „*Deus qui nos* &c. In festo ad Missam ingressa &c.“ Vides hic totum Mis-
 sæ ordinem, orationes, lectiones cum cantu, quæ plerumque de communi
 citantur: e. g. „Eadem die baptismi Scti AMBROSII, cantus de uno Con-
 „fessore. In S. NICOLAI episcopi cantus, epistola, & evangelium requi-
 „ratur de uno confessore.“ Quæ præter cantum sunt, oratio super popu-
 lum,

lum, super syndonem, super oblata, præfatio, postcommunio, appellant Ratisbonenses mox citati veteri more Sacramentarium cum solis orationibus, & præfationibus Ambrosianis, ut aiunt epistola tertia, ubi præterea notant singularem ritum ecclesiæ Ambrosianæ etiam apud se Ratisbonæ in Germania tunc frequentatum de gestis Sanctorum in Missa legendis. Nam gestis Sanctorum, quæ Missarum celebrationibus apud vos interponi solent, non indigemus, quoniam his abundamus. De aliis vero lectionibus ad Missam petunt epistola 1. ut nobis initia & fines vestræ ecclesiæ ad Missas legendarum in breviario comprehendas. Id est, in compendio, initia tantum, non per expansum. Patet autem ex epistola tertia, obscurum fuisse Sacramentarii nomen MARTINO thesaurario, unde sic inscribitur epistola III. Pro dubitatione Sacramentarii. Et in ipsa epistola res explicatur: Quod autem ambiguitatem removeri postulas ab appellatione sacramentarii; nos nullum appellamus sacramentarium, nisi librum missalium orationum absque lectionibus evangelicis, apostolicis & prophetis, quarum fines & principia secundum Ambrosianam exceptionem petentibus nobis annotare pollicitus es. Nam illum titulum, quem tu ita ponis, incipit liber Sacramentorum, nos non habemus, sed & sex Ambrosianos libros de Sacramentis lectitare solemus. Verum quod interrogas, utrum antiphonarium cum notulis, vel sine notulis habere velimus; nihil Ambrosianæ integritatis deesse nobis volumus. Et sequenti epistola: Nobis quoque, sicut sæpius postulatum & laudatum est, duplicem Ambrosianæ auctoritatis antiphonarium, diurnum videlicet ac nocturnum, sine mora transmittere comparandum a præsentium latore, exceptis orationibus, quas iam misisti, & hymnis, quorum non minor copia nobis est, quam tibi &c. De cantu ad Missam nihil peculiari-ter petunt, quod is aut libro missalium, aut antiphonario contineretur. Cuiusmodi unum ex antiquioribus codicibus antiphonarium de universis festivitatis anni circuli Mediolanensis ecclesiæ asservari in bibliotheca Ambrosiana, testis nobis est laudatus MABILLONIUS, quod incipit a festo S. MARTINI, cuius officium tam ad Missam, quam ad reliquas horas, in eo codice continetur. Subsequuntur in eodem officia de Sanctis, & de tempore. In historia iam laudata, dum sub HADRIANO I. omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos ad abolendum eius officium inquireret synodus, ut narrat LANDULPHUS apud memoratum MABILLONIUM, dumque postea Ambrosiani ritus libros recolligeret S. EUGENIUS, nihil præter missale recuperare potuisse dicit, quod pius quidam sacerdos furtim subduxerat. Manuale autem postea, curante EUGENIO, nonnulli sacerdotum & clericorum, qui multa memoriter retinebant, Deo opitulante restituerunt. Debuit (si vera est historia) fuisse libellus ad frequentem & quotidianum usum, unde memoriter retinerent sacerdotes illi, ut ex integro restitui potuerit.

Anglia,
Hybernia,
Germania.
p. 96.

VII. Patet ex altera epistola laudatorum *Ratisbonensium* PAULI & GEBEHARDI, MARTINUM thesaurarium *Mediolanensem* pro officio *Ambrosiano* admiratum fuisse, *Cur nos*, aiunt, *qui habemus ordinem Romanum*, *simul habere gestiamus Ambrosianum*. Et sane insolitum erat in *Germania*, a primis rudimentis fidei christianæ innutrita ritibus *Romanis*, sive ex ipsa *Roma*, sive ex *Anglia & Hybernia*, unde cum instituto monastico fidei etiam potissimum lumen inclaruit in *Germania*. Illic autem in *Angliam* sub S. GREGORIO ab AUGUSTINO, & sociis *Romanis* monachis, ut iam diximus, *Romani* ut plurimum ritus unacum libris ad sacra peragenda fuerunt inducti, quos secum portare solebant apostoli eiusmodi. Asservantur adhuc hodie codices evangeliorum S. BONIFACII *Moguntiae*, S. KILIANI ac sociorum *Herbipoli*, de quo vetus traditio est, usum eo fuisse, dum sacra perageret: in cuius etiam rei memoriam singulis annis in eius festivitate, dum divina celebrantur, in altari maiori summæ ædis exponitur. Indicat huiusmodi codices etiam HIKESIUS in præfat. ad thesaurum linguarum septentr. celebres imprimis *Rufworthianum & Ottonianum*, cum versionibus interlinearibus *Dano-Saxonicis*, nosque paulo ante illum OTFRIDI monachi laudavimus, unacum psalterio & paraphrasi theotisca, atque aliis eiusmodi libris ad divinum officium spectantibus, qui sollicite conscribi, & auro, argento, ac gemmis ornari consueverunt, uti RATBERTUS mon. de casibus S. GALLI memorat apud GOLDASTUM de HARTMANNO abbate, quos codices ille ad communem monasterii utilitatem *patravit: lectiones evangelii, quem librum auro & argento, ac lapidibus pretiosis ornavit: lectionarium elephanto & auro paratum*. De cura eorundem monachorum S. Galli iam diximus in asservando antiphonario S. GREGORII seu cantario, ut si forte aliqua in cantu dubietas esset, ad eum recurreretur, omnique novitati iretur obviam. Ad hunc censum ipsi etiam lectionarii pertinent: cuiusmodi antiquissimus est *Bremensis*, cum perpetuo superscriptis notis musicis antiquioris ævi, nempe sæculi octavi & noni, antequam sæculo XI. a GUIDONE *Aretino* mutatio ad faciliorem cantum esset introducta: tales notæ sunt in sacramentario nostro sæc. IX. vel X. ad præfationes, in præcipuis tantum festis. Est hoc ipsum sacramentarium S. GREGORII, ex authentico bibliothecæ cubiculi descriptum, ut in fronte habet, pariter ac *Petershusanum* in medio voluminis, in membrana purpurei coloris, litteris maioribus, & aureis: *In nomine Domini incipit liber Sacramentorum d. circulo anni, expositus a S. GREGORIO papa, ex authentico libro biblioth. cubiculi scriptus, qualiter Missa Romæ celebratur. Hoc est Introitus &c.* pertinetque ad antiphonarium, seu gradale. Qualia cum notis musicis passim in codd. *Ale-*

p. 24.

T. I. Rev. A.
L. II. c. II.

Struv. Intr.
ad not. rei
litter. c. IV.
p. 166.

mannicis

mannicis a sæc. IX. reperimus. In codice autem *Rinaugiensi* antiquissimo notantur, quæ ad Missam cantari solebant, cum hoc titulo: „Incipiunt dominicales anni circuli, Dominica V. ante Natalem Domini. Antiphona, „*Dixit Dominus: Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis* &c. Psal- „mus: *Deus venerunt. Resp. Timebunt gentes nomen tuum. Vers. Quam ele- „vata est magnificentia. Allel. memento nostri Domine. Offertorium. De pro- „fundis clamavi. Offert. Audi Israel. Ad Communionem. Amen dico vo- „bis: quidquid orantes petitis.*“ Varietates plures non solum in antiphona- rio, sed etiam sacramentario occurrunt. Quod operæ pretium est ex in- stituto disquirere, ut, postquam *Romanæ, Gallicæ, Hispaniæ*que res litur- gicæ sunt a viris doctissimis illustratæ, id pro modulo meo, subsidiisque ad hoc suppetentibus, in nostra quoque præstetur *Alemannia*. Ut enim taceam ordines operis Dei, seu rituales libros, secundum quos officium divinum celebrari præscriptum, quales peculiare in singulis fere alicuius nominis ec- clesiis & monasteriis reperiuntur inter vetera monumenta, *BERNO Augiensis* in libello *de quibusdam rebus ad Missam spectantibus* testis nobis est, ut in *Hispaniis*, ac *Galliis*, ita etiam in *Alemannia* diversum fuisse ritum a). Demum ex eodem *BERNONE De varia psalmorum atque cantuum modulatione*, ut primum ex MS. edimus, observa, eum vestigiis *AGOBARDI Lugdun.* quod mox videbimus, insistentem, nihil in ecclesiastico cantu, nisi ex scri- pturæ auctoritate, admisisse b). Deinde ad officia horarum canonica- rum progrediens, eadem etiam, quæ *AGOBARDUS* de correctione anti- phonaril, vituperat.

VIII. Debemus studio ac indefessæ diligentix *MABILLONII* plerosque ad In Gallis. officium antiquum *Gallicanum* spectantes libros liturgicos, qui post *THOMA-*

SIUM

a) „Potest aliquis dicere (inquit c. 2.) tunc tem- poris (sæculo VII.) *Gallos, & Hispanos* in Mis- sarum suarum celebritate nondum habuisse u- sum sanctæ *Rom. ecclesiæ*. Quod & nos non negamus. Testatur hoc abbas *HILDUINUS*, vir in divina lege apprime eruditus, in ea e- pistola, quam ad *LUDOVICUM* imperatorem direxit, pro passionis sanctorum martyrum *DIO- NYSII & sociorum* eian. Ubi inter alia, quæ suæ narrationi videbantur congrua, hæc adiecit: cui adstipulari videntur antiquissimi, & nîmia vetustate nene consumti missales libri, conti- nentes Missæ ordinem more *Gallico*, qui ab ini- tio acceptæ fidei usus in hac occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc uti-

tur, *Romanum* suscepit. In nostri quoque mo- nasterii archivo habetur missalis longe aliter ordinatus, quam *Romanæ ecclesiæ* se habeat usus.“

b) „Nunc igitur (inquit) libet animo, notare quosdam cantus, qui in sancta ecclesia absque iacæ scripturæ auctoritate videntur compositi, vel humano usu iuxta libitum carnalium extra- ordinariis compilati, non attendentes, qui ta- lia concinebant, quod Dominus præcipiendo per prophetam clamat: *Psallite sapienter* &c.“ Res autem ei fuit primum de eo „quid in an- „tiphonis, responsoriis, gradalibus, offeren- „dis, communionibus modulando psallamus, quid „in ecclesiis distinctim proferendo dicamus.“

SIUM missale *Gothicum*, *Francorum*, & *Gallicanum* vetus edidit, præterea sacramentarium *Gallicanum* in musæi *Italici* tomo primo, ac lectionarium *Gallicanum* in opere peculiari de liturgia *Gallicana*: ubi præmissis libro primo iis, quæ ad liturgiam *Gallicanam* universim spectant, libro II. cum notis & observationibus primum lectionarium, deinde libro III. tria a THOMASIO edita iterum recudi fecit missalia, erudita de cursu veteri *Gallicano* opus claudens disquisitione. Quo etiam referri debet antiquissimum psalterium *Gallicanum* in codice MS. reginæ *Sueciæ*, nunc biblioth. *Vatic.* sub n. 9. quod ad initium sæculi V. referunt auctores novi operis diplomatici ex

T. III. sect. congr. S. MAURI: aliud item græco-latinum bibl. S. GERMANI de *Pratis*, si
IV.c.2. a. 3. tamen ad sacrum usum pertinuit, quod minimum sæculi VI. iidem existi-
p. 91. *Ib.* mant. Cum, quæ serius adhuc scripta supersunt liturgica, ad ordinem *Ro-*
p. 249. *manum* exacta sint: cuiusmodi est sacramentarium ad finem sæc. VIII. *Re-*
n. 163. *men*se scriptum a LAMBERTO, *Gellonense* item, quod modo est bibliothecæ
S. GERMANI de *Pratis*, quemadmodum etiam celeberrimum *Corbeien*se S. E-
LIGII, notis musicis instructum, pariter ac illud sæculi IX. S. DIONYSII
prope *Parisi*os. In cod. *Theodericensi* sæc. VIII. desinentis, ut notavit ME-
NARDUS præfat. in sacramentarium S. GREGORII, quod in aliis non paucis
observavi, ad marginem designantur, quæ singulis in Missis cani debeant,
ut in antiphonario præscribitur: e. g. pro prima natalis Domini Missa assi-
gnatur antiph. *Dominus dixit ad me.* Psalm. *Quare fremuerunt* &c. In a-
lio *S. Germanensi* sæculi X. iam simul etiam antiphonarium, seu ea, quæ per-
tinent ad cantum Missæ, innectuntur. Quod vero pertineat ad veterem ri-
tum *Gallicanum*, hætenus nullum comparuit antiphonarium, seu gradale.
Cuiusmodi *Turonense* recensetur inter libros, quos medio sæculo octavo
WIDO abbas *Fontanellensi* monasterio largitus est, ut habetur apud MA-
BILLONIUM: cum primum PAULUS P. qui cathedram S. PETRI conscendit
an. 752. PIPINO in *Gallias* direxisse se scribat antiphonale & responsale: il-
lud nimirum ad cantum Missæ, hoc ad cantum horarum canonicarum:
quamvis non statim universas *Gallias* pervaserit, aut saltem cantus iterum
depravatus sit usque ad tempora CAROLI M. qui ADRIANO duos industrios
clericos reliquisse a IOANNE diacono perhibetur, quibus tandem satis elegan-
ter instructis, *Metensem* metropolim ad suavitatem modulationis pristinæ re-
vocavit, & sic totam *Galliam* suam correxit. An purum putum antiphonarium
Rom. Metis primum adoptatum in *Galliis* obtinuerit, non constat; certe diu ita
non perstitit, pluresque diversitates observantur apud Ios. CARI in collat. an-
tiph. MS. plus 800. annorum ecclesiæ *Carnuten*sis cum antiphonario, quod edi-
tum est in liturgicis PAMELII. AMALARIUM *Metensem* incessit AGOBARDUS, quod
etiam

T. III. sect.
IV.c.2. a. 3.
p. 91. *Ib.*
p. 249.

n. 163.

n. 169.

De curs. Gall.
S. V. n. 54.
Ep. 25. cod.
Carolini.

Vita S. Greg.
M.L.II. c.9.

Ant. lib. Mj.
Rom. eccl.
p. 267.

etiam in *Romano* quædam atro notarit carbone : *Non est veritus, in ipsa Romana ecclesia quædam in sacris officiis & ministeriis reprehensibilia, etiam sub anathematis damnatione refecare, sicut eius decreta palam ostendunt, ut loquitur AGOBARDUS in libello de divina psalmodia, qui prologi instar ga-* T. XIV. bibl.
PP. p. 321.
leati haberi potest ad sequentem de correctione antiphonarii librum, cum ecclesia *Lugdunensis* peteretur, quasi a *Germano* cantandi ritu devia-
ret a). Id autem volebat ecclesia *Lugdunensis*, quemadmodum paulo post idem di-
cit, ut, si vere absque ostendiculo vel hesitatione divinas laudes cupimus celebra-
re, totos nos divinis sermonibus, in quibus nullus est error, nulla ambiguitas,
coaptemus. Et ibidem: sicut in diebus ad Missas nonnisi divina generaliter
eloquia decantantur, ita & in noctibus ad sacras Deo vigilias exhibendas ea-
dem procul dubio lex debeat observari. Postea libros liturgicos distinguit p.
324 b). AGOBARDUS itaque antiphonarium correxit, & de correctione an-
tiphonarii rationes reddit contra varias depravationes & corruptelas, quas,
pro concepta sententia, omnia ex divinis scripturis esse repetenda, notat c).
Adhuc in monasterio *Taloriensi* antiquum servatur antiphonarium, ut ex
MARTENII & DURANDI It. litter. discimus, cum opusculo AGOBARDI, in-
scripto cantoribus ecclesiæ *Lugdunensis*, ex quo modo locum descripsimus,
post

a) „Quia nuper (suspicatur laudat) de divina psalmodia libellum AGOBARDUS, stultus & improbus, ipsaque stultitia & improbitate sua omnibus notis calumniator erupit, qui sanctam ecclesiam nostram (*Lugdunensem*) non solum verbo, sed etiam scriptis lacerare non cessat, quasi non recte, nec more paterno sive usu, divinæ decantationis solemniam peragentem, necesse fuit, omnem sacrorum officiorum seriem, quæ solito cantorum ministerio per totum anni circulum in ecclesiasticis conventibus exhibetur, sicut in eadem ecclesia favente Dei gratia custoditur, diligentius & plenius in libello, quem nris vocat. antiphonarium nuncupant, colligere atque digerere.“

b) „Sicut (inquit) ad celebranda Missarum solemniam habet ecclesia librum mysteriorum, fide purissima, & concinna brevitate digestum; habet & librum lectionum, ex divinis libris congrua ratione collectam: ita etiam & hunc tertium officialem librum, id est antiphonarium, habeamus, omnibus humanis figmentis & mendaciis expurgatum, & per totum anni circulum ex purissimis sanctæ scripturæ verbis sufficientissime ordinatum; quatenus in sacris officiis peragendis iuxta probatissimam fidei regulam, & paternæ auctoritatis venerabilem di-

sciplinam, una a nobis atque eadem custodiat-
ur forma orationum, forma lectionum, & forma ecclesiasticarum modulationum.“

c) „Hac de causa (inquit de Correctione antiph. n. 3.) & antiphonarium pro viribus nostris magna ex parte correximus, amputatis his, quæ vel superflua, vel levia, vel mendacia, aut blasphema videbantur. Et vos frequenter admonuimus, & tenorem admonitionis nostræ, propter aliquorum præsentis seu futuras quærimonas, in fronte eiusdem libelli ponere necessarium duximus, non generale aliquid statuentes, sed iuxta mediocritatem sensus nostri, in domo Dei, cuius nobis cura commissæ est, quod possumus, offerentes, nec de sensu nostro aliquid præsumentes; sed scripturæ sanctæ auctoritatem, & sacrorum canonum sanctionem, catholicorumque Patrum instituta & exempla sectantes. De quibus antequam aliquid proferamus, congruum videtur, exempli gratia nonnullas ineptias, quæ fato continebantur libello, notare breviter, ac leviter redarguere, ut ex his perpaucissimis evidentius agnoscat, quam necessario, quæ in sequentibus dicturi sumus, a Patribus constituta sint, quantoque timore ac sollicitudine eorum scita nobis expediat observare.“

Ionn. II.

post quem quædam ad examen revocantur, e. g. in vigilia nativ. Dni : *Dum ortus fuerit sol de cælo, videbitis regem regum, procedentem a Patre tanquam sponsum de thalamo suo*, quæ etiamnum canuntur, sensusque saltem in scriptura habetur. Quæ vero postea habet : *Descendit de cælis missus ab arce Patris, introivit per aurem virginis in regionem nostram, indutus stola purpurea, & exivit per auream portam lux & decus universæ fabricæ mundi*, non ita hodie habentur quoad absurdum *per aurem virginis ingressum*. Quæ vero deinceps carpit, sunt etiam in ipsis scripturis contenta. Nec tamen potui in libro AMALARI *Metensis* de ordine antiphonarii, quæ modo attuli, deprehendere, nec etiam, quæ adeo reprehendat in officiis *Romanis* AMALARIUS : tantum in prologo aliqua rationabiliora in suis voluminibus, id est, antiphonariis *Metensibus* quam in *Romanis*, agnoscit, &, quem modum in ordinando antiphonario tenuerit, exponit : a) Et hoc semper agit, conferendo antiquum, quod in monasterio *Corbeiensis* invenerat, cum *Romano* & *Metensi*. Quodam saltem loco videtur aliquid peculiare in *Galliis* notare, de responso quinto dominicæ quartæ adventus : „Notandum (inquit) quod „iste responsoarius canebatur in *Galliis* octava decima die decimi mensis. Pro „quo inveni scriptum in *Romano*, vicesima quarta die mensis : nec non de ipso „interrogavi apostolicum GREGORIUM. Qui respondit : Non cantamus octava decima die decimi mensis, sed vicesima quarta die.“ Et ad huiusmodi mutationes observationesque sæpe satis minutas redit AMALARIUS opus, in quo se minime alienum ab ecclesia *Romana* declarat, multaque ex antiphonario *Romano* assumpsit, etiam festa, additis paucis peculiaribus sanctis regionariis, raro autem aliquid de suo addit b). Quandoque etiam duplices posuit antiphonas, ut mox sequenti capite de ὑπαπάντη c). An hoc correctum

a

c. II.

b

c

a) „Quæ (inquit T. XIV. Bibl. PP. p. 1032. G.) memorata volumina contuli cum nostris antiphonariis, invenique, ea discrepare a nostris non solum in ordine, verum etiam in verbis, & multitudine responsoriorum & antiphonarum, quas nos non cantamus. Nam in multis rationabilius statuta reperi nostra volumina, quam essent illa. Mirabar, quomodo factum sit, quod mater & filia tantum a se discreparent. Inveni in uno volumine memoratorum antiphonariorum ex his, quæ infra continebantur, esse illud ordinatum prisco tempore ab ADRIANO apostolico, cognovi nostra volumina antiquiora esse aliquanto tempore, volumine illo *Romanæ* urbis. In quibus tamen alicubi cognovi, corrigi posse nostra ab illis, & in aliquibus nostra esse rationabilius & satius statuta, ut prætulit : arripui medium inter utraque, ut a no-

stris, ubi melius erant ordinata, non discederem : & si poterant corrigi a voluminibus urbis, non negligerem, seu in ordine, seu in verbis.“

b) „Multa (dicit c. 28.) officia Sanctorum indidi in nostro antiphonario ex *Romano*, quæ non habet *Metensis* antiphonarius. Cogitavi, cur ea omitterem, cum eadem auctoritate fulcian- tur, qua & illa, quæ scripta invenimus in *Metensi* antiphonario, scilicet sanctæ matris nostræ *Romanæ* ecclesiæ. Addidimus etiam pauca, quæ nostra regio sola continet, ut sunt antiphonæ de sancto MEDARDO, & de sancto MAURITIO. Utraque enim designantur ex signis præscriptis in prologo antiphonarii.“

c) „Olim (inquit) quando solus antiphonarius *Metensis* erat mihi notus, in quo reperi antiphonas super psalmos nocturnales de communi-

rectum ab AMALARIO antiphonarium deinceps fuerit adoptatum in ecclesia *Metensi*, ignoro. Certe notum fuit *Metense* antiphonarium, studiose etiam a S. BERNARDO requisitum; sed quia *Romanum* non esse compertum est, & vitiosum omni ex parte, correctum est a S. BERNARDO. a)

a

IX. Apud *Græcos* multo amplior est copia eiusmodi librorum ad officium divinum spectantium, quod, sicut apud nos, cantu, & magis adhuc diversis cantionum generibus compositum est, quibus singulis sua nomina indiderunt. Ac quidem præter Euchologium & Typicum, quibus ordo divinorum officiorum apud eos præscribitur, probe etiam a typico typica sunt distinguenda, ut QUIRINUS diatriba de ecclesiasticorum officiorum apud *Græcos* antiquitate animadvertit ex ALLATIO, qui copiose de libris ecclesiasticis *Græcorum* egit. Horum typicorum duo sunt genera, alterum, quod in matutinis precibus, dum vigiliæ peraguntur, recitari aut cani solet; vigiliæ autem nonnisi ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑσπερταῖς, festis nempe Christo Domino, & Beatæ Virgini dicatis, fiunt. In his celebratibus typica dicuntur, versuum ex psalmis hinc inde congestorum, & ad solemnitatis arcana exponenda aptiorum ecloga. Alterum typicorum genus est, quæ inter Missarum solennia diebus etsi non omnibus dicuntur, & sunt πρῶτα ἢ δεύτερα prima & secunda, videlicet psalmus CII. & CXLV. Psalterium apud eos, ut apud nos, una cantica, seu ᾠδὴς veteris & novi Testamenti complectitur. Inter Syros PHILOXENUS psalmos syriace reddidit, ut ex bibliotheca orientali Vatic. *Iob. Simonis* ASSEMANNI discimus. Psalterio *Leo* ALLATIUS proxime iungit ὀκτώηχον, seu *Octoechum*. Tales sunt

Ac in Oriente.

bus virginibus, quæ non videbantur mihi congruere festivitati Præsentationis Domini in templo, cæpi inquirere antiphonas de diversis locis, quæ congruerent memoratæ festivitati, atque eas cæpi canere cum meis fratribus in choro. Postea reperi in *Romano* antiphonario proprias, quas utrasque posui in nostro antiphonario. Si quis tenet *Romanas*, cantet illas: si quis eas non tenuerit, videat, an possint aptari in suis locis, quas scripsi. “

a) Inter cætera, orditur S. BERNARDUS epistolam inscriptam omnibus transcripturis antiphonarium, sive cantaturis in illo, quæ optime æmulati sunt patres nostri, *Cisterciensis* videlicet Ordinis inchoatores, hoc quoque studiosissime & religiosissime curaverunt, ut in divinis laudibus id cantarent, quod magis authenticum inveniretur. Missis denique, qui

Metensis ecclesiæ antiphonarium (nam id *Gregorianum* esse dicebatur) transcriberent, & afferrent; longe aliter rem esse, quam audierant, invenerunt. Itaque examinatum displicuit. eo quod & cantu & littera inventum sit vitiosum, & incompositum nimis, ac pene per omnia contemibile. Quia tamen semel ceperant; & usi sunt eo, & ulque ad nostra tempora retinuerunt. Tandem aliquando, non sustinentibus iam fratribus nostris Abbatibus ordinis, cum mutari & corrigi placuisset, curæ nostræ id operis iniunxerunt. Ego vero accitis ex ipsis fratribus nostris, qui in arte & usu canendi instructiores atque peritiores inventi sunt, de multis & diversis novum tandem antiphonarium in subiectum volumen collegimus, & cantu, sicut credimus, & littera irreprehensibile.

sunt in bibliotheca *Vindob.* cod. 306. & 307. novo ordine, cum notis musicis. Quorum titulus est Ἐξ ἀρχῆς συνθεῖς τῆς ὀκτοήχης τῶν κεκραγαρίων καὶ τοῖς ἑωθινοῖς αὐτῶν κ. τ. λ. In editione *Billiana* ex octo illis tonis, quos octoechus continet, tantum duo extant, nec nisi latine: in codice *Vindobonensi* extat cum amplissimo commentario *Io. ZONARÆ*. Octoechum diceret, iuxta *ALLATIUM*, a) octotonum, sive octo tonos continentem librum. Cum enim *Græcorum* musica proprios tonos, ipsi vocant ἤχους *sonos*, quatuor habeat, & totidem obliquos, ut postea videbimus; canones omnes, sive troparia, & quæcunque aliæ cantiones in hoc libro contentæ, ita dispositæ sunt, ut quæ primo tono concinuntur, omnia sibi primum locum occupent: & sic de singulis, donec ad obliquum quarti perveniatur, qui inter tonos ultimus ultimum quoque sibi vendicat locum, & cantiones eo modulatæ, ac commensuratæ ultimo quoque loco reponuntur. Continet tantum troparia & canones, qui a primis vespers dominicæ ad finem usque Missæ canuntur, & octo dominicis pro tonorum numero finitur. Singuli toni tres habent canones: primum *σαυροαναστάσιμον*, qui in crucis & resurrectionis dominicæ; secundum *ἀναστάσιμον*, qui in resurrectionis; tertium *θεοτόκιον*, qui in *MARIÆ* Virginis laudibus celebrandis versantur: quibus modo additur *μεσονυκτικός*, canon scilicet mediæ noctis officio proprius, *τριαδικός* etiam dictus, quia de Trinitate tractat. Octoecho subiungit *ALLATIUS* *παρακλητικόν*, seu consolatorium, aut etiam imploratorium. Differt ab aliis *Græcorum* libris ecclesiasticis, dum omnibus diebus in eo aliquid invenitur, quod sive in Missa, sive in aliis officiis divinis recitatur, ex quo tanquam ex communi suppleuntur, quæ in cæteris officiis propria desiderantur. Dividitur item in octo partes, quas *Græci* ἤχους appellant: uno nempe ἡμέρω officia unius hebdomadis implentur, altero subsequenter, & sic de singulis, quibus finitis denuo ab initio exordiantur. In aliis certa sunt certis diebus decreta officia, canones, troparia, quæ recitari solent, quibus finitis reponuntur, donec eadem tempora remeant, cum rursus ad recitandum suscipiuntur, ut *Triodion*, quod iam diximus ita appellari, quia tribus odibus perficitur, sicut *Diodium* duobus & *Tetraodion* quatuor. Illo genere Quadragesimæ præcipue officia sunt distributa. Pentecostarion continet officia a die resurrectionis ad Pentecosten. In codice bibliothecæ *Marchionis Durlacensis* post *ψαλτικὴν τέχνην* sequuntur, integrumque fere complent libellum, subnexa tantum liturgia *SS. Io. CHRYSOSTOMI, BASILII* & præsanctificatorum, *κατήχων* per octo tonos, *κεκραγάρια μετὰ τῶν σιχηρῶν ἀναστασιμῶν*. Sunt etiam apud *Græcos* *ἐβδομασικαὶ ἀπολογίαι*, offi-

cia

cia per hebdomadam distributa. Huiusmodi vidi codicem *Florentiæ* in Bibliotheca *Benedictinorum*, in quo habentur primum μακαρισμοὶ seu hymni in commemorationem beatitudinis Sanctorum, plurimi fatis prolixi, & regulæ earum canendarum per quamlibet hebdomadam. Sequuntur προκειμένα seu proposita totius hebdomadæ, quæ canuntur post μακαρισμὸς. In fine legitur τέλος τῆς ἐβδομασικῆς ἀκολουθίας, finis officii hebdomadarii. Sunt & Menæa, officia singulorum mensium, anthologium totius anni, veluti florilegium pro singulis mensibus ea continentia, quæ in Domini nostri Iesu Christi, Beatæ Virginis, & reliquorum celebrium Sanctorum solemnitate decantantur, magna copia, qualia nonnulla in bibliotheca Cæsarea notat LAMBECIUS. a) Non pauca vero Hymnologia in eadem bibliotheca servantur, per annum integrum digesta. Talis est codex 303. ut nunc sunt ordinati libri, pervetustus, & optimæ notæ in fol. ex quo postea specimen notarum sæc. XI. dabimus. Continet hymnos in omnia festa totius anni, cum antiquis notis musicis, menæi instar in duodecim menses partitus, ab initio mensis *Sept.* usque ad finem mensis *Augusti*. Eiusdem generis sunt duo sequentes codd. 304. 305. a f. 173. usque 223. in primo autem & secundo a f. 185. usque 325. præterea sunt συγχρὰ cum antiquis notis musicis, a Dominica publicani & *Pharisei* usque ad festum omnium SS. & alia. In primo item SOPHRONII Archiep. *Hierosol.* Σύναξις τῶν ὥρῶν, seu horologium magnæ Parasceves, cum antiquis notis musicis. Eiusmodi est ἀκολουθία τῶν ὥρῶν festi Nativitatis Domini cod. 184. Bibl. *Vindob.* & *Florentinus* bibl. *Laurentianæ* sub titulo ὥραι Θεῖαι, cum notis musicis. Continet autem horologium horarum diurnarum officia. De synaxariis, panegyricis &c. nil dicam, quæ cantum non habent. Ad libros *Græcorum* muscos maxime pertinet *Hirmologium*, quod omnes octoechi ἐίμους, seu cantus initiales Christi & Deiparæ festivitatum, totiusque anni continet. Eiusmodi hirmologium totius anni vidi in bibliotheca *Barbarina Romæ*, quemadmodum in monte sancto cani consuevit, a Iosaphato CUCUZELE notis musicis adornatum. ALLATIUS b) loquitur his verbis: *Hirmos eiusmodi, seu cantus initiales notis etiam musicis a Iosaphato CUCUZELE digestos habes in bibliotheca Barberina sub hoc titulo: Εἰρημολόγιον τῆ ὁλῆς ἐνιαυτῆς κ.τ.λ.* Distinguendus hic est a Ioanne CUCUZELE, de quo plura postea: cuius apud LAMBECIUM c) recensetur series ordinationis universi officii ecclesiastici constructa, & antiquis notis musicis adornata a Ioanne CUCUZELE: fueruntque eiusdem generis duo codi-

ces

a) Lib. V. p. 274. &c.

c) Lib. V. Bibl. Cæsar. p. 273.

b) De libris *Græc. ecclef.* p. 99. 100.

a ces ex bibliotheca *Monacensi*. a) „*Hirmus* autem appellatur iuxta ZONA-
b „RAM, b) quod feriem quandam, & connexionem, & ordinem cantus
„& consonantiæ tribuat consequentibus post se tropariis. Nam & ad can-
„tum hirmorum conformantur, & attemperantur etiam troparia, & decan-
„tantur, non sine relatione ad hirmos, quorum itidem melodiam & so-
„num imitantur. Vel inde hirmus nomen habet, quod contrahat, & con-
„nectat sibi in melodia & cantu troparium.“ Hunc locum citant GRET-
c d e f SERUS, c) *Leo ALLATIUS*, d) *RAYÆUS*, T. II. *Iunii*, e) *QUIRINUS*, f) atque
in eo quidem conveniunt, quod sit cantus & melodiæ modus, sed in il-
lius quoad troparia usu non omnino conspirant: quæ res explicanda ex
sequentibus ZONARÆ verbis: „Troparia dicuntur, quod ad hirmos ver-
„tantur, cantuque eosdem referant, & imitentur: vertunt enim vocem
„cantorum ad melodiam & concentum hirmorum. Nisi enim sonus eo-
„rum, qui troparia decantant, dirigatur ad hirmos, cantus non erit con-
„sonus, recteque modulatus, nec melodia dici poterit, sed absonus qui-
„dam, inconcinnus, & ineptus clamor.“ Est etiam apud *Latinos* liber no-
g stri argumenti iuxta GOARUM g) troparium, quod generalem in canticis *Græ-*
cis sonum ac cantum, hirmus vero certum illius modum designat, vari-
isque applicat strophis, quomodo in nostris hymnis accidit, apud *Græcos*
vero in canonibus triodiis &c. Cum enim, ut iam supra ex GOARO
notavi, ac ipse non semel meis oculis vidi, libros notis musicis exarat-
tos inter cantandum rarissime conspiciant, vel etiam habeant *Græci*;
communes ideo & verbis & cantu memoriæ tenaciter infigunt hymnos,
ad quorum normam alios pari syllabarum numero constantes cantando in-
flectunt: quorum ideo primordia canticis aliis inscribunt, ut ad eorum
regulam sequentes indicent esse decantandos. Hi vocantur *είρμοι* sive tra-
ctus, ut qui sequentes modulos ad suam musicam inflexionem trahant:
eosque secundum octo tonorum varietatem collectos liber ecclesiæ, *ειρμο-*
λόγιον

TAB. V.

a) Alter maior inscriptus ἀκολουθία συντε-
θιμέναι παρὰ τῶν μαϊστορῶν κυρῶ Ἰωάννη
τῷ κεκρυζέλῃ ἀπ' ἀρχῆς τῆς μεγάλῃς
ἐσπερινῆς μέχρι, καὶ τῆς συμπληρώσε-
ως τῆς Θείας λειτουργίας. Alter minor cui
titulus: ἀκολουθία συντεθειμένη παρὰ κυ-
ρῶ Ἰωάννη μαϊστορῷ τῷ κεκρυζέλῃ. Prioris
codicis frontem æri incisam servandamque
exhibemus.

b) Proœm. in can. ANASTASIM. *Damasc.*

c) Lib. V. de cruce.

d) Diss. I. n. 19.

e) Apud BOLLAND. p. XVII.

f) Diatriba I. p. 43.

g) p. 435. Add. MEUBSIUS in Glossar. p. 733.
SUICERUS Thesaur. Græco-lat. h. v. „Tropo-
narius, corrupte trophonarius, est liber Prosa-
rum, seu sequentiarum ad cantum vel melodiam
Alleluia aliarumque neumarum potissimum in
Missa medio ævo, nomenclatura ad nos a *Græ-*
cis derivata, qui illis miram antiquitatem tri-
buunt. Qua de re videri potest Exercitatio li-
turgica de tropariis ecclesiæ *Græcæ* sub præsi-
dio *Christoph. SONNTAGII Altorfii* an. 1698.
edita. „

λόγιον dictus, continet. Redit in hunc sensum, quod de εἶσμα seu tractu scribit ARCU DIUS: *Tractus dicitur, quod ordine quodam. & compositione, suavique cantu continuatus, contextus, atque concinnatus, non autem temere, procedat.* Vel inde iuxta GOARUM nomen habet tractus, quod contrahat, atque connectat sibi in melodia modulum (τροπάριον) qui, quia ad eius modum & cantum vertitur, ὅτι τρέπεται, sive πρὸς αὐτῶν τρόπον ἐστὶ, vocatur τροπάριον, ob vocem in cantando varie versam & inflexam; vel quod cantorum voces ad sonum numerumque tractuum modificant: nisi enim ad eorum normam modulantium vox dirigatur, nusquam erit consonus cantus, aut suavis harmonia, neque melodia vere vocabitur. Hæc GOAR, ad mentem ZONARÆ in hymnorum expositione p. 351. ubi omnia articulatim explicat: *Principio quidem quid sit canon, quid canticum, cur novem sint cantica &c. Canon dicitur, inquit, ex eo, quod habeant certos præfinitosque modulos, τροπάρια, & numeros, utputa novem canticis inclusos.* Vel iuxta ARCU DIUM canon musicis Græcis præfinitam, præscriptam ac determinatam mensuram hymnorum significat, propterea & canonem vocant, quod modulationes eam mensuram non excedunt. „Canticum „vero, iuxta ZONARAM, id dicitur, quod DEO non per instrumenta canitur, sed viva voce modulando cantatur: nihil enim aliud est, quam „hymnus gratis agendis, & laudando DEO accommodatus. Sunt autem „cantica novem in unoquoque canone, quia cœlestis hierarchiæ ac hymnodix imaginem præferunt &c.“ Canones sunt hymni, qui post psalmos *Davidicos*, aliasque preces, & troparia, antequam finiantur, divina officia canuntur. A materia, de qua agunt, varia sortiantur nomina, ἀναστάσιμοι, σταυρώσιμοι κ.τ.λ. Celeberrimus est μέγας κανὼν ANDRÆ Cretensis. Vocatur autem *Magnus*, quia cum reliqui triginta, & paullo plura, troparia habeant, hic ad 250. progrediatur. Canones vero in odas dividuntur, seu cantica, hæc in troparia. Magnus ille canon in TRIODIO, & alibi, invenitur. Cod. 150. nov. ordinis Bibliothecæ Vindob. f. 168. canon eiusmodi in honorem Sanctorum totius anni habetur, quorum memoria ibi nominatim celebratur, secundum ordinem duodecim mersum, ab initio *Septembris*, usque in finem *Augusti*. In principio autem deest unum folium, ideoque & nomen auctoris istus canonis, & nomina Sanctorum a die primo *Septembris* usque ad diem quartum eiusdem mersis deficiunt. Cod. 25. 45. 59. expositiones, scholia, & explicatio difficiliorum vocabulorum & phrasium in canonibus seu canticis habentur. Hinc est canonarcha & ὁ πρωτοκανόναρχος apud CODINUM & CITRIUM qui canones præbant. Pertinet huc etiam νομικός. Vid. GRETS. in CODINUM T. XV. opp. p. 94. Mentio etiam aliqua facienda est *Contaciorum*, quæ sunt breves hymni, a voce κεντός par-

vus, quod paucas laudes alicuius sancti vel festi complectantur. MEUR-
 SIO in Glossar. p. 329. est Breviarium aliquod ἀδέσποτον, quod res sacras
 contineat. Quod est nimis genericum. *Ingrediuntur psaltæ*, inquit CO-
 DINUS, a) *Et multos annos cantando precantur, psallentes postea contacion*
illud: Virgo hodie supersubstantialem parit, iterumque canticum longævi-
tatis repetunt. Notatur apud eundem CODINUM ὁ ἀρχὼν τῶν κοντακίων,
 quod interpretatus *Præfectum canticis* LUNIVS, vapulat GRETSERO Comment.
 in CODINUM T. XV. opp. p. 86. & 93. quod canticum generale sit no-
 men ad omnia, quæ cani aut solent, aut possunt; contacium autem pe-
 culiare quoddam seu breve canticum, ac etiam liber, ut ex BALSAMO-
 NE ostendit. Et iuxta GOAR n. 192. liber missalis, solam BASILII,
 CHRYSOSTOMI, & Præsanctificatorum liturgiam complectens, tan-
 quam κονδικιον *brevis codex*, vel, ut censet ARCVDIUS, ceu tenuis ad-
 modum membrana brevi rotundo ligno, quasi iaculi fragmento (κοντῶ)
 circumvolvi ab antiquis solita, κοντάκιον presbyteris græcis appellatur.
 MONTFAUCON pag. 211. Diarii *Italici* memorat κοντάκιον officii ec-
 clesiastici X. sæc. Bibl. *Barberinæ*: „Est (inquit) contacium brevif-
 „simus baculus, cui hæret obvoluta miræ magnitudinis charta mem-
 „branea, ex multis foliis consequenter agglutinatis confecta, ubi descri-
 „ptæ orationes, & officia Sacerdotibus obeunda, cum Sacra administrant.
 „Simile habetur in bibliotheca regia. Est autem illud elegantibus apici-
 „bus & litteris exaratum.“ Ab his contacis *stichera*, στιχηρά, distinguun-
 tur, seu versus ab hymnographo ecclesiastico, licet prolixiori sententia,
 ad longiuscularum etiam periodorum normam compositi, ut ait GOAR. b)
 Περίμετρα vero στιχηρά vocantur huiusmodi longiores versus, dum æquali,
 seu quasi æquali syllabarum numero constant, ut eodem tono decanten-
 tur, ut ait QUIRINUS: c) at ιδιόμελα, quæ propriam modulationem ha-
 bent. Frequentissimum est in sticheris lemma illud ὁμοιον, quod indicat,
 versum sequentem eadem ratione cantandum, qua erat cantatus præce-
 dens. Prosequitur deinde sticherorum genera ex materiæ diversitate: cu-
 iusmodi varia sunt apud *Græcos* nomina, a nobis iam superius indicata,
 & passim etiam occurrentia. De quibus plura apud laudatos auctores.

a) De offic. Aulæ Constantinopol. c. VII. n. 13. b) pag. 206.
 p. 56.

c) Diatr. II. p. 162.

FINIS TOMI PRIMI.

